

Monika Jusupović

Prowincjonalna elita litewska w XVIII wieku

Działalność polityczna rodziny Zabiełłów
w latach 1733–1795

Polskie Towarzystwo Historyczne
Instytut Historii PAN
Wydawnictwo Neriton

<http://rcin.org.pl>

Prowincjonalna elita litewska w XVIII wieku

Działalność polityczna rodziny Zabiellów
w latach 1733–1795

Monika Jusupović

Prowincjonalna elita litewska w XVIII wieku

Działalność polityczna rodziny Zabiełłów
w latach 1733–1795

Polskie Towarzystwo Historyczne
Instytut Historii PAN
Wydawnictwo Neriton
Warszawa 2014

<http://rcin.org.pl>

Redakcja, korekta
Małgorzata Świerzyńska

Indeksy
Monika Jusupović, Małgorzata Świerzyńska

Opracowanie graficzne i projekt okładki
Karol Górski

Na okładce:
herb Zabiełłów

- © Copyright by Monika Jusupović
- © Copyright by Polskie Towarzystwo Historyczne
- © Copyright by Instytut Historii PAN
- © Copyright by Wydawnictwo Neriton

ISBN 978-83-7543-318-0

Tytuł dotowany przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego

Wydawnictwo Neriton
Wydanie I, Warszawa 2014
Rynek Starego Miasta 29/31, 00-272 Warszawa
tel. 22 831-02-61 w. 26
www.neriton.apnet.pl
neriton@ihpan.edu.pl
Nakład 300 egzemplarzy
Objętość 37 arkuszy wydawniczych

Druk i oprawa Fabryka Druku

Spis treści

Wstęp	7
1. Genealogia rodziny Zabiellów w XVIII wieku	14
1.1. Zarys genealogii przodków	15
1.2. Linia łabunowska	26
1.2.1. Mikołaj syn Salomona	26
1.2.2. Jan Salomon syn Mikołaja	29
1.2.3. Szymon syn Mikołaja	32
1.2.4. Józef syn Mikołaja	32
1.2.5. Mikołaj syn Jana	33
1.2.6. Ignacy syn Jana	35
1.3. Linia łowczowska	41
1.3.1. Michał syn Salomona	41
1.3.2. Antoni syn Michała	44
1.3.3. Szymon syn Michała	62
1.3.4. Józef syn Michała	69
1.3.5. Józef syn Antoniego	75
1.3.6. Michał syn Antoniego	82
1.3.7. Szymon syn Antoniego	88
1.3.8. Jerzy syn Antoniego	93
1.4. Linia na Medekszach	98
1.4.1. Daniel syn Szymona	98
1.4.2. Michał syn Szymona	99
1.4.3. Władysław syn Szymona	99
1.4.4. Salomon syn Szymona	100
1.4.5. Marcjan syn Szymona	100
1.4.6. Jan Szymon syn Szymona	101
1.4.7. Jan syn Władysława	102
1.4.8. Tomasz syn Jana	103
1.4.9. Stefan syn Jana	104
1.4.10. Adam Karol syn Tomasza	107
1.4.11. Franciszek syn Tomasza	107
1.5. Inne linie	109

2. Zaplecze materialne i społeczne działalności Zabiellów	113
2.1. Majątki jako podstawa działalności politycznej	113
2.2. Stronnicy Zabiellów	125
2.2.1. Czołowi działacze faksji	128
2.2.2. Stronnicy Zabiellów w powiecie kowieńskim	144
2.2.3. Stronnicy Zabiellów w innych powiatach	160
2.2.4. Słudzy Zabiellów.	163
2.2.5. Przyjaciele polityczni	167
3. Działalność polityczna Zabiellów za panowania Augusta III.	171
3.1. Kształtowanie się układu politycznego	171
3.2. Współpraca z Familją i stronnictwem radziwiłłowskim	186
3.3. Zbliżenie do Familii	200
3.4. Rywalizacja stronnictw o Antoniego Zabiellę	213
3.5. Współpraca z dworem	231
4. Działalność polityczna Zabiellów za panowania Stanisława Augusta	251
4.1. Dostosowanie się do zmienionej sytuacji politycznej	251
4.2. Dwuznaczna postawa Zabiellów wobec konfederacji	264
4.3. Rywalizacja z partią dworską kierowaną przez Antoniego Tyzenhauza	279
4.4. Rywalizacja z partią dworską kierowaną przez Joachima Chreptowicza	298
4.5. Zabiellowie wobec przemian w ostatnich latach Rzeczypospolitej	321
Zakończenie	342
Aneks. Majątki Zabiellów w XVIII wieku	348
Województwo trockie	348
Księstwo Żmudzkie	366
Województwo wileńskie	376
Województwo połockie.	380
Województwo nowogrodzkie	381
Województwo mińskie	382
Województwo mścislawskie	382
Województwo brzeskie	383
Niezlokalizowane	383
Nieruchomości w miastach	384
Abstract	387
Резюме	389
Wykaz skrótów	391
Bibliografia	393
Spis tytułów źródeł	405
Indeks osób	457
Indeks nazw geograficznych	482

Wstęp

Badacze zajmujący się osiemnastowieczną historią Rzeczypospolitej skupiają się przede wszystkim na najpotężniejszych działaczach politycznych, mniej uwagi poświęcając elitom prowincjonalnym. Tymczasem powiatowi liderzy szlacheccy w związku ze znaczeniem sejmików odgrywali istotną rolę w systemie politycznym. Służyli oni przywódcom stronnictw magnackich do realizacji ich polityki, często istotnie przyczyniając się do sukcesów wielkich stronnictw odnoszonych na prowincji. Przy okazji tego rodzaju działalności politycznej liderzy powiatowi nieraz mieli możliwość zaspokajania własnych ambicji społecznych oraz materialnych. Świetnym tego przykładem jest rodzina Zabiellów, która odegrała istotną rolę w osiemnastowiecznych dziejach Wielkiego Księstwa Litewskiego, a zwłaszcza jego północno-zachodniej części. Działalność polityczną prowadziła ona przede wszystkim w powiecie kowieńskim, ale często również na ziemiach sąsiednich. Szczególne znaczenie Zabiellowie uzyskali w wyniku utrzymania w czasach Augusta III „niezrywalnego” sejmiku kowieńskiego. Dzięki gwarancji skutecznego zakończenia obrad sejmik ten stał się wyjątkowym miejscem na sejmikowej mapie Wielkiego Księstwa Litewskiego i cieszył się dużym zainteresowaniem przywódców największych stronnictw politycznych. Z kolei w czasach Stanisława Augusta fakcja zabiellowska należała do ważnych ugrupowań litewskich rywalizujących z dominującą w Wielkim Księstwie partią dworską. Warto zatem zbadać aktywność polityczną rodziny Zabiellów w XVIII w.

Celem niniejszej pracy jest analiza działalności Zabiellów za panowania Augusta III Sasa i Stanisława Augusta. Do realizacji tego zadania konieczne jest przede wszystkim przedstawienie poszczególnych członków rodziny, wyświetlenie ich powiązań genealogicznych i przebiegu ich karier. Istotne jest również zbadanie podstaw ich aktywności publicznej, zwłaszcza ludzi, na których mogli się oprzeć. Dopiero po przybliżeniu postaci Zabiellów i ich stronników można skupić się na działalności politycznej tej rodziny.

Podstawową jej areną były sejmiki kowieńskie. Dlatego jednym z ważniejszych celów rozprawy jest analiza udziału Zabiellów w obradach, roli, jaką na nich odgrywali, a przede wszystkim ich wpływu na utrzymanie „niezrywalności” sejmików kowieńskich. Zwłaszcza dla tego ostatniego problemu kluczowe jest zbadanie współpracy przedstawicieli rodziny z największymi stronnictwami magnackimi, warto także przybliżyć metody walki sejmikowej. Kolejna podjęta kwestia to starania Zabiellów o zbudowanie własnej faksji oraz ich walka o uzyskanie przez to ugrupowanie dominującej roli politycznej w powiecie kowieńskim. Pamięając, że ambicje Zabiellów wykraczały poza Kowieńszczyznę, warto przyjrzeć się ich ingerencjom w sprawy polityczne innych powiatów, głównie przy okazji sejmików.

Określając zakres chronologiczny pracy, wybrano okres, w którym utrzymywała się dominacja polityczna Zabiellów w powiecie kowieńskim. Symbolem tego jest sprawowanie przez przedstawicieli rodziny urzędu marszałka kowieńskiego od 1730 do 1795 r. Zdecydowano się jednak na ograniczenie zakresu pracy do lat 1733–1795, uznając daty panowania królów polskich za naturalne cezury. Wyznaczenie takiego zakresu chronologicznego pracy pozwala przedstawić działalność Zabiellów w zmieniających się okolicznościach politycznych, od przedostatniego bezkrólewia, poprzez nierząd czasów saskich, ostatnią elekcję, po wysiłki reformatorskie epoki stanisławowskiej przerywane kolejnymi konfederacjami. Wybrany temat daje możliwość porównania aktywności politycznej Zabiellów w czasach „niezrywalnych” sejmików kowieńskich oraz ich rywalizacji o przewagę w powiecie w czasach dominacji partii dworskiej, kierowanej pośrednio przez Stanisława Augusta. Nie bez znaczenia dla przyjęcia wskazanego zakresu chronologicznego była również baza źródłowa, szczególnie szeroka dla czasów dwóch ostatnich władców Rzeczypospolitej. Dalszych badań wymaga opracowanie genezy wpływów Zabiellów, a więc ich działalności politycznej w czasach Augusta II, a może również jego poprzedników.

Zabiellowie, pomimo roli politycznej, jaką odgrywali w Wielkim Księstwie Litewskim w XVIII w., nie doczekali się dotąd żadnego pełniejszego opracowania. Biogramy członków rodziny znaleźć można w dziewiętnastowiecznych herbarzach, przede wszystkim w *Złotej księdze szlachty polskiej* Teodora Żychlińskiego. Są one przeważnie dość skąpe i niepozbacone błędów¹. Do najczęstszych pomyłek należy pomieszczenie szczegółów

¹ T. Żychliński, *Złota księga szlachty polskiej*, t. 10, Poznań 1888, s. 294–303; K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. 10, Lipsk 1845, s. 7; A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku*, Warszawa 1887, s. 390; A. A. Kosiński, *Przewodnik heraldyczny. Monografie, genealogie i spis rodzin senatorskich i tytuły honorowe posiadających*, t. 5, Warszawa 1885, s. 589.

biografii Szymona syna Michała i Szymona syna Antoniego lub Józefa syna Michała i Józefa syna Antoniego. Potwierdza to konieczność przeprowadzenia gruntownej identyfikacji tych postaci. Podobne błędy znajdujemy w biogramach Zabiellów zamieszczonych w słowniku generalicji autorstwa Henryka Koska oraz spisie oficerów Mariusza Machyni, Czesława Szrednickiego oraz Valdasu Rakutisa². Dość szeroki artykuł o genealogii Zabiellów zamieścił w swej pracy o rodach rycerskich Jan Ciechanowicz, lecz więcej uwagi poświęca on mniej znanym członkom rodu, niż głównym gałęziom żyjącym w województwie trockim i na Żmudzi³. Z kolei genealogię ewangelickiej linii Zabiellów wyświetlił Szymon Konarski⁴. Podstawowe informacje o Zabiellach znaleźć możemy także w indeksie do wydania diariusza Marcina Matuszewicza autorstwa Zofii Zielińskiej⁵. Częściowo lukę w historiografii dotyczącej rodziny Zabiellów, a przede wszystkim Kossakowskich, uzupełnia biografia Szymona Kossakowskiego autorstwa Vydasa Dolinskasa⁶. Nie można pominąć także spisów urzędników pod redakcją Andrzeja Rachuby, w których zamieszczono najważniejsze fakty z życia przedstawicieli rodziny Zabiellów⁷.

O działalności politycznej Zabiellów wspominało jedynie przy okazji badań nad poczynaniami większych stronnictw politycznych czy też analizy ustroju sejmikowego. Z prac omawiających funkcjonowanie sejmików litewskich najważniejsze to studium o sejmikach Wojciecha Kriegseisena⁸, analiza parlamentaryzmu litewskiego autorstwa Andrzeja Rachuby⁹ oraz monografie

² H. Kosk, *Generalicja polska. Popularny słownik biograficzny*, t. 2, Pruszków 2001, s. 267–268; M. Machynia, V. Rakutis, Cz. Szrednicki, *Oficerowie Rzeczypospolitej obojga narodów 1777–1794. Spisy*, t. 2, Kraków 1999, s. 35–36. Por. M. Jusupović, *Bajory identifikavimo problemas sprendimas remiantis Juozapų ir Simonų Zabielių pavyzdžiu*, „Lietuvos Istorijos Mestraštis” 2011, 1, s. 19–32.

³ J. Ciechanowicz, *Rody rycerskie Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. 5, Rzeszów 2001, s. 425–431.

⁴ S. Konarski, *Szlachta kalwińska w Polsce*, Warszawa 1936, s. 333–334.

⁵ M. Matuszewicz, *Diariusz życia mego*, t. 2, Warszawa 1986, s. 781–782. W indeksie do tego wydania dwaj Józefowie Zabiellowie połączeni zostali w jedną osobę.

⁶ V. Dolinkas, *Simonas Kosakovskis. Politinė ir karinė veikla Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje 1763–1794*, Vilnius 2003. Za pomoc w tłumaczeniu chciałabym podziękować pani Marcie Grzybowskiej.

⁷ *Urzednicy*, t. 1, 2, 3. Chciałabym podziękować panu profesorowi Andrzejowi Rachubie za udostępnienie materiałów, zwłaszcza do niewydanego jeszcze tomu dotyczącego urzędników żmudzkich.

⁸ W. Kriegseisen, *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1991.

⁹ A. Rachuba, *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*, Warszawa 2002.

sejmików trockiego Andrzeja Zakrzewskiego¹⁰ i wileńskiego Robertasa Jurgaitisa¹¹. Wzmianki o działalności Zabiellów znajdujemy też w omówieniu zagadnienia klienteli na sejmikach litewskich w czasach saskich autorstwa Zofii Zielińskiej¹².

Opracowania dotyczące działalności politycznej litewskich stronnictw politycznych w interesującym nas okresie pozwalają odtworzyć szersze uwarunkowania aktywności Zabiellów i ich współpracę z głównymi ugrupowaniami. Często w pracach tego rodzaju znajdujemy wzmianki o poszczególnych działaniach przedstawicieli rodziny czy nawet ogólną charakterystykę ich działalności. Najszerzej rywalizację litewskich stronnictw w czasach saskich omówił Andriej Macuk¹³. Wiele informacji na ten temat możemy też znaleźć w pracy Zofii Zielińskiej dotyczącej działalności Familii w latach 1743–1752¹⁴. Wydarzenia polityczne z okresu panowania Augusta III Sasa odtwarzają także prace Władysława Konopczyńskiego, zwłaszcza dotycząca czasów wojny siedmioletniej¹⁵, oraz monografia obozu politycznego Jerzego Augusta Mniszcha autorstwa Marii Czeppe¹⁶.

Nieco lepiej opracowane są dzieje polityczne Rzeczypospolitej w czasach Stanisława Augusta. Kluczowe znaczenie dla przedstawienia sytuacji politycznej na Litwie, zwłaszcza w latach siedemdziesiątych, ma praca Stanisława Kościalkowskiego. Monografia ta pośród stronnictw opozycyjnych omawia faksję zabiellowską¹⁷. Podstawowymi pracami dla dziejów politycznych epoki stanisławowskiej są dzieła Jerzego Michalskiego, który najwięcej uwagi poświęcił działalności Zabiellów przy okazji omówienia sejmików 1776 r.¹⁸ Dla odtworzenia aktywności faksji zabiellowskiej przydatne też były inne

¹⁰ A. B. Zakrzewski, *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*, Warszawa 2000.

¹¹ R. Jurgaitis, *Vilniaus seimelio veikla 1717–1795 m.*, Kaunas 2007, s. 85.

¹² Z. Zielińska, *Mechanizm sejmikowy i klientela radziwiłłowska za Sasów*, „Przegląd Historyczny” 62, 1971, 3, s. 397–414.

¹³ A. Macuk, *Barac’ba magnackich grupowak u WKL (1717–1763)*, Mińsk 2010.

¹⁴ Z. Zielińska, *Walka „Familii” o reformę Rzeczypospolitej 1743–1752*, Warszawa 1983.

¹⁵ W. Konopczyński, *Polska w dobie wojny siedmioletniej*, Kraków i Warszawa 1909.

¹⁶ M. Czeppe, *Kamaryla Pana z Dukli. Kształtowanie się obozu politycznego Jerzego Augusta Mniszcha 1750–1763*, Warszawa 1998.

¹⁷ S. Kościalkowski, *Antoni Tyzenhauz. Podskarbi nadworny litewski*, Londyn 1971.

¹⁸ J. Michalski, *Wokół powrotu Karola Radziwiłła z emigracji pobarskiej*, „Kwartalnik Historyczny” 106, 1999, 4, s. 21–71. Inne istotne dla podjętego tematu prace tegoż autora: *Stanisław August Poniatowski*, Warszawa 2009; *Sejmiki poselskie 1788*, w: *Studia historyczne z XVIII i XIX wieku*, t. 1: *Polityka i społeczeństwo*, red. W. Kriegseisen, Z. Zielińska, Warszawa 2007, s. 217–284; *Opozycja magnacka i jej cele w początkach Sejmu Czteroletniego*, ibidem, s. 285–304. Wspomnieć też należy E. Rostworowskiego, *Ostatni król Rzeczypospolitej. Geneza i upadek Konstytucji 3 maja*, Warszawa 1966.

prace poświęcone poszczególnym wydarzeniom politycznym¹⁹. Nie można również zapomnieć o biogramach osób związanych z Zabiellami zamieszczonych w *Polskim Słowniku Biograficznym*.

Jak widać, historycy nie poświęcali wiele uwagi działalności politycznej Zabiellów, choć baza źródłowa dla tego tematu jest dość obfita. Najmniej liczne, lecz zawierające istotne informacje o działalności tej rodziny, są źródła wydane. Kluczowe znaczenie ma dziariusz Marcina Matuszewicza, który wiele uwagi poświęca bliskiej mu zarówno pod względem powinowactwa, jak i kontaktów rodzinie Zabiellów oraz wydarzeniu związanym z sejmikiem kowieńskim²⁰. Nie mniej istotny dla niniejszej pracy jest pamiętnik Józefa Korwina Kossakowskiego, bliskiego krewnego Zabiellów i jednego z głównych działaczy faksji zabiellowskiej²¹. Pewne informacje zawierają również dziariusze sejmów, w których uczestniczyli Zabiellowie, czy ich osobno publikowane wystąpienia.

Podstawą niniejszej pracy są źródła rękopiśmienne, a zwłaszcza prowadzona przez Zabiellów korespondencja. Wymienić tu należy przed wszystkim listy członków rodziny do Michała Kazimierza i Karola Stanisława Radziwiłłów przechowywane w dziale piątym Archiwum Radziwiłłowskiego w Archiwum Głównym Akt Dawnych, korespondencję krajową Stanisława Augusta Poniatowskiego oraz listy Michała Fryderyka Czartoryskiego znajdujące się w Bibliotece Czartoryskich. Zarówno w Archiwum Radziwiłłowskim, jak i w Bibliotece Czartoryskich przechowywana jest też korespondencja innych działaczy politycznych związanych z powiatem kowieńskim, zawierająca liczne informacje na temat tamtejszego życia politycznego. Nieco mniejsze znaczenia ma korespondencja Kossakowskich oraz akta dotyczące Zabiellów przechowywane w Litewskiej Bibliotece Narodowej.

Dla zbadania sejmików kowieńskich konieczne też było przejrzenie ksiąg grodzkich i ziemskich kowieńskich znajdujących się w Litewskim

¹⁹ W. Smoleński, *Ostatni rok Sejmu Wielkiego*, Kraków 1897; idem, *Konfederacja targowicka*, Kraków 1903; A. Kalenkiewiczówna, *Rozkład partii Tyzenhauza na tle sejmików litewskich*, w: *Księga pamiątkowa Koła historyków – słuchaczy USB*, Wilno 1933, s. 121–155; K. Adolphowa, *Szlachta litewska wobec zbioru praw Andrzeja Zamoyskiego*, w: *ibidem*, s. 156–188; W. Kalinka, *Sejm Czteroletni*, Warszawa 1991; W. Konopczyński, *Konfederacja barska*, Warszawa 1991; idem, *Pierwszy rozbiór Polski*, Warszawa 2010; W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe. Sejmiki lutowe 1792*, Łódź 1994; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, Warszawa 2000; Z. Zielińska, *Stanisław August i Otto Stackelberg u progu wojny rosyjsko-tureckiej*, „Kwartalnik Historyczny” 107, 2000, 4, s. 3–20; eadem, *Listy Stanisława Augusta z podróży do Kaniowa (1787)*, „Kwartalnik Historyczny” 110, 2003, 4, s. 71–124; A. Danilczyk, *W kręgu afery Dogrumowej. Sejm 1786 r.*, Warszawa 2010.

²⁰ M. Matuszewicz, *Dziariusz życia mego*, t. 1–2.

²¹ *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego biskupa inflanckiego 1738–1788*, wyd. A. Darowski, Warszawa 1891.

Państwowym Archiwum Historycznym w Wilnie. Zarówno w tych księgach, jak i w innych zespołach wileńskiego archiwum znajdują się liczne informacje dotyczące genealogii, biografii, a przede wszystkim spraw majątkowych przedstawicieli rodu Zabiellów. Warto tu także przywołać Metrykę Litewską, zespół wywodowy oraz księgi metrykalne. Dla przeanalizowania dziejów tego rodu kluczowe znaczenie ma jednak Archiwum Zabiellów przechowywane w AGAD²². Z zasobów tego archiwum wspomnieć należy również Materiały genealogiczne Wojciecha Wielądka oraz liczne zespoły podworskie, w których możemy znaleźć rozproszone materiały dotyczące Zabiellów. Różnego rodzaju akta dotyczące tej rodziny znajdują się także w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Bibliotece Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie, Narodowym Archiwum Historycznym Białorusi w Mińsku oraz Bibliotece Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie. Chodzi zwłaszcza o korespondencję Zabiellów i osób z nimi związanych oraz szczególnie liczne akta procesowe.

Jak wyżej wspomniano, dla przedstawienia działalności politycznej Zabiellów konieczne jest wyświetlenie genealogii i biogramów poszczególnych przedstawicieli rodu. Z tego powodu pierwszy rozdział poświęcony został właśnie tej problematyce. Przedstawiono w nim najpierw zarys historii rodziny przed interesującym nas okresem. Kolejne podrozdziały poświęcone są trzem głównym gałęziom rodu funkcjonującym w XVIII w. w województwie trockim i na Żmudzi. W każdym podrozdziale zamieszczone są biogramy Zabiellów ze szczególnym uwzględnieniem karier politycznych oraz koneksji rodzinnych. Rozdział drugi omawia zaplecze umożliwiające Zabiellom działalność polityczną. Podzielony jest on na dwie części, z których pierwsza analizuje sytuację majątkową rodziny, podkreślając związki między karierą polityczną jej przedstawicieli a zmianami w ich statusie materialnym. Drugi podrozdział zajmuje się poparciem, na jakie Zabiellowie mogli liczyć w swej działalności, a więc faksją zabiellofską. Przeprowadzono tu próbę stratyfikacji ugrupowania, przedstawiono jego działaczy i w miarę możliwości określono ich rolę w faksji.

Kolejne dwa rozdziały omawiają działalność polityczną Zabiellów w czasach Augusta III Sasa i Stanisława Augusta. Na początku pierwszego z nich przedstawiono kształtowanie się sytuacji politycznej zarówno w Wielkim Księstwie Litewskim, jak i w powiecie kowieńskim w związku z objęciem tronu przez Wettina. Kolejne podrozdziały omawiają rywalizację polityczną Antoniego Zabielly z innymi politykami kowieńskimi oraz dążenie do utrzymania „niezrywalnych” sejmików kowieńskich. Przeanalizowano również

²² Powołując się na Archiwum Zabiellów wykorzystuję paginację materiałów z 2007 r., obecnie już nieaktualną.

współpracę Zabiellów z obozami magnackimi w obliczu sojuszu dworu z Familją, jak i po przejściu tego ugrupowania do opozycji. Zbadano, jak te fluktuacje polityczne wpłynęły na związki Zabiellów zarówno ze stronnictwem Czartoryskich, jak i radziwiłłowskim. Następnie przeanalizowano postawę Zabiellów podczas ostatniego bezkrólewia oraz ich dostosowanie się do zmienionej sytuacji politycznej na początku panowania Stanisława Augusta. Kolejny podrozdział poświęcono stosunkowi omawianej rodziny do konfederacji radomskiej oraz barskiej. Opisano także rywalizację faksji zabiellońskiej z litewską partią dworską, a szczególnie wpływy tej walki na przebieg sejmików kowieńskich. Wyświetlono wreszcie postawę Zabiellów wobec Sejmu Czteroletniego, uchwalenia Konstytucji 3 maja, a następnie konfederacji targowickiej.

Do pracy dołączony został aneks zawierający spis majątków Zabiellów, wzmiankowanych w źródłach, do których udało się dotrzeć.

Poczuwam się do miłego obowiązku podziękowania panu profesorowi Wojciechowi Kriegseisenowi za cenne rady i opiekę naukową. Pani profesor Zofii Zielińskiej zawdzięczam podstawy warsztatu historyka, ale także konsultacje i wsparcie przy pisaniu prezentowanego studium oraz udostępnienie źródeł rosyjskich. Dziękuję również panu profesorowi Andrzejowi Rachubie za wnikliwe i krytyczne ustosunkowanie się do mojej pracy.

Baza źródłowa niniejszej pracy byłaby uboższa, gdyby nie pomoc doktora Domininkasa Burby, który przeprowadzając własne kwerendy zawsze pamiętał o mojej. Pani profesor Urszuli Augustyniak dziękuję za uwagi dotyczące drugiego rozdziału pracy oraz wskazanie wiadomości o twórczości literackiej Szymona Zabielly. Pan Przemysław Piotr Romaniuk nie tylko dostarczył mi cennych informacji, ale także służył pomocą podczas kwerend na Litwie. Dziękuję także profesorowi Andrzejowi B. Zakrzewskiemu, doktor Anastasii Skiepjian, doktor Dorocie Dukwicz, doktorowi Jewgienijowi Aniszczence, doktorowi Vydasowi Dolinskasowi, doktorowi Adamowi Danilczykowi, doktorowi Krzysztofowi Kossarzeckiemu i doktorowi Tomaszowi Szwacińskiemu. Zachowuję we wdzięcznej pamięci pracowników wielu archiwów i bibliotek, a szczególnie Biblioteki Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk.

Niniejsza praca nie mogłaby powstać gdyby nie wsparcie i wszelkiego rodzaju pomoc ze strony mojej Mamy Anny oraz Męża Adriana.

ROZDZIAŁ 1

Genealogia rodziny Zabiellów w XVIII wieku

Dla zrozumienia dziejów politycznych badanej rodziny konieczne jest przeanalizowanie jej genealogii, a zatem podstawowych faktów biograficznych, filiacji oraz koligacji między jej przedstawicielami. Nie można analizować działalności politycznej Zabiellów, nie znając podstawowych wydarzeń z ich życia oraz związków pokrewieństwa i powinowactwa łączących ich z innymi rodzinami. Kluczowe znaczenie ma tu identyfikacja postaci, zwłaszcza że w dotychczasowych opracowaniach możemy znaleźć jedynie pobieżne i niepozbawione błędów informacje o niektórych z Zabiellów¹.

Poniższe krótkie biografie osiemnastowiecznych Zabiellów w miarę możliwości przedstawiają najważniejsze fakty z ich życia, jak daty narodzin i śmierci, wykształcenie. Najwięcej uwagi poświęcono karierze: urzędniczej, wojskowej, sprawowanym funkcjom politycznym i społecznym oraz kontaktom z magnaterią. Pozwala to określić pozycję poszczególnych przedstawicieli rodu i ściśle łączy się z omówioną bardziej szczegółowo w dalszych rozdziałach działalnością polityczną. Nie bez znaczenia jest tu również sytuacja majątkowa i działalność gospodarcza, więc część biogramów zawiera informacje na ten temat, choć dokładniejsze omówienie znajduje się w rozdziale drugim. Wreszcie każdy biogram zakończony jest wiadomościami o ewentualnym małżeństwie i potomstwie. Jest to istotne nie tylko ze względu na genealogię Zabiellów, ale również dlatego, że przy zawieraniu małżeństw brano pod uwagę stan majątkowy i prestiż rodziny, z którą się wiązano, a rezultatem takich związków bywała współpraca polityczna. Opisując sytuację rodzinną poszczególnych przedstawicieli rodu, warto też zwrócić uwagę na ich pozycję wśród krewnych i przyjaciół, wyrażającą się pełnieniem

¹ T. Żychliński, *Złota księga szlachty polskiej*, t. 10, Poznań 1888, s. 294; M. Machynia, V. Rakutis, Cz. Srzednicki, *Oficerowie Rzeczypospolitej obojga narodów 1777–1794. Spisy*, t. 2, Kraków 1999, s. 35–36; H. Kosk, *Generalicja polska. Popularny słownik biograficzny*, t. 2, Prusków 2001, s. 267–268. Podobnie bywa w źródłach, por. Genealogia Zabiellów, LNBW F94–2181.

różnych funkcji, na przykład opiekuna osieroconych dzieci i ich majątku. Kilkakrotnie osobne akapity poświęcono żonom niektórych Zabiellów. Wynika to ze szczególnego zaangażowania owych pań w sprawy gospodarcze, a czasem też polityczne. Wspierając swych mężów lub przejmując część obowiązków głowy rodziny po ich śmierci, przyczyniały się one do budowy pozycji politycznej rodu.

1.1. Zarys genealogii przodków

Zabiellowie używali herbów Topór i Lis, przy czym będąca obiektem dalszych badań gałąź przypisywana jest do pierwszego z tych rodów herbowych². Według Teodora Żychlińskiego ród Zabiellów miał pochodzić od Zbylutów, co autor uzasadnia podobieństwem nazwiska oraz wspólnym herbem Topór. Zgodnie z tą hipotezą jeden z potomków wielkopolskiego Zbiluda miał w XV w. przenieść się na Litwę, tam poślubić księżniczkę Świrską (Świrską?) i połączyć herby Topór i Lis³. Podobne informacje znajdujemy w materiałach Wojciecha Wielądka, w których wśród przodków Zabiellów wymienieni są Saul Zbylut z 966 r., Walcer z Tyńca i Starzon z Panigrodza oraz Jan Sturza Zabiello, który w 1483 r. miał wziąć za żonę księżniczkę Świrską i spłodzić z nią Macieja⁴. Rezultatem tych hipotez jest twierdzenie, że Zabiellowie pisali się „ze Starzów Zbylutów”⁵. Brakuje dowodów świadczących o wiarygodności takiego pochodzenia rodziny, zwłaszcza że, jak stwierdził Włodzimierz Dworzaczek, dzieło Żychlińskiego jest bardzo nierówne pod względem wartości naukowej, a u Wielądka można znaleźć sporo fałszów⁶. Wiemy natomiast, że w końcu XV w.

² Drzewo genealogiczne Laskarisów, Muzeum Literatury, 183, k. 22; „Noty do genealogii”, AGAD, Materiały genealogiczne Wojciecha Wielądka, 69, s. 110; K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. 10, Lipsk 1845, s. 7; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 6, s. 139; ibidem, t. 10, s. 294. Legitymizację szlachectwa przeprowadził Michał Zabiello 3 IX 1784, S. Górzyński, *Arystokracja polska w Galicji. Studium heraldyczno-genealogiczne*, Warszawa 2009, s. 396.

³ T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 294–295. Nie potwierdza tego Bartosz Paprocki, który, opisując herb Topór i używając go rody, wspomina Zbylutów, ale nie pisze o rodzinie Zabiellów, B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, Kraków 1858, s. 64–66.

⁴ „Noty do genealogii”, AGAD, Materiały genealogiczne Wojciecha Wielądka, 69, s. 111, 114, 119. Z kolei Adam Kosiński wskazuje na pochodzenie Zabiellów od Starzonów i powtarza informacje o spokrewnieniu z Siewierskimi, A. A. Kosiński, *Przewodnik heraldyczny. Monografie, genealogie i spis rodzin senatorskich i tytuły honorowe posiadających*, t. 5, Warszawa 1885, s. 589.

⁵ *Polska encyklopedia szlachecka*, oprac. S. J. Starykoń-Kasprzycki, t. 12, Warszawa 1938, s. 248; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 295.

⁶ W. Dworzaczek, *Genealogia*, Warszawa 1959, s. 113, 116–117.

w Nowogrodzie żył Iwan Alieszkin Zabielin, a w 1494 r. w Radziejowie Jan Zabiela⁷.

Hipotezę Żychlińskiego podważył Witold Sienkiewicz. Według niego Zabiellowie pochodzą od żyjącego w drugiej połowie XV w. bojara Totwojsza, który otrzymał od Kazimierza Jagiellończyka nadanie na Medekszach. Jednym z jego synów był Chrszczon, dlatego też Zabiellowie pisali się Chrszczonowiczami, a w późniejszych czasach „z Chrszczona”. Chrszczon miał pięciu synów: Jakuba, Macieja, Wojciecha, Andrzeja i Mikołaja⁸. Jego córkami były też prawdopodobnie Hanna i Kachna późniejsza Stankowa Miszewiczowa. Żoną zmarłego najpóźniej w 1541 r. Andrzeja była Jadwiga⁹. Jego brat Maciej (Matej) Zabiello, występujący w 1528 i 1538 r. jako bojar powiatu kowieńskiego odznaczył się powiększaniem majątku ziemskiego na Medekszach. Poślubił Katarzynę Bujwidównę, z którą spłodził Mikołaja, Piotra, Froncka, Barbarę później Jodkową, Jadwigę i Elżbietę. Wszyscy trzej synowie Macieja w 1567 r. pojawili się w popisie powiatu wilkomierskiego. Być może Mikita i Wasili Zabielicze występujący na liście bojarów obok Andrzeja byli z nimi spokrewnieni¹⁰.

Z synów Macieja Piotr, według Żychlińskiego, miał córkę Annę poślubioną Bohdziewiczowi. Nieco bogatsze są informacje o Froncku i Mikołaju. Pierwszy z nich występował w 1581 r. w zapisach sądowych. Miał on za żonę Elżbietę, córkę Wojciecha Hryniewicza, z którą spłodził Jurija, Wojciecha, Jana, Macieja, Malchra, Bartłomieja, Adama Marianne i Barbarę. Barbara

⁷ *Słownik staropolskich nazw osobowych*, t. 7, red. W. Taszycki, Wrocław 1984–1987, s. 300; S. B. Veselovskij, *Onomastikon*, Moskwa 1974, s. 117. Veselovskij wymienia też Andrieja Griegoriewicza Zabiellę.

⁸ W. Sienkiewicz, „Trakty”, „okręgi”, „koła”, „pola”, „rody”, „okolice” jako jednostki terytorialno-osadnicze w Wielkim Księstwie Litewskim w XVII wieku, „Lituanos-Slavica Posnaniensia Studia Historica”, 3, 1989, s. 245–247. Adam Boniecki mylnie podaje, że protoplasta Zabiellów miał na imię Michał, A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku*, Warszawa 1887, s. 390.

⁹ W 1516 r. Andrzej i Kachna procesowali się o wniesiony przez matkę majątek Dubniki, „Noty do genealogii”, AGAD, Materiały genealogiczne Wojciecha Wielądka, 69, s. 119; A. Boniecki, *Poczet rodów*, s. 390; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 295; J. Ciechanowicz, *Rody rycerskie Wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. 5, Rzeszów 2001, s. 426–427.

¹⁰ „Noty do genealogii”, AGAD, Materiały genealogiczne Wojciecha Wielądka, 69, s. 119; ASD, t. 8, s. 129; A. Boniecki, *Poczet rodów*, s. 390; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 295; W. Sienkiewicz, *op. cit.*, s. 247–249; J. Ciechanowicz, *op. cit.*, s. 426–428. Do żyjących w tym czasie Zabiellów Ciechanowicz dodaje jeszcze Jana Zabielicza, występującego w 1528 r. oraz Szczęsnego i Walentego Zabieliczów będących w Wilnie w 1552 r. Być może spokrewniony z Zabiellami był mieszkaniec Braclawia Iwaszko Zabiela, który w 1569 r. złożył przysięgę na wierność Koronie polskiej, *Akta unii Polski z Litwą 1385–1791*, wyd. S. Kutrzeba i W. Semkowicz, Kraków 1932, s. 320.

najpóźniej w 1606 r. wyszła za Jana Jurewicza Adamkowicza, a Marianna między 1606 a 1614 rokiem została żoną Bartłomieja Urbanowicza Giedgowda. Jurij i Maciej uczestniczyli w sejmiku w 1603 r. Pierwszy z nich zmarł prawdopodobnie nie później niż w 1648 r., pozostawiając wdowę. Obecny stan badań nie pozwala nic powiedzieć o ewentualnym potomstwie Jurija. Z kolei Matej rozliczał się z siostrami i szwagrami w 1614 r., zapewne już po śmierci matki. Być może o nim to pisze Kasper Niesiecki, wspominając o Macieju Zabielle żyjącym na Żmudzi w 1621 r.¹¹ W 1640 r. żoną Macieja była Zofia córka Andrzeja z Gania Dawidowicza, lecz nie mieli oni potomstwa¹².

Według Żychlińskiego brat Piotra i Franciszka, Mikołaj, był starostą rumszyskim i ciwunem księstwa żmudzkiego, lecz zwłaszcza drugi z tych urzędów nie wydaje się prawdopodobny, ponieważ nie było wtedy takiej godności. Mikołaj żył jeszcze w 1580 r., wiemy także, że był ojcem Szymona¹³. Tenże Szymon występował w latach 1604–1615 jako sędzia grodzki wileński, a w 1616 r. jako sędzia grodzki kowieński. Nie były to jeszcze zbyt wysokie urzędy, ale można je uznać za początek kariery urzędniczej Zabiellów¹⁴.

¹¹ W 1606 r., zapewne już po śmierci Franciszka, Jury wydał matce i siostrom dokument kończący spory między nimi, być może dotyczące spadku po ojcu, List ugodowy, 4 II 1606, LVIA F716, 1, 122, k. 27–28; Akt sprzedaży, 30 V 1614, ibidem, k. 35–36; Regestr dokumentów, ibidem, k. 91; K. Niesiecki, *op. cit.*, t. 10, s. 7; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 296; W. Sienkiewicz, *op. cit.*, s. 247–249; J. Ciechanowicz, *op. cit.*, t. 5, s. 428. Z 1596 r. pochodzić miał zapis ugodowy i dział Medeksz między Szymonem Mikołajewiczem i Janem Fronckowiczem Zabiellami, potwierdzony w 1610 r. po procesie między Szymonem a Jerzym, Regestr dokumentów, 30 VI 1789, LVIA F716, 1, 134, k. 5; Akta procesowe, 1609, NGABM F 319, 2, 1139, k. 191–195.

¹² Zapis Gojżewa, 12 VI 1640, LVIA SA 716, 1, 122, k. 63–67. Wielądko podaje, że synami Macieja byli Szymon i Salomon (w rzeczywistości syn Mikołaja, stryjeczny bratanek Macieja), „Noty do genealogii”, AGAD, Materiały genealogiczne Wojciecha Wielądko, 69, s. 114.

¹³ Według Żychlińskiego miał synów Szymona i Macieja, ale drugi z nich to raczej wyżej wspomniany bratanek Mikołaja, T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 295; Regestr dokumentów, 30 VI 1789, LVIA F716, 1, 134, k. 5; Genealogia Zabiellów, LNBW F94–2181; „Noty do genealogii”, AGAD, Materiały genealogiczne Wojciecha Wielądko, 69, s. 119.

¹⁴ Według akt procesowych oraz XVIII-wiecznego rejestru dokumentów już w 1616 r. był sędzią grodzkim kowieńskim, choć według *Urzędników* pełnił tę funkcję dopiero w 1629 r. Z kolei Wielądko wymienia Szymona Zabiellę jako sędziego grodzkiego już w 1595 r., zapewne niesłusznie, Akta procesu Mikołaja Mickiewicza z Szymonem Zabiellą, 1616, AZ 137; „Rejestr dokumentów”, XVIII w., AZ 84, s. 5–6; „Noty do genealogii”, AGAD, Materiały genealogiczne Wojciecha Wielądko, 69, s. 117, 119; Genealogia Zabiellów, LNBW F94–2181; Regestr dokumentów, 30 VI 1789, LVIA F716, 1, 134, k. 5; „Tablica genealogiczna”, AZ 199; K. Niesiecki, *op. cit.*, t. 10, s. 7; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 296; ibidem, t. 2, s. 414; J. Ciechanowicz, *op. cit.*, t. 5, s. 428; *Urzędnicy*, t. 1, s. 167.

Szymon zmarł zapewne w maju 1641 r., kiedy został spisany, a kilka dni później aktykowany jego testament. Został pochowany w kościele w Kiejdanach. Miał być mężem Halszki Dowborówny, a potem Barbary Pawłowiczówny oraz ojcem Kazimierza i Mikołaja. Z tych o Kazimierzu Zabielle wiemy jedynie, że poślubił Krystynę, córkę Marcina Worłowskiego¹⁵.

Mikołaj, syn Szymona, w 1645 r. został nominowany cześnikiem żmudzki¹⁶. Niewątpliwie zmarł w końcu kwietnia lub w maju 1648 r., gdyż 28 kwietnia, będąc ciężko chory, spisał testament, który 22 maja aktykowano. Niemniej akt podziału jego dóbr pochodzi dopiero z 1665 r. Mikołaj życzył sobie pochówku w grobowcu („sklepie”) swego ojca w kościele kiejdańskim, co też zrealizowano¹⁷. Zabiello poślubił Barbarę z Gania Dawidowiczównę, późniejszą żonę Janusza Billewicza, z którą miał synów Salomona, Szymona i Jana. Według Żychlińskiego przed Dawidowiczówną miał poślubić Annę Józefę z Gintowt-Dziewiałtowskich, wdowę po Eliaszu Chreptowiczu, i z nią spłodzić synów Michała i Daniela. Warto zwrócić uwagę, że w żadnych źródłach, nawet w testamencie Mikołaja, nie znajdujemy wzmianek o pierwszym małżeństwie i pochodzącym z niego potomstwie, więc informacje te nie są wiarygodne, zwłaszcza że Eliaz Chreptowicz zmarł później niż Zabiello¹⁸.

¹⁵ Według Żychlińskiego Krystyna była córką Szymona Zabielly, a żoną Marcina Worłowskiego, T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 296; Regestr dokumentów, 30 VI 1789, LVIA F716, 1, 134, k. 5v; Genealogia Zabieliów, LNBW F94–2181; „Tablica genealogiczna”, AZ 199; „Noty do genealogii”, AGAD, Materiały genealogiczne Wojciecha Wielądka, 69, s. 117, 119; *Urzędnicy*, t. 2, s. 414. W 1682 r. wynikł konflikt związany z testamentem Szymona Zabielly, Regestr dokumentów, 30 VI 1789, LVIA F716, 1, 134, k. 7v.

¹⁶ Według rejestru dokumentów z 1789 r. Mikołaj miał występować jako cześnik już w 1640 r., ale być może jest to anachronizm, Regestr dokumentów, 30 VI 1789, LVIA F716, 1, 134, k. 5; Genealogia Zabieliów, LNBW F94–2181; „Tablica genealogiczna”, AZ 199; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 296; *Urzędnicy*, t. 3 [w przygotowaniu].

¹⁷ Mikołaj zaznaczał, że życzy sobie pochówku „sposobem wyznania katolickiego”, lecz możliwe, że chodziło mu o wyznanie ewangelickie. Na opiekuna wdowy, dzieci i majątku wyznaczał Jana Karola Rostworowskiego i swego teścia Dawidowicza, Testament, 28 IV 1648, NGABM F 319, 2, 1139, k. 92–93; Genealogia Zabieliów, LNBW F94–2181; Regestr dokumentów, 30 VI 1789, LVIA F716, 1, 134, k. 5; W. Sienkiewicz, *op. cit.*, s. 249.

¹⁸ Żychliński mylnie uważa Salomona za syna Anny Józefy. Twierdził, że Michał, domniemany syn Mikołaja i Anny Zabieliów, zmarł bezpotomnie. Wspominał też o córkach Mikołaja z pierwszego małżeństwa, wydanych za Lachnickiego i Siesickiego, jednak wydaje się, że były to jego wnuczki, T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 296; Testament, 28 IV 1648, NGABM F 319, 2, 1139, k. 92–93; List dziełczy, 13 VII 1665, NGABM F 319, 2, 1139, k. 221 oraz AZ 201; Genealogia Zabieliów, LNBW F94–2181; „Noty do genealogii”, AGAD, Materiały genealogiczne Wojciecha Wielądka, 69, s. 111–112, 117–124; G. Ryżewski, *Ród Chreptowiczów herbu Odrowąż*, Kraków 2006, s. 131. Z kolei Daniel mógłby być identyfikowany z osobą występującą jako cześnik kowieński w 1678 r., *Urzędnicy*, t. 2, s. 362.

Salomon był najstarszym synem Mikołaja i Barbary¹⁹. Został ochrzczony 21 lipca 1643 r. Był wyznania ewangelicko-reformowanego²⁰. Pierwszym znanym w literaturze świadectwem aktywności politycznej Salomona jest udział w elekcji Jana III Sobieskiego. Był wtedy podstolim smoleńskim i sprawował ten urząd do 1677 r.²¹ Potem do 1681 r. używał tytułu podstolego wilkomierskiego, a następnie wojskiego kowieńskiego²². Zwraca uwagę, że kariera urzędnicza Salomona była związana z dwoma, a jeśli liczyć smoleński, to z trzema powiatami. Wynika z tego, że prawdopodobnie w każdym z nich miał majątki i jakieś wpływy. Niewątpliwie odznaczał się talentami osobistymi, dzięki którym zyskał dość duże znaczenie. Według Stefana Medekszy, w grudniu 1680 r. był „potężnym konkurentem” dla kandydatów na posłów²³. Wątpliwe są informacje, że w 1683 r. wraz z synami uczestniczył w bitwie pod Wiedniem, podczas której miał prowadzić regiment husarii. W związku z tym 13 września tego roku Leopold I miał mu nadać tytuł hrabiowski, potwierdzony przez Jana Sobieskiego po śmierci pułkownika Salomona Zabieliły w bitwie pod Parkanami²⁴. Bez wątpienia dokumenty dotyczące nadania tytułu hrabiowskiego zostały sfałszowane w XIX w.²⁵ Informacje o śmierci Salomona nie były również prawdziwe,

¹⁹ List dzielczy, 13 VII 1665, NGABM F 319, 2, 1139, k. 221 oraz AZ 201; Testament, 28 IV 1648, NGABM F 319, 2, 1139, k. 92v. Według Żychlińskiego był najstarszym spośród braci, byłoby to jednak sprzeczne z istnieniem synów z pierwszego małżeństwa Mikołaja, T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 297.

²⁰ S. Konarski, *Szlachta kalwińska w Polsce*, Warszawa 1936, s. 333; *Urządnicy*, t. 1, s. 468.

²¹ List Salomona i Tekli Zabieliłów, AZ 202; Genealogia Zabieliłów, LNBW F94–2181; „Noty do genealogii”, AGAD, Materiały genealogiczne Wojciecha Wielądka, 69, s. 112; *Elektorów poczet, którzy niegdyś głosowali na elektów Jana Kazimierza roku 1648, Jana III roku 1674, Augusta II roku 1697 i Stanisława Augusta roku 1674, najjaśniejszych królów polskich, wielkich książąt litewskich*, wyd. O. Zaprzaniec Pietruski, Lwów 1845, s. 417; K. Niesiecki, *op. cit.*, t. 10, s. 7; J. Ciechanowicz, *op. cit.*, t. 5, s. 428.

²² „Noty do genealogii”, AGAD, Materiały genealogiczne Wojciecha Wielądka, 69, s. 112; *Urządnicy*, t. 1, s. 468; *ibidem*, t. 2, s. 449.

²³ S. F. Medeksza, *Księga pamiątnicza wydarzeń zaszłych na Litwie 1654–1668*, wyd. W. Seredyński, Kraków 1875, s. 10.

²⁴ List Jana III Sobieskiego, 10 X 1683, NGABM F 319, 2, 1139, k. 225, 611–612; Genealogia Zabieliłów, LNBW F94–2181; A. A. Kosiński, *op. cit.*, s. 589; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 297; J. Ciechanowicz, *op. cit.*, t. 5, s. 426, 427. Obydwa dokumenty zostały wpisane w 1699 r. do ksiąg grodzkich wilkomierskich.

²⁵ Za pomoc w ustaleniu fałszerstwa chciałabym podziękować dr. Sławomirowi Górczyńskiemu. Synowie Salomona używali tytułu hrabiowskiego tylko w jednym dokumencie, mówiącym o podziale majątku w 1684 r. po śmierci ojca. W dokumencie tym Michał Zabieliło błędnie podaje nazwisko panięńskie swej matki oraz urząd szwagra, a pomija urzędy swoich braci, co przemawia za fałszerstwem, Zapis kwitacyjny, 2 III 1796, NGABM F 319, 2, 1139, k. 99–102. Ponownie tytuł hrabiowski pojawia się w rodzinie Zabieliłów w 1784 r. „Przywilej

gdyż w 1690 r. występował on jako podsędek kowieński w taryfie abjuratowej²⁶. Urząd podsędka sprawował prawdopodobnie od 1689 r., choć jeszcze do 1692 używał też tytułu wojskiego²⁷. W 1692 r. nominowany został chorążym kowieńskim, ale nie objął tego urzędu²⁸. W listopadzie 1693 r. był sędzią ziemskim, który to urząd pełnił do śmierci²⁹. Zmarł przed 26 maja 1694 r.³⁰ Salomon był mężem Tekli Teodory z Kudrewiczów, a potem Zofii Blinstrubówny. Druga z nich po śmierci Zabielli wyszła za Samuela Szolkowskiego. Z pierwszą żoną Salomon miał synów Mikołaja (protoplastę linii łabunowskiej, nazwanej tak od majątku Łabunów³¹), Michała (protoplastę linii łowczowskiej, nazwanej od sprawowanego przez przedstawicieli urzędu łowczego) i Szymona oraz córki Joannę, wydaną za Jerzego Dowmonta stolnika kowieńskiego, i Barbarę Teklę, poślubioną Józefowi Siruciowi skarbnikowi, a potem wojskiemu kowieńskiemu³². Warto zauważyć, że z małżeństwa Barbary i Józefa Sirucia narodził się między innymi jeden z najważniejszych działaczy kowieńskich XVIII w., Szymon Siruć³³.

Szymon, kolejny syn Mikołaja, był także kalwinistą³⁴, a w latach 1694–1695 występował jako aktor, czyli pełnomocnik prawny zborów Jednoty Ewangelicko-Reformowanej Wielkiego Księstwa Litewskiego³⁵. Zapewne

na generała majorostwo”, 24 XI 1776, LVIA SA 13720, k. 58. Według innych informacji tytuł hrabiowski mieli nadać Zabiellom August II w 1704 r. i August III w 1746 r., S. Górczyński, *op. cit.*, s. 397.

²⁶ „Akt taryfy abjuratowej” 1690, LVIA SA 13692, k. 1813, 1814v.

²⁷ *Urzędnicy*, t. 2, s. 403, 449.

²⁸ *Ibidem*, s. 360.

²⁹ Dokument testymonialny Salomonowi Zabielle, 1693, NGABM F 319, 2, 1139, k. 89; List dzielczy, 20 VII 1696, NGABM F 319, 2, 1139, k. 223–224; „Noty do genealogii”, AGAD, Materiały genealogiczne Wojciecha Wielądka, 69, s. 117–119; „Tablica genealogiczna”, AZ 199; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 297; *Urzędnicy*, t. 2, s. 418.

³⁰ *Urzędnicy*, t. 2, s. 418. W 1696 r. synowie Salomona podzielili majątek po ojcu, List dzielczy, 20 VII 1696, NGABM F 319, 2, 1139, k. 223.

³¹ Nazwy linii za T. Żychlińskim.

³² Genealogia Zabiellów, LNBW F94–2181; List dzielczy, 20 VII 1696, NGABM F 319, 2, 1139, k. 223–224; „Testamenta”, 2 XI 1720, LVIA SA 13685, k. 165–166; Proces łowczych Zabiellów, 2 IV 1754, LVIA SA 13700, k. 140–140v; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 297; *Urzędnicy*, t. 1, s. 468; *ibidem*, t. 2, s. 424, 437, 449.

³³ P. P. Romaniuk, *Siruć Szymon*, PSB, t. 37, s. 576. Matuszewicz zapewne mylnie uważał matkę Szymona Sirucia za wnuczkę Salomona Zabielli, M. Matuszewicz, *Diariusz życia mego*, Warszawa 1986, t. 1, s. 119.

³⁴ *Urzędnicy*, t. 1, s. 468; *ibidem*, t. 2, s. 449.

³⁵ Listy aktora i seniorów, 10 VII 1695, LNBW F93–395; Dokument Jerzego Lutomierskiego, 4 I 1694, LNBW F93–1435; W. Kriegseisen, *Ewangelicy polscy i litewscy w epoce saskiej (1696–1763). Sytuacja prawna, organizacja i stosunki międzywyznaniowe*, Warszawa 1996, s. 97.

uczestniczył w elekcji Jana III Sobieskiego³⁶. Szybko rozpoczął karierę urzędniczą, już w okresie 1671–1677 używał tytułu podstolego pińskiego³⁷. W latach 1684–1694 występował jako podstoli wilkomierski, a w 1692 r. został wojskim kowieńskim. Urząd ten sprawował jeszcze w 1693 r., ale ostatecznie nie utrzymał się przy nim i najpóźniej w maju 1694 r. wrócił do podstolstwa³⁸. Wreszcie od 1694 r. był podsędkiem kowieńskim³⁹, który to urząd pełnił do śmierci⁴⁰. Szymon Zabięło poparł elekcję Augusta II z zastrzeżeniem utrzymania praw dysydentów⁴¹. Utrzymywał kontakty z Radziwiłłami i zajmował się ich sprawami majątkowymi⁴². Powiązany był też z Sapiehami i przeciwdziałał republikantom walczącym z nimi, za co prawdopodobnie został odsądzony od praw politycznych⁴³. Zginął 18 listopada 1700 r. walcząc po stronie Sapiechów w bitwie pod Olkiennikami⁴⁴. W październiku 1701 r. aktykowano jego testament przygotowany przed tą potyczką. Chciał być pochowany w kościele ewangelickim kiejdańskim⁴⁵. Szymon Zabięło, który był założycielem linii na Medekszach, był żonaty dwukrotnie: najpierw z Felicjaną z Chrzęstowskich miecznikówną żmudzka, potem z Katarzyną

³⁶ T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 296; *Elektorów poczet*, s. 417.

³⁷ List Szymona i Felicjanny Zabięłów, 1677, LVIA F716, 1, 2553, k. 29; Kopia dokumentu jezuitów, 23 V 1671, LVIA SA 13798, k. 865–866.

³⁸ *Urzędnicy*, t. 1, s. 468; *ibidem*, t. 2, s. 449.

³⁹ *Urzędnicy*, t. 2, s. 403. Według Żychlińskiego pełnił ten urząd już w 1670 r., co nie wydaje się prawdopodobne, T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 296; Genealogia Zabięłów, LNBW F94–2181.

⁴⁰ Testament, 13 X 1701, NGABM F 319, 2, 1139, k. 170–171; LNBW F94–2652; VUB 7–37/13791, k. 378–379. Testament w księdze grodzkiej (VUB) oraz wypis z tej księgi (NGABM) są ze sobą zgodne, natomiast znacznie różnią się od trzeciego egzemplarza, którego ekstrakt wpisano do ksiąg ziemskich (LNBW). Być może właśnie ta ostatnia wersja pochodzi z 1698 r., co oznaczałoby, że jest wcześniejsza od pozostałych, Regestr dokumentów, 30 VI 1789, LVIA F716, 1, 134, k. 15. W kopii NGABM podane jest błędnie nazwisko panieńskie żony autora, co może być pomyłką kopisty.

⁴¹ T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 296; *Elektorów poczet*, s. 418.

⁴² Korespondował z Radziwiłłami w latach 1684–1697, a w 1686 r. został wyznaczony przez księżnę Ludwikę Karolinę z Radziwiłłów do rewizji jej dóbr w Dubinkach. Sprawdział, czy mieszkańcy płacą czynsz odpowiedni do wielkości posiadanego gruntu, Dokumenty rewizji, 1686, NGABM F 694, 4, 922, k. 10–17; S. Zabięło do Radziwiłłów, 1684–1697, AR V 18209.

⁴³ W 1700 r. podpisał jako reprezentant kowieński manifest potępiający republikanów. Informację otrzymałam od pana Przemysława P. Romaniuka.

⁴⁴ *Urzędnicy*, t. 2, s. 403; informacja pana Przemysława P. Romaniuka.

⁴⁵ Egzekutorami testamentu uczynił bratanków Szymona i Mikołaja, Testament, 13 X 1701, LNBW F94–2652. Według pozostałych wersji odsuwał od opieki nad rodziną Jana Zabięłą (zapewne swego brata), którego oskarżał o krzywdzenie rodziny. Swemu synowi Michałowi zlecił natomiast opiekę nad bratankami.

Negowiczówną cześnikówną brasławską⁴⁶. Wiemy, że jego druga żona wyznawała kalwinizm i zachęcała swe potomstwo do wierności temu wyznaniu⁴⁷. Zmarła w 1737 r.⁴⁸ Poślubiając córki urzędników powiatowych, Szymon zyskiwał przydatne kontakty na przykład na Żmudzi. Synami z pierwszego małżeństwa byli Daniel, Michał, Władysław i Salomon. Niewątpliwie również z pierwszą żoną miał córki Konstancję wydaną za Jamonta, Ludwikę (zm. 1697) żonę Gedeona Siesiciego i Katarzynę poślubioną Teodorowi Lachnickiemu w 1688 r. Z drugiego małżeństwa pochodzili synowie Jan i Marcin oraz córki Zofia i Anna. Druga z nich, ochrzczona w 1685 r., prawdopodobnie nie przeżyła ojca, który nie wspomina jej w testamencie⁴⁹. Zofia, zgodnie z ostatnią wolą ojca, poślubiła ewangelika, a mianowicie łowczego kowieńskiego Piotra Zawiszę⁵⁰.

Jan prawdopodobnie był najmłodszym synem Mikołaja⁵¹. Podobnie jak bracia wyznawał kalwinizm⁵². W latach 1676–1689 występował jako miecznik kowieński⁵³. W 1689 r. Salomon Zabięło miał mu scedować urząd wojskiego kowieńskiego, który Jan trzymał jeszcze w 1704⁵⁴. Wątpliwą są informacje o sprawowaniu przez niego do 1701 r. urzędu podczaszego

⁴⁶ Testament, NGABM F 319, 2, 1139, k. 170–171; LNBW F94–2652; VUB 7–37/13791, k. 378–379; Genealogia Zabięłóww, LNBW F94–2181; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 296; *Urzędnicy*, t. 2, s. 403. W latach 1668–1677 występował z Felicjaną, a w 1684 r. już z Katarzyną, Regestr dokumentów, 30 VI 1789, LVIA F716, 1, 134, k. 6–8; List Szymona i Felicjanny Zabięłóww, 1677, LVIA F716, 1, 2553, k. 29.

⁴⁷ Podobnie jak mąż chciała być pochowana w zborze kiejdańskim, a na egzekutorów testamentu wyznaczała Mikołaja i Antoniego Zabięłóww, „Akt testamentu”, 3 X 1737, LVIA SA 13690, k. 1303–1305.

⁴⁸ S. Konarski, *op. cit.*, s. 334; *Urzędnicy*, t. 2, s. 403.

⁴⁹ Testament, 13 X 1701, NGABM F 319, 2, 1139, k. 170–171; LNBW F94–2652; VUB 7–37/13791, k. 378–379; „Akt testamentu”, 3 X 1737, LVIA SA 13690, k. 1303–1303v; Rejestr majątkowy, 1767, 1777, AZ 66, s. 33; Regestr dokumentów, 30 VI 1789, LVIA F716, 1, 134, k. 9v; Genealogia Zabięłóww, LNBW F94–2181; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 296; S. Konarski, *op. cit.*, s. 333. Według rejestru dokumentów na Medeksze Anna Zabięłówna żyła jeszcze w 1692 r.

⁵⁰ Testament, 13 X 1701, NGABM F 319, 2, 1139, k. 170–171; LNBW F94–2652; VUB 7–37/13791, k. 378–379; „Przyznanie zapisu kwitacyjnego”, 30 IV 1721, LVIA SA 13685, k. 400; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 296; S. Konarski, *op. cit.*, s. 334; *Urzędnicy*, t. 2, s. 378.

⁵¹ Wskazuje na to kolejność, w jakiej wymieniano braci w dokumentach, Testament, 28 IV 1648, NGABM F 319, 2, 1139, k. 92v; List dzielczy, 13 VII 1665, NGABM F 319, 2, 1139, k. 221 oraz AZ 201.

⁵² *Urzędnicy*, t. 2, s. 382.

⁵³ Ibidem. Według Ciechanowicza Jan III Sobieski miał w 1681 r. wyznaczyć myto na most w Łabunowie należącym do miecznika Jana Zabięłły, J. Ciechanowicz, *op. cit.*, t. 5, s. 429.

⁵⁴ *Urzędnicy*, t. 2, s. 449.

kowieńskiego⁵⁵. Jako wojski kowieński uczestniczył w elekcji Augusta II⁵⁶. Jan prowadził dość obfitą korespondencję z Radziwiłłami⁵⁷. Potem zapewne sprzyjał magnatom walczącym z Sapiehami⁵⁸. Żoną Jana była kalwinistka Zuzanna Katarzyna, córka Wawrzyńca Kochańskiego⁵⁹. Z 1710 r. pochodzi jej testament, w którym brakuje wzmianek o potomstwie⁶⁰. Żychliński podaje, że Jan był mężem Billewiczówny, z którą miał syna Samuela⁶¹. Był zatem prawdopodobnie dwukrotnie żonaty.

Przed omówieniem trzech głównych linii rodu Zabieliów, należałoby przybliżyć sylwetki dwóch Zabieliów z kolejnego pokolenia. Nie należeli oni do żadnej z tych linii i obaj zmarli bezdzietnie przed elekcją Augusta III.

Szymon był drugim synem Salomona Zabieli⁶². W latach 1692–1708 występował jako podczaszy kowieński⁶³. W 1700 r. uczestniczył jako komisarz kowieński w Trybunale i podpisał wydany przezeń dekret generalny, co świadczy o opowiedzeniu się po stronie Sapiechów. Został także wyznaczony na posła od trybunału do króla⁶⁴. Uczestniczył w elekcji Augusta II jako podczaszy i poseł kowieński⁶⁵. Mimo to, podczas wojny północnej można go uznać za stronnika Stanisława Leszczyńskiego⁶⁶. Z nominacji tego króla w 1708 r. został łowczym nadwornym. Zapewne potem został uznany przez Augusta II, ponieważ występował z tym tytułem jeszcze w 1721 r.⁶⁷, choć w 1710 jako podczaszy kowieński podpisał zawieszenie

⁵⁵ W spisie urzędników jego awans z tego urzędu uznany jest za fikcyjny, *Urządnicy*, t. 2, s. 396; Genealogia Zabieliów, LNBW F94–2181; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 296.

⁵⁶ *Elektorów poczet*, s. 418.

⁵⁷ J. Zabieli do Radziwiłłów, AR V 18198.

⁵⁸ Informacja pana Przemysława P. Romaniuka.

⁵⁹ *Urządnicy*, t. 2, s. 382.

⁶⁰ „Akta dotyczące się praw do dóbr Łabunów i Baczuny przez Jana Zabielię na rzecz wnuka Jana Zabieli”, 1702–1710, AZ 116, s. 5–11.

⁶¹ T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 296. W innym miejscu można jednak znaleźć informację, że zmarł bezpotomnie. Genealogia Zabieliów, LNBW F94–2181.

⁶² M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 114; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 297.

⁶³ *Urządnicy*, t. 2, s. 396. Uczestniczył w tym czasie w życiu publicznym, na przykład na sejmiku gromnicznym w 1705 r., „Akt zaświadczenia sejmikowego”, 9 II 1705, LVIA SA 13809, k. 1787.

⁶⁴ Informacja pana Przemysława P. Romaniuka.

⁶⁵ *Elektorów poczet*, s. 417–418.

⁶⁶ W 1708 r. Leszczyński dał mu przywilej na korzystanie przez trzy lata z towarów wytwarzanych w puszczech bersztańskich, nadał mu też pewne majątki, Konsens Stanisława Leszczyńskiego, 18 VIII 1708, NGABM F 319, 2, 1139, k. 142; Przywilej Stanisława Leszczyńskiego, 7 XII 1708, NGABM F 319, 2, 1139, k. 216.

⁶⁷ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 114; *Urządnicy*, t. 11, s. 70. W 1708 r. Leszczyński wydał Zabielle jako łowczemu rozkazy dotyczące zarządu puszczy królewskich, Zalecenie Stanisława Leszczyńskiego, 12 VII 1708, NGABM F 319, 2, 1139, k. 213.

konfederacji sandomierskiej⁶⁸. W 1703, 1710 i 1720 r. Szymon posłował na sejmy⁶⁹. Matuszewicz charakteryzuje go jako bogatego, ale „impetycznego” człowieka⁷⁰. Według Andrzeja Rachuby zdobyta przez niego pozycja dała Zabieliom sygnał, że są ważnym graczem w polityce lokalnej⁷¹. Szymon zmarł w 1721 lub 1722 r.⁷² Chciał zostać pochowany w grobowcu Zabieliów w kościele dominikańskim w Kownie⁷³. Był mężem Magdaleny z Worłowskich, wojszczanki kowieńskiej⁷⁴. Według Matuszewicza Szymon był bezdzietny, choć jego stryj wspomina w testamencie o potomstwie podczaszego⁷⁵. Jeśli miał dzieci, prawdopodobnie żadne z nich nie przeżyło ojca, który majątki przekazał bratankom⁷⁶.

Samuel syn Jana był towarzyszem chorągwi wojsk litewskich. Znany jest chyba tylko z aktu fundacji świeczników do jurowickiego obrazu Najświętszej Marii Panny w 1688 r.⁷⁷ Według Żychlińskiego pozostał bezżenny⁷⁸.

⁶⁸ VL, t. 6, s. 99.

⁶⁹ „Akt instrukcji”, 20 VIII 1720, LVIA SA 13685, k. 113; R. Kalvinskas, *Kauno pavieto seimelio veikla šiaurės karo metu*, „Mūsų praeitis”, 5, 1997, s. 30; A. Macuk, *Barac’ba magnacikih grupowak u WKL (1717–1763)*, Mińsk 2010, s. 51.

⁷⁰ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 114; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 297. Zapewne pewnych zysków finansowych przysporzyła mu administracja podatku hibernowego, Aktykacja dekretów w sprawie Zabieliów, 8 X 1725, LVIA SA 13793, k. 317–330. Por. M. Zwierzkowski, *Samorząd sejmikowy województw poznańskiego i kaliskiego w latach 1696–1732*, Poznań 2010, s. 67–68.

⁷¹ Informacje profesora Andrzeja Rachuby.

⁷² Dnia 24 V 1721 r. Szymon zapisał swe dobra bratankowi, a 23 IV 1722 r. jego brat zajął się dobrami po śmierci Szymona, Akt zapisu od Szymona Zabieli Antoniemu Zabielle, 4 V 1721, LVIA SA 13690, k. 1183–1184; „Proces na Ichn księży dominikanów”, 25 IV 1741, LVIA SA 13692, k. 1288–1289.

⁷³ Akt prawa zastawnego, 6 V 1721, LVIA SA 13692, k. 1667v.

⁷⁴ Byli małżeństwem co najmniej od 1699 r., „Akta sądowe”, 1700–1701, AZ 83, s. 1–3; Prawo Szymona Zabieli, 9 X 1702, VUB 7–37/13791, k. 464; *Urządnicy*, t. 2, s. 396. Zachował się niedatowany list Magdaleny Zabieliowej do Radziwiłła z prośbą o pomoc finansową dla rodziny pod nieobecność męża, ale nie wiemy, czy autorka była żoną Szymona, M. Zabieliowa do Radziwiłła, b.d., AR V 18213.

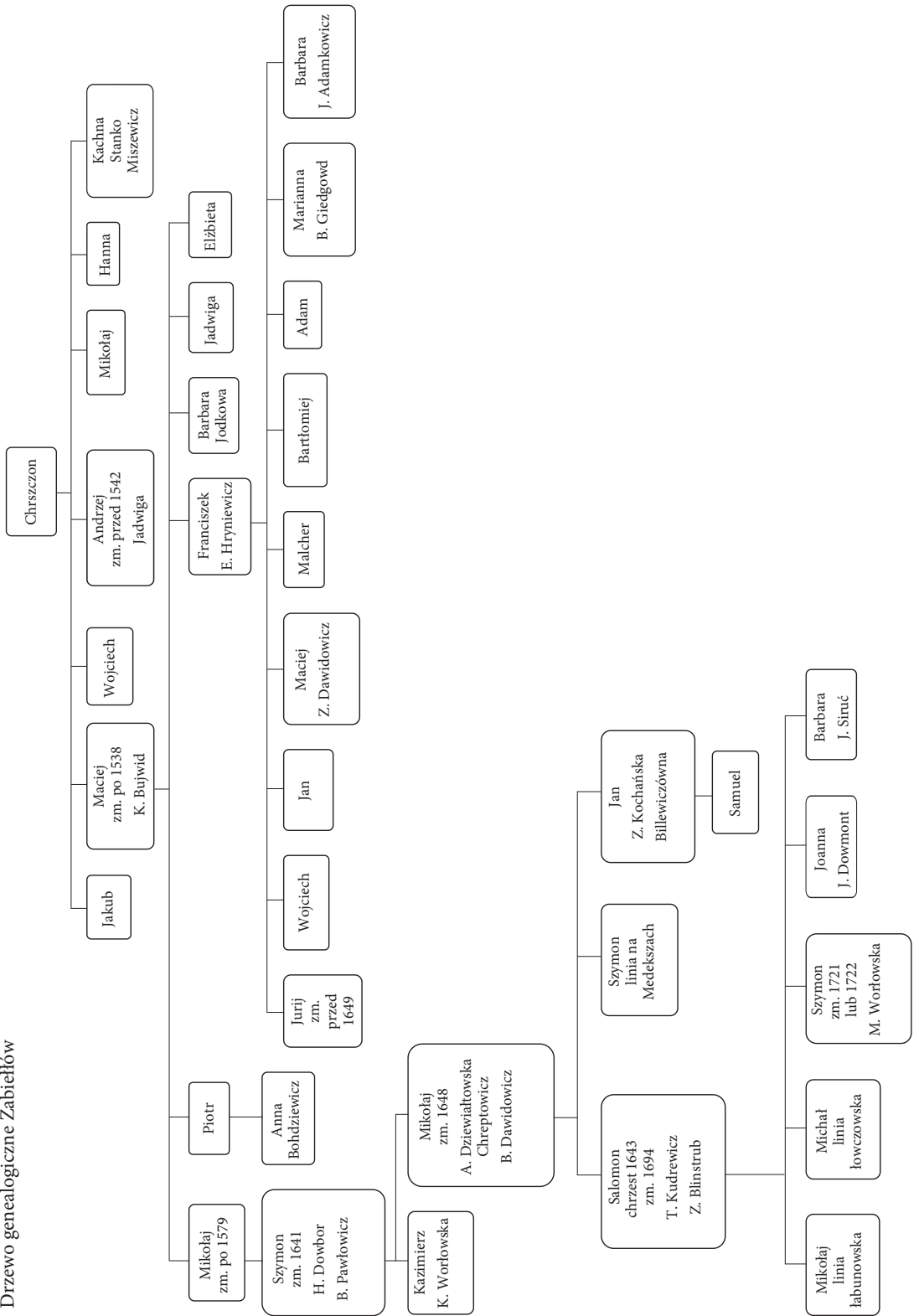
⁷⁵ Testament, 13 X 1701, NGABM F 319, 2, 1139, k. 170–171; LNBW F94–2652; VUB 7–37/13791, k. 378–379; M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 114.

⁷⁶ Wójtostwo saskie i Bojany przekazał swemu bratankowi Szymonowi w 1721 r., „Akta dotyczące się nadań”, 1721–1761, AZ 173, s. 9–15; Akt darowizny dóbr Bojany, AZ 6. Z kolei Czerwony Dwór i Bernatowicze zapisał Antoniemu Zabielle. „Proces na Ichn. księży dominikanów”, 25 IV 1741, LVIA SA 13692, k. 1288–1288v; Zapis Szymona Zabieli, 4 V 1721, LVIA F716, 2, 135, k. 290–293.

⁷⁷ „Noty do genealogii”, AGAD, Materiały genealogiczne Wojciecha Wielądka, 69, k. 115; K. Niesiecki, *op. cit.*, t. 10, s. 8; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 296.

⁷⁸ T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 296.

Drzewo genealogiczne Zabiełków

1.2. Linia łabunowska

1.2.1. Mikołaj syn Salomona

Mikołaj Zabiello był najstarszym synem Salomona i Tekli z Kudrewiczów⁷⁹. Dzięki znacznej karierze urzędniczej stał się jedną z najważniejszych osób w powiecie kowieńskim. Pierwszą sprawowaną przez niego funkcją było miecznikostwo kowieńskie, które posiadał w latach 1689–1694, następnie uzyskał awans aż na chorąstwo, po niezrealizowanej nominacji ojca na ten urząd. W 1695 r. został odsądzony od chorąstwa na rzecz Mikołaja Korffa, mimo to jeszcze w elekcji Augusta II uczestniczył jako chorąży i starosta kójrański. Następnie zdobył jedno z najwyższych urzędów w hierarchii powiatu kowieńskiego: podkomorzego w 1698 i wreszcie marszałka w 1730 r., który to sprawował do śmierci⁸⁰. Od tego czasu aż do upadku Rzeczypospolitej Zabiellowie posiadali marszałkostwo kowieńskie.

Wiele wspomnień pochlebnych dla Mikołaja znajdujemy w diariuszu Marcina Matuszewicza, ale fakt, że dotyczą one wczesnej młodości pamiętnikarza (ur. 1714), a spisane zostały po ponad 20 latach, nakazuje podchodzić do nich sceptycznie⁸¹. Matuszewicz zwracał uwagę na działania Zabielly na sejmikach. Mikołaj często w nich uczestniczył, a jako marszałek, ale również jako podkomorzy, bywał dyrektorem tych zgromadzeń⁸². Dawało mu to możliwość oddziaływania na ich przebieg⁸³, z czego korzystał, utrzymując równowagę wpływów rywalizujących obozów politycznych⁸⁴. W latach 1698–1737 Mikołaj pisywał do Radziwiłłów, często w związku z przygotowaniem sejmików, zachowana korespondencja ogranicza się jednak do dziesięciu listów⁸⁵. Za tym, że Zabiello nie był całkowicie uległy, przemawia

⁷⁹ T. Żychliński mylnie uznaje go za młodszego od Michała, T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 303; M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 113–114; *Urzędnicy*, t. 2, s. 382.

⁸⁰ *Elektorów poczet*, s. 418; *Urzędnicy*, t. 2, s. 360, 381, 382, 400. W hierarchii urzędniczej marszałek i podkomorzy poprzedzani byli jedynie przez starostę, niemniej pierwszy z wymienionych urzędników cieszył się wyjątkową pozycją, A. Rachuba, *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*, Warszawa 2002, s. 102–105.

⁸¹ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 9, 35.

⁸² Przykłady sprawowania przez niego dyrekcji sejmiku znamy z lat 1689 (informacja pana Przemysława P. Romaniuka), 1700, 1730, 1735, Instrukcja kowieńska, 21 VIII 1730, Czerwonodworskie, 1, s. 12–17; *Deputaci*, s. 38, 166. Por. s. 172–177

⁸³ O jego roli na sejmikach świadczy też umieszczenie jego interesu pośród punktów instrukcji kowieńskiej w 1730 r., Instrukcja kowieńska, 22 VIII 1730, Czerwonodworskie, 1, 13–14.

⁸⁴ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 114.

⁸⁵ M. Zabiello do Radziwiłłów, 1698–1737, AR V 18206. W jednostce tej jest też list do komisarzy trybunału skarbowego z prośbą o odłożenie spraw obywateli niemogących

list z 1723 r., w którym wyjaśniał, że nie mógł się spotkać z Radziwiłłem, ponieważ miał proces z Sapiehami⁸⁶. Z innych źródeł wiemy o stosunkach utrzymywanych przez Zabiellę z tymi ostatnimi, gdyż zachowało się kilka jego listów do Antoniego Sapiehy z lat 1724–1732. Zawierały one deklaracje wierności, lecz na przykład w 1730 czy 1732 r. Mikołaj donosił o problemach z pomyślnym dla adresata przeprowadzeniem sejmików⁸⁷.

Matuszewicz podkreślał niezależność Mikołaja od magnatów, między innymi w sensie materialnym. Nie bez znaczenia był tu spory majątek Zabielli, umacniany przez dość umiarkowany sposób życia, „miał bowiem przy dobrej ekonomice i handlach blisko czterdziestu tysięcy rocznej intraty”. Wpływy Mikołaja miały się również rozciągać na Żmudź, powiaty upicki i wilkomierski⁸⁸. Matuszewicz oceniał Zabiellę jako „wielkiego polityka” i dodawał, że „był przytem człowiek łagodny, utemperowany i dysymulujący”. Wspominał o poważaniu, jakim Mikołaj cieszył się w rodzinie⁸⁹. Świadczy o tym powoływanie go na egzekutora testamentu, chrzestnego lub świadka⁹⁰. Znajdujemy jednak również mniej pochlebne świadectwa o Mikołaju, na przykład oskarżenia rzucane na niego przez osoby, z którymi się procesował⁹¹.

Mikołaj Zabiello zmarł w 1739 r.⁹² 16 marca tego roku spisał testament, z którego wynika, że, w odróżnieniu od ojca, był katolikiem. Został pochowany w kościele Dominikanów w Kownie⁹³. Według Matuszewicza

przybyć na Trybunał ze względu na ucisk ze strony wojsk, które zatrzymały się w powiecie kowieńskim, M. Zabiello do komisarzy Trybunału Skarbowego, 15 XII 1710, AR V 18206, s. 5.

⁸⁶ M. Zabiello do Radziwiłła, 16 IX 1723, AR V 18206, s. 12–13.

⁸⁷ M. Zabiello do A. Sapiehy, 5 II 1724, 23 VII 1730, 5 VIII 1731, 6 VII 1732, LMAB F139–1649. W 1719 r. pisał natomiast do należącego do opozycji hetmana polnego Stanisława Denhoffa z rekomendacją sierżanta wojska pruskiego, M. Zabiello do S. Denhoffa, 2 VI 1719, BC 5991, nr 48953.

⁸⁸ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 113–114. Znajdujemy też informacje o działalności gospodarczej Zabielli, na przykład: „Akta dotyczące się rozliczeń pieniężnych”, 1732–1736, AZ 206. Mikołaj był administratorem (komisarzem) czopowego i szeleżnego, z czego wynikł proces związany z rozliczeniem, Aktykacja dekretów w sprawie Zabiellów, 8 X 1725, LVIA SA 13793, k. 317–330.

⁸⁹ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 114.

⁹⁰ „Akt testamentu”, 3 X 1737, LVIA SA 13690, k. 1305; Księga chrztów z Opiłok, LVIA F604, 11, 20, k. 44; List podziałowy, 11 X 1721, NGABM F 319, 2, 1139, k. 220.

⁹¹ Proces Mateusza Rusieckiego, 4 VI 1726, LVIA SA 13687, k. 15–16; „Dekret J.W.J.P. Zabielli”, 6 IX 1726, LVIA SA 13687, k. 357–358; Proces z Aleksandrem Bystramem, 1731–1732, LNBW F94–791; Kwitacja Mikołaja Zabielli, 21 XI 1737, LNBW F94–792.

⁹² M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 154; *Urzędnicy*, t. 2, s. 381.

⁹³ Testament, 16 III 1739, LNBW F94–163 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 100–101. Jego syn zrealizował ostatnią wolę Mikołaja w kwestii pochówku, M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 155.

bratanek, Antoni Zabięłó, miał być kontynuatorem polityki Mikołaja, gdyż jego synowie nie wykazywali odpowiednich zdolności⁹⁴.

Pierwszą żoną Mikołaja była Katarzyna z Gintowt-Dziewiałtowskich⁹⁵. Jego drugą żoną była zaś Aleksandra, córka Bogusława Juszkiewicza strażnika trockiego, wdowa po wojskim żmudzkiem Janie Podoskim, a potem pułkowniku królewskim Aleksandrze Grothuzie. Z kolei trzecią żoną była Elżbieta Białłozorówna wdowa po Adamie Szredersie⁹⁶. Była ona zapewne córką Jakuba Białłozora cześnika mścislawskiego⁹⁷. Małżeństwo z przedstawicielką rozrodzonego i wpływowego rodu Białłozorów było korzystne dla Zabięłó. Małżonka wniosła też Mikołajowi majątki odziedziczone po poprzednim mężu⁹⁸. Elżbieta zmarła najpóźniej w 1749 r.⁹⁹ Z pierwszą żoną Mikołaj miał liczne potomstwo, a mianowicie Jana Salomona, Michała Daniela ochrzczonego w 1703 r., Ewę Bogumiłę ochrzczoną w 1704 r., Joannę Różę ochrzczoną w 1706 r., Antoniego ochrzczonego w 1707 r., Szymona, Józefa Hilarego, Eufrozynę ochrzczoną w 1716 r.¹⁰⁰ Córka Mikołaja Zabięłó była też Urszula, która w 1727 r. została benedyktynką, przyjmując imię Kolumba¹⁰¹. Ewa Bogumiła wyszła za Jana Kazimierza Drobysza, a potem Andrzeja Jana Staszewskiego¹⁰². Joanna natomiast poślubiła starostę

⁹⁴ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 114–115.

⁹⁵ Pobrali się najpóźniej w 1699 r., Zapis Katarzyny dla Mikołaja Zabięłó, 5 III 1699, LNBW F94–159.

⁹⁶ Mikołaj i Aleksandra byli małżeństwem w 1721, a z Elżbietą pobrali się najpóźniej w 1732 r., Testament, 16 III 1739, LNBW F94–163 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 100–101; Pozew przeciw Bryginowi, 1720, AT B–31/121, s. 83; *Urzędnicy*, t. 2, s. 381, 400. Według Żychlińskiego Białłozorówna nosiła imię Franciszka, T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 303; Genealogia Zabięłó, LNBW F94–2181.

⁹⁷ T. Żychliński, *op. cit.*, t. 5, s. 14.

⁹⁸ Por. rozdz. 2.1. i aneks.

⁹⁹ *Urzędnicy*, t. 2, s. 381. Z 1747 r. pochodzi dyspozycja Elżbiety Zabięłówej, mająca charakter testamentu, „Notacja dyspozycji”, LVIA F716, 2, 135, k. 316.

¹⁰⁰ Chrzestnymi rodzicami Michała Daniela byli Szymon Zabięłó, Aleksander Medeksza, Teresa Gintowtowa i Marianna Koplewska, chrzestnymi Ewy Bogumiły byli Katarzyna Cieniałwnis, Michał Małachowski, Dorota Rymkiewicz, chrzestnymi Joanny Róży i Andrzeja byli Michał Małachowski i Dorota Rymkiewicz, przy Eufrozynie chrzestnymi byli Aleksander Kamiński, Zofia Szukszcina, Jan Kozakowski i Anna Bejnartowa, przy najmłodszym Szymonie Leonard Narmont, Stefan Grabowski i Wiktoria Drobyszanka, Księga chrztów z Opitołok, LVIA F604, 11, 20, k. 3, 7v, 12, 15v, 19, 25, 34v, 328; Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 114.

¹⁰¹ Profesję przyjęła w 1727 r., w 1738 przeniosła się do Wilna, w 1741 została zakrystianką, a zmarła w 1753 r., Testament, 16 III 1739, LNBW F94–163 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 100–101; M. Borkowska, *Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej*, t. 3, Warszawa 2008, s. 49.

¹⁰² List zrzeczny, 24 VIII 1720, LVIA SA 13793, k. 2–3; Testament, 16 III 1739, LNBW F94–163 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 100–101; „Przyznanie listu dzielczego”, 7 XI 1736, LVIA SA 13690, k. 115–117, 123–130; *Urzędnicy*, t. 2, s. 503.

żegalskiego Mateusza Marcinkiewicza¹⁰³. Z kolei Eufrozyna w 1738 lub 1739 r. została żoną Dominika Medekszy¹⁰⁴.

1.2.2. Jan Salomon syn Mikołaja

Jan Salomon Zabięło był synem Mikołaja i Katarzyny z Gintowt-Dziewiałtowskich¹⁰⁵. Został ochrzczony w 1699 r., a rodzicami chrzestnymi byli wojski kowieński Jan Zabięło, Antoni Szukszta, Józef Gintowt, Samuel Przyborowski i nieznana bliżej Zabięłowa¹⁰⁶. W 1713 r. jako czternastolatek wstąpił do sodalicji mariańskiej na Akademii Wileńskiej, gdzie studiował¹⁰⁷.

Jan był pierwszym członkiem rodziny, który zrobił karierę urzędniczą sięgającą godności senatorskiej. Rozpoczął ją od nominacji królewskiej w 1724 r. na dość wysoki urząd stolnika kowieńskiego, który sprawował do roku 1736. W 1731 został nominowany na pisarza ziemskiego, ale nie utrzymał się na tej funkcji¹⁰⁸. Awansom urzędniczym sprzyjała aktywność polityczna Jana, który chyba w miarę regularnie uczestniczył w sejmikach¹⁰⁹. Już w 1733 r. został posłem kowieńskim na elekcję, gdzie poparł Stanisława Leszczyńskiego¹¹⁰. Szybko jednak opuścił stronników „Piasta”, ponieważ w 1734 r. podpisał akt sejmiku konfederacyjnego, na którym powiat kowieński poparł Augusta III¹¹¹. Zapewne decyzja ta sprzyjała karierze Zabięły,

¹⁰³ List zrzeczny, 4 X 1724, LVIA SA 13793, k. 259–262.

¹⁰⁴ Księga ślubów z Opitołok, LVIA F604, 11, 21, k. 42, 43. Informacja o ślubie pojawia się w księdze dwa razy. Według niektórych źródeł żona Dominika miała na pierwsze imię Wiktoria, Zapis Medekszów, 1739, LNBW F94–3084.

¹⁰⁵ Żychliński zapewne mylnie uważa go za syna Białozorówny, ponieważ w takim wypadku Jan byłby młodszy, T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 303; M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 114.

¹⁰⁶ Księga chrztów z Opitołok, LVIA F604, 11, 20, k. 3.

¹⁰⁷ „Catalogus sodalium”, 1683, BJ 4557, k. 85v.

¹⁰⁸ *Urządnicy*, t. 2, s. 394, 439. Tu występuje jako Jan Szymon, natomiast według źródeł używał zazwyczaj tylko pierwszego imienia.

¹⁰⁹ Był na przykład na sejmiku poselskim w 1732, poselskim w 1738, deputackim w 1739, deputackim w 1742, deputackim, elekcyjnym i poselskim 1744, deputackim 1750, deputackim 1752 i deputackim 1761 r., „Akt instrukcji”, 16 XII 1732, LVIA SA 13689, k. 495v; „Akt instrukcji”, 25 VIII 1738, LVIA SA 13691, k. 533; „Aktykacja kredensu”, 9 II 1739, ibidem, k. 1330; „Akt kredensu”, 6 II 1742, LVIA SA 13693, k. 27; „Akt kredensu”, 4 II 1744, LVIA SA 13694, k. 333v; „Akt instrukcji”, 24 VIII 1744, ibidem, k. 432v; „Akt kredensu”, 9 II 1750, LVIA SA 13697, k. 368; „Akt kredensu”, 12 II 1752, ibidem, k. 992v; „Akt kredensu”, 10 II 1761, LVIA SA 13707, k. 491v.

¹¹⁰ Występował wtedy również jako rotmistrz kowieński, *Elektorowie królów Władysława IV, Michała Korybuta, Stanisława Leszczyńskiego i spis stronników Augusta III*, oprac. J. Dunin-Borkowski, M. Dunin-Wąsowicz, Lwów 1910, s. 263.

¹¹¹ „Akt instrukcji”, 30 VI 1734, LVIA SA 13689, k. 25.

gdyż w 1736 uzyskał chorągwość kowieńską, które posiadał aż do 1752 r.¹¹² W 1736 r. został posłem na sejm pacyfikacyjny¹¹³, a poza tym kilkakrotnie był dyrektorem sejmiku poselskiego – w latach 1740, 1748 i 1754¹¹⁴.

Należy jeszcze zwrócić uwagę na gospodarczą stronę działalności Jana Zabieli. Znaczne posiadłości, którymi dysponował, niewątpliwie ułatwiały mu karierę polityczną, miały też wpływ na jego zaangażowanie w różnego rodzaju interesy gospodarcze¹¹⁵. Uczestniczył w licznych procesach w sprawie długów czy najazdów¹¹⁶. W 1742 r. był prowodyrem w sporze Zabieliów z burmistrzem kiejdańskim¹¹⁷.

Sprawowanie urzędów, aktywność polityczna, majątek oraz przynależność do znaczącej rodziny składały się na to, że Jan należał do osób mających w powiecie kowieńskim duże wpływy¹¹⁸. Znajdowało to odbicie w jego kontaktach z magnatami – zachowała się korespondencja z lat 1742–1752 z Radziwiłłem, zapewne hetmanem Michałem Kazimierzem. Jan pisał w niej o sprawach politycznych powiatu, swoich prywatnych interesach, ale głównie zabiegał o pomoc księcia w staraniach o awanse urzędnicze. Miał ambicję uzyskać wakujące w tym okresie podkomorstwo kowieńskie, ewentualnie chorągwość nadworne litewskie, referendarię litewską lub kasztelanię mścisławską¹¹⁹. Również przywódca przeciwnego Radziwiłłom stronnicy

¹¹² *Urzednicy*, t. 2, s. 360.

¹¹³ „Akt instrukcji”, 15 V 1736, LVIA SA 13690, k. 23.

¹¹⁴ „Akt instrukcji”, 25 VIII 1740, LVIA SA 13692, k. 827; „Akt instrukcji”, 19 VIII 1748, LVIA SA 13696, k. 212; A. Zabieli do Radziwiłła, 20 VIII 1748, AR V 18197/1, s. 59; „Proces od J.P. Urzedników”, 19 VIII 1754, LVIA SA 13700, k. 286v; „Testimonium”, 20 VIII 1754, ibidem, k. 530–531. W 1754 r. Prozorowie wyszli z protestacją, a Jan Zabieli należał do osób oskarżanych o bezprawne działania.

¹¹⁵ Akt kontraktu oraz paszportu, 10 II 1756, LVIA SA 13707, k. 543. Por. rozdz. 2.1.

¹¹⁶ Na przykład w 1739 r. z Bogdanem Juszkiewiczem i Mateuszem Krawniewiczem, w 1743 i 1744 z Gradowskimi, w 1751–1754 z Brunowami, „Dowód pozwu w sprawie W.J.P. Jana Zabieli”, 3 VII 1739 LVIA SA 13691, k. 979–980; Akta procesowe Zabieli z Gradowskimi, 1743, 1744, LVIA SA 13693, k. 920–921v, 1174, 1453–1454v oraz LVIA SA 13694, k. 40–40v, 80–80v; „Dekret remisyjny J.P. Brunowów”, 10 II 1751, LVIA SA 13697, k. 1124–1125v; „Dowód pozwu J.W.J.P. Zabieli”, 28 II 1753, LVIA SA 13699, k. 64; Akta procesowe Brunowów z Zabielią, 1749–1755, LNBW F94–1927.

¹¹⁷ J. Białozor do Radziwiłła, 19 III 1742, AR V 696/7, s. 19–20; Akta procesowe Zabieli z Wołodką i Ongirskimi, 1749, LVIA SA 4761, k. 560–561, 735–736, 845 oraz LVIA SA 13696, k. 602, 705–705v.

¹¹⁸ W 1743 r. był jednym z urzedników, których Józef Stanisław Sapieha powinien był poinformować o kandydaturze Stanisława Burzyńskiego na deputację kowieńską, S. Siruc do J. S. Sapiehy, 28 I 1743, LMAB F139–4189, k. 13; A. Zabieli do J. S. Sapiehy, 23 I 1743, LMAB F139–1650, k. 7.

¹¹⁹ J. Zabieli do Radziwiłła, 14 VI 1742–25 I 1752, AR V 18199. W zbiorze tym znajduje się też list do kanclerza J. F. Sapiehy, J. Zabieli do [J. F. Sapiehy], 28 III 1748, ibidem, s. 14.

stwa, Michał Fryderyk Czartoryski, obiecywał pomoc Janowi w zdobyciu któregoś z urzędów przy okazji wakansu województwa mściławskiego i kuchmistrzostwa litewskiego¹²⁰. Wreszcie 7 czerwca 1752 r. Jan Zabięło został kasztelanem mściławskim¹²¹. Zwieńczeniem kariery było otrzymanie przez niego w sierpniu 1760 r. Orderu Orła Białego¹²². Zmarł w kwietniu 1761 r.¹²³ 22 maja 1760 spisał testament, według którego miał być pochowany w kościele dominikańskim w Kownie. Na opiekunów rodziny wyznaczył Antoniego i Szymona Zabięłów oraz Szymona Sirucia, a więc najwybitniejsze w tym czasie osoby w powiecie kowieńskim¹²⁴.

Jan Zabięło był dwukrotnie żonaty. Jego pierwsza żona Teresa Sipajłówna była podczaszanką orszańską. Zmarła w 1755 r.¹²⁵ W 1761 r. jego żoną była Joanna ze Skorulskich, primo voto Krojerowa Wojewska, secundo voto Benedyktowa Wolska chorążyna wileńska, tertio voto Walerianowa Żabina kasztelanowa połocka¹²⁶. Tytuły jej poprzednich mężów Joanny wskazują, że była ona dobrą partią. Zmarła najpóźniej w 1763 r.¹²⁷ Zapewne z pierwszą żoną Jan spłodził Mikołaja, Ignacego, Julię, Dominikę i Antoninę¹²⁸. Z nich Dominika wyszła za Leona Staniewicza prawdopodobnie na początku 1789 r. i chyba w tym samym roku zmarła¹²⁹. Julianna zmarła zapewne

Antoni Zabięło rekomendował Jana Radziwiłłowi, A. Zabięło do Radziwiłła, 25 X 1748, AR V 18197/1, s. 66–67. Z drugiej strony w 1757 r. Jan Zabięło procesował się z Hieronimem Florianem Radziwiłłem, zapewne w sprawach majątkowych, Dowód pozwu w sprawie Hieronima Floriana Radziwiłła, 18 V 1757, LVIA SA 13703, k. 106–107.

¹²⁰ Nie bez znaczenia musiała tu być rekomendacja Antoniego Zabięły u Czartoryskiego i Radziwiłła, M. F. Czartoryski do J. Zabięły, 3 IX 1743, 26 IX 1750, 25 VI 1752, BC 3880, s. 41, 171–172, 211; A. Zabięło do Radziwiłła, b.d., AR V 18197/5, s. 49–50.

¹²¹ Przywilej na kasztelaninę, 7 VI 1752, LVIA SA 13713, k. 1276; „Kasztelania mściławska”, 7 VI 1752, ML 176, s. 991–993; *Urzędnicy*, t. 2, s. 360; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 303.

¹²² S. Łoza, *Order Orła Białego*, Warszawa 2005, s. 37; *Kawalerowie i statuty Orderu Orła Białego 1705–2008*, oprac. M. Męciewska, Warszawa 2008, s. 197.

¹²³ T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 303. Zapewne mylna jest informacja, że zmarł w 1760 r., Daty urodzin, ślubów i śmierci, ZMRP 303, s. 212.

¹²⁴ Testament, 22 V 1760, LNBW F94–1991.

¹²⁵ Występują jako małżeństwo już w 1738 r., ale zapewne pobrali się wcześniej, ponieważ w 1752 r. mieli dorosłego syna, Jus communicativum, 23 XII 1738, ML 170, k. 215–216; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 303; *Urzędnicy*, t. 2, s. 439.

¹²⁶ Pozew przeciw Michałowi Grothuzowi, 17 IV 1761, LVIA SA 13707, k. 140; „Akt kwitacji”, 8 II 1766, LVIA SA 13796, k. 391.

¹²⁷ „Proces”, 9 XII 1763, LVIA SA 13709, k. 321.

¹²⁸ W 1783 r. Ignacy zamawiał msze za dusze rodziców Jana i Teresy, „Przyznanie wieczystego funduszu”, 20 VI 1783, LVIA SA 13803, k. 319v; Testament, 22 V 1760, LNBW F94–1991; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 303.

¹²⁹ Z sierpnia 1789 r. pochodzą informacje o testamencie Dominiki, „Akta dotyczące się długów”, 1777–1806, AZ 228, s. 277; „Regestr wyprawy”, 22 II 1789, AZ 861.

w 1775 r. w stanie panieńskim¹³⁰. Antonina chyba też pozostała panną, gdyż w 1797 r. zapisała wszystko bratankom¹³¹. Jan zajmował się sprawami swego rodzeństwa, na przykład wraz z Antonim Zabiellą był opiekunem owdowiałej Bogumiły z Zabiellów Drobyszowej i jej potomstwa¹³².

1.2.3. Szymon syn Mikołaja

Szymon Zabiello był synem Mikołaja i Katarzyny z Gintowt-Dziewiałtowskich. W 1709 r. został ochrzczony jako Szymon Bartłomiej¹³³. Uczestniczył w elekcji Stanisława Leszczyńskiego jako starosta saski i poseł kowieński¹³⁴. W 1734 r. podpisał akt sejmiku przedkoronacyjnego, na którym Kowieńskie przyłączyło się do konfederacji przy Augustie III¹³⁵. W latach 1736–1738 sprawował urząd stolnika kowieńskiego, który uzyskał po rezygnacji z tej funkcji starszego brata. Jego krótka kariera urzędnicza została przerwana przez przedwczesną śmierć w 1738 r.¹³⁶

1.2.4. Józef syn Mikołaja

Józef Hilary był synem Mikołaja i Katarzyny z Gintowt-Dziewiałtowskich. Został ochrzczony w 1713 r., a jego chrzestnymi byli Szymon Zabiello, Barbara Siruciowa, Jakub Estko i Marcinkiewiczowa¹³⁷. Być może to on uczestniczył w elekcji Stanisława Leszczyńskiego jako poseł kowieński i starosta poobelski¹³⁸. Nie zachowały się inne informacje o nim.

Brakuje danych o pozostałych synach Mikołaja. Prawdopodobnie tylko Jan przeżył ojca, ponieważ jako jedyny został wymieniony w testamencie¹³⁹.

¹³⁰ *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego biskupa inflanckiego 1738–1788*, wyd. A. Darowski, Warszawa 1891, s. 87. W 1783 r. Ignacy zamawiał mszę za duszę Julianny, „Przyznanie wieczystego funduszu”, 9 VI 1783, LVIA SA 13803, k. 319v.

¹³¹ „Poświadczenie sądowe”, 1792, AZ 232; „Zapis zrzeczny”, 20 IV 1797, LVIA SA 13809, k. 1400–1401.

¹³² *Proces Zabiellów*, 2 III 1744, LVIA SA 4756, k. 97–98v.

¹³³ W metryce nie zanotowano nazwisk rodziców chrzestnych, co sugeruje prowizoryczny charakter uroczystości. Być może obawiano się o życie dziecka, Księga chrztów z Opitołok, LVIA F604, 11, 20, k. 25.

¹³⁴ *Elektorowie królów*, s. 263. Był raczej wójtem saskim. Por. aneks.

¹³⁵ „Akt instrukcji”, 30 VI 1734, LVIA SA 13689, k. 25.

¹³⁶ „Przywilej na stolnikostwo”, 30 VI 1736, ML 169, s. 420–421; M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 114; *Urzednicy*, t. 2, s. 440.

¹³⁷ Księga chrztów z Opitołok, LVIA F604, 11, 20, k. 28.

¹³⁸ *Elektorowie królów*, s. 263.

¹³⁹ Testament, LNBW F94–163 oraz NGABM F 319. 2, 1139, k. 100–101.

1.2.5. Mikołaj syn Jana

Mikołaj był najstarszym synem Jana Salomona i Teresy Sipajłówny¹⁴⁰. To starszeństwo nie znajdowało odbicia w pozycji Mikołaja w rodzinie. Jego ojciec w testamencie spisany w 1760 r. zlecił młodszemu synowi, jeśli przed śmiercią ojca osiągnie pełnoletniość, zająć się posagami siostr. Wyznaczył też opiekunów dla swej rodziny, mimo że Mikołaj był dorosły podczas spisywania testamentu¹⁴¹. Postępowanie ojca wskazuje, że jego pierworodny nie był odpowiednim kandydatem na głowę rodziny, co mogło wynikać z chorowitości młodzieńca (zmarł dość wcześnie) lub cech charakteru, zwłaszcza braku zdolności gospodarowania. Tę ostatnią hipotezę potwierdza sytuacja majątkowa Mikołaja, który zapisane przez ojca dobra przepisał na młodszego brata¹⁴². Mikołaj uczestniczył w procesach, z których część dotyczyła spraw majątkowych¹⁴³, miał też liczne długi¹⁴⁴.

O niewielkich talentach Mikołaja świadczy także jego skromna kariera. Zdaje się, że początkowo rodzina chciała zapewnić mu stanowisko wojskowe¹⁴⁵. W 1753 r. występował jako chorąży petyhorski i starosta saski¹⁴⁶, ale najprawdopodobniej jego kariera wojskowa na tym się skończyła. Niezbyt wielki miał też udział w polityce powiatowej i raczej rzadko uczestniczył w sejmikach kowieńskich. W 1761 r. podczas rozdwojonych sejmików deputackich był obecny na zgromadzeniu kierowanym przez Antoniego Zabiellę¹⁴⁷. Warto zwrócić uwagę, że realizowało ono wolę Michała Kazimierza Radziwiłła¹⁴⁸.

¹⁴⁰ Zapis Jana Mikołajowi Zabielle, 24 X 1759, NGABM F 319, 2, 1139, k. 145; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 303.

¹⁴¹ Testament, 22 V 1760, LNBW F94–1991.

¹⁴² Por. s. 119 Zapewne przyczyną tego był brak męskiego potomka Mikołaja.

¹⁴³ Na przykład: „Akt wieczysto ugodliwego zapisu”, 12 XII 1767, LVIA SA 14563, k. 219–220; Proces Zabielly, 1767, LNBW F94–632, k. 14–16; Proces Mikołaja Zabielly, 2 IX 1769, LVIA SA 14563, k. 618–619.

¹⁴⁴ „Akt asekuracji”, 9 IV 1765, LVIA SA 14562, s. 316; Kwitacyjny list Katarzyny Kordziukowej, 30 IV 1768, LNBW F94–804; „Pokwitowanie Mikołaja Zabielly”, 1770, AZ 214; „Skrypt dłużny”, 1768, AZ 224. Czasem też Mikołaj pożyczał pieniądze innym osobom, „Akt asekuracji”, 2 XI 1779, LVIA SA 13800, k. 888; Obligacyjny zapis Mikołajowi Zabielle, b.d., LNBW F94–1996.

¹⁴⁵ Zapewne właśnie o niego chodziło, kiedy w 1752 r. Jan i Antoni Zabiellowie prosili Radziwiłła o pomoc w pozyskaniu chorągwi petyhorskiej dla chorążycy Zabielly, A. Zabiello do Radziwiłła, 25 I, 8 II, 20 III 1752, AR V 18197/2, s. 3–8; J. Zabiello do Radziwiłła, 25 I, 19 II 1752, AR V 18199, s. 20–25; M. K. Radziwiłł do A. Zabielly, 9 II, 31 III 1752, AR IV 874, s. 91–92, 168.

¹⁴⁶ „Akt kredensu”, 5 II 1753, LVIA SA 13699, k. 390v. W 1762 r. Mikołaj Zabiello jako chorąży petyhorski procesował się u boku pułkownika Stanisława Radziwiłła z Janem Krzysztofem Pilchowskim, Dowód pozwu Jana Krzysztofa Biberhtyna Pilchowskiego, 14 IX 1762, LVIA SA 13708, k. 332. Faktycznie był zapewne wójtem saskim. Por. aneks.

¹⁴⁷ „Akt kredensu”, 5 II 1753, LVIA SA 13699, k. 390v; „Akt kredensu”, 10 II 1761, LVIA SA 13707, k. 492.

¹⁴⁸ Por. s. 236–239

Mikołaj Zabiello służył Radziwiłłom również w 1762 i 1764 r. przy okazji sejmików w Wilkomierzu¹⁴⁹. Zapewne po myśli Karola Stanisława Radziwiłła było podpisanie przez Zabiellę w sierpniu 1767 r. akcesu do konfederacji¹⁵⁰. Być może to on w 1771 r. uczestniczył w walkach z Kozakami¹⁵¹. Brakuje informacji o dalszej działalności Mikołaja. Zmarł między 1771 a 1783 r.¹⁵²

W 1759 r. Mikołaj był mężem Anny z Piotrowiczów, która w tym czasie spodziewała się potomka. Być może rozwiązanie nie przebiegło pomyślnie, ponieważ Anna wkrótce zmarła¹⁵³. W lutym 1762 r. Mikołaj poślubił podczaszkę wilkomierską Bogumiłę Kuszelewską¹⁵⁴. Małżeństwo to nie było udane. Już w 1768 r. doszło do procesu Mikołaja z żoną i jej bratem Józefem Kuszelewskim¹⁵⁵. W 1769 r. Bogumiła wyprowadziła się z majątku męża do brata i starała się o unieważnienie małżeństwa. Sprawa kontynuowana była w sądzie, wreszcie małżonkowie porozumieli się co do podziału majątku i doszło do rozwodu. Mikołaj zapewne nie miał potomstwa z Bogumiłą¹⁵⁶. Natomiast z pierwszą żoną miał córkę Zofię, najpóźniej od 1789 r. żonę Ignacego Prozora, przedstawiciela jednego z ważniejszych rodów kowieńskich¹⁵⁷. Mikołaj nie pozostawił potomstwa męskiego¹⁵⁸.

¹⁴⁹ M. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 18 IX 1762, 7 II 1764, AR V 18207, s. 1–2, 5–6; M. K. Radziwiłł do M. Zabielly, 1762, AR IV 882, s. 68. W 1762 r. prosił księcia o rekomendację w sprawie przyłączenia swej żony do dzierżawy starostwa kubilunskiego, tenże do tegoż, 24 XII 1762, ibidem, s. 3–4.

¹⁵⁰ „Akt skryptu akcesyjnego”, 24 VIII 1767, LVIA SA 13796, k. 1005v.

¹⁵¹ List, 10 VII b.r., Czerwonodworskie, 1, s. 64–65.

¹⁵² W 1783 r. Ignacy zamawiał msze za jego duszę, „Przyznanie wieczystego funduszu”, 10 VI 1783, LVIA SA 13803, k. 319v; Prawo między Ignacym i Mikołajem Zabiellami, 20 III 1771, LNBW F94–806.

¹⁵³ Uczyniony w 1759 r. zapis sugeruje, że istniały obawy o życie matki i dziecka. Anna nie żyła już w 1764 r., a zapewne nawet w 1762 r., kiedy to Mikołaj zawarł powtórne małżeństwo, Zapis Anny Zabiellowej, 15 X 1759, LMAB F260–107, k. 1–2; Prawo zastawne, 23 IV 1764, LNBW F94–588.

¹⁵⁴ Daty urodzin, ślubów i śmierci, ZMRP 303, s. 136; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 303. W styczniu 1762 r. Mikołaj pozostawał w stanie bezzęnnym, „Akt prawa zrzecznego”, 12 I 1762, LVIA SA 13796, k. 225.

¹⁵⁵ Kwit pozwu Mikołaja Zabielly, 1 VIII 1768, LMAB F260–73.

¹⁵⁶ Pozew przeciw Mikołajowi Zabielle, 29 VII 1769, LVIA F32, 2, 1169, k. 10; Pozew przeciw Mikołajowi Zabielle, 28 VII 1769, LVIA F1282, 1, 8302, k. 1; Ugody zapis, 25 XI 1769, LNBW F94–805.

¹⁵⁷ Po śmierci rodziców opiekunem Zofii Zabiellojny był zapewne jej stryj Ignacy, który wypłacał jej posag, „Przyznanie asekuracyjnego i kwitacyjnego dokumentu”, 23 VII 1789, LVIA SA 13806, k. 388–391 oraz LNBW F94–2043; Zapis asekuracyjny, 12 III 1767, NGABM F319, 2, 1139, k. 157v.

¹⁵⁸ „Akt prawa zrzecznego”, 12 I 1762, LVIA SA 13796, k. 225. Żychliński najwyraźniej mylił się twierdząc, że Mikołaj nie pozostawił potomstwa, T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 303.

1.2.6. Ignacy syn Jana

Ignacy Józef Zabięłło urodził się w 1745 r., jego rodzicami byli Jan i Teresa Sipajłówna¹⁵⁹. Jan zmarł w 1761 r., więc, zgodnie z jego testamentem, edukacją Ignacego mieli się zająć Antoni i Szymon Zabięłłowie oraz Szymon Siruć¹⁶⁰.

Ignacy szybko rozpoczął aktywność polityczną. Uczestniczył w elekcji Stanisława Augusta w 1764 r.¹⁶¹ Kilka miesięcy później został delegatem do instrukcji na sejmiku kowieńskim poprzedzającym sejm koronacyjny. Od tego czasu był obecny na większości sejmików¹⁶². Swe działania polityczne przynajmniej z zasady podporządkowywał polityce rodowej. Poparł elekcję Stanisława Augusta i dopiero w sierpniu 1767 r. podpisał akces powiatu kowieńskiego do konfederacji¹⁶³. Z kolei po konfederacji barskiej w 1772 r. Ignacy podpisał rekognicję Stanisława Augusta przez powiat kowieński¹⁶⁴. W 1769 rozpoczął karierę urzędniczą od jednej z wyższych godności powiatowych, mianowicie chorąstwa, do czego przyczynić się mógł fakt, że był synem senatora¹⁶⁵. Według Antoniego Magiera w 1773 r. został szambelanem królewskim, lecz źródła nie potwierdzają tej informacji¹⁶⁶. W 1776 r. dostał patent na generała majora, co przydało mu znaczenia¹⁶⁷.

Ignacy Zabięłło czerpał też korzyści materialne ze związków z Radziwiłłami. W 1774 r. przejął po Szymonie Siruciu zastaw „hrabstwa kiejdańskiego” i Wilkompi należących do Karola Stanisława Radziwiłła, a w 1774 r.

¹⁵⁹ S. Łoza, *Kawalerowie Orderu świętego Stanisława*, Warszawa 1925, s. 101; *Urzednicy*, t. 2, s. 361; Według Aftanazego urodził się w 1734 r., R. Aftanazy, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. 3, Wrocław 1992, s. 74–76.

¹⁶⁰ Jeśli Ignacy byłby pełnoletni w chwili śmierci ojca, miałby się zająć posagiem siostr. Fakt, że Jan nie wyznaczył na opiekuna swego starszego syna, wskazuje na uprzywilejowaną pozycję Ignacego w rodzinie, Testament, 22 V 1760, LNBW F94–1991.

¹⁶¹ *Elektorów poczet*, s. 418.

¹⁶² Jego podpisy znajdujemy pod bardzo licznymi aktami sejmikowymi. Dla przykładu można podać: Instrukcja kowieńska, 3 XI 1764, LVIA SA 13709, k. 706; Kredens deputatom kowieńskim, 6 II 1769, LVIA SA 13713, k. 45; „Akt kredensu”, 7 II 1774, LVIA SA 13715, k. 531; Akt kredensu, 18 VIII 1778, LVIA SA 13717, k. 1271; „Akt kredensu”, 7 II 1785, LVIA SA 13804, k. 70; „Akt laudum czyli kredensu”, 27 II 1792, LVIA SA 13808, k. 10v.

¹⁶³ „Akt skryptu akcesyjnego”, 24 VIII 1767, LVIA SA 13796, k. 1005v.

¹⁶⁴ „Akt instrukcji”, 5 II 1772, LVIA SA 13714, k. 576v.

¹⁶⁵ Według kredensu został obrany jednogłośnie. Rzeczywiście pod sufragiami szlachta podpisała się licznie, „Sufragia szlachty”, 1769, AZ 225; Akt kredensu, 8 II 1769, LVIA SA 13713, k. 46; *Urzednicy*, t. 2, s. 361.

¹⁶⁶ Być może chodzi o Jerzego Zabięłłę, A. Magier, *Estetyka miasta stołecznego Warszawy*, Wrocław 1963, s. 435.

¹⁶⁷ „Generał majorostwo”, 24 XI 1776, ML 543, s. 150–151; „Przywilej na generał majorostwo”, 24 XI 1776, LVIA SA 13720, k. 58 oraz NGABM F319, 2, 1139, k. 71. Henryk Kosk błędnie podaje, że Ignacy otrzymał patent w 1779 r., H. Kosk, *op. cit.*, s. 267.

wykupił za zgodą Mikołaja Radziwiłła zastaw dóbr Wiliampól, Słobodka i folwarku Milkonie¹⁶⁸. Dzierżawy te przynosiły mu znaczne korzyści, a jego krewny, Józef Kossakowski, interesował się utrzymaniem Zabięłły przy Kiejdanach¹⁶⁹. Sprzeciwiał się temu Karol Radziwiłł, który na początku 1777 r. zamierzał wykupić od Zabięłły „hrabstwo kiejdańskie”, co zapewne zrealizował¹⁷⁰. Radziwiłł wysunął wobec Ignacego, jako dzierżawcy Kiejdan, pretensje finansowe na prawie 7 tysięcy złotych¹⁷¹. Doprowadziło to do procesu trwającego jeszcze w 1779 r.¹⁷² Rezultatem zastawu był zatem konflikt między nimi, nie ma natomiast dowodów, by Ignacy jako zastawnik księcia współpracował z nim politycznie.

Silną pozycję Ignacego w powiecie poświadczą sprawowanie funkcji posła na sejmy 1776 i 1780 r.¹⁷³ Poza tym w 1779 i 1780 angażował się w działania faksji zabięłłowskiej na rozdwojonych sejmikach¹⁷⁴. Mimo udziału w rywalizacji stronnictw w Kowieńskim, Ignacy był bliższy partii dworskiej niż inni członkowie rodu, co wynikało z jego charakteru i znacznego majątku¹⁷⁵. Dzięki tym przymiotom zbliżył się do stojącego na czele

¹⁶⁸ Za zgodą Radziwiłłóww spłacił Petronę Siruciową i innych spadkobierców. Por. aneks.

¹⁶⁹ J. Kossakowski do I. Zabięłły, [1776], LNBW F99–192, k. 169.

¹⁷⁰ Radziwiłł chciał też odzyskać Milkonie, tymczasem Słobodkę z folwarkiem Milkonie odkupiła od Ignacego Petrona Siruciowa. Por. aneks.

¹⁷¹ W 1777 r. po kontroli w Milkoniach i Wiliampolu alias Słobodce nie znaleziono szkód i rozliczano Ignacego, „Akt kwitacji”, 8 VII 1777, LVIA SA 13799, k. 1438–1438v; I. Zabięłło do Radziwiłła, 23 VII 1777, AR V 18203, s. 1–3; „Wykaz pretensji”, AZ 18.

¹⁷² Weryfikacja za dekretem, 25 VIII 1779, NGABM F694, 4, 2311, k. 1–33. Zdarzały się też inne procesy między Zabięłłą a Radziwiłłem, na przykład: „Proces Radziwiłłóww”, 11 XI 1784, LVIA SA 13720, k. 688.

¹⁷³ Ignacy miał w 1776 r. stancję u księdza Bohomolca za szkołą pojezuicką. Jego udział w tym sejmie spotkał się z pochwałą ze strony Stanisława Augusta, Stanisław August do S. Zabięłły, 6 II 1778, BC 795, s. 895; *Diariusz sejmny ordynaryjnego warszawskiego 1776 roku zaczętego dnia 23 Augusti*, Warszawa 1776; „Akt kredensu”, 16 VII 1776, LVIA SA 13716, k. 1163; „Akt kredensu”, 16 VII 1776, LVIA SA 13799, k. 818; *Diariusz sejmny ordynaryjnego y wolnego zaczętego w Warszawie Roku 1782 Dnia 30 septembris 1780*, Warszawa 1780; S. Zabięłło do Stanisława Augusta, 22 VIII 1780, BC 695, s. 81–82; „Aktykacja kredensu”, 21 VIII 1780, LVIA SA 13801, k. 693. Wcześniej na sejmiku deputackim 1776 r. był jednym z asesorów zapisujących głosy, „Akt kredensu”, 10 II 1776, LVIA SA 13799, k. 559; „Akt sufragióww”, 5 II 1776, ibidem, s. 561.

¹⁷⁴ „Akt remanifestu”, 29 III 1779, LVIA SA 13800, k. 565; J. Prozor do Radziwiłła, 29 VIII 1780, AR V 12433/2, s. 14–15; S. Zabięłło do Stanisława Augusta, 22 VIII 1780, BC 695, s. 81–82; „Aktykacja manifestu”, 22 II 1780, LVIA SA 13801, k. 84v.

¹⁷⁵ Por. s. 115 O dbałości Ignacego o rozwój majątkóww świadczy korespondencja dotycząca spraw gospodarczych. Ignacy miał też zatrudniać architekta i osobę porządkującą archiwum, J. Kontowtt do I. Zabięłły, 24 III 1792, LMAB F260–293, k. 2–3; „Listy różnych osób”, 1778–1791, AZ 229, s. 55–56; „Zobowiązanie Ignacego Zabięłły”, 1795, AZ 234.

partii dworskiej Antoniego Tyzenhauza, który popierał jego kandydaturę na marszałka, argumentując, że chorąży jest najrozsądniejszy i najłatwiej dojść z nim do porozumienia¹⁷⁶. Poparcie Tyzenhauza dla awansu Ignacego na marszałkostwo związane było z planami, które snuł sprawujący ten urząd Szymon Zabiello¹⁷⁷. W lutym 1782 r. zrezygnował on z funkcji, polecając na swoje miejsce Ignacego, który został obrany marszałkiem kowieńskim¹⁷⁸. Tym samym Ignacy stał się jedną z najważniejszych postaci w powiecie¹⁷⁹. Zapewne współpraca Ignacego z dworem przyczyniła się do odznaczenia go w listopadzie 1780 r. Orderem św. Stanisława¹⁸⁰.

Zabiello, mimo wcześniejszych konfliktów, pisywał do związanego w tym czasie z partią dworską Karola Stanisława Radziwiłła. Porozumiewał się z nim w sprawie sejmików, ale nieraz tłumaczył się z niedopełnienia rozkazów wojewody wileńskiego¹⁸¹. Być może w 1784 r. szukał poparcia księcia dla stronnictwa zabiellońskiego w konflikcie z Tomaszem Wawrzeckim o podkomorstwo kowieńskie. Ignacy jako marszałek odgrywał ważną rolę w tym sporze, ponieważ przewodził jednemu z rozdwojonych sejmików gromnicznych, na których wybrano konkurencyjnych podkomorznych kowieńskich. Starął się również o poparcie Stanisława Augusta w tej sprawie¹⁸². Podobnie przy okazji rozdwojonych sejmików deputackich 1785 i 1786 oraz poselskich 1786 r. Zabiello uczestniczył w konflikcie i starał się o poparcie króla i osób z nim związanych¹⁸³.

¹⁷⁶ A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 4 III 1779, BC 717, s. 344. Por. s. 293–294.

¹⁷⁷ S. Zabiello do Stanisława Augusta, 13 I 1781, BC 695, s. 87–88.

¹⁷⁸ W kredensie wspomniano, że wybrano go jednogłośnie na skutek jego przymiotów, zasług oraz „ulubionych powszechnym doświadczeniem tego imienia pierwszeństwa urzędu w powiecie rządów”, ale były to zapewne tylko tradycyjne formuły, wynikające z pozycji rodu w powiecie, Kredens na marszałkostwo, 6 II 1782, LVIA SA 13802, k. 677–678; *Urzędniczy*, t. 2, s. 382.

¹⁷⁹ W sierpniu 1782 r. Stanisław August zwracał się do marszałka i jego dwóch krewnych, aby przygotowali okolicę do przejazdu wielkiego księcia rosyjskiego z małżonką z Kowna do Kiejdan, Stanisław August do J. Zabielly, 28 VIII 1782, BC 695, s. 113.

¹⁸⁰ „Diploma pro equite”, 10 XI 1780, ML 543, s. 688–689; S. Łoza, *Kawalerowie Orderu*, s. 101.

¹⁸¹ Nie przyjął też zaproszenia księcia do Nieświeża na przełomie 1783 i 1784 r., I. Zabiello do Radziwiłła, 20 VIII 1782, 4 II 1783, 1 I i 16 VIII 1784, 16 VIII 1788, AR V 18203, s. 4–13.

¹⁸² J. Chreptowicz do Stanisława Augusta, 23 II 1784, BC 920, s. 157; I. Zabiello do Stanisława Augusta, 23 II 1784, BC 695, s. 127–128. Przeciwnicy zarzucali Ignacemu bezprawne przewodzenie sejmikowi, ponieważ aktywność publiczna Zabielly była zatamowana przez proces z Tadeuszem Korffem, „Przyznanie plenipotencji”, 10 II 1784, LVIA SA 13720, k. 44v.

¹⁸³ I. Zabiello do Stanisława Augusta, 9 II 1785, 6 I 1786, BC 698, s. 1613–1619; I. Zabiello do nn., 6 II, 17 VII 1786, BC 932, s. 711–716; I. Zabiello do J. Chreptowicza, [1786], ibidem, s. 719–720.

Ignacy Zabiello posłował na Sejm Czteroletni¹⁸⁴, przewodniczył także sejmikom gromnicznym 1791 i 1792 r.¹⁸⁵ Przed drugim z tych zgromadzeń Stanisław August przesłał mu Order Orła Białego, prosząc, by sejmik poparł i zaprzysiął Konstytucję 3 maja, co też zostało zrealizowane¹⁸⁶. Ignacy starał się wspierać wojska walczące w obronie konstytucji¹⁸⁷. Wydaje się, że wspomagał także wojsko podczas powstania kościuszkowskiego w 1794 r.¹⁸⁸ Zakończeniem kariery Ignacego było osiągnięcie kasztelanii kowieńskiej ustanowionej przez konfederację targowicką. Uzyskał ją w styczniu 1793 i posiadał jeszcze w 1794 r.¹⁸⁹ Zmarł w końcu 1795 lub w 1796 r.¹⁹⁰ Nie zachował się jego testament, ale w 1788 r. wraz z żoną przekazał wszystkie majątki synom¹⁹¹. Prawdopodobnie w 1792 r. był pełnomocnikiem Kościoła ewangelicko-augsburskiego na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego¹⁹².

Ignacy poślubił wojszczankę upicką Annę Elżbietę Białozorównę w 1773 r.¹⁹³ Miał z nią synów Onufrego (od 1809 podkomorzego kowieńskiego¹⁹⁴), Józefa (od 1814 marszałka kowieńskiego) i Ludwika (zmarłego przed 1797) oraz córki Józefę – później żonę Ignacego Sobolewskiego, Teresę

¹⁸⁴ „Kredens na poselstwo”, 18 VIII 1788, LVIA SA 13805, k. 1101. Por. s. 328–329.

¹⁸⁵ Pierwszy z tych sejmików był rozdwojony, a Ignacy podpisał manifest wniesiony po nim, „Kredens na deputację”, 9 II 1791, LVIA SA 13807, k. 52; „Aktykacja instrumentu na sęstwo”, 9 II 1791, ibidem, s. 60; „Akt oświadczenie wspólnie z manifestem J.W.W. Zabiellowi i Kossakowskiemu służącego”, 9 II 1791, ibidem, s. 78–80; Laudum sejmiku kowieńskiego, 14 II 1792, Czerwonodworskie, 2, s. 74; *Deputaci*, s. 393, 397.

¹⁸⁶ Stanisław August do I. Zabiello, 4 II 1792, BC 932, s. 721; „Akt laudum”, 3 III 1792, LVIA SA 13808, k. 36–37; W. Smoleński, *Ostatni rok Sejmu Wielkiego*, Kraków 1897, s. 264, 278.

¹⁸⁷ Por. s. 332. Według Smoleńskiego wymówił się od przyjęcia regimentarstwa nieznaną jomością służby wojskowej i chorobą, W. Smoleński, *Konfederacja Targowicka*, Kraków 1903, s. 153.

¹⁸⁸ Kwity, 24 i 27 VII 1794, LNBW F94–2054.

¹⁸⁹ T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 303; *Urządnicy*, t. 2, s. 371; R. Šmigelskytė-Stukienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Konfederacijos susidarymas ir veikla 1792–1793 metais*, Vilnius 2003, s. 160.

¹⁹⁰ *Urządnicy*, t. 2, s. 382

¹⁹¹ Kwit intromisji, 9 I 1788, LVIA SA 13723, k. 17v.

¹⁹² „Poświadczenie sądowe”, 1792, AZ 232.

¹⁹³ W listopadzie 1773 r. Szymon Zabiello pisał do Ignacego, zachęcając go do okazania względów wojskiemu, który ofiarowywał mu swą córkę. Natomiast ze stycznia 1774 r. pochodzi registr wyprawy Anny, „Registr wyprawy” 6 I 1774, AZ 227; S. Zabiello do I. Zabiello, 16 XI 1773, LNBW F 94–197; Daty urodzin, ślubów i śmierci, ZMRP 303, s. 139; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 303.

¹⁹⁴ Akta wywodowe, 1809, LVIA F391, 7, 4096, s. 359. Według wyvodu Onufry urodził się w 1773 r., ale przemawia przeciw temu data ślubu jego rodziców oraz data jego chrztu, który odbył się 4 II 1775. Chrzestnymi rodzicami Onufrego byli Onufry Białozor, Rozalia Drobyszowa, uczestniczyli też Szymon Zabiello, Marianna Platerowa, Adam Drobysz i Julianna Zabiellowna, Metryka chrztu, 4 II 1775, NGABM F 319, 2, 1139, k. 271.

żonę Kozakowskiego, Julię żonę Stanisława Grabowskiego i Konstancję żonę Ignacego Zaleskiego¹⁹⁵. Zgodnie z ostatnią wolą ojca Ignacy Zabięłło zajmował się sprawami swych sióstr, zwłaszcza spłatą posagów i realizacją testamentu Dominiki Staniewiczowej¹⁹⁶. O pozycji Ignacego świadczy też fakt, że kilkakrotnie był wyznaczony opiekunem wdów i sierot, choć nieraz powodowało to uwikłanie w procesy¹⁹⁷. Od młodości występował jako świadek w dokumentach dotyczących Zabięłłów¹⁹⁸.

Małżeństwo Zabięłły z Białłozorówną było korzystne dla interesów rodu. Teść Ignacego, Onufry Białłozor, wojski upicki i starosta nowomłyński¹⁹⁹, był przedstawicielem licznej i ustosunkowanej rodziny. Spowinowacenie z nią wzmacniało wpływy Zabięłłów w powiecie upickim. Ignacy odziedziczył po teściu majątki: Białłozorów, Wodakle i Stejbiaki²⁰⁰, musiał jednak przez wiele lat uczestniczyć w procesach z Białłozorami w sprawach spadkowych²⁰¹. W październiku 1783 r. doszło do umowy dotyczącej sukcesji między Janem Białłozorem a Ignacym Zabięłłą. Spadkobiercy podzielili się w niej nie tylko majątkiem, ale też długami²⁰². Zabięłło przez kolejne lata spłacał licznych wierzycieli teścia. Nie były to jedyne długi obciążające Ignacego, który zajmował się też wierzycielami swego brata. Sam również nie uniknął zaciągania pożyczek²⁰³. Często długi Ignacego związane były

¹⁹⁵ „Zapis dzielczy”, 20 IV 1797, LVIA SA 13809, k. 1402–1403; „Noty do genealogii”, AGAD, Materiały genealogiczne Wojciecha Wielądka, k. 113; „Pamiętniki Natalii z Bispingów Kickiej”, BUW 361, rozdz. 5, s. 22; Genealogia Zabięłłów, LNBW F94–2181; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 303.

¹⁹⁶ „Akta dotyczące się długów”, 1777–1806, AZ 228, s. 115–131; Zapis od Stankiewiczów, 24 II 1789, LVIA SA 13806, k. 309–310; „Przyznana kwitacja”, 24 VI 1791, LVIA SA 13725, k. 409–409v; Kwitacje Ignacemu Zabielle, 1794, LNBW F94–2053; Regestr dokumentów, 1800, LNBW F94–2021, k. 2.

¹⁹⁷ Był opiekunem wdowy po Antonim Lugajle, potomstwa Ottona i Małgorzaty Brunowów oraz Karoliny Siruciowej, „Akt testamentu”, 11 I 1785, LVIA SA 13804, k. 8; „Dowód pozwu Zabięłły”, 14 XI 1785, LVIA SA 13721, k. 1011; Pozew przeciw Ignacemu Zabielle, 14 XI 1791, LNBW F94–2049.

¹⁹⁸ Zapis Tomasza i Teresy Zabięłłów, 27 VIII 1766, LVIA SA 13796, k. 685v; „Akt asekuracyjny zapisu”, 28 V 1767, LVIA SA 13799, k. 46v; „Akt prawa na przeżycie”, 8 IX 1776, LVIA SA 13809, k. 1294v; „Zapis zrzeczny”, 17 IX 1791, LVIA SA 13807, k. 486.

¹⁹⁹ *Urzednicy*, t. 2, s. 542.

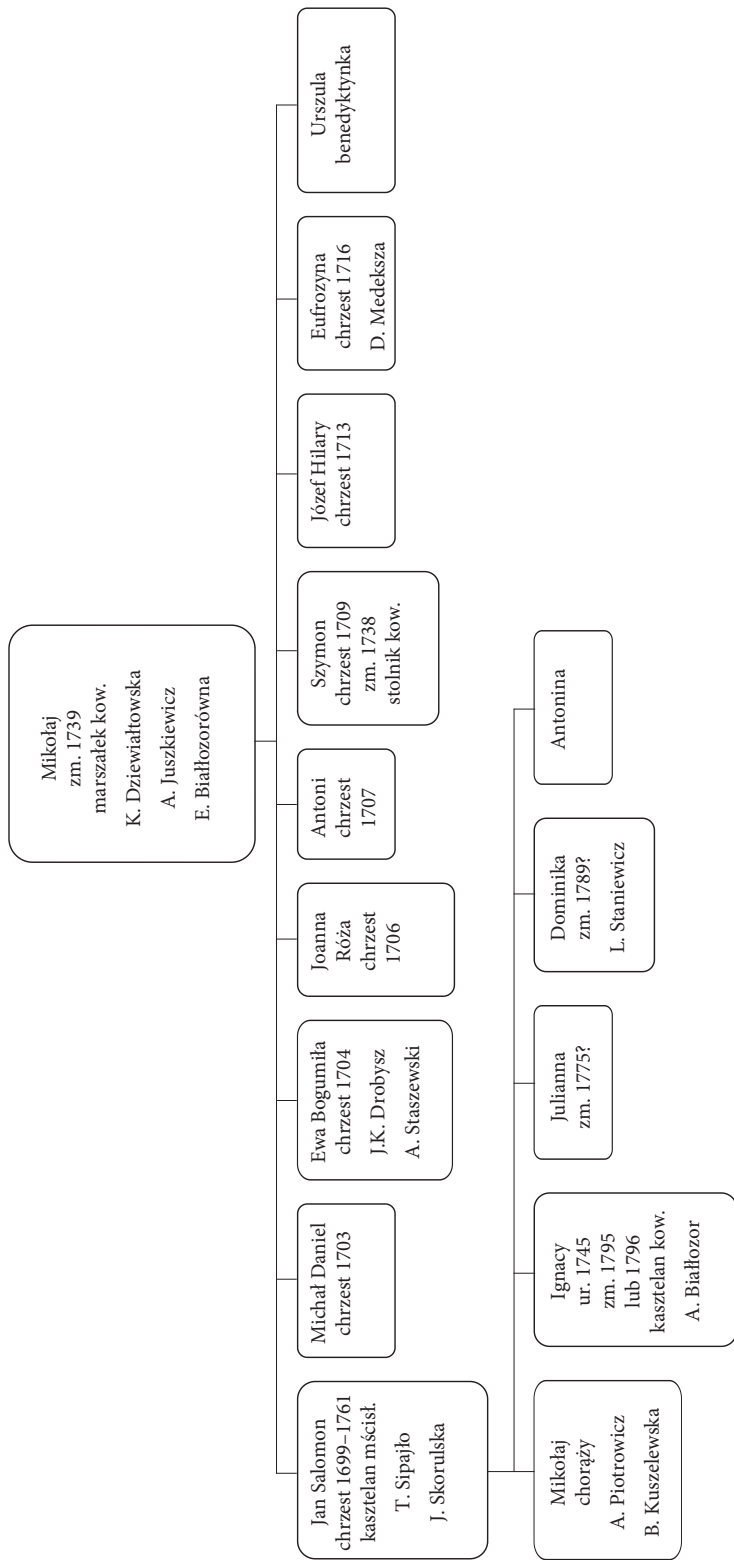
²⁰⁰ Por. aneks.

²⁰¹ „Pozew Białłozora”, 1 X 1783, LVIA SA 13718, k. 506v; „Akt dekretu”, 7 VIII 1784, LVIA SA 13720, k. 431–445v; „Akt pozwu”, 23 XI 1786, LVIA SA 13722, k. 1124; „Akta dotyczące się długów”, 1777–1806, AZ 228, s. 21–41, 47–57; „Akt apelacyjny”, 15 I 1791, LVIA SA 13807, k. 15–19.

²⁰² Zapisy Jana Białłozora, 1783, 1785, LNBW F94–715, 718; „Akta dotyczące się długów”, 1777–1806, AZ 228, s. 59–65; „Akt asekuracji”, 17 IX 1785, LVIA SA 13804, k. 457–458.

²⁰³ „Akta dotyczące się długów”, 1777–1806, AZ 228; „Pokwitowanie Mateusza Miścichowskiego”, 1768, AZ 230; Zapisy Ignacego Zabięłły, 1769, LNBW F94–2959; Kwit Ignacemu

Linia łabunowska

z oddawaniem majątków w zastaw²⁰⁴, a nieraz powodowały procesy²⁰⁵. Ignacy Zabiello brał udział w bardzo licznych sprawach sądowych. Dotyczyły one na przykład poddanych²⁰⁶, najazdów i napaści²⁰⁷, Żydów²⁰⁸, spraw granicznych²⁰⁹. Również Anna Zabiellova jeszcze za życia męża, a tym bardziej po jego śmierci zajmowała się sprawami finansowymi, majątkowymi i procesami sądowymi²¹⁰.

1.3. Linia łowczowska

1.3.1. Michał syn Salomona

Michał Zabiello był najmłodszym synem Salomona i Tekli z Kudrewiczów²¹¹. Po raz pierwszy pojawił się na scenie politycznej podczas elekcji

Zabielle, 20 X 1774, LMAB F260–293, k. 1; „Akt kwitacji”, 23 IV 1776, LVIA 13716, k. 780; Proces Prusikowskiego, 16 XI 1779, LNBW F94–2017; Zrzeczny i asekuracyjny zapis, 31 XII 1783, LNBW F94–720; Dokument kwitacyjny Ignacemu Zabielle, 10 I 1788, LNBW F94–724; Zrzeczny zapis, 31 XII 1783, LNBW F94–729; Zrzeczny zapis, 3 I 1784, LNBW F94–2027; Kwity Ignacemu Zabielle, 8 i 9 I 1784, LNBW F94–2028; Zrzeczny zapis, 31 III 1784, LNBW F94–2029; „Przyznanie plenipotencji”, 12 IV 1785, LVIA SA 4799, k. 529–530; Zapis obligacyjny, 22 VII 1789, LNBW F94–2042; I. Zabiello do prowincjała karmelitów, 29 III i 5 IV 1791, LMAB F273–2770; J. Kozakowski do nn., 30 III 1791, LNBW F94–527; Kwitacja Ignacemu i Annie Zabiello, 10 III 1792, LNBW F94–2052; „Skrypt dłużny”, 1793, AZ 233; „Kwitacja od Jana Białożora”, 3 X 1795, LVIA SA 13809, k. 615; Wykaz długów, 1797, AZ 235.

²⁰⁴ Por. aneks.

²⁰⁵ Pozew przeciw Zabiello, 29 VIII 1779, LMAB F34–14; W. Gintowt do I. Zabielly, 29 III 1782, LNBW F94–2022, k. 1; „Akt żaloby”, 6 XI 1786, LVIA SA 4801, k. 1824–1825.

²⁰⁶ Na przykład: „Dowód pozwu i aresztu”, 22 IV 1772, LVIA SA 13714, k. 676; J. Kozłowski do [Szorca], 16 i 30 XII 1783, LNBW F94–1349; Kwit pozwu przeciw Ignacemu Zabielle, 5 IV 1784, LNBW F94–808; Oświadczenie dotyczące się poddanego, 1785–1786, AZ 176.

²⁰⁷ Na przykład: „Dowód obdukcji”, 2 I 1776, LVIA SA 13716, k. 596; „Pozew Zabiello”, 24 V 1785, LVIA SA 13721, k. 457; Proces Kazimierza Chlewińskiego, 17 VI 1793, LNBW F94–1345; Zapis kwitacyjny Ignacemu Zabielle, 4 IV 1769, LNBW F94–2002.

²⁰⁸ Na przykład proces z Antonim Gosiewskim w sprawie długów żydowskich. „Dekret kontumacyjny”, 14 XII 1776, LVIA SA 13716, k. 1480–1481, 1489–1490; Sprawa Ignacego Zabielly, 17 V 1777, LVIA SA 13717, k. 427.

²⁰⁹ Na przykład: „Ekspens poniesiony w interesach”, 20 XI 1787, LNBW F94–722; Akta procesowe Zabielly z Syrpowiczem, 1778, LNBW F94–632; „Dekret w sprawach granicznych”, 1778, AZ 190.

²¹⁰ „Akta dotyczące długów i rozliczeń pieniężnych”, 1777–1806, AZ 228, s. 166–311; „Akta gospodarcze”, 1784, AZ 130, s. 29; Akt umowy polubownej, AZ 28; „Dowód prośby”, 10 VIII 1796, LVIA SA 13726, k. 798; Proces Anny Zabiellovej, 23 VII 1798, LMAB F34–166.

²¹¹ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 114. Według Żychlińskiego był najstarszy, ale w dokumentach wymieniany jest po braciach, List dzielczy, 20 VII 1696, NGABM F 319, 2, 1139, k. 223v; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 297.

Augusta II²¹². Wkrótcę potem rozpoczął karierę urzędniczą. W latach 1699–1708 był strażnikiem kowieńskim, potem do 1713 r. podczaszym, wreszcie pisarzem ziemskim kowieńskim od 1713 do 1734 r. W 1731 r. został podsędkiem kowieńskim, ale nie utrzymał się na tym urzędzie²¹³. Sprawowane przez niego urzędy nie stały zbyt wysoko w hierarchii, za to funkcja pisarza była dość dochodowa. W porównaniu z braćmi Michał nie zrobił jednak większej kariery politycznej. Matuszewicz podkreśla jego szacunek dla starszego brata oraz rzetelność, być może związaną ze sprawowaniem pisarstwa²¹⁴. Michał Zabięło uczestniczył też w kilku procesach²¹⁵. Zmarł w 1734 r.²¹⁶

W 1702 r. Michał poślubił Annę Białozorównę, urodzoną w 1686 r. córkę Daniela, wojewodzica mińskiego i starosty kiernowskiego²¹⁷. Podobnie jak potem jego starszy brat, zyskał pokrewieństwo z wpływowymi w Upickiem, a także na Żmudzi Białozorami. Małżeństwo to zapewniło Michałowi korzyści materialne, jednak musiał uczestniczyć w procesie o spadek po teściu²¹⁸. Michał i Anna byli rodzicami Antoniego, Szymona i Józefa oraz córek Eleonory, Eufrozyny ochrzczonej w 1704 r., Marianny Zofii ochrzczonej w 1706, a zmarłej w 1770 r., Katarzyny, Teodory, Konstancji i Weroniki zmarłej około 1749 r. w stanie panińskim²¹⁹. O rękę Eleonory starał się Marcin Matuszewicz²²⁰, mimo to w 1736 r. została żoną stolnika upickiego Jerzego Białozora. Zmarła w 1757 r. Natomiast Katarzyna poślubiła

²¹² T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 297; *Elektorów poczet*, s. 418.

²¹³ *Urzędnicy*, t. 2, s. 394, 396, 400, 422.

²¹⁴ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 114.

²¹⁵ Na przykład: Protestacja Michała Zabięły, 24 IX 1723, LVIA SA 13686, k. 231–232; „Protestacja W.J.P. Michała Zabięły”, 2 XII 1726, LVIA SA 13687, k. 201–202; „Dekret kontumacyjny”, LVIA SA 13688, k. 371–372.

²¹⁶ T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 297; *Urzędnicy*, t. 2, s. 394.

²¹⁷ T. Żychliński błędnie powtarza za nekrologiem Anny, że za mąż wyszła w 1712 r., T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 297; Daty urodzin, ślubów i śmierci, ZMRP 303, s. 124; *Urzędnicy*, t. 2, s. 394.

²¹⁸ Akta procesowe, 1705–1716, LVIA F1275, 1, 88, k. 23–32, 37–112. Michał Zabięło procesował się też z Białozorami w innych sprawach, Manifestacja Michała i Anny Zabięłóww, 7 I 1721, ibidem, k. 113–114.

²¹⁹ Chrzestnymi Eufrozyny byli podkomorzy Mikołaj i podczaszy Szymon i Magdalena Zabięłowie, Eufrozyna Piwnicka, a chrzestnymi Marianny Zofii byli Michał Małachowski i Dorota Rymkiewiczowa, Księga chrztów z Opitołok, LVIA F604, 11, 20, k. 9v, 15v; Dział między Antonim, Szymonem i Józefem Zabięłami, 20 VII 1763, LNBW F94–2664; Dokumenty związane z długiem, b.d., LVIA F1282, 1, 4238, k. 1; „Noty do genealogii”, AGAD, Materiały genealogiczne Wojciecha Wielądka, 69, k. 117–124; M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 110; *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 68; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 297–298.

²²⁰ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 113.

Józefa Białłozora starostę nowomłyńskiego, a potem skarbnika upickiego²²¹. Zabiellowie zacieśniali zatem związki z działaczami upickimi. Eufrozyna z kolei została żoną ciwuna pojurskiego Feliksa Piotrowicza, a więc wysokiego urzędnika żmudzkiego²²². Zmarła najpóźniej w 1781 r., kiedy to zajmowano się podziałem spadku po niej²²³. Istotne dla dziejów rodu Zabiellów okazało się zawarte w 1732 r. małżeństwo Marianny z późniejszym sędzią ziemskim kowieńskim Dominikiem Kossakowskim. Narodzili się z niego synowie Michał, Antoni, Józef i Szymon, którzy zostali najbliższymi współpracownikami Zabiellów²²⁴.

Po śmierci męża Anna Zabiellowa wykazała się talentami gospodarczymi i towarzyskimi. W 1736 r. podczas pobytu Stanisława Leszczyńskiego w Królewcu prowadziła tam dom otwarty²²⁵. Matuszewicz wspominał, że spotkał się z Zabiellami w Królewcu, a potem odwiedził ich w Czerwonym Dworze, gdzie zawsze było dużo gości²²⁶. Wdowa po Michale zajmowała się także interesami majątkowymi. Brała udział w licznych procesach związanych głównie ze sprawami gospodarczymi, najazdami jej ludzi na cudze majątki czy długami²²⁷. Anna zmarła w 1761 r. i została pochowana w kościele Dominikanów w Kownie²²⁸.

²²¹ T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 297–298; W. Konopczyński, *Białłozor Jerzy*, PSB, t. 2, s. 9; *Urzędnicy*, t. 2, s. 521.

²²² T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 297–298. Eufrozyna od 1749 r. procesowała się z matką a potem bratem Antonim w sprawie długów. Pozostali bracia Szymon i Józef pomagali owdowiwej Piotrowiczowej i jej córkom, ale trwały też procesy między potomkami Piotrowiczowej a Zabiellami, „Sprawa ciwunowej pojurskiej”, 1749–1754, LVIA F1282, 1, 4238, k. 1–2v; „Zapis zręczny”, 17 IX 1791, LVIA SA 13807, k. 484–486; „Stan interesu”, LVIA F1282, 3, 161, k. 15–16; „Dowód pozwu Renny z Zabiellami”, 13 I 1791, LVIA SA 13725, k. 42.

²²³ Zapis ugodowy, 27 IX 1781, LVIA SA 13802, k. 484–486; „Przyznanie zapisu ugodliwego”, 26 IX 1781, *ibidem*, k. 486–491; „Akt plenipotencji”, 27 IX 1781, *ibidem*, k. 492–493.

²²⁴ T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 297–298; A. Zahorski, *Kossakowski Józef Kazimierz*, PSB, t. 14, s. 268; *Urzędnicy*, t. 2, s. 444. Według T. Żychlińskiego Konstancja miała być żoną Dominika Medekszy, a Teodora żoną Sirucia, lecz nie potwierdzają tego źródła. Jedynie M. Matuszewicz twierdzi, że matka Szymona Sirucia była siostrą Antoniego Zabielly, lecz to prawdopodobnie pomyłka, M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 75.

²²⁵ E. Rostworowski, *Legandy i fakty*, Warszawa 1963, s. 134; M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 110.

²²⁶ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 110.

²²⁷ „Zeznanie kwitu”, 22 IX 1735, LVIA SA 13689, k. 986–988; „Proces W.J.P. Karpia”, 20 VII 1745, LVIA SA 13694, k. 858–859v; Kwit relacyjny, 20 IX 1755, LVIA SA 13701, k. 400, 409; Dowód pozwu w sprawie Maliszewskiej, 2 III 1740, LVIA SA 13692, k. 79–80. Por. s. 124.

²²⁸ T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 297–298; *Urzędnicy*, t. 2, s. 394.

1.3.2. Antoni syn Michała

Antoni Zabiello wyróżnia się spośród rodziny liczbą zachowanych w źródłach informacji na jego temat, co wiąże się z jego wyjątkową aktywnością na niwie politycznej i majątkowej. Był on najstarszym synem Michała i Anny Białożorówny²²⁹. Urodził się około 1709 r.²³⁰ Nie wiemy nic o jego edukacji, ale zachowały się wzmianki na temat jego zamiłowania do lektury oraz pisanego przez niego diariusza²³¹. Gorsze świadectwo o jego wykształceniu daje informacja, że miał problemy z porozumieniem się po francusku i niemiecku²³². Świadczyć to może o braku dłuższych podróży zagranicznych, na przykład w celach edukacyjnych, i brakach w wykształceniu ogólnym.

Zabiello aktywność polityczną rozpoczął w 1730 r. jako poseł kowieński na sejm, którą to funkcję pełnił około dwunastu razy w następnych latach²³³. Od tego roku występował jako podczasz y kowieński²³⁴ i właśnie z tym tytułem oraz jako rotmistrz kowieński uczestniczył w elekcji Stanisława Leszczyńskiego²³⁵. Potem angażował się w działania polityczne i bojowe na rzecz tego króla²³⁶. Mimo klęski Leszczyńskiego Antoni dość szybko wrócił do aktywności politycznej i wojskowej. W 1735 r. strażnik litewski Antoni Pocięj dał mu kredens na zarząd chorągwią petyhorską podczaszego litewskiego Aleksandra Pocięja wraz ze stopniem porucznika i pensją²³⁷. W 1739 r. Zabiello był dyrektorem sejmiku deputackiego²³⁸, a w późniejszych latach funkcja ta należała mu się poniekąd z urzędu,

²²⁹ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 114; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 298.

²³⁰ „Gazeta Warszawska”, 31 VIII 1776.

²³¹ Marcin Matuszewicz wspominał: „miał też i Zabiello zawsze książkę, której się czytaniem zabawiał”. Mogła to jednak nie być literatura zbyt ambitna. Z drugiej strony pamiętnikarz relacjonował, jak to Antoni zadłużył się, przegrywając w karty, M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 95, 222; A. Zabiello do nn., 2 III 1770, BC 690, s. 461–462.

²³² A. Zabiello do Radziwiłła, 6 VI 1757, AR V 18197/2, s. 99–101.

²³³ Instrukcja kowieńska, 22 VIII 1730, Czerwonodworskie, 1, s. 12–17. Por. s. 175–267. Według „Gazety Warszawskiej” posłował 18 razy, lecz wydaje się, że liczba ta jest zawyżona, „Gazeta Warszawska”, 31 VIII 1776. Na tle badań przeprowadzonych przez M. Zwierzykowskiego liczba sprawowania funkcji posła przez Zabiellę jest pokaźna, lecz mogło to także wynikać z odmienności sytuacji na Litwie, M. Zwierzykowski, *op. cit.*, s. 51.

²³⁴ *Urzędnicy*, t. 2, s. 397.

²³⁵ *Elektorowie królów*, s. 263.

²³⁶ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 77, 82.

²³⁷ Ordynans Antoniego Pocięja, 24 III 1735, Czerwonodworskie, 1, s. 26; „Akt kredensu”, 12 III 1735, LVIA SA 13690, k. 45–46. W 1736 r. hetman Michał Wiśniowiecki wydawał mu rozkazy jako porucznikowi chorągwi Pocięja, „Akt ordynansu”, 22 VI 1736, LVIA SA 13690, k. 43.

²³⁸ „Aktykacja kredensu”, 9 II 1739, LVIA SA 13691, k. 1330; Akt kredensu, 6 II 1742, LVIA SA, 13693, k. 26v.

ponieważ w 1744 r., po śmierci Mikołaja Zabielly, został marszałkiem kowieńskim²³⁹. Objęcie tego urzędu przez Antoniego poprzedzone było rywalizacją z Szymonem Siruciem, ale doszło do porozumienia i podziału wpływów między obu działaczy²⁴⁰.

Za pomoc w osiągnięciu funkcji marszałka Zabiello dziękował hetmanowi Michałowi Kazimierzowi Radziwiłłowi, co mogło mieć znaczenie jedynie grzecznościowe²⁴¹. Niemniej chyba już od 1739 r. prowadził obfitą korespondencję z Radziwiłłami, trwającą co najmniej do 1768 r. Głównym tematem listów Antoniego były sejmiki, sprawy wojskowe oraz prośby o wstawiennictwo książąt w różnych sprawach. Przesyłał też Radziwiłłom informacje o wydarzeniach dotyczących polityki prowincjonalnej, państwowej i międzynarodowej²⁴².

Nie przeszkadzało to Zabielle równie regularnie korespondować z głównym antagonistą Radziwiłłów, Michałem Fryderykiem Czartoryskim. Listy tego ostatniego, pochodzące z lat 1739–1774, podobnie jak korespondencja z Radziwiłłem, dotyczą głównie sejmików i rekomendacji Antoniego dla różnych osób, lecz książę nieraz tłumaczył się z niespełnienia w tej mierze próśb korespondenta²⁴³. O jego dystansie do Antoniego świadczy fakt, że w 1740 r. Zabiello został starostą wilkijskim wbrew Czartoryskiemu, popierającemu kandydaturę swego klienta, Wołka Łaniewskiego (zapewne Ignacego)²⁴⁴. Potem jednak marszałek kowieński zbliżył się do Familii. W 1746 r. po realizacji przez Zabiellę żądań względem sejmiku deputackiego, podkanclerzy pisał do niego: „to we mnie sprawiłeś przedsięwzięcie, że w każdych żądzach moich directe non per mediantes odzywać do W.M.W.M. Pana będę”. Rzeczywiście od tego roku nasiliła się częstotliwość listów Czartoryskiego do Zabielly²⁴⁵. Książę korzystał z pomocy Antoniego

²³⁹ *Urzędnicy*, t. 2, s. 381; „Marszałkostwo kowieńskie”, 6 VI 1744, LVIA F716, 2, 135, k. 305–308.

²⁴⁰ P. P. Romaniuk, *Siruć Szymon*, s. 577. Por. s. 181.

²⁴¹ A. Zabiello do Radziwiłła, 16 VIII 1743, AR V 18197/1, s. 1–2.

²⁴² Regularna korespondencja trwała w latach 1743–1764, AR V 18197.

²⁴³ BC 3880. Zachowało się więcej listów Czartoryskiego do Zabielly (BC 3880) niż Radziwiłłów do tegoż (rozproszone w AR IV). Najwięcej jednak mamy listów Zabielly do Radziwiłła (AR V 18197), a dysponujemy zaledwie kilkoma listami tegoż do Czartoryskiego (BC 3429). Korespondencja z Czartoryskim mogła być jednak obfitsza niż z Radziwiłłem, lecz archiwum polityczne Czartoryskich zostało zniszczone, K. Buczek, *Z dziejów polskiej archiwistyki prywatnej*, w: *Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby*, t. 1, Kraków 1938, s. 41–85.

²⁴⁴ A. Zabiello do Radziwiłła, 20 VIII b.r., AR V 18197/4, s. 65–67; „Wilkija dzierzawa”, 10 VI 1740, ML 172, s. 14.

²⁴⁵ M. F. Czartoryski do A. Zabielly, 24 II 1746, BC 3880, s. 49. Najliczniejsze są listy z lat 1747 (8 listów), 1748 (10), 1750 i 1751 (po 6) oraz z 1753 (10). Brakuje listów z lat 1756,

również w sprawach majątkowych²⁴⁶. W 1747 r. Zabiello wspierał w procesach podskarbiego Jerzego Flemminga, zięcia Czartoryskiego²⁴⁷. Zachowało się też kilka listów Flemminga do Zabielly z lat 1753–1764 dotyczących głównie spraw politycznych, ale i majątkowych²⁴⁸.

Antoni nie stronił także od współpracy z Sapiehami. W 1740 i 1743 r. pisywał do Jana Fryderyka i Józefa Stanisława Sapiechów w sprawie organizacji i przebiegu sejmików²⁴⁹. Korzystał z pomocy pierwszego z nich przy uzyskaniu starostwa wilkijskiego²⁵⁰. W 1744 r. natomiast Zabiello odwiedził hetmana Wiśniowieckiego²⁵¹. Antoni nie był zatem lojalnym klientem jednego magnata, lecz lawirował między różnymi stronnictwami i starał się wykorzystywać wszelkie drogi do osiągnięcia swych celów. Czasem również pełnił rolę pośrednika między przywódcami poszczególnych stronnictw magnackich.

W 1744 r. Antoni Zabiello był jednym z delegatów wojska wybranych do złożenia homagium królowi, zapewne w związku z wyznaczeniem nowych hetmanów na sejmie grodzieńskim²⁵². W 1745 r. nowo obrany hetman polny Michał Massalski zlecił Zabielle udać się na granicę kurlandzką, gdzie miał jako komisarz pilnować przemarszu wojsk rosyjskich i bezpie-

1757, 1759 i 1762. Jest tylko jeden niedatowany, być może sprzed sejmiku deputackiego 1756 r., BC 3880. Wydaje się, że liczebność korespondencji związana jest z silną pozycją Familii w latach 1746–1750 oraz jej związkami z dworem trwającymi do 1752 r.

²⁴⁶ Czartoryski prosił Zabiellę o pomoc w konfliktach majątkowych z Białozorem i innych sprawach, M. F. Czartoryski do A. Zabielly, 26 XII 1746, 18 I, 28 III 1753, BC 3880, s. 65–66, 227–231. Zabiello bywał też u Czartoryskiego, tenże do tegoż, 2 XII 1747, 5 XI 1748, 23 I 1750, ibidem, s. 97, 148, 155; tenże do M. Sapiehy, 28 XII 1749, 1 I 1750, BN 4943, s. 62, 64.

²⁴⁷ Czartoryski dziękował Zabielle między innymi za wpłynięcie na Aleksandra Pocięja w sprawie z Flemmingiem, M. F. Czartoryski do A. Zabielly, 26 VIII, 3 X 1747, BC 3880, s. 93, 102.

²⁴⁸ J. Flemming do A. Zabielly, 18 II 1753, 19 II 1754, 8 VII 1758, 16 XII 1761, 15 I 1762, 7 III 1764, BC 2375, s. 5, 9, 19, 25, 29, 33, 37.

²⁴⁹ A. Zabiello do J. S. Sapiehy, 10 II 1740, 23 I, 2 i 12 II 1743 LMAB F139–1650, k. 1–8. Zabiello korespondował też z Gorskimi na temat procesów i w sprawach politycznych, w tym sejmikowych, A. Zabiello do Gorskiego, 4 VIII 1745, 12 I 1749, ZMRP 83, s. 63, 152–154; tenże do tegoż, 4 IX 1753, ZMRP 85, s. 106–109.

²⁵⁰ Z. Zielińska, *Mechanizmy sejmikowe i klientela radziwiłłowska za Sasów*, „Przegląd Historyczny” 62, 1971, 3, s. 407. Może właśnie do Sapiehy skierowany był ten list z podziękowaniem za pomoc w uzyskaniu starostwa, A. Zabiello do Radziwiłła, 20 VIII b.r., AR V 18197/4, s. 65–67.

²⁵¹ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 218.

²⁵² Respons króla Zabielle, 15 X 1744, Czerwonodworskie, 1, s. 27–29. Przed tym sejmem hetman polny Radziwiłł pisał do Zabielly o przygotowaniach do popisu i prezentowania wojska królowi, M. K. Radziwiłł do A. Zabielly, 6 VII 1744, AR IV, 425, s. 1.

czeństwa mieszkańców terenów nadgranicznych²⁵³. Antoni przesyłał relacje ze sprawowania tej funkcji Michałowi Kazimierzowi Radziwiłłowi, Janowi Fryderykowi Sapieże i innym²⁵⁴. W końcu 1747 r. hetman Radziwiłł ponownie rozkazał Zabielle udać się na granicę kurlandzką, by pilnować przemarszu wojsk rosyjskich. Antoni otrzymał tytuł regimentarza, a faktycznie miał być komisarzem wojskowym²⁵⁵. Relacjonował księciu swą rozmowę z majorem Gołowkinem, którego miał zniechęcać do przemarszu przez Rzeczpospolitą, a wobec braku rezultatu prosić, by wojska nie czyniły szkód i utrzymywały dyscyplinę. Potem zapewniał Radziwiłła o spokojnym przebiegu marszu. Zabiello utrzymywał kontakty z oficerami rosyjskimi, składali mu wizyty między innymi Mikołaj Sałtykow i Jerzy Lieven. Zajmował się zasadami sprzedaży prowiantu Rosjanom, wyznaczeniem żołnierzy pilnujących bezpieczeństwa ludności, obiecywał przyjaciółom bronić ich dóbr. Pod koniec marca 1748 r. wojska rosyjskie doszły do granic koronnych, po czym Radziwiłł chwalił marszałka kowieńskiego za wypełnienie zadania²⁵⁶. Zabiello donosił o przemarszu wojska również Michałowi Fryderykowi Czartoryskiemu, który prosił o dokładne informacje dotyczące trasy Rosjan i chwalił zasługi Zabielly jako regimentarza²⁵⁷. Po przejściu wojsk Zabiello planował podróż do Saksonii²⁵⁸, ale Radziwiłł odradzał mu to, przestrzegając

²⁵³ A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 27 XII 1745, AR V 18197/1, s. 6–7. Do tej funkcji, z którą wiązać się mogły różne wydatki, predestynowała Zabiellę również jego zamożność.

²⁵⁴ A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 8 II 1746, AR V 18197/1, s. 9–10; tenże do J. F. Sapiehy, 7 II 1746, ibidem, s. 15; M. K. Radziwiłł do A. Zabielly, 26 II 1746, AR IV, 428, s. 27; List Antoniego Zabielly, b.d., Czerwonodworskie, 1, s. 30. W 1746 r. Radziwiłł zapraszał Zabiellę do Nieświeża w sprawach wojskowych, M. K. Radziwiłł do A. Zabielly, 24 VI 1746, AR IV, 429, s. 47; A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 23 VIII 1746, AR V 18197/1, s. 13.

²⁵⁵ M. K. Radziwiłł do A. Zabielly, 11 i 24 I 1748 AR IV, 434, s. 11, 20–21. Według Zofii Zielińskiej przyczyną decyzji Radziwiłła był nieoficjalny rozkaz króla, Z. Zielińska, *Walka „Familii” o reformę Rzeczypospolitej 1743–1752*, Warszawa 1983, s. 235.

²⁵⁶ A. Zabiello do Radziwiłła, 25 XII 1747, 15, 20, 28 I, 5, 13, 18 II, 1, 8, 10, 29 III, 2 IV 1748, AR V 18197/1, s. 22–58; tenże do nn., 16 II, 1 i 30 III 1748, ibidem, s. 72–80; tenże do Radziwiłła, 24 II, 9 IV [1748] AR V 18197/5, s. 56–62; M. K. Radziwiłł do A. Zabielly, 4, 5 III 1748, AR IV, 434, s. 34, 37–38. Zabiello rekomendował hetmanowi Radziwiłłowi polskich żołnierzy towarzyszących w przemarszu wojsk rosyjskich, A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 23 VIII 1748, 13 X, 12 XII 1750 AR V 18197/1, s. 60–61, 124–125, 130; M. K. Radziwiłł do A. Zabielly, 6 IX 1748, AR IV, 436, s. 29.

²⁵⁷ Marszałek kowieński opisywał swe stosunki z księciem Replinem (być może chodziło o Wasylego Repnina), wspominał o jego przyjaźni dla brata adresata, Augusta Czartoryskiego. Relacjonował podkanclerzemu, jak wykorzystywano możliwość zbicia zboża Rosjanom, M. F. Czartoryski do A. Zabielly, 4 II, 9, 16, 23 III, 6 IV 1748, BC 3880, s. 105–119; A. Zabiello do M. F. Czartoryskiego, 10, 17 III, 3 IV 1748, BC 3429, k. 143–146, 156; Z. Zielińska, *Walka Familii*, s. 238–239.

²⁵⁸ A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 29 III, 2 IV 1748, AR V 18197/1, s. 55–58.

przed napraszaniem się o nagrodę i obiecywał swe wstawiennictwo na dworze²⁵⁹. Zapewne Radziwiłł starał się zachować swe pośrednictwo między dworem a Zabiellą, by uniknąć zbytnej jego emancypacji.

W kolejnych latach możemy obserwować lawirowanie Zabielli między Czartoryskimi a stronnictwem radziwiłłowskim. Na początku lat pięćdziesiątych bliższe stawały się kontakty Zabielli z Familiją. Początkowo nie zyskiwał na nich wiele²⁶⁰, dopiero w 1752 r. Michał Fryderyk Czartoryski podpisał przywilej dla niego na starostwo purwiańskie²⁶¹. W 1753 r. książę polecił Flemmingowi puścić Zabielle w dzierżawę Rzeczycę²⁶². Marcin Matuszewicz wypominał Antoniemu trzymanie tej dzierżawy, podobno bez uiszczania należnych opłat, jako dowód zaprzędania się Familiji²⁶³. Po śmierci miecznika kowieńskiego Chełchowskiego Czartoryski obiecał poprzeć na ten urząd osobę wskazaną przez Zabiellę²⁶⁴. Familia nie pozostawiła jednak marszałkowi pełnej swobody wyboru, ponieważ August Czartoryski rekomendował Stanisława Zawiszę²⁶⁵. Korzyści ze związku z Familiją nie były trwałe, gdyż w 1754 r. Czartoryski pisał o przeszkodach przeciw oddaniu stanowiska regenta trybunalskiego promowanemu przez Zabiellę Truskowskiemu i twierdził, że nie może spełnić próśb Antoniego w sprawie dzierżaw Tarwidy i Dubicze²⁶⁶.

Antoni Zabiello nie zaniedbywał także kontaktów z Radziwiłłem, którego już po śmierci kanclerza Sapiehy w 1751 r. prosił, „by rotmistrzostwa znaków poważnych były w rękach sług” księcia, a więc między innymi autora listu²⁶⁷. Niewątpliwie rezultatem zerwania Familiji z dworem była podjęta w 1754 r. próba trwałego porozumienia Radziwiłła z Zabiellą, na

²⁵⁹ M. K. Radziwiłł do A. Zabielli, 5 IV 1748, AR IV, 434, s. 50–51.

²⁶⁰ Starania o pomoc Czartoryskiego w uzyskaniu starostwa niemonojskiego w 1748 r., a chyba też gulbińskiego w 1751, pienińskiego i kupiskiego w 1752 r. nie przyniosły rezultatów. Starostwo niemonojskie dostał klient Czartoryskiego, Ignacy Wołk Łaniewski, a pozostałe wymienione królewsczyny książę chciał zagarnąć dla siebie, M. F. Czartoryski do A. Zabielli, 31 VIII 1748, 6 I 1751, 6 III 1752, BC 3880, s. 131–135, 179, 207; W. Konopczyński, *Sejm grodzieński 1752 r.*, Lwów 1907, s. 39.

²⁶¹ Zaistniały pewne przeszkody, zapewne pojawił się inny przywilej na to starostwo, gdyż Czartoryski pisał do Zabielli o konieczności wyjaśnienia sprawy, która może się wiązać z fałszerstwem, M. F. Czartoryski do A. Zabielli, 25 VI, 23 VIII 1752, BC 3880, s. 211–215.

²⁶² M. F. Czartoryski do A. Zabielli, 25 IV, 19 XI 1753, BC 3880, s. 239, 250. Prawdopodobnie Antoni starał się też u kanclerza o starostwo starodubowskie dla swego brata Szymona, gdyż Czartoryski uprzedzał Zabiellę, że wstrzymuje się z obietnicami przywileju do przyjazdu króla, M. F. Czartoryski do A. Zabielli, 28 X 1753, BC 3880, s. 243. Por. s. 64.

²⁶³ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 450, 644, 659.

²⁶⁴ M. F. Czartoryski do A. Zabielli, 3 XI 1753, BC 3880, s. 252.

²⁶⁵ A. A. Czartoryski do tegoż, 14 XII 1753, BC 3879, s. 19.

²⁶⁶ M. F. Czartoryski do tegoż, 1 IV, 13 V 1754, BC 3880, s. 259–260, 265–266.

²⁶⁷ A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 27 VII 1751, AR V 18197/2, s. 1–2.

co marszałek kowieński odpowiadał pozytywnie, lecz nie chciał palić za sobą mostów. Matuszewicz podejrzewał, że Zabięłło zamierza korzystać z dzierżaw uzyskanych od Familii, a jednocześnie starać się o wakanse na dworze²⁶⁸. Rzeczywiście, Antoni zabiegał wtedy u hetmanów litewskiego Radziwiłła i koronnego Branickiego o porucznikostwo lub pułkownikostwo husarskie²⁶⁹, rangę dostał jednak wcześniejszy kandydat, bliższy hetmanowi litewskiemu, starosta rzeczycki Albrycht Radziwiłł²⁷⁰. Zabięłło mimo to utrzymywał korespondencję z hetmanem wielkim litewskim i mógł liczyć na jego protekcję²⁷¹. W grudniu 1756 r. otrzymał od Radziwiłła pensję regimentarską w wysokości 6 tysięcy złotych²⁷². Jednocześnie wciąż korzystał z przychylności Michała Fryderyka Czartoryskiego, który w 1755 r. przysyłał przywileje dla promowanych przez niego osób²⁷³. W 1756 r. zięć Czartoryskiego, podkanclerzy Michał Sapieha, odwiedził Zabięłłę w Czerwonym Dworze i pośredniczył z nim w sprawie ugody między kanclerzem Czartoryskim a Marcinem Matuszewiczem²⁷⁴. Z drugiej strony możliwe, że August Czartoryski ochłódł w stosunku do Zabięłły, jeśli wierzyć relacji Matuszewicza o reakcji księcia na przysługę ze strony Zabięłły²⁷⁵.

W 1757 r. Marcin Matuszewicz rekomendował Antoniego Zabięłłę do tworzonego przez dyplomatę François Duranda stronnictwa francuskiego. Marszałek kowieński przychylnym okiem patrzył na te oferty, ale nie zamierzał rezygnować z korzyści czerpanych ze współpracy z Familiją²⁷⁶. Zbliżył

²⁶⁸ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 447–448. Por. s. 214–215.

²⁶⁹ A. Zabięłło do J. K. Branickiego, 24 XII 1754, Roskie, XXVI 16, s. 1–3; tenże do M. K. Radziwiłła, 24 XII 1754, 16 I 1755, AR V 18197/2, s. 23–24, 27. W tym czasie występował jako porucznik petyhorski, „Eksceprt z regestrów grodzkich”, 23 III 1755, LVIA F716, 2, 132, k. 128–129.

²⁷⁰ Zabięłło starał się też na dworze o starostwo puńskie, M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 464, 518.

²⁷¹ A. Zabięłło do M. K. Radziwiłła, 11 V i 11 VI 1755, 9 XI 1756, AR V 18197/2, s. 33–38, 65.

²⁷² Tenże do tegoż, 20 XII 1756, AR V 18197/2, s. 74–75.

²⁷³ M. F. Czartoryski do A. Zabięłły, 18 I 1755, BC 3880, s. 272. Kanclerz obawiał się jednak bierności Zabięłły, może mając na myśli jego zbliżenie do dworu, tenże do tegoż, 8 IX 1755, BC 3880, s. 275.

²⁷⁴ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 658.

²⁷⁵ Zabięłło zaprosił Omecińskiego, sługę Augusta Czartoryskiego transportującego konie, do Czerwonego Dworu, by się przysłużyć wojewodzie ruskiemu. Czartoryski zwolnił Omecińskiego ze służby z powodu przyjęcia tego zaproszenia. Według Marcina Matuszewicza postępowanie Zabięłły wskazywało, że nie chciał zerwać z Czartoryskimi, M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 570.

²⁷⁶ Marcin Matuszewicz twierdzi, że Zabięłło rozchorował się z żalu za utraconą szansą czerpania zysków z różnych stron, M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 644–647, 661–664, 682–690; W. Konopczyński, *Polska w dobie wojny siedmioletniej*, t. 1, Kraków i Warszawa 1909, s. 137, 370. Por. s. 220–224.

się jednak do jej przeciwników, przy czym zyskał pensję i Order św. Michała od ambasady francuskiej²⁷⁷. Zabiello miał też nadzieję, że Ludwik Pociej odstąpi królewiczowi Karolowi chorągiew, w której Zabiello był porucznikiem. Starał o łaski królewicza, ale na dworze i w związanym z nim stronnictwie domyślano się jego nieulojalności²⁷⁸.

W 1757 r. Zabiello z ramienia hetmana Radziwiłła ponownie zajmował się przemarszem wojsk rosyjskich przez Litwę²⁷⁹. Tym razem oficjalnie pełnił funkcję regimentarza. Od jesieni 1756 r. przekazywał księciu hetmanowi wiadomości o ruchach wojska rosyjskiego i pruskiego. Miał problemy z zapewnieniem prowiantu dla Rosjan, a tłumacząc się Radziwiłłowi przekonywał o gotowości służenia i uwielbieniu dla carycy Elżbiety. Podobnie jak podczas poprzedniego przemarszu utrzymywał stosunki z oficerami rosyjskimi, zwłaszcza feldmarszałkiem Stiepanem Apraksinem, który odwiedził Czerwony Dwór. Z kolei generał Iwan Nummers pomagał w opiece nad majątkiem żonie Antoniego pod jego nieobecność. Na przełomie lipca i sierpnia 1757 r. armia rosyjska dotarła do Prus, po czym Zabiello miał zająć się skargami obywateli wynikłymi ze szkód spowodowanych przemarszem. Relacjonował księciu, że nie zgodził się podpisać świadectwa spokojnego przejścia wojsk podsunętego przez Apraksina. Postarał się natomiast o wynagrodzenie części szkód i obietnicę zorganizowania komisji je badającej. Radziwiłł chwalił sprawowanie przez Zabiellę funkcji regimentarza, również August III miał wspomnieć o tym podczas audiencji marszałka kowieńskiego. Konopczyński oceniał, że Zabiello dla kariery towarzyszył Apraksinowi, który podkreślał wobec Heinricha Brühla zasługi braci Zabiellów²⁸⁰.

²⁷⁷ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 828–830; W. Konopczyński, *Polska w dobie*, t. 1, s. 433. Niemniej jeszcze w 1758 r. podskarbi Flemming ze względu na przyjaźń Zabiellów pożyczył im 70 tys. zł, które umieścili w Czerwonym Dworze i mieli stopniowo zwracać, Konwencja Flemminga z Zabiellami, 15 IV 1758, LVIA F716, 2, 143, k. 15–16.

²⁷⁸ Por. s. 220–224.

²⁷⁹ Już w 1756 r. pułkownik Stanisław Domański zalecał Zabielle, pełniącemu obowiązki komendanta, by część wojska wyszła na spotkanie wchodzących sił rosyjskich, Ordynans Zabielle, 15 XI 1756, Czerwonodworskie, 1, s. 33.

²⁸⁰ A. Zabiello do Radziwiłła, 19 X 1756 – 5 IX 1757, AR V 18197/2, s. 53–137; „Listy generała I. Nummersa”, 1757–1786, AZ 218, s. 1–25; W. Konopczyński, *Polska w dobie*, t. 1, s. 215, 430. Hetman Radziwiłł odpisywał na listy Zabielly, dziękując za informacje i prosząc o dalsze. Nakazywał mu też strzec neutralności Rzeczypospolitej w razie zetknięcia się wojsk rosyjskich i pruskich, M. K. Radziwiłł do A. Zabielly, 7, 15 XI 1756, AR IV 461, s. 3, 6; tenże do tegoż, 19, 26 VI 1757, AR IV 462, s. 29, 32; tenże do tegoż, 6 V, 18 VI 1757, AR IV 877, s. 872–873, 952. Potem Zabiello skutecznie przypominał księciu o wynagrodzeniu związanym z funkcją regimentarza i dziękował za powierzenie komendy regimentu, A. Zabiello do Radziwiłła, 7 I, 13 V, 5 VII 1760, AR V 18197/3, s. 85–87, 98, 105; tenże do tegoż, 18 VIII 1761, AR V 18197/4, s. 31.

Antoni pisał na temat przemarszu również do hetmana Branickiego²⁸¹ i do Michała Gorskiego²⁸². Od jesieni 1757 r. relacjonował Radziwiłłowi powrót wojsk rosyjskich, skarżąc się, że żyją kosztem miejscowej ludności. Interesował się szczególnie złą sytuacją Żmudzi, ale zajmował się też kwestią podwód z Kowieńskiego²⁸³.

W 1759 r. Antoni Zabiello uzyskał pułkownikostwo petyhorskie znaku księcia kurlandzkiego Karola Wettina²⁸⁴, za co dziękował hetmanowi Radziwiłłowi. Przygotowywał przejazd do Kurlandii księcia Karola, którego miał nadzieję gościć w Czerwonym Dworze²⁸⁵. W marcu 1759 r. książę był tam uroczystie przyjmowany przez półtora dnia. W listopadzie Antoni pojechał do Mitawy na uroczystość inwestytury Sasa. Również podczas powrotu do Warszawy na początku grudnia Karol zatrzymał się w Czerwonym Dworze. Zabiello wybrał się z księciem do Warszawy, ale choroba zatrzymała go w Białymstoku. Według Marcina Matuszewicza Karol miał przyjazny stosunek do Zabielly²⁸⁶. W kolejnych latach, podróżując do Kurlandii, nadal odwiedzał Czerwony Dwór²⁸⁷. W grudniu 1761 r.

²⁸¹ A. Zabiello do J. K. Branickiego, 20 VI 1757, Roskie, XXVI 16, s. 11.

²⁸² Tenże do M. Gorskiego, 28 X 1756, ZMRP 87, s. 41–42.

²⁸³ Tenże do Radziwiłła, 25 X, 1, 8 XI 1757, AR V 18197/2, s. 138–142; tenże do tegoż, 14 XI 1757 – 21 III 1758, AR V 18197/3, s. 1–31; M. K. Radziwiłł do A. Zabielly, 31 XII 1757, 21 I 1758 AR IV 463, s. 39, 49; tenże do tegoż, 4, 11, 18 III, 8 IV 1758, AR IV 464, s. 22, 27, 33, 47; W. Nagurski do A. Zabielly, 20 XII 1757, AR V 18197/3, s. 17–19; M. K. Radziwiłł do A. Zabielly, 11 II 1758, Roskie, LXI 69. Por. s. 222–225.

²⁸⁴ „Pułkownikostwo petyhorskie”, 22 I 1759, ML 183, s. 144–145. Marcin Matuszewicz zaznacza, że ze względu na wyczerpanie Saksonii wojną Zabiello nie dostawał pensji należnej pułkownikowi, M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 48.

²⁸⁵ A. Zabiello do Radziwiłła, 7 II 1759, AR V 18197/3, s. 49–50. Prowadził korespondencję z różnymi osobami, przygotowując się do przejazdu młodego Sasa, A. Zabiello do starosty sobonickiego, 20 II 1759, BJ 4913, s. 45; A. Zabiello do M. Gorskiego, 3 XII 1759, ZMRP 89, s. 92–93.

²⁸⁶ Marszałek kowieński relacjonował hetmanowi Radziwiłłowi i Szymonowi Siruciowi podróż z księciem Karolem, pośredniczył też między tym ostatnim a Radziwiłłem, A. Zabiello do Radziwiłła, 27 II, 3 IV, 16 X, 2, 12, 27, 30 XI, 3 XII 1759, 7 I 1760, AR V 18197/3, s. 53–55, 59–62, 65–79, 85; tenże do tegoż, 19 VIII 1760, AR V 18197/4, s. 4; A. Zabiello do nn. [S. Sirucia?], 12 XI 1759, LMAB F139–1650, k. 13; S. Siruć do M. Sapiehy, 11, 20 XI 1759, 22 I 1760, LMAB F139–4193, k. 22–27; *Źródła do dziejów Kurlandii i Semigalii*, Kraków 1870, s. 35, 41; V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis. Politinė ir karinė veikla Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje 1763–1794*, Vilnius 2003, s. 108, 113.

²⁸⁷ W 1760 r. o planowanej podróży Karola informował Antoniego jego brat Józef, A. Zabiello do Radziwiłła, 23, 27 VI, 1, 22 VII 1760, AR V 18197/3, s. 99–103, 109; tenże do tegoż, 7 III 1761, AR V 18197/4, s. 26–27; Karol do [J. Zabielly?], 30 IV 1763, BC 2375, s. 81; *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 23; M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 236; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 298.

Antoni udał się do Mitawy na zaproszenie Karola w związku z galą z okazji urodzin imperatorowej rosyjskiej²⁸⁸.

Antoni usiłował korzystać z kontaktów ze stronnictwem dworskim, gdyż w październiku 1759 i lutym 1760 r. bezskutecznie prosił Radziwiłła o prawo do Dubinek, aby mógł „skosztować chleba domu” radziwiłłowskiemu. Zapewne o tak korzystną lokatę pieniędzy toczyła się rywalizacja²⁸⁹. Zabiello nadal korespondował z hetmanem w sprawach wojskowych²⁹⁰. W 1760 r., po śmierci podkanclerzego Sapiehy, Antoni prosił o opiekę składającego się ku dworowi krajczego Michała Sapiehę²⁹¹. Mimo zbliżenia z dworem w 1761 i 1762 r. Antoni zajmował się sprawami majątkowymi podskarbiego Flemminga. Zięć kanclerza miał wtedy pretensję do Zabielly, że mimo życzliwości narażał go na straty²⁹². Mogło tu chodzić zarówno o współpracę gospodarczą, jak i polityczne oddalenie się od Familii.

Kontakty z dworem wkrótce przyniosły Zabielle korzyść²⁹³. W 1761 r., po śmierci łowczego wielkiego litewskiego Ignacego Wołka Łaniewskiego, marszałek kowieński szybko postarał się za pośrednictwem królewicza Karola o łowczostwo dla siebie. Do nominacji doszło 6 maja. Mimo uzyskania funkcji Zabiello jeszcze do 1765 r. sprawował urząd marszałka kowieńskiego. Według Matuszewicza nowo obrany łowczy musiał zadeklarować, że nie będzie miał pretensji do dóbr trzymanyh przez łowczego nadwornego Brühla, ale faktycznie Karol Brühl uzyskał ten urząd dopiero w 1762 r.²⁹⁴ W sierpniu 1761 r. Antoni otrzymał Order Orła Białego²⁹⁵, a w 1762 r.

²⁸⁸ A. Zabiello do Radziwiłła, 7 XII 1761, AR V 18197/4, s. 44–45.

²⁸⁹ Pod koniec 1760 r. starał się o tenutę po chorążym wilkomierskim Dąbrowskim, lecz wydaje się, że wieści o jego śmierci były przedwczesne, tenże do tegoż, 23 X 1759, 12 II 1760, AR V 18197/3, s. 63, 93–94; tenże do tegoż, 23 XII 1760, AR V 18197/4, s. 17; M. K. Radziwiłł do A. Zabielly, 18 XI 1759, AR IV 879, s. 524. Zabiello przekazywał Radziwiłłowi wyrazy wdzięczności księcia Karola za poparcie, A. Zabiello do Radziwiłła, 19 VIII 1760, AR V 18197/4, s. 4.

²⁹⁰ A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 6 X 1761, 19 I 1762, AR V 18197/4, s. 35–37, 54–55.

²⁹¹ Tenże do M. K. Sapiehy, 27 X 1760, LMAB F139–1652, k. 1–2.

²⁹² J. Flemming do A. Zabielly, 15 I, 8 III 1762, BC 2375, s. 29, 33. M. K. Radziwiłł zachęcał w tym czasie Zabiellę do działań przeciw podskarbiemu, M. K. Radziwiłł do A. Zabielly, 22 VIII 1761, AR IV 881, s. 406.

²⁹³ Według H. Koska w 1760 r. został generałem lejtnantem, choć bardziej prawdopodobne, że doszło do tego w 1776, H. Kosk, *op. cit.*, s. 267.

²⁹⁴ Radziwiłł, który chciał uzyskać łowiectwo dla wojewodzica nowogródzkiego, był niezadowolony, że zdobył je Zabiello. Matuszewicz wspomina, że królewicz dał ojcu do podpisu przywilej, który Zabiello zawiózł kanclerzowi Czartoryskiemu, aby przystawił pieczęć, M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 154–155; „Łowiectwo wielkie”, 6 V 1761, NGABM F 319, 2, 1139, k. 203; *Urzędnicy*, t. 11, s. 69–70.

²⁹⁵ S. Łoza, *Order Orła Białego*, s. 38; *Kawalerowie i statuty*, s. 199.

występował jako starosta dulkowski²⁹⁶. Zdaje się, że w tym czasie jego ambicje sięgały buławy polnej²⁹⁷.

Zabięło pozostawał w bliskich stosunkach z królewiczem Karolem. W 1763 r. przyjechał z grupą szlachty litewskiej do Kurlandii, wzmacniając pozycję Sasa obleganego przez Rosjan²⁹⁸. Korespondował też z Karolem i generałem De Lachinałem w sprawie księstwa kurlandzkiego, które Rosja odebrała Sasowi²⁹⁹. Synowie Augusta III donosili Antoniemu Zabięle o śmierci króla polskiego, a potem o jego następcy na tronie saskim i zabiegali o jego poparcie³⁰⁰. Łowczy przekazywał te informacje Radziwiłłowi³⁰¹. Według Marcina Matuszewicza Zabięło starał się wykorzystać śmierć króla, by odzyskać prawa do dóbr trzymanyh przez łowczego nadwornego Brühla. Chciał przy pomocy oddziałów Radziwiłła „zajechać” te majątki, ale nie znalazł poparcia w Nieświeżu. W Warszawie nie chciano mu oddać dóbr łowieckich, ale dano mu dwa tysiące talarów, by zachować jego przychyłność³⁰².

Stosunki łowczego z Sasami i korespondencja z Karolem Radziwiłłem z czasów bezkrólewia wskazuje, że był przynajmniej początkowo przeciwnikiem Familii³⁰³. Szybko jednak sukcesy tego stronnictwa sprawiły, że zdecydował się

²⁹⁶ „Akt dekretu”, 3 IV 1762, LVIA SA 13708, k. 498; Akt kontraktu oraz paszportu, 9 I 1750, LVIA SA 13707, k. 544.

²⁹⁷ Instrukcja kowieńska rekomendowała go na hetmana polnego, „Akt instrukcji”, 25 VIII 1762, LVIA SA 13708, k. 575v.

²⁹⁸ Matuszewicz wspomina, że, gdy Biron zajął zamek w Mitawie, Zabięło i jego bliscy przebywali z księciem w pałacyku na przedmieściu Mitawy, M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 279. Według Władysława Konopczyńskiego towarzyszyło mu 80 szlachciców, W. Konopczyński, *Polska w dobie*, t. 2, s. 316. Chyba o tym samym pisze Vydas Dolinskas, choć według niego Zabięle towarzyszyło 40 szlachciców. Autor informuje, że Zabięło po pięciu dniach wyjechał z oblężonej przez Rosjan Mitawy, ponieważ sytuacja Karola była beznadziejna, poza tym sejmik deputacki w Kownie przebiegł niepomysłnie, V. Dolinskas, *op. cit.*, s. 111. Inne źródło przedstawia zasługi Zabięły i szlachty litewskiej dla wyratowania Karola z oblężenia, *Źródła do dziejów*, s. 49–50.

²⁹⁹ Karol do A. Zabięły, 25 VIII 1763, BC 2375, s. 85–87; *Źródła do dziejów*, s. 40, 66.

³⁰⁰ Również Józef Zabięło przesłał Antoniemu opis śmierci, pogrzebu Augusta III i zmian zaszłych na dworze, M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 397–400; „Listy różnych osób”, AZ 217, s. 73; Karol do A. Zabięły, 17 XII 1763, BC 2375, s. 89–90.

³⁰¹ A. Zabięło do Radziwiłła, 12 X 1763, AR V 18197/4, s. 124.

³⁰² M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 410–415.

³⁰³ Zabięło w tym czasie pośredniczył między Karolem Radziwiłłem, Massalskimi i Janem Klemensem Branickim, uczestniczył w działaniach republikanów. Radziwiłł pisywał do Zabięły w sprawie sejmików i porozumiewał się z nim w sprawie przygotowań do elekcji. Zabięło był też podobno szpiegowany przez Familię, A. Zabięło do Radziwiłła, 28 XI 1763, AR V 18197/4, s. 128–130; tenże do tegoż, 8, 15, 21 XII 1763, 2, 10, 31 I 1764, b.d., AR V 18197/5, s. 7–14, 19–28, 79–82; nn. do nn., 24 I 1764, AR V 18197/5, s. 32–33; K. S. Radziwiłł do A. Zabięły, 21 X, 3 XI 1763, AR IV 253, s. 30–31, 42; tenże do tegoż, 13 I 1764, AR IV 254, s. 20–21; *Źródła do dziejów*, s. 40.

na zmianę orientacji. W 1764 r. na sejmiku przedkonwokacyjnym został posłem na opanowany przez nich sejm³⁰⁴. Po sejmie Zabiello uczestniczył w akcesie powiatu kowieńskiego do konfederacji generalnej i został powiatowym marszałkiem konfederackim³⁰⁵. Jako marszałek przewodził poselstwu na elekcję, na której poparł Stanisława Augusta³⁰⁶. Uczestniczył też w koronacji³⁰⁷.

Początek panowania Stanisława Augusta sprzyjał karierze Antoniego Zabielly, zwłaszcza w zakresie wojskowości. W 1765 r., po śmierci Józefa Massalskiego, dostał od króla chorągiew petyhorską³⁰⁸. Być może spodziewając się tego przywileju, Zabiello chciał przekazać synowi porucznikostwo chorągwi petyhorskiej, której rotmistrzem był wcześniej królewicz Ksawery³⁰⁹. W 1765, 1767, 1770, 1771 i 1774 r. wchodził w skład nowo utworzonej Komisji Wojskowej³¹⁰. W 1766 r. król wyznaczył mu pensję z intrat litewskich, a w 1784 r. jego synowi³¹¹. Przychyłność monarchy podkreślała w 1767 r. Zofia Zabiellowa, według której Stanisław August faworyzował Antoniego, co wzbudzało zazdrość³¹². W następnych latach Zabiello miał także częstsze kontakty z hetmanem Aleksandrem Sapiehą ze względu na zajmowanie się sprawami wojskowymi, a zwłaszcza awansami swych synów³¹³.

W 1766 r. Zabiellowie nawiązali bliższe stosunki z Rosjanami. Łowczy pomagał im w sprawie przyznania praw dysydentom³¹⁴. W sierpniu 1767 r.

³⁰⁴ *Diariusz sejmu convocationis siedmioniedzielnego warszawskiego... 1764*, Warszawa 1764; Instrukcja kowieńska, 10 II 1764, LVIA SA 13709, k. 620. Por. s. 254–255.

³⁰⁵ „Instrument W. Antoniemu Zabielle”, 28 VII 1764, LVIA SA 13795, k. 107v; Akcesy do konfederacji, 1764, ML 534, k. 52; Uniwersał sejmikowy, 23 VII 1764, ibidem, k. 52, 142–145.

³⁰⁶ „Akt laudum”, 23 VII 1764, LVIA SA 13709, k. 677–678; *Elektorów poczet*, s. 418.

³⁰⁷ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 613.

³⁰⁸ „List przypowiedni na chorągiew petyhorską”, 1765 VI 15, ML 184, s. 378; M. F. Czartoryski do A. Zabielly, 28 VI 1765, BC 3880, s. 343.

³⁰⁹ Stanisław August do Joachima Chreptowicza, V 1765, BC 795, s. 178.

³¹⁰ Uniwersał Komisarzy Wojskowych, 27 VII 1765, BJ 6147, t. 4, s. 104; *Kalendarz wileński 1771, 1774*; „Gazety Wileńskie”, 13 XII 1766; VL, t. 7, s. 170, 236; W. Konopczyński, *Konfederacja barska*, Warszawa 1991, s. 537. W 1773 r. na polecenie komisji wojskowej wypłacał z sum largicyjnych deponowanych u niego kwotę na budowę domu inwalidów w Wilnie i na żywywienie dla więźniów, Asygnacja komisarzy wojskowych, 8 I 1773, Czernonodworskie, 2, s. 1; Specyfikacja wydanych pieniędzy, 14 II 1773, ibidem, s. 2.

³¹¹ Rachunki szkatuły króla, BPAN-PAUKr 2643, k. 80v.

³¹² „Listy Zofii ze Szczyttów Antoniowej Zabiellowej”, 1767–1769, AZ 219, s. 155–156.

³¹³ A. Zabiello do A. Sapiehy, 24 XII 1765, 9 I, 21 IV 1767, 14 IV, 2 V 1772, 17 I, 10 IX 1774, LMAB, F139–1653, wszystkie strony.

³¹⁴ M. Replin do N. Panina, 17/28 VII 1766, RGADA F 79, 79/6, 885; W. Carr, O. Igelstrom do tegoż, 1/12 IX 1766, ibidem, 899. Por. s. 262. Za informacje te dziękuję pani profesor Zofii Zielińskiej.

podpisał akces do konfederacji radomskiej, choć początkowo nie angażował się w nią zbyt otwarcie³¹⁵. Podobnie w czasie konfederacji barskiej Zabięłło starał się nie narażać Rosjanom, o czym świadczy korespondencja z generałem Nummerssem. Podejrzewano jednak łowczego o pomoc buntownikom, co wynikało z udziału w konfederacji jego krewnych, zwłaszcza Szymona Kossakowskiego³¹⁶. Wydaje się, że podczas konfederacji król nie stracił zaufania do Zabięłłów, co łowczy chciał wykorzystać, gdy powołując się na zasługi rodziny starał się o wakanse³¹⁷. W 1773–1775 r. Zabięłło skarżył się królowi na wstrzymanie pensji należnej łowczemu, oskarżając o to podskarbiego Tyzenhauza. Zaznaczał, że zdaje sobie sprawę z finansowej sytuacji państwa³¹⁸. W 1774 r. pisał do Michała Poniatowskiego w związku z reformami dotyczącymi starostw, prosząc o zachowanie starostwa wilkijskiego przy rodzinie³¹⁹. Chyba właśnie podczas sejmu rozbiorowego udało mu się uzyskać prawo emfiteutyczne na starostwo wilkijskie z łakami Wodeszą i Ostrowem i wyspą Langus³²⁰.

Liczne posiadane przez Zabięłłę majątki miały znaczenie dla jego pozycji³²¹. Niemniej zaangażowanie w sprawy publiczne i związane z tym wyjazdy ograniczały możliwości zajmowania się dobrami. Wiemy, że interesował się sprawami gospodarczymi, zwłaszcza dotyczącymi starostwa wilkijskiego, lecz w wielu kwestiach zastępowali go plenipotenci³²². Poza tym Zabięłło uczestniczył w wielu sprawach sądowych³²³, choć sam twierdził, że ma tylko drobne

³¹⁵ „Akt skryptu akcesyjnego”, 24 VIII 1767, LVIA SA 13796, k. 1005–1005v; J. Kossakowski do [A. Zabięłły], 15 V 1767, LNBW F99–192, k. 24–25. Por. s. 265–267.

³¹⁶ Interesujące nas listy Nummersa pochodzą z okresu od marca do września 1768 r., „Listy generała I. Nummersa”, 1757–1786, AZ 218, s. 43–74. Por. s. 269–272.

³¹⁷ Por. s. 272–274.

³¹⁸ Dodawał, że jego majątek jest zrujnowany przez usługi publiczne, A. Zabięłło do Stanisława Augusta, 27 VI, 31 V, 8 IX 1773, BC 690, s. 497–498, 503, 511. Udało mu się uzyskać królewską obietnicę spłaty należności, Stanisław August do A. Zabięłły, 10 XII 1775, ibidem, s. 515–516.

³¹⁹ „Kopia listu do J.O.X. Poniatowskiego”, 14 XII 1774, LVIA F716, 2, 20, k. 37.

³²⁰ Nagroda zasłużonym, b.d., Czerwonodworskie, 2, s. 31; VL, t. 8, s. 418.

³²¹ Por. s. 114.

³²² Skrypt obywatelów i kupców Królewieckich, 3 VI 1779, LVIA SA 13797, k. 94–95; J. Jurewicz do [A. Zabięłły], 8 XII 1744, 3 V 1745, LVIA F716, 2, 15, k. 105, 112; Skrypty arendowne, 1744, 1745, LVIA F716, 2, 19, k. 4–5. W 1761 r. Zabięłło jako starosta wilkijski, pan Szewela Szmajewicza i Szachna Marchelewicza, został pozwany przez biskupa żmudzkiego Tyszkiewicza z powodu współżycia tych żydów z chrześcijanką, Akta procesowe, 1761, LVIA F716, 2, 142, k. 46–62.

³²³ Dla przykładu można wymienić oskarżenie Zabięłły przez Stefana Ginejta z powodu napaści, Tyszkiewicza przez Zabięłłę o pobicie, Zabięłły przez franciszkanów o pomoc Borkowskiemu w zajęciu majątku, Zabięłły przez Stefana Wiszniewskiego i innych z powodu groźb, Zabięłłów przez Karpiów z powodu najazdów, zabrania poddanych, kradzieży, Zabięłły

procesy wynikające z czyjegoś ataku³²⁴. Interesującym przykładem byłby tu ciągnący się od 1754 aż do 1761 r. proces z Józefem i Barbarą Karpami, którzy oskarżali Zabiellów o przywłaszczenie sobie poddanych, kradzieże, długi Żydów, spalenie karczmy, pobicia, szkody w majątkach i napaści oraz przemoc na sejmikach. Zabiellowie nie pozostawali im dłużni, również pozywając ich z powodu pobicia poddanych, najazdu na karczmę, kradzieży i zagarnięcia gruntów³²⁵. Antoniemu zdarzały się procesy z Radziwiłłem³²⁶, miał też sporo długów³²⁷.

W maju 1775 r. Antoni zrezygnował z łowczostwa litewskiego na rzecz syna Józefa, który zapisał mu dożywotnio intraty z dóbr należących do tego urzędu³²⁸. W tym samym roku Antoni przekazał Józefowi chorągiew petyhorską³²⁹, sam natomiast został generałem lejtnantem wojsk litewskich³³⁰. Niemniej przy okazji awansu Józefa Sosnowskiego na urząd hetmana polnego starał się uzyskać jakiś awans. Skarżył się królowi, że posiadany przez niego tytuł generała nie zapewnia nawet pensji³³¹. W 1776 r.

przez Aleksandra Mikuckiego o dług, Zabiellów przez Tadeusza i Franciszkę Ejdziatowiczów o najazd i szkody w ich majątku, Zabiellów przez Jana Witkowskiego i innych o kradzieże i inne szkody, Akta procesowe ze Stefanem Ginejtem, 16 III, 16, 17 X 1746, LVIA F716, 2, 132, k. 191–194; Sprawa Zabielly z Mikołajem Tyszkiewiczem, 1751, LVIA F716, 2, 132, k. 197–205; Akta procesowe franciszkanów, 1751, LVIA SA 13697, k. 690–693, 742–749, 766–767; Pozew przeciw Zabiellom, 5 IV 1754, LVIA F716, 2, 132, k. 102; Aresztowanie strzelców Zabielly, 21 III 1755, LNBW F94–679; Kwitacja Zabielly, 6 VII 1762, LNBW F94–846; „Dowód pozwu”, 24 IX 1765, LVIA SA 13796, k. 115; Dekret w sprawie Ejdziatowiczów, 15 IX 1769, LVIA SA 13713, k. 532–535; Akta procesowe, 1775, LVIA F716, 2, 15, k. 315.

³²⁴ A. Zabiello do A. Sapiehy, 10 IX 1774, LMAB F139–1653, k. 11–12.

³²⁵ Akta procesowe Zabiellów z Karpami, 1754–1760, LVIA SA 13702, k. 415–416 oraz LVIA SA 13703, k. 3, 42–45 oraz LVIA SA 13706, k. 410, 420, 423, 425, 428, 471 oraz LVIA F716, 2, 142, k. 5–43v. A. Zabiello do A. Sapiehy, 10 IX 1774, LMAB F139–1653, k. 11–12.

³²⁶ Na przykład: Pozwy przeciw Karolowi Radziwiłłowi, 3 XI, 10 XII 1774, LVIA F716, 2, 132, k. 184–186.

³²⁷ Na przykład: Podpisy świadków przy obligu, 1 XI 1742, LMAB F273–2701, k. 1; „Oblig Zelmanowicza i Lejzerowicza”, 20 XII 1761, LNBW F94–3028; Zapis obligacyjny, 19 IX 1772, LVIA SA 13798, k. 223–224.

³²⁸ Jako pieczętarz pod zapisem Antoniego dla syna podpisał się Mikołaj Radziwiłł, „Przyznanie dobrowolnego cesyjnego zapisu”, 15 V 1775, ML 541, s. 801–803; „Przyznanie dobrowolnego zapisu”, 20 V 1775, ibidem, s. 804–807; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 298; *Urządnicy*, t. 2, s. 381.

³²⁹ „List przypowiedni na chorągiew petyhorską”, 17 V 1775, ML 543, s. 25–26.

³³⁰ „Generał leutnantstwo”, 8 III 1775, ML 540, s. 154; „Patent na generał leutnantstwo”, 13 IV 1775, ibidem, s. 172 oraz 8 III 1775, NGABM F 319, 2, 1139, k. 204.

³³¹ Zapewne przysługiwał mu tytuł, ale faktycznie nie był generałem, A. Zabiello do Stanisława Augusta, 18 IX 1775, BC 690, s. 509–510.

otrzymał Order św. Stanisława³³². Antoni Zabięło zmarł zapewne 18 sierpnia 1776 r.³³³

W 1741 r. podczas Trybunału w Wilnie Antoni starał się o rękę Zofii Szczyttówny³³⁴. Zaręczył się z nią w kwietniu, obiecując zapłacić w razie zerwania 100 tysięcy tynfów, a ślub planowali wziąć 30 września 1742 w Wilnie³³⁵. Małżeństwo z córką kasztelana mściławskiego Józefa Szczytta i wnuczką kasztelana smoleńskiego Krzysztofa Szczytta niewątpliwie dodawało prestiżu³³⁶. Powiązało również Antoniego z kilkoma ważniejszymi osobami w Kowieńskim. W 1749 r. matka Zofii, Petronela z Wołodkiewiczów, wyszła powtórnie za mąż za starostę kowieńskiego, a potem kasztelana witebskiego Szymona Sirucia. Z sióstr Zofii Felicjanna była żoną kolejnego starosty kowieńskiego i kasztelana witebskiego Józefa Prozora, Anna wyszła za miecznika kowieńskiego Ignacego Chełchowskiego, a później za pamiętnikarza Marcina Matuszewicza, natomiast Teresa była żoną starosty starodubowskiego, a potem instygatora litewskiego Eustachego Chrapowickiego³³⁷.

Antoni i Zofia spłodzili Józefa, Michała, Szymona, Jerzego, Brygidę, Annę i Mariannę. Żychliński wymienia też nieznaną z imienia żonę Tadeusza Kocięła³³⁸. 14 lutego 1750 r. urodził się Zabięłom syn Janusz, którego ojcem chrzestnym miał być Janusz Radziwiłł, ale ostatecznie w jego imieniu wystąpił Jerzy Białyozor³³⁹. Nie wiemy nic o dalszych losach Janusza Zabięły, więc można przypuszczać, że nie dożył on wieku dojrzałego. W 1753 r. przyszedł na świat kolejny syn Marcin, ale o nim również nie znajdujemy więcej informacji³⁴⁰. Z córek Anna wyszła w 1774 r. za Teodora Laskarisa³⁴¹. Marianna również w tym roku poślubiła Adama Platęra,

³³² Podobno przyczynił się do tego Józef Kossakowski, *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 93; S. Łoza, *Kawalerowie Orderu*, s. 101.

³³³ „Gazeta Warszawska”, 31 VIII 1776; *Urzędnicy*, t. 2, s. 675.

³³⁴ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 181–182.

³³⁵ Świadcami na dokumencie zaręczynowym byli Józef Sapieha i Antoni Chrapowicki, „List zaręczyny”, 22 IV 1742, LVIA F716, 2, 135, k. 294.

³³⁶ T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 298.

³³⁷ W. Konopczyński, *Chrapowicki Eustachy*, PSB, t. 3, s. 436; Z. Zielińska, *Prozor Józef*, PSB, t. 28, s. 533; P. P. Romaniuk, *Siruc Szymon*, s. 580; *Urzędnicy*, t. 2, s. 384.

³³⁸ „Noty do genealogii”, AGAD, Materiały genealogiczne Wojciecha Wielędka, 69, k. 114–125; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 298–299.

³³⁹ A. Zabięło do Radziwiłła, 17 II 1750, AR V 18197/1, s. 121–122.

³⁴⁰ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 407.

³⁴¹ Zachował się wiersz z okazji zawarcia związku małżeńskiego, wychwalający pochodzenie Laskarisa od greckich cesarzów, *Powinszowanie W.J.P. Teodorowi hrabi Laskarysowi oberszejniantowi wojsk W.X.L. wkroczenia w dożywotnią przyjaźń z J.W.J.P. Anną Zabięłówną łowczanką wielką litewską od życziwych jemu sług ojczystą muzą złożone roku 1774 dnia 11 lutego*, [1774].

ponieważ obie wraz z mężami potwierdziły wtedy otrzymanie posagów³⁴². Z kolei Brygida wyszła za Fortunata Gorskiego nie później niż w 1782 r.³⁴³ Należy zauważyć, że zięciowie Zabielly pochodzili z wpływowych rodzin, więc małżeństwa te wpisywały się w konsekwentną politykę matrymonialną. Po śmierci Antoniego i podziale spadku doszło do procesów między jego potomstwem, zwłaszcza między synami a Anną Laskarisową w latach 1781–1782³⁴⁴. Wcześniej, w 1780 r. bracia Zabiellowie procesowali się z Adamem i Marianną Platerami, zapewne też w sprawach spadkowych³⁴⁵.

Antoni Zabiello już od młodości był wyznaczany opiekunem w testamentach różnych osób. Wynikało to zapewne z jego znacznego majątku i szacunku, jakim się cieszył. Rezultatem owej opieki nieraz były procesy³⁴⁶. Najgłośniejsza była sprawa opieki nad potomstwem i majątkiem starosty starodubowskiego Tomasza Straszewicza. Zmarły nie pozostawił prawomocnego testamentu, ale Zabiello twierdził, że wdowa po Straszewiczu uznawała jego opiekę. Po jej śmierci w 1760 r. Kazimierz Straszewicz, krewny starościców starodubowskich, rzekł się praw do opieki na rzecz Zabielly³⁴⁷. Wkrótce jednak rozpoczęły się spory między Kazimierzem i jego bratem Franciszkiem

³⁴² Obie pary potwierdzały wypłatę przez Zabiellów wyposażenia w wysokości 30 tys. złotych polskich i 18 tys. w klejnotach, srebrze, garderobie i innych sprzętach. Teodor Laskaris zapisał żonie 50 tys. na Jaszunach jako wiano, „Akt zapisu od W.J.P. Laskrisa”, 8 III 1764, LVIA SA 13798, k. 872–873; Zapis kwitacyjny, 8 III 1774, LVIA SA 13798, k. 874–874v; „Przyznanie kwitacji”, 12 XII 1774, ibidem, k. 1265; „Prawo kwitacyjne”, 24 VIII 1774, ibidem, k. 1269. O małżeństwie którejs z córek, A. Zabiello do J. D. Łopacińskiego, 21 III 1774, LVIA F1135, 14, 15, k. 221.

³⁴³ „Przyznanie prawa wieczysto kwitacyjnego”, 9 IX 1782, LVIA SA 13803, k. 1120–1121.

³⁴⁴ „Przyznanie zapisu kompromisarskiego”, 27 IX 1781, LVIA SA 13802, k. 471–473; „Przyznanie zapisu asekuracyjnego”, 27 IX 1781, ibidem, k. 556–557; „Aktykacja dekretu kompromisarskiego”, 24 IX 1782, ibidem, k. 921–932 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 162–167 oraz LVIA F716, 2, 23, k. 225–234; *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 124.

³⁴⁵ „Dowód pozwu w sprawie Platerów z Zabiellami”, 25 X 1780, LVIA SA 13801, k. 877–878. Być może proces z Gorskimi też dotyczył spraw spadkowych, „Dowód pozwu w sprawie W.W. Gorskich”, 18 V 1779, LVIA SA 13800, k. 645.

³⁴⁶ Zabiello był opiekunem Anny Pilichowskiej i jej potomstwa, rodziny Wojciecha Zaleskiego, potomków Bogdana Juszkiewicza, Józefa, Anny, Katarzyny, Brygidy i Bogumiły Iwickich, Eleonory Dowojniny, Elżbiety, Adama, Michała, Mateusza, Dawida, Teresy i Anny Meyszutowiczów, Proces Anny Pilichowskiej, 7 IX 1737, LVIA SA 13690, k. 1403–1404; Zapis Bartłomieja Zaleskiego, 29 I 1745, LVIA F716, 2, 135, k. 309–310; „Proces w sprawie J.P.P. Podoleckich”, 10 II 1748, LVIA SA 13696, k. 28–28v; „Akt zapisu asekuracyjnego”, 24 I 1748, ibidem, k. 339–340v; Proces Juszkiewicza, 28 VII 1753, LVIA SA 13699, k. 256–257; „Proces nomine opiekunów”, 6 V 1762, LVIA SA 242, k. 35–36; „Przydanie opieki W.J.P. Dowojniny”, 30 IV 1762, LVIA SA 242, k. 13–14; „Zeznanie podanego pozwu”, 16 I 1768, LVIA SA 13796, k. 1074.

³⁴⁷ „Akt prawa testimonialnego”, 31 V 1760, LVIA SA 13706, k. 553–554.

Straszewiczami a Zabiellą. Straszewiczowie zarzucali mu korzystanie z majątku ku szkodzie sierot, zaniedbanie ich edukacji, samowolne wydanie Eleonory Straszewiczówny za Antoniego Kossakowskiego oraz nakłonienie do sfałszowania testamentu Tomasza Straszewicza. Zabiello dowodził swej uczciwości i praw przysługujących mu jako stryjowi, zarzucał Straszewiczom, że nie mają wystarczających środków finansowych, by opiekować się majątkiem pozostałym po starości starodubowskim i dążą do zysku. Miał też pretensje o niesprawiedliwy i niemożliwy do zrealizowania wyrok zapadły w Trybunale³⁴⁸. Długotrwały proces miał reperkusje polityczne, ponieważ wpisywał się w konflikt między Familią popierającą Straszewiczów, a stronictwem dworskim, z którym w tym czasie związany był Zabiello. Antoni zwracał się o pomoc w tej sprawie do podkanclerzego Michała Sapiehy, Karola Radziwiłła, a potem też do Michała Fryderyka Czartoryskiego i biskupa Michała Poniatowskiego. Mimo to Matuszewicz narzekał, że Zabiello za mało starał się o pozyskanie poparcia, gdyż „zwykł w trybunale per auctoritatem i przez poufałości z deputatami wygrywać sprawy”³⁴⁹.

Warto poświęcić kilka słów Zofii Zabiellowej, która pod względem wszechstronnej aktywności była godną partnerką swego męża. Urodziła

³⁴⁸ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 200, 212–226; Akta procesowe Straszewiczów z Antonim Zabiellą, 1755–1770, LVIA SA 13706, k. 19 oraz LVIA SA 13707, k. 27, 119, 127, 182 oraz LVIA SA 13708, k. 231, 233, 257, 261, 288, 350, 360, 374, 376 oraz LVIA SA 13709, k. 35–36, 189–190 oraz LVIA SA 13710, k. 1253 oraz LVIA SA 13711, k. 240 oraz LVIA SA 13713, k. 884, 1043 oraz LVIA SA 13715, k. 808, 850 oraz LVIA SA 13796, k. 742, 744, 944–944v oraz LVIA F716, 2, 42, k. 118–119; *Meritum sprawy J.W.J.P. Zabielly łowczego W.X.L. z W.J.P. Franciszkiem Straszewiczem sędzią grodzkim powiatu upickiego*, [b.d.m.]; *Petita a parte W.J.P. Franciszka Straszewicza sędziego grodzkiego upickiego z W.W.J.P. Kossakowskimi i J.W. Zabiellą łowczym litewskim oraz J.P.P. Staszkieviczem*, [b.d.m.]; *Replika a parte W.J.P. Franciszka Straszewicza sędziego grodzkiego upickiego przeciwko J.W. Antoniemu Zabielle łowczemu W.X.L., W.W.J.P.P. Antoniemu i Eleonorze Kossakowskim pisarzom ziemskim kowieńskim, Stanisławowi Kossakowskiemu, Felicjanowi Żmijowskiemu pisarzowi ziemskiemu wileńskiemu, bywyszemu sędziemu grodzkiemu wilkomierskiemu, oraz J.P.P. Stanisławowi Staszkieviczowi, Wiktorowi Turczyłowi i dalszym in reatu wyrażonym*, [b.d.m.]; *Replika a parte J.W.J.P. Zabielly łowczego wielkiego W.X.L. przeciwko W.J.P. Straszewiczowi sędziemu grodzkiemu upickiemu*, [b.d.m.].

³⁴⁹ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 212–226; A. Zabiello do M. Sapiehy, 8 VII 1760, LMAB F139–1651, k. 3–4; A. Zabiello do Radziwiłła, 17 III 1761, 27 IX 1763, AR V 18197/4, s. 29–30, 122–123; M. F. Czartoryski do A. Zabielly, 14 IV 1766, 16, 26 IV 1767, BC 3880, s. 363, 367, 373; „Kopia listu do J.O.X. Poniatowskiego”, 14 XII 1774, LVIA F716, 2, 20, k. 37. Proces kontynuowany był jeszcze po śmierci Antoniego przez jego bliskich, do porozumienia doszło dopiero w 1781 r. na przykład: Pozew Michała i Józefa Straszewiczów przeciw Zabiellom, 13 I 1777, LVIA SA 13717, k. 56; „Dowód pozwu w sprawie Straszewiczów z Kossakowskimi”, 3 XII 1776, LVIA SA 13716, k. 1433; Przyznanie zapisu na sąd, 27 IX 1781, LVIA SA 13802, k. 540–543.

się zapewne około 1725 r.³⁵⁰ Współcześnie chwalili zalety jej umysłu, choć różnie oceniali niewątpliwie silny charakter. Przychylny Matuszewicz pisał: „Prawdziwie można się było przykładowej modesty tej pięknej damy napałtrzyć i mądrych jej nasłuchać się dyskursów”³⁵¹. Dla odmiany procesujący się z Zabięłową ksiądz Jan Serafinowicz przedstawił ją: „w oczy jako liszka pokazuje się, a zaocznie nie masz sroższego lamparta”³⁵². Najbardziej pochlebna była pośmiertna charakterystyka spisana przez jej syna Szymona słowami: „bogobojna, charakterna, majątna, rządna, wspaniała i oszczędna”³⁵³.

W związku z zaangażowaniem politycznym i licznymi podrózkami męża Zofia często sama urzędowała w majątkach. W Czerwonym Dworze prowadziła dom otwarty i nie brakowało jej gości. Odwiedzali ją rosyjscy oficerowie, między innymi generał Jerzy Lieven³⁵⁴. Przebywające tam towarzystwo nazywała „Rzeczpospolitą Zabięłowską”³⁵⁵. Pod nieobecność męża zajmowała się sprawami gospodarczymi w majątkach oraz procesami³⁵⁶. Podczas przemarszów wojsk rosyjskich przez Litwę mogła liczyć na opiekę oficerów rosyjskich, na przykład generała Nummersa³⁵⁷. Dzięki temu w 1767 r. miała pewne przywileje ograniczające obowiązek dostarczania podwodów, lecz i tak skarżyła się na nadużycia wojsk rosyjskich i obawiała sekwestru majątków³⁵⁸.

Zaangażowanie Zofii w sprawy majątkowe wzrosło po śmierci męża. Józef Kossakowski twierdził, że z powodu obawy przed długami i nieufności do synów zrzekła się dziedzicznej fortuny i przeniosła do starostwa wilkijskiego, które sobie zachowała³⁵⁹. Zajmowała się sprawami finanso-

³⁵⁰ W 1742 r., osiągnąwszy pełnoletniość, została żoną Antoniego Zabięły, „List zaręczyny”, 22 IV 1742, LVIA F716, 2, 135, k. 294.

³⁵¹ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 182. Kossakowski pisał prawdopodobnie do Antoniego Zabięły, że nie przepisywał przesyłanego mu listu, bo Zofia wszystko łatwo rozczyta. Sugeruje to, że miała wprawę w rozszyfrowywaniu nieczytelnych tekstów, J. Kossakowski do [A. Zabięły], 22 VIII br., LNBW F99–192, k. 312.

³⁵² J. Serafinowicz do Juszkiewicza, 28 IX 1782, LVIA F716, 2, 23, k. 312–314.

³⁵³ „Ekscerpt oświadczenia z protokołu”, 21 VIII 1805, LVIA F716, 2, 23, k. 239.

³⁵⁴ A. Zabięło do M.F. Czartoryskiego, 10 III 1748, BC 3429, k. 143–144; „Listy Zofii ze Szczyttów Antoniovej Zabięłowej łowczyny litewskiej”, 1767–1769, AZ 219, s. 117–118, 179, 281.

³⁵⁵ Należał do tego towarzystwa na przykład marszałek nadworny litewski Sanguszko, Z. Zabięłowa do nn., 4 III 1760[?], LMAB F139–1652, k. 3–4.

³⁵⁶ T. Kossakowski do Z. Zabięłowej, 11 IX 1757, 27 VII 1758, b.d., LNBW F99–190, k. 48–52; „Listy Zofii ze Szczyttów Antoniovej Zabięłowej”, 1767–1769, AZ 219.

³⁵⁷ J. Kossakowski do [Zabięły], 31 III 1767, LNBW F99–192, k. 55v; „Listy generała I. Nummersa”, 1757–1786, AZ 218, s. 1–37.

³⁵⁸ „Listy Zofii ze Szczyttów Antoniovej Zabięłowej”, 1767–1769, AZ 219, s. 31–33, 83–84, 97–98, 153–156, 343–346.

³⁵⁹ *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 96.

wymi³⁶⁰ i gospodarczymi³⁶¹. Ciekawą ilustracją może być cytat obrazowo, choć niewątpliwie pochlebnie przedstawiający majątek Zabięłowej: „pokoje umebrowane, stół srebrem opatrzony, zboża wiele, pieniądze nie zakopane, lecz na nowe talenta zarabiające, bydło czyli raczej jak Polacy mówią inwentarz obszerny i tłusty, stado i piękne, z angielskich, tureckich, hiszpańskich pomnożone, i ślicznie skaczące króliki różnego rodzaju, zdrową tryskające, kwiatki różnego gatunku pod oknem kłaniające się Pani za dobre opatrzenie onych, pieski pokojowe na podnóżku u Pani, a drugie zajadłe i stróże wyborne skarbu, przy przemyśle w swojej wierności, aby niewiele kosztowały Pani, żywiące się to cielentami, to baranami, jak sama Mości Pani Dobrodziejka wyraża, czegoż by więcej żądać można, gdyby zdarzone krzyżki te ukontentowanie nie przeplatały”³⁶². Autorem tego opisu był szwagier Zofii, Szymon Zabięło, z którym nieraz porozumiewała się w sprawach majątkowych³⁶³.

W korespondencji Zabięłowej znajdujemy też wzmianki dotyczące wydarzeń politycznych, na przykład sejmików i sejmów czy konfederacji³⁶⁴. Aż do ostatnich miesięcy życia uczestniczyła w bardzo licznych procesach, często razem z dziećmi³⁶⁵. Pod koniec życia przeniosła się z zaboru pruskiego do

³⁶⁰ T. Kossakowski do Z. Zabięłowej, 10 X 1775, 23 IV 1779, 18 III 1780[?], LNBW F99–190, k. 58–66. Rozliczała się z rodzeństwem w sprawie spadku po rodzicach, Akt prawa od Prozora, 30 VI 1777, LVIA SA 13799, k. 1400–1401v; „Przyznanie prawa od Chrapowickich”, 23 I 1781, LVIA SA 13802, k. 24–25; „Przyznanie prawa od Zabięłowej”, 23 I 1781, ibidem, 26–29; Zapis asekuracyjny, 23 I 1781, ibidem, s. 30–31v.

³⁶¹ Na przykład: „Listy Zofii ze Szczyttów Zabięłowej”, b.d., AZ 220; T. Kossakowski do Z. Zabięłowej, 5 III 1764, LNBW F99–190, k. 63; Porachunek z arendarzami propinacji, 30 VI 1778, LVIA F716, 2, 19, k. 96; Oplata za prom, 20 XII 1776, LVIA F716, 2, 14, k. 54; Kontrakt Zabięłowej, b.d., ibidem, k. 55; Zapis asekuracyjny, III 1778, LVIA F716, 2, 23, k. 112; A. Juskiewicz do Z. Zabięłowej, 23 VII 1780, 8, 9, 30 IV 1782, 26 V, b.d., ibidem, k. 300–309; Kwitacja Krzysztofa Ołędzkiego, 26 IV 1790, LVIA F716, 2, 19, k. 101.

³⁶² S. Zabięło do Z. Zabięłowej, 21 X 1782, LVIA F716, 2, 23, k. 281–283.

³⁶³ Ibidem; „Listy Zofii ze Szczyttów Zabięłowej”, b.d., AZ 220, s. 119–121, 199–200.

³⁶⁴ O zainteresowaniach Zabięłowej może świadczyć fakt, że czytywała gazety, „Listy Zofii ze Szczyttów Zabięłowej”, b.d., AZ 220, s. 3–4, 19–23, 31–46, 67–92, 97–117, 187, 249, 265–272; „Listy Zofii ze Szczyttów Antoniowej Zabięłowej”, 1767–1769, AZ 219, s. 163–164, 227–228.

³⁶⁵ Dla przykładu można wskazać: „Dowód pozwu w sprawie Sullów”, 9 X 1776, LVIA SA 13799, k. 894–894v; Pozew przeciw Zofii Zabięłowej, 5 IX 1777, LVIA SA 13718, k. 659; „Dowód pozwu i aresztu”, 28 II 1780, LVIA SA 13801, k. 94; Pozew przeciw Zofii Zabięłowej, 24 IV 1784, LVIA F716, 2, 23, k. 323; Proces Zabięłów, b.d., LVIA F716, 2, 15, k. 401–403; „Zeznanie obdukcji”, 11 XII 1788, LVIA SA 14570, k. 326; Pozew przeciw Zofii Zabięłowej, 18 IV 1791, LVIA F716, 2, 21, k. 272; „Ekscerpt procesu”, 22 IX 1803, LVIA F716, 2, 18, k. 157; „Pozew Zofii i Jerzemu Zabięłom”, 20 I 1805, LVIA F716, 2, 21, k. 323. Zabięłowa zajmowała się nawet życiem religijnym swoich poddanych, T. Rogowski do Z. Zabięłowej,

rosyjskiego. Zmarła w Gojżewie 9 kwietnia 1805 r. po długiej, obłożnej chorobie. Natychmiast po jej śmierci doszło do gorszących sporów o spadek³⁶⁶.

1.3.3. Szymon syn Michała

Szymon Zabiello był drugim synem Michała i Anny Zabiellów³⁶⁷. Urodził się w 1714 r. lub niewiele później³⁶⁸. Na scenie politycznej po raz pierwszy pojawił się jako elektor Stanisława Leszczyńskiego³⁶⁹. Przez następne kilka lat był związany z tym królem. W 1736 r. był z rodziną w Królewcu, podczas bytności tam Leszczyńskiego. W 1737 r. przebywający w Lotaryngii Szymon Siruc proponował, by bracia Antoniego Zabielly przyjechali do akademii w Lunéville³⁷⁰. Od 24 sierpnia 1737 r. przez pięć miesięcy Szymon uczęszczał do tamtejszej Szkoły Kadetów³⁷¹. Około 1740 r. był w Paryżu, gdzie uczył się wojskowości i uzyskał stopień kapitana. W tym czasie planował powrót do ojczyzny, a Antoni Zabiello prawdopodobnie starał się dla niego o patent pułkownika cudzoziemskiego autoramentu³⁷².

Podczas sejmików gromnicznych 1742 r. Szymon był już na Litwie. Od tego czasu uczestniczył w większości sejmików kowieńskich³⁷³. Jego kariera

b.d., LVIA F716, 2, 20, k. 267; *Sprawa J.W. Zabiellowej łowczynej W.X.L. przeciwko J.J.W.W. Annie z Zabiellów matce, Antoniemu, Teodorowi i Albertowi synom, Józefacie córce Laskarysom, generałowej i generałowej wojsk W.X.L.*, [b.d.m.].

³⁶⁶ Niestety nie udało się dotrzeć do testamentu, który powierzyła sędziemu Kozakowskiemu, „Pozew Jerzemu Zabielle”, 14 III 1806, LVIA F716, 2, 21, k. 324; „Ekscerpt oświadczenia z protokołu”, 21 VIII 1805, LVIA F716, 2, 23, k. 237–244; „Ekscerpt oświadczenia z protokołu”, 1 VIII 1805, ibidem, s. 245–246; Dekret kompromisarski, 25 VIII 1806, ibidem, s. 249–252; „Wiadomości o pozostałym majątku”, 10 V 1805, ibidem, k. 253–254; Wiadomości o inkonwencjiach, 10 V 1805, LVIA F716, 2, 23, k. 253–254; Dokument sądowy, 10 VII 1808, ibidem, k. 235. Według Andrzeja Rachuby zmarła tuż przed 21 sierpnia, *Urzędniczy*, t. 2, s. 397.

³⁶⁷ T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 298.

³⁶⁸ W 1783 i 1784 r. dobiegał już 70 roku życia. S. Zabiello do Stanisława Augusta, 25 VIII 1783, I 1784, BC 695, s. 117, 121.

³⁶⁹ *Elektorowie królów*, s. 263.

³⁷⁰ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 110, 119; P. Boyé, *La cour Polonoise de Lunéville (1737–1766)*, Nancy–Paris–Strasbourg 1926, s. 152.

³⁷¹ P. Boyé, *op. cit.*, s. 330; S. Gaber, *Polacy na dworze Stanisława Leszczyńskiego w Lunéville w latach 1737–1766*, Częstochowa 1998, s. 193. Siruc zaciągnął dług podczas pobytu za granicą u Szymona i Józefa, „Akt punktów ostatniej woli”, 20 IV 1774, LVIA SA 13715, k. 610.

³⁷² A. Zabiello do Radziwiłła, 15 II b.r., AR V 18197/5, s. 54–55; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 298.

³⁷³ Oprócz sejmiku deputackiego w 1742 r. uczestniczył na przykład w poselskim w 1748, deputackim 1753, poselskim 1758, deputackim 1761 r., Akt kredensu, 6 II 1742, LVIA

polityczna szybko się rozwijała, zapewne dzięki wsparciu starszego brata. Wiosną 1742 r. uzyskał urząd strażnika kowieńskiego. Oficjalnie zrezygnował z niego dopiero w 1758 r., choć we wrześniu 1744 został surrogatorem ziemskim kowieńskim. Przyczyną tej nominacji był długotrwały wakans pisarstwa. Fakt, że urząd ten uzyskał akurat Szymon, był zapewne związany z nominacją w tym samym roku Antoniego Zabięły na marszałka. Szymon występował wtedy także jako kapitan Jego Królewskiej Mości³⁷⁴. W 1744 r. posłował na sejm z powiatu kowieńskiego, a w 1746 z Inflant³⁷⁵. Za uzyskanie tego drugiego poselstwa wyrażał wdzięczność Michałowi Kazimierzowi Radziwiłłowi³⁷⁶.

Zachowały się listy Zabięły do Radziwiłła z lat 1746–1767. Szymon pisał w nich głównie o sejmikach, rozliczeniach finansowych, prosił o pomoc w sprawach swoich i swej rodziny³⁷⁷. Zapewne kontakty Szymona z hetmanem związane były po części z jego karierą wojskową. Antoni Zabięło pisał w 1747 r. o powrocie młodszego brata z „brabańskiej kampanii”, więc można przypuszczać, że Szymon był w Niderlandach podczas wojny o sukcesję austriacką³⁷⁸. W 1749 r. był już generałem adjutantem buławy wielkiej litewskiej. W tym też roku został oberszterlejtantem w regimencie artylerii, do czego musiały przyczynić się prośby jego starszego brata kierowane do Radziwiłła³⁷⁹. W 1754 r. Szymon przekonywał księcia, że przez służbę jemu jest wykluczony z funkcji ziemskich³⁸⁰. Starania okazały się skuteczne, ponieważ w tym samym roku uzyskał od Radziwiłła obietnicę poselstwa wojskowego³⁸¹, a latem następnego dziękował mu za przywilej na starostwo

SA 13693, k. 27; „Akt instrukcji”, 19 VIII 1748, LVIA SA 13696, k. 215; „Akt kredensu”, 5 II 1753, LVIA SA 13699, k. 390v; „Akt kredensu”, 23 VIII 1758, LVIA SA 13704, k. 538; „Akt kredensu”, 10 II 1761, LVIA SA 13707, k. 491v.

³⁷⁴ „Akt instrukcji”, 24 VIII 1744, LVIA SA 13694, k. 423; *Urządnicy*, t. 2, s. 381, 444, 448.

³⁷⁵ „Akt instrukcji”, 24 VIII 1744, LVIA SA 13694, k. 423; S. Zabięło do Radziwiłła, 1 IX 1746, AR V 18210, s. 1–3; K. Straszewicz do tegoż, 27 VIII 1746, AR V 15184/3, s. 56–58.

³⁷⁶ S. Zabięło do M. K. Radziwiłła, 1 IX 1746, AR V 18210, s. 1–3.

³⁷⁷ Tenże do tegoż, 1746–1767, AR V 18210.

³⁷⁸ A. Zabięło do tegoż, 29 III, 2 IV 1748, AR V 18197/1, s. 53–54, 58.

³⁷⁹ A. Zabięło do Radziwiłła, 29 III 1748, 26 VIII, 19 X, 21 XII 1749, AR V 18197/1, s. 53–54, 96, 98, 105; S. Zabięło do tegoż, 19 X 1749, AR V 18210, s. 12–13; „Patent na szarże oberszterlieutenanstwa”, 15 IX 1749, ML 177, s. 865–867 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 211 (tu błędna data roczna).

³⁸⁰ S. Zabięło do Radziwiłła, 20 IX 1754, AR V 18210, s. 26–27. W 1753 r. Zabięło zwracał się do księcia w sprawie swych starań o wakujące po śmierci Tomasza Straszewicza starostwo starodubowskie, tenże do tegoż, 23 X 1753, AR 18210, s. 23–24.

³⁸¹ Starał się też za pośrednictwem księcia o urząd inspektora wojskowego, S. Zabięło do M. K. Radziwiłła, 19 VIII, 20 IX, 17 XII 1754, AR 18210, s. 26–29.

szwentowskie³⁸². Chyba również przy pomocy hetmana otrzymał w 1760 r. pułkownikostwo artylerii Wielkiego Księstwa Litewskiego³⁸³. W 1762 r. natomiast uzyskał rangę generała majora, a w 1766 r. generała lejtnanta³⁸⁴.

Za pomoc w karierze wojskowej i politycznej Szymon odwdzięczał się Radziwiłłowi staraniami o realizację jego woli na sejmikach oraz pośrednictwem między nim a liderami kowieńskimi³⁸⁵. Współpracował też z księciem w innych dziedzinach, na przykład w 1759 r. raportował mu, że po śmierci generała artylerii litewskiej Antoniego Sołłohuba zajął się arsenałem i jurysdykacją antokolską, a potem zarządem Lipniszek, należących do uposażenia generała artylerii litewskiej³⁸⁶. Wydaje się zatem, że można uznać Zabiellę za bliskiego Radziwiłłowi, co umożliwiało zachowanie przychylności księcia nawet w czasach, gdy większość rodziny była bliższa Familii³⁸⁷. Sporadycznie tylko utrzymywał on kontakty z Michałem Fryderykiem Czartoryskim, na przykład w 1747 r. książę obiecał go poprzeć w staraniach o dzierżawę majątku Bolce, choć ostrzegwał przed niepewnymi rezultatami³⁸⁸. Być może te zastrzeżenia świadczyły o dystansie podkanclerzego wobec Zabielli. W 1758 r. podskarbi Flemming odmówił Szymonowi pomocy w sprawie

³⁸² Tenże do tegoż, 10 VII 1755, AR V 18210, s. 32. Nie bez znaczenia musiało tu być poparcie Antoniego Zabielli, A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 11 VI 1755, AR V 18197/2, s. 39; M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 518.

³⁸³ S. Zabiello do Radziwiłła, 24 XI 1759, 18 IV, 2 IX, 25 XI 1760, AR V 18210, s. 46–47, 53–57; „Pułkownikostwo artylerii”, 28 X 1760, ML 183, s. 319–320. Tu też zapewne zadziałało poparcie Antoniego Zabielli, A. Zabiello do M. K. Radziwiłła 1 IV 1760, AR V 18197/3, s. 96–97.

³⁸⁴ „Generał majorostwo”, 18 X 1762, ML 183, s. 756–757 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 70; „Akt przywileju”, 1 IV 1769, LVIA SA 13797, k. 51–52; „Jenerał lejtnanstwo”, 28 XII 1766, ML 188, s. 73–75 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 209; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 298.

³⁸⁵ Zapewne on miał na polecenie Antoniego Zabielli szpiegować Adama Kazimierza Czartoryskiego, A. Zabiello do Radziwiłła, 26 VIII 1760, 4 I, 7, 28 XII 1761, AR V 18197/4, s. 1–2, 18, 21 44–48; S. Siruć do tegoż, 21 XII 1761, 8 II 1762, AR V 14406/3, s. 16, 20; M. K. Radziwiłł do A. Zabielli, 17 I 1761, AR IV 881, s. 71; M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 690.

³⁸⁶ Doszło wtedy do konfliktu między Zabiellą a wdową po generale artylerii, w wyniku którego podejrzewano go o brak lojalności wobec Radziwiłła, S. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 9, 11, 23 IX 1759, AR V 18210, s. 35–49; M. K. Radziwiłł do S. Zabielli, 1759, AR IV 879, s. 424–425, 543. W 1762 r. Zabiello bronił księcia przed szkodliwymi działaniami Krzysztofskiego, S. Zabiello do Radziwiłła, 17 VII 1762, AR V 18210, s. 61–62.

³⁸⁷ Starał się u księcia o starostwo starodubowskie, tymczasem A. Zabiello zabiegał o ten przywilej dla brata u Czartoryskiego, M. K. Radziwiłł do S. Zabielli, 14 XI 1753, AR IV 875, s. 637.

³⁸⁸ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 407, 604; M. F. Czartoryski do S. Zabielli, 4 VI 1747, BC 3880, s. 81. Być może Szymon był w 1748 r. u Czartoryskiego, tenże do A. Zabielli, 10 X 1748, BC 3880, s. 143.

uzyskania majątku³⁸⁹. W 1761 r. Zabięłło obwiniał Familię o niepowodzenie swych starań o podkomorstwo kowieńskie³⁹⁰.

W związku z awansem Antoniego Zabięłły na łowiectwo, Szymon otrzymał po starszym bracie marszałkostwo kowieńskie. Już w listopadzie 1762 r. gotowa była nominacja, ale do elekcji doszło dopiero w lutym 1765 r.³⁹¹ Szymon brał udział w sejmikach przed sejmem konwokacyjnym i koronacyjnym jako deputat do instrukcji³⁹², a w następnych latach systematycznie uczestniczył w obradach, możemy się domyślać, że przeważnie pełniąc funkcję dyrektora sejmiku³⁹³. W 1766 r. dostał starostwo gulbińskie po Michale Sapieże³⁹⁴.

Na początku panowania Stanisława Augusta Szymon Zabięłło, podobnie jak jego starszy brat, współpracował z Rosjanami. W 1766 r. starał się o wpisanie do instrukcji kowieńskiej punktu o dysydentach i przekazywał rosyjskim wysłannikom informacje o jego przeciwnikach. Rezultatem tego było uzyskanie przez Szymona za pośrednictwem rosyjskiego ambasadora, Mikołaja Repnina, Orderu św. Anny³⁹⁵. Przed wybuchem konfederacji radomskiej Szymon obawiał się oskarżeń ze strony dworu, co może sugerować, że był zaangażowany w przygotowania do niej³⁹⁶. Przemawia za tym fakt, że w sierpniu 1767 r. podpisał akces³⁹⁷. Podobnie w 1768 r. orientował się

³⁸⁹ J. Flemming do S. Zabięłły, 21 II 1758, BC 2375, s. 17, 21; Kopia listu pod datą 10 februarrii od J.W.J.P. podskarbiego do mnie pisanego, ibidem, [s. 23?].

³⁹⁰ Fakt, że pisał o tym do Radziwiłła, osłabia ostrze tych pretensji, S. Zabięłło do Radziwiłła, 17 II 1761, AR V 18210, s. 58–60.

³⁹¹ *Urzędnicy*, t. 2, s. 381; „Marszałkostwo powiatu kowieńskiego”, 15 II 1765, ML 184, s. 32–34 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 147; „Akt kredensu”, 8 II 1765, LVIA SA 13710, k. 21.

³⁹² „Instrukcja kowieńska”, 10 II 1764, LVIA SA 13709, k. 622v; „Instrukcja kowieńska”, 3 XI 1764, ibidem, k. 705v; „Act laudum na podkomorstwo”, 8 II 1765, LVIA SA 13710, k. 17v.

³⁹³ Wiadomo, że w 1779 r. był dyrektorem sejmiku deputackiego, *Deputaci*, s. 341. W innych przypadkach często brakuje dokładnej informacji, ale Szymon występuje z zasady na pierwszym miejscu wśród podpisów pod dokumentami sejmikowymi. Na przykład: „Akt laudum”, 13 II 1767, LVIA SA 13711, k. 44; „Akt kredensu”, 3 II 1772, LVIA SA 13714, k. 566; „Akt kredensu”, 18 VIII 1778, LVIA SA 13717, k. 1271; „Aktykacja kredensu”, 5 II 1781, LVIA SA 13802, k. 63; „Kredens na poselstwo”, 18 VIII 1788, LVIA SA 13805, k. 1102.

³⁹⁴ Przyznanie starostwa gulbińskiego, 11 VIII 1766, ML 189, s. 55.

³⁹⁵ M. Replin do N. Panina, 17/28 VII, 21 VIII / 1 IX 1766, RGADA F 78, 79/6, 885, 886; SIRIO, t. 67, s. 52–53, 59; S. Kościalkowski, *Antoni Tyzenhauz. Podskarbi nadworny litewski*, Londyn 1971, t. 1, s. 167. Por. s. 262.

³⁹⁶ W maju 1767 r. w związku z przygotowaniem konfederacji radomskiej Józef Kossakowski doradzał wyjazd Szymona, co miało zapobiec rzucaniu na niego oskarżeń, J. Kossakowski do [A. Zabięłły], 15, 22 V 1767, LNBW F99–192, k. 24v.

³⁹⁷ „Akt skryptu akcesyjnego”, 24 VIII 1767, LVIA SA 13796, k. 1005v.

w przygotowaniach do konfederacji barskiej. Angażował się też w powstanie zorganizowane w ramach konfederacji przez hetmana Michała Kazimierza Ogińskiego w 1771 r. na Litwie³⁹⁸.

Zaangażowanie w obydwie konfederacje powinno mieć negatywny wpływ na stosunki Zabielly z królem. Zdaje się jednak, że Szymon potrafił zachować pozory wierności. W 1769 r., gdy w ekonomii szawelskiej wybuchł bunt chłopów, został mianowany przez króla przewodniczącym komisji do jego uspokojenia³⁹⁹. Swymi działaniami w tej sprawie zasłużył na pochwałę Stanisława Augusta⁴⁰⁰. Po upadku konfederacji barskiej Zabiello podpisał uznanie króla przez powiat kowieński⁴⁰¹. Od tego czasu często porozumiewał się z dworem w kwestii przygotowania sejmików⁴⁰². Interesował się też dobrami królewskimi, w 1779 r. został członkiem komisji zajmującej się ekonomią brzeską, a w 1780 został powtórnie wyznaczony komisarzem ekonomii szawelskiej⁴⁰³. Współpraca z dworem przyniosła pewne efekty, gdyż 1778 r. otrzymał Order św. Stanisława⁴⁰⁴. Mimo przynajmniej pozornej wierności władcy, angażował się w wybuchające na sejmikach kowieńskich spory faksji zabiellońskiej z kierowaną przez Antoniego Tyzenhauza partią dworską⁴⁰⁵. Pełnił w nich o tyle istotną rolę, że po śmierci starszego brata stał się przywódcą faksji⁴⁰⁶. Szczególnie od 1784 r. Szymon był

³⁹⁸ W. Konopczyński, *Konfederacja*, s. 88, 542. Podczas walk wyposażył uczestniczących w konfederacji Medekszów, Rozliczenia Medekszów, b.d., LNBW F94–2079.

³⁹⁹ Szymon uważał, że przyczyną buntu były reformy zaprowadzone w ekonomiach, zwłaszcza zamiana czynszów na pańszczyznę, M. Poniatowski do A. Tyzenhauza, 28 VII, AT H2, s. 223–224; A. Zabiello do Stanisława Augusta, 26 X 1771, BC 690, s. 479–480; S. Kościalkowski, *op. cit.*, t. 1, s. 57–59.

⁴⁰⁰ Stanisław August do J. Ogrodzkiego, 24 I 1771, BC 795, s. 717.

⁴⁰¹ „Akt instrukcji”, 5 II 1772, LVIA SA 13714, k. 576. Podczas sejmu rozbiorowego był w komisji do rozszędzenia sprawy Szczyttów i Chrzanowskich, VL, t. 8, s. 482.

⁴⁰² Na przykład w 1771, 1778, 1781 i 1782 r., Stanisław August do J. Prozora, 11 XII 1780, 8 I 1781, BC 683, s. 630–631, 636; K. Prozor do Stanisława Augusta, 22 I 1782, ibidem, s. 649; Stanisław August do S. Zabielly 28 I 1782, ibidem, s. 651; S. Zabiello do nn., 1771, BC 690, s. 473; Stanisław August do A. Zabielly, 18 I 1782, BC 695, s. 93–95; S. Zabiello do Stanisława Augusta 19 VIII 1782, ibidem, s. 111; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, Warszawa 2000, s. 96.

⁴⁰³ S. Zabiello do Stanisława Augusta 22 VIII 1780, BC 695, s. 81–82; *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 112; S. Kościalkowski, *op. cit.*, t. 1, s. 643.

⁴⁰⁴ S. Zabiello do Stanisława Augusta, 26 XII 1780, BC 695, s. 83; *Kalendarz wileński 1790*; S. Łoza, *Kawalerowie Orderu*, s. 101. Łoza podaje przy tym mylną datę narodzin i śmierci Szymona, zapewne mając na myśli jego bratanka.

⁴⁰⁵ „Akt kredensu”, 10 II 1776, LVIA SA 13799, k. 559; „Akt remanifestu”, 29 III 1779, LVIA SA 13800, k. 565; „Aktykacja wotów”, 22 II 1780, LVIA SA 13801, k. 82v; S. Zabiello do Stanisława Augusta, 13 I 1781, BC 695, s. 85–88.

⁴⁰⁶ Por. s. 287.

bardzo zaangażowany w konflikt z Tomaszem Wawrzeckim i innymi stronnikami dworskimi o podkomorstwo kowieńskie⁴⁰⁷. W tym samym roku został zaproszony do Nieświeża przez Karola Radziwiłła w związku z wizytą króla⁴⁰⁸.

Zdaje się, że w tym czasie Szymon, może ze względu na wiek albo stan zdrowia, poniechał kariery wojskowej. Już w 1772 r. chciał zrezygnować z pułkownikostwa artylerii na rzecz bratanka (prawdopodobnie Szymona), ale dwór sprzeciwił się pominięciu innych kandydatów. Odstąpił tę rangę Kazimierzowi Nestorowi Sapieże⁴⁰⁹. Prawdopodobnie już od 1776 planował rezygnację z marszałkostwa na rzecz Ignacego Zabięły, co ostatecznie nastąpiło w 1782 r. Nie oznaczało to jednak zakończenia kariery politycznej, ponieważ od roku 1778 podjął starania o kasztelanię⁴¹⁰. W 1783 starał się u Stanisława Augusta o kasztelanię brzeską litewską, żmudzka, mścisławską lub trocką⁴¹¹. Wreszcie w kwietniu 1784 r. uzyskał kasztelanię mińską. Początkowo nominowano Stefana Romera, potem nieznanego z imienia Olędzkiego, ale według Jakuba Kossakowskiego Stanisław August stwierdził, „iż gotów jest elekcję tę więcej razy powtórzyć, gdyby się była i za trzecim nie udała”. Zapewne przyczyną uporu króla był fakt, że za kandydaturą Zabięły opowiedział się poseł rosyjski Otton von Stackelberg, choć Stanisław August przekonywał, że poparł Szymona, by wynagrodzić Kossakowskiemu i Zabięłom utratę podkomorstwa kowieńskiego⁴¹².

⁴⁰⁷ Przy tej okazji doszło do sporu o tytuł kasztelana mińskiego, którego Szymon miał zacząć używać, gdy jeszcze nie miał do tego prawa. Wawrzecki zarzucał Zabięłemu, że przyjął kasztelanię „z wąsa spadłą”, S. Zabięło do Stanisława Augusta, 23 II 1784, BC 695, s. 123–126; „Akt oświadczenia”, 27 V 1784, LVIA SA 13720, k. 313–314 oraz BC 932, s. 693–695; S. Zabięło do nn., 28 IV 1784, BC 932, s. 690.

⁴⁰⁸ K. Radziwiłł do S. Zabięły, 1784, AR IV 282, s. 6.

⁴⁰⁹ A. Zabięło do J. Ogrodzkiego, 11 IV 1772, BC 690, s. 489–490; J. Ogrodzki do A. Zabięły 22 IV 1772, ibidem, s. 491; „Pułkownikostwo artylerii”, 2 III 1772, ML 184, s. 756; *Mémoires du roi Stanislas-Auguste Poniatowski*, t. 1, Petersburg 1914, s. 316.

⁴¹⁰ J. Prozor do A. Tyzenhauza, 6, 30 I 1776, AT H2, s. 311–312; A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 12 II 1776, BC 716, s. 333; S. Zabięło do nn., 7 VIII 1778, BC 690, s. 521–523; S. Zabięło do Stanisława Augusta, 13 I 1781, 8 II 1782, BC 695, s. 87–88, 97–99; *Urządnicy*, t. 2, s. 382. Józef Kossakowski przypisywał sobie wpływ na decyzję o rezygnacji z marszałkostwa, *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 127–128.

⁴¹¹ Stanisław August odmówił Szymonowi kasztelani brzeskiej litewskiej, ponieważ Zabięło nie posiadał posesji i poparcia w brzeskim, Stanisław August do J. Chreptowicza, 22 VI 1783, BC 655, s. 1227; S. Zabięło do Stanisława Augusta, 25 VIII 1783, XII 1783, BC 695, s. 117–119.

⁴¹² S. Zabięło do Stanisława Augusta, 30 IV 1784, BC 695, s. 129–130; Jakub Kossakowski do nn., 23 IV 1784, LNBW F99–190, k. 120–121; A. Gorski do Radziwiłła, 24 IV 1784, AR V 4538, s. 73; Przywilej na kasztelanię mińską, 11 VI 1784, NGABM F 319, 2, 1139, k. 87–88; J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386–1795*, Kraków 1885, s. 113.

Szymon uczestniczył jako senator w sejmach w 1784 i 1786 r. i na obydwu był wyznaczony sędzią sejmowym⁴¹³. Już w 1787 r. zrzekł się kasztelani na rzecz swego bratanka Szymona Zabielly⁴¹⁴. Mimo to nadal używał tytułu, a rok później ponawiał zabiegi o kasztelanię trocką⁴¹⁵. W 1788 r. Szymon zrezygnował z rangi generała lejtnanta, którą przyznano jego bratankowi Józefowi⁴¹⁶.

Przyczyną stopniowej rezygnacji Zabielly z kariery wojskowej i politycznej były problemy ze wzrokiem. W 1786 r. Józef Kossakowski, po poszukiwaniu odpowiedniego lekarza, namówił Szymona na operację zaćmy w Warszawie przeprowadzoną przez doktora Sztola. Józef Kossakowski wspominał, że zdrowie Szymona przysparzało jego bratu Józefowi wiele zmartwień. „Ze wszech stron zapewniano mnie, że dłużej tej nudy wytrzymać by nie mógł, gdyby sam miał się z nim znajdować, uważałem więc, żeby, gdy jeden oczy stracił, drugi nie tracił życia”. Według biskupa inflanckiego Szymon wyolbrzymiał swe dolegliwości i miewał zły humor nawet będąc zdrowym. Zabiello przybył do Warszawy 11 maja 1786 r., tam zaopiekował się nim Kossakowski i inni krewni. Operację przeprowadzono 21 tego miesiąca, ale nie udała się, obawiano się nawet o życie chorego. W lipcu stracono nadzieję na odzyskanie wzroku przez Zabiellę⁴¹⁷. W 1787 r. Szymon Zabiello był już schorowany i pisał o rychłej śmierci⁴¹⁸. Zmarł bezzennie, najwcześniej

⁴¹³ VL, t. 9, s. 9, 32.

⁴¹⁴ S. Zabiello do Stanisława Augusta, 1 II 1787, BC 737, s. 325–326; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 298. Kossakowski wspominał, że to on namówił Zabiellę, by zrzekł się kasztelanii dla bratanka i uzgodnił to z królem. Początkowo Szymon chciał ją odstąpić Jerzemu Zabielle, kupnem tej kasztelanii interesował się też Korsak, J. Kossakowski do [Zabielly], 16 VII, 15 VIII 1786, LNBW F99–192, k. 126–127, 149–150; *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 199.

⁴¹⁵ S. Zabiello do Stanisława Augusta, 22 VIII 1788, BC 723, s. 1221.

⁴¹⁶ Patent dla Józefa Zabielly, 20 XII 1788, LNBW F94–2662. Zapewne jemu w 1789 r. miano wypłacić dawne pensje za pięćdziesięcioletnie zasługi, L. Ratajczyk, *Wojsko i obronność Rzeczypospolitej 1788–1792*, Warszawa 1975, s. 166.

⁴¹⁷ Jakub Kossakowski do nn., 4, 14, 18 II b.r., LNBW F 99–190, k. 106–115; Józef Kossakowski do [Zabielly], 22 VII, 3, 16 IX, 26, 30 XI, 10 XII 1785, 29 I, 1 II, 4, 15 III, 6, 13, 23, 31 V, 8, 18 VII, 16 IX 1786, b.d., LNBW F99–192, k. 91–94, 112–114, 121–138, 143–144, 152, 209–213, 228–229, 295–296, 314–315, 336–339, 362–364; *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 209. Podczas kuracji dostał od lekarzy zaświadczenie, że nie może przez ten czas zajmować się swymi interesami, „Akt zaświadczenia od doktorów”, 1 VI 1786, LVIA SA 13722, k. 511.

⁴¹⁸ S. Zabiello do Stanisława Augusta, 1 II 1787, BC 737, s. 325–327. Listy dotyczące zaprzysiężenia Konstytucji 3 maja i udziału w wojnie 1792 r. są zapewne autorstwa bratanka Szymona. Przemawia za tym charakter pisma oraz to, że Szymon zrzekł się wcześniej rangi generała lejtnanta, S. Zabiello do Stanisława Augusta, 21 V 1791, BC 737, s. 337; tenże do tegoż, 1 V 1792, BC 932, s. 729–730.

jednak w 1797 r.⁴¹⁹ O religijności Szymona może świadczyć przynależność do bractwa Bożego Ciała oraz podróż do Częstochowy w 1787 r.⁴²⁰

Na poszanowanie, jakim Szymon cieszył się w rodzinie, wskazuje fakt, że w 1760 r. Jan Zabiello wyznaczył go w testamencie na jednego z opiekunów swych dzieci⁴²¹. Podobnie w 1765 r. Anna Zabiellova uczyniła go opiekunem swej córki i egzekutorem testamentu⁴²². Po śmierci Antoniego Szymon zajmował się działem majątku między jego synami, lecz oni uznali, że stryj faworyzuje Jerzego i sprzeciwili się podziałowi. Szymon zaproponował kompromis, który mieli przeprowadzić Michał i Józef Kossakowscy⁴²³. Dość często występuje on również jako świadek na dokumentach wydawanych przez Zabiellow, zwłaszcza Ignacego, Antoniego i Zofię⁴²⁴. Miał dość liczne procesy, często o napaści, pobicia i różne szkody czynione przez jego poddanych w cudzych majątkach. Zdarzały się sprawy o zbiegłych chłopów⁴²⁵. W kilku procesach uczestniczył wraz z młodszym bratem⁴²⁶.

1.3.4. Józef syn Michała

Józef był trzecim synem Michała i Anny Zabiellow, a urodził się wkrótce po 1716 r.⁴²⁷ Najwcześniejszą wzmiankę o nim znajdujemy wśród wspomnień

⁴¹⁹ „Zapis plenipotencyjny”, 22 III 1797, LVIA SA 13809, k. 2075. Opracowania błędnie datują jego śmierć na 1793 r., T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 298; *Urzednicy*, t. 2, s. 676.

⁴²⁰ J. Kossakowski do Zabielly, 13 VI 1786, LNBW F99–192, k. 139; *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 206.

⁴²¹ Testament, 22 V 1760, LNBW F94–1991.

⁴²² Testament, 12 XII 1765, LNBW F94–1160.

⁴²³ „Meritum sprawy o Werpuciany”, 17 V 1818, LVIA F716, 2, 18, k. 3; Dekret kompromisarski, 24 IX 1782, LVIA F716, 2, 23, k. 234.

⁴²⁴ Zapis obligacyjny, 19 IX 1772, LVIA SA 13798, k. 224; Zapis kwitacyjny, 27 IV 1774, LVIA SA 13798, k. 918; „Przyznanie kwitacji”, 12 XII 1774, LVIA SA 13798, k. 1265v; „Akt prawa zastawnego”, 28 III 1776, LVIA SA 13799, k. 602; „Prawo rezygnacyjne”, 23 I 1778, LVIA SA 13800, k. 51v; „Akt listu”, 5 IX 1778, ibidem, k. 324–325v; „Akt dokumentu asekuracyjnego”, 4VII 1796, LVIA SA 13809, k. 1073.

⁴²⁵ Dla przykładu można wskazać: „Pozew Annie i Szymonowi Zabiellom”, 19 X 1751, LVIA F32, 2, 1169, k. 1–2; Manifest Dominika i Katarzyny Bohuszów, 8 X 1756, LMAB F260–167; „Proces nomine J.P. Benedykta Lugajły”, 3 VIII 1765, LVIA SA 13710, k. 305–306; „Dowód pozwu w sprawie J.W.J.P. Zabielly”, 28 VIII 1765, LVIA SA 13796, k. 76; „Dowód pozwu Bohusza”, 30 VIII 1770, LVIA SA 13797, k. 726v; „Dowód pozwu w sprawie J.P.P. Czołkiewiczów”, 20 III 1778, LVIA SA 13717, k. 1059; „Akt apelacji”, 29 V 1784, LVIA SA 13803, k. 862–863; „Akt pozwu”, 29 XI 1786, LVIA SA 13722, k. 1137, 1139.

⁴²⁶ Na przykład: „Pozew Wołodkowicza”, 15 IV 1784, LVIA SA 13720, k. 228v; „Dowód pozwu Dąbskiego”, 3 XII 1788, LVIA SA 13723, k. 632; „Dowód pozwu Stankiewiczza z Zabielloami”, 1 VI 1795, LVIA SA 13726, k. 211.

⁴²⁷ W listopadzie 1786 r. zbliżał się do 70 roku życia, J. Zabiello do Stanisława Augusta, 10 IX 1786, BC 700, s. 1535; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 298. Prawdopodobnie

Matuszewicza z 1736 r. Pamiętnikarz nie wymienia go pośród osób przebywających w Królewcu podczas pobytu w tym mieście Leszczyńskiego, ale po powrocie Zabiellów do Czerwonego Dworu Józef był tam z rodziną⁴²⁸. Być może nieobecność w Królewcu była spowodowana zdobywaniem wykształcenia.

Józef dopełniał swej edukacji we Francji, zgodnie z propozycją Szymona Sirucia złożoną w 1737 r.⁴²⁹ Od 24 sierpnia tego roku przebywał w Szkole Kadetów w Lunéville przez pięć lat i sześć miesięcy, co przekraczało zwykły czas pobytu. 18 lutego 1739 r. został podbrygadierem, a 18 października 1741 r. brygadierem⁴³⁰. Zapewne w jego powrót na Litwę był zaangażowany Michał Fryderyk Czartoryski, który w 1743 r. przesyłał do Lotaryngii pieniądze przeznaczone na tę podróż. Książę obiecywał Antoniemu rekomendować jego brata na dworze i pomagać mu. Dawał też nadzieje na tytuł kamerjunkra (młodszego szambelana) dla Józefa, ale wyrażał wątpliwości co do pensji⁴³¹.

W sierpniu 1744 r. Józef był już w Kownie na sejmiku i przez najbliższe lata często uczestniczył w tych zgromadzeniach⁴³². W tym samym roku został podczaszym kowieńskim, po rezygnacji z tego urzędu starszego brata Antoniego, który mógł wpłynąć na jego nominację. Józef pełnił tę funkcję do 1757 r. W 1744 cieszył się także rangą generała adjutanta buławy polnej⁴³³, w 1752 został drugim podpułkownikiem (oberszterlejtnantem) w regimencie polnym buławy⁴³⁴, a w 1757 r. awansował na drugiego pułkownika w tymże regimencie⁴³⁵. W czerwcu tego roku towarzyszył swemu

urodził się koło 4 marca, List J. Kossakowskiego do [J. Zabiell], 4 III 1786, LNBW F99–192, k. 121.

⁴²⁸ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 110, 119. Wątpliwe jest, czy on był elektorem Stanisława Leszczyńskiego jako starosta poobielski i poseł kowieński, ponieważ był za młody, *Elektorowie królów*, s. 263.

⁴²⁹ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 119. Zapewne w podróży udoskonalił znajomość francuskiego i niemieckiego, A. Zabiello do Radziwiłła, 6 VI 1757, AR V 18197/2, s. 100–101.

⁴³⁰ A. Zabiello do Radziwiłła, 15 II b.r., AR V 18197/5, s. 54–55; P. Boyé, *op. cit.*, s. 152, 162, 330; S. Gaber, *op. cit.*, s. 193.

⁴³¹ M. F. Czartoryski do S. Sirucia, 13 II 1743, BC 3880, s. 21; tenże do A. Zabiell, 23 III 1743, *ibidem*, s. 29.

⁴³² „Akt kredensu”, 19 VIII 1744, LVIA SA 13694, k. 419; „Akt instrukcji”, 24 VIII 1744, LVIA SA 13694, k. 432v; „Akt instrukcji”, 19 VIII 1748, LVIA SA 13696, k. 215; „Akt instrukcji”, 23 VI 1750, LVIA SA 13697, k. 182v; „Akt kredensu”, 9 II 1750, *ibidem*, k. 368; „Akt kredensu”, 5 II 1753, LVIA SA 13699, k. 390v; „Akt kredensu”, 12 II 1756 LVIA SA 13702, k. 515v; „Akt kredensu”, 7 II 1757, LVIA SA 13703, k. 290; „Akt kredensu”, 23 VIII 1758, LVIA SA 13704, k. 538.

⁴³³ „Akt instrukcji”, 24 VIII 1744, LVIA SA 13694, k. 432v; *Urządnicy*, t. 2, s. 398.

⁴³⁴ „Secund obersteleutnantia”, 23 X 1752, ML 179, s. 36–37.

⁴³⁵ „Secund pułkownikostwo”, 15 IV 1757, *ibidem*, s. 798.

bratu Antoniemu w pilnowaniu przejścia wojska rosyjskiego przez Rzeczpospolitą, służąc za tłumacza⁴³⁶. W 1759 r. uzyskał rangę generała majora w wojsku litewskim⁴³⁷.

Szybki awans wojskowy wynikał zapewne z wykształcenia, a może też doświadczenia w tej dziedzinie nabytego we Francji. Prawdopodobnie Antoni postarał się o poparcie hetmana polnego Radziwiłła, który w 1745 r. wyznaczył pensję dla Józefa⁴³⁸. Istotne znaczenie dla kariery Zabięłły musiała mieć również pomoc podkanclerzego Czartoryskiego. Józef poznał księcia dopiero w 1746 r., gdy wraz z nowo mianowanym hetmanem polnym Michałem Massalskim przebywał w Wołczynie. Już wtedy podkanclerzy przekazywał mu swą wolę względem sejmików⁴³⁹. W 1754 r. Zabięłło został posłem kowieńskim na sejm przy poparciu Czartoryskiego⁴⁴⁰. Wydaje się, że Józef był bliższy Familii niż stronnictwu radziwiłłowskiemu.

W 1752 r. Józef Zabięłło, zgodnie z wcześniejszą obietnicą Czartoryskiego, został szambelanem⁴⁴¹. Dzięki temu zbliżył się do rodziny królewskiej, zwłaszcza że, według Matuszewicza, był roztropnym człowiekiem i obrotnym dworzaninem. Bliższe kontakty z królewiczem Karolem nawiązał podczas jego podróży do Kurlandii w 1759 r. Józef uczestniczył w przyjmowaniu młodego Sasa w Czerwonym Dworze, a następnie udał się wraz z innymi obywatelami Rzeczypospolitej do Mitawy, by uczestniczyć w uroczystościach związanych z inwestyturą na księstwo kurlandzkie. Antoni Zabięłło rekomendował księciu kurlandzkiemu Józefa, który podobno pozostał w Kurlandii dłużej niż jego towarzysze⁴⁴². W późniejszych latach Zabięłło pozostawał na służbie u Karola⁴⁴³. Na początku 1762 r. relacjonował polowanie na niedźwiedzia, kiedy to ksiączę miał powiedzieć: „Zabięłło

⁴³⁶ A. Zabięłło do M. K. Radziwiłła, 6 VI 1757, AR V 18197/2, s. 100–101.

⁴³⁷ „Generał majorostwo”, 11 I 1759, ML 181, s. 520 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 81–82. H. Kosk błędnie podaje, że patent na generała majora uzyskał w 1764 r., H. Kosk, *op. cit.*, s. 267.

⁴³⁸ „Akt asygnacji”, 18 V 1745, LVIA SA 13694, k. 773.

⁴³⁹ M. F. Czartoryski do A. Zabięłły, 2 VIII 1746, BC 3880, s. 55; S. Zabięłło do Radziwiłła, 1 IX 1746, AR V 18210, s. 1–3. W późniejszych latach Zabięłło bywał u Czartoryskiego, M. F. Czartoryski do A. Zabięłły, 10 X 1748, BC 3880, s. 143.

⁴⁴⁰ „Proces od J.P. Urzędników”, 12 VIII 1754, LVIA SA 13700, k. 286v; „Testimonium”, 20 VIII 1754, ibidem, k. 531; M. F. Czartoryski do A. Zabięłły, 4 VIII 1754, BC 3880, s. 267.

⁴⁴¹ „Oficium camerarj”, 13 X 1752, ML 179, s. 46.

⁴⁴² *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 23; M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 48, 237. Latem 1762 r. Józef uczestniczył w przyjmowaniu księcia kurlandzkiego w Czerwonym Dworze.

⁴⁴³ Przynajmniej w 1761 r. był na służbie u księcia, ale też w latach 1760–1762 przesyłał rodzinie informacje o nim, A. Zabięłło do Radziwiłła, 23, 27 VI, 1 VII 1760, AR V 18197/3, s. 99–103; tenże do tegoż, 21 XI 1761, 9 II 1762, AR V 18197/4, s. 42, 76–77; S. Siruć do Radziwiłła, 30 VI 1761, AR V 14406/2, s. 113–114.

idź ze mną, gdyż mam ufność w tobie”, a potem wyrażać szambelanowi wdzięczność za pomoc w łowach⁴⁴⁴. Być może Józef nieco koloryzował, lecz wspólne rozrywki zapewne sprzyjały nawiązaniu przyjaźni między nim a Sasem. Z 1762 r. pochodzą listy Karola do szambelana, dotyczące głównie spraw towarzyskich, ale też prób usunięcia królewicza z Kurlandii, walki stronnictw w Warszawie oraz wstawiennictwa Karola w sprawie wakansów dla Zabiellów⁴⁴⁵.

Jako szambelan Zabiello miał też kontakty z samym Augustem III. W 1760 i 1761 r. bywał w Warszawie, zapewne pełniąc obowiązki na dworze⁴⁴⁶. Mógł zwracać się do króla z rekomendacją swoich krewnych i przyjaciół. W 1763 r. wyjechał wraz z monarchą do Drezna⁴⁴⁷. Podczas podróży odwiedził Berlin, gdzie był prezentowany rodzinie Fryderyka II. Rozmawiał z nimi o polskich prawach do Kurlandii i znaczeniu Radziwiłła na Litwie⁴⁴⁸. W tym czasie Józef zbliżył się do stronnictwa radziwiłłowskiego, co było rezultatem zmiany orientacji faksji zabiellowskiej, a może też związków szambelana z dworem. Już w 1762 r. miał porozumiewać się z księciem w imieniu Antoniego Zabielly w sprawie sejmików poselskich⁴⁴⁹. Jeszcze na początku 1764 r. Matuszewicz napisał adresowany do Józefa, anonimowy, atakujący Familię list na temat stanu państwa⁴⁵⁰.

W październiku 1763 r. Józef Zabiello był świadkiem śmierci króla i uczestniczył w pogrzebie, niosąc ciało królewskie. Przesłał na Litwę jedną z pierwszych wiadomości o śmierci Augusta III, zrelacjonował też Antoniemu reorganizację dworu⁴⁵¹. Ze względu na związki z Sasami, Józef niewątpliwie był zwolennikiem osadzenia kogoś z tej rodziny na tronie. Po powrocie z Drezna poinformował bliskich o braku szans na koronę dla Sasów, zapewne dlatego należał do elektorów Stanisława Augusta⁴⁵².

⁴⁴⁴ List zawierał też relację o wydarzeniach rosyjskich związanych ze śmiercią cesarzowej, „Kopia listu J.P. Zabielly”, 1762, AR V 18197/4, s. 56–59.

⁴⁴⁵ *Źródła do dziejów*, s. 58, 61–65.

⁴⁴⁶ „Kopia listu Zabielly generała majora sub data 3 Junii 1760 z Warszawy do J.W.P. Zabiellowej marszałkowej kowieńskiej”, AR V 18197/3, s. 107; A. Zabiello do J. Mnischka, 10 II 1761, BC 3843, k. 419.

⁴⁴⁷ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 137; *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 41.

⁴⁴⁸ „Ekskrypt z listu”, 22 VIII 1763, AR V 18197/4, s. 117.

⁴⁴⁹ A. Zabiello do Radziwiłła, 26 VI 1762, AR V 18197/4, s. 95. W lipcu 1763 r. Józef służył Radziwiłłowi, wraz ze swym bratem Szymonem przeciwdziałając Krzysztofskiemu, S. Zabiello do Radziwiłła, 27 VIII 1762, AR V 18210, s. 61–62.

⁴⁵⁰ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 472–479.

⁴⁵¹ Po zgonie króla wyniósł z komnaty omdlałą królową Kunegundę, M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 397–399; *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 43.

⁴⁵² Zabiello wrócił z Saksonii prosto na elekcję, *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 50; *Elektorów poczet*, s. 418; V. Dolinskas, *op. cit.*, s. 120.

Jako szambelan szybko zdobył przychylność nowo obranego władcy i już w 1765 r. zyskiwał przywileje dla rodziny i przyjaciół⁴⁵³. W korespondencji z następnymi laty znajdujemy świadectwa sympatii króla dla Józefa, pojawiające się jeszcze, gdy ten ostatni był w podeszłym wieku⁴⁵⁴. Można to uznać za jeden ze sposobów, jakimi Stanisław August chciał uczynić z Zabiellów swoich stronników.

Józef zapewne, podobnie jak jego bracia, pomagał Rosjanom w sprawie dysydenckiej w 1766 r.⁴⁵⁵ Prawdopodobnie w czasie konfederacji barskiej uczestniczył w dwuznacznej korespondencji z dworem saskim i Radziwiłłem w sprawie detronizacji Stanisława Augusta⁴⁵⁶. Szambelan utrzymywał kontakty z królewiczem Karolem, który, zdaje się, regularnie do niego pisywał. Znane nam listy zawierają jednak głównie relacje z polowań i podróży⁴⁵⁷. W 1771 r. z inicjatywy Antoniego Tyzenhauza król rozmawiał z Józefem na temat związków Zabiellów z konfederatami⁴⁵⁸. Po konfederacji barskiej Zabiellowie oskarżali Józefa o zaniedbywanie ich interesów na dworze⁴⁵⁹, a tymczasem podskarbi Tyzenhauz przekonywał króla o jego interesowności⁴⁶⁰. Mimo ostrzeżeń podskarbiego król nie żałował swych łask szambelanowi,

⁴⁵³ *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 59; M. F. Czartoryski do M. Ogińskiego, 4 V 2765, BC 2289, s. 32–33. Kanclerz dodawał, że Zabiello spłacał mu należność, ale naraził się na niezadowolenie Ogińskiego.

⁴⁵⁴ Stanisław August do A. Zabielly, 10 XII 1775, BC 690, s. 516; A. Zabiello do Stanisława Augusta, 26 XII 1775, ibidem, s. 516–518; J. Zabiello do Stanisława Augusta, 23 XII 1782, BC 695, s. 115; „Listy Zofii ze Szczyttów Antoniowej Zabiellowej”, 1767–1769, AZ 219, s. 155–156; Stanisław August do S. Zabielly, 6 II 1778, BC 795, s. 895; J. Zabiello do Stanisława Augusta, 10 XI 1786, BC 700, s. 1535–1536; Stanisław August do J. Zabielly, 25 XI 1786, ibidem, s. 1539.

⁴⁵⁵ W 1766 r. starał się przez Mikołaja Repnina o Order św. Anny dla brata. Poseł rosyjski, popierając jego prośbę wobec Nikity Panina zaznaczał, że wiele są Józefowi winni w różnych sprawach, M. Replin do N. Panina, 17/28 VII 1766, RGADA F 79, 79/6, 885.

⁴⁵⁶ A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 18 VII 1776, BC 716, s. 596. W 1771 r. Józef donosił Antoniemu Zabielle o porwaniu króla, A. Zabiello do nn., 9 XI 1771, BC 690, s. 485–486.

⁴⁵⁷ Karol do J. Zabielly, 14, 21 IX, 11 XI 1768, BC 2375, s. 93, 97, 101.

⁴⁵⁸ Zabiello zaprzeczał związkom swych bliskich ze Szwejkowskim, który w tym czasie walczył wraz z Szymonem Kossakowskim, a w grudniu 1771 r. Józef miał przekazywać temu ostatniemu życzenia króla, Stanisław August do A. Tyzenhauza, 8 VII 1771, BC 714, s. 313; A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 30 VI, 19 XII 1771, ibidem, s. 556, 666.

⁴⁵⁹ Król bronił go przekonując, że szambelan wypełnia ściśle jego polecenia, a zasługi Zabiellów zostaną wynagrodzone, Stanisław August do J. Ogrodzkiego, 24 I 1771, BC 795, s. 717.

⁴⁶⁰ A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 16 I 1773, BC 715, s. 142. W 1777 r. Tyzenhauz pisał o zapłacie dla szambelana, ale nie ma pewności, czy chodzi o Józefa, A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 13 II 1777, ibidem, s. 884.

który na stałe mieszkał przy dworze⁴⁶¹. W maju 1773 r. Zabięłło otrzymał prawo emfiteutyczne na starostwo telszewskie jako nagrodę za zasługi na sejmie rozbiorowym⁴⁶², natomiast w maju 1775 r. Order św. Stanisława⁴⁶³. Wspominane wcześniej ostrzeżenia Tyzenhauza dotyczące Józefa wynikały zapewne z wrogości panującej między podskarzim a Zabięłłą. Rezultatem jej było przeniesienie przez podskarbiego sądów ziemskich żmudzkich z Telsz do Szawel, przez co zmalały dochody starosty telszewskiego⁴⁶⁴.

Być może zatrudnienie na dworze, a prawdopodobnie też umiarkowane ambicje wpływały na ograniczenie kariery wojskowej i aktywności powiatowej Józefa. W 1773 r. zrezygnował z pułkownikostwa⁴⁶⁵. Jeszcze na przełomie 1777 i 1778 r. uczestniczył w działaniach agitacyjnych faksji zabięłłowskiej⁴⁶⁶. Gdy Stanisław August proponował Zabielle, by został posłem na sejm 1780 r., ten odpowiadał, że „trzeba posłów dobrych, ja zaś znam siebie, żem nie jest zdatny do tej funkcji i nie porywam się do tego, czego nie umiem. Lecz umiem służyć jak szambelan, do tej służby pośpieszę”⁴⁶⁷. Józef spełniał natomiast rolę reprezentanta faksji zabięłłowskiej wobec Stanisława Augusta. Często pośredniczył między dworem a swymi krewnymi w sprawie sejmików i kreowania urzędników⁴⁶⁸. Wstawiał się też przy róż-

⁴⁶¹ *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 71, 83. W 1774 r. Zabięłło powrócił na Litwę, być może na stałe.

⁴⁶² Przyznanie starostwa telszewskiego, 3 V 1773, ML 542, s. 2–3; Nagroda zasłużonym, b.d., Czerwonodworskie, 2, s. 31; VL, t. 8, s. 418; „Akt przywileju”, 11 V 1773, LVIA SA 13798, k. 477–478. Podczas sejmu włączony został do komisji do rozsądzenia sprawy Bystraków. Na tym też sejmie wyznaczono komisję do rozsądzenia spraw granicznych starostwa telszewskiego, VL, t. 8, s. 428, 463.

⁴⁶³ Dyplom na Order św. Stanisława, 21 V 1775, NGABM F 319, 2, 1139, k. 84–85; S. Łoza, *Kawalerowie Orderu*, s. 101. Z 1774 r. pochodzi *Życzenie w dzień imienin J.W.M.P. Józefa Zabięłły podkomorzego J.K.M. starosty telszejskiego generała majora wojsk WXL oświadczone roku 1774 dnia 19 marca*. Tekst wspomina patriotyczne zasługi Zabięłłów, podnosi roztropność i uprzejmość Józefa, sympatię króla do niego i przewiduje, że adresat życzeń wkrótce zostanie senatorem.

⁴⁶⁴ S. Kościakowski, *op. cit.*, t. 1, s. 160.

⁴⁶⁵ W 1772 r. Zabięłło planował przekazać pułkownikostwo bratankowi, ostatecznie dostał je w 1773 r. Józef Osipowski, A. Zabięłło do A. Sapięhy, 9 I 1767, 14 IV 1772 LMAB F139–1653, k. 5, 8; „Secund pułkownikostwo”, 10 V 1773, ML 184, s. 914–916.

⁴⁶⁶ S. Zabięłło do nn., 6 II 1778, BC 720, 1367–1368.

⁴⁶⁷ Stanisław August do J. Prozora, 17 VII 1780, BC 683, s. 609; J. Prozor do Stanisława Augusta, 28 VII 1780, ibidem, s. 611; Stanisław August do J. Zabięłły, 17 VII 1780, BC 695, s. 75.

⁴⁶⁸ J. Ogrodzki do A. Zabięłły, 14 I 1771, BC 795, s. 711; tenże do S. Zabięłły, 21 I 1771, ibidem, s. 714; Stanisław August do J. Zabięłły, 1 IV 1776, BC 716, s. 225; J. Kossakowski do [Zabięłły], [1782], LNBW F99–192, k. 359; S. Zabięłło do Stanisława Augusta, 8 II 1782, BC 695, s. 97–98; Stanisław August do J. Zabięłły, 7 V 1782, ibidem, s. 107; J. Zabięłło do Stanisława Augusta, 8 VI 1782, ibidem, s. 109.

nych okazjach za członkami swojej rodziny u króla⁴⁶⁹. Można przypuszczać, że dość często podróżował między Litwą a Warszawą⁴⁷⁰. Również w swym rodzinnym powiecie służył królowi⁴⁷¹. Jeszcze w 1791 r. Stanisław August przesyłał mu Order Orła Białego i wyrażał swą przychylność, gdy zakończył on już służbę na dworze⁴⁷². Przypuszczalnie ze skromnej aktywności i rzadkich pobytów na Litwie wynikał fakt, że Józef uczestniczył w nielicznych jedynie procesach. Chyba najpoważniejsze były sprawy przeciw Lugajłom⁴⁷³ oraz procesy o Orwistów z Ignacym Dowiatem i Stankiewiczami⁴⁷⁴. Józef zmarł między październikiem 1796 a lutym 1797 r.⁴⁷⁵

W 1754 r. Marcin Matuszewicz swatał go z wdową po Ignacym Szujskim. Sprzeciwił się temu Antoni Zabięło, niechętny konkurencji z Józefem Bystrym, popieranym przez Familię. Według pamiętnikarza Józef żałował rezygnacji ze względu na urodę i majątek damy⁴⁷⁶. Ostatecznie pozostał w stanie bezżennym⁴⁷⁷.

1.3.5. Józef syn Antoniego

Józef Zabięło był najstarszym synem Antoniego i Zofii Szczyttówny⁴⁷⁸. Urodził się zapewne krótko po ślubie rodziców zawartym w 1742 r.⁴⁷⁹ Być

⁴⁶⁹ „Ekscerpt z listu”, 21 IV 1778, BC 682, s. 613–614 oraz BC 720, s. 1249–1250; J. Prozor do Stanisława Augusta, 8 V 1778, BC 682, s. 615–616; J. Zabięło do nn., 21 IV 1778, BC 720, s. 1249–1250; Stanisław August do J. Chreptowicza, 22 VI 1783, BC 655, s. 1227; S. Zabięło do Stanisława Augusta, 25 VIII 1783, BC 695, s. 117–118.

⁴⁷⁰ Wiemy, że Józef Zabięło przyjeżdżał do Warszawy w 1780 i chyba też 1782 r., *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 116; J. Zabięło do Stanisława Augusta, 23 XII 1782, BC 695, s. 115.

⁴⁷¹ W sierpniu 1782 r. Stanisław August prosił go, by pomógł przygotować przejazd wielkich książąt rosyjskich między Kownem a Kiejdanami, Stanisław August do J. Zabięły, 28 VIII 1782, BC 695, s. 113.

⁴⁷² Stanisław August do J. Zabięły, 4 VI 1791, BC 737, s. 333; J. Zabięło do Stanisława Augusta, 24 VI 1791, ibidem, s. 335–336; S. Łoza, *Order Orła Białego*, s. 60; *Kawalerowie i statuty*, s. 235.

⁴⁷³ Pozew w sprawie Lugajły z Zabięłą, 15 XI 1784, LVIA SA 13720, k. 676; „Dowód mandatu”, 9 XI 1777, LVIA SA 13799, k. 1664; „Dowód mandatu”, 13 XI 1777, ibidem, s. 1676.

⁴⁷⁴ Akta procesowe Józefa Zabięły, 1795, LNBW F94–200, 201, 202; Sprawa J. Zabięły ze Stankiewiczami, LNBW F94–206.

⁴⁷⁵ „Kwitacja od J.W. Józefa Zabięły”, 16 X 1796, LVIA SA 13809, k. 1289; „Intromisja na wieś”, 8 II 1797, ibidem, k. 1290. W indeksie do *Diariusza Matuszewicza* połączono Józefa z jego bratankiem, również Józefem, zmarłym w 1794 r., M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 780.

⁴⁷⁶ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 415–416.

⁴⁷⁷ T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 298.

⁴⁷⁸ Ibidem, s. 299.

⁴⁷⁹ Por. s. 57.

może uczestniczył w sejmiku poselskim 1758 r. jako poseł od króla i chorąży gwardii litewskiej⁴⁸⁰. W 1764 r. brał udział w sejmiku przedkonwokacyjnym, pełniąc funkcję deputata do instrukcji. Był elektorem Stanisława Augusta⁴⁸¹. W następnych latach dość często uczestniczył w sejmikach⁴⁸². Na sejm koronacyjny 1764 r. posłował już jako kamerjunker (młodszy szambelan)⁴⁸³. W 1766 r. został też rotmistrzem kowieńskim⁴⁸⁴, a w sierpniu 1767 r. szambelanem⁴⁸⁵. Mimo łask królewskich w kilkanaście dni po wydaniu tego ostatniego przywileju, podobnie jak inni Zabiellowie, podpisał akces do konfederacji radomskiej⁴⁸⁶. Jednak po upadku konfederacji barskiej znów cieszył się względami królewskimi, gdyż w 1770 r. dostał królewski przywilej, a w 1771 list podawczy na Uzledzie⁴⁸⁷. Jego sukcesy były zapewne w dużej mierze zasługą ojca.

Wydaje się, że Józef Zabiello skupił się początkowo na karierze wojskowej. Jak już wcześniej wspomniano, w 1758 r. mógł być chorążym gwardii litewskiej⁴⁸⁸. Niewykluczone, że w 1759 r. był kadetem w korpusie artylerii i uzyskał patent, prawdopodobnie na stopień oficera zajmującego się arsenałem, za który jego ojciec dziękował hetmanowi Radziwiłłowi⁴⁸⁹. Chyba już

⁴⁸⁰ Był trochę za młody, ale jest jedyną znaną osobą, o którą może tu chodzić, „Akt instrukcji”, 26 VIII 1758, LVIA SA 13704, k. 544. W 1760 r. jego stryj dziękował za awans wojskowy dla któregoś z bratanków, może chodziło o Józefa, S. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 18 IV 1760, AR V 18210, s. 50–53.

⁴⁸¹ M. F. Czartoryski do A. Zabielly, 5 XI 1764, BC 3880, s. 339; „Instrukcja kowieńska”, 10 II 1764, LVIA SA 13709, k. 622v; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 299; *Elektorów poczet*, s. 418.

⁴⁸² „Act laudum na podkomorstwo”, 7 II 1765, LVIA SA 13710, k. 17v; „Akt kredensu”, 8 II 1769, LVIA SA 13713, k. 46v; „Akt kredensu”, 5 II 1771, *ibidem*, s. 863v; „Akt kredensu”, 3 II 1772, LVIA SA 13714, k. 566; „Akt kredensu”, 7 II 1774, LVIA SA 13715, k. 531; „Akt kredensu”, 10 II 1776, LVIA SA 13799, k. 560; „Akt kredensu”, 16 VII 1776, LVIA SA 13716, k. 1164; „Aktykacja kredensu”, 7 II 1780, LVIA SA 13801, k. 41; „Aktykacja kredensu”, 21 VIII 1780, *ibidem*, k. 694; „Aktykacja kredensu”, 5 II 1781, LVIA SA 13802, k. 63.

⁴⁸³ „Instrukcja kowieńska”, 3 XI 1764, LVIA SA 13709, k. 702.

⁴⁸⁴ „Akt laudum”, 5 II 1766, LVIA SA 13710, k. 685–686.

⁴⁸⁵ „Munus camerarij regij”, 17 VIII 1767, ML 184, s. 555–556. Antoni Zabiello już w 1774 r. pisał, że jeden z jego synów jest na dworze jako szambelan, co najprawdopodobniej dotyczyło Józefa. Mniej prawdopodobne jest, aby on był synem, który w tym czasie przebywał we Włoszech, A. Zabiello do J. D. Łopacińskiego, 21 III 1774, LVIA 1135, 14, 15, k. 221v.

⁴⁸⁶ „Akt skryptu akcesyjnego”, 24 VIII 1767, LVIA SA 13796, k. 1005v.

⁴⁸⁷ W tym roku w związku z nadaniem Uzledzi Józef wypłacił kwadrupłę w wysokości 93 zł, „Akt kwitu”, 18 XI 1771, LVIA SA 13714, k. 494; „Akt listu podawczego”, 18 XI 1771, *ibidem*, k. 495; Akt listu dworzańskiego, 18 XI 1771, *ibidem*, k. 497; Przywilej na dzierżawę Uzledzie, 14 III 1770, ML 185, s. 406–407.

⁴⁸⁸ „Akt instrukcji”, 26 VIII 1758, LVIA SA 13704, k. 544.

⁴⁸⁹ Mogło to dotyczyć jego młodszego brata Michała, A. Zabiello do Radziwiłła, 16 X 1759, AR V 18197/3, s. 59.

w 1765 r. był generałem adjutantem hetmana polnego Aleksandra Sapiehy⁴⁹⁰. Zabięłło opierał się zatem na promocjach różnych osób, najtrwalsze wydają się jednak jego związki z Sapiehą. W 1766 r. dzięki jego pomocy został kapitanem, który to patent uzyskał po rezygnacji stryja. Wiosną 1767 r. miał udać się do Kamieńca (zapewne Podolskiego), by objąć tę funkcję, ale wyjazd opóźniono, co Antoni Zabięłło usprawiedliwiał usługami dla hetmana Sapiehy. Józef mógł chyba też liczyć na pomoc Czartoryskiego, zapewne Augusta⁴⁹¹. W latach 1770–1772 łowczy podejmował kolejne starania o awans wojskowy syna, zwłaszcza o rangę pułkownika po rezygnacji stryja Józefa. Zwracał się w tej sprawie do Sapiehy, Józefa Sosnowskiego, a potem Jacka Ogrodzkiego, ale doczekał się odmowy osłodzonej zapewnieniami, że jego syn cieszy się względami Stanisława Augusta⁴⁹². W maju 1775 r. Józef Zabięłło dostał od króla chorągiew petyhorską w wojsku litewskim po dobrowolnej rezygnacji ojca⁴⁹³.

Józef robił karierę polityczną w znacznej mierze dzięki wsparciu ojca. 15 maja 1775 r. Antoni odstąpił mu łowiectwo wraz z przynależnymi dobrami. Odwdzięczając się, Józef przekazał ojcu prawo do dożywotniego korzystania ze wspomnianych majątków, ale zastrzegł, że Antoni może mu je oddać⁴⁹⁴. Po śmierci ojca Józef szukał oparcia głównie wśród ludzi związanych z królem, co było ułatwione przez sprawowanie funkcji szambelana na dworze. Starał się o protekcję Izabeli Branickiej⁴⁹⁵. Zbliżył się też

⁴⁹⁰ A. Zabięłło do A. Sapiehy, 9 I 1767, LMAB F139–1653, k. 4–5.

⁴⁹¹ Tenże do tegoż, 24 XII 1765, 7 i 9 I, 21 IV 1767, LMAB F139–1653, k. 1–7; „Instrukcja kowieńska”, 3 XI 1764, LVIA SA 13709, k. 702. W 1767 r. Czartoryski w liście do Antoniego chwalił jego syna, który wrócił z podróży i deklarował gotowość służenia mu. Prawdopodobnie chodziło o Józefa, który w tym czasie miał podróżować do Kamieńca, A. Czartoryski do A. Zabięłły, 17 V 1767, BC 2375, s. 41.

⁴⁹² „Listy różnych osób”, AZ 217, s. 101–103; A. Zabięłło do J. Ogrodzkiego, 11 IV, 5 V 1772, BC 690, s. 489–493; J. Ogrodzki do A. Zabięłły, 22 IV 1772, ibidem, s. 491; „Ekscerpt z listu”, b.d., ibidem, s. 495; A. Zabięłło do A. Sapiehy, 14 IV, 2 V 1772, LMAB F139–1653, k. 8–10.

⁴⁹³ „List przypowiedni na chorągiew petyhorską”, 17 V 1775, ML 543, s. 25–26; Tabela chorągwi petyhorskiej, b.d., Czerwonodworskie, 2, s. 33–36.

⁴⁹⁴ Po śmierci Antoniego 50 tys. zł z tych dóbr miało być podzielone między rodzeństwo Józefa, „Przyznanie dobrowolnego cesyjnego zapisu”, 15 V 1775, ML 541, s. 801–803; „Przyznanie dobrowolnego zapisu”, 20 V 1775, ibidem, s. 804–807; „Konsens urodzonemu Antoniemu Zabielle”, 11 IV 1775, ML 542, s. 633–634; Żychliński i Łoza podają, że Józef otrzymał starostwo telszewskie. Faktycznie otrzymał je jego stryj, T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 299; S. Łoza, *Kawalerowie Orderu*, s. 101. Por. M. Jusupović, *Bajorų identifikavimo problemos sprendimas remiantis Juozapų ir Simonų Zabielių pavyzdžiu*, „Lietuvos Istorijos Mestraštis” 2011, 1, s. 20.

⁴⁹⁵ J. Zabięłło do I. Branickiej, 6 VIII 1776, Roskie, LXIII 35, s. 4.

do Stanisława Augusta⁴⁹⁶. W marcu 1777 r. król obiecał odznaczyć Józefa Orderem św. Stanisława, nie czekając na zwykły czas rozdawania orderów. Mimo to Zabiello otrzymał order w tradycyjnym, majowym terminie⁴⁹⁷. W późniejszych latach miał wyznaczoną przez Stanisława Augusta pensję⁴⁹⁸. Jednak król nie mógł być pewien lojalności Zabielly, poddawała ją w wątpliwość między innymi podróz tego ostatniego do Petersburga⁴⁹⁹.

Kontakty z dworami warszawskim i petersburskim przyczyniły się do dalszego rozwoju kariery Zabielly. W 1782 r. został obrany konsyliarzem Rady Nieustającej, co miało być zasługą Józefa Kossakowskiego, i zasiadł w Departamencie Policji. W 1784 r. ponownie został konsyliarzem, tym razem w Departamencie Wojskowym. Według Kossakowskiego Joachim Chreptowicz próbował temu przeszkodzić, ale król obiecał biskupowi, że obaj z łowczym zostaną w Radzie⁵⁰⁰. W sierpniu 1784 r. wydawał rozkazy wojskowe jako prezydujący obradom hetmanów i departamentu⁵⁰¹. Po awansie Józefa Chrapowickiego na kasztelanię mściławską Zabiello przejął po nim urząd marszałka Rady Nieustającej, który sprawował do sejmu 1786 r., kiedy to wygłosił mowę relacjonującą działania tej instytucji. W 1785 r. otrzymał Order Orła Białego⁵⁰².

Mimo zaangażowania w politykę państwową Zabiello pośredniczył również między królem a swą rodziną w sprawach powiatowych dotyczących sejmików i konfliktów między facją zabiellofską a stronnikami

⁴⁹⁶ Wiemy, że wiosną 1776 r. przebywał w Warszawie, gdzie kontaktował się z królem, S. Siruć do A. Tyzenhauza, 9 V 1775, AT H2, s. 584.

⁴⁹⁷ Miało to być wynagrodzenie za współpracę z Tyzenhauzem na sejmiku deputackim, Stanisław August do J. Zabielly, 3 III 1777, BC 690, s. 519; tenże do A. Tyzenhauza, 3 III 1777, BC 716, s. 694–695; S. Łoza, *Kawalerowie Orderu*, s. 101; *Kalendarz wileński z 1790 r.* podaje, że odznaczono go w 1778 r.

⁴⁹⁸ *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 141.

⁴⁹⁹ Por. s. 288.

⁵⁰⁰ VL, t. 9, s. 2, 7, 11, 34; *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 137, 139, 163, 166; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 299–300. Na sejmie doszło do nieporozumień w sprawie złożenia przez Zabiellę przysięgi, w związku z czym chciano go usunąć z Rady. Akt przysięgi pochodzi z czerwca 1784 r., *Diariusz sejmu wolnego ordynaryjnego grodzieńskiego sześciomiesięcznego roku pańskiego 1784 dnia 4 miesiąca października odprawującego się*, Warszawa 1785, s. 32, 36; *Przysięga Józefa Zabielly*, 4 VI 1784, LVIA F1279, 55, k. 51.

⁵⁰¹ Ordynans wojskowy, 11 VIII 1784, BC 683, s. 545. Jako członek Departamentu pomagał Izabeli Branickiej, czym zapewne zyskiwał wdzięczność króla, J. Zabiello do I. Branickiej, 6 VIII 1776, Roskie, LXIII 35, s. 4.

⁵⁰² *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 201; *Mowa J.W. Zabielly łowczego wielkiego litewskiego zastępującego miejsce marszałka Rady Nieustającej miana na sejmie ordynaryjnym 1786 X 24*, [Warszawa 1786]; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 300; Łoza, *Order Orła Białego*, s. 37; *Kawalerowie i statuty*, s. 235.

dworskimi⁵⁰³. Niemniej Józef Kossakowski narzekał na jego słabe zaangażowanie, co przypisywał „małej czułości i nieośmieleniu”⁵⁰⁴. Biskup inflancki wyróżniał mimo to Józefa spośród synów łowczego twierdząc, że pozostali zaniedbywali fortunę⁵⁰⁵. Rzeczywiście, już w 1770 r. Józef zajmował się sprawami gospodarczymi⁵⁰⁶. W 1780 r. starał się o dzierżawę Błendzie⁵⁰⁷. W 1786 r. natomiast rywalizował o starostwo wasiliskie z Ludwikiem Tyszkiewiczem, który żalił się, że Zabięłło uzyskał to starostwo dzięki małżeństwu z powinowatą króla. Łowczy zamierzał też odkupić od Szwejkowskiego zgodę na dzierżawę starostwa Koniawy⁵⁰⁸. Starania Józefa o starostwa przyniosły rezultaty⁵⁰⁹. Wraz z żoną otrzymali starostwo wasilewskie i leśnictwo koniawskie⁵¹⁰. Józef Zabięłło uczestniczył w licznych procesach⁵¹¹, w tym często razem z rodzeństwem i matką⁵¹².

⁵⁰³ J. Kossakowski do nn., 17 IX 1787, BC 733, s. 588; I. Zabięłło do Stanisława Augusta, 9 II 1785, BC 698, s. 1613–1615; Stanisław August do J. Chreptowicza, 22, 29 VII 1786, BC 724, s. 359, 366; W sierpniu 1782 r. król zwracał się do Zabięłłów, w tym do łowczego, w sprawie przygotowania powiatu kowieńskiego na przejazd rosyjskiej pary księżęcej, Stanisław August do J. Zabięłły, 28 VIII 1782, BC 695, s. 113.

⁵⁰⁴ *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 159.

⁵⁰⁵ Ibidem, s. 95–96.

⁵⁰⁶ J. Zabięłło do nn., 5 V 1770, LMAB F260–294; Kontrakt Abrahamowi Notelewiczowi, 9 X 1778, LVIA SA 13800, k. 383–383v.

⁵⁰⁷ Memoriał łowczego Zabięłły, 4 XI 1780, LVIA F716, 2, 16, k. 217; Regestr dokumentów, ibidem, s. 221. W 1778 r. płacił podymne z miasta i dzierżawy Wilkij, ale należała ona raczej do matki Józefa, Kwit, 1 IV 1778, LVIA F716, 2, 15, k. 465.

⁵⁰⁸ Prawdopodobnie w związku ze staraniami o starostwo wasiliskie biskup radził, by łowczy i Grabowska podzielili się za zgodą króla sukcesją po bazylianinie Kaczmarkiewicz. Wcześniej stryj planował oddać Józefowi starostwo telszewskie, ale nie zrealizowano tego mimo zgody królewskiej. L. Tyszkiewicz do Stanisława Augusta, 28 VIII, 23 IX 1786, BC 932, s. 175–176; Stanisław August do L. Tyszkiewicza, 13 IX 1786, ibidem, s. 181–182; Stanisław August do J. Chreptowicza, 16, 20, 23 IX 1786, BC 724, s. 436, 437, 451; *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 187, 209; J. Kossakowski do [Zabięłły], 16 XI 1785, LNBW F99–192, k. 112–113.

⁵⁰⁹ We wrześniu 1786 r. Chreptowicz przygotowywał cztery przywileje na starostwo dla Zabięłły, J. Chreptowicz do Stanisława Augusta, 17 IX 1786, BC 724, s. 419.

⁵¹⁰ W 1788 r. sprzedali je Ludwikowi i Konstancji Tyszkiewiczom, „Akta dotyczące odstąpienia”, 1788–1795, AZ 188.

⁵¹¹ Dla przykładu można wskazać: „Dowód mandatu”, 25 X 1771, LVIA SA 13714, k. 454; „Dowód pozwu W.J.P. Kuszelewskiego”, 18 IX 1778, LVIA SA 13717, k. 1366; „Pozew od Korzeniewskiego Zabięłłowi”, 20 X 1784, LVIA SA 13720, k. 603; „Wlewek od Onoszki”, 5 VII 1784, LVIA SA 13720, k. 371–373; Kopia plenipotencji, 29 X 1779, LVIA F1282, 1, 5342, k. 1.

⁵¹² Na przykład: „Dowód pozwu w sprawie J.P. Kocha”, 4 X 1776, LVIA SA 13716, k. 1339; Obwieszczenie w sprawie Eleonory Pilchowskiej, 10 IX 1776, ibidem, k. 1287–1288; Pozew Zabięłłów, 2 VI 1777, LVIA F716, 2, 142, k. 127; „Dowód pozwu J.P. Karola Topolskiego”,

Aktywność polityczna Józefa Zabielly nasiliła się w ostatnich latach istnienia Rzeczypospolitej. Na Sejm Czteroletni został obrany posłem ze Żmudzi, gdzie zresztą sejmik nie przebiegł bezkonfliktowo⁵¹³. Przed sejmem Józef był kandydatem Stackelberga do łaski marszałkowskiej litewskiej. Podczas obrad nie był jednak zbyt aktywny, ale prawdopodobnie bliżej mu było orientacji rosyjskiej⁵¹⁴. W grudniu 1788 r., w trakcie obrad, został mianowany przez króla generałem lejtnantem, po rezygnacji z tej rangi jego stryja⁵¹⁵.

Prorosyjskie nastawienie Zabielly zaowocowało podczas konfederacji targowickiej. W czerwcu 1792 r. zgłosił akces do związku i został konsyliarzem żmudzki, wkrótce stał się zastępcą marszałka litewskiego, a faktycznie pełnił funkcję marszałka. Wreszcie w czerwcu 1793 r. został hetmanem polnym litewskim⁵¹⁶. Józef uczestniczył w sejmie tego roku, na którym występował w obronie konfederacji targowickiej⁵¹⁷. W 1793 r. miał też otrzymać starostwa wilkijskie i telszewskie⁵¹⁸. Po wybuchu insurekcji Józef Zabiello wraz z innymi przywódcami obozu grodzieńskiego przybył na Zamek. 18 kwietnia 1794 r. w Warszawie został aresztowany, początkowo towarzyszyła mu żona. Znaleziono wtedy kompromitujące go papiery, a Sąd Kryminalny na żądanie ludu, a z upoważnienia Rady Zastępczej Tymczasowej, skazał go na śmierć. Podczas zamieszek 9 maja został powieszony⁵¹⁹. Wystawiono mu

16 IX 1778, LVIA SA 13717, k. 409; „Dowód pozwu w sprawie J.W.W. Olendzkich”, 20 VII 1779, LVIA SA 13800, k. 740; Obwieszczenie Zabiellom, 24 I 1782, LVIA F32, 2, nr 1166; „Pozew Osieckiego”, 2 VI 1783, LVIA SA 13718, k. 304; LVIA F32, 2, 1166; „Pozew Kuszelewskiego”, 15 VII 1784, LVIA SA 13720, k. 392; „Akt pozwu”, 16 XI 1785, LVIA SA 13721, k. 1028–1029; Obwieszczenie Zabiellowej, 1 XII 1791, LVIA F716, 2, 24, k. 60–61.

⁵¹³ J. Michalski błędnie podaje imię wybranego na tym sejmiku Zabielly, J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 roku*, w: *Studia historyczne z XVIII i XIX wieku*, t. 1, red. W. Kriegseisen, Z. Zielińska, Warszawa 2007, s. 267–268; Por. s. 323.

⁵¹⁴ Por. s. 328.

⁵¹⁵ Patent, 20 XII 1788, LNBW F94–2662.

⁵¹⁶ J. Kitowicz, *Pamiętniki czyli historia polska*, Warszawa 1971, s. 734; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 301; H. Kosk, *op. cit.*, s. 267–268; *Urzędnicy*, t. 11, s. 48. W lipcu 1793 r. przygotował raport o stanie wojska, Raport o wojsku W.X.L., 28 VII 1793, AGAD, Militaria z Jablonny, 52. Prawdopodobnie realizował plan Szymona Kossakowskiego likwidacji wojska narodowego, H. Kosk, *op. cit.*, s. 268. Por. s. 333–335.

⁵¹⁷ *Głos J.W. Józefa Zabielly hetmana polnego W.X.L. na sesji sejmowej 19 XI 1793 miany*, [Warszawa 1793].

⁵¹⁸ T. Korzon, *Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta*, t. 3, Kraków i Warszawa 1897, s. 361; R. Šmigelskytė-Stukienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės*, s. 255. Niewątpliwie tym spowodowany był proces z braćmi, którzy oskarżali go o próbę zagarnięcia prawa sukcesji tych starostw, *Prześwietna deputacja! Skargę matki na syna...*, [b.d.m.].

⁵¹⁹ Kitowicz podaje, że powieszony został 5 maja, J. Kitowicz, *op. cit.*, s. 601, 605, 734, 797; K. Ghigotti do T. Anticiego, 16 VI 1794, AGAD, Archiwum Ghigottiego, t. 11, s. 144; J. U. Niemcewicz, *Pamiętniki czasów moich*, t. 2, oprac. J. Dihm, Warszawa 1958, s. 79, 81;

kaplicę grobową w Orzechownie⁵²⁰. Jego kontakty z Rosjanami, działalność podczas konfederacji targowickiej i haniebną śmierć komentowano w wierszach: „hetman z łaski moskiewskiej, bez serca, bez zdania”⁵²¹.

Podobno w 1782 r. planowano małżeństwo Józefa Zabięły z Radziwiłłówną, wojewodzianką mińską⁵²². Ostatecznie poślubił Mariannę Sobolewską, córkę kasztelana warszawskiego Macieja Leona Sobolewskiego, siostrzenicę Elżbiety Grabowskiej. W lipcu 1783 r. sam Stanisław August zaręczył młodych, a w lutym 1784 r. ślubu udzielił im kanclerz Antoni Okęcki w katedrze św. Jana. Sobolewską do ołtarza prowadzili książę Stanisław Poniatowski i Adam Szydłowski, a od ślubu Otton von Stackelberg i Michał Radziwiłł. Na kolacji po ślubie gościł król. Małżeństwo to było bardzo korzystne dla kariery Józefa. Po śmierci Józefa Marianna wyszła za Ludwika Gutakowskiego⁵²³. Zabięło miał syna Henryka Kazimierza (1785–1850), który robił karierę wojskową, od 1808 r. był szambelanem Fryderyka Augusta, a od 1819 r. koniuszym dworu Królestwa Polskiego⁵²⁴. W 1786 r. Józefowi urodził się syn, którego planował nazwać Szymon⁵²⁵. Zapewne zmarł w dzieciństwie, ponieważ nie mamy o nim żadnych więcej informacji.

Doniesienie z woli Rady, [1793]; W. Tokarz, *Rozprawy i szkice*, t. 1, Warszawa 1959, s. 160, 187; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 301; B. Leśnodorski, *Polscy jakobini. Karta z dziejów insurekcji 1794*, Warszawa 1960, s. 388, 396; Ł. Kądziela, *Fryderyk Moszyński w insurekcji kościuszkowskiej*, Warszawa 2004, s. 7, 30. Natalia Kicka w swym pamiętniku opisuje obronę Zabięły przez żonę przed tłumem, który wdarł się do więzienia, by go powiesić, co miało doprowadzić do opóźnienia samosądu, „Pamiętniki Natalii z Bispingów Kickiej”, BUW 361, rozdz. 11, s. 2–3.

⁵²⁰ R. Aftanazy, *op. cit.*, t. 1, Wrocław 1991, s. 266.

⁵²¹ „Zabięlle hetmanowi”, BN 6716, t. 1, s. 211; „Zabięlle hetman polny litewski”, BK, 521, s. 170; „Nagrobek temuż”, ibidem; „Odezwa Zabięły hetmana”, BK 508, s. 102–103; „Nagrobek zdrajcom”, Oss. 12979, s. 42–43. Michał Czacki w 1794 r. napisał tragedię „Sześciu nieboszczyków na brzegach styksovych” (BN I 6149), w której przedstawiał charakter powieszonych targowiczian. W tym tekście Zabięlle obwiniał o swój los powstanie kościuszkowskie i starał się zrzucić winę na swych towarzyszy.

⁵²² J. Kossakowski do [Zabięły], [1782], LNBW F99–192, k. 357v.

⁵²³ Józef Kossakowski chwalił się, że przyczynił się do tego małżeństwa, przy okazji pozyskując dla Zabięły pensję w wysokości 9 tys. zł oraz wpływy wśród rozrodzonych na Mazowszu Sobolewskich i Szydłowskich, *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 141, 156; J. Kossakowski do [Zabięły], 31 I, 27 II 1784, LNBW F99–192, k. 99v, 103; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 299–301.

⁵²⁴ Henryka Zabięllę ochrzczono w 1785 r., w tym samym roku prezentowano go królowi, Metryka chrztu, 5 III 1785, NGABM F 319, 2, 1139, k. 276; Uwolnienie od służby, 15/27 II 1815, ibidem, k. 15; Nominacja od Fryderyka Augusta, 18 VI 1808, ibidem, k. 17; J. Kossakowski do [Zabięły], 19 VII [1785], LNBW F99–192, k. 289–290; Tablica nagrobna w kościele św. Krzyża w Warszawie; Wywód Henryka Zabięły, 1820, AGAD, Heroldia, 4, s. 182–183; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 301; „Noty do genealogii”, AGAD, Materiały genealogiczne Wojciecha Wielądka, 69, k. 114–125; J. Ciechanowicz, *op. cit.*, s. 430–431.

⁵²⁵ J. Kossakowski do [Zabięły], 13 VI 1786, LNBW F99–192, k. 140v.

1.3.6. Michał syn Antoniego

Michał według Żychlińskiego był drugim synem Antoniego i Zofii Zabiellów⁵²⁶. Pierwszy raz pojawił się w źródłach jako elektor Stanisława Augusta⁵²⁷. Kariera Michała związana była głównie z wojskiem. W 1765 r. był chorążym artylerii litewskiej⁵²⁸. Zapewne około 1767 r. znajdował się pod opieką Adama Kazimierza Czartoryskiego⁵²⁹. Być może na dworze księcia przygotowywał się do działalności publicznej⁵³⁰. Przymuszczalnie Antoni oddawał swych synów pod opiekę różnym magnatom, by zachować dobre stosunki z kilkoma stronnictwami⁵³¹. Michał w młodości był też wspierany materialnie przez stryjecznego brata swego ojca, Jana Zabiellę⁵³².

Michał Zabiello kontynuował edukację wojskową w Paryżu⁵³³. Być może udał się tam razem z Czartoryskim, który wyjechał w 1773 r. W 1777 r. Zabiello występował jako kapitan w regimencie niemieckim kawalerii francuskiej, a w 1778 jako pułkownik wojsk francuskich⁵³⁴. Nie zdobył jednak głębszego wykształcenia wojskowego i tylko raz uczestniczył

⁵²⁶ T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 299. Dostyć późny początek jego kariery wskazuje, że był młodszy, natomiast w dokumentach czasem występuje jako trzeci, a czasem jako drugi, na przykład: „Dowód pozwu”, 18 I 1777, LVIA SA 13799, k. 1098; „Zapis kwitacyjny”, 21 IV 1787, LVIA SA 13805, k. 173–174.

⁵²⁷ *Elektorów poczet*, s. 418.

⁵²⁸ „Akt karty od J.W.J.P. Zabielly”, 21 X 1765, LVIA SA 14562, k. 436. Być może Michał był kadetem w korpusie artylerii w 1759 r., A. Zabiello do Radziwiłła, 16 X 1759, AR V 18197/3, s. 59.

⁵²⁹ A. Zabiello do A. Sapiehy, 21 IV 1767, LMAB F139–1653, k. 6–7. Prawdopodobnie Michała ksiądz chwalił w liście z 1767 r., A. K. Czartoryski do Zabielly, 17 V 1767, BPAN-PAUKr 2803, k. 6.

⁵³⁰ Wychowanie na dworze magnata lub króla było typowym początkiem kariery szlacheckiej, A. Mączak, *Rządzący i rządzeni. Władza i społeczeństwo w Europie wczesno nowożytnej*, Warszawa 2002, s. 133. Wątpliwe, by Michał kształcił się w Szkole Rycerskiej, ponieważ brakuje go w spisie jej wychowanków, K. Mrozowska, *Szkola Rycerska Stanisława Augusta Poniatowskiego 1765–1794*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1961, s. 257.

⁵³¹ W późniejszych latach pisał o zmiennych losach wynikających z różnorodnych karier synów, co „podobieństwem staje się owemu dniowi, w którym z jednej strony dyszczyk pokrapia, z drugiej jasny zaświeca promyk słońca, w takowym rozdziale dzieci moich”, A. Zabiello do J. D. Łopacińskiego, 21 III 1774, LVIA F1135, 14, 15, k. 221–222.

⁵³² Testament, 22 V 1760, LNBW F94–1991; „Akt karty od J.W.J.P. Zabielly”, 21 X 1765, LVIA SA 14562, k. 436; Skrypt Jana Zabielly, 26 XI 1757, LVIA F716, 2, 135, k. 346.

⁵³³ Zachował się fragment listu z Paryża Michała do ojca, być może już z 1768 r., „Ekscerpt z listu”, 28 X, LVIA F1135, 4, 361, k. 167v.

⁵³⁴ Po śmierci Antoniego przebywający we Francji Michał uczynił młodszego brata swym pełnomocnikiem w sprawach spadkowych, „Akta pełnomocnictw”, 1777, AZ 221; „Akta kupna sprzedaży”, 1766–1837, AZ 16, s. 13–15; „Skrypt plenipotencyjny”, 5 I 1778, LVIA SA 13800, k. 7–9v; H. Waniczkówna, *Adam Kazimierz Czartoryski*, PSB, t. 4, s. 252.

w potyczce z Anglikami. Tracił podobno czas i pieniądze na hulanki⁵³⁵. Ze względu na swe wojaże Michał zwany był Francuzem lub Paryżaninem⁵³⁶. W 1775 r. Antoni Zabiello planował powrót syna do ojczyzny i przyjęcie go do wojska polskiego, w związku z czym prosił Stanisława Augusta o pomoc finansową. W 1776 lub 1777 r. król przekazał należną Antoniemu pensję na ten cel⁵³⁷. Michał mógł liczyć na wsparcie finansowe ze strony swego protektora, Adama Kazimierza Czartoryskiego⁵³⁸. Natomiast wuj Zabielly, Krzysztof Szczytt, przekazał mu starostwo jaswojskie w 1775 r.⁵³⁹ Najprawdopodobniej w październiku 1782 r. Michał wrócił przez Szwajcarię do Warszawy. Szymon Zabiello podkreślał, że zanim jego bratanek przyjedzie na Litwę, powinien złożyć wyrazy szacunku królowi i książętom Czartoryskim, a może coś zyska. Wspominał też o problemach Michała z dłużnikami, ale usprawiedliwiał je młodym wiekiem⁵⁴⁰.

Wydaje się jednak, że Michał Zabiello przyzwyczał się do rozrzutności, którą zarzucał mu związany z Czartoryskim Julian Ursyn Niemcewicz. Jednocześnie jednak pamiętnikarz przedstawia Zabiellę w korzystnym, chyba przesadnie, świetle: „Jeden z najpiękniejszych mężczyzn na świecie, tak że go we Francji zwano *le beau Polonais*, do pięknej postaci łączył dowcip, umysł zbogacony nauką, grzeczność, przyjemność w pożyciu i najświetniejszą odwagę, lecz przymioty te zgubione były przez miłość zbytków i największe marnotrawstwo”. Według pamiętnikarza miało to doprowadzić Michała do ruiny⁵⁴¹.

Józef Kossakowski wspominał, że pomagał kuzynowi materialnie, ale ten odznaczał się brakiem realizmu w sprawach finansowych i politycznych. Powodowało to pretensje Michała do rodziny o brak wsparcia i jego niechęć do angażowania się w sprawy rodzinne. „Zawsze jednak miał wyższą opinię o sobie, iż nikt nad niego lepiej nie widzi, przyłgnał cały do partii dworowi

⁵³⁵ A. Wolański, *Wojna polsko-rosyjska 1792*, Warszawa 1996, s. 556.

⁵³⁶ J. Kitowicz, *op. cit.*, s. 797; A. Gorski do K. S. Radziwiłła, 13 XII 1783, AR V 4502/2, s. 16.

⁵³⁷ W 1776 r. Tyzenhauz oczekiwał współpracy na sejmiku deputackim w zamian za te pieniądze, Stanisław August do A. Tyzenhauza, 12, 19 II, 25 IV 1776, 7 II 1777, BC 716, s. 108, 132, 275, 674–676; A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 20 II 1777, ibidem, s. 897–901; Nota Antoniemu Zabielle, 8 XI 1775, BC 690, s. 511–513; Stanisław August do A. Zabielly, 10 XII 1775, ibidem, s. 515–516; A. Zabiello do Stanisława Augusta, 26 XII 1775, ibidem, s. 517–518; A. Zabiello do Stanisława Augusta, b.d., AT D 16, k. 46; J. U. Niemcewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 261.

⁵³⁸ A. K. Czartoryski do [Zabielly], 26 I b.r., BC 2375, s. 49; tenże do M. Zabielly, 11 III 1779, ibidem, s. 57; J. Kossakowski do [Zabielly], 6 VII b.r., LNBW F99–192, k. 182.

⁵³⁹ Konsens Krzysztofowi Szczyttowi, 10 IV 1775, ML 542, s. 618–619.

⁵⁴⁰ S. Zabiello do Z. Zabiellowej, 21 X 1782, LVIA F716, 2, 23, k. 283.

⁵⁴¹ J. U. Niemcewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 158, 261.

przeciwnej, a zatem nic nie mógł od króla obiecywać sobie, u tamtej zaś partii przez wyniosłość charakteru nie interesowanego nie chciał prosić, do uiszczenia się trudne zakładał propozycje, w danym sobie słowie od posła ruskiego ufał, ale tego nie wiedział, jak je miał pożytecznie na swój awan-
taż obrócić⁵⁴². Charakterystyczne jest, że o ile w swych wspomnieniach Kossakowski krytycznie oceniał charakter kuzyna, o tyle w korespondencji z Zabieliami nie był dla niego tak surowy i podkreślał zalety jego umysłu⁵⁴³.

Michał Zabieli miał kontakty z najważniejszymi osobami w Rzeczypospolitej. Kossakowski wspomina, że przyjaźnił się z posłem rosyjskim Stackelbergiem⁵⁴⁴. W 1784 r. udał się z księciem Karolem de Nassau do Kamieńca Podolskiego i Sambułu, zapewne w ramach ekspedycji badającej warunki spławu Dniestrem⁵⁴⁵. Potem do 1786 r. przynajmniej dwukrotnie podróżował z Adamem Kazimierzem Czartoryskim oraz jego siostrą Elżbietą Lubomirską. Odwiedził wtedy Karlsbad, Wiedeń, Neapol i Rzym⁵⁴⁶. We wrześniu 1786 r. pojawiły się wieści, że Stanisław Potocki skłócił Zabielię i Lubomirską, co spowodowało zakończenie wspólnych podróży⁵⁴⁷. Mimo to Michał nadal był związany z Czartoryskim i jeszcze w 1788 r. Stanisław August pisał o nim, że „jest całkiem księcia Adama”⁵⁴⁸.

Ze względu na częste podróże, a może też cechy charakteru wspomniane przez Kossakowskiego, Zabieli rzadko angażował się w działania polityczne

⁵⁴² *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 159–160, 191, 198. Jako przykład nierealnych projektów Zabieli Kossakowski opisywał jego starania o województwo połockie, które Michał chciał sprzedać lub zamienić na strażnikostwo litewskie. Podobno Joachim Chreptowicz miał ludzić go nadzieją na to województwo, wykorzystując brak orientacji politycznej Michała, który według biskupa powinien starać się o kasztelanę mińską. Kossakowski chyba błędnie pisze o województwie płockim, J. Kossakowski do [Zabieli], [1784], 4, 29 VI [1786], LNBW F99–192, k. 98–102, 262, 278v–279.

⁵⁴³ J. Kossakowski do [Zabieli], 26 V [1784], 4 VI [1786], 14 VIII b.r., LNBW F99–192, k. 259, 262v, 309v.

⁵⁴⁴ *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 159.

⁵⁴⁵ J. Kossakowski do [Zabieli], 19, 26 V [1784], LNBW F99–192, k. 256–259.

⁵⁴⁶ Ze względu na brak datacji w listach, są pewne problemy z ustaleniem chronologii tych podróży. Najprawdopodobniej w 1785 r. był w Karlsbadzie, a potem Wiedniu, w 1786 r. pojechał do Wiednia, Neapolu i Rzymu, Jakub Kossakowski do [Zabieli], 3 VIII, 27 IX, LNBW F99–190, k. 116–117, 122–123; Józef Kossakowski do tegoż, 1 VI, 5, 19 VII 1785, 4 VI, 17 IX, 9 XI [1786], b.d., LNBW F99–192, k. 110–111, 128–129, 262–263, 284–285, 289–290, 316, 329; *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 198.

⁵⁴⁷ Być może z tym związany był grożący mu w listopadzie pojedynek, J. Kossakowski do [Zabieli], 16 IX 1786, 28 XI [1786], LNBW F99–192, k. 151–152, 330v.

⁵⁴⁸ Stanisław August do A. Debolego, 22 X 1788, ZP 417. Jeszcze w 1792 r. Zabieli utrzymywał kontakty z Adamem Czartoryskim, zachował się też jego list do żony księcia, [A. K. Czartoryski] do nn., 3 V 1792, BC 920, s. 683; M. Zabieli do I. Czartoryskiej, BC 1961, s. 11–12.

w rodzinnym powiecie. Jedynym znanym nam tego przykładem jest sejmik gromniczny 1785 r., kiedy to, według Józefa Kossakowskiego, przewodził fakcji zabiellońskiej⁵⁴⁹. Ze źródeł wynika, że kolejny raz wystąpił na forum politycznym dopiero przy okazji Sejmu Wielkiego. Przed sejmem przebywał w Oczakowie, gdzie pozyskał względy Grigorija Potiomkina, dzięki któremu uzyskał poselstwo inflanckie⁵⁵⁰. Podczas obrad Michał był dość aktywny, wykazując poglądy opozycyjne. Przyczynił się jednak do uchwalenia Konstytucji 3 maja⁵⁵¹. W 1789 r. został mianowany generałem majorem w związku z aukcją wojska uchwaloną przez sejm⁵⁵².

Michał Zabiello uczestniczył w wojnie 1792 r., podczas której awansował na generała lejtnanta⁵⁵³. Brakowało mu jednak talentów dowódczych, doświadczenia wojennego, energii i zdolności umysłowych, a skłonność do wygodnego życia nie zjednywała mu zaufania żołnierzy⁵⁵⁴. Początkowo dowodził trzecim pułkiem i był jednym z doradców generała Józefa Judyckiego, gdy ten został naczelnym wodzem. Na początku czerwca zajmował się obroną Wilna, potem miał bronić Grodna, gdzie zajął się sprawami organizacyjnymi. W tym czasie na jego rozkaz żołnierze ograbili Brzostowicę Szczęsnego Potockiego. 23 czerwca Zabiello przejął naczelne dowództwo po generale Judyckim. Objął dowództwo w bardzo złej sytuacji, mimo to Rada Wojenna wierzyła, że ma wystarczającą ilość wojska i może pokonać Rosjan. Król polecał mu zapobiegać marszowi wojsk rosyjskich na Warszawę i przecięciu komunikacji z Mitawą i Petersburgiem, a potem obwinił Zabiellę o niedopełnienie tych poleceń. Pod koniec czerwca Zabiello wyruszył z Grodna na Iwana Fersena, lecz nie wsparł sił walczących pod Zelwą, sam zrezygnował z bitwy ze względu na ulewę i nie wykorzystał

⁵⁴⁹ „Kredens na deputactwo”, 7 II 1785, LVIA SA 13721, k. 79; „Kredens na deputactwo”, 7 II 1785, ibidem, s. 85; „Obdukcja ranionej szlachty”, 16 II 1785, ibidem, s. 156; *Ekscerpt z protokołu potocznego grodzkiego powiatu kowieńskiego w roku 1785 miesiąca Februarii 9 dnia zapisanego manifestu eorundem pod pieczęcią grodzką kowieńską jest wydany*, [Kowno 1785]; *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 176–177.

⁵⁵⁰ „Akt kredensu”, 20 IX 1788, LVIA SA 13723, k. 476; J. Michalski, *Sejmiki*, s. 259–260; W. Kalinka, *Sejm Czteroletni*, t. 1, Warszawa 1991, s. 116. Por. s. 323–324.

⁵⁵¹ Por. s. 324–326.

⁵⁵² W. Kalinka, *Sejm Czteroletni*, t. 1, s. 427; L. Ratajczyk, *op. cit.*, s. 249. Wiele osób, na przykład Piotr Potocki, popierało jego kandydaturę na generała majora, *Mowa J.W.J.P. Potockiego starosty szczyrzyckiego z województwa podlaskiego ziemi bielskiej i do Najjaśniejszej Porty ottomańskiej z sejmu 1788 r wyznaczonego od J.K.M. i Rzeczypospolitej posła na ostatniej przed odjazdem sesji 4 VIII w izbie sejmowej miana*, [Warszawa 1789].

⁵⁵³ T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 299; L. Ratajczyk, *op. cit.*, s. 227. W styczniu 1792 r. Michał miał dobre stosunki ze Stanisławem Augustem, który miał z nim rozmawiać w sprawie awansu na generała lejtnanta, MDSC, t. 4, s. 318, 320.

⁵⁵⁴ A. Wolański, *op. cit.*, s. 557.

okazji do pokonania Fersena. Podobnie w lipcu, gdy planowano obronę Bugu przez Zabiellę, nie wykorzystał możliwości podczas bitwy pod Krzemieniem, pozwalając Rosjanom wycofać się⁵⁵⁵.

Podczas odwrotu nad Bug Zabiello ujawnił swój brak lojalności wobec władcy, próbując zrzucić na niego winę za swe porażki. Domagał się publikacji tekstu, w którym, chcąc uniknąć oskarżeń o tchórzostwo i ucieczkę, oskarżał króla, że nakazywał osłaniać Warszawę zamiast atakować. Stanisław August odpowiedział Zabielle, że zachęcał go do ataku i ostrzegał, że w razie rozpowszechniania oskarżeń będzie musiał się bronić, przedstawiając szczegóły wydarzeń. W odpowiedzi Zabiello przypochlebiał się królowi i usprawiedliwiał obawami o swą reputację w Warszawie⁵⁵⁶. 24 lipca wysłano Zabielle wiadomość o zawieszeniu broni zawartemu dzięki porozumieniu Rosji, Prus i Austrii oraz na skutek braku funduszy na wojsko. Król tłumaczył się wobec Michała i obiecywał pomoc. Zabiello początkowo deklarował zamiar dalszej walki, lecz wreszcie wycofał się w stronę Warszawy i stanął w Stanisławowie. Chciał podać się do dymisji, podobnie jak wielu oficerów, lecz król próbował go od tego odwieść i rozkazywał współpracować z Komisją Wojskową. Pod koniec lipca podzielono wojsko na dwie części dowodzone przez Michała i Szymona Zabiellów i wyznaczono im leża⁵⁵⁷. Ostatecznie Michał opuścił służbę wojskową⁵⁵⁸. W 1793 r. miał sprzedać rangę adiutanta chorążego Stanisławowi Przesmyckiemu, ale jeszcze w 1797 r. określano go generałem lejtnantem⁵⁵⁹.

⁵⁵⁵ „Listy i raporty”, 1792, AGAD, Militaria z Jabłonny, 79, s. 22–25, 37–39; Akta władz i urzędów wojskowych, 1792, ibidem, 64, s. 13–14, 39–40, 47–48, 50–108; „Brulion czyli kopie pierwsze ekspedycji”, 1792, ibidem, 68, s. 16, 21, 74–80, 99, 106, 115–196, 220, 222; „Wypis z ordynansów”, 1792, ibidem, 69, s. 1–6; Rozkazy wojskowe, 1792, BPAN-PAUKr 4589, s. 27–35; Zaświadczenie Józefa Kamińskiego, 19 VIII 1792, LVIA F1282, 1, 1148; J. U. Niemcewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 35; J. Kitowicz, *op. cit.*, s. 524; W. Kalinka, *Żywoć Tadeusza Tyszkiewicza*, Poznań 1853, s. 21–23; W. Smoleński, *Konfederacja*, s. 46, 168, 172, 178; A. Zamoyski, *Ostatni król Polski*, Warszawa 1994, s. 378, 382, 384; A. Wolański, *op. cit.*, s. 380, 397, 438–439, 461, 496, 502, 523–532, 557–633, 658–673; M. Przywecka-Samecka, *Tomasz Wawrzecki (1753–1816)*, Wrocław 1993, s. 56–59.

⁵⁵⁶ „Wypis z ordynansów”, 1792, AGAD, Militaria z Jabłonny, 69, s. 1–6; A. Wolański, *op. cit.*, s. 619–621. Wydaje się, że niesłusznie Władysław Smoleński uznaje zarzuty Zabiella wobec króla za uzasadnione, W. Smoleński, *Konfederacja*, s. 199–200.

⁵⁵⁷ „Wypis z ordynansów”, 1792, AGAD, Militaria z Jabłonny, 69, s. 7; „Brulion czyli kopie pierwsze ekspedycji”, 1792, ibidem, 68, s. 223–267; Akta władz i urzędów wojskowych, 1792, ibidem, 64, s. 108–127; W. Smoleński, *Konfederacja*, s. 229–230; A. Wolański, *op. cit.*, s. 677–691.

⁵⁵⁸ W. Smoleński, *Konfederacja*, s. 252.

⁵⁵⁹ „Asekuracja W. Zabiella”, 10 I 1795, LVIA SA 13809, k. 12; „Prawo darowne”, 2 XII 1797, LVIA SA 13809, k. 2069. W 1793 r. on lub Samuel Sobolewski został zdymisjonowany

Jesienią 1792 r. był na emigracji w Lipsku⁵⁶⁰. Julian Ursyn Niemcewicz wspominał, że od 1791 do 1813 r. przebywał w Dreźnie. Według Jacka Staszewskiego należał do swoistego klubu Polaków utrzymujących kontakty z Lipskiem, historyk przyznaje jednak, że niewiele wiemy o jego udziale w konspiracji. Gdy po powieszeniu Józefa Zabielly uchodźcy z Warszawy przybyli do Dreżna, Michał znalazł się w przykłej sytuacji i musiał wyjechać na lato „do wód”. W 1798 r. należał do ugrupowania Polaków, które początkowo związane było z generałem Janem Henrykiem Dąbrowskim, ale zerwało z nim zapewne na skutek pokoju w Campo Formio. Emigracja zjednoczyła się jednak przy sprawie legionów, a Zabiello angażował się w prace konspiracyjne i był stałym gościem rezydenta francuskiego Helfflinga⁵⁶¹. W 1797 r. jego stryj Szymon, zapisując dobra Jerzemu Zabielle, nakazał mu wypłacać pensję Michałowi⁵⁶². Nie uratowało to finansów Michała. Niemcewicz opisywał nieopanowaną pasję kolekcjonerską Zabielly, która doprowadziła go do życia w długach przy ustawicznym wsparciu materialnym przyjaciół. W 1813 r. zorganizowano aukcję publiczną jego ruchomości i zbiorów, które sprzedawano za bezcen. Zmarł w nędzy w Cieplicach w 1816 r.⁵⁶³

Kandydatką na jego żonę była Joanna z Sułkowskich, wdowa po Piotrze Sapieże, ale według Stanisława Augusta i Józefa Kossakowskiego Michał nie był zainteresowany tym małżeństwem⁵⁶⁴.

za wycofanie się spod Zelwy podczas wojny 1792 r. (tekst jest niejasny), „Eksceprt z protokołu”, 15 III 1793, LVIA F1279, 55, k. 127.

⁵⁶⁰ Ibidem, s. 373; Z. Łotys, *Problem niepodległości w świadomości Polaków epoki stanisławowskiej*, Olsztyn 2005, s. 221.

⁵⁶¹ J. U. Niemcewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 158; J. Staszewski, *Polacy w osiemnastowiecznym Dreźnie*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Łódź 1986, s. 151, 154, 161, 169, 173. Według J. Staszewskiego Michał był związany z masonerią. Mało prawdopodobne wydaje się twierdzenie H. Koska, według którego po wybuchu insurekcji kościuszkowskiej miał być osadzony w twierdzy Josephstadt, a w 1795 r. uwolniony miał mieszkać pod nadzorem policyjnym w Pradze, H. Kosk, *op. cit.*, s. 268.

⁵⁶² „Prawo darowne”, 2 XII 1797, LVIA SA 13809, k. 2069. W 1806 r. Jerzy występował w jego imieniu w sprawach spadkowych po matce, Dekret kompromisarski, 25 VIII 1806, LVIA F716, 2, 23, k. 249.

⁵⁶³ J. U. Niemcewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 158, 261. Według Żychlińskiego był marszałkiem ihumeńskim i miał orderzy św. Stanisława oraz Orła Białego, według Marty Męclewskiej to drugie nadanie jest wątpliwe. Źródła nie potwierdzają tych informacji, T. Żychliński, *op. cit.*, s. 299; *Kawalerowie i statuty*, s. 280.

⁵⁶⁴ J. Kossakowski do [Zabielly], 21 IV [1784], b.d., LNBW F99–192, k. 239, 259–259v. Według jednej z genealogii Zabiellów Michał miał syna Wincentego Ignacego, Genealogia Zabiellów, LNBW F94–2181.

1.3.7. Szymon syn Antoniego

Szymon był prawdopodobnie trzecim z kolei synem Antoniego i Zofii Zabieliów⁵⁶⁵. Nie wiemy nic o jego edukacji, lecz o odebranych przez niego wykształceniu może świadczyć wydrukowany w 1766 r., dokonany przez niego przekład wierszy Macieja Kazimierza Sarbiewskiego⁵⁶⁶. Szymon najsilniej z synów łowczego związał swą karierę z wojskiem. Już w 1761 r. służył jako towarzysz w chorągwi królewicza Karola. Wskazywałoby to, że Antoni chciał jednego ze swych synów oddać w opiekę młodego Sasa, ale elekcja 1764 r. pokrzyżowała te plany. W 1765 r. rotmistrzem chorągwi Szymona został Jan Chodkiewicz, który dał mu patent na porucznika. Zabieli wspominał, że w lipcu 1775 r. na rozkaz hetmana Ogińskiego uczestniczył w kampanii⁵⁶⁷. Po uformowaniu dwóch brygad przez hetmana w październiku 1775 r. Zabieli kupił od Franciszka Chomińskiego rangę wicekomendanta brygady kawalerii narodowej za 50 tysięcy złotych⁵⁶⁸.

Mimo zaangażowania w sprawy wojskowe, Szymon uczestniczył w działalności politycznej faksji zabieliowskiej. W sierpniu 1767 r. podpisał akces do konfederacji⁵⁶⁹. W późniejszych latach regularnie brał udział w sejmikach⁵⁷⁰.

⁵⁶⁵ Według niektórych przekazów był najmłodszym synem Antoniego, a urodził się w Czerwonym Dworze 14 II 1750 r., Daty urodzin, ślubów i śmierci, ZMRP 303, s. 20; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 302; S. Łoza, *Order Orła Białego*, s. 54. Jest to mało prawdopodobne, ponieważ w 1761 r. rozpoczął służbę wojskową. Na to, że był trzecim lub nawet drugim z braci wskazuje zaś kolejność wymieniania ich w dokumentach, na przykład: „Aktykacja dekretu kompromisarskiego”, 24 IX 1782, ZMRP 303, k. 921–932 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 162–167 oraz LVIA F716, 2, 23, k. 230–231; „Dowód pozwu”, 18 I 1777, LVIA SA 13799, k. 1098; „Zapis kwitacyjny”, 21 IV 1787, LVIA SA 13805, k. 173–174.

⁵⁶⁶ *Nieśmiertelna pamięć wielkiego w ojczyźnie bohatera J.W.J.P.P. Jana Karola Chodkiewicza*, [Wilno 1766]. Szymon Zabieli przygotował ten przekład w związku z objęciem przez jego dowódcę, Jana Chodkiewicza, starostwa żmudzkiego. Prawdopodobnie jego chciał wysłać w podróż zagraniczną Józef Kossakowski, który pisał, że planuje wjechać „pana Szymona”, by się uformował, J. Kossakowski do [Zabieli], 14 VIII b.r., LNBW F99–192, k. 309.

⁵⁶⁷ „Eksplikacja zasług wojskowych”, 22 X 1793, LMAB F25–1313; „Raport od brygady”, Varia Centralnego Archiwum Wojskowego, AGAD, 2; Tabela chorągwi petyhorskiej, b.d., Czerwonodorskie, 2, s. 33–36. Być może chodziło mu o 1771 r. i walki związane z konfederacją barską.

⁵⁶⁸ „Eksplikacja zasług wojskowych”, 22 X 1793, LMAB F25–1313; „Raport od brygady”, Varia Centralnego Archiwum Wojskowego, AGAD, 2. W 1776 r. podpisywał się jako pułkownik, zapewne zawiązując swą rangę, „Akt kredensu”, 16 VII 1776, LVIA SA 13716, k. 1164. Według Józefa Kossakowskiego cieszył się popularnością w brygadzie i przychylnością hetmana. J. Kossakowski do A. Zabieli, 4 VII [1776], LNBW F99–192, k. 168v.

⁵⁶⁹ „Akt skryptu akcesyjnego”, 24 VIII 1767, LVIA SA 13796, k. 1005v.

⁵⁷⁰ „Akt kredensu”, 3 II 1772, LVIA SA 13714, k. 566; Kredens posłom kowieńskim, 15 VII 1776, LVIA SA 13716, k. 1164; „Akt kredensu”, 10 II 1776, LVIA SA 13799, k. 560; „Aktykacja kredensu”, 10 II 1779, LVIA SA 13800, k. 500; „Aktykacja kredensu”, 5 II 1781,

Angażował się w przygotowania do sejmiku poselskiego 1776 r. i prawdopodobnie uczestniczył w zjeździe opozycyjnych polityków w Słonimiu. Brano go wtedy pod uwagę jako kandydata na posła⁵⁷¹. Z kolei po sejmiku deputackim 1778 r. doszło do konfliktu między Szymonem Zabięłą a Michałem Montwiłem, którego rezultatem był długotrwały proces. Konflikt nabral znaczenia politycznego i interesowano się nim w najwyższych kręgach, wpisywał się też w konflikt Zabięłów z partią dworską⁵⁷². Na skutek tych wydarzeń w 1778 r. Zabięłowie zrezygnowali z kandydatury Szymona na posła⁵⁷³. Został natomiast posłem kowieńskim na sejmy 1782 i 1784 r., kiedy to pojawiły się pogłoski o jego zabiegach o poselstwo smoleńskie⁵⁷⁴. Był posłem kowieńskim również w 1786 r., a podczas obrad na tym sejmie zabrał głos w sprawie rozdawania sejmików kowieńskich⁵⁷⁵. Posłowanie Szymona na kolejne sejmy świadczy o tym, że był lepszym kandydatem niż jego bracia i kuzyni, których zapewne prześcigał popularnością w powiecie. Może na jego kandydaturę patrzono też przychylnie na dworze.

Prawdopodobnie w listopadzie 1786 r. Zabięło, według Kossakowskiego dzięki własnym staraniom, otrzymał Order św. Stanisława. Żył już wtedy nadzieję na kasztelanię⁵⁷⁶. W 1787 r. za pośrednictwem Joachima Chreptowicza starał się o kasztelanię mińską. Jego stryj Szymon zrezygnował w tym roku z tej godności, prosząc króla o przekazanie jej Szymonowi. Uzasadniał to zasługami wicebrygadiera oraz jego posesją w województwie mińskim, uzyskaną przez małżeństwo z panną z tamtejszej możnej rodziny⁵⁷⁷.

LVIA SA 13802, k. 63; Instrument na chorąstwo, 11 II 1784, LNBW F94–28; „Akt kredensu”, 10 II 1784, LVIA SA 13803, k. 649; „Akt kredensu”, 7 II 1785, LVIA SA 13804, k. 70.

⁵⁷¹ J. Kossakowski do A. Zabięły, 4 VII, 9VII [1776], LNBW F99–192, k. 168v, 288.

⁵⁷² Por. s. 289–290.

⁵⁷³ S. Zabięło do nn., 7 VIII 1778, BC 690, s. 523.

⁵⁷⁴ „Akt kredensu”, 19 VIII 1782, LVIA SA 13802, k. 882–882v; LVIA S.A.; „Kredens na poselstwo”, 14 VIII 1784, 13720, k. 470–470v; S. Zabięło do Stanisława Augusta, 19 VIII 1782, BC 695, s. 111; J. Kossakowski do [Zabięły], 14 VII 1784, 21 VII [1784], LNBW F99–192, k. 107v, 294; Stanisław August do J. Chreptowicza, 14 VII 1784, BC 724, s. 261–262. Por. s. 302, 308. Na sejmie 1782 r. został wyznaczony sędzią sejmowym, VL, t. 9, s. 3.

⁵⁷⁵ Tym razem posłował z inicjatywy Ignacego Zabięły, I. Zabięło do nn., 17 VII 1786, BC 932, s. 715–716; Laudum sejmiku przedsejmowego, 21 VIII 1786, LNBW 94–30; „Akt instrukcji”, 21 VIII 1786, LVIA SA 13804, k. 1093; *Głos J.W.J.P. Szymona Zabięły wice brygadiera i pułkownika kawalerii narodowej W.X.L. roku 1786 w izbie poselskiej na wolnym sejmie miany*, [Warszawa 1786].

⁵⁷⁶ J. Kossakowski do [Zabięły], 28 XI [1786], LNBW F99–192, k. 330–331. S. Łoza pisze o przyznaniu orderu wicebrygadierowi Walentemu Zabielle, ale możemy się domyślać, że imię jest błędne. Błąd ten powtarza H. Kosk. S. Łoza, *Kawalerowie Orderu*, s. 101; H. Kosk, *op. cit.*, s. 268.

⁵⁷⁷ J. Chreptowicz do Stanisława Augusta, 1 II 1787, BC 920, s. 287; S. Zabięło do Stanisława Augusta, 1 II 1787, BC 737, s. 325–326; J. Wolff, *op. cit.*, s. 114.

Jako senator Szymon uczestniczył w Sejmie Czteroletnim⁵⁷⁸. Podczas obrad skłaniał się ku stronnictwu dworskiemu, co mogło przyczynić się do faktu, że w marcu 1789 r. otrzymał Order Orła Białego⁵⁷⁹. Zaprzyściął Konstytucję 3 maja, choć nie uczestniczył w obradach w tym dniu. Najpóźniej w marcu 1792 r. Zabiello zrezygnował z kasztelani, w wyniku czego narzekał na oddalenie od króla, ale porozumiewał się z nim w kwestii sejmików mińskich i powiatu kowieńskiego⁵⁸⁰.

Obok intensywnej aktywności politycznej Szymon kontynuował karierę wojskową. W grudniu 1783 został mianowany porucznikiem w królewskiej chorągwi petyhorskiej⁵⁸¹. W 1788 r. po śmierci Tadeusza Puzyny awansował na generała majora w drugiej dywizji i komendanta brygady husarskiej⁵⁸². Wiosną 1790 r. Szymon zdał komendę nad brygadą swemu zastępcy, a sam pełnił obowiązki generała majora „amplojowanego” przy kwaterze głównej w Wilnie i starał się u króla o awans⁵⁸³. W tym samym roku, po śmierci Stetkiewicza, awansował na generała lejtnanta, komenderując drugą dywizją⁵⁸⁴.

⁵⁷⁸ *Diariusz sejmku ordynaryjnego pod zawiązkiem Konfederacji Generalnej Obojga Narodów w Warszawie rozpoczętego roku pańskiego 1788*, Warszawa 1790. W 1788 r. dostał zaświadczenie dla sądu od Władysława Gurowskiego, że przebywa w Warszawie na skonfederowanym sejmie, „Akt świadectwa”, 11 XI 1788, LVIA SA 13807, k. 10–10v.

⁵⁷⁹ S. Łoza, *Order Orła Białego*, s. 54. Por. s. 327–328.

⁵⁸⁰ Mniej prawdopodobne, by autorem listu był stryj opisywanej postaci, Szymon Zabiello (zaprzecza temu między innymi charakter pisma i kłopoty ze wzrokiem stryja), S. Zabiello do Stanisława Augusta, 21 V 1791, 16 III 1792, BC 737, s. 337–338, 343. Por. M. Jusupowicz, *Bajorų identifikavimo problemos*, s. 25; J. Wolff, *op. cit.*, s. 114. Według Wolffa Szymon zrezygnował z kasztelani dopiero w 1793 r. Za 1792 r. przemawia jednak również list żony Szymona, która jako generałowa lejtnantowa zwracała się do króla, B. Zabiellowa do Stanisława Augusta, 2 III 1792, BC 737, s. 345–347.

⁵⁸¹ W tym samym roku wdał się w konflikt z Franciszkiem Chomińskim o awans po rezygnacji A. K. Czartoryskiego z generalstwa lejtnantstwa, „Eksplikacja zasług wojskowych”, 22 X 1793, LMAB F25–1313; nn. do nn., 24 XII 1784, Czerwonodworskie, 2, s. 50–51; A. Gorski do Radziwiłła, 13 XII 1783, AR V 4502/2, s. 20; *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 155.

⁵⁸² Część pensji musiał odstąpić na rzecz wicebrygadiera Ogińskiego, który spłacił Chomińskiego, „Eksplikacja zasług wojskowych”, 22 X 1793, LMAB F25–1313. Zapewne rangę generała majora kupił od chyba Józefa Judyckiego, który kupił ją od Jana Komarzewskiego, A. Gorski do Radziwiłła, [1788], AR V 4502/2, s. 84.

⁵⁸³ Przyczyną starań były mylne wiadomości o przesunięciu Judyckiego, S. Zabiello do Stanisława Augusta, 15 VI 1790, BC 737, s. 329; Stanisław August do S. Zabielly, VI 1790, ibidem, s. 331. W 1790 r. korespondował z K. S. Radziwiłłem w sprawach wojskowych, S. Zabiello do K. S. Radziwiłła, 1 VIII 1790, AR V 18211. W 1790 r. wyznaczał komisję zajmującą się problemami zachodzącymi w wojsku, na przykład dezercjami czy nadużyciami finansowymi, L. Ratajczyk, *op. cit.*, s. 128, 356.

⁵⁸⁴ „Eksplikacja zasług wojskowych”, 22 X 1793, LMAB F25–1313. W 1791 r. jako komendant drugiej dywizji wojska litewskiego dał urlop Wiszniewskiemu, który zamierzał starać się o funkcję deputacką, Zezwolenie na urlop, 2 II 1791, LVIA F1282, 1, 1873.

We wrześniu 1791 r. starał się o wakującą buławę polną litewską⁵⁸⁵. Na początku maja 1792 r., przebywając jako generał lejtnant przy kwaterze głównej, skarżył się na problemy finansowe i prosił króla o przyznanie funduszy⁵⁸⁶. Ciągłe naleganie na pomoc finansową u Stanisława Augusta świadczyło o nie najlepszej sytuacji materialnej Szymona. Zapewne zajęty karierą Zabiello mniej interesował się gospodarstwem⁵⁸⁷. Potrzeba pieniędzy oraz brak czasu na zajmowanie się majątkiem mogły być przyczyną częstego oddawania dóbr w zastaw⁵⁸⁸. Zabiello uczestniczył jednocześnie w dość licznych procesach⁵⁸⁹. W 1788 r. został nawet pozwany przez swych braci⁵⁹⁰.

Szymon walczył w wojnie 1792 r. Wydaje się, że początkowo przebywał w kwaterze głównej. W drugiej połowie maja dowodził jedną z dywizji, na które podzielono wojsko. Miał osłaniać Wilno, na co faktycznie nie miał wystarczających sił, ale potem obwiniano go o zajęcie miasta przez Rosjan. W połowie czerwca odebrano mu dowództwo. Oskarżał o to swego brata Michała, pod którego komendą z czasem się znalazł. Szymon dowodził w przegranej bitwie pod Brześciem 23 lipca⁵⁹¹. 24 lipca wysłano mu wiadomość o przerwaniu działań wojennych i obietnicę wypłaty, a 30. tego miesiąca miał przejąć komendę i udać się z częścią wojska na leże na Mazowsze⁵⁹².

⁵⁸⁵ S. Zabiello do Stanisława Augusta, 22 IX 1791, BC 737, s. 341–342.

⁵⁸⁶ Proponował fundusz z wakujących szefostw po buławie polnej, a ewentualnie regimentu trzeciego pieszego, S. Zabiello do Stanisława Augusta, 1 V 1792, BC 932, s. 729–730; Stanisław August do S. Zabielly, V 1792, ibidem, s. 731.

⁵⁸⁷ O małym zainteresowaniu Szymona sprawami majątkowymi może też świadczyć danie starszemu bratu plenipotencji w sprawach spadkowych po ojcu, „Przyznanie prawa plenipotencyjnego”, 8 VI 1779, LVIA SA 13800, k. 677–677v.

⁵⁸⁸ Por. aneks.

⁵⁸⁹ Na przykład: „Dowód pozwu J. P. Pietkiewicza”, 4 VIII 1778, LVIA SA 13717, k. 1252; Pozew Zabielly, 15 XI 1783, LVIA SA 13718, k. 605; „Akt żałoby”, 1 II 1785, LVIA SA 13721, k. 114; „Akt pozwu”, 27 VI 1786, LVIA SA 13722, k. 579; „Dowód pozwu Hubki z Zabiellą”, 26 I 1788, LVIA SA 13723, k. 66; „Dowód pozwu Zabielly z Świrskimi”, 21 III 1791, LVIA SA 13725, k. 193.

⁵⁹⁰ „Dowód pozwu Zabiellów”, 23 IX 1788, LVIA SA 13723, k. 479.

⁵⁹¹ Akta władz i urzędów wojskowych, 1792, AGAD, Militaria z Jabłonny, 64, s. 5, 17, 28–29, 47–49, 68–69, 108; „Brulion czyli kopie pierwsze ekspedycji”, 1792, ibidem, 68, s. 26, 46, 51, 101, 111, 144–146, 203, 220; „Listy i raporty”, 1792, ibidem, 79, s. 37–39; Rozkazy wojskowe, 1792, BPAN-PAUKr 4589, k. 65v; „Wyciąg z listu”, 10/21 VII 1792, BJ 4436, t. 1, s. 116; W. Smoleński, *Konfederacja*, s. 46, 178; W. Tokarz, *op. cit.*, t. 2, s. 169; A. Wolański, *op. cit.*, s. 390–397, 436–445, 474–475, 500–506, 523, 619, 635–652, 691. Wspominając jesienią 1793 r. o udziale w teraźniejszej kampanii, prawdopodobnie miał na myśli wojnę 1792 r., „Eksplikacja zasług wojskowych”, 22 X 1793, LMAB F25–1313.

⁵⁹² „Wypis z ordynansów”, 1792, AGAD, Militaria z Jabłonny, 69, s. 7; „Brulion czyli kopie pierwsze ekspedycji”, 1792, ibidem, 68, s. 230, 239–240, 250, 253; Akta władz i urzędów wojskowych, 1792, ibidem, 64, s. 110–117, 120; W. Smoleński, *Konfederacja*, s. 230. Szymon

Mimo udziału w klęsce wojennej 1792 r. Szymon kontynuował karierę. Według posła rosyjskiego Jakowa Bułhakowa w 1792 r. był gotów połączyć się z opozycją⁵⁹³. W październiku tego roku wojsko pod jego dowództwem wróciło na Litwę⁵⁹⁴. Zdaje się, że pełnił funkcję komendanta także podczas konfederacji targowickiej, prawdopodobnie zasiadał wtedy w Radzie Nieustającej⁵⁹⁵. W 1793 r. był posłem wołkowyskim na sejm grodzieński, gdzie wypowiadał się w tonie umiarkowanym⁵⁹⁶. Być może uczestniczył w insurekcji w Wilnie w 1794 r.⁵⁹⁷ Jeszcze w 1796 r. bezskutecznie domagał się od króla pomocy finansowej i obrony przed dłużnikami powieszonoego targowiczana Józefa Kossakowskiego⁵⁹⁸. Zmarł 30 sierpnia 1824 r.⁵⁹⁹

Żoną Szymona była Barbara Zawiszanka, córka Krzysztofa Zawiszy, a wdowa po Janie Niezabitowskim. Małżeństwo to proponował w 1785 r. Józef Kossakowski ze względu na znaczny majątek wybranki. Zapewniło ono Zabielle wpływy w powiecie mińskim⁶⁰⁰. Wydaje się, że żona Szymona

protestował przeciw przerwaniu walk, *ibidem*, s. 229. Według H. Koska próbował organizować partyzantkę na tyłach wroga, H. Kosk, *op. cit.*, s. 268.

⁵⁹³ W. Smoleński, *Ostatni rok*, s. 308; A. Wolański, *op. cit.*, s. 359. Zapewne Szymon spotykał się z królem w Białymstoku przed sejmem grodzieńskim, Z. Mann, *Stanisław August na sejmie ostatnim*, Warszawa 1938, s. 8.

⁵⁹⁴ W. Smoleński, *Konfederacja*, s. 327.

⁵⁹⁵ *Sumariusz generalny czynności konfederacji targowickiej*, 26 IX 1793. W 1793 r. podczas sprawdzania przebiegu jego służby, powoływał się na hetmana Michała Ogińskiego, co wskazywałoby, że był z nim związany, „Eksplikacja zasług wojskowych”, 22 X 1793, LMAB F25–1313. W 1793 r. Szymon jako generał wydał Joachimowi Grabińskiemu świadectwo spełnienia obowiązków wojskowych w wojnie 1792 r., Świadectwo Szymona Zabieli, 8 XI 1793, Oss. 5257, s. 345.

⁵⁹⁶ *Głos J.W.J.P. Szymona Zabieli ex kasztelana województwa mińskiego generała leutnanta wojsk W.X.L. orderów Orła Białego i świętego Stanisława kawalera posła wołkowyskiego dnia 21 Junii 1793 roku w Izbach złączonych miany*, [Warszawa 1793]; *Głos J.W.J.P. Szymona Zabieli generała leutnanta wojsk W.X.L. ex-kasztelana województwa mińskiego posła wołkowyskiego kawalera orderów polskich na sesji sejmowej w Grodnie 1793 XI 7 miany*, [Warszawa 1793].

⁵⁹⁷ H. Kosk, *op. cit.*, s. 268.

⁵⁹⁸ Król odpowiadał, że wspomniana suma została już wypłacona i nie wynikała ona z długu, ale z łaski królewskiej, S. Zabieli do Stanisława Augusta, 18 VI 1796, Korespondencja Stanisława Augusta, AGAD, 2, s. 1299; Stanisław August do S. Zabieli, 20 VI 1796, *ibidem*, s. 1300.

⁵⁹⁹ T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 302. Według S. Łozy zmarł 30 VIII 1821, S. Łoza, *Order Orła Białego*, s. 54; *idem*, *Kawalerowie Orderu*, s. 101. W lutym 1825 r. synowie Szymona podzielili się spadkiem po nim, „Dokument między Józefem, Antonim i Michałem Zabieli”, 6 II 1825, NGABM F 319, 2, 1139, k. 37–40.

⁶⁰⁰ J. Kossakowski do [Zabieli], 16 XI 1785, LNBW F99–192, k. 112v; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 302; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa w dobie rządów Rady Nieustającej. Studium z dziejów kultury politycznej*, Łódź 2005, s. 108. Między Zabieli a Kazimierzem

była zaradna i zajmowała się majątkami, kiedy on poświęcał czas karierze⁶⁰¹. Szymon i Barbara pozostawili synów Antoniego (ur. 1787) później kapitana i sędziego sądów granicznych, Michała (ur. 1788) marszałka ihumeńskiego i Józefa (ur. 1789) chorążego upickiego⁶⁰². Już w 1792 r. Szymon i Barbara mieli dziewięcioro dzieci, ale zapewne tylko wymienieni synowie przeżyli ojca⁶⁰³.

1.3.8. Jerzy syn Antoniego

Jerzy Stanisław to prawdopodobnie najmłodszy syn Antoniego i Zofii Zabiellów⁶⁰⁴. Spośród łowczyków prowadził on najskromniejszą działalność publiczną. Przystępnie rozpoczął ją dopiero od udziału w sejmikach deputackim i poselskim w 1776 r.⁶⁰⁵ Jesienią tego roku był już szambelanem, prawdopodobnie dzięki protekcji krewnych⁶⁰⁶. Nieco wcześniej zaczął karierę wojskową jako towarzysz w chorągwi petyhorskiej pod znakiem Jana Chodkiewicza, do której należał około 1775 r.⁶⁰⁷ Edukację wojskową

Zawiszą trwał wieloletni proces w sprawach spadkowych, Akta procesowe, 1790–1809, NGABM F 694, 3, 192, k. 19–108 oraz ibidem, 446, k. 13–16 oraz ibidem, 436, k. 1–34 oraz NGABM F 694, 4, 2254, k. 2–96. Zabiellowa miała z pierwszego małżeństwa synów Krzysztofa, Jakuba i Stefana Niezabitowskich, Pozew przeciw Barbarze Zabiellowej, 5 IV 1805, NGABM F 694, 3, 473, k. 1.

⁶⁰¹ W 1792 r. zwracała się do Stanisława Augusta z prośbami o pomoc, na przykład w procesie granicznym z ekonomią, skarżąc się, że jej mąż zajęty służbą królowi i Rzeczypospolitej nie pilnuje domu, B. Zabiellowa do Stanisława Augusta, 2 III 1792, BC 737, s. 345–347. Zajmowała się też procesami o zbiegłych poddanych w 1789 i 1805 r., Pozew przeciw Michałowi Ogińskiemu, 12 XI 1789, BPAN-PAUKrak. 4391, s. 132–133; B. Zabiellowa do [Ochmana], 12 XI 1789, ibidem 3606, s. 56; Akta procesowe, 1805, NGABM F 694, 3, 473, k. 1–4.

⁶⁰² Józefa ochrzczono w 1789 r., jego chrzestnymi byli Kazimierz Zawisza i Karolina Wołodkiewiczówna, „Ekstrakt metryki chrzestnej”, 17 VI 1789, NGABM F 319, 2, 1139, k. 270; „Świadectwo”, 2 V 1830, ibidem, k. 295, 298; Daty urodzin, ślubów i śmierci, ZMRP 303, s. 44; „Noty do genealogii”, AGAD, Materiały genealogiczne Wojciecha Wielądka, 69, k. 114–124; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 302.

⁶⁰³ B. Zabiellowa do Stanisława Augusta, 2 III 1792, BC 737, s. 345–347; „Dokument między Józefem, Antonim i Michałem Zabiellami”, 6 II 1825, NGABM F 319, 2, 1139, k. 37–40. Mniej prawdopodobne jest, że była jakaś córka Szymona, która wcześniej została spłacona.

⁶⁰⁴ T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 299. Por. s. 88.

⁶⁰⁵ „Akt kredensu”, 10 II 1776, LVIA SA 13799, k. 560. Być może dwukrotnie podpisał się pod sufragami, „Akt sufragiów”, 5 II 1776, LVIA SA 13799, k. 561, 566v; „Akt kredensu”, 16 VII 1776, LVIA SA 13799, k. 818v.

⁶⁰⁶ „Dowód pozwu w sprawie Sullów”, 9 X 1776, LVIA SA 13799, k. 894v.

⁶⁰⁷ Tabela chorągwi petyhorskiej, b.d., Czerwonodworskie, 2, s. 33–36; „Raport od brygady”, Varia Centralnego Archiwum Wojskowego, AGAD, 2.

uzupełniał w Paryżu, zapewne ściągnięty tam przez starszego brata Michała. W 1777 r. był kapitanem w regimencie niemieckim królewskim w służbie francuskiej, ale przebywał już wtedy na Litwie⁶⁰⁸. Jego pobyt we Francji trwał zatem najwyżej kilkanaście miesięcy. Możliwe jednak, że podróże Jerzego nie skończyły się na tym, ponieważ źródła sugerują, że w 1774 r. i w czerwcu 1780 r. był w Wenecji⁶⁰⁹.

Jerzy brał raczej bierny udział w działaniach faksji zabiellowskiej. W 1778 r. uczestniczył w konflikcie między Szymonem Zabiellą a Michałem Montwiłłem, ale pozostawał raczej w cieniu brata⁶¹⁰. W 1784 r. miał się starać o elekcję korzystnego dla Zabiellów sędziego ziemskiego kowieńskiego⁶¹¹. Wspierał swoją rodzinę podczas rozdwojonych sejmików deputackich w 1784 i 1785 r.⁶¹² Uczestniczył też w sejmiku poselskim kowieńskim 1786 i żmudzkiem 1788 r.⁶¹³ Jerzy nie zawsze ograniczał się do popierania działań swoich krewnych, gdyż w 1784 r. posłował na sejm ze Żmudzi⁶¹⁴. Chyba jemu w 1786 r. stryj Szymon Zabiello chciał początkowo przekazać kasztelaninę mińską, którą ostatecznie dostał jego brat⁶¹⁵. W 1787 został kawalerem Orderu św. Stanisława⁶¹⁶.

⁶⁰⁸ „Akt pełnomocnictwa Michała Zabielly” 1777, AZ 221; „Skrypt plenipotencyjny”, 5 I 1778, LVIA SA 13800, k. 7–9v. Będąc we Francji, próbował wraz z bratem Michałem coś uzyskać z sukcesji po wuju, prawdopodobnie Krzysztofie Szczytacie, „Listy Zofii ze Szczyttów Zabiellowej”, AZ 220, s. 177–181.

⁶⁰⁹ Miał wtedy w Wenecji pożyczać pieniądze, Pozew przeciw Jerzemu Zabielle, 9 II 1786, LVIA F716, 2, 142, k. 154. Antoni Zabiello już w 1774 r. pisał, że jeden z jego synów jest we Włoszech, mając na myśli Jerzego lub ewentualnie Józefa, A. Zabiello do J. D. Łopacińskiego, 21 III 1774, LVIA F1135, 14, 15, k. 221v.

⁶¹⁰ Por. s. 289–290.

⁶¹¹ Być może sam miał ambicję awansu na wakujące sęstwo, J. Kossakowski do [Zabielly], 16 I 1784, LNBW F99–192, k. 95v. Zapewne Jerzemu w 1782 r. stryj radził jechać do Wilna w związku ze sprawami w Trybunale: „Co do Trybunału rada moja była, aby J.P. Szambelan jechał jak najprędzej do Wilna”, S. Zabiello do Z. Zabiellowej, 21 X 1782, LVIA F716, 2, 23, k. 283v.

⁶¹² „Akt kredensu”, 10 II 1784, LVIA SA 13803, k. 649; Instrument elekcji, 11 II 1784, LVIA SA 13803, k. 669; „Kredens na deputactwo”, 7 II 1785, LVIA SA 13721, k. 79; „Kredens na deputactwo”, 7 II 1785, LVIA SA 13721, s. 85; „Obdukcja ranionej szlachty”, 16 II 1785, LVIA SA 13721, s. 156, s. 156; *Ekscerpt z protokołu potoczego grodzkiego powiatu kowieńskiego w roku 1785*.

⁶¹³ „Akt kredensu”, 7 II 1785, LVIA SA 13804, k. 70; „Aktykacja kredensu”, 20 VIII 1788, LVIA SA 14570, k. 201v.

⁶¹⁴ „Aktykacja kredensu”, 18 VIII 1784, LVIA SA 14568, k. 605–606. Por. s. 309.

⁶¹⁵ Za oddaniem kasztelanii Jerzemu miała przemawiać między innymi jego fortuna, J. Kossakowski do [J. Zabielly], 26 VII 1786, LNBW F99–192, k. 147–148; tenże do [Zabielly], 26 VII 1786, *ibidem*, k. 149–150.

⁶¹⁶ S. Łoza, *Kawalerowie Orderu*, s. 101. Kossakowski twierdził, że to on wystarał się o order dla Jerzego, który był ulubieńcem stryja. Prawdopodobnie chodziło o Szymona

Podczas Sejmu Czteroletniego w latach 1788–1792 był komisarzem cywilnym w Komisji Wojskowej⁶¹⁷. Być może on przewodził obywatelom, którzy 8 maja 1791 r. na ratuszu w Kownie przyjęli prawo miejskie⁶¹⁸. O jego sprzeciwie wobec konfederacji targowickiej świadczy zniszczenie Czerwonego Dworu i plany sekwestru dóbr Jerzego Zabięły⁶¹⁹. W czasie powstania kościuszkowskiego w kwietniu 1794 r. należał do Wydziału Porządku Deputacji Centralnej Litewskiej⁶²⁰. Był aktywny politycznie jeszcze w 1809 r., kiedy to uczestniczył w sejmiku⁶²¹. Prawdopodobnie to on angażował się też w działalność partyzancką w 1813 r.⁶²²

Niewielka aktywność polityczna Jerzego wiązała się zapewne z jego znacznym zaangażowaniem w sprawy gospodarcze. Zajmował się nimi głównie w Czerwonym Dworze⁶²³. Zabięło poświęcał się sprawom majątkowym rodziny⁶²⁴. Zachowały się listy matki do Jerzego, dotyczące w dużej mierze spraw gospodarczych i procesów, ale też wydarzeń politycznych⁶²⁵. Natomiast listy Jerzego do Zofii z 1797 i 1798 r. traktują głównie o kwestiach gospodarczych i sądowych⁶²⁶. Bogata korespondencja wskazuje,

Zabięło, który chciał mu przekazać kasztelanię i którym opiekował się podczas kuracji oczu, *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 205; J. Kossakowski do [Zabięły], 13 V 1786, LNBW F99–192, k. 134.

⁶¹⁷ Pozew przeciw Zabięłom, 8 II 1790, LVIA F716, 2, 142, k. 175; Kwit intromisyjny, 21 II 1791, LVIA F716, 1, 141, k. 41; Zaświadczenie Komisji Wojskowej, 15 X 1791, LVIA F1279, 55, k. 56; Pozew przeciw Jerzemu Zabielle, 13 IV 1792, LVIA F716 2, 21, k. 274; *Kalendarz wileński 1790, 1791*; W. Kalinka, *Sejm Czteroletni*, t. 1, s. 256; L. Ratajczyk, *op. cit.*, s. 128.

⁶¹⁸ MDSC, t. 4, s. 203–204.

⁶¹⁹ S. Kossakowski do nn., 4 VIII 1792, BJ 4436, t. 1, s. 140; W. Smoleński, *Konfederacja*, s. 122; A. Wolański, *op. cit.*, s. 555; R. Šmigelskytė-Stukienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės*, s. 78.

⁶²⁰ Zarządzenie wydziału porządku, 23 VI 1794, LMAB F255–1317.

⁶²¹ „Lista szlachty”, LVIA F391, 7, 4096, s. 48v.

⁶²² J. Ciechanowicz, *op. cit.*, s. 430.

⁶²³ „Akt kwitacji”, 24 V 1782, LVIA SA 13722, k. 286; „Akt asekuracji”, 14 IX 1785, LVIA SA 13804, k. 450; „Aktykacja listu”, 15 I 1796, LVIA SA 13726, k. 532. Z drugiej strony Józef Kossakowski pisał o nim, że traci czas i pieniądze, ale opinia ta prawdopodobnie dotyczyła młodości Jerzego, J. Kossakowski do [Zabięły], 14 VIII b.r., LNBW F99–192, k. 309.

⁶²⁴ Na przykład wypłatą posagu siostry Brygidy Gorskiej, „Przyznanie prawa wieczysto kwitacyjnego”, 9 IX 1782, LVIA SA 13803, k. 1120–1121; „Ekstrakta rozmaitych transakcji”, 1784–1789, LVIA SA 13806, k. 763v. W 1797 r. Szymon Zabięło dał mu fundusze na opłacenie mszy za dusze zmarłych. Zapis na pięćset czerwonych złotych, 30 III/10 IV 1797, LVIA SA 13809, k. 1378–1379, 1397.

⁶²⁵ Niestety większość tych listów nie zwiera dat, tylko dwa są datowane na 1782 i 1790 r., „Listy Zofii ze Szczyttów Zabięłowej”, AZ 220, s. 3–10, 31–37, 49–57, 93–113, 127–174, 187–196, 211–218, 233–262.

⁶²⁶ J. Zabięło do nn., 11 II 1794, LMAB F260–297, k. 1; J. Zabięło do Z. Zabięłowej, 9 II, 11 III, 21, 24 VII 1797, 14, 20, 30 IV, 3 V 1798, LVIA F716, 2, 21, k. 39–42, 66–67,

że najmłodszy syn był faworytem Zabiellowej. Czasami, zwłaszcza podczas Sejmu Czteroletniego, działalność polityczna i podróże przeszkadzały Jerzemu bezpośrednio angażować się w sprawy związane z majątkami⁶²⁷. Już od 1777 r. Zabiello uczestniczył w licznych procesach, na przykład w sprawach napaści, długów, granic majątków, przestępstw Żydów⁶²⁸. Ciekawe jest, że procesował się nawet z własną matką w sprawie długów⁶²⁹, które swoją drogą dość często mu się zdarzały⁶³⁰.

Jerzy był dwukrotnie żonaty. Najpóźniej od 1780 r. był mężem Teodory z Piotrowiczów primo voto Wittinghofowej, córki Feliksa Piotrowicza i Eufrozyny z Zabiellów⁶³¹. Biskup inflancki pisał o spotkaniu z nimi: „Tej awantury i małżeństwa nie mam przyczyny opisywać, że zaś byli wycieńczeni w pieniądzech, opatrzyłem ich na drogę”⁶³². Rzeczywiście nie wydaje się, by małżeństwo było udane. Chyba już w 1782 r. Józef Kossakowski zajmował się sprawą Jerzego i jego żony, zapewne związaną z ich rozstaniem. Pisał o Zabielle: „sam zna, że z tą przewielebną Imością sprawy dojść nie można, i być z nią ani przystoi, ani podobno, targujemy tylko, czym by on mógł być zaspokojony”⁶³³. W 1785 r. doszło do unieważnienia

71–72, 107–109, 115–124. Chyba również on pisał do matki w 1780 r. z Warszawy, [J. Zabiello] do Z. Zabiellowej, 13 I 1780, LVIA F716, 2, 22, k. 18.

⁶²⁷ Rezultatem były plenipotencje dla osób, które miały zastąpić Jerzego. „Przyznanie plenipotencji”, 27 IX 1788, LVIA SA 13723, k. 482–483; „Plenipotencja do ukończenia interesu”, 17 V 1790, LVIA SA 13806, k. 814; „Plenipotencja do przedania dworku”, 17 V 1790, ibidem, k. 815–816.

⁶²⁸ Dla przykładu można wskazać: Obdukcja od Kazimierza Ejgirda, 23 IV 1777, LVIA SA 13717, k. 316; „Pozew z aresztem”, 16 VIII 1783, LVIA SA 13718, k. 449; „Zeznanie obdukcji”, 1 VII 1783, LVIA SA 14568, k. 345–345v; „Pozew Grzybowski”, 18 VIII 1784, LVIA SA 13720, k. 499; „Pozew Przesmyckiego z Zabiellą”, 20 VIII 1785, LVIA SA 13721, k. 729–730; Pozew, 15 XI 1785, LVIA F716, 2, 87, k. 337–338; „Zeznanie obdukcji”, 10 III 1785, LVIA SA 13722, k. 303; „Akt pozwu”, 9 II 1786, ibidem, k. 168; Pozew z instancji Becu, 9 II 1786, LVIA F716, 2, 142, k. 163; Akta procesowe, [1785, 1789], LVIA F716, 2, 142, k. 151–153, 172–174; Akta procesowe Zabiellów z Karpiami, 1792, 1797, LVIA F716, 2, 21, k. 49–56, 68–80, 85, 104–106, 113–114, 274–275, 299; „Dowód pozwu w sprawie Karola Fabiana z Zabiellą”, 10 V 1796, LVIA SA 13726, k. 681; Pozew przeciw Jerzemu Zabielle, 14 II 1808, LVIA F716, 2, 21, k. 326–327.

⁶²⁹ Pozew przeciw Zabiellowej, 1 X 1787, LVIA F716, 2, 24, k. 51–52.

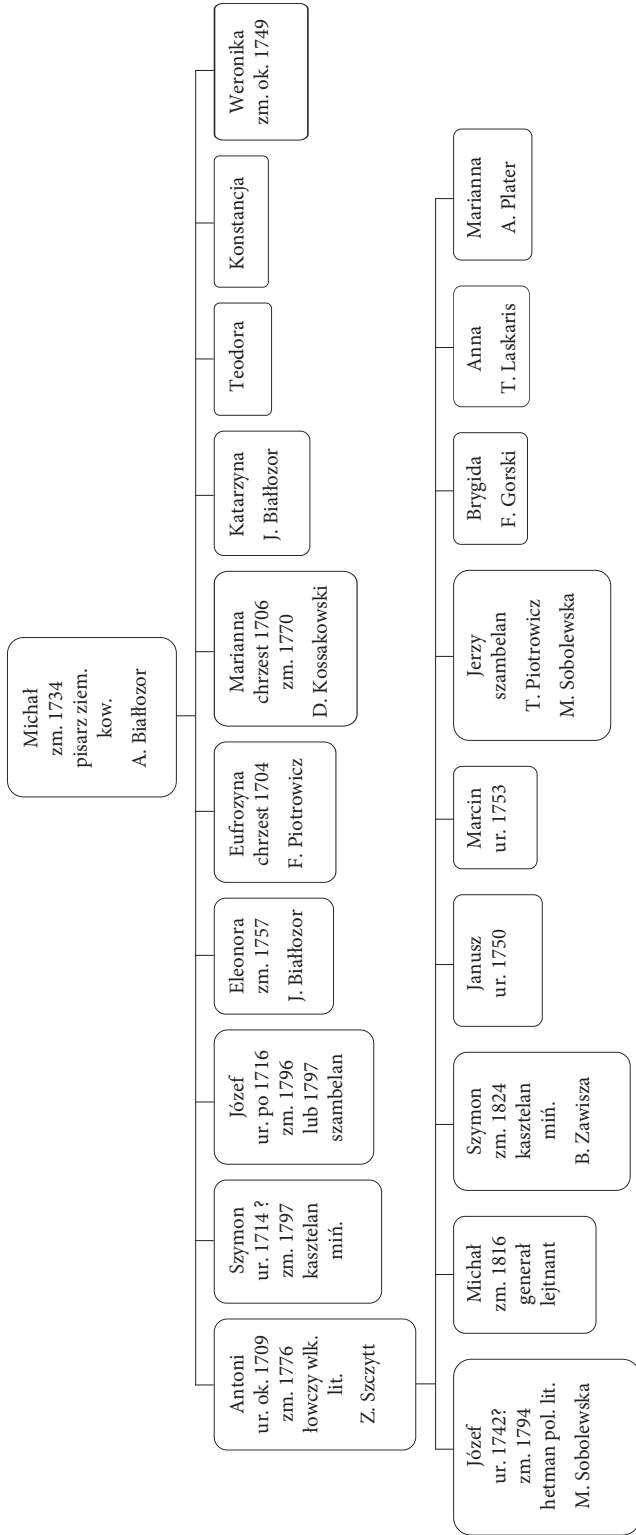
⁶³⁰ Przyznanie dokumentu, 13 XII 1782, LVIA SA 13802, k. 985–986; Obligi Zabielly i słaty, 1806–1819, LVIA F716, 2, 143, k. 45, 78–87, 92v; Obligi Zabielly, 1799–1800, LVIA F716, 2, 144, k. 12, 14, 26, 35, 36, 53.

⁶³¹ Zapis Teodorze Zabiellowej, 27 IX 1781, LVIA SA 13802, k. 463; „Zapis zrzeczny”, ibidem, k. 484–486. Według jednego ze źródeł żoną Jerzego miała być Petronela, ale można przypuszczać, że to błąd, Dyspensa od postu, 17 V 1781, LVIA F716, 2, 22, k. 3.

⁶³² *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 116.

⁶³³ J. Kossakowski do [Zabielly], 11 I 1782, b.d., LNBW F99–192, k. 86, 357v. O konfliktowym charakterze Teodory mogą też świadczyć jej procesy, w których zdarzały się

Linia Iowczowska

małżeństwa⁶³⁴. Być może Jerzy i Teodora mieli córkę⁶³⁵. W lipcu 1789 r. Zabięłó poślubił Mariannę Sobolewską, córkę kasztelana czerskiego Walentego Sobolewskiego. Była ona kuzynką Marianny z Sobolewskich Zabięłówej, bratowej Jerzego. Miał z nią syna Konstantego, urodzonego w 1791 r., kapitana gwardii napoleońskiej, potem generalnego konsula w Brazylii, i córkę Zofię wydaną za Marcina Zaleskiego⁶³⁶.

1.4. Linia na Medekszach

1.4.1. Daniel syn Szymona

Daniel był synem Szymona i Felicjanny z Chrzęstowskich⁶³⁷. Zachowało się o nim niewiele informacji. Być może on uczestniczył w elekcji Augusta II jako miecznik żmudzki⁶³⁸. W latach 1704–1725 był cześnikiem kowieńskim, a w 1710 r. także pułkownikiem powiatu telszewskiego⁶³⁹. W 1711 i 1717 r. był deputatem kowieńskim⁶⁴⁰. Zmarł przed 1740 r.⁶⁴¹ Jego żoną

oskarżenia o niszczenie cudzych majątków, na przykład: „Dekret kontumacyjny”, 6 III 1784, LVIA SA 4798, k. 179–180; „Zeznanie wizji”, 31 VIII 1785, LVIA SA 4799, k. 1570–1571.

⁶³⁴ Unieważnienie małżeństwa, 8 VI 1785, LVIA F716, 2, 142, k. 147.

⁶³⁵ J. Kossakowski do [Zabięłó], 11 I 1782, LNBW F99–192, k. 85–86. Możliwe, że Kossakowski pisał o córce Zabięłówej z pierwszego małżeństwa, „Akt żałoby”, 20 III 1786, LVIA SA 4801, k. 540.

⁶³⁶ Konstantego ochrzczono w 1791 r., a rodzicami chrzestnymi byli Michał Zabięłó i Rozalia Dobrowolska, Metryka chrztu, 18 X 1791, NGABM F 319, 2, 1139, k. 264; „Noty do genealogii”, AGAD, Materiały genealogiczne Wojciecha Wielądka, 69, k. 113–125; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 299. W lipcu 1789 r. zapisał żonie 50 tys. zł, a we wrześniu 1791 r. 130 tys. zł z zabezpieczeniem na wszystkich majątkach. W 1789 wraz z żoną rozliczali Walentego i Kunegundę Sobolewskich z zapłaty 130 tys. zł posagu. Marianna zajmowała się spłatą długów swych teściów Zabięłóww, „Akt ekstraktu zapisu”, 2 XII 1791, LVIA SA 13725, k. 673–674; „Akt ekstraktu obligacyjnego”, 2 XII 1791, ibidem, k. 675–676, 681; Kwitacja Zabięłóww, 2 XII 1791, LVIA SA 13725, k. 677–678v; Kwit Zabięłówej, 5 VII 1791, LVIA F716, 2, 143, k. 13–13v; „Rejestr obligów”, b.d., LVIA F716, 2, 144, k. 192.

⁶³⁷ Testament, 13 X 1701, NGABM F 319, 2, 1139, k. 170–171 oraz LNBW F94–2652 oraz VUB 7–37/13791, k. 378–379; List kwitacyjny Heleny Przysieckiej, 4 II 1758, LNBW F94–2663 oraz F94–1153.

⁶³⁸ *Elektorów poczet*, s. 418. Spis urzędników nie potwierdza posiadania przez niego tego urzędu.

⁶³⁹ Zapis Daniela Zabięłó, 20 XII 1710, LVIA SA 13681, k. 608–609, 614–615v; *Urzędnicy*, t. 2, s. 363. Wątpliwe, aby on sprawował urząd cześnika w 1678 r., ponieważ był za młody (jego ojciec miał wtedy najwyżej 35 lat), *Urzędnicy*, t. 2, s. 362. Por. s. 20–22.

⁶⁴⁰ *Deputaci*, s. 80, 102.

⁶⁴¹ Z tego roku pochodzi informacja, że Daniel nie żyje, „Pozew J.P. Aleksandra Wejsa porucznika”, 3 II 1740, LVIA SA 13692, k. 42.

była Bogumiła, córka Jana Burby wojskiego rzeczywistego. Daniel najprawdopodobniej nie pozostawił potomstwa⁶⁴².

1.4.2. Michał syn Szymona

Michał był synem Szymona i Felicjanny z Chrzastowskich. Wiemy o nim bardzo niewiele. Zapewne w latach 1703–1709 występował jako skarbnik kowieński. Był też rotmistrzem⁶⁴³. Najpóźniej w 1706 r. poślubił Eufrozynę z Rennów. Mieli córkę Helenę, którą wydano za Antoniego Przysieckiego, późniejszego podczaszego smoleńskiego. W kilka lat po jej narodzeniu Michał zmarł, a wdowa najpóźniej w 1730 r. poślubiła Kazimierza Straszewicza⁶⁴⁴.

1.4.3. Władysław syn Szymona

Władysław był synem Szymona i Felicjanny z Chrzastowskich⁶⁴⁵. Urodził się między 1670 a 1680 r.⁶⁴⁶ W latach 1700–1741 był cześnikiem kowieńskim⁶⁴⁷. Uczestniczył w elekcji Augusta II jako poseł kowieński⁶⁴⁸. Z kolei w 1734 r. podpisał akt sejmiku koronacyjnego, na którym kowieńskie przyłączyło się do konfederacji przy Augustacie III⁶⁴⁹. Większość zachowanych źródeł dotyczących Władysława mówi o jego procesach w sprawach majątkowych. Zabięło zrzekł się praw do spadku, ponieważ wcześniej odebrał cztery tysiące złotych na wykup z zastawu dóbr narzeczonej i podobną sumę na spłatę swoich długów⁶⁵⁰. Mimo to przez wiele lat procesował się ze swym przyrodnim bratem Janem, jego żoną Krystyną, bratową Katarzyną Wołkową i innymi o Kople⁶⁵¹. Władysław uczestniczył też w innych procesach⁶⁵². Zmarł nie później niż w 1750 r.⁶⁵³

⁶⁴² „Pozew J.P. Aleksandra Wejsa”, 3 II 1740, LVIA SA 13692, k. 42; *Urządnicy*, t. 2, s. 363.

⁶⁴³ *Urządnicy*, t. 2, s. 425.

⁶⁴⁴ List kwitacyjny Heleny Przysieckiej, 4 II 1758, LNBW F94–2663 oraz F94–1153.

⁶⁴⁵ *Ibidem*; Testament, 13 X 1701, NGABM F 319, 2, 1139, k. 170–171 oraz LNBW F94–2652 oraz VUB 7–37/13791, k. 378–379.

⁶⁴⁶ W 1700 r. miał dwadzieścia kilka lat, Akt zrzeczny Władysława Zabięły, 2 I 1700, LVIA SA 13692, k. 751–752.

⁶⁴⁷ *Urządnicy*, t. 2, s. 363.

⁶⁴⁸ *Elektorów poczet*, s. 418.

⁶⁴⁹ Akt instrukcji, 30 VI 1734, LVIA SA 13689, k. 25.

⁶⁵⁰ Akt zrzeczny Władysława Zabięły, 2 I 1700, LNBW F94–2261 oraz LVIA F716, 1, 134, k. 2–3 oraz LVIA SA 13692, k. 749–752. W ostatniej z wymienionych wersji wyjaśnione są przyczyny zrzeczenia.

⁶⁵¹ Proces Wołków, 21 VII 1727, LVIA SA 13687, k. 689–690, 995–996; „Proces J.P. Władysława Zabięły”, 15 VIII 1728, *ibidem*, 1317–1320; Akta procesowe, 1732–1745, LNBW

W 1700 r. Zabiello był zaręczony z Krystyną Kotowską, lecz jej rodzina nie chciała dopuścić do małżeństwa, póki narzeczony nie wykupi z zastawu połowy Podubisia i poddanych. Władysław, mimo niewystarczających środków finansowych, spełnił ten warunek ze względu na znaczny majątek Kotowskich⁶⁵⁴. Zapewne z tego małżeństwa narodził się syn Jan⁶⁵⁵. W 1716 r. Władysław poślubił Szarlotę z Trokienów, z którą nie doczekał się potomstwa⁶⁵⁶.

1.4.4. Salomon syn Szymona

Salomon był synem Szymona i Felicjanny z Chrzastowskich⁶⁵⁷. Nie znamy prawie żadnych szczegółów z jego życia. Zmarł w 1710 r. podczas zarazy. Był mężem Katarzyny, córki Aleksandra Grothuza. Po śmierci Salomona wdowa poślubiła Dawida Wołka⁶⁵⁸. Zabiello nie pozostawił potomstwa⁶⁵⁹.

1.4.5. Marcjan (Marcin) syn Szymona

Marcjan Zabiello był starszym synem Szymona i Katarzyny Negowiczówny⁶⁶⁰. Urodził się najpóźniej w 1692 r.⁶⁶¹ Prawdopodobnie występował z tytułem

F94–1130, 1136–1139, 1143; „Proces J.P. Władysława Zabielly z J.P. Wołkami”, 24 IV 1723, LVIA SA 13686, k. 41; Proces Zabielly, 6 V 1741, LVIA SA 13692, k. 1300–1303v; Rejestr majątkowy, 1767, 1777, AZ 66, s. 34–40. Jeszcze po śmierci Władysława oskarżano go o prowokowanie konfliktu między Zabiellami a Wołkami o Kople i dewastowanie tego majątku, Akta procesowe, 1757, LNBW F94–1152.

⁶⁵² Proces Zabiellów, 2 XI 1740, LVIA SA 13692, k. 486–487; „Pozew J.P. Władysława Zabielly”, 2 V 1740, ibidem, k. 199–200.

⁶⁵³ Z tego roku pochodzi wzmianka, że Władysław nie żyje, „Przyznanie dobrowolnego darownego zapisu”, 7 VII 1750, LVIA SA 13697, k. 417–418v.

⁶⁵⁴ Akt zrzeczny Władysława Zabielly, 2 I 1700, LNBW F94–2261 oraz LVIA SA 13692, k. 751–752.

⁶⁵⁵ „Przyznanie dobrowolnego darownego zapisu”, 7 VII 1750, LVIA SA 13697, k. 417–418v.

⁶⁵⁶ „Prawo zastawne”, 21 VI 1741, LVIA SA 13692, k. 1734–1737v oraz LNBW F94–1141; *Urządnicy*, t. 2, s. 363.

⁶⁵⁷ List kwitacyjny Heleny Przysieckiej, 4 II 1758, LNBW F94–2663 oraz F94–1153; Testament, 13 X 1701, NGABM F 319, 2, 1139, k. 170–171 oraz LNBW F94–2652 oraz VUB 7–37/13791, k. 378–379.

⁶⁵⁸ Żona Salomona była niepiśmienna, Akta procesowe, 1745, LNBW F94–1143, k. 22–23.

⁶⁵⁹ Zapis zrzeczny, 3 II 1758, LNBW F94–1154.

⁶⁶⁰ Testament, 13 X 1701, NGABM F 319, 2, 1139, k. 170–171 oraz LNBW F94–2652 oraz VUB 7–37/13791, k. 378–379; „Akt testamentu”, 3 X 1737, LVIA SA 13690, k. 1303v.

⁶⁶¹ Por. s. 101.

skarbnika kowieńskiego w 1720 r.⁶⁶² Zmarł przed 1737 r.⁶⁶³ Był mężem Heleny z Legieckich. Przymuszczalnie nie pozostawił potomstwa⁶⁶⁴.

1.4.6. Jan Szymon syn Szymona

Jan Szymon Zabięło był młodszym synem Szymona i Katarzyny Negowiczówny⁶⁶⁵. Został ochrzczony 5 lipca 1693 r. Podobnie jak rodzice był ewangelikiem⁶⁶⁶. Od 1722 r. był podstolim kowieńskim⁶⁶⁷. Uczestniczył w elekcji Stanisława Leszczyńskiego jako poseł kowieński⁶⁶⁸. Możliwe jednak, że podpisał akt sejmiku z 1734 r., na którym kowieńskie przyłączyło się do konfederacji przy Augustie III⁶⁶⁹. Wiemy, że Jan przynajmniej czasami był na sejmikach⁶⁷⁰. Pisywał w 1737 r. do Konstancji z Radziwiłłów Sapieżyny w sprawie majątku, który trzymał w zastawie⁶⁷¹. Zabięło miał liczne procesy, głównie o zbiegłych poddanych, długi oraz w sprawach spadkowych, oskarżony był nawet o sfalszowanie testamentu matki⁶⁷². Został pochowany 4 kwietnia 1744 r. w Kiejdanach⁶⁷³.

Żoną Jana była Krystyna z Cedrowskich (zm. 14 lutego 1770). Mieli synów Jerzego Mikołaja, Tomasza i Stefana. Z nich Jerzy Mikołaj ochrzczony w wyznaniu ewangelickim 29 kwietnia 1725, zmarł w dzieciństwie i został pochowany już 26 czerwca 1726. Córkami Jana i Krystyny były Anna,

⁶⁶² *Urzędnicy*, t. 2, s. 427.

⁶⁶³ „Akt testamentu”, 3 X 1737, LVIA SA 13690, k. 1303v.

⁶⁶⁴ Marcin, umierając, pozostawił długi, „Proces nomine W.W.J.P.P. rotmistrzów powiatu połongowskiego”, 27 VII 1769, LVIA SA 14563, k. 633–634.

⁶⁶⁵ Testament, 13 X 1701, NGABM F 319, 2, 1139, k. 170–171 oraz LNBW F94–2652 oraz VUB 7–37/13791, k. 378–379; „Akt testamentu”, 3 X 1737, LVIA SA 13690, k. 1303–1305.

⁶⁶⁶ S. Konarski, *op. cit.*, s. 333; *Urzędnicy*, t. 2, s. 411.

⁶⁶⁷ *Urzędnicy*, t. 2, s. 411. Podstoli Jan Zabięło został w tym spisie zapisany jako dwie różne osoby.

⁶⁶⁸ *Elektorowie królów*, s. 263.

⁶⁶⁹ Są tam podpisy dwóch Janów Zabięłłów, stolnika i drugiego bez urzędu, „Akt instrukcji”, 30 VI 1734, LVIA SA 13689, k. 25.

⁶⁷⁰ „Akt instrukcji”, 15 XII 1732, LVIA SA 13689, k. 495v; „Akt instrukcji”, 25 VIII 1738, LVIA SA 13691, k. 533; „Aktakcja kredensu”, 9 II 1739, LVIA SA 13691, k. 1330.

⁶⁷¹ J. Zabięło do K. Sapieżyny, 1737, AR V 18201. Jego stryjeczny brat poparł go w tej kwestii, M. Zabięło do Radziwiłła, 8 V 1737, AR V 18206, s. 22; tenże do [K. Sapieżyny], II 1737, *ibidem*, s. 23.

⁶⁷² Dla przykładu można wskazać: Regestr dokumentów, 30 VI 1789, LVIA F716, 1, 134, k. 12–13; „Dekret w sprawie między Janem Zabięłłą”, 1724, AZ 210; „Dowód pozwu w sprawie J.P. Siostrzeńcewicza, 17 IV 1736, LVIA SA 13690, k. 259–260; „Proces W.J.P. Jana Zabięłły”, 21 X 1739, LVIA SA 13691, k. 1215–1216; „Dekret kontumacyjny”, 8 I 1744, LVIA SA 13694, k. 504–505v. Por. s. 99.

⁶⁷³ S. Konarski, *op. cit.*, s. 334; *Urzędnicy*, t. 2, s. 411.

Dorota Bogumięła oraz Konstancja Katarzyna. Z nich Anna urodzięła się około 1720 r., a została pochowana 25 marca 1793 w stanie panięńskim. Dorota Bogumięła, ochrzczona 11 lutego 1728 r., zapewne nie dożyęła wieku dojrzalego, poniewięż brak wiadomości o niej w źródełach. Katarzyna, ochrzczona 9 września 1729 r., od 1762 r. była żonę Jerzego Arnetta, a od 1764 r. Hieronima Kurnatowskiego krajczego poznańskieo⁶⁷⁴. Żychliński wśród potomstwa Jana Szymona wymienia jeszcze Jana Ludwika pułkownika wojsk pruskich⁶⁷⁵. Po śmierci Jana wdowa po nim, często wraz z potomstwem, zajmowała się procesami⁶⁷⁶, na przykład spłacięła dęług, o który wcześniej Jan spierał się z siostrę Zofię Zawięzynę⁶⁷⁷.

1.4.7. Jan syn Władysławę

Jan był synem Władysławę i prawdopodobnie Krystyny Zabięłóww⁶⁷⁸. Pierwsze informacje o nim pochodzę z 1727 r.⁶⁷⁹ Wiemy, że był tercjarzem zakonu franciszkanów, przyjęł imię zakonne Antoni i rzekł się majątków przekazanych mu przez macochę⁶⁸⁰. Poza tym w 1740 r. jako księdz i eremita procesował się przeciw Bonawenturze Paszkiewiczowi prowincjałowi litewskiemu i gwardianowi konwentu kowieńskieo franciszkanów z powodu fałszywych oskarżeń⁶⁸¹.

⁶⁷⁴ „Dowód pozwu w sprawie J.P. Jackowskieo”, 15 VII 1755, LVIA SA 13701, k. 298; „Dowód pozwu”, 4 VIII 1760, LVIA SA 13706, k. 341; „Dowód pozwu w sprawie W.J.P. Zabięłły”, 11 I 1766, LVIA SA 14562, k. 864; S. Konarski, *op. cit.*, s. 333–334. W 1766 r. Anna Zabięłównę kwitowała swych braci Tomasza i Stefana ze spłaty posagu, „Akt prawa wieczysteo”, 5 IV 1766, LVIA SA 14562, k. 842–843; Dowód pozwu i aresztu, 13 IX 1769, LVIA SA 13713, k. 522.

⁶⁷⁵ T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 296.

⁶⁷⁶ Na przykład: „Zeznanie kwitu”, 5 XII 1749, LVIA SA 13696, k. 928; „Akta procesu J.P. Zabięłłowej na J.P. Koplewskich”, 14 VII 1749, *ibidem*, k. 762–762v; Pozew przeciw Zabięłłom, 27 I 1770, LVIA F716, 2, 142, k. 110.

⁶⁷⁷ Zapis kwitacyjny, 23 IV 1747, LNBW F94–1963.

⁶⁷⁸ Akt zrzeczný Władysławę Zabięłły, k. 751–752; „Przyznanie dobrowolnego darownego zapisu”, 7 VII 1750, LVIA SA 13697, k. 417–418v.

⁶⁷⁹ Wraz ojcem został pozwany przez Wołków, Proces Wołków, 21 VII 1727, LVIA SA 13687, k. 689.

⁶⁸⁰ *ibidem*; Zapis zrzeczný, 3 II 1758, LNBW F94–1154. Przez kilka lat posiadał majątki, procesował się wtedy z Antonim Mingaję, którego poddanych oskarżał o kradzież, „Proces w sprawie w Bogu W.J. księdzę Antoniego Zabięłły”, 16 IX 1752, LVIA SA 13698, k. 298–298v; „Dekret remisjny”, 11 IV 1753, LVIA SA 13699, k. 495–496; „Dowód obwieszczenia w sprawie J.M. księdzę Zabięłły”, 12 II 1754, LVIA SA 13700, k. 75; „Dekret kontumacyjny”, 8 II 1754, *ibidem*, k. 581–583.

⁶⁸¹ „Proces J.X. Zabięłły”, 15 IV 1740, LVIA SA 13692, k. 180. Wraz z całym konwentem procesował się też ze swę stryjenkę Krystynę Zabięłłową i jej potomstwem, „Dowód pozwu w sprawie J.P.P. Zabięłłóww”, 9 V 1753, LVIA SA 13699, k. 135.

1.4.8. Tomasz syn Jana

Tomasz to starszy syn Jana Szymona i Krystyny Zabiellów⁶⁸². Był ewangelikiem. Służył w wojsku w latach 1751–1756 jako chorąży królewski, w 1759–1761 jako kapitan wojsk litewskich, w 1769–1788 jako kapitan buławy wielkiej litewskiej, a w 1790 r. jako kapitan wojsk pruskich⁶⁸³. Tomasz nie zrobił kariery politycznej, mamy jedynie kilka świadectw jego udziału w sejmikach⁶⁸⁴. Wiemy też, że uczestniczył w różnych procesach, często z matką i rodzeństwem⁶⁸⁵. Żył jeszcze w 1790 r.⁶⁸⁶

Tomasz był żonaty trzykrotnie. 21 lutego 1751 r. poślubił Ludwikę z Estków⁶⁸⁷. W latach 1765–1766 jego żoną była Teresa z Hoppenów⁶⁸⁸. Natomiast w 1777–1790 r. występował jako mąż Wiktorii z Markowskich, która była katoliczką. W 1790 r. ciężko chora Wiktoria spisała testament, w którym prosiła, by mąż pochował ją w kościele w Żejmach, a spadek dzieliła między syna i siostrę Annę Rajuncową⁶⁸⁹. Tomasz i Ludwika mieli synów Konstantego Andrzeja ochrzczonego 30 listopada 1751 r., Adama Karola, Ignacego Jerzego ochrzczonego 11 sierpnia 1755 r., Michała ochrzczonego

⁶⁸² „Dowód pozwu w sprawie J.P. Jackowskiego”, 15 VII 1755, LVIA SA 13701, k. 298; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 296.

⁶⁸³ S. Konarski, *op. cit.*, s. 334; „Proces W.J.P. Zabiellów”, 8 II 1760, LVIA SA 13706, k. 58; „Dowód pozwu”, 4 IX 1769, LVIA SA 13713, k. 489; Pozew przeciw Zabiellom, 22 VIII 1777, LVIA F716, 2, 142, k. 130; „Kredens na poselstwo”, 18 VIII 1788, LVIA SA 13805, k. 1102v; „Testament”, 1 VII 1790, LVIA SA 13806, k. 908v; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 296. Konarski chyba mylnie określa go jako kapitana wojsk litewskich.

⁶⁸⁴ „Akt kredensu”, 5 II 1753, LVIA SA 13699, k. 390v; „Akt kredensu”, 4 II 1760, LVIA SA 13706, k. 483v; „Akt kredensu”, 9 II 1768, LVIA SA 13711, k. 903v–909; „Akt sufragiów”, 5 II 1776, LVIA SA 13799, k. 561v; „Aktykacja kredensu”, 7 II 1780, LVIA SA 13801, k. 41; „Aktykacja kredensu”, 21 VIII 1780, *ibidem*, k. 694; „Aktykacja kredensu”, 5 II 1781, LVIA SA 13802, k. 63v; „Kredens na poselstwo”, 18 VIII 1788, LVIA SA 13805, k. 1102v.

⁶⁸⁵ Na przykład: „Dowód pozwu”, 26 V 1756, LVIA SA 13702, k. 245; „Proces W.J.P. Zabiellów”, 8 II 1760, LVIA SA 13706, k. 58; „Dowód podanego pozwu”, 2 V 1760, LVIA SA 13706, k. 214; „Dowód pozwu w sprawie J.P. Widziskich”, 6 VI 1760, *ibidem*, k. 268; „Dowód pozwu w sprawie W.J.P. Zabiellów”, 13 III 1769, LVIA SA 13713, k. 122; „Dowód pozwu”, 14 III 1772, LVIA SA 13714, k. 632; „Dekret między Zabiellami”, 3 VI 1780, LVIA SA 13801, k. 350–353.

⁶⁸⁶ „Testament”, 1 VII 1790, LVIA SA 13806, k. 908–909v.

⁶⁸⁷ T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 296; S. Konarski, *op. cit.*, s. 334.

⁶⁸⁸ Regestr dokumentów, 30 VI 1789, LVIA F716, 1, 134, k. 13v; „Przyznanie prawa od Zabiellów”, 27 VIII 1766, LVIA SA 13796, k. 681v.

⁶⁸⁹ „Testament”, 1 VII 1790, LVIA SA 13806, k. 908–909; Pozew przeciw Zabiellom, 22 VIII 1777, LVIA F716, 2, 142, k. 130; „Dowód pozwu w sprawie J.W.W. Zabiellów”, 28 IX 1777, LVIA SA 13799, k. 1603; „Dekret między Zabiellami”, 3 VI 1780, LVIA SA 13801, k. 350.

29 sierpnia 1756 r., Ludwika Marcina ochrzczonego 6 listopada 1757 r. i córki Annę Konstancję, Eleonorę Krystynę, Konstancję Ludwikę i Jadwigę Teresę. Dzieci ochrzczone w wyznaniu ewangelicko-reformowanym⁶⁹⁰. Ignacy Jerzy został pochowany już 20 czerwca 1756. Więcej informacji mamy jedynie o Adamie, natomiast brak wiadomości o pozostałych braciach może również wskazywać na przedwczesną śmierć. Spośród córek Anna, ochrzczone 28 czerwca 1754 r., została żoną Jana Lwowa, brygadiera wojsk rosyjskich⁶⁹¹. Z kolei Konstancja, ochrzczone 11 stycznia 1761 r., poślubiła sekundmajora wojsk rosyjskich i horodniczego miasta Rzeczyca, nieznanego z imienia Jancera⁶⁹². Eleonora Krystyna została ochrzczone 19 lipca 1759 r., a Jadwiga Teresa 18 października 1762 r. Pierwsza z nich chyba nie żyła już w 1784 r., druga w tym czasie była jeszcze panną⁶⁹³. Natomiast Tomasz i Wiktoria mieli syna Franciszka⁶⁹⁴.

1.4.9. Stefan syn Jana

Stefan Zabiello był najmłodszym synem Jana Szymona i Krystyny Zabiellów. Został ochrzczone 27 grudnia 1731 r. w wyznaniu ewangelicko-reformowanym⁶⁹⁵. Wykazywał nieco większą aktywność polityczną niż jego najbliżsi krewni. Już 1759 r. przebywał w Mitawie, zapewne na dworze książęcym, być może przybył tam razem ze swymi kuzynami przy okazji inwestytury księcia Karola⁶⁹⁶.

W 1761 r. był w Kownie na sejmiku⁶⁹⁷. Brał udział w większości późniejszych sejmików i popierał faksję zabiellowską w rywalizacji na tych zgromadzeniach⁶⁹⁸. W 1764 r. uczestniczył w uchwaleniu akcesu powiatu

⁶⁹⁰ T. Żychliński, *op. cit.*, s. 296; S. Konarski, *op. cit.*, s. 334.

⁶⁹¹ „Przyznanie prawa od Zabiellów”, 20 VI 1784, LVIA SA 13803, k. 934–935; S. Konarski, *op. cit.*, s. 334.

⁶⁹² Generał lejtnant Szymon Zabiello występował jako jej plenipotent, „Przyznanie kwitacji”, 16 III 1784, LVIA SA 13803, k. 742–743.

⁶⁹³ Eleonory nie wymieniono wśród sióstr Adama w dokumencie dotyczącym podziału spadku z 1784 r., „Przyznanie kwitacji”, 30 III 1785, LVIA SA 4799, k. 433–436; S. Konarski, *op. cit.*, s. 334.

⁶⁹⁴ „Testament”, 1 VII 1790, LVIA SA 13806, k. 909.

⁶⁹⁵ Drzewo genealogiczne, b.d., NGABM F 319, 1, 16, k. 8a; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 296; S. Konarski, *op. cit.*, s. 334; *Urzędnicy*, t. 2, s. 413.

⁶⁹⁶ Przesłał z Mitawy relację komuś z otoczenia Radziwiłłów, S. Zabiello do nn., 19 X 1759, AR V 18208.

⁶⁹⁷ „Akt kredensu”, 10 II 1761, LVIA SA 13707, k. 492.

⁶⁹⁸ „Akt laudum”, 23 VII 1764, LVIA SA 13709, k. 678; Kredens na sęstwo ziemskie, 10 II 1768, LVIA SA 13711, k. 914; Kredens deputatom kowieńskim, 6 II 1769, LVIA SA 13713, k. 46v; „Akt kredensu”, 3 II 1772, LVIA SA 13714, k. 566v; „Akt kredensu”, 18 VIII

kowieńskiego do konfederacji⁶⁹⁹. W tym roku był pisarzem sądowym kapturu kowieńskiego⁷⁰⁰. W sierpniu 1767 r. podpisał akces do konfederacji radomskiej⁷⁰¹. W 1768 i 1776 r. został wybrany deputatem kowieńskim⁷⁰². Od 1767 r. występował jako podstoli kowieński, ale zapewne w rzeczywistości był tylko podstolicem⁷⁰³. W 1769 r. otrzymał wójtostwo przeroślskie⁷⁰⁴. W latach 1768–1771 był dworzaninem skarbowym, w związku z czym zajmował się intromisjami dzierżaw⁷⁰⁵. Od 1772 do 1779 r. był strażnikiem kowieńskim⁷⁰⁶. W 1779 r. został oboźnym, ale nie utrzymał się na urzędzie. Jeszcze w tym samym roku uzyskał miecznikostwo kowieńskie⁷⁰⁷. Niemniej według listu Prozora rywalizacja o strażnikostwo po Stefanie rozpoczęła się dopiero w 1780 r., kiedy był śmiertelnie chory⁷⁰⁸. Stefan zmarł w sierpniu tego roku⁷⁰⁹. Zabięło miał kilka procesów, na przykład z Dominikiem Bohuszem oskarżającym go o kradzież i pustoszenie majątku⁷¹⁰, z dominikanami o najazd na ich dobra⁷¹¹ czy z Zawiszami o długi⁷¹².

1778, LVIA SA 13717, k. 1271v; „Aktykacja kredensu”, 10 II 1779, LVIA SA 13800, k. 500; „Akt remanifestu”, 29 III 1779, LVIA SA 13800, k. 565.

⁶⁹⁹ „Instrument W. Antoniemu Zabielle”, 28 VII 1764, LVIA SA 13795, k. 107v; Uniwersał sejmikowy, 23 VII 1764, ML 534, s. 142; Instrument accessionis, 28 VII 1764, ibidem, k. 146.

⁷⁰⁰ Egzamen Łukasza Wigalowicza, 3 VIII 1764, LVIA F716, 1, 141, k. 14.

⁷⁰¹ „Akt skryptu akcesyjnego”, 24 VIII 1767, LVIA SA 13796, k. 1005v.

⁷⁰² „Akt kredensu”, 9 II 1768, LVIA SA 13711, k. 902; „Akt kredensu”, 10 II 1776, LVIA SA 13799, k. 559; *Deputaci*, s. 328.

⁷⁰³ *Urządnicy*, t. 2, s. 413.

⁷⁰⁴ „Wójtostwo przeroślskie”, 30 III 1769, ML 189, s. 238–239. Jako wójt zawarł porozumienie z Katarzyną Białłozorową starościna przeroślską, a w 1772 r. z Gertrudą Białłozorową dotyczące zbierania podatków i innych opłat, „Akta dotyczące się rozliczeń z wójtostwa przeroślskiego”, 1770–1772, AZ 168.

⁷⁰⁵ List podawczy Tomaszowi Mineyce, 18 VIII 1768, LVIA SA 13711, k. 1354–1355; Intromisja Nikodemowi Borewiczowi, 29 VIII 1769, LVIA SA 13713, k. 1198; Intromisja Szuksztom, 12 X 1770, ibidem, k. 1364, 1365; „Zeznanie intromisji”, 30 VII 1770, LVIA SA 13797, k. 707; „Dokument od W.J.P. Stefana Zabięły”, 26 XI 1771, LVIA SA 4220, k. 1135–113. Zapewne on występuje w 1771 r. mylnie jako Jan Zabięło, „Akt”, 2 III 1771, LVIA SA 13714, k. 65.

⁷⁰⁶ *Urządnicy*, t. 2, s. 446.

⁷⁰⁷ Specyfikacja podpisanych przywilejów, 20 i 24 III 1779, BC 721, s. 769–771; *Urządnicy*, t. 2, s. 384, 388, 446.

⁷⁰⁸ J. Prozor do Stanisława Augusta., 18 VIII 1780, BC 683, s. 613.

⁷⁰⁹ *Urządnicy*, t. 2, s. 446.

⁷¹⁰ Dowód pozwu Bohusza, 30 VIII 1770, LVIA SA 13797, k. 726–726v; „Dowód pozwu W.J.P. Stefana Zabięły”, 1 IX 1760, ibidem, k. 730; „Akt obdukcji”, 13 III 1773, LVIA SA 13715, k. 66; „Dowód pozwu w sprawie W.J.P. Zabięły”, 13 III 1773, ibidem, k. 67; „Aktykacja ugodliwego oraz kwitacyjnego zapisu”, 22 IX 1774, ibidem, k. 986–987; „Dowód pozwu w sprawie W.J.P. Bohuszom służące”, 6 X 1773, LVIA SA 13798, k. 712; „Dowód pozwu

Stefan najpóźniej w 1764 r. poślubił Annę z Kozakowskich⁷¹³. Już w 1765 r. Anna w związku z chorobą spisała testament, z którego wynika, że była katoliczką⁷¹⁴. Zapewne wkrótce zmarła, ponieważ w 1771 r. żoną Stefana była Anna z Juskiewiczów⁷¹⁵. Z pierwszego małżeństwa Stefan miał córkę Ludwikę wydaną za Józefa Wądołowskiego⁷¹⁶. Po śmierci ojca Ludwika i jej opiekunowie procesowali się z macochą w sprawie długów⁷¹⁷. Nie mamy pewnych informacji o synach Stefana. Najprawdopodobniej był ojcem Jana Eustachego, Ignacego i Jerzego. Pierwszy z nich urodził się w 1770 r., był majorem wojsk litewskich, sędzią i asesorem sądu głównego litewskiego oraz komisarzem cywilno-wojskowym. Miał też chyba Order św. Stanisława⁷¹⁸. Z kolei Ignacy urodził w 1774 r.⁷¹⁹

w sprawie W.J.P. Bohusza”, 6 V 1774, ibidem, k. 940; Dowód pozwu w sprawie Zabieliów z Bohuszami, 9 I 1775, LVIA SA 13716, k. 6; „Dowód obdukcji”, 14 II 1778, LVIA SA 13717, k. 978; Rejestr majątkowy, 1767, 1777, AZ 66, s. 22–24; „Ekscerpt procesu”, 6 III 1773, LNBW F94–1164; Dekret w sprawie Mingajłów i Zabieli z Bohuszem, LVIA SA 13715, k. 380–383.

⁷¹¹ Manifest dominikanów, 29 VIII 1768, LVIA SA 13796, k. 1306; „Zeznanie pozwu”, 29 VIII 1768, ibidem, k. 1307; „Dowód pozwu J.W.J.P. Stefana Zabieli”, 20 VIII 1768, LVIA SA 13711, k. 1360; „Dekret kontumacyjny”, 19 XII 1768, ibidem, k. 1463–1466.

⁷¹² „Proces w sprawie J.W.P.P. Zawiszów”, 9 I 1769, LVIA SA 13713, k. 7; „Dekret kontumacyjny”, 9 III 1769, ibidem, k. 116–117.

⁷¹³ W tym roku dał jej wyprawę i majątek w zastaw, „Akt rejestra wyprawy”, 14 VI 1765, LVIA SA 13796, k. 47; „List na przyznanie prawa zastawnego”, 1764, AZ 63.

⁷¹⁴ Na opiekunów córki wyznaczyła Szymona Zabielię, Adama Kozakowskiego i starostę garnickiego Bohusza. Zapisła córce swój majątek, który w wypadku jej śmierci miał być rozdzielony między męża i rodziców, „Testament”, 12 XII 1765, LNBW F94–1160.

⁷¹⁵ „Zaświadczenie, że w aktach grodzkich kowieńskich nie znajduje się zapis”, AZ 67; „Ekscerpt procesu”, 6 III 1773, LNBW F94–1164.

⁷¹⁶ „Kwit Józefowi i Ludwice Wędołowski”, 28 X 1787, LNBW F94–2039; „Kwit Józefowi Wądołowskiemu”, 13 I 1786, LNBW F94–1174. Według Żychlińskiego Stefan nie miał potomstwa, T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 296. W 1760 r. Stefan był ojcem chrzestnym Mikołaja Kazimierza Glińskiego wraz z Adamem Gintowtem, Katarzyną Czerniewską i Bogumiłą Borhowską, Księga chrztów z Opitołok, LVIA F604, 11, 20, k. 152v.

⁷¹⁷ „Dowód pozwu w sprawie W. Kozakowskiego sędziego”, 11 XII 1780, LVIA SA 13801, k. 951; Dekret w sprawie Zabieliowej, 16 VII 1781, LVIA SA 13802, k. 358–361v.

⁷¹⁸ W momencie powstania drzewa genealogicznego, czyli prawdopodobnie w 1802 r., Jerzy był jeszcze małoletni i kontynuował naukę, Drzewo genealogiczne, b.d., NGABM F 319, 1, 16, k. 8a; „Regestr kandydatów”, 1800, LNBW F 94–48; „Zaświadczenie urzędników trybunalskich”, LVIA SA 13809, k. 2025; S. Łoza, *Kawalerowie Orderu*, s. 101.

⁷¹⁹ Ignacy występował w spisie dworjan w 1831 r., Księga dworjan, 1831, LVIA F391, 6, 708, s. 19.

1.4.10. Adam Karol syn Tomasza

Adam Karol był synem Tomasza i Ludwiki Zabiellów. Został ochrzczony 21 grudnia 1752 r. w wyznaniu ewangelicko-reformowanym⁷²⁰. Według Wojciecha Kriegseisena miał wykształcenie prawnicze⁷²¹. W latach 1779–1794 występował jako aktor zborów ewangelickich. W związku z tą funkcją uczestniczył w kilku procesach i interesach jako przedstawiciel Jednoty Ewangelicko-Reformowanej, zajmował się też realizacją opodatkowania protestantów podczas Sejmu Czteroletniego⁷²². Zabiello w latach 1781–1792 był podczaszym czernichowskim⁷²³. Był też konsyliarzem wołkowyskim z ramienia konfederacji targowickiej⁷²⁴. Zmarł 20 czerwca 1813 r.⁷²⁵

17 maja 1778 r. poślubił Joannę z Gintowt-Dziewiałtowskich. Spłodził z nią Jana Michała ochrzczonego 11 kwietnia 1779, a pochowanego 12 grudnia 1797, Bogumiłę ochrzczoną 21 października 1781, Aleksandra ochrzczonego 28 listopada 1783, pochowanego 14 listopada 1784 i Kajetana Bogusława urodzonego 7 sierpnia 1787 r.⁷²⁶

1.4.11. Franciszek syn Tomasza

Franciszek był synem Tomasza i Wiktorii Zabiellów⁷²⁷. Żychliński informuje, że był on porucznikiem wojsk litewskich⁷²⁸.

Był ojcem Erazma i Rozalii wydanej za Karola Dąbrowicza⁷²⁹.

⁷²⁰ S. Konarski, *op. cit.*, s. 334.

⁷²¹ W. Kriegseisen, *Ewangelicy*, s. 97.

⁷²² Na przykład: Proces Dionizego Mikuckiego 1788–1794, LNBW F93–256, 258–259, 262–267, 269–272, 274, 1203; Plenipotencja do wykupu zastawu, 31 III 1791, LNBW F93–460; Proces z Michałem Rubowiczem, 1780–1785, LNBW F93–940, 946, 951–952, 956, 960, 962, 964–965, 967–968, 971; Potwierdzenie fundacji, 1779–1780, LMAB F40–500, k. 4–6, 30–36; Oświadczenia Adama Zabielly, 1785, LMAB F40–690, k. 17, 19, 26–27; Przysięgi w sprawie podatków, 1789, LMAB F40–947 oraz LNBW F93–66; Zabiello do nn., 5, 20 IX 1789, 31 V b.r., LMAB F40–25, k. 9, 32–33; W. Kriegseisen, *Ewangelicy*, s. 97, 167.

⁷²³ *Urządnicy województw kijowskiego i czernichowskiego XV–XVIII wieku*, t. 3, oprac. E. Janas i W. Kłaczewski, Kórnik 2002, s. 176.

⁷²⁴ *Sumariusz generalny czynności konfederacji targowickiej*, 26 IX 1793; A. Wolański, *op. cit.*, s. 537; R. Šmigelskytė-Stukienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės*, s. 267, 234–235.

⁷²⁵ S. Konarski, *op. cit.*, s. 334.

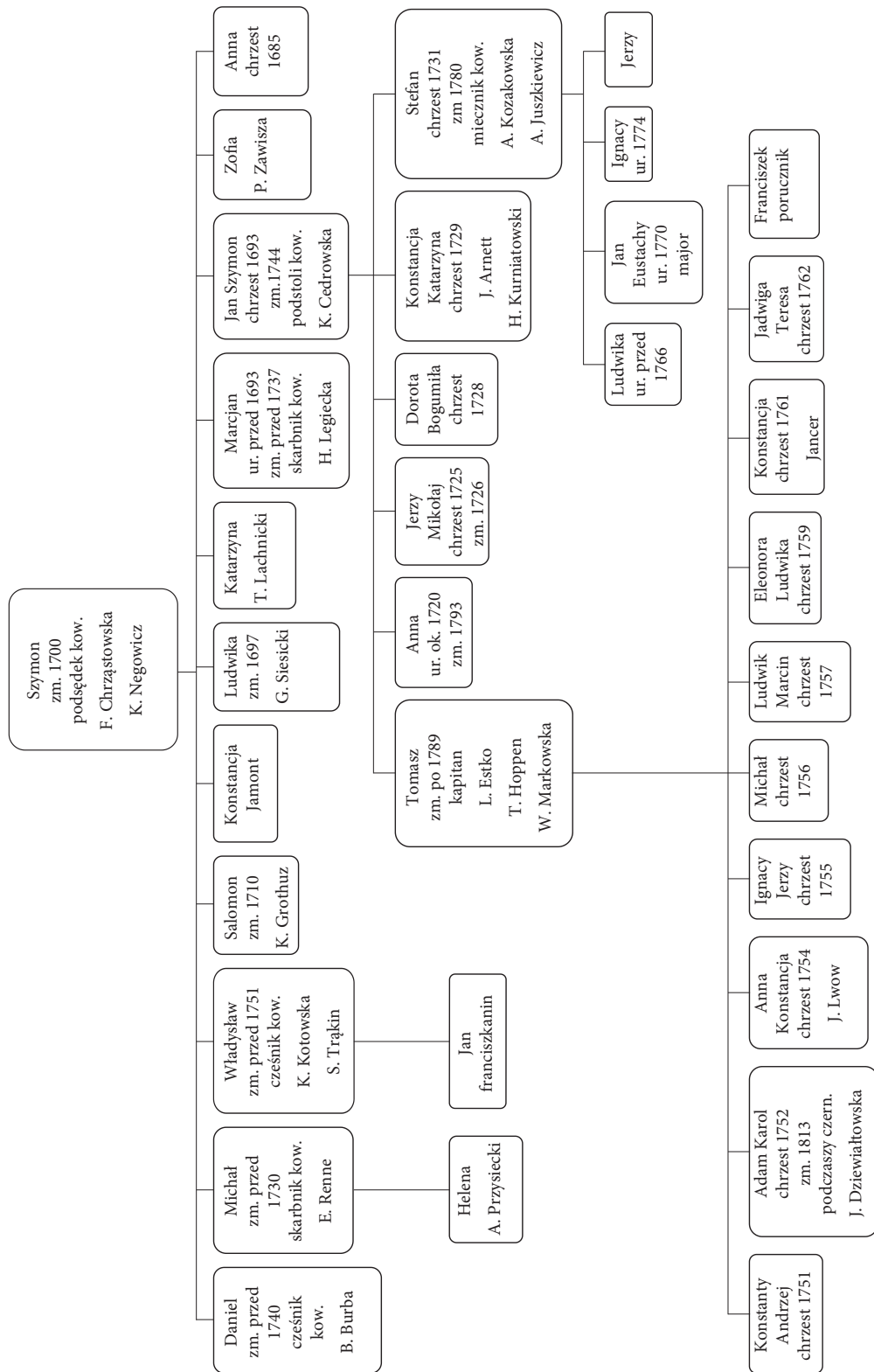
⁷²⁶ *Ibidem*; „Przyznanie zapisu wieczystego”, 22 II 1779, NGABM F1774, 1, 10, k. 206–207.

⁷²⁷ „Testament”, 1 VII 1790, LVIA SA 13806, k. 908–909.

⁷²⁸ T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 296.

⁷²⁹ *Ibidem*.

Linia na Medekszach

1.5. Inne linie

Na koniec tego rozdziału warto poświęcić kilka słów Zabiellom, którzy nie należą do gałęzi rodu stanowiących przedmiot tych badań. Nie prowadzili oni poważniejszej działalności politycznej, w związku z tym przeważnie zachowało się niewiele dotyczących ich informacji.

Jan Ciechanowicz pisał o gałęzi Zabiellów żyjącej na Ukrainie w XVII w. Jej protoplastą był Michał, ojciec setnika kozackiego Piotra i atamana horodniczego borzeńskiego Konstantego. Pierwszy z nich zmarł w 1689 r., pozostawiając synów Bazylego i Stefana. Ciechanowicz przypuszcza, że ta linia Zabiellów uległa rutenizacji, używając nazwiska Zabielenko. Wspomina też o Zabiellach żyjących na Podolu, uszlachconych w Rosji za służbę wojskową, innej linii mieszkającej w okolicach Propojaska oraz Janie Zabielle żyjącym w 1661 r. w Nowogródzczyźnie⁷³⁰.

Zachowały się też informacje o linii Zabiellów używającej herbu Mazur. Najstarszym znanym jej przedstawicielem był Stanisław Zabiello, który w 1754 r. kupił od Piotra Zabielly (niezidentyfikowanego) Starosiele. Żoną Stanisława była Marianna z Niewieskich, z którą miał synów Michała, Teodora i Dominika. Ostatni z nich miał żonę Petronelę i syna Jana ochrzczonego w 1769 r. Jan był od 1793 r. stanowniczym ziemi stołowieckiej, potem sędzią grodzkim, a następnie ziemskim nowogrodzkim. Poślubił Bogumiłę z Rajeckich, z którą miał syna Tadeusza Dominika ochrzczonego w 1804 r. „z wody”⁷³¹. Miał też chyba syna Andrzeja⁷³². Kolejny syn Stanisława, Teodor, z Anną z Kuszlów miał synów Antoniego ochrzczonego w 1782 i Onufrego urodzonego w 1780 r.⁷³³ Może z tą linią związani byli Stefan i Antonina z Taracewiczów Zabiellowie rotmistrzowie nowogródzcy, którzy w 1782 r. kupili od Joachima i Franciszki Kmitów Pucewicze⁷³⁴.

⁷³⁰ J. Ciechanowicz, *op. cit.*, s. 427–429.

⁷³¹ Wywód Zabiellów, 1832, NGABM F 319, 2, 1139, k. 588; Akt sprzedaży, 20 III 1731, NGABM F 319, 2, 1143, k. 24–29v; Metryka Jana Dominika, 28 XI 1769, *ibidem*, k. 15; „Kopia dekretu”, 20 VI 1816, *ibidem*, k. 44–45, 59–60; Załączone dokumenty, 1825, *ibidem*, k. 48; Zeznanie, 19 XI 1826, *ibidem*, k. 52–53; Wyjaśnienie metryk, 18 III 1827, *ibidem*, k. 57–58; Akt wywodowy, 1841, *ibidem*, k. 67v; Dokument do deputacji wywodowej, 12 XI 1826, *ibidem*, k. 72; Wywód Zabiellów, 1832, *ibidem*, k. 75–77; Do marszałka szlacheckiego, 1833, *ibidem*, s. 79–80; Spis dokumentów, 1853, *ibidem*, k. 143–144; J. Ciechanowicz, *op. cit.*, s. 430.

⁷³² Akta wywodowe, 22 II 1853, NGABM F 319, 2, 1143, k. 163–164.

⁷³³ Metryka chrztu, 10 VI 1789, NGABM F 319, 2, 1143, k. 4; „Kopia dekretu”, 9 V 1825, *ibidem*, k. 63–64; Wywód Zabiellów, 1832, *ibidem*, k. 75–77; Do marszałka szlacheckiego, 1833, *ibidem*, s. 79v; J. Zabiello do marszałka nowogrodzkiego, 29 V 1833, *ibidem*, k. 82; Spis dokumentów, 1853, *ibidem*, k. 143–144; J. Ciechanowicz, *op. cit.*, s. 430.

⁷³⁴ „Przyznanie prawa wieczysto sprzedażnego”, 12 V 1782, NGABM F1774, 1, 13, k. 366–367; „Przyznanie zapisu asekuracyjnego”, 21 V 1782, *ibidem*, k. 368–368v.

W innym źródle znajdujemy informacje o Adamie Zabelle, który w 1639 r. sprzedał Zabeliszki. Miał syna Janusza, a ten z kolei był ojcem Józefa, zmarłego przed 1744 r. Józef miał żonę Krystynę z Łabunów i syna Teodora, który w 1744 r. procesował się o Zabeliszki⁷³⁵. Inna linia Zabiellów herbu Topór, mieszkająca w powiecie słuckim, pochodzi od Piotra, którego synem miał być Kazimierz, a może też Katarzyna wydana za Franciszka Ożegalskiego. Kazimierz poślubił Krystynę z Kiernczyckich i miał z nią syna Władysława Waleriana ochrzczonego w 1708 r. Władysław zaś był ojcem Macieja i Marcina Antoniego ochrzczonego w 1744 r. Marcin poślubił Petronelę, z którą miał synów Ignacego ochrzczonego w 1776 r., Szymona i Piotra. Z kolei Maciej i jego żona Franciszka byli rodzicami Floriana, ochrzczonego w 1786 r., i Adama Tomasza⁷³⁶. Do jeszcze innej linii należą Stanisław Zabiello, jego syn Jakub i wnuk Adam, który w 1781 r. sprzedał Antoniemu Pacewiczowi Kubiszki⁷³⁷. Może właśnie wyżej wymieniony to Jakub Antoni, który był w 1731 i 1732 r. mostowniczym kowieńskim⁷³⁸.

W źródłach występuje chorąży, a potem porucznik Mikołaj Zabiello, nie wiemy jednak, do której linii należał i nie znamy jego najbliższej rodziny. Wiemy jedynie, że pełniąc służbę wojskową przysyłał Radziwiłłowi relacje z wydarzeń, a czasem też zajmował się sprawami majątkowymi księcia⁷³⁹. Głównie na polu gospodarczym służył Radziwiłłom Michał Zabiello, który zajmował się w latach 1761–1762 majątkiem w Ołyce, w 1763 r. w Nieświeżu, a w latach 1769–1775 i 1779–1780 w Żółkwi⁷⁴⁰. Michał zmarł

⁷³⁵ „Protestacja J.P. Mikołaja Dziakońskiego”, 13 V 1744, LVIA SA 4756, k. 324–325v. Możliwe, że właśnie ten Józef podpisał protestację szlachty wileńskiej przeciw sejmikowi deputackiemu w 1724 r., a w 1732 r. był lustratorem podymnego, R. Jurgaitis, *Vilniaus seimelio veikla 1717–1795 m.*, Kaunas 2007, s. 85, 144, 221.

⁷³⁶ Wywód Zabiellów, 30 XI 1802, NGABM F 319, 1, 16, k. 20; Metryki, 1708, 1744, 1776, 1786, NGABM F 319, 2, 1139, k. 243–245; „Testymonium Ożegalskim służące”, 5 VIII 1783, LVIA SA 13718, k. 387; „Akt metryki Franciszka Ożegalskiego”, 5 VIII 1783, ibidem, k. 390; „Akt metryki ślubu Ożegalskich”, 5 VIII 1783, ibidem, k. 390v. Być może o pochodzącym z tej linii Kazimierzu pisze J. Ciechanowicz, choć według tego autora miał on należeć do szlachty witebskiej, J. Ciechanowicz, *op. cit.*, s. 430.

⁷³⁷ „Aktykacja prawa przedaźnego”, 12 XII 1781, LVIA SA 14567, k. 596–596v.

⁷³⁸ *Urzędnicy*, t. 2, s. 385.

⁷³⁹ M. Zabiello do Radziwiłła, 1745–1769, AR V 18204, s. 1–13; M. K. Radziwiłł do M. Zabielly, 21 I 1756, AR IV 877, s. 46. Trzeba zwrócić uwagę, że listy Mikołaja i opisanego dalej Michała Zabiellów połączono w jeden zbiór, choć były to prawdopodobnie dwie różne osoby. Przemawia za tym fakt, że pierwszy z nich w 1754 r. był porucznikiem, a drugi w 1761 r. jeszcze chorążym. Chyba raczej nie można też łączyć Mikołaja z przedstawionym wcześniej Mikołajem synem Jana. Dwa listy Mikołaja przyłączono również do sygnatury AR V 18205.

⁷⁴⁰ M. Zabiello do Radziwiłła, 1761–1788, AR V 18204, s. 14–73. Michał zajmował się sytuacją w Żółkwi, gdy w 1770 r. wybuchła tam epidemia, M. Zabiello do Radziwiłła, 4 I, 17 I, 4 III, 10 VIII, 30 XII 1771, 24 IV 1772, AR V 18204, s. 24–40; Zeznanie obywateli

nie później niż w 1789 r.⁷⁴¹, pozostawił żonę Magdalenę z Kostrzyckich. W 1778 r. w Żółkwi ochrzczono ich syna Sebastiana⁷⁴².

Mamy też kilka informacji o trudnym do rozpoznania Ignacym Zabielle. Uczestniczył on w elekcji Stanisława Augusta z powiatu wołkowyskiego⁷⁴³. Niewykluczone, że ten sam Ignacy w 1779 i 1789 r. występował jako mostowniczy kowieński i procesował się przeciw Franciszkowi Łaniewskiemu Wołkowi o Hołynkę⁷⁴⁴. Nie wiadomo, czy też nie on w latach 1805–1806 zajmował się rachunkami jako pisarz poczty nieświeskiej, w 1807 był ekonomem mikołajewskim, a w latach 1808–1810 zajmował się rachunkami dotyczącym folwarku w Paźdierzycach⁷⁴⁵. Być może żoną lub powinowatą Ignacego była Barbara ze Sztangwałtów Zabiellowa, która w 1791 r. planowała sprzedaż gruntu i karczmy w Klusach Krauzemu⁷⁴⁶.

Jest też kilku Zabiellów, o których mamy tylko pojedyncze informacje, niepozwalające zorientować się w ich koneksjach. W 1700 r. Jerzy Zabiello z województwa wileńskiego podpisał postanowienie generalne stanów pod Olkiennikami⁷⁴⁷. W 1735 r. Jan Zabiello jako kapitan był plenipotentem swego wuja Teodora Mirowicza w kontrakcie z Antonim i Zofią Strawińskimi⁷⁴⁸. Inny Jan Zabiello zwracał się do Augusta III, a potem Stanisława Augusta w sprawie swego majątku w Gdańsku, pozostawionego przez matkę, która uciekła od męża mającego dobra w Rosji⁷⁴⁹. Również pewien Jan w 1773 r. jako strażnikowicz kowieński porozumiewał się z Janem i Katarzyną Mingajłami⁷⁵⁰. Podobnie nie mamy bliższych informacji

Żółkwi, 11 III 1772 w Żółkwi, NGABM F 694, 4, 1022; Pretensje różne od Żydów, 21 IV 1772, ibidem, 1023.

⁷⁴¹ Karol Mikuć starał się pomóc wdowie po kapitanie Zabielle, między innymi prosząc o wypłacenie należnej jej mężowi nagrody, K. Mikuć do nn., 1789, AR XXI, Z5, s. 46.

⁷⁴² Metryka chrztu, 3 IV 1778, Zbiór Czołowskiego, 610, s. 8. Zachował się niedatowany list Magdaleny Zabiellowej do Radziwiłła z prośbą o pomoc finansową dla rodziny pod nieobecność męża; być może autorka była żoną Michała, M. Zabiellowa do Radziwiłła, b.d., AR V 18213. W 1780 r. Michał wspominał, że potrzebne mu fundusze na wykształcenie dzieci, M. Zabiello do Radziwiłła, 22 XII 1780, AR V 18204, s. 54–55.

⁷⁴³ *Elektorów poczet*, s. 418.

⁷⁴⁴ „Dowód obwieszczenia w sprawie Wołka”, 30 I 1779, NGABM F1774, 1, 10, k. 142–142v; „Dowód pozwu w sprawie W. Wołka”, 27 II 1779, ibidem, k. 217–217v; „Dekret konfumacyjny”, 14 IV 1777, LVIA SA 518, s. 363–364; *Urzędnicy*, t. 2, s. 386.

⁷⁴⁵ Regestry, kwity rachunki, 1805–1810, AR XXI, Z4.

⁷⁴⁶ Dokument ten został spisany w Hołynce, Skrypt plenipotencyjny, 31 I 1791, LVIA F1282, 1, 11493, k. 1.

⁷⁴⁷ *Postanowienie generalne stanów WXL pod Olkiennikami*, 1700.

⁷⁴⁸ „Kopia kontraktu”, 19 XI 1734, LVIA F1282, 1, 5816, k. 1.

⁷⁴⁹ J. Zabiello do Stanisława Augusta, b.d., BC 690, s. 483–484.

⁷⁵⁰ Rejestr majątkowy, 1767, 1777, AZ 66, s. 23.

o Andrzeju Zabielle, który w 1765 r. był arendarzem franciszkanów⁷⁵¹. Tadeusz Zabiello występował w rejestrze popisowym żmudzkiem 1765 r.⁷⁵², a w 1769 uczestniczył w procesie z bazylianami o najazdy⁷⁵³. Nieznana jest też bliżej Teresa Zabiellowa, w latach 1776–1778 kantorka w kościele zamkowym, opłacana przez kamerę nieświeską⁷⁵⁴. Trudno zidentyfikować stolnika wołkowyskiego Zabiellę, należącego w 1775 r. do komisji do rozstrzygnięcia sprawy Leonarda Azaryczy⁷⁵⁵.

Jak widać z powyższego przeglądu informacji biograficznych i genealogicznych dotyczących Zabiellów, w XVIII w. ród ten nabrał znaczenia. Jego przedstawiciele nie tylko zostawali głównymi działaczami politycznymi w skali powiatu, ale osiągnęli też urzędy senatorskie, a niektórzy uczestniczyli w polityce na skalę ogólnokrajową. Za czasów Augusta III dwaj kolejni marszałkowie kowieńscy – Mikołaj, a potem Antoni Zabiello – odgrywali decydującą rolę w powiecie kowieńskim. Drugi z nich według zachowanych źródeł był najbardziej aktywnym politycznie członkiem rodu i starał się rozciągnąć swe wpływy na sąsiednie ziemie. W połowie wieku rodzina osiągnęła też pierwsze krzesło senatorskie, a mianowicie kasztelanię mściwską. W czasach ostatniego króla przedstawiciele rodziny Zabiellów nie odznaczyli się już takimi talentami politycznymi. Spośród kolejnych marszałków Szymon pozostawał w cieniu swego poprzednika, a Ignacy wyróżniał się raczej majątkiem niż aktywnością polityczną. Starali się oni jednak podtrzymać znaczenie Zabiellów w Kowieńszczyźnie. Udało im się poza tym uzyskać kolejną kasztelanię, tym razem mińską, a Józef Zabiello działał politycznie w Warszawie, dochodząc do hetmaństwa podczas konfederacji targowickiej. Warto na koniec podkreślić, że wzrost pozycji politycznej dotyczył linii łabunowskiej i łowczowskiej. Linia na Medekszach miała znacznie skromniejsze osiągnięcia, co mogło się wiązać z ograniczeniami wynikającymi z ich wyznania.

⁷⁵¹ „Akt rejestru”, 1 X 1765, LVIA SA 14562, k. 451.

⁷⁵² Ibidem, k. 458.

⁷⁵³ „Proces nomine J.P.P. Skowdwiłłów”, 13 V 1769, LVIA SA 14563, k. 617.

⁷⁵⁴ Kwity, 1776–1778, AR XXI, Z6.

⁷⁵⁵ VL, t. 8, s. 388.

Zaplecze materialne i społeczne działalności politycznej

2.1. Majątki jako podstawa działalności politycznej

Działalność polityczna Zabiellów musiała opierać się na odpowiednich zasobach materialnych, służących do pozyskiwania stronników, przygotowania współpracy z magnatami oraz samych obrad sejmikowych. Jednocześnie jednym z celów tego rodzaju aktywności jest często dążenie do wzbogacenia się. Z tego powodu istotne jest zbadanie sytuacji i polityki majątkowej Zabiellów. Realizacja tego zadania jest utrudniona przez luki źródłowe. Liczne wzmianki o dobrach Zabiellów umożliwiają rozróżnienie zapewne zdecydowanej większości majątków, którymi dysponowali. Niemniej zachowane wiadomości są fragmentaryczne i często nie pozwalają odtworzyć pełnych dziejów danego majątku w omawianym okresie, wskazać, którzy członkowie rodziny i w jakich dokładnie latach posiadali określone dobra. W większości wypadków nie można ustalić ich wielkości, nieraz nie wiadomo nawet, czy składały się z jednego gospodarstwa, czy wielu wsi¹. Z zasady nie da się także określić, czy dana osoba była właścicielem całego omawianego majątku, czy tylko jego części². Dodatkowym utrudnieniem jest fakt, że w interesującym nas okresie trudno mówić o stałym, określonym obszarze konkretnych dóbr, ponieważ ulegały one rozbiciu lub przyłączano do nich nowe tereny.

Znane z przekazów majątki należące do Zabiellów zostały zestawione w aneksie. Wspomniane wyżej luki źródłowe powodują, że na podstawie zachowanych wzmianek nie można odtworzyć dokładnej sytuacji majątkowej

¹ Pomocny mógłby być *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, jednak został on wydany dopiero pod koniec XIX w., a przez ten czas obszar różnych majątków ulegał znacznym zmianom.

² Często posiadacz danego majątku dokupywał następne jego części lub procesował się z właścicielem sąsiedniego majątku, noszącego tę samą nazwę. Por. aneks.

rodziny. Zebrane informacje pozwalają nam jednak dojść do hipotetycznych wniosków. Przede wszystkim w omawianych latach można zaobserwować wzrost liczby majątków, jakimi dysponowali Zabiellowie, choć niewiele wiemy o ich wartości³. W źródłach znajdujemy wzmianki o ponad trzydziestu, które znalazły się w rękach przedstawicieli tej rodziny w czwartej dekadzie XVIII w.⁴ W drugiej połowie wieku liczba ta wzrosła, wreszcie w latach osiemdziesiątych w rękach Zabiellów było ponad sześćdziesiąt majątków. W latach dziewięćdziesiątych nastąpiło jednak nieznaczne zmniejszenie stanu posiadania. Wynika z tego, że wzrost znaczenia rodu w XVIII w. wiązał się z pomnożeniem posiadanych majątków.

Jak przedstawiono w poprzednim rozdziale, rodzina Zabiellów dzieliła się na trzy linie o różnym znaczeniu politycznym, istotne są też różnice w ich sytuacji majątkowej. Z zachowanych źródeł wynika, że w latach trzydziestych większością (prawie 20) dóbr dysponowała linia łabunowska, zwłaszcza jej założyciel Mikołaj i jego syn Jan Zabiellowie. Trudno określić wartość wszystkich posiadanych przez nich majątków, ale wiemy, że posiadali prawdopodobnie sześć o wartości przynajmniej 10 tysięcy złotych, na przykład Dziewiałtów czy Łabunów. W tym czasie linia łowczowska i na Medekszach miały po kilka majątków. Do przedstawiciela pierwszej z nich, Antoniego Zabielly, należały między innymi Bernatowicze i Czerwony Dwór, warte co najmniej kilkanaście tysięcy złotych. Linia na Medekszach z kolei dysponowała przynajmniej trzema majątkami o wartości około 10 tysięcy złotych, mianowicie Koplami, Medekszami i Rombortyszkami.

Inaczej przedstawiała się sytuacja w drugiej połowie XVIII w., kiedy to linia łowczowska miała zdecydowaną większość dóbr. Od lat sześćdziesiątych dysponowali oni około czterdziestoma majątkami w jednym czasie. Przewaga tej linii była głównie zasługą Antoniego Zabielly, przez którego ręce w trzeciej ćwierci XVIII w. przeszło ponad dwadzieścia majątków. Mniej więcej połowa z nich była warta ponad 10 tysięcy złotych, a niektóre, jak Bernatowicze i Pojeziory, mogły kosztować nawet ponad 100 tysięcy złotych. Po śmierci Antoniego dobra linii łowczowskiej zostały rozdzielone między jego dwóch braci, żonę i czterech synów. Spośród nich szczególnie majątna

³ Za pojedyncze dobra uznaję takie, które miały wspólną nazwę i przez omawiany okres nie były dzielone między kilku Zabiellów. W przypadku zespołów dóbr, których różne części miały osobne nazwy i różnych posiadaczy, każdą z nich traktuję jako osobny majątek. W obliczeniach uwzględniam wszystkie majątki, które znalazły się w rękach Zabiellów w danym dziesięcioleciu, niezależnie od tego, jak długo nimi dysponowali.

⁴ Według rejestru podymnego z 1690 r. Zabiellowie dysponowali w tym roku trzema majątkami z kilkunastoma dymami, ale można się domyśleć, że liczby te zostały zanizzone, *Metryka Litewska, rejestry podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo Trockie 1690 r.*, red. H. Lulewicz, Warszawa 2000, s. 139, 141, 162.

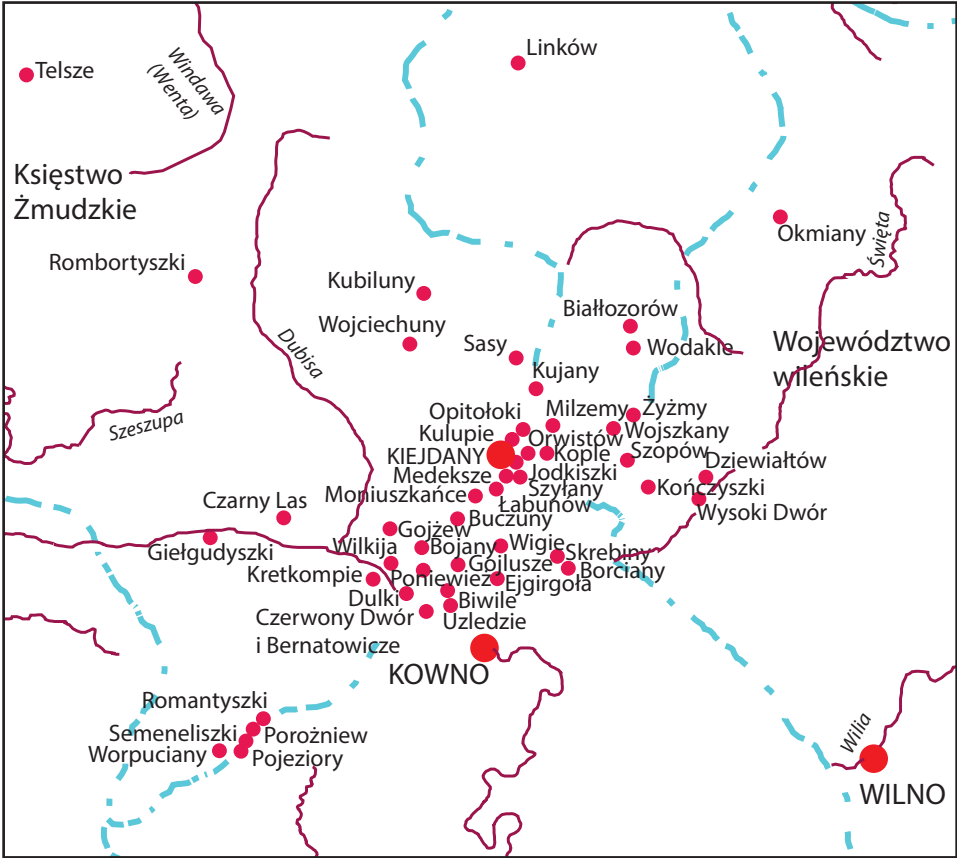
stała się Zofia Zabiello, która wraz ze swym rodzeństwem odziedziczyła po rodzicach dobra o wartości w sumie kilkuset tysięcy złotych. Należało do nich Orzechowno, które wdowa po Antonim wykupiła za ponad 50 tysięcy złotych. Z kolei brat Antoniego Szymon dysponował na przykład dobrami Szopów, o wartości około 50 tysięcy złotych, czy Medeksami i Jodkiszkami wartymi po kilkanaście tysięcy. Warto też zwrócić uwagę na syna Antoniego, Jerzego, który odziedziczył część majątków po ojcu, a poza tym przez krótki czas był mężem Teodory z Piotrowiczów, która miała prawa dziedziczne do części z trzech znacznych majątków, w tym wartych ponad 400 tysięcy Upników.

W drugiej połowie XVIII w. linia łabunowska ustąpiła łowczowskiej pod względem zamożności, ponieważ jej przedstawiciele dysponowali jedynie kilkunastoma majątkami jednocześnie. Jednak należący do nich Ignacy Zabiello w latach siedemdziesiątych zaczął doganiać pod względem liczebności majątków swego krewnego Antoniego, a po jego śmierci zyskał przewagę nad swymi kuzynami. Jako jedyny spadkobierca swego ojca Jana i dziada Mikołaja dysponował w ostatnich dziesięcioleciach XVIII w. około 20 majątkami. Przez jego ręce przeszło co najmniej pięć majątków wartych kilkadziesiąt tysięcy. Poza tym przez krótki okres dzierżawił „hrabstwo kiejańskie” warte około 200 tysięcy. W drugiej połowie XVIII w. najgorzej przedstawiała się sytuacja majątkowa linii na Medeksach. Jej przedstawiciele dysponowali zaledwie kilkoma majątkami, z czego prawdopodobnie tylko Kople i Rombortyszki przedstawiały większą wartość⁵.

Wynika z tego, że w pierwszej połowie XVIII w. najlepszą sytuację majątkową miała linia łabunowska, lecz w drugiej połowie linia łowczowska zdecydowanie ją wyprzedziła. Z kolei linia na Medeksach, niewyróżniająca się w pierwszej połowie XVIII w., w późniejszych latach jeszcze osłabła pod względem majątkowym. Mimo że w ostatnich dziesięcioleciach XVIII w. linia łowczowska jako całość cieszyła się przewagą majątkową, to jeśli chodzi o poszczególne osoby największą liczbą dóbr dysponował przedstawiciel linii łabunowskiej. Sytuacja majątkowa rodu Zabiellów odzwierciedla znaczną aktywność polityczną przedstawicieli linii łabunowskiej i łowczowskiej oraz mniejszą rolę linii na Medeksach. Charakterystyczne jest, że najwięcej majątków posiadały osoby sprawujące urząd marszałka. Wyjątkiem jest tu Jan Zabiello, który odziedziczył znaczne dobra po ojcu. Dopiero z czasem przewagę majątkową zyskał kolejny po Mikołaju marszałek Antoni.

Odzwierciedleniem działalności politycznej Zabiellów jest także położenie geograficzne ich majątków. Większość z nich leżała w powiecie kowieńskim, zwłaszcza w okolicy Kowna i Kiejdan, ale było też kilka w okolicy

⁵ Por. aneks.

Lokalizacja majątkowa Zabiellów (uwzględniono majątki posiadane przez co najmniej 10 lat)

Pilwiszek. Poza tym sporo majątków znajdowało się w Księstwie Żmudzkiem oraz w Upickim i Wiłkomierskim. Zdarzały się pojedyncze w dalszych ziemiach, na przykład województwie połockim czy powiecie wołkowskim. Zgadza się to z faktem, że Zabiellowie działali głównie w powiecie kowieńskim, ale starali się rozciągnąć swe wpływy na Żmudź, powiat upicki i wiłkomierski. Poza tym posiadanie dóbr poza Kowieńszczyzną często było rezultatem zawieranych małżeństw, na przykład poślubianie Białozorówien przynosiło dobra w Upickim, a małżeństwo z Zofią Szczyttówną w Połockiem⁶.

Pewnych informacji o znaczeniu posiadanych dóbr dostarczają też znajdujące się na ich terenie miasteczka. Ignacy Zabielló miał Łabunów, który w 1791 r. dostał od króla przywilej na jarmarki w dniu 26 lipca⁷. Ignacy

⁶ Por. aneks.

⁷ „Przywilej na jarmarki”, 17 II 1791, LVIA SA 13808, k. 113.

dzierżawił też Wiliampol, a przedstawiciele linii łabunowskiej mieli jeszcze Nowe Miasto. Z kolei w linii łowczowskiej Antoni Zabięłło miał miasteczko Wilkiję, jego brat Józef Orwistów, a syn Michał Jaśwojnie. Zdarzało się też, że Zabięłłowie poślubiali panny dziedziczące prawa do miasteczek. Zofia Zabięłłowa miała prawa do Orzechowna, Datnowa i Prozorek, Teodora Zabięłłowa do Upnik i Smorgoni, a Barbara Zabięłłowa do Świsłoczy⁸. Podsumowując można zauważyć, że dobra zawierające miasteczka są raczej równomiernie podzielone między przedstawiciele linii łabunowskiej i łowczowskiej.

Wśród wymienionych wyżej dóbr znajdowały się starostwa. Były one nie tylko świadectwem pozycji materialnej Zabięłłów, ale też ich umiejętności pozyskiwania łask królewskich. Liczebnością królewszczyzn wyróżniał się Antoni Zabięłło, który według zachowanych źródeł posiadał aż dziewięć różnego rodzaju dzierżaw, w tym starostwo wilkijskie. Bracia Antoniego mieli natomiast po pięć królewszczyzn, między którymi Szymon miał ciwuństwo szawdowskie, a Józef starostwo telszewskie. Przedstawiciele linii łowczowskiej, a zwłaszcza Antoni, potrafili zatem wykorzystywać aktywność polityczną dla korzyści materialnych. Nieco gorzej radził sobie później wzbogacony Ignacy Zabięłło, który cieszył się czterema królewszczyznami, między innymi wójtostwami kubiluńskim, wojciechuńskim i saskim. Również inni Zabięłłowie miewali po jednej lub dwie królewszczyzny, na przykład synowie Antoniego – Michał starostwo jaśwojńskie, a Józef starostwo wasiliskie. Warto dodać, że Zabięłłowie najczęściej starostw dostawali w latach pięćdziesiątych, lecz ogólnie w czasach Augusta III uzyskali podobną liczbę jak za Stanisława Augusta⁹.

Według zachowanych źródeł dość rzadko (około 10 przypadków) Zabięłłowie dzierżawili dobra prywatne. Poszczególne przedstawiciele rodziny trzymali najwyżej jeden lub dwa majątki, przy czym dotyczyło to raczej bogatszych osób, na przykład Antoniego (Łujaszew i Poabele) i Jana (Szyłopodeggle i Nacuny). Zdarzało się, że czołowi działacze stronnictw politycznych dawali Zabięłłom dobra w dzierżawę, by zapewnić sobie ich współpracę. Najlepszym tego przykładem jest zarzucane Antoniemu Zabielle przez Marcina Matuszewicza trzymanie należącej do Jerzego Flemminga Rzeczycy bez uiszczania należnych opłat¹⁰.

Dużo więcej informacji mamy o oddawaniu przez Zabięłłów dóbr dziedzicznych w zastaw. Według danych zebranych w aneksie dotyczyło to około czterdziestu majątków. Najczęściej czynili tak Antoni i Ignacy Zabięłło,

⁸ Por. aneks.

⁹ Por. aneks.

¹⁰ M. Matuszewicz, *Diariusz życia mego*, t. 1, Warszawa 1986, s. 450, 644, 753. Por. aneks.

którzy mieli ich najwięcej. Zastawianie dóbr mogło nieco ułatwiać zarządzanie tak licznymi majątkami i być wykorzystywane w celu pozyskiwania popleczników politycznych. Trzeba jednak zauważyć, że znanych jest tylko kilka wypadków, w których stronnicy Zabięłłów mieli w zastawie ich majątki¹¹. Zastawianie było sposobem na pożyczanie większej sumy pieniędzy, w związku z czym korzystali z tego również ubożsi przedstawiciele rodziny. Bardziej opłacalne było oddawanie majątków warendę, lecz znamy nieliczne tego przykłady, dotyczące na przykład Pojeziory czy Medeksz. Zdarzało się też oddawanie dóbr w dożywocie, na przykład Antoni Zabięłło zapisał należący do Gojżewa folwark Polesie Pawłowi i Klarze Pryżgintom w zamian za usługi sąsiedzkie¹².

Wyżej wspomniano o pozyskiwaniu starostw, nie można też pominąć sposobów zdobywania dóbr prywatnych. Z zachowanych źródeł wynika, że w XVIII w. Zabięłłowie najczęściej kupowali majątki¹³. Zdarzało się, że dokupywali kolejne tereny, tworząc wielkie dobra, na przykład Łabunów. Ułatwiała to zarządzanie nimi, ale mogło też być powodowane ambicjami wzorowania się na lityfundjach magnackich. Często Zabięłłowie pozyskiwali majątki przez małżeństwa z ich dziedziczkami. Traktowali zatem te związki jako sposób wzbogacenia się, choć czasami musieli spłacać współspadkobierców. O skuteczności tej metody świadczy fakt, że skorzystali na niej dwaj najbogatsi przedstawiciele rodziny, a mianowicie Antoni poślubiając Zofię Szczyttównę¹⁴ i Ignacy przez małżeństwo z Anną

¹¹ Por. s. 152–154.

¹² Zapis Pawłowi i Klarze Pryżgintom, 24 VI 1763, LNBW F94–847. Pewne niejasności wprowadza tu nieprecyzyjne używanie w źródłach takich terminów jak arenda, dzierżawa czy zastaw, U. Augustyniak, *Dwór i klientela Krzysztofa Radziwiłła*, Warszawa 2001, s. 68.

¹³ Na przykład: Gojżew i Pojeziory, Zapis Krasieńskich, 13 II 1754, LVIA F716, 2, 21, k. 193–194, 202–205; Inwentarz Gojżewa, ibidem, s. 196–197; Intromisja Zabięłłom, 13 II 1754, ibidem, s. 199–201; Intromisja Zabielle, 24 IV 1756, LVIA F716, 2, 20, k. 87; Zapis Jana Grothuza, 24 IV 1756, ibidem, k. 88–91; Akta kupna-sprzedaży dóbr Gojżew, 1766–1837, AZ 16; „Akt intromisji”, 9 XII 1760, LVIA SA 13706, k. 606; Spis akt w sprawie Pojeziory, LVIA F1279, 65, k. 101v, 103; Zapis Jana Potockiego, 7 XI 1760, LVIA SA 13707, k. 502–503, 508–509.

¹⁴ Zyskali Białą, Sokoliszcze, Mojsiewiczze, Orzechowno, Przyznanie zapisu od Józefa Szczytta, 26 X 1767, ML 186, s. 169–172 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 151–152; „Akt dokumentu J.W.J.P. Oskierki”, 13 III 1771, LVIA SA 13714, k. 77–78; Akt zapisu Justynianowi Szczyttowi, 23 III 1771, ibidem, k. 85–86; „Akt przyznania wieczysto rzecznoego prawa”, 23 III 1771, ibidem, k. 87–88v. W 1771 r. dostali część Mojsiewicz od Krzysztofa Szczytta, co sugeruje, że część posiadana wcześniej przez Zabięłłów wniosła Zofia, Prawo darowne, 23 III 1771, LVIA SA 13797, k. 1039–1040; „Przyznanie prawa od Chrapowickich”, 22 I 1781, LVIA SA 13802, k. 24–22; R. Aftanazy, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. 1, Wrocław 1991, s. 263–264.

Białłozorówną¹⁵. Czasem Zabiellowie sprzedawali prawa dziedziczne swych żon, zyskiwali zatem finansowo¹⁶. Rzadziej spotykanym sposobem pozyskiwania majątków było zajmowanie ich za długi, co prawdopodobnie było rodzajem zastawu¹⁷. Można też znaleźć przykłady zrzeczenia się dóbr na rzecz Zabiellów, zapewne wynikające z obciążenia długami lub procesami¹⁸.

Pozyskawszy majątki Zabiellowie starali się utrzymać je w rodzinie. Oczywiście jest dziedziczenie posiadłości prywatnych przez synów. Jeśli spadkobierców było kilku, dobra dzielono, a wtedy zdarzały się konflikty¹⁹. Podobnie traktowano starostwa, często starając się o zgodę królewską na przekazanie ich synom, jak było w przypadku wójtostwa saskiego i kubiłuńskiego dzierzonych przez Zabiellów przez cały omawiany okres²⁰. Sytuacja komplikowała się, gdy posiadacz majątku nie miał potomków. W takim wypadku przeważnie dziedzictwo przekazywano bratu²¹ lub dalszemu krewnemu. Charakterystyczne było tu przechodzenie majątków z uboższej linii na Medekszach do bogatej łowczowskiej. Jako przykład może posłużyć zapisanie Antoniemu Zabielle majątków przez należącego do linii na Medekszach Jana. Łowczy postanowił jednak odstąpić część tych majątków innemu przedstawicielowi linii na Medekszach, Stefanowi, ponieważ zdawał sobie sprawę z jego nieciekawej sytuacji materialnej²². Antoni myślał zatem nie tylko o własnym zysku, ale zapobiegał zubożeniu krewnych. Zdarzało się też, że Zabiellówny wydane za przedstawicieli innych rodzin zapisywały

¹⁵ Zyskali Białłozorów, Wodakle, Rubno, Semeneliszki, „Asekuracyjny dokument Jana Białłozora”, 21 X 1783, LNBW F94–715, k. 5–6 oraz F94–718; „Intromisja Zabiellom”, 21 X 1783, LNBW F94–719; „Zapis Anny Zabiellowej”, 30 I 1775, LNBW F94–2011; Dobrowolne pismo, 28 I 1777, LNBW F94–2015; „Akt prawa od J.W.J.P. Zabiellowej”, 30 I 1775, LVIA SA 13799, k. 47–50v oraz LNBW F94–2011.

¹⁶ Dotyczyło to zwłaszcza Zofii Zabiellowej. Na przykład: Akt prawa od Prozora, 30 VI 1777, LVIA SA 13799, k. 1400–1401v; „Przyznanie prawa od Zabiellowej”, 22 I 1781, LVIA SA 13802, k. 26–29.

¹⁷ Na przykład Skorule, „Intromisja Zabiellowej służąca”, 30 IX 1795, LVIA SA 13809, k. 654–655; „List tradycyjny na folwark”, 2 X 1795, ibidem, k. 928–929.

¹⁸ „Przyznanie prawa donacyjnego”, 4 VI 1762, LVIA SA 13796, k. 945–946.

¹⁹ „Przyznanie zapisu kompromisarskiego”, 27 IX 1781, LVIA SA 13802, k. 471–473; „Przyznanie zapisu asekuracyjnego”, 27 IX 1781, ibidem, k. 556–557; „Aktykacja dekretu kompromisarskiego”, 24 IX 1782, ibidem, k. 921–932 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 162–167 oraz LVIA F716, 2, 23, k. 225–234.

²⁰ Por. aneks; A. Mączak, *Rządzący i rządzeni. Władza i społeczeństwo w Europie wczesno nowożytnej*, Warszawa 2002, s. 210.

²¹ Na przykład Mikołaj zapisał dobra Ignacemu Zabielle, a Józef Szymonowi Zabielle, „Akta dotyczące się kolejnych części dóbr”, 1758–1771, AZ 9; „Akt prawa rzeczowego”, 12 I 1762, LVIA SA 13796, k. 224–225v; „Akt prawa na przeżycie”, 8 IX 1776, LVIA SA 13809, k. 1293–1294.

²² Zapis zrzeczny, 3 II 1758, LNBW F94–1154.

majątki męskim przedstawicielom rodziny Zabiellów²³. Można przypuszczać, że dotyczyło to kobiet bezpotomnych.

W przypadku elit szlacheckich ważną funkcją majątków była reprezentacyjność. Dwory służyły nie tylko jako dom mieszkalny i ośrodek zarządzania dobrami, ale musiały być przystosowane do przyjmowania licznych gości, również z najwyższych sfer. Powinny wywoływać na nich korzystne wrażenie architekturą, służyć im wygodą i obszernością. Zachwycać się nimi mieli również ubożsi klienci, którym nieraz trzeba było umożliwić dłuższy pobyt w domu patrona. Temu wszystkiemu służyły okazałe pałace otoczone parkami, których skromniejsze przykłady znajdujemy w majątkach Zabiellów.

Główną rezydencją Szymona, Antoniego, a potem Jerzego Zabielly był Czerwony Dwór, usytuowany pięknie na stromym brzegu Niewiaży, a zarazem wygodnie niedaleko Kowna. Znajdował się tam renesansowy, dwukondygnacyjny zamek na planie prostokąta z narożną cylindryczną basztą. Według Romana Aftanazego Zabiellowie dokonali niewielkich zmian w układzie jego wnętrza²⁴. Oprócz tej najważniejszej rezydencji rodzina dysponowała kilkoma innymi. Warto wspomnieć zakupione przez Antoniego Pojeziory, gdzie zapewne jeszcze w XVIII w. zbudowano klasycystyczny pałac z cechami baroku i eklektyzmu. Był to dwukondygnacyjny budynek na rzucie prostokąta z portykiem i dwoma ryzalitami²⁵. Wdowa po Antonim, Zofia Zabiellowa, wniosła do rodziny Orzechowno, gdzie w drugiej połowie XVIII w. powstał okazały kamienny dwór. Budynek na planie prostokąta z dwoma portykami miał tylko kilkanaście pokoi, ale ozdobione były one portretami Zabiellów, a może też już z XVIII w. brały początek znajdujące się tam później kolekcje, na przykład zagranicznych obrazów, książek, porcelany czy tabakierok. Dwór otoczony był przez fosę i park, w którym w XIX w. zbudowano kaplicę grobową hetmana Józefa Zabielly²⁶. Z kolei brat Antoniego, Józef, posiadał Orwistów leżący w pobliżu Kiejdan. Prawdopodobnie na początku XVIII w. zbudowano tam drewniany, partelowy, dwutraktowy dwór na planie prostokąta. Według Aftanazego szczególnie godna uwagi była okazała sala jadalna ozdobiona freskami²⁷.

Nazwa linii łabunowskiej pochodzi od głównego majątku leżącego przy gościńcu z Kowna do Kiejdan. W Łabunowie w tym czasie znajdował się siedemnastowieczny drewniany dwór, brakuje jednak informacji o jego

²³ Najlepszym przykładem tego jest Helena z Zabiellów Przysiecka, „Zrzeczenie się przez Helenę Przysiecką praw”, 1758, AZ 60; Zapis kwitacyjny Heleny Przysieckiej, 4 II 1758, LNBW F94-1153 oraz F94-2663.

²⁴ R. Aftanazy, *op. cit.*, t. 3, Wrocław 1992, s. 204-214.

²⁵ *Ibidem*, s. 111-114.

²⁶ *Ibidem*, t. 1, s. 264-266.

²⁷ *Ibidem*, t. 3, s. 106-109.

wyglądzie przed przebudowaniami dokonany w XIX w. W inwentarzu zaznaczono jedynie, że był otynkowany i na „zewnątrz należycie jak do rezydencji pańskiej wyreperowany”. Wiadomo natomiast, że oprócz dworu znajdowały się tam zabudowania gospodarcze, ogród i park²⁸. Przedstawiciele linii łabunowskiej byli też posiadaczami Opitołok, niestety nie wiadomo, jakie zabudowania znajdowały się tam w XVIII w. Dopiero z końca XIX w. pochodzą informacje o neorenesansowym murowanym pałacyku otoczonym parkiem²⁹.

Pewnym uzupełnieniem mogą tu być wiadomości o mobiliach zachowane w testamentach. Marszałek kowieński Mikołaj Zabiello wymienił tylko ogólnie jedną karetę, złoto, srebro i cynę³⁰. Jego syn zapisał sukcesorom liczniejsze i dokładniej opisane ruchomości, mianowicie karety, kolaski, wozy, konie, ryszturnek wojenny, również srebro, cynę i miedź, w tym różnego rodzaju srebrne naczynia i sztucce, na przykład flasze pozłacane, serwis, dwie wazy, imbryk, cukierniczkę, lichtarze, a poza tym sześć złotych guzów z rubinami, rzędy końskie – jeden z turkusami, dwa pozłacane, w tym jeden z koralami. Spadek ten podzielono między Ignacego i jego brata Mikołaja, który też ostatecznie przekazał majątek Ignacemu. Z kolei córki Jana dostały srebrne przedmioty służące do toalety, poza tym parę lichtarzy, zwierciadło, złoty zegarek, sztucce srebrne pozłacane i po trzy tysiące talarów dla każdej³¹. Nie znamy testamentu żadnego z przedstawicieli linii łowczowskiej, wiemy jedynie, że potomstwo Antoniego miało do podziału klejnoty, przedmioty ze złota, srebra, cyny, miedzi, stado koni i bydła³². Brakuje poza tym inwentarzy ukazujących wyposażenie dworów.

Budzeniu podziwu współczesnych i potomnych służyły też fundacje kościołów³³. Jeszcze w 1720 r. Szymon i Magdalena Zabiellowie ufundowali świątynię w Wierzbolunach³⁴, a najpóźniej w 1748 r. Jan Zabiello postawił drewniany kościół karmelitów w Kiejdanach³⁵. W 1779 r. Ignacy Zabiello zajął się budową kościoła pod wezwaniem Boskiej Opatrzności

²⁸ Ibidem, s. 74; „Akta gospodarcze”, 1784, AZ 130, s. 4.

²⁹ R. Aftanazy, *op. cit.*, t. 3, s. 103.

³⁰ „Testament”, 16 III 1739, LNBW F94–63 oraz NGABM F319, 2, 1139, k. 100–101.

³¹ Testament, 22 V 1760, LNBW F94–1991.

³² „Aktykacja dekretu kompromisarskiego”, 24 IX 1782, ibidem, k. 921–932 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 162–167 oraz LVIA F716, 2, 23, k. 225–234. Dokładniej opisane są ruchomości, które miała pozostawić Zofia Zabiellova, ale rejestr pochodzi dopiero z 1808 r. i nie jest w pełni wiarygodny, ponieważ wiąże się z oskarżeniami o zagarnięcie spadku, Wiadomości o pozostałym majątku, 10 V 1805, LVIA F716, 2, 23, k. 253–254.

³³ U. Augustyniak, *op. cit.*, s. 220.

³⁴ „Akt funduszu”, 15 XII 1720, LVIA SA 13693, k. 509–513v.

³⁵ „Akt instrukcji”, 19 VIII 1748, LVIA SA 13696, k. 214.

w Łabunowie³⁶. W 1783 r. zapisał tej świątyni grunt na cmentarz, budynek mieszkalny, inne zabudowania i ogród, zamawiając jednocześnie msze za rodziców, rodzeństwo, a w przyszłości za żonę³⁷. Być może w związku z tą budowlą w 1787 r. Józef Rodzewicz polecał Zabielle, który miał lubić piękne budowle, uzdolnionego architekta³⁸. Prawdopodobnie również Antoni Zabiello myślał o budowie kościoła w Czerwonym Dworze³⁹. W 1796 r. jego syn Jerzy i ksiądz Antoni Juszkiewicz zdecydowali się ufundować tam kościół, na co pierwszy z nich przeznaczył 19 tysięcy złotych⁴⁰. Zdaje się jednak, że plany te spaliły na panewce, ponieważ świątynię zbudowano dopiero w 1855 r.⁴¹ Natomiast synowa Antoniego, Barbara Zabiellova, w 1786 r. ufundowała kościół w Świsłoczy⁴².

Funkcję reprezentacyjną, ale przede wszystkim użytkową, pełniły nieruchomości w miastach. Służyły one wygodzie szlachty przebywającej tam w związku z działalnością polityczną lub prowadzeniem interesów gospodarczych. Goszczono w nich również współpracowników politycznych, zwłaszcza podczas sejmów czołowi działacze stronnictw politycznych musieli zapewnić stancję swoim popiecznikom. Szlachta czerpała poza tym dochody od lokatorów zamieszkujących w jej kamienicach⁴³.

Szczególne znaczenie miało posiadanie domu w Warszawie, jako ośrodka centralnych władz państwowych⁴⁴. W 1762 r. Antoni Zabiello miał tam dworek w Wielopolu, a więc poza centrum miasta, co zmniejszało jego wartość reprezentacyjną⁴⁵. Był natomiast przydatny w związku z licznymi funkcjami

³⁶ R. Aftanazy, *op. cit.*, t. 3, s. 74; SGKP, t. 5, s. 564. Według Żychlińskiego ufundował kościół w 1783, T. Żychliński, *Złota księga szlachty polskiej*, t. 10, Poznań 1888, s. 298.

³⁷ „Przyznanie wieczystego funduszu”, 10 VI 1783, LVIA SA 13803, k. 317–320.

³⁸ „Listy różnych osób”, 1778–1792, AZ 229, s. 55–56.

³⁹ Biskup Tyszkiewicz wydał Zabielle stosowny dokument, List Antoniego Tyszkiewicza, 19 IV 1741, LVIA F716, 2, 142, k. 93.

⁴⁰ Już w 1790 r. dostał zezwolenie na budowę, a Zofia Zabiellova wsparła finansowo fundację kościoła, J. Zabiello do Z. Zabiellovej, 13 I 1790, LVIA F716, 2, 22, k. 18; Asekuracja Jerzego Zabielly, 15 VI 1796, LVIA F716, 1, 134, k. 37; Fundusz Jerzego Zabielly, 27 VI 1796, ibidem, k. 38–39. Z kolei w 1786 r. biskup zezwolił na odprawianie mszy w kaplicy w Czerwonym Dworze, List Stefana Giedrojcia, 12 II 1786, LVIA F716, 2, 22, k. 12.

⁴¹ R. Aftanazy, *op. cit.*, t. 3, s. 214; SGKP, t. 1, s. 847.

⁴² SGKP, t. 11, s. 720; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 302. Według Żychlińskiego fundacja miała miejsce w 1791 r.

⁴³ T. Zielińska, *Szlacheccy właściciele nieruchomości w XVIII wieku*, Łódź 1987, s. 49–50.

⁴⁴ Ibidem, s. 124–125.

⁴⁵ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 246. Wielopole to jurydyka leżąca w obrębie ulic Elektoralnej, Żabiej, Granicznej, Grzybowskiej i Ciepłej, A. Sokołowska, *Jurydyka Wielopole w Warszawie w świetle nieznanych planów Tylmana z Gameren*, „Rocznik Warszawski” 11, 1972, s. 24.

politycznymi i dworskimi pełnionymi przez Zabiellów. Służył także goszczeniu innych polityków litewskich⁴⁶. Podobne znaczenie miał dworek Antoniego, a potem Jerzego Zabiellę w Grodnie⁴⁷. W mieście tym sejmy odbywały się dość rzadko, lecz Antoni Tyzenhauz starał się uczynić z niego centrum gospodarcze i kulturalne. Umieszczono tam Komisję Skarbową Litewską, Sąd Asesorski i przeniesiono z Mińska kadencję ruską Trybunału Litewskiego. Według Teresy Zielińskiej prawie wszyscy szlacheccy posesorzy grodzieńscy należeli do polityków magnackich, ich adherentów i działaczy sejmikowych, tworzących środowisko o dużym znaczeniu⁴⁸. Mimo wzrostu roli Grodna, również w Wilnie warto było mieć nieruchomości, nie tylko ze względu na zbieranie się tam trybunału, ale też tradycyjne znaczenie miasta i liczne posiadłości magnackie⁴⁹. Kamienice w Wilnie mieli zarówno Mikołaj, Jan, a po nim Ignacy Zabiello, jak i Antoni Zabiello, a potem jego synowie. Źródła informują, że kamienica należąca do przedstawicieli linii łowczowskiej była usytuowana przy ulicy Zamkowej, naprzeciwko kościoła świętego Jana, a więc w reprezentacyjnej części miasta⁵⁰. Oczywiście wydaje się posiadanie przez Zabiellów nieruchomości w Kownie, jako podstawowym miejscu ich działalności politycznej, a także gospodarczej. W drugiej połowie XVIII w. mieli tam cztery kamienice, jedną należąca do Ignacego, jedną Antoniego a następnie Jerzego, jedną Szymona brata Antoniego oraz jedną Jana Salomona z linii łabunowskiej, a potem Michała i jego matki Zofii z linii łowczowskiej. W 1779 r. Zofia Zabiellowa miała podobno pałac w Kownie⁵¹. Antoni, a później jego brat Szymon Zabiellowie mieli też kamienice w Kiejdanach⁵². W 1737 r. znajdował się tam natomiast dom Katarzyny Zabiellowej wdowy po Szymonie z linii na Medekszach. Szymon brat Antoniego był również właścicielem jurydyki w Linkowie, a wdowa po Antonim miała jurydykę na przedmieściu połockim. Miało to zapewne znaczenie głównie finansowe⁵³.

Jak wspomniano, nieruchomości w miastach służyły między innymi działalności gospodarczej Zabiellów, ponieważ pomnażali oni swój majątek zajmując się handlem. Wrywkowy charakter źródeł nie pozwala dokładnie

⁴⁶ Marcin Matuszewicz wspomina, że w 1762 r. przybył z Antonim Zabiellą na sejm i zatrzymał się w jego dworku, M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 246.

⁴⁷ Por. aneks.

⁴⁸ T. Zielińska, *Szlacheccy właściciele*, s. 50, 112–114.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ „Przyznanie prawa od J.P. Kunickiego”, 15 X 1765, LVIA SA 13796, k. 214–215; Por. aneks.

⁵¹ Por. aneks.

⁵² Nie wiadomo, czy chodziło o dwie różne kamienice, czy tę samą, por. aneks.

⁵³ Por. aneks.

zrekonstruować tej dziedziny ich działalności, a jednocześnie sugeruje, że nie była ona rozwinięta. Zebrane informacje wskazują, że już Mikołaj dostarczał do Królewca towary (przypuszczalnie zboże), a kupował tam sól, zapewne przynajmniej w części przeznaczoną na sprzedaż⁵⁴. Jego brat, Michał Zabiello zawarł kontrakt z podskarbin wielkim litewskim Janem Sołłohubem, z którego wynikało obniżenie opłat celnych obciążających należące do Michała towary. Potem Sołłohub przekazał na rok, a następnie na kolejne dwa,arendę komory wileńskiej Zabielle, co zapewne było źródłem znacznych zysków⁵⁵. Z kolei syn Mikołaja, Jan, zawarł w 1756 r. porozumienie z Jerzym Flemmingiem, według którego mógł dwa razy do roku „spławiać strug” bez kontroli celnej. Podobny kontrakt w 1750 r. zawarł Antoni Zabiello⁵⁶. Wraz z żoną zajmował się on spławem soli, zboża, żelaza, a może też innych towarów na trasie między Królewcem a Grodnem⁵⁷. Marcin Matuszewicz wspomina o zyskach, jakie przyniosły Antoniemu kontrakty z wojskiem rosyjskim maszerującym przez Litwę w 1749 r.⁵⁸ Zofia Zabiellova szczególnie angażowała się w sprawy handlowe, gdy on zajmował się polityką, gospodarowała także po jego śmierci⁵⁹. Podobnie matka Antoniego, Anna, po śmierci męża zajmowała się spławem soli i innych towarów, przez co zamieszana była w procesy sądowe⁶⁰. Również ostatni z najbogatszych Zabiellów, Ignacy, nie stronił od handlu zbożem⁶¹. Wynika z tego, że handlem parali się głównie najzamożniejsi przedstawiciele rodziny.

⁵⁴ „Akta dotyczące się rozliczeń pieniężnych”, AZ 206. Na podobnych zasadach prowadzili w tym czasie działalność handlową właściciele dóbr Szkłowskich, M. B. Topolska, *Dobra Szkłowskie na Białorusi wschodniej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1969, s. 125–126.

⁵⁵ Kontrakt Sołłohuba, 1 III 1727, LVIA SA 13687, k. 555–556; „Akt kontraktu J.W.J.P. Sołłohuba”, 26 III 1727, ibidem, k. 557–558; Zapis kontraktowy Zabielle, 8 VIII 1728, LVIA SA 13688, k. 1100–1101.

⁵⁶ Akt kontraktu oraz paszportu, 10 II 1756, LVIA SA 13707, k. 543; Akt kontraktu oraz paszportu, 9 I 1750, LVIA SA 13707, k. 544.

⁵⁷ Na przykład: „Kontrakt z Ignacym Bohdanowiczem”, 8 IV 1757, LVIA F716, 2, 135, k. 345; Kontrakt o strugi, 8 IV 1757, LVIA F716, 2, 135, k. 345; „Akt skryptu zręcznego”, 24 IV 1759, LVIA SA 13705, k. 464; „Objaśnienie interesu z Michelelem Kopelowiczem”, 1771–1774, LVIA 716, 2, 132, k. 164–165; „Kontrakt Michela Kopelowicza”, 5 XII 1771, ibidem, s. 165a–166; „Areszt majorowi Stryjeńskiemu”, 21 VIII 1772, LVIA SA 13714, k. 899.

⁵⁸ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 290.

⁵⁹ Na przykład: T. Kossakowski do Z. Zabiellowej, 11 IX 1757, 5 III 1764, LNBW F99–190, k. 50, 63; Manifest na Wojzbunów, 2 VI 1786, LVIA F716, 2, 15, k. 63; Kwitacja między Zabiellami a Krakowem, 31 X 1795, LVIA SA 13809, k. 1146–1148.

⁶⁰ „Protestacja W.J.P. Zabiellowej”, 4 V 1738, LVIA SA 13691, k. 155–156; Proces Anny Zabiellowej, 3 IV 1739, ibidem, k. 726–729; „Proces J.P. Maliszewskiej”, 3 XII 1739, ibidem, k. 1253–1254; „Akt listu J.P. Reinholdowi Rhodowi”, 30 V 1743, LVIA SA 13693, k. 965–965v.

⁶¹ I. Zabiello do nn., 25 IX 1795, LNBW F94–2056.

Zatem w XVIII w. wraz ze wzrostem znaczenia politycznego Zabiellów poprawiała się ich sytuacja majątkowa. Można jednak dostrzec dwie ścieżki rozwoju. W przypadku linii łowczowskiej za aktywnością polityczną jej przedstawiciele postępowali zdobywaniem licznych i najbardziej okazałych majątków, w tym pozyskiwaniem starostw. Szczególne wzbogacenie Antoniego Zabielly miało miejsce w połowie XVIII w., tuż po objęciu przez niego urzędu marszałka i zawarciu małżeństwa z Zofią Szczyttówną. Sprzyjała temu rywalizacja stronnictw politycznych o jego poparcie, nie bez znaczenia było też zabieganie szambelana Józefa Zabielly o względy rodziny królewskiej. Z kolei w przypadku linii łabunowskiej liczne majątki pomnażane przez zaangażowanie w sprawy gospodarcze pomagały osiągać znaczne urzędy. Protoplasta tej linii, Mikołaj Zabiello, od początku interesującego nas okresu był człowiekiem majątnym i między innymi na tej zamożności opierał działalność polityczną. Jego potomkowie dbali o utrzymanie dobrej sytuacji majątkowej, która sprzyjała ich karierom.

2.2. Stronnicy Zabiellów

Dla sukcesu aktywności politycznej równie ważne jak podstawy materialne jest zdobycie poparcia w społeczeństwie, a więc stronników. Czołowi działacze polityczni zawsze budowali ugrupowania, na których wsparcie mogli liczyć. Również Zabiellowie starali się utworzyć własną faksję. Pojęcie to, według słownika Władysława Kopalińskiego jednoznaczne z partią czy stronnictwem, w czasach nowożytnych miało nieco inne znaczenie niż obecnie. Na potrzeby niniejszych badań można je uznać za grupę osób współpracujących ze sobą przede wszystkim na polu polityki i wspierających wzajemnie swe kariery i interesy. Przy takim ujęciu faksja nie jest grupą sformalizowaną, a co najważniejsze nie musi mieć określonego programu politycznego. Różni się tym od partii czy stronnictw politycznych znanych z późniejszego okresu⁶².

Z prowincjonalnego charakteru faksji zabiellowskiej wynika fakt, że wśród jej członków nie było wielu znanych działaczy politycznych, o których mielibyśmy bogate informacje źródłowe. W *Polskim Słowniku Biograficznym* i innych opracowaniach można znaleźć biogramy tylko kilku spośród stronników Zabiellów. O większej grupie osób mamy wrywkowe informacje, dotyczące na przykład pełnionych przez nie urzędów. Zabiellowie byli także

⁶² A. Mączak załączek stronnictwa politycznego widzi w hierarchii prowadzącej od magnata do drobnej szlachty, która była podstawą funkcjonowania mechanizmu sejmikowego, A. Mączak, *op. cit.*, s. 29.

popierani przez znaczną liczbę drobnej szlachty, na temat której zachowane są jedynie szczątkowe dane. Powyższe braki źródłowe mają znaczący wpływ na możliwości przedstawienia stronników Zabiellów. W rezultacie opiera się ono głównie na współpracy sejmikowej, przy czym najwyraźniejszy obraz faksji mamy dla lat osiemdziesiątych XVIII w., kiedy to rozdwojone sejmiki pozwalają najdokładniej zarysować podział szlachty na stronnictwa. Osoby regularnie popierające Zabiellów w razie konfliktu na sejmikach można z dużą dozą prawdopodobieństwa zaliczyć do ich stronników. Innym wyznacznikiem jest wspieranie starań przywódców faksji o różnego rodzaju funkcje i urzędy, przy czym Zabiellowie często odwdzięczali się swym poplecznikom, również ich promując.

Kolejnym problemem jest stratyfikacja omawianej grupy. W dotychczasowych badaniach stosowano różne podziały, lecz dotyczyły one stronnictw działających w skali całej Rzeczypospolitej, których przywódcy należeli do najpotężniejszych magnatów. Trudno je zastosować do faksji Zabiellów, ponieważ oni sami nieraz działali na rzecz większych stronnictw magnackich. Wprowadzony przez Zofię Zielińską podział stronników Familii według stosunku do programu politycznego Czartoryskich⁶³ nie da się zastosować w przypadku faksji zabiellowskiej, przede wszystkim ze względu na brak informacji dotyczących porozumiewania się działaczy w kwestiach ideowych. Nie można też stwierdzić, że Zabiellowie mieli sprecyzowany program polityczny. Trudna do zastosowania w prezentowanych badaniach jest również wprowadzona przez tę badaczkę klasyfikacja pod kątem kontaktów z magnatem i organizacji sejmików⁶⁴. Sami Zabiellowie często zajmowali się tymi sprawami, brakuje natomiast informacji o pośrednikach między nimi a ich klientami. Przydatniejszy jest proponowany przez Wojciecha Tygielskiego podział według stopnia dyspozycyjności wobec przywódcy, choć także dotyczy on stronnictwa działającego w skali państwowej⁶⁵. Podobnie przy wykorzystaniu modelu zastosowanego przez Marię Czeppe do stronnictwa dworskiego konieczne są modyfikacje na potrzeby drugorzędnej faksji, niemniej takie kryteria jak bliskość współpracy czy pokrewieństwo wydają się odpowiednie. Cenne są przy tym uwagi tej ostatniej badaczki dotyczące trudności w rozróżnieniu klientów, sojuszników i chwilowych sprzymierzeńców oraz problemów związanych z wewnętrznymi podziałami stronnictwa. Czeppe zwraca uwagę na trudność oceny faktycznej więzi, przydatności,

⁶³ Z. Zielińska, *Walka „Familii” o reformę Rzeczypospolitej 1743–1752*, Warszawa 1983, s. 342.

⁶⁴ Z. Zielińska, *Mechanizm sejmikowy i klientela radziwiłłowska za Sasów*, „Przegląd Historyczny” 62, 1971, 3, s. 397–419.

⁶⁵ W. Tygielski, *Stronnictwo, które nie mogło przegrać*, „Przegląd Historyczny” 86, 1985, 2, s. 216–217.

lojalności, a zwłaszcza motywów stronników⁶⁶. Analizując faksję polityczną, w niewielkim stopniu można korzystać z wprowadzonej na przykład przez Ursulę Augustyniak klasyfikacji klienteli, dla której sprawą drugorzędną jest współpraca polityczna⁶⁷. Oczywiście, zależność klientka często wiązała się z poparciem politycznym, ale dla prowadzonych badań jest mniej istotna, a poza tym jej zbadanie wymaga pełniejszej bazy źródłowej.

Na podstawie wymienionych powyżej klasyfikacji przygotowany został podział faksji zabięłkowskiej, w którym głównym wyznacznikiem jest polityczna zależność od przywódców stronnictwa. Znaczenie pomocnicze mają pokrewieństwo, pozycja społeczna, a zwłaszcza urzędnicza stronnika, dzie dziny jego współpracy z Zabięłkami, zależność gospodarcza od nich, miejsce jego działalności oraz trwałość związku. W wyniku tego powstała następująca klasyfikacja:

1. Czołowi działacze faksji – grupa ta składa się krewnych i powinowatych Zabięłków, którzy w oparciu o nich doszli do równej lub prawie równej im pozycji społecznej i mieli ambicję kierowania faksją, ewentualnie prowadzenia niezależnej polityki przy jej pomocy.

2. Stronnicy Zabięłków w powiecie kowieńskim – to głównie urzędnicy kowieńscy współpracujący z Zabięłkami w dziedzinie polityki, a często też gospodarki.

3. Stronnicy Zabięłków w innych powiatach – grupa podobna do poprzedniej, z tym że funkcjonowanie poza powiatem kowieńskim ogranicza uchwytność współpracy do momentów zaangażowania Zabięłków w sprawy innych powiatów.

4. Słudzy Zabięłków – osoby zależne od Zabięłków gospodarczo, czyli pracujące w ich majątkach, a jednocześnie współpracujące z nimi na sejmikach, przy czym określenie „sługa” ma w tym wypadku charakter umowny⁶⁸.

5. Przyjaciele polityczni – podobne Zabięłkom rodziny prowadzące własną działalność polityczną, a okazjonalnie wchodzące z nimi w sojusze.

Oczywiście granice między tymi grupami są nieostre i często trudno rozdzielić na przykład stronników i sługi, zwłaszcza że obie grupy mogły zajmować się sprawami gospodarczymi Zabięłków. Decydujące w takich sytuacjach było sprawowanie funkcji ekonomy, administratora czy innej

⁶⁶ M. Czeppe, *Kamaryla Pana z Dukli. Kształtowanie się obozu politycznego Jerzego Augustyna Mniszcha 1750–1763*, Warszawa 1998, s. 58–59, 92.

⁶⁷ U. Augustyniak, *op. cit.*, s. 111–121.

⁶⁸ Według Urszuli Augustyniak w XVII w. mianem sługi określano osoby, którym patron płaci. Autorka podkreśla przy tym zatarcie różnic, zwraca natomiast uwagę na osobiste relacje między patronem a stronnikiem, *ibidem*, s. 109. Brakuje informacji o opłacaniu osób podległych Zabięłkom, trudno też wydzielić grupę, z którą mieli bardziej osobiste relacje, dlatego kieruje się pełnieniem przez nich funkcji w majątkach.

podobnej. Niektórzy stronnicy współpracowali z Zabiellami jednocześnie w powiecie kowieńskim i innym. Problemem były też osoby przechodzące z jednej grupy do drugiej. Najlepszym tego przykładem może być Dominik Medeksza, początkowo stronnik Zabiellów, potem jeden z czołowych działaczy, a z czasem może też przyjaciel polityczny. Również znikoma ilość informacji o niektórych osobach sprawia, że podział ten nie może być ostateczny.

2.2.1. Czołowi działacze faksji

Przywódcy faksji zabiellowskiej i ich najbliżsi współpracownicy rekrutowali się głównie spośród samych Zabiellów. Można jednak zauważyć inne osoby należące do „sztabu” czy nawet mające ambicję przewodzenia faksji. Działacze ci połączeni byli z Zabiellami więzami rodzinnymi. Najlepszym przykładem będą tu bracia Kossakowscy, synowie **Dominika Kossakowskiego** (1711–1745) oraz Marianny Zabiellowny. O samym Dominiku mamy niewiele wiadomości, lecz źródła sugerują, że miał podobną orientację polityczną jak Zabiellowie⁶⁹. Nie mamy pewnych informacji, a jedynie kilka wskazówek, dotyczących jego związków z faksją zabiellowską⁷⁰.

Spośród synów Dominika wyróżniał się **Józef Kossakowski** (1738–1794), któremu udało się osiągnąć wpływy umożliwiające decydowanie o działaniach faksji zabiellowskiej⁷¹. Do znaczącej pozycji nie tylko w ugrupowaniu, ale też w Rzeczypospolitej doszedł w oparciu o wujów z rodziny Zabiellów, którzy opiekowali się nim i jego braćmi już podczas edukacji, w związku z przedwczesną śmiercią ojca. Antoni Zabiello wprowadzał Józefa na sejmiki i trybunały⁷², a pierwszy urząd podczaszego kowieńskiego Kossakowski

⁶⁹ Wiadomo, że był stronnikiem Leszczyńskiego, zachowało się też kilka jego listów do Józefa Stanisława Sapiehy, *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego, biskupa inflanckiego 1738–1788*, wyd. A. Darowski, Warszawa 1891, s. 10; D. Kossakowski do J. S. Sapiehy, 10, 16 II, 23 III 1740, LMAB F139–2229, s. 1–3; W. Konopczyński, *Kossakowski Szymon*, PSB, t. 14, s. 288. W biogramach jego synów śmierć Kossakowskiego datowana jest na 1743 r., lecz według spisu urzędników żył jeszcze w 1744 r., *Urzędnicy*, t. 2, s. 419.

⁷⁰ Zachowały się tylko dwa listy Kossakowskiego do Antoniego Zabielly, jeden z nich dotyczy pomocy w pozyskaniu przez adresata starostwa wilkijskiego, D. Kossakowski do A. Zabielly, 8 VIII 1740, b.d., LNBW F99–190, s. 4–5, 9–10. Być może nieprzypadkowo Kossakowski został sędzią ziemskim w 1744 r., w parę miesięcy po objęciu urzędu marszałka przez swego szwagra Antoniego Zabiellę, *Urzędnicy*, t. 2, s. 419, 444. Dominik Kossakowski był też świadkiem na ślubie Dominika Medekszy z Eufrozyną Zabiellowną, Księga ślubów z Opitołok, LVIA F604, 11, 21, k. 42, 43.

⁷¹ Kossakowski pozostawił po sobie pamiętniki, dzięki czemu wiadomo o nim więcej niż o innych przedstawicielach faksji, *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*.

⁷² Antoni Zabiello zabrał go w podróż do Częstochowy, po drodze odwiedzili Warszawę, ibidem, s. 19, 38; A. Zahorski, *Kossakowski Józef Kazimierz*, PSB, t. 14, s. 268; W. Konopczyński,

otrzymał w 1757 r. po rezygnacji Józefa Zabielly⁷³. Wkrótce wujowie zaczęli angażować go w swą działalność publiczną. W tym samym roku młodzieniec towarzyszył marszałkowi kowieńskiemu w przeprowadzeniu wojska rosyjskiego przez Litwę⁷⁴, a w następnych latach brał udział w przyjmowaniu królewicza Karola w Czerwonym Dworze i udał się wraz z Zabiellami do Mitawy, aby uczestniczyć w inwestyturze Sasa⁷⁵. W 1761 r. Antoni Zabiello wpłynął na wybór Kossakowskiego na posła⁷⁶. Gdy Józef zdecydował się na karierę duchowną, nadal korzystał z rekomendacji wujów⁷⁷. Doszedł na tej drodze do znacznych stanowisk, mianowicie kustosa kapituły wileńskiej⁷⁸, w 1775 r. biskupa cyneńskiego *in partibus infidelium* i pisarza litewskiego, a wreszcie w 1781 r. biskupa inflanckiego⁷⁹.

Kossakowski szybko zaczął się odwdzięczać Zabiellom za pomoc w karierze, angażując się w działalność stronnictwa. Wkrótce po wstąpieniu do stanu duchownego jako podwładny biskupa Ignacego Massalskiego pośredniczył w rozmowach między nim a Zabiellami⁸⁰. Co najmniej od 1759 do 1789 r. prowadził korespondencję z Antonim i innymi członkami rodziny. Zajmował się w niej wydarzeniami politycznymi i wojennymi, procesami sądowymi, gospodarczymi, staraniami o swoją karierę i innymi sprawami. Listy często zawierały rady wskazujące na ambicję wpływania na działalność facji⁸¹. Dobrym tego przykładem są prośby Kossakowskiego, by Antoni

Kossakowski Szymon, s. 288. Praktyka zdobywana u boku ludzi doświadczonych była podstawą wykształcenia szlachty pełniącej urzędy, A. Mączak, *op. cit.*, s. 196.

⁷³ Antoni Zabiello podobno planował odstąpić siostrzeńcowi marszałkostwo, *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 18–19; *Urzędnicy*, t. 2, s. 398.

⁷⁴ A. Zahorski, *Kossakowski Józef Kazimierz*, s. 268.

⁷⁵ *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 23.

⁷⁶ A. Zabiello do Radziwiłła, 17 III 1761, AR V 18197/4, s. 30.

⁷⁷ W 1763 r. z pomocą Józefa Zabielly wystarał się u króla o kustodię wileńską, ale przeszkodził temu kanclerz Czartoryski. Również Zabiello informował Kossakowskiego o przeznaczeniu mu biskupstwa inflanckiego, ale tym razem przeszkodą okazała się śmierć króla, *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 41, 43; V. Dolinskas, *Simonas Kossakovskis. Politine i karine veikla Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje 1763–1794*, Wilno 2003, s. 117. Zapewne też Józef Zabiello starał się w 1763 r. o kanonie dla siostrzeńca, J. Kossakowski do [Zabielly], 13 I 1763, LNBW F99–192, k. 37v.

⁷⁸ A. Zahorski, *Kossakowski Józef Kazimierz*, s. 268; V. Dolinskas, *op. cit.*, s. 103; *Urzędnicy*, t. 2, s. 605.

⁷⁹ Zabiellowie towarzyszyli mu podczas pierwszej wizyty na terenie diecezji, *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 135; A. Zahorski, *Kossakowski Józef Kazimierz*, s. 268; *Urzędnicy*, t. 11, s. 131.

⁸⁰ Starał się między innymi o pomoc Massalskich w procesie Zabielly ze Straszewiczami, J. Kossakowski do [A. Zabielly], 26 III 1762, 30 IX, 6 X 1763, b.d., LNBW F99–192, k. 20, 39v, 42, 235–236.

⁸¹ J. Kossakowski do [Zabiellów], 1759–1789, LNBW F99–192.

Zabięło odciął się od przygotowywania konfederacji radomskiej⁸². Józef relacjonował też wydarzenia związane z konfederacją barską, na temat której prowadził z Szymonem Zabięłą rozmowy wskazujące na ich dwuznaczną postawę, oraz emigrację pobarską⁸³.

Kossakowski interesował się sprawami powiatowymi, zwłaszcza sejmikami. Zajmował się przygotowaniem do tych zgromadzeń w Kownie i sąsiednich powiatach⁸⁴. Czasami uczestniczył w sejmikach osobiście, wspierając faksję zabięłowską⁸⁵. Przed sejmikiem poselskim 1786 r. główny przeciwnik tego ugrupowania, Józef Prozor, oskarżał o niezgodę w powiecie biskupa, „którego geniusz szczególnie złożony jest na wyszukiwanie fortelnych awantazów, zawsze dla odnowienia niepokoju, a nigdy dla pojednania”⁸⁶. W przypadku rozdzielenia sejmików Kossakowski starał się o sukces zgromadzenia kierowanego przez Zabięłów, korzystając nieraz z wpływów, jakie miał w Warszawie⁸⁷. Warto zauważyć, że w kręgi warszawskich elit wprowadził go Józef Zabięło⁸⁸.

Kossakowski szczególnie zaangażował się w 1784 r. w spór o podkomorstwo z Tomaszem Wawrzeckim, pośredniczył w tej sprawie między Zabięłami a dworem i usiłował wpłynąć na króla oraz ambasadora Ottona

⁸² Sam Kossakowski interesował się przygotowaniem do konfederacji i doradzał, kogo wybrać na marszałka i konsyliarzy, J. Kossakowski do [A. Zabięły], 15 V, 1 VI 1767, LNBW F99–192, k. 24–25, 59–60. Chyba na początku 1767 r. zalecał współpracę z księciem kurlandzkim, tenże do tegoż, 23 IV b.r., ibidem, k. 184. Por. s. 266.

⁸³ J. Kossakowski do [Zabięły], 25 III 1768, 28 II, 18 V, 30 VII b.r., LNBW F99–192, k. 65, 170, 226, 255. W 1770 r. Kossakowski przez pół roku był w areszcie domowym, liczył na protekcję Zabięłów w tej sprawie, tenże do tegoż, 13, 20 I [1770], ibidem, k. 195–196, 203–204; A. Zahorski, *Kossakowski Józef Kazimierz*, s. 268. Być może w tym czasie podejrzewał, że ktoś przechwytywa jego korespondencję z wujami, J. Kossakowski do [Zabięły], 17 X b.r., LNBW F99–192, k. 323–324.

⁸⁴ J. Kossakowski do [Zabięły], 4, 9 VII [1776], [1781], [1782], 6 I 1783, 21 VII [1784], 11 I, 31 XII 1785, 7, 18 I 1786, LNBW F99–192, k. 89, 108–109, 116–119, 168–169, 201–202, 288, 293–294, 352–359; J. Chreptowicz do Stanisława Augusta, 5, 14 VII 1784, BC 724, s. 240, 252–256; Stanisław August do J. Chreptowicza, 19, 24 VII 1784, ibidem, s. 279–284.

⁸⁵ „Akt kredensu”, 10 II 1761, LVIA SA 13707, k. 491v; *Ekscerpt z protokołu potoczego grodzkiego powiatu kowieńskiego w roku 1785 miesiąca Februarii 9 dnia zapisanego manifestu eorundem pod pieczęcią grodzką kowieńską jest wydany*, [Kowno 1785]; „Akt kredensu”, 7 II 1785, LVIA SA 13804, k. 70.

⁸⁶ J. Prozor do Stanisława Augusta, 10 I 1768, BC 698, s. 377–378. Już w 1780 r. Prozor oceniał, że Kossakowski wraz z Zabięłami jest „nieznośny” dla stronników dworskich, J. Prozor do Stanisława Augusta, 5 X 1780, BC 683, s. 615–617.

⁸⁷ J. Kossakowski do [Zabięły], 27 IV, 4 V [1779], LNBW F99–192, k. 245–246, 252–253; J. Zabięło do Stanisława Augusta, 8 VI 1782, BC 695, s. 109; J. Prozor do Stanisława Augusta, 17 VI 1785, BC 698, s. 354–355.

⁸⁸ *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 71, 82; V. Dolinskas, *op. cit.*, s. 392.

von Stackelberga⁸⁹. Przyczynił się do przyjęcia korzystnych dla faksji zabieliowskiej rezolucji Rady Nieustającej, w której zasiadał w latach 1782–1786. Postarał się też o wprowadzenie Józefa Zabieli do Rady⁹⁰. Pośredniczył poza tym między Zabieliami a królem po sejmiku poselskim 1786 r.⁹¹ Istotnym czynnikiem pozwalającym oddziaływać na decyzje królewskie dotyczące faksji zabieliowskiej były względy, jakimi Kossakowski cieszył się u Stackelberga. Pomogły one Józefowi uzyskać biskupstwo inflanckie⁹². Szczególną niechęć żywił natomiast wobec Antoniego Tyzenhauza, do którego upadku przyłożył rękę. Nie najlepsze były też stosunki Kossakowskiego z Joachimem Chreptowiczem, który przejął po Tyzenhauzie przywództwo partii dworskiej na Litwie⁹³.

Mimo silnej pozycji Kossakowski wciąż liczył się ze zdaniem najważniejszych spośród Zabieliów⁹⁴. Biskup wykorzystywał swe kontakty, by pomagać krewnym w karierze⁹⁵. Interesował się szczególnie utrzymywaniem w rodzinie raz uzyskanych urzędów, na przykład kasztelanii mińskiej i łowiectwa⁹⁶. Józef i jego bracia czasem stawali u boku krewnych w procesach sądowych⁹⁷, rzadko zdarzało się natomiast, by występowali przeciw

⁸⁹ J. Kossakowski do [Zabieli], 16 VII 1784, 31 I, 27 II, 21 VII [1784], LNBW F99–192, k. 97–100, 106–107, 162–163, 222–223, 293–294; Stanisław August do J. Chreptowicza, 4, 14 VII 1784, BC 724, s. 243–248, 261; I. Zabieli do Stanisława Augusta, 9 II 1785, BC 698, s. 1613–1615; *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 157–158.

⁹⁰ Rezolucje dotyczyły miejsca odbywania sejmików i egzekucji dekretów przez urzędników, A. Prozor do Stanisława Augusta, 16 XII 1785, BC 698, s. 371–372; T. Wawrzecki do tegoż, 22 XI 1785, ibidem, s. 1413–1414; J. Kossakowski do [Zabieli], 11 VI, 16 XI 1785, LNBW F99–192, k. 110–113; *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 137, 139; A. Zahorski, *Kossakowski Józef Kazimierz*, s. 269.

⁹¹ Zapewniał wtedy władcę, że posłowie kowieńscy nie będą mówić o przyjętym wbrew władcy punkcie instrukcji, Stanisław August do J. Chreptowicza, 23 IX 1786, BC 724, s. 440–441.

⁹² J. Kossakowski do [Zabieli], 22 II [1784], 2 VII [1785], 1 VII b.r., LNBW F99–192, k. 222, 281, 283v; A. Zahorski, *Kossakowski Józef Kazimierz*, s. 269. Według Zahorskiego od 1787 r. Kossakowski pobierał stałą pensję z ambasady rosyjskiej.

⁹³ W 1786 r. Kossakowski miał udać się do Chreptowicza w stanie nietrzeźwym i pogodzić się z nim, J. Kossakowski do [Zabieli], 23, 31 V 1786, LNBW F99–192, k. 136v, 137v; *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 197; A. Zahorski, *Kossakowski Józef Kazimierz*, s. 269.

⁹⁴ Pytał o uwagi marszałka kowieńskiego przed sejmikami 1786 r., J. Kossakowski do [Zabieli], 14 XII [1785], LNBW F99–192, k. 349.

⁹⁵ J. Kossakowski do [Zabieli], 6 VII [1776], LNBW F99–192, k. 182–183; *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 87, 93–94, 141, 156. Por. s. 78, 83–84.

⁹⁶ J. Kossakowski do [Zabieli], 26 VII 1786, LNBW F99–192, k. 147–148; *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 95–96.

⁹⁷ Na przykład: „Dowód pozwu Koszyców”, 29 V 1778, LVIA SA 13717, k. 1195.

Zabięłom⁹⁸. Poza tym w 1782 r. biskup zajmował się podziałem majątku między synami Antoniego Zabięły⁹⁹. Występował jako świadek przy podpisywaniu różnego rodzaju dokumentów przez Zabięłów¹⁰⁰. Wspominał też, że wspierał rodzinę finansowo¹⁰¹. Warto poza tym przywołać informację o opiece Kossakowskiego nad Szymonem Zabięłą, który przybył do Warszawy na operację zaćmy¹⁰².

W późniejszych latach zdarzało się, że Kossakowski potrzebował pomocy krewnych czy ich pośrednictwa w kontaktach z królem i innych sprawach¹⁰³. Wynikało to z pogorszenia kontaktów biskupa z władcą, zwłaszcza w czasie Sejmu Czteroletniego, podczas którego Kossakowski należał do orientacji prorosyjskiej i był niechętny Konstytucji 3 maja¹⁰⁴. Ukoronowaniem prorosyjskiej działalności biskupa był jego udział w konfederacji targowickiej, a raczej nieformalne przewodzenie jej w Wielkim Księstwie Litewskim. Przy tej okazji współpracował z konfederackim hetmanem Józefem Zabięłą. W maju 1794 r. został powieszony wraz z nim i innymi konfederatami¹⁰⁵. Józef Kossakowski odznaczał się silnym dążeniem do zdobycia władzy, prestiżu i majątku. Zapoczątkował swą karierę w oparciu o rodzinę i z czasem stał się jednym z czołowych działaczy faksji. Źródła sugerują, że miał ambicję kierowania jej działaniami i można by go uznać za jej przywódcę,

⁹⁸ „Dowód pozwu”, 1 XII 1770, LVIA SA 13713, k. 1464, 1470.

⁹⁹ „Przyznanie zapisu asekuracyjnego”, 27 IX 1781, LVIA SA 13802, k. 556–557; „Aktakcja dekretu kompromisarskiego”, 24 IX 1782, ibidem, k. 921–932 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 162–167 oraz LVIA F716, 2, 23, k. 225–234; *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 124–125.

¹⁰⁰ „Przyznanie dobrowolnego cesyjnego zapisu”, 15 V 1775, ML 541, s. 803; „Przyznanie dobrowolnego zapisu”, 20 V 1775, ibidem, s. 806; Zapisy Jana Białłozora, 1783, 1785, LNBW F94–715, k. 5–6; „Akt prawa na przeżycie”, 8 IX 1776, LVIA SA 13809, k. 1294v.

¹⁰¹ Por. s. 83. Jednocześnie Kossakowski procesował się z Zofią Zabięłową najpewniej o swój dług, „Pozew Zabięłowej”, 16 VIII 1783, LVIA SA 13718, k. 462; „Pozew Zabięłowej”, 19 V 1784, LVIA SA 13720, k. 300; „Pozew Zabięłowej”, 14, 16 XI 1785, LVIA SA 13721, k. 999, 1030v; „Akt obligu”, 2 VI 1794, LVIA SA 13808, k. 1240; „List Kossakowskiego Zabięłowej”, 12 V 1788, ibidem, k. 1241; „Akt listu od J. Księdza Kossakowskiego”, 12 IX 1789, ibidem, k. 1242.

¹⁰² Por. s. 68.

¹⁰³ J. Kossakowski do [Zabięły], 3 X, 18 XI 1787, LNBW F99–192, k. 154–156; J. Zabięł do nn., 13 IX 1790, BPAN-PAUKr 3606, s. 54–55; J. Kossakowski do Stanisława Augusta, 3 VIII 1791, BC 728, s. 233; W. Smoleński, *Ostatni rok Sejmu Wielkiego*, Kraków 1897, s. 155.

¹⁰⁴ A. Zahorski, *Kossakowski Józef Kazimierz*, s. 269–270. Mimo to w 1792 r. Stanisław August prosił go, by współpracował z Ignacym Zabięłą nad zaprzysiężeniem Konstytucji przez sejmik kowieński, Stanisław August do I. Zabięły, 4 II 1792, BC 932, s. 721.

¹⁰⁵ Materiały o konfederacji targowickiej, BJ 4436, t. 1, s. 139, 142; W. Smoleński, *Konfederacja targowicka*, Kraków 1903, s. 256; A. Zahorski, *Kossakowski Józef Kazimierz*, s. 271–272. Por. s. 333–334.

lecz zajmował się raczej polityką państwową niż prowincjonalną. Chyba jego w największym stopniu dotyczy stwierdzenie Vydas Dolinskasa, że Kossakowscy przejęli po Antonim Zabielle metody uprawiania polityki i dzięki lawirowaniu między stronnictwami stali się nowymi magnatami¹⁰⁶.

Mniejsze wpływy w faksji zabiellowskiej mieli bracia Józefa. Według Stanisława Kościałkowskiego najstarszy z braci, **Michał Kossakowski** (1733–1798) należał do wybitnych jednostek w stronnictwie Zabiellów¹⁰⁷. Brakuje jednak świadectw wskazujących, że podejmował on decyzje dotyczące działań faksji. Według zachowanych źródeł jego działalność ograniczała się do uczestniczenia w sejmikach i występowania w razie konfliktów obok Zabiellów¹⁰⁸. Jego obecność wśród stronników zabiellowskich była jednak istotna ze względu na znaczną karierę Kossakowskiego. Podobnie jak jego braci promowali go wujowie, zwłaszcza Antoni Zabiello, który pomagał Michałowi w początkach aktywności politycznej i prawdopodobnie wpłynął na wybranie go deputatem kowieńskim w 1759 r.¹⁰⁹ W 1762 Zabiello przyczynił się do uzyskania przez Kossakowskiego podstolstwa kowieńskiego, od którego ten rozpoczął karierę urzędniczą¹¹⁰. Wujowie wspierali jego karierę w Komisji Skarbowej, w której był pisarzem od 1765 r.¹¹¹ Rekomendowali go też prawdopodobnie do awansów wojskowych¹¹². Z czasem Michał przy

¹⁰⁶ V. Dolinkas, *op. cit.*, s. 104; R. Butterwick, *Bishop Józef Kossakowski at the four years' diet*, w: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos kraštovaizdis*, Vilnius 2012, s. 396.

¹⁰⁷ S. Kościałkowski, *Antoni Tyzenhauz. Podskarbi nadworny litewski*, t. 1, Londyn 1971, s. 160; E. Rabowicz, *Kossakowski Michał*, PSB, t. 14, s. 278.

¹⁰⁸ „Akt kredensu”, 10 II 1761, LVIA SA 13707, k. 491v; „Akt sufragiów”, 5 II 1776, LVIA SA 13799, k. 561; „Aktykacja kredensu”, 21 VIII 1780, LVIA SA 13801, k. 694; *Ekscerpt z protokołu potoczego grodzkiego powiatu kowieńskiego w roku 1785*; „Akt kredensu”, 7 II 1785, LVIA SA 13804, k. 70; Instrument elekcji, 11 II 1784, LVIA SA 13803, k. 669; „Instrument elekcynny”, 9 II 1791, LVIA SA 13807, k. 61v. W 1760 r. Antoni Zabiello donosił księciu o uczestnictwie Kossakowskiego w sejmiku poselskim upickim, A. Zabiello do Radziwiłła, 26 VIII 1760, AR V 18197/4, s. 3.

¹⁰⁹ Rekomendował go wtedy Radziwiłłowi do podskarbstwa trybunalskiego, A. Zabiello do Radziwiłła, 7, 14, 16 II 1759, AR V 18197/3, s. 49–52; E. Rabowicz, *Kossakowski Michał*, s. 279–280.

¹¹⁰ S. Siruć do J. Mniszcha, 9 II 1762, BC 3849, s. 242; *Urzędnicy*, t. 2, s. 412.

¹¹¹ M. F. Czartoryski do A. Zabielly, 24 VII 1765, BC 3880, s. 343; „Pisarstwo skarbowe”, 31 VII 1765, ML 184, s. 386–387; S. Kościałkowski, *op. cit.*, t. 2, s. 138.

¹¹² Prawdopodobnie jego Szymon Zabiello w 1752 r. promował do chorągwi petyhorskiego, a Antoni w 1760 do poruczeństwa, S. Zabiello do Radziwiłła, 21 VIII 1752, AR V 18210, s. 18–20; A. Zabiello do Radziwiłła, 24 II 1761, AR V 18197/4, s. 25. Michał lub jego brat Antoni w 1769 r. otrzymał rozkaz, by chorągwie stojące na Żmudzi wsparły Szymona Zabiellę w tłumieniu buntu szawelskiego, M. Poniatowski do A. Tyzenhauza, 28 VII b.r., AT H2, s. 223–224. W 1779 r. Kossakowski awansował z porucznika na rotmistrza w brygadzie husarskiej chorągwi łowczego Zabielly, Patent na poruczeństwo, 31 III 1779, ML 543, s. 538–539.

wspieraniu brata Józefa osiągnął urzędy senatorskie, mianowicie w 1781 r. został kasztelanem witebskim, w 1787 r. wojewodą witebskim, a w 1794 r. brasławskim¹¹³.

Podobnie jak inni stronnicy zabiellowscy, Kossakowski pozostawał w dobrych stosunkach z Karolem Stanisławem Radziwiłłem¹¹⁴. Mamy też pewne świadectwa jego kontaktów z królem¹¹⁵, nie był jednak przychylny partii dworskiej, do czego przyczyniał się głośny proces z Antonim Tyzenhauzem wynikły z małżeństwa Kossakowskiego z wdową po Michale Tyzenhauzie¹¹⁶. Michał Kossakowski umiarkowanie angażował się nie tylko w działalność facji, ale również w wydarzenia polityczne, zarówno powiatowe, jak i krajowe. Było to rezultatem jego małej samodzielności politycznej i ulegania wpływom brata, Józefa¹¹⁷.

Również **Antoni Kossakowski** (1735–1798) według zachowanych źródeł nie decydował o działalności ugrupowania, choć wujowie promowali go do funkcji i urzędów kowieńskich i pomagali mu w karierze wojskowej¹¹⁸. Już w 1759 r. wraz z Antonim Zabiellą towarzyszył księciu Karolowi w podróży do Mitawy, a po inwestyturze pozostał przy księciu wraz z bratem i Józefem Zabiellą¹¹⁹. Na rozdwojonym sejmiku poselskim 1780 r.

¹¹³ J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386–1795*, Kraków 1888, s. 8, 89, 141; E. Rabowicz, *Kossakowski Michał*, s. 279–280. Być może w 1787 r. został cześnikiem litewskim, „Cześnikostwo W.X.L.”, 1787, BC 728, s. 219.

¹¹⁴ M. Kossakowski do Radziwiłła, 26 II 1769, 22 V 1782 AR V 7465, s. 1–5; J. Michalski, *Wokół powrotu Karola Radziwiłła z emigracji pobarskiej*, „Kwartalnik Historyczny” 106, 1999, 4, s. 52.

¹¹⁵ M. Kossakowski do Stanisława Augusta, 21 III 1796, Korespondencja Stanisława Augusta, AGAD, 2, s. 585–586.

¹¹⁶ S. Kościalkowski, *op. cit.*, t. 1, s. 147–148, t. 2, s. 325–338; E. Rabowicz, *Kossakowski Michał*, s. 279.

¹¹⁷ Był marszałkiem sądów kapturowych podczas bezkrólewia w 1764 r., posłował na sejm elekcyjny i podpisał akces do konfederacji w 1767 r., brał udział w Sejmie Czteroletnim i zawarciu konfederacji targowickiej, „Akt skryptu akcesyjnego”, 24 VIII 1767, LVIA SA 13796, k. 1005v; E. Rabowicz, *Kossakowski Michał*, s. 279–280. W 1782 r. Michał zajmował się działem majątku między synami Antoniego Zabielly, „Aktykacja dekretu kompromisarskiego”, 24 IX 1782, ibidem, k. 921–932 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 162–167 oraz LVIA F716, 2, 23.

¹¹⁸ W 1759 r. został strażnikiem kowieńskim po rezygnacji Szymona Zabielly, a w 1765 r. pisarzem ziemskim kowieńskim, który to urząd wakował od śmierci Michała Zabielly w 1734 r., B. Krakowski, *Kossakowski Antoni*, PSB, t. 14, s. 262–263; *Urzędnicy*, t. 2, s. 358, 394, 407, 445; „Pisarstwo ziemskie”, 15 II 1765, ML 184, s. 43–44. Antoniego lub Szymona Kossakowskiego w 1760 r. łowczy promował do poselstwa wojskowego, A. Zabiello do Radziwiłła, 18 VIII 1760, AR V 18197/3, s. 118; S. Zabiello do Radziwiłła, 21 VIII 1752, AR V 18210, s. 18–20.

¹¹⁹ *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 23.

Antoni został obrany posłem przez zgromadzenie pod dyrekcją marszałka Zabięłły¹²⁰. W 1782 r. wybrano go chorążym kowieńskim, w związku z awansem Ignacego Zabięłły¹²¹. Natomiast w 1784 r. bezskutecznie rywalizował o podkomorstwo kowieńskie z Tomaszem Wawrzeckim. Spór o ten urząd był impulsem długotrwałego konfliktu między faksją zabięłłowską a stronnikami dworskimi¹²². Zabięłłom zatem na tyle zależało na wypromowaniu Kossakowskiego, że nie cofali się przed konfliktem z partią dworską. Spodziewali się zapewne, że osiągnąwszy istotny urząd kowieński Antoni wejdzie do grona przywódców faksji i ułatwi jej opanowanie powiatu. Tego też obawiali się regaliści, którzy sprzeciwiali się kandydaturze zadeklarowanego stronnika zabięłłowskiego. Faktycznie Antoni Kossakowski od młodości angażował się w działalność sejmikową faksji¹²³. Już w 1754 r. Szymon Siruć oskarżał Antoniego Zabięłły, że Kossakowski z gromadą ludzi napadł jego kamienicę, zapewne w związku z konfliktem na którymś sejmiku¹²⁴.

Wydaje się jednak, że nadzieje Zabięłłłów nie zostały najlepiej ulokowane. Według Józefa Ignacego Kossakowskiego, Antoni jako jedyny z rodziny nie kierował się interesem familijnym, a tylko własnym¹²⁵. Prawdopodobnie jego prywatne ambicje spowodowały w 1784 r. konflikt z wujami o kasztelaninę mińską, którą ostatecznie otrzymał Szymon Zabięłły¹²⁶.

¹²⁰ „Aktykacja kredensu”, 21 VIII 1780, LVIA SA 13801, k. 694; S. Zabięłły do Stanisława Augusta, 22 VIII 1780, BC 695, s. 81–82; J. Prozor do Radziwiłła, 29 VIII 1780, AR V 12433/2, s. 14–15.

¹²¹ „Akt kredensu”, 6 II 1782, LVIA SA 13802, k. 675–676; *Urzędnicy*, t. 2, s. 361.

¹²² Kossakowski już od 1776 r. starał się o ten urząd. Sprawujący go Dominik Medeksza miał ustąpić na jego rzecz w 1783 r., a według B. Krakowskiego król mu obiecał ten urząd, ale ostatecznie podkomorstwo uzyskał Wawrzecki, J. Prozor do A. Tyzenhauza, 30 I 1776, AT H2, s. 312; J. Chreptowicz do Stanisława Augusta, 12 II 1782, BC 655, s. 1189; tenże do tegoż, 23 II 1784, BC 920, s. 157–163; S. Zabięłły do Stanisława Augusta, 23 II 1784, BC 695, s. 123–128; B. Krakowski, *Kossakowski Antoni*, s. 263. Por. s. 305–306.

¹²³ „Akt kredensu”, 10 II 1761, LVIA SA 13707, k. 491v; „Akt sufragiów”, 5 II 1776, LVIA SA 13799, k. 561; „Aktykacja kredensu”, 10 II 1779, LVIA SA 13800, k. 500; „Akt remanifestu”, 29 III 1779, ibidem, k. 565; „Aktykacja kredensu”, 7 II 1780, LVIA SA 13801, k. 41; „Aktykacja wotów”, 22 II 1780, ibidem, k. 82v; „Akt kredensu”, 7 II 1785, LVIA SA 13804, k. 70; „Instrument elekcyjny”, 9 II 1791, LVIA SA 13807, k. 61v; *Ekscerpt z protokołu potocznego grodzkiego powiatu kowieńskiego w roku 1785*. Przed sejmikiem poselskim 1784 r. Kossakowski miał pilnować przeciwnika Zabięłłłów – Prozora, J. Kossakowski do [Zabięłły], 12 VI [1784], LNBW F99–192, k. 266v.

¹²⁴ Pozew przeciw Antoniemu i Zofii Zabięłłom, 29 IV 1754, LVIA 716, 2, 132, k. 100v.

¹²⁵ Janowski Ludwik, „Notatki bio-bibliograficzne dotyczące osób z kresów wschodnich dawnej Rzeczypospolitej”, BN 7861, t. IV, s. 147.

¹²⁶ Według Józefa Kossakowskiego Zabięłły nie dotrzymał umowy odsprzedania tej godności Antoniemu. Józef Zabięłły oddał Kossakowskiemu pieniądze za nią, a w 1786 r. proponował, by Antoni dostał ten urząd po rezygnacji Szymona Zabięłły, *Pamiętniki Józefa*

Dopiero w 1790 r. Kossakowski uzyskał kasztelaninę inflancką¹²⁷. Wydaje się, że podczas Sejmu Czteroletniego na jego przychylność liczył Stanisław August, który wypromował go na posła kowieńskiego. Antoni mimo to zaangażował się w konfederację targowicką¹²⁸. Warto na koniec przypomnieć, że Kossakowski w 1763 r. poślubił Eleonorę Straszewiczównę, znajdującą się pod opieką Antoniego Zabięłły. Tym samym zaangażował się w proces łowczego ze Straszewiczami, a potem kontynuował tę sprawę¹²⁹. Kossakowski kilkakrotnie był świadkiem na dokumentach wydanych przez lub dla Zabięłłów¹³⁰.

Działaczem faksji zabięłłowskiej był także **Michał Kossakowski** (1769–1839) syn Antoniego i Eleonory Straszewiczówny, od 1789 r. chorąży, a od 1791 r. podkomorzy kowieński. Drugi z tych urzędów zyskał dzięki pomocy rodziny na rozdwojonym sejmiku. Kossakowski zaangażował się też w konfederację targowicką¹³¹.

Najmłodszy z synów Dominika, **Szymon Kossakowski** (1741–1794), również został wychowany pod okiem Antoniego Zabięłły. Podobnie jak

Kossakowskiego, s. 159–160; J. Kossakowski do [J. Zabięłły], 26 VII 1786, LNBW F99–192, k. 147v; B. Krakowski, *Kossakowski Antoni*, s. 263.

¹²⁷ J. Wolff, *op. cit.*, s. 107; B. Krakowski, *Kossakowski Antoni*, s. 263. Po porażce w rywalizacji z Wawrzeckim Stanisław August według Józefa Kossakowskiego obiecał Antoniemu pierwszą wakującą kasztelaninę, ale, gdy nadarzyła się okazja na mściławską, prosił, by zrezygnować. W związku z tym biskup upominał się o krzesło senatorskie dla brata, J. Kossakowski do Stanisława Augusta, IV 1790, BC 728, s. 225–227.

¹²⁸ Stanisław August do I. Zabięłły, 14 VII 1788, BC 723, s. 1215; I. Zabięłło do Stanisława Augusta, 18 VIII 1788, *ibidem*, s. 1217–1218; „Kredens na poselstwo”, 18 VIII 1788, LVIA SA 13805, k. 1101; B. Krakowski, *Kossakowski Antoni*, s. 263. W 1791 r. Kossakowski otrzymał też Order Orła Białego, ale już w 1792 r. J. Bułhakow zaliczał go do osób, na które Rosja może liczyć, W. Smoleński, *Ostatni rok*, s. 307.

¹²⁹ „Dowód pozwu”, 23 II 1770, LVIA SA 13713, k. 883; Dowód pozwu w sprawie Michała i Józefa Straszewiczów, 5 VIII 1775, LVIA SA 13716, k. 404; Dowód pozwu w sprawie Straszewiczów, 20 X 1775, *ibidem*, 522–523v; „Obwieszczenie Straszewiczów”, 26 I 1773, LVIA SA 13797, k. 378; „Dowód pozwu w sprawie W.J.P. Straszewicza”, 5 VII 1766, LVIA SA 13796, k. 743; *Replika W.I.P.P. Antoniego i Eleonory z Straszewiczów Kossakowskich pisarzów ziemskich powiatu kowieńskiego przeciwko W.I.P.P. Franciszkowi Straszewiczowi sędziemu grodzkiemu upickiemu i Felicjanowi Żmijowskiemu pisarzowi ziemskiemu wileńskiemu*, [b.d.m.]; B. Krakowski, *Kossakowski Antoni*, s. 262. Por. rozdz. s. 58–59.

¹³⁰ Zapis od Stankiewiczów, 24 II 1789, LVIA SA 13806, k. 310; „Akt prawa zastawnego”, 19 III 1778, LVIA SA 13808, k. 1228v; „Akt dokumentu”, 13 XI 1777, *ibidem*, k. 1230v; „Przyznanie prawa J.W.J.P. Zabięłłom”, 17 X 1765, LVIA SA 13796, k. 227, 229; „Dokument ugodliwy”, 3 II 1783, LVIA SA 13718, k. 76v.

¹³¹ „Instrument elekcyjny”, 9 II 1791, LVIA SA 13807, k. 61–62; *Urządnicy*, t. 2, s. 361, 401; E. Rabowicz, *Kossakowski Michał*, s. 281. Według Rabowicza był też sędzią ziemskim, ale nie potwierdza tego spis urzędników.

pozostali bracia robił karierę w oparciu o faksję zabiellowską, lecz działalność polityczną prowadził poza tym ugrupowaniem¹³². Za pośrednictwem wujów zbliżył się do królewicza Karola, z którym w 1763 r. przebywał w oblężonej przez Rosjan Mitawie. Później wraz z Szymonem Zabiellą był w Dreźnie aż do sejmu elekcyjnego, na którym, podobnie jak reszta rodziny, poparł Stanisława Augusta¹³³. Szybko jednak obrócił się przeciw królowi, a szczytowymi momentami jego kariery okazały się kolejne konfederacje. Był współorganizatorem i marszałkiem generalnym litewskim konfederacji barskiej, po której przez kilka lat przebywał na emigracji. W związku z tymi wydarzeniami zbliżył się do Karola Stanisława Radziwiłła¹³⁴.

Udział Szymona Kossakowskiego w konfederacji wzbudził podejrzliwość dowódców rosyjskich wobec Zabiellów¹³⁵ i podważał ich lojalność wobec dworu¹³⁶. Według Kościałkowskiego wujowie potajemnie sprzyjali działaniom Kossakowskiego¹³⁷. Być może faksja zabiellowska podzieliła się między walczące obozy, by zabezpieczyć sobie przyszłość niezależnie od rozwoju sytuacji. Zgodnie z tą hipotezą po upadku konfederacji barskiej Zabiellowie pomogli Szymonowi Kossakowskiemu powrócić do działalności politycznej. Już w 1776 r. bezskutecznie promowali go do chorągwa i na deputację kowieńską¹³⁸. Wbrew królowi a zgodnie z wolą Radziwiłła Kossakowski został posłem na sejmiku kowieńskim tego roku¹³⁹. Również w 1782 r. Zabiellowie obrali go posłem. Szymon Zabiello wyjaśniał, że zgodził się na wybór Kossakowskiego „gdy mnie najsolennie zaręczył zapewnieniem, iż wszystkie, myśli, chęci i usiłowania jedynie są skłonięne ku woli i nakazom W.K.M., w dowodzie okazania jako pała wywiązywać

¹³² Przy pomocy Józefa Zabielly starał się o starostwo szymańskie, W. Konopczyński, *Kossakowski Szymon*, s. 288; V. Dolinskas, *op. cit.*, s. 127.

¹³³ W. Konopczyński, *Kossakowski Szymon*, s. 288; V. Dolinskas, *op. cit.*, s. 111–122.

¹³⁴ W. Konopczyński, *Kossakowski Szymon*, s. 288–290; idem, *Konfederacja barska*, Warszawa 1991; J. Michalski, *Wokół powrotu*, s. 51; V. Dolinskas, *op. cit.*, s. 157 i n. Zachowały się listy Szymona Kossakowskiego do Radziwiłła z lat 1767–1788, AR V 7467.

¹³⁵ „Listy generała I. Nummersa”, 1757–1786, AZ 218, s. 53–59.

¹³⁶ Mimo jednak argumentów Tyzenhauza Zabiellowie nie utracili zaufania króla, Stanisław August do A. Tyzenhauza, 12 II 1776, BC 716, 111–112, 143; A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, ibidem, s. 328–329; tenże do tegoż, BC 714, s. 557–558.

¹³⁷ S. Kościałkowski, *op. cit.*, t. 1, s. 160, 222.

¹³⁸ Stanisław August do A. Tyzenhauza, 12 II 1776, BC 716, s. 109; A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 12 II 1776, ibidem, s. 333. Antoni Zabiello rekomendował Kossakowskiego królowi, A. Zabiello do nn., 22 VII 1776, ibidem, s. 219.

¹³⁹ Stanisław August do A. Tyzenhauza, 6 V 1776 1776, BC 716, 305; A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 4 VIII 1776, ibidem, s. 529; „Akt kredensu”, 16 VII 1776, LVIA SA 13716, k. 1163–1164; W. Konopczyński, *Kossakowski Szymon*, s. 290; J. Michalski, *Wokół powrotu*, s. 52.

się w swojej wierności ochotą przez tę zręczność¹⁴⁰. Kossakowski dzięki protekcji Zabiellów i porozumieniu króla z Radziwiłłem powrócił do działalności politycznej i zatarł efekty swego nieudanego wystąpienia przeciw Stanisławowi Augustowi i Rosji.

Szymon Kossakowski najwyższą pozycję polityczną uzyskał dopiero podczas konfederacji targowickiej, a więc kolejnego ataku na króla, tym razem przy poparciu Rosji. Uczestniczył w przygotowaniu konfederacji w Petersburgu i organizował ją na Litwie, gdzie ogłosił się hetmanem polnym. Jego stosunki z Zabiellami podczas tej konfederacji były bardziej otwarte niż poprzednio. Jako jeden z dowódców rosyjskich walczył przeciw Michałowi i Szymonowi Zabiellom w wojnie 1792 r. Współpracował natomiast z Józefem Zabiellą, przyczyniając się do nominowania go zastępcą marszałka konfederacji litewskiej. Kiedy sam uzyskał buławę wielką, Zabiello awansował na hetmana polnego litewskiego¹⁴¹. W kwietniu 1794 r. podczas insurekcji kościuszkowskiej Szymon Kossakowski, podobnie jak jego starszy brat i kuzyn Zabiello, został powieszony¹⁴².

Podobne znaczenie jak Kossakowscy miał w faksji zabiellowskiej **Dominik Medeksza** (1709–1783), syn Dominika regenta grodzkiego kowieńskiego¹⁴³. On również pochodził z rodziny, która już wcześniej mogła mieć pewne związki z Zabiellami¹⁴⁴. Sam Dominik prawdopodobnie zetknął się z nimi w czasie walki partyzanckiej w obronie Stanisława Leszczyńskiego, którego poparli podczas elekcji w 1733 r.¹⁴⁵, ale kluczowe dla rozpoczęcia ich

¹⁴⁰ S. Zabiello do Stanisława Augusta, 19 VIII 1782, BC 695, s. 111; „Aktykacja kredensu”, 19 VIII 1782, LVIA SA 13802, k. 884; W. Konopczyński, *Kossakowski Szymon*, s. 291. W 1783 r. miał wspierać stronnictwo radziwiłłowskie na sejmiku gromnicznym wileńskim, S. Kossakowski do K.S. Radziwiłła, 18 XII 1782, AR V 7467, s. 147.

¹⁴¹ S. Kossakowski do M. Kretecznikowa, 18/29 VII 1792, BJ 4436, t. 1, s. 125; J. Zabiello do S. Kossakowskiego, 30 VIII 1792, ibidem, s. 164; Rozkazy wojskowe, 1792, BPAN-PAUKr 4589, k. 39; W. Konopczyński, *Kossakowski Szymon*, s. 291; V. Dolinskas, *op. cit.*, s. 489 i n. Por. s. 333–335.

¹⁴² W. Konopczyński, *Kossakowski Szymon*, s. 293; V. Dolinskas, *op. cit.*, s. 740–744.

¹⁴³ Kopia metryki chrztu, 20 IX 1709, APAN, Archiwum Medekszów, npag.; Wywód genealogiczny Medekszów, 4 V 1835, ibidem; W. Szczygielski, *Medeksza Dominik*, PSB, t. 20, s. 365; *Urzędnicy*, s. 383.

¹⁴⁴ Już stryj Dominika, Aleksander Medeksza, w 1703 r. został chrzestnym ojcem Michała Zabielly, brata przyszłej żony Dominika – sugeruje to, że obie rodziny pozostawały w dobrych stosunkach, Księga chrztów z Opitołok, LVIA, F604, 11, 20, k. 7v; „Aktykacja testamentu”, 9 I 1732, LVIA SA 13689, k. 418v, 419v. Z kolei ojciec Dominika, utrzymywał kontakty ze spowinowaconymi z Zabiellami Kossakowskimi, Proces Jana Bielawskiego, 16 X 1732, ibidem, k. 471.

¹⁴⁵ D. Medeksza do J. Sapiehy, 19 IV 1735, Roskie, LIII 51; *Elektorowie królów Władysława IV, Michała Korybuta, Stanisława Leszczyńskiego i spis stronników Augusta III*, oprac.

współpracy było jego małżeństwo z Wiktoria Eufrozyną, córką marszałka Zabiellów, zawarte w 1738 lub 1739 r.¹⁴⁶ Ze związku tego narodzili się Józef, Adam, Szymon, Teodor, Mikołaj oraz Marianna wydana za Józefa Borewicza¹⁴⁷.

Medeksza początkowo miał zdecydowanie niższą pozycję niż Zabiellowie, ale, podobnie jak Kossakowscy, przy ich poparciu osiągnął znaczne wpływy i stał się ich bliskim współpracownikiem. W 1742 r., prawdopodobnie na skutek porozumienia Zabiellów z nowo obranym starostą Szymonem Siruciem, Dominik Medeksza został sędzią grodzkim kowieńskim¹⁴⁸, a w 1744 r. osiągnął urząd podsędka w sądzie ziemskim pozostającym pod wpływem Zabiellów¹⁴⁹. Medeksza zaczął angażować się w działalność sejmikową faksji najpóźniej w 1750 r., kiedy to był radziwiłłowskim kandydatem na deputata, a za pośrednictwem Zabiellów starał się o podskarbstwo trybunalskie¹⁵⁰. Na sejmiku poselskim przed sejmem 1754 r. wystąpił już obok Zabiellów jako jeden z czołowych działaczy faksji, przeciw którym wniesiono przynajmniej dwie protestacje¹⁵¹. Medeksza współpracował z Zabiellami również na kolejnych sejmikach, poza tym wraz z najważniejszymi osobami w powiecie pełnił tam istotne funkcje¹⁵². Czasem

J. Dunin-Borkowski i M. Dunin-Wąsowicz, Lwów 1910, s. 132, 263; W. Szczygielski, *Medeksza Dominik*, s. 365. Por. s. 176.

¹⁴⁶ Informacja o ślubie pojawia się w księdze dwa razy, Księga ślubów z Opitołok, LVIA F604, 21, k. 42, 43; Testament, 22 V 1782, APAN, Archiwum Medekszów; *Urzędnicy*, t. 2, s. 383. W 1739 r. wraz z żoną wydali zapis dla teścia, Zapis Medekszów, 1739, LNBW F94-3084.

¹⁴⁷ Dowód pozwu i aresztu, 26 VIII 1773, LVIA SA 13715, k. 315; „Akt recessu”, 28 VIII 1773, ibidem, k. 320; „Wywód genealogiczny Medekszów”, 4 V 1835, APAN, Archiwum Medekszów; W. Szczygielski, *Medeksza Dominik*, s. 366.

¹⁴⁸ *Urzędnicy*, t. 2, s. 415. Por. rozdz. 3.1. W 1742 r. Jan i Krystyna Zabiellowie odwołali się do pomocy Dominika Medekszy jako sędziego przy egzekucji korzystnego dla nich dekretu, „Akt listu podawczego”, 6 VIII 1742, LVIA SA 13693, k. 992-993.

¹⁴⁹ *Urzędnicy*, t. 2, s. 404; Przywilej na podsędkostwo, 8 IX 1744, APAN, Archiwum Medekszów. Możliwe, że Medeksza również urząd podsędka wykorzystywał do współpracy z Zabiellami, Zapis zrzeczny, 27 V 1774, LVIA F716, 2, 15, k. 226.

¹⁵⁰ A. Zabiello do Radziwiłła, 26 VIII 1749, 17 I, 9 II 1750, AR V 18197/1, s. 96, 106-109; S. Zabiello do Radziwiłła, 25 VIII 1749, AR V 18210, s. 9-11; M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 304-305. Por. s. 199.

¹⁵¹ „Proces od J.P. urzędników”, 19 VIII 1754, LVIA SA 13700, s. 286-290; „Testimonium”, 20 VIII 1754, ibidem, s. 530-531.

¹⁵² W 1761 r. wraz z Szymonem Siruciem i Antonim Zabiellą jako arbitrzy zdecydowali o wyznaczeniu posłów spośród kandydatów zabiellowskich, a w 1766 r. Dominik Medeksza, Szymon Siruc, Szymon Zabiello i Józef Prozor zostali wybrani do wyznaczenia lustratorów dróg i mostów, J. Lindemann do Radziwiłła, 23 VIII 1756, AR V 8491, s. 24; „Akt kredensu”, 10 II 1761, LVIA SA 13707, k. 491v; M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 144-145; D. Medeksza do Radziwiłła, 7 II, 5 V 1764, AR V 9427, s. 7-8, 13; „Akt laudum mostowego”, 20 II 1766, LVIA SA 13796, k. 422 oraz Czerwonodworskie, 1, s. 38-39.

stawał u boku Zabiellów w procesach sądowych, na przykład gdy z Antonim Zabiellą został wyznaczony opiekunem nad dziećmi i majątkiem w testamencie Bogdana Juszkiewicza¹⁵³. W późniejszych latach uczestniczył też w wielu procesach wraz z Kossakowskimi¹⁵⁴. Nieraz występował jako świadek w dokumentach dotyczących Zabiellów¹⁵⁵.

Już w 1757 r. dostrzegamy przejawy kryzysu w stosunkach Zabiellów z Medekszą, na co wpłynąć mogła śmierć Eufrozyny z Zabiellów Medekszowej. Marcin Matuszewicz opisał swoją rozmowę z podśędkiem o Antonim Zabielle: „Mówiliśmy i o niestateczności marszałka kowieńskiego, że raz jednej, drugi raz drugiej partyi się chwycił, od obydwu partyi biorąc i coraz więcej chcąc profitować, a przyjaciół swoich często na obydwie partie sakryfikując. Umówiliśmy się tedy z nim, aby on jednej się partyi trzymał, to jest z dworem i z hetmanami wielkimi koronnym i litewskim, a jako Francja naówczas dawała pieniądze, obiecałem mu wyrobić pensją roczną dwieście czerwonych złotych”¹⁵⁶. Tym razem skończyło się na krytyce postępowania Zabielly i snutyh przez Matuszewicza, nie wiadomo czy realizowanych, planach działań za plecami marszałka.

Powyższy cytat nawiązuje do kontaktów Medekszy z hetmanem Radziwiłłem. Dominik starał się także o przychyłność jego syna, z którym korespondował co najmniej od 1763 r., tłumacząc się podczas bezkrólewia ze współpracy faksji zabiellowskiej z Czartoryskimi¹⁵⁷. Uległość wobec

¹⁵³ Proces Juszkiewicza, 28 VII 1753, LVIA SA 13699, k. 256–257; Akta sądowe, 10 i 15 II 1753, ibidem, k. 34–34v, 41–41v, 45; „Dowód pozwu w sprawie J.J.P.P. Juszkiewicza”, 21 V 1755, LVIA SA 13701, k. 242–242v; „Dowód pozwu w sprawie J.P. Borkowskiego”, 11 VIII 1755, ibidem, k. 324; Dowód pozwu w sprawie Ichm. Księży Franciszkanów, 21 IV 1759, LVIA SA 13705, k. 134; „Dowód pozwu J.P. Borkowskiego”, 14 IV 1760, LVIA SA 13706, k. 165; „Dowód podanego pozwu”, 18 IV 1760, ibidem, k. 174.

¹⁵⁴ Na przykład: Dekret w sprawie Odyńców, 28 VIII 1765, LVIA SA 516, s. 208–209; Dowód aresztu, 21 II 1759, LVIA SA 13705, k. 59; „Dowód pozwu”, 18 VI 1761, LVIA SA 13707, k. 258. Później nieraz stawali w sądzie przeciwko Kossakowskim, Dowód pozwu i aresztu, 21 VIII 1773, LVIA SA 13715, k. 315; „Dekret inkwizycyjny”, 14 V 1774, ibidem, k. 592–593; Dowód obwieszczenia w sprawie Medekszów z Kossakowskimi, 2 VIII 1774, ibidem, k. 835; „Dowód pozwu w sprawie W.W. Medekszów”, 30 VIII 1774, ibidem, k. 946; „Dekret W.W. Medekszów z Kossakowskimi”, 12 XII 1774, ibidem, k. 1158–1159; „Dowód pozwu w sprawie W.W. Kossakowskich”, 12 XII 1774, ibidem, k. 1163.

¹⁵⁵ Zapis Anny Zabiellowej, 15 X 1759, LMAB F260–107; Zapis darowny, 7 V 1758, LNBW F94–803; List zręczny, 27 V 1754, LVIA F716, 2, 15, k. 227.

¹⁵⁶ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 827. Być może do Antoniego Zabielly, pełniącego funkcję komisarza przeprowadzającego wojska rosyjskie, zaadresowany był list Medekszy z 1757 r., w którym autor wyrażał wdzięczność dla hetmana Radziwiłła za wyznaczenie komisarza zapobiegającego uciskowi Litwinów przez Rosjan, D. Medeksza do nn., 15 V 1757, AR V 9427, s. 3–4.

¹⁵⁷ D. Medeksza do K. S. Radziwiłła, 1763–1783, AR V 9427, s. 5–80.

Familii i poparcie Medekszów dla Stanisława Augusta zaowocowały awansem Dominika na jeden z najwyższych urzędów powiatowych, mianowicie podkomorzego kowieńskiego¹⁵⁸. Medeksza krótko działał wraz z Zabieliami na rzecz dworu¹⁵⁹, wkrótce powrócił do współpracy z Radziwiłłem i zaangażował się w konfederację radomską¹⁶⁰. W przeciwieństwie do Zabieliów Medekszowie uczestniczyli też w otwarcie w konfederacji barskiej, Dominik był marszałkiem konfederackim kowieńskim i wraz z synami należał do Generalności. Potem przez kilka lat przebywali na emigracji¹⁶¹. Podczas konfederacji Medekszowie mogli liczyć na pewne wsparcie ze strony Zabieliów¹⁶². Związek między obydwoma rodzinami pozwala przypuszczać, że Zabieliowie nie byli przeciwni zaangażowaniu Medekszów w konfederację, być może uważali ich działalność za zabezpieczenie swego losu w wypadku sukcesu związku.

Po upadku konfederacji barskiej jeszcze przed sejmikiem poselskim 1776 r. Józef Prozor pisał, że Dominik Medeksza „gromadą szlachty składa partię wielką Zabieliom i Kossakowskim”¹⁶³. Radziwiłł w czerwcu tego roku prosił Dominika Medekszę i innych przedstawicieli faksji zabieliowskiej o wybór przychylnych dla siebie posłów i odpowiednie punkty

¹⁵⁸ Przywilej na podkomorstwo, 15 II 1765, APAN, Archiwum Medekszów; *Elektorowie królów*, s. 132; *Urzednicy*, t. 2, s. 400. Z kolei synowie Dominika, Józef i Adam, w 1766 r. zostali rotmistrzami kowieńskimi, Kredensy na rotmistrzostwo, 5 II 1766, LVIA SA 13710, k. 693, 697.

¹⁵⁹ Znalazł się pośród kilku urzędników, którzy podpisali w 1766 r. przeprowadzoną przez Zabieliów instrukcję zgodną z żądaniami króla i rosyjskiego posła, Instrukcja kowieńska, 2 IX 1766, LVIA SA 13710, k. 1348v.

¹⁶⁰ Instrukcja kowieńska, 24 VIII 1767, LVIA SA 13711, k. 693–696; Zawiązanie konfederacji, 23 V 1767, LVIA SA 13711, k. 359–360; D. Medeksza do Radziwiłła, 31 VIII 1767, AR V 9427, s. 21–27; „Akt skryptu akcesyjnego”, 24 VIII 1767, LVIA SA 13796, k. 1005; „Aktykacja instrumentu konfederackiego powiatu kowieńskiego”, 22 V 1767, LVIA SA 13796, k. 1181–1184; W. Szczygielski, *Medeksza Józef*, PSB, t. 20, Kraków 1975, s. 367. O poparcie Radziwiłła starał się też w tym czasie drugi syn Dominika, Adam, A. Medeksza do K. S. Radziwiłła, 12 XII 1767, 29 II 1768, AR V 9426. Radziwiłł poparł kandydaturę któregoś z synów Dominika na deputację, D. Medeksza do Radziwiłła, 9 II 1768, AR V 9427, s. 37–38.

¹⁶¹ W. Konopczyński, *Konfederacja barska*, s. 89, 95, 99, 271, 285, 286, 436–437, 699; W. Szczygielski, *Medeksza Dominik*, s. 365–366; idem, *Medeksza Józef*, k. 367. Por. s. 269–271.

¹⁶² Marszałek kowieński dał Medekszom potrzebne wyposażenie, mianowicie dwa konie z kulbakami i rzędem, Rozliczenia Medekszów, LNBW F94–2079.

¹⁶³ Przed sejmikami deputackimi 1776 r. J. Prozor wymieniał syna podkomorzego obok Zabieli i Kossakowskich, zapewne jako przedstawicieli przeciwnego obozu, J. Prozor do A. Tyzenhauza, 29 VI 1776, BC 716, s. 490; tenże do tegoż, 30 I, 10 VII 1776, AT H2, s. 312, 313; „Dowód obdukcji”, 5 II 1776, LVIA SA 13799, k. 554–554v; „Akt sufragiów”, 5 II 1776, ibidem, k. 561.

w instrukcji¹⁶⁴. Jednak przebywający na emigracji książę miał mniejsze wpływy, a wielu byłych konfederatów barskich przechodziło do nowo utworzonej partii dworskiej. Król, budując swe stronnictwo, starał się przyciągnąć do niego przedstawiciele przeciwnych ugrupowań, pisał też do Medekszy z prośbą o współpracę ze stronnikami dworskimi, „mimo wszystkie odległości, które zdawały się dotychczas czynić Wać Pana ode mnie dalekim”¹⁶⁵. W lipcu 1776 r., według Józefa Kossakowskiego, któryś z synów Medekszy, pod wpływem działaczy partii dworskiej, zniechęcał ojca do współpracy z Zabiellami. Biskup podejrzewał, że przyczynił się do tego konflikt Medekszów z Ignacym Zabiellą. Kossakowski i hetman Michał Kazimierz Ogiński zwracali się jeszcze do podkomorzego, by poparł zabiellowskich kandydatów na sejmik, obiecując jego synom wynagrodzenie przy innej okazji¹⁶⁶. Wysiłki stronników zabiellowskich ostatecznie spełzły na niczym, ponieważ już w lutym 1777 r. Tyzenhauz pisał o Medekszy: „popularny w kowieńskim, był dotąd w związku z Zabiellami, ale odtąd będzie z nimi, gdy oni będą z nami”¹⁶⁷. Doszło zatem do rozłamu faksji zabiellowskiej¹⁶⁸.

Przez kolejne kilka lat Medekszowie działali we wrogim Zabiellom stronnictwie dworskim. Należący do grona najwyższych urzędników w powiecie kowieńskim Dominik Medeksza automatycznie stał się jedną z czołowych postaci partii dworskiej w tej okolicy¹⁶⁹. Znosił w tym czasie skargi do króla na przemoc stosowaną przez Zabiellów¹⁷⁰. Zmiana stronnictwa ułatwiła karierę **Józefowi Medekszy**, który w 1778 i 1780 r. został posłem jako kandydat partii dworskiej¹⁷¹. Tymczasem wydaje się, że drugi syn Dominika,

¹⁶⁴ J. Michalski, *Wokół powrotu*, s. 51–52.

¹⁶⁵ Stanisław August do A. Tyzenhauza, 10 VII 1776, BC 716, s. 493; Stanisław August do D. Medekszy, 10 VII 1776, ibidem, s. 495.

¹⁶⁶ J. Kossakowski do Zabielly, 8 i 9 VII [1776], LNBW F99–192, k. 82, 288.

¹⁶⁷ A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 6 II 1777, BC 716, s. 876. W 1778 r. zaliczano ich do przeciwników Zabiellów, „Planta przyszłego trybunału”, 1778, BC 721, s. 650.

¹⁶⁸ S. Kościałkowski, *op. cit.*, t. 1, s. 117; W. Szczygielski, *Medeksza Dominik*, s. 365. Według Kościałkowskiego również Jan z Wolda Mejer stanął wtedy po stronie Tyzenhauza, ale w źródłach brakuje informacji, by wcześniej należał do Zabiellów, pozostawał z nimi najwyżej w poprawnych stosunkach. Wiemy natomiast, że był stronnikiem M. F. Czartoryskiego, A. Zabiello do nn., 11 II 1771, BC 690, s. 475–476; A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 6 II 1777, BC 716, s. 876.

¹⁶⁹ Na rozdwojonych sejmikach 1779 i 1780 r. podkomorzy przewodził przeciwnikom Zabiellów, K. Wolmer do Stanisława Augusta, 9 II 1779, ZP 111, k. 40–41; „Kopia diariusza”, ibidem, k. 57–58; „Aktykacja manifestu”, 22 II 1780, LVIA SA 13801, k. 83–84; S. Zabiello do Stanisława Augusta, 22 VIII 1780, BC 695, s. 81–82; J. Prozor do Radziwiłła, 29 VIII 1780, AR V 12433/2, s. 14–15; A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 25 II 1779, BC 717, s. 306.

¹⁷⁰ D. Medeksza do Stanisława Augusta, 31 XII 1780, BC 673, s. 433–435.

¹⁷¹ S. Zabiello do nn., 7 VIII 1778, BC 690, s. 523; „Akt kredensu”, 18 VIII 1778, LVIA SA 13717, k. 1271; „Kredens Józefowi Medekszy”, 17 VIII 1778, APAN, Archiwum Medek-

Adam, pozostał w przyjaznych stosunkach z Zabiellami¹⁷². Być może bracia rozdzielili się między dwa przeciwne stronnictwa, by móc korzystać z sukcesów obydwu ugrupowań.

Pod koniec życia Dominika Medekszy doszło do konfliktu między nim a Zabiellami o podkomorstwo, które chciał przekazać swemu synowi¹⁷³. W 1782 r. zdecydował się na ustępstwo¹⁷⁴, lecz zmarł zanim zrezygnował z urzędu, więc sprawa następstwa po nim pozostała otwarta¹⁷⁵. Wydaje się, że u schyłku życia podkomorzy zbliżył się do Zabiellów¹⁷⁶, co mogło wynikać z uzyskanej przez nich przewagi w powiecie kowieńskim¹⁷⁷. W testamencie spisany w maju 1782 r. Dominik zamieścił słowa pożegnania dla Szymona i dwóch Józefów Zabiellów¹⁷⁸.

Krótko przed śmiercią podkomorzego nastąpił kryzys partii dworskiej, co zapewne przyczyniło się do powrotu Józefa Medekszy do faksji zabiellońskiej. Mógł to ułatwić jego brat Adam, który przypuszczalnie nigdy z Zabiellami nie zerwał¹⁷⁹. Dzięki zmianie orientacji politycznej Józef został wybrany chorążym kowieńskim na przeprowadzonym przez faksję zabiellońską sejmiku gromnicznym 1784 r., ale ostatecznie nie utrzymał się przy tym urzędzie, ponieważ za legalne uznano elekcje przeprowadzone przez regalistów, a więc poprzedni chorąży nie abdykował. Niemniej Medekszowie angażowali się w konflikt między stronnictwami podczas tego sejmiku i wynikię z niego długotrwałe procesy¹⁸⁰. Józef wspierał też Zabiellów na

szów; S. Zabiello do Stanisława Augusta, 22 VIII 1780, BC 695, s. 81–82; J. Prozor do Radziwiłła, 29 VIII 1780, AR V 12433/2, s. 14–15.

¹⁷² W 1778 r. Szymon Zabiello skutecznie polecał go na stolnikostwo kowieńskie, S. Zabiello do nn., 6 II 1778, BC 720, s. 1367–1368; *Urządnicy*, t. 2, s. 441.

¹⁷³ S. Zabiello do Stanisława Augusta, 13 I 1781, BC 695, s. 87–88; D. Medeksza do Stanisława Augusta, 31 XII 1780, BC 673, s. 434–435; *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 128.

¹⁷⁴ S. Zabiello do Stanisława Augusta, 8 II 1782, BC 695, s. 98–99; J. Chreptowicz do Stanisława Augusta, 12 II 1782, BC 655, s. 1189.

¹⁷⁵ *Urządnicy*, t. 2, s. 401.

¹⁷⁶ W 1783 r. zamierzał przekazać marszałkowi Ignacemu Zabielle rozkazy Radziwiłła dotyczące sejmiku gromnicznego, D. Medeksza do Radziwiłła, 28 I 1783, AR V 9427, s. 77.

¹⁷⁷ Por. s. 298–302.

¹⁷⁸ Poza tym zęgnął Józefa Kossakowskiego, przedstawicieli rodzin Gąseckich, Kończów i Kozakowskich, Testament, 22 V 1782, APAN, Archiwum Medekszów.

¹⁷⁹ Łączył go z nimi między innymi proces sądowy z 1783 r., kiedy to wraz z Szymonem Zabiellą i wielu innymi został pozwany przez Dominika Bohusza, „Pozew Bohusza”, 16 IV 1783, LVIA SA 13718, k. 239v. Interesy gospodarcze wiązały go z Ignacym Zabiellą, Poświadczenie Medekszy Zabielle, 27 III 1783, LNBW F94–2025.

¹⁸⁰ S. Zabiello do nn., 19 VII 1784, BC 698, s. 1603–1606; Instrument na chorąstwo, 11 II 1784, LNBW F94–28 oraz LVIA SA 13803, k. 673; „Ekscerpt z protokołu”, 29 V 1784, BC 932, s. 697–699; „Ekscerpt z regestrów taktowych”, 1784, ibidem, s. 701–709; „Zakaz Wawrzeckiego”, 3 III 1784, LVIA SA 13720, k. 144–144v; *Urządnicy*, t. 2, s. 361.

rozdwojonym sejmiku deputackim 1785 r.¹⁸¹, a w następnym roku wybrano go posłem na opanowanym przez nich zgromadzeniu¹⁸². Z kolei w 1791 został chorążym na sejmiku zabięłowskim i podpisał manifest przeciw konkurencyjnemu zgromadzeniu¹⁸³. Z kolei Adam Medeksza w 1784 r. procesował się z przeciwnikiem faksji zabięłowskiej, Antonim Tyzenhauzem¹⁸⁴. Synowie Dominika Medekszy powrócili zatem do roli ważnych działaczy faksji zabięłowskiej.

2.2.2. Stronnicy Zabięłów w powiecie kowieńskim

Stronnicy zabięłowscy rekrutowali się spośród średniej szlachty i strukturalowo plasowali między przywódcami faksji, a najniższymi warstwami szlacheckimi, niewykazującymi większej aktywności ani świadomości politycznej. Stanowili oni trzon omawianego ugrupowania¹⁸⁵. Wydaje się zatem, że ich obecność jest kluczowa dla istnienia faksji zabięłowskiej. Pewne utrudnienie stanowią tu problemy z precyzyjnym określeniem pojęć „faksja” i „stronnicy” oraz wyrwykowy charakter źródeł. Niemniej zachowane informacje poświadczają istnienie ugrupowania politycznego kierowanego przez Zabięłów jedynie w czasach stanisławowskich.

W czasach Augusta III Zabięłowie pomagali oczywiście w karierze swym krewnym, którzy, jak wyżej opisano, mieli stanąć na czele faksji. Natomiast zaledwie kilka wzmianek wskazuje, że promowali przedstawiciele średniej szlachty, prawdopodobnie niezwiązanych z żadnym większym stronnictwem, na przykład Jana Truskowskiego¹⁸⁶. W zdecydowanej większości wypadków można przypuszczać, że forowani przez Zabięłów kandydaci na urzędy i inne funkcje byli rekomendowani przez przywódców magnackich. Sami Zabięłowie niewątpliwie cieszyli się popularnością w powiecie, o czym świadczy na przykład ich rywalizacja z Szymonem Siruciem o urząd marszałka. Opisujący te wydarzenia Marcin Matuszewicz nie wymienia jednak konkretnych osób wspierających Antoniego Zabięłę (prócz Pawła Chełchowskiego)¹⁸⁷. Wydaje się zatem, że poparcie dla którejś ze stron mogło być jednorazowe i nie musiało przekładać się na istnienie w miarę

¹⁸¹ „Akt kredensu”, 9 II 1785, BC 879, s. 280 oraz LVIA SA 13804, k. 72.

¹⁸² I. Zabięł do nn., 17 VII 1786, BC 932, s. 715–716; Spis posłów, BC 724, s. 431; Laudum sejmikowe, 21 VIII 1786, LNBW F94–30. Por. s. 319.

¹⁸³ „Akt oświadczenia”, 9 II 1791, LVIA SA 13807, k. 79v; *Urządnicy*, t. 2, s. 360.

¹⁸⁴ Akta sądowe, 10, 19, 29 VIII 1785, LVIA SA 13721, k. 713, 718, 731.

¹⁸⁵ Analogicznie Zofia Zielińska uznaje średnią szlachtę za trzon partii radziwiłłowskiej, Z. Zielińska, *Mechanizm sejmikowy*, s. 406.

¹⁸⁶ A. Zabięł do Gorskiego, 16 I 1754, ZMRP 86, s. 29.

¹⁸⁷ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 155.

stałych i zorganizowanych ugrupowań. Możemy jedynie mówić o wpływach, jakimi omawiana rodzina cieszyła się w powiecie kowieńskim i okolicach. Przymuszczalny brak własnej facji mógł wynikać z niedostatecznych wpływów Zabiellów, którzy dopiero wybijali się ponad średnią szlachtę. Nie mogli sobie jeszcze pozwolić na prowadzenie własnej polityki i spełnianie swych ambicji niezależnie od dominujących stronnictw magnackich, które nie były zainteresowane w powstaniu u ich boku nowych grup wpływu.

Sytuacja zmieniała się zapewne stopniowo, a efekty przemian widoczne były w czasach stanisławowskich. Zabiellowie zdołali sobie wyrobić silną pozycję w powiecie, a dotychczasowe potęgi litewskie przeżywały kryzys w związku ze śmiercią Michała Fryderyka Czartoryskiego i opozycyjną działalnością Karola Stanisława Radziwiłła. Pierwsza wiadomość o promowaniu przez Zabiellów własnego kandydata na deputację, wbrew dworowi, pochodzi z 1772 r.¹⁸⁸ W następnych latach w Wielkim Księstwie powstała nowa partia dworska, z którą Zabiellowie czuli się na siłach rywalizować (przynajmniej we własnym powiecie)¹⁸⁹. Doszło do walki, której głównym elementem było rozdawanie sejmików. Szlachta zmuszona była opowiedzieć się po którejś ze stron, w związku z czym facja zabiellowska zaczyna być dość dobrze uchwytna w źródłach. Możemy się więc bliżej przyjrzeć stronnikom zabiellowskim uczestniczącym w tych działaniach.

Antoni Blinstrub wyróżniał się spośród nich jako ważny działacz facji. Mogły się do tego przyczynić wcześniejsze związki Zabiellów z pełniącą od XVII w. dość znaczne urzędy rodziną Blinstrubów. Stryj Antoniego, wojski witebski Mojżesz Blinstrub, opowiedział się po stronie Zabiellów (czy raczej Radziwiłłów) podczas konfliktu na sejmiku deputackim w 1761 r.¹⁹⁰ Poza tym po śmierci ojca Antoniego Blinstruba opiekunami wdowy i dzieci zostali Antoni i Szymon Zabiellowie oraz Dominik Medeksa¹⁹¹.

Antoni Blinstrub był zatem od młodości związany z Zabiellami¹⁹², którzy pomagali mu w karierze. Być może, podobnie jak w przypadku

¹⁸⁸ A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 9 I 1772, BC 714, s. 827.

¹⁸⁹ Por. s. 279 i n.

¹⁹⁰ „Akt kredensu”, 10 II 1761, LVIA SA 13707, k. 492. Por. s. 236–239. Wcześniej w 1736 r. Mojżesz i Karol procesowali się z podstolim Janem Zabiellą, M. Zabiello do M. Blinstruba, 6 III 1736, LNBW F94–1663; Pozew Blinstrubów, 13 V 1729, 13688, k. 217–218. Wiemy też, że ojca Antoniego Karola łączyły z Zabiellami sprawy finansowe, „Listy Antoniego Zabielly”, 1741, AZ 215. Poza tym był pieczętaczem pod aktem Szarlotty Zabiellowej, Przyznanie zapisu księdzu Zabielle, 1 VII 1750, LVIA SA 13697, k. 418v.

¹⁹¹ Przydanie opieki Blinstrubom, 10 VI 1754, LNBW F94–1693. Z kolei Józef Kossakowski miał być wykonawcą testamentu Dominika Blinstruba, syna Karola i brata Antoniego, „Akt testamentu Blinstruba”, 23 VI 1778, LVIA SA 13804, k. 650v.

¹⁹² H. Mościcki, *Blinstrub Antoni*, PSB, t. 2, s. 122.

Kossakowskich, Zabięłowie „wychowali” sobie stronnika. Promowali Blinstruba na miecznikostwo kowieńskie, które uzyskał w 1782 r.¹⁹³ i na deputację w 1783 r.¹⁹⁴ Wybrali go na sęstwo ziemskie kowieńskie na rozdwojonym sejmiku w 1785 r., ale nie utrzymał się przy tym urzędzie, ponieważ sędzią został kandydat regalistów¹⁹⁵. Blinstrub odwdzięczał się Zabięłom za ich rekomendacje, popierając ich regularnie na rozdwojonych sejmikach¹⁹⁶. Szczególnie zaangażował się w konflikt Zabięłów z Tomaszem Wawrzeckim o podkomorstwo w 1784 r. Uczestniczył w sejmiku, na którym urząd ten oddano Kossakowskiemu¹⁹⁷, a potem przez kilka miesięcy procesował się z Wawrzeckim, który ostatecznie otrzymał podkomorstwo¹⁹⁸. Zabięłowie nazywali Blinstruba swym przyjacielem, a przedstawiciele przeciwnego ugrupowania ich sługą i „poufalcem”. Jego znaczenie podnosił, według Józefa Kossakowskiego, stosowny dla urzędnika majątek¹⁹⁹.

Blinstrub zajmował się też dobrami Zabięłów, prawdopodobnie zarządzał Czerwonym Dworem²⁰⁰. Z tego względu kilkakrotnie uczestniczył wraz z nimi w procesach²⁰¹. Korzystał z pomocy innych członków stronnicy

¹⁹³ S. Zabięło do Stanisława Augusta, 8 II 1782, BC 695, s. 98–99; *Urzędnicy*, t. 2, s. 373, 385.

¹⁹⁴ A. Kossakowski do K. S. Radziwiłła, 4 II 1783, AR V 7454, s. 1–2; *Deputaci*, s. 359.

¹⁹⁵ I. Zabięło do Stanisława Augusta, 9 II 1785, BC 698, s. 1613–1615; „Akt kredensu”, 9 II 1785, BC 879, s. 280 oraz LVIA SA 13804, k. 72–73; *Urzędnicy*, t. 2, s. 421. Kossakowski bezskutecznie proponował go na sęstwo ziemskie już w 1782 r. J. Kossakowski do [Zabięły], [1782], LNBW F99–192, k. 356v–359.

¹⁹⁶ „Aktykacja kredensu”, 21 VIII 1780, LVIA SA 13801, k. 694; „Aktykacja kredensu”, 10 II 1779, LVIA SA 13800, k. 500; „Akt remanifestu”, 29 III 1779, LVIA SA 13800, k. 565; „Aktykacja kredensu”, 7 II 1780, LVIA SA 13801, k. 41.

¹⁹⁷ Instrument elekcji, 11 II 1784, LVIA SA 13803, k. 669; Instrument na chorąstwo, 11 II 1784, LNBW F94–28 oraz LVIA SA 13803, k. 673–676; „Instrument elekcyjny”, 9 II 1791, LVIA SA 13807, k. 61v; „Akt oświadczenia”, 9 II 1791, LVIA SA 13807, k. 79v.

¹⁹⁸ „Akt plenipotencji”, 17 III 1784, LVIA SA 13720, k. 311; „Akt oświadczenia”, 27 V 1784, ibidem, k. 313–314 oraz BC 932, s. 693–695; Oświadczenie Tomasza Wawrzeckiego, 18 VI 1784, ibidem, s. 311; S. Zabięło do nn., 19 VII 1784, BC 698, s. 1603–1606; Ekscerpt z protokołu, 29 V 1784, BC 932, s. 697–699; J. Kossakowski do [Zabięły], 14 VII 1784, LNBW F99–192, k. 106–107; „Zakaz Wawrzeckiego”, 7 XII 1784, LVIA SA 13720, k. 740; „Dowód pozwu Wawrzeckiego z Blinstrubem”, 7 XII 1784, ibidem, k. 740v.

¹⁹⁹ S. Zabięło do nn., 19 VII 1784, BC 698, s. 1603–1606; T. Wawrzecki do nn., 18 VI 1784, BC 932, s. 301–302; A. Kossakowski do K. S. Radziwiłła, 4 II 1783, AR V 7454, s. 1–2; J. Kossakowski do [Zabięły], [1782], LNBW F99–192, k. 359.

²⁰⁰ „Listy Zofii ze Szczyttów Zabięłowej”, b.d., AZ 220, s. 146, 259. W 1792 r. jako uczestnik konfederacji donosił o przejściu wojsk przez należące do Zabięłów starostwo wilkijskie, A. Blinstrub do nn., 23 X 1792, Czerwonodworskie, 2, s. 83.

²⁰¹ Pozew przeciw Zabięłom, 13 VIII 1777, LVIA F716, 2, 142, k. 128; List obwieszczaający, 20 V 1786, ibidem, k. 158; Pozew przeciw Zabięłom, 15 II 1786, ibidem, k. 155–156 oraz LVIA SA 13722, k. 212.

twą, na przykład w 1774 r. dał plenipotencje Michałowi Kossakowskiemu w celu nabycia dóbr pojezuickich²⁰². Zdarzyły mu się jednak procesy przeciw Józefowi Kossakowskiemu w 1774, a przeciw Jerzemu Zabielle w 1789 i 1790 r. w sprawie długów²⁰³. Blinstrub bardzo często był świadkiem na dokumentach dotyczących Zabięłów²⁰⁴. Podsumowując, należał do najbliższych stronników Zabięłów, lecz nie miał tak wysokiej pozycji jak Dominik Medeksza czy bracia Kossakowscy.

Jak można zauważyć, Zabięłowie starali się wypromować swych stronników na urzędy, na czym nieraz sami korzystali. Zależało im zwłaszcza na obsadzeniu swymi poplecznikami funkcji związanych z sądownictwem, dzięki czemu mogli liczyć na pomoc w procesach. Dobrym tego przykładem był strażnik, łowczy, a potem podstoli kowieński **Jan Rafał Szymkowski**²⁰⁵, który podobno pomagał Zabięłom jako namiestnik sądowy²⁰⁶. W sprawach politycznych współpracował z facją zabięłowską na prawie wszystkich rozdwojonych sejmikach²⁰⁷. Został wybrany deputatem ze strony Zabięłów w 1782²⁰⁸, 1785²⁰⁹ i w 1786 r.²¹⁰ Na ostatnim z wymienionych sejmików cieszył się nawet początkowo akceptacją regalistów, ale ostatecznie nie utrzymał się przy deputacji²¹¹. Jeszcze w 1784 r. Józef Kossakowski rekomendował

²⁰² „Akt specjalnej plenipotencji”, 24 IV 1774, LVIA SA 13798, k. 910–910v.

²⁰³ Pozew przeciw Jerzemu Zabielle, 1790, LVIA F716, 2, 142, k. 176; „Dowód pozwu w sprawie W.J.P. Blinstrubów”, 9 XI 1773, LVIA SA 13798, k. 999.

²⁰⁴ Na przykład: „Akt plenipotencji”, 24 IV 1774, LVIA SA 13798, k. 913v; „Akt prawa na Gojzew”, 16 IV 1778, LVIA SA 13800, k. 213v; „Akt prawa od J.W.J.P. Zabięłów”, 12 V 1779, ibidem, k. 635v; „Plenipotencja od J.W. Zabięły”, 24 III 1786, LVIA SA 13804, k. 1213v.

²⁰⁵ *Urzędnicy*, t. 2, s. 379, 413, 446. Być może początkowo mieli gorsze stosunki, gdyż w 1771 r. Antoni i Józef Zabięłowie procesowali się z Janem Rafałem i Anną Szymkowskimi w sprawie starostwa uśledzkiego, Dowód mandatu, 18 X 1771, LVIA SA 13797, k. 1375; Pozew Zabięłów, XI 1771, ibidem, k. 1378.

²⁰⁶ W 1765 r. Adam Wisogird oskarżał go o faworyzowanie łowczego w procesie sądowym, Proces Adama Wisogirda, 15 VII 1765, LVIA SA 13710, k. 244–245.

²⁰⁷ Już w 1776 r. poparł zabięłowskich kandydatów na deputatów, „Akt sufragiów”, 5 II 1776, LVIA SA 13799, k. 561; „Aktykacja kredensu”, 10 II 1779, LVIA SA 13800, k. 500; „Akt remanifestu”, 29 III 1779, LVIA SA 13800, k. 565; „Aktykacja kredensu”, 7 II 1780, LVIA SA 13801, k. 41; „Aktykacja kredensu”, 21 VIII 1780, LVIA SA 13801, k. 700; Instrument elekcji, 11 II 1784, LVIA SA 13803, k. 669; Instrument na chorąstwo, 11 II 1784, LNBW F94–28 oraz LVIA SA 13803, k. 673–676; „Akt kredensu”, 9 II 1785, BC 879, s. 280 oraz LVIA SA 13804, k. 72v.

²⁰⁸ S. Zabięł do Stanisława Augusta, 8 II 1782, BC 695, s. 97–98.

²⁰⁹ J. Kossakowski do [Zabięły], 11 I 1785, LNBW F99–192, k. 108v; *Ekscerpt z protokołu potocznego grodzkiego powiatu kowieńskiego w roku 1785; Deputaci*, s. 367.

²¹⁰ J. Kossakowski był nawet gotów sfinansować kadencję Szymkowskiego, J. Kossakowski do [Zabięły], 31 XII 1785, 7 I 1786, LNBW F99–192, k. 116.

²¹¹ I. Zabięł do nn., 6 II 1786, BC 932, s. 711–712; J. Chreptowicz do nn., 14 I 1786, BC 920, s. 209; *Deputaci*, s. 372.

go na sęstwo ziemskie kowieńskie²¹², lecz Szymkowski dopiero w 1792 r. uzyskał sęstwo ziemiańskie²¹³. Prawdopodobnie w tym czasie opuścił fakcję zabiellońską, gdyż w 1791 r. wziął udział w sejmiku jej przeciwnym²¹⁴. Warto zwrócić uwagę, że przez małżeństwo z Anną z Juszkiewiczów spowinowacony był z inną rodziną popierającą Zabiellołów²¹⁵.

W 1778 r. **Jerzy Rodziewicz** (zm. 1782) jako sędzia grodzki kowieński uczestniczył ze strony Szymona Zabielly w procesie z Michałem Montwiłłem²¹⁶. Wcześniej, w 1758 r. Zabiellowie i Siruć poparli jego kandydaturę na deputację²¹⁷. Można jednak mieć wątpliwości, czy był on wierny faksji zabiellońskiej. W 1776 r. głosował przeciwko jej kandydatom na deputatów²¹⁸, lecz w 1780 r. uczestniczył w sejmiku poselskim zabiellońskim²¹⁹. Zachowały się liczne listy Rodziewicza do Antoniego Zabielly z lat 1751–1776, z których wynika, że zajmował się realizacją jego poleceń w sprawach gospodarczych, sądowych i wojskowych, a także relacjonował wydarzenia polityczne. Często prosił adresata o pomoc w swoich interesach²²⁰. Z kolei **Józef Rodziewicz** popierał Zabiellołów na sejmikach gromnicznych w 1776 i 1784 r.²²¹, ale w 1786 r. wystąpił przeciw nim²²².

Podobnie zięć Dominika Medekszy²²³, **Józef Borewicz**, który uzyskał sęstwo ziemskie kowieńskie na tym samym sejmiku, na którym Szymon Zabiello został marszałkiem²²⁴, pełniący urząd miał wykorzystywać do pomocy Zabiellołom w sprawach sądowych²²⁵. W 1772 r. Zabiellowie promowali

²¹² J. Kossakowski do [Zabielly], 31 I, 4 II [1784], LNBW F99–192, k. 100.

²¹³ *Urzednicy*, t. 2, s. 422.

²¹⁴ „Akt kredensu”, 10 II 1791, LVIA SA 13725, k. 95v.

²¹⁵ „Przyznanie korroboracyjnego dokumentu”, 17 II 1784, LVIA SA 13803, k. 696–696v. W 1786 r. Anna Szymkowska prosiła chorążego Kossakowskiego o pomoc przeciw znęcającemu się nad nią mężowi, „Akt listu od Szymkowskiego”, 25 V 1786, LVIA SA 13804, k. 1139–1140.

²¹⁶ Dekret inkwizycyjny, 7 III 1778, LVIA SA 13717, k. 1024; *Urzednicy*, t. 2, s. 416. W 1765 r. Szymon pozywał jego i innych urzedników grodzkich, „Proces nomine J.W. marszałka kowieńskiego”, 29 VIII 1765, LVIA SA 13796, k. 78.

²¹⁷ J. Lindemann do M. K. Radziwiłła, 6 II 1758, AR V 8491; S. Siruć do M. A. Sapiehy, 7 II 1758, LMAB F139–4193, k. 13–14; *Deputaci*, s. 256.

²¹⁸ „Akt sufragiów”, 5 II 1776, LVIA SA 13799, k. 568.

²¹⁹ „Aktykacja kredensu”, 21 VIII 1780, LVIA SA 13801, k. 694.

²²⁰ Listy różnych osób do Antoniego Zabielly, AZ 217, s. 1–72, 101–114.

²²¹ „Akt sufragiów”, 5 II 1776, LVIA SA 13799, k. 565v; Instrument elekcji, 11 II 1784, LVIA SA 13803, k. 670; Instrument na chorąstwo, 11 II 1784, LNBW F94–28 oraz LVIA SA 13803, k. 673–676.

²²² „Akt kredensu”, 7 II 1786, LVIA SA 13722, k. 131, 145.

²²³ W. Szczygielski, *Medeksza Dominik*, s. 366; *Urzednicy*, t. 2, s. 420.

²²⁴ *Urzednicy*, t. 2, s. 382, 420.

²²⁵ „Dekret inkwizycyjny”, 7 III 1778, LVIA SA 13717, k. 1024; Dekret Wisogirda z Zabiellą, 26 VIII 1765, LVIA 516, k. 196–205.

go na deputację, jako swego przyjaciela²²⁶, a w 1791 r. wybrali na tę funkcję Nikodema Borewicza²²⁷. Członkowie rodziny Borewiczów uczestniczyli poza tym w przeprowadzanych przez Zabieliów sejmikach deputackich w 1761²²⁸ i 1784 r.²²⁹ oraz poselskim w 1780 r.²³⁰

Jak można już było zauważyć, istotnym elementem tworzenia faksji są powiązania rodzinne. Z Zabieliami nie raz współpracowali dalsi krewni i protegowani biskupa Józefa Kossakowskiego. Należał do nich podczaszy kowieński **Ignacy Kossakowski**, syn Teofila i Agnieszki z Cieciszowskich²³¹. W 1776 r. został deputatem na sejmiku opanowanym przez Zabieliów²³², z kolei w 1784 r. poparł ich na rozdwojonym sejmiku gromnicznym²³³. Natomiast w 1786 r. starał się o poselstwo wileńskie wbrew politykom regalistycznym²³⁴. **Józef Ignacy Kossakowski** (1757–1829), syn Antoniego podstolego nowogrodzkiego i Konstancji z Krosnowskich, od 1780 r. przebywał w otoczeniu biskupa inflanckiego, a później działał w powiecie kowieńskim, gdzie od 1788 r. był podczaszym²³⁵. Kilkakrotnie poparł faksję zabieliowską na rozdwojonych sejmikach²³⁶. Z kolei syn Mateusza i Zofii z Gołaszewskich, **Jakub Kossakowski** (1752–1784), dzięki biskupowi został w 1780 r. podstolim kowieńskim, a w 1781 deputatem jako stronnik Zabieliów²³⁷. Jakub

²²⁶ A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 9 I 1772, BC 714, s. 827.

²²⁷ Doszło do tego jeszcze przed rozdwojeniem sejmiku, ale Borewicz popierał Zabieliów podczas konfliktu, „Aktykacja instrumentu na sęstwo”, 9 II 1791, LVIA SA 13807, k. 59; „Instrument elekcyjny”, 9 II 1791, LVIA SA 13807, k. 62; „Instrument elekcyjny”, 9 II 1791, LVIA SA 13807, k. 70v.

²²⁸ „Akt kredensu”, 10 II 1761, LVIA SA 13707, k. 492.

²²⁹ Instrument na chorąstwo, 11 II 1784, LNBW F94–28 oraz LVIA SA 13803, k. 673–676.

²³⁰ „Aktykacja kredensu”, 21 VIII 1780, LVIA SA 13801, k. 697v.

²³¹ Urząd ten objął po Szymonie Kossakowskim, T. Żychliński, *op. cit.*, t. 12, Poznań 1890, s. 130; *Urządnicy*, t. 2, s. 398. Miał też dostać chorąstwo po Szczycie, J. Kossakowski do [Zabieli], 6 XI [1774], LNBW F99–192, k. 74.

²³² Akt kredensu, 10 II 1776, LVIA SA 13799, k. 559; *Deputaci*, s. 328. Por. s. 282.

²³³ Instrument elekcji, 11 II 1784, LVIA SA 13803, k. 669; Instrument na chorąstwo, 11 II 1784, LNBW F94–28 oraz LVIA SA 13803, k. 673–676.

²³⁴ J. Chreptowicz do nn., 8 VIII 1786, BC 920, s. 260; tenże do Stanisława Augusta, 16 VIII 1786, BC 724, s. 455; Stanisław August do J. Chreptowicza, 19 VIII 1786, ibidem, k. 457.

²³⁵ *Urządnicy*, t. 2, s. 398; E. Rabowicz, *Kossakowski Józef Ignacy*, PSB, t. 14, s. 272–273.

²³⁶ Instrument elekcji, 11 II 1784, LVIA SA 13803, k. 670; „Akt kredensu”, 7 II 1785, LVIA SA 13804, k. 70v; „Instrument elekcyjny”, 9 II 1791, LVIA SA 13807, k. 61v.

²³⁷ *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 128; J. Kossakowski do [Zabieli], [1781], LNBW F99–192, k. 352v; „Aktykacja kredensu”, 5 II 1781, LVIA SA 13802, k. 62; E. Aleksandrowska, *Kossakowski Jakub*, PSB, t. 14, s. 264; *Deputaci*, s. 350; *Urządnicy*, t. 2, s. 413. Por. s. 300. Według wyvodu był synem Antoniego i Konstancji z Desztrunków, Wywód Kossakowskich, LVIA F391, 8, 2596, k. 291v.

wspierał Zabiellów na sejmiku poselskim 1780 r.²³⁸, angażował się też w porozumieniu z Zabiellami w sprawy sejmikowe, przygotowania do sejmów i trybunałów²³⁹.

Powiązania rodzinne wewnątrz faksji opierały się nie tylko na pokrewieństwie czy powinowactwie między Zabiellami a ich poplecznikami, lecz również na relacjach między rodzinami stronników. Często okazją do pozyskania popiecznika była opieka nad nim w młodości. Przykładem tego są **Meysztowiczowie**, ponieważ Antoni Zabiello należał do opiekunów tej rodziny, która swoją drogą była spowinowacona z Blinstrubami i Kończami²⁴⁰. Już ojciec Meysztowiczów, Józef, współpracował z Zabiellami przeciw Familii na sejmiku gromnicznym 1761 r.²⁴¹ Niewiele wiemy o jego synu Michale Meysztowiczu, który niewątpliwie był oddanym stronnikiem Zabiellów, skoro wybrali go deputatem na rozdwojonych sejmikach w 1785²⁴² i 1786 r.²⁴³ Jego brat Adam Meysztowicz popierał Zabiellów na sejmikach gromniczych w 1776 i 1784 r.²⁴⁴ Nie był jednak wierny Zabiellom, gdyż w 1779 r. został obrany deputatem wbrew nim²⁴⁵, w 1785 regaliści promowali go na podstolstwo²⁴⁶, a w 1791 wybrali sędzią²⁴⁷. Z kolei następny z braci, Mateusz Meysztowicz, uczestniczył w tym roku w sejmiku zabiellowskim²⁴⁸.

Podobnie Bogdan Juskiewicz wyznaczył na opiekunów swego potomstwa Antoniego Zabiellę i Dominika Medeksę²⁴⁹, lecz nie wiemy, czy do

²³⁸ „Aktykacja kredensu”, 21 VIII 1780, LVIA SA 13801, k. 694.

²³⁹ J. Kossakowski do Zabiellów, 1776–1786, LNBW F99–190, k. 88–132.

²⁴⁰ „Zeznanie podanego pozwu”, 16 I 1768, LVIA SA 13796, k. 1074; „Akt testamentu”, 28 VIII 1766, LVIA SA 13796, k. 707–708; A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku*, t. 11, Warszawa 1887, s. 62. Już w 1751 r. A. Zabiello wstawał się za którymś z Meysztowiczów, A. Zabiello do J. D. Łopacińskiego, 25 VII 1751, LVIA F1135, 14, 15, k. 213.

²⁴¹ „Akt kredensu”, 10 II 1761, LVIA SA 13707, k. 491v. Być może właśnie Meysztowicza Zabiello rekomendował Michałowi Kazimierzowi Radziwiłłowi jako „towarzysza swego gospodarstwa” (zapewne chodzi o chorągiew), A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 23 VIII 1748, AR V 18197/1, s. 60–61.

²⁴² *Ekscerpt z protokołu potocznego grodzkiego powiatu kowieńskiego w roku 1785; Deputaci*, s. 367.

²⁴³ J. Kossakowski do [Zabielly], 7 I 1786, LNBW F99–192, k. 119; *Deputaci*, s. 372.

²⁴⁴ „Akt sufragiów”, 5 II 1776, LVIA SA 13799, k. 561; Instrument elekcji, 11 II 1784, LVIA SA 13803, k. 669.

²⁴⁵ *Deputaci*, s. 341; K. Wolmer do Stanisława Augusta, 9 II 1779, ZP 111, k. 40–41; „Kopia diariusza”, ibidem, k. 57–58. Być może również jego w 1780 r. J. Prozor promował na strażnikostwo, J. Prozor do Stanisława Augusta, 18 VIII 1780, BC 683, s. 613.

²⁴⁶ A. Prozor do Stanisława Augusta, 12 VII 1785, BC 698, s. 359

²⁴⁷ *Urzędnicy*, t. 2, s. 421.

²⁴⁸ „Instrument elekcyjny”, 9 II 1791, LVIA SA 13807, k. 62.

²⁴⁹ Proces Juskiewiczza, 28 VII 1753, LVIA SA 13699, k. 256–257.

jego potomków należeli **Juskiewiczowie**, którzy poparli Zabiellów na sejmiku przedsejmowymi w 1780 r.²⁵⁰ oraz gromnicznych w 1785²⁵¹ i 1791 r.²⁵² Być może jedna z podopiecznych łowczego została żoną Stefana Zabiellę²⁵³. Nie wiadomo, czy spokrewnieni byli z nimi dworzanin Antoniego, a potem Zofii Zabiellów, Samuel Juskiewicz²⁵⁴ oraz pleban wilkijski Antoni Juskiewicz²⁵⁵.

Również kilku członków rodziny **Domeyków** popierało Zabiellów na rozdwojonych sejmikach²⁵⁶, zdarzało się przy tym, że któryś z nich podpisywał jeden dokument sejmikowy dwa razy²⁵⁷. Z tej rodziny wyróżnił się budowniczy kowieński Michał Domeyko²⁵⁸, dla którego w 1779 r. Zabiellowie domagali się deputacji wbrew większości szlachty. Wtedy też

²⁵⁰ „Aktykacja kredensu”, 21 VIII 1780, LVIA SA 13801, k. 694v–696v.

²⁵¹ „Akt sufragii”, 9 II 1785, LVIA SA 13804, k. 79.

²⁵² „Instrument elekcyjny”, 9 II 1791, LVIA SA 13807, k. 61v; „Akt oświadczenia”, 9 II 1791, LVIA SA 13807, k. 80. Na opanowanym przez Zabiellów sejmiku gromnicznym Michał Juskiewicz podpisał sufragia Zabiellę i Kossakowskiego, „Akt sufragiów”, 5 II 1776, LVIA SA 13799, k. 566.

²⁵³ Por. s. 106.

²⁵⁴ Akt laudum, 23 VII 1764, LVIA SA 13709, k. 677; „Meritum sprawy o Worpuciany”, 1818, LVIA 716, 2, 18, k. 3.

²⁵⁵ Pleban współpracował, a czasem procesował się z Zofią Zabiellową, ale chyba również on fundował kościół z Jerzym Zabiellą, Zapis Zofii Zabiellowej, LVIA F716, 2, 23, k. 112; Akta procesowe Antoniego Juskiewicza, 1782, ibidem, k. 289–290; A. Juskiewicz do Z. Zabiellowej, 21 VI 1780, LVIA 716, 2, 15, k. 6–8; Fundusz Jerzego Zabiellę, 27 VI 1796, LVIA F716, 1, 134, k. 38–39.

²⁵⁶ Genealogia Domeyków podana przez Bonieckiego nie jest zgodna z informacjami z zaświadczenia szlachectwa Domeyków. Antoni był bratem lub bratankiem Michała, a Konstanty jego synem, A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 4, Warszawa 1901, s. 376–377; Akt zaświadczenia sejmikowego, 9 II 1705, LVIA SA 13809, k. 1786–1787. Akt ten podpisali między innymi Mikołaj, Szymon i Michał Zabiellę.

²⁵⁷ Według Chreptowicza budowniczy Michał Domeyko trzykrotnie podpisał dokumenty z elekcji Kossakowskiego, lecz znalazłam dwa jego podpisy pod tym aktem, „Aktykacja kredensu”, 10 II 1779, LVIA SA 13800, k. 500; „Aktykacja kredensu”, 21 VIII 1780, LVIA SA 13801, k. 694; Instrument elekcji, 11 II 1784, LVIA SA 13803, k. 669–669v; Instrument na chorąstwo, 11 II 1784, LNBW F94–28 oraz LVIA SA 13803, k. 673–676; „Akt sufragii”, 11 II 1784, ibidem, k. 657–663; J. Chreptowicz do Stanisława Augusta, 23 II 1784, BC 920, s. 159; „Akt kredensu”, 9 II 1785, BC 879, s. 280 oraz LVIA SA 13804, k. 72–73; „Akt kredensu”, 7 II 1785, ibidem, k. 70v; „Akt sufragii”, 9 II 1785, ibidem, k. 77v–79; „Instrument elekcyjny”, 9 II 1791, LVIA SA 13807, k. 60–62; „Akt oświadczenia”, 9 II 1791, ibidem, k. 79v–80. W 1786 r. Konstanty Domeyko pisał do Ignacego Zabiellę o wniesieniu manifestu przeciw sejmikowi poselskiemu, K. Domeyko do I. Zabiellę, 16 IX 1786, LNBW F94–2035.

²⁵⁸ K. Wolmer do Stanisława Augusta, 9 II 1779, ZP 111, k. 41–44; „Kopia diariuszu”, ibidem, k. 57–58; „Akt remanifestu”, 29 III 1779, LVIA SA 13800, k. 565; „Akt kredensu”, 10 II 1779, LVIA SA 13800, k. 503v; *Urzędnicy*, t. 2, s. 358.

Józef Kossakowski promował go na cześnikostwo kowieńskie²⁵⁹. Z drugiej strony w 1783 r. na sejmiku gromnicznym nie wybrano deputatem Michała Domeyki, mimo żądań Karola Stanisława Radziwiłła²⁶⁰. Wydaje się zatem, że Zabięłom nie bardzo zależało na tej elekcji, co może wynikać z nieznacznego majątku²⁶¹ i niewysokiej pozycji Domeyków. Prawdopodobnie ten sam Michał Domeyko w 1753 r. był określany jako sługa Zabięłów²⁶². W 1779 r. chorąży Zabięłło awansował Dyzmasa Domeykę na porucznika²⁶³. Domeykowie kilkakrotnie bywali świadkami na dokumentach dotyczących Zabięłłów i Kossakowskich²⁶⁴. Michał i Antoni byli chyba jednak bliżsi Kossakowskiemu, z którymi korespondowali od 1767 r.²⁶⁵ Byli spowinowaceni z wyżej opisanymi Blinstrubami²⁶⁶. Nie wiemy, czy do tej rodziny należeli Franciszek administrator Orwistowa²⁶⁷ i nieznany z imienia komisarz w Wilkiji²⁶⁸.

Stronnicy Zabięłłów pozyskiwani i wynagradzani byli nie tylko rekomendacjami na urzędy, ale też majątkami oddawanymi im w zastaw. Niewiele jednak znamy tego przykładów. Skarbnik kowieński **Józef Kończ**a od 1771 r. miał w zastawie Wysoki Dwór, a od 1774 r. Opitołoki, Buczuny i Kojalańy należące do Ignacego Zabięłły²⁶⁹. Wraz z bratem, podczaszym wilkomirskim Adamem oraz innym Kończą – Franciszkiem²⁷⁰ popierał Zabięłłów na

²⁵⁹ J. Kossakowski do nn., [1779], ZP 111, k. 44.

²⁶⁰ Usprawiedliwiali to nieobecnością rekomendowanego, A. Kossakowski do K. S. Radziwiłła, 4 II 1783, AR V 7454, s. 1–2; I. Zabięłło do tegoż, 4 II 1783, AR V 18203, s. 6–7.

²⁶¹ J. Kossakowski do [Zabięłły], [1779], LNBW F99–192, k. 245–246.

²⁶² „Akt listu prywatnego”, 25 IX 1753, LVIA SA 13699, k. 324.

²⁶³ „Akt kredensu”, 9 II 1779, LVIA SA 13800, k. 510.

²⁶⁴ „Akt prawa od J.W.J.P. Zabięłłów”, 12 V 1779, LVIA SA 13800, k. 635v; „Prawo sprzedażne”, 30 I 1733, LVIA SA 13809, k. 1156; „Akt zapisu między W.J.P.P. Kossakowskimi”, 25 VI 1768, LVIA SA 13797, k. 323.

²⁶⁵ M. Domeyko do [Kossakowskiego], 24 I 1767, 5 IX 1773, 24 IV 1774, LVIA F1279, 65, k. 58, 131, 138; A. Domeyko do [Kossakowskiego], 4 XI 1768, ibidem, k. 135; J. Kossakowski do [Zabięłły], [1779], LNBW F99–192, k. 245–246. Konstanty i Szymon Domeykowie służyli natomiast pod rozkazami Kossakowskich, „Akt dymisji”, 14 III 1792, LVIA SA 13808, k. 427–428; „Patent na szarżę buńczuczny”, 2 IV 1793, LVIA SA 13809, k. 1772–1772v. W 1774 r. Michał Domeyko dał plenipotencje Józefowi Kossakowskiemu do nabycia dóbr pojezuickich, „Akt plenipotencji”, 18 IV 1774, LVIA SA 13798, k. 899–899v.

²⁶⁶ Ewa Domeykówna była żoną Karola i matką Antoniego Blinstruba, a Anna Domeykówna żoną Mojżesza Blinstruba, Pozew Kulwińskiego, 5 IV 1759, LVIA SA 13705, k. 88.

²⁶⁷ Proces Krzysztofa z Lubrańca Dąbskiego, 19 IX 1760, LVIA SA 13706, k. 377.

²⁶⁸ Pozew przeciw Eleonorze Czartoryskiej, 1787, LVIA F716, 2, 142, k. 168. Być może o tym samym pisała Zofia Zabięłłowa, „Listy Zofii ze Szczyttów Zabięłłowej”, b.d., AZ 220, s. 233.

²⁶⁹ Por. aneks. Kończ a korespondował z Zabięłłą w sprawach gospodarczych dotyczących Opitołok, „Listy różnych osób”, AZ 229, s. 1.

²⁷⁰ Żychliński i Boniecki nie wymieniają Franciszka w genealogii Kończów, T. Żychliński, *op. cit.*, t. 22, Poznań 1900, s. 66; A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 11, Warszawa 1907, s. 62; *Urzędnicy*, t. 2, s. 430; ibidem, t. 1, s. 456.

sejmiku poselskim 1780 r. oraz gromnicznych 1776, 1784, 1785 i 1791 r.²⁷¹ Józef został też pozwany przez przeciwników Zabieliów w związku z konfliktem o podkomorstwo kowieńskie²⁷². Adam Kończa natomiast kilkakrotnie widnieje jako świadek pod dokumentami dotyczącymi Zabieliów²⁷³, a bliżej nieokreślony Kończa zajmował się także sprawami gospodarczymi w Czerwonym Dworze²⁷⁴.

Z kolei **Szorcowie** od 1760 do 1783 r. mieli w zastawie Kujany Jana, a potem Ignacego Zabieli²⁷⁵. Zabieliowie przyczyniali się do ich awansów, mianowicie w 1781 r. Ignacy Zabieli awansował Tadeusza Szorca na rotmistrza²⁷⁶, a w 1782 r. Szymon Zabieli skutecznie polecał Antoniego Szorca na cześnikostwo²⁷⁷. Szorcowie natomiast popierali Zabieliów na sejmikach przedsejmowych w 1780 r. oraz gromnicznych w 1785 i 1791 r.²⁷⁸ Nie wyróżniali się jednak spośród działaczy faksji, gdyż w 1782 r. Józef Kossakowski przedkładał kandydaturę na sęstwo Blinstruba nad Szorca, ze względu na znaczniejszy majątek i trwałą przyjaźń pierwszego z nich²⁷⁹. W późniejszych latach Szorcowie zajmowali się sprawami gospodarczymi i sądowymi Ignacego Zabieli²⁸⁰, a w 1773 i 1780 r. byli jego

²⁷¹ Pod kredensem z 1780 r. Józef podpisał się bez urzędu, więc nie ma pewności, że był to skarbnik kowieński, „Akt sufragiów”, 5 II 1776, LVIA SA 13799, k. 561; Instrument na chorąstwo, 11 II 1784, LNBW F94–28 oraz LVIA SA 13803, k. 673–676; Instrument elekcji, 11 II 1784, LVIA SA 13803, k. 669; „Akt sufragii”, 11 II 1784, ibidem, k. 659–663; „Aktykacja kredensu”, 21 VIII 1780, LVIA SA 13801, k. 694v; „Akt kredensu”, 7 II 1785, LVIA SA 13804, k. 70v; „Akt kredensu”, 9 II 1785, BC 879, s. 280 oraz LVIA SA 13804, k. 72–73; „Instrument elekcyjny”, 9 II 1791, LVIA SA 13807, k. 62.

²⁷² „Obdukcja szlachty”, 9 II 1784, LVIA SA 13720, k. 73; „Zakaz Wawrzeckiego”, 16 III 1784, ibidem, k. 161; Ekscerpt z protokołu, 29 V 1784, BC 932, s. 697–699.

²⁷³ Zapis Jana Zabieli, 7 V 1758, LNBW F94–803; Ugodliwy zapis, 25 XI 1769, LNBW F94–805; Zapis asekuracyjny, 20 III 1767, NGABM F 319, 2, 1139, k. 157v.

²⁷⁴ „Listy Zofii ze Szczyttów Zabieliowej”, b.d., AZ 220, s. 259.

²⁷⁵ Porównaj aneks. Być może rezultatem tego był proces Szorców z Ignacym Zabielią, „Dowód pozwu w sprawie J.W.J.P. Ignacego Zabieli”, 29 V 1775, LVIA SA 13799, k. 194; „Dowód pozwu i założonego aresztu”, 2 VIII 1769, LVIA SA 13713, k. 494; „Dowód pozwu Szorca z Zabielią”, 14 II 1783, LVIA SA 13718, k. 145; „Pozew Zabieliów”, 27 II 1783, ibidem, k. 161, 161v.

²⁷⁶ „Aktykacja kredensu”, 15 I 1781, LVIA SA 13802, k. 64.

²⁷⁷ S. Zabieli do Stanisława Augusta, 8 II 1782, BC 695, s. 98–99.

²⁷⁸ „Aktykacja kredensu”, 21 VIII 1780, LVIA SA 13801, k. 694; „Akt kredensu”, 7 II 1785, LVIA SA 13804, k. 70; „Akt kredensu”, 9 II 1785, BC 879, s. 280 oraz LVIA SA 13804, k. 72–73; „Instrument elekcyjny”, 9 II 1791, LVIA SA 13807, k. 61v; „Akt oświadczenia”, 9 II 1791, ibidem, k. 79v. Antoni Szorc podpisał też sufragia na opanowanym przez Zabieliów sejmiku gromnicznym 1776 r., „Akt sufragiów”, 5 II 1776, LVIA SA 13799, k. 561.

²⁷⁹ J. Kossakowski do [Zabieli], [1782], LNBW F99–192, k. 359.

²⁸⁰ Listy Szorców do I. Zabieli, 1788–1791, LNBW F94–1350.

plenipotentami²⁸¹. Szorcowie bardzo często byli świadkami na dokumentach dotyczących Zabiellów²⁸². Warto zwrócić uwagę, że byli spowinowaceni ze wspomnianymi wcześniej Kończami²⁸³.

Oboźny kowieński **Tomasz Illnicz** miał w zastawie Wersnupie i Mercze²⁸⁴. On również kilkakrotnie popierał Zabiellów na sejmikach, czasem wraz z krewnymi²⁸⁵, a w 1785 r. potwierdził z innymi przedstawicielami faksji zabiellońskiej ugodę z przeciwnym ugrupowaniem²⁸⁶. Z czasem jego związek z faksją prawdopodobnie osłabł, co mogło wynikać z procesów między Illniczem a Zabiellami²⁸⁷.

Niewiele wiemy o **Ignacym Piskorskim**, który został deputatem na zabiellońskim sejmiku w 1784 r.²⁸⁸ Józef Kossakowski obawiał się wtedy zakwestionowania tego wyboru z powodu braku posesji Piskorskiego w powiecie kowieńskim²⁸⁹. Z kolei Józef Zabiello skutecznie promował go na szambelana królewskiego²⁹⁰. Ignacy wraz z Józefem Piskorskim popierał Zabiellów na sejmikach poselskim w 1780 r.²⁹¹ i gromnicznych w 1784, 1785, 1791 r.²⁹² W 1785 r. któryś z Piskorskich uczestniczył w zniszczeniu przygotowanej przez regalistów szopy sejmikowej²⁹³. Szymon Zabiello natomiast dał Ignacemu Piskorskiemu plenipotencję, by zajął się sprawami Orwistowa²⁹⁴.

²⁸¹ Plenipotencja od chorążego Zabielly Szorcowi, 15 IX 1780, LVIA SA 13801, k. 796–796v; Skrypt Antoniemu Szorcowi, 12 VI 1773, LNBW F94–2009.

²⁸² Na przykład: „Akt asekuracji od W.J.P. Zabielly J.P. Petruszewiczowej służacej”, 9 IV 1765, LVIA SA 14562, k. 316v; „Prawo od J.W.J.P. Ignacego Zabielly”, 20 III 1771, LVIA SA 13797, k. 1027v; „Przyznanie kwitacyjnego zapisu”, 30 VII 1783, LVIA SA 13803, k. 363v; Kwitacja Józefa Kończy, 18 IV 1792, LNBW F 94–168.

²⁸³ A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 11, s. 62.

²⁸⁴ Por. aneks.

²⁸⁵ „Akt sufragiów”, 5 II 1776, LVIA SA 13799, k. 561–561v; „Aktykacja kredensu”, 10 II 1779, LVIA SA 13800, k. 500; „Aktykacja kredensu”, 21 VIII 1780, LVIA SA 13801, k. 694; „Akt sufragii”, 11 II 1784, LVIA SA 13803, k. 662; Instrument elekcji, 11 II 1784, ibidem, k. 669.

²⁸⁶ „Akt zaświadczenia”, 23 II 1784, LVIA SA 13803, k. 697–697v.

²⁸⁷ „Akt procesu”, 24 IV 1784, LVIA SA 13720, k. 247–248; „Pozew Illnicza”, 10 VIII 1778, 26 IV, 7 X 1784, ibidem, k. 336, 621 oraz LVIA SA 13717, k. 1277v.

²⁸⁸ „Akt kredensu”, 9 II 1784, LVIA SA 13803, k. 648–649.

²⁸⁹ J. Kossakowski do [Zabielly], 21 II [1784], LNBW F99–192, k. 219.

²⁹⁰ J. Zabiello do Stanisława Augusta, 10 XI 1786, BC 700, s. 1535–1536; Stanisław August do J. Zabielly, 25 XI 1786, ibidem, k. 1539.

²⁹¹ „Aktykacja kredensu”, 21 VIII 1780, LVIA SA 13801, k. 694.

²⁹² Instrument elekcji, 11 II 1784, LVIA SA 13803, k. 669; Instrument na chorągwo, 11 II 1784, LNBW F94–28 oraz LVIA SA 13803, k. 673–676; „Akt kredensu”, 9 II 1785, BC 879, s. 280 oraz LVIA SA 13804, k. 73; „Instrument elekcyjny”, 9 II 1791, LVIA SA 13807.

²⁹³ „Decyzja w sprawie sejmiku kowieńskiego”, 4 V 1785, LMAB, F40–690, k. 20–21.

²⁹⁴ „Zapis plenipotencyjny”, 22 III 1797, LVIA SA 13809, k. 2075.

Zabiellowie mogli również liczyć podczas rozdwojonych sejmików na poparcie **Adama Onufrego Świrskiego**²⁹⁵, który współpracował z nimi w procesach wynikłych ze sporów o podkomorstwo w 1784 r.²⁹⁶ Poza tym Świrski w 1783 r. był plenipotentem Jerzego Zabielly²⁹⁷, prawdopodobnie on też zajmował się sprawami Ignacego Zabielly²⁹⁸ i był świadkiem na licznych dokumentach wydanych przez Zabiellów²⁹⁹. Również **Strebeykowie** często uczestniczyli w sejmikach zabiellowskich³⁰⁰, zwłaszcza Michał Strebeyko, który w 1792 r., być może dzięki swym zasługom dla faksji, został sędzią ziemiańskim kowieńskim³⁰¹. Często też poświadczał dokumenty wydawane przez Zabiellów³⁰². Związki Strebeyków z tą rodziną miały dłuższą tradycję, ponieważ jeden z nich w 1744 r. był sługą Antoniego Zabielly³⁰³, w 1750 r. Zabiellowie rekomendowali Jakuba Strebeykę Michałowi Kazimierzowi Radziwiłłowi³⁰⁴, a księdza Strebeykę Michałowi Fryderykowi Czartoryskiemu³⁰⁵. Podobnie **Stanisław**, a czasem też **Józef Skorulscy**

²⁹⁵ „Aktykacja kredensu”, 7 II 1780, LVIA SA 13801, k. 41; „Aktykacja kredensu”, 21 VIII 1780, LVIA SA 13801, k. 694; Instrument elekcji, 11 II 1784, LVIA SA 13803, k. 669; Instrument na chorąstwo, 11 II 1784, LNBW F94–28 oraz LVIA SA 13803, k. 673–676. Nie wydaje się, by był on tożsamy z horodniczym smoleńskim Onufrym Świrskim, którego rodzina po śmierci znajdowała się pod opieką między innymi Antoniego Zabielly, a następnie procesowała się z nim, „Przydanie opieki W.J.P.P. Ignacemu i innym braci Świrskim”, 5 IV 1764, LVIA SA 13795, k. 45–45v; „Przyznanie opieki J.P. Świrskiej”, 7 IV 1764, ibidem, k. 52–52v; „Dowód pozwu w sprawie J.W.W. Zabiellów”, 15 II 1775, LVIA SA 13716, k. 72; Ekstrakt dekretu, 24 V 1776, ibidem, k. 1000–1044; „Dowód pozwu w sprawie W.J.P. Świrskiego”, 15 I 1778, LVIA SA 13800, k. 35.

²⁹⁶ „Akt żałoby”, 24 V 1784, LVIA SA 13720, k. 310; „Ekscepcja z rejestrów taktowych”, 1784, BC 932, s. 701–708.

²⁹⁷ „Plenipotencja od Zabielly”, 14 II 1783, LVIA SA 13718, k. 151.

²⁹⁸ [A. O.] Świrski do I. Zabielly, 28 XI 1785, LNBW F94–2033.

²⁹⁹ Na przykład: „Akt kwitacji”, 9 II 1779, LVIA SA 13800, k. 496v; „Przyznanie plenipotencji”, 22 I 1781, LVIA SA 13802, k. 54v; „Przyznanie prawa od Zabielly”, 8 III 1785, LVIA SA 13804, k. 128v; Zapis od Stankiewiczów, 24 II 1789, LVIA SA 13806, k. 310v.

³⁰⁰ „Aktykacja kredensu”, 10 II 1779, LVIA SA 13800, k. 500; „Aktykacja kredensu”, 7 II 1780, LVIA SA 13801, k. 41; „Aktykacja kredensu”, 21 VIII 1780, ibidem, k. 694; Instrument elekcji, 11 II 1784, LVIA SA 13803, k. 669; „Akt kredensu”, 7 II 1785, LVIA SA 13804, k. 70; „Instrument elekcyjny”, 9 II 1791, LVIA SA 13807, k. 61–67; „Akt oświadczenia”, 9 II 1791, ibidem, k. 79v; „Akt sufragii”, 9 II 1785, LVIA SA 13804, k. 75–80v.

³⁰¹ *Urzednicy*, t. 2, s. 422.

³⁰² Na przykład: „Akt plenipotencji”, 13 III 1779, LVIA SA 13800, k. 533; „Zapis kwitacyjny”, 21 IV 1787, LVIA SA 13805, k. 174v; „Akt prawa zastawnego”, 19 III 1778, LVIA SA 13808, k. 1228v.

³⁰³ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 222.

³⁰⁴ S. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 9 II 1750, AR V 18210, s. 15.

³⁰⁵ M. F. Czartoryski do A. Zabielly, 11 V 1750, BC 3880, s. 127–128.

popierali Zabiellów na sejmikach³⁰⁶. Wcześniej stosunki Zabiellów ze Skorulskimi układały się jednak różnie, na przykład w 1754 r. pisarz grodzki Stanisław Skorulski (prawdopodobnie nie tożsamy ze wspomnianym wcześniej) wyszedł z sejmiku z manifestacją przeciw działaniom Zabiellów³⁰⁷. Przypuszczalnie związana z Zabiellami była rodzina **Tołłoczków**, z których Maciej był sługą Jana Zabielly w 1744 r.³⁰⁸, Andrzej poparł Zabiellów na sejmikach deputackim w 1779³⁰⁹ i poselskim w 1780 r.³¹⁰, a Kazimierz i Józef na sejmiku gromnicznym 1791 r.³¹¹

Oczywiste jest, że wśród stronników zabiellowskich zdarzały się zmiany orientacji politycznej. Dobrym przykładem jest tu sędzia ziemski kowieński **Adam Kozakowski**, który prawdopodobnie wykonał podobną wolę, jak opisani wcześniej Medekszowie³¹². Wychowany został w domu Kossakowskich, z którymi także później był związany³¹³, poza tym spowinowacony był z Zabiellami przez małżeństwo jego siostry Anny ze Stefanem Zabiellą³¹⁴. Ze względu na pełniony urząd wspierał Zabiellów i Kossakowskich w procesach³¹⁵. Bardzo często występował też jako świadek na dokumentach wydawanych przez Zabiellów³¹⁶, a w 1764 r. był plenipotentem Antoniego Zabielly³¹⁷. W 1776 r. wraz z krewnymi głosował na deputatów zabiellowskich³¹⁸,

³⁰⁶ „Akt sufragiów”, 5 II 1776, LVIA SA 13799, k. 561; „Akt remanifestu”, 29 III 1779, LVIA SA 13800, k. 565; Instrument elekcji, 11 II 1784, LVIA SA 13803, k. 669v; Instrument na chorągwo, 11 II 1784, LNBW F94–28 oraz LVIA SA 13803, k. 673–676; „Akt kredensu”, 7 II 1785, LVIA SA 13804, k. 70; „Instrument elekcyjny”, 9 II 1791, LVIA SA 13807, k. 61–62; „Akt oświadczenia”, 9 II 1791, ibidem, k. 79v.

³⁰⁷ „Proces od J.P. urzędników”, 19 VIII 1754, LVIA SA 13700, k. 289–290.

³⁰⁸ Proces Zabiellów, 2 III 1744, LVIA SA 4756, k. 97.

³⁰⁹ „Aktykacja kredensu”, 10 II 1779, LVIA SA 13800, k. 500.

³¹⁰ „Aktykacja kredensu”, 21 VIII 1780, LVIA SA 13801, k. 694v

³¹¹ „Instrument elekcyjny”, 9 II 1791, LVIA SA 13807, k. 61v–62; „Akt oświadczenia”, 9 II 1791, ibidem, k. 79v.

³¹² K. Zienkowska, *Kozakowski Adam*, PSB, t. 14, s. 600; *Urzędnicy*, t. 2, s. 420.

³¹³ *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 101; A. Kozakowski do Kossakowskiego, 25 V 1763, 20 XI 1767, 24 I 1768 LVIA SA 1279, 65, k. 60, 69, 82; V. Dolinskas, *op. cit.*, s. 417.

³¹⁴ Wbrow biogramowi w PSB był synem Antoniego, a nie Michała, Testament, 12 XII 1765, LNBW F94–1160; „Aktykacja testamentu”, 19 IV 1770, LVIA SA 13797, k. 519–521v; K. Zienkowska, *op. cit.*, s. 600.

³¹⁵ „Akt listu od W. pisarza Kossakowskiego”, 15 VI 1770, LVIA SA 13797, k. 591–592; „Dekret inkwizycyjny”, 5 V 1775, LVIA SA 13716, k. 221; Dekret inkwizycyjny, 7 III 1778, LVIA SA 13717, k. 1024.

³¹⁶ Na przykład: „Asekuracja J.W.J.P. Zabiellów kasztelanów”, 26 XII 1775, LVIA SA 13796, k. 290v; „Przyznanie prawa od J.W. Szymona Zabielly”, 29 X 1773, LVIA SA 13798, k. 1010v; „Prawo rezygnacyjne”, 21 I 1778, LVIA SA 13800, k. 51v.

³¹⁷ Plenipotencja Adamowi Kozakowskiemu, 3 XII 1764, LVIA SA 13709, k. 610.

³¹⁸ „Akt sufragiów”, 5 II 1776, LVIA SA 13799, k. 561–562.

w 1778 r. został posłem, jeszcze jako ich kandydat. Zapewne w tym czasie przeszedł do stronnictwa regalistycznego, do czego przekonać go miała obietnica uzyskania podkomorstwa po Dominiku Medekszy³¹⁹. W 1785 i 1786 r. wraz z bratem Michałem uczestniczył w sejmikach regalistycznych³²⁰. Jednak biskup Kossakowski starał się ciągle o dojście do porozumienia z Kozakowskimi³²¹.

Bardziej skomplikowana jest sprawa orientacji politycznej starosty stoklińskiego **Tomasza Mineyki**. Prawdopodobnie początkowo bliższy był stronnictwu regalistycznemu, gdyż jako podstarość kowieński podlegał związanemu z Tyzenhauzem staroście Michałowi Pacowi³²². Nieporozumienia co do jego orientacji politycznej pojawiły się przed sejmikami deputacjami 1781 r. Zabieliowie akceptowali go jako kandydata partii dworskiej, tymczasem reprezentujący ją Józef Prozor uznał to za podstęp przeciwników, którzy „ukryć to przed Waszą Królewską Mość poważali się, że tenże J.P. podstarosta jest z dawna ich przyjacielem”. Dominik Medeksza potwierdził, że obrany ostatecznie deputatem Mineyko należy do regalistów, lecz z drugiej strony Józef Kossakowski był zadowolony z jego kandydatury³²³. Trudno rozsądzić, któremu ugrupowaniu był bliższy, ale za związkami z Zabieliłami przemawia dalsza kariera Mineyki, który już w 1782 r. został pisarzem ziemskim na sejmiku elekcyjnym korzystnym dla faksji zabieliłowskiej³²⁴. Według Leonida Żytkowicza był wtedy promowany przez Józefa Kossakowskiego³²⁵. W 1784 r. uczestniczył obok Zabieliów w procesie z Tomaszem Wawrzeckim³²⁶. Prawdopodobnie opuścił potem faksję zabieliłowską, ponieważ podczas rozdwojonego sejmiku 1786 r. był pośród stronników dworskich³²⁷.

³¹⁹ *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 101, 128; K. Zienkowska, *op. cit.*, s. 600. Por. s. 290.

³²⁰ „Kredens na deputactwo”, 7 II 1785, LVIA SA 13721, k. 85v; „Akt kredensu”, 7 II 1786, LVIA SA 13722, k. 130–131, 144–145.

³²¹ J. Kossakowski do [Zabieli], 31 XII 1785, LNBW F99–192, k. 116–117.

³²² L. Żytkowicz, *Mineyko Tomasz*, PSB, t. 21, s. 283; W. Szczygielski, *Pac Michał*, PSB, t. 24, s. 734; *Urzędnicy*, t. 2, s. 408.

³²³ Stanisław August do J. Prozora, 11 XI 1780, BC 683, s. 630–631; J. Prozor do Stanisława Augusta, 28 XII 1780, *ibidem*, s. 633–634; Stanisław August do D. Medekszy, 8 I 1781, BC 673, s. 437–439; D. Medeksza do Stanisława Augusta, 6 II 1781, *ibidem*, s. 441–442; J. Kossakowski do [Zabieli], [1781], LNBW F99–192, k. 352v; „Aktykacja kredensu”, 5 II 1781, LVIA SA 13802, k. 62; *Deputaci*, s. 350.

³²⁴ „Aktykacja kredensu”, 6 II 1782, LVIA SA 13802, k. 674; K. Prozor do Stanisława Augusta, 10 II 1782, BC 683, s. 653; *Urzędnicy*, t. 2, s. 394.

³²⁵ L. Żytkowicz, *Mineyko Tomasz*, s. 283.

³²⁶ „Ekscerpt z regestrów taktowych”, 1784, BC 932, s. 701–709.

³²⁷ „Akt kredensu”, 7 II 1786, LVIA SA 13722, k. 131, 145.

Pewne problemy stwarzają też przekonania polityczne **Tadeusza Medekszy**, który wspierał Zabieliów na sejmiku deputackim 1784 r. i został oskarżony o udział w napaści na ich przeciwników³²⁸. Potem jednak domagał się skasowania manifestów i obdukcji dotyczących ran zadanych mu w trakcie sejmiku i pozwów, które jakoby wystosował przeciw stronnikom dworskim³²⁹. Wynika z tego, że któraś ze stron sfałszowała dokumenty na swoją korzyść lub Medeksza został przekonany przez regalistów do zmiany obozu. Za tą ostatnią ewentualnością przemawia fakt, że wcześniej w 1781 r. był on kreowany na rotmistrza przez chorążego Ignacego Zabielię³³⁰.

Zdarzały się też sytuacje, że któryś z urzędników tylko chwilowo stawał po stronie Zabieliów. Dobrym przykładem tego jest sędzia ziemski **Józefat Siruć**³³¹, który w 1784 r. starał się pozyskać poparcie przedstawicieli obydwu stronnictw dla swego syna³³². Uznał wtedy chyba faksję zabieliowską za dającą większe możliwości³³³, ponieważ uczestniczył w prowadzonym przez nią sejmiku³³⁴ i podpisał wydany przez Szymona Zabielię akt w sprawie miejsca sejmików³³⁵. W 1783 r. dwukrotnie był świadkiem na dokumentach dotyczących Zabieliów³³⁶. Jednak związane z Zabieliami nadzieje musiały zawieść, ponieważ już w 1785 i 1786 r., podobnie jak przed 1784 r., Siruć popierał regalistów³³⁷.

W sejmikach prowadzonych przez Zabieliów regularnie uczestniczyli też strukczaszy kowieński Ignacy Płaskowski³³⁸ do 1780 r., Piotr i Jan Dymaszowie, Mikołaj Zieliński, liczni przedstawiciele rodziny Medekszów, Ibiańskich, Drąsejków, Ginejków, Urniaziów, Kudrewiczów, Jagieliłowiczów,

³²⁸ Instrument na chorąstwo, 11 II 1784, LNBW F94–28 oraz LVIA SA 13803, k. 673–676; „Obdukcja szlachty”, 9 II 1784, LVIA SA 13720, k. 73; „Zakaz Wawrzeckiego”, 16 III 1784, ibidem, k. 161.

³²⁹ „Dokument kasacyjny”, 15 IV 1784, LVIA SA 13803, k. 771–772. Por. A. B. Zakrzewski, *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*, Warszawa 2000, s. 114.

³³⁰ „Kredens na rotmistrzostwo”, 12 II 1781, LVIA SA 13802, k. 64, 71–71v.

³³¹ *Urządnicy*, t. 2, s. 420.

³³² J. Kossakowski do [Zabieli], 16 I 1784, LNBW F99–192, k. 95.

³³³ Prawdopodobnie obiecywali chorąstwo jemu lub któremuś z jego krewnych, poza tym Siruć był przekonany o przewadze faksji zabieliowskiej w kowieńskim, J. Kossakowski do [Zabieli], 31 I, 14, 27 II 1784, LNBW F99–192, k. 97v, 222–223.

³³⁴ „Akt kredensu”, 10 II 1784, LVIA SA 13803, k. 649; Instrument na chorąstwo, 11 II 1784, LNBW F94–28 oraz LVIA SA 13803, k. 673–676.

³³⁵ „Akt zaświadczenia”, 23 II 1784, LVIA SA 13803, k. 697–697v.

³³⁶ „Przyznanie korroboracyjnego zapisu”, 12 II 1783, LVIA SA 13803, k. 134v; „Przyznanie wieczystego funduszu”, 9 VI 1783, LVIA SA 13803, k. 320v.

³³⁷ „Akt kredensu”, 10 II 1776, k. 559–560v; „Kredens na deputactwo”, 7 II 1785, LVIA SA 13721, k. 85v; „Akt kredensu”, 7 II 1786, LVIA SA 13722, k. 131, 145.

³³⁸ Jako świadek podpisał testament Jana Zabieli, Testament, 22 V 1760, LNBW F94–1991.

Worłowskich, Ejmontów, Ejczunów, Norejków i innych³³⁹. W 1785 r. Kazimierz Urniaż, Teodor Radyko, Józef Kirplewski, Józef Szatyński, Tadeusz Ginejko, Maciej Dobkiewicz, Ibiańscy, Lisowscy i Narejkowie wydali oświadczenie, że ich podpisy pod aktami regalistycznego sejmiku gromniczego nie są autentyczne³⁴⁰. Niektóre rodziny były podzielone, jak Montwiłłowie, spośród których część poparła Zabieliów na sejmikach w 1779 i 1780 r.³⁴¹, a Michał mieszkał w należącej do Zabieliów Wilkiji³⁴². Tymczasem regent, a potem sędzia grodzki również Michał Montwiłł prowadził zacięty proces z Szymonem Zabielią³⁴³ i uczestniczył w sejmikach regalistycznych³⁴⁴.

Podpisy pod dokumentami rozdwojonych sejmików świadczą, że Zabieliów popierała bardzo liczna szlachta. Zdarzało się, że sygnowało je ponad tysiąc osób. Nie są one źródłem miarodajnym, na co wskazują powtarzające się przypadki podpisów jednej osoby oraz spory o ich autentyczność. Trzeba także pamiętać, że Zabieliowie mogli ściągać na swe sejmiki liczną szlachtę, niekoniecznie trwalej z nimi związaną, czy osoby faktycznie niemające prawa do udziału w obradach. Warto zauważyć, że duża część uczestników tych obrad podpisywała się jedynie krzyżkami, a więc była niepiśmienna. Poza tym pod dokumentami zabieliowskimi podpisywało się przeważnie mniej urzędników niż pod regalistycznymi. Często przy tym wśród popierających Zabieliów byli urzędnicy z innych powiatów. Przy wszystkich tych zastrzeżeniach sejmiki te wydają się bardzo liczne, zwłaszcza że, według Andrzeja Rachuby, najliczniejsze zgromadzenia nie dochodziły do 1500 uczestników³⁴⁵.

³³⁹ „Akt sufragiów”, 5 II 1776, LVIA SA 13799, k. 561; „Akt sufragiów”, 15 II 1779, LVIA SA 13800, k. 511–512v; „Aktykacja kredensu”, 10 II 1779, LVIA SA 13800, k. 500; „Aktykacja kredensu”, 7 II 1780, LVIA SA 13801, k. 41v; „Aktykacja kredensu”, 21 VIII 1780, LVIA SA 13801, k. 694–700; „Akt sufragii”, 11 II 1784, LVIA SA 13803, k. 657–665; „Instrument elekcyjny”, 9 II 1791, LVIA SA 13807, k. 61–64; „Akt sufragii”, 9 II 1785, LVIA SA 13804, k. 74–83. W sufragiach z 1785 r. są dwa podpisy Mikołaja Zielińskiego.

³⁴⁰ „Akt zaświadczenia Zabieliom służący”, 16 IV 1785, LVIA SA 13804, k. 213–215. Rotmistrz brasławski Andrzej Narejko w 1782 i 1783 r. zajmował się sprawami majątkowymi Zabieliowej, która go protegowała, a w 1779 r. dostał od niej plenipotencje, A. Narejko do Z. Zabieliowej, 26 XII 1782, 2 I 1783, LVIA 716, 2, 20, k. 230–233; „Plenipotencja od J.W.J.P. Zabieliowej”, 2 VIII 1779, LVIA SA 13800, k. 795.

³⁴¹ Jedynie Jerzy Montwiłł podpisał akta obu tych sejmików, „Akt sufragiów”, 15 II 1779, LVIA SA 13800, k. 511; „Aktykacja kredensu”, 21 VIII 1780, LVIA SA 13801, k. 695.

³⁴² „Aktykacja kwitacji”, LVIA SA 13802, k. 654v.

³⁴³ *Urzednicy*, t. 2, s. 417. Por. s. 289.

³⁴⁴ „Kredens od powiatu”, 11 II 1784, LVIA SA 13720, k. 50; „Kredens na deputactwo” 7 II 1785, LVIA SA 13721, k. 86; „Akt kredensu”, 7 II 1786, LVIA SA 13722, k. 131, 145.

³⁴⁵ Np. „Aktykacja kredensu”, 21 VIII 1780, LVIA SA 13801, s. 697–700; „Akt sufragji”, 11 II 1784, LVIA SA 13803, k. 657–665; A. Rachuba, *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*, Warszawa 2002, s. 97–98.

Jest to zapewne związane z następującym w XVIII w. wzrostem liczbeności sejmików. Miał on wynikać z zaostżenia rywalizacji koterii, które sprowadzały na obrady zubożałą lub zależną szlachtę³⁴⁶. Nie bez znaczenia było także przyjęte w 1764 r. prawo o głosowaniu większością, które sprawiało, że liczba stronników często miała decydujące znaczenie³⁴⁷.

2.2.3. Stronnicy Zabięłłów w innych powiatach

Zabięłłowie mieli ambicję wpływania na wydarzenia polityczne, czyli przede wszystkim sejmiki na Źmudzi, w powiecie upickim i innych. W tym celu potrzebowali w tych ziemiach popleczników, którzy działaliby w ich imieniu. Skarbnik upicki **Jan Truskowski**³⁴⁸ współpracował z Zabięłłami na sejmikach kowieńskich³⁴⁹, ale przede wszystkim upickich³⁵⁰. Antoni Zabięłło promował go w 1754 r. na regencję trybunalską³⁵¹, a w 1764 r. na sęstwo grodzkie upickie³⁵². W 1782 r. był kandydatem Zabięłłłów na deputata w tym powiecie³⁵³. W 1785 r. Truskowski miał przygotowywać fakcję zabięłłłowską do mających się odbyć w roku następnym sejmików gromnicznych³⁵⁴. Łączyły go też z przywódcami faksji więzy gospodarcze, ponieważ w 1762 r. miał w arendzie starostwo kubiluńskie Mikołaja Zabięłłł³⁵⁵, a od 1766 trzymał w zastawie Drobuszyszki Antoniego Kossakowskiego³⁵⁶. W 1753 r. Truskowski był plenipotentem Antoniego Zabięłłł³⁵⁷, poza tym wielokrotnie bywał świadkiem na dokumentach związanych z Zabięłłłami³⁵⁸. Warto dodać, że procesował się z jednym z ważniejszych przeciwników faksji,

³⁴⁶ A. Lityński, *Sejmiki ziemskie 1764–1793. Dzieje reformy*, Katowice 1988, s. 112–113; W. Kriegerseisen, *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII w.*, Warszawa 1991, s. 262.

³⁴⁷ A. Kościalkowski, *op. cit.*, t. 1, s. 129.

³⁴⁸ *Urzędnicy*, t. 2, s. 522.

³⁴⁹ W 1780 r. uczestniczył w zabięłłłowskim kowieńskim sejmiku poselskim, „Aktykacja kredensu”, 21 VIII 1780, LVIA SA 13801, k. 694.

³⁵⁰ W 1780 r. porozumiewał się z Zabięłłł co do upickiego sejmiku gromnicznego, „Aktykacja listu prywatnego”, 1 II 1780, LVIA SA 13801, k. 80.

³⁵¹ A. Zabięłło do Gorskiego, 16 I 1754, ZMRP 86, s. 29. Starania Zabięłłł poparł Czartoryski, M. F. Czartoryski do A. Zabięłłł, 1 IV 1754, BC 3880, s. 259–260.

³⁵² A. Zabięłło do Radziwiłłł, 14 II 1764, AR V 18197/5, s. 38.

³⁵³ J. Kossakowski do [Zabięłłł], [1782], LNBW F99–192, k. 357.

³⁵⁴ J. Kossakowski do [Zabięłłł], 31 XII 1785, 7 I 1786, LNBW F99–192, k. 119.

³⁵⁵ „Akta tyzące się części dzierżawy”, AZ 26, s. 1–4.

³⁵⁶ Intromisja Janowi Truskowskiemu, 24 IV 1766, LVIA SA 13796, k. 481.

³⁵⁷ Plenipotencja Janowi Truskowskiemu, 1 I 1753, LVIA 716, 2, 132, k. 153.

³⁵⁸ Na przykład: Zastawny zapis, 24 II 1754, LVIA F716, 2, 21, k. 217; „Akt prawa rzeczowego”, 12 I 1762, LVIA SA 13796, k. 225v, 284v; Przyznanie skryptu suplementowego, 22 II 1754, ibidem, k. 778; „Zapis dzielczy”, 10 IV 1797, LVIA SA 13809, k. 1405v.

Antonim Tyzenhauzem, o starostwo rumszyskie, a w procesie tym wspierał go biskup Kossakowski³⁵⁹. Mógł także liczyć na pomoc zbrojną Zabiellów przy objęciu zapewne właśnie tego starostwa³⁶⁰.

W powiecie upickimi pewne możliwości wpływów dawała też rodzina **Straszewiczów**, których Antoni Zabiello nieraz promował³⁶¹. Był on opiekunem żony, potomstwa i majątku starosty starodubowskiego Tomasza Straszewicza po jego śmierci. Młodzi Straszewiczowie zbliżyli się wtedy do Zabiellów i Kossakowskich, a Eleonorę Straszewiczównę wydano za Antoniego Kossakowskiego. Efektem opieki był jednak długi, głośny proces oraz pogorszenie stosunków ze Straszewiczami³⁶². Nie dotyczyło to bratanka Tomasza Straszewicza, sędziego grodzkiego rosieńskiego Wiktorego³⁶³, który cały czas cieszył się wsparciem Zabiellów i współpracował z nimi na sejmikach upickich³⁶⁴. W późniejszych latach prawdopodobnie poprawiły się stosunki Zabiellów z pozostałymi Straszewiczami³⁶⁵, którzy bywali świadkami na dokumentach z nimi związanych³⁶⁶.

Na Żmudzi Zabiellowie mogli liczyć na wsparcie **Kossakowskich**, niepokrewnionych z wyżej opisanymi czołowymi działaczami faksji. Stolnik żmudzki Dominik Kossakowski popierał Zabiellów podczas obrad sejmiku żmudzkiego w 1788 r. i prawdopodobnie też kowieńskiego w 1785³⁶⁷.

³⁵⁹ A. Tyzenhauz do J. Prozora, 8 i 14 VIII 1783, BC 3181, s. 27–30; J. Prozor do A. Tyzenhauza, 19 VIII 1783, ibidem, s. 32; *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 149, 165. Kossakowski wstawiał się również za Truskowskim w jego procesie z K. S. Radziwiłłem, J. Kossakowski do K. S. Radziwiłła, 12 VIII 1783, AR V 7461, s. 20–21; Truskowski procesował się też z Ignacym Zabiellą, „Akt pozwu”, 7, 12 VIII 1786, LVIA SA 13722, k. 751, 798; K. Domeyko do [I. Zabielly], 16 IX 1786, LNBW F94–2035; J. Maciański do nn., 23 XI 1786, LNBW F94–2036, k. 1–2; J. Truskowski do I. Zabielly, 4 X 1787, LNBW F94–810.

³⁶⁰ *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 170.

³⁶¹ A. Zabiello do nn., [1747], AR V 18203, s. 19; A. Zabiello do J. S. Sapiehy, 12 II 1743, LMAB F139–1650, k. 4.

³⁶² Por. s. 58–59.

³⁶³ T. Żychliński, *op. cit.*, t. 12, s. 274; *Urzednicy*, t. 2, s. 655.

³⁶⁴ A. Zabiello do Radziwiłła, 18 VIII 1760, AR V 18197/3, s. 115–118; tenże do tegoż, 24 I 1762, AR V 18197/4, s. 71.

³⁶⁵ Któryś z Straszewiczów odwiedzał Szymona Zabiellę przybyłego do Warszawy na operację, J. Kossakowski do [Zabielly], 13 V 1786, LNBW F99–192, k. 133v.

³⁶⁶ „Przyznanie zapisu kompromisarskiego”, 22 IX 1781, LVIA SA 13802, k. 472v; „Przyznanie prawa przedaźnego”, 24 IX 1781, ibidem, k. 496v; „Przyznanie zapisu asekuracyjnego”, 26 IX 1781, ibidem, k. 557v.

³⁶⁷ *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 21; „Stolnikostwo księstwa żmudzkiego”, 16 VIII 1773, ML 184, s. 924–925; „Aktykacja wotów”, 20 VIII 1788, LVIA SA 14570, k. 209; „Akt kredensu”, 7 II 1785, LVIA SA 13804, k. 70v. Podpis bez urzędu, więc nie ma pewności, że chodzi o tego Dominika Kossakowskiego.

Był popiecznikiem Radziwiłłów³⁶⁸, a jako chyba jedyny z rodziny pozyskał przyjaźń Antoniego Tyzenhauza i jego rekomendację na stolnikostwo³⁶⁹. Korespondował z Zabiellami, czasem pośrednicząc między nimi a Radziwiłłami i przekazując informacje o Mikołaju Repninie. W listach relacjonował też wydarzenia, w tym związane z sejmikami żmudzkimi³⁷⁰. Brat Dominika, Tadeusz Kossakowski, ożeniony z Brygidą Skorulską, córką pisarza grodzkiego kowieńskiego, zajmował się głównie sprawami gospodarczymi Antoniego i Zofii Zabiellów oraz Marianny Kossakowskiej³⁷¹. Osiągnął jedynie rangę rotmistrza, ale Zabiellowie mogli liczyć na jego poparcie na sejmiku żmudzkim 1788 r.³⁷² Bywał też świadkiem na dokumentach Antoniego Zabielly³⁷³. Również kolejni bracia, jezuita Remigian Kossakowski (1730–1780)³⁷⁴ i kanonik łowicki Jan Kossakowski, korespondowali z Zabiellami, ale listy te dotyczyły głównie spraw gospodarczych i rodzinnych. Jest w nich tylko jedna wzmianka o sejmikach³⁷⁵.

Na sejmiku poselskim żmudzkim 1788 r. Józefa Zabiellę poparli też między innymi Tadeusz i Jerzy Blinstrubowie oraz Tadeusz Mineyko, być może spokrewnieni z wyżej opisanym rodzinami³⁷⁶.

O sejmikach wileńskim i trockim donosił **Wacław Gintowt**, który w latach 1782–1784 pisywał do Ignacego Zabielly. Prawdopodobnie miał w zastawie część Dziewiałtowa Zabielly³⁷⁷. Nie wiadomo, czy był spokrewniony

³⁶⁸ Zachowała się bogata korespondencja Kossakowskiego z księżętami, D. Kossakowski do Radziwiłłów, 1760–1784, AR V 7460; K. S. Radziwiłł do Stanisława Augusta, VI 1779, BC 684, s. 277; Stanisław August do K. S. Radziwiłła, 19 VII 1779, ibidem, s. 279.

³⁶⁹ A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 12 VII, 9 VIII 1773, BC 715, s. 308, 346.

³⁷⁰ D. Kossakowski do [Zabielly], 1749–1782, LNBW F199–190, s. 7–28.

³⁷¹ *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 21; T. Kossakowski do Antoniego i Zofii Zabiellów, 1757–1780, LNBW F99–190, k. 43–69. Kilkakrotnie dochodziło do konfliktu między nim a Zabiellami, na przykład w 1776 r. w sprawie długu. Zapewne o to Kossakowscy procesowali się z Józefem Zabiellą, Pozew przeciw Józefowi Zabielle, 3 XI 1777, LVIA F716, 2, 142, k. 132; D. Kossakowski do [Zabielly], 8 II 1762, LNBW F99–190, s. 17–18.

³⁷² „Aktykacja kredensu”, 20 VIII 1788, LVIA SA 14570, k. 201v; „Aktykacja wotów”, 20 VIII 1788, ibidem, k. 207.

³⁷³ Zapis Antoniemu Zabielle, 7 II 1766, LVIA SA 13710, k. 702; Skrypt plenipotencyjny, 20 IX 1769, LVIA SA 13797, k. 170v; „Aktykacja zapisu asekuracyjnego”, 24 VI 1763, LVIA SA 14569, k. 135v.

³⁷⁴ *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 21; „Gazeta Warszawska”, 13 XII 1780; R. Kossakowski do Zabiellów, 1760–1775, LNBW F99–190, k. 30–41. Zapewne mylna jest informacja, że autorem listów jest Roman.

³⁷⁵ *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 21; J. Kossakowski do Zabiellów, 1732–1781, LNBW F99–190, k. 72–84. Możliwe, że nie wszystkie te listy mają tego samego autora.

³⁷⁶ „Aktykacja wotów”, 20 VIII 1788, LVIA SA 14570, k. 219–219v, 222–223v.

³⁷⁷ Gintowt starał się, by jechać z Szymonem Zabiellą na sejm 1784 r., W. Gintowt do I. Zabielly, 29 III 1782, 22 VII, 12, 19, 23 VIII 1784, LNBW F94–2022.

ze Stefanem i Franciszką Gintowtami, którzy sprzedali Porożniew Antoniemu i Zofii Zabiellom, a następnie dostali od nich ten majątek prawem dożywotnim³⁷⁸. Prawdopodobnie zapis był nagrodą lub zachętą do współpracy. Być może tego samego Gintowta lub jego krewnego Zabiello rekomendował w 1748 r. Radziwiłłowi na posła wojskowego³⁷⁹.

2.2.4. Słudzy Zabiellów

Niektóre osoby określane w źródłach jako słudzy Zabiellów pełniły znaczną rolę w faksji i promowane były na deputacje. Znajdowały się one faktycznie na granicy proponowanego podziału na sługi i stronników. Strukczaszy kowieński **Józef Kulwiec** był, według regalistów, sługą i strzelcem Szymona Zabielly³⁸⁰. Być może należał do Kulwieciów, którzy pobierali nauki razem z Kossakowskimi jako „ludzie do posługi szlacheckiej kondycji”³⁸¹. Często wraz z krewnymi popierał Zabiellów w razie konfliktów na sejmikach, a w 1780 r. faksja zabiellowska wybrała go deputatem na jednym z rozdwojonych sejmików³⁸². Przed sejmikami deputackimi 1783 r. porozumiewał się z Józefem Kossakowskim, planując udział w sejmiku wileńskim³⁸³, natomiast na sejmiku kowieńskim tego roku, wbrew poleceniom Radziwiłła, Zabiellowie nie postarali się o deputację dla Kulwiecia³⁸⁴. Po wybuchu konfliktu o podkomorstwo kowieńskie był on plenipotentem Szymona Zabielly w procesie sądowym i miał zostać aresztowany jako jego sługa³⁸⁵. Kulwiec

³⁷⁸ Gintowtowie mogli trzymać również należące do Zabiellów Mercze, por. aneks.

³⁷⁹ A. Zabiello do Radziwiłła, 23 VIII 1748, AR V 18197/1, s. 60–61. Zabiellowie byli też spokrewnieni z Dziewiałtowskimi Gintowtami, ale była to zapewne inna gałąź rodu. Por. s. 28, 107.

³⁸⁰ „Ekscerpt z regestrów taktowych”, 1784, BC 932, s. 701–709; *Urzędnicy*, t. 2, s. 447.

³⁸¹ *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 14.

³⁸² W 1779 r. kredensy deputatom podpisali dwaj Józefowie Kulwieciowie: mostowniczy i namiestnik ziemski kowieński, „Aktykacja kredensu”, 10 II 1779, LVIA SA 13800, k. 500; „Akt kredensu”, 10 II 1779, ibidem, k. 503v; „Akt kredensu”, 10 II 1761, LVIA SA 13707, k. 492; „Aktykacja kredensu”, 7 II 1780, LVIA SA 13801, k. 40–41; „Akt sufragii”, 11 II 1784, LVIA SA 13803, k. 657–667; Instrument elekcji, 11 II 1784, ibidem, 11 II 1784, s. 669–669v; Instrument na chorąstwo, 11 II 1784, LNBW F94–28 oraz LVIA SA 13803, k. 673–676; „Akt kredensu”, 7 II 1785, LVIA SA 13804, k. 70v; „Akt kredensu”, 9 II 1785, BC 879, s. 280 oraz LVIA SA 13804, k. 72–73; „Akt sufragii”, 9 II 1785, LVIA SA 13804, k. 75–81v; „Instrument elekcyjny”, 9 II 1791, LVIA SA 13807, k. 60–67; „Akt oświadczenia”, 9 II 1791, ibidem, k. 80–81.

³⁸³ J. Kossakowski do [Zabielly], 29 XII [1782], LNBW F99–192, k. 176v.

³⁸⁴ Usprawiedliwiali się późną deklaracją Kulwiecia, A. Kossakowski do Radziwiłła, 4 II 1783, AR V 7454, s. 1–2; I. Zabiello do Radziwiłła, 4 II 1783, AR V 18203, s. 6–7.

³⁸⁵ „Ekscerpt z protokołu”, 29 V 1784, BC 932, s. 697–699; „Ekscerpt z regestrów taktowych”, 1784, BC 932, s. 701–709; „Zakaz Wawrzeckiego”, 16 III 1784, LVIA SA 13720, k. 160; „Akt plenipotencji”, 25 V 1784, ibidem, k. 311.

był też plenipotentem Szymona Zabięły w sprawie przeciw Russelom³⁸⁶, bywał też świadkiem na dokumentach wydawanych przez Zabięłów³⁸⁷. Warto jeszcze przypomnieć zadowolenie Szymona Zabięły, gdy Kulwiec odwiedził go w Warszawie po operacji oczu³⁸⁸. Możliwe, że Kulwiec pozostał lojalny wobec części Zabięłów niechętnych konfederacji targowickiej, gdyż według Łukasza Kądzieli na sejmie grodzieńskim 1793 r. uniezależnił się on od Kossakowskich i występował z wnioskami inspirowanymi przez dwór³⁸⁹.

Nieraz Zabięłowie byli wspierani na sejmikach przez osoby pełniące funkcje gospodarcze w ich dobrach. Komornik żmudzki **Andrzej Mineyko** pełnił funkcję komisarza dóbr Zabięłów, zajmował się zwłaszcza Wilkiją jako podstarości wilkijski. Prowadził obfitą korespondencję z Zofią Zabięłową, dotyczącą głównie spraw gospodarczych, sądowych i rodzinnych. Tytułatura stosowana przez Zabięłową sugeruje, że cieszył się jej szacunkiem i przyjaźnią³⁹⁰. Podczas konfederacji barskiej Mineyko porzucił Wilkiją, zabierając pieniądze właścicieli, ale wydaje się, że potem odzyskał ich zaufanie³⁹¹. Od 1784 r. miał w zastawie Porożniew Szymona Zabięły³⁹². Mineyko wspierał także działalność polityczną faksji, mianowicie poparł Zabięłów podczas rozdwojonych sejmików przedsejmowego w 1780³⁹³ oraz gromnicznych 1784 i 1791 r.³⁹⁴ Uczestniczył też w procesach u boku Zabięłów³⁹⁵, bywał świadkiem na wydawanych przez nich dokumentach³⁹⁶ i kilkakrotnie występował jako ich plenipotent³⁹⁷.

³⁸⁶ „Akt plenipotencji”, 19 IV 1773, LVIA SA 13798, k. 467–468.

³⁸⁷ Prawo kwitacyjne, 23 II 1778, NGABM F 319, 2, 1139, k. 96; „Testament”, 22 VI 1790, LVIA SA 13806, k. 909v.

³⁸⁸ J. Kossakowski do [Zabięły], 15, 18 VII 1786, LNBW F99–192, k. 141–143.

³⁸⁹ Ł. Kądziela, *Zdrajcy i patrioci? Ugrupowania polityczne sejmu grodzieńskiego 1793 roku*, w: *Od konstytucji do insurekcji. Studia nad dziejami Rzeczypospolitej w latach 1791–1794*, Warszawa 2011, s. 194.

³⁹⁰ Pisała do niego „Mnie wielce miłoścywi panie i kochany bracie”.

³⁹¹ „Listy Zofii ze Szczyttów Zabięłowej”, b.d., AZ 220, s. 11–15, 39–41, 133, 153, 185; „Listy Zofii ze Szczyttów Antoniowej Zabięłowej”, 1767–1769, AZ 219; Manifest Mineyki, 7 XII 1766, LVIA SA 13709, k. 609; „Dowód pozwu i aresztu”, 5 VIII 1766, LVIA SA 13710, k. 1231.

³⁹² Por. aneks. Utrzymywał też kontakty z Ignacym Zabięłą, którego odwiedzał w Sasach, „Listy Zofii ze Szczyttów Antoniowej Zabięłowej”, 1767–1769, AZ 219, s. 215, 225.

³⁹³ „Aktykacja kredensu”, 21 VIII 1780, LVIA SA 1380, k. 694.

³⁹⁴ Instrument na chorąstwo, 11 II 1784, LNBW F94–28 oraz LVIA SA 13803, k. 674v; „Instrument elekcyjny”, 9 II 1791, LVIA SA 13807, k. 62.

³⁹⁵ Na przykład: Dowód pozwu w sprawie Świrskich, 25 I 1775, LVIA SA 13716, k. 19; „Dekret inkwizycyjny”, 5 V 1775, ibidem, k. 215–221; „Dowód obwieszczenia w sprawie W.J.P. Pilchowskiej”, 21 V 1776, ibidem, k. 1060; Pozew przeciw Zabięłom, 18 X 1785, LVIA F716, 2, 23, k. 331–332.

Piotr Paszkiewicz, który prawdopodobnie był administratorem Moniuszkańców, w 1765 r. donosił Zofii Zabięłłowej o spotkaniach Prozora ze szlachtą³⁹⁸. Wraz z Mikołajem Paszkiewiczem poparł Zabięłłów na sejmiku poselskim 1780 r.³⁹⁹ Przypuszczalnie któryś z nich został również pozwany przez Wawrzeckiego w procesie o podkomorstwo kowieńskie⁴⁰⁰. Poza tym w 1766 r. Piotr Paszkiewicz był plenipotentem Antoniego Zabięłły w sprawie z Benedyktem Lugałją⁴⁰¹. Podobnie ekonom Pojezior **Wiktor Maliszewski**⁴⁰² poparł Zabięłłów na sejmiku gromnicznym w 1779⁴⁰³ i przedsejmowym w 1780 r.⁴⁰⁴ W 1762 r. Mikołaj Zabięłło rekomendował go miecznikowi Radziwiłłowi⁴⁰⁵, a w 1779 r. Ignacy Zabięłło uczynił rotmistrzem kowieńskim⁴⁰⁶.

Trudniej uchwytna jest rola **Stefana Pacewicza**, który jeszcze w 1776 r. należał do przeciwników Zabięłłów⁴⁰⁷, ale już w 1779 r. poparł faksję zabięłłowską na sejmiku gromnicznym⁴⁰⁸. Od 1782 r. miał w zastawie Mercze⁴⁰⁹, a w 1785 r. występował jako sługa Szymona Zabięłły i rezydent w Pojeziorach⁴¹⁰. Zajmował się też majątkami Zofii Zabięłłowej⁴¹¹. Sprawami sądowymi i gospodarczymi Ignacego Zabięłły trudnił się także

³⁹⁶ „Przyznanie plenipotencji”, 24 II 1780, LVIA SA 13801, k. 151v; „Aktykacja praw od J.W. Zabięłły”, 23 IV 1780, ibidem, k. 211v; „Przyznanie prawa przedaźnego”, 30 III 1783, LVIA SA 13803, k. 656.

³⁹⁷ Plenipotencja Andrzejowi Mineyce, 24 III 1780, LVIA SA 13801, k. 213–213v; „Przyznanie plenipotencji”, 28 VII 1766, LVIA SA 13796, k. 663.

³⁹⁸ „Proces nomie J.P. Benedykta Lugałły na J.W.J.P. Zabięłł marszałka powiatu kowieńskiego”, 3 VIII 1765, LVIA SA 13710, k. 305; Listy Zofii ze Szczyttów Zabięłłowej, b.d., AZ 220, s. 227–228.

³⁹⁹ „Aktykacja kredensu”, 21 VIII 1780, LVIA SA 13801, k. 698.

⁴⁰⁰ „Ekscerpt z regestrów taktowych”, 1784, BC 932, s. 701–709.

⁴⁰¹ Plenipotencja Piotrowi Paszkiewiczowi, 20 IV 1766, LVIA 716, 1, 141, k. 15.

⁴⁰² Dowód pozwu w sprawie Ejdziatowicza z Zabięłłą, 10 IX 1767, LVIA SA 13711, k. 754; Pozew przeciw Zabięłłom, 24 IV 1766, LVIA F716, 2, 142, k. 97–98.

⁴⁰³ „Aktykacja kredensu”, 10 II 1779, LVIA SA 13800, k. 500

⁴⁰⁴ „Aktykacja kredensu”, 21 VIII 1780, LVIA SA 13801, k. 697v.

⁴⁰⁵ M. Zabięłło do K. S. Radziwiłła, 18 IX 1762, AR V 18207, s. 1–2, 5–6.

⁴⁰⁶ „Akt kredensu”, 11 II 1779, LVIA SA 13800, k. 506.

⁴⁰⁷ Pozywali go oni w związku z napaściami na sejmiku w 1776 r., „Dowód obdukcji”, 5 II 1776, LVIA SA 13799, k. 554–554v.

⁴⁰⁸ „Aktykacja kredensu”, 10 II 1779, LVIA SA 13800, k. 500.

⁴⁰⁹ Por. aneks. Rozliczał się też z Szymonem Zabięłłą w sprawie Poróżniewa, „Przyznanie kwitacji”, 26 VI 1784, LVIA SA 13720, k. 356–357v; „Akt listu od J.W. Zabięłły”, 6 VI 1784, ibidem, k. 360.

⁴¹⁰ „Akt żałoby”, 20 VII 1785, LVIA SA 13721, k. 597.

⁴¹¹ „Listy Zofii ze Szczyttów Antoniowej Zabięłłowej”, 1767–1769, AZ 219, s. 143–146.

Józef Kontowtt⁴¹², który w 1785 r. zaprzeczał swemu udziałowi w regalistycznym sejmiku gromnicznym⁴¹³. Prawdopodobnie również on pomagał Ignacemu Zabielle w organizacji sejmiku 1792 r., na którym zaprzysiężono Konstytucję 3 maja⁴¹⁴.

Możemy przypuszczać, że inne osoby zaangażowane w sprawy gospodarcze Zabiellów pomagały przynajmniej w technicznej stronie organizacji sejmików, jak Tomasz Bernatowicz, który na polecenie Zofii Zabiellowej dostarczał piwo dla szlachty przed sejmikiem⁴¹⁵. Niewykluczone, że Zabiellowie mogli też liczyć na pomoc osób pracujących dla nich, na przykład sekretarza Antoniego Zabielly Józefa Wieszczyckiego⁴¹⁶, dworzan tegoż Zabielly Józefa Sławczyńskiego⁴¹⁷ i Jana Muśnickiego⁴¹⁸, namiestnika dworu wilkijskiego Maciej Zaniewskiego⁴¹⁹, komisarza i plenipotentą Zabiellów Józefa Fergisa⁴²⁰, administratora łabunowskiego Jana Bieleckiego⁴²¹, ekonomę czerwonodworskiego Józefa Jankowskiego⁴²², podstarościego wilkijskiego Marcina Proniewicz⁴²³, ekonomę czerwonodworskiego, a potem rezydenta w Pojeziorach Stanisława Grzybowski⁴²⁴, sługi i plenipotentą Mateusza

⁴¹² Ibidem, s. 77–80, 87–88; Kontowtt do I. Zabielly, 24 III 1792, LMAB, F260–293, k. 2–3; Kontowtt do I. Zabielly, 20 V 1791, LNBW F94–732; Eydrygiewicz do I. Zabielly, 13 V 1788, LNBW F94–2031, k. 3–4.

⁴¹³ „Akt karty zaświadczającej”, 16 IV 1785, LVIA SA 13804, k. 214.

⁴¹⁴ „Listy różnych osób”, AZ 229, s. 81–83.

⁴¹⁵ Bilety Bernatowicza, 22 IV 1780, 31 III 1782, LVIA 716, 2, 19, k. 98–99a; Świadcstwo przyjaciół i egzaminatorów, ibidem, k. 104. W 1784 r. Jakub Bernatowicz poparł faksję zabiellową na sejmiku gromnicznym 1784 r., Instrument elekcji, 11 II 1784, LVIA SA 13803, k. 670; Instrument na chorągwo, 11 II 1784, LNBW F94–28 oraz LVIA SA 13803, k. 673–676.

⁴¹⁶ Instrukcja kowieńska, 10 II 1764, LVIA SA 13709, k. 620; Ekstrakt dekretu, 27 X 1766, LVIA SA 13710, k. 1426.

⁴¹⁷ „Aktykacja listu prywatnego”, 1 X 1766, LVIA SA 13796, k. 719; Instrukcja kowieńska, 24 VIII 1767, LVIA SA 13711, k. 693.

⁴¹⁸ Regestry od Antoniego Zabielly, 31 III 1760, LVIA SA 13706, k. 527, 530.

⁴¹⁹ Przysięga Macieja Zaniewskiego, 6 XI 1793, LVIA F716, 2, 24, k. 66.

⁴²⁰ Plenipotencja Zabiellowej, 9 VI 1797, LVIA SA 13809, k. 1430–1431; Kontrakt Benedyktowi Zakrzewskiemu, 22 XII 1792, Zb. MN 966, s. 11.

⁴²¹ Dowód pozwu w sprawie Hieronima Floriana Radziwiłła, 18 V 1757, LVIA SA 13703, k. 106.

⁴²² Kontrakt Józefa Jankowskiego, 20 IV 1790, LVIA 716, 1, 148, k. 1; Pozew przeciw Jerzemu Zabielle i innym, 13 IV 1792, LVIA F716, 2, 21, k. 274–275; „Zeznanie obdukcji”, 1 VII 1783, LVIA SA 14568, k. 345–345v.

⁴²³ Kwit Marcinowi Proniewiczowi, 23 IX 1756, LVIA SA 13703, k. 331. Proniewiczowie podpisali sufragia Blinstruba w 1785 r., „Akt sufragii”, 9 II 1785, LVIA SA 13804, k. 74–79.

⁴²⁴ „Pozew Osieckiego”, 28 V 1783, LVIA SA 13718, k. 304; „Akt kwitacji”, 24 V 1782, LVIA SA 13722, k. 286; „Akt asekuracji”, 24 V 1782, LVIA SA 13804, k. 450.

Mackiewicz⁴²⁵, komisarza Stanisława Modzelewskiego⁴²⁶. Wsparciem służyli też zapewne ludzie zatrudnieni przez Kossakowskich, na przykład sekretarz biskupa inflanckiego ksiądz Jan Ignacy Kontrym⁴²⁷, który w 1785 r. pomagał przygotować manifest, zapewne związany z rozdzieleniem sejmików gromnicznych⁴²⁸.

2.2.5. Przyjaciele polityczni

Na koniec warto przyrzeć się przynajmniej kilku przykładom osób, które nie były działaczami faksji zabiellowskiej, ale współpracowały z nią przez krótszy czy dłuższy czas. Należeli do nich przede wszystkim wyżsi urzędnicy kowieńscy, mający podobną pozycję społeczną jak Zabiellowie i porozumiewający się z nimi w kwestiach politycznych. Tego rodzaju współpraca szczególnie częsta była w przypadku **Chełchowskich**, spowinowaconych z Zabiellami przez małżeństwa miecznika kowieńskiego Ignacego Chełchowskiego z siostrą Zofii Zabiellowej, a Ludwika Chełchowskiego z siostrzenicą Antoniego Zabielly⁴²⁹. Już ojciec Ignacego, podsędek, a potem podkomorzy kowieński Paweł Chełchowski, w testamencie wyznaczał na opiekunów wdowy i potomstwa Jana i Antoniego Zabiellów oraz Szymona Sirucia, a szczególne słowa pożegnania kierował do swych kolegów i dobrodziejów, Mikołaja i Michała Zabiellów⁴³⁰. Według Matuszewicza po śmierci Mikołaja Zabielly podkomorzy Chełchowski zrezygnował ze swych ambicji, ułatwiając wybór Antoniego Zabielly na marszałkostwo⁴³¹. Zabiellowie kilkakrotnie popierali kandydatury Pawła lub jego synów na deputatów, a w 1743 r. Antoni Zabiello wstawiał się u Sapiehy o podskarbstwo dla jednego z nich, mianowicie Ludwika. Możemy się jednak domyślać, że przeważnie poparcie dla będących stronnikami Familii (przynajmniej w czasach jej współpracy z dworem) Chełchowskich wynikało z poleceń Michała Fryderyka

⁴²⁵ „Instrument od J.W. Zabiellowej”, 25 II 1796, LVIA SA 13809, k. 824–825.

⁴²⁶ „Proces nomine W.J.P. Terebesza”, 25 X 1768, LVIA SA 14563, k. 432; „Akt kwitacji”, 22 III 1774, LVIA SA 13715, k. 579–579v.

⁴²⁷ Nieraz Kontrym zastępował Kossakowskiego w pisaniu relacji dla Zabiellów, J. Kossakowski do [Zabielly], [1784], 10 XII 1785, 7 I 1786, 1 II [1786], 19 VIII 1789, 23 IX b.r., LNBW F99–192, k. 114, 118–119, 159, 211–212, 270–271, 317; L. Żytkowicz, *Kontrym Ferdynand*, PSB, t. 13, s. 608.

⁴²⁸ J. Kossakowski do [Zabielly], 11 VI 1785, LNBW F99–192, k. 110–111.

⁴²⁹ „Akt testamentu”, 2 X 1757, LVIA SA 13797, k. 342–349v; M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 275–276; *Urzędnicy*, t. 2, s. 384. Por. s. 57. Ludwik w testamencie zostawił zapis dla starszego syna Antoniego Zabielly.

⁴³⁰ „Akt przyznanego testamentu”, 21 V 1733, 6 V 1732, LVIA SA 13794, k. 31–31v; *Urzędnicy*, t. 2, s. 400.

⁴³¹ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 155.

Czartoryskiego⁴³². Gdy Familia przeszła do opozycji, najprawdopodobniej stolnik kowieński Ludwik Chełchowski wbrew Czartoryskiemu uczestniczył wraz z Zabiellami w sejmiku deputackim na zamku w 1761 r.⁴³³ W 1765 r. został chorążym kowieńskim po śmierci Jana Zabielly⁴³⁴. Jednak stosunki polityczne Chełchowskich z Zabiellami nie zawsze były dobre⁴³⁵, zdarzały się też spory sądowe między obiema rodzinami⁴³⁶.

Bardziej nieregularna była współpraca z **Tyszkiewiczami**, spośród których Jerzy, Dominik i Ignacy popierali Zabiellów na sejmiku gromnicznym 1784 r.⁴³⁷, a Józef, Stanisław i Janusz w 1791 r.⁴³⁸ Różni Tyszkiewicz bywali świadkami w dokumentach dotyczących Zabiellów⁴³⁹. W 1797 r. Jerzy Tyszkiewicz wydał plenipotencje Jerzemu Zabielle, by zajmował się jego sprawami podczas nieobecności Tyszkiewicza na Litwie⁴⁴⁰. Zabiellom zdarzały się jednak procesy z Józefem Tyszkiewiczem⁴⁴¹.

Starając się uzyskać wpływy poza powiatem kowieńskim Zabiellowie nawiązywali stosunki z elitami innych powiatów, na przykład poprzez małżeństwa. Najlepszym przykładem jest tu rodzina **Białozorów**, z której przedstawicielami aż pięciokrotnie wchodzili w związki małżeńskie⁴⁴². Antoni

⁴³² A. Zabiello do A. Sapiehy, 6 II 1732, LMAB F139–1649, k. 7–8; tenże do J. S. Sapiehy, 12 II 1743, LMAB F139–1650, k. 3–4; A. Zabiello do Radziwiłła, 2, 23 II 1749, AR V 18197/1, s. 86–89; tenże do tegoż, 16 I 1755, AR V 18197/2, s. 25–27; Z. Zielińska, *Walka „Familii”*, s. 355.

⁴³³ „Akt kredensu”, 10 II 1761, LVIA SA 13707, k. 491v; Relacja z sejmiku, 9 II 1761, BC 3843, s. 52. Kredens deputatów i relacja z sejmiku wskazują, że Chełchowski poparł Zabiellów, ale według Matuszewicza należał wtedy do stronników Czartoryskiego, M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 136. Bardziej wiarygodne wydają się dokumenty sejmikowe.

⁴³⁴ *Urzednicy*, t. 2, s. 360.

⁴³⁵ Matuszewicz wspomina sekretne działania Chełchowskiego wbrew marszałkowi kowieńskiemu w 1762 r., M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 275–276.

⁴³⁶ „Dowód mandatu”, 11 II 1751, LVIA SA 13697, k. 659–660; „Dowód pozwu w sprawie J.W.J.P. Mikołaja Zabielly”, 2 I 1766, LVIA SA 13796, k. 295; Proces Ludwika Chełchowskiego, 13 II 1765, LVIA 716, 2, 132, k. 131.

⁴³⁷ Instrument na chorąstwo, 11 II 1784, LNBW F94–28 oraz LVIA SA 13803, k. 673–676; Instrument elekcji, 11 II 1784, LVIA SA 13803, s. 668–669.

⁴³⁸ „Instrument elekcyjny”, 9 II 1791, LVIA SA 13807, k. 61v; „Akt oświadczenia”, 9 II 1791, LVIA SA 13807, k. 79v. Na opanowanym przez Zabiellów sejmiku gromnicznym Dominik Tyszkiewicz podpisał sufragia Zabielly i Kossakowskiego, ale też kontrkandydata Józefata Sirucia, z tym że na pierwszych jego nazwisko zostało zamazane „Akt sufragiów”, 5 II 1776, LVIA SA 13799, k. 561v, 568.

⁴³⁹ Na przykład: „Akt przedaźny”, 25 X 1763, LVIA SA 13797, k. 868–868v; „Przyznanie prawa wieczysto kwitacyjnego”, 9 IX 1782, LVIA SA 13803, k. 1121; „Zapis dzielczy”, 19 IV 1797, LVIA SA 13809, k. 1396.

⁴⁴⁰ „Plenipotencja od J.W. Tyszkiewicza”, 13 IX 1797, LVIA SA 13809, k. 1681.

⁴⁴¹ Na przykład: Pozew w sprawie Tyszkiewicza, 21 II 1777, LVIA SA 13717, k. 157; Oświadczenie Szymona Zabielly, 27 V 1789, LVIA SA 13830, k. 54–54v.

⁴⁴² Por. s. 28, 39, 42–43.

Zabielló współpracował z Białłozorami, na przykład ze swym szwagrem stolnikiem upickim Jerzym, w kwestii sejmików i innych spraw powiatu upickiego, a czasem też żmudzkiego⁴⁴³. Poza tym Zabielló wraz z Antonim Białłozorem procesowali się z pułkownikiem Leonem Igelstromem⁴⁴⁴, a Jerzy Białłozor był kilkakrotnie świadkiem w aktach dotyczących łowczego Zabielló⁴⁴⁵.

W przeciwieństwie do innych współpracowników Zabiellów wyjątkowo dużo wiadomości mamy o kasztelanie brzeskim **Marcinie Matuszewiczu**, który według Zofii Zielińskiej rozpoczął karierę od pozyskania Antoniego Zabielló⁴⁴⁶. Z czasem zawiązały się między nimi więzy rodzinne. Zabielló chciał wyswatać Matuszewicza ze swą siostrzenicą, ale ostatecznie zaangażował się (choć ze zmienną przychylnością) w starania pamiętnikarza o rękę swej szwagierki⁴⁴⁷. W *Diariuszu* Matuszewicza znajdujemy liczne świadectwa bliskich kontaktów z Zabiellami i dowody żywionego wobec nich szacunku, a może nawet zazdrości⁴⁴⁸. Pamiętnikarz często starał się o ich rekomendację⁴⁴⁹, nieraz z pozytywnym skutkiem. Zabielló popierał jego kandydaturę na sekretarza Józefa Mniszcha w 1738 r., na deputację w 1740, 1742 i 1751 r.⁴⁵⁰ Pośredniczył także w sprawie ugody między kanclerzem Czartoryskim a Matuszewiczem⁴⁵¹. Z czasem pozycja pamiętnikarza wzmocniła się i zaczął nie tylko korzystać z poparcia Zabiellów, ale pomagać im, na przykład w 1754 i 1755 r. miał się starać o pułkownikostwo husarskie i starostwo puńskie dla Antoniego Zabielló⁴⁵². W kolejnych latach doszło do konfliktu między marszałkiem kowieńskim a Matuszewiczem – oskarżali się wzajemnie o przeszkadzanie sobie w karierze. Pamiętnikarz rozmawiał też

⁴⁴³ A. Zabielló do Radziwiłła, 6 III 1746, AR V 18197/1, s. 11; tenże do tegoż, 18 VIII 1760, AR V 18197/3, s. 118; A. Zabielló do J. S. Sapięhy, 12 II 1743, LMAB F139–1650, k. 3–4; Pozew przeciw Antoniemu i Janowi Zabiellóm, 7 IV 1741, LVIA F716, 2, 142, k. 92. W 1748 r. łowczy przebywał w Poniemuniu u swego szwagra Białłozora, gdzie zachorował, M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 271.

⁴⁴⁴ W jednym pozwie starosta kobrański Białłozor określony jest jako Antoni, w drugim jako Adam, „Dowód pozwu w sprawie Igelstroma”, 24 XII 1753, LVIA SA 13699, k. 379 oraz 25 II 1755, LVIA SA 13701, k. 109–110.

⁴⁴⁵ List asekuracyjny Antoniego Zabielló, 27 V 1744, LVIA F716, 2, 20, k. 45; Zapis Jana Grothuza, 24 IV 1756, *ibidem*, k. 90v; List ugodowy, 16 VI 1752, LVIA F716, 2, 135, k. 319.

⁴⁴⁶ Z. Zielińska, *Mechanizm sejmikowy*, s. 407.

⁴⁴⁷ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 339, 354, 366; t. 2, s. 512–515, 544, 570–572, 602.

⁴⁴⁸ *Ibidem*, t. 1, s. 95, 114–115, 146, 223–224, 407, 604, 635; t. 2, s. 127, 206.

⁴⁴⁹ *Ibidem*, t. 1, s. 123, 127.

⁴⁵⁰ *Ibidem*, s. 137, 150, 189, 306.

⁴⁵¹ *Ibidem*, s. 658.

⁴⁵² *Ibidem*, s. 463, 518; M. Matuszewicz do J. K. Branickiego, 26 XII 1754, Roskie, XIII 53, s. 1–2.

z Medekszą o egoizmie i niestałości Zabieli⁴⁵³. Pracował wtedy nad powiązaniem marszałka ze stronnictwem dworskim⁴⁵⁴. Wkrótce doszło do zgody między Zabielią i Matuszewiczem, co zaowocowało dalszym wspieraniem wzajemnych interesów. Pamiętnikarz wspominał na przykład o swych staraniach o łowiectwo dla Zabieli⁴⁵⁵.

Fakcja zabieliowska ze względu na skalę jest trudna do zbadania, a najbardziej uchwytna w dokumentach z rozdwojonych sejmików kowieńskich z czasów stanisławowskich. We wcześniejszych latach możemy mówić jedynie o współpracy Zabieliów z innymi urzędnikami kowieńskimi, głównie bliskimi krewnymi. Rzadko jednak była ona trwała, a nieraz wynikała ze współdziałania z klientami największych stronnictw litewskich, między którymi Zabieliowie starali się lawirować. Zdecydowana większość osób, które możemy uznać za stronników zabieliowskich, według zachowanych źródeł współpracowała z nimi w późniejszych latach. Wyróżnia się spośród tej grupy kilka osób należących do szeroko pojętej grupy przywódców stronnictwa, już wcześniej związanych z Zabieliami. Charakterystyczne jest, że często przywódcy faksji „wychowywali” sobie stronników, opiekując się nimi w młodości i rekomendując na różne funkcje oraz urzędy. Było to typowe dla różnorodnych systemów klientarnych⁴⁵⁶. Częste były związki rodzinne zarówno z Zabieliami, jak i między ich poplecznikami. Sejmikowi działacze faksji wspierali jej przywódców także w innych dziedzinach, na przykład procesach sądowych czy sprawach gospodarczych. Wynagradzani byli rekomendacjami lub korzyściami finansowymi, co najłatwiej wskazać w przypadku zastawów. Trzeba jednak zauważyć, że w niewielu wypadkach trzymanie należącego do Zabieliów majątku łączyło się z popieraniem ich na sejmikach. Poza tym przynajmniej czasami faksja zabieliowska mogła liczyć na wsparcie osób zatrudnionych w majątkach jej czołowych działaczy. Nie byli to raczej świadomi stronnicy, lecz przydawali ugrupowaniu liczebności. Faksja zabieliowska składała się zatem z kilku czołowych działaczy i przynajmniej kilkunastu mniej lub bardziej stałych stronników spośród średniej szlachty, a na sejmikach wykorzystywano także setki drobnej szlachty. Pod pewnymi względami, na przykład struktury i związków między działaczami, stanowiła ona miniaturę stronnictw politycznych działających w skali państwa. Różniła się od nich przede wszystkim ograniczeniem działań do najwyżej kilku powiatów oraz brakiem programu politycznego. Charakterystyczna jest także dość duża płynność składu faksji, w której, oprócz przywódców, trwałe miejsce miało jedynie kilku stronników.

⁴⁵³ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 752–753, 827, 834–835.

⁴⁵⁴ M. Czeppe, *op. cit.*, s. 207. Por. s. 219–221.

⁴⁵⁵ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 48, 154–155, 162, 237.

⁴⁵⁶ A. Mączak, *op. cit.*, s. 132.

Działalność polityczna Zabiełłów za panowania Augusta III

3.1. Kształtowanie się układu politycznego

W epoce nowożytnej życie polityczne szlachty litewskiej znacznie różniło się od sytuacji w Koronie. W Wielkim Księstwie Litewskim przedstawiciele średniej szlachty odgrywali mniejszą rolę ze względu na przewagę rodów magnackich, co potwierdzają okresy hegemonii tych ostatnich¹. Dobrym przykładem jest tu dominacja Sapiechów, zakończona ich klęską w bitwie pod Olkiennikami w 1700 r. W wyniku tych wydarzeń na Litwie wzrosły wpływy polityczne innych rodów rywalizujących z Sapiehami, a wkrótce na czele potężnego stronnictwa stanęli wspierający dwór Radziwiłłowie. Pod koniec panowania Augusta II Sasa głównym rywalem stronnictwa radziwiłłowskiego stała się Familia kierowana przez braci Czartoryskich i Stanisława Poniatowskiego, którzy do czasów bezkrólewia również skłaniali się ku dworowi². Dominacja rodów magnackich nie była jednak równoznaczna z odebraniem szlachcie znaczenia politycznego. W poszczególnych powiatach stronnictwa magnackie posługiwały się miejscowymi działaczami, którzy pozyskali zaufanie magnata oraz odznaczali się szerokimi wpływami w powiecie, opartymi na koneksjach, urządach i majątku. Nieraz tacy liderzy powiatowi starali się zachować niezależność od magnatów i działać przede wszystkim we własnym interesie. Przykładem takich działaczy są Zabiełłowie³.

¹ Według Andrzeja Zakrzewskiego posłowie litewscy aż do upadku Rzeczypospolitej jeździli na sejmy z woli magnatów lub króla, A. B. Zakrzewski, *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*, Warszawa 2000, s. 92, 101, 175, 217; W. Kriegseisen, *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1991, s. 124; A. Rachuba, *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*, Warszawa 2002, s. 117–119.

² W. Konopczyński, *Czartoryski Michał Fryderyk*, PSB, t. 4, s. 289; E. Rostworowski, *O polską koronę. Polityka Francji w latach 1725–1733*, Wrocław–Kraków 1958, s. 105.

³ Z. Zielińska, *Mechanizm sejmikowy i klientela radziwiłłowska za Sasów*, „Przegląd Historyczny” 62, 1971, 3, s. 400–404; A. B. Zakrzewski, *Sejmiki*, s. 94.

Już w XVII w. wzrastała rola Zabiellów w powiecie kowieńskim⁴, lecz dopiero na krótko przed śmiercią Augusta II udało się im uzyskać tam dominację polityczną. Symbolem tego było zdobycie przez Mikołaja Zabiellę w 1730 r. urzędu marszałka kowieńskiego, a więc najwyższej godności w powiecie⁵. Wcześniej Zabiello musiał rywalizować o wpływy w powiecie ze starostą kowieńskim Krzysztofem Pacem i poprzednim marszałkiem kowieńskim Bogusławem Ogińskim. Dopiero po ich śmierci i uzyskaniu marszałkostwa osiągnął prymat. Jak wspominał Marcin Matuszewicz, Zabiello „do tej przyszedł mocy i powagi, że się nikt mu i przez rewerencję, i przez bojaźń nie ważył oponować”. Według pamiętnikarza, jego wpływy nie ograniczały się do Kowieńskiego, ale miały się rozciągać na Księstwo Żmudzkie, powiaty upicki i wiłkomierski⁶.

Głównym polem działalności politycznej takich *primores* powiatowych jak Zabiellowie były sejmiki. To właśnie oni mieli decydujące znaczenie w życiu politycznym powiatu⁷. Mikołaj Zabiello już w czasach Augusta II jako podkomorzy kowieński wpływał na przebieg obrad⁸. Jego zasługą miała być „niezrywalność” sejmików kowieńskich w czasach, gdy w Rzeczypospolitej pełniło się *liberum veto*. Według relacji współczesnych, sejmiku tego nie zrywano od około 1705 r.⁹ Dane zebrane przez Andrzeja Rachubę wskazują, że sejmiki deputackie dochodziły co najmniej od 1708 r.¹⁰ Brak opracowań utrudnia wyznaczenie dokładnej daty ostatniego zerwanego sejmiku. Krzysztof Zawisza wspomina, że jeszcze w 1712 r. doszło do zerwania, jednak wybrano posła i przygotowano instrukcję¹¹.

⁴ Por. s. 19–21.

⁵ Według Andrzeja Rachuby marszałkowie potocznie uważani byli za pierwszych i cieszyli się wyjątkową pozycją dzięki swym kompetencjom i fizycznej obecności w powiecie, lecz faktycznie ustępowali pierwszeństwa starostom sadowym, A. Rachuba, *Wielkie Księstwo Litewskie*, s. 103–104.

⁶ M. Matuszewicz, *Diariusz życia mego*, t. 1, Warszawa 1986, s. 113–114; *Urządnicy*, t. 2, s. 381. Porównaj W. Kriegseisen, *Sejmiki*, s. 122. Brakuje źródeł mogących potwierdzić te wspomnienia, jedynie zawarte przez Mikołaja małżeństwa wskazują na kontakty w powiecie upickim, a może też trockim czy na Żmudzi. Por. s. 28. Niewykluczone, że pamiętnikarz przeniósł tu na Mikołaja także wpływy osiągnięte dopiero przez jego następców.

⁷ W. Kriegseisen, *Sejmiki*, s. 80.

⁸ Mikołaj występował w imieniu powiatu w sprawie zwolnienia z podatków, M. Zabiello do komisarzy W. X. L., 15 XII 1710, AR V 18206, s. 5.

⁹ W 1756 r. miały być niezrywane od 50 lat, a w 1763 r. od 60 lat, M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 605; W. Konopczyński, *Polska w dobie wojny siedmioletniej*, t. 2, Kraków i Warszawa 1909, s. 327.

¹⁰ *Deputaci*, s. 69 i n.

¹¹ *Pamiętniki Krzysztofa Zawiszy wojewody mińskiego (1666–1721)*, wyd. J. Bartoszewicz, Warszawa 1862, s. 300; R. Kalvinskas, *Kauno pavieta seimelio veikla šiaurės karo metu*, „Mūsų praeitis” 5, 1997, s. 30.

W momencie śmierci Augusta II sejmiki kowieńskie były od jakiegoś czasu niezrywane¹².

Marcin Matuszewicz charakteryzował działania Zabięłły w tym zakresie: „Był przytem tenże marszałek kowieński wielki polityk, aby mu z góry nie zrywano sejmików, bo się też jeszcze naówczas panowie tak głęboko do sejmików nie wdawali. Umiał dogodzić emulującym partiom, ordynaryjnie jednego z jednej, a drugiego z drugiej partii kreując deputata na trybunał. Poselstwa na sejm zaś dla siebie albo dla swojej familii zawsze rezerwował, unikając deputacji; nawet jeżeli do laski trybunalskiej na jeden rok wystawił dla jednej partii deputata, tedy na drugi rok dla drugiej toż uczynił. Przez te tedy menażowanie emulujących panów, wszystkich trzymał w respekcie dla siebie i kontenci wszyscy byli, że mieli sejmik pewny kowieński¹³. Zofia Zielińska wskazuje, że próby Zabięłły zachowania niezależności wśród rywalizujących ugrupowań magnackich były raczej polityką ciągłych kompromisów na ich rzecz, a nie promowaniem na sejmikach własnych kandydatów¹⁴.

Sposobem zapobieżenia zrywaniu sejmików był zatem systematycznie stosowany podział mandatów między dwa rywalizujące stronnictwa¹⁵. Rzeczywiście, z zachowanych źródeł wynika, że Mikołaj Zabięłło korespondował zarówno ze stojącymi na czele jednego z litewskich ugrupowań Karolem Stanisławem i Michałem Kazimierzem Radziwiłłami, jak i potem z przeciwnym im Antonim Kazimierzem Sapiehą. Mała liczba listów nie pozwala zrekonstruować szczegółowo działalności politycznej Zabięłły. Niemniej dowiadujemy się z nich, że podkomorzy miał możliwość spełniania sejmikowych żądań magnatów. Na przykład w 1724 r. miał pomóc w elekcji Antoniego Kazimierza Sapiehy, a w 1728 r. Michała Kazimierza Radziwiłła na deputację kowieńską. Z listów do Sapiehy widać też, że pomyślne dojście sejmików było istotne zarówno dla niego, jak i Zabięłły, który w 1730 r. usprawiedliwiał tym odejście od poleceń adresata¹⁶. W innym liście marszałek

¹² W 1742 r. Szymon Siruć pisał o niezrywanych od kilkudziesięciu lat sejmikach, S. Siruć do Radziwiłła, 12 I 1742, AR V 14406/1, s. 35–36.

¹³ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 114.

¹⁴ Z. Zielińska, *Mechanizm sejmikowy*, s. 404. Podobnie według A. Mączaka już we wcześniejszych wiekach niezależność osobista i polityczna oznaczała jedynie pewną swobodę w wyborze patrona spośród rywalizujących magnatów, A. Mączak, *Rządzący i rządzeni. Władza i społeczeństwo w Europie wczesnonowoczesnej*, Warszawa 2002, s. 134.

¹⁵ Według A. B. Zakrzewskiego w czasach stanisławowskich większość sejmikowej działalności stanowiły wybory, ale wydaje się, że sytuacja przedstawiała się podobnie za panowania Augusta III, A. B. Zakrzewski, *Sejmiki*, s. 24.

¹⁶ Zabięłło wyjaśniał, że nie może spełnić rozkazów, ponieważ „jakom jest prawdziwy, tak zawodnym nie chcę być sługą, bo sześciu pretendentów w uporczywą wchodzi konkurencją i stąd zająć musi periculum sejmiku”, M. Zabięłło do K. S. Radziwiłła, 5 III 1698,

kowieński relacjonował, że w 1732 r. na sejmiku gromnicznym wniesiono protestację, co groziło zerwaniem sejmiku. Niemniej udało się wybrać przynajmniej jednego deputata na Trybunał¹⁷.

Przywiązywanie wagi do dochodzenia sejmików potwierdza słowa Marcina Matuszewicza, że dzięki ich „niezrywalności” „kontenci wszyscy byli”. Przywódcy stronnictw mogli wykorzystać tę sytuację, wysyłając do Kowna kandydatów, na których obraniu szczególnie im zależało. Przy tej okazji politycy kowieńscy nabierali znaczenia, ponieważ mieli wpływ na ów wybór. Za osobami promowanymi przez magnatów szły pieniądze pomagające w zdobyciu dla nich poparcia, więc miejscowi obywatele zyskiwali też materialnie. Co ciekawe, według Matuszewicza mechanizm ten dotyczył jedynie sejmików deputackich, podczas gdy na poselskich wybierano lokalnych kandydatów spośród Zabiełłów lub ich krewnych. Być może przywódcy stronnictw magnackich przywiązywali do funkcji posła mniejszą wagę w związku z notorycznym w czasach saskich zrywaniem sejmów. Ich rolę w pewnym stopniu przejmował Trybunał, stając się narzędziem walki fakcyjnej. Procesy trybunalskie między działaczami różnych stronnictw politycznych często miały decydujące znaczenie dla pozycji politycznej tych ugrupowań, a, jak zauważył Jerzy Michalski, opanowanie wymiaru sprawiedliwości umożliwiała gnębienie przeciwników politycznych¹⁸. Elekcja deputatów mogła być dla przywódców magnackich ważniejsza niż wybór posłów, tym bardziej gdy zostawali oni marszałkami Trybunału. Zgodnie z relacją Matuszewicza już w czasach Augusta II deputaci kowieńscy kilkakrotnie pełnili tę funkcję, przy czym faktycznie rekrutowali się oni z różnych stronnictw¹⁹. Członkowie rodziny Zabiełłów zapewne nie starali się o funkcję deputata, która zmusiłaby ich do zaangażowania w walkę stronnictw. Uzyskanie natomiast prestiżowego mandatu poselskiego ułatwiałoby elicie powiatowej karierę polityczną.

Bezkrólewie po śmierci Augusta II należało do wyjątkowo istotnych wydarzeń nie tylko w historii Rzeczypospolitej, ale i Europy. Przyczyniło się ono do wybuchu wojny o sukcesję polską, w którą zaangażowane były mocarstwa kontynentu. Rosja i Austria nie zamierzały dopuścić do elekcji

16 V 1699, AR V 18206, s. 1–3; tenże do M. K. Radziwiłła, 1, 14 I 1728, ibidem, k. 9–11; M. Zabiełło do A. K. Sapiehy, 5 II 1724, 23 VII 1730, 6 II 1732, LMAB F139–1649, k. 1–4, 7–8.

¹⁷ M. Zabiełło do A. K. Sapiehy, 6 II 1732, LMAB F139–1649, k. 7–8. Według spisu deputatów w ówczesnym trybunale uczestniczyli dwaj przedstawiciele powiatu kowieńskiego, ale pod protestacją, *Deputaci*, s. 155.

¹⁸ *Deputaci*, s. 7; J. Michalski, *Plan Czartoryskich naprawy Rzeczypospolitej*, w: *Studia historyczne z XVIII i XIX wieku*, t. 1, red. W. Kriegerseisen, Z. Zielińska, Warszawa 2007, s. 21.

¹⁹ W 1715 r. Krzysztof Pac, w 1716 Jan Tyzenhauz, w 1724 Antoni Kazimierz Sapieha, w 1728 Michał Kazimierz Radziwiłł, w 1731 Antoni Eperyeszy, *Deputaci*, s. 93, 97, 125, 139, 150.

Stanisława Leszczyńskiego, którego wyjątkowo jednomyślnie poparto w samej Rzeczypospolitej. Po elekcji Leszczyńskiego Sasom oraz mocarstwom ościen- nym udało się zachwiać jednością obozu stanisławowskiego i przeprowadzić elekcję Augusta III. Ten ostatni szczególnie licznych zwolenników znalazł wśród Litwinów. Większość średniej szlachty wytrwała przy Leszczyńskim, lecz Michał Wiśniowiecki, Michał Kazimierz Radziwiłł i Paweł Sanguszko należeli do głównych stronników Sasa. Argumentem za tą drugą orientacją było sąsiedztwo Rosji, której wojska wkraczały na Litwę²⁰. Mimo to w Wielkim Księstwie Litewskim aż do 1735 r. trwała walka partyzancka. Rozbicie narodu między obóz saski i stanisławowski nie ominęło też rodziny Zabiełłów.

Początkowo Zabiełłowie, podobnie jak większość szlachty, poparli Stanisława Leszczyńskiego, którego łaskami przedstawiciele rodziny cieszyli się już podczas jego poprzedniego panowania²¹. Antoni Zabiełło wraz z Szymonem Siruciem posłowali na sejm konwokacyjny. Podczas obrad Zabiełło wchodził w skład delegacji, która przekonała posła trockiego (Andrzeja Tarusę lub Kazimierza Ukolskiego), by zrezygnował z zerwania sejmu²². Podkreślając konieczność zachowania *liberum veto*, Zabiełło podpisał akt konfederacji uchwalonej na konwokacji, co potwierdza jego poparcie dla Leszczyńskiego. Do zwolenników tego kandydata należał także interrex, prymas Teodor Potocki, któremu Zabiełło przydany został do rady i pomocy²³. Żaden przedstawiciel powiatu kowieńskiego nie uczestniczył w zawiązaniu Konfederacji Generalnej²⁴. Natomiast Zabiełłowie – Antoni, Józef, dwóch Janów i dwóch Szymonów – byli elektorami na sejmie, na którym poparli Leszczyńskiego²⁵. Niewątpliwie Antoni, który dopiero w 1730 r.

²⁰ A. Lisek, *Litwini na sejmie elekcyjnym w 1733 roku*, w: *Z dziejów XVII i XVIII wieku. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Michałowi Komarzyńskiemu*, red. J. Kwak, Katowice 1997, s. 147–148, 154; H. Dymnicka-Wołoszyńska, *Radziwiłł Michał Kazimierz*, PSB, t. 30, s. 300; A. Rachuba, *Sapieha Kazimierz Leon*, PSB, t. 35, s. 50–51; R. Marcinek, *Sanguszko Paweł*, PSB, t. 34, s. 498; A. Macuk, *Konfederacje powiatów Wielkiego Księstwa Litewskiego w obronie Stanisława Leszczyńskiego w latach 1733–1734*, w: *Król a prawo stanów do oporu*, red. M. Markiewicz, E. Opaliński, R. Skowron, Kraków 2010, s. 319.

²¹ Por. s. 23.

²² *Diariusz sejmu convocationis podczas interregnum*, Warszawa 1733; P. P. Romaniuk, *Siruć Szymon*, PSB, t. 37, s. 577.

²³ VL, t. 6, s. 293, 297. Według A. Liska sejmik kowieński należał do tych, które na sejmikach relacyjnych po sejmie konwokacyjnym odłożyły przysięgę na konfederację do elekcji, A. Lisek, *Obóz stanisławowski na Litwie w okresie wojny o tron Polski do zawiązania konfederacji generalnej wileńskiej (1733–1734)*, „*Studia Historyczne*” 50, 2007, 2, s. 128.

²⁴ A. Macuk, *Konfederacje powiatów*, s. 334.

²⁵ *Elektorowie królów Władysława IV, Michała Korybuta, Stanisława Leszczyńskiego i spis stronników Augusta III*, oprac. J. Dunin-Borkowski, M. Dunin-Wąsowicz, Lwów 1910, s. 263.

rozpoczął karierę urzędniczą jako podczaszy kowieński, był promowany do funkcji poselskich w 1730 i 1732 r. oraz podczas bezkrólewia przez swego stryja Mikołaja²⁶. Potwierdza to wspomnienia Matuszewicza o protegowaniu członków rodziny na sejmikach poselskich.

Antoni Zabięło po elekcji Augusta III nadal popierał króla Stanisława. Po odjeździe Leszczyńskiego do Gdańska uczestniczył w kierowanej na Litwie przez Antoniego Pocięja walce partyzanckiej w obronie króla. Być może uczestniczył w bitwie pod Wilnem, w której wojskom rosyjskim nie udało się pokonać sił Pocięja. Według Matuszewicza Zabięło przyczynił się do skonfederowania powiatu brzeskiego przy Stanisławie. On i Marian Paszkowski sprowokowali wojska rosyjskie do opuszczenia Brześcia, dzięki czemu możliwe było zawiązanie tam konfederacji. Jeszcze w 1735 r. matka i rodzeństwo Antoniego Zabięły znajdowali się wśród obywateli towarzyszących Leszczyńskiemu w Królewcu. Wzmianka pamiętnikarza o prowadzonym przez nią domu otwartym uzupełnia opis rozrywek emigracji królewieckiej autorstwa Józefa Feldmana²⁷.

Brakuje natomiast informacji o zaangażowaniu w sprawę króla Stanisława Mikołaja Zabięły. Można podejrzewać, że prowadził on wręcz przeciwną politykę. Nie znajdujemy jego podpisu wśród elektorów Leszczyńskiego, ale, jak wspomniano, podpisali się tam jego dwaj synowie, Jan i Szymon. Nie wytrwali oni długo przy swoim elekcie. Obydwaj wraz z Janem i Władysławem Zabięłami z linii na Medekszach uczestniczyli w czerwcu 1734 r. w sejmiku kowieńskim, na którym powiat skonfederował się przy królu Augustie III. Data sejmiku wskazuje, że dość późno zdecydowano się na poparcie dla Sasa, a przygotowana dla posłów instrukcja sugeruje, że przyczyną tej decyzji była obawa przed wojskami rosyjskimi, które przebywały już na Litwie²⁸. Decyzja ta poprzedzała jednak upadek Gdańska, gdzie długo broniono majestatu Leszczyńskiego. Na sejmiku marszałkiem konfederackim obrano starostę męcisławskiego Aleksandra Wołowicza, a na posłów do króla wyznaczono Pawła Chełchowskiego i Władysława Estkę. Sam Mikołaj Zabięło najprawdopodobniej nie uczestniczył w tym sejmiku²⁹. W rezultacie, gdy Antoni Zabięło walczył w obronie

²⁶ Instrukcja kowieńska, 21 VIII 1730, Czerwonodworskie, 1, s. 12–17; „Akt instrukcji”, 16 XII 1732, LVIA SA 13689, k. 494–495; M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 115.

²⁷ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 77, 82, 110; J. Feldman, *Stanisław Leszczyński*, Wrocław–Warszawa 1948, s. 171–172; A. Macuk, *Konfederacje powiatów*, s. 323, 332. Por. A. Lisek, *Obóz stanisławowski*, s. 134.

²⁸ A. Lisek, *Obóz stanisławowski*, s. 132.

²⁹ „Akt instrukcji”, 30 VI 1734, LVIA SA 13689, k. 22–25; T. Zielińska, *Ogiński Józef Jan*, PSB, t. 23, s. 615. Zazwyczaj sejmiki podczas bezkrólewia zbierały się zwoływane przez lokalnego dygnitarza lub senatora, W. Kriegseisen, *Sejmiki*, s. 36.

króla Stanisława, przedstawiciele innych linii przeszli na stronę Augusta III. Podział Zabiellów między obrońców Leszczyńskiego i nowych zwolenników Sasa jest przykładem taktyki często stosowanej przez tę rodzinę. Po zwycięstwie jednej z walczących stron, ci Zabiellowie, którzy ją poparli, mieli możliwość uzyskania awansów czy innych nagród. Pomagali wtedy krewnym, którzy stanęli po przeciwnej stronie, zdobyć łaski zwycięzców.

Mikołaj Zabiello ujawnił się po stronie Augusta III najpóźniej w 1735 r., może już przy okazji sprawowania funkcji dyrektora na sejmiku deputackim³⁰. Przeprowadzenie elekcji deputatów było zgodne z planami dworu, który chciał poprzez reasumpcję Trybunału Litewskiego dowieść prawomocności elekcji Augusta III i rozpocząć proces pacyfikacji³¹. Marszałek kowieński uczestniczył także w przygotowaniach do sejmiku pacyfikacyjnego 1735 r., lecz brakuje informacji o jakimkolwiek zaangażowaniu innych Zabiellów w te działania. Mikołaj Zabiello planował sejmik w swoim powiecie w porozumieniu z regalistami. Miał przekazać posłom kowieńskim na sejm pacyfikacyjny, zapewne umieszczając je w instrukcji, rozkazy księcia Michała Kazimierza Radziwiłła³². Zabiello uczestniczył w sejmiku prawdopodobnie pełniąc funkcję dyrektora i być może brał udział w układaniu instrukcji dla posłów, pod którą podpisał się wraz z Janem Zabiellą. Jest to tym bardziej prawdopodobne, że zajmowali się tym zwykle marszałek, posłowie lub wyznaczeni deputaci. Wyjątkowo posłem na sejm pacyfikacyjny nie został nikt z Zabiellów, co mogło wynikać ze związków rodziny z Leszczyńskim. Mikołaj prawdopodobnie wpłynął na wybór Jana Krzysztofa Bibersztejna Pilchowskiego i Jana Antoniego Dylewskiego. Nie znamy ich orientacji politycznej, ale okoliczności przemawiają za tym, że byli bliżsi dworowi saskiemu. Instrukcja, zgodnie z oczekiwaniami Radziwiłła, zawierała punkty prodworskie, gdyż rekomendowano w niej zwolenników Augusta III, mianowicie Mikołaja i Michała Radziwiłłów, kanclerza Michała Wiśniowieckiego oraz niedawno nawróconych na stronę Augusta III wojewodę trockiego Józefa Ogińskiego i prymasa Teodora Potockiego. Jednocześnie żądano wyjścia wojsk rosyjskich z Rzeczypospolitej. Łagodzono jednak ten punkt, domagając się potwierdzenia przyjaźni z Rosją³³. Niemniej właśnie obecność

³⁰ *Deputaci*, s. 166.

³¹ T. Ciesielski, *Walka o utrzymanie Trybunałów Wielkich i Trybunałów Skarbowych w 1749 roku*, w: *Praktyka życia publicznego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVI–XVIII wieku*, red. U. Augustyniak, A. B. Zakrzewski, Warszawa 2010, s. 146.

³² M. Zabiello do Radziwiłła, 9 VIII 1735, AR V 18206, s. 21.

³³ Żądali także ulg podatkowych dla dóbr ziemskich, zamiast których obciążone miały być królewszczyzny, Akt instrukcji, 16 VIII 1735, LVIA SA 13689, k. 1020–1023; A. Rachuba, *Wielkie Księstwo Litewskie*, s. 131. O tradycyjnej elitarności grona przygotowującego instrukcję wspomniał także A. Lityński, *Sejmiki ziemskie 1764–1793. Dzieje reformy*, Katowice 1988, s. 160.

najeźdźców posłużyła zwolennikom Leszczyńskiego za pretekst do zerwania pierwszego sejmku pacyfikacyjnego.

W 1736 r., po abdykacji Leszczyńskiego, niewielu już pozostało jego zwolenników. Przygotowywano kolejny sejm pacyfikacyjny. Tym razem w sejmiku kowieńskim uczestniczył także Antoni Zabiello, który prawdopodobnie starał się przystać do zwycięskiego obozu. Posłami na kolejny sejm pacyfikacyjny wybrano syna marszałka Jana Zabiellę oraz Barnabę Krzywkowskiego, a przeznaczona dla nich instrukcja miała podobną treść jak poprzednia. Z jednej strony żądano ewakuacji wojsk rosyjskich i zapobieżenia porywaniu chłopów przez Rosjan, a z drugiej zatwierdzenia traktatów z Petersburgiem oraz wysłania dyplomatów tam i do innych państw³⁴. Zabiello miał zatem jako poseł bronić interesów Rzeczypospolitej, ale przy tym starać się o życzliwość Rosji. Marszałkiem tego sejmku został Wacław Rzewuski, wierny stronnik Leszczyńskiego, który dopiero na jego prośbę przeszedł na stronę saską. On też, wyznaczając deputację do króla z powiadomieniem o przyznaniu sobie laski marszałkowskiej, umieścić w niej Jana Zabiellę³⁵.

Mikołaj i Antoni Zabiello uczestniczyli w sejmiku deputackim 1737 r., na którym wybrano Józefa Benedykta Tyszkiewicza i Tomasza Straszewicza. Pierwszy z nich podczas bezkrólewia walczył po stronie Leszczyńskiego, drugi natomiast był generałem adiutantem hetmana Wiśniowieckiego. Wynika z tego, że zgodnie z zasadą nienarażania się żadnemu z rywalizujących stronnictw, rozdzielono mandaty między nie. Mimo to wniesiono protest przeciw wybranym w Kownie deputatom pod pretekstem braku własności ziemskiej w powiecie. Jednakże deputaci zasiedli w Trybunale, a Józef Benedykt Tyszkiewicz uzyskał nawet laskę marszałkowską³⁶. Widać z tego, że był on znaczącym kandydatem na deputację i może właśnie

³⁴ Ponadto również domagali się ulg dotyczących podatku podymnego z dóbr ziemskich i obrony wolności szlacheckich, rekomendowali Michała Wiśniowieckiego i związanego z Radziwiłłem powinowatego Zabiellów starostę kojrańskiego Kazimierza Białozora, ale Teodora Potockiego, Józefa Ogińskiego i Radziwiłłów pominięto. Co ciekawe, żądali jedynie zachowania komputu wojska, choć według Moniki Wyszomirskiej aukcja wojska obok ewakuacji wojsk rosyjskich należała do głównych problemów poruszanych przed tym sejmem, Akt instrukcji, 15 V 1736, LVIA SA 13690, k. 23–26; M. Wyszomirska, *Między obroną wolności a naprawą państwa. Rzeczpospolita jako przedmiot polemik politycznych w dobie panowania Augusta III (1734–1763)*, Warszawa 2010, s. 77–78.

³⁵ H. Palkij, *Sejmy 1736 i 1738 r. U początku nowej sytuacji politycznej w Rzeczypospolitej*, Kraków 2000, s. 44. Zabiello podpisał poza tym dyplom elekcyjny dla Augusta III, VL, t. 6, s. 316.

³⁶ Ze stłumienia przez Mikołaja wybuchłego po sejmiku deputackim konfliktu wynika, że cieszył się on poważaniem wśród szlachty, M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 80, 94, 115; *Deputaci*, s. 173–174.

dlatego spotkał się ze sprzeciwem. Niemniej elekcja na „niezrywalnym” sejmiku kowieńskim dawała gwarancję sukcesu.

Antoni Zabięło zdawał sobie zapewne sprawę z tego, że chcąc zrobić karierę, musi przynajmniej pozornie współpracować z dworem saskim i odciąć się od swych działań na rzecz Leszczyńskiego. Podczaszy kowieński potrafił szybko nawiązać kontakt ze stronnictwem saskim, a konkretnie z Michałem Kazimierzem Radziwiłłem. Prawdopodobnie w 1738 r. usprawiedliwiał się, że okoliczności uniemożliwiały mu dotąd służbę księciu. Zapewniał hetmana o swym poparciu dla promowanego przez adresata na deputację kowieńską Józefa Lindemanna i usprawiedliwiał się, że nie zdołał go przeforsować. Przekonywał, że protegowany księcia dobrowolnie ustąpił na rzecz innych przyjaciół radziwiłłowskich³⁷. Prawdopodobnie na sejmiku doszło do konfliktu, ponieważ według jednej wersji deputatem obok Stanisława Skorulskiego był Stanisław Chełchowski, a według innej Józef Lindemann³⁸. Szczerłość Antoniego wobec księcia podważają jednak świadectwa złych stosunków między Radziwiłłem a Skorulskimi³⁹. W 1738 r. Antoni był też lustratorem komisji grodzieńskiej przygotowującej aukcję wojska⁴⁰. Było to zapewne elementem zbliżenia do dworu, a może też do przewodniczącego komisji, szwagra Radziwiłła – hetmana Wiśniowieckiego.

Planowana aukcja wojska wzbudzała początkowo podejrzliwość rosyjskiego posła Hermanna Keyserlingka. Jak zauważyła Zofia Zielińska, opinii tej nie zmieniły rosyjskie plany wciągnięcia Rzeczypospolitej w trwającą wojnę z Turcją. Niemniej polscy politycy mieli nadzieję wykorzystać ewentualny sojusz z Rosją dla aukcji wojska. W kraju jednak silne były nastroje antyrosyjskie⁴¹. Znalazły one oddźwięk również na sejmiku kowieńskim w 1738 r. Pozornie rezultat jego był sukcesem regalistów, ponieważ posłami zostali późniejszy adherent radziwiłłowski Adam Brzostowski oraz Antoni Zabięło, który chyba już przekonał do siebie stronników dworskich. Warto jednak przyjrzeć się bliżej instrukcji uchwalonej na tym sejmiku, nie tylko dlatego, że była przeznaczona dla podczaszego kowieńskiego, ale również z tej racji, że Zabięłowie mogli grać kluczową rolę przy jej układaniu. Rozpoczynające ją podziękowania dla króla zawierały pochwałę pokoju, ostrożnie wspomniano o aukcji wojska i wyrażano obawy o naruszanie praw i obciążanie dóbr ziemskich podatkami. Widać zatem, że wbrew wcześniejszym

³⁷ A. Zabięło do M. K. Radziwiłła, 6 II [1738], AR V 18197/5, s. 63–65.

³⁸ *Deputaci*, s. 177–178.

³⁹ S. Siruć do M. K. Radziwiłła, 5 VIII 1742, AR V 14406/1, s. 65–66.

⁴⁰ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 127.

⁴¹ Z. Zielińska, *Studia z dziejów stosunków polsko-rosyjskich w XVIII wieku*, Warszawa 2001, s. 13–16.

instrukcjom niechętnie odnoszono się do idei walki u boku Rosji, a przede wszystkim związanej z nią aukcji wojska. Poparcie dla niej bez wskazania środków na ten cel sugeruje raczej skłanianie się ku projektom Potockich niż Czartoryskich. Poza tym domagano się przywrócenia uprawnień podskarbiego przejętych częściowo przez Trybunał Skarbowy. Żądanie to było zgodne ze staraniami wroga radziwiłłowskiego, podskarbiego Józefa Franciszka Sapiehy. Sprzeciwiano się oddaniu dowództwa artylerii związanemu z dworem Jerzemu Flemmingowi. Na starania o zachowanie przychylności zarówno wobec dworu, jak i opozycji wskazuje postulat utrzymania godności kardynalskiej stronnika dworskiego biskupa krakowskiego Jana Lipskiego oraz (choć w znacznie dalszym punkcie) prerogatyw należącego do opozycji prymasa Teodora Potockiego⁴². Między obydwoma hierarchami trwał wtedy konflikt o precedencję, który wykorzystywano jako element walki politycznej. Wydaje się, że liderzy kowieńscy starali się w tej sprawie zachować neutralność, choć w sumie instrukcja nie była zbyt korzystna dla regalistów. Na sejmie Antoni Zabiełło wykazywał pewną aktywność, gdyż bronił immunitetu izby poselskiej w związku z ukryciem tam przed wojskiem uczestnika bójki. Był też jednym z deputatów do rozliczenia podskarbiego Franciszka Ossolińskiego⁴³.

Już pod koniec życia Mikołaja Zabiełły jego bratanek Antoni zaczął przejmować funkcje stryja, na przykład w 1739 r. był dyrektorem sejmiku deputackiego⁴⁴. Z tego czasu pochodzą pierwsze ślady jego kontaktów z rywalami Radziwiłła, Czartoryskimi, co może wynikać ze zbliżenia książąt do dworu. Niewykluczone, że listy podkanclerzego litewskiego Michała Fryderyka Czartoryskiego do Zabiełły stanowią dowód wskazywanego przez Zofię Zielińską szerszego oparcia pozyskanego w tym okresie przez Familię⁴⁵. Podkanclerzy litewski starał się wtedy o przychylnych swemu stronnictwu deputatów kowieńskich⁴⁶, jednak jego prośby kierowane do Zabiełły nie przyniosły rezultatu. Deputatami w Kownie zostali szwagier Antoniego, Jerzy Białożor, promowany do łaski Trybunału wileńskiego przez Michała Kazimierza Radziwiłła, oraz Józef Lindemann,

⁴² „Akt instrukcji”, 25 VIII 1738, LVIA SA 13691, k. 528–533; B. Kaczorowski, *Sapieha Józef Franciszek*, PSB, t. 35, s. 23; M. Wyszomirska, *op. cit.*, s. 81–83. Na proradziwiłłowski charakter instrukcji miał wpłynąć biskup żmudzki Józef Karp, H. Palkij, *op. cit.*, s. 109.

⁴³ Z dokonanych przez deputatów rozliczeń wynikało, że podskarbi prawidłowo prowadził rachunki, a nawet dokładał z własnych środków, H. Palkij, *op. cit.*, s. 94–95, 188, 210–211, 226.

⁴⁴ Mikołaj nie uczestniczył w tym sejmiku, „Aktykacja kredensu”, 9 II 1739, LVIA SA 13691, k. 1330.

⁴⁵ Z. Zielińska, *Walka „Famili” o reformę Rzeczypospolitej 1743–1752*, Warszawa 1983, s. 21.

⁴⁶ M. F. Czartoryski do A. Zabiełły, 3 I 1739, BC 3880, s. 11.

popierany przez hetmana polnego w poprzednim roku⁴⁷. Wydaje się zatem, że Czartoryski szukał poparcia Zabiellów bez większych sukcesów, bowiem ci wciąż współpracowali z Radziwiłłem. Być może Antoni wolał się trzymać dworu po niepowodzeniu Leszczyńskiego.

Śmierć Mikołaja Zabielly spowodowała rywalizację o marszałkostwo kowieńskie między przeznaczonym na jego następcę Antonim Zabiellą a Szymonem Siruciem. Ten ostatni przez kilka lat przebywał na emigracji u boku Stanisława Leszczyńskiego. Prawdopodobnie w 1738 r. powrócił z Lunéville i szybko odbudował wpływy w powiecie kowieńskim oraz pozyskał względy podkanclerzego Czartoryskiego. Zabiello miał więcej znaczących sojuszników w Kowieńskim, ustąpili mu pierwszeństwa podkomorzy Paweł Chełchowski i chorąży Jan Zabiello. Z kolei Siruc cieszył się popularnością wśród szlachty. Punktem kulminacyjnym konfliktu był sejmik deputacki 1740 r. Jeszcze po latach Siruc oskarżał Zabiellę o spiskowanie i ograniczenie swobody sejmikowania w związku z tym zgromadzeniem. Wreszcie, dzięki mediacji przysłanego przez Józefa Stanisława Sapiechę księdza Aleksandra Pukienia, a może też pod wpływem listu Michała Fryderyka Czartoryskiego do Antoniego Zabielly, doszło do porozumienia. Ustalono, że Zabiello miał otrzymać urząd marszałka, a Siruc zostać dyrektorem sejmiku. Funkcję tę obaj konkurenci mieli sprawować na zmianę, aż do elekcji marszałka. Rezultatem tych wydarzeń było ukształtowanie układu politycznego w powiecie kowieńskim, w którym utrzymywały się dwa obozy o podobnych wpływach⁴⁸.

Przywódcy Familii wpłynęli nie tylko na uspokojenie sytuacji w Kowieńskim, ale też na rezultaty tamtejszego sejmiku gromnicznego 1740 r. Deputatem kowieńskim został wtedy promowany przez Michała Fryderyka Czartoryskiego Marcin Matuszewicz, któremu Antoni Zabiello obiecał tę funkcję. Ten ostatni porozumiewał się w tej sprawie ze związanymi z Familią Józefem Stanisławem i Janem Fryderykiem Sapiehami oraz ich wysłannikiem księdzem Pukieniem. Drugi deputat, Józef Skorulski, według Dominika Kossakowskiego również gotów był służyć Józefowi Stanisławowi Sapieże. Postępowanie wbrew intencjom stronników dworskich odbiło się na rezultacie sejmiku, ponieważ Barnaba Krzywkowski, z inicjatywy Karoliny Teresy Sapieżyny, wniósł potajemnie manifest przeciw Matuszewiczowi⁴⁹. Być może

⁴⁷ „Aktykacja kredensu”, 9 II 1739, LVIA SA 13691, k. 1330; *Deputaci*, s. 181. Józef Lindemann w 1740 r. przekonywał M. Matuszewicza do kandydata radziwiłłowskiego, M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 160.

⁴⁸ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 154–155; Proces marszałkostwa Zabiellów, 2 IV 1754, LVIA SA 13700, k. 141; Proces Zabiellów, 29 VIII 1754, LVIA F716, 2, 132, k. 121v; M. F. Czartoryski do A. Zabielly, 20 II 1740, BC 3880, s. 15; P. P. Romaniuk, *Siruc Szymon*, s. 577.

⁴⁹ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 150, 156; D. Kossakowski do J. S. Sapiehy, 10, 16 II 1740, LMAB F139–2229, k. 2, 3; A. Zabiello do tegoż, 10 II 1740, LMAB F139–1650, k. 12;

nawiązanie współpracy z Familiją było rezultatem zmiany w kierowaniu sejmikami po śmierci Mikołaja Zabięłki, ale mogło też oznaczać kontynuację jego taktyki współpracy z obydwojma stronnictwami na zmianę. Tak czy inaczej można tu dostrzec przejawy liczenia się z wpływami Czartoryskich, przy utrzymywaniu wpływów obydwoj obozów.

Tymczasem w 1740 r. planowano kolejny sejm. Zbliżenie Familii do dworu ułatwiło przygotowania do przeprowadzenia reform. Czartoryscy uzyskali też przewagę na sejmie⁵⁰. W Kownie nie wybrano jednak nikogo z ich bliskich stronników. Posłami zostali Antoni Zabięłko i Szymon Siruć, co odzwierciedlało podział wpływów w powiecie. Żaden z nich nie mógł być w tej sytuacji dyrektorem sejmiku, którą to funkcję pełnił chorąży kowieński Jan Zabięłko⁵¹. Przygotowana dla posłów instrukcja po części powtarzała punkty spisane w związku z poprzednim sejmem i wiele uwagi poświęcała sprawom partykularnym. Nie zajmowano się proponowanymi przez dwór i Familiją reformami, popierano jedynie drobne zmiany, na przykład przywrócenie pełnych uprawnień podskarbin⁵², ograniczenie praw duchowieństwa do posiadłości ziemskich (co często pojawiało się w instrukcjach), ustalenia dotyczące sądów referendarskich. Mimo werbalnego poparcia dla idei aukcji wojska, obawiano się dodatkowych obciążeń podatkowych, choć rok 1740 miał być apogeum starań w tej sprawie. Wspominano także o potrzebie obecności króla w Wielkim Księstwie oraz amnestii dla byłych zwolenników Leszczyńskiego, co dotyczyło obydwoj naczelnych polityków kowieńskich⁵³. Treść instrukcji potwierdza hipotezę, że Familia nie uzyskała jeszcze w Kownie poważnego poparcia, a na pewno nie przekładało się ono na zapatrywania polityczne tamtejszych liderów.

Mimo to kowieński sejmik deputacki w 1741 r. miał raczej pomyślny przebieg dla Czartoryskich, co wpisywało się w przewagę koalicji zawiązanej

Deputaci, s. 185. Nie wiadomo, czy manifest był inspirowany przez stronników dworskich. Zarówno Kazimierz Leon Sapieha, jak i następny mąż Karoliny, J. A. Jabłonowski, pozostawali w dobrych stosunkach z dworem, ale również z Czartoryskimi, J. Dobrzyńska, *Jabłonowski Józef Aleksander*, PSB, t. 10, s. 225; A. Rachuba, *Sapieha Kazimierz Leon*, s. 51.

⁵⁰ Z. Zielińska, *Walka „Familii”*, s. 22.

⁵¹ „Akt instrukcji”, 25 VIII 1740, LVIA SA 13692, k. 822–827. Unikanie łączenia funkcji posła i dyrektora mogło być specyfiką litewską, gdyż zaobserwowano ją również na sejmiku trockim, podczas gdy przeciwnie było w Wielkopolsce, A. B. Zakrzewski, *Sejmiki*, s. 61; M. Zwierzykowski, *Samorząd sejmikowy województw poznańskiego i kaliskiego w latach 1696–1732*, Poznań 2010, s. 51.

⁵² Urząd ten miał w tym czasie mniejsze znaczenie, ponieważ ekonomiami zarządzała Komisja Skarbowa, B. Kaczorowski, *op. cit.*, s. 22.

⁵³ Obywatele kowieńscy powtarzali rekomendację dla biskupa Lipskiego oraz żądanie nominacji nowego podskarbiego, „Akt instrukcji”, 25 VIII 1740, LVIA SA 13692, k. 822–827; W. Kriegseisen, *Sejmiki*, s. 94; M. Wyszomirska, *op. cit.*, s. 94.

przeciw Radziwiłłom. Deputatami wybrano związanego z Sapiehami Michała Eperyeszego oraz nieznaną orientacji Izydora Krzywkowskiego. Było to tym istotniejsze, że na tym Trybunale miał toczyć się proces majątkowy istotny dla efektów walk o dominację na Litwie między popieranymi przez Czartoryskich Sapiehami a Radziwiłłami⁵⁴. Skład Trybunału był też wtedy istotny dla samych Zabiellów, którzy zjechali się na kadencję wileńską w związku z procesem Dominika Kossakowskiego z Elensdorfem⁵⁵. W tym roku Zabiellowie angażowali się również w proces o podstarostwo upickie przeciw związanemu z Familją Kazimierzowi Straszewiczowi. Zapewne przyczyną wystąpienia Zabiellów przeciw stronnikowi Familii były powiązania rodzinne z uczestniczącym w sprawie Franciszkiem Białłozorem⁵⁶. Widzimy tu pierwsze ślady wpływów Antoniego Zabielli na wydarzenia w sąsiednim powiecie.

Porozumienie między Antonim Zabiellą a Szymonem Siruciem z 1740 r. nie zakończyło jednak wzajemnej rywalizacji. Już na sejmiku gromnicznym 1742 r. doszło do konfliktu. Zabiellowie mieli wtedy poprzeć kandydaturę któregoś z Matuszewiczów lub swego krewnego, nieznanego z imienia Russela. Siruć sprzeciwiał się tym propozycjom i starał się o poparcie Radziwiłła przeciw kandydatom zabiellońskim. Wyjaśniał hetmanowi, że Russel jest kandydatem z powiatu upickiego, gdzie planowano zerwanie sejmiku. Siruć obawiał się też, czy może groził zerwaniem sejmiku kowieńskiego. Tłumaczył potem, że powodem odrzucenia kandydatów promowanych przez Zabiellów były starania, by wybrać przyjaciół radziwiłłowskich, do których Matuszewicz na pewno nie należał: „rezolwować się w nagłym etiam czasie musiałem, ile gdybym tu widział niepomyślnych a fortaliter promowowanych konkurentów J.P. [Marcina] Matuszewicza, Russela, [Tomasza lub Kazimierza] Straszewicza, [Pawła lub Ludwika] Chełchowskiego, [Floriana?] Strawińskiego i [Stanisława] Skorulskiego stolnika”. Siruć uznał ostatniego z nich za najkorzystniejszego dla Radziwiłła. Wspomniane przez Sirucia podstępny i poparcie wymienionych kandydatów mogły być jedynie usprawiedliwieniem wyboru Skorulskiego, ale jeśli faktycznie były takie starania, to prawdopodobnie pochodziły od Zabiellów. Możemy jednak przypuszczać, że właściwą przeszkodą dla kandydatów zabiellońskich były ambicje Sirucia, który ostatecznie został deputatem wraz ze Stanisławem Skorulskim, a co więcej uzyskał funkcję pisarza Trybunału⁵⁷.

⁵⁴ Z. Zielińska, *Walka „Familii”*, s. 51–52; *Deputaci*, s. 189; A. Macuk, *Barac’ba magnackih grupowak wokol Trybunala Wjalikaga Knjastwa Litouskaga 1741 goda*, „Westnik Polocogo Gosudarstwenного Uniwersiteta. Serija A” 2009, 7, s. 31.

⁵⁵ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 181.

⁵⁶ *Pozew przeciw Antoniemu i Janowi Zabiellom*, 7 IV 1741, LVIA F716, 2, 142, k. 92.

⁵⁷ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 189; S. Siruć do Radziwiłła, 12 I, 5 VIII 1742, AR V 14406/1, s. 35–39, 65–66; A. Macuk, *Wybór pisarzy Trybunału Wielkiego Księstwa Litewskiego*

Zabiello zaś zgodnie z ustaloną alternatywą był dyrektorem sejmiku⁵⁸. Wydaje się zatem, że po sejmikach korzystnych dla Familii postanowiono przywrócić równowagę, wybierając stronników radziwiłłowskich. Było to raczej zasługą Sirucia niż Zabiellów, którzy prawdopodobnie skłaniali się ku coraz bliższej dworowi Familii⁵⁹.

Zbliżenie Czartoryskich do dworu nie zapobiegło dalszym walkom na Litwie. Natarcie Familii w celu pokonania stronnictwa radziwiłłowskiego przy okazji przygotowywania trybunału 1743 r. dało o sobie znać również w Kownie. Na sejmiku deputackim Antoni Zabiello działał w porozumieniu z Sapiehami. Nie udało mu się uczynić deputatem popieranego przez współpracującego z Radziwiłłem Jana Fryderyka Sapiechę starościca stoklińskiego Józefa Matuszewicza. Przyczynić się mógł do tego sprzeciw Józefa Sapiehy, który prawdopodobnie popierał związanego z Czartoryskimi Józefa Sosnowskiego, lecz ten kandydat również nie zdobył mandatu. Zabiello doprowadził do elekcji promowanego także przez Sapiechów stronnika Familii, instygatora litewskiego Stanisława Burzyńskiego. Krytykował jego opieszałość we współpracy z Zabiellami, co miało urazić chorążego kowieńskiego Jana Zabiellę⁶⁰. Niewykluczone jednak, że Antoni Zabiello wspominał o oburzeniu kuzyna, obawiając się otwarcie ukazać własną urażoną dumę oraz zaniepokojenie podważeniem roli swej rodziny na sejmiku. Szymon Siruć, również narzekając na brak informacji od Burzyńskiego, radził, by protegowany Sapiechów porozumiał się z Antonim i Janem Zabiellami oraz Pawłem Chełchowskim⁶¹. Drugim deputatem został Ludwik Chełchowski, wkrótce również stronnik Familii⁶². Antoni Zabiello

w latach 40. XVIII w., w: *Rzeczpospolita państwem wielu narodowości i wyznań. XVI–XVIII wiek*, red. T. Ciesielski i A. Filipczak-Kocur, Warszawa–Opole 2008, s. 109. Według A. Macuca Siruć miał być już wtedy stronnikiem Czartoryskich, lecz według P. P. Romaniuka księżę podkanclerzy związał go z Familią dopiero w czerwcu tego roku, P. P. Romaniuk, *Siruć Szymon*, s. 577. Również według zapewnień Józefa Lindemanna Skorulski miał służyć Radziwiłłom, J. Lindemann do Radziwiłła, 15 II 1742, AR V 8491, s. 4–5.

⁵⁸ Akt kredensu, 6 II 1742, LVIA SA 13693, k. 26v.

⁵⁹ Szymon Siruć już w tym czasie związał się z Familią, ale próbował jeszcze zachować przychylność Radziwiłła, P. P. Romaniuk, *Siruć Szymon*, s. 577–578.

⁶⁰ Kandydaturze Józefa Matuszewicza sprzeciwił się wojewoda brzeski Adam Tadeusz Chodkiewicz, który wraz z żoną miał pretensje finansowe do Marcina Matuszewicza, A. Zabiello do J. S. Sapiehy, 23 I, 2, 12 II 1743, LMAB F139–1650, s. 3–8; M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 199, 206; Z. Zielińska, *Walka „Familii”*, s. 52.

⁶¹ Siruć doradzał też Sapieże szczegóły organizacyjne dotyczące pobytu Burzyńskiego w Kownie, prosił również o przysłanie księdza Pukienia do pomocy w porozumieniu z konkurującym o deputację Matuszewiczem, S. Siruć do J. S. Sapiehy, 28 I 1743, LMAB F139–4189, s. 13.

⁶² Z. Zielińska, *Walka „Familii”*, s. 355.

skutecznie rekomendował go Sapieżę do podskarbstwa trybunalskiego. Z kolei Burzyński dzięki Czartoryskim uzyskał pisarstwo kadencji wileńskiej. Była to istotna funkcja, ponieważ pozwalała wpływać na kolejność rozpatrywania spraw i treść dekretów⁶³.

W 1743 r. Antoni Zabięło współpracował z Józefem Stanisławem Sapiehą na sejmikach innych powiatów. Na Żmudzi doprowadził do wyboru promowanego przez Sapiehę Karola Białłozora. Podobnie jak w przypadku Burzyńskiego żalił się, że kandydat nie spotkał się z nim, jako znawcą realiów żmudzkich. Podkreślał też swe zasługi w zapobieżeniu sprzeciwowi wpływowej rodziny Przeciszewskich⁶⁴. Widać zatem, że Antoni starał się ukazać, jak istotną rolę odgrywa na sejmikach, ale nie był jeszcze doceniany przez magnatów współpracujących z Familiją. Zapewne po części dzięki niemu sejmiki kowieński i żmudzki wpisywały się w przewagę Czartoryskich na Trybunale 1743 r. Nie dziwią zatem wyrazy wdzięczności Michała Fryderyka Czartoryskiego dla Antoniego Zabięły⁶⁵.

Na sejmiku gospodarskim w 1743 r. wybrano też posłów do wojewody trockiego Aleksandra Pocięja z prośbą o zwołanie sejmiku elekcyjnego w celu obrania marszałka, sędziego, podsędkę i pisarza ziemskich. Wysłani zostali Jerzy Adam Rodziewicz i Ignacy Chełchowski⁶⁶. Pierwszy z nich w późniejszych latach był związany z Zabięłami, a ojciec drugiego wyznaczył Antoniego na opiekuna swej rodziny⁶⁷. Wybór ich na posłów do Pocięja sugeruje, że Zabięło liczył na pozyskanie poparcia wojewody trockiego. Wątpliwe, by okazało się to skuteczne. Antoni pisał do Michała Radziwięła, że marszałkostwo zawdzięczał wstawiennictwu jego, a nie Pocięja, lecz mogło to być jedynie pochlebstwo. Konkurentami Zabięły do tego urzędu mieli być podkomorzy Paweł Chełchowski, chorąży Jan Zabięło oraz wojski Dominik Malicki. Wszyscy oni sprawowali urzędy stojące w hierarchii urzędniczej wyżej niż podczaszostwo Antoniego Zabięły. Mimo to ustąpili mu pierwszeństwa⁶⁸. Nieco później Zabięło poparł Szymona Sirucia w jego konflikcie z Pocięjami o starostwo kowieńskie. Siruć uzyskał ten urząd dzięki Michałowi Fryderykowi Czartoryskiemu, który pozyskał go w 1742 r. dla

⁶³ A. Zabięło do J. S. Sapiehy, 12 II 1743, LMAB F139–1650, s. 3–4; *Deputaci*, s. 196; A. Macuk, *Wybór pisarzy*, s. 105, 110.

⁶⁴ A. Zabięło do J. S. Sapiehy, 23 I, 12 II 1743, LMAB F139–1650, k. 3–4, 7–8; *Deputaci*, s. 197.

⁶⁵ M. F. Czartoryski do S. Sirucia, 10 II 1743, BC 3880, s. 21; tenże do A. Zabięły, 23 II 1743, *ibidem*, s. 25.

⁶⁶ Na sejmiku gospodarskim, a więc zapewne również i deputackim, funkcję dyrektora pełnił Paweł Chełchowski, „Akt instrukcji”, 6 II 1743, LVIA SA 13693, k. 1201–1202v.

⁶⁷ Por. rozdz. s. 148, 167.

⁶⁸ A. Zabięło do M. K. Radziwięła, 16 VII 1743, AR V 18197/1, s. 1–2.

Familii⁶⁹. Możliwe zatem, że poparcie Zabiello było powodowane staraniem o przychylność podkanclerzego.

W wyniku podziału wpływów między Zabiellołów a Szymona Sirucia układ sił w powiecie kowieńskim ukształtował się na najbliższe dwadzieścia lat. Cieszący się największymi wpływami politycy kowieńscy otrzymali kluczowe urzędy powiatowe i współpracowali, pilnując dochodzenia sejmików. Trwała między nimi cicha rywalizacja o dominację w powiecie, ujawniana zwłaszcza, gdy służyli przeciwnym stronnictwom litewskim. Podział ten mógł jednak być przemyślaną taktyką, dzięki której jako powiatowi przedstawiciele przeciwnych ugrupowań nie tylko obaj ciągnęli zyski, ale też pilnowali, by żadna z facji nie zerwała sejmiku. Gdy któreś ze stronnictw zyskiwało zdecydowaną przewagę, obaj, Siruć i Zabiello, stawali po jednej stronie. Starali się też, by na kolejnych sejmikach sukces odnosiło raz jedno, raz drugie stronnictwo. W kolejnych latach utrzymaniu takiej sytuacji w powiecie kowieńskim sprzyjało ustabilizowanie układu sił politycznych na Litwie.

3.2. Współpraca z Familiją i stronnictwem radziwiłłowskim

Jesienią 1743 r. doszło do zmiany sytuacji politycznej w kraju. Familia uzyskała pełne poparcie dworu, który zdecydował posłużyć się tym stronnictwem w celu przygotowania najbliższego sejmu. Sojusz ten przetrwał prawie dziesięć lat⁷⁰. Efektem jego była zmiana układu sił politycznych na Litwie. Michał Kazimierz Radziwiłł, poszukujący sojuszników w sporze majątkowym z Janem Tarłą, zdecydował się na ugodę ze swymi dotychczasowymi przeciwnikami Czartoryskimi. Do porozumienia między litewskimi magnatami przyczyniło się zakończenie spraw sądowych między Radziwiłłami a Sapiehami⁷¹. Załagodzenie rywalizacji między Familiją a stronnictwem radziwiłłowskim mogło pozytywnie wpłynąć na „dochodzenie” sejmików litewskich.

Pierwszym sprawdzianem nowego sojuszu była fundacja Trybunału w 1744 r. Porozumienie stronnictw odzwierciedlało się w spokojnym przebiegu sejmiku kowieńskiego⁷². Przygotowania do niego rozpoczęły się już we wrześniu 1743 r. Antoni Zabiello pytał wtedy Michała Kazimierza Radziwiłła o polecenia w związku z licznymi kandydatami na deputację⁷³. Z księciem porozumiewał się także Szymon Siruć, który miał zająć się sejmikami,

⁶⁹ Tenże do tegoż, 6 IX 1743, AR V 18197/ 1, s. 3–4; P. P. Romaniuk, *Siruć Szymon*, s. 577.

⁷⁰ Z. Zielińska, *Walka „Familii”*, s. 46 i n.

⁷¹ Ibidem, s. 49–50, 53; A. Macuk, *Wybór pisarzy*, s. 110.

⁷² Z. Zielińska, *Walka „Familii”*, s. 53.

⁷³ A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 6 IX 1743, AR V 18197/1, s. 3–4.

podczas gdy marszałek kowieński udałby się na reasumpcję sądów asesorskich⁷⁴. Zgodnie z tym planem Antoni Zabięłło zajął się procesem o starostwo wilkijskie, a w sejmiku uczestniczyli jedynie Jan i Szymon Zabięłłowie. Funkcję dyrektora pełnił Szymon Siruć, a deputatami zostali Józef Matuszewicz i Jerzy Montwiłł⁷⁵. Pierwszy z nich był związany z Familiją, o orientacji politycznej drugiego nie mamy informacji. Porozumiewanie się z Radziwiłłem nie przeszkodziło zatem wybrać przynajmniej jednego stronnika Czartoryskich.

Bezkonfliktowy przebieg sejmików deputackich 1744 r. mógł też wynikać ze skupienia się na przygotowaniach do zbliżających się sejmików przedsejmowych. Na sejm ten dwór, przy współpracy Czartoryskich, przygotowywał plany reform⁷⁶. Familia zajęła się przeprowadzeniem sejmików, na których miano wybrać posłów przychylnych dworowi i przygotować instrukcje sprzyjające reformom. Przynajmniej pierwszą z tych rzeczy udało się dokonać na sejmiku kowieńskim. Posłami na sejm zostali Szymon Siruć i Szymon Zabięłło. Pierwszy z nich był już stronnikiem Familii, drugi bliższy był raczej hetmanowi Radziwiłłowi, z którym Antoni Zabięłło konsultował się w kwestii tego sejmiku jeszcze w 1743 r.⁷⁷ Na poprzedzającym poselski sejmiku elekcyjnym wybrano Dominika Kossakowskiego na sędziego, a Dominika Medekszę na podsędką. Były to osoby związane z Zabięłłami, jednak bliższe stronnictwu radziwiłłowskiemu niż Familii⁷⁸.

Na tle analizowanych przez Zofię Zielińską instrukcji na sejm 1744 r., kowieńska ma wydźwięk raczej bliższy opozycji⁷⁹. W pierwszym punkcie tamtejsi obywatele domagali się częstszych pobytów króla w Wielkim Księstwie, ale już w następnym przeszli do aukcji wojska. Zaznaczyli, że nie może ona obciążać dóbr ziemskich, żądając nawet, podobnie jak w poprzednich instrukcjach, zwolnienia z części podatków. W dalszych punktach pozwalano na ustalanie sposobów aukcji wojska zgodnie z innymi powiatami, ale *sine praeiudicio*. Nie wskazywano środków na utrzymanie wojska, wspominano jedynie o wprowadzeniu przymusowego kursu waluty pruskiej

⁷⁴ S. Siruć do M. K. Radziwiłła, 22 I 1744, AR V 14406/1, s. 78–79.

⁷⁵ W kredensie podano błędnie imię Matuszewicza, Akt kredensu, 4 II 1744, LVIA SA 13694, k. 333–334v; M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 218; *Deputaci*, s. 201. Żaden z Zabięłłów nie uczestniczył w sejmiku elekcyjnym, na którym wybrano Franciszka Makowskiego do zbierania podymnego z traktu zapuszczańskiego. Najwyraźniej nie uczestniczyli w wydarzeniach sejmikowych, których nie uważali za istotne, „Akt kredensu”, 4 II 1744, LVIA SA 13694, k. 327–328.

⁷⁶ Dokładnie omówiła sejm Z. Zielińska, *Walka „Familii”*, s. 88–158.

⁷⁷ „Akt instrukcji”, 24 VIII 1744, LVIA SA 13694, k. 423–432v; A. Zabięłło do M. K. Radziwiłła, 6 IX 1743, AR V 18197/1, s. 3.

⁷⁸ Konkurentem Medekszy był Józef Lindemann. W wyniku jego nieustępliwości sprawę odesłano do króla, „Akt kredensu”, 19 VIII 1744, LVIA SA 13694, k. 420–421v.

⁷⁹ Z. Zielińska, *Walka „Familii”*, s. 105–108.

do czasu zreformowania polskiej, dopilnowaniu opłat podatkowych od majątków zastawionych i ograniczeniu swobody przemieszczania się ludzi luźnych w celu zapewnienia należnych podatków. Poza tym skupiano się na usprawnieniu sądownictwa, ograniczeniu praw gospodarczych duchowieństwa, wspominano o zwrocie akt Trybunału zabranych przez wojska rosyjskie i wyjaśnieniu kwestii napaści zagranicznych na posiadłości litewskie. Na koniec dawano posłom swobodę działania dla dobra publicznego, ale mieli zachować przy tym *considerationem integri status*. W instrukcji dziękowano za przyznanie starostwa Szymonowi Siruciowi i rekomendowano Jana Zabiellę. Mimo że część punktów powtarzano za poprzednimi instrukcjami i dużo miejsca poświęcono sprawom partykularnym, pozostawienie pewnej swobody posłom oraz nieprzeszkadzanie reformom wskazują na pewną otwartość polityczną kowieńskich liderów. Podczas sejmu posłowie kowieńscy poparli natomiast przejęcie na potrzeby państwa pensji wypłacanej urzędnikom, a Szymon Siruć należał do deputacji stworzonej w celu ułożenia projektu aukcji wojska⁸⁰.

Spokojny przebieg przygotowania Trybunału w 1745 r. wpisywał się w charakterystyczne dla epoki saskiej rozbiście życia politycznego, dostrzegalne zwłaszcza w latach niesejmowych⁸¹. Michał Kazimierz Radziwiłł, pozostający w sojuszu z Familią, przekazywał Antoniemu Zabielle jedynie ogólne polecenia dotyczące deputatów⁸². Wybrano wtedy Michała Strawińskiego i Józefa Lindemanna⁸³. Pierwszy z nich był chyba bliższy Familii, a drugi najprawdopodobniej związany ze stronnictwem radziwiłłowskim⁸⁴. Wskazuje to na utrzymywanie równowagi wpływów dwóch głównych stronnictw.

Sytuacja uległa ożywieniu w 1746 r., kiedy Czartoryscy i Radziwiłłowie przygotowywali się do rozstrzygnięcia w Trybunale sprawy sukcesji po Wiśniowieckich. Niemniej obydwie rody nadal ze sobą współpracowały. Powodzenie Familii na sejmikach deputackich obejmowało również powiat kowieński⁸⁵. Już w połowie 1745 r. Michał Kazimierz Radziwiłł pisał do Antoniego Zabielly, promując na deputację cześnika żmudzkiego Onufrego

⁸⁰ „Akt instrukcji”, 24 VIII 1744, LVIA SA 13692, s. 423–432v. Przed tym sejmem w większości instrukcji litewskich żądano zniesienia podymnego, T. Ciesielski, *Litwini wobec problemu aukcji wojska na sejmach Rzeczypospolitej w latach 40. XVIII wieku*, w: *Parlamenckija struktury ulady u systemie dzjarżaunaaga i Recy Paspalitaj u XV–XVIII stagoddzjah*, red. S. Sokal, A. Ąnuškevič, Minsk 2008, s. 301, 305. Mnogość spraw prywatnych była typowa dla późno nowożytnych instrukcji, W. Kriegseisen, *Sejmiki*, s. 84.

⁸¹ Z. Zielińska, *Walka „Familii”*, s. 174, 175.

⁸² M. K. Radziwiłł do A. Zabielly, 23 XII 1744, AR IV, 425, s. 40; A. Macuk, *Barac’ba magnackih grupowak u WKL (1717–1763)*, Mińsk 2010, s. 249.

⁸³ *Deputaci*, s. 204.

⁸⁴ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 160, 581.

⁸⁵ Z. Zielińska, *Walka „Familii”*, s. 217–218.

Kownackiego. Pod koniec roku hetman wysyłał do Kowna podwojewodzkiego wileńskiego Aleksandra Horaina, z którym Zabięłło miał się porozumiewać w sprawie sejmików⁸⁶. Radziwiłł popierał też prawdopodobnie starostę pińskiego Władysława Jelskiego. Był on promowany przez Michała Fryderyka Czartoryskiego, który prosił hetmana o rekomendowanie kandydatów Familii liderom kowieńskim. Podkanclerzy odrzucał kandydatów proponowanych przez Zabięłłę, a żądał, by „deputatów z Kowna de securioribus seligi mogła subjectis, którzy by żadnej nie mieli do wiadomych W.M.W.M.P. przeciwników moich adherencji, a osobliwie, żeby obu hetmanom byli annexi”⁸⁷. Zgodnie z tym postulatem kandydaturę Jelskiego poparł też hetman Michał Massalski, który przysłał do Kowna nieznanego z imienia Zawadzkiego⁸⁸.

Zabięłło gotów był spełnić żądania Radziwiłła co do Kownackiego, oczekiwał też jego opinii w sprawie Jelskiego. Brakiem wiadomości od księcia w tej sprawie usprawiedliwiał niepowodzenie tego ostatniego na sejmiku⁸⁹. Deputatami zostali promowany przez Radziwiłła Onufry Kownacki oraz Michał Grothuz, którego rekomendował na tę funkcję Szymon Siruć. Elekcja ta miała być zgodna z wolą Czartoryskiego⁹⁰. Niepowodzenie Jelskiego w Kownie było zapewne przewidziane, ponieważ wybrano go w Grodnie⁹¹. Starosta kowieński wyjaśniał, że nie został on deputatem z powodu nieobecności, ale być może Siruć wykorzystał okazję do wypromowania własnego kandydata⁹². Sęstwo grodzkie sprawowane przez Grothuza najpóźniej od 1745 r. potwierdza jego związek ze starostą⁹³. Osiągnięty na sejmiku kompromis satysfakcjonował zarówno Radziwiłła, jak i Czartoryskiego, gdyż obaj książęta byli wdzięczni Zabięłłemu za przebieg elekcji deputackich⁹⁴.

Współpraca sejmikowa Zabięłłemu z Radziwiłłem mogła być związana z zacieśnieniem ich kontaktów w sferze wojskowej. W tym czasie marszałek kowieński spełniał rozkazy hetmana, przeprowadzając wojska rosyjskie przez

⁸⁶ M. K. Radziwiłł do A. Zabięłłemu, 8 VI 1745, AR IV, 427, s. 14; tenże do tegoż, 13 XI 1745, AR IV, 428, s. 3; A. Macuk, *Barac’ba magnackih grupowak u WKL*, s. 259.

⁸⁷ M. F. Czartoryski do A. Zabięłłemu, 22 I 1746, BC 3880, s. 45–46; A. Macuk, *Barac’ba magnackih grupowak u WKL*, s. 262; K. Kuras, *Współpracownicy i klienci Augusta A. Czartoryskiego w czasach saskich*, Kraków 2010, s. 233.

⁸⁸ A. Zabięłło do M. K. Radziwiłła, 27 XII 1745, AR V 18197/1, s. 5–6.

⁸⁹ Tenże do tegoż, 27 XII 1745, 6 III 1746, AR V 18197/1, s. 5–6, 12.

⁹⁰ Tenże do tegoż, 8 II 1749, AR V 18197/1, s. 9–10; *Deputaci*, s. 209. Zabięłło donosił też Sapięże o przebiegu sejmików, A. Zabięłło do J. F. Sapięhy, 7 II 1746, ibidem, s. 15.

⁹¹ *Deputaci*, s. 208.

⁹² S. Siruć do M. K. Radziwiłła, 7 II 1746, AR V 14406/1, s. 106–109.

⁹³ *Urzędnicy*, t. 2, s. 415.

⁹⁴ M. F. Czartoryski do A. Zabięłłemu, 24 II 1746, BC 3880, s. 49; M. K. Radziwiłł do A. Zabięłłemu, 26 II 1746, AR IV, 428, s. 27.

Litwę⁹⁵. Jednocześnie po omówionym sejmiku deputackim Zabieli został doceniony przez Czartoryskiego, z którym wcześniej dochodziło chyba do jakichś nieporozumień. Książę zwracał się do marszałka kowieńskiego o wsparcie podczas fundacji Trybunału w 1746 r.⁹⁶, którą Zofia Zielińska określiła jako „rewię znaczących w życiu prowincji osób”⁹⁷. Od tego roku nasiliła się korespondencja między podkanclerzym a marszałkiem kowieńskim⁹⁸. Zbliżenie Zabieli do Familii nabrało bardziej stałego charakteru, co mogło poniekąd być efektem wzrostu roli tego stronnictwa.

Przed sejmem 1746 r. Czartoryscy ponownie podjęli starania o wykorzystanie okazji do przeprowadzenia zmian w Rzeczypospolitej. Udało im się obrać posłów przychylnych Familii i dworowi, lecz skład izby był gorszy niż podczas poprzedniego sejm⁹⁹. Było to związane z ustępstwami na rzecz stronnictwa republikańskiego, które wynikały z planów porozumienia między nim a dworem¹⁰⁰. Posłami kowieńskimi kolejny raz zostali Antoni Zabieli i Szymon Siruć. Michał Fryderyk Czartoryski popierał ich kandydatury. Przeciwny był natomiast staroście borciańskiemu Antoniemu Michałowi Pacowi, którego promował szwagier Michał Kazimierz Radziwiłł¹⁰¹. Prawdopodobnie z czasem Radziwiłł zmienił plany, ponieważ politycy kowieńscy nie wspominali o kandydaturze Paca, lecz relacjonowali, że przeprowadzili sejmik zgodnie z wolą hetmana. Według Władysława Konopczyńskiego współpraca obydwu obozów była w tym czasie najsilniejsza, więc najprawdopodobniej doszło do porozumienia między przywódcami w sprawie kandydatury Paca¹⁰².

Do nieporozumień między magnatami litewskimi doszło na sejmiku inflanckim. Brat Antoniego Zabieli Szymon był w 1746 r. popierany przez Michała Kazimierza Radziwiłła na poselstwo inflanckie. Zgodził się na niego również Czartoryski, co Zabieli przypisywał rekomendacji hetmana. Na samym sejmiku zaistniały jednak przeszkody ze strony starosty Konstantego

⁹⁵ Por. s. 46–47.

⁹⁶ M. F. Czartoryski do A. Zabieli, 22 I, 24 II 1746, BC 3880, s. 45, 49.

⁹⁷ Z. Zielińska, *Walka „Familii”*, s. 218.

⁹⁸ Por. s. 45.

⁹⁹ Z. Zielińska, *Walka „Familii”*, s. 189–192, 202–206.

¹⁰⁰ W. Konopczyński, *O jedność w królestwie*, „Przegląd Historyczny” 21, 1917–1918, s. 246–248.

¹⁰¹ M. K. Radziwiłł do A. Zabieli, 24 V 1746, AR IV, 429, s. 35; M. F. Czartoryski do tegoż, 2 VIII, 12 IX 1746, BC 3880, s. 55, 61; K. Kuras, *op. cit.*, s. 233.

¹⁰² Siruć wspominał przy tym o przeszkodach ze strony Skorulskich i Chelchowskich, którzy mogli buntować się przeciw dominacji marszałka i starosty, gdyby Pac kandydował, S. Siruć do M. K. Radziwiłła, AR V, 14406/1, s. 115–117; A. Zabieli do tegoż, 22 VIII 1746, 23 VIII 1746, AR V 18197/1, s. 13; W. Konopczyński, *O jedność w królestwie*, s. 245.

Ludwika Platera, kasztelana Jana Hylzena i podkomorzego inflanckiego Jana Borchy. Poparli oni w imieniu kanclerza Jana Fryderyka Sapiehy regenta litewskiego Tomasza Straszewicza, który ostatecznie został posłem¹⁰³. Wynikało to zapewne z nie dość silnych wpływów Zabieli w Inflantach.

Jeszcze przed sejmikami Michał Fryderyk Czartoryski kokietował Zabieliów, wspominając, że jako świadomi potrzeb państwa, wiedzą, co umieścić w instrukcji. Po takim wstępie pouczał ich, by wśród punktów znalazły się żądania utrzymania sejmu, przeprowadzenia aukcji wojska i uchwalenia jej sposobów¹⁰⁴. Nie udało się dotrzeć do tej instrukcji, ale możemy przypuszczać, że nie współgrała ona z dworskimi planami, ponieważ Szymon Siruć tłumaczył się Radziwiłłowi z zachowania punktu o zniesieniu podatku podymnego¹⁰⁵. Przeprowadzenie sejmiku zgodnie z wolą przywódcy Familii prawdopodobnie nie miało odzwierciedlenia w instrukcji, co przed tym sejmem było zjawiskiem powszechnym. Niemniej według Andrzeja Zakrzewskiego wybór odpowiedniego posła miał większe znaczenie niż treść instrukcji¹⁰⁶. W tym przypadku posłowie nie wykazali jednak dobrych chęci.

Czartoryski miał nadzieję na współpracę marszałka kowieńskiego podczas sejmu¹⁰⁷. Okazała się ona jednak płonna. W czasie obrad Zabieli zabrał głos tylko dwa razy. W pierwszym wystąpieniu wstrzymywał działanie sejmu, podważając legalność wyboru marszałka przez posłów wybranych niezgodnie z prawem. W późniejszych obradach przeszkadzał czytaniu litewskiego projektu aukcji wojska, żądając przykładu prowincji koronnych¹⁰⁸. Postępowanie Zabieli nie ułatwiało zatem przeprowadzenia reform i wskazywało na jego skłonności opozycyjne.

Mimo wszystko współpraca pozostających stronnictwem dworskim Czartoryskich z Zabieliami zacieśniała się. Wkrótce po zakończeniu sejmu, w grudniu 1746 r., Michał Fryderyk Czartoryski pisał do Zabieli w sprawie sejmików deputackich. Zapowiadał wysłanie do Kowna generała artylerii litewskiej Antoniego Sołłohuba i prosił o wybranie go deputatem. Wyznaczenie kolegi dla niego pozostawiał politykom kowieńskim, choć podkreślał, że życzy sobie osoby dla siebie bezpiecznej, a odrzucał kandydatury Chełchowskiego i Łoszela¹⁰⁹. Rekomendacja Sołłohuba była o tyle istotna, że był promowany przez swego ojca, wojewodę brzeskiego, którego dwór

¹⁰³ S. Zabieli do M. K. Radziwiła, 1 IX 1746, AR V 18210, s. 1–3; *Diariusze sejmowe z XVIII wieku*, wyd. W. Konopczyński, t. 2, Warszawa 1911, s. 242.

¹⁰⁴ M. F. Czartoryski do A. Zabieli, 2 VIII 1746, BC 3880, s. 55.

¹⁰⁵ S. Siruć do M. K. Radziwiła, AR V, 14406/1, s. 115–117.

¹⁰⁶ Z. Zielińska, *Walka „Familii”*, s. 208; A. B. Zakrzewski, *Sejmiki*, s. 127.

¹⁰⁷ M. F. Czartoryski do A. Zabieli, 12 IX 1746, BC 3880, s. 61.

¹⁰⁸ *Diariusze sejmowe*, t. 2, s. 25, 151.

¹⁰⁹ M. F. Czartoryski do A. Zabieli, 26 XII 1746, BC 3880, s. 66.

i Familia przeznaczyli na marszałka tego Trybunału. Jednocześnie Antoni Sołłohub był mężem Brygidy Radziwiłłówny, więc i hetman Radziwiłł musiał być mu przychylny¹¹⁰. Antoni Zabiełło nie zawiódł pokładanych w nim nadziei, ponieważ deputatami kowieńskimi zostali Antoni Sołłohub oraz stolnik upicki Jerzy Białożor¹¹¹. Drugi z nich był stronnikiem radziwiłłowskim, ale Czartoryski zaznaczał, że „deputatów z Kowna nie mogłem sobie życzyć pożądanyszyc”. Księżę informował nawet Zabiełłę o poparciu jego i hetmanów dla oddania marszałkostwa skarbowego Białożorowi¹¹², co zapewne wynikało z sojuszu między Wołczynem a Nieświeżem. W relacji dla Radziwiłła Zabiełło podkreślał wybór wiernego mu Białożora, choć Michał Kazimierz Radziwiłł także promował Sołłohuba, sceptyczny był za to wobec popieranego przez Józefa Stanisława Sapiechę Michała Skorulskiego, wspierając jego kandydaturę do łaski skarbowej. O pewnej przewadze Czartoryskich na tym sejmiku mogą jednak świadczyć nieprzekonujące usprawiedliwienia Zabiełły wobec hetmana, iż opóźnienie relacji z obrad wynikło z braku spraw Radziwiłła na Trybunale¹¹³.

Pogorszenie stosunków między Nieświeżem a Wołczynem było już natomiast widoczne podczas reasumpcji Trybunału 1747 r., kiedy to doszło do sporów o podział godności trybunalskich¹¹⁴. Spodziewając się trudności, Czartoryski przygotowywał się do tych wydarzeń. Zapraszał do Wilna Zabiełłę i prosił, by użył swych wpływów w interesie księcia¹¹⁵. Wbrew wcześniejszym planom Czartoryskiego Białożor został marszałkiem koła duchownego Trybunału, a łaskę skarbową dostał Michał Eperyeszy. Z kolei drugi z deputatów kowieńskich, Antoni Sołłohub, został wicemarszałkiem, natomiast obydwaj pisarstwa uzyskali kandydaci radziwiłłowscy¹¹⁶. Niezadowolony z tego rozwiązania Czartoryski podczas choroby Eperyeszego porozumiewał się z Zabiełłą, który pytał go, kogo będzie promował w razie zwolnienia marszałkostwa skarbowego. Podkanclerzy wskazywał kandydata Familii Stanisława Pióreę, ale zgadzał się ewentualnie na Krzysztofa

¹¹⁰ P. P. Romaniuk, *Sołłohub Antoni*, PSB, t. 40, s. 306.

¹¹¹ *Deputaci*, s. 226.

¹¹² M. F. Czartoryski do A. Zabiełły, 25 II 1746, BC 3880, s. 71; W. Konopczyński, *Białożor Jerzy*, PSB, t. 2, s. 9; K. Kuras, *op. cit.*, s. 233.

¹¹³ A. Zabiełło do M. K. Radziwiłła, 17 II 1747, AR V, 18197/1, s. 19–21; S. Siruć do M. K. Radziwiłła, 6 II 1747, AR V 14406/1, s. 120; P. P. Romaniuk, *Siruć Szymon*, s. 578. Skorulski starał się u Radziwiłła o funkcję deputacką, M. Skorulski do M. K. Radziwiłła, 5 I 1747, AR V 14482, s. 1.

¹¹⁴ Z. Zielińska, *Walka „Familii”*, s. 226; A. Macuk, *Wybór pisarzy*, s. 116–121.

¹¹⁵ M. F. Czartoryski do A. Zabiełły, 25 II, 1 IV 1747, BC 3880, s. 71, 75.

¹¹⁶ Z. Zielińska, *Walka „Familii”*, s. 226; *Deputaci*, s. 212–213; A. Macuk, *Wybór pisarzy*, s. 116–121.

Platera¹¹⁷. Po śmierci Eperyeszego Radziwiłł doprowadził jednak do wyboru Antoniego Tyszkiewicza¹¹⁸. Czartoryski liczył się zatem z wpływami Zabieliły i możliwe, że czasem brał pod uwagę jego rady. Marszałek kowieński donosił komuś z otoczenia Radziwiłła o przebiegu inauguracji Trybunału¹¹⁹, wydaje się jednak, że w tym czasie skłaniał się ku współpracy z Wołczyńcem¹²⁰. Było to zapewne efektem taktyki popierania obu stronnictw na zmianę, ale istotny mógł być również wzrost znaczenia Familii jako stronnictwa dworskiego. Marszałek nie zrywał jednak z Radziwiłłem, lecz wciąż starał się zachować względy księcia. Zimą 1747 r. hetman rozkazał Antoniemu Zabielle dopilnować przemarszu wojsk rosyjskich przez Litwę, co świadczyło także o znaczeniu Zabieliły¹²¹. Współpraca w tej dziedzinie mogła zbliżyć marszałka do Nieświeża.

Konflikt między Czartoryskimi a Radziwiłłem podczas reasumpcji Trybunału należał do symptomów zerwania sojuszu nieświesko-wołczyńskiego. Zapowiadał, że na sejmikach deputackich 1748 r. Zabieliłowie będą musieli zdecydować, przy którym ze stronnictw się opowiedzieć. Szybko doszło do starcia, ponieważ Michał Fryderyk Czartoryski sprzeciwił się kandydaturze jednego z synów Michała Kazimierza Radziwiłła i żądał, by Antoni Zabieliło zdecydowanie odmówił prośbie hetmana w tej kwestii. Podobnie jak przed poprzednim sejmikiem podkanclerzy odrzucał także kandydatury nieznanych z imienia Chełchowskiego i Łoszela, a proponował Borewicza (prawdopodobnie Antoniego). Czartoryski prosił, by marszałek kowieński wykorzystał swe wpływy w celu wyboru deputatów przychylnych dla niego i podskarbiego Flemminga oraz by porozumiewał się z Szymonem Siruciem. Miał poza tym nadzieję, że marszałek kowieński przez swych przyjaciół wpłynie na sejmik żmudzki¹²². Czartoryski, przypuszczalnie na podstawie doświadczeń poprzednich sejmików, traktował Zabieliłę niemal jak swego stronnika. Przy tym pierwszy raz docenił jego wpływy w sąsiednim powiecie.

¹¹⁷ M. F. Czartoryski do A. Zabieliły, 26 VIII 1747, BC 3880, s. 101.

¹¹⁸ Z. Zielińska, *Walka „Familii”*, s. 227.

¹¹⁹ A. Zabielił do nn., [1747], AR V 18203, s. 19.

¹²⁰ Jeszcze w 1747 r. podkanclerzy litewski pisał do niego, promując marszałka swego dworu Szelutę na „ratę septembrową”. Możliwe, że chodziło o sądy podskarbińskie zorganizowane w tym roku przez zięcia Czartoryskiego, Jerzego Flemminga. Książę domagał się poparcia marszałka kowieńskiego, chociaż zdawał sobie sprawę z jego zastrzeżeń wobec tej kandydatury, M. F. Czartoryski do A. Zabieliły, 1747, BC 3880, s. 87; Z. Zielińska, *Walka „Familii”*, s. 227. Czartoryski mógł natomiast liczyć na wsparcie Zabieliły w sprawie z wojewodą trockim Aleksandrem Pocijem, M. F. Czartoryski do A. Zabieliły, 3 X 1747, BC 3880, s. 93.

¹²¹ Por. s. 47.

¹²² M. F. Czartoryski do A. Zabieliły, 2, 15 XII 1747, BC 3880, s. 97–100; K. Kuras, *op. cit.*, s. 233.

Podczas przygotowań do sejmików deputackich Czartoryski ciągle jeszcze porozumiewał się z Nieświeżem¹²³, więc mógł wpłynąć na starania młodego Radziwiłła o deputację kowieńską. Tak czy inaczej hetman najprawdopodobniej zrezygnował z ambicji wobec syna, który nie został deputatem. Wydaje się natomiast, że Radziwiłł zareagował na powtarzane już drugi rok prośby Michała Skorulskiego o rekomendację. On też właśnie został deputatem wraz z horodniczym wołkowyskim Jerzym Szemiothem¹²⁴. Skorulscy wcześniej występowali raczej jako stronnicy Familii, więc trudno jednoznacznie określić orientację pierwszego z deputatów. Jeszcze mniej wiemy o drugim, ze źródeł wynika jedynie to, że był towarzyszem w chorągwi związanej z Czartoryskimi hetmana Massalskiego. Prawdopodobnie obaj deputaci nie byli silnie promowani przez żadną ze stron, ale rezygnacja młodego Radziwiłła wskazuje na sukces Familii. Antoni Zabiełło, mimo że był zajęty przemarszem wojsk, przybył na sejmik kowieński¹²⁵.

Politykom kowieńskim udało się zatem podczas wyboru deputatów nie zrazić żadnego ze stronnictw, choć przysłużyli się raczej Familii. Podkanclerzy prosił Zabiełłę, by podczas inauguracji Trybunału współpracował z Jerzym Flemmingiem¹²⁶. Ponownie doszło do trudności przy podziale godności trybunalskich między stronnictwami, więc Czartoryskim potrzebne było wsparcie szlachty. O podtrzymywaniu przyjaznych kontaktów z podkanclerzym świadczy również przesyłanie mu wiadomości o przemarszu wojsk rosyjskich¹²⁷.

Mimo rosyjskich i francuskich planów zerwania sejmu 1748 r., podtrzymywanych także przez Prusy, Czartoryscy mieli nadzieje na jego pomyślny przebieg i planowali przeprowadzenie reform, poczynając od wyznaczenia komisji lustracyjnej. Miała ona stanowić przygotowanie do uchwalenia podatków. Utrzymywały się też znaczące wpływy Familii na Litwie. Po oddaleniu się od Czartoryskich Michał Kazimierz Radziwiłł nawiązał współpracę z Sapiehami. Niemniej jeszcze przed sejmikami poselskimi porzucili oni hetmana na rzecz Familii¹²⁸. Mimo przewagi tego stronnictwa Antoni Zabiełło nie zaryzykował zdecydowanego opowiedzenia się po jednej ze stron, a poselstwa kowieńskie zostały rozdzielone między oba ugrupowania. Wybrano wtedy kandydata radziwiłłowskiego Antoniego Paca oraz promowanego przez Jerzego Flemminga Ludwika Pocięja. Szymon Zabiełło

¹²³ Z. Zielińska, *Walka „Familii”*, s. 228.

¹²⁴ M. Skorulski do M. K. Radziwiłła, 5 I 1747, 24 II 1748, AR V 14482, s. 1, 4; „Akt kredensu”, 5 II 1748, LVIA SA 13696, k. 359–360; *Deputaci*, s. 217.

¹²⁵ A. Zabiełło do M. K. Radziwiłła, 28 I, 5 II 1748, AR V, 18197/1, s. 30–33.

¹²⁶ M. F. Czartoryski do A. Zabiełły, 17 IV 1748, BC 3880, s. 125.

¹²⁷ Por. s. 47.

¹²⁸ Z. Zielińska, *Walka „Familii”*, s. 244–251.

przekonywał, że obaj posłowie byli korzystni dla Radziwiłła, lecz to stwierdzenie, znane z listu Zabieliły do hetmana, mogło nie tyle odpowiadać prawdzie, ile służyć pozyskaniu wdzięczności księcia. Trzeba jeszcze dodać, że złożony chorobą marszałek kowieński nie uczestniczył w tych sejmikach osobiście, lecz wpływał na ich przebieg przez braci i przyjaciół. Nieobecność Antoniego nie przeszkodziła Zabieliłom zdominować zgromadzenia, którego dyrektorem został chorąży kowieński Jan Zabieliło¹²⁹. Marszałek kowieński dbał zatem nie tylko o własne wpływy, ale potrafił przelewać je na swą rodzinę. Ze względu na stan zdrowia nie mógł udać się na sejm jako poseł wojskowy, lecz Radziwiłł utrzymał go przy tej funkcji oraz związanej z nią pensji i prezentował królowi¹³⁰.

W instrukcji na sejm 1748 r., po tradycyjnej prośbie o częstsze wizyty króla w Wilnie, *pro forma* poparto aukcję wojska, co nie przeszkadzało żądaniu obniżenia czy nawet zniesienia podatku podymnego oraz opłat dotyczących Kowna. Proponowano zastąpienie ich świadczeniami niedotykającymi dóbr ziemskich. Dopuszczano wszakże pozyskanie pieniędzy „z inszych wszelkich sposobów, które czas et consilium aliorum sensus proponunt do nagrodzenia o sposoby sine gravamine dóbr ziemskich”. Dawano zatem posłom pewną swobodę działania w kwestiach podatkowych, zastrzegając niedopuszczalność obciążania dóbr szlacheckich. Brakowało przy tym wzmianek o popieranej przez Familiją i proponowanej w uniwersale królewskim komisji lustracyjnej. Wspominano natomiast o korekturze sądownictwa, powtarzając w większości postulaty z wcześniejszych instrukcji, a dodając żądanie odłączenia Trybunału Skarbowego od Głównego. Nie pozwalano przy tym posłom czynić nic wykraczającego poza instrukcję. Właściwie jedynym śladem wpływów Czartoryskich były punkty wyrażające wdzięczność podskarbiemu Flemmingowi za działania dotyczące skarbu oraz poparcie jego planów uczynienia spławnymi rzek litewskich. Nie zaniebano też żądań dotyczących ulg podatkowych i poprawy sytuacji miast litewskich, zwłaszcza Kowna, podniesienia statusu Akademii Wileńskiej i fundacji dla kolegium jezuickiego kowieńskiego. Tego rodzaju wyrazy poparcia dla rozwoju oświaty były dość typowe dla instrukcji szlacheckich, zwłaszcza że nie narażały sejmikujących na koszty. Obywatele kowieńscy wnosili poza

¹²⁹ M. K. Radziwiłł do A. Zabieliły 21 V 1748, AR IV, 435, s. 18; M. F. Czartoryski do A. Zabieliły, 31 VIII 1748, BC 3880, s. 131; S. Zabieliło do M. K. Radziwiłła, 19 VIII 1748, AR V 18210, s. 4–5; A. Zabieliło do tegoż, 20 VIII 1748, AR V 18197/1, s. 59; A. Macuk, *Barac’ba magnackih grupowak u WKL*, s. 317.

¹³⁰ A. Zabieliło do M. K. Radziwiłła, 6, 11 X 1748, AR V 18197/1, s. 63–65. Na przełomie 1748 i 1749 r. Zabieliło pisywał do Radziwiłła o sprawach międzynarodowych, zwłaszcza dotyczących Kurlandii i pruskich apetytów na to księstwo, A. Zabieliło do Radziwiłła, 31 XII 1748, 11 I, 23 II 1749, AR V 18197/1, s. 68–71, 82, 88.

tym sprawy prywatne, w tym rekomendację dla Jana Zabieli na senatorię. Punkty te podpisała spora grupa obywateli kowieńskich, w tym Jan, Szymon i Józef Zabieliowie. Podsumowując, trzeba stwierdzić, że instrukcja ta wskazuje na niewiele większą świadomość obywatelską autorów niż punkty z poprzednich lat, a opór przeciw obciążaniu dóbr ziemskich podatkami na wojsko sugeruje związki z Radziwiłłem, którego klienci atakowali podatkowe plany Czartoryskich¹³¹. Zbliżenie polityków kowieńskich do Familii nadal miało niewielki wpływ na ich stosunek do reform i na rozszerzenie horyzontów poza sprawy lokalne i własny krótkowzrocznie pojęty interes materialny.

Po zerwaniu sejmów dwór i Familia zajęli się obmyśleniem skuteczniejszych środków przeprowadzenia reform. W ramach tego planowano sejm nadzwyczajny. Mniejszą wagę przywiązywano do litewskich sejmików deputackich. W Kownie tymczasem trzymano się zasady podziału mandatów między obydwie stronnictwa. Czartoryski promował na deputację Antoniego Borewicza i prosił o kolegę dla niego życzliwego Familii. Popierał też Jana Augusta Hylzena, którego planowano uczynić marszałkiem Trybunału. Wybór tego kandydata na sejmiku kowieńskim był alternatywą, w razie gdyby sejmik brasławski okazał się niepewny¹³². Nie było zatem wątpliwości co do realizacji woli księcia na sejmiku kowieńskim. Pełen nadziei Antoni Zabieli chwalił wobec Michała Kazimierza Radziwiłła sejmik kowieński, wybierający na deputatów przyszłych marszałków trybunalskich. Pytał księcia o jego poparcie dla kandydatury Hylzena. Skądinąd wiemy, że Radziwiłł ją zaakceptował. Duma Zabieli była trochę na wyrost, biorąc pod uwagę, że od początku panowania Augusta III tylko raz wybrano marszałka, a raz wice-marszałka spośród deputatów kowieńskich. Hylzen został ostatecznie deputatem w powiecie brasławskim, gdzie był starostą¹³³. W Kownie wybrano natomiast Antoniego Borewicza oraz Ignacego Chełchowskiego, podobno proponowanego przez najrozumniejszą z rodu wojewodzinę nowogródzką Barbarę Radziwiłłową. Antoni Zabieli zachwalał deputatów hetmanowi Radziwiłłowi i prosił o rekomendacje dla Chełchowskiego do marszałkostwa

¹³¹ „Akt instrukcji”, 19 VIII 1748, LVIA SA 13696, k. 212–215v; Z. Zielińska, *Walka „Familii”*, s. 251–255; H. Dymnicka-Wołoszyńska, *op. cit.*, s. 301; W. Kriegseisen, *Sejmiki*, s. 94; M. Wyszomirska, *op. cit.*, s. 144–145. Podczas sejmów jeden z posłów kowieńskich zadeklarował na aukcję wojska połowę dochodów ze starostwa barciańskiego i zachęcał innych do ofiar, przestrzegając przed zajęciem ojczyzny przez obce wojska, T. Ciesielski, *Litwini wobec problemu aukcji wojska*, s. 310.

¹³² M. F. Czartoryski do A. Zabieli, 28 XII 1748, BC 3880, s. 139; tenże do M. Sapiehy, 21 XII 1748, BN 4943, s. 25; Z. Zielińska, *Walka „Familii”*, s. 321; K. Kuras, *op. cit.*, s. 233.

¹³³ A. Zabieli do M. K. Radziwiłła, 31 XII 1748, AR V 18197/1, s. 69–70; Z. Zielińska, *Walka „Familii”*, s. 321; *Deputaci*, s. 220–221.

skarbowego. Na niezadowolenie księcia z wyboru Borewicza wskazuje podkreślenie przez Zabieliów jego spokojnego charakteru i kilkuletnich starań o deputację¹³⁴.

Niewielkie efekty przyniosła współpraca Antoniego Zabieli z Radziwiłłem na sejmikach deputackich żmudzkich i upickich. W odniesieniu do pierwszego z nich marszałek kowieński namawiał hetmana do akceptacji kandydatury Stankiewicza (być może Kazimierza), argumentując, że lepiej, by został deputatem niż posłem, o co wciąż się stara. Wymieniał też innych konkurentów ze Żmudzi i z Upity, gdzie poparł Russela (być może Stanisława) i zapowiadał współpracę Białłozora (prawdopodobnie Jerzego)¹³⁵. Relacja ta sugeruje, że Zabieli raczej doradzał księciu decyzje względem tych sejmików, niż słuchał jego poleceń. Ostatecznie w kole trybunalskim w tym roku brakowało deputatów żmudzkich i upickich, więc tamtejsze sejmiki prawdopodobnie zostały zerwane¹³⁶.

Nie mamy informacji na temat uczestnictwa Antoniego Zabieli w inauguracji Trybunału litewskiego w 1749 r. Być może magnatom nie zależało na zebraniu licznych stronników, ponieważ reasumpcja przebiegła spokojnie. Wręcz przeciwnie wyglądała reasumpcja Trybunału koronnego, który został zerwany z powodu zaostżenia rywalizacji między Potockimi a Czartoryskimi. Było to rezultatem wzrostu aktywności opozycji, dążącej do zdecydowanego starcia ze stronnikami dworu. Stanowiący trzon opozycji koronnej Potoccy porozumieli się w tym czasie z litewskim przeciwnikiem Familii, Radziwiłłem. Obie strony przygotowywały się do ostrej kampanii trybunalskiej w 1750 r., a opozycjoniści planowali oddać łaskę marszałkowską litewskiego trybunału Januszowi Radziwiłłowi, którego miano obrać na sejmiku kowieńskim¹³⁷.

Już w lipcu 1749 r. za pośrednictwem Szymona Zabieli i Jerzego Białłozora Michał Kazimierz Radziwiłł przekazywał marszałkowi kowieńskiemu prośbę o poparcie dla syna na deputację. Obiecywał za to Zabieliom rekomendację na królewskim dworze¹³⁸. Antoni, Szymon i Jan Zabieliowie deklarowali gotowość służenia księciu. Drugim kandydatem wskazanym przez Radziwiłła był związany z Zabieliami Dominik Medeksza,

¹³⁴ A. Zabieli do M. K. Radziwiłła, 2, 23 II 1749, AR V 18197/1, s. 86–89; S. Zabieli do tegoż, 2 II 1749, AR V 18210, s. 6–8; „Akt kredensu”, 3 II 1749, LVIA SA 13696, k. 960; „Akt kredensu”, 3 II 1749, ibidem, k. 967.

¹³⁵ A. Zabieli do M. K. Radziwiłła, 19 I 1749, AR V 18197/1, s. 83–85.

¹³⁶ *Deputaci*, s. 221.

¹³⁷ Z. Zielińska, *Walka „Familii”*, s. 280–290, 321–322; H. Dymnicka-Wołoszyńska, *op. cit.*, s. 301; T. Ciesielski, *Walka o utrzymanie Trybunałów*, s. 155–171.

¹³⁸ M. K. Radziwiłł do A. Zabieli, 25 VII 1749, AR IV, 438, s. 49–50; A. Macuk, *Barac’ba magnackih grupowak u WKL*, s. 328.

który krygował się, zapewne obawiając się zaangażowania w walkę między stronnictwami. Nie przeszkadzało mu to starać się za pośrednictwem Zabiellów o pomoc Radziwiłła w zdobyciu funkcji podskarbiego trybunalskiego¹³⁹.

Porozumienie Zabiellów z Radziwiłłem wzbudziło reakcję Michała Fryderyka Czartoryskiego, który wobec przebywającego w Wołczyńce Józefa Zabiellów zarzucał marszałkowi kowieńskiemu brak konsultacji względem kandydatów na deputację. Nie dopuszczając elekcji ordynata nieświeskiego, którego podejrzewał o chęć zdobycia łaski marszałkowskiej, podkanclerzy groził zerwaniem sejmiku kowieńskiego. Chciał zapobiec realizacji woli Radziwiłła za pośrednictwem Szymona Sirucia lub Skorulskich. Wysłał mimo to do powiatu kowieńskiego Tomasza Straszewicza z misją porozumienia z Zabiellą, o której pozytywnych rezultatach świadczą obietnice wdzięczności księcia. Według mediatora marszałek kowieński zobowiązał się poinformować Radziwiłła o zachodzących ze strony Czartoryskiego przeszkodach uniemożliwiających elekcję jego syna, czego podkanclerzy szczególnie się domagał¹⁴⁰. Tymczasem Zabiello już po pierwszym liście Czartoryskiego pisał do Radziwiłła o przeciwnikach elekcji jego syna, ale nie sugerował, by byli oni groźni. Odcinał się od nich, podkreślając, że brakuje mu informacji o opozycji, a jej przedstawiciele nie pochodzą z powiatu kowieńskiego. Przesyłał wreszcie księciu zastrzeżenia Czartoryskiego wobec kandydatury radziwiłłowskiej, ale nadal obiecywał jej powodzenie. Sugerował, że podkanclerzemu chodzi o pozyskanie łaski skarbowej albo pisarstwa kadencji ruskiej. Można przypuszczać, że starał się o porozumienie zwaśnionych stronnictw po to, by ocalić sejmik kowieński. Zwraca uwagę, że w tym samym czasie marszałek kowieński dziękował Radziwiłłowi za patent na oberszterlejtanta dla swego brata. Takie łaski zapewne sprzyjały powodzeniu ordynata w powiecie kowieńskim. Również Szymon Siruć, który na rozkaz Czartoryskiego miał zerwać sejmik, początkowo deklarował pomoc ordynatowi nieświeskiemu, ale potem, chcąc ratować sytuację, ostrzegał Radziwiłła o planach przeciwników. W grudniu 1749 r. Antoni Zabiello wysłał swego brata Szymona do Nieświeża, by przekazał Radziwiłłowi szczegółowe informacje. Sam udał się do Wołczyńca, z czego zawczasu tłumaczył się hetmanowi. Celem tej podróży miało być utrzymanie

¹³⁹ A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 26 VIII 1749, AR V 18197/1, s. 94–96; S. Zabiello do tegoż, 25 VIII 1749, AR V 18210, s. 9–11; J. Zabiello do tegoż, 2 IX 1749, AR V 18199, s. 16.

¹⁴⁰ M. F. Czartoryski do A. Zabiellów, 10 X, 5 XI 1749, BC 3880, s. 143, 147; tenże do T. Straszewicza, 6 XI 1749, ibidem, s. 151; A. Macuk, *Barac'ba magnackih grupowak u WKL*, s. 328; K. Kuras, *op. cit.*, s. 233–234. Autorka przy tej okazji niesłusznie uznaje Zabiellę za klienta i głównego agenta sejmikowego M. F. Czartoryskiego.

„niezrywalności” sejmików, ale może dzięki niej udało się Zabielle odzyskać zaufanie Czartoryskiego¹⁴¹.

Tymczasem szanse ocalenia sejmiku wzrosły, ponieważ Radziwiłł zgodził się na zaproponowane przez pośredniczącego w sporze hetmana Massalskiego warunki mediacji, według których deputatami kowieńskimi mieli być ordynat nieświeski i Józef Matuszewicz. Hetman prosił także podkanclerzego, by stronnicy Familii nie czynili przeszkód księciu Januszowi. W takiej sytuacji łatwo było Zabielle chwalić się Radziwiłłowi, jak to wraz z Siruciem bronili wobec Czartoryskiego swego poparcia dla ordynata nieświeskiego. Marszałek kowieński nie zapomniał również o komplementach w związku z poświęceniem przez hetmana własnego interesu dla dobra publicznego i pokoju oraz zapewnieniach, że strona przeciwna także dąży do porozumienia. Nie oznaczało to jeszcze spokojnego dojścia sejmiku kowieńskiego, ponieważ wybuchł spór, czy drugim deputatem zostanie zgodnie z umową stronnik Familii Józef Matuszewicz, czy promowany przez przeciwną stronę Dominik Medeksza. Zabiello obiecał Czartoryskiemu popierać pierwszego z nich, choć podobno pierwotnie opowiadał się za kandydaturą Marcina Matuszewicza, by jego brat nie narażał się swemu zwierzchnikowi hetmanowi. Czartoryski nie ustąpił w tej kwestii, gdyż, według pamiętnikarza, chciał udowodnić swe wpływy w wojsku. Zgodnie z obietnicą marszałek kowieński prosił Radziwiłła o ustępstwo, by zapewnić elekcję jego syna. Nie wspominał jednak o Matuszewiczu, ale obiecywał wybrać odpowiedniego kandydata wraz ze Stanisławem Domańskim, Barnabą Krzywkowskim i Jerzym Białłozorem. Nie wiedział zapewne, że, przewidując porażkę, hetman myślał już o rezygnacji z kandydatury księcia Janusza. Z kolei Medeksza, bojąc się zapewne niełaski książąt, pisał do Czartoryskiego, deklarując, że nie należy do jego przeciwników. Zabiello przesłał list Radziwiłłowi, zapewne po to, by ukazać mu starania Medekszy o spełnienie jego poleceń¹⁴².

Zaniepokojeni determinacją Radziwiłła Antoni Zabiello i Szymon Siruć starali się nakłonić Matuszewicza do rezygnacji, chcąc zrzucić na niego winę wobec Czartoryskich. Matuszewicz nie dał się do tego przekonać, więc liderzy sami musieli odsunąć jego kandydaturę. Ostatecznie wybrali

¹⁴¹ A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 19, 26 X, 21 XI 1749, AR V 18197/1, s. 97–104; S. Siruć do tegoż, 20 VIII, 18 XI 1749, AR V, 14406/1, s. 138–142; M. F. Czartoryski do M. Sapiehy, 1 I 1750, BN 4943, s. 64.

¹⁴² A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 17, 31 I 1750, AR V 18197/1, s. 106–109, 112–114; „Kopia listu J. P. Medekszy”, ibidem, s. 115–116; M. F. Czartoryski do A. Zabielly, 23 I 1750, BC 3880, s. 155; tenże do M. Sapiehy, 28 XII 1749, 1, 8 I 1750, BN 4943, s. 62, 64, 66; M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 298; Z. Zielińska, *Walka „Familii”*, s. 322; T. Ciesielski, *Walka o utrzymanie Trybunałów*, s. 171; A. Macuk, *Barac’ba magnackich grupowak u WKL*, s. 328.

Janusza Radziwiłła i Antoniego Zawiszę, przyjaciela Sirucia, czyli zapewne związanego z Familią¹⁴³. Czartoryski do końca obstawał przy kandydaturze Matuszewicza i był rozczarowany jego porażką. Deklarował jednak, być może robiąc dobrą minę do złej gry, że pochwała decyzję marszałka kowieńskiego, a Zawiszę uważał za życzliwego dla siebie¹⁴⁴. Zabiellowie rekomendowali go również Radziwiłłowi jako kandydata do podskarbstwa trybunalskiego, nie wspominali przy tym o jego związkach z żadnym ze stronnictw. Surrogator kowieński usprawiedliwiał poza tym wobec Radziwiłła rezygnację Medekszy¹⁴⁵. Udało im się więc ocalić sejmik i wybrać jednego kandydata radziwiłłowskiego, a drugiego bliższego chyba Familii.

Wydarzenia związane z sejmikiem kowieńskim nie przeszkodziły Antoniemu Zabielle angażować się w sprawy sąsiednich powiatów. Właśnie jemu Czartoryski pisał o swych obawach z powodu wniesienia na Żmudzi manifestów przeciw korzystnym dla niego elekcjom deputackim, na których wybrano Aleksandra Puzynę, Tadeusza Stankiewicza Billewicza oraz Kazimierza Billewicza Stankiewicza¹⁴⁶. Można więc uznać, że na tle korzystnego dla Familii przebiegu sejmików deputackich¹⁴⁷ skutki działalności Zabielly wypadały raczej umiarkowanie. Nadal zatem nie opowiadał się zdecydowanie po żadnej ze stron.

Na opisanym kowieńskim sejmiku deputackim 1750 r. pierwszy raz od kilku lat doszło do poważnej walki między stronnictwami. Dopóki Familia i Radziwiłł pozostawali sojusznikami, tamtejsze sejmiki przebiegały spokojnie i nie były zagrożone zerwaniem. Zabiellowie i Siruść wybierali przeważnie po jednym deputacie dla każdego stronnictwa, a funkcję posła (oprócz 1748 r.) przeznaczali dla siebie. Po zerwaniu sojuszu stronnictw próbowali kontynuować tę taktykę. Konflikty między Czartoryskimi a Radziwiłłem zmuszały ich jednak do opowiedzenia się po którejś ze stron. W 1750 r. nie mogli odmówić poparcia synowi hetmana, jednak w kolejnych latach częściej stawali po stronie Familii.

3.3. Zbliżenie do Familii

W 1750 r. Familia była jeszcze stronnictwem dworskim, ale już niedługo miała nim pozostać. Niemniej po triumfie na sejmikach deputackich oraz rozdaniu

¹⁴³ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 305; „Akt kredensu”, 9 II 1750, LVIA SA 13697, k. 367–368; *Deputaci*, s. 225.

¹⁴⁴ M. F. Czartoryski do A. Zabielly, 17 II, 3 III 1750, BC 3880, s. 159, 163.

¹⁴⁵ A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 9, 11 II 1750, AR V 18197/1, s. 117–119.

¹⁴⁶ M. F. Czartoryski do A. Zabielly, 3 III 1750, BC 3880, s. 163.

¹⁴⁷ Z. Zielińska, *Walka „Familii”*, s. 322.

wakansów w 1750 r. po myśli Czartoryskich szlachta przypuszczalnie wciąż uważała, że podkanclerzy litewski odgrywa kluczową rolę na dworze, a zatem można wiele zyskać współpracując z nim. Tymczasem niewykluczone, że już wówczas Michał Fryderyk Czartoryski przewidywał oddalenie od dworu i tym bardziej zabiegał o wiernych stronników. Główny rywal Czartoryskich na Litwie, Michał Kazimierz Radziwiłł, od połowy 1749 r. porozumiewał się z opozycją koronną¹⁴⁸. Mogło to zniechęcić liderów powiatowych, uważających dwór za główne źródło łask i awansów. Być może wszystko to wpłynęło na bardziej zdecydowane zbliżenie Zabiellów do Familii¹⁴⁹.

Antoniemu Zabielle, mimo sukcesu Radziwiłłów na sejmiku deputackim w 1750 r., udało się zachować przychyłność obu stronnictw. W efekcie był popierany zarówno przez Michała Kazimierza Radziwiłła, jak i Michała Fryderyka Czartoryskiego jako kandydat na posła na zwołany w 1750 r. sejm. Z polecenia hetmana marszałek kowieński pisał do swych żmudzkich przyjaciół w sprawie sejmiku. Z kolei podkanclerzy litewski starał się o współpracę marszałka kowieńskiego podczas obrad¹⁵⁰. Stronników dworskich czekała na tym sejmie walka z Potockimi, którzy nie osiągnąwszy uznania przez dwór swej przewagi nad Czartoryskimi, dążyli do zerwania obrad. Dla ułatwienia tego starali się o umieszczanie w instrukcjach spraw, które można wykorzystać w obstrukcji sejmowej. Tymczasem dwór proponował ograniczenie się do kwestii reformy sądownictwa¹⁵¹.

Właśnie poprawy działania Trybunału dotyczył pierwszy punkt instrukcji przeznaczonej dla posłów kowieńskich, Antoniego Zabielly i Szymona Sirucia. Zaznaczano, że z woli króla sejm ma się zająć tylko sądownictwem, ale gdyby mówiono o innych sprawach, posłowie winni postępować według dawniejszych instrukcji. Nie było to zupełnie zgodne z żądaniem republikantów, którzy domagali się zwołania sejmu nadzwyczajnego tylko w celu naprawy sądownictwa. Niemniej stosunkowo niewiele punktów instrukcji dotyczyło innych kwestii, przede wszystkim wzmocnienia pozycji Wielkiego Księstwa Litewskiego. W sprawie korektury jurysdykcji posłowie mieli dość dużą swobodę, zalecano im przede wszystkim sięgać do dawnych projektów, a w dalszych punktach dodawano kilka propozycji dotyczących zwłaszcza uprawnień pisarza ziemskiego wileńskiego. Urząd ten sprawował stronnik Radziwiłła, Andrzej Abramowicz. Popierano też prywatne sprawy

¹⁴⁸ Ibidem, s. 321–325.

¹⁴⁹ Z czasem można też dostrzec zyski, które przyniosła Zabiellom ta współpraca. Por. s. 48.

¹⁵⁰ M. F. Czartoryski do A. Zabielly, 4 VII 1750, BC 3880, s. 167; A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 10 VI [1750], AR V 18197/5, s. 51–52; tenże do tegoż, 20 VI 1750, AR V 18197/1, s. 123.

¹⁵¹ Z. Zielińska, *Walka „Familii”*, s. 308.

Abramowicza, więc punkty te można uznać za ukłon w stronę hetmana. Nie zanedbano także punktu korzystnego dla Familii, broniąc podskarbiego Flemminga w związku z krzywdami spowodowanymi przez rosyjskie nadużycia¹⁵². Układający instrukcję starali się zatem utrzymać ją w tonie zgodnym z żądaniami dworu, lecz zamieścili też punkty sprzyjające stronnictwu radziwiłłowskiemu. Natomiast podczas sejmiku Antoni Zabiello skłonny był chyba współpracować z Familią. Znalazł się między przedstawicielami stronnictwa reformatorskiego, którzy chcieli odroczyć sesję, kiedy poseł bełski Antoni Wydzga wstrzymał obrady. Zapewne postępowanie marszałka kowieńskiego w tej sytuacji miało zapobiec zerwaniu sejmiku¹⁵³.

Zabiellom nadal udawało się więc lawirować między Familią a stronnictwem radziwiłłowskim. Okazało się jednak, że nie tylko walka potężnych stronnictw może zagrozić „niezrywalności” sejmików, ale także lokalna rywalizacja liderów kowieńskich. W razie konfliktu między nimi, przywódcą ugrupowań litewskich, a przynajmniej Familii, zależało na pozytywnych efektach obrad nie mniej, niż miejscowym politykom. Przed sejmikiem deputackim 1751 r., według informacji posiadanych przez Michała Fryderyka Czartoryskiego, doszło do zaostrzenia rywalizacji między Antonim Zabiellą a Szymonem Siruciem. Księżę obawiał się, że może ona doprowadzić do zerwania sejmiku, do czego usilnie dążył starosta kowieński, być może działający bez porozumienia ze swym protektorem¹⁵⁴. Nie znamy przyczyn konfliktu między urzędnikami kowieńskimi, ale prawdopodobnie był on związany z ich ambicjami politycznymi. We wrześniu 1750 r. Szymon Siruc uzyskał godność miecznika litewskiego¹⁵⁵. Awans kolegi mógł wzbudzić zazdrość Antoniego Zabielly, który w tym czasie wspierał starania swego kuzyna Jana o urząd senatorski lub dygnitarski¹⁵⁶.

Michał Fryderyk Czartoryski miał nadzieję na pogodzenie rywali i dojsie sejmiku. Spodziewał się poparcia Zabielly i Sirucia dla kandydatury jednego ze swych stronników, a mianowicie Ignacego Łopacińskiego, podkomorzego orszańskiego Chrapowickiego lub podkomorzycza wileńskiego Horaina¹⁵⁷.

¹⁵² Dyrektorem sejmiku nie był żaden z Zabiellów, lecz szwagier Sirucia, Stanisław Prozor, „Akt instrukcji”, 23 VI 1750, LVIA SA 13697, k. 178–183; *Diariusze sejmowe*, t. 3, s. 29; W. Konopczyński, *Abramowicz Andrzej*, PSB, t. 1, s. 11; Z. Zielińska, „*Walka Familii*”, s. 308; M. Wyszomirska, *op. cit.*, s. 167.

¹⁵³ *Diariusze sejmowe*, t. 3, s. 14; Z. Zielińska, „*Walka Familii*”, s. 310.

¹⁵⁴ M. F. Czartoryski do M. Sapiehy, 20, 27 XI 1750, BN 4943, s. 124, 127.

¹⁵⁵ P. P. Romaniuk, *Siruc Szymon*, s. 578.

¹⁵⁶ Por. s. 30–31.

¹⁵⁷ M. F. Czartoryski do M. Sapiehy, 20 XI 1750, BN 4943, s. 124; A. Macuk. *Barac’ba magnackih grupowak u WKL*, s. 344. Autor na podstawie korespondencji Sapiechów wskazuje jedynie kandydaturę podkomorzego Jana Horaina.

Pisał do Zabielly: „Wielce mnie to czyni żałośnym, gdy mi daje się słyszeć, że nie ukojone emulacje między W.M.W.M. Panami, primatum w powiecie kowieńskim mającemi, zdają się minitarii divisio studijis niedobry skutek następującego sejmiku gromnicznego, z ruiną chwalebnie dotąd przykładowego od lat kilkudziesiąt zwyczaj, że uno sensu et labio eveniebat zawsze dochodzenie w tym powiecie sejmików”¹⁵⁸. Rzeczywiście zaskakujący jest fakt, że politycy kowieńscy tak łatwo chcieli poświęcić sejmik, o którego utrzymanie wielokrotnie ofiarnie walczyli. Wątpliwe jest, aby plan zerwania był częścią ich taktyki politycznej, ponieważ nie można znaleźć dla niej uzasadnienia. Pogłoski o zagrożeniu sejmiku nie przyniosły kowieńskim liderom żadnych korzyści, a tylko podważyły wiarę Czartoryskiego w ich skuteczność.

Jeszcze przed sejmikami udało się uspokoić konflikt kowieńskich liderów, więc magnaci zajęli się typowaniem kandydatów na funkcję deputatów. Hetman Radziwiłł odrzucił kandydaturę Franciszka Tyzenhauza, z kolei podkanclerzy Czartoryski sprzeciwiał się wyborowi Antoniego Kulwińskiego i nieznanego z imienia Łoszela, podobno popieranego przez Radziwiłła. Podkanclerzy nie zamierzał już promować swych przyjaciół, co było zapewne rezultatem obaw o dojsie sejmiku. Zabiello starał się przywrócić zaufanie Czartoryskiego w efekty sejmików, wreszcie przekonał księcia, by zdecydował się, zgodnie z wcześniejszymi planami, wystawić w Kownie Ignacego Łopacińskiego. Podkanclerzy podkreślał, że realizacja tak późnej decyzji będzie szczególną zasługą Zabielly¹⁵⁹. Marszałek kowieński okazał się skutecznym współpracownikiem, gdyż kandydat Familii został deputatem wraz z Józefem Lindemannem¹⁶⁰. Ten drugi był prawdopodobnie kandydatem radziwiłłowskim, mimo to Zabiello musiał tłumaczyć się hetmanowi z przebiegu sejmiku. Usprawiedliwiał wybór Łopacińskiego tym, że inni kandydaci nie przybyli, prawdopodobnie zniechęceni plotkami o planach zerwania¹⁶¹. Przewaga Familii na tym sejmiku potwierdza hipotezę o współpracy Zabiellów z tym stronnictwem¹⁶².

¹⁵⁸ M. F. Czartoryski do A. Zabielly, 9 XII 1750, BC 3880, s. 175.

¹⁵⁹ Można się domyśleć, że obwiniając własnych przyjaciół o to opóźnienie, miał na myśli Sirucia, M. F. Czartoryski do A. Zabielly, 9 XII 1750, 13 I, 1 II 1751, BC 3880, s. 175, 185, 187; A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 3, 9 II 1751, AR V 18197/1, s. 131–133.

¹⁶⁰ *Deputaci*, s. 229. Również Jan Dominik Łopaciński miał pisać do Zabielly w sprawie wyboru deputatów, A. Zabiello do J. D. Łopacińskiego, 24 II 1751, LVIA F1135, 14, 15, k. 212.

¹⁶¹ A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 9 II 1751, AR V 18197/1, s. 132–133.

¹⁶² Jesienią 1751 r. Zabiello przebywał w Wolczynie i liczył na wsparcie Czartoryskiego i Łopacińskiego w procesie o Orłowszczyznę, A. Zabiello do J. D. Łopacińskiego, 8 IX, 16 XI 1751, LVIA F1135, 14, 15, k. 209–209v, 214. Por. aneks.

Marszałek kowieński porozumiewał się też z podkanclerzym w kwestii starań o uspokojenie konfliktu, do którego doszło na sejmiku żmudzki. Obaj planowali utrzymanie deputacji z tego powiatu dla Michała Gorskiego, co też udało się zrealizować. Jednak deputaci żmudzcy podczas inauguracji nie zostali dopuszczeni do koła trybunalskiego pod pretekstem rozdwojenia sejmiku. Czartoryski mimo to wyrażał wdzięczność Zabielle za jego wysiłki w tej sprawie, a o niepowodzenie obwiniał starostę żmudzkiego Józefa Tyszkiewicza. Niedopuszczenie deputatów żmudzkich było jedynym niepowodzeniem Familii. Radziwiłł w całym składzie Trybunału litewskiego mógł liczyć na zaledwie dwóch deputatów. Hetman przygotowywał się do zwalczania deputatów związanych z Familiją podczas inauguracji, ale również Czartoryski gotował się do walki, sprowadzając do Wilna zastępy szlachty z ekonomii administrowanych przez Jerzego Flemminga. Także Zabiello na prośbę podkanclerzego przybył na reasumpcję i wspierał poczynania podskarbiego. Ostatecznie Radziwiłł zdecydował się na kompromis¹⁶³.

Współpraca Antoniego Zabielly z Familiją kontynuowana była na sejmiku gromnicznym 1752 r. Wydaje się, że wzrosło zaufanie Michała Fryderyka Czartoryskiego do marszałka kowieńskiego. Po tradycyjnej prośbie o wybór zacnych i sprawiedliwych deputatów, książę zwracał się do Zabielly o wyrażenie opinii oraz wskazanie optymalnych kandydatów kowieńskich¹⁶⁴. Deputatami w Kownie zostali Jan Horain i Mikołaj Prozor¹⁶⁵. Kandydatura pierwszego z nich jako istotnego stronnika Familii najprawdopodobniej została wskazana przez księcia, który przeznaczył go do marszałkostwa skarbowego¹⁶⁶. Niemniej drugi, jako obywatel kowieński, choć był siostrzeńcem rywalizującego z Zabiellami Sirucia, mógł rzeczywiście zostać zaproponowany przez marszałka kowieńskiego. Antoni Zabiello kolejny raz współdziałał z Familiją, uspokajając konflikty także na Żmudzi¹⁶⁷.

Marszałek kowieński, mimo wzmocnienia związków z Familiją, wciąż dbał o zachowanie pozorów wobec Radziwiłła i prowadził z nim bogatą korespondencję¹⁶⁸. Po niepomyślnym dla księcia przebiegu sejmików wyjaśniał, że kandydatura Horaina została mu narzucona. Prozor natomiast miał zostać wybrany w miejsce nieznanego z imienia radziwiłłowskiego dzierżawcy Hoppena, gdyż ten nie przybył na sejmik. Poza tym Zabiello usprawiedliwiał się przekonaniem, że książę, nie mając spraw w Trybunale, nie

¹⁶³ M. F. Czartoryski do A. Zabielly, 13 IV, 16 V 1751, BC 3880, s. 191, 195; Z. Zielińska, *Walka „Familii”*, s. 333–334; *Deputaci*, s. 229.

¹⁶⁴ M. F. Czartoryski do A. Zabielly, 1752, BC 3880, s. 203.

¹⁶⁵ *Deputaci*, s. 233; „Akt kredensu”, 12 II 1752, LVIA SA 13697, k. 992.

¹⁶⁶ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 336; Z. Zielińska, *Walka „Familii”*, s. 354.

¹⁶⁷ M. F. Czartoryski do A. Zabielly, 6 III 1752, BC 3880, s. 207.

¹⁶⁸ Por. s. 48.

będzie przywiązywał wagi do przebiegu sejmików. Tłumaczenia te nie są oczywiście wiarygodne, niemniej mogą do pewnego stopnia wskazywać, kto zaproponował kandydatów kowieńskich¹⁶⁹. Starania o zachowanie przychylności Radziwiłła okazały się jednak skuteczne, ponieważ książę deklarował zadowolenie z przebiegu sejmików, podkreślając swe zaufanie do liderów kowieńskich¹⁷⁰. Zabięłło wyrażał też żal z powodu planowanej nieobecności Radziwiłła na reasumpcji Trybunału, wspominając o konflikcie między zięciami Czartoryskiego, Jerzym Flemmingiem a Michałem Antonim Sapiehą¹⁷¹. Zachęcanie Radziwiłła do wykorzystania tego sporu wskazuje, że lojalność Zabięłły wobec Familii była wątpliwa.

Mimo problemów wewnętrznych Familii inauguracja Trybunału przebiegła pomyślnie dla tego stronnictwa, tym bardziej że nie uczestniczył w niej Radziwiłł¹⁷². Marszałkiem Trybunału został Szymon Siruć, który był deputatem z Grodna¹⁷³. Fakt, że starosta kowieński nie był deputatem ze swego powiatu sugeruje, iż po próbie zerwania sejmiku w poprzednim roku mógł nie czuć się tam pewnie. Siruć zabiegał o poparcie Radziwiłła w staraniach o deputację i marszałkostwo¹⁷⁴. Prawdopodobnie wynikało to z chęci zapobieżenia ewentualnym sprzeciwom stronników Nieświeża, ale mogło też sugerować dobre stosunki z hetmanem. Również Zabięłło, tłumacząc się Radziwiłłowi z działań na sejmiku kowieńskim, powoływał się na ustalenia z Siruciem¹⁷⁵. Jednocześnie Czartoryski usprawiedliwiał się Zabielle, że nie mógł odmówić Siruciowi zgody na uzyskanie królewskiej Kormiałów¹⁷⁶. Niemniej przez kolejny rok nasiliła się współpraca Zabięłły z księciem w polityce powiatowej, gdyż zajęty funkcją marszałka trybunalskiego Siruć zaniedbał sejmiki kowieńskie. Niewątpliwie jego wysiłki w Trybunale przyczyniły się do pozyskania przez niego kasztelanii witebskiej¹⁷⁷.

Przed sejmem 1752 r. Czartoryscy zdecydowali się popierać przygotowywany przez dwór projekt elekcji *vivente rege* i starali się porozumieć

¹⁶⁹ A. Zabięłło do M. K. Radziwiłła, 8 II 1752, AR V 18197/2, s. 5–6.

¹⁷⁰ M. K. Radziwiłł do A. Zabięłły, 5 III 1752, AR IV 874, s. 131.

¹⁷¹ A. Zabięłło do M. K. Radziwiłła, 20 III 1752, AR V 18197/2, s. 8; M. K. Radziwiłł do A. Zabięłły, 21 III 1752, AR IV 874, s. 168.

¹⁷² Z. Zielińska, *Walka „Familii”*, s. 335.

¹⁷³ P. P. Romaniuk, *Siruć Szymon*, s. 578; *Deputaci*, s. 231–232.

¹⁷⁴ S. Siruć do M. K. Radziwiłła, 6 I 1752, AR V 14406/2, s. 2, 4.

¹⁷⁵ A. Zabięłło do tegoż, 8 II 1752, AR V 18197/2, s. 5–6.

¹⁷⁶ M. F. Czartoryski do A. Zabięłły, 25 VI 1752, BC 3880, s. 211.

¹⁷⁷ P. P. Romaniuk, *Siruć Szymon*, s. 578. Charakterystyczne dla ówczesnych stosunków politycznych jest to, że współpraca z Familią nie przeszkodziła Zabielle w 1752 r. procesować się z Michałem Massalskim, „Dowód pozwu J.W.J.P. Michała Massalskiego”, 17 VIII 1752, LVIA SA 13698, k. 277–277v.

z innymi magnatami, tworząc wspólny „blok wyborczy”¹⁷⁸. W lipcu 1752 r. Antoni i Józef Zabiellowie przebywali prawdopodobnie w Wołczynie, gdzie ustalili z księciem, że pierwszy z nich zostanie posłem z powiatu kowieńskiego. Drugim kandydatem był stolnik kowieński Ludwik Chełchowski, który związał się z Familją, chcąc wykorzystać jej dobre stosunki z dworem¹⁷⁹. Na sejmikach zrealizowano ten plan, z tym że zamiast Ludwika wybrano jego brata Ignacego Chełchowskiego¹⁸⁰. Czartoryscy uzyskali wtedy przewagę na sejmikach większości powiatów¹⁸¹.

Wydaje się, że, mimo związków z Czartoryskimi, Antoni Zabiello skutecznie podtrzymywał poprawne stosunki ze stronnictwem radziwiłłowskim. Pewnym ułatwieniem mogła być dla niego poprawa relacji między Nieświeżem a Wołczynem przed sejmem 1752 r. Mimo to Radziwiłłowie promowali własnych kandydatów na posłów¹⁸². Przywódcy tego ugrupowania wciąż jeszcze liczyli na współpracę z marszałkiem kowieńskim na omówionych sejmikach. W czerwcu 1752 r. Karol Stanisław Radziwiłł prosił Zabiellę, by posłem z powiatu kowieńskiego został jego stryj, podkomorzy litewski¹⁸³. Jego ojciec miał chyba jednak odmienną koncepcję, gdyż w sierpniu promował do tej funkcji Antoniego Michała Paca. Książę wspominał, że ma zapewnione poparcie stolnika i surogatora powiatu upickiego¹⁸⁴. Zapewne chodziło tu o surogatora kowieńskiego Szymona Zabiellę oraz byłego stolnika, aktualnie zaś wojskiego upickiego Jerzego Białożora lub ewentualnie nowo obranego stolnika Andrzeja Staszewskiego.

Zabiellowie ponownie musieli tłumaczyć się Radziwiłłowi z niepomysłnego dla niego przeprowadzenia sejmiku kowieńskiego. Antoni wyjaśniał, że kandydatura Antoniego Paca spotkała się na sejmiku z silnym sprzeciwem i rywalizacją Ludwika Chełchowskiego, popieranego przez Barbarę Radziwiłłową. Przekonywał, że gdyby nawet wraz z Pacem zostali posłami, protestacje uniemożliwiłyby im aktywność na sejmie. Kandydatura Ignacego

¹⁷⁸ W. Konopczyński, *Sejm grodzieński 1752*, Lwów 1907, s. 66.

¹⁷⁹ M. F. Czartoryski do M. Sapiehy, 29 VII 1752, BN 4943, s. 203; tenże do A. Zabielly, 23 VIII 1752, BC 3880, s. 215; Z. Zielińska, *Walka „Familii”*, s. 355; A. Macuk, *Barac’ba magnackih grupowak u WKL*, s. 357.

¹⁸⁰ *Diariusze sejmowe*, t. 3, s. 132; A. Macuk, *Barac’ba magnackih grupowak u WKL*, s. 328, 360–361.

¹⁸¹ W. Konopczyński, *Sejm grodzieński*, s. 71.

¹⁸² *Ibidem*, s. 66.

¹⁸³ K. S. Radziwiłł do A. Zabielly, 21 VI 1752, AR IV, 245, s. 32. Nie jest pewne, o kogo chodziło, ponieważ stryj K. S. Radziwiłła, Hieronim Florian, był aktualnie chorążym litewskim, natomiast podkomorzym był Jan Karol Mniszczek, *Urzednicy*, t. 11, s. 29, 151.

¹⁸⁴ M. K. Radziwiłł do A. Zabielly, 16 VIII 1752, AR IV 449, s. 19. A. Macuk omyłkowo wiąże treść tego listu z sejmikiem 1754 r., A. Macuk, *Barac’ba magnackih grupowak u WKL*, s. 383.

Chełchowskiego miała być natomiast zaakceptowana przez Paca. Podobną treść miały wyjaśnienia przesłane Radziwiłłowi przez Szymona Zabiellę¹⁸⁵. Hetman odpowiadał mu podobnie jak po poprzednim sejmiku, że ufa dobrej woli Zabiellów, więc jest zadowolony z przebiegu sejmiku zgodnie z ich planami¹⁸⁶. Charakterystyczne jest, że nie mamy śladów kontaktów surogatora kowieńskiego z Familią, natomiast trwale są jego związki z Radziwiłłem¹⁸⁷. Można zatem przypuszczać, że Zabiellowie zastosowali swą tradycyjną taktykę i mimo zbliżenia rodziny do Czartoryskich jeden z jej członków pozostał w przeciwnym obozie, by w razie potrzeby zabezpieczyć możliwość odwrotu.

Usprawiedliwiając się z przebiegu sejmiku Antoni Zabiello wspominał, że nie chciał ryzykować niemożności uczestnictwa w obraniu marszałka sejmowego. Być może myślał już wtedy o zdobyciu dla siebie laski, o którą bezskutecznie starał się na początku obrad¹⁸⁸. Hipotezę tę potwierdza list, w którym Zabiello wyrażał nadzieję na wpływ Radziwiłła w sprawie ustalenia kandydata na marszałka¹⁸⁹. Antoni nie miał jednak większych szans na laskę sejmową, ponieważ już wcześniej przeznaczono do niej Jana Massalskiego¹⁹⁰.

Można przypuszczać, że po kolejnym rozczarowaniu Michał Kazimierz Radziwiłł stracił w końcu nadzieję na współpracę z Zabiellami. Zachowane źródła sugerują, że w 1753 r. jego korespondencja z marszałkiem kowieńskim zamarła i nie porozumiewał się z żadnym z Zabiellów w kwestii sejmików deputackich¹⁹¹. Ich rezultat ustalony został między marszałkiem kowieńskim a Michałem Fryderykiem Czartoryskim. Książę zakładał, że przeznaczony zapewne już wtedy na marszałka Ignacy Wołk Łaniewski nie będzie kandydował w Kownie ze względu na przeszkody ze strony Chełchowskich, którzy widocznie nie wszyscy byli związani z Familią. Czartoryski popierał więc kandydaturę Michała Gorskiego i pozostawiał obywatelom kowieńskim swobodę wyboru drugiego deputata, odrzucając jedynie Chełchowskiego. Zwracał się też w sprawie sejmiku do Szymona Sirucia i Ludwika Kulwińskiego, co wskazuje, że w powiecie znów wzrosła w siłę konkurencja dla Zabielly. Kasztelan witebski nadal jednak nie

¹⁸⁵ A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 22 VIII 1752, AR V 18197/2, s. 11–13; S. Zabiello do tegoż, 21 VIII 1752, AR V 18210, s. 18–20.

¹⁸⁶ M. K. Radziwiłł do S. Zabielly, 14 VIII 1752, AR IV 874, s. 348.

¹⁸⁷ Por. s. 64.

¹⁸⁸ *Diariusze sejmowe*, t. 3, s. 46–47. Zabiello był wśród posłów do króla, którzy informowali o wyborze marszałka.

¹⁸⁹ A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, b. d., AR V 18197/5, s. 49–50.

¹⁹⁰ W. Konopczyński, *Sejm grodzieński*, s. 56.

¹⁹¹ A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, AR V 18197/1.

uczestniczył w obradach¹⁹². Nasilił się poza tym jego konflikt z Antonim Zabiellą, z którym przez kilka lat procesował się w sprawach majątkowych. Marszałek kowieński oskarżał starostę między innymi o uzurpowanie sobie pierwszeństwa oraz stosowanie przemocy na sejmikach, natomiast Siruc zarzucał przeciwnikowi samowolne wysuwanie kandydatów do funkcji i obieranie ich przy pomocy uzbrojonych ludzi¹⁹³. Można się domyśleć, że w zarzutach tych była pewna przesada, ale pokazują one, w jaki sposób obie strony starały się przeprowadzać sejmiki.

Spełniając życzenia księcia Zabiello, mimo przewidywanych przeszkód, doprowadził do wyboru dwóch stronników Familii, a więc Ignacego Wołka Łaniewskiego i Michała Gorskiego. Wybór ten miał tym większe znaczenie, że pierwszy z nich został marszałkiem Trybunału, a drugiego Czartoryski promował do laski skarbowej. Książę prosił też marszałka kowieńskiego o udział w inauguracji Trybunału i poparcie dla działań Flemminga. Tradycyjnie już niemal Czartoryski dziękował Zabielle za starania o spokojny przebieg sejmiku żmudzkiego. Marszałek kowieński miał przeciwdziałać protestacjom wobec deputatów żmudzkich i wydaje się, że tym razem popierane przez Familię wysiłki przyniosły rezultat. O współpracy z Antonim Zabiellą świadczy też fakt, że Czartoryski usprawiedliwiał przed nim działania Sirucia na sejmikach nowogródzkim i kowieńskim. Może książę uprzedzał w ten sposób ewentualne oskarżenia Zabielly. Ostatni list, w którym wyrażał wdzięczność za przebieg sejmików, Czartoryski kończył pochlebny dopiskiem „continuo tego żałuję, że Pan Bóg nie umieścił Czerwony Dwór bliższym Wołczyńna”. Wydaje się, że nie były to puste słowa, ponieważ w tym samym roku Jerzy Flemming puścił Zabielle w dzierżawę położoną bliżej Wołczyńna Rzeczycę, nie żądając przy tym uiszczenia należnych opłat¹⁹⁴. Była to nagroda za zasługi Zabielly, a jednocześnie sposób przywiązania go na przyszłość do Familii. Wydaje się zatem, że 1753 r. można uznać za szczyt współpracy marszałka kowieńskiego z tym stronnictwem.

Tymczasem sytuacja Familii w Rzeczypospolitej uległa zdecydowanej zmianie. Już od jakiegoś czasu przed sejmem 1752 r. pozycja tego ugrupowania na dworze słabła, podważana dodatkowo przez przyszłego twórcę partii dworskiej, Jerzego Mniszcha. Czartoryscy, chcąc przeciwną do swą stronę część republikanów, podzielili się z nimi ordynacją ostrogską

¹⁹² M. F. Czartoryski do A. Zabielly, 10 I, 7 II, 1753, BC 3880, s. 219–223.

¹⁹³ „Proces w sprawie W.J.P. Zabielly”, 10 IV 1754, LVIA SA 4766, k. 255–258; Akta procesowe Zabielly z Siruciem, 1754–1755, LVIA F716, 2, 132, k. 100–127.

¹⁹⁴ M. F. Czartoryski do A. Zabielly, 21, 28 II, 28 III, 25 IV 1753, BC 3880, s. 225–239; *Deputaci*, s. 235–236; „Akt kredensu”, 5 II 1753, LVIA SA 13699, k. 390; M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 363, 450. Por. aneks.

w ramach tak zwanej transakcji kolbuszowskiej¹⁹⁵. Tymczasem pod wpływem propagandy prowadzonej przez przeciwników transakcji kolbuszowskiej zachwiała się pozycja Familii wobec dworu, a skutek tego także ich współpraca z Zabiellami.

Przed sejmikiem deputackim 1754 r. Michał Fryderyk Czartoryski miał już wątpliwości co do współdziałania liderów kowieńskich. Pytał Antoniego Zabiellę, czy może liczyć na wybór w powiecie kowieńskim osoby promowanej do marszałkostwa trybunalskiego i skłaniał się do kompromisu, chcąc podzielić się mandatami deputackimi. Obawiał się jednak całkowitej porażki na sejmiku, w związku z czym w jednym z listów starał się wymusić współpracę Zabielli. Kanclerz wyrzucał marszałkowi kowieńskiemu, że łatwo byłoby spełnić jego wolę w kwestii sejmików deputackich i nie zamierzał dopuścić do wyboru dwóch kandydatów przeciwnego stronnictwa: „Wyrażeni stamtąd do deputacji kandydaci cale nie są ad placitum mei, przecież J.P. Kulwiński ut cunqui tolerabilis, lecz J.P. Łoszela tolerantiam wyperswadować sobie nie mogę. Przyznam się candido W.M.W.M. Panu, że byłbym kontent, gdyby terażniejszy sejmik powiatu W.M.W.M. Państwa, lubo dotąd wszystkie przykładowie i chwalebnie dochodziły, sine meo concursu, do czego żadnych nie czynię i czynić nie myślę kroków, ale z jakich aliunde przyczyn irritate rozszedł się, bo terażniejsze rerum cyrkumstancje quam maxime exiguntur, abyśmy poufałych in subselio Trybunału W.X.L. mieli przyjaciół, a kandydatów kowieńskich in horum numero liczyć nie mogę”. Czartoryski gotów był więc zgodzić się na odrzucanego we wcześniejszych latach Antoniego Kulwińskiego. Możliwe jednak, że w tym czasie Kulwiński zbliżył się do księcia. Niewykluczone, że z tego roku pochodzi list, w którym Zabiello dziwił się jego działaniom wbrew Radziwiłłowi, mimo związków rodziny Kulwińskich z hetmanem. Mimochodem kanclerz wskazywał kandydaturę starosty nowomłyńskiego Onufrego Białozora. W razie wyboru dwóch wrogich deputatów dopuszczał możliwość zerwania sejmiku. List ten pokazuje nie tylko determinację Czartoryskiego, ale też jego chęć utrzymania współpracy z Zabiellą. Wskazuje na nią przemycenie gróźb pośród dłuższych partii utrzymanych w życzliwym czy nawet pochlebnym tonie i sugestii rozwiązania kompromisowego¹⁹⁶.

Antoni Zabiello także zapewne nie chciał zrywać z Czartoryskim, być może przestraszyły go groźby niedojścia sejmiku. Przyjechał do Wołczyna, by naradzić się z księciem w tej kwestii. Zaproponował kandydaturę Jerzego

¹⁹⁵ M. Czeppe, *Kamaryla Pana z Dukli. Kształtowanie się obozu politycznego Jerzego Augusta Mniszcha 1750–1763*, Warszawa 1998, s. 44–45.

¹⁹⁶ M. F. Czartoryski do A. Zabielli, 29 X, 19 XI 1753, BC 3880, s. 243–249; A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, b. d., AR V 18197/5, s. 76.

Szemiotha, którego książe nie znał, lecz Zabieliło przekonywał Czartoryskiego, że Radziwiłłowie są nieprzychylni tej rodzinie. Z listu marszałka kowieńskiego do hetmana Radziwiłła wiemy jednak, że adresat przed sejmikiem zmienił stosunek do Szemiotha, więc jego kandydatura była po myśli hetmana. Niewykluczone, że domniemana przychylność Radziwiłła była tylko usprawiedliwieniem poparcia Zabieliły dla tego kandydata.

Czartoryski mimo obaw starał się okazać marszałkowi kowieńskiemu zaufanie. Pytał go o plany hetmana Radziwiłła przekazania łaski trybunalskiej Antoniemu Pacowi oraz o kandydatów na miecznikostwo kowieńskie. Zalecał nie dopuścić do deputacji Paca, który według przeciwnego stronnictwa miał stosunkowo duże szanse na elekcję w Kownie. Książę wspominał Zabielle, że Ludwik Chełchowski proponował mu kandydatury Kulwińskiego, Łoszela lub cześnika zakroczymskiego Antoniego Babeckiego, również nieznanego księciu. W odpowiedzi Zabieliło relacjonował Czartoryskiemu swą wizytę u Hieronima Floriana Radziwiłła, wskazując na umiarkowany stosunek księcia chorążego do kanclerza. Wspominał też, że Radziwiłłowie nie proszą otwarcie o promocję Paca, który podobno zamierza kandydować w Kownie. Czartoryski osiągnął porozumienie z Zabieliłą, nie był go jednak najwyraźniej pewny, skoro próbował zapewnić sobie pomoc Sirucia, przekonując go, że może liczyć jedynie na niego¹⁹⁷. Stosował zatem wobec potencjalnych stronników analogiczną metodę, jak Zabieliłowie wobec swych promotorów.

Mimo obaw księcia na sejmiku kowieńskim wybrano ostatecznie deputatów zadowolających Familię, a mianowicie Antoniego Kulwińskiego i Jerzego Szemiotha¹⁹⁸. Żaden z nich nie był jednak stronnikiem Czartoryskich, co wskazuje na osłabienie pozycji Familii. Co ciekawe, przed tym Trybunałem Zabieliło promował na regencję grodzką Jana Truskowskiego, który potem był działaczem faksji zabieliłowskiej¹⁹⁹. Być może już wcześniej związany był z Zabieliłami, co by znaczyło, że marszałek wystawiał własnego kandydata niezależnie od magnatów.

Pomimo osłabienia współpracy Czartoryski ciągle wykorzystywał wpływy Antoniego Zabieliły w sąsiednich powiatach. Marszałek kowieński pozyskał dla Familii przychylność koniuszego upickiego Ignacego Marcinkiewicza, który obiecywał starać się o wybór deputatów (zapewne upickich) po myśli

¹⁹⁷ M. F. Czartoryski do A. Zabieliły, 3 XII 1753, BC 3880, s. 251–252; tenże do M. Sapielhy, 14 I 1754, BN 4943, s. 288; A. Zabieliło do M. K. Radziwiłła, 5 II 1754, AR V 18197/2, s. 14–15; tenże do Gorskigo, 16 I 1754, ZMRP 86, s. 29; A. Macuk, *Barac'ba magnackih grupowak u WKL*, s. 380.

¹⁹⁸ M. F. Czartoryski do A. Zabieliły, 18 II 1754, BC 3880, s. 255; J. Flemming do tegoż, II 1754, BC 2375, s. 9; *Deputaci*, s. 240.

¹⁹⁹ A. Zabieliło do Gorskigo, 16 I 1754, ZMRP 86, s. 29.

księcia. Czartoryski prosił jednocześnie marszałka kowieńskiego o poparcie Jerzego Siemaszki, Antoniego Giełguda i starosty użwęckiego Woyny na funkcje deputatów żmudzkich. Jednak zarówno na Żmudzi, jak i w Upicie starania Zabielle przyniosły jeszcze mniejsze rezultaty niż w Kownie, ponieważ na Trybunale brakowało deputatów z obu tych sejmików²⁰⁰. Kanclerz był natomiast wdzięczny Zabielle za to, że na jego prośbę wspierał Familię podczas fundacji trybunału²⁰¹.

Czartoryski miał również pewne problemy z pomyślnym przebiegiem sejmiku poselskiego 1754 r., który Radziwiłł chciał wykorzystać do przeciwdziałania transakcji kolbuszowskiej²⁰². Kanclerz, podobnie jak w przypadku deputatów, z góry zgadzał się na kompromis na sejmiku kowieńskim. Tradycyjnie korespondował z Zabiellą, który sam miał się zająć sejmikiem w związku z podróżą Sirucia do Warszawy, gdzie przebywał kanclerz. Czartoryski promował w tym roku na posła kowieńskiego Józefa Zabiellę, którego związki z Familją już wcześniej można było zauważyć. Kanclerz akceptował też kandydaturę rekomendowanego przez Radziwiłła we wcześniejszych latach Antoniego Paca. Odrzucał natomiast starania Józefa Prozora, który, jako siostrzeniec Sirucia, był prawdopodobnie bliższy Familii. Książę podkreślał, że zależy mu na dojściu sejmiku, więc Prozor musi ustąpić. Siruc natomiast popierał kandydaturę swego siostrzeńca i niewymienionego z imienia Skorulskiego²⁰³. Życzenia Czartoryskiego stanowiły niemal zapowiedź wydarzeń, które nastąpiły na sejmiku.

Na początku zgromadzenia wojski kowieński Stanisław Prozor żądał dyrekcji sejmikowej dla siebie lub poselstwa dla swego syna Józefa. Drugi z nich zdecydował się na ustępstwo, ale ojciec obstawał przy swym życzeniu. Na skutek oporu Zabiellów Prozorowie wnieśli do grodu manifest podpisany przez około sześćdziesięciu przedstawicieli drobnej szlachty, a tylko jednego urzędnika (wojskiego). Protestowali w tym dokumencie przeciw działaniom Szymona, Józefa i Jana Zabiellów oraz Dominika Medekszy, którzy mieli uzurpować sobie dyrekcję sejmiku i nie dopuszczać do poselstwa nikogo

²⁰⁰ M. F. Czartoryski do A. Zabielle, 19 XI 1753, BC 3880, s. 247–250.

²⁰¹ Tenże do tegoż, 22 IV, 12 V 1754, BC 3880, s. 263, 265; A. Zabiello do Gorskiego, 16 I 1754, ZMRP 86, s. 29.

²⁰² Hetmani wielcy litewski i koronny starali się doprowadzić do potępienia transakcji na sejmiku kowieńskim, M. K. Radziwiłł do A. Zabielle, AR IV 876, s. 374–375; A. Macuk, *Barac'ba magnackih grupowak u WKL*, s. 382–383.

²⁰³ M. F. Czartoryski do A. Zabielle, 4 VIII 1754, BC 3880, s. 267–268. Prawdopodobnie przed tym sejmikiem Szymon Siruc popierał kandydaturę starosty puńskiego Michała Ksawerego Sapiehy i Paca, uzasadniając to obawą przed zerwaniem sejmiku. Miał nadzieję, że Czartoryski pozyska Zabiellę na rzecz kandydatury pierwszego z nich, a odwiedzie go od promowania swych braci i Lindemanna, S. Siruc do Sapiehy, 1 VIII 1754, LMAB F139–4192, k. 5.

prócz własnych kandydatów. Kandydatami tymi byli zaś wskazani przez Czartoryskiego Pac i Zabiellę. Protestujący nie zgadzali się też na odbywanie sejmiku w kościele Bernardynów zamiast na zamku. Pozostała na sejmiku szlachta zgodnie z sejmikowymi zwyczajami wysłała do nich jako posłów Jerzego Montwiłła, Karola Mejera i Ludwika Terpiłowskiego, ale ci wrócili z niczym. Nie bacząc zatem wniesioną protestację przeprowadzono wybór wymienionych wyżej posłów pod dyktando Jana Zabielli. Spowodowało to kolejny manifest przeciw sejmikowi, tym razem podpisany przez zaledwie kilku obywateli, między którymi znaleźli się cześnik, koniuszy i dwaj pisarze kowieńscy²⁰⁴.

Nieobecność Antoniego Zabielli na oprotestowanym sejmiku może pośrednio potwierdzać jego zasługi dla utrzymywania sejmików kowieńskich. Główną przyczyną zerwania były prawdopodobnie tłumione przez Zabiellów ambicje polityczne innych działaczy kowieńskich, których przedstawicielami stali się w tym wypadku Prozorowie. Pewien wpływ mogła mieć atmosfera ostrej walki politycznej, panująca w Rzeczypospolitej. Powstaje przy tym pytanie, czy walczące stronnictwa nie przyczyniły się bezpośrednio do próby zerwania sejmiku. Wątpliwy jest wpływ stronnictwa dworskiego. Antoni Zabiellę donosił Radziwiłłowi, że zgodnie z jego wolą wybrano Paca i zamieszczono w instrukcji sprawę wspieranego przez księcia wbrew Familii Józefa Iwanowskiego²⁰⁵. Nie wydaje się, by Radziwiłł obawiał się kandydatury Józefa Zabielli na tyle, by zerwać sejmik, nie wiemy też nic o jego kontaktach z Prozorami. Inaczej przedstawia się sytuacja w przypadku Familii. Możliwe, że przywódca tego stronnictwa tylko pozornie akceptował kandydaturę Paca, nie chcąc się przyznać do planów zerwania. Groźba taka mogłaby spowodować przeciwdziałania Antoniego Zabielli i oddalić go od księcia. Wcześniej wspomniano o spotkaniu Czartoryskiego i Sirucia w Warszawie, które było okazją do ułożenia planów. Pamiętamy, że obaj politycy już we wcześniejszych latach dopuszczali zerwanie sejmiku, a starosta kowieński miał zapewne wpływ na działanie swego siostrzeńca Prozora. Argumenty te pozwalają uznać Familię za podejrzaną o załamanie „niezrywalności” sejmiku kowieńskiego, choć przy obecnym stanie badań pozostaje to jedynie hipotezą.

Ktokolwiek stał za zamachem na sejmik kowieński, jego zamierzenia ostatecznie się nie powiodły. Siruść relacjonował Radziwiłłowi, jak to z Antonim

²⁰⁴ „Proces od J. P. Urzędników”, 19 VIII 1754, LVIA SA 13700, k. 286–290; „Testimonium”, 20 VIII 1754, ibidem, 530–531; *Diariusze sejmowe*, t. 3, s. 242; A. B. Zakrzewski, *Sejmiki*, s. 107. Jeszcze w 1756 r. Salomon Kulwiec i Jan Łabunowski powtarzali dwukrotnie manifest wniesiony w 1754 r. przeciw Pacowi, „Proces”, 9 II 1756, LVIA SA 13702, k. 51v.

²⁰⁵ A. Zabiellę do M. K. Radziwiłła, 2 IX 1754, AR V 18197/2, s. 16–17. Szymon Zabiellę wspominał hetmanowi o konflikcie na sejmiku, S. Zabiellę do tegoż, AR V 18210, s. 25.

Zabiellą zapobiegł ogłoszeniu manifestów w Warszawie i umożliwił posłowanie Pacowi, który sam nawet nie starał się o ugodę²⁰⁶. Zabiello zaś uczestniczył w sejmie jako poseł z Upity, gdzie w porozumieniu z Radziwiłłem doprowadził do spokojnego przebiegu sejmiku i wprowadzenia do instrukcji punktu potępiającego transakcję kolbuszowską²⁰⁷. Podczas obrad sejmu zabrał głos tylko raz, domagając się odłożenia obrad podczas sporu o postępowanie zgodnie z instrukcjami poselskimi w sprawie komisji dubieńskiej, która miała przeprowadzić lustrację dóbr ordynacji ostrogskiej²⁰⁸. Familia zerwała sejm jeszcze przed obraniem marszałka²⁰⁹.

Po transakcji kolbuszowskiej dwór zdecydował się poprzeć republikańców atakujących tę akcję. Oznaczało to definitywne zerwanie z Familią, która tym samym przestała być stronnictwem dworskim. Oddaleni od źródła łask Czartoryscy zaczęli tracić stronników, którzy związali się z nimi w latach koniunktury. Również Zabiellowie, którzy rzadko opowiadali się zdecydowanie po jednej ze stron, odtąd skłaniali się ku nowemu stronnictwu dworskiemu.

3.4. Rywalizacja stronnictw o Antoniego Zabiellę

Podczas narastającego konfliktu między stronnictwami politycznymi nie tylko Familia starała się o jak największe poparcie wśród szlachty. Przeciwno transakcji kolbuszowskiej wystąpili hetmani koronni Jan Klemens Branicki, Wacław Rzewuski oraz hetman wielki litewski Michał Kazimierz Radziwiłł. Jerzy Mniszech starał się pozyskać tego ostatniego dla organizowanej przez siebie partii dworskiej. Zadaniem hetmana litewskiego było torpedowanie działań Familii w Wielkim Księstwie oraz pozyskiwanie stronników dla dworu, takich jak choćby Zabiellowie²¹⁰.

Marcin Matuszewicz przytacza rozmowę z końca października 1754 r., w której hetman miał zaproponować Zabielle przymierze: „Mospanie marszałku, cokolwiek dawniej było między nami czy złego, czy dobrego, wzajemnie sobie darujemy, a od tego czasu, ile możliwości, czynimy sobie dobrze

²⁰⁶ S. Siruć do tegoż, 4 I 1756, AR V 14406/2, s. 65–66.

²⁰⁷ Sprawę dóbr ostrogskich poruszono już w pierwszym punkcie instrukcji, podczas gdy w przedostatnim punkcie sprzeciwiano się obciążaniu dóbr ziemskich w razie aukcji wojska, A. Zabiello do tegoż, 2 IX 1754, AR V 18197/2, s. 16–17; „Akt instrukcji”, 19 VIII 1754, LVIA SA 15214, k. 855–857; *Diariusze sejmowe*, t. 3, s. 242; A. Macuk, *Barac'ba magnackih grupowak u WKL*, s. 385.

²⁰⁸ *Diariusze sejmowe*, t. 3, s. 167.

²⁰⁹ M. Czeppe, *op. cit.*, s. 48.

²¹⁰ *Ibidem*, s. 46, 107.

i w zupełnej żyjmy przyjaźni. Ja upewniam, że z mojej strony dotrzymam, i waszmość Pana o toż dotrzymanie i stateczność w przyjaźni upraszam”. Zabiello nie mógł odpowiedzieć odmownie na taką propozycję, lecz trudno było mu zerwać intratne związki z Familią. W rozmowie z pamiętnikarzem „zaczął się pokazywać być chwiejącym, pretendując zaraz od księcia hetmana, tytuło regimentarstwa kapitulacji, zacząłem [Matuszewicz – M.J.] tedy dalej mu perswadować, że nie ma racji trzymać się księcia kanclerza litewskiego, bo najprzód że księżę kanclerz nie będąc teraz w łasce królewskiej, żadnej mu promocji dać nie może, a do dawania ex proprio jest skąpy. Księżę hetman z largicyjnych pieniędzy może mu dać regimentarską kapitulacją, a oprócz tego [trzymając] z Mniszkiem, marszałkiem nadwornym koronnym, zięciem grafa Bryła i faworytem królewskim, z hetmanem wielkim koronnym łatwą może do wakującego najpierwszego starostwa dać promocją. Jeżeli zaś będzie trzymać się księcia kanclerza, tam tedy nie będzie pierwszym faworytem, bo nie będzie najprzód preferowanym nad Sirucia, kasztelana witebskiego, swego zawsze w powiecie kowieńskim adwersarza”²¹¹. Próbowano zatem pozyskać Zabiellę standardowym argumentem, a mianowicie możliwością zdobycia urzędów i dóbr, którymi dysponował król²¹². Poza tym wykorzystywano przeciw Familii fakt, że Zabiello nie należał do najbliższych współpracowników Czartoryskiego. Marszałek kowieński faktycznie mógł mieć poczucie pozostawiania w cieniu Sirucia i pamiętać sytuację, kiedy kanclerz odmawiał mu pomocy w pozyskaniu łask.

Według Matuszewicza Antoni Zabiello dał się przekonać do współpracy z dworem, czego dowodem było namówienie Jana Zabielly do podpisania memoriału, w którym proszono króla o wyznaczenie administracji dóbr ostrogskich. Sojuszu dopełniono na balu u Jana Klemensa Branickiego. Gospodarz, Jerzy Mniszech i Antoni Potocki „wzięli Zabiellę, marszałka kowieńskiego, na konferencję, na której go uściskawszy i najpierwsze starostwo wakujące, na przykład po Sapieżynie, kanclerzynie wielkiej lit., jako starej, starostwo gorzdowskie, jeżeli by zawakowało, przyrzekłszy, ukaresowali”. Zabielle brakowało jednak determinacji, by wytrwać przy stronnictwie dworskim, tracąc łaski Czartoryskiego. Gdy księżę zarzucał mu odstępstwo, marszałek kowieński tłumaczył się, że „u tych panów bywa, ale sercem jest przywiązany do księcia kanclerza i owszem, gdyby co, bywając u innych posłyszał dla księcia kanclerza przeciwnego, gotów jest go przestrzec”. Informacja o tej rozmowie dotarła do uszu stronników dworskich. Matuszewicz wspomina, że zawzięcie bronił wierności Zabielly wobec biskupa

²¹¹ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 447–448.

²¹² Por. M. Czeppe, *op. cit.*, s. 241 i n.

Kajetana Sołtyka i hetmana Branickiego twierdząc, że Familia chce zachwiać zaufanie do niego. Również sam Zabięłę pisał do Branickiego, zaprzeczając informacjom niezycieliwych. Z perspektywy czasu pamiętnikarz uznał, że relacja o rozmowie marszałka kowieńskiego z Czartoryskim była prawdziwa²¹³. Faktycznie, opisane przez Matuszewicza starania Zabięłę, by nie narazić się żadnej ze stron, są typowe dla jego taktyki lawirowania między stronnictwami. W tym wypadku widać, że jej autor ryzykował utratę zaufania przywódców politycznych obu ugrupowań.

Jeśli Antoni Zabięłę chciał skorzystać na słownym porozumieniu ze stronnictwami dworskimi, musiał je poprzeć czynami. Najlepszą metodą, by odbudować zaufanie Radziwięłła po okresie współpracy z Czartoryskimi, było przysłuzenie się na kolejnych sejmikach. Zabięłę szybko zyskał po temu okazję, gdyż hetman zaproponował kandydaturę na deputata kowieńskiego swego syna miecznika, który miał być marszałkiem Trybunału 1755 r. Czartoryski zaakceptował tę propozycję pod warunkiem, że będzie mógł wypromować większość deputatów. Sejmiki przebiegły burzliwie²¹⁴.

W Kownie Antoni i Szymon Zabięłłowie obiecywali poprzeć Karola Stanisława Radziwięłła, a na drugiego deputata proponowano Ludwika Chełchowskiego, prawdopodobnie chcąc zyskać akceptację Czartoryskiego²¹⁵. Kanclerz wątpił jednak w zycieliwość Zabięłę, ponieważ ten nie chciał się z nim skontaktować w sprawie sejmików. Ksiązę nadal jednak prosił marszałka kowieńskiego o współpracę. Wysyłał do Kowna miecznika Stanisława Zawiszę i swego sekretarza Mejera, by porozumiełi się z Zabięłłą, obiecywał teź przesłać przywileje dla rekomendowanych przez niego osób²¹⁶. Wysiłki Czartoryskiego przyniosły pewien rezultat, ponieważ deputatem kowieńskim, obok Karola Stanisława Radziwięłła, został przysłany przez niego Zawisza. Antoni Zabięłę przekonywał hetmana, że drugi z nich jest jego stronnikiem i na jego korzyść odrzucili kandydaturę nieznanego z imienia Kończy²¹⁷. Z kolei Siruć usprawiedliwiał wobec Radziwięłła ten wybór nieustępliwością Zawiszy, ale jednocześnie rekomendował go do podskarbstwa trybunalskiego²¹⁸.

²¹³ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 448–450; A. Zabięłę do J. K. Branickiego, 17, 24 XII 1754, Roskie, XXVI 16, s. 1–3, 6–7.

²¹⁴ M. K. Radziwięłł do J. Zabięłę, 9 I 1755, AR IV 456, s. 2; W. Konopczyński, *Polska w dobie*, t. 1, s. 128; A. Macuk, *Barac'ba magnackih grupowak u WKL*, s. 387.

²¹⁵ A. Zabięłę do M. K. Radziwięłła, 16 I 1755, AR V 18197/2, s. 25–27; A. Macuk, *Barac'ba magnackih grupowak u WKL*, s. 388.

²¹⁶ M. F. Czartoryski do A. Zabięłę, 18 I 1755, BC 3880, s. 271; A. Macuk, *Barac'ba magnackih grupowak u WKL*, s. 388.

²¹⁷ A. Zabięłę do M. K. Radziwięłła, 3 II 1755, AR V 18197/2, s. 28–29; S. Zabięłę do tegoż, 17 XII 1754, AR V 18210, s. 30–31; *Deputaci*, s. 244.

²¹⁸ S. Siruć do M. K. Radziwięłła, 3 II 1755, AR V 14406/2, s. 53–55.

Hetman dziękował Zabieliom i pozostałym liderom kowieńskim za przeprowadzenie elekcji młodego Radziwiłła²¹⁹.

Po sejmiku książę miecznik zażądał sprawdzenia, czy do ksiąg grodzkich nie wniesiono żadnej protestacji przeciw dokonanej elekcji. Nie wiadomo, czy sam spotkał się z jakimś sprzeciwem, czy, co bardziej prawdopodobne, miał nadzieje pozbyć się kolegi²²⁰. Ten podczas Trybunału rzeczywiście działał na rzecz Familii, podpisując manifest kanclerza przeciw Marcinowi Matuszewiczowi²²¹. Marszałek kowieński starał się zatem utrzymać przychylność Czartoryskiego, czyniąc deputatem jego kandydata, niemniej o wiele bardziej znaczący był wybór przyszłego marszałka Trybunału²²². Zabieli deklarował poza tym współpracę z Radziwiłłem na sejmikach żmudzki, upickim i wilkomierskim²²³. Zapewne wspierał partię dworską uczestnicząc w fundacji Trybunału²²⁴, a potem korzystał z pomocy marszałka trybunalskiego w swym procesie z Siruciem. Książę hetman wdzięcznym uchem przyjmował jego pochlebstwa dla młodego Radziwiłła i wyrażał nadzieję na zgodę między kowieńskimi *primores*²²⁵.

Rezultatem dominacji Radziwiłłów na Trybunale 1755 r. była mobilizacja sił Familii przed sejmikami gromnicznymi kolejnego roku²²⁶. Ponownie główną areną wydarzeń stał się wciąż „niezrywalny” sejmik kowieński. Obydwa stronnictwa polityczne chciały doprowadzić do wyboru w Kownie swego kandydata na marszałka trybunalskiego. Antoni Zabieli i Szymon Siruć z góry zdecydowali, by wybrać po jednym deputacie z obu stronnictw, na co obydwaj gotowe były się zgodzić. Radziwiłł kolejny raz popierał przeznaczonego przez dwór do łaski trybunalskiej Antoniego Paca. Starał się pozyskać poparcie Sirucia, który wraz z Zabielią zobowiązał się uczynić radziwiłłowskiego kandydata deputatem. Marszałek kowieński ostrzegął przed możliwymi przeszkodami ze strony Wolczyna.

²¹⁹ M. K. Radziwiłł do S. Sirucia, 13 II 1755, AR IV 876, k. 678, tenże do A. Zabieli, 5 II 1755, ibidem, k. 678–679; tenże do D. Medekszy, 15 II 1755, ibidem, k. 679; tenże do S. Zabieli, 15 II 1755, ibidem.

²²⁰ „Akt rewizji”, 5 II 1755, LVIA SA 13701, k. 51–52.

²²¹ Manifest przeciw Matuszewiczowi, 29 XI 1755, LVIA SA 13702, k. 540; M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 612.

²²² J. Michalski, *Radziwiłł Karol Stanisław*, PSB, t. 30, s. 249.

²²³ A. Zabieli do M. K. Radziwiłła, 16 I 1755, AR V 18197/2, s. 25–26; A. Macuk, *Barac’ba magnackih grupowak u WKL*, s. 389. Hetman zachęcał też żmudzki działaczy politycznych do współpracy z Zabielią, M. K. Radziwiłł do K. Stankiewicza, b. d., AR IV 876, k. 676.

²²⁴ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 512.

²²⁵ A. Zabieli do M. K. Radziwiłła, 25 VII 1755, AR V 18197/2, s. 40–43; M. K. Radziwiłł do A. Zabieli, 29 VII 1755, AR IV 454.

²²⁶ Czartoryski już we wrześniu prosił Zabielię o współpracę, by nie powtórzyły się wydarzenia poprzedniego trybunału, M. F. Czartoryski do A. Zabieli, 8 IX 1755, BC 3880, s. 275.

Czartoryski porozumiewał się w sprawie sejmiku z Szymonem Siruciem, ale poza tym planował wysłać do Kowna kogoś zaufanego, by sprawdzić szczerłość obywateli kowieńskich. Kanclerz proponował Zabielle kandydaturę Mejera (zapewne Karola lub Jana) lub innego stronnika Familii, a podobno od osób trzecich marszałek dowiadywał się o jego sprzeciwie wobec Paca. Czartoryski obawiał się rezultatów sejmiku kowieńskiego i myślał o zerwaniu go, jeśli przeciwna strona obierze radziwiłłowskiego kandydata na marszałka. Jego korespondencja z Zabiellą ukazuje chęć przymuszenia marszałka kowieńskiego do współpracy. Książę ostrzegł Zabiellę, by w Kownie nie wybierać nikogo, kto miałby ambicje na marszałkostwo, a szczególnie odrzucał Jana Rzewuskiego i Marcina Matuszewicza, który wcześniej już zerwał z Familiją. Z czasem Czartoryski uznał, że Zabiellowie przeprowadzą wybór Paca, a zerwanie sejmiku będzie trudne. Zdecydował się więc na kompromis, planując zaproponować stronnika Familii obok kandydata radziwiłłowskiego. Marszałek kowieński przekonywał Radziwiłła, że to ustępstwo jest rezultatem obstawania przez Zabiellę przy radziwiłłowskiej kandydaturze Paca. Siruc i Zabiello gotowi byli obrać drugiego deputata ze stronników Familii, pod warunkiem, że nie będzie to Piotr Sapieha ani Józef Sosnowski. Podobno jednak Zabiello miał wątpliwości, czy kandydatura Paca jest po myśli dworu i czy warto było sprzeciwić się Czartoryskiemu²²⁷. Być może rozważania te miały zachęcić przywódców dworskich do nawiązania bezpośredniego kontaktu z marszałkiem kowieńskim.

Konferencje Zabielly i Sirucia wzbudziły podejrzenia Marcina Matuszewicza. Z tego powodu marszałek kowieński miał zdradzić pamiętnikarzowi, że planują przyjąć do deputacji kandydatów obydwu stron do laski trybunalskiej, mianowicie Antoniego Paca i Piotra Sapiehę²²⁸. Dzięki temu sejmik kowieński zadowoliliby obydwu ugrupowania, a walka przeniosłaby się na reasumpcję Trybunału. Możliwe, że wskazanie Sapiehy miało jedynie zmylić czujność Matuszewicza, choć najprawdopodobniej dopiero w ostatniej chwili okazało się, że kandydatem Familii jest podskarbi Jerzy Flemming. Czartoryski uzyskał od Sirucia, a zapewne też od Zabielly, deklarację wybrania deputata promowanego przez Familiją. Niewątpliwie chodziło

²²⁷ A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 2 XII 1755, 4 II 1756, AR V 18197/2, s. 44–50; tenże do tegoż, [1756], AR V 18197/5, s. 69–71; M. K. Radziwiłł do A. Zabielly, 8 XI 1755, AR IV 458, s. 19; tenże do tegoż, 4 I 1756, AR IV 877, s. 133–134; S. Siruc do M. K. Radziwiłła, 4 I 1756, AR V, 14406/2, s. 65–66; M. F. Czartoryski do M. Sapiehy, 18 X, 24 XI, 20 XII 1755, BN 4945, s. 34v, 50, 57; tenże do A. Zabielly, 8 XII 1755, 9 I 1756, BC 3880, s. 279–281 oraz AR V 18197/5, s. 72–73; List Matuszewicza, 1756, Czerwonodworskie, 1, s. 31–32; A. Zabiello do nn., [1756], AR V 18203, s. 15–18; A. Macuk, *Barac'ba magnackih grupowak u WKL*, s. 401–402, 406–407.

²²⁸ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 605–606.

tu o kandydata do łaski marszałkowskiej. Kanclerz podkreślał przy tym konieczność „obfitego traktamentu” w dzień sejmiku. Świadczy to o znaczeniu poczęstunku dla szlachty dla pomyślnego przebiegu sejmików²²⁹. Jeszcze przed sejmikiem Zabiełło wmawiał Radziwiłłowi, że wierzy w przychyłność Flemminga wobec dworu i przekonywał, że niedopuszczenie go doprowadziłoby do protestacji przeciw Pacowi²³⁰.

Przebieg sejmiku kowieńskiego opisał Marcin Matuszewicz, według którego Flemming przekupił Szymona Sirucia i Antoniego Zabiełłę, by obrali go deputatem. Udało się też odwieść kandydata radziwiłłowskiego od sprzeciwienia się Flemmingowi: „Zabiełło zaś wyperswadował Pacowi, że to nic szkodzić nie będzie, iż będzie miał Flemminga, podskarbiego litewskiego, kolegą swoim, gdyż Pac ma promocją za sobą do łaski trybunalskiej samego króla, ma promocją księcia Radziwiłła, wojewody wileńskiego, hetmana wielkiego litewskiego, przy którym jest ufundowanie trybunału, a kiedy ma takie promocje, tedy go Flemming w konkurencji o łaskę trybunalską przewyższyć nie zdoła i owszem to z większym honorem jego będzie, że minister status Flemming jako prosty deputat pod jego łaską marszałkowską w trybunale zasiadać będzie. Uwierzył tym zdrażliwym perswazjom prędkowierny, a mało rozumny Pac i z chęcią pozwolił, aby Flemming podskarbi był jego kolegą i deputatem, i jeszcze podskarbi, od Sosnowskiego nauczony, przy powitaniu się z Pacem powiedział mu ten komplement, że będzie sobie miał za honor być jego kolegą w funkcji deputackiej, a na resztę, jeśli Paca obiorą marszałkiem trybunalskim, pod łaską Pacowską zasiadać. Ugruntowało to głupią Paca imaginację od Zabiełły inspirowaną, a tak sejmik z wielkim wszystkich aplauzem i ukontentowaniem doszedł”. Michał Dylewski zaniósł manifest przeciw temu sejmikowi, lecz został przekupiony, by odstąpić od protestacji. Także Salomon Kulwieć i Jan Łabunowski manifestowali przeciw wyborowi Paca, ale brakuje informacji, że coś z tego wynikło. Podskarbi wraz z obywatelami kowieńskimi świętował swój sukces w Czerwonym Dworze²³¹.

Wobec Radziwiłła i innych stronników dworskich Zabiełło usprawiedliwiał się groźbą zerwania sejmiku i zrzucał odpowiedzialność na Paca. Matuszewicz, obawiając się Zabiełły, bronił go przed zarzutami przywódców

²²⁹ M. F. Czartoryski do M. Sapiehy, 3, 13, 21, 28 I 1756, BN 4945, s. 60v, 62, 69, 73; A. Zabiełło do nn., [1756], AR V 18203, s. 15–18; A. Macuk, *Barac’ba magnackih grupowak u WKL*, s. 407.

²³⁰ A. Zabiełło do M. K. Radziwiłła, 4 II 1756, AR V 18197/2, s. 47–50.

²³¹ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 624–625; „Proces”, 9 II 1756, LVIA SA 13702, k. 51–52; A. Macuk, *Barac’ba magnackih grupowak u WKL*, s. 408. Według W. Kriegseisena zrywanie sejmików dla uzyskania łapówki było typową działalnością M. F. Dylewskiego, W. Kriegseisen, *Sejmiki*, s. 163.

stronnictwa dworskiego, a zwłaszcza Radziwiłła, którego akcja marszałka kowieńskiego szczególnie dotknęła, skoro pozwolił sobie na złożenie: „Bodaj tak Zabielle było ciężko konać, jak on mnie ciężko zrobił”²³². Ostateczne zwycięstwo Familii miało miejsce na reasumpcji w Wilnie, po ustępstwie dworu. Flemming został marszałkiem Trybunału pod warunkiem, że po sześciu tygodniach zrezygnuje na rzecz Paca, ale nie dopełnił tego²³³. Zabiellę uczestniczył w inauguracji Trybunału²³⁴. Marszałek kowieński pozornie zrealizował więc wolę Radziwiłła, ale wykorzystał cały swój spryt, by doprowadzić do ostatecznego sukcesu Familii. Władysław Konopczyński przypisuje sukces pokaznym środkom finansowym poświęconym na kampanię sejmikową, ale także wybrykom Radziwiłłów podczas ostatniego trybunału: „Dzień sejmików deputackich ujrzał też powszechny na Litwie zwrot sympatii ku opuszczonym wodzom”²³⁵. W obliczu tych wydarzeń nieco anachroniczne zdaje się stwierdzenie historyka, że przed 1756 r. Zabiellę wątpił o kredycie Familii²³⁶, gdyż zapewne nie oddalił się od tego stronnictwa.

Spryt polityczny Zabiellę mógł odsunąć go od dworu, ale też pokazać jego użyteczność jako stronnika. Matuszewicz w liście adresowanym zapewne do któregoś z dworskich liderów podkreślał wpływy Zabiellę w powiatach upickim, wiłkomierskim i na Żmudzi, a także koligacje na Rusi, skąd pochodziła Zofia Zabiellowa. Wychwalał chęć marszałka kowieńskiego zasłużenia się regalistom i usiłował uzyskać dla niego środki materialne na ten cel. Wpływy Zabiellę ułatwić miały wybieranie deputatów korzystnych dla dworu²³⁷. Pamiętnikarz starał się też pozyskać dla Zabiellę protekcję poszczególnych magnatów. W liście do Jana Klemensa Branickiego Matuszewicz podkreślał, że tylko jego łaska trzyma Zabiellę przy dworze, ponieważ Radziwiłł nie okazuje mu należnych względów. Przestrzegał też, że podkanclerzy Sapieha i hetman polny Massalski starają się pozyskać Zabiellę dla przeciwnego stronnictwa. Zaslugą Zabiellę miało być zdobycie dla regalistów związanych z trybunałem projektów przeciwników²³⁸. Uzyskanie na rzecz dworu tak wpływowego stronnika na pewno przyniosłoby Matuszewiczowi korzyści. Od profrancuskiego Branickiego zaś niedaleka już była droga do francuskiego posła, któremu pamiętnikarz również gotów był się przysłużyć.

²³² M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 630–633, 638–639, 644; A. Zabiellę do M. K. Radziwiłła, 17 II 1756, AR V 18197/2, s. 51–52; tenże do nn., [1756], AR V 18203, s. 15–18.

²³³ *Deputaci*, s. 246; W. Konopczyński, *Polska w dobie*, s. 132–133.

²³⁴ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 648–649.

²³⁵ W. Konopczyński, *Polska w dobie*, t. 1, s. 129.

²³⁶ *Ibidem*, s. 131.

²³⁷ List Matuszewicza, 1756, Czerwonodworskie, 1, s. 31–32.

²³⁸ M. Matuszewicz do J. K. Branickiego, 18 V 1756, Roskie, XIII 53, s. 5.

Sukces trybunalski odniesiony przez Familię na Litwie w 1756 r. zaniepokoił posła Ludwika XV, François Duranda, który postanowił nawiązać współpracę z litewskimi przeciwnikami tego stronnictwa. Sam Radziwiłł nie był dobrym kandydatem na stronnika Francji ze względu na swe przywiązanie do dworu i rusofilizm. Bardziej atrakcyjny okazał się Matuszewicz, który także szukał sojuszników przeciw Czartoryskim²³⁹. Wskazując potencjalnych liderów planowanego stronnictwa francuskiego, zaproponował Andrzeja Abramowicza i oczywiście swego wpływowego i obrotnego szwagra Zabiellę. Pamiętnikarz tłumaczył się, że wiedział o przebywaniu w domu marszałka kowieńskiego majora wojsk francuskich Wittinghofs²⁴⁰, a poza tym chciał go wesprzeć finansowo. Z drugiej strony Zabiello miał być przydatny dla stronnictwa francuskiego ze względu na sejmik kowieński, na którym ważni kandydaci, szczególnie pretendujący do marszałkostwa, mieli największe szanse wyboru na posła lub deputata.

Sam Zabiello pochwalał propozycje Matuszewicza. Władysław Konopczyński ocenił, że „siedział mocno na dwóch stołkach i manewrował, aby się zbliżyć do trzeciego”²⁴¹. Marszałek kowieński nie zamierzał jednak narażać się głównym litewskim stronnictwom, angażując się zbyt w plany francuskie. Nie przybył na spotkanie z Durandem do Białegostoku, lecz Matuszewicz się nie poddawał. By przekonać Zabiellę, zdobył obietnicę sześciu tysięcy złotych rocznej pensji dla regimentarza od Radziwiłła oraz ponad dwunastu tysięcy i Orderu św. Michała od Francji. Poza tym Zabiello miał dostać tysiąc talarów (osiem tysięcy złotych) pensji od króla jako porucznik chorągwi, którą planowano przekazać królewiczowi Karolowi. Matuszewicz rozpisывał się o dylemacie marszałka kowieńskiego, który był zainteresowany tak atrakcyjną ofertą, ale nie chciał też tracić zysków czerpanych ze współpracy z Familią. Według pamiętnikarza Zabiello, przechylając się na stronę Czartoryskich, miał zdradzić Flemmingowi konszachty Matuszewicza z posłem francuskim. Poinformowana o planach stronnictwa francuskiego Familia zaatakowała zamieszanego w nie Abramowicza i doprowadziła do odsądzenia go od urzędu. Tymczasem Matuszewicz zorientował się, że Zabiello gotów jest przyjmować pieniądze, ale nie zobowiązania. Zażądał zatem deklaracji dla dworu i dowodu życzliwości, którym miało być niedopuszczenie do wyboru na posła kowieńskiego związanego z Familią podskarbiego Józefa Massalskiego. Ewentualne skrupuły usuwał

²³⁹ W. Konopczyński, *Polska w dobie*, t. 1, s. 135–137.

²⁴⁰ Niewątpliwie chodziło o podopiecznego Dominika Kossakowskiego, który udał się z braćmi Zabiellami do Lunéville i zrobił karierę w wojsku francuskim, *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego biskupa inflanckiego 1738–1788*, wyd. A. Darowski, Warszawa 1891, s. 19.

²⁴¹ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 643–647, 663; W. Konopczyński, *Polska w dobie*, t. 1, s. 137.

argumentami, że pieniądze te nie służy zagranicznej faksji, ale powstrzymaniu wszechwładzy Czartoryskich. Zabięłę odniósł się niechętnie do żądania Matuszewicza, a przyjacielem Francji zgodził się być, ale dopiero po śmierci króla. Nie wystarczyło to pamiętnikarzowi. Zabięłę miał jeszcze proponować ciągnięcie zysków z obu stron, lecz autor *Diariusza* twierdzi, że nie zgodził się na taką dwulicowość²⁴².

Podobnie przed sejmem 1756 r. Antoni Zabięłę starał się zaskarbić sobie łaski dworu, nie narażając się przy tym Czartoryskim. Mimo to zabiegi kandydującego z ramienia Familii na marszałka Józefa Massalskiego o poselstwo kowieńskie zmuszały Zabięłę do opowiedzenia się po jednej ze stron. By temu zapobiec, starał się wpłynąć na Massalskich, by nie przysyłali podskarbiego do Kowna. Jego wysiłki przyniosły jednak przeciwne rezultaty, gdyż musiał obiecać spełnić życzenia Michała Massalskiego²⁴³. Kandydaturę podskarbiego popierali Michał Fryderyk Czartoryski i Jerzy Flemming, którzy liczyli przy tym na współpracę Antoniego Zabięłę. Massalscy natomiast wahania marszałka przypisywali jego obawom o proces toczący się w sądach hetmańskich. Co ciekawe, Jan Massalski spodziewał się, że Zabięłę niedługo ostatecznie zerwie z Radziwiłłem i zostanie stronnikiem Familii. Powtarzał zapewnienie Zabięłłów o planach zbliżenia do tego ugrupowania i nadzieje Flemminga na całkowite zawładnięcie sejmikami kowieńskimi²⁴⁴. Współpracownicy Czartoryskiego wierzyli zatem w zapewnienia działającego na dwie strony Zabięłę i budowali na nich wielkie plany. Jednocześnie Radziwiłł obawiał się sukcesu przeciwników na sejmiku i polecił Pacowi go zerwać²⁴⁵. Rodzina musiała jednak zrezygnować ze swych planów ze względu na wahania Zabięłę. Według Matuszewicza obawa utraty zysków ze strony dworu wpędziła marszałka kowieńskiego w chorobę. Wtedy sprawę przejął w swoje ręce związany z Radziwiłłem Szymon Zabięłę, który poinformował hetmana Massalskiego, że wola hetmana Radziwiłła uniemożliwia oddanie podskarbiemu poselstwa kowieńskiego. Pamiętnikarz zapewne słusznie

²⁴² M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 661–666, 682–688; W. Konopczyński, *Polska w dobie*, t. 1, s. 137; A. Macuk, *Barac'ba magnackih grupowak u WKL*, s. 438–439. Według A. Macuka Zabięłę i Abramowicz nie zgodzili się należeć do partii profrancuskiej, ale wydaje się, że ich postawa nie była tak jednoznaczna.

²⁴³ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 687–690. Antoni Sołłohub podejrzewał, że w Kownie będzie kandydował Massalski lub Poniatowski, ponieważ kanclerz odesłał Józefa Sołłohuba na sejmik żmudzki, A. Macuk, *Barac'ba magnackih grupowak u WKL*, s. 443.

²⁴⁴ M. F. Czartoryski do A. Zabięłę, 24 VII 1756, BN 4945, s. 96v; ASD, t. 3, s. 329; A. Macuk, *Barac'ba magnackih grupowak u WKL*, s. 443.

²⁴⁵ Ignacy Ogiński zachęcał hetmana do nasilenia działań, A. Macuk, *Barac'ba magnackih grupowak u WKL*, s. 443–444; idem, *Pasly ad pawjatowych sojmikau WKL na sojm Recy Paspalıtaj 1756*, w: *Ukraina kryz' wıky: Zbirnyk naukowych prac' na poszanu akademika NAN Ukrainy profesora Walerija Smolija*, Kijów 2010, s. 630.

przypuszczał, że list Szymona Zabieli wyślany został w porozumieniu z bratem. Być może choroba była dla marszałka okazją zrzucenia z siebie odpowiedzialności. Józef Massalski ostatecznie udał się na sejmik żmudzki²⁴⁶.

Sejmiki poselskie 1756 r. przebiegły pomyślnie dla Familii, choć nie bez gwałtów. W Kownie doszło do walki, co mogło być po części spowodowane nieobecnością nadal chorego Antoniego Zabieli. Obywatele kowieńscy mieli wybrać Józefa Prozora i Józefa Lindemanna. Pierwszy z nich był prawdopodobnie już wówczas związany z Czartoryskim, drugi z Radziwiłłem. Mimo to bracia Czerniewiczowie wystąpili z protestacją przeciw sejmikowi, a zwłaszcza działalności Szymona Sirucia, którego oskarżali o wybieranie deputatów i posłów wbrew woli większości. Protestację podpisało prawie 50 obywateli. Manifestujący nie zgodzili się zrezygnować, mimo wysyłanych do nich posłów, między innymi Szymona Zabieli i Dominika Medekszy. Czerniewiczowie związani byli z Pacem i Radziwiłłem, który w liście do marszałka uważał wynik sejmiku za zaskakujący i wyrażał nadzieję na lepszy rezultat w przyszłości. Książę planował poparcie tej protestacji na sejmie. Według Matuszewicza sejmik został zerwany pierwszy raz od wielu lat, ale posłów i tak wybrano, ponieważ liderzy powiatowi zignorowali manifest. Z drugiej strony zachowane spisy podają, że brakowało posłów kowieńskich, ale nie wspominają o zerwaniu sejmiku. Wkrótce sprawa straciła znaczenie, ponieważ konieczne stało się odłożenie sejmu. Spowodowane było zatrzymaniem króla w Saksonii w skutek zajęcia jej przez wojska pruskie. Rzeczpospolita, mimo swej oficjalnej neutralności, odczuła pierwsze rezultaty rozpoczynającej się wojny siedmioletniej²⁴⁷.

Dopiero po kapitulacji Saksonii August III mógł schronić się w Warszawie. Dwór bezskutecznie podjął starania o pogodzenie rywalizujących stronnictw, tymczasem stronnicy radziwiłłowscy, pozornie dążąc do zgody, zyskiwali przewagę na Litwie. Ustępliwość niektórych spośród liderów Familii doprowadziła do sukcesu przeciwników przy tworzeniu trybunału 1757 r.²⁴⁸ Również Antoni Zabieli zbliżył się do hetmana Radziwiłła, na rozkaz

²⁴⁶ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 690.

²⁴⁷ Wbrew Matuszewiczowi możemy przypuszczać, że marszałek był nieobecny na sejmiku, ponieważ z listownych relacji wynika, iż dyrektorem był Szymon Siruć, J. Zabieli do M. K. Radziwiłła, 30 VIII 1756, AR V 18202, s. 1–3; J. Lindemann do tegoż, 23 VIII 1756, AR V, 8491, s. 24; „Manifest prześwietnego powiatu kowieńskiego”, 25 VIII 1756, LVIA SA 5963, k. 334–335; M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 710; M. K. Radziwiłł do A. Zabieli, 17 IX 1756, AR IV 460, s. 25; tenże do tegoż, 31 XII 1756, AR IV 877, s. 580; W. Konopczyński, *Polska w dobie*, t. 1, s. 151; M. Czeppe, *op. cit.*, s. 202; A. Macuk, *Barac’ba magnackih grupowak u WKL*, s. 444; idem, *Pasly ad pawjatowych sojmikau*, s. 627, 630. Według A. Macuka kasztelan Zabieli (zapewne Mikołaj) został posłem wilkomierskim.

²⁴⁸ W. Konopczyński, *Polska w dobie*, t. 1, s. 189–192.

którego kolejny raz pilnował przemarszu wojsk rosyjskich przez Litwę²⁴⁹. Przed sejmikiem deputackim księżę popierał kandydatury Jana Bogusława Jasińskiego (komisarza Antoniego Michała Paca) i Marcina Czerniewicza. Pisał do Zabielli, by nie dopuścił do wyboru w Kownie Szymona Sirucia, Jana Chreptowicza oraz Antoniego Przędzieckiego. Marszałek kowieński obiecywał spełnić wolę księcia w tej kwestii. Wydaje się, że informacje hetmana o kandydatach przeciwników nie były ścisłe, ponieważ Jerzy Flemming proponował deputację Janowi Zabielle²⁵⁰. Antoni Zabiello natomiast, mimo ofiarowywanego mu starostwa błudeńskiego, odmówił Mniszchowi poparcia dla Aleksandra Pocieja²⁵¹.

Po sejmiku Zabiello relacjonował Radziwiłłowi, że spełnił jego polecenia, by nie wybierać w Kownie kandydatów na marszałka trybunalskiego. Obok promowanego przez hetmana Jasińskiego deputatem został popierany przez Czartoryskiego Jan z Wolda Mejer. Zabiello tłumaczył się Radziwiłłowi, że taki kompromis był konieczny dla dojścia sejmiku. Według marszałka innymi kandydatami byli Ludwik Chełchowski, nieznanymi z imienia Kończa i Babecki, chyba wszyscy związani z hetmanem. Ustąpili jednak, gdy Jasiński zapewnił, że Radziwiłł zgodzi się na wybór Mejera obok niego²⁵². Łatwo się domyśleć, że w rzeczywistości elekcję Mejera podyktowała Zabielle chęć zachowania przychylności Familii. Ostatecznie wynik sejmiku okazał się istotniejszy dla stronników radziwiłłowskich, którzy uczynili Jasińskiego marszałkiem trybunału²⁵³.

Antoni Zabiello współpracował także z Radziwiłłem na sejmiku żmudzki, gdzie kandydowali Jerzy Billewicz, Antoni Sołłohub i wrogi księciu Giełgud (być może Antoni)²⁵⁴. Starania Zabielli nie na wiele się zdały, ponieważ sejmik zerwano²⁵⁵. Podobnie bezskutecznie starał się Flemming o deputację wilkomierską dla Ignacego Zabielli²⁵⁶. Ogólnie jednak można zauważyć, że Zabiellowie skłaniali się ku zachowującemu przewagę w Rzeczypospolitej

²⁴⁹ Por. s. 50–51.

²⁵⁰ M. K. Radziwiłł do A. Zabielli, 26, 29 I 1757, AR IV 461, s. 29, 32; tenże do tegoż, 11 I 1757, AR IV 877, s. 850; J. Flemming do J. Zabielli, 13 I 1757, BC 2375, s. 13; A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 31 I 1757, AR V 18197/2, s. 77; A. Macuk, *Barac'ba magnackih grupowak u WKL*, s. 458. Stronnictwo radziwiłłowskie miało przeznaczyć wtedy na przeprowadzenie sejmiku kowieńskiego 6 tys. zł, A. B. Zakrzewski, *Sejmiki*, s. 93.

²⁵¹ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 739–740; A. Macuk, *Barac'ba magnackih grupowak u WKL*, s. 456.

²⁵² A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 8 II 1757, AR V 18197/2, s. 77–80; „Akt kredensu”, 7 II 1757, LVIA SA 13703, k. 289.

²⁵³ W. Konopczyński, *Polska w dobie*, t. 1, s. 192; *Deputaci*, s. 251.

²⁵⁴ A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 20 XII 1756, AR V 18197/2, s. 74–75.

²⁵⁵ *Deputaci*, s. 253.

²⁵⁶ J. Flemming do J. Zabielli, 13 I 1757, BC 2375, s. 13.

stronnictwu przeciwnemu Familii. Marszałek kowieński starał się jak najwięcej uzyskać od dworu oraz ambasady francuskiej, która w tym i następnym roku go opłacała. W 1757 r. pojechał do Białegostoku, by odebrać od posła francuskiego Charles'a François de Broglie'a Order św. Michała. Matuszewicz wspominał, że podczas uroczystości okazywano Zabielle duże zaufanie i szacunek, by go poróżnić z Czartoryskimi²⁵⁷. Jeszcze w tym roku starał się on o pensję do orderu, ale poseł francuski zażądał pisemnej deklaracji, że na sejmiku kowieńskim nie będzie przyjmował kandydatów Czartoryskich, a tylko dworskich. Marszałek kowieński nie chciał podpisać cyrografu, a winą za takie postawienie sprawy obarczył Marcina Matuszewicza²⁵⁸.

Działacze związani z Francją ciągle zatem obawiali się związków Antoniego Zabielly z Familią. Zapewne podobnej natury były wątpliwości Radziwiłła co do lojalności Zabielly, prowokowane podobno przez Jana Klemensa Branickiego. Zabiello zapewniał obu hetmanów o swej wierności, powołując się na swe dotychczasowe, skądinąd wątpliwe postępowanie. Również na dworze nie ufano oddaniu Zabielly²⁵⁹. Okazją udowodnienia jego lojalności miały stać się kolejne sejmiki deputackie 1758 r.²⁶⁰

Już w grudniu 1757 r. Zabiello pisał do Radziwiłła, że powstrzymuje się od deklaracji poparcia dla kandydatów, mając na celu zgodne dojście sejmików i wybranie osób zasłużonych. Książę nie wskazał konkretnych nazwisk, ale Zabiello zapewniał, że obiorą życzliwych mu deputatów, czego też spodziewał się Radziwiłł²⁶¹. Również Czartoryski nie zapomniał zwrócić się o wybór deputatów zgodnych ze swą wolą²⁶². Ponownie jednak pojawiły

²⁵⁷ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 839; W. Konopczyński, *Polska w dobie*, t. 1, s. 433. Z końca XVIII w. pochodzi odpis listu króla francuskiego do Zabielly, informujący o nadaniu Orderu św. Michała z pominięciem zwyczajowych formalności. Autentyczność tego dokumentu wydaje się wątpliwa, Odpis listu, 6 X 1797, NGABM F 319, 2, 1139, k. 205. W 1758 r. występował jako kawaler Orderu św. Andrzeja, ale może chodziło o Order św. Michała, Kwit pozwu przeciw Antoniemu Zabielle, 12 VII 1758, LVIA SA 13704, k. 185. Antoni już w 1751 r. starał się za pośrednictwem Radziwiłła o francuski Order św. Łazarza. Książę obiecał mu to odznaczenie, ale brakuje świadectw, że Zabiello je otrzymał. W 1757 r. oprócz tej obietnicy książę dał mu ogiera, A. Zabiello do Radziwiłła, 17 VI, 12 VII 1751, AR V 18197/1, s. 137–142; tenże do tegoż, 11 VII 1752, AR V 18197/2, s. 10; Radziwiłł do A. Zabielly, 28 VI 1757, AR IV 462, s. 35.

²⁵⁸ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 833–834.

²⁵⁹ A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 1 XI 1757, AR V 18197/2, s. 140–141; tenże do tegoż, 21 XII 1757, AR V 18197/3, s. 12; M. Matuszewicz *op. cit.*, t. 2, s. 832–833.

²⁶⁰ A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 31 I 1758, AR V 18197/3, s. 21–22.

²⁶¹ Tenże do tegoż, 14 XII 1757, 31 I 1758 AR V 18197/3, s. 10–11, 21; M. K. Radziwiłł do A. Zabielly, 18 II 1758, AR IV 464, s. 13.

²⁶² M. F. Czartoryski do A. Zabielly, 9 I 1758, BC 3880, s. 287.

się problemy z utrzymaniem sejmiku, choć Zabięłę twierdził, że obrano deputatów „bez kontradycyji”²⁶³. Kolejny raz Czerniewiczowie przeszkadzali w obradach, domagając się deputacji dla któregoś z nich, ale ostatecznie zrezygnowali ze swych ambicji. Zgodnie obrano służącego pod rozkazami hetmana Antoniego Babeckiego. Spośród pozostałych kandydatów Antoni Zabięłę i Dominik Medeksza wybrali Jerzego Rodziewicza.

Trudno ustalić orientację polityczną tych deputatów, gdyż obywatele kowieńscy starali się przekonać przywódców obydwu stronnictw o ich życzliwości. Według Lindemanna Radziwiłł wcześniej promował Rodziewicza do łaski trybunalskiej. Zabięłę miał mu przekazać rozkazy hetmana. Z kolei Babecki miał oddać Siruciowi pisemną deklarację współpracy z Czartoryskimi, a poza tym dzierżawić królewszczyzny od podskarbiego Flemminga. Jemu Zabięłę nie przekazał rozkazów Radziwiłła, uzasadniając, że nie mógł się z nim skontaktować²⁶⁴. Wynika z tego, że pierwszy z nich był bliższy Radziwiłłowi, który też wyrażał wdzięczność za przebieg sejmików, a drugi Familij²⁶⁵.

Sejmiki musiały zajmować się też innymi kwestiami dotyczącymi bezpośrednio szlachtę. Otoczona walczącymi potencjami Rzeczpospolita obciążona była przemarszami wojsk, którym trzeba było zapewnić utrzymanie. Po sejmiku gromnicznym 1758 r. marszałek kowieński tłumaczył się rosyjskiemu generałowi Szyllingowi, czemu podczas obrad nie zajęto się sprawą podwód dla wojska rosyjskiego. Przekonywał, że przysłużył się imperatorowej, starając się o umożliwienie wnoszenia laudów prywatnych, poza tym na sejmiku udało się wybrać komisarzy do omówienia z Szyllingiem sprawy podwód²⁶⁶. Zabięłę niewątpliwie chciał chronić majątki swoje i obywateli kowieńskich, nie narażając się przy tym Rosjanom. W tym czasie angażował się w sprawy Księstwa Żmudzkiego szczególnie dotkniętego przez przemarsze wojsk rosyjskich. Surrogator żmudzki Wawrzyniec Nagurski porozumiewał się z nim w tej sprawie i dziękował za wydanie uniwersałów dotyczących Żmudzinów. W styczniu 1758 r. Zabięłę wysłał delegatów do marszałka nadwornego koronnego, by przedstawił królowi sytuację, natomiast w lutym

²⁶³ Według A. Rachuby wybór *nemine contradicente* oznaczał brak sprzeciwu wśród obecnych, nie przeszkadzało temu wyjście protestujących lub przekonanie ich do ustępstw, A. Rachuba, *Wielkie Księstwo Litewskie*, s. 130. Andrzej Zakrzewski przedstawia liczne przykłady, w których, mimo wniesionych protestacji, laudum sejmikowe przekonywało o zgodnym wyborze, A. B. Zakrzewski, *Sejmiki*, s. 78.

²⁶⁴ A. Zabięłę do M. K. Radziwiłła, 8 II, 14 III 1758, AR V 18197/3, s. 22–23, 29–30; J. Lindemann do tegoż, 6 II 1758, AR V 8491, s. 30; S. Siruć do M. A. Sapiehy, 7 II 1758, LMAB F139–4193, s. 13–14; „Kredens”, 6 II 1758, LVIA SA 13704, k. 431.

²⁶⁵ M. K. Radziwiłł do A. Zabięłę, 27 II 1758, AR IV 878, s. 110.

²⁶⁶ „Kopia listu do J. P. Szylinga”, [II 1758], AR V 18197/3, s. 24–25.

wysłano do króla Piłsudskiego (zapewne Antoniego), Iwanowicza (prawdopodobnie Józefa) i Rennego (Stefana) jako posłów od Żmudzinów²⁶⁷. Marszałek kowieński relacjonował też hetmanowi Radziwiłłowi przebieg sejmików upickich, na których wybrano Antoniego Białozora i Karola Koryznę²⁶⁸. Radziwiłł doceniał wpływy Zabieli na Żmudzi, wyrażając nadzieję, że zapobiegnie on szkodliwym dla Rzeczypospolitej rozruchom²⁶⁹.

W 1758 r. pozycja Familii na dworze zaczęła się nieco wzmacniać. Przyczynił się do tego atak Jana Klemensa Branickiego na pierwszego ministra saskiego, Heinricha Brühla, który wbrew zamierzeniom osłabił pozycję hetmana na dworze. Zwiastunem życzliwości Augusta III dla Familii było zniesienie administracji w dobrach ostrogskich. Szybko jednak doszło do antagonizmu między królem a Czartoryskimi w sprawie inwestytury kurlandzkiej. Dla Augusta III zdobycie tytułu księcia kurlandzkiego dla któregoś z synów było drogą do przedłużenia panowania Wettinów w Rzeczypospolitej. Tymczasem Familia miała nadzieję na tron dla Adama Kazimierza Czartoryskiego czy Stanisława Antoniego Poniatowskiego. Poza tym Czartoryscy sprzyjali powrotowi na tron kurlandzki Ernesta Birona, wobec którego mieli dług wdzięczności, a przy tym chcieli się w ten sposób przysłużyć Rosji. Sprawa kurlandzka zepchnęła na drugi plan sejm 1758 r., przygotowywany swoją drogą przy porozumieniu Familii z dworem²⁷⁰.

Przed zbliżającym się sejmem Czartoryscy bezskutecznie próbowali ułożyć się z przeciwnikami, o czym Zabieli wspominał Radziwiłłowi. Odzwierciedleniem rywalizacji stronnictw jest niezbyt jasny fragment listu Michała Fryderyka Czartoryskiego do Antoniego Zabieli: „Upewniam W.M.W.M. Pana, że Ks.J. hetman wielki W.X.L. albo sam sobie skomponował, albo cudzą kompozycję pokazywał mojej jakoby planty do następujących sejmików poselskich, gdyż ja żadnej nie pisałem, nie mogła też być od nikogo przejęta, szczególnie J.P. podkanclerzy W.X.L. na samym wyjeździe ode mnie niedawno z Wołczyna oddał mi raptularz projektu od siebie napisanego, który z rąk moich nigdy nie wychodził, ani w nim nie znajduje się to, co mi W.M.W.M. Pan wyraziłeś z wiadomości nieświeskiej względem sejmików kowieńskiego i mińskiego”²⁷¹. Wynika z tego, że albo

²⁶⁷ A. Zabieli do Radziwiłła, 25 X 1757, AR V 18197/2, s. 138–139; tenże do tegoż, 28 XI, 6, 28 XII 1757, 4 I, 14 II 1758, AR V 18197/3, s. 5–8, 13–16, 26; „Kopia listu Nagurskiego”, 20 XII 1757, ibidem, s. 17–19.

²⁶⁸ A. Zabieli do M. K. Radziwiłła, 8 II 1758, AR V 18197/3, s. 22–23.

²⁶⁹ M. K. Radziwiłł do A. Zabieli, 31 XII 1757, AR IV 463, s. 39.

²⁷⁰ W. Konopczyński, *Polska w dobie*, t. 1, s. 261–292.

²⁷¹ M. F. Czartoryski do A. Zabieli, 12 VII 1756, BC 3880, s. 289–291; A. Zabieli do M. K. Radziwiłła, 4 VII 1758, AR V 18197/3, s. 32–33.

przywódca Familii wypierał się planu swej partii, który wyciekł na zewnątrz, albo, co bardziej prawdopodobne, przedstawiciel stronnictwa radziwiłłowskiego bezpodstawnie przypisywał ten plan przeciwnikom, może chcąc ich skompromitować lub wybać ich zamiary. Pozostaje pytanie, czy Zabiello był w tym wypadku narzędziem w rękach Radziwiłła, czy usiłował podstępnie wpłynąć na działania stronnictw.

W tym samym liście Czartoryski przekazywał Antoniemu Zabielle plany na sejmik kowieński. Familia promowała ponownie kandydaturę podskarbiego Józefa Massalskiego, a Zabiellowie początkowo zapewniali Massalskich, że uda się obrać go posłem. Marszałek kowieński powiadomił tę rodzinę, że wybiera się do hetmana Radziwiłła w związku ze staraniami partii francuskiej o przychyłność Zabiellę. Antoni pytał hetmana Massalskiego o radę, czy przyjąć pensję oferowaną przez dwór przy okazji oddania chorągwi, w której służył królewiczowi Karolowi. Zapewne Zabiello oczekiwał konkurencyjnej oferty ze strony Familii. Wygląda jednak na to, że niczego się nie doczekał, a i dwór nie zamierzał wyznaczyć mu wspomnianej pensji. Natomiast wizyta u Radziwiłła zaowocowała odrzuceniem kandydatury Massalskiego. Czartoryski gotów był pogodzić się ze sprzeciwem hetmana, lecz nie pozostawał dłużny i zdecydowanie przeciwstawił się kandydaturze jego protegowanego Antoniego Paca i podobnych osób. Początkowo Familia planowała, by na poselstwo w Kownie kandydował Adam Kazimierz Czartoryski. Poprzez Sirucia zyskali obietnicę Zabiellę w tej sprawie. Ostatecznie wysłali młodego księcia na sejmik ruski, a w Kownie Czartoryski poparł Józefa Prozora i Józefa Lindemanna, którym nie udało się posłować na poprzedni sejm. W razie rezygnacji Lindemanna księżę proponował kandydatury Antoniego, Szymona lub Jana Zabiellów²⁷².

Marszałek kowieński przekazywał treść listu Czartoryskiego Radziwiłłowi, wymieniając kandydatów Czartoryskiego, do których dodał Ludwika Chełchowskiego i swych siostrzeńców Kossakowskich²⁷³. W ostatniej chwili Radziwiłł zaproponował kandydaturę starosty michałowskiego Jana Bogusława(?) Jasińskiego, ale Zabiello chyba w ogóle nie brał jej pod uwagę²⁷⁴. Na sejmiku zgodnie z poleceniem księcia kanclerza wybrano Prozora i Lindemanna, na rzecz którego zrezygnowali Szymon Zabiello, Ludwik Chełchowski

²⁷² Trudno było Michałowi Massalskiemu zaakceptować odrzucenie kandydatury jego syna, więc Zabiello w porozumieniu z Radziwiłłem układał usprawiedliwienie w tej kwestii, A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 1 VIII 1758, AR V 18197/3, s. 38–39; M. F. Czartoryski do A. Zabiellę, 12, 26, 29 VII, 5 VIII 1756, BC 3880, s. 289–297, 313; ASD, t. 3, s. 337; M. Matuszewicz *op. cit.*, t. 2, s. 832–833; A. Macuk, *Barac’ba magnackih grupowak u WKL*, s. 477.

²⁷³ A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 25 VII 1758, AR V 18197/3, s. 36–37.

²⁷⁴ Tenże do tegoż, 14 VIII 1758, AR V 18197/3, s. 40–41.

i Kossakowscy. Radziwiłłowi Zabiełło tłumaczył się z przebiegu sejmików wcześniejszym odrzuceniem kandydatury Paca i niepopularnością, a według następnego listu rezygnacją Jasińskiego. Przekonywał też, że wybór Lindemanna uważa za korzystny dla księcia²⁷⁵.

Punkty instrukcji kowieńskiej zaczynały się od podkreślenia potrzeby aukcji wojska, nie było nawet zastrzeżeń przeciw podatkom. Domagano się też udziału Rzeczypospolitej w rokowaniach traktatowych w związku z przewidywanym zakończeniem wojny siedmioletniej, otwarcia mennicy i ratowania tragicznej sytuacji walutowej, uporządkowania praw, naznaczenia stałej rady przy królu oraz ustalenia zajmowania się drobniejszymi sprawami między sejmami przez odpowiednią instytucję. Postulaty te wskazują na skłonności reformatorskie ich autorów, a zwłaszcza na wpływ programu zrodzonego w kręgach Familii. Zgodnie z prośbą księcia Czartoryskiego podziękowano w instrukcji za skasowanie administracji ostrogskiej. Większość punktów poświęcona była jednak rekomendacjom działaczy politycznych pochodzących z obydwu zwalczających się stronnictw, ale dostrzegalna jest tu przewaga przedstawicieli Familii. Obywatele kowieńscy polecali królowi zarówno hetmanów, jak i kanclerza Czartoryskiego oraz jego zięciów: podkanclerzego Sapiechę i szczególnie zasłużonego dla skarbu litewskiego podskarbiego Flemminga. Popierali też kandydaturę związanego z Familią Ignacego Massalskiego na koadiutorię wileńską i wspominali zasługi dyplomatyczne Stanisława Antoniego Poniatowskiego. Nie zaniedbano spraw partykularnych, jak obrona praw gospodarczych szlachty wobec duchowieństwa i Żydów, prośby dotyczące Kowna, rekomendacje Antoniego i Jana Zabiełłów oraz Szymona Sirucia²⁷⁶. W instrukcji brakowało niektórych punktów wymienianych przez Konopczyńskiego jako często spotykane przed tym sejmem, na przykład o ewakuacji wojska zagranicznego z ziem Rzeczypospolitej, usunięciu cudzoziemców z posad i królewszczyzn, zakazie aliansów ze stronami uczestniczącymi w wojnie²⁷⁷. Pominięcie tych punktów zapewne było po myśli Familii. Poza tym brakowało jakichkolwiek wzmianek o podatkach, poza uzasadnieniem ograniczenia prawa posiadania majątków przez duchowieństwo. Mimo wszystkich braków należy docenić reformatorskie skłonności tego tekstu, zwłaszcza na tle omawianych wcześniej instrukcji kowieńskich z lat czterdziestych. Niemniej, również inne instrukcje z tego roku częściej miały charakter bardziej przemyślany i wskazywały realne

²⁷⁵ Tenże do tegoż, 14, 22 VIII 1758, AR V 18197/3, s. 40–42; „Akt kredensu”, 23 VIII 1758, LVIA SA 13704, k. 537–538.

²⁷⁶ „Akt instrukcji”, 26 VIII 1758, LVIA SA 13704, k. 539–544; M. F. Czartoryski do A. Zabiełły, 12 VII 1756, BC 3880, s. 289–291; Z. Zielińska, *Walka „Familii”*, s. 251–254.

²⁷⁷ W. Konopczyński, *Polska w dobie*, t. 1, s. 292.

środki aukcji wojska²⁷⁸. Być może mający zapewne wpływ na treść instrukcji kowieńskiej Zabiełłowie zmienili poglądy polityczne na skutek kilkunastoletnich kontaktów z Czartoryskimi oraz doświadczenia bezsilności Rzeczypospolitej podczas wojny siedmioletniej. Możliwe też, że wśród liderów kowieńskich budził się duch reformatorski, który już za parę lat miał się ujawnić w dziele Stanisława Konarskiego.

Przed sejmem 1758 r. Czartoryski prosił też Zabiełłę o współpracę na sejmiku żmudzki. Marszałek kowieński miał przez swe wpływy w tym księstwie doprowadzić do wyboru na posła Stanisława Odachowskiego, odwieść zaś od kandydowania Michała Józefa Gorskiego. Książę zaznaczał, że i tak uniemożliwi mu zdobycie poselstwa, a ustępstwo ułatwi Gorskiemu powrót do łask książęcych. Zabiełło wskazał księciu Żmudzinów, do których warto napisać w sprawie sejmiku²⁷⁹. Sejmiki litewskie przebiegły korzystnie dla Czartoryskich, ale sejm szybko został zerwany pod pretekstem obecności wojsk rosyjskich w kraju²⁸⁰. Zapewne sceptycznie należy traktować zapewnienia Czartoryskiego o możliwości dojścia sejmu, kierowane do wybierającego się do Warszawy Zabiełły. Po przybyciu do stolicy marszałek kowieński nie zaniedbał przesyłania relacji Radziwiłłowi, na przykład o kontaktach między Brühlem i przywódcami stronnictw²⁸¹.

Po zerwanym sejmie dwór zdecydował się na porozumienie z hetmanem Branickim, natomiast kwestia przyznanej ostatecznie królewiczowi Karolowi Kurlandii definitywnie poróżniła króla i Familię. Kształtowało się tymczasem odrębne stronnictwo dworskie z Jerzym Mniszchem na czele. Na stronę dworu przeszedł także podkanclerzy litewski Michał Antoni Sapieha, co wzmocniło regalistów litewskich²⁸². Obecny podczas sejmu w Warszawie Antoni Zabiełło miał okazję zorientować się w zachodzących przemianach. Ich efekty można dostrzec już na sejmikach deputackich 1759 r. Marszałek kowieński donosił Radziwiłłowi, że na sejmiku spełnił wolę jego i Branickiego. Związany z Familią Jan Chreptowicz, popierany podobno też przez Radziwiłła, w ogóle nie przybył na sejmik z powodu choroby. Deputatami wybrano Michała Kossakowskiego i Marcina Czerniewicza. Pierwszego z nich Zabiełło bezskutecznie rekomendował na pod-

²⁷⁸ M. Wyszomirska, *op. cit.*, s. 188.

²⁷⁹ M. F. Czartoryski do A. Zabiełły, 26 VII, 5 VIII 1758, BC 3880, s. 294, 313.

²⁸⁰ W. Konopczyński, *Polska w dobie*, t. 1, s. 292–296.

²⁸¹ M. F. Czartoryski do A. Zabiełły, 18 IX 1758, BC 3880, s. 323; A. Zabiełło do M. K. Radziwiłła, 23 X 1758, AR V 18197/3, s. 45–47.

²⁸² W. Konopczyński, *Polska w dobie*, t. 1, s. 297–301; t. 2, s. 7; M. Czeppe, *op. cit.*, s. 51; A. Macuk, *Między dworem królewskim a stronnictwem magnackim. Sprawa Jana Massalskiego w latach 1759–1760*, w: *Wobec króla i Rzeczypospolitej. Magnateria w XVI–XVIII wieku*, red. E. Dubas-Urwanowicz, J. Urwanowicz, Kraków 2012, s. 164.

skarbstwo trybunalskie. Zapewne marszałek kowieński, promując swego siostrzeńca, spełniał własne ambicje, natomiast Czerniewicz był popierany przez Radziwiłła²⁸³.

Podobnie Zabieli donosił o sejmiku żmudzki, na którym wybrano Józefa Karpia, Tadeusza Billewicza i Stanisława Odachowskiego. Billewicz za pośrednictwem Zabieli przypominał Radziwiłłowi, że został deputatem z jego rozkazu. W związku z tym prosił o uciszenie protestów nieznanego bliżej Goniprowskiego i pomoc w uzyskaniu marszałkostwa wielkiego lub skarbowego albo pisarstwa trybunalskiego. Zabieli pytał księcia o opinię w tej sprawie i decyzje, czy ma wpłynąć na Michała Gorskiego, od którego zależny był Goniprowski. Ostatecznie deputaci żmudzcy nie przybyli na inaugurację trybunału²⁸⁴. Jeszcze w 1759 r. Józef Pac starał się o starostwo żmudzkie. Prosił Mniszcha, by pomógł mu w tej kwestii, pisząc do wybitniejszych osobistości, między innymi do Antoniego Zabieli²⁸⁵. Odzwierciedla to rozwój wpływu marszałka kowieńskiego na układ polityczny w Księstwie Żmudzki.

Wobec starań stronników dworskich oraz oferowanych przez nich łask Zabieliowie zapewne coraz bardziej skłaniali się ku temu ugrupowaniu. Zdawali sobie sprawę, że po zerwaniu z dworem Familia nie była dobrym pośrednikiem w pozyskiwaniu awansów. Przykłady dostarczały problemy z otrzymaniem podstolstwa kowieńskiego dla kogoś z rodziny²⁸⁶. Wydaje się, że kontakty Zabieliów z Familią zachowywały zaledwie pozory poprawności. W 1759 r. Adam Kazimierz Czartoryski odwiedził Czerwony Dwór w drodze do Petersburga²⁸⁷. Z kolei Michał Sapieha, który właśnie zerwał z Familią, prosił Zabielię o pomoc w sprawach podatkowych, ale ten odpowiadał, że działać tu może jedynie sejmik, a nie indywidualne osoby. List ten wskazywał na pogorszenie stosunków między autorem i adresatem, nie wiemy, na ile szczerze były wyrażone w nim nadzieje Zabieli na przywrócenie współpracy²⁸⁸. Tymczasem Zabieliowie pozyskiwali nowe kontakty w kręgach dworskich.

²⁸³ Imiona deputatów żmudzkich nie są pewne, A. Zabieli do M. K. Radziwiłła, 7, 16 II 1759, AR V 18197/3, s. 49–50, 52; M. K. Radziwiłł do A. Zabieli, 9 I, 24 I 1759, AR IV 879, s. 18, 45–46; tenże do J. Zabieli, 9 I 1759, ibidem, s. 17; M. Czeppe, *op. cit.*, s. 202.

²⁸⁴ A. Zabieli do M. K. Radziwiłła, 7, 14 II, 3 IV 1759, AR V 18197/3, s. 49–51, 57; *Deputaci*, s. 260. We wrześniu tego roku Zabieli uczestniczył natomiast w kongresie żmudzki, A. Zabieli do M. Sapiehy, 11 IX 1759, LMAB F139–1651, k. 1–2.

²⁸⁵ M. Czeppe, *op. cit.*, s. 210.

²⁸⁶ M. F. Czartoryski do S. Sirucia, 13 I 1760, LMAB F139–4986, k. 9v.

²⁸⁷ A. Zabieli do M. K. Radziwiłła, 7 II 1759, AR V 18197/3, s. 50.

²⁸⁸ A. Zabieli do M. Sapiehy, 11 IX 1759, LMAB F139–1651, k. 1–2.

3.5. Współpraca z dworem

W 1759 r. pozycja Familii ulegała dalszemu osłabieniu. Przyczynił się do tego spór o Rokitno między marszałkiem nadwornym koronnym Jerzym Mniszchem a współpracującym z Czartoryskimi kanclerzem koronnym Janem Małachowskim. Podważając prerogatywy kanclerza, przywódca stronnictwa dworskiego uderzał też w sprawującego ten urząd na Litwie Michała Fryderyka Czartoryskiego²⁸⁹. Atakiem na Familię była także odmowa przekazania wakującej funkcji generała artylerii litewskiej Janowi Massalskiemu, a nawet zasugerowanie zlikwidowania sprawowanego przez niego pułkownictwa artylerii. Sprowokowany Massalski zrezygnował ze stopnia pułkownika i wyzwał na pojedynek mianowanego generałem artylerii Eustachego Potockiego. Doprowadziło to do pozwania go przed sąd wojskowy²⁹⁰. O obydwu tych sporach wspominał Zabiełło w jednym z listów do Radziwiłła, wyrażając nadzieję na skuteczność mediacji królewicza²⁹¹. Zapewne chodziło o Karola, z którym Zabiełłowie weszli w bliższy kontakt, a nawet, jak już wspomniano, kilkakrotnie przyjmowali go w Czerwonym Dworze. Ta znajomość pomagała im w karierach, była też inwestycją na przyszłość, w związku z nadziejami na utrzymanie tronu Rzeczypospolitej przy dynastii saskiej. Z drugiej strony przyciągała Zabiełłów, a zwłaszcza związanego wcześniej z Czartoryskimi Józefa, do stronnictwa dworskiego²⁹².

Mimo oddalenia się od Familii Zabiełłowie starali się zadowolić obie strony podczas sejmiku deputackiego w 1760 r. Antoni Zabiełło zamierzał zgodnie z wolą Radziwiłła dopilnować wyboru Andrzeja Ogińskiego. Dwór żądał, by drugi deputat kowieński nie mógł konkurować z Ogińskim o łaskę trybunalską²⁹³. Marszałek kowieński nie chciał się narażać hetmanowi, ale obiecał Czartoryskiemu elekcję Stanisława Odachowskiego obok kandydata radziwiłłowskiego, o co kanclerz prosił też Sirucia²⁹⁴. Tymczasem podkanclerzy Sapieha, który bezskutecznie próbował prowadzić samodzielnie kampanię sejmikową, poparł Prozorów. Kasztelan witebski

²⁸⁹ W. Konopczyński, *Polska w dobie*, t. 2, s. 34–38.

²⁹⁰ A. Macuk, *Między dworem królewskim*, s. 164–165.

²⁹¹ A. Zabiełło do M. K. Radziwiłła, 7 I 1760, AR V 18197/3, s. 85–86.

²⁹² Por. s. 51–53, 71–72.

²⁹³ A. Zabiełło do M. K. Radziwiłła, 5 II 1760, AR V 18197/3, s. 86–87; M. K. Radziwiłł do A. Zabiełły, 18 I 1760, AR IV 880, s. 37; A. Macuk, *Barac'ba magnackih grupowak u WKL*, s. 507.

²⁹⁴ M. F. Czartoryski do M. Sapiehy, 21 I 1760, BN 4945, s. 157v; J. D. Łopaciński do M. Sapiehy, 15 XII 1759, LMAB F139–2556, k. 109–110; M. F. Czartoryski do S. Sirucia, 13 I 1760, LMAB F139–4986, k. 9. Dziękuję panu Tomaszowi Szwacińskiemu za wskazanie tych dwóch źródeł.

odpisywał mu, że zgodnie ze zwyczajem nie mogą już zrezygnować z kandydatury Ogińskiego i Odachowskiego oraz przekonywał, że wymienieni będą korzystni dla Sapiehy i Czartoryskiego²⁹⁵. Wokół sejmiku rozgorzała walka, którą interesował się nawet hetman Branicki, promujący podobno któregoś z Czerniewiczów. Radziwiłł odwiódł jednak tego kandydata od jego ambicji w obawie o pomyślne dojście sejmiku i w elekcji sukces odniosła Familia²⁹⁶.

Możliwe, że elekcja Ogińskiego i Odachowskiego nie była jednogłośnie, gdyż Szymon Siruć wspominał o zaszłych na sejmiku trudnościach²⁹⁷. Na polecenie Stanisława Odachowskiego dokonano rewizji akt grodzkich, ale nie znaleziono manifestów przeciw sejmikowi i deputatom²⁹⁸. Po sejmiku Zabiełło pisał do Radziwiłła, że wybrano odpowiadających mu deputatów, a Siruć usiłował przekonać księcia o życzliwości Odachowskiego²⁹⁹. Czartoryski natomiast miał nadzieję, że zostanie on marszałkiem Trybunału Skarbowego³⁰⁰. Jego nadzieje zostały spełnione, natomiast Ogiński otrzymał łaskę wielką. Mimo że był kandydatem radziwiłłowskim, podczas trybunału służył Familii, która porozumiała się z Hieronimem Radziwiłłem³⁰¹. Zabiełło relacjonował też Radziwiłłowi przebieg sejmiku żmudzkiego, na którym obrano Jana Odachowskiego, Józefa Karpia oraz Tadeusza Billewicza promowanego przez Tadeusza Ogińskiego³⁰². Zabiełło miał także popierać kandydaturę Billewicza na pisarstwo kadencji wileńskiej³⁰³.

Zaraz po sejmikach Zabiełło donosił Radziwiłłowi o niespodziewanym liście hetmana Massalskiego. Zwraçał się on do szlachty z prośbą o pomoc dla Jana Massalskiego nękanego przez hetmana Radziwiłła. Chodziło o wyżej wspomniany konflikt Massalskich z regalistami. Marszałek kowieński interesował się również tą sprawą, ponieważ domagał się dekretów dotyczących Massalskiego od Radziwiłła, który, stojąc na czele sądu wojennego, miał wydać wyrok. Zabiełło był przeciwny wysłaniu przez sejmik posłów do

²⁹⁵ S. Siruć do M. Sapiehy, 22 I 1760, LMAB F139–4193, s. 26–27; W. Konopczyński, *Polska w dobie*, t. 2, s. 124; A. Macuk, *Barac'ba magnackih grupowak u WKL*, s. 508.

²⁹⁶ A. Macuk, *Barac'ba magnackih grupowak u WKL*, s. 508.

²⁹⁷ S. Siruć do M. K. Radziwiłła, 4 II 1760, 14406/2, s. 83.

²⁹⁸ Co ciekawe, zaszło to dopiero miesiąc po sejmikach. Można przypuszczać, że Odachowski spotkał się z zastrzeżeniami wobec swej elekcji lub ewentualnie chciał się pozbyć Ogińskiego, „Akt czynionej rewizji”, 14 III 1760, LVIA SA 13706, k. 139.

²⁹⁹ A. Zabiełło do M. K. Radziwiłła, 5 II 1760, AR V 18197/3, s. 89–91; S. Siruć do tegoż, 4 II 1760, 14406/2, s. 83; „Akt kredensu”, 4 II 1760, LVIA SA 13706, k. 482–483.

³⁰⁰ M. F. Czartoryski do M. Sapiehy, 10 IV 1760, BN 4945, s. 173–174.

³⁰¹ M. K. Radziwiłł do A. Zabiełły, 22 II 1760, AR IV 880, s. 123; M. Czeppe, *op. cit.*, s. 202; *Deputaci*, s. 263–265; W. Konopczyński, *Polska w dobie*, t. 2, s. 124.

³⁰² A. Zabiełło do M. K. Radziwiłła, 5 II 1760, AR V 18197/3, s. 89–91.

³⁰³ A. Macuk, *Barac'ba magnackih grupowak u WKL*, s. 531.

króla. Mimo starań hetmana Massalskiego większość sejmików odmówiła poparcia Massalskim, dotyczyło to też zapewne powiatu kowieńskiego³⁰⁴. Sam Zabiello wolał chyba nie narażać się Radziwiłłowi i dworowi.

Tymczasem Michał Fryderyk Czartoryski odbudowywał szeregi pozostającej w opozycji Familii³⁰⁵. W związku z trwającą walką między stronnictwem dworskim a wzmacniającym się stronnictwem Czartoryskich dwór nie przywiązywał wagi do przygotowań na sejm 1760 r. i nie planował przeprowadzenia reform. Myślano jedynie o zatwierdzeniu inwestytury kurlandzkiej królewicza Karola. Regaliści, w tym Michał Kazimierz Radziwiłł, zrywali sejmiki, których sukcesu nie byli pewni³⁰⁶. Obywatele kowieńscy ocalili swój sejmik, współpracując ze stronnikami dworskimi. Nie bez znaczenia mogły tu być bliskie kontakty Zabiellów z księciem kurlandzkim, któremu zależało na korzystnym dla dworu przebiegu sejmików. Karol Stanisław Radziwiłł planował starać się o poselstwo kowieńskie. Zabiello oczywiście się zgodził, ale ostrzegał księcia, że rywalizacja stronnictw magnackich może spowodować trudności. Obiecywał hetmanowi Radziwiłłowi wstrzymać się od deklaracji dla Czartoryskich, którzy podobno nie kontaktowali się z Zabiellą. Marszałek kowieński za pośrednictwem Szymona Sirucia dowiedział się, że kanclerz chce, by obok Radziwiłła wybrano Adama Kazimierza Czartoryskiego, Stanisława Poniatowskiego lub Józefa Sosnowskiego. Może pod wpływem planów Familii Radziwiłł zrezygnował z kandydatury syna i polecał Zabielle, by liderzy kowieńscy wyznaczyli posłów spośród miejscowych obywateli, a potem poparł kandydaturę Antoniego Paca. Marszałek odpowiadał Radziwiłłowi, że nie obiorą nieznanych w powiecie osób promowanych przez Czartoryskiego. Wspominał o nadziejach swych krewnych na poselstwo, z którego zrezygnowali na rzecz Paca³⁰⁷.

W tym roku po raz pierwszy Zabiello porozumiewał się w sprawie sejmików nie tylko z Radziwiłłem, ale też z Jerzym Mniszchem. Nowy przywódca partii dworskiej zauważył zatem znaczenie marszałka kowieńskiego, który donosił mu o planowanym wyborze Antoniego Paca i Ludwika Chełchowskiego. Drugiego z kandydatów wskazał kanclerz Czartoryski, ale Zabiello usiłował przekonać Mniszcha, że nie przeszkodzi mu to służyć dworowi i księciu kurlandzkiemu. Marszałek kowieński był chyba też potencjalnym kandydatem na posła, ponieważ wyjaśniał, że swe usługi odkłada na

³⁰⁴ A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 5 II, 11 VIII 1760, AR V 18197/3, s. 91, 113–114; M. K. Radziwiłł do A. Zabielly, 22 VIII 1760, AR IV 880, s. 510; W. Konopczyński, *Polska w dobie*, t. 2, s. 118–120; A. Macuk, *Między dworem królewskim*, s. 167–169.

³⁰⁵ W. Konopczyński, *Polska w dobie*, t. 2, s. 124.

³⁰⁶ Ibidem, s. 135–140.

³⁰⁷ A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 1, 5 VII, 9, 18 VIII 1760, AR V 18197/3, s. 103–106, 110–111, 116–117; M. K. Radziwiłł do A. Zabielly, 30 VII 1760, AR IV 880, s. 456.

inną okazję³⁰⁸. Po sejmiku Antoni i Szymon Zabiełłowie relacjonowali, że posłami kowieńskimi zostali Antoni Pac i Ludwik Chełchowski³⁰⁹. Radziwiłł był wdzięczny za taki wynik sejmiku³¹⁰. Marszałek kowieński nie omieszkał skontaktować się w tej kwestii z Czartoryskim, który planował osobiste z nim spotkanie, stosunki między nimi nie zostały więc zerwane³¹¹.

Ułożeniem instrukcji zajął się podobno Szymon Zabiełło, a obecność przy tym innych urzędników miała jedynie znaczenie ceremonialne. Marszałek kowieński zapewniał, że punkty będą zgodne z wolą Mniszcha i Radziwiłła, którzy wcześniej przesłali mu propozycje. Obiecywał też ograniczyć dezeraty przekazane Szymonowi Siruciowi przez Czartoryskiego³¹². Rozmiary instrukcji poddają w wątpliwość wyłączne autorstwo Zabiełły, choć część punktów powtórzono z instrukcji z 1758 r. Deputatami do ułożenia instrukcji byli obok niego Dominik Medeksza, Józef i Antoni Kossakowscy, Józef, Szymon i Mikołaj Prozorowie oraz Jerzy Rodziewicz. Zgodnie z zaleceniami dworskimi po wstępnym wyrażeniu wdzięczności królowi za zachowanie pokoju, autorzy dziękowali za przyznanie inwestytury księstwa kurlandzkiego królewiczowi Karolowi. Dalej zajmowali się wzmocnieniem gospodarczym państwa poprzez manufaktury, wzrost zaludnienia, rozwój kopalń olkuskich, mennicę. Nie zapomnieli też o aukcji wojska. Proponowali utworzenie komisji, która zajęłaby się weryfikacją dochodów przeznaczonych na aukcję, ale pomijali milczeniem kwestie podatkowe. Domagali się wznowienia działania Komisji Grodzieńskiej, która niegdyś zajmowała się kwestią wynagrodzenia szkód, poczynionych przez rosyjskie wojska maszerujące przez Rzeczpospolitą. Przypominali sprawę radziwiłłowskiego przyjaciela Michała Wołodkowicza, który został rozstrzelany za poturbowanie deputatów. Mimo przyjęcia punktów dworskich instrukcja rekomendowała oprócz hetmanów księcia kanclerza Czartoryskiego, podkanclerzego Sapiechę, podskarbiego Flemminga i innych działaczy, często tych samych co przed dwoma laty. Poza tym wspomniano o sprawach lokalnych, dotyczących na przykład Kowna czy fundacji duchownych, w tym poparcia dla klasztorów

³⁰⁸ M. F. Czartoryski do A. Zabiełły, 1 IX 1760, BC 3880, s. 321; A. Zabiełło do J. A. Mniszcha, 19 VIII 1760, BC 3841, s. 171–172; „Kopia listu J. P. Mniszcha”, 10 VIII 1760, AR V 18197/3, s. 121.

³⁰⁹ A. Zabiełło do M. K. Radziwiłła, 26 VIII 1760, AR V 18197/4, s. 1–2; tenże do J. A. Mniszcha, 26 VIII 1760, BC 3841, s. 231; S. Siruć do M. K. Radziwiłła, 26 VIII 1760, AR V 14406/2, s. 90.

³¹⁰ M. K. Radziwiłł do A. Zabiełły, 6 XI 1760, AR IV 880, s. 539.

³¹¹ M. F. Czartoryski do A. Zabiełły, 1 IX 1760, BC 3880, s. 321.

³¹² A. Zabiełło do M. K. Radziwiłła, 26 VIII 1760, AR V 18197/4, s. 1–2; „Punkta do instrukcji”, *ibidem*, s. 119–120; A. Zabiełło do J. A. Mniszcha, 19, 26 VIII 1760, BC 3841, s. 171–172, 231–232.

i kolegów pijarów, rekomendowano Antoniego Zabiellę i Szymona Sirucia³¹³. W sumie instrukcja ta była zgodna z życzeniami dworu, zawierała jedynie mniej znaczące punkty po myśli Familii.

Marszałek kowieński coraz bardziej angażował się w sejmiki sąsiednich powiatów, broniąc interesów księcia kurlandzkiego. Radziwiłł z kolei domagał się od Zabielli, by nie dopuścił do wyboru podczaszego Massalskiego nie tylko w Kownie, ale też na Żmudzi i w powiecie upickim. Popierał natomiast Michała Jana Paca na poselstwo żmudzkie. Marszałek donosił hetmanowi, że stara się o nie związany z Familiją Wawrzyniec Nagurski, ale przeszkadzają mu obciążające go procesy sądowe. Przebiegu sejmiku żmudzkiego miał pilnować starosta wojniucki Tadeusz Billewicz. Zabiello porozumiewał się też z Michałem Gorskim. Kandydatami na poselstwo żmudzkie byli wspomniany Pac, Kazimierz Stankiewicz, Franciszek Preciszewski i nieznany z imienia rotmistrz Białożor³¹⁴. W powiecie upickim Zabiello działał za pośrednictwem Straszewiczów, którzy mieli porozumieć się z Janem Truskowskim, Andrzejem Staszewskim i namiestnikiem chorągwi Radziwiłła Antonim Łopacińskim. Zapewne Radziwiłł przesłał Zabielle listy właśnie do nich. Upickimi kandydatami na posłów byli Jakub Puzyna, (Michał?) Bitowtt i nieznany z imienia kapitan Kościuszko. Potem pojawiła się też kandydatura Onufrego Białożora. Zabiello miał poza tym informacje o możliwości zamieszczenia w instrukcji upickiej opozycyjnych punktów o sądownictwie (może w związku ze sprawą Massalskiego), ale uważał, że wybór odpowiednich posłów usunie problem³¹⁵. W sejmiku wilkomirskim miał uczestniczyć prawdopodobnie Mikołaj Zabiello, służyć księciu chcieli także Dominik i Antoni Bohuszowie³¹⁶.

Ostatecznie na Żmudzi wybrano Michała Paca oraz Józefa Massalskiego i udało się umieścić w instrukcji punkt popierający inwestyturę księcia Karola. Marszałek kowieński donosił o tym punkcie, zapewne, by załagodzić niezadowolenie dworu po elekcji Massalskiego. Być może regaliści przyczynili się do próby zerwania sejmiku przez Mikołaja Katerlę. Zabiello

³¹³ Za zeszlą instrukcją powtarzali między innymi żądania uporządkowania praw, w tym kompetencji ministrów, udziału przedstawiciela Rzeczypospolitej w rokowaniach pokojowych, ustanowienia stałej rady złożonej z senatorów, „Akt instrukcji”, 28 VIII 1760, LVIA SA 13706, k. 586–593.

³¹⁴ A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 9, 11, 18 VIII 1760, AR V 18197/3, s. 110–117; M. K. Radziwiłł do A. Zabielli, 22, 30 VII 1760, AR IV 880, s. 444, 456; M. Czeppe, *op. cit.*, s. 211.

³¹⁵ A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 18 VIII 1760, AR V 18197/3, s. 115–118. Być może w 1760 r. Zabiello prosił Radziwiłła o poparcie starań chorążego Kossakowskiego o poselstwo z Upity, A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, [1760], AR V 18197/5, s. 66.

³¹⁶ A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 18 VIII 1760, AR V 18197/3, s. 116–117.

pytał Mniszcha, czy chce podtrzymania protestacji przeciw temu zgromadzeniu. Wątpliwe, by marszałek zgodził się na Massalskiego, lecz udało się utrzymać postów. Dwór zerwał natomiast obydwie pozostałe sejmiki, którymi zajmowali się Zabiellowie. W Upicie przyczynić się do tego mogła przewidywana przewaga Familii, a w Wiłkomierzu wybrano Morykoniego i Chreptowicza, stolnika brzeskiego lub nowogródzkiego, ale wniesiono manifest³¹⁷. Wydarzenia na sejmikach żmudzki, upickim i wiłkomierskim wzbudzają podejrzenia, że działalność Zabielly na rzecz dworu była w tym wypadku nieszczerą lub nieumiejętną. W sumie na sejmikach poselskich tego roku Familia uzyskała przewagę. Po tym triumfie dwór, obawiając się ataku opozycji na sejmie, doprowadził do jego zerwania³¹⁸.

Skompromitowani tymi wydarzeniami Brühl i Mniszech musieli ratować reputację zwołaniem kolejnego sejmiku, tym razem nadzwyczajnego. Jego celem miała być walka z klęską monetarną. Dwór próbował porozumieć się w tej kwestii z Familią, ale księżęta sceptycznie podchodzili zarówno do szans powodzenia sejmiku, jak i skuteczności planowanych reform. Czartoryscy słusznie nie ufali ofertom porozumienia wysuwanych przez Jerzego Mniszcha, którego celem było zabezpieczenie się przed oporem książąt. Dwór, chcąc zająć siły i uwagę Familii, postarał się o zaostrezenie walki na sejmikach deputackich 1761 r.³¹⁹

Zerwanie sejmiku przez dwór nie skłoniło bynajmniej Zabiellów do odsunięcia od stronnictwa dworskiego, które bądź co bądź dawało szanse na zdobycie wakansów. Uwidaczniał to przebieg sejmiku deputackiego kowieńskiego. Być może właśnie przed jego przeprowadzeniem marszałek kowieński ostrzegwał Michała Kazimierza Radziwiłła przed planami Familii przeciw dworowi³²⁰. Zabiello zgodził się poprzeć kandydaturę podstolego Ignacego Paca, przeznaczonego przez Radziwiłła do łaski trybunalskiej. Za poparcie dotychczasowego stronnika Familii, Szymona Sirucia, hetman zapłacił dzierżawą „hrabstwa kiejdańskiego”. Tymczasem Michał Fryderyk Czartoryski zdecydowanie sprzeciwił się kandydaturze Paca i domagał się, by Zabiello doniósł o tym regalistom. Marszałek kowieński bronił się,

³¹⁷ Tenże do tegoż, 26 VIII 1760, AR V 18197/4, s. 1–3; „Kopia listu J. P. Billewicza”, 25 VIII 1760, ibidem, s. 12; A. Zabiello do J. A. Mniszcha, 26 VIII, 2 IX 1760, BC 3841, s. 231, 411–413; „Kopia listu J. P. kasztelanica mściławskiego”, ibidem, s. 415; Protestacja, 25 VIII 1760, ibidem, s. 417; S. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 2 IX 1760, AR V 18210, s. 54–55; W. Konopczyński, *Polska w dobie*, t. 2, s. 405; M. Czeppe, *op. cit.*, s. 203, 210–211.

³¹⁸ W. Konopczyński, *Polska w dobie*, t. 2, s. 140–144. Zabiello przesyłał Łopacińskiemu wieści z tego sejmiku, A. Zabiello do J. D. Łopacińskiego, 17 XI 1760, LVIA F1135, 14, 15, k. 210.

³¹⁹ W. Konopczyński, *Polska w dobie*, s. 200–203.

³²⁰ A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, [1760], AR V 18197/5, s. 66.

że już wcześniej obiecał na dworze poprzeć Paca, na co kanclerz przypominał, że podczas spotkania w Warszawie (zapewne przy okazji sejmiku) Zabiello twierdził, że nie zna kandydatów dworu, a wtedy książę ostrzegał go przed Pacem. Czartoryski domagał się, by było po jednym kandydacie z obydwu stronnictw, ale żaden z tych kandydatów nie mógłby mieć ambicji sięgających łaski trybunalskiej. Sam jeszcze w Warszawie proponował Zabielle nieznanego bliżej Bystrego, potem starostę cyrjańskiego Józefa Niesiołowskiego, którego według Zabielly stronnictwo dworskie mogło zaakceptować. Stronnik Familii Stanisław Zawisza miał przyjechać do Kowna i wpłynąć na Zabiellę.

W kolejnych listach Czartoryski powtarzał groźby zerwania sejmiku w razie obstawania przy kandydaturze Paca: „przynajmniej o to quam maxime upraszam, abyś W.M.W.M. Pan w zwykłej praw i wolności obserwancyi jus libera vocis nie chciał contemnere i to prawo, na którym wolność szlachecka zawisła, znikczemniać. Mnie się zdaje być to cum minori pro publico malo et praejudicio, że tą razą porządek prześwietnego powiatu W.M.W.M. państwa w dochodzeniu sejmików przerwałby się, niżeli gdyby miał być i przy deputacyi i przy lasce utrzymany J.P. podstoli litewski, o którym jest ta mocna opinia u wszystkich, że plus proprio velle et arbitrio rządziłby się niżeli praw manudukcją”³²¹. Prawdopodobnie Czartoryski naprawdę zdecydowany był zerwać sejmik, lecz Zabiello pozostał niewzruszony. Chwalił się Radziwiłłowi, że mimo powtarzających się przestróg Czartoryskiego poprze wraz z Siruciem kandydaturę Paca. Hetman, mimo sprzeciwu kanclerza, obstawał przy tym kandydacie, a co więcej domagał się, by drugi deputat kowieński nie starał się o marszałkostwo trybunalskie. Tymczasem marszałek kowieński przekazywał Radziwiłłowi wieści, że kanclerz planuje uczynić deputatem Michała lub Jana Massalskiego. Byliby oni zapewne poważnymi konkurentami do łaski trybunalskiej. Antoni Zabiello starał się o informacje dotyczące działań hetmana Massalskiego. Z kolei Józef Zabiello, wcześniej bliższy Familii, miał na polecenie brata szpiegować Adama Kazimierza Czartoryskiego³²². Niewykluczone, że myślano również o jego kandydaturze na marszałka.

³²¹ M. F. Czartoryski do A. Zabielly, 29 XII 1760, 8, 19, 26 I 1761, BC 3880, s. 301–307; A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 23 XIII 1760, AR V 18197/4, s. 15–16; „Kopia listu J.O.X.J. kanclerza”, [1760], BC 3880, s. 283–284; S. Siruć do M. K. Radziwiłła, 13 I 1761, AR V 14406/2, s. 99; A. Zabiello do J. D. Łopacińskiego, 17 XI 1760, LVIA F1135, 14, 15, k. 210v; M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 135; M. Macuk, *Barac’ba magnackih grupowak u WKL*, s. 544. Groźby Czartoryskiego podważają hipotezę, że osoby dążące do zerwania sejmiku podkreślały swe starania o jego dojskie, W. Kriegseisen, *Sejmiki*, s. 180.

³²² A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 4, 13 I 1761, AR V 18197/4, s. 18–21; M. K. Radziwiłł do A. Zabielly, 3, 14 I 1761, AR IV 881, s. 16–17, 58.

Utrzymanie „niezrywającego” sejmiku w 1761 r. wymagało od Antoniego Zabieli i Szymona Sirucia nie lada sprytu, zwłaszcza że Czartoryski przygotowywał liczną grupę szlachty na sejmik. Zachęcał pieniędzmi i poczęstunkiem osoby także spoza powiatu kowieńskiego i ze swych majątków, zatoszczył się też o przysłanie zbrojnych³²³. Stronnicy Familii z Niesiołowskim na czele spotkali się z Zabielią i Siruciem, ale rozmowy nie doprowadziły do porozumienia. Liderzy kowieńscy uratowali sejmik sposobem dobrze znanym z relacji Marcina Matuszewicza: „Tak tedy Zabieli, marszałek kowieński, postąpił sobie, że gdy się ruszył z kamienicy swojej z kasztelanem witebskim na sejmik, tedy umyślnie powoli szedł, a tymczasem partia księcia kanclerza przodem dla zabrania wygodniejszego miejsca poszła do kościoła bernardyńskiego, gdzie się ordynaryjnie sejmiki odprawują. Zwyczaj jest, że przed marszałkiem niosą laskę marszałkowską podniesioną na sejmik, a że kościół bernardyński jest pod samym zamkiem i jak idą do drzwi kościelnych, między murem a kościołem jest niewielka ulica, przez które obmurowanie jest forta na zamek kowieński, chociaż już in ruderibus będący, za czym ta laska już na wejściu do kościoła zatrzymana, prędko potem ową fortą na zamek wniesiona była, gdzie marszałek kowieński spiesznie zagaił, deputatów nominował, deputaci podziękowali i to zrobiwszy wszedł marszałek z całą partią do kościoła. Partia księcia kanclerza o niczym nie wiedziała. Wyszła według zwyczaju msza święta przed wielki ołtarz, po mszy świętej wyszli bernardyni i według sekretnej marszałka kowieńskiego informacji zaśpiewali *Te Deum laudamus* na podziękowanie Panu Bogu za szczęśliwie doszły sejmik. Po skończonym tym hymnie marszałek kowieński w krótkich słowach doniósłszy o doszłym sejmiku i obranych deputatach, zaprosił do siebie wszystkich na obiad. Dopiero partia księcia kanclerza jak ze snu obudzona i zdumiona nie wiedziała, co czynić, a gdy się zaczęli już po sejmiku, po mszy świętej i po *Te Deum laudamus* z protestacją odzywać, tedy najpierwszego śmiałka odzywającego się z protestacją, osobę dość ogromną, Kozierowskiego, porwała partia marszałkowska, w pysk nabiła i wyczubiła. Dostało się toż samo i Mejerowi. Drudzy ucichli i tak nawet protestacji nie zanieśli³²⁴.

³²³ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 136–137. Statut litewski określał, że w sejmiku uczestniczyć może jedynie szlachcic posesjonat danego powiatu, A. Rachuba, *Wielkie Księstwo Litewskie*, s. 92.

³²⁴ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 136–137; „Istotna sejmiku gromnicznego kowieńskiego”, 1761, BC 3843, s. 51–54; A. Zabieli do nn., 9 II 1761, AR V 18197/4, s. 49; A. Macuk, *Barac’ba magnackih grupowak u WKL*, s. 544. Na tym sejmiku wydano laudum dla bernardynów, uchwalając podatek dla zakonników w związku z prowadzoną przez nich budową oraz szkodami wynikającymi z odbywania sejmików w kościele, „Akt laudum”, 8 II 1761, LVIA SA 13707, k. 493.

Relacja Matuszewicza podkreśla rolę Zabielly na tym sejmiku, podczas gdy współczesny tekst wymienia go obok Szymona Sirucia, Mikołaja Zabielly i kilku innych urzędników. Drugie źródło wydaje się bardziej wiarygodne, gdyż pamiętnikarz po kilku latach mógł nieco wyolbrzymić rolę marszałka kowieńskiego. Jednocześnie współczesną relację można identyfikować z diariuszem, który Szymon Zabiello miał zawieźć Mniszchowi, co sugeruje, że tekst powstał w najbliższym otoczeniu marszałka.

Po sejmiku zarówno Antoni oraz Szymon Zabiellowie, jak i Szymon Siruć donosili Radziwiłłowi i Mniszchowi, że wybrano Ignacego Paca i Antoniego Żołłoka, z którego ksiązę powinien być zadowolony. Nie dopuścili natomiast do elekcji odrzuconego przez hetmana Niesiołowskiego. List z wyrazami wdzięczności za rezultat sejmiku przesłał Zabielle nie tylko Radziwiłł, ale także ksiązę kurlandzki. Nic dziwnego, że efekt sejmiku wzbudził niezadowolenie przywódcy Familii, który przekazał marszałkowi kowieńskiemu swe pretensje. Oskarżał adresata o obradowanie w niewłaściwym miejscu, ale w jednej z relacji zaznaczono, że już w 1728 r. sejmik odbył się na zamku³²⁵. Wbrew informacjom Matuszewicza stronnicy Familii mieli wnieść manifest, który nie został przyjęty w grodzie kowieńskim, ale wciągnięto go do akt w Grodnie. Czartoryski wychwalał Stanisława Zawiszę, że wraz z innymi oparł się w ten sposób dyktaturze Zabielly i Sirucia³²⁶.

Antoni Zabiello tradycyjnie angażował się w przebieg sejmiku żmudzkiego, przy czym również współpracował z regalistami. Donosił, że popierał działania kasztelana żmudzkiego Paca. O deputację żmudzką starał się niejaki Strutyński, ale wobec protestów sejmik rozszedł się od razu po zagajeniu³²⁷. Wydaje się, że moment ten można uznać za szczyt współpracy Zabiellów z dworem i Radziwiłłem.

Marszałek kowieński obawiał się, że porażka Czartoryskich na sejmiku deputackim spowoduje silniejszy atak z ich strony na następującym po kilku tygodniach sejmiku przedsejmowym. Mimo to obiecywał działać na rzecz

³²⁵ „Istotna sejmiku gromnicznego kowieńskiego ... relacja”, 1761, BC 3843, s. 51–54; A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 10 II 1761, AR V 18197/4, s. 23; Karol do A. Zabielly, 18 II 1761, ibidem, s. 28; S. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 17 II 1761, AR V 18210, s. 58–59; S. Siruć do tegoż, 9 II 1761 AR V 14406/2, s. 101; tenże do J. A. Mniszcha, 10 II 1761, BC 3848, s. 411; A. Zabiello do tegoż, 10 II 1761, ibidem, s. 419; M. F. Czartoryski do A. Zabielly, 23 II 1761, BC 3880, s. 309; M. K. Radziwiłł do tegoż, 1761, AR IV 881, s. 145; M. Matuszewicz, *op. cit.*, s. 137; „Akt kredensu”, 10 II 1761, LVIA SA 13707, k. 491–492; *Deputaci*, s. 269–270. J. Prozor i I. Pac przesyłali relację z tego sejmiku J. Mniszchowi, J. Prozor do J. A. Mniszcha, 17 II 1761, BC 3843, s. 35; I. Pac do tegoż, 10 II 1761, ibidem, s. 415.

³²⁶ M. F. Czartoryski do S. Zawiszy, 17 II, 10 III 1761, Przeddzieckich, B–752, s. 9–12.

³²⁷ A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 10 II 1761, AR V 18197/4, s. 23; tenże do J. A. Mniszcha, 10 II 1761, BC 3843, s. 419; *Deputaci*, s. 270.

stronników radziwiłłowskich³²⁸. Tymczasem Michał Fryderyk Czartoryski wolał porozumieć się z Zabiellą, niż mścić się na nim. Książę po wyrażeniu pretensji za poprzedni sejmik, pytał marszałka o możliwość współpracy na przyszłym, zachęcając go pochlebstwami. Dodawał, że postępek Zabielly mniej go zabolął, niż zdrada Sirucia. Mogło to dać adresatowi nadzieję, że w związku ze zmianą orientacji politycznej kasztelana witebskiego może zostać głównym działaczem stronnictwa Czartoryskiego w tej części Litwy³²⁹. Można mieć wątpliwości, czy oferty kanclerza były szczere, zwłaszcza że książę liczył na działania Stanisława Zawiszy na sejmiku poselskim³³⁰. Niewykluczone, że Zabiello nie przyjął propozycji kanclerza. W każdym bądź razie nie doszło do współpracy między nimi, a marszałek kowieński informował Radziwiłła, że przeciwne stronnictwo usiłowało odsunąć go od sejmików poprzez wplątanie w sprawę sądowe. Wtedy właśnie toczył się mający znamiona walki politycznej zacięty proces ze Straszewiczami, którzy cieszyli się poparciem Czartoryskiego³³¹.

Mimo starań kanclerza Antoni Zabiello nadal działał na rzecz dworu. Ze stronnictwa regalistycznego początkowo o poselstwo kowieńskie zabiegał Michał Pac³³², potem poparcie marszałka Mniszcha pozyskał Marcin Matuszewicz, o czym poinformowano Radziwiłła, Zabieliów i Sirucia³³³. Również Radziwiłł spodziewał się elekcji Matuszewicza, choć mając w pamięci zasługi Zabielly na sejmiku deputackim pozostawiał mu swobodę decyzji w sprawie posłów kowieńskich. Zaznaczał przy tym jednak, że kandydaci powinni być przychylni stronnictwu radziwiłłowskiemu³³⁴. Zapewne na drugiego posła marszałek kowieński proponował swego brata Szymona lub któregoś z Kossakowskich. Zachwalał ich jako życzliwych Radziwiłłowi³³⁵. Jednak kandydatura Szymona Zabielly mogła być trudna do utrzymania. Skarżył się on, że przez jego przywiązanie do księcia przeciwnicy uniemożliwiają mu osiągnięcie podkomorstwa³³⁶. Także Matuszewicz obawiał się przeciwdziałania ze strony Familii na sejmiku. Stronnikiem Czartoryskiego był chyba jeszcze Ludwik Chełchowski, który wystąpił z opozycją pod pretekstem pretensji (zapewne finansowych) do żony Matuszewicza. Na arbitrow

³²⁸ A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 24 II, 7 III 1761, AR V 18197/4, s. 24–26.

³²⁹ M. F. Czartoryski do A. Zabielly, 23 II 1761, BC 3880, s. 309.

³³⁰ Tenże do S. Zawiszy, 17 II 1761, Przeddzieckich, B–752, s. 10.

³³¹ A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 17 III 1761, AR V 18197/4, s. 30. Por. s. 58–59.

³³² M. Czeppe, *op. cit.*, s. 204.

³³³ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 137–138.

³³⁴ M. K. Radziwiłł do A. Zabielly, 2 III 1761, AR IV 881, s. 192–193; A. Macuk, *Barac'ba magnackih grupowak u WKL*, s. 551.

³³⁵ A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 24 II 1761, AR V 18197/4, s. 24–25.

³³⁶ S. Zabiello do tegoż, 17 II 1761, AR V 18210, s. 58–60.

wyznaczono Antoniego Zabiellę i Dominika Medekszę, a na superarbitra Szymona Sirucia. Ustalono kompromis, lecz Chełchowski dopuścił się przy tym oszustwa. Mimo tych problemów posłami zostali Marcin Matuszewicz i, zgodnie z życzeniem Zabielli, Józef Kossakowski. Pamiętnikarz wspomina również, że sam sobie napisał instrukcję³³⁷. Sejmik kowieński wpisywał się zatem w sukces odniesiony przez dwór podczas wyborów posłów. Na sejmie obaj posłowie kowieńscy nie podpisali zrywającego sejm manifestu Familii, co wskazuje, że trwali przy orientacji dworskiej³³⁸.

Działanie na rzecz dworu przyniosło Antoniemu Zabielle zyski, jak zdobyte w 1761 r. łowczostwo wielkie litewskie czy Order Orła Białego³³⁹. Według Marii Czepe Zabiellowie zyskiwali przywileje za pośrednictwem Jerzego Mniszcha³⁴⁰. Mieli na dworze wpływy, czyniące ich poparcie istotnym dla osób starających się o łaski królewskie³⁴¹. Tymczasem Familia mściła się na Antonim za współpracę z regalistami, atakując go podczas procesów w Trybunale³⁴². Jednocześnie opozycja zyskiwała w Rzeczypospolitej coraz większe poparcie, gdyż ostatnie sejmy i nieudana reforma monetarna uderzyły w popularność dworu. Do wzmocnienia Familii przyczyniła się też zmiana na tronie rosyjskim po śmierci cesarzowej Elżbiety. W rezultacie Czartoryscy mogli zdobyć przewagę nad dworem podczas sejmików deputackich 1762 r.

Choć przed tymi sejmikami według Zabielli Radziwiłł zgodził się, by w Kownie wybrać jednego deputata ze strony Familii, ponownie promował Matuszewicza i Eustachego Chrapowickiego, którzy prawdopodobnie byli stronnikami radziwiłłowskimi. Usprawiedliwiał to rezygnacją ze starań związanego z Familią podczesego Massalskiego. Marszałek kowieński odrzucał kandydaturę Chrapowickiego, proponując wysłanie go w miejsce, gdzie będzie miał większe szanse³⁴³. Według Matuszewicza decyzja ta miała zapobiec zerwaniu sejmiku, co sugeruje, że to łowczy, a nie hetman wyszedł

³³⁷ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 142–145; A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 17 III 1761, AR V 18197/4, s. 30; J. Prozor do tegoż, 16 III 1761, AR V 12433/1, s. 15; S. Siruc do tegoż, 16 III 1761, AR V 14406/2, s. 103; *Diariusz sejmu ekstraordinaryjnego warszawskiego 1761*, Warszawa 1761. Niestety nie udało się odnaleźć tej instrukcji.

³³⁸ M. K. Radziwiłł do A. Zabielli, 30 III 1761, AR IV 881, k. 232; W. Konopczyński, *Polska w dobie*, t. 2, s. 207–215; M. Czepe, *op. cit.*, s. 204.

³³⁹ Por. s. 52.

³⁴⁰ M. Czepe, *op. cit.*, s. 246.

³⁴¹ W 1762 r. Ignacy Massalski starał się, by poparli jego kandydaturę na koadiutorię wileńską, V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis. Politinė ir karinė veikla Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje 1763–1794*, Vilnius 2003, s. 102–103.

³⁴² A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 10 XI 1761, AR V 18197/4, s. 40–41.

³⁴³ A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 22 I 1762, AR V 18197/4, s. 60–61; M. K. Radziwiłł do A. Zabielli, 17 I 1762, AR IV 882, s. 30.

z inicjatywą podziału mandatów między obozy polityczne³⁴⁴. Familia natomiast zdecydowała się zamiast podczaszego Massalskiego wysłać do Kowna Józefa Niesiołowskiego³⁴⁵.

Przed samym sejmikiem doszło do sprzeciwów wobec Matuszewicza, którego kandydatura wzbudzała obawy wśród stronników Familii. Sprzeciwił się jej Ludwik Chełchowski. Z Niesiołowskim natomiast rywalizował zwłaszcza pisarzewicz grodzki kowieński Skorulski, który na dowód swej determinacji przywiózł na sejmik trumnę. Miała ona symbolizować gotowość do poniesienia śmierci w razie niepowodzenia. Antoni Zabięło i Szymon Siruć przekonali go jednak do ustępstwa. Wreszcie po zwalczeniu wszystkich sprzeciwów wybrano Matuszewicza i Niesiołowskiego³⁴⁶.

Tymczasem na sejmiku żmudzkiem Radziwiłł popierał kandydaturę jednego z Kossakowskich. Zabięło pisał do przedstawicieli najważniejszych rodzin żmudzkich, rekomendując swego siostrzeńca. Z kolei w Upicie wstawał się za Wiktoryem Straszewiczem, ale potem w porozumieniu z hetmanem poparł nieznanego z imienia Middletona. Maria Czeppe wspomina także o kandydaturze Kazimierza Straszewicza, któremu przeszkodzić miał proces z Zabięłą. Marszałek kowieński obawiał się udziału zbyt licznych konkurentów w obu tych sejmikach³⁴⁷. Zgodnie z tymi przewidywaniami zerwano sejmiki żmudzki i upicki, natomiast w Wilkomierzu, według relacji nieznanego bliżej Gąseckiego dla Zabięły, udało się wybrać Józefa Dąbrowskiego i Ignacego Jawgięła³⁴⁸.

W relacji z sejmiku kowieńskiego Szymon Siruć pisał o podstolstwie kowieńskim, które na skutek starań Zabięły otrzymał Michał Kossakowski. Być może konkurował o ten urząd jakiś kandydat popierany przez Sirucia i dwór, ale kanclerz Czartoryski uległ prośbom marszałka kowieńskiego³⁴⁹. Podczas fundacji trybunału obaj deputaci kowieńscy rywalizowali o łaskę skarbową, którą otrzymał Niesiołowski. Matuszewicz zdecydował się ustąpić przed uporem kanclerza i został marszałkiem koła

³⁴⁴ M. Matuszewicz do J. A. Mniszcha, BC 3849, s. 320. Być może również przed tym sejmikiem Szymon Siruć przekonywał Radziwiłła, że mogą wybrać tylko jednego z jego kandydatów, S. Siruć do M. K. Radziwiłła, b.d., AR V 14406/3, s. 127–128.

³⁴⁵ A. Zabięło do M. K. Radziwiłła, 2 II 1762, AR V 18197/4, s. 72–73.

³⁴⁶ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 189–190; A. Zabięło do M. K. Radziwiłła, 9 II 1762, AR V 18197/4, s. 75–76; M. Matuszewicz do tegoż, 9 II 1762, AR V 9384, s. 90–91; M. Czeppe, *op. cit.*, s. 205.

³⁴⁷ A. Zabięło do M. K. Radziwiłła, 24 I, 2 II 1762, AR V 18197/4, s. 71–73; M. Czeppe, *op. cit.*, s. 205.

³⁴⁸ A. Zabięło do M. K. Radziwiłła, 9 II 1762, AR V 18197/4, s. 75–80; M. Czeppe, *op. cit.*, s. 199; *Deputaci*, s. 274–275.

³⁴⁹ S. Siruć do J. A. Mniszcha, 9 II 1762, BC 3849, s. 241–242; *Urządnicy*, t. 2, s. 412.

duchownego³⁵⁰. Antoni Zabięło planował uczestniczyć w fundacji trybunału, ale ostatecznie zrezygnował, by nie narażać się żadnej ze stron³⁵¹. Podczas trybunału nie wyszedł najlepiej na ustępstwach wobec Familii, ponieważ wybrany w Kownie Niesiołowski działał przeciw niemu w procesie ze Straszewiczami³⁵².

Przed sejmem 1762 r. nadal wzrastało znaczenie polityczne Familii, dające jej nadzieję na przejęcie władzy w Rzeczypospolitej. W lipcu tron w Rosji zdobyła Katarzyna II, planująca obdarzenie koroną polską Stanisława Antoniego Poniatowskiego lub ewentualnie Adama Kazimierza Czartoryskiego. Związane z Rosją ambicje Familii przyczyniły się jednak do rozbicia opozycji, widocznego zwłaszcza na sejmikach litewskich³⁵³. Obywatele kowieńscy starali się o spokojny przebieg sejmików. Szymon Zabięło porozumiewał się z Karolem Stanisławem Radziwiłłem co do kandydatów na posłów kowieńskich i doradzał ugodę ze stronnikami Familii³⁵⁴. Hetman popierał kandydaturę swego zięcia Stanisława Rzewuskiego³⁵⁵. Antoni ponownie skarżył się na zamachy przeciwnego stronnictwa na swój udział w sejmiku. Ostrzegał Jerzego Mniszcha przed przygotowaniami Czartoryskiego do kampanii wyborczej. Obawiał się, że Familia może uzyskać łaskę marszałkowską dla swego kandydata, ponieważ nie widać przeciwnych starań ze strony regalistów³⁵⁶. O poselstwo kowieńskie zabiegali sam Antoni Zabięło oraz Antoni Michał Pac, lecz zrezygnowali ostatecznie na rzecz podkomorzego Stanisława Radziwiłła. Drugim posłem został stronnik Familii Ludwik Chełchowski³⁵⁷. Dyrektorem sejmiku był zaś Marcin Czerniewicz³⁵⁸.

Z podpisów pod instrukcją wynika, że w jej układaniu nie uczestniczył żaden z Zabięłów, ale większość zawartych w niej punktów została przepisana z omówionej wyżej instrukcji na sejm 1760 r. Powtarzano na przykład podziękowanie za zabezpieczenie księstwa kurlandzkiego dla Rzeczypospolitej, żądania uporządkowania sytuacji monetarnej i praw,

³⁵⁰ M. Matuszewicz do M. K. Radziwiłła, 24 II 1762, AR V 9384, s. 94; M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 195–196; *Deputaci*, s. 275.

³⁵¹ A. Zabięło do M. K. Radziwiłła, 18 IV 1762, AR V 18197/4, s. 93; M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 195.

³⁵² M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 221.

³⁵³ W. Konopczyński, *Polska w dobie*, t. 2, s. 276–280.

³⁵⁴ S. Zabięło do K. S. Radziwiłła, 27 VII 1762, AR V 18210, s. 63.

³⁵⁵ M. K. Radziwiłł do A. Zabięły, 4 V 1762, AR IV 882, s. 248.

³⁵⁶ A. Zabięło do K. S. Radziwiłła, 26 VI 1762, AR V 18197/4, s. 94–95; tenże do J. A. Mniszcha, 19 VIII 1762, BC 3851, s. 75–76.

³⁵⁷ M. Czepe, *op. cit.*, s. 205. Biskup Massalski był chyba niezadowolony z przebiegu tego sejmiku, J. Kossakowski do [Zabięły], 13 I 1763, LNBW F99–192, k. 37.

³⁵⁸ „Akt instrukcji”, 25 VIII 1762, LVIA SA 13708, k. 572–576.

rozwoju gospodarczego. Obywatele kowieńscy po początkowych zastrzeżeniach rekomendowali Michała Massalskiego do buławy wielkiej, a Karola Stanisława Radziwiłła do buławy polnej. Poza tym do rekomendacji z wcześniejszych instrukcji dodali Eustachego Potockiego, kasztelana poznańskiego Twardowskiego, Michała Wielhorskiego i Feliksa Czackiego, a więc osoby bliższe dworowi³⁵⁹. Wydaje się zatem, że instrukcja ta odpowiadała planom dworskim. Książę Karol dziękował Antoniemu za obranie odpowiednich posłów oraz zamieszczenie w instrukcji artykułu o Kurlandii³⁶⁰.

Zabieliowie współpracowali z dworem również na sejmikach poselskich sąsiednich powiatów. Marszałek kowieński obiecywał współpracę Stanisława Przeciszewskiego na Żmudzi, lecz obawiał się przewagi Familii zarówno tam, jak i w upickim, gdzie podskarbi Flemming opłacał stronników. Zapowiadał też swe starania w powiecie wiłkomierskim. W tamtejszym sejmiku uczestniczył Mikołaj Zabiello, który donosił Radziwiłłowi o wniesionym po wybraniu regalistycznych posłów manifeście³⁶¹. Sejmiki upicki i żmudzki także zerwano³⁶².

Na sejmie Antoni Zabiello przyłączył się do grupy towarzyszącej Karolowi Stanisławowi Radziwiłłowi³⁶³. Czartoryscy wydali wtedy manifest atakujący pierwszego ministra Brühla. Posłowie kowieńscy zgodnie ze swoimi orientacjami politycznymi opowiedzieli się w tej sprawie po przeciwnych stronach. Chełchowski podpisał ten dokument, natomiast podpis Radziwiłła znajdujemy pod remanifestem³⁶⁴. Rezultatem wystąpienia przeciw Brühlowi było zaostrzenie walki politycznej między dworem a książętami. Familia planowała w oparciu o Rosję przeprowadzić konfederację, mającą na celu wprowadzenie reform, nową obsadę urzędów i pewne koncesje na rzecz Rosji³⁶⁵. Oprócz planów konfederackich Familii istotne było dla Petersburga wygnanie z Kurlandii księcia Karola i przywrócenie jej pod swą faktyczną władzę. Podczas oblegania przez wojska rosyjskie Mitawy Sas mógł, przynajmniej przez jakiś czas, liczyć na pomoc Zabieliów³⁶⁶. Być może te rosyjskie działania przyczyniły się do zmniejszania popularności Familii w Rzeczypospolitej

³⁵⁹ Ibidem.

³⁶⁰ Karol do A. Zabieli, 3 IX 1762, BC 2375, s. 77.

³⁶¹ List Mikołaja nie jest jasny, ale wydaje się, że przyłożył rękę do wniesienia manifestu, chcąc spełnić wolę Radziwiłła, M. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 18 IX 1762, AR V 18207, s. 1–2; A. Zabiello do J. A. Mniszcha, 19 VIII 1762, BC 3851, s. 75–77.

³⁶² M. Czeppe, *op. cit.*, s. 205, 211.

³⁶³ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 253.

³⁶⁴ *Diariusz sejmu ordynaryjnego warszawskiego w roku 1762*, Warszawa 1762.

³⁶⁵ Szczegółowe omówienie planów konfederackich Familii i stosunku do nich Rosji w: Z. Zielińska, *Studia z dziejów*, s. 63 i n.

³⁶⁶ Por. s. 53.

i wzrostu poparcia dla dworu. Porozumienie Radziwiłła z Massalskimi również wpłynęło na sukces regalistów na sejmikach deputackich 1763 r. Tymczasem pochłonięty planami konfederackimi kanclerz Czartoryski zaniedbał przygotowanie kampanii wyborczej³⁶⁷.

Przed sejmikiem kowieńskim Czartoryski dziękował Antoniemu Zabielle za gotowość wyboru jednego ze stronników Familii, ale prosił o wybranie obydwu deputatów sprzyjających jego stronnictwu. Nie dawał jednak Zabielle konkretnych poleceń, lecz odsyłał go do kandydatów wskazanych przez hetmana Massalskiego, mimo iż ten odsunął się od Familii. Na staranie kanclerza o przywrócenie trwałej współpracy Zabielly z Familią wskazuje niejasna prośba, by marszałek nie dał się zwięść sprawom przejściowym, ale rzeczy stałe były dla niego argumentami³⁶⁸.

Z kolei Radziwiłł wysłał do Kowna Ignacego Bohusza, który miał porozumieć się z Zabiellą. Obok Bohusza ksiądz promował na deputację kowieńską Ignacego Łopacińskiego. Stronnicy Familii szczególnie ostro przeciwstawiali się kandydaturze pierwszego z nich. Stojący na czele protestujących Ludwik Chełchowski, podobno z obawy przed Antonim Zabiellą oraz z powodu oskarżeń o korupcję, działał za pośrednictwem pisarzewicza Skorulskiego. Regaliści odpowiedzieli jednak przekupstwem na przekupstwo, a Zabiello przekonał Skorulskiego do rezygnacji ze sprzeciwu. Deputatami wybrano Bohusza i Łopacińskiego, wniesiono jednak protest przeciw nim³⁶⁹. Wynikało to zapewne z faktu, że Zabiello zignorował ustalenia przyjęte z Czartoryskim. Spowodowało to złość Massalskich, oskarżających Zabiellów o wybór ich największych wrogów, a jednocześnie o podważanie zaufania dworu do nich³⁷⁰.

Z zachowanych źródeł wynika, że w tym czasie oprócz kowieńskiego Antoni Zabiello zajmował się jedynie sejmikiem wilkomierskim. Radziwiłł polecił marszałkowi kowieńskiemu doprowadzić do porozumienia między tamtejszymi obywatelami. W tym celu Zabiello zbliżył się do starosty wilkomierskiego Benedykta Tyzenhauza³⁷¹. Może przyczynił się do pomyślnego

³⁶⁷ W. Konopczyński, *Polska w dobie*, t. 2, s. 234–235.

³⁶⁸ M. F. Czartoryski do A. Zabielly, 10 I 1764, BC 3880, s. 325.

³⁶⁹ A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 17 XII 1762, AR V 18197/4, s. 99; S. Siruć do tegoż, 8 II 1763, AR V 14406/3, s. 25; M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 275–276; *Deputaci*, s. 279. Bartłomiej Zabłocki bezskutecznie prosił Radziwiłła, by ten poparł jego starania o deputację w listach do Antoniego Zabielly i innych urzędników, B. Zabłocki do K. S. Radziwiłła, 6 XII 1762, AR V 18218, s. 1–3. Jan Klott, ekonom biskupa Łopacińskiego, otrzymał zaświadczenie, że do grodu trockiego nie wniesiono manifestu przeciw deputatom kowieńskim, Rewizja manifestów, 16 III 1763, LVIA SA 5965, k. 635.

³⁷⁰ J. Kossakowski do [A. Zabielly], 21 III [1763], LNBW F99–192, k. 235v.

³⁷¹ A. Zabiello do M. K. Radziwiłła, 28 II 1763, AR V 18197/4, s. 101.

przebiegu sejmiku, z którego deputatami byli Dominik Bohusz i Seweryn Siesicki³⁷².

Efektom niezadowolenia Familii z przebiegu sejmików był atak na deputatów kowieńskich podczas reasumpcji trybunału. Obie strony ściągnęły na tę okazję licznych stronników, przy regalistach stanął także Zabiełło. Doszło do układów, podczas których stronnicy Czartoryskich domagali się unieważnienia elekcji deputatów grodzieńskich, wołkowyskich i kowieńskich. Argumentowali, że marszałek kowieński obciążony procesami prawnymi nie mógł legalnie przeprowadzić sejmiku. Antoni Zabiełło i Szymon Siruć bronili swego sejmiku, powołując się na jego tradycyjną „niezrywalność”. Ostatecznie ksiązę hetman opanował trybunał i uczynił Stanisława Radziwiłła marszałkiem, Bohusza wicemarszałkiem, a Łopacińskiego marszałkiem skarbowym³⁷³.

Radziwiłł wykorzystał swą przewagę w trybunale do prześladowania przeciwników, wzmacniały się jednocześnie szeregi stronnictwa dworskiego. Ksiązę angażował w swe działania Antoniego Zabiełłę, który przekazywał mu informacje na temat działań Familii i Rosjan. Marszałek kowieński pilnował, by w powiatach, w których miał wpływy, nie doszło do przygotowania konfederacji. Z królewiczem Karolem i Janem Dominikiem Łopacińskim korespondował natomiast na temat obrony przed wkraczającymi na Litwę Rosjanami oraz ich ingerencji w układ polityczny Rzeczypospolitej. Zabiełło przekazał Radziwiłłowi propozycję powierzenia spraw polskich królewiczowi w związku z chorobą Brühla, pośredniczył też między księciem a hetmanem Branickim i prymasem Władysławem Łubieńskim³⁷⁴.

Działania regalistów faktycznie zmobilizowały Familię do podjęcia ostatecznych przygotowań do konfederacji, ale przeszkodził im sprzeciw Katarzyny II, zdecydowanej na dopuszczenie związku dopiero po śmierci Augusta III. Tymczasem sytuacja w Rzeczypospolitej zaogniła się, nadchodząca reasumpcja trybunału koronnego miała być miejscem kłęski Czartoryskich. Przeszkodziła temu wieść oznaczająca kryzys stronnictwa dworskiego. 5 października 1763 r. zmarł w Dreźnie August III. Wydarzenie to miało wyznaczyć koniec epoki saskiej.

³⁷² *Deputaci*, s. 278.

³⁷³ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 293–297, 333; W. Konopczyński, *Polska w dobie*, s. 326–328; A. Macuk, *Barac’ba magnackih grupowak u WKL*, s. 579.

³⁷⁴ A. Zabiełło do K. S. Radziwiłła, 4, 16 VIII, 27 IX 1763, AR V 18197/4, s. 103–108, 120–121; tenże do tegoż, 1, 3 X 1763, AR V 18197/5, s. 1–6; „Kopia listu Najjaśniejszego Królewicza”, 4 VIII 1763, AR V 18197/4, s. 109–112; „Ekscerpt listu Najjaśniejszego królewicza”, 25 VIII 1763, *ibidem*, s. 118–119; A. Zabiełło do J. D. Łopacińskiego, 24 VI 1763, LVIA F1135, 14, 15, k. 215–216.

Działalność polityczna Zabiellów w czasach Augusta III była zdominowana przez taktykę lawirowania między stronnictwami. Dzięki temu udawało im się utrzymywać „niezrywalne” sejmiki, z czego wynikała szczególnie pozycja Kowna na sejmikowej mapie Litwy. Mimo starań o zachowanie równowagi między rywalizującymi obozami, Zabiellowie skłaniali się przeważnie ku jednemu z litewskich stronnictw. Charakterystyczne jest, że z zasady bliżsi byli ugrupowaniu pozostającemu w sojuszu z dworem. Miało to zapewne ułatwić zdobywanie wakansów i innych łask rozdzielanych przez króla. Stosowane przez Zabiellów metody okazywały się skuteczne, ponieważ z czasem rosło ich znaczenie polityczne i zaufanie, jakim cieszyli się wśród magnatów. Zapracowali na nie rozwojem swych wpływów wśród ziemiaństwa oraz skutecznym przeprowadzaniem woli przywódców magnackich na sejmikach. Często posługiwali się w tym celu różnorodnymi podstępami, oszustwami i przekupstwem, lecz nie mniej istotne były negocjacje z przedstawicielami rywalizujących stronnictw – zarówno z magnatami, jak i ich miejscowymi stronnikami. Antoniowi Zabielle udało się także zrealizować ambicje dotyczące wpływów na Żmudzi, w powiecie upickim i wiłkomierskim, a czasami także innych powiatach.

Sejmiki kowieńskie w czasach Augusta III

data	dyrektor	deputaci		posłowie	
16 III 1733				Zabiello	Szymon Siruć
8 II 1734		Jerzy Adam Rodziewicz			
7 II 1735	Mikołaj Zabiello*	Jan Świrski	Antoni Skorulski		
16 VIII 1735				Jan Pilchowski	Jan Dylewski
6 II 1736		Stanisław Korwin Kossakowski	Antoni Andrzej Sulima Strawiński		
15 V 1736				Jan Zabiello	Barnaba Krzywkowski
4 II 1737		Józef Benedykt Tyszkiewicz	Tomasz Straszewicz		
3 II 1738		Stanisław Skorulski	Stanisław Chełchowski		
25 VIII 1738				Antoni Zabiello	Adam Brzostowski
9 II 1739	Antoni Zabiello	Jerzy Białozor	Józef Lindemann		
8 II 1740	Szymon Siruć	Marcin Matuszewicz	Józef Skorulski		
22 VIII 1740	Jan Zabiello			Antoni Zabiello	Szymon Siruć
6 II 1741		Michał Eperyeszy	Izydor Krzywkowski		
5 II 1742	Antoni Zabiello	Stanisław Skorulski	Szymon Siruć		
4 II 1743		Paweł Chełchowski	Stanisław Antoni Burzyński		
3 II 1744	Szymon Siruć	Józef Matuszewicz	Jerzy Montwiłł		
24 VIII 1744				Szymon Zabiello	Szymon Siruć
8 II 1745		Michał Strawiński	Józef Lindemann		
7 II 1746		Michał Grothuz	Onufry Kownacki		
22 VIII 1746				Antoni Zabiello	Szymon Siruć

6 II 1747		Antoni Soltohub	Jerzy Białozor		
5 II 1748		Jerzy Szemioth	Michał Skorulski		
19 VIII 1748	Jan Zabiełło			Antoni Pac	Ludwik Pociąg
3 II 1749		Antoni Borewicz	Ignacy Chelchowski		
9 II 1750		Antoni Dowgiałło Zawisza	Janusz Radziwiłł		
23 VI 1750				Antoni Zabiełło	Szymon Siruć
8 II 1751		Ignacy Stanisław Łopaciński	Józef Lindemann		
7 II 1752		Jan Antoni Horain	Mikołaj Prozor		
21 VIII 1752				Antoni Zabiełło	Ignacy Chelchowski
5 II 1753		Ignacy Wołk Łaniewski	Michał Górski		
4 II 1754		Antoni Jan Kulwiński	Jerzy Szemioth		
19 VIII 1754	Jan Zabiełło			Antoni Pac	Józef Zabiełło
3 II 1755		Stanisław Zawisza	Karol Stanisław Radziwiłł		
9 II 1756		Jerzy Flemming	Antoni Pac		
10 VI 1756	Szymon Siruć			Józef Lindemann	Józef Prozor
7 II 1757		Jan z Wolda Mejer	Jan Bogusław Jasiński		
6 II 1758		Antoni Bąbecki	Jerzy Adam Rodziewicz		
21 VIII 1758				Józef Lindemann	Józef Prozor
5 II 1759		Michał Kossakowski	Marcin Ignacy Czerniewicz		
4 II 1760		Stanisław Odachowski	Andrzej Oginski		
25 VIII 1760				Antoni Pac	Ludwik Chelchowski

9 II 1761	Antoni Zabiełło	Antoni Żołłok	Ignacy Pac		
16 III 1761				Marcin Matuszewicz	Józef Kossakowski
8 II 1762		Józef Niesiołowski	Marcin Matuszewicz		
23 VIII 1762				Stanisław Radziwiłł	Ludwik Chełchowski
7 II 1763		Ignacy Błażej Stanisław Łopaciński	Ignacy Bohusz		

* W przypadku, kiedy dyrektorzy nie są znani, można domniemywać, że byli nimi marszałkowie kowieńscy.

 – stronnicy Familii

 – stronnicy Radziwiłłów

Działalność polityczna Zabiellów za panowania Stanisława Augusta

4.1. Dostosowanie się do zmienionej sytuacji politycznej

W 1764 r., podobnie jak trzydzieści lat wcześniej, o obsadzeniu tronu polskiego zdecydować miały sąsiednie mocarstwa. Rosja podjęła decyzję o forsowaniu kandydatury Stanisława Antoniego Poniatowskiego. Tymczasem obywatele Rzeczypospolitej byli podzieleni w swych sympatiach, co groziło podwójną elekcją. Nastawieni antyrosyjsko republikanci chcieli utrzymania panującej od końca poprzedniego wieku dynastii, opowiadając się za elektorem saskim Fryderykiem Chrystianem¹.

Kandydaturę saską popierali także Zabiellowie, którzy w ostatnich latach panowania Augusta III starali się budować swoje kariery w oparciu o panującą dynastię. Józef Zabiello jako szambelan pomagał swym krewnym w uzyskaniu łask, którymi dysponował dwór. Inwestycją na przyszłość była też przyjaźń jego i innych członków rodziny z królewiczem Karolem, choć usunięcie go z Kurlandii mogło zachwiać nadziejami związanymi z Sasami. Śmierć Augusta III była momentem kryzysowym dla Zabiellów, podobnie jak dla innych stronników dworskich. Kontynuacja panowania dynastii saskiej mogła im zapewnić pomyślny rozwój kariery². Do opowiedzenia się za kandydaturą saską przyczyniła się zapewne prośba o poparcie skierowana do Antoniego Zabielly przez Fryderyka Chrystiana³. Również

¹ W. Konopczyński, *Polska a Turcja 1683–1792*, Warszawa 1936, s. 173–177; E. Rostwowski, *Ostatni król Rzeczypospolitej. Geneza i upadek Konstytucji 3 maja*, Warszawa 1966, s. 43–44.

² V. Dolinskas, *Simonas Kossakovskis. Politinė ir karinė viekla Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje 1763–1794*, Wilno 2003, s. 102–103. Wiosną 1763 r. królewicz pisał do Antoniego Zabielly, przekonując o swym przywiązaniu do Rzeczypospolitej, co było związane ze stopniowym zagarnianiem przez Karola spraw polskich, W. Konopczyński, *Polska w dobie wojny siedmioletniej*, t. 2, Warszawa 1911, s. 529.

³ „Listy różnych osób”, AZ 217, s. 73.

królewicz Karol utrzymywał korespondencję z Zabiellami. Właśnie on doniósł łowczemu o śmierci swego ojca, a dwa miesiące później swego starszego brata i kandydata na tron polski. Królewicz prosił o utrzymanie mimo to przyjaźni Zabiellów dla dynastii saskiej⁴.

Poparcie rodziny dla Sasów wiązało się również z jej współpracą z obozem republikańskim. Antoni Zabiello przekazał Karolowi Radziwiłłowi wieść o śmierci króla⁵. Książę zaprosił Zabiellę do Nieświeża na dzień swych imienin (4 listopada) i wspominał o sprowadzeniu Przeciszewskich i innych przyjaciół. Spotkanie to miało na celu ustalenie działań na czas bezkrólewia. Jednocześnie Radziwiłł powiadamiał Zabiellę, że wymawiał się od narady ze związanym z Czartoryskimi prymasem Władysławem Łubieńskim⁶. Łowczy, mimo urazów odniesionych w tym czasie w wypadku, przybył na książęce zaproszenie. Według przekazanej przez Marcina Matuszewicza relacji Zabielly, spotkanie w Nieświeżu nie było owocne, a ograniczyło się do hulanek. Łowczy miał powiadomić pamiętnikarza, że Stanisław Rzewuski i Ignacy Pac chcą odsunąć Matuszewicza od Radziwiłła. W związku z tym planowali go wysłać do Warszawy, zlecając mu szpiegowanie Czartoryskich. Być może podobny charakter miała podróż Zabielly, który z Nieświeża udał się przez Białystok do stolicy w celu pozyskania dóbr przysługujących mu jako łowczemu⁷. Podczas podróży Zabiello spotkał się z hetmanami wielkimi litewskim Massalskim i koronnym Branickim. Donosił Radziwiłłowi, że w jego imieniu pracował nad porozumieniem z obydwoma magnatami, relacjonował mu też ich sympatie względem przyszłego władcy. Według Matuszewicza Massalscy zamierzali oszukać Radziwiłła, by ułatwić przebieg sejmików konwokacyjnych po myśli Familii. Również Zabiello zalecał Radziwiłłowi ostrożność wobec Michała Massalskiego, który chciał wykorzystać sejmikowe wpływy księcia, ale nie porozumiewać się z nim w kwestiach programowych. Zgodnie z tymi podejrzeniami Massalscy nie dotrzykali zawartego z Radziwiłłem układu. Zabiello informował poza tym księcia o ambicjach Branickiego dotyczących zagarnięcia korony oraz o planach Rosji, innych państw i magnatów względem kandydatury Stanisława

⁴ M. Matuszewicz, *Diariusz życia mego*, t. 2, Warszawa 1986, s. 399–400; Karol do A. Zabielly, 17 XII 1763, BC 2375, s. 89–90.

⁵ A. Zabiello do K. S. Radziwiłła, 12 X 1763, AR V 18197/4, s. 124.

⁶ K. S. Radziwiłł do A. Zabielly, 21 X 1763, AR IV 253, s. 30–31; E. Rostworowski, *Łubieński Władysław*, PSB, t. 18, s. 508.

⁷ A. Zabiello do K. S. Radziwiłła, 30 X, 28 XI 1763, AR V 18197/4, s. 125–130; M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 414; Por. s. 53. Radziwiłł prosił Zabiellę o wsparcie w sprawie niszczenia przez Rosjan jego dóbr. Liczył zatem zapewne na porozumienia Zabielly z Familiją czy dyplomatami rosyjskimi, K. S. Radziwiłł do A. Zabielly, 3 XI 1763, AR IV 253, s. 42.

Antoniego Poniatowskiego⁸. Łowczy występował zatem wobec hetmanów jako przedstawiciel Radziwiłła, a wobec księcia jako jego doradca.

Po śmierci Fryderyka Chrystiana republikanie myśleli początkowo o kandydaturze na tron polski któregoś z jego braci. 21 grudnia 1763 r. Zabiello uczestniczył w naradzie senatorów i dygnitarzy, podczas której opowiedziano się za królewiczem Karolem. Kandydatura ta była zapewne bliska sercu łowczego, który pośredniczył między Sasem a Radziwiłłem, ale przeszkadzała jej zacięta rywalizacja z królewiczem Ksawerym lansowanym jako oficjalny kandydat do tronu⁹. Tymczasem mniej przywiązany do królewicza obóz hetmański wysunął kandydaturę swego wodza Jana Klemensa Branickiego. Liczono, że w ten sposób będzie można ominąć zastrzeżenie mocarstw ościennych, które domagały się wyboru Piasta, myśląc o Poniatowskim¹⁰. Republikanie mieli nadzieję, że zaawansowany wiekiem hetman wkrótce zwolni tron, umożliwiając wybór aktualnie nieletniego elektora saskiego. Hetman na przełomie 1763 i 1764 r. przyjmował Karola Stanisława Radziwiłła, któremu Zabiello niezmiennie relacjonował wydarzenia warszawskie, zwłaszcza dotyczące kandydatów republikańskich oraz starań o ewakuację wojsk rosyjskich ściągniętych przez Czartoryskich w celu przeprowadzenia elekcji¹¹. Listy łowczego wskazują na utrzymywanie się jego saskiej orientacji. Potwierdza to przesłana przez niego Radziwiłłowi informacja o szpiegowaniu łowczego przez Familię¹².

Antoni Zabiello powrócił na Litwę przed sejmikami poprzedzającymi sejm konwokacyjny 1764 r. Radziwiłł porozumiewał się z Zabiellą w sprawie przygotowań do nich podczas pobytu łowczego w Nieświeżu, a potem

⁸ A. Zabiello do K. S. Radziwiłła, 8, 15, 21, 28 XII 1763, AR V 18197/5, s. 7–18; M. Matuzewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 414; J. Michalski, *Radziwiłł Karol Stanisław*, PSB, t. 30, s. 250.

⁹ R. W. Wołoszyński, *Karol Chrystian*, PSB, t. 12, s. 88; A. Zabiello do K. S. Radziwiłła, 2, 10, 31 I 1764, [1763/1764], AR V 18197/5, s. 19–26, 79–82; K. S. Radziwiłł do A. Zabielly, 13 I 1764, AR IV, 254, s. 20–21. W naradzie udział brali Antoni Lubomirski, Stanisław Bernard Gozdzki, Kazimierz Granowski, Hieronim Sanguszko, Franciszek Ferdynand Lubomirski, Kazimierz Krasieński, Eustachy Potocki i Tadeusz Lipski. Zebrani interesowali się też, czy Radziwiłł wybierze się na Wołyń, gdzie planowane było spotkanie zwolenników Poniatowskiego.

¹⁰ A. Zabiello do K. S. Radziwiłła, 31 I 1764, AR V 18197/5, s. 23–28; W. Konopczyński, *Branicki Jan Klemens*, PSB, t. 2, s. 405; idem, *Polska a Turcja*, s. 176; T. Szwaciński, *Sejmiki poselskie przed konwokacją 1764 r.*, „Kwartalnik Historyczny” 63, 2006, 1, s. 22.

¹¹ A. Zabiello do K. S. Radziwiłła, 2 I 1764, AR V 18197/5, s. 19–21. Zabiello przesyłał także wojewodzie wileńskiemu fragmenty listów z Drezna (być może od Józefa Zabielly) i z Wiednia, ale nie wiemy, czy sam był ich adresatem, „Ekscerpt z listu”, 16 I 1764, AR V 18197/5, s. 31; „Ekscerpt z listu”, *ibidem*, s. 36; List z Drezna, 30 I 1764, *ibidem*, s. 40.

¹² „Ekscerpt z listu”, 16 I 1764, AR V 18197/5, s. 32.

listownie powtarzał prośby o współpracę. Zabiello planował osobiście starać się o poselstwo, podczas gdy o drugi mandat zabiegał Józef Prozor, związany z Michałem Massalskim czy nawet z Czartoryskimi. Nie był on skłonny ustąpić promowanemu przez księcia Antoniemu Michałowi Pacowi, którego Zabiello radził wysłać na inny sejmik¹³. Łowczy wymawiał się zatem od spełnienia żądań Radziwiłła na tym sejmiku. Być może jego oddanie zaczęło się chwiać na skutek sukcesów Familii, która mobilizowała swe siły, wspierane przez wojska rosyjskie¹⁴. Podobno jeszcze w styczniu łowczy odwiedził Michała Fryderyka Czartoryskiego i zamierzał na sejmiku kowieńskim udowodnić mu swą gorliwość¹⁵.

Przebieg sejmiku potwierdza oddalenie Zabielly od Radziwiłła oraz przewagę Familii na Litwie. Jak wspomina Matuszewicz, „do powiatu kowieńskiego także koncertacji nieświeżskiej nie przyjęto. Ekskludowawszy całe Paca, pisarza litewskiego, stanęli posłami Zabiello, łowczy wielki Wielkiego Księstwa Litewskiego i Prozor, podstarości kowieński”¹⁶. W liście do Radziwiłła Zabiello przypominał księciu swe ostrzeżenia względem kandydatury Paca. Relacjonował, że Szymon Siruć początkowo obiecywał rezygnację swego siostrzeńca Prozora, ale potem obaj obstawali przy tej kandydaturze. Dominik Medeksza, opisując przebieg sejmiku, powoływał się na posłuszeństwo oddanym Radziwiłłowi liderom powiatowym. Tymczasem zarówno Zabiello, jak i Siruć dystansowali się wobec księcia. Po niekorzystnym dla nich wyniku wyborów kowieńskich stronnicy radziwiłłowscy złożyli w Wilnie manifestację przeciw sejmikowi, uzasadniając ją samowolnym przeprowadzeniem sejmiku przez Zabiellę, a po napotkaniu oporu ściąganiem szlachty z sąsiednich ziem w celu uzyskania przewagi¹⁷. Na tym sejmiku powiat kowieński zawiązał konfederację, natomiast w lipcu przyłączył się do związku kierowanego przez Czartoryskich. W Kownie wybrano Antoniego Zabiellę marszałkiem konfederackim, Michała Kossakowskiego

¹³ K. S. Radziwiłł do A. Zabielly, 13 I 1764, AR IV 254, s. 20–21; A. Zabiello do K. S. Radziwiłła, 31 I 1764, AR V 18197/5, s. 27–28; Z. Zielińska, *Prozor Józef*, PSB, t. 28, s. 532; T. Szwaciński, *op. cit.*, s. 28. Radziwiłł korespondował też w sprawie przygotowania sejmiku z Siruciem, S. Siruć do K. S. Radziwiłła, 27 XII 1763, AR V 14406/3, s. 71.

¹⁴ J. Michalski, *Stanisław August Poniatowski*, Warszawa 2009, s. 24–25.

¹⁵ M. F. Czartoryski do M. Ogińskiego, 23 I 1764, BC 2289, s. 9.

¹⁶ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 450; A. Kraushar, *Księżę Replin i Polska w pierwszym czteroleciu panowania Stanisława Augusta (1764–1768)*, t. 1, Warszawa 1900, s. 39.

¹⁷ A. Zabiello do K. S. Radziwiłła, 7 II 1764, AR V 18197/5, s. 29–30; D. Medeksza do tegoż, 7 II 1764, AR V 9427, s. 7–8; S. Siruć do tegoż, 27 XII 1763, AR V 14406/3, s. 73–76; „Aktykacja protestacji”, 6 II 1764, LVIA SA 4778, k. 393–394; M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 452; P. P. Romaniuk, *Siruć Szymon*, PSB, t. 37, s. 579; T. Szwaciński, *op. cit.*, s. 28. Siruć usprawiedliwiał wynik sejmików argumentem, że Pac za późno na nie przybył.

marszałkiem kapturowym, a Dominika Medekszę pułkownikiem kowieńskim¹⁸. Rozdzielono więc godności między głównych działaczy związanych z Zabiellami.

Instrukcja dla Zabielly i Prozora miała charakter prosaski. Znalazły się w niej punkty przypominające prawa królewicza Karola do Kurlandii oraz sprzeciwiające się ograniczaniu swobody elektorów, a więc ekskluzji cudzoziemców. O odpowiedni wydźwięk instrukcji mieli zadbać Szymon Siruć, Antoni Zabiello i inni urzędnicy, pilnując, by umieszczono w niej przysłane przez Radziwiłła punkty, a nie dodawano nic szkodliwego dla księcia¹⁹. Jednakże dopiero pod koniec instrukcji znajdujemy punkty dotyczące spraw majątkowych Radziwiłłów, natomiast już w pierwszym punkcie obywatele kowieńscy dziękowali związanemu z Familiją prymasowi Łubieńskiemu za przyczynienie się do ewakuacji wojsk rosyjskich z Kowieńszczyzny. Pewne wpływy Czartoryskich ujawniają się też w żądaniu reform, na przykład zapobieżeniu zrywaniu sejmów. Nader skromny zasięg propozycji dotyczących reformy sądownictwa nie pozwala ich uznać za sukces Familii, propagującej zmiany w tej dziedzinie. Obywatele nie zaniechali w instrukcji spraw partykularnych i prowincjonalnych, na przykład oddania Zabielle dóbr należnych łowczemu. Autorami punktów byli przypuszczalnie Szymon i Józef Zabiellowie, wyznaczeni deputatami do układania instrukcji²⁰.

Mimo zbliżenia do Familii Zabiello porozumiewał się też z Radziwiłłem w sprawie sejmików sąsiednich powiatów. Popierał ciwuna ejragskiego Stanisława Przcziszewskiego w sporze o prawo do zagajania sejmików. Ostrzegął też wojewodę wileńskiego przed przewagą w powiecie upickim przeciwnej partii promującej Jerzego Leparskiego. Zabiello proponował, by tamtejsi obywatele przeszkadzali w elekcji tego kandydata, a przynajmniej postarali się o drugiego posła bliskiego Radziwiłłowi. Ostatecznie, zgodnie z radami Zabielly, doszło do rozdwojenia sejmiku upickiego. Łowczy przy tej okazji

¹⁸ M. F. Czartoryski do A. Zabielly, 16 VII 1764, BC 3880, s. 329; Instrukcja kowieńska, 10 II 1764, LVIA SA 13709, k. 620–623; Akces powiatu kowieńskiego, 23 VII 1764, ML 534, s. 142–146; A. Zabiello do K. S. Radziwiłła, 7 II 1764, AR V 18197/5, s. 29–30; M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 452; T. Szwaciński, *op. cit.*, s. 28.

¹⁹ Instrukcja kowieńska, 10 II 1764, LVIA SA 13709, k. 620–623; S. Siruć do K. S. Radziwiłła, 27 XII 1763, AR V 14406/3, s. 73–74.

²⁰ Względem reformy sądownictwa obywatele kowieńscy żądali jedynie usprawnienia wybierania urzędników do sądów ziemskich, powiększenia liczebności i zmiany czasu działania trybunału duchownego oraz przeniesienia Trybunału Skarbowego do Kowna. Nie wspominali natomiast o propagowanym przez Familiją głosowaniu większością, Instrukcja kowieńska, 10 II 1764, LVIA SA 13709, k. 620–623; J. Michalski, *Reforma sądownictwa na sejmie konwokacyjnym 1764 r.*, w: *Studia historyczne z XVIII i XIX wieku*, t. 1, red. W. Kriegerseisen, Z. Zielińska, Warszawa 2007, s. 27–38.

prosił Radziwiłła, by poparł kandydaturę Jana Truskowskiego na sęstwo grodzkie upickie. Zabiello pisał też do Radziwiłła o sejmikach smoleńskim, wileńskim i starodubowskim, co wskazuje, że przed sejmem konwokacyjnym jego działalność była wyjątkowo szeroka²¹. Tymczasem jego kuzyn Mikołaj Zabiello przez swych przyjaciół spełniał rozkazy księcia dotyczące sejmików wilkomierskich, a sam wspierał łowczego w Kownie²².

Antoni Zabiello przebywał w Wilnie podczas zawiązania sądów kapturowych. Przed tą podróżą przysyłał Radziwiłłowi rady dotyczące działań księcia podczas tego wydarzenia. Z Wilna łowczy wysłał Marcinowi Matuszewiczowi relację ze starań Radziwiłła o laskę marszałkowską. Początkowo wojewoda wileński konferował w tej sprawie z biskupem Ignacym Massalskim, a w jednym z ich spotkań uczestniczył między innymi Zabiello. Ostatecznie pijackie wybryki Radziwiłła zmusiły go do rezygnacji ze swych ambicji²³.

Po sejmikach przedkonwokacyjnych Marcin Matuszewicz napisał anonimowy list adresowany do przebywającego w Dreźnie Józefa Zabielly. Oskarżał w nim Czartoryskich o zastraszenia, przekupstwa i przemoc na sejmikach. Ostrzegał przed prześladowaniami, zmianami ustrojowymi i obciążeniami podatkowymi, które mogą być efektem przejścia władzy przez Familię. Adresat listu miał wpłynąć na królewiczów saskich, by zapobiegli takiemu rozwojowi sytuacji²⁴. List ten był skierowany w odpowiednie ręce, ponieważ Józef Zabiello wciąż pozostawał stronnikiem saskim. Wraz z Szymonem Kossakowskim przebywał w Dreźnie aż do sejmu elekcyjnego. Niemniej rodzina Zabiellów już w tym czasie podzieliła się między walczące obozy polityczne. Podobnie jak w czasie poprzedniego bezkrólewia część Zabiellów przeszła do stronnictwa odnoszącego sukcesy²⁵. Już od lutego 1764 r. nastąpiła dłuższa przerwa w korespondencji Antoniego Zabielly z Karolem Stanisławem Radziwiłłem. Łowczy litewski zdecydował się zatem ostatecznie przejść do stronnictwa Familii, która odniosła sukces na sejmikach konwokacyjnych i darowała urazy dawnym przeciwnikom²⁶. Do zmiany orientacji Zabielly mogły się przyczynić oddziaływania dworu petersburskiego. W marcu 1764 r. przybył na Litwę nowy poseł rosyjski

²¹ A. Zabiello do K. S. Radziwiłła, 31 I, 6, 14 II 1764, AR V 18197/5, s. 25–28, 35, 37; T. Szwaciński, *op. cit.*, s. 29.

²² M. Zabiello do K. S. Radziwiłła, 7 II 1764, AR V 18207, s. 5–6.

²³ A. Zabiello do tegoż, 21 II 1764, AR V 18197/5, s. 41–44; M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 484–486; J. Michalski, *Radziwiłł Karol Stanisław*, s. 250.

²⁴ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 471–479.

²⁵ S. Kościółkowski, *Antoni Tyzenhauz. Podskarbi nadworny litewski*, t. 1, Londyn 1971, s. 160; V. Dolinskas, *op. cit.*, s. 118–122.

²⁶ W. Konopczyński, *Czartoryski Michał Fryderyk*, PSB, t. 4, s. 292; E. Rostworowski, *Ostatni król*, s. 44.

Mikołaj Replin, który według Dominika Kossakowskiego miał przywieźć list od carowej do Zabięły. Pismo to zawierało podobno tylko wyrazy przyjaźni, ale Replin przekazał wolę Katarzyny II względem współpracy łowczego ze stronnictwem prorosyjskim²⁷.

Również w marcu 1764 r. Jerzy Flemming prosił Antoniego Zabięłę o poparcie kandydatury Adama Kazimierza Czartoryskiego na marszałka sejmiku konwokacyjnego. Przy okazji chwalił przebieg sejmików kowieńskich, lecz mogło to służyć pozyskaniu łowczego²⁸. Nie wiadomo, czy Zabięłło przyczynił się do oddania łaski marszałkowskiej księciu Adamowi. Podczas sejmiku łowczy wykazywał znaczną aktywność, a większość jego działań potwierdza zbliżenie do Familii. Zabięłło podpisał akces do konfederacji, należał do deputacji zajmującej się ułożeniem paktów konwentów i uczestniczył w konferencji z dyplomatami sąsiednich państw²⁹. Był jedną z osób wyznaczonych do pomocy interrexowi Łubieńskiemu w sprawach państwowych³⁰. Łowczy poparł żądanie biskupa Massalskiego, domagającego się rozliczenia Teodora Wessla. Sam należał do deputacji, która się tym zajmowała. Miał jednak ciągle pewne skrupuły przeciw atakowaniu niedawnych protektorów. Podczas głosowania nad odebraniem komendy nad wojskiem Janowi Klemensowi Branickiemu, a oddaniem jej Augustowi Czartoryskiemu, opowiedział się za wysłaniem delegacji do pierwszego z nich³¹. Mimo to wydaje się, że na tym sejmie Antoni Zabięłło z pewnością był już stronnikiem Familii, co wynikało z przewagi osiągniętej przez to stronnictwo.

W związku ze zmianą orientacji politycznej Zabięłło odnowił korespondencję z Michałem Fryderykiem Czartoryskim, który spodziewał się, że po powrocie łowczego z sejmiku konwokacyjnego powiat kowieński przyłączy się do konfederacji generalnej. Miał również nadzieję spotkać go na sejmie elekcyjnym. Zabięłło, realizując wskazówki księcia względem sejmiku relacyjnego i przedelekcyjnego (jedno zgromadzenie pełniło obydwie funkcje), doprowadził do przyjęcia na nim postanowień sejmiku konwokacyjnego. W laudum tego sejmiku rekomendowano przyszłemu królowi kanclerza Czartoryskiego, podskarbiego Flemminga, hetmanów Massalskiego

²⁷ D. Kossakowski do [Zabięłły], 11 III 1764, LNBW F99–190, s. 25–26.

²⁸ J. Flemming do A. Zabięłły, 7 III 1764, BC 2375, s. 37.

²⁹ VL, t. 7, s. 9, 16, 72, 73. Podpisał reces sumy należnej sukcesorom podskarbiego Kotła, *ibidem*, s. 91.

³⁰ *Ibidem*, s. 53; V. Dolinskas, *op. cit.*, s. 120.

³¹ *Diariusz sejmiku convocationis siedmioniedzielnego warszawskiego... 1764*, Warszawa 1764, s. 23, 53; VL, t. 7, s. 51. W czerwcu 1764 r. Ignacy Massalski prosił łowczego o rozpozsechnienie wieści dotyczącej wstrzymania poboru podatków, „Akt listu prywatnego”, 5 VI 1764, LVIA SA 13709, k. 551.

i Sapiechę, pisarzy litewskich Paca i Ogińskiego, Szymona Sirucia oraz Antoniego Zabiellę, a więc głównie stronników Familii. Broniono poza tym praw Wielkiego Księstwa Litewskiego, na przykład podniesienia biskupstwa wileńskiego do rangi arcybiskupstwa czy nadawania urzędów litewskich wyłącznie Litwinom³². Usatysfakcjonowany współpracą z Zabiellą Czartoryski zapraszał go na zjazd konfederacji w Grodnie i prosił o współpracę z głównymi działaczami Familii³³.

Zmiana orientacji politycznej Antoniego Zabielly przygotowała jego krewnym drogę do stronnictwa zwycięskiego elekta. Po powrocie z Drezna dotychczasowych adherentów saskich, Józefa Zabielly i Szymona Kossakowskiego, łowczy umożliwił im przyłączenie się do konfederacji i uczestnictwo w sejmie elekcyjnym na przełomie sierpnia i września 1764 r.³⁴ Elekcję obranego jednomyślnie Stanisława Augusta podpisali Antoni, jego brat Józef, synowie Józef i Michał, dwaj Ignacowie Zabiellowie oraz trzej bracia Kossakowscy³⁵. Antoni Zabiello podpisał poza tym pakta konwenta, dyplom elekcyjny i jako świadek przysięgę króla³⁶.

Wkrótce po sejmie elekcyjnym, jeszcze we wrześniu 1764 r. odbyły się sejmiki poprzedzające sejm koronacyjny. Antoni Zabiello zapewniał Czartoryskiego, że posłami na ten sejm zostaną on sam lub któryś z jego braci oraz Józef Prozor³⁷. Zgodnie z wolą księcia posłami zostali Prozor i Józef Zabiello, syn Antoniego³⁸. Kanclerz przesłał również łowczemu punkty do instrukcji, a prosił o odrzucenie propozycji przeciwnego stronnictwa. Książę zaznaczał przy tym, że nie sprzeciwia się kandydaturze Michała Massalskiego na województwo wileńskie, lecz rekomendował do tej godności Michała Kazimierza Ogińskiego³⁹. Czartoryski, ze względu na zalecenie rosyjskie, skłonny był uczynić ze swego zięcia kontrkandydata dla niepewnego Massalskiego. Obywatele kowieńscy poparli w instrukcji Ogińskiego i Massalskiego na województwo wileńskie, poza tym rekomendowali wielu działaczy Familii, ale pojawiła się też wzmianka o Karolu Stanisławie Radziwille. Zgodnie z życzeniami kanclerza zaraz po rekognicji

³² M. F. Czartoryski do A. Zabielly, 16, 30 VII 1764, BC 3880, s. 329–331; „Akt laudum”, 23 VII 1764, LVIA SA 13709, k. 676–678.

³³ M. F. Czartoryski do A. Zabielly, 1 VIII 1764, BC 3880, s. 333–334.

³⁴ V. Dolinskas, *op. cit.*, s. 120–122.

³⁵ *Elektorów poczet, którzy niegdyś głosowali na elektów Jana Kazimierza roku 1648, Jana III roku 1674, Augusta II roku 1697 i Stanisława Augusta roku 1764, najjaśniejszych królów polskich, wielkich książąt litewskich*, wyd. O. Zaprzaniec Pietruski, Lwów 1845, s. 165, 418.

³⁶ VL, t. 7, s. 102, 105, 106.

³⁷ M. F. Czartoryski do A. Zabielly, 22 X 1764, BC 3880, s. 337.

³⁸ Tenże do tegoż, 5 XI 1764, BC 3880, s. 339.

³⁹ Tenże do tegoż, 22 X 1764, BC 3880, s. 337–338.

dla nowego króla zamieszczono punkty dotyczące utrzymania konfederacji, aprobaty reform wprowadzonych przez sejm konwokacyjny, zwłaszcza dotyczących komisji do poprawy sądownictwa, bicia monety i ustanowienia Szkoły Rycerskiej, poza tym interesowano się rozwojem innych szkół. Popierano podatki nieobciążające dóbr ziemskich, na przykład od stempłowanego papieru czy zbytku. Żądano również realizacji obietnic Katarzyny II w sprawie wynagrodzenia krzywd poniesionych od wojsk rosyjskich oraz rozgraniczenia Litwy i Kurlandii. Promowano też działaczy prowincjonalnych, w tym Antoniego Zabiellę, a w jednym z punktów żądano przywrócenia łowczemu należnych przywilejów. Delegatami wyznaczonymi do przygotowania tej instrukcji byli Szymon i Ignacy Zabiellowie, Mikołaj Prozor, Jerzy Rodziewicz oraz Adam z Wolda Mejer, wkład faksji zabiellońskiej był zatem istotny⁴⁰.

Sejm koronacyjny przebiegł zgodnie z wolą Familii, która utwierdziła na nim swój sukces. Skupienie się na umocnieniu przewagi politycznej tego stronnictwa mogło wpłynąć na mniejszą aktywność Zabiellów na tym sejmie. Obaj posłowie kowieńscy podpisali potwierdzenie praw generalnych przez Stanisława Augusta, a podpis Antoniego Zabielli znalazł się też pod przystąpieniem skonfederowanych stanów litewskich do koronnych. Najważniejszy dla łowczego był fakt, że został komisarzem w utworzonej na sejmie konwokacyjnym Komisji Wojskowej⁴¹. Na tym też sejmie przyjęto ustawę o porządku sejmikowania na Litwie, która przewidywała głosowanie większością na sejmikach oprócz przedsejmowych⁴². Mogło to ułatwić „niezrywalność” sejmików kowieńskich.

Po sejmie koronacyjnym szlachta na zaledwie kilka lat powróciła do normalnego trybu życia politycznego, wyznaczanego przez sejmiki poselskie i deputackie. Zaangażowanie przywódców stronnictw w ostatni sejm oraz ustabilizowanie sytuacji politycznej sprawiło, że magnaci mniej uwagi poświęcili sejmikom gromnicznym 1765 r. W tej sytuacji Zabiellowie mogli zająć się uporządkowaniem sytuacji w powiecie kowieńskim. Właśnie na tym sejmiku „kowieńscy satrapowie byli się nadzwyczaj zawzięli przeciw sobie, przecież potem wyszli na umoderowaną plantę”⁴³. Porozumienie to było

⁴⁰ Warto zauważyć, że jeden z punktów domagał się oddania należnych sum sukcesorom Kazimierza Kotła, choć jeszcze podczas sejmiku konwokacyjnego Zabiello podpisał reces w tej sprawie, Instrukcja kowieńska, 3 XI 1764, LVIA SA 13709, k. 702–706.

⁴¹ VL, t. 7, s. 136, 137, 140; V. Dolinskas, *op. cit.*, s. 123.

⁴² A. Lityński, *Sejmiki ziemskie 1764–1793. Dzieje reformy*, Katowice 1988, s. 60. Na sejmie konwokacyjnym zakazano zaś rozdawania sejmików, co nie przeszkodziło liderom kowieńskim podejmować takich środków, A. B. Zakrzewski, *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*, Warszawa 2000, s. 130.

⁴³ J. Łopaciński do M. Łopacińskiego, 9 II 1765, LVIA F1135, 14, 8, k. 54v.

faktycznie sukcesem Zabiellów, którzy wzmocnili swą dominację w powiecie pod nowym panowaniem. Szymon Siruć natomiast zrezygnował z rywalizacji z nimi, wycofując się z życia politycznego⁴⁴. Uzyskana dzięki przebiegłości Zabiellów przewaga polityczna umożliwiła im przeprowadzenie sejmiku elekcyjnego zgodnie z własnymi planami⁴⁵. Współpracując ze zwycięskim stronnictwem, liderzy kowieńscy mogli liczyć na akceptację swych kandydatów przez Familię. Niewykluczone, że czekali na ten moment już od 1761 r., kiedy to dotychczasowy marszałek kowieński Antoni Zabiello otrzymał łowczostwo litewskie. Wreszcie w 1765 r. odstąpił on marszałkostwo Szymonowi Zabielle, a drugi z najważniejszych urzędów powiatowych, mianowicie podkomorstwo, uzyskał należący do najbliższych stronników zabiellowskich Dominik Medeksza. Pozostałe urzędy rozdzielono między osoby związane z Zabiellami lub z Familią, a więc obrano Ludwika Chełchowskiego chorążym, Ignacego Zawiszę, Mikołaja Prozora, Józefa Meysztowicza i Józefa Borewicza sędziami ziemskimi, Antoniego Kossakowskiego pisarzem, a Antoniego Szorca i nieznanego z imienia Tyszkiewicza deputatami do trybunału⁴⁶. Wzrost znaczenia Zabiellów wiązał się z kontynuacją ich działalności w sąsiednich powiatach. W październiku 1765 r. Antoni uczestniczył w elekcji Jana Chodkiewicza na starostę żmudzkiego⁴⁷.

Po sejmiku gromnicznym doszło do sporów między Zabiellami a związanym z Familią Ludwikiem Chełchowskim, który oskarżał ich o wyłudzenie uciążliwych asekuracji⁴⁸. Być może chodziło o rezygnację Chełchowskiego z pisarstwa skarbowego litewskiego na rzecz Michała Kossakowskiego. Prawdopodobnie to ustępstwo było wynagrodzeniem za oddanie Chełchowskiemu chorągwa kowieńskiego. Kanclerz Czartoryski dziwił się pokrętnym działaniom łowczego w tej sprawie, ponieważ już wcześniej zamierzał podpisać przywilej dla Kossakowskiego⁴⁹. Konflikt z Chełchowskim nie zachwiał jednak współpracą łowczego z kanclerzem Czartoryskim. W 1765 r. książę prosił, by będąc w Wilnie Zabiello pracował przy pomyślnym ustanowieniu Trybunału i pomagał Michałowi Ogińskiemu oraz Antoniemu Przeddzieckiemu⁵⁰.

⁴⁴ P. P. Romaniuk, *Siruć Szymon*, s. 580.

⁴⁵ J. Łopaciński do M. Łopacińskiego, 16 II 1765, LVIA F1135, 14, 8, k. 57–57v.

⁴⁶ „Gazety Wileńskie” 16 II, 9 III 1765; *Urządnicy*, t. 2, s. 360, 381–382, 394, 400, 419–420. W 1765 r. na sejmiku gromnicznym Bartłomiej Sołomin został sędzią fiskalnym, „Akt kredensu”, 8 VI 1765, LVIA SA 13796, k. 29.

⁴⁷ „Akt laudum”, 21 X 1765, LVIA SA 14562, k. 429. Zabiello uczestniczył w obejmowaniu przez Michała Ogińskiego województwa, „Gazety Wileńskie”, 11 V 1765.

⁴⁸ J. Łopaciński do M. Łopacińskiego, 16 II 1765, LVIA F1135, 14, 8, k. 57–57v.

⁴⁹ M. F. Czartoryski do A. Zabielly, 30 IV 1765, BC 3880, s. 341.

⁵⁰ Tenże do tegoż, 24 VI 1765, BC 3880, s. 343.

Pozycja Familii jako stronnictwa dworskiego nie była tak pewna, jak przewidywano. Szybko pojawiły się niesnaski między królem a wujami oburzonymi jego próbami usamodzielnienia się i tworzenia własnego stronnictwa. Rzeczywiście Stanisław August zaczął zdobywać własne wpływy wśród szlachty, a wkrótce miał myśleć o własnej partii. Nie bez znaczenia były tu starania Rosji, by skłócić króla z Czartoryskimi i doprowadzić do jego osamotnienia politycznego⁵¹. Jednym z cennych nabytków było dla niego poparcie ze strony Zabiellów. Po latach król tak wspominał swe najwcześniejsze kontakty w powiecie kowieńskim: „do jednych Zabiellów, od samego początku panowania mego, udawać się musiałem, ile gdy na konwokacji i elekcyi cale mi się przychylnymi stawili”⁵². Stanisław August wynagrodził tę życzliwość, oddając Antoniemu Zabielle chorągiew petyhorską, a potem wyznaczając pensję jemu i jego synowi⁵³. Natomiast Zabiellowie, myśląc o dalszych zyskach, angażowali się w działalność na rzecz dworu i wciąż jeszcze powiązanej z nim Familii.

Przed sejmikami deputackimi 1766 r. Antoni Zabiello, twierdząc, że nie ma własnych kandydatów, deklarował poparcie dla osób promowanych przez Czartoryskiego. Można mieć jednak wątpliwości, czy deklaracja łowczego była szczerą, ponieważ kanclerza dochodziły słuchy o różnych kandydatach do deputacji. Książę zaproponował Zabiellom Marcina Czerniewicza, Adama Mejera, Józefa Terebesza i nieznanego z imienia chorążego petyhorskiego Zaranka. Deputatami zostali Józef Terebesz i również odpowiadający księciu Nikodem Borewicz. Jeszcze przed sejmikiem Czartoryski pisał, że król popierał kandydaturę na sęstwo ziemskie Józefa Meysztowicza, który najwyraźniej w poprzednim roku nie objął urzędu. Książę radził dla własnej korzyści wstrzymać się z tą elekcją. Te sekretne rady Czartoryski przysyłał tylko łowczemu litewskiemu, choć w sprawie sejmików porozumiewał się też z nowo obranym marszałkiem kowieńskim. Antoni Zabiello nie uległ tym namowom i spełnił wolę królewską względem Meysztowicza⁵⁴. Na tym sejmiku Szymon Zabiello, Szymon Siruć, Dominik Medeksza i Józef Prozor zostali wybrani do wyznaczenia osób mających skontrolować drogi⁵⁵.

⁵¹ A. Kraushar, *op. cit.*, s. 72, 86; S. Kościółkowski, *op. cit.*, t. 1, s. 79; J. Michalski, *Stanisław August Poniatowski*, s. 26–27; Z. Zielińska, *Polska w okowach „systemu północnego” 1763–1766*, Kraków 2012, s. 439.

⁵² Stanisław August do A. Tyzenhauza, 26 II 1776, BC 716, s. 143.

⁵³ M. F. Czartoryski do A. Zabielly, 24 VI 1765, BC 3880, s. 343. Por. s. 54.

⁵⁴ M. F. Czartoryski do A. Zabielly, 20 I, 6 II 1766, BC 3880, s. 349–352, 359; tenże do S. Zabielly, 20 I 1766, ibidem, s. 355; *Deputaci*, s. 288; *Urządnicy*, t. 2, s. 420.

⁵⁵ Akt laudum mostowego, 20 II 1766, LVIA SA 13796, k. 422 oraz Czerwonodworskie, 1, s. 38–39.

Antoni Zabiello zatem jako przywódca rodziny wprowadzał w działalność polityczną innych jej członków i przyjaciół.

Elekcja Józefa Meysztowicza wskazuje, że gdy Zabiellowie mieli wybierać między Czartoryskimi a Stanisławem Augustem, decydowali się na poparcie króla. Zapewne zachęcała ich do tego prerogatywa rozdawnicza, którą dysponował. Okazja zasłużenia się królowi nadarzyła się także przed następującym w 1766 r. sejmem. Właśnie wtedy Rosja i Prusy zdecydowanie zażądały realizacji wysuwanego już wcześniej postulatu nadania praw dysydencom, co służyć miało pozyskaniu mieszkających w Rzeczypospolitej innowierców i skłóceniu króla z konserwatywną szlachtą. Stanisław August dążył do kompromisu, chcąc wyjednać zgodę Katarzyny II na reformy. Kwestia dysydencka była dla Petersburga kluczową sprawą na sejmikach przedsejmowych 1766 r., lecz sukces na nich odnieśli katolicy⁵⁶.

Sejmik kowieński, dzięki współpracującym z Rosjanami braciom Zabiellom, należał do nielicznych, na których przyjęto popierany przez Katarzynę II punkt w sprawie dysydenatów. Poza tym Szymon Zabiello przyczynił się do wydania zaleceń prodysydenckich przez sejmiki żmudzki, upicki i wilkomierski. W zamian za zasługi w tej sprawie Mikołaj Repnin wystarał się o Order św. Anny dla Szymona Zabielly. Nie bez znaczenia były tu też kontakty rosyjskiego dyplomaty z przebywającym na dworze królewskim szambelanem Józefem Zabiellą, a może też wcześniejsze znajomości Antoniego Zabielly z rosyjskimi oficerami⁵⁷. Przyjęcie kompromisowego punktu usatysfakcjonowało Stanisława Augusta: „W 1766 roku, gdy pierwszy raz, a przez to samo najhazardowniej, przychodziło proponować szlachcie instrukcją dla posłów na sejm favore dysydenatów wszak [słowo zamazane] między pięcią z całego królestwa sejmikami, gdzie się to naówczas udało, był i kowieński ze starania Zabiellów. Przychylność i powolność taką nigdy potym żadnym krokiem przeciwnym nie zatarli, przynajmniej dowodu na to nie masz”⁵⁸. Według łowczego tekst dotyczący dysydenatów nie został nigdzie indziej przyjęty, w rzeczywistości zaakceptowały go jeszcze cztery sejmiki⁵⁹. Antoni Zabiello nie chciał jednakże zyskać opinii stronnika rosyjskiego i tłumaczył się z zamieszczonego w instrukcji punktu

⁵⁶ A. Kraushar, *op. cit.*, s. 82–102; M. C. Łubieńska, *Sprawa dysydencka 1764–1766*, Warszawa 1911, s. 35–64, 83–100; J. Michalski, *Stanisław August Poniatowski*, s. 29–30.

⁵⁷ M. Repnin do N. Panina, 17/28 VI, 21 VIII / 1 IX 1766, RGADA F 79, 79/6, 885, 886; tenże do tegoż, 28 VIII/8 IX 1766, RGADA F 78, 79/6, 886; M. C. Łubieńska, *op. cit.*, s. 92; Z. Zielińska, *Polska*, s. 493. Por. s. 50.

⁵⁸ Stanisław August do A. Tyzenhauza, 26 II 1776, BC 716, s. 143; S. Kościalkowski, *op. cit.*, t. 1, s. 161, 167.

⁵⁹ A. Zabiello do Stanisława Augusta, 26 X 1771, BC 690, s. 479–480; S. Kościalkowski, *op. cit.*, t. 1, s. 167.

o dysydentach. Według Józefa Łopacińskiego: „Rozumiał ten statysta, że po wszystkich sejmikach toż samo będzie, a teraz sam jej [instrukcji – M.J.] się trochę wstydzi, chociaż order dla brata jest w zysku”⁶⁰.

Przed tym sejmikiem Antoni Zabięło i Szymon Siruć zobowiązali się zgodnie ze zdecydowanymi żądaniami Michała Fryderyka Czartoryskiego poprzeć kandydaturę Jana Mejera na posła. Drugi mandat księżę proponował oddać komuś z rodziny Zabięłów⁶¹. Zgodnie z życzeniem księcia posłami zostali Jan Mejer i Szymon Kossakowski. Przeznaczona dla nich instrukcja, oprócz wspomnianego punktu dotyczącego dysydentów, domagała się aukcji wojska, lecz przy ograniczeniu podatków (co praktycznie uniemożliwiało aukcję), potwierdzenia ustaw sejmu konwokacyjnego i koronacyjnego oraz wyrażenia wdzięczności królowi za jego działania, na przykład dotyczące edukacji i bicia monety. Obywatele rekomendowali Michała Fryderyka Czartoryskiego, Szymona Sirucia, Antoniego i Szymona Zabięłów oraz żądali przywrócenia przywilejów związanych z łowczostwem i oddania ekonomii kowieńskiej tamtejszemu staroście. Nie zaniedbywali także spraw partykularnych. Instrukcja była zatem zgodna z planami Stanisława Augusta, który nie życzył sobie wzmianek o planowanych przez dwór reformach dotyczących głównie ograniczenia *liberum veto*. Inne sejmiki przed tym sejmem domagały się rozwiązania konfederacji i umocnienia głosu wolnego. Ułożeniem jej zająć się mieli Szymon Zabięło, Dominik Medeksza, Józef Prozor i Ignacy Zawisza⁶².

Prawdopodobnie jeszcze przed sejmikami przybyli na Litwę Wasilij Carr i Otto Igelström, którzy mieli pracować nad poparciem szlachty dla sprawy dysydenckiej. Poinstruowany przez Reprnina Nikita Panin, wiedząc o zasługach Zabięłów dla Petersburga, polecił wysłannikom udać się do nich. Dypломaci rosyjscy przyznawali, że Zabięłowie wykazują gorliwość w kwestii dysydenckiej, lecz uznawali ich wpływy za niewystarczające dla odniesienia sukcesu. Mieli się oni natomiast okazać przydatni jako informatorzy rosyjscy, gdyż bez oporów zdradzili Rosjanom nazwiska litewskich panów przeciwnych ich planom. Za najbardziej opornych uznali związanych

⁶⁰ J. Łopaciński do M. Łopacińskiego, 30 IX 1766, LVIA F1135, 14, 8, k. 166.

⁶¹ M. F. Czartoryski do A. Zabięły, 26 III, 14 IV, 23 VI 1766, BC 3880, s. 361–365.

⁶² W instrukcji wspomniano też o uporządkowaniu praw, uspokojeniu sytuacji i rozgraniczeniu Kurlandii. Poza tym, mimo punktu o prawach dla dysydentów, obywatele kowieńscy wypowiadali się przeciw kalwinistom w ich sporze z franciszkanami oraz przeciw atakom prawosławnych na grekokatolików. Szymon Zabięło został wtedy deputatem do instrukcji, Instrukcja kowieńska, 2 IX 1766, LVIA SA 13710, k. 1345–1349; G. T. Łukowski, *The szlachta and the confederacy of Radom, 1764–1767/68. A study of the polish nobility*, Romae 1977, s. 130–133; Z. Zielińska, *Studia z dziejów stosunków polsko-rosyjskich w XVIII w.*, Warszawa 2001, s. 90 i n.

z Familią Józefa Sołłohuba i Jana Antoniego Horaina. Jak z tego wynika, Zabiellowie pomagali Rosjanom zwalczać Czartoryskich⁶³.

W rzeczywistości Zabiellowie działali na kilka frontów. Donoszenie na Czartoryskich nie przeszkadzało łowczemu współpracować z kanclerzem przy okazji kowieńskiego sejmiku deputackiego i fundacji trybunału w 1767 r. Książę był zadowolony z wyboru deputatów kowieńskich, którymi zostali Jan Truskowski i Stefan Gintowt. Interesował się także deputatami żmudzkiemi i prosił Zabiellę o poparcie kandydatury Antoniego Giełguda na chorągwo wożnię żmudzkie. Łowczy przekazywał życzenia księcia kasztelanowi żmudzkiemu Michałowi Gorskiemu, pisał też o kandydatach do sęstwa żmudzkiego⁶⁴. Zapewne Antoniemu Zabielle Józef Kossakowski relacjonował przebieg sejmików wileńskiego, smoleńskiego, starodubowskiego, na których wybrano niegroźnych deputatów, oraz oszmiańskiego⁶⁵.

Sejmiki gromniczne 1767 r. były jedną z ostatnich okazji, przy których można dostrzec współpracę Zabiellów z Familią. Czartoryscy oddalali się także od Stanisława Augusta, który w 1766 r., inspirowany przez podskarbiego nadwornego Antoniego Tyzenhauza, zaczął myśleć o utworzeniu własnego stronnictwa na Litwie. Podjąwszy decyzję w tej kwestii, król nawiązał kontakty z Zabiellami, zamierzając ich skaptować do tego ugrupowania⁶⁶. Oni z kolei niezmiennie starali się zachować przynajmniej pozory dobrych stosunków z władcą. Priorytetem dla Zabiellów był jednak własny interes, który pociągał ich nieraz do współpracy z Rosjanami. Takie nastawienie polityczne, ukształtowane w pierwszych latach panowania Stanisława Augusta, dominowało w rodzinie Zabiellów aż do końca tego okresu. Wobec coraz bardziej widocznego konfliktu między królem a Petersburgiem miało to niebawem wyraźnie się ukazać.

4.2. Dwuznaczna postawa Zabiellów wobec konfederacji

Opór narodu „szlacheckiego” wobec projektów prodysydenckich oraz reformatorskie plany Stanisława Augusta zmobilizowały Petersburg do działania. W marcu 1767 r. z jego inicjatywy zawiązano konfederacje dysydenckie. Następnie Rosjanie porozumieli się z republikantami, mając ich nadziejami na detronizację Stanisława Augusta, zemstę na Czartoryskich, skasowa-

⁶³ W. Carr i O. Igelström do N. Panina, 1/12 IX 1766, RGADA F 79, 79/6, 899; SIRIO, t. 67, s. 52–53, 59; A. Kraushar, *op. cit.*, s. 124, 247–248; Z. Zielińska, *Polska*, s. 502–503.

⁶⁴ A. Zabiello do M. Gorskiego, 4 II 1767, ZMRP 95, s. 46–47; M. F. Czartoryski do A. Zabielly, 16 II 1767, BC 3880, s. 367; *Deputaci*, s. 293.

⁶⁵ J. Kossakowski do [Zabielly], 10 II [1767], LNBW F99–192, k. 214–214v.

⁶⁶ S. Kościałkowski, *op. cit.*, t. 1, s. 79, 160.

nie reform, obronę wiary katolickiej oraz korzyści materialne. Opozycjoniści zawiązywali lokalne konfederacje, które w czerwcu 1767 r. połączyły się w Radomiu w konfederację generalną z przysłanym z zesłania za granicą Karolem Stanisławem Radziwiłłem na czele. Litwa skonfederowała się jeszcze przed Koroną.

Konfederację w Kownie zawiązano na zjeździe 22 maja 1767 r., kierując ją przeciw podjętym reformom. Dowodzi to, że wcześniejsze poparcie sejmiku kowieńskiego dla ustaw sejmów konwokacyjnego i koronacyjnego miało charakter koniunkturalny. Zgodnie z intencjami rosyjskimi konfederacja występowała jedynie przeciw Familii, a nie uderzała otwarcie w króla. W instrumencie konfederackim wyrażano nawet życzenie współpracy ze Stanisławem Augustem, gotowość przyjęcia gwarancji rosyjskiej oraz poparcia równouprawnienia dysydentów. Program konfederacji kowieńskiej był zatem ostrożniejszy niż postulaty innych związków połączonych w Radomiu. Być może liderzy kowieńscy bali się nie usłuchać poleceń rosyjskich, co wydaje się typowe dla tegorocznych związków na Litwie. Przypuszczenie, że Zabiellowie przyczynili się do zrealizowania rosyjskich żądań w tej kwestii, potwierdza list Repnina, który przekonywał, że jest pewien łowczego litewskiego jak siebie samego. Józef Zabiello po zawiązaniu konfederacji dysydenckich radził poddać się biegowi wydarzeń. Gotów był na ustępstwa wobec Rosji, choć zdawał sobie sprawę, że jej celem jest utrzymanie nierządu w Rzeczypospolitej, a dysydenci są tylko narzędziem. W czerwcu zebrani w Wilnie a potem Radomiu konfederaci wbrew swym nadziejom podpisali manifest zakładający współpracę z królem, porozumienie z dysydentami oraz przyjęcie rosyjskiej gwarancji. Narzucony przez Mikołaja Repnina program pokrywał się w dużej mierze z tym, co miesiąc wcześniej przyjęto w Kownie⁶⁷.

Zabiellowie mimo wszystko woleli nie ryzykować otwartego zaangażowania się w działania konfederacji, nie podpisywali nawet wydawanych przez nią aktów. Jednakże ich dominacja w powiecie kowieńskim sugeruje, że musieli akceptować rozgrywające się wydarzenia, zwłaszcza że, jak wynika z podpisów pod instrumentem, obejmowały one dużą grupę szlachty. Kolejnym argumentem wskazującym na ich ciche poparcie dla konfederacji jest istotna rola krewnych i najbliższych stronników Zabiellów w tym związku. Marszałkiem konfederacji kowieńskiej był Antoni Kossakowski, konsyliarzami Szymon Kossakowski, Adam Medeksza, Jan Truskowski, a dyrektorem sejmiku w dniu 22 maja Dominik Medeksza⁶⁸.

⁶⁷ M. Replin do S. Brzostowskiego, 29 VII / 9 VIII 1767, RGADA F 80, 761, k. 172; Ekscerpt z listu, b.d., LVIA 1135, 4, 361, k. 206; A. Kraushar, *op. cit.*, s. 266–267; G. T. Łukowski, *op. cit.*, s. 150–159.

⁶⁸ „Aktykacja instrumentu konfederackiego powiatu kowieńskiego”, 22 V 1767, LVIA SA 13796, k. 1181–1184 oraz ML 537, s. 71–73; Uniwersał Antoniego Kossakowskiego,

Postawę Zabiellów wobec konfederacji wyjaśnia list przesłany prawdopodobnie Antoniemu Zabielle przez Józefa Kossakowskiego w połowie maja tego roku. Z tekstu tego wynika, że Zabiellowie otrzymywali informacje o przygotowaniach do konfederacji i konieczności jej przeprowadzenia, ale autor radził im unikać otwartego zaangażowania w nią, by móc ciągle korzystać z łask królewskich: „konieczne należy, żebyś jednak J.W.P. Dobrodziej chciał jeszcze do jakiego czasu z strzymać się i nie zaraz decydować, a to dla tych signanter przyczyn, że in tractu tej roboty przed dołączeniem może się zdarzyć jaki wakans, że świeże beneficja otrzymane nie dopuszczają takiej porywczosci, że kredyt J.P. szambelana i jego charakter byłby oczerniany, że na koniec, jak wszystkie sądy boskie są niedościgłe, może się stać jaka odmiana, skłaniam moją do tego radę i taki sposób poddaje, niechaj J.P. marszałek przed tym czasem wyjedzie jak dotąd nie wokowany, J.W.J.P. Dobrodziej uczyni się kilku dniami nivistilis [sic] na miejscu, a pan podczaszy przybędzie do Kowna pro 20 mając zupełne sobie powierzenie całej roboty, szcędząc żeby J.W.W.P. Dobrodziejów samych nie kłaść po plantę, jako ich tu staraliśmy się wyłączyć do czasu, [...] a na ten czas wolno się wyrzec siostrzana i na niego skarżyć choć do dworu”⁶⁹. Zgodnie z radami Kossakowskiego Zabiellowie w pierwszym etapie konfederacji radomskiej powstrzymali się od działalności politycznej. Doszło zatem, przynajmniej pozornie, do kolejnego podziału rodziny między dwa zwalczające się obozy⁷⁰.

Z innej perspektywy przedstawiał stanowisko Zabiellów Antoni Tyzenhauz, który po latach chciał przekonać króla o ich nielojalności. Powoływał się na „listy łowczego Zabielly do Radziwiłła pod przyjazd jego na dysydencką konfederację i w ten czas do elektora o detronizacji pisane, których gdy ja mam pisarza godnego wiary, mogę go postawić przed W.K.M.”. Również Józef Zabiello miał uczestniczyć w tego rodzaju korespondencji⁷¹. Wynika z tego, że Zabiellowie, mimo pozornej bierności, angażowali się w przygotowania do konfederacji. Zapewne na jej początku do Zofii Zabiellowej dotarł list wojewodziny mścisławskiej Sapieżyny i opinie Szymona Sirucia na temat planów ujawnienia zamiarów króla w celu zmuszenia go do abdykacji. Zachowanie pozorów przez Zabiellów przyniosło jednak nie zawsze korzystne dla nich rezultaty, gdyż łowczyzna była

23 V 1767, ML 537, s. 70 oraz LVIA SA 13711, k. 359–360. Konsyliarzy wybierano podczas konfederacji do pomocy marszałkowi, M. Zwierzykowski, *Samorząd sejmikowy województw poznańskiego i kaliskiego w latach 1696–1732*, Poznań 2010, s. 46.

⁶⁹ J. Kossakowski do [A. Zabielly], 15 V 1767, LNBW F99–192, k. 24–25. Por. V. Dolinskas, *op. cit.*, s. 136.

⁷⁰ V. Dolinskas, *op. cit.*, s. 150.

⁷¹ A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 29 II, 18 VII 1776, BC 716, s. 367–368, 596.

atakowana przez rosyjskiego kapitana. Strażnik litewski Ludwik Pocię i królewicz (zapewne Karol) martwili się zaś zerwaniem Antoniego Zabielli z Sasami, oskarżano go też o domniemany pobyt w Warszawie, a żona generała Nummersa zarzucała mu, że nie jest w konfederacji⁷².

Antoni Zabiello, zapewne dzięki kontaktom z Nummensem i Repninem, uzyskał ulgi dotyczące dostarczania furazów wojskom rosyjskim⁷³. Pozyskaniu łask rosyjskich sprzyjały też zapewne bliskie kontakty Szymona Kossakowskiego z rosyjskim dyplomatą⁷⁴. Repnin doceniał oddanie Zabiellów, gdyż proponował, by Antoni został posłem na sejm 1767 r. Miał nadzieję na ponowne posłużenie się wpływami Zabiellów dla interesów rosyjskich w związku z nadchodzącym sejmem. Petersburg zamierzał wykorzystać na nim konflikt między królem a narodem do realizacji swych celów. Repnin chciał, by Antoni Zabiello posłował z powiatu kowieńskiego na ten sejm⁷⁵. Przebieg sejmików przedsejmowych dopilnowany został przez wojska rosyjskie⁷⁶. W Kownie zgodnie z życzeniem ambasadora wybrano Zabiellę i nieznanego z imienia Czerniewicza. Jakow Bułhakow oceniał pierwszego z nich jako stronnika dworskiego, a drugiego jako radziwiłłowskiego⁷⁷. Niemniej wydaje się, że obydwaj odpowiadali rosyjskim interesom. Również Stanisław August nie zaniedbał starań o pozyskanie posłów kowieńskich. Podobno okazywał Zabiellom szczególną przychylność, a Antoni podczas sejmu miał być nieodłącznym towarzyszem króla⁷⁸.

Uległość Zabiellów wobec Rosjan musiała się też odcisnąć na instrukcji danej posłom kowieńskim, w której zawarto wyrazy przyjaźni dla Katarzyny II. Autorzy tego tekstu domagali się skasowania ustaw przyjętych na sejmach w latach 1764–1766, w tym Komisji Wojskowej i Skarbowej oraz ochrony *liberum veto*. W instrukcji znalazły się też inne postulaty nawiązujące do konfederacji radomskiej, na przykład rekomendacja Radziwiłłów oraz żądanie oddania łaski marszałka sejmu któremuś z marszałków konfederackich.

⁷² „Listy Zofii ze Szczyttów Zabiellowej do różnych osób”, b.d., AZ 220, s. 71–80.

⁷³ Zofia Zabiellowa przyjmowała w 1767 r. żonę generała Nummersa, „Listy Zofii ze Szczyttów Antoniowej Zabiellowej”, 1767–1769, AZ 219, s. 117–118, 139–141, 153.

⁷⁴ M. Repnin do S. Brzostowskiego, 16/27 VI 1767, RGADA F 80, 761, k. 81; I. Nummers do M. Repnina, 14/25 VII 1767, RGADA F 80, 1070, k. 66; M. Repnin do N. Panina, 5/16 VIII 1767, RGADA F 79, 78/6, 909.

⁷⁵ M. Repnin do S. Brzostowskiego, 16/27 VII, 29 VII / 9 VIII 1767, RGADA F 80, 761, k. 167, 172.

⁷⁶ W. Konopczyński, *Konfederacja barska*, t. 1, Warszawa 1991, s. 31.

⁷⁷ Notatka J. Bułhakowa, [VIII 1767], RGADA F 80, 1551, k. 289; M. Repnin do N. Panina, 21 IX / 2 X 1767, RGADA F 79, 79/6, 912; I. Nummers do Repnina, 25 VIII / 5 IX 1767, RGADA F 80, 1070, k. 83–84.

⁷⁸ „Listy Zofii ze Szczyttów Antoniowej Zabiellowej”, 1767–1769, AZ 219, s. 155.

Obywatele kowieńscy, wbrew poleceniom Repnina, żądali zachowania przywilejów religii katolickiej, zabraniając jakichkolwiek ustępstw wobec dysydentów wykraczających poza konstytucję z 1717 r. Według Dominika Medekszy instrukcja ułożona została zgodnie z tekstem przesłanym przez konfederację litewską, odrzucono jedynie równouprawnienie dysydentów. Poza tym, w odróżnieniu od innych powiatów, nie protestowano przeciw rosyjskiej przemocy. Instrukcję podpisali jedynie Antoni Kossakowski i Dominik Medeksza⁷⁹.

Instrukcja kowieńska wskazuje, że tamtejsi liderzy zmienili stosunek do kwestii dysydenckiej. Potwierdza to akces do konfederacji przy królu, wierze katolickiej i swobodach obywatelskich podpisany 24 sierpnia 1767 r. przez Antoniego, dwóch Szymonów, Józefa (syna Antoniego), Ignacego i Stefana Zabiellów, Michała Kossakowskiego oraz kilkunastu innych obywateli kowieńskich⁸⁰. Być może taka zmiana zapatrywań wynikała z potępienia przez innych obywateli prorosyjskiej postawy Zabiellów. Hipoteza ta wydaje się bardziej prawdopodobna wobec wzrostu katolickich i antyrosyjskich nastrojów po rozczarowaniu konfederacją radomską. W tym też czasie pojawiały się pierwsze plany oporu, które wkrótce miały doprowadzić do zawiązania konfederacji barskiej⁸¹.

Na sejmie rozpoczętym w 1767 r. Mikołaj Repnin przy użyciu gwałtów, jak choćby sławne porwanie i wywiezienie do Kaługi senatorów, doprowadził do przyjęcia podyktowanych przez siebie projektów. Zadanie to miała zrealizować zależna od Rosjanina delegacja wyłoniona spośród sejmujących, którzy zmuszeni byli zaakceptować jej dzieło. Do tej wybranej grupy należał między innymi Antoni Zabiello, który w związku z tym przynajmniej nominalnie uczestniczył w przygotowaniu traktatu między Rzeczpospolitą a Rosją oraz gwarantowanych przez Rosję praw kardynalnych. Zabiello podpisał również akt rozwiązania konfederacji dysydenckich i radomskiej oraz akceptację ustaw wydanych przez tę ostatnią. Większą jednak niż delegacja rolę odegrał król, któremu udało się ograniczyć działania hamujące naprawę

⁷⁹ Poza tym u instrukcji uznano, że należy się zająć poprawą stanu królewszczyzn, zdaniem rachunku przez podskarbich, utrzymaniem przywilejów ziem pruskich, Instrukcja kowieńska, 24 VIII 1767, LVIA SA 13711, k. 693–696; D. Medeksza do K. S. Radziwiłła, 31 VIII, 28 IX 1767, AR V 9427, s. 21–29; G. T. Łukowski, *op. cit.*, s. 200.

⁸⁰ „Skrypt akcesyjny”, 29 VIII 1767, LVIA SA 13796, k. 1005–1005v. Stanisław Brzostowski przyznał Antoniemu Zabielle prawo rozwiązywania konfederacji, „Akt obmowy”, 16 I 1768, LVIA SA 13796, k. 1069–1069v.

⁸¹ W. Konopczyński, *Konfederacja*, t. 1, s. 31–33; G. T. Łukowski, *op. cit.*, s. 201. Chwilowo nawiązano przerwana korespondencję z Radziwiłłem, którego Szymon Zabiello prosił o pomoc w sprawach majątkowych, S. Zabiello do K. S. Radziwiłła, 10 XI 1767, AR V 18210, s. 65–68.

Rzeczypospolitej. Dzięki niemu zatwierdzono między innymi zasadę głosowania większością na sejmikach, co miało zapobiec ich zrywaniu⁸².

Jeszcze podczas sejmku odbyły się sejmiki deputackie. Karol Stanisław Radziwiłł promował wtedy na deputację kowieńską związanego z konfederacją radomską Józefa Medekszę. Polecenie księcia nie zostało jednak zrealizowane, co ojciec kandydata usprawiedliwiał spóźnionym odebraniem wiadomości. W Kownie wybrano pochodzącego z mniej znaczącej linii rodu Stefana Zabiellę i nieznanego z imienia podstarościca kowieńskiego Skorulskiego⁸³. Były to osoby niemające wielkiego znaczenia, choć zapewne promowane przez swe rodziny. Prawdopodobnie do wyborów tych przywiązywano mniejszą wagę ze względu na trwający sejm. Nie wiadomo, czy uczestniczący w obradach Antoni Zabiello w ogóle angażował się w sejmiki.

Nim jeszcze sejm zakończył obrady, spiskująca już od jesieni 1767 r. część konfederatów radomskich zdecydowała się wystąpić przeciw rosyjskim gwałtom. 29 lutego 1768 r. zawiązano w Barze konfederację, która z czasem rozszerzyła się na pozostałe ziemie Rzeczypospolitej. Spośród obywateli kowieńskich ukrywający się przed rosyjskimi prześladowaniami Medekszowie i Kossakowscy zawiązali 23 sierpnia 1767 r. konfederację w Wiłkomierzu. Uzasadnili ją sprowadzeniem wojsk rosyjskich przez dysydentów oraz poniżeniem wolności szlacheckiej i religii katolickiej przez gwałty stosowane przez Repnina. Warto zauważyć, że akt ten skierowany był przeciw rosyjskiemu dyplomacie, ale nie przeciw Katarzynie II, którą usprawiedliwiano samowolą jej przedstawiciela. Ponownie przywódcami ruchu były osoby blisko związane z Zabiellami. Marszałkiem konfederacji kowieńskiej został Dominik Medeksza, natomiast Szymon Kossakowski należał do głównych organizatorów związku na Litwie. Planował on, że wszystkie konfederacje zawiązane w Wielkim Księstwie przyjmą kierownictwo kowieńskiej, a on zostanie wybrany marszałkiem generalnym⁸⁴. Nie dziwi zatem, że Antoni Zabiello potrafił przewidzieć zawiązanie konfederacji w Wiłkomierzu⁸⁵. Według Vydasza Dolinskasa mógł się on przysłużyć

⁸² VL, t. 7, s. 246, 247, 252, 256, 276, 285, 403; E. Rostworowski, *Ostatni król*, s. 54–55; A. Lityński, *op. cit.*, s. 64; G. T. Łukowski, *op. cit.*, s. 219–228.

⁸³ D. Medeksza do K. S. Radziwiłła, 9 II 1768, AR V 9427, s. 37; S. Siruć do K. S. Radziwiłła, 19 I 1768, AR V 14406/3, s. 97–98. Łowczy chyba wciąż wolał nie ryzykować korespondencji z Radziwiłłem, do którego napisał dopiero w połowie 1768 r. z prośbą o poparcie w procesie sądowym, a więc ciągle nie w sprawie politycznej, A. Zabiello do K. S. Radziwiłła, 20, 24 VII 1768, AR V 18197/5, s. 45–47.

⁸⁴ „Akt konfederacji”, 1768, Oss. 193, k. 65v–67v oraz LVIA F1135, 4, 361, k. 69; „Diariusz dziejów w kowieńskim w 1768”, Oss. 713, s. 403–406v oraz LVIA F1135, 4, 361, k. 47; W. Konopczyński, *Konfederacja*, t. 1, s. 89, 92, 436; idem, *Kossakowski Szymon*, PSB, t. 14, s. 288.

⁸⁵ W. Konopczyński, *Konfederacja*, t. 1, s. 88.

konfederatom, ostrzegając ich przed wojskami rosyjskimi⁸⁶. Zabiellowie prowadzili poza tym korespondencję dotyczącą spraw związanych z przebiegiem konfederacji⁸⁷.

Według Władysława Konopczyńskiego, łowczy był przychylny konfederatom, ale nie chciał nadstawiać karku⁸⁸. W opinii Józefa Kossakowskiego jednoznaczne opowiedzenie się po stronie konfederacji nie było rozsądne⁸⁹. Zabiellowie rzeczywiście unikali osobistego angażowania się w spisek, choć jego uczestnicy starali się wciągnąć Antoniego. Dominik Medeksza przesłał mu list, w którym nie oferował otwarcie uczestnictwa w konfederacji, ale informował o jej zawiązaniu i wyrażał nadzieję, że łowczy ma podobny stosunek do sytuacji w kraju⁹⁰. Konfederatom szczególnie zależało na pomocy w uzbrojeniu: „Posyłali oni do J.M.P. Zabielly łowczego litewskiego prosząc o pożyczanie armat, ale ten im odpowiedział, że nie może się na to odważyć, aby miał wojsko imperatorowej jejmości zawstydzac przez takowe użyczenie armatek swoich; do tego, gdyby miał komu pożyczać, to by już wołał potrzebniejszym w tym wygodzić, ale żeby ani tym, ani onym nie pożyczyc odesłał wszystkie na granicę ruską”⁹¹. Antoni Zabiello twierdził zatem, że nie chce się angażować po żadnej ze stron, lecz wydaje się, że było to tylko usprawiedliwienie na użytek konfederatów.

Ruchom związanym z konfederacją aktywnie przeciwdziałał Szymon Zabiello, tłumiąc bunt szawelski, który wybuchł w 1769 r. pod wpływem konfederacji barskiej. Buntownicy żądali powrotu do stosunków panujących przed objęciem władzy przez Stanisława Augusta, a więc oddania ekonomii Radziwiłłom i powstrzymania reform podjętych przez podskarbiego Tyzenhauza. Zabiello został mianowany przez króla przewodniczącym komisji do uspokojenia buntu. Należał on do osób proponujących łagodne podejście do zamieszek, wynikłych ze zbytnej gwałtowności przemian⁹². Z drugiej strony Antoni Tyzenhauz podejrzewał Zabiellów o przyczynienie się

⁸⁶ V. Dolinskas, *op. cit.*, s. 172.

⁸⁷ Fragmenty listów Zabiellów, 8, 21, 22 VIII, 1 IX, 26 X 1768, LVIA F1135, 4, 361, k. 39, 44v, 46, 46v, 58, 177.

⁸⁸ W. Konopczyński, *Konfederacja*, t. 1, s. 231.

⁸⁹ D. Rolnik, *Konfederacja jako instrument działania politycznego w opinii szlachty czasów stanisławowskich*, w: *Król a prawo stanów do oporu*, red. M. Markiewicz, E. Opaliński, R. Skowron, Kraków 2010, s. 430.

⁹⁰ D. Medeksza do A. Zabielly, 7 IX 1768, Oss., 565, k. 175 (w Bibliotece Ossolińskich znajduje się kilka kopii tego listu, między którymi występują pewne różnice). Por. V. Dolinskas, *op. cit.*, s. 185.

⁹¹ „Diariusz dziejów w kowieńskim w 1768”, Oss. 713, s. 403–406v. Zapewne chodziło o armaty królewicza Karola, które marszałek kowieński miał w depozycie, W. Konopczyński, *Konfederacja*, t. 1, s. 88.

⁹² S. Kościółkowski, *op. cit.*, t. 2, s. 57–59.

do rozruchów w powiecie szawelskim i sprzeciwiał się powierzeniu Szymonowi zadania tłumienia buntu⁹³.

Niby nie opowiadając się po żadnej ze stron, Antoni i Zofia Zabiellowie utrzymywali kontakty z Rosjanami, korespondowali zwłaszcza z generałem Iwanem Nummersem, który sprawował komendę nad wojskami rosyjskimi na Litwie. Niewątpliwie głównym celem tych stosunków było ocalenie posiadłości Zabiellów od szkód czynionych przez te wojska. Nummers zdawał sobie sprawę z kontaktów łowczego z konfederatami, oskarżał go nawet o wspieranie ich. Generał starał się uzyskać od Zabielly informacje na temat ich działań oraz wykorzystać jego wpływy dla uspokojenia sytuacji w Kowieńskim. Zrzucił na niego odpowiedzialność w razie działań przeciwnych Rosji. Zaufanie i wdzięczność wyrażane przez Nummersa wskazują, że łowczy współpracował z Rosjanami, wydaje się, że przekazywał im także informacje⁹⁴. Repnin natomiast prosił łowczego o przekazanie Szymonowi Kossakowskiemu i Dominikowi Medekszy propozycji bezpieczeństwa w zamian za zaprzestanie działalności konfederackiej oraz gróźb w razie nieprzyjęcia tego układu⁹⁵.

Nummers wykorzystał uległość Zabielly przy okazji sejmików poprzedzających sejm 1768 r. Generał przesyłał łowczemu polecenia względem posłów kowieńskich i instrukcji dla nich. Zostały one zrealizowane, a dzięki staraniom Antoniego i Szymona Zabiellów sejmik kowieński należał do nielicznych, które skończyły się pomyślnie. Przygotowana na nim instrukcja chwaliła króla, żądano poza tym uspokojenia sytuacji w kraju, ale wspomniano też o sprawach majątkowych Radziwiłłów. Poza tym rekomendowano Antoniego i Szymona Zabiellów oraz Szymona Sirucia, których możemy znaleźć między podpisami zamieszczonymi pod tym tekstem. Łowczy przesłał instrukcję Nummersowi, a w zamian za postępowanie na sejmiku zyskał obietnicę oszczędzenia swych dóbr. Sejm jednak nie odbył się, ponieważ większość sejmików zbojkotowano, a spośród obranych posłów tylko ośmiu przybyło do Warszawy. Również przedstawiciele kowieńscy nie przyjechali na obrady⁹⁶.

⁹³ Ibidem, t. 1, s. 160, 222.

⁹⁴ „Listy generała I. Nummersa”, 1757–1786, AZ 218, s. 43–62; „Listy Zofii ze Szczyttów Antoniowej Zabiellowej”, 1767–1769, AZ 219, s. 161, 283.

⁹⁵ „Ekscerpt z listu”, 31 VIII 1768, LVIA F1135, 4, 361, k. 58; „Kopia listu ks. Repnina”, 1768, ibidem, k. 58v; V. Dolinskas, *op. cit.*, s. 185.

⁹⁶ Nie udało się ustalić nazwisk posłów. W instrukcji domagano się też zmniejszenia podatków, rozwoju manufaktur w celu pomnożenia ludności, objaśnienia przepisu dotyczącego bezpieczeństwa sum cudzoziemców, „Akt instrukcji”, 22 X 1768, LVIA SA 13711, k. 1397–1398; „Listy generała I. Nummersa”, 1757–1786, AZ 218, s. 61–79; W. Konopczyński, *Konfederacja*, t. 1, s. 153; V. Dolinskas, *op. cit.*, s. 192–193.

Antoni Zabiello pomimo swych starań miał problemy z utrzymaniem zaufania oficerów rosyjskich, co mogło wynikać ze związków z konfederatami⁹⁷. W lutym 1770 r. kapitan Wergin na rozkaz generała Iwana Wejmarna zajął papiery należące do łowczego. Rosjanie zamierzali przejrzeć jego korespondencję w poszukiwaniu kontaktów z Francją, która zainteresowana była walką Turcji z Rosją w obronie konfederatów. Zabiello uskarżał się, że niesłusznie jest podejrzewany, lecz poddał się sekwestrowi. Okazało się jednak, że, jak usprawiedliwiali się Rosjanie, jego papiery zajęto przez pomyłkę, a faktycznym celem było pochwycenie buntowników. Major De Colonge twierdził, że odsyła je nienaruszone. Zabiello odpowiadał, że woli się nie interesować, kto był prawdziwym celem podjętej akcji, by się nie narażać. Zaznaczał jednak, że postępowanie Rosjan wystraszyło obywateli. Chwalił się też, że nowy poseł rosyjski w Rzeczypospolitej, Michaił Wołkoński, wierzy w jego niewinność⁹⁸. Zapewnienia o pomyłce i niewykorzystaniu zajętych dokumentów nie są jednak w pełni wiarygodne, być może Rosjanie faktycznie mieli wątpliwości co do lojalności Zabielly, a przynajmniej on sam nie czuł się pewnie.

W 1771 r. zaniepokojony rosyjskimi podejrzeniami Antoni Zabiello pisał w tej sprawie do Stanisława Augusta, powołując się na swą wierność oraz zasługi na sejmach i sejmikach. Przypominał także starania swych braci, z których jeden był szambelanem na królewskim dworze, a drugi uczestniczył w stłumieniu buntu w ekonomii szawelskiej⁹⁹. Nieco później łowczy odżegnywał się od podjętego przez konfederatów zamachu na króla, pisząc o tych wydarzeniach z przerażeniem¹⁰⁰. Król deklarował, że wierzy w lojalność Zabielly i że zapewnił o niej posła rosyjskiego. Chciał chronić wiernych poddanych przed prześladowaniami¹⁰¹. Przekonany o zaufaniu króla, Antoni Zabiello starał się na dworze o wakans. W styczniu 1771 r.,

⁹⁷ W. Konopczyński wskazywał na wpływ, jaki na Zabiellę miała zaangażowana w konfederację Anna Jabłonowska, W. Konopczyński, *Konfederacja*, t. 1, s. 217. Natomiast Łopaciński wspominał, że list brata (zapewne Józefa) z Warszawy podważył postawę Zabielly (przychylną dla barzan?), J. D. Łopaciński do M. T. Łopacińskiego, 28 II 1769, LVIA F1135, 14, 9, k. 163.

⁹⁸ A. Zabiello do nn., 2 III 1770, BC 690, s. 461; J. D. Colongius do A. Zabielly, III 1770, ibidem, s. 465; A. Zabiello do J. D. Colongiusa, [1770], ibidem, s. 465; Wergin do A. Zabielly 17 IV 1770, ibidem, s. 466; A. Zabiello do Wergina, [1770], ibidem, s. 466.

⁹⁹ A. Zabiello do Stanisława Augusta, 26 X 1771, BC 690, s. 479–480. Być może odcinienie się od konfederacji wynikało po części z klęski stołowieckiej.

¹⁰⁰ Tenże do nn., 9 XI 1771, BC 690, s. 485–486. Zabiello radził Wittinghofowi przybyć na obrady Komisji Wojskowej, by nie popadać w podejrzenia, A. Zabiello do Wittinghofa, 9 XI, 1771, ibidem, s. 487.

¹⁰¹ Stanisław August do A. Zabielly, 11 XI 1771, BC 690, s. 481.

przypominając Jackowi Ogrodzkiemu zasługi swoje i swych braci, domagał się wynagrodzenia w postaci starostwa daugielskiego i purwiańskiego oraz pensji dla Józefa Zabielly. Łowczy usiłował przekonać Stanisława Augusta, przywołując opinie o królewskiej niewdzięczności¹⁰². Otrzymaawszy ten list król zapewniał, że pamięta o wierności Zabiellów i wkrótce ich wynagrodzi¹⁰³. Z kolei w czerwcu 1771 r. władca polecił łowczemu współpracować z Józefem Sosnowskim, który przeciwdziałał konfederacji¹⁰⁴.

Nie wszyscy na dworze byli jednak przekonani o lojalności Zabiellów, a głównym ich przeciwnikiem zaczynał już być podskarbi Antoni Tyzenhauz. Również w czerwcu 1771 r., donosząc królowi o działaniach konfederatów Szymona Kossakowskiego i Stefana Szwejkowskiego, Tyzenhauz radził powstrzymać je, wykorzystując Zabiellów, ponieważ nie wierzył, że nie potrafią oni wyperswadować siostrzeńcowi zaangażowania w konfederację. Król miał za pośrednictwem Józefa Zabielly poinformować jego braci, iż działanie Kossakowskiego podważa ich lojalność. Podskarbi przewidywał, że szambelan będzie się starał udowodnić królowi niewinność rodziny przez drobne usługi, a jednocześnie ułatwiać działalność siostrzeńca. „Ręczyłbym za to, iż gdyby tylko wzgląd W.K.M. dla Ichmość Panów Zabiellów zawisł od wyperswadowania od nich spokojności J.P. Kossakowskiemu, pewnie by tego dokazali, gdyż nam z bliska patrzącym myśleć inaczej nie można, że w tym może nie zachodzić od familii jego podpalanie, lecz i permissya i niejaka komunikacja pewnie być musi”. Tyzenhauz zwracał też uwagę na związki Zabiellów z innym konfederatem, Szwejkowskim¹⁰⁵. Król dopytywał się o to Józefa Zabiellę, który zaprzeczył takim powiązaniom¹⁰⁶. Kilka miesięcy później podskarbi radził Stanisławowi Augustowi, by za pośrednictwem Józefa Zabielly przekazywał Szymonowi Kossakowskiemu swe rozkazy dotyczące spraw wojskowych¹⁰⁷.

Także po upadku konfederacji barskiej Antoni Tyzenhauz bezskutecznie przekonywał króla o nielojalności Zabiellów, wskazując na ich związki

¹⁰² A. Zabiello do [J. Ogrodzkiego], 19 I 1771, BC 690, s. 467–469. Podobnie w 1772 r. Zabiello starał się o awans wojskowy dla syna, A. Zabiello do [J. Ogrodzkiego], 11 IV, 5 V 1772, ibidem, s. 489–490, 493.

¹⁰³ Stanisław August do J. Ogrodzkiego, 24 I 1771, BC 795, s. 717.

¹⁰⁴ A. Zabiello do Stanisława Augusta, 12 VI 1771, BC 690, s. 477; Z. Zielińska, *Sosnowski Józef*, PSB, t. 40, s. 563. W 1773 r. Zabiello korespondował z sympatyzującym z konfederacją biskupem Łopacińskim, A. Zabiello do J. D. Łopacińskiego, 22 XII 1773, LVIA F1135, 14, 15, k. 219–220.

¹⁰⁵ A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 30 VI 1771, BC 714, s. 556–558; S. Kościółkowski, *op. cit.*, t. 1, s. 222.

¹⁰⁶ Stanisław August do A. Tyzenhauza, 8 VII 1771, BC 714, s. 313.

¹⁰⁷ A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 19 XII 1771, BC 714, s. 666.

z Kossakowskim. Dowodem miało być odnalezienie u nich pieniędzy zrabowanych przez konfederatów¹⁰⁸. Król zachował jednak zaufanie do Zabiellów, nie wierząc w ich pomoc dla Kossakowskiego. Przypominając wcześniejsze zasługi tej rodziny, łatwo usprawiedliwiał ich ewentualne odstępstwa: „Jeżeli cośkolwiek sekretnie pobłażali Szymonowi Kossakowskiemu zgorszeni byli przykładami wyższych od siebie, a mnie krwią nawet daleko bliższych, a tandem i teć pobłażanie nie dalej się rozciągało, chyba że jego osobiście ratować lub przemykać czasem może postarali się, lubo i na to dowodu nie masz”¹⁰⁹. Niewątpliwie przyczyną królewskiej wiary w Zabiellów była chęć utrzymania współpracy z tą wpływową rodziną.

Sprawdzianem lojalności Zabiellów były sejmiki deputackie, zwłaszcza w 1771 r. Od początku konfederacji barskiej niewiele uwagi poświęcano tego rodzaju zjazdom. Zaabsorbowani wrzeniem w kraju działacze politycznie mniej interesowali się trybunałem. W rezultacie w 1769 r. deputatami w Kownie zostali mało znani Antoni Odyniec (być może konfederat) i Tomasz Michniewicz, natomiast w 1770 wybrano związanych z Zabiellami Jana Rafała Szymkowskiego i Jakuba Domeykę¹¹⁰. Możliwe, że Zabiellowie wykorzystywali zamieszanie w kraju, by przeprowadzać sejmiki po swojej myśli.

Sytuacja zmieniła się po październiku 1770 r., kiedy to konfederaci ogłosili akt bezkrólewia. Celem dworu na najbliższych sejmikach stała się neutralizacja tego dokumentu poprzez uznanie panowania Stanisława Augusta. Na sejmikach gromnicznych 1771 r. oprócz deputatów zamierzano wybrać delegatów, którzy mieli zawieźć królowi rekognicję oraz prośby o zapobieżenie szerzeniu się konfederacji i prześladowań ze strony Rosji. Jacek Ogrodzki pisał w tej sprawie do liderów powiatowych, w tym do Antoniego i Szymona Zabiellów, z którymi porozumiewał się także za pośrednictwem ich brata szambelana. Autor prosił adresatów o zachowanie dyskrecji w tej kwestii, co wskazuje na zaufanie, jakie chciał im okazać¹¹¹. Łowczy obiecywał starać się o realizację otrzymanych z dworu poleceń, ostatecznie jednak Zabiellowie nie wykonali ich. Usprawiedliwiali się, że mimo ich starań obiór delegatów uniemożliwiła obawa obywateli przed zawiązaniem rekonfederacji. Przed sejmikiem w Kownie rozrzucano pisma przeciw elekcji delegatów, a przeszkodzić jej miały również pogrożki konfederatów. Antoni Zabiello

¹⁰⁸ Tenże do tegoż, 8 II 1776, BC 716, s. 329.

¹⁰⁹ Stanisław August do A. Tyzenhauza, 12, 26 II 1776, BC 716, s. 111–112, 142; S. Kościalkowski, *op. cit.*, t. 1, s. 160, 222.

¹¹⁰ W. Konopczyński, *Konfederacja*, t. 1, s. 436; *Deputaci*, s. 301, 305.

¹¹¹ J. Ogrodzki do A. Zabielly, 14 I 1771, BC 795, s. 711; tenże do M. Matuszewicza, 26 I 1771, *ibidem*, s. 698; tenże do S. Zabielly, 21 I 1771, *ibidem*, s. 714. Pisząc do Szymona Ogrodzki odwoływał się do wysłanego wcześniej listu do Antoniego Zabielly, który nadal był przywódcą rodziny.

dodawał: „Wszakże na zatarcie skryptu bezkrólewia świata całemu w terminach okrutnych i nieprzyzwoitych obrzydłego wystarczać zda się dostatecznie obranie deputatów do toczącego się bez przerwy pod imieniem Najjaśniejszego Pana sprawiedliwości biegu”. Zaznaczał też, że deputaci obrani zostali zgodnie z wolą Michała Fryderyka Czartoryskiego, współpracującego w tym czasie z królem. Zostali nimi Franciszek Woronowicz i Tomasz Illinicz. Zabiello informował poza tym, że kredens i instrukcja kowieńska mają treść przeciwną konfederatom. Pewnym usprawiedliwieniem dla liderów kowieńskich był fakt, że na większości sejmików litewskich nie udało się obrać delegatów¹¹².

Ponownie na sejmiku gromnicznym 1772 r. oprócz deputatów zamierzano wybrać także posłów do króla, którzy wyrazić mieli wierność w związku z nieudanym zamachem. Tym razem starania w tej kwestii przyniosły lepsze rezultaty niż rok wcześniej¹¹³. W powiecie kowieńskim zajął się tą sprawą major rosyjski Hausenberg, który pozostawał w dobrych relacjach z Zabiellami. Jego dowództwo w Kownie było na tyle dla nich korzystne, że Zabiellowie za pośrednictwem króla starali się o zatrzymanie go tam¹¹⁴. Major interesował się wyborem deputatów, na którą to funkcję promował Sirucia (prawdopodobnie Józefata). Król, być może powodowany przez popierających Józefa Borewicza Zabiellów, odnosił się sceptycznie do tej propozycji. Tyzenhauz sprzeciwiał się jednak kandydatowi Zabiellów, uzasadniając, że Borewicz jest mniej odpowiedni i wysuwany tylko po to, by przeciwstawić się Siruciowi. Poza tym podskarbi chciał odwzajemnić się Hausenbergowi za pomoc w sprawach skarbowych¹¹⁵. Argumenty Tyzenhauza nie zdały się jednak na nic, gdyż Zabiellom udało się doprowadzić do wyboru Borewicza¹¹⁶. Na sejmiku tym spotykamy się zatem z kandydatem zabiellońskim promowanym prawdopodobnie niezależnie od większych stronnictw politycznych, któremu, co więcej, udało się uzyskać deputację. Wskazuje to na wzrost pozycji Zabiellów, którzy nie ograniczali się już do lawirowania między ugrupowaniami politycznymi.

Przed sejmikiem gromnicznym Hausenberg zachęcał obywateli do wyboru delegatów do króla i udało mu się pozyskać przychyłość szlachty

¹¹² S. Zabiello do [J. Ogrodzkiego], 1771, BC 690, s. 473; A. Zabiello do tegoż, 22 I, 11 II 1771, ibidem, s. 471–472, 475–476; S. Kościałkowski, *op. cit.*, t. 1, s. 85, 171; *Deputaci*, s. 309. Być może z tego roku pochodzi list M. J. Poniatowskiego o niewdzięczności Zabiellów i zdradzie Kossakowskich, M. J. Poniatowski do A. Tyzenhauza, b.d., AT H2, s. 267–268.

¹¹³ S. Kościałkowski, *op. cit.*, t. 1, s. 85–86.

¹¹⁴ Stanisław August do A. Tyzenhauza, 23 II 1772, BC 714, s. 723.

¹¹⁵ Tenże do tegoż, 6 I 1772, BC 714, s. 680; A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 9 I 1772, BC 714, s. 827.

¹¹⁶ *Deputaci*, s. 313.

w tym względzie. Zawiedli jednak liderzy, którzy „tak prędko sejmikować potrafilo, że w jednej niemal godzinie deputatów obrawszy, sami nie czekając sejmiku gospodarczego” wyjechali. Odpowiedzialni za to byli prawdopodobnie Zabiellowie, którzy z kolei obwiniali swych przeciwników o niezgodny z dworskimi planami przebieg sejmików. Hausenberg nie poddał się jednak, lecz starał się o ponowne zebranie urzędników i przeprowadzenie elekcji. Pisał w tej sprawie do Antoniego i Szymona Zabiellów, powołując się na pominięcie sejmików gospodarczych oraz obranie posłów w innych powiatach. Udał się wreszcie osobiście do Czerwonego Dworu, gdzie namówił Zabiellów do podpisania antydatowanego kredensu i instrukcji dla delegatów, na których prawdopodobnie sam wyznaczył Stanisława Zawiszę i Dominika Tyszkiewicza. W instrukcji wyrażano radość z ocalenia króla, a podpisało ją kilkunastu obywateli, a więc nie tylko Zabiellowie. Major bezzwłocznie wysłał delegatów do Warszawy, zapewne obawiając się protestów, które mogłyby spowodować niepokoje w powiecie. Relacjonując te wydarzenia Tyzenhauzowi, Hausenberg prosił go o dyskrecję, by utrzymać swą przyjaźń z Zabiellami¹¹⁷.

Spokojniejszy przebieg miały sejmiki deputackie 1773 r. Brakuje źródeł świadczących o zaangażowaniu Zabiellów w ich przebieg. Jedynie Szymon Siruć donosił Tyzenhauzowi o wyborze nieznanego z imienia Staniewicza, który prawdopodobnie nie był związany z Zabiellami. Drugim deputatem został Antoni Zawadzki¹¹⁸. Zabiellowie tymczasem zaangażowali się w wydarzenia w powiecie wilkomierskim, gdzie w styczniu doszło do elekcji starosty. Józef Kossakowski za pośrednictwem Józefa Zabielly starał się o przekazanie tego urzędu swej rodzinie, w celu zakończenia sporu między Michałem Kossakowskim a Antonim Tyzenhauzem. Król uznawał tę propozycję za interesującą, ale podskarbi odmówił. Wyjaśniał, że nie może narzucić obywatelom wilkomierskim urzędnika, któremu są niechętni. Dodawał, że Zabiellowie chcieli w ten sposób rozszerzyć swe wpływy na powiat wilkomierski, a jednocześnie Tyzenhauz straciłby tam na znaczeniu¹¹⁹.

Podskarbi wyjaśniał przy tej okazji królowi rolę szambelana Zabielly, który pełnił funkcję zabiellońskiego agenta przy dworze: „Rezydent Zabielliński w Warszawie szambelan pod postacią attencyi i ekspensów dworowi czynionych pilnuje interesów familii, dobre im lekcje daje, jak

¹¹⁷ Hausenberg do A. Tyzenhauza, 15 II 1772, BC 714, s. 865–866; tenże do S. Zabielly, 9 II 1772, ibidem, s. 869–871; tenże do A. Zabielly, II 1772, ibidem, s. 874; Stanisław August do A. Tyzenhauza, 23 II 1772, ibidem, s. 723; A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 17 II 1772, ibidem, s. 863; „Akt instrukcji”, 5 II 1772, LVIA SA 13714, s. 575–576.

¹¹⁸ S. Siruć do A. Tyzenhauza, AT H2, s. 580–581; *Deputaci*, s. 317.

¹¹⁹ A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 16 I 1773, BC 715, s. 142–143; Stanisław August do A. Tyzenhauza, 13 I 1773, ibidem, s. 165–166; S. Kościalkowski, *op. cit.*, t. 1, s. 191.

mają pisywać koloryzując oświadczenia i starania, a cały kraj zna się na tych obłudnych ofiarach”. Tyzenhauz sugerował, że nie chodzi mu o odrzucenie możliwości współpracy z nimi. Należy dawać im nadzieję, ale okazywać, że król zdaje sobie sprawę z ich obłudy. „Nie z serca pewnie, ale z interesu, nic pewniejszego jak zabiellińskiej familii przychylność, w duchu zupełnie saskim, lecz za faworami dworskimi unosząca się i przeto tylko spaczają się jako i w przeszłej rozruchów krajowych koniunkturze intrygowali, że rozumieli zawsze swe kroki przeciwne nieznanymi, przez ich rezydenta szambelana ekskuzowanymi, a do tego grodowymi ich konsyderacją i zysk czyniącymi urzędami obdarzać i w kredycie przesilać nie jest nawet, prócz mojej szkody, interesem i polityką Waszej Królewskiej Mości”¹²⁰. Antoni Tyzenhauz podważał zatem zaufanie króla do Zabiellów. Silne, choć nie w pełni przekonujące argumenty, jakich używał, wskazują na narastanie niechęci między podskarbim a liderami kowieńskimi.

Z drugiej strony Zabiellowie starali się zachować ostrożność, by nie zachwiać zaufaniem króla. W 1774 r. łowczy przekonywał Stanisława Augusta o swej lojalności i przypominał dotychczasowe zasługi. Powodem tych deklaracji były plany spotkania z hetmanem Michałem Kazimierzem Ogińskim, który nie miał najlepszych stosunków z dworem. Zabiello upewniał się, czy przybywając na wezwanie hetmana do Grodna w związku z obradami Komisji Wojskowej nie narazi się królowi, ale Stanisław August odpowiadał, że Zabiello ma obowiązek uczestniczyć w zjeździe jako komisarz. Ton tego listu wskazuje jednak na niezadowolenie króla z kontaktów Zabielly z Ogińskim¹²¹.

W 1773 r. kluczowym wydarzeniem było zwołanie sejmku, na którym miano zalegalizować dokonany w 1772 r. rozbiór i wprowadzić zmiany ustrojowe zgodne z życzeniami zaborców. Sejmiki poselskie odbyły się w nastroju przygnębienia i dezorientacji, bez większych nadziei na uratowanie Rzeczypospolitej. Pod kontrolą rosyjskich oficerów zaopatrzonych w instrukcje zawierające argumenty polityczne, ale też groźby i oferty przekupstwa, posłami zostali głównie ludzie niskiej wartości. Część wybranych okazała się jednak lojalna wobec dworu¹²². Współpracujący z królem Antoni Tyzenhauz porozumiewał się z Szymonem Siruciem w sprawie sejmików kowieńskich. Według podskarbiego król nie ufał Zabiellom na tyle, by zdać się na nich w tej kwestii¹²³. Przedstawiciele tej rodziny najprawdopodobniej

¹²⁰ A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 16 I 1773, BC 715, s. 142–143.

¹²¹ A. Zabiello do Stanisława Augusta, 6 XII 1774, BC 690, s. 505; Stanisław August do A. Zabielly, 12 XII 1774, ibidem, s. 507.

¹²² W. Konopczyński, *Pierwszy rozbiór Polski*, Kraków 2010, s. 189; J. Michalski, *Rejtan i dylematy Polaków w dobie pierwszego rozbioru*, w: *Studia historyczne*, s. 183.

¹²³ S. Siruc do A. Tyzenhauza, 30 III, 1 V 1773, AT H2, s. 581–582; A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 18 II 1776, BC 716, s. 355–356.

w ogóle nie uczestniczyli w tym sejmiku, natomiast posłami zostali Jerzy Rodziewicz i Tomasz Michniewicz¹²⁴. Pierwszy z nich przeważnie współpracował z Zabiellami¹²⁵, nie mamy natomiast informacji o orientacji politycznej drugiego. Zapewne nie należał on do wybitnych działaczy politycznych.

Zabiellowie najprawdopodobniej nie angażowali się w sejmik, lecz mimo to interesowali się przebiegiem sejmu rozbiorowego. Michał Fryderyk Czartoryski relacjonował Antoniemu Zabielle przebieg obrad i narzekał na stosowaną na nich przemoc. Wyrażał nadzieję, że wraz z adresatem będą jeszcze użyteczni ojczyźnie¹²⁶. Również Zofia Zabiellowa otrzymywała relację o wydarzeniach warszawskich¹²⁷. Właśnie w czasie tego sejmu nagrodzono zasługi Zabiellów, dając Antoniemu prawo emfiteutyczne na starostwo wilkijskie, a Józefowi na telszewskie¹²⁸.

W trakcie sejmu zaniedbano sejmiki deputackie 1774 r., podczas których deputatami kowieńskimi zostali Józef Kulwiec oraz nieznany z imienia Kunicki. Pierwszy z nich był związany z Zabiellami, ale jego wybór unieważniono podczas rugów. Drugi mógł być związany z konfederacją barską¹²⁹. Większe znaczenie miały sejmiki gromniczne 1775 r. Michał Fryderyk Czartoryski prosił Antoniego Zabiellę o wybór odpowiednich, niezależnych od nikogo deputatów i sam zaproponował jednego z kandydatów. Nie wiemy, kim była osoba rekomendowana przez księcia, prawdopodobnie informację tę przekazał łowczemu Jan z Wolda Mejer pilnujący organizacji zjazdu z ramienia Familii¹³⁰. Deputatami w Kownie wybrano Jana Truskowskiego i Ignacego Swinarskiego. Pierwszy z nich był bliższy Zabiellom, drugi chyba Prozorom¹³¹. Zapewne o tych sejmikach Tyzenhauz pisał, że Zabiellowie musieli ustąpić przed popularnością Józefa Prozora, w związku z czym udało się wybrać użytecznych deputatów¹³². W powiecie kowieńskim powstawało zatem konkurencyjne ugrupowanie, z którym Zabiellowie musieli się dzielić wpływami.

¹²⁴ „Aktykacja laudi”, 16 IX 1773, LVIA SA 13715, s. 391. Laudum to jest wyjątkowym w Kownie świadectwem uchwalenia diet dla posłów. Według Kalendarza wileńskiego posłami kowieńskimi byli Rodziewicz i nieznany z imienia Wolmer, *Kalendarz wileński 1774*.

¹²⁵ Por. s. 148.

¹²⁶ M. F. Czartoryski do A. Zabielly, 3 X 1774, BC 3880, s. 375–376.

¹²⁷ „Listy Zofii ze Szczyttów Zabiellowej”, b.d., AZ 220, s. 89–92.

¹²⁸ Nagroda zasłużonym, b.d., Czerwonodworskie, 2, s. 31; VL, t. 8, s. 418. Na sejmie w 1775 r. Ignacy Zabiello został wyznaczony do komisji do rozsądzenia sprawy między dobrami Poniemunie i Grydzgal, VL, t. 8, s. 523.

¹²⁹ W. Konopczyński, *Konfederacja*, t. 2, s. 531, 540; *Deputaci*, s. 321. Por. s. 163.

¹³⁰ M. F. Czartoryski do A. Zabielly, 17 XII 1774, BC 3880, s. 377–378.

¹³¹ Por. s. 160. Swinarski był od 1778 r. pisarzem w opanowanym przez Prozorów grodzie, *Urzednicy*, t. 2, s. 392.

¹³² A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 18 II 1776, BC 716, s. 356.

Przy okazji tego sejmiku Michał Fryderyk Czartoryski po raz ostatni pisał do Antoniego Zabielly. Książę zmarł w sierpniu tego roku, a jego młodszy brat August wycofał się z działalności politycznej. Dziedzictwo polityczne przejął syn Augusta, Adam Kazimierz, który starał się utrzymać kontakty polityczne swych poprzedników. Pisał między innymi do Antoniego Zabielly, prosząc o podtrzymanie związków z rodziną. Książę nie miał jednak talentów politycznych ojca i stryja¹³³. Zmieniła się również sytuacja głównego rywala Familii na Litwie, Karola Stanisława Radziwiłła. Książę w wyniku swego zaangażowania w konfederację barską udał się w 1772 r. na emigrację, gdzie przebywał aż do 1778 r. Oddalenie od Rzeczypospolitej ograniczyło jego udział w wydarzeniach politycznych, a powrót do kraju wymagał zmiany orientacji politycznej, mianowicie wykazania się uległością wobec Rosji. Radziwiłł porozumiał się także z dworem, z którym przez następne lata lojalnie współpracował¹³⁴. Dwa główne stronnictwa, które rywalizowały na litewskiej scenie politycznej, utraciły zatem na znaczeniu. Dominującą rolę polityczną w Wielkim Księstwie zaczęła odgrywać nowo utworzona partia dworska.

4.3. Rywalizacja z partią dworską kierowaną przez Antoniego Tyzenhauza

Jak już wspomniano, król od 1766 r. myślał o utworzeniu własnego stronnictwa na Litwie. Już w tym czasie inspiratorem tego pomysłu był Antoni Tyzenhauz, który ostatecznie stał się organizatorem i przywódcą powstałego ugrupowania. Do realizacji planów królewskich doszło dopiero po sejmie rozbiorowym, kiedy to Tyzenhauz zyskał silne wpływy na Litwie. Dla pozyskiwania stronników wykorzystywano tradycyjnie królewskie rozdawnictwo łask, ale również przekupstwo, protekcje i publikacje o treści agitacyjnej. Priorytetem było zdobycie poparcia liderów powiatowych, którzy łatwo mogli pociągnąć za sobą drobniejszą szlachtę¹³⁵.

Król wcześniej docenił Zabiellów jako działaczy politycznych wartych pozyskania do swego stronnictwa. Tyzenhauz jednak, jak było widać we wcześniejszych latach, miał wątpliwości co do ich lojalności i usiłował przekonać

¹³³ A. Czartoryski do A. Zabielly, 20 XI 1775, BC 2375, s. 45–46; H. Waniczkówna, *Czartoryski Adam Kazimierz*, PSB, t. 4, s. 252; W. Konopczyński, *Czartoryski August*, ibidem, s. 274. Książę Adam już wcześniej porozumiewał się z obywatelami kowieńskimi, A. K. Czartoryski do S. Zabielly, 11 V 1767, BPAN-PAUKr 2803, k. 6.

¹³⁴ J. Michalski, *Wokół powrotu Karola Radziwiłła z emigracji pobarskiej*, „Kwartalnik Historyczny” 56, 1999, 4, s. 63–71; idem, *Radziwiłł Karol Stanisław*, s. 255–258.

¹³⁵ S. Kościalkowski, *op. cit.*, t. 1, s. 79, 91–113.

króla do ostrożności względem nich¹³⁶. Podskarbi dowodził zaangażowania Zabiellów w konfederacje radomską i barską oraz wskazywał na ich obłudę, o której świadczyć miała skłonność do współpracy z nieprzychylnymi Stanisławowi Augustowi kręgami. Przyczyną nielojalności Zabiellów miało być przekonanie, że łatwiej omamić dwór, niż opozycjonistów. Według Tyzenhauza tylko w Warszawie robili oni dobre wrażenie, by zyskać łaski i nie narazić się posłowi rosyjskiemu, lecz na prowincji nie przejmowali się wolą króla. Według Tyzenhauza żadne ugrupowanie nigdy nie zaufało Zabiellom, ponieważ kierowali się jedynie własnym interesem: „Oni ani Saksoni, ani Radziwiłła i zgoła niczyjemi są z serca, tylko własnych siebie i swej rodziny przyjaciółmi, ludzie przy tym interesem rządzeni, więc można ich mieć wtenczas w istotnej usłudze, kiedy oni uwierzą, że się znajdują na nich i gdy im łudzenia nie ujdą”. Tyzenhauz powoływał się na opinie o nich podskarbiego Michała Brzostowskiego, Joachima Chreptowicza, wojewody nowogródzkiego Józefa Niesiołowskiego i innych. Kilkakrotnie oskarżał Zabiellów o stosowanie przemocy i oszustw na sejmikach oraz promowanie nieodpowiednich osób. Uznawał, że tego rodzaju postępowanie powinno ich dyskredytować, a nie zachęcać króla do współpracy z nimi. Radził, by odsunąć ich od łask, aby uświadomili sobie, że nie mogą omamić dworu¹³⁷.

Stanisław August był jednak przekonany o życzliwości Zabiellów i możliwości współpracy z nimi. Dostrzegał ich nielojalne postęпки, zwłaszcza związane z konfederacjami, lecz pamiętał także o zasługach. Uważał, że ich rywalizacja z Tyzenhauzem jest natury osobistej. Rozumiał, że Zabiellowie po wieloletniej dominacji w powiecie nie chcą się poddać władzy podskarbiego: „ktokolwiek by tak dawno w powiecie jakim rej wodził jak Zabiellowie, nie mógłby zapewne wcale obojętnym okiem zapatrywać się na rosnący wcale jak de novo po długiej przerwie popularność rywala”. Uważał, że Zabiellowie może przesadnie przedstawiają poparcie, którym cieszą się w kowieńskim, niemniej nie wolno ich lekceważyć¹³⁸. Wydaje się, że król był bliższy prawdy, oceniając, iż wrogość Zabiellów skierowana jest przeciw Tyzenhauzowi, a nie przeciw Stanisławowi Augustowi. Niemniej faktem pozostaje, że Zabiellowie nie zawsze byli lojalni i pilnowali przede wszystkim własnego interesu.

Rywalizacja Tyzenhauza z Zabiellami nie ograniczała się do oskarżeń wobec króla, ale obejmowała także szkodzenie im w kwestiach material-

¹³⁶ Ibidem, s. 159–160.

¹³⁷ A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 15, 29 II, 18 VII, 1 VIII 1776, BC 716, s. 341, 367, 595, 636–640; S. Kościółkowski, *op. cit.*, t. 1, s. 160–161, 222–223. W 1775 r. podskarbi przekazywał królowi plotki o kontaktach Zabiellów z plenipotentem Kazimierza Poniatowskiego, A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 11 V 1775, BC 715, s. 609.

¹³⁸ Stanisław August do A. Tyzenhauza, 12, 15, 26 II 1776, BC 716, s. 108–112, 122, 143–144; S. Kościółkowski, *op. cit.*, t. 1, s. 161, 223.

nych. Stanisław August krytykował takie postępowanie: „W. Pan w każdej okazji Zabięłom przypisujesz wszelkie swoje niesmaki, kilka razy widziałem dowód, że niewinną na nich miewałeś suspicję, ale choćby tak było, przyznasz też prawdę, że też im gdzie możesz, choć albo sam, albo przez trzecie osoby dokuczasz”. Król zarzucał podskarbiemu odłączenie klucza poniewieskiego od należącego do Zabięłow starostwa szawdowskiego czy przeniesienie sądów żmudzkich do Szawel z Telsz, których starostą był Józef Zabięłło. Tyzenhauz uzależniał też wypłacenie pensji należnej łowczemu od jego współpracy na sejmikach. Stanisław August miał żal do podskarbiego, że przez swą wrogość utrudnia porozumienie z Zabięłłami, ten natomiast odpierał zarzuty i usprawiedliwiał swe postępowanie¹³⁹.

Antoni Tyzenhauz, tworząc partię dworską, pozyskał stronników w powiecie kowieńskim. Na ich czele stał Józef Prozor, siostrzeniec Szymona Sirucia, po którym odziedziczył wpływy w kręgach przeciwników i rywali Zabięłłow. Podskarbi wskazywał królowi Prozora jako przykład lojalności i przeciwieństwo atakowanych przez niego liderów kowieńskich. Stanisław August domagał się jednak współpracy Prozora i ludzi z nim związanych z Zabięłłami. „Gdybym wziął przed się plantę zupełnego [skreślony wyraz] upokorzenia Zabięłłow, choćbym żadnego urzędu kowieńskiego za ich promocją nie dał, a wszystkie jedynie za promocją Prozora, jednak bym nie dokazał, chyba za lat kilkanaście, zniszczyć w tamtym powiecie kredyt Zabięłłow, a tymczasem tylko bym sobie przyczynił ciężkiego kłopotu i sprawiedliwego resentymentu od Zabięłłow, którzy przecie mogą sprawiedliwie mówić, że mają u mnie zasługi”¹⁴⁰. Również Prozor zdawał sobie sprawę, że Zabięłłowie są trudnym przeciwnikiem: „Łatwiej zeszedłemu memu wujowi było dawniej, gdy z czterema osobami miał do czynienia, ale gdy teraz dzieci do dwudziestu górą dojrzeli, a moje niedoszły, mają stary wielką pomoc”. Tyzenhauz jednak opierał się żądaniom króla, uznając współpracę z Zabięłłami za niemożliwą przez ich oszustwa i stosowanie przemocy. Zaangażowanie w ich działalność podważyłoby wiarygodność

¹³⁹ Antoni Zabięłło, mimo tragicznej sytuacji państwa, dopraszał się u króla o zaległą należność potrzebną na wykupienie syna z wojska francuskiego, Stanisław August do A. Tyzenhauza, 1 VI 1775, BC 715, s. 501–503; A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 29 V 1775, ibidem, s. 621; tenże do tegoż, 8 II 1776, BC 716, s. 328; Stanisław August do A. Tyzenhauza, 12 II 1776, ibidem, s. 108; A. Zabięłło do Stanisława Augusta, 8 XI, 26 XII 1775, BC 690, s. 511, 517–518; Stanisław August do A. Zabięłły, 10 XII 1775, ibidem, s. 515–516; S. Kościałkowski, *op. cit.*, t. 1, s. 160; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa w dobie rządów Rady Nieustającej. Studium z dziejów kultury politycznej*, Łódź 2005, s. 150.

¹⁴⁰ Król i podskarbi dyskutowali również o lojalności Szymona Sirucia, Stanisław August do A. Tyzenhauza, 12, 26 II, 4 III, 29 VII 1776, BC 716, s. 109, 142–145, 150, 513; A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 15, 18, 29 II, 1 VIII 1776, ibidem, s. 341, 355–357, 367, 638; S. Kościałkowski, *op. cit.*, t. 1, s. 116–117; Z. Zielińska, *Prozor Józef*, s. 533.

regalistów, którzy według Tyzenhauza cieszyli się większą popularnością niż przeciwna fakcja. Podskarbi chciał wrócić do popieranej przez króla zasady wybierania po jednym pośle lub deputacie z obu stronnictw. Był przekonany, że Zabiellowie będą musieli się na to zgodzić, ponieważ nie utrzymają dominacji w powiecie¹⁴¹.

Dowodem tego miał być sejmik deputacki 1776 r. Stanisław August prosił Antoniego Zabiellę, by wybrał stosownych deputatów w porozumieniu z Tyzenhauzem. Król liczył na nawiązanie współpracy między tymi działaczami¹⁴². Podskarbi i łowczy nie skontaktowali się jednak przed sejmikiem, co więcej, obydwaj wzajemnie obwiniali się z tego powodu. Tyzenhauz oskarżał również Zabiellów, że nie zgadzali się na podział mandatów między obydwie stronnictwa, ale usiłowali obrać dwóch deputatów przemocą. Według podskarbiego uczciwa elekcja musiała zakończyć się sukcesem Józefa Prozora, który cieszył się większym poparciem w powiecie. Wynurzenia Tyzenhauza okazują się jednak niezupełnie szczerze, gdy wziąć pod uwagę, że sprowadzał na sejmik kowieński szlachtę z sąsiednich ekonomii¹⁴³. Możliwe, że Zabiellowie z kolei współpracowali na tym sejmiku z należącym do opozycji hetmanem Ogińskim¹⁴⁴.

Podczas sejmiku w wyniku sporów o kandydatów doszło do głosowania. Zbieraniem głosów zajęli się wyznaczeni z obydwu rywalizujących ugrupowań asesory, mianowicie Szymon Zabiello, Dominik Medeksza, Józef Prozor, Ignacy Zabiello i Ignacy Zawisza. Według podskarbiego Zabiellowie dopuścili się oszustwa, gdyż policzyli najpierw swoich stronników, w tym szlachtę z innych powiatów, mieszczan i chłopów, następnie napadli przeciwników, jednego z nich nawet poranili śmiertelnie, by uniemożliwić im oddanie głosów. Jednocześnie Zabiellowie próbowali zrzucić winę na adwersarzy, zeznając podczas obdukcji, że zostali napadnięci przez przeciwników pod kierunkiem Prozora. Możliwe, że poza tym fałszowano podpisy w sufragiach, lecz powtarzające się nazwiska mogą należeć do różnych osób. W rezultacie za kandydatem zabiellowskim opowiedziało się 688 osób, a za Siruciem jedynie 128. Na skutek rozlewu krwi Zabiellowie zrezygnowali z przeprowadzenia elekcji urzędników ziemskich, choć planowali oddać podkomorstwo, marszałkostwo i chorąstwo członkom swej rodziny. Wbrew nadziejom Tyzenhauza deputatem nie został zatem promowany przez Prozora Józefat Siruc, ale Stefan Zabiello i Ignacy Kossakowski. Podskarbi miał się zgodzić na nieodpowiednich według niego deputatów zabiellowskich

¹⁴¹ J. Prozor do A. Tyzenhauza, 29 VI 1776, BC 716, s. 490; A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 15, 18, 29 II, 18 VII, 1 VIII 1776, ibidem, s. 341, 355–357, 367, 594–595, 638.

¹⁴² Stanisław August do A. Zabielly, 10 XII 1775, BC 690, s. 515–516.

¹⁴³ S. Kościalkowski, *op. cit.*, t. 1, s. 112.

¹⁴⁴ [A. Zabiello] do M. Ogińskiego, 19 III 1776, LVIA F716, 2, 20, k. 38v.

w zamian za obietnicę, że za rok mandaty oddane zostaną regalistom. Co ciekawe, Stanisław August otrzymał relację o spokojnym dojściu sejmiku¹⁴⁵.

Na sejmiku elekcyjnym planowano oddać chorągwo kowieńskie konfederatowi barskiemu Szymonowi Kossakowskiemu¹⁴⁶. Po upadku konfederacji Zabiellowie zastosowali swoją tradycyjną taktykę pomocy krewnym z przegranej stronnictwa, próbując przywrócić związanego z tym ruchem siostrzeńca do łask królewskich. Wystarali się nawet dla niego o audiencję u Stanisława Augusta, co wzbudzało oburzenie Antoniego Tyzenhauza. Król tłumaczył, że musiał go przyjąć, choć czynił mu wyrzuty. Nie był także zachwycony, że Zabiellowie go promują. Być może Antoni pośredniczył też między Kossakowskim a Ottonem Stackelbergiem¹⁴⁷. Wobec dworu łowczy usprawiedliwiał się z kontaktów z Kossakowskim, wyjaśniając, że chce dla niego pozyskać królewskie miłosierdzie¹⁴⁸.

W następnych miesiącach wujowie kontynuowali promowanie Szymona Kossakowskiego, który w 1776 r. był zabiellowskim kandydatem na posła. Inicjatorem tego pomysłu był blisko związany z Kossakowskim w czasach barskich Karol Stanisław Radziwiłł, który pisał w sprawie sejmiku poselskiego do Szymona Zabielly, Dominika Medekszy, Józefa, Michała i Szymona Kossakowskich¹⁴⁹. Zabiellowie i Kossakowscy kontaktowali się też w związku z sejmikiem poselskim z innym przywódcą opozycyjnym, mianowicie z hetmanem Ogińskim. Już w marcu Zabiello pisał do niego z prośbą o polecenia na ten sejmik¹⁵⁰. Józef Kossakowski, prawdopodobnie wraz z młodym Szymonem Zabiellą, uczestniczył w zjeździe w rezydencji hetmana, Słonimiu, skąd przywiózł listy do regalistów kowieńskich oraz do innych powiatów z załączonymi łapówkami. Wspominał też o potajemnych ustępstwach posła rosyjskiego na rzecz opozycji. Ogiński, który miał

¹⁴⁵ „Akt sufragiów”, 5 II 1776, LVIA SA 13799, k. 561–569v; „Akt kredensu”, 10 II 1776, ibidem, s. 559–560; „Dowód obdukcji”, 5 II 1776, ibidem, s. 554–554v; Stanisław August do A. Tyzenhauza, 12, 15 II 1776, BC 716, s. 107–108, 121; A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 8, 12, 18 II 1776, ibidem, s. 328, 333–335, 355–357; A. Zabiello do nn., 22 VII 1776, ibidem, s. 517; J. Prozor do A. Tyzenhauza, 30 I, 6, 10 II 1776, AT H2, s. 312; *Deputaci*, s. 328. V. Dolinskas niesłusznie pisze o spokojnym przebiegu sejmiku, na którym deputatem miał według niego zostać Szymon Kossakowski, V. Dolinskas, *op. cit.*, s. 394.

¹⁴⁶ J. Prozor do A. Tyzenhauza, 30 I 1776, AT H2, s. 312; A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 8, 12 II 1776, BC 716, s. 329, 333.

¹⁴⁷ Stanisław August do A. Tyzenhauza, 12 II 1776, BC 716, s. 109–111; A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 8 II 1776, ibidem, s. 328–329; V. Dolinskas, *op. cit.*, s. 391.

¹⁴⁸ A. Zabiello do J. Ogrodzkiego, 22 VII 1776, BC 716, s. 519.

¹⁴⁹ J. Michalski, *Wokół powrotu*, s. 51–52.

¹⁵⁰ [A. Zabiello] do M. Ogińskiego, 19 III 1776, LVIA F716, 2, 20, k. 38v. Józef i Szymon Kossakowscy prowadzili także agitację wśród szlachty, J. Kossakowski do [Zabielly], 8 VII 1776, LNBW F99–192, k. 81; V. Dolinskas, *op. cit.*, s. 398.

się porozumieć z Radziwiłłem, popierał kandydatury Zabieliów na posłów kowieńskich, a pod wpływem Józefa Kossakowskiego zdecydował się na jego brata Szymona i Ignacego Zabielię¹⁵¹. Według Józefa Prozora hetman opłacał na tym sejmiku Zabieliów, którzy zrealizowali jego wolę. Tyzenhauz również relacjonował, że „są w sprzymierzeniu z hetmanem, prawda, że go nie lubią, ale radzi brać zewsząd”. Liderzy kowieńscy myśleli podobno również o kandydaturach opozycyjnie nastawionych Adama Kazimierza Czartoryskiego i Kazimierza Nestora Sapiehy. Antoni Zabieliło przedstawiał odrzucenie ich jako swoją zasługę wobec dworu, lecz podskarbi dezawuował te poświęcenia¹⁵².

Istotne dla opozycji sejmiki poselskie 1776 r. nie były również zaniedbywane przez dwór, który na zbliżającym się sejmie chciał rozszerzyć kompetencje wprowadzonej na sejmie rozbiorowym, a zwalczanej przez opozycję Rady Nieustającej. Na sejmikach doszło do ostrej rywalizacji. W Kownie stronnictwu dworskiemu udało się pozyskać Dominika Medekszę i ludzi z nim związanych¹⁵³. Król starał się także o współpracę z Zabieliłami. Prosił, by nie obiecywali nikomu poselstwa i przypominał deklarację swego szambelana: „Na Zabieliłach nie zwiedzisz się W.K.M. nigdy”¹⁵⁴. Prawdopodobnie przed tym sejmikiem polecono któremuś z Zabieliów, by porozumiewał się z Tyzenhauzem i dopilnował pomyślnego przebiegu obrad¹⁵⁵. Stanisław August i Otto Stackelberg mieli nadzieję na podział mandatów między obydwie stronnictwa oraz współpracę posłów kowieńskich w sprawie Rady Nieustającej¹⁵⁶. O to również starał się Tyzenhauz, który jednak obawiał się, że Zabieliłowie będą współpracować tylko tyle, ile to konieczne, by nie zdyskredytować się wobec Stanisława Augusta i Stackelberga. Przewidywał, że posłami zostaną Ignacy Zabieliło i Szymon Kossakowski, a wątpił w ich współpracę na sejmie. Tacy posłowie nie satysfakcjonowali także Stanisława Augusta. Być może właśnie przed tym sejmikiem jeden z przywódców dworskich, Michał Jerzy Poniatowski, sprzeciwiał się elekcji Kossakowskiego¹⁵⁷.

Z drugiej strony regalistom brakowało kandydatów na poselstwo kowieńskie. Myśleli o wystawieniu Jana z Wolda Mejera, potem pojawiła

¹⁵¹ J. Kossakowski do A. Zabieliły, 4, 9 VII [1776], LNBW F99–192, k. 168–169, 288.

¹⁵² J. Prozor do A. Tyzenhauza, 10, VIII 1776, AT H2, s. 313; A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 18 VII, 1 VIII 1776, BC 716, s. 593–596, 641–642; A. Zabieliło do J. Ogrodzkiego, 22 VII 1776, ibidem, s. 519.

¹⁵³ Por. s. 142.

¹⁵⁴ Stanisław August do J. Zabieliły, 1 IV 1776, BC 716, s. 225.

¹⁵⁵ Nn. do Zabieliły, b.d., BC 690, s. 499.

¹⁵⁶ Stanisław August do A. Tyzenhauza, 25 IV 1776, BC 716, s. 275.

¹⁵⁷ M. J. Poniatowski do A. Tyzenhauza, b.d., AT H2 s. 262; A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 4 IV 1776, BC 716, s. 403.

się kandydatura Michała Paca. Zarówno król, jak i podskarbi mieli jednak wątpliwości, czy stronnictwo Prozora ma szansę wobec Zabiellów. Przyczyniały się do tego relacje kowieńskiego przywódcy regalistów, który obawiał się nawet o swe życie. Donosił, że Zabiellowie zdobywają poparcie szlachty alkoholem, powoływaniem się na hetmana i biskupa oraz hasłami antyrosyjskimi. Podskarbi wymieniał jeszcze wśród zabiellowskich przynęt łaski królewskie. Prozor, z poparciem Tyzenhauza, domagał się rosyjskiej pomocy wojskowej, lecz z czasem nabrał wątpliwości, czy taki krok nie zmniejszy jego popularności¹⁵⁸. Król odmawiał tej prośbie z powodu nieobecności posła rosyjskiego¹⁵⁹. Być może nie chciał wysłać dodatkowych oddziałów rosyjskich przeciw Zabiellom, by nie zaprzepaścić możliwości ugody z nimi. Niemniej w Kownie obecny był pułkownik Fersen, co nie miało jednak większego wpływu na przebieg sejmików, zwłaszcza że hetman Ogiński również przysłał na sejmik wojskowych¹⁶⁰.

Zgodnie z planami Zabiellów i magnatów opozycyjnych posłami na sejm zostali Ignacy Zabiello oraz Szymon Kossakowski. Pomyślny dla jednego stronnictwa wynik sejmiku był rezultatem rezygnacji Prozora i części regalistów, którzy prawdopodobnie w ogóle nie przybyli na sejmik¹⁶¹. Antoni Zabiello relacjonował Jackowi Ogrodzkiemu, że Tyzenhauz nie skontaktował się z nim przed sejmikami. Podskarbi miał jedynie promować Paca, ale stronnictwo regalistyczne w Kownie było za słabe, by utrzymać tę kandydaturę. Zabiello przekonywał też o spokojnym dojściu sejmików i własnych dążeniach do zgody, a o spory obwiniał Tyzenhauza¹⁶². Można jednak mieć wątpliwości co do zgodnego przebiegu sejmików. Michał Montwiłł wspominał, że Zabiellowie napadli na przeciwników¹⁶³. Według Tyzenhauza do elekcji Kossakowskiego doszło tylko dzięki naciskom Zabiellów, ale można by ją

¹⁵⁸ A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 6 V 1776, BC 716, s. 305; tenże do tegoż, 4 IV, 9 V, 8, 18 VII 1776, ibidem, s. 403, 446, 568, 571, 593–596; M. J. Poniatowski do A. Tyzenhauza, b.d., AT H2, s. 252; J. Prozor do A. Tyzenhauza, 2, 9, 10, 13, VII 1776, ibidem, s. 313; tenże do tegoż, 8 VII 1776, BC 716, 489–495; V. Dolinskas, *op. cit.*, s. 398. Józef Prozor korespondował w sprawie tych sejmików także z kanclerzem Sapiehą, J. Prozor do A. M. Sapiehy, 9, 16 VII 1776, LMAB F139–3633, s. 5, 11. Możliwe też, że właśnie wtedy Józefat Siruć relacjonował Tyzenhauzowi przygotowania do sejmiku, J. Siruć do A. Tyzenhauza, 5 VII 1776, AT H2, s. 578–579.

¹⁵⁹ Stanisław August do A. Tyzenhauza, 10 VII 1776, BC 716, s. 493.

¹⁶⁰ J. Prozor do A. Tyzenhauza, 18 VIII 1776, AT H2, s. 313; „Wiadomości o sejmikach”, 15 VII [1776], Czerwonodworskie, 2, s. 37–40; S. Kościałkowski, *op. cit.*, t. 1, s. 203.

¹⁶¹ A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 18 VII 1776, BC 716, s. 594–596; „Wiadomości o sejmikach”, Czerwonodworskie, 2, s. 37–40; „Akt kredensu”, 16 VII 1776, LVIA SA 13799, k. 818 oraz LVIA SA 13716, k. 1163–1164.

¹⁶² A. Zabiello do J. Ogrodzkiego, 22 VII 1776, BC 716, s. 517–518.

¹⁶³ „Petyta”, 24 III 1778, LVIA SA 13717, k. 1083.

unieważnić wykorzystując manifesty oraz zaszłe przeciw niemu procesy¹⁶⁴. Być może plany Tyzenhauza się powiodły, ponieważ Szymon Kossakowski nie został dopuszczony do grona obradujących¹⁶⁵.

W instrukcji kowieńskiej nie pisano dosłownie o stanowiącej główny punkt sporny Radzie Nieustającej, lecz polecano posłom na sejm współpracować z królem, wspomniano przy tym o jego dążeniu do udoskonalenia rządu. Obywatele kowieńscy domagali się wzmocnienia wojska i zgadzali się nawet na niezbyt uciążliwy podatek, ale na końcu instrukcji dodawali, by nie zwiększać opodatkowania dóbr ziemskich. Wspominali natomiast o potwierdzeniu funduszu na Komisję Edukacji Narodowej. Jednocześnie w instrukcji znalazł się punkt aprobujący zachowanie Radziwiłła podczas bezkrólewia i obydwu konfederacji, a krytykujący odebranie mu majątków, wstawiano się też za innym konfederatem, Ignacym Bohuszem. Zapewne w interesie Zabiellów domagano się zrównania godności marszałka powiatowego i kasztelana oraz przywrócenia repartycji sądowej żmudzkiej do Telsz. Należy dodać, że pomnożenie kasztelanów litewskich zgodne było z propozycjami Tyzenhauza. Podpisana przez Szymona Zabiellę i innych przedstawicieli rywalizujących stronnictw instrukcja była zatem korzystna raczej dla opozycji, a efekt sejmików kowieńskich wyróżniał się na tle litewskich sukcesów partii dworskiej. Vidas Dolinskas porównuje te punkty z manifestami konfederacji barskiej¹⁶⁶. Tyzenhauz podkreślał rolę posłów kowieńskich na sejmie w związku z przewagą dworską, ale przypuszczał, że będą się obawiali stracić łaski króla¹⁶⁷. Wbrew obawom podskarbiego Ignacy Zabiello okazał się lojalny, gdyż podpisał akt zawiązanej w Radzie Nieustającej konfederacji. Był to zapewne jeden z pierwszych przejawów jego współpracy z regalistami¹⁶⁸.

Nieufność Tyzenhauza wobec Zabiellów wzmagał w tym czasie fakt, że zachęcali oni Gorskich do zwalczania partii dworskiej na Żmudzi¹⁶⁹.

¹⁶⁴ A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 18, 29 VII, 1 VIII 1776, BC 716, s. 595, 623, 640–641; „Series posłów”, 1776, ibidem, k. 626.

¹⁶⁵ *Diariusz sejmu ordynaryjnego warszawskiego 1776 roku zaczętego dnia 23 Augusti*, Warszawa 1776; *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego biskupa inflanckiego 1738–1788*, wyd. A. Darowski, Warszawa 1891, s. 93; V. Dolinskas, *op. cit.*, s. 401–402.

¹⁶⁶ W instrukcji wspomniano o interesach Kowna, utwierdzeniu przywilejów majątkowych duchowieństwa i praw hetmanów, nadużyciach handlowych księcia kurlandzkiego Birona, co mogło przypominać prawa Sasów do tronu w Mitawie, „Instrukcja na sejm”, 15 VII 1776, LVIA SA 13716, k. 1169–1172; S. Kościalkowski, *op. cit.*, t. 1, s. 130; J. Michalski, *Wokół powrotu*, s. 60; idem, *Zagadnienie unii polsko-litewskiej w czasach panowania Stanisława Augusta*, w: *Studia historyczne*, s. 55; V. Dolinskas, *op. cit.*, s. 399.

¹⁶⁷ A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 18 VII 1776, BC 716, s. 595.

¹⁶⁸ VL, t. 8, s. 528. Por. s. 36–37.

¹⁶⁹ S. Kościalkowski, *op. cit.*, t. 1, s. 119.

W 1776 r. Antoni Zabięłło starał się o poparcie dworu dla kandydatury któregoś Gorskiego na posła, pod pretekstem, że warto z nim współpracować. Relacjonował Ogrodzkiemu, że zgodnie z jego przewidywaniami sukces na sejmiku odnieśli Gorscy, Nagurski, Plater i Przeciszewski, a tylko dzięki wpływowi autora listu dopuścili do poselstwa Tadeusza Billewicza obok Platera i Gorskigo. Wydaje się, że przesłany opis układu politycznego nie odpowiadał prawdzie, gdyż Zabięłło przestrzegał przed odmiennymi raportami¹⁷⁰. Zgodnie z tymi przewidywaniami relację łowczego dementował Tyzenhauz, który pomyślny, mimo intryg zabięłłowskich, wynik sejmików przypisywał wysiłkom Antoniego Giełguda¹⁷¹. Współpracujący z Zabięłłami Kossakowscy rywalizowali zaś w tym roku z partią dworską na sejmikach poselskich wilkomierskim, upickim i inflanckim¹⁷².

W wyniku sukcesu partii dworskiej niektóre z ugrupowań opozycyjnych skłonne były do kompromisu. Należeli do nich Zabięłłowie, których zaniepokoić mógł wzrost liczebności regalistów, tym bardziej że do partii dworskiej przyłączyli się też niektórzy stronnicy zabięłłowscy. W rezultacie przywódcy faksji przynajmniej pozornie gotowi byli na ugodę w powiecie kowieńskim¹⁷³. Nie bez znaczenia była także śmierć w sierpniu 1776 r. wieloletniego przywódcy faksji, Antoniego Zabięłły, co spowodowało jej osłabienie¹⁷⁴. Nowym przywódcą został młodszy brat i następca na urzędzie marszałka kowieńskiego, Szymon Zabięłło, lecz był on już zaawansowany wiekiem i nie dorównywał talentem politycznym poprzednikowi. Kluczową rolę w faksji odgrywał także Józef Kossakowski, który według Vidasa Dolinskasa kilka lat później stał się nowym liderem ugrupowania i odtworzył jego dawne wpływy¹⁷⁵. Niewątpliwie biskup inflancki był bliższy Antoniemu Zabięłłowi pod względem talentu politycznego niż Szymon i Józef Zabięłłowie. Trzeba jednak pamiętać, że Kossakowski przebywał raczej w stolicy niż w Kownie, gdzie sejmiki przeprowadzali aktualni marszałkowie kowieńscy. Biskup mógł zatem doradzać Zabięłłom, a czasem nawet podejmować decyzję, niemniej to oni przewodzili faksji w powiecie.

Efektom ugody w powiecie kowieńskim było spokojne dojście sejmików deputackich w 1777 r. Antoni Tyzenhauz podobno starał się o współpracę

¹⁷⁰ A. Zabięłło do J. Ogrodzkiego, 22 VII 1776, BC 716, s. 519–520.

¹⁷¹ A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 22 VII, 1 VIII 1776, BC 716, s. 605, 640.

¹⁷² Tenże do tegoż, 11 IV, 22 VII 1776, BC 716, s. 415, 608–609; *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 93.

¹⁷³ S. Kościałkowski, *op. cit.*, t. 1, s. 117, 130, 159; A. Kalenkiewiczówna, *Rozkład partii Tyzenhauza na tle sejmików litewskich*, w: *Księga pamiątkowa Koła historyków – słuchaczy USB*, Wilno 1933, s. 132.

¹⁷⁴ Por. s. 57.

¹⁷⁵ V. Dolinkas, *op. cit.*, s. 403, 414.

z Zabiellami, choć nadal wątpił w jej realność. Porozumiewał się natomiast z Dominikiem Medekszą i Janem Mejerem. Zabiellowie, nie widząc szans na skuteczną rywalizację z regalistami, zdecydowali się dotrzymać zeszlórocznej umowy. Deputatami zostali promowani wcześniej przez Tyzenhauza Józefat Siruć oraz Ludwik Korewa. Usatysfakcjonowany tym wyborem Stanisław August twierdził, że choć Zabiellowie mogli sobie pozwolić na walkę, woleli przysłużyć się królowi. O możliwości wyboru w Kownie kandydatów zabiellońskich poinformował go spowinowacony z Kossakowskimi podkanclerzy Jan Borch, który zapewne chciał podkreślić zasługi swoje i Zabiellów. Zgodnie z radą Tyzenhauza władca dziękował liderom kowieńskim za pomyślny przebieg sejmików, a łowczego Józefa Zabiellę odznaczył Orderem św. Stanisława¹⁷⁶. Planował też oddać starostwo jaswojskie Zabiellom lub Kossakowskim, by ułatwić ich porozumienie z podskarbin¹⁷⁷.

Nawiązanie przyjaźni między Tyzenhauzem a Zabiellami pomimo ustępstw sejmikowych nie było łatwe, ponieważ nie znikły przyczyny konfliktów między nimi. Powróciły nieporozumienia w kwestii wypłaty należnej Zabiellom sumy¹⁷⁸. Obie strony spotykały się poza tym na sali sądowej w związku z procesami w sprawach granicznych ekonomii¹⁷⁹. Głównym jednak problemem był głośny proces o opiekę nad bratankami Antoniego Tyzenhauza, a jednocześnie pasierbami Michała Kossakowskiego. Stanisław August starał się o uśmierzenie tego sporu, zaangażował się weń również poseł rosyjski. Przyczyniła się do tego siostra Barbary Kossakowskiej, Ludwika Borchowa, która jeździła do Petersburga w celu uzyskania pomocy przeciw Tyzenhauzowi¹⁸⁰. W podjętej w 1777 r. w podróży towarzyszył jej łowczy Józef Zabiello. Tyzenhauz uważał, że udawanie się do Petersburga bez wiedzy króla poddaje w wątpliwość wierność Zabielly i sugeruje skłonność do intryg. Jednak wymówienie tego Zabielle mogłoby zbliżyć go do Rosji, a oddalić od Stanisława Augusta¹⁸¹.

¹⁷⁶ Stanisław August do A. Tyzenhauza, 10, 24 II, 3 III 1777, BC 716, s. 666, 685, 694–695; A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 6 II 1777, ibidem, s. 876–877; Stanisław August do J. Zabielly, 3 III 1777, BC 690, s. 519.

¹⁷⁷ Stanisław August do A. Tyzenhauza, 17 III 1777, BC 716, s. 740.

¹⁷⁸ Prawdopodobnie nadal chodziło o pensję Antoniego Zabielly, przeznaczoną dla przebywającego w Paryżu Michała Zabielly, A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 13 II 1777, BC 716, s. 883.

¹⁷⁹ S. Kościalkowski, *op. cit.*, t. 1, s. 570.

¹⁸⁰ Szczegółowy opis sprawy: S. Kościalkowski, *op. cit.*, t. 1, s. 325–338.

¹⁸¹ Król początkowo myślał, że łowczy tylko odprowadził Borchową do Kurlandii, gdzie miał się ożenić, Stanisław August do A. Tyzenhauza, 3, 17 III 1777, BC 716, s. 695, 741; A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 17 II, 6, 20 III 1777, ibidem, s. 892, 927–928, 969–970; S. Kościalkowski, *op. cit.*, t. 2, s. 331; *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 98. W 1782 r.

Mimo tych nieporozumień rozejm między Zabiellami a partią dworską trwał jeszcze na sejmiku gromnicznym 1778 r. Stanisław August porozumiewał się z Zabiellami przed tym zjazdem, a Antoni Tyzenhauz miał się kontaktować z regalistami kowieńskimi: Prozorami, Medekszami, Zawiszami i Mejerami, wysłał także do Kowna księdza Bohusza, by działał na rzecz regalistów. Kandydatami dworskimi na deputatów kowieńskich byli Ignacy Zawisza, Mejer, Michniewicz i Staniewicz¹⁸². Na sejmiku wybrano Karola Mejera i Pawła Staniewicza, a odrzucenie promowanego przez króla Michniewicza Szymon Zabiello usprawiedliwił chorobą kandydata¹⁸³.

Sejmik przebiegł zatem spokojnie, ale po zakończeniu obrad doszło do konfliktu między synami Antoniego, Szymonem i Jerzym Zabiellami, a należącym do regalistów Michałem Montwiłłem. Zabiellowie usprawiedliwiali się, że chcieli porozumieć się z Montwiłłem w sprawie jego zbiegłego poddanego. Szymon miał użyć przemocy wobec Montwiłła, któremu zarzucał potem, że był nietrzeźwy i zrugał Zabiellę. Rezultatem był długotrwały proces w grodzie, ziemstwie, a także trybunale. Podczas sprawy Szymon zarzucał grodowi, a potem trybunałowi nieuczciwość. Początkowo skazano go na dziewięć tygodni więzy cywilnej i grzywnę wysokości 600 złotych polskich, potem jeszcze na infamię. Konflikt nabrał z czasem znaczenia politycznego i interesowano się nim w najwyższych kręgach. Stryjowie wstawiali się za Szymonem u króla¹⁸⁴. W sierpniu 1778 r. Antoni Tyzenhauz zajmował się porozumieniem zwaśnionych stron i starał się pomóc Zabielle. Ostatecznie nie doszło do ugody, ponieważ Szymon nie zapłacił należnej sumy¹⁸⁵. Stanisław August wyrozumiale usprawiedliwił postępowanie

Stanisław August pośredniczył w rozliczeniach między Józefem a kupcem z Petersburga, czym według Zabielly miała się zająć kanclerzyna Borchowa, Stanisław August do J. Zabielly 18 III 1782, BC 695, s. 103; J. Zabiello do Stanisława Augusta, 8 IV 1782, ibidem, s. 105; W. Konopczyński, *Borch Jan*, PSB, t. 2, s. 313.

¹⁸² „Planta przyszłego trybunału”, 1778, AR II, 3131, s. 1 oraz BC 721, s. 650; Stanisław August do S. Zabielly, 6 II 1778, BC 795, s. 895; *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 101.

¹⁸³ S. Zabiello do Stanisława Augusta, 9 II 1778, BC 720, s. 1363–1367; *Deputaci*, s. 337.

¹⁸⁴ „Ekscerpt z listu”, 21 IV 1778, BC 682, s. 613–614 oraz BC 720, s. 1249–1250; „Dekret inkwizycyjny”, 7 III 1778, LVIA SA 13717, k. 1021–1024; „Dowód obwieszczenia w sprawie W.J.P. Montwiłły”, 10 III 1778, ibidem, k. 1033; „Żaloba J.W.W. Zabiellów”, 24 III 1778, ibidem, k. 1069–1077; „Petyta”, 24 III 1778, ibidem, k. 1083–1089; „Dowód pozwu w sprawie W.J.P. Montwiłły”, 12 II 1778, LVIA SA 13800, k. 73; „Dowód pozwu i aresztu”, 27 III 1778, ibidem, k. 147; „Obwieszczenie W.J.P. Montwiłły”, 30 IV 1778, ibidem, k. 170; „Akt dekretu”, 4 VIII 1778, ibidem, k. 251–252v; „Dowód pozwu i aresztu”, 20 IV 1779, ibidem, k. 593; Kwit pozwu przeciw Zabiellom, 1 VII 1780, LVIA SA 13801, k. 608; V. Dolinskas, *op. cit.*, s. 416–417.

¹⁸⁵ Tyzenhauz narzekał, że musiał dopłacić z własnych pieniędzy, ponieważ strony nie mogły ustalić kompromisu, A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 27 VIII, 3 IX 1778, BC 717, s. 90, 138–139; Stanisław August do A. Tyzenhauza, 31 VIII 1778, ibidem, s. 111–112.

Zabiellę i starał się o załagodzenie konfliktu. Uważał, że regaliści dopuścili się nadużyć w tej sprawie, tymczasem działacze partii dworskiej oskarżali Zabiellów o intrygowanie w celu skłócenia króla z Tyzenhauzem¹⁸⁶. Wreszcie w lutym 1783 r. doszło do ugody między Szymonem Zabiellą, reprezentowanym przez brata Jerzego, a Montwiłłem¹⁸⁷.

Konflikt między Szymonem Zabiellą a Michałem Montwiłłem wpłynął na przebieg sejmików poselskich 1778 r. Marszałek kowieński zaraz po sejmikach deputackich prosił króla, by zgodził się na kandydaturę na posła kogoś z rodziny zabiellińskiej¹⁸⁸. Król proponował regalistom, by, dla usunięcia niechęci między Zabiellami a Prozorami, wybrano po jednym posle z każdej strony, gdyż nie można od Zabiellów wymagać całkowitego ustępstwa. Stanisław August zaznaczał, że obydwaj posłowie kowieńscy powinni być posłuszni dworowi¹⁸⁹. Sejmik zgodnie z wolą królewską przebiegł spokojnie. Zabiellowie odstąpili tymczasowo od kandydatury zamieszanego w konflikt z Montwiłłem Szymona Zabiellę. Posłami zostali stronnik dworski Józef Medeksza oraz związany z Zabiellami, ale w tym czasie zbliżający się do regalistów Adam Kozakowski¹⁹⁰. Sejmik kowieński odbył się zatem po myśli dworu, podobnie jak inne sejmniki litewskie¹⁹¹.

Gorzej, mimo próśb Stanisława Augusta, przedstawiała się sprawa instrukcji¹⁹². Obywatele kowieńscy sprzeciwili się promowanemu przez króla kodeksowi Andrzeja Zamoyskiego¹⁹³, domagali się natomiast zachowania Statutu Litewskiego i innych uprawnień prowincji, a także pomocy materialnej dla niej, a więc odciążenia obywateli w kwestiach podatkowych. Rekomendowali też królowi Radziwiłłów i związanego z wojewodą wileńskim

¹⁸⁶ Stanisław August do J. Prozora, 27 IV 1778, BC 682, s. 609–610; J. Prozor do Stanisława Augusta, 8 V 1778, *ibidem*, s. 615; Stanisław August do K. Wolmera, 27 IV, 4 V 1778, BC 720, s. 1241–1243, 1263–1264; K. Wolmer do Stanisława Augusta, 30 IV, 7 V 1778, *ibidem*, k. 1257–1259, 1278.

¹⁸⁷ „Dokument ugodliwy”, 3 II 1783, LVIA SA 13718, k. 76.

¹⁸⁸ S. Zabiello do Stanisława Augusta, 9 II 1778, BC 720, s. 1366–1367.

¹⁸⁹ Stanisław August do J. Prozora, 27 IV 1778, BC 682, s. 609–611; tenże do K. Wolmera, 29 VII 1778, BC 720, s. 1629; tenże do S. Zabiellę, 27 VII 1778, BC 795, s. 909.

¹⁹⁰ S. Zabiello do nn., 7 VII 1778, BC 690, s. 521–523; „Akt kredensu”, 18 VIII 1778, LVIA SA 13717, k. 1271 oraz LNBW F94–26 oraz LVIA SA 13800, k. 262; V. Dolinskas, *op. cit.*, s. 417. Por. s. 142, 156. Józef Kossakowski wspominał, że Kozakowski był spokrewniony z Bohuszami i, choć wychował się w domu Kossakowskich, regalistom udało się go pozyskać. Według W. Filipczaka Kozakowski był kandydatem kompromisowym, *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 101; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, Warszawa 2000, s. 95–96.

¹⁹¹ S. Kościalkowski, *op. cit.*, s. 361.

¹⁹² Stanisław August do J. Prozora, 27 IV 1778, BC 682, s. 609–610.

¹⁹³ K. Adolphowa, *Szlachta litewska wobec zbioru praw Andrzeja Zamoyskiego*, w: *Księga pamiątkowa Kola historyków*, s. 170; *Diariusz sejmu ordynaryjnego warszawskiego 1778*, Warszawa 1778.

Ignacego Bohusza. Powtarzali za poprzednią instrukcją prośby dotyczące marszałków powiatowych, prosili też o protekcje dla Zabiellów, a zwłaszcza Szymona w procesie z Montwiłłem. Domagali się uznania prawa marszałka do rozsądzenia tej sprawy, co byłoby korzystne dla Zabielli. Podpisy pod instrukcją wskazują, że jej układaniem zajmowali się Szymon i Ignacy Zabiellowie, Dominik Medeksza i Antoni Kossakowski¹⁹⁴.

Na sejmie 1778 r. pojawiły się pierwsze zwiastuny upadku wpływów Antoniego Tyzenhauza w Wielkim Księstwie Litewskim. Pod naciskiem Ottona Stackelberga wbrew podskarbiemu wybrano marszałka sejmowego, pojawiły się też problemy z rozliczeniem litewskiej Komisji Skarbowej. Przeciwnicy Tyzenhauza podburzali przeciw niemu ambasadora rosyjskiego i króla, zwłaszcza że łatwiej im było działać w Warszawie niż na opanowanych przez partię dworską sejmikach. Opozycjoniści doprowadzili do tego, że Stackelberg wraz z Adamem Kazimierzem Czartoryskim starał się o niepomyślne dla Tyzenhauza rezultaty litewskich sejmików deputackich 1779 r. Ambasador rosyjski już w 1778 r. porozumiewał się z Zabiellami i Kossakowskimi za pośrednictwem biskupa inflanckiego¹⁹⁵. Jego starania przyniosły efekty na sejmiku kowieńskim, gdzie Zabiellowie nie tylko byli wrodzy Tyzenhauzowi, ale także starali się o przychylność ambasadora rosyjskiego¹⁹⁶.

Po sejmiku deputackim kowieńskim 1779 r. Tyzenhauz zarzucał Szymonowi Zabielle, że chciał wybrać obydwu deputatów ze swojej faksji, choć marszałek kowieński promował bliższego regalistom Jana Mejera¹⁹⁷. Problemem okazał się drugi deputat, gdyż Zabiellowie popierali Michała Domeykę, a ich przeciwnicy Adama Meysztowicza. Podczas obrad doszło do sporu, który należało rozstrzygnąć poprzez głosowanie. Według regalistów marszałek kowieński, „gdy dostrzegł przeciwną mu partię więcej jak dziesiątą częścią małą liczbę swoich przewyższającą, umyślił pod rozmaitymi pretextami trzydniowy czas prawem na kreskowanie się naznaczony przewlec i do kreskowania nie przystąpić”. Zabiello domagał się wyboru brakującego cenzora do przeprowadzenia głosowania i decydowania o metodzie wyboru, poza tym przy każdej okazji przerywał obrady. Po dwóch dniach zwodzenia przez Zabiellów regaliści stracili cierpliwość, w związku z czym złożyli manifest przeciw postępowaniu marszałka i zwołali osobny sejmik

¹⁹⁴ W instrukcji zajmowano się też losom jezuitów po kasacji zakonu i rozwojem litewskiego systemu edukacyjnego, „Akt instrukcji”, 29 VIII 1778, LVIA SA 13800, k. 275–276; V. Dolinskas, *op. cit.*, s. 417.

¹⁹⁵ W. Filipczak, *op. cit.*, s. 49, 51, 95.

¹⁹⁶ S. Kościałkowski, *op. cit.*, t. 2, s. 358–364; A. Kalenkiewiczówna, *op. cit.*, s. 132–133.

¹⁹⁷ A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 25 II 1779, BC 717, s. 305–306; S. Kościałkowski, *op. cit.*, t. 1, s. 117. Z ramienia Tyzenhauza sejmiki te przygotowywał F. K. Kossakowski, ale spotkał się on z atakami ze strony Zabiellów, V. Dolinskas, *op. cit.*, s. 418.

na zamku pod dyktando Dominika Medekszy. Mniej prawdopodobna wydaje się wysunięta po rugach trybunalskich wersja Zabiellów, według której to stronnictwo dworskie miało mniejsze poparcie i przedłużało obrady. Według relacji regalistycznej stronnicy dworscy bezskutecznie zapraszali Szymona Zabiellę do swego zgromadzenia, natomiast według przeciwnej wersji to Zabiellowie zaprosili Medekszę. Dla odmiany autorzy kredensu dla deputatów zabiellowskich nie wspominają o rozdwojeniu sejmików, a jedynie o problemach z przeprowadzeniem głosowania. Regaliści wybrali deputatami Jana Mejera i Adama Meysztowicza, podczas gdy obradująca w kościele fakcja zabiellowska wybrała obok tegoż Mejera Michała Domeykę. Po tych elekcjach obydwie zgromadzenia połączyły się, by przeprowadzić sejmik gospodarczy i elekcyjny¹⁹⁸.

Na sejmiku elekcyjnym w 1779 r. wybierano sędziego ziemskiego na miejsce zmarłego Józefa Borewicza. Został nim związany z dworem Józefat Siruć. Według Tyzenhauza Zabiellowie pozwolili na tę elekcję, gdyż ich popularność zmalała na korzyść faksji prozorowskiej. Stronnicy zabiellowscy jednak również coś zyskali, gdyż sęstwo grodzkie, trzymane dotąd przez Józefata Sirucia, dostał bliski Kossakowski Michał Kozakowski. Bezskuteczne były natomiast starania Józefa Kossakowskiego o cześnikostwo kowieńskie dla Michała Domeyki, gdyż otrzymał je regalista Piotr Zawisza¹⁹⁹.

Po rozdwojeniu sejmiku deputackiego należało zdecydować, który z dwóch sejmików był legalny, to znaczy którzy deputaci uczestniczyć będą w obradach trybunału. Decyzja podejmowana była na rugach trybunalskich, ale już wcześniej obie strony starały się o poparcie najbardziej wpływowych osób i przygotowywały przedstawienie swych racji²⁰⁰. Regaliści uzasadniali legalność swej elekcji większą liczbą szlachty (podobno dochodzącą do 600 osób), a zwłaszcza urzędników. Na sejmiku zabiellowskim miało nie być natomiast żadnych urzędników, prócz marszałka, chorążego, pisarza ziem-

¹⁹⁸ „Kopia diariuszu”, ZP 111, k. 57–58; K. Wolmer do Stanisława Augusta, 8 II 1779, ibidem, k. 40–41; A. Kozakowski do nn., 12 II 1779, ibidem, k. 42; A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 25 II 1779, BC 717, s. 305–306; „Akt remanifestu”, 29 III 1779, LVIA SA 13800, k. 564–565; „Aktykacja kredensu”, 10 II 1779, ibidem, k. 499–500, 503–503v; V. Dolinskas, *op. cit.*, s. 419. W imieniu Tyzenhauza ponownie działał ksiądz Bohusz, którego ludzie Szymona Kossakowskiego wychłotali po sejmiku, *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 109.

¹⁹⁹ K. Wolmer do Stanisława Augusta, 8 II 1779, ZP 111, k. 57–58; A. Kozakowski do nn., 12 II 1779, ibidem, k. 42; J. Kossakowski do nn., b.d., ibidem, s. 44; A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 25 II 1779, BC 717, s. 305–306; *Urzędnicy*, t. 2, s. 367, 416.

²⁰⁰ I. Wierzchowiecka, *Organizacja Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1581–1764)*, w: *Dzieje wymiaru sprawiedliwości*, red. T. Maciejewski, Koszalin 1999, s. 212; T. Ciesielski, *Walka o utrzymanie Trybunałów Wielkich i Trybunałów Skarbowych w 1749 roku*, w: *Praktyka życia publicznego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVI–XVIII wieku*, red. U. Augustyniak, A. B. Zakrzewski, Warszawa 2010, s. 153.

skiego, budowniczego i oboźnego (w rzeczywistości byli jeszcze koniuszy i strukczaszy). Regaliści podkreślali, że pod kredensem przeciwników podpisało się 29 osób, jednak pod suffragiami znajdujemy około 580 podpisów. Należą one głównie do drobnej szlachty, trzeba również wziąć pod uwagę możliwość występowania fałszywych podpisów. Stronnicy dworscy starali się poza tym usprawiedliwić złożenie przez Mejera przysięgi przed marszałkiem wraz z nielegalnie, według nich, obranym Domeyką. Podsumowywali, że „ważność sejmiku bierze się i dowodzi z większości podpisów, z formalności prawem przepisanej, z miejsca odprawionego sejmiku, nie zaś z zdania jednej partykularnej osoby, znajomej z arbitralności, a teraz publicznie zamanifestowanej”²⁰¹.

Na rugach trybunalskich wygrali deputaci regalistyczni²⁰². Zapewne było to zasługą Tyzenhauza, któremu Stanisław August powierzył zajęcie się tą sprawą²⁰³. W rezultacie przedstawiciele faksji zabięłowskiej wnieśli manifest, broniąc swego sejmiku, a oskarżając Dominika Medekszę i Ignacego Zawiszę o zburzenie jedności powiatu. Zarzucali im przedłużanie obrad, rozdwojenie sejmiku, nielegalny wybór Meysztowicza²⁰⁴. Faktem jest, że w 1779 r. zakończyła się epoka „niezrywanych” sejmików kowieńskich, które od tego roku zaczęły być rozdwarzane. Wynikało to stąd, że Zabięłowie nie mieli już wystarczających wpływów, by przeprowadzać sejmiki według swej woli, lecz musieli rywalizować w tej kwestii z partią dworską. Rozdwarzanie sejmików wskazuje, że obydwie ugrupowania dysponowały podobnymi siłami politycznymi, a przede wszystkim równą determinacją.

Mimo starań opozycji Tyzenhauz cieszył się przewagą wśród deputatów wybranych w 1779 r. Musiał się jednak zgodzić, by marszałkiem trybunalskim, zgodnie z popieranym przez króla kompromisem, został Ludwik Tyszkiewicz²⁰⁵. Stanisław August nie tracił również nadziei na porozumienie między podskarzim a faksją zabięłowską. Szanse na to zwiększyły się dzięki przyjaznym stosunkom między Tyzenhauzem a Ignacym Zabięłą. Podskarbi pisał o nim: „Między Zabięłami chorąży kowieński najmajętniejszy, całe imię jego ekspensem sejmikuje, z tym mam się spomiędzy całej Zabięłlińskiej familii najbliżej, i ja bym rad, aby marszałek według swego domu planty teraz nie uskutkowanej, in favorem chorążego cedował mu swój urząd, bo z nim rzetelniejszym lepiej się porozumiem”. Tyzenhauz

²⁰¹ „Kopia diariuszu”, ZP 111, k. 57–58; „Aktykacja kredensu”, 10 II 1779, LVIA SA 13800, k. 499–503; „Akt sufragiów”, 15 II 1779, LVIA SA 13800, k. 511–512v.

²⁰² *Deputaci*, s. 341.

²⁰³ Stanisław August do A. Tyzenhauza, 31 V 1779, BC 717, s. 741–742.

²⁰⁴ „Akt remanifestu”, 29 III 1779, LVIA SA 13800, k. 564–565.

²⁰⁵ S. Kościółkowski, *op. cit.*, t. 2, s. 364–365.

zwracał uwagę na wynikające z zamożności Ignacego trudności z przekupieniem go. Liczył, że przyjazne stosunki z chorążym mogą być impulsem do zbliżenia z pozostałymi przedstawicielami faksji. „Idzie tylko o utrzymanie balansy między Medeksami, aby nie zrazić przyjaźnią zabiellińską, która w chorążym z czasem utrzymana, całe imię młodzieży przychyli, a stary też marszałek sam jeden tylko z starszyny bywa na sejmiku”. Tyzenhauz porozumiewał się potajemnie z Ignacym Zabiellą w sprawie wakansu cześnikostwa kowieńskiego²⁰⁶. Stanisław August cieszył się z możliwości zbliżenia między Tyzenhauzem a Zabiellami i zgadzał się na wstrzymanie przywileju dla cześnika²⁰⁷. Nadzieje na porozumienie z Zabiellami okazały się jednak płonne.

Przed sejmikami deputackimi 1780 r. opozycjoniści ponowili działania przeciw Tyzenhauzowi, zwłaszcza że jego wpływy zostały już znacznie osłabione, a król skłaniał go do ustępstw. Podskarbi posłuchał władcy, rezygnując na rzecz hetmana Ogińskiego z ingerencji w sejmik słonimski. Udało mu się natomiast przeprowadzić spokojnie pozostałe sejmiki, oprócz wileńskiego, żmudzkiego i oczywiście kowieńskiego²⁰⁸. Ten ostatni ponownie został rozdwojony. Według Tyzenhauza Szymon Zabiello sam wyznaczył dwóch kandydatów na deputację i nie dopuszczał popieranym przez większość stronników dworskich. Byli nimi Piotr Zawisza i Ignacy Lugałło. Marszałek dla odmiany podkreślał, że wszystkich chętnych zapraszał do kandydowania, ale kandydaci regalistyczni spotkali się ze sprzeciwem. Zabiellowie mieli nie być niechętni spokrewnionemu z nimi Zawiszy, ale nie mogli się zgodzić na Lugałłę, który nie chciał uregulować długów wobec stronnika zabiellońskiego. Przez jego upór Medeksza miał zorganizować drugi sejmik, już po wyborze przez faksję zabiellońską Antoniego Korejwy i Józefa Kulwiecia. Regaliści przeprowadzili elekcję Piotra Zawiszy i Ignacego Lugałły. Zabiellowie mieli bezskutecznie proponować wspólne głosowanie, co nie zgadza się z informacją o przeprowadzeniu jednego sejmiku po drugim²⁰⁹.

Tyzenhauz niejasno wspominał również o związanych z tym sejmikiem intrygach Szymona Zabielly i Józefa Kossakowskiego. Zarzucał Zabiellom bezprawie i wiarołomstwo, które nie uszłyby stronnikom dworskim, oraz

²⁰⁶ A. Tyzenhauza do Stanisława Augusta, 4 III 1779, BC 717, s. 344.

²⁰⁷ W kolejnym liście powiadomił, że wcześniejsze przywileje wyszły przez pomyłkę, a potem wydał kolejne zgodne z wolą Zabielly, Stanisław August do A. Tyzenhauza, 8, 11, 15 III 1779, BC 717, s. 347, 370, 418.

²⁰⁸ S. Kościałkowski, *op. cit.*, t. 2, s. 365–368.

²⁰⁹ A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 10 II 1780, BC 718, s. 232–233; „Aktykacja manifestu”, 22 II 1780, LVIA SA 13801, k. 83–84v; „Aktykacja listu prywatnego”, 1 II 1780, ibidem, k. 80; A. Kalenkiewiczówna, *op. cit.*, s. 132–133; V. Dolinskas, *op. cit.*, s. 420.

nadużywanie władzy marszałka. Groził Zabielle odsądzeniem od tego urzędu. Dodawał: „Jak ten powiat czuć musi, w którym marszałek jeden chce być powiatem”. Podskarbi podkreślał, że większość opowiedziała się za kandydatami regalistycznymi²¹⁰. Jest to prawdopodobne, ponieważ zachowały się sufragia dla Józefa Kulwiecia podpisane przez około sto osób, rekrutujących się wyłącznie spośród drobnej, przeważnie niepiśmiennej szlachty²¹¹. Kilku urzędników z faksji zabiellońskiej podpisało natomiast kredens dla deputatów i manifest, który był odpowiedzią na podobny dokument wydany przez regalistów przeciw sejmikowi zabiellońskiemu. Zabiellowie bronili się przeciw stawianym im zarzutom, a sami oskarżali przeciwników o ignorowanie sprzeciwu, dokonanie wcześniej elekcji i obradowanie pod przewodnictwem niższego urzędnika²¹². Sprawa przewodzenia sejmikom była o tyle niejasna, że w prawie litewskim aż do 1764 r. brakowało przepisu określającego, kto powinien kierować sejmikiem. Najczęściej funkcję tę pełnili jednak marszałkowie, jako najwyżsi urzędnicy w powiatach niebędących stolicami województw²¹³.

Przed rugami trybunalskimi król przewidywał, że podstępny Zabiello nie przyniesie rezultatu. Według relacji Tyzenhauza, jeden deputat z zabiellońskiego „pseudosejmiku” wcześniej złożył reces i nie przybył na rugi trybunalskie, natomiast drugi nie starał się nawet o ugodę. Podskarbi podkreślał legalność elekcji kandydatów regalistycznych, którzy też ostatecznie uczestniczyli w obradach trybunału²¹⁴.

W 1780 r. doszło do ostatecznej rozprawy z Antonim Tyzenhauzem. Zabiellowie byli zapewne pośrednio zainteresowani walką z podskarbim, ponieważ uczestniczyli w kilku procesach przeciw niemu²¹⁵. Jednym z jej warszawskich przywódców był natomiast Józef Kossakowski, autor atakującego Tyzenhauza pamfletu *Piotruczek*. Na Trybunale Koronnym w Grodnie biskup

²¹⁰ A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 10, 17 II 1780, BC 718, s. 232–233, 280.

²¹¹ „Aktykacja wotów”, 22 II 1780, LVIA SA 13801, k. 81–82v.

²¹² „Aktykacja manifestu”, 22 II 1780, LVIA SA 13801, k. 83–84v; „Aktykacja kredensu”, 7 II 1780, LVIA SA 13801, k. 40–41.

²¹³ A. B. Zakrzewski, *Marszałek powiatowy Wielkiego Księstwa Litewskiego marszałkiem sejmikowym*, w: *Parlament, prawo, ludzie. Studia ofiarowane profesorowi Juliuszowi Bardachowi*, Warszawa 1996, s. 358–360; A. Rachuba, *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*, Warszawa 2002, s. 102–105. Obydwaj autorzy referują tezy historyków na temat dyrektora sejmików litewskich.

²¹⁴ Stanisław August do A. Tyzenhauza, 14 II 1780, BC 718, s. 251; A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 4 V 1780, ibidem, s. 243, 669–670; *Deputaci*, s. 346.

²¹⁵ Proces Tomaszewskiego, 31 VII 1780, AT D11, k. 285; „Przyznanie plenipotencji”, 2 V 1781, LVIA SA 13802, k. 90–91. W 1783 r. Tyzenhauz skarżył się królowi, że wolał oddać ekonomie koniuszemu koronnemu, ale nie Zabielle, Kossakowskiemu i Sobolewskiemu, A. Tyzenhauz do Stanisława Augusta, 17 II 1783, BC 932, s. 139–141.

przyczynił się do odebrania Tyzenhauzowi zarządu ekonomii. Kolejny etap walki miał się odbyć na sejmie, w związku z czym obie strony zaangażowały się w kampanię przedsejmikową. Same sejniki przebiegły jednak spokojnie, choć niezbyt pomyślnie dla Tyzenhauza²¹⁶. Tradycyjnie do najtrudniejszych należał sejmik kowieński, który ponownie został rozdwojony.

Stanisław August początkowo proponował poselstwo kowieńskie swemu szambelanowi Józefowi Zabielle, uznając go zapewne za kandydata kompromisowego. „Wszak byleś chciał, to Cię obiorą. Wszak nie darmo Zabiello”, pisał król. Drugim kandydatem królewskim był któryś z synów Józefa Prozora²¹⁷. Zabiello wymówił się jednak brakiem stosownych zdolności, proponując innego kandydata ze swej rodziny. Również Prozor musiał zrezygnować ze starań o poselstwo, w związku z czym Stanisław August poparł Michała Paca i Ignacego Zabiellę²¹⁸. Józef Kossakowski z kolei porozumiewał się także w sprawie sejmików ze współpracującym z dworem Karolem Stanisławem Radziwiłłem. Interesował się zwłaszcza poleceniami ambasadora rosyjskiego, deklarując gotowość spełnienia ich, byle zapobiec uciskowi powiatu kowieńskiego ze strony podskarbiego. Być może list ten miał zniechęcić Radziwiłła do współpracy z Tyzenhauzem²¹⁹.

Mimo ustaleń przedsejmikowych w obliczu zaciętego ataku na podskarbiego sejmik kowieński nie mógł przebiec spokojnie. Szymon Zabiello kolejny raz oskarżał o rozdwojenie obrad Dominika Medekszę. Zgromadzenie zebrane pod dyktando podkomorzego na zamku wybrało Józefa Medekszę i Prozora (prawdopodobnie Józefa). Tymczasem na sejmiku zabiellowskim obradującym w kościele bernardyńskim posłami zostali Ignacy Zabiello i Antoni Kossakowski. Szukając poparcia dla sejmiku regalistycznego, Prozor powoływał się na królewską rekomendację dla swego syna. Poza tym obie strony przypisywały sobie poparcie większości i obradowanie we właściwym miejscu. Prozor twierdził, że kandydatów zabiellowskich poparło zaledwie 150 osób, jednak pod kredensem znajdujemy około 950 podpisów²²⁰. Jeśli

²¹⁶ S. Kościalkowski, *op. cit.*, t. 2, s. 370–373, 383, 391, 402–409; *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 111–115.

²¹⁷ Stanisław August do J. Zabielly, 17 VII 1780, BC 695, s. 75; Stanisław August do J. Prozora, 17 VII 1780, BC 683, s. 609; J. Prozor do Stanisława Augusta, 28 VII 1780, *ibidem*, s. 611; Spis kandydatów na posłów, [VII 1780], BC 686, s. 121.

²¹⁸ J. Zabiello do Stanisława Augusta, 25 VII 1780, BC 695, s. 77–79; Stanisław August do K. Wolmera, 29 VII 1780, BC 720, s. 1836; Stanisław August do K. S. Radziwiłła, 1 VIII 1780, BC 686, s. 128.

²¹⁹ J. Kossakowski do K. S. Radziwiłła, 20 IV 1780, AR V 7461, s. 12–14.

²²⁰ S. Zabiello do Stanisława Augusta, 22 VIII 1780, BC 695, s. 81–82; J. Prozor do nn., 1780, AGAD, Archiwum Prozorów i Jelskich 21, s. 5–6; tenże do K. S. Radziwiłła, 22 VIII 1780, AR V 12433/2, s. 14–15; „Aktykacja kredensu”, 21 VIII 1780, LVIA SA 13801, k. 693–

zaś chodzi o miejsce obrad, według Trzeciego Statutu Litewskiego zjazdy elekcyjne odbywać się miały w grodzie królewskim lub zamku, często jednak organizowano je w kościołach. W Kownie już w 1682 r. konkurencją dla zamku był klasztor Bernardynów, który ostatecznie uznano za wygodniejszy. Czasami zbierano się jednak jeszcze na zamku, gdzie w 1716 r. zbudowano szopę dla obrad sejmikowych²²¹. Było to jednak raczej kwestią umowy i łatwo mogło stać się pretekstem do konfliktu.

Józef Prozor prosił księcia Radziwiłła o poparcie kandydatów regalistycznych podczas rugów sejmowych²²². Ostatecznie jednak w czasie obrad nie poruszano kwestii rozdwojonego sejmiku kowieńskiego, a powiat ten reprezentowali Kossakowski i Zabiełło²²³. Był to zatem jeden z nielicznych przypadków, gdy po rozdwojeniu sejmiku kowieńskiego za legalne uznano zgromadzenie kierowane przez Zabiełłów. Decyzja taka mogła być rezultatem kryzysu partii dworskiej, wynikającego z upadku Antoniego Tyzenhauza.

Również instrukcja kowieńska miała treść wrogą podskarbiemu. Już na wstępie obywatele dziękowali królowi, „że zniósłszy dojrzaną w kraju naszym litewskim wygórowanej osoby przemoc wydzwignął nas od wszelkich i nieznośnych ucisków i razem też zniszczył doznawane uzbrojonej tąż przemocą niesprawiedliwości skutki”. Również atakiem na Tyzenhauza było żądanie ograniczenia podatków nałożonych przez podskarbiego i Komisję Skarbową. Obywatele kowieńscy domagali się wypłacania pensji deputatom na trybunał, co ograniczałoby wpływy na nich opozycyjnych magnatów, więc byłoby na rękę dworowi. Poza tym powtarzali punkty o zrównaniu marszałków powiatowych z senatorami, sprawach miasta Kowna oraz rekomendację Zabiełłów, a zwłaszcza Szymona, nadal procesującego się z Montwiłłem, i uciskanych w Trybunale Truskowskich. W instrukcji znajdujemy też odprysk rywalizacji między opanowanym przez regalistów grodem a marszałkiem, który skarżył się, że kancelaria grodzka nie wydaje dokumentów na jego żądanie. Co ciekawe, w instrukcji rekomendowano

700; A. Kalenkiewiczówna, *op. cit.* s. 133; S. Kościałkowski, *op. cit.*, t. 1, s. 161; V. Dolinskas, *op. cit.*, s. 422.

²²¹ A. Rachuba, *Wielkie Księstwo Litewskie*, s. 86–89; idem, *Miejsca obrad sejmików Wielkiego Księstwa Litewskiego w latach 1569–1794*, w: *Parlamenteckija struktury ulady u systemie dzjaržaunaaga i Recy Paspalitaj u XV–XVIII stagoddzjah*, red. S. Sokal, A. Ąnuškevič, Minsk 2008, s. 188.

²²² J. Prozor do K. S. Radziwiłła, 22 VIII 1780, AR V12433/2, s. 14–15. W razie rozdwojenia sejmików elekcyjnych o ich legalności decydował król, a w przypadku sejmików poselskich rugi sejmowe, A. B. Zakrzewski, *Sejmiki*, s. 110.

²²³ *Diariusz sejmu ordynaryjnego y wolnego zaczętego w Warszawie Roku 1782 Dnia 30 septembris 1780*, Warszawa 1780; A. Kalenkiewiczówna, *op. cit.*, s. 133; S. Kościałkowski, *op. cit.*, t. 2, s. 412.

związanego z królem polskiego dyplomatę w Petersburgu, Augustyna Debolego, który w tym roku awansował na ministra pełnomocnego. Z podpisów pod instrukcją wynika, że jej autorami byli Szymon i Józef Zabiellowie oraz Jerzy Rodziewicz²²⁴. Opanowany przez Zabiellów sejmik wydał zatem punkty zajmujące się głównie interesami szlachty prowincjonalnej, tylko nieliczne z nich były korzystne dla dworu.

Na sejmie 1780 r. dopełnić się miało dzieło pokonania Tyzenhauza, a mianowicie pozbawiono go stanowiska w Komisji Skarbowej. Obrońcom podskarbiego udało się doprowadzić do rozwiązania kompromisowego, niemniej stracił on wpływy polityczne i zakończył się okres jego dominacji w Wielkim Księstwie Litewskim²²⁵. Partia dworska przetrwała, lecz musiała poradzić sobie z kryzysem. Z czasem jej nowym przywódcą został Joachim Chreptowicz.

4.4. Rywalizacja z partią dworską kierowaną przez Joachima Chreptowicza

Pod koniec lat siedemdziesiątych w Rzeczypospolitej ukształtował się system królewsko-ambadorski. Stanisław August szukał okazji do zdobycia akceptacji rosyjskiej dla pewnych reform i powiększenia sił Rzeczypospolitej. Otton Stackelberg hamował te ambicje króla, niemniej patrzył życzliwym okiem na polskie interesy gospodarcze. Współpraca między królem a ambasadorem ustabilizowała się, choć Stackelberg na polecenie swego dworu musiał pilnować równowagi między władcą a opozycją. W związku z tym czasami wspierał działania opozycyjne, na przykład odrzucenie kodeksu Zamoyskiego i obalenie Tyzenhauza²²⁶. Na poparciu dla opozycji w tym okresie zyskała również fakcja zabiellowska²²⁷.

Przewaga Zabiellów nie była przyjęta obojętnie przez kowieńskich stronników dworskich. Dominik Medeksza i Józef Prozor niemal w każdym liście skarżyli się królowi na postępowanie przeciwników, zwłaszcza w związku z ich procesem z należącymi do regalistów Zawiszami²²⁸.

²²⁴ „Aktykacja instrukcji”, 21 VIII 1780, LVIA SA 13801, k. 702–709; W. Dzwonkowski, *Deboli Antoni Augustyn*, PSB, t. 5, s. 40.

²²⁵ S. Kościalkowski, *op. cit.*, t. 2, s. 406–434.

²²⁶ E. Rostworowski, *Ostatni król*, s. 87, 96; J. Michalski, *Stanisław August Poniatowski*, s. 42–43.

²²⁷ A. Stroynowski niesłusznie uznaje, że król pozyskał i wypromował Zabiellów po cofnięciu poparcia dla podskarbiego, A. Stroynowski, *op. cit.*, s. 103.

²²⁸ J. Prozor do Stanisława Augusta, 5 X, 23 XI, 28 XII 1780, 20 III 1781, BC 683, s. 615–617, 625, 633–634, 641–642; D. Medeksza do Stanisława Augusta, 31 XII 1780, BC 673, s. 433–434.

Zabiellowie nie pozostawali dłużni. W styczniu 1781 r. marszałek kowieński skarżył się Stanisławowi Augustowi, że dotąd udawało mu się utrzymać jedność w powiecie, kultywowaną przez jego przodków, a teraz, u schyłku jego życia dochodzi do konfliktów. Obwiniął o nie przewodzących przeciwnej partii Prozorów i księdza Bohusza. Zabiello, przekonując króla o swej wierności i przypominając zasługi sejmikowe, prosił o poparcie w sprawie awansów urzędniczych. Stanisław August odpowiadał Zabielle tradycyjnie, wyrażając życzenie zgody w powiecie kowieńskim i obiecując poparcie starów o urzędy²²⁹.

Przed sejmikami gromnicznymi 1781 r. w Kownie Zabiellowie zaczęli uzyskiwać przewagę nad regalistami. Dominik Medeksza bezskutecznie prosił króla o poparcie dla regenta sądów *ultima instantiae* Stanilewicza, regenta grodzkiego Michała Montwiłła i pisarzewicza grodzkiego Wiszniewskiego, starających się o deputację. Podkomorzy gotów był jednak zgodzić się na kandydatów marszałka Zabielly, choć skarżył się na przemoc stosowaną przez jego rodzinę²³⁰. Stanisław August zamierzał poprzeć regalistę Tomasza Mineykę i któregoś ze stronników Zabiellów²³¹. Marszałek kowieński, chcąc pokazać swe pokojowe nastawienie, zapewniał króla, że gotów jest przeprowadzić sejmik na zamku i poprzeć kandydaturę regalisty Tomasza Mineyki. Stanisław August spodziewał się, że w tej sytuacji nie będzie już powodu do rozdwojenia sejmiku i podtrzymawał ustalonych kandydatów²³². Józef Prozor starał się jednak zdezwuować dobre chęci marszałka kowieńskiego, zarzucając mu oszustwo. Przekonywał, że Mineyko jest kandydatem Zabiellów, którzy chcą wprowadzić dwóch deputatów ze swej faksji. Sam rekomendował kandydatów wskazywanych wcześniej przez Medekszę²³³. Król stanął jednak po stronie Zabiellów, gdyż skrytykował opór Prozora, odrzucając proponowanych przez regalistów kandydatów. Domagał się zgodnego i spokojnego sejmiku²³⁴. Kasztelan witebski obiecał spełnić polecenia króla, choć nadal starał się go przekonać do swych kandydatów. Jak wyżej wspomniano, trudno jednoznacznie ocenić, który z przywódców faksji politycznych był szczyry. Z listu Medekszy wynikałoby, że Mineyko był bliższy regalistom,

²²⁹ S. Zabiello do Stanisława Augusta, 13 I 1781, BC 695, s. 85–88; Stanisław August do S. Zabielly, 10 VI 1781, ibidem, s. 89–91.

²³⁰ D. Medeksza do Stanisława Augusta, 31 XII 1780, BC 673, s. 433–434.

²³¹ Regestr kandydatów, XII 1780, BC 686, s. 148.

²³² Stanisław August do D. Medekszy, 8 I 1781, BC 673, s. 437–439; tenże do J. Prozora, 11 XII 1780, BC 683, s. 630–631. Józef Kossakowski zachęcał Zabiellę do porozumienia w kwestii miejsca, choć twierdził, że jest w stanie zneutralizować manifesty przeciwników, J. Kossakowski do S. Zabielly, LNBW F99–192, k. 352.

²³³ J. Prozor do Stanisława Augusta, 28 XII 1780, BC 683, s. 633–634.

²³⁴ Stanisław August do J. Prozora, 8 I 1781, BC 683, s. 635–636.

choć z drugiej strony Józef Kossakowski był zadowolony z jego kandydatury i radził Zabielle wybrać dwóch zabiellowskich, nie bacząc na manifesty. Ostatecznie zgodnie z popieranymi przez władcę planami Zabiellów deputatami zostali Tomasz Mineyko i Jakub Kossakowski. Wbrew deklaracjom marszałka kowieńskiego sejmik odbył się w kościele²³⁵. Jednakże zakończył się zgodnie, głównie dzięki ustępstwom partii dworskiej²³⁶.

Jeszcze silniej przewaga Zabiellów i ustępliwość regalistów dała o sobie znać na sejmiku gromnicznym w 1782 r. Stanisław August życzył sobie, by jednym z deputatów kowieńskich był Karol Prozor, a drugim któryś ze stronników zabiellowskich. Prozor obawiał się, że Zabiellowie nie dopuszczą go do tej funkcji, zwłaszcza iż wiązała się ona z uzyskaniem pisarstwa trybunalskiego, więc władca ponowił swe polecenia. Istotniejsza była jednak sprawa elekcji urzędniczych planowanych na ten rok. Szymon Zabiello zamierzał oddać marszałkostwo Ignacemu Zabielle, co dawało okazję awansu innym urzędnikom. Zabiellowie spierali się poza tym z Dominikiem Medekszą o podkomorstwo, o które starał się Antoni Kossakowski. Król prosił Zabiellów, by nie zagarnęli wszystkich wakujących urzędów, na przykład sęstwo ziemskie oddać mieli Piotrowi Zawiszy. Stanisław August przekazywał swe polecenia w sprawie deputatów kowieńskich nowemu przywódcy litewskiej partii dworskiej, podkanclerzemu Joachimowi Chreptowiczowi²³⁷.

Według Karola Prozora Zabiellowie początkowo próbowali przeszkodzić realizacji królewskich poleceń, marnując pierwszy dzień sejmiku. Drugiego dnia wybrano jednak na deputatów Prozora i Jana Szymkowskiego, który przynajmniej od 1785 r. był stronnikiem Zabiellów. Następnie obrano urzędników ziemskich głównie spośród członków faksji zabiellowskiej: Ignacy Zabiello został marszałkiem, Antoni Kossakowski chorążym, Tomasz Mineyko pisarzem ziemskim, Piotr Zawisza (jedyne regalista) sędzią ziemskim. Regaliści obawiali się dominacji Zabiellów w powiecie, ale zdecydowani byli ustąpić, byle sejmik przebiegł spokojnie, zgodnie z wolą królewską.

²³⁵ D. Medeksza do Stanisława Augusta, 6 II 1781, BC 673, s. 441–442; Stanisław August do D. Medekszy, 12 II 1781, ibidem, s. 443; J. Prozor do Stanisława Augusta, 25 I 1781, BC 683, s. 637; Stanisław August do J. Prozora, 12 II 1781, ibidem, s. 639 oraz BC 3181, s. 1; J. Kossakowski do [S. Zabielly], [1781], LNBW F99–192, k. 352–352v; „Aktykacja kredensu”, 5 II 1781, LVIA SA 13802, k. 62–63; *Deputaci*, s. 350.

²³⁶ A. Kalenkiewiczówna, *op. cit.*, s. 133–134.

²³⁷ „Planta sejmików deputackich”, 1782, BC 686, s. 277; Stanisław August do J. Chreptowicza, 3 I 1782, BC 655, s. 1181; J. Chreptowicz do Stanisława Augusta, 11 I 1782, ibidem, s. 1183; S. Zabiello do tegoż, 13 I 1781, BC 695, s. 85–88; Stanisław August do S. Zabielly, 18 I 1782, ibidem, s. 93–95; tenże do tegoż, 28 I 1782, BC 683, s. 651; K. Prozor do Stanisława Augusta, 22 I 1782, ibidem, s. 649.

Na tym sejmiku Zabiellom nie udało się jedynie doprowadzić do wyboru Antoniego Kossakowskiego na podkomorstwo kowieńskie. Ostatecznie jednak doszło do kompromisu i Dominik Medeksza obiecał po roku zrezygnować z tego urzędu na rzecz Kossakowskiego²³⁸. Pomimo zdecydowanej przewagi Zabiellów, Stanisław August był zadowolony ze zgodnego dojścia sejmików²³⁹. Fakcja zabiellowska zajmowała się też sejmikami deputackimi w sąsiednich powiatach. Józef Kossakowski interesował się wyborem Jana Truskowskiego na deputację upicką. Przyczynił się także do elekcji Ignacego Micewicza na deputację żmudzka²⁴⁰.

Przed sejmem 1782 r. opozycja podjęła próbę podważenia systemu królewsko-ambadorskiego. Atak na Stanisława Augusta i Radę Nieustającą przeprowadzono pod pretekstem bezprawnego ubezwłasnowolnienia chorego umysłowo biskupa Kajetana Sołtyka. Pomimo starań opozycji król zdobył zdecydowaną większość mandatów na sejmikach przedsejmowych. Niemniej niewykluczone jest, że mobilizacja przeciwników partii dworskiej ułatwiła Zabiellom działanie na sejmiku poselskim w Kownie.

Partia dworska początkowo starała się o podział mandatów kowieńskich między przedstawicieli obydwu rywalizujących tam stronnictw. Prawdopodobnie Karol Stanisław Radziwiłł wskazywał kandydatury Michała Paca lub Dominika Medekszy i któregoś z Zabiellów i Kossakowskich²⁴¹. Stanisław August chciał się jednak porozumieć z obywatelami kowieńskimi przed ustaleniem kandydatów²⁴². Tymczasem Zabiellowie nie zamierzali dopuszczać do poselstwa swych przeciwników. Szambelan Józef Zabiello wmawiał królowi, że Prozorowie i Zawiszowie są zbyt słabi, by wystawić kandydatów. Proponował, by wybrać jednego posła spośród Zabiellów, a drugiego z Kossakowskich²⁴³. Zgodnie z tymi planami posłami zostali

²³⁸ Obie strony zwracały się do króla w sprawie nominacji na powstałe przy okazji awansów wakanse, S. Zabiello do Stanisława Augusta, 8 II 1782, BC 695, s. 97–99; K. Prozor do Stanisława Augusta, 10 II 1782, BC 683, s. 653–654; J. Chreptowicz do Stanisława Augusta, 12 II 1782, BC 655, s. 1189; „Akt kredensu”, 5 II 1782, LVIA SA 13802, k. 668–669; Kredensy urzędnikom, 6 II 1782, ibidem, s. 672–678; *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 128; *Urzędnicy*, t. 3, s. 361, 382, 394, 421; *Deputaci*, s. 355.

²³⁹ Stanisław August do S. Zabielly, II 1782, BC 695, s. 101.

²⁴⁰ J. Kossakowski do [Zabielly], [1782], LNBW F99–192, k. 357; J. Kossakowski do [J.] Staszewskiego, 2 I 1782, BJ 6339, k. 2v.

²⁴¹ Turnus województw i powiatów, [V 1780], BC 686, s. 315. Również Augustyn Middleton starał się o poselstwo kowieńskie, A. Middleton do Stanisława Augusta, 19 VII 1782, BC 673, s. 514.

²⁴² „Projekt posłów”, 1782, BC 686, s. 324; Stanisław August do K. S. Radziwiłła, 10 VI 1782, ibidem, s. 336.

²⁴³ Stanisław August do J. Zabielly, 7 V 1782, BC 695, s. 107; J. Zabiello do Stanisława Augusta, 8 VI 1782, ibidem, s. 109.

wicekomendant Szymon Zabiello oraz Szymon Kossakowski. Zapewne król akceptował kandydaturę pierwszego z nich, natomiast wątpliwości wzbudzał wybór byłego konfederata barskiego. Szymon Zabiello, który mimo rezygnacji z marszałkostwa nadal miał znaczny wpływ na przebieg wydarzeń, zapewniał, że zgodził się na wybór Kossakowskiego tylko ze względu na jego gotowość służenia królowi²⁴⁴. Natomiast wobec Radziwiłła elekcję posłów kowieńskich usprawiedliwiano nieobecnością Medekszy²⁴⁵.

W instrukcji kowieńskiej powtarzano punkty sprzed dwóch lat dotyczące spraw podatkowych oraz interesów prowincjonalnych. Zmieniono niemal wyłącznie fragmenty dotyczące kwestii indywidualnych, dodano rekomendację rezydenta przy dworze brytyjskim, regalisty Franciszka Bukatego, i działającego w Komisji Edukacji Narodowej księdza Grzegorza Piramowicza. Nie zapomniano także polecić królowi byłego marszałka Szymona Zabiella i innych członków rodziny. Treść instrukcji nie świadczy najlepiej o świadomości politycznej autorów, którymi byli Adam i Michał Kozakowscy, a może również podpisany pod punktami jako marszałek Ignacy Zabiello²⁴⁶. Wydaje się, że nie angażowali się oni zbyt w aktualne wydarzenia państwowe, w tym akcje podejmowane przez opozycję. Nie wypowiedali się przede wszystkim w sprawie Kajetana Sołtyka, co wskazuje, że nie chcieli narazić się żadnej ze stron.

Fakcji zabiellowskiej udało się po raz kolejny opanować sejmik posełski. Nasuwa to wniosek, że Zabiellowie przywiązywali dużo większą wagę do wyboru odpowiednich posłów, podczas gdy w kwestii deputatów gotowi byli iść na ustępstwa. Widać to także na sejmiku gromnicznym 1783 r., kiedy doszło do ugody i rozdziału mandatów między rywalizujące ugrupowania. Ze strony Zabiellów deputatem został Antoni Blinstrub, a ze strony regalistów Augustyn Middleton, który również deklarował przyjaźń nieufnym wobec niego Zabiellom. Wydaje się, że miał on poparcie związanego z dworem starosty kowieńskiego Michała Paca. Liderzy kowieńscy ponownie zaniedbali realizację poleceń Radziwiłła, który promował nieznanych z imienia Domeykę i Kulwiecia. Usprawiedliwiano to nieobecnością kandydatów. Byli oni związani z Zabiellami, ale Blinstrub miał lepszą pozycję

²⁴⁴ S. Zabiello do Stanisława Augusta, 19 VIII 1782, BC 695, s. 111; Akt kredensu, 19 VIII 1782, LVIA SA 13802, k. 882, 884.

²⁴⁵ J. Zabiello do [K. S. Radziwiłła], 20 VIII 1782, AR V 18203, s. 4. W sejmiku uczestniczyło mało regalistów, V. Dolinskas, *op. cit.*, s. 425.

²⁴⁶ „Akt instrukcji”, 28 VIII 1782, LVIA SA 13802, k. 900–903; V. Dolinskas, *op. cit.*, s. 425. Podczas gdy Zabiellowie domagali się zrównania powiatowych marszałków litewskich z senatorami, król przed kolejnym sejmem miał nadzieję, że poprą oni zwiększenie liczby kasztelanów w Wielkim Księstwie, Stanisław August do J. Chreptowicza, 22 VI 1783, BC 655, s. 1227.

w faksji, a regaliści mogli nie zgodzić się na dwóch deputatów z przeciwnego ugrupowania²⁴⁷. Co ciekawe, według późniejszych dokumentów zabięłowski, na tym i na poprzednim sejmiku deputackim kościół bernardyński miał zostać uznany za stałe miejsce obrad²⁴⁸. Wskazywałoby to na wykorzystywanie przez Zabięłków przewagi politycznej dla zapobieżenia sukcesom regalistów w razie rozdwojenia sejmików w przeszłości.

Faksja zabięłowska za pośrednictwem Józefa Kossakowskiego w 1783 r. interesowała się sejmikami wileńskimi i upickimi. W sprawie tych drugich biskup porozumiewał się ze Staszewskim (zapewne Józefem) i starał się zapobiec elekcji Daukszy (prawdopodobnie syna sędziego ziemskiego, Michała). Zastanawiał się też nad kandydaturą Bystrama, zapewne Dominika, który prosił Kossakowskiego o promocję²⁴⁹. Z ustaleń przyjętych rok wcześniej wynikało, że na sejmiku gromniczym 1783 r. Dominik Medeksza powinien zrzec się podkomorstwa na rzecz Antoniego Kossakowskiego. Podkomorzy nie dotrzymał tej obietnicy, ale zmarł na początku marca tego roku, co rozpoczęło ostrą rywalizację o jeden z najważniejszych urzędów w powiecie. Konkurentem dla promowanego przez Zabięłków Kossakowskiego okazał się Tomasz Wawrzecki, który pozyskał poparcie gubernatora mohylewskiego Pietra Passka, biskupa wileńskiego Ignacego Massalskiego i podkanclerzego Chreptowicza. Józef Kossakowski przeszkadzał warszawskim zabiegom Wawrzeckiego i starał się wpłynąć w tej sprawie na podkanclerzego oraz ambasadora rosyjskiego, tłumacząc, że kandydat regalistów nie ma poparcia w Kowieńskiem. Przypuszczał, że skłonił Wawrzeckiego do ustępstw, choć przewidywał, że „będzie zawsze wielką zgagą w powiecie”. W związku z tym prosił Zabięłków o ułożenie się z przeciwnikami w sprawie sejmiku i pozyskiwanie osób niepewnych²⁵⁰. Z kolei starosta kowieński Michał Pac próbował zdobyć poparcie Karola Stanisława Radziwiłła dla kandydatury

²⁴⁷ I. Zabięło do [K. S. Radziwiłła], 4 II 1783, AR V 18203, s. 6–7; A. Kossakowski do tegoż, 4 II 1783, AR V 7454, s. 1–2; J. Kossakowski do S. Zabięły, 29 XII [1782], LNBW F99–192, k. 176–176v; „Kredens na deputację”, 6 II 1783, LVIA SA 13718, k. 85–88; *Deputaci*, s. 359. Por. s. 146. Nie udało się zrealizować planu J. Kossakowskiego, według którego Dominik Medeksza miał przeprowadzić sejmik i zrzec się na nim podkomorstwa, J. Kossakowski do [Zabięły], 6 I 1783, LNBW F99–192, k. 90.

²⁴⁸ „Wykład sprawy”, 1785, LMAB, F40–690, s. 22–25; „Akt zaświadczenia”, 23 II 1784, LVIA SA 13803, k. 697–697v.

²⁴⁹ J. Kossakowski do [Zabięły], 29 XII [1782], 6 I 1783, LNBW F99–192, k. 89–89v, 177.

²⁵⁰ J. Kossakowski do [Zabięły], 31 I [1784], LNBW F99–192, k. 97–100; *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 128–129, 156–157; M. Przywecka-Samecka, *Tomasz Wawrzecki 1753–1816*, Wrocław 1993, s. 20. Kossakowski wcześniej popierał starania Wawrzeckiego o podstarostwo kowieńskie, chcąc pozyskać go dla polityki rodu.

swego szwagra Wawrzeckiego²⁵¹. Do wybuchu walki o podkomorstwo doszło na sejmiku gromnicznym 1784 r.

Konflikt o podkomorstwo doprowadził do rozdwojenia sejmiku kowieńskiego. Wydaje się, że doszło do tego już po obraniu deputatów, którymi zostali Antoni Domeyko i Ignacy Piskorski, aczkolwiek kredens dla nich podpisali głównie Zabiellowie i ich stronnicy. Fakcja zabiellowska, obradując w kościele Bernardynów pod dyktando Ignacego Zabielly, wybrała na urząd podkomorzego Antoniego Kossakowskiego, a zwolnione przez niego chorągwo uzyskał Józef Medeksza. W sufragiach dla Kossakowskiego znajduje się ponad tysiąc podpisów, w większości krzyżyków, jakimi podpisywała się niepiśmienna szlachta. W sejmiku zabiellowskim uczestniczyło kilkunastu urzędników, lecz, oprócz kasztelana żmudzkiego, marszałka i chorążego kowieńskich, nie byli oni zbyt wysocy rangą²⁵². Sejmik regalistyczny natomiast, który odbył się na zamku pod dyktando Michała Paca, oddał urząd podkomorzego Tomaszowi Wawrzeckiemu. Kredens dla niego podpisała również bardzo liczna szlachta, w tym urzędnicy, z których najwyżsi to starosta, wojski, sędziowie ziemski i grodźcy kowieńscy²⁵³. Obydwie strony oskarżały się nawzajem o napaść i pobicie w związku z tym sporem. Być może jednak, że fakcja zabiellowska dopuściła się tu oszustwa, ponieważ Tadeusz Medeksza zdemontował podpisany jego nazwiskiem manifest, w którym oskarżano Michała Paca o zranienie autora podczas sejmiku. Możliwe jest także, że regaliści przekonali Medekszę do zmiany obozu i złożenia fałszywego zeznania czy przygotowywali sobie argumenty do walki podczas rugów trybunalskich²⁵⁴.

Rozdwojenie sejmiku dało początek długotrwałemu sporowi o legalność elekcji podkomorzego. Tomasz Wawrzecki udał się do Warszawy, gdzie rywalizował z Józefem Kossakowskim o poparcie króla i Stackelberga. Wysiłki regalistów wspierane były przez Joachima Chreptowicza²⁵⁵. Podkanclerzy

²⁵¹ M. Pac do [K. S. Radziwiłła], 29 XII 1783, AR V 11211, s. 5; M. Przywecka-Samecka, *op. cit.*, s. 19.

²⁵² Instrument elekcji, 11 II 1784, LVIA SA 13803, k. 668; „Akt sufragii”, 11 II 1784, ibidem, k. 657–667; „Akt kredensu”, 9 II 1784, ibidem, k. 648–649; Instrument na chorągwo, 11 II 1784, LNBW F94–28 oraz LVIA SA 13803, k. 673–676; I. Zabiello do Stanisława Augusta, 23 II 1784, BC 695, s. 127–128. Odrzucono zatem rady Kossakowskiego, który proponował na chorągwo Sirucia, na sęstwo Szymkowskiego, a Medekszę chciał udobruchać obietnicą podkomorstwa, J. Kossakowski do [Zabielly], LNBW F99–192, k. 100.

²⁵³ „Kredens od powiatu”, 11 II 1784, LVIA SA 13720, k. 49–57.

²⁵⁴ „Obdukcja szlachty”, 9 II 1784, LVIA SA 13720, k. 72–73; „Akt obmowy”, 29 V 1784, LVIA SA 13803, k. 864–865; „Dokument kasacyjny”, 15 IV 1784, ibidem, k. 771–772; T. Ciesielski, *Walka o utrzymanie Trybunałów*, s. 153.

²⁵⁵ *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 157; J. Kossakowski do [Zabielly], 14 II [1784], LNBW F99–190, k. 108–109.

prosił króla, by wstrzymał się z podpisaniem przywileju na podkomorstwo do analizy legalności obydwu elekcji, której dokonał sam Chreptowicz. Według jego rozważań za elekcją Wawrzeckiego przemawiać miały obradowanie na zamku, większa liczba uczestniczących urzędników i brak uprawnień marszałka do przewodniczenia sejmikowi w związku z ciężącym na nim procesem. Co prawda, akta sejmiku zabięłowskiego podpisała liczniejsza szlachta, lecz decyzje na każdym z rozdwojonych sejmików podejmowano jednomyślnie, a nie większością głosów. Elekcję Kossakowskiego poparty przy tym głównie osoby niepiśmienne, a w dodatku dopuszczano się fałszerstw, na przykład Michał Domeyko podpisał się trzykrotnie. Chreptowicz odpierał nadto czynione Wawrzeckiemu zarzuty dotyczące braku posesji w powiecie kowieńskim, którą urzędnik powinien posiadać. Faktycznie już w 1781 r. nabył on od Paca majątek Kowale. Wyjaśniał, że dekret ciężący na kierującym sejmikiem regalistycznym staroście został unieważniony²⁵⁶. Zabięłowie oprócz tych argumentów przywoływali też wcześniejsze porozumienie dotyczące obradowania w kościele²⁵⁷.

Dokonana przez Chreptowicza analiza jest niewątpliwie stronnicza, ale według biskupa Kossakowskiego to właśnie starania podkanclerzego okazały się decydujące. Ostateczną decyzję Stanisław August podjąć miał jednak pod wpływem Stackelberga. Dypłomata wyjaśniał Kossakowskiemu, że „choć zna, że interes jest dobry, a Chreptowicz nie ma fundamentu, chociaż mnie [Kossakowskiego – M.J.] kocha i za swego ma przyjaciela, jednak żebym bratem był jego rodzonym, żeby najwyraźniejszą popełnić niesprawiedliwość, tedy będzie za Wawrzeckim i król musi mu podpisać. Z takimi też twardymi reprezentacjami posłał do króla, z drugiej strony król tysiąc powiedziawszy grzeczności, drugi tysiąc przez Mokronowskiego zakończyli, że pomimo wszelką słuszność i przyzwoitość musi podpisać dla naglenia posła obligując, ażeby z siebie dobrowolną uczynił ofiarę. Na to wszystko jednemu i drugiemu nie mogłem nic więcej odpowiedzieć, jak żał oświadczając wyznać, że ta krzywda nie jest tylko stosowana do mojego brata, ale do całego powiatu, zatamować jej nie mogę, ale też zrzekać się mocy i prawa nie ma. Poseł obiecuje mnie na zawsze zgodzić z Chreptowiczem, a król w inszych okazjach nadgrodzi”. Nie są znane niestety przyczyny determinacji Stackelberga, lecz biskup uważał ją za konsekwencję

²⁵⁶ W 1777 r. Szymon Zabięło procesował się z Tadeuszem Korffem, który w 1784 r. przekazał Józefowi Lenkowskiemu możliwość wstrzymania uprawnień Zabięły. W związku z tym nie mógł on przewodniczyć sejmikowi, Przyznanie plenipotencji, 2 II 1784, LVIA SA 13720, k. 44v–45; J. Chreptowicz do Stanisława Augusta, 14, 23 II 1784, BC 920, s. 153, 157–163; M. Przywecka-Samecka, *op. cit.*, s. 19.

²⁵⁷ „Akt zaświadczenia”, 15 II 1784, LVIA SA 13803, k. 697–697v.

przeszkodzenia przez Michała Zabiellę w awansie wojskowym promowanego przez podkanclerzego Franciszka Chomińskiego²⁵⁸. Ostatecznie król podpisał nadanie przywileju na podkomorstwo dla Wawrzeckiego²⁵⁹. Dodatkowo Stanisław August, wbrew Kossakowskiemu, oddał podstolstwo kowieńskie Karolowi Mejerowi²⁶⁰.

Rozstrzygnięcie sprawy w Warszawie nie zakończyło bynajmniej konfliktu między dwoma stronnictwami kowieńskimi. Przedstawiciele faksji zabiellowskiej z Szymonem Zabiellą na czele początkowo starali się zapobiec nominacji Wawrzeckiego, ale i po jej podpisaniu przekonywali dwór, że jego elekcja jest krzywdą dla całego powiatu. Największą krzywdą była jednak dla nich samych, gdyż podważała kilkudziesięcioletnią przewagę w powiecie: „Czy tegoż jeszcze potrzeba nagła wyciąga, żeby przy tym tytule nieprawnym z rąk nam gwałtem wydzierał J.P. Wawrzecki na sejmikach kredyt zasłużony”²⁶¹. Zabiellowie nie uznawali elekcji Wawrzeckiego nawet po zatwierdzeniu jej przez króla. W najbliższych dniach po sejmiku mieli wnieść manifesty przeciw postępkom regalistów. Rezultatem był długotrwały proces, w którym obie strony zarzucały sobie nawzajem stosowanie przemocy na sejmiku, a potem także nieuczciwość w trwającym procesie. Stronnicy zabiellowscy oskarżali przeciwników o nielegalne zdobycie nominacji, powołując się wciąż na brak stosownej posesji Wawrzeckiego²⁶². Twierdzili, że jest on człowiekiem nowym w powiecie kowieńskim i nieznanym tamtejszym obywatelom. Głównymi reprezentantami faksji zabiellowskiej w tym procesie byli Antoni Blinstrub i Józef Kulwieć, którym Wawrzecki zarzucał, że działają z cudzej inicjatywy. Nowo obrany podkomorzy oskarżał Szymona Zabiellę, że wbrew prawu i królowi nie uznaje nominacji, a sam używa nieprzysługującego mu jeszcze tytułu kasztelana mińskiego. Interpretowanie praw dotyczących elekcji miało być jednocześnie atakiem na uprawnienia znienawidzonej przez opozycję Rady Nieustającej, gdyż interpretowano prawo wbrew niej²⁶³.

²⁵⁸ J. Kossakowski do [Zabiellę], 27 II [1784], LNBW F99–192, k. 222–223; *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 155–157.

²⁵⁹ „Akt przywileju”, 1 V 1784, LVIA SA 13720, k. 255–256; *Urzędnicy*, t. 2, s. 401.

²⁶⁰ *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 158; *Urzędnicy*, t. 2, s. 413.

²⁶¹ S. Zabiello do nn., 19 VII 1784, BC 698, s. 1603–1606; tenże do tegoż, 28 IV 1784, BC 932, s. 689–691; tenże do Stanisława Augusta, 23 II 1784, BC 695, s. 123–126; I. Zabiello do tegoż, 23 II 1784, *ibidem*, s. 127–128.

²⁶² Według ustaw z 1764 r. bierne prawo wyborcze mieli obywatele mający od roku posesję zastawną lub dziedziczną, podobnie w 1768 r. przyznano je posesjonatom i zastawnikom, A. Lityński, *op. cit.*, s. 114, 116.

²⁶³ „Akt plenipotencji”, 25 V 1784, LVIA SA 13720, k. 311; „Akt oświadczenia”, 27 V 1784, *ibidem*, k. 313–314 oraz BC 932, s. 693–696; „Pozew W. Wawrzeckiego”, 26 VI 1784,

Wątpliwe jest jednak, by ataki na Radę były zamiarem Zabieliów, ponieważ zasiadał w niej w tym czasie i starał się wpływać na jej decyzje Józef Kossakowski²⁶⁴. Przebywając w Warszawie, biskup rozmawiał ze Stanisławem Augustem i Ottonem Stackelbergiem na temat konfliktu o podkomorstwo kowieńskie. Starał się zdobyć poparcie w trwającym procesie²⁶⁵. Regaliści wspierani przez Chreptowicza nie pozostawali dłużni faksji zabieliowskiej, przekonując króla do swoich racji. Podkanclerzy wskazywał, że Wawrzecki, w przeciwieństwie do Zabieliów, dąży do zgody²⁶⁶. Pomimo tych starań władca miał podejrzliwy stosunek do nowo obranego podkomorzego kowieńskiego i nie wierzył w jego pokojowe intencje. Wynikało to zapewne z wpływów Józefa Kossakowskiego²⁶⁷.

Stanisław August starał się o uspokojenie sytuacji w Kowieńskim, by nie spowodowała zaburzeń na zbliżającym się sejmie. Chreptowicz radził, by król zlecił Kossakowskiemu starania o zakończenie sporu. Proponował także, by obie strony zrezygnowały z procesów. Biskup z kolei przekonywał władcę, że to przeciwnicy są winni przeciągania sporu, ale po namowach napisał z propozycją ugody do Szymona Zabieli. Ten oburzał się, że musi ratować swój honor, a nie ustępować przed prześladowcą, i zarzucał Kossakowskiemu egoizm. Zaslaniając się tymi pretensjami, biskup usuwał się od odpowiedzialności wobec króla i ambasadora rosyjskiego. Wpłynął natomiast na Stanisława Augusta, by, wbrew regalistom, nie sądzić tej sprawy na trybunale w Grodnie, ale odłożyć ją do sejmu²⁶⁸. Zabieliowie nie byli zatem

LVIA SA 13720, k. 353v, 358; „Akt obmowy”, 29 V 1784, LVIA SA 13803, k. 864–865; „Akt oświadczenia W. Wawrzeckiego”, 18 VI 1784, ibidem, k. 901–902; „Akt głosu produktowego”, 21 VI 1784, ibidem, k. 918–923, 931–932; „Akt kontrowersji”, 23 VI 1784, ibidem, k. 941–942; S. Zabieli do nn., 19 VII 1784, BC 698, s. 1603–1606; tenże do nn., 28 VI 1784, BC 932, s. 689–691; J. Wawrzecki do nn., 18 VI 1784, ibidem, s. 301–302; Proces Wawrzeckiego, 14, 18 VI 1784, ibidem, s. 303–311; „Ekscerpt z protokołu”, 29 V 1784, ibidem, s. 697–699; „Ekscerpt z regestrów taktowych”, 1784, BC 932, s. 701–709; J. Chreptowicz do Stanisława Augusta, 9 VII 1784, BC 724, s. 251–252. Przywoływano rezolucję Rady o wybieraniu na urzędy osób osiadłych w województwie, a niekoniecznie w powiecie, „Akt rezolucji Rady Nieustającej”, 23 I 1778, LVIA SA 13803, k. 899–900; *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 158.

²⁶⁴ A. Zahorski, *Kossakowski Józef Kazimierz*, PSB, t. 14, s. 269.

²⁶⁵ J. Kossakowski do nn., 27 VI [1784], LNBW F99–192, k. 273–274.

²⁶⁶ J. Chreptowicz do Stanisława Augusta, 9, 14, 19 VII 1784, BC 724, s. 251–256, 275–276.

²⁶⁷ Stanisław August do J. Chreptowicza 10, 21 VII 1784, BC 724, s. 258, 263; J. Kossakowski do [Zabieli], 21 VII [1784], LNBW F99–192, k. 293.

²⁶⁸ Stanisław August do J. Chreptowicza, 23 VI, 4, 10, 14, 19, 24 VII 1784, BC 724, s. 232, 243–247, 257–258, 261, 280, 283–284; J. Chreptowicz do Stanisława Augusta, 5, 9 VII 1784, ibidem, s. 240, 252–253; S. Zabieli do nn., 19 VII 1784, BC 698, s. 1603–1606; tenże

skłonni poświęcić własnego interesu na polecenie królewskie. Kossakowski natomiast starał się zachować przychylność Stanisława Augusta, zrzucając odpowiedzialność na Szymona Zabiellę. Rola polityczna tego ostatniego i tak stawała się coraz mniejsza, gdyż w następnych latach przywódcą faksji był Ignacy Zabiello, a Kossakowski pełnił rolę „szarej eminencji”.

Król porozumiewał się z Józefem Kossakowskim w kwestii zbliżających się sejmików poselskich. By zapobiec ponownym problemom w Kownie, Stanisław August za radą biskupa, a wbrew wcześniejszym planom dworu, sprzeciwiał się kandydaturze Wawrzeckiego. Również Chreptowicz był gotów ustąpić w tej kwestii. Miał on wraz z Kossakowskim ułożyć planę na sejmiki litewskie. Biskup zgodził się na podział mandatów kowieńskich między obydwu stronnictwa, ale podkanclerzy obawiał się, że nie dotrzyma on tej umowy. Faksja zabiellowska zaakceptowała kandydata regalistów, Jana Mejera, którego Kossakowski uznał za korzystniejszego niż proponowani także Middleton, Pac i Prozor. Mejer miał się porozumiewać z Zabiellami co do sejmiku. Drugim posłem miał zostać wicekomendant Szymon Zabiello. Wawrzecki zaś zgodził się zrezygnować ze starań o poselstwo, żądał jedynie, by na sejmiku był uznawany za podkomorzego²⁶⁹.

Zgodnie z ustaleniami posłami kowieńskimi zostali Mejer i Zabiello. Na tym sejmiku marszałek kowieński zobowiązał się sejmikować odtąd na zamku, co było pewnym ustępstwem na rzecz regalistów. Antoni Kossakowski tłumaczył się najwyraźniej słabo zorientowanemu w sytuacji Karolowi Stanisławowi Radziwiłłowi z faktu, że Wawrzecki nie został posłem. Według relacji Ignacego Zabielly i Antoniego Kossakowskiego w instrukcji zamieszczono punkty, o które prosił Radziwiłł²⁷⁰. W efekcie w instrukcji znalazł się punkt żądający zwrotu przez państwo długu księcia, a może też z życzeń radziwiłłowskich wynikała wzmianka o uprawnieniach wojewody wileńskiego.

do Stanisława Augusta, 30 VII 1784, ibidem, s. 1607–1609 oraz LNBW F99–192, k. 162–163; J. Kossakowski do [Zabielly], 14 VII 1784, LNBW F99–192, k. 106–107; M. Przywecka-Samecka, *op. cit.*, s. 21. Odsuwanie rozsądzenia sprawy utrudniało Wawrzeckiemu spełnienie obowiązków wynikających z podkomorstwa.

²⁶⁹ Stanisław August do J. Chreptowicza, 4, 14, 19 VII 1784, BC 724, s. 247–248, 261, 279–280; J. Chreptowicz do Stanisława Augusta, 9, 14, 19 VII, 3 VIII 1784, ibidem, s. 253–255, 275–276, 393; S. Zabiello do Stanisława Augusta, 30 VII 1784, BC 698, s. 1607–1608; J. Kossakowski do [Zabielly], 14, 21 VII 1784, LNBW F99–192, k. 107, 293–294; *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 163; J. Szczepaniec, *Mejerowie z Wolda w Wielkim Księstwie Litewskim w XVII i XVIII wieku*, „Ze Skarbca Kultury” 1979, 32, s. 32–33; M. Przywecka-Samecka, *op. cit.*, s. 21.

²⁷⁰ I. Zabiello do [K. S. Radziwiłła], 16 VIII 1784, AR V 18203, s. 11; A. Kossakowski do tegoż, 18 VIII 1784, AR V 7454, s. 4–5; A. Prozor do Stanisława Augusta, 16 XII 1785, BC 698, s. 371–372; S. Zabiello do Stanisława Augusta, 17 VIII 1784, ibidem, s. 1611; „Kredens na poselstwo”, 14 VIII 1784, LVIA SA 13720, k. 470.

Najbardziej znaczącym punktem była chyba jednak rekomendacja zwalczanego przez opozycję szefa Kancelarii Wojskowej, Jana Baptysty Komarzewskiego. Przypominano również dyplomatów Franciszka Bukatego i Augustyna Debolego. Poza tym w instrukcji znalazły się jedynie punkty dotyczące przywilejów pijarów i zaledwie trzy sprawy osób prywatnych. Miała ona zatem charakter regalistyczny, a w porównaniu z poprzednimi instrukcjami zawierała mało interesów partykularnych. Co istotne, wśród podpisujących instrukcję znalazł się tylko jeden z Zabiellów, mianowicie Ignacy, który chyba zresztą był najbliższy partii dworskiej. Poza tym odnaleźć można podpisy Tomasza Wawrzeckiego, Michała Paca oraz innych regalistów. Tymczasem punkty na poprzednie sejmy przygotowywali przede wszystkim przedstawiciele faksji zabiellowskiej. Nasuwa to wniosek o nasileniu wpływu dworu na wydarzenia kowieńskie, a może też o większej świadomości politycznej tamtejszych regalistów niż Zabiellów. Wynikałoby z tego, że różnice między rywalizującymi w powiecie kowieńskim faksjami miały również charakter ideowy²⁷¹. Przejawem republikańskich poglądów zabiellowskich mogła być także wypowiedź Szymona Zabielly na sejmie na temat odpowiedzialności instytucji rządzących wobec sejmujących: „magistratury nam się sprawują, my samemu Bogu”²⁷².

Faksja zabiellowska tradycyjnie interesowała się sejmikami innych powiatów. Jerzy Zabiello starał się o poselstwo ze Żmudzi, w związku z czym Józef Zabiello wstawiał się za nim u dworu. Antoni Dziekoński poświadczył królowi, że Jerzy „ma być dobre i spokojne subiectum”, a Stanisław August zdecydował, że zostanie on posłem, jeśli któryś z obecnych kandydatów zrezygnuje. Ostatecznie Jerzemu udało się uzyskać poselstwo, a Józef Kossakowski wykorzystywał jego wpływ na treść instrukcji żmudzkiej²⁷³. Pojawiły się poza tym pogłoski, że wicekomendant Szymon Zabiello stara się o poselstwo smoleńskie. Józef Kossakowski zniechęcał króla do kandydatury Zienkiewicza, który miał być rywalem Zabielly na sejmiku

²⁷¹ „Instrukcja od powiatu”, 16 VIII 1784, LVIA SA 13720, k. 468–469v; A. Zahorski, *Komarzewski Jan Baptysta*, PSB, t. 13, s. 381.

²⁷² Na sejmie 1784 r. z opóźnieniem głosował na komisarzy skarbowych ze względu na chorobę, *Diariusz sejmu wolnego ordynaryjnego grodzieńskiego sześciomiesięcznego roku pańskiego 1784 dnia 4 miesiąca października odprawującego się*, Warszawa 1785, s. 49, 51; A. Grzeskowiak-Krwawicz, *Political and social literature during the four year diet*, w: *Constitution and Reform in Eighteenth-Century Poland*, wyd. S. Fiszman, Indiana 1997, s. 198.

²⁷³ Według Kossakowskiego król skreślił z listy kandydatów Laudańskiego, a wpisał Zabiellę, J. Kossakowski do [Zabielly], 12 VI, 24 VII [1784], LNBW F99–192, k. 266, 300; Stanisław August do J. Chreptowicza, 12 VI 1784, BC 724, s. 213; „Aktykacja kredensu”, 18 VIII 1784, LVIA SA 14568, k. 605–606; „Aktykacja instrukcji”, 18 VIII 1784, ibidem, k. 601 oraz LMAB F198–18; *Diariusz sejmu... 1784*, s. 20.

smoleńskim²⁷⁴. Marszałek kowieński otrzymywał poza tym informacje o sejmiku wileńskim i trockim²⁷⁵.

Kompromis na sejmiku poselskim 1784 r. nie zakończył konfliktu między fakcją zabiellowską a stronnictwem dworskim, zaostrzonego po elekcji podkomorzego. Zabiellowie nie pogodzili się z oddaniem tego urzędu Wawrzeckiemu i przypuścili kolejny atak w związku z sejmikami deputacjami 1785 r. Józef Kossakowski zachęcał krewnych do zbierania partii na te sejmiki, podkreślał zwłaszcza znaczenie utrzymania powagi marszałka, a więc przewagi Zabiellów. Mimo obietnic z poprzedniego sejmiku, biskup żądał obradowania w kościele nawet kosztem jedności sejmiku. Ignorował zatem polecenia Stanisława Augusta, domagającego się spokojnego przebiegu obrad, a z drugiej strony namawiał króla do ustalenia ich miejsca. Według Kossakowskiego przeciwnicy bezprawnie przygotowali szopę sejmikową na zamku, a biskup wileński udzielił im poparcia zbrojnego. Kossakowski nie ograniczył się do rad, ale wbrew prawu przybył w okolicę Kowna, by osobiście nadzorować wydarzenia. Dla obywateli kowieńskich zjazd ten był istotny głównie ze względu na przeprowadzone na nim elekcje urzędników, zwłaszcza sędziego ziemskiego. Do biskupa dotarły nawet pogłoski o ambicjach któregoś z Prozorów dotyczących starostwa kowieńskiego²⁷⁶.

Przywódcy faksji zrealizowali polecenia Kossakowskiego i doszło do rozdzielenia sejmiku pod pretekstem właściwego miejsca obrad. Według regalistów Zabiellowie i Kossakowscy sprowadzili na ten sejmik szlachtę z innych powiatów oraz uzbrojonych chłopów i sługi, by dokonać napaści na przeciwników. Głównym ich celem miało być uniemożliwienie obradowania na zamku: „dnia 6 na 7 februarui w nocy, J.P. Michał pułkownik wojsk francuskich i Jerzy szambelan J.K.M. Zabiellowie osobami swojemi oraz przybrawszy sobie J.P. Piskorskiego, Stańczyka, Szymańskiego z tumultem ludzi loźnych, zbrojnych strzelców i poddanych swoich w siekiery opatrzonych, na zamek J.K.M., miejsce zwykle sejmikowania prawem narodowym i dekretami trybunalskimi przeznaczone, napadłszy, wybudowaną tam sejmikową izbę z umowy powszechnej powiatu w r. 1784 na ostatnich sejmikach poselskich uczynionej, a zaś z rekwizycji szczególnej J.W. mar-

²⁷⁴ Kossakowski, proponując kandydaturę Szymona, usuwał zastrzeżenia, które miał wywołać jego konflikt z Medekszą, J. Kossakowski do [Zabiell], 14 VII 1784, LNBW F99–192, k. 107v; Stanisław August do J. Chreptowicza, 14 VII 1784, BC 724, s. 261–262.

²⁷⁵ W. Gintowt do I. Zabiell, 19 VIII 1784, LNBW F94–2022, k. 7.

²⁷⁶ Kossakowski nie powinien znajdować się na sejmikach jako konsyliarz Rady Nieustającej, J. Kossakowski do [Zabiell], 11 I 1785, LNBW F99–192, k. 108–109; *Ekscerpt z protokołu potocznego grodzkiego powiatu kowieńskiego w roku 1785 miesiąca Februarui 9 dnia zapisanego manifestu eorundem pod pieczęcią grodzką kowieńską jest wydany*, [Kowno 1785]; *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 175.

szalka kowieńskiego przy zaręczeniu w obecności całego powiatu danym niezawodnego w niej sejmikowania przez J.W. starostę kowieńskiego dla wygody publicznej wystawioną, zrujnowali, okna, stoły, ławki powycinali, porąbali i powyrzucali, dach ze wszystkim podcięli, a potem nazajutrz słomy nawieźć i zapalić kazali, który ogień mógłby zapewne być miastu niebezpieczny, gdyby wydarzona pod ten czas słota nie ratowała. Tandem dnia 7 praestinum w dzień na sejmiki deputackie prawem przeznaczony o godzinie 9 z rana, niesłyszany i dotąd jeszcze ze szczęśliwego nam panowania nie praktykowanym obyczajem, strzelcy, ułani, i dalsi ludzie lożni w karabiny, pistolety i dalszy oręż uzbrojeni do sta osób przed kancelarią grodzka powiatu kowieńskiego, w której J.W.P. starosta kowieński, W. podkomorzy kowieński mając stancję, wszyscy niemal urzędnicy i cała nobilitas do nich dla wychodzenia już na sejmiki zebrana była, we dwa gildy sposobem żołnierskim uszykowali się, a na czele onych ciż J.W.W.J.P. pułkownik i szambelan Zabiełłowie różne wexy na urzędników i obywatelów kładąc, do boju i bitwy z sobą wywoływali, potem spomiędzy siebie do całego pomienionego urzędników i obywatelów w kancelarii zgromadzenia, J.P. Skorulskiego, Wyżewskiego i Kossakowskiego po trzykrotnie przysyłali, pierwszych dwóch z oświadczeniem, iż nikogo do sejmikowania na zamek nie puszcza i W.J.P. Wawrzeckiego za podkomorzego nie uznają. Ostatni zaś od samego J.W.J.P. marszałka użyty oświadczył, iż J.P. marszałek chce sejmikować w kościele, nie na zamku i że iścia na tenże zamek wszystkim bronić będzie, na co J.W. starosta odpowiedział, iż widząc przygotowanie nie do sejmiku, lecz do potyczki, i będąc z całym prawie powiatem w jednej kamienicy otoczony zbrojnemi ludźmi, nie chce dawać żadnych szczególnych rezolucji, że mógłby ten gwałt równym odeprzeć gwałtem, gdyby nie menażował niewinnych ludzi i życia samychże komenderujących, sejmikować będzie tam, gdzie będzie z prawa należało, po takiej ostatecznej odpowiedzi wnieśli Jchm. atakujący, że pójdziemy na zamek, a zatym komenderowali onych zbrojnych ludzi do zamku, który opanowawszy i ulice do niego wiodące osadziwszy, część zaś w bramie cmentarza bernardyńskiego postawiwszy, J.P. marszałek z przyjaciółmi swymi do kościoła księży bernardynów dla sejmikowania udał się. Widząc tedy my manifestujący takie we wszystkim bezprawia i gwałty, gdy do zamku bez bitwy i ataku przystąpić nie było można, na miejscu w tejże kancelarii grodzkiej sejmik deputacki W.J.P. Wawrzecki podkomorzy kowieński zagaił, na którym unaniami voce tegoż W.J.P. podkomorzego kowieńskiego i W.J.P. Zawiszę sędziego ziemskiego za deputatów obraliśmy”. Niedopuszczeni do zamku i atakowani przez uzbrojonych ludzi regaliści przeprowadzili w kancelarii nie tylko sejmik deputacki, ale też gospodarski i elekcyjny, na którym obrali Karola Mejera sędzią ziemskim. Poza tym wyznaczili Antoniego Prozora i Piotra

Zawieszę na posłów wysłanych z rekognicją dla mianowanego prymasem Michała Jerzego Poniatowskiego, który należał do przywódców partii dworskiej. Kredensy regalistów podpisało bardzo wiele osób, w tym kilkunastu urzędników kowieńskich²⁷⁷.

Relacja Józefa Kossakowskiego potwierdza zniszczenie szopy sejmikowej i niedopuszczanie regalistów na zamek, ale pomija oczywiście stosowanie przemocy, przekonując, że Wawrzecki i Pac sami się zamknęli w swojej stacji i rzucali niesłuszne oskarżenia²⁷⁸. Tymczasem na sejmiku obradującym w kościele bernardyńskim pod kierunkiem Ignacego Zabielly deputatami zostali Michał Meysztowicz oraz Jan Rafał Szymkowski. Sędzią ziemskim obrano Antoniego Blinstruba, natomiast trzymane przez niego dotąd miecznikostwo otrzymał także Michał Meysztowicz. Pod dokumentami z tego sejmiku znajdujemy podpisy tylko kilku niższych rangą urzędników oraz marszałka i chorążego, natomiast w sufragiach znajduje się około 850 podpisów, lecz niektóre z nich się powtarzają²⁷⁹. Fakcja zabiellowska po raz kolejny przypominała decyzję sejmikowania w kościele, gdzie sama obradowała²⁸⁰.

Stronnicy dworscy przygotowali cytowany wyżej manifest przeciw sejmikowi zabiellowskiemu, w którym oskarżali Zabiellów i Kossakowskich o utrzymywanie przemocą władzy w powiecie kowieńskim, zamachy na wolność i równość, groźby i napaści, ataki na urzędy i sądownictwo powiatowe oraz nielegalne przeprowadzenie sejmików, których przebieg relacjonowali. Powtarzali także zarzuty o nieuznawanie potwierdzonej przez króla elekcji Wawrzeckiego, przeciwko któremu skierowane były ataki Zabiellów. Manifestujący prosili króla o obronę przed przemocą, lecz niewątpliwie ich

²⁷⁷ *Ekscerpt z protokołu potocznego grodzkiego powiatu kowieńskiego w roku 1785*; „Kredens na deputactwo”, 7 II 1785, LVIA SA 13721, k. 79–83; „Kredens na deputactwo”, 7 II 1785, ibidem, k. 84–90; „Instrukcja od powiatu kowieńskiego”, 9 II 1785, ibidem, k. 93–99; „Akt delegacji”, 9 II 1785, ibidem, k. 95; „Akt kredensu”, 9 II 1785, ibidem, k. 100–106; „Obdukcja J.W. Paca”, 14 II 1785, ibidem, k. 132–132v; „Obdukcja ranionej szlachty”, 16 II 1785, ibidem, k. 156; *Deputaci*, s. 367; *Urządnicy*, t. 2, s. 421. M. J. Poniatowski dziękował za rekognicję od powiatu kowieńskiego, M. J. Poniatowski do [J. Prozora], 19 VIII 1783, BC 3181, s. 35. W konflikt z Zabiellami i Kossakowskimi popadł wtedy również Wincenty Mejer, J. Szczepaniec, *op. cit.*, s. 20.

²⁷⁸ *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 176.

²⁷⁹ I. Zabiello do Stanisława Augusta, 9 II 1785, BC 698, s. 1613–1615; „Akt kredensu”, 7 II 1785, LVIA SA 13804, k. 69–70; „Akt kredensu”, 9 II 1785, ibidem, k. 72; „Akt sufragii”, 9 II 1785, ibidem, k. 74–83; *Deputaci*, s. 367; *Urządnicy*, t. 2, s. 421. W spisie urzędników znajduje się błędna informacja, że sejmik zabiellowski odbył się na zamku. W tym czasie osobno wystąpiła prawdopodobnie fakcja kierowana przez Józefa Rodziewiczza, która nie przeprowadziła sejmiku ze względu na brak urzędników, J. Rodziewicz do K. S. Radziwiłła, 5 II 1785, AR V 13148, k. 5–7.

²⁸⁰ „Akt laudum”, 8 II 1785, LVIA SA 13804, k. 71.

celem było także uznanie obranych przez nich deputatów i urzędnika²⁸¹. Józef Prozor relacjonował Karolowi Stanisławowi Radziwiłłowi przebieg sejmików, prosząc go o poparcie dla regalistów na rugach trybunalskich²⁸². Stronnicy dworscy udali się w tej sprawie do Warszawy, gdzie przybyli także przedstawiciele faksji zabięłowskiej. W sprawie sejmików Józef Zabięło rozmawiał z królem, a jego brat Michał z ambasadorem. Biskup inflancki nie spodziewał się sukcesu regalistów, liczył, że w najgorszym wypadku unieważnione zostaną obydwie sejmiki. Ponownie oskarżał Joachima Chreptowicza o problemy faksji zabięłowskiej, natomiast niechęć Stanisława Augusta powodowana być miała postępowaniem Kossakowskiego na przeszłym sejmie. Biskup inflancki przedstawił królowi odpowiedź na manifest regalistów. Niezadowolony władcy z postępowania faksji zabięłowskiej łagodzić mieli poza tym Kazimierz Poniatowski oraz hetman Ludwik Tyszkiewicz. Wszystkie te starania nie zdały się na wiele, ponieważ decyzję odłożono do rugów trybunalskich²⁸³.

Zabięłowie przygotowali wyjaśnienie sprawy sejmików deputackich kowieńskich, która miała być rozsądzona na rugach. W tekście tym przedstawiano, że nie wystąpiły żadne ograniczenia zabraniające kandydatom zabięłowskim objąć deputacji, więc sprawy rozdwojonych sejmików nie powinien sądzić trybunał, lecz sądy pierwszej instancji. Sejmik przeciwników określony został jako prywatna schadzka, zebrana pod niższym, nielegalnie obranym urzędnikiem (Wawrzeckim) i w nieodpowiednim miejscu. Uznanie tego za legalne mogłoby w przyszłości doprowadzić do sejmikowania w prywatnych domach. Poza tym za takie postępowanie przewidziana była kara zapobiegająca rozdwojaniu sejmików. Tymczasem faksja zabięłowska zebrała się w kościele, który znajdował się na zamku i nieraz już był miejscem sejmików. Wymieniano różne niedogodności, a nawet zagrożenia związane z postawieniem szopy sejmikowej. Odpowiadano wreszcie na zarzut przemocy, wskazując, że obie strony były uzbrojone, a stronnicy zabięłowscy mieli co prawda więcej broni, ale tylko dla własnej obrony. Nie zapomniano o tradycyjnym argumentcie, wskazując, że na sejmiku zabięłowskim miało się znajdować więcej szlachty niż na regalistycznym, a pod dokumentami z tego drugiego znajdują się sfalszowane podpisy, na przykład nieżyjącego już ojca Jana Rafała Szymkowskiego²⁸⁴. Te oskarżenia poparte zostały przez zaświadczenia Józefa Kontowtta, Wincentego Ibiańskiego

²⁸¹ *Ekscerpt z protokołu potocznego grodzkiego powiatu kowieńskiego w roku 1785.*

²⁸² J. Prozor do [K. S. Radziwiłła], 20 IV 1785, AR V 12433/2, s. 123–125. Co ciekawe, Mikołaj Prozor odmawiał zrzeczenia się sęstwa ziemskiego na rzecz Mejera, M. Prozor do Stanisława Augusta, 25 V 1785, BC 698, s. 351–352.

²⁸³ *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego*, s. 177.

²⁸⁴ „Wykład sprawy”, 1785, LMAB, F40–690, s. 22–25.

i innych przedstawicielei drobnej szlachty dotyczące podpisów bezprawnie umieszczonych pod aktami sejmiku zebranego w kancelarii²⁸⁵.

Ostatecznie za legalnie obranych uznano jednak deputatów regalistycznych. Argumentowano tę decyzję, powołując się na dekrety trybunałskie z 1779 i 1780 r., które uznały deputatów wybranych na zamku, mimo że konkurencyjnym obradom przewodził marszałek. Obrady w kancelarii były usprawiedliwione uniemożliwieniem przeprowadzenia sejmiku na zamku. Fakcja zabiellowska nielegalnie obrała Szymkowskiego, który trzy lata wcześniej był deputatem. Dodawano, że więcej szlachty i urzędników podpisało kredensy kandydatów regalistycznych, a zawierające liczne podpisy suffragia dla Blinstruba odrzucano ze względu na brak daty²⁸⁶.

Wydaje się, że Zabiellowie bardziej przejmowali się uznaniem elekcji sędziego ziemskiego, niż deputatów. Kiedy wkrótce po sejmiku Ignacy Zabiello pisał do Stanisława Augusta, prosił go o potwierdzenie elekcji Blinstruba i Meysztowicza, nie wspominając o deputatach. Mogło to też wynikać z faktu, że król mógł decydować o przywilejach dla urzędników, podczas gdy deputatów potwierdzano na rugach. Marszałek kowieński liczył, że potwierdzenie przeprowadzonych na sejmiku zabiellowskim elekcji urzędników będzie obiecaną rekompensatą za oddanie podkomorstwa regalistom²⁸⁷. Również Józef Kossakowski rozmawiał w tej sprawie z Ottonem Stackelbergiem, zwalczając wysiłki Chreptowicza, który miał podstępnie doprowadzić do wydania przywileju²⁸⁸. W tej kwestii Zabiellowie również ponieśli porażkę, ponieważ przygotowano przywilej dla wybranego przez regalistów Karola Mejera. Zwolnione przez niego podstolstwo stronnicy dworscy przeznaczali Adamowi Meysztowiczowi, ale król oddał je stronnikowi Zabiellów, Janowi Rafałowi Szymkowskiemu. Opóźnienie wydania przywileju Mejerowi na sęstwo miało umożliwić faksji zabiellowskiej z Józefem Kossakowskim na czele podejmowanie przeciwdziałań. Kiedy biskup dowiedział się o sukcesie regalistów, rozżośćił się w obecności króla i stwierdził, że „napędzić gwałtem chcą nas do partyi opozycji”²⁸⁹.

²⁸⁵ „Akt świadectwa Zabiellom służący”, 23 IV 1785, LVIA SA 13804, k. 213, 215; „Akt karty zaświadczającej”, 23 IV 1785, ibidem, k. 214.

²⁸⁶ „Decyzja w sprawie sejmiku kowieńskiego”, 4 V 1785, LMAB, F40–690, k. 20–21; *Deputaci*, s. 368. Prawo ograniczało częstotliwość bycia deputatem, wymagając czteroletniej przerwy przed sprawowaniem tej funkcji kolejny raz, A. Rachuba, *Wielkie Księstwo Litewskie*, s. 126–127; W. Kriegseisen, *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1991, s. 39.

²⁸⁷ I. Zabiello do Stanisława Augusta, 9 II 1785, BC 698, s. 1613–1615.

²⁸⁸ J. Kossakowski do [Zabielly], 2 VII [1785], LNBW F99–192, k. 282–283.

²⁸⁹ J. Prozor do Stanisława Augusta, 17 VI 1785, BC 698, s. 354–355; A. Prozor do tegoż, 12 VII 1785, ibidem, s. 359; Stanisław August do J. Prozora, 23 VI 1785, ibidem, s. 357;

Biskup inflancki nie ograniczał się do wpływania na Stanisława Augusta i Ottona Stackelberga i doradzania swym krewnym. Podejmował też konkretne działania jako członek Rady Nieustającej. W listopadzie 1785 r. Kossakowski wykorzystał swe przewodnictwo pod nieobecność króla w tym organie rządowym, by ułożyć wygodną dla swej rodziny odpowiedź na memoriał podany przez Ignacego Zabiellę. Rezolucja Rady wskazywała kościół jako właściwe miejsce sejmików, a w odpowiedzi Wawrzeckiemu podważała jego uprawnienia do egzekwowania dekretów trybunalskich. Stronnicy dworscy zwrócili się do króla ze skargami na podważające autorytet Rady działania biskupa i wyjaśniali niesprawiedliwość przyjętej rezolucji²⁹⁰. Jednakże Stanisław August uznał decyzję Rady za słuszną i zachęcał regalistów do porzucenia fałszywej dumy w imię zgody w powiecie, obiecując, że Wawrzecki nie straci raz uzyskanego urzędu. Król proponował, by sejmiki kowieńskie, podobnie jak we wcześniejszych latach, opierały się na umowie zawartej przed obradami lub na głosowaniu²⁹¹.

Naciski Stanisława Augusta na przywrócenie zgody w powiecie kowieńskim i zaprzestania podwójnych obrad wiązały się z nadchodzącymi sejmikami gromnicznymi 1786 r.²⁹² Władca zdawał sobie sprawę, że mimo jego starań konflikt o podkomorstwo wciąż trwa, więc zachęcał strony do porozumienia. Zgodnie z królewskim życzeniem w styczniu 1786 r. Antoni Prozor zorganizował zjazd przedsejmikowy. Ignacy Zabiello odmówił przybycia pod pretekstem wyjazdu, co spowodowało kolejne skargi na zawziętość familii zabiellińskiej²⁹³. Marszałek kowieński usprawiedliwiał się królowi: „J.P. Antoni Prozor młody kawaler jakby umocowany listem W.K.M.P.M.M. mnie i urzędników konwokuje na jakieś nieznanome układy. Udaję się do W.K.M.P.M.M. o dobrotliwe wyraźne woli jego przeznaczenie i jeśli by kosztowna dotąd moja posługa w powiecie jako pierwszego urzędnika, która w liczbie jakichkolwiek zasług rozumiałem bywać policzoną, nie ma być zdatną, usunąć się od niej cale na rozkaz W.K.M.P.M.M. jestem

Pamiętniki Józefa Kossakowskiego, s. 181; *Urzędnicy*, t. 2, s. 385, 413. Być może rekompensatą dla Blinstruba było otrzymane jeszcze w 1785 r. łowiectwo kowieńskie, ibidem, s. 379.

²⁹⁰ A. Prozor do Stanisława Augusta, 16 XII 1785, BC 698, s. 371–372; T. Wawrzecki do Stanisława Augusta, 22 XI 1785, ibidem, s. 1413–1414; J. Kossakowski do [Zabielly], 16 XI 1785, LNBW F99–192, k. 112–112v; „Ekstrakt rezolucji Naj. Pana”, AGAD, Archiwum Komiewskich, 79/104, s. 29–30.

²⁹¹ Stanisław August do A. Prozora, 28 XII, BC 698, s. 373–374 oraz BC 3181, s. 9; tenże do T. Wawrzeckiego, 7 XII 1785, BC 698, s. 1415 oraz BC 3181, s. 11; tenże do I. Zabielly, 14 I 1786, BC 698, s. 1621.

²⁹² Stanisław August do A. Prozora, 14 I 1786, BC 698, s. 379 oraz BC 3181, s. 14.

²⁹³ I. Zabiello do A. Prozora, 3 I 1786, BC 698, s. 375; A. Prozor do Stanisława Augusta, 10 I 1786, ibidem, s. 377–378; tenże do I. Zabielly, 3 I 1768, ibidem, s. 1617.

gotów”²⁹⁴. W odpowiedzi król oczywiście pochwalił inicjatywę Prozora i prosił, by Zabiellowie zaprzestali ataków na Wawrzeckiego oraz zachęcał ich do porozumienia bezpośrednio przed sejmikiem²⁹⁵.

Zabiellowie, zapewne nie chcąc być gorsi od konkurencyjnego stronnictwa, starali się spełnić wolę króla, proponując Prozorom i Wawrzeckiemu rozmowy przed rozpoczęciem obrad²⁹⁶. Ignacy Zabiello relacjonował, że przeciwnicy nie spotkali się z nim, a wobec pełniącego rolę pośrednika Michała Zaleskiego wykazywali upór, który wynikać miał z przyzwyczajenia do rozdawiania sejmików. Udało się wreszcie ustalić kandydatów na deputatów, mianowicie Michała Kozakowskiego i Jana Rafała Szymkowskiego. Było to zgodne z radą Joachima Chreptowicza, by rozdzielić mandaty deputackie między obydwie obozy. Pretekstem do konfliktu okazało się jednak miejsce obrad²⁹⁷. Zgadza się to z zaleceniami Józefa Kossakowskiego, który akceptował Kozakowskiego oraz Szymkowskiego i zalecał krewnym ułożyć się w kwestii deputatów. Nie zgadzał się jednak na ustępstwa co do miejsca sejmików²⁹⁸. Dodatkową komplikacją okazał się fakt, że biskup Massalski nakazał zamknąć kościoły na czas sejmików, by uniknąć profanacji i zniszczeń²⁹⁹. Niewykluczone, że na decyzję duszpasterza wpłynęła jego rywalizacja z Kossakowskim. Stanisław August podobno skomentował jego postępowanie słowami: „żeby go diabli wzięli, zawsze on jakieś zamieszanie uczyni”³⁰⁰. Wynika z tego, że nie przyniosły rezultatu podjęte pod koniec 1785 r. starania Szymona Zabielly o porozumienie z Massalskim³⁰¹.

Zamknięcie kościoła nie przekonało jednak Zabiellów do obradowania na zamku, a marszałek kowieński zaproponował trzecie, neutralne miejsce. Według jego relacji przeciwnicy początkowo zgadzali się na takie rozwiązanie, lecz gdy okazało się, że miejscem tym miał być cmentarz, odmówili. Zapewne uznali, że obrady pod forsowanym przez Zabiellów kościołem nie są kompromisem. W rezultacie doszło do kolejnego rozdzielenia sejmiku. Na cmentarzu fakcja zabiellowska wybrała Jana Rafała

²⁹⁴ I. Zabiello do Stanisława Augusta, 6 I 1786, BC 698, s. 1619.

²⁹⁵ Stanisław August do I. Zabielly, 14 I 1786, BC 698, s. 1621.

²⁹⁶ Zakulisowe rokowania często były przywoływane jako dowód na to, że strony wyczerpały wszystkie możliwości porozumienia i z konieczności podjęły radykalne środki, W. Kriegseisen, *Sejmiki*, s. 217.

²⁹⁷ J. Chreptowicz do Stanisława Augusta, 14 I 1786, BC 920, s. 209; I. Zabiello do nn., 6 II 1786, BC 932, s. 711–712.

²⁹⁸ J. Kossakowski do [Zabielly], 31 XII 1785, 7, 18 I 1786, LNBW F99–192, k. 116–118v, 201.

²⁹⁹ Inhibicja biskupa wileńskiego, BC 932, s. 713–714.

³⁰⁰ J. Kossakowski do [Zabielly], 11 I 1786, LNBW F99–192, k. 213v.

³⁰¹ J. Kossakowski do [Zabielly], 10 XII 1785, LNBW F99–192, k. 115.

Szymkowskiego i Michała Meysztowicza, natomiast na zamku pod dyktando Tomasza Wawrzeckiego deputatami zostali Michał Kozakowski i Szymon Wiszniewski. Pod ich kredensem podpisała się liczna szlachta oraz urzędnicy. Na zakończenie swej relacji Ignacy Zabięło zarzucał przeciwnikom, że skarżą się na przemoc, a sami mieli zbrojnych i cztery armaty³⁰².

Na rugach trybunalskich miano zdecydować, którzy z deputatów zostali obrani legalnie. Józef Prozor szukał poparcia Radziwiłłów dla stronników dworskich, zarzucając Ignacemu Zabięle, że przeprowadził obrady w nieodpowiednim miejscu, przy niewystarczającej liczbie urzędników i zaniedbał zorganizowanie sejmiku gospodarczego³⁰³. Niemniej Stanisława Augusta doszły wieści, że deputaci zabięłowski zostali obrani w sposób zgodny z prawem, więc prosił, by regaliści ustąpili. Król starał się poprzez Stanisława Poniatowskiego i Joachima Chreptowicza doprowadzić do ugody między stronami³⁰⁴. Ten ostatni uznał jednak, że porozumienie uniemożliwiła zaciętość przeciwników. Na reasumpcję Trybunału miał według podkancelerzego przybyć tylko jeden z deputatów zabięłowskich, co przyczyniło się do sukcesu regalistów. Mimo to fakcja zabięłowska podczas rugów walczyła o uznanie swoich deputatów, powołując się na rezolucję Rady Nieustającej, oświadczenia marszałka kowieńskiego dotyczące miejsca sejmików i prezydencję marszałka. Żądali ukarania przeciwników, którzy z kolei przypominali Statut Litewski i wcześniejsze dekrety trybunalskie. Do argumentów regalistycznych należała tradycyjnie większa liczebność szlachty i urzędników oraz stosowanie przemocy przez przeciwników. Wyjaśniali poza tym, że dyktando pod nieobecność marszałka na sejmiku regalistycznym sprawował najwyższy urzędnik. Sprawa rozdwojonych sejmików miała być ostatecznie rozstrzygnięta w sądzie³⁰⁵.

Sejmiki deputackie 1786 r. nie tylko w powiecie kowieńskim miały gwałtowny charakter. Wynikało to z faktu, że były one próbą sił przed zbliżającymi się sejmikami poselskimi. Przebieg obrad pogłębił obawy Stanisława Augusta, wynikające z osłabienia partii dworskiej, która w tym czasie utraciła poparcie rosyjskie. Opozycja dostrzegła koniunkturę, mobilizując siły do walki pod pretekstem tak zwanej afery Dogrumowej. Inicjatorka tej awantury, Maria Teresa Dogrumowa, próbowała przekonać króla o przygotowywanym przez Adama Kazimierza Czartoryskiego spisku na jego

³⁰² I. Zabięło do nn., 6 II 1786, BC 932, s. 711–712; „Akt kredensu”, 7 II 1786, LVIA SA 13722, k. 130–153v; Ekscerpt decyzji Trybunału, 15 VII 1786, LVIA SA 13804, k. 1031–1034; „Kredens posłom kowieńskim”, 21 VIII 1786, LNBW F94–30.

³⁰³ J. Prozor do [Radziwiłła], 26 II 1786, AR V 12433/2, s. 128–132.

³⁰⁴ Stanisław August do S. Poniatowskiego, 26 IV 1786, BC 735, s. 601–602.

³⁰⁵ J. Chreptowicz do Stanisława Augusta, 5 V 1786, BC 724, s. 363–364; Ekscerpt decyzji Trybunału, 15 VII 1786, LVIA SA 13804, s. 1031–1034; *Deputaci*, s. 371–372.

życie, a gdy nie znalazła u niego wiary, udała się do Czartoryskiego, rzucając analogiczne oskarżenia na królewskich współpracowników. Sprawa trafiła do sądu, a obydwie zaangażowane strony szukały poparcia za granicą. Wreszcie zapadł wyrok uniewinniający domniemanych trucicieli, a skazujący Dogrumową. W jego tekście znalazło się nazwisko jednego z przywódców opozycyjnych, Franciszka Ksawerego Branickiego. Wzmianka ta, faktycznie bez znaczenia, dla opozycji stała się pretekstem do rozpalenia dalszych konfliktów, które sięgały sejmu 1786 r. Wobec mobilizacji opozycji również dwór przygotowywał się do kampanii sejmikowej. Na Litwie zajmowali się nią Joachim Chreptowicz, Karol Stanisław Radziwiłł, Stanisław Kossakowski oraz Józef Kossakowski³⁰⁶.

Chreptowicz tradycyjnie dążył do podziału mandatów w Kownie między obydwie obozy i proponował, by posłami zostali jeden z synów Józefa Prozora oraz któryś z Zabiellów³⁰⁷. Ignacy Zabiello miał jednak inne plany, gdyż proponował kandydaturę wicekomendanta Szymona Zabielly i Józefa Medekszy, zaznaczał jednak, że gotów jest ustąpić wobec większości. Marszałek kowieński przypominał też o utrzymaniu miejsca obrad zgodnego z rezolucją Rady Nieustającej. Stronnictwo żądało Zabielly miały wynikać z pokrzywdzenia jego rodziny na kilku ostatnich sejmikach. Oburzony domagającym się jedności na sejmikach listem podkanclerzego, oskarżał przeciwników o rozdwarzanie sejmików i przewidywał, że podobny los spotka najbliższe zgromadzenie³⁰⁸.

Stanisław August mimo uporu Zabiellów naciskał na Chreptowicza, by doprowadził do zgody i spokojnego przebiegu sejmików w Kownie. Łowczy Józef Zabiello pokazał władcy listy swego kuzyna Ignacego, w wyniku czego król obwinił Wawrzeckiego o rozdwarzanie sejmików: „po tyłu ode mnie odebranych łaskach mógł i powinien być powolniejszym dla mnie stawić się na ostatnim sejmiku. Zlecam W.P. dać mu widzieć wyraźnie ode mnie, że jeżeli przed sejmikami blisko następującymi poselskimi nie zrobi się układ przyjacielski ode mnie żądany i jeżeli z jego strony znowu do tego będą przeszkody, niech będzie pewien, że wakanse kowieńskie pójdą odtąd wszystkie na przeciwną jemu stronę. Nie jest rzecz słuszna, żeby dla uporu jednego urzędnika powiatowego ja byłem nieustannie inkwietowany”. Król uległ zatem wpływowi Zabiellów, a pewnie i Kossakowskiego w kwestii

³⁰⁶ A. Danilczyk, *W kręgu afery Dogrumowej. Sejm 1786 r.*, Warszawa 2010, s. 37–39, 50, 67, 77, 81–82.

³⁰⁷ „Kopia rejestru posłów”, BC 729, s. 559–560.

³⁰⁸ I. Zabiello do [J. Zabielly], 17 VII 1786, BC 932, s. 715–716; J. Chreptowicz do I. Zabielly, 28 VI 1786, ibidem, s. 717; Kopia listu do podkanclerzego, [VII 1786], ibidem, s. 719–720.

Wawrzeckiego, mimo to chciał się porozumieć z podkanclerzym co do proponowanych przez nich posłów³⁰⁹. Chreptowicz proponował, by obok Zabieliły wybrać Prozora lub Mejera, przekonując, że wybór posłów z obydwu stronnictw zapobiegnie konfliktom. Obawiał się jednak, że marszałek uprze się przy kandydaturze Medekszy, narażając spokojny przebieg obrad. Podkanclerzy usiłował poza tym przekonać króla o posłuszeństwie i ustępliwości Wawrzeckiego, który gotów był w ogóle nie pojawić się na sejmiku³¹⁰.

Ostatecznie Chreptowicz musiał jednak zrezygnować ze swych planów i oddać sejmik Zabieliłom, by zapobiec jego rozdzieleniu³¹¹. Fakcja zabieliłowska, opanowawszy zgromadzenie, zgodnie z wcześniejszymi planami wybrała Szymona Zabieliłę i Józefa Medekszę. Ze względu na zamknięcie kościoła przez inhibicję biskupią sejmik kolejny raz odbył się na cmentarzu³¹². Zdaje się, że jego wynik satysfakcjonował Stanisława Augusta³¹³. Podobno jednak Wawrzecki i Michał Pac wnieśli manifest przeciw sejmikowi poselskiemu z powodu obradowania w niewłaściwym miejscu³¹⁴.

Fakcja zabieliłowska nie spełniła jednak królewskich oczekiwań, układając instrukcję na ten sejm. Było to poniekąd winą Joachima Chreptowicza, który zaniedbał poinformować liderów powiatowych o podkreślanej przez króla konieczności niezamieszczania w instrukcjach wzmianek o aferze Dogrumowej i usunięciu z dekretu nazwiska hetmana Branickiego. Intensywniejsze działania podjął natomiast przedstawiciel opozycji, Kazimierz Nestor Sapieha³¹⁵. Właśnie tym usprawiedliwiał Chreptowicz umieszczenie opozycyjnego punktu w instrukcji kowieńskiej: „Preny są o mil kilka od Kowna, może też takiego doniesienia W.K.M. potrzeba było do

³⁰⁹ Stanisław August do J. Chreptowicza, 22, 29 VII, 2, 5 VIII 1786, BC 724, s. 359–360, 366, 380, 381. Według A. Danilczyka Tomasz Wawrzecki starał się o poselstwo kowieńskie, A. Danilczyk, *op. cit.*, s. 109.

³¹⁰ J. Chreptowicz do Stanisława Augusta, 31 VII, 3, 14 VIII 1786, BC 724, s. 389, 393, 404. A. Danilczyk błędnie przypisuje Szymona Zabieliłę do obozu regalistów i sugeruje, że Chreptowicz popierał Józefa Medekszę, A. Danilczyk, *op. cit.*, s. 109.

³¹¹ J. Chreptowicz do Stanisława Augusta, 17 VIII 1786, BC 724, s. 407.

³¹² Z podpisów pod kredensem wynika, że w sejmiku nie uczestniczyli T. Wawrzecki, M. Pac i Prozorowie, ale obecny był J. Mejer, „Akt kredensu”, 21 VIII 1786, LVIA SA 13804, k. 1094–1100 oraz LNBW F94–30; Spis posłów, 1786, BC 724, s. 431; A. Danilczyk, *op. cit.*, s. 109.

³¹³ Stanisław August do J. Chreptowicza, 16, 19, 23 VIII 1786, BC 724, s. 447, 455, 457. Król i podkanclerzy starali się zapobiec staraniom o poselstwo wileńskie Ignacego Kossakowskiego, który ostatecznie nie został posłem, J. Chreptowicz do Stanisława Augusta, 8 VIII 1786, BC 724, s. 397; A. Danilczyk, *op. cit.*, s. 106–107.

³¹⁴ K. Domeyko do I. Zabieliły, 16 IX 1786, LNBW F94–2035.

³¹⁵ Stanisław August do S. Poniatowskiego, 26 IV 1786, BC 735, s. 601–602; A. Danilczyk, *op. cit.*, s. 118–119.

zasłonięcia albo swego błędu, albo dwoistej roboty”³¹⁶. Józef Kossakowski najpierw zaprzeczał umieszczeniu tego punktu w instrukcji, a następnie starał się ratować królewskie zaufanie, obiecując, że posłowie kowieńscy nie będą wspominać na sejmie tego punktu³¹⁷. Faktycznie jedyna znana wypowiedź posła kowieńskiego podczas sejmu, to wystąpienie Szymona Zabielly broniące odbywania sejmików kowieńskich w kościele³¹⁸, posłowie kowieńscy podali też „Projekt o miejscu sejmików”³¹⁹. Poza tym Józef Zabiello, będąc od czterech lat konsyliarzem Rady Nieustającej, relacjonował jej czynności i bronił tę, atakowaną przez opozycję, instytucję oraz Stanisława Augusta. Proponował przy tym, by sprecyzować uprawnienia Rady, ułatwiając jej pracę³²⁰.

Oprócz punktu dotyczącego Branickiego, instrukcja przypominała żądanie wypłacania pensji dla deputatów, umieszczenia marszałków litewskich w senacie, nienakładania nowych podatków. Poza tym domagała się zapobiegania stosowaniu przemocy przez poddanych wobec panów oraz zabezpieczenia własności dóbr zastawnych egzulantów. Punkty podpisali Ignacy Zabiello, Jan z Wolda Mejer, Tomasz Mineyko i Tomasz Illnicz, zapewne odpowiedzialni za ich ułożenie. Instrukcja ta, poza opisanym wyżej punktem w sprawie afery Dogrumowej, miała charakter raczej obojętny, gdyż nie umieszczano w niej kwestii charakterystycznych dla walczących stronnictw. Według Adama Danilczyka wynikało to ze skupienia się opozycji na sprawie Branickiego³²¹.

Sejmik 1786 r. był zatem zdecydowanym sukcesem faksji zabiellowskiej. Wydaje się, że mimo to stronnictwo dworskie w Kownie zdołało zachować swoje wpływy, ponieważ na sejmiku deputackim 1787 r. rozdzielono mandaty między obydwie obozy. Deputatami zostali wtedy Michał Montwiłł i Józef Kulwiec³²². Trzeba jednak uznać, że Zabiellowie pomyślnie przetrwali rywalizację z partią dworską. W czasach świetności Tyzenhauza musieli ustąpić pola i zgodzić się na kompromis, co wiązało się z kryzysem faksji po śmierci Antoniego Zabielly. Również w latach osiemdziesiątych spotykały ich

³¹⁶ J. Chreptowicz do Stanisława Augusta, 20 IX 1786, BC 724, s. 422.

³¹⁷ Stanisław August do J. Chreptowicza, 23 IX 1786, BC 724, s. 440–441.

³¹⁸ *Głos J.W.J.P. Szymona Zabielly vice brygadiera i pułkownika kawalerii narodowej W.X.L. roku 1786 w izbie poselskiej na wolnym sejmie miany*, [Warszawa 1786].

³¹⁹ R. Jurgaitis, *Vilniaus seimelio veikla 1717–1795 m.*, Kaunas 2007, s. 48.

³²⁰ *Mowa J.W. Zabielly łowczego wielkiego litewskiego zastępującego miejsce marszałka Rady Nieustającej miana na sejmie ordynaryjnym 1786 X 24*.

³²¹ Np. ataków na Radę Nieustającą czy obrony prerogatyw królewskich, „Akt instrukcji”, 21 VIII 1786, LVIA SA 13804, k. 1093–1093v; A. Danilczyk, *op. cit.*, s. 119–132; J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 r.*, w: *Studia historyczne*, s. 277–278.

³²² *Deputaci*, s. 376.

różnego rodzaju porażki. Walczyli mimo to o utrzymanie przewagi politycznej, poświęcając w tym celu jedność obrad. Szczególnie skutecznie działali podczas sejmików poselskich, które były dla nich istotniejsze od deputackich, co wynikało ze wzrostu roli sejmów w czasach Stanisława Augusta. Sukcesy sejmikowe Zabiełłów wynikały nie tylko z walki prowadzonej przez nich w Kownie, a przez Józefa Kossakowskiego w Warszawie. Duże znaczenie miała tu przychylność króla, który liczył na lojalną współpracę Zabiełłów, gdyż o względy stronników dworskich nie musiał zabiegać. Było to charakterystyczne dla jego polityki, w ramach której starał się o pozyskiwanie nowych stronników, nawet kosztem spistości partii³²³.

4.5. Zabiełłowie wobec przemian w ostatnich latach Rzeczypospolitej

W roku 1787 rozpoczął się przełomowy okres w dziejach Rzeczypospolitej. Impulsem do przemian był wybuch wojny rosyjsko-tureckiej, którą Stanisław August chciał wykorzystać do zawarcia przymierza z Rosją. Katarzyna II musiałaby się wtedy zgodzić na sejm skonfederowany, na którym głosowanie większością pozwalało podjąć poważniejsze decyzje. Król miał także nadzieję, że imperatorowa pozwoli na pewne reformy. Przymierze miałoby poza tym gwarantować integralność terytorialną państwa, co, po doświadczeniu pierwszego rozbioru, było sprawą kluczową. Rosja zaś mogła dzięki sojuszowi zyskać pewność, że wojna z Turcją nie spowoduje antyrosyjskiej rewolty w Rzeczypospolitej. Stanisław August i Katarzyna II spotkali się w maju 1787 r. w Kaniowie, lecz król uzyskał jedynie rosyjskie deklaracje zainteresowania przymierzem, a z czasem możliwości skonfederowania sejmu³²⁴.

Gorsze były efekty spotkania przedstawicieli opozycji z imperatorową rosyjską w Kijowie. Ze szczególną niechęcią zetknął się tam jeden z przywódców Familii, Ignacy Potocki, który w rezultacie zwrócił się ku Berlinowi. Pociągnął za sobą innych opozycjonistów, stając na czele proruskiego stronnictwa, które miało odegrać istotną rolę na zbliżającym się sejmie. Do rozpoczęcia obrad opozycjoniści nadal deklarowali postawy prorosyjskie, choć niechętnie zaangażowaniu w wojnę³²⁵. Zapewne ta prorosyjska orientacja

³²³ J. Michalski, *Sejmiki*, s. 227.

³²⁴ Z. Zielińska, *Stanisław August i Otto Stackelberg u progu wojny rosyjsko-tureckiej*, „Kwartalnik Historyczny” 107, 2000, 4, s. 3–10; eadem, *Listy Stanisława Augusta z podróży do Kaniowa (1787)*, „Kwartalnik Historyczny” 110, 2003, 4, s. 72, 80, 99.

³²⁵ K. M. Morawski, *Ignacy Potocki*, Kraków 1911, s. 63–67; E. Rostworowski, *Ostatni król*, s. 103–106; J. Michalski, *Opozycja magnacka i jej cele w początkach Sejmu Czteroletniego*,

ułatwiła zbliżenie do opozycji Karola Stanisława Radziwiłła³²⁶. Jego odsunięcie od dworu mogło się przyczynić do niedojścia sejmiku deputackiego kowieńskiego w 1788 r.³²⁷ Niewątpliwie zajęci przygotowaniami sejmowymi politycy przywiązywali mniejszą wagę do sejmików deputackich, co mogło sprzyjać wybuchowi rywalizacji działających w Kownie fakkji.

Zarówno dwór, jak i opozycja dużo większe znaczenie przywiązywały do sejmików poselskich, biorąc nawet pod uwagę zawiązanie konfederacji jeszcze przed wyborami posłów. Przeszkodziła temu Rosja, zgadzając się na zawiązanie konfederacji dopiero po sejmikach. Król rozpoczął zatem tradycyjną kampanię sejmikową, starając się przy tym o pozyskanie magnatów związanych z opozycją³²⁸. Przykładem współpracy z przeciwnikami partii dworskiej, a jednocześnie kontynuacją wcześniejszej polityki króla był przebieg sejmiku kowieńskiego. Podobnie jak w 1786 r. zdominowany on został przez fakkję zabiellowską, która doprowadziła do ustępstwa Wawrzeckiego, wnosząc do króla skargi przeciw niemu. Stanisław August popierał kandydatury Ignacego Zabielly i Antoniego Kossakowskiego, którzy w rezultacie zostali posłami. Król zapraszał ich obydwu, podobnie jak wielu innych posłów, by przybyli wcześniej do Warszawy, zapewne w celu uczestniczenia w naradach przedsejmowych. Być może Stanisław August miał zamiar przekonać ich do lojalności na sejmie³²⁹.

Treść instrukcji kowieńskiej wskazuje, że Zabiellowie ponownie zawiedli królewskie zaufanie. Autorzy punktów nie tylko bronili *liberum veto*, ale domagali się uporządkowania praw, a szczególnie porządku obrad sejmikowych i uprawnień magistratur, atakując pośrednio Radę Nieustającą. Podobnie jak obywatele innych powiatów żądali aukcji wojska, lecz zgadzali się na podatki tylko bez obciążania dóbr ziemskich i dopiero po zreformowaniu ustroju. Propozycje takie były także forowane przez opozycję podczas walki z systemem rządowym na samym sejmie. Autorzy instrukcji nie wspominali jednak dosłownie i nie żądali obalenia Rady Nieustającej oraz

w: *Studia historyczne*, s. 290–293; Z. Janeczek, *Polityczna rola marszałka litewskiego Ignacego Potockiego w okresie Sejmu Wielkiego*, Katowice 2005, s. 29–33.

³²⁶ J. Michalski, *Radziwiłł Karol Stanisław*, s. 259.

³²⁷ J. Rodziewicz do K. S. Radziwiłła, 14 VII 1788, AR V 13148, s. 8; *Deputaci*, s. 380.

³²⁸ J. Michalski, *Sejmiki*, s. 224–232.

³²⁹ Podobnie jak w 1786 r. w sejmiku nie uczestniczyli T. Wawrzecki, M. Pac i Prozorowie, „Kredens na poselstwo”, 18 VIII 1788, LVIA SA 13805, k. 1101–1104, 1108; I. Zabiello do K. S. Radziwiłła, 18 VIII 1788, AR V 18203, s. 13; B. Zaleski, *Korespondencja krajowa Stanisława Augusta z lat 1784 do 1792*, Poznań 1872, s. 103; M. Przywecka-Samecka, *op. cit.*, s. 22; J. Michalski, *Sejmiki*, s. 267; R. Šmigelskytė-Stukienė, *Kauno pavieta bajorija valstybės permainų laikotarpiu*, w: *Praeities pėdsakais. Skiriama profesoriaus Zigmano Kiaupos 65-mečiui*, red. E. Rimša, Vilnius 2007, s. 296.

Departamentu Wojskowego, co wskazuje, że nie chcieli otwarcie atakować Rosji. Instrukcja była bliższa opozycji, a podpisało ją kilku stronników zabiellońskich, lecz żaden z Zabiellów ani Kossakowskich³³⁰.

Zabiellowie wykorzystali także swoje dawne wpływy na Żmudzi, gdzie o poselstwo starał się łowczy Józef Zabiello. Na tym sejmiku starosta żmudzki Antoni Giełgud przeprowadził wybór swoich sześciu kandydatów, wśród których najwięcej głosów otrzymał Zabiello. Przeciwno poczynaniom starosty zaprotestował podkomorzy żmudzki Jakub Nagurski, który twierdził, że jego kandydaci mieli większe poparcie, lecz głosowanie nie było uczciwe. Ostatecznie kandydaci Giełguda zostali posłami i uzyskali akceptację dworu, choć król spodziewał się wpływu Józefa Kossakowskiego na Zabiellę³³¹. Instrukcja dla posłów żmudzkich miała charakter raczej regalistyczny, domagając się na przykład aukcji wojska w porozumieniu z królem, choć z drugiej strony sprzeciwiano się ograniczającym wpływy magnackie pensjom płaconym przez skarb³³².

Brak wiadomości o ingerowaniu Zabiellów w sejmik inflancki we wcześniejszych latach. Kandydatura Michała Zabielly na posła inflanckiego wynikała zatem nie tyle z działalności faksji, ile z jego osobistych kontaktów. Związany z Familiją „Francuz” wiele podróżował, między innymi uczestniczył w 1784 r. w ekspedycji księcia Karola Nassau-Siegen, który w latach poprzedzających Sejm Czteroletni znajdował się w łaskach eksfaworyta Katarzyny II, Grigorija Potiomkina. Być może za pośrednictwem Nassaua Michał Zabiello nawiązał kontakty z Potiomkinem, niewykluczone, że uczestniczył w spotkaniu obydwu książąt na początku 1787 r.³³³ Tak czy inaczej przed sejmem 1788 r. Zabiello, według Jakuba Kossakowskiego, stał się bliskim przyjacielem i doradcą Potiomkina³³⁴. W opinii tej jest zapewne

³³⁰ Wspominali poza tym o realizacji prawa o sejmikach gospodarskich, uporządkowaniu Metryki Litewskiej i procesie Antoniego Oskierki, „Instrukcja od powiatu kowieńskiego”, 18 VIII 1788, LVIA SA 13805, k. 1105–1107; J. Michalski, *Sejmiki*, s. 274–282. R. Šmigelskytė-Stukienė niesłusznie uznaje tę instrukcję za lojalną wobec polityki królewskiej, uzasadniając to punktami o aukcji wojska, zabezpieczeniu sejmików przed zrywaniem, uporządkowaniu sejmików gospodarczych i zreformowaniu ustawodawstwa. R. Šmigelskytė-Stukienė, *Kauno pavieto bajorija*, s. 296–297. W rzeczywistości w instrukcji nie ma nic o zrywaniu sejmików, co i tak było prawnie zabronione, natomiast pozostałe punkty wskazane przez autorkę nie mogą świadczyć o orientacji dworskiej.

³³¹ „Aktykacja kredensu”, 20 VIII 1788, LVIA SA 14570, 200–201; „Aktykacja wotów”, 20 VIII 1788, ibidem, s. 204–238; T. Żychliński, *Złota księga szlachty polskiej*, t. 10, Poznań 1888, s. 300; J. Michalski, *Sejmiki*, s. 267–268.

³³² „Aktykacja instrukcji”, 20 VIII 1788, LVIA SA 14570, k. 196–199; J. Michalski, *Sejmiki*, s. 273–277.

³³³ Z. Zielińska, *Listy Stanisława Augusta*, s. 71, 75, 78–79. Por. s. 84.

³³⁴ J. Kossakowski do [Zabielly], 26 IX [1788], LNBW F99–190, k. 124–125.

wiele przesady, niemniej Michał niewątpliwie zbliżył się do księcia taurydzkiego i przebywał przy nim podczas oblężenia Oczakowa³³⁵.

Michał Zabiello przywiózł na sejmik inflancki list gubernatora połockiego, Pietra Passka i polecenia Potiomkina, według których posłami mieli zostać sam Zabiello, Julian Ursyn Niemcewicz i Stanisław Kublicki. Rozkazy te wpłynęły na rozstrzygnięcie konfliktu między dworem a mającymi przewagę polityczną w Inflantach Zybergami i Platerami. Wojewoda Jan Zyberg porozumiał się poza tym z Adamem Kazimierzem Czartoryskim, z którym związani byli wszyscy trzej kandydaci wskazani przez Potiomkina. Według Kazimierza Platera Zabiellę poparła także jego rodzina. Ostatecznie na sejmiku inflanckim wybrano posłów opozycyjnych, zgodnie z wolą Potiomkina, który chciał ograniczyć wpływy dworu³³⁶. Podobny był charakter instrukcji, w której sprzeciwiano się udziałowi Rzeczypospolitej w wojnie z Turcją i proponowano bezpłatność urzędów³³⁷.

Podczas sejmu Michał Zabiello, podobnie jak inni stronnicy Familii i jego patron, Adam Kazimierz Czartoryski, należał do opozycji. Stanisław August wskazywał także związki Zabielly z Franciszkiem Ksawerym Branickim, u którego mieszkał³³⁸. Nie przeszkadzały temu prorosyjskie poglądy hetmana, którego klienci stali się jednymi z głównych krzykaczy partii pruskiej po zwycięstwie tej opcji³³⁹. Być może również Zabiello znajdował się pośród posłów, którzy pod wpływem Prus wykazywali tak silne nastroje antyrosyjskie, że nawet przywódcy Familii, jak się usprawiedliwiali, mieli trudności z ich powstrzymaniem³⁴⁰. Przemawia za tym opinia

³³⁵ Według Niemcewicza był w Kijowie, a nie Oczakowie, J. U. Niemcewicz, *Pamiętniki czasów moich*, oprac. J. Dihm, Warszawa 1958, s. 261–262; J. Michalski, *Sejmiki*, s. 235, 260.

³³⁶ K. Plater do Stanisława Augusta, 25 VI, 18 VIII 1788, BC 723, s. 449, 455; „Akt kredensu”, 20 IX 1788, LVIA SA 13723, k. 476; J. U. Niemcewicz, *op. cit.*, s. 261–262; W. Kalinka, *Sejm Czteroletni*, t. 1, Warszawa 1991, s. 116; J. Michalski, *Sejmiki*, s. 235, 259–260; Z. Libera, *Sejm Czteroletni w oczach pamiętnikarzy*, w: *Sejm Czteroletni i jego tradycje*, red. J. Kowecki, s. 180; R. Butterwick, *Polska rewolucja a Kościół Katolicki 1788–1792*, Kraków 2012, s. 262.

³³⁷ Poza tym proponowano wprowadzenie czasochłonnego pomiaru ziemi w celu opodatkowania, ograniczenie liczebności sejmików przez wybór ich uczestników, utwierdzenie praw własności szlachty nad dobrami ziemskimi i ustanowienie komisji *boni ordinis* na Litwie, J. Michalski, *Sejmiki*, s. 273–282.

³³⁸ *Ibidem*, s. 235.

³³⁹ W. Konopczyński, *Branicki Franciszek Ksawery*, PSB, t. 2, s. 400; M. Podgórzak, *Suchodolski Wojciech*, PSB, t. 45, s. 305. R. Butterwick określa Zabiellę jako sojusznika Branickiego, lecz nie wydaje się to w pełni uzasadnione. R. Butterwick, *Polska rewolucja*, s. 262.

³⁴⁰ M. Jusupović, *Działalność polityczna Adama Kazimierza Czartoryskiego na początku Sejmu Czteroletniego*, „Kwartalnik Historyczny” 116, 2009, 3, s. 61–63, 71.

króla, według którego Zabiello wraz z innymi posłami inflanckimi zacięcie występował przeciw Rosji³⁴¹.

Rzeczywiście Zabiello stosunkowo często przemawiał podczas obrad w duchu orientacji pruskiej, miał się na przykład opowiedzieć za obaleniem Departamentu Wojskowego³⁴², natomiast na sesji 23 października 1789 r. domagał się uchwalenia podatku skór nego w celu powiększenia wojska przeciw Rosji³⁴³. Występował także przeciw zorientowanemu na Rosję stronnictwu dworskiemu, zwłaszcza jednemu z jego przywódców, Michałowi Jerzemu Poniatowskiemu, w sprawie przeznaczenia dochodów biskupstw na wojsko³⁴⁴. Nie unikał też ataków na samego Stanisława Augusta, gdyż jeszcze w pierwszych miesiącach sejmu uczestniczył w staraniach o zagarnięcie przez sejm przysługującego królowi prawa nominowania posłów za granicę i odwoływania ich³⁴⁵. We wrześniu 1790 r. angażował się w próby odebrania królowi i oddania sejmowi prerogatywy rozdawniczej. Tym razem jednak dwór zwyciężył, gdyż sejmujący przywrócili królowi prerogatywę bez proponowanego przez Zabiellę głosowania³⁴⁶.

Michał Zabiello należał do deputacji do spraw zagranicznych³⁴⁷, a w pierwszych miesiącach sejmu został komisarzem skarbowym³⁴⁸. Jako wojskowy,

³⁴¹ J. Michalski, *Sejmiki*, s. 235, 262.

³⁴² W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe. Sejmiki lutowe 1792*, Łódź 1994, s. 327. Zgadzał się na przemarsz wojsk pruskich, ASC, t. 7, k. 525. Sprzeciwiał się natomiast udziałowi w obradach osób biorących pensje, co miało dotyczyć głównie stronników rosyjskich, *Diariusz sejmu ordynaryjnego pod zawiązkiem Konfederacji Generalnej Obojga Narodów w Warszawie rozpoczętego roku pańskiego 1788*, t. 1, Warszawa 1790.

³⁴³ ASC, t. 4, k. 840. Podatek skórnny polegał na oddawaniu państwu skór bydłęcych zamiast opłat z rzeźni, a po wprowadzeniu wywołał liczne narzekania, wreszcie uznano, że spowodował marnotrawstwo skór, W. Kalinka, *Sejm Czteroletni*, t. 1, s. 436. Zabiello popierał także proponowany przez opozycję proces Ponińskiego, który faktycznie był zmarnowaniem czasu, a sędziowie wylosowani spośród sejmujących nie zawsze cieszyli się lepszą opinią niż oskarżony. Zabiello domagał się również wynagrodzenia zasług takich osób jak Tadeusz Reytan, Wojciech Turski, Franciszek Bars i Tomasz Czech. Trzej ostatni z nich uczestniczyli w procesie Ponińskiego, ASC, t. 2, k. 436; t. 8, k. 765; t. 9, k. 51. W. Kalinka, *Sejm Czteroletni*, t. 1, s. 396; t. 2, s. 410.

³⁴⁴ W maju 1790 r. Zabiello sprzeciwiał się kompromisowej propozycji, by z dochodów biskupstwa krakowskiego uzupełnić braki najuboższych diecezji, ASC, t. 7, k. 375, 467–467v; W. Kalinka, *Sejm Czteroletni*, t. 1, s. 402–411; R. Butterwick, *Polska rewolucja*, s. 572.

³⁴⁵ *Diariusz sejmu...* 1788, t. 1, s. 349, 352. Zabiello zabrał też głos podczas dyskusji na temat depezy do posła polskiego w Turcji związanej z forowanymi przez opozycję planami sojuszu polsko-tureckiego, ASC, t. 8, s. 156v. Uczestniczył także w dyskusji nad wysłaniem posła do Paryża, odrzucając przy tym królewskie propozycje. Być może opierał się w wypowiedziach na swym kilkuletnim pobycie w Paryżu, ASC, t. 8, k. 529, 530v, 531v.

³⁴⁶ ASC, t. 9, k. 226v; W. Kalinka, *Sejm Czteroletni*, t. 2, s. 379–383.

³⁴⁷ ASC, t. 17, k. 452.

³⁴⁸ *Diariusz sejmu...* 1788, t. 1, s. 543.

awansowany podczas sejmu do rangi generała majora, kilkakrotnie zabierał głos w dyskusjach dotyczących tej dziedziny³⁴⁹. Mówił na przykład o przygotowaniu wojskowym generałów inspektorów czy sprzeciwiał się przyznawaniu brygadierom rangi generałów majorów³⁵⁰. Jako poseł inflancki natomiast domagał się uwzględnienia warunków tego powiatu przy ustalaniu terminu sejmików relacyjnych i poselskich przed drugą kadencją sejmu³⁵¹.

Zapewne na skutek zbliżenia niektórych przywódców opozycyjnych i króla Michał Zabiello miał swój drobny udział w uchwaleniu Konstytucji 3 maja. Być może od drugiej połowy kwietnia 1791 r. uczestniczył w zebraniach u Scipiona Piattolego, na których dopracowywano tekst konstytucji³⁵². W nocy z 2 na 3 maja podpisał asekurację³⁵³. Podczas dyskusji w dniu 3 maja rzekł. „Jestem za tym projektem, jest i każdy za nim ktokolwiek życzy dobrze ojczyźnie. Złączmy się więc już wszyscy na jego przyjęcie. Ciebie tylko Najjaśniejszy Panie prosimy, abyś najpierwszy na niego wykonał przysięgę, a wszyscy za tym pójdziemy przykładem”. Po tych słowach posłowie ruszyli do tronu³⁵⁴. Po uchwaleniu Konstytucji kilkakrotnie zabierał głos podczas ustalania szczegółów nowego ustroju, domagał się na przykład wyznaczania dyplomatów spośród rodowitej zamożnej szlachty³⁵⁵. Na obradach pod koniec 1791 i w styczniu 1792 r. Zabiello atakował za pobyt w Jassach Szczęsnego Potockiego i Seweryna Rzewuskiego, którzy przygotowali już konfederację targowicką. Domagał się złożenia przez nich przysięgi na Konstytucję 3 maja³⁵⁶. Prawdopodobnie również on wypowiadał

³⁴⁹ Por. s. 85.

³⁵⁰ ASC, t. 2, k. 767v; t. 5, k. 711, 713.

³⁵¹ ASC, t. 7, k. 798, 817.

³⁵² Mogło to ewentualnie dotyczyć Ignacego Zabielly, W. Kalinka, *Sejm Czteroletni*, t. 2, s. 502. W marcu 1791 r. Michał podważał pojawiające się wieści o planach rozbiorowych, ASC, t. 17, s. 452.

³⁵³ W. Szczygielski, *Referendum trzeciomałowe*, s. 330.

³⁵⁴ ASC, t. 19, k. 37v–38; W. Kalinka, *Sejm Czteroletni*, t. 2, s. 515. Zachowała się też inna wersja wystąpienia Zabielly: „Jestem i ja nieprzyjacielem zbytecznej władzy królów, ale w konstytucji tej ograniczoną ją widzę proszę W.K.M. abyś pierwszy zaprzysiągł ją, a my pójdziemy za tym przykładem”. J. U. Niemcewicz, *op. cit.*, s. 338; Z. Libera, *op. cit.*, s. 183; A. Zamojski, *Ostatni król Polski*, Warszawa 1994, s. 348. Mimo to według Smoleńskiego malkontenci zaliczali go do nieprzychylnych Konstytucji uczestników tej sesji, W. Smoleński, *Ostatni rok Sejmu Wielkiego*, Kraków 1897, s. 49–50.

³⁵⁵ ASC, t. 14, k. 30v, 155. Zabrał także głos w dyskusji nad uprawnieniami deputacji do spraw zagranicznych do rozpowszechniania za granicą informacji o uchwaleniu Konstytucji. Wypowiedź Zabielly nie jest jednoznaczna, ale wydaje się, że chciał bronić deputacji, do której sam należał, ASC, t. 19, k. 220.

³⁵⁶ Wystąpienie Zabielly posła inflanckiego, 6 XII 1791, BC 2252, s. 261–263 oraz ASC, t. 9, k. 606v; ASC, t. 22, k. 321, 338, 387, 409, 409v; J. U. Niemcewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 18; W. Smoleński, *Ostatni rok*, s. 188–199, 218.

się w sprawie sukcesji tronu kurlandzkiego³⁵⁷. Antyrosyjskie nastawienie Zabielly przetrwało zatem do końca sejmów i skłoniło go do zaakceptowania Konstytucji.

Michał Zabiello był jedynym członkiem rodziny związanym z orientacją pruską. Pozostali uczestniczący w sejmie Zabiellowie skłaniali się raczej ku Rosji, ale wykazywali mniejszą aktywność podczas obrad³⁵⁸. Kilkrotnie głos zabierał niedawno mianowany kasztelanem mińskim Szymon Zabiello, bliski w swych wystąpieniach partii dworskiej. Przemawiał podczas dyskusji nad obaleniem Departamentu Wojskowego, dzięki czemu opozycja chciała przygotować drogę do usunięcia Rady Nieustającej. Wcześniej Zabiello był wyznaczony do egzaminowania Departamentu Wojskowego poprzedniej kadencji³⁵⁹. Jego wypowiedzi na temat tej instytucji były raczej umiarkowane. W jednej z nich poparł kompromisową propozycję króla, ale podkreślał konieczność zapewnienia bezpieczeństwa obywatelom i nieobciążania ich nadmiernymi podatkami, co miało oddźwięk republikański. Ostatecznie podczas głosowania opowiedział się za zachowaniem Departamentu. Proponował poza tym zreformowanie samej Rady Nieustającej, ale nie według żądań opozycji³⁶⁰. Wystąpił też w obronie tej instytucji oraz przestrzegając przed drażnieniem Rosji, gdy partia pruska proponowała wybór komisarzy wojskowych w terminie przeznaczonym na obranie konsyliarzy Rady³⁶¹. Przy innej okazji mówił natomiast o nadużyciach pruskich³⁶².

Podczas sejmów Szymon Zabiello przemawiał także jako przedstawiciel sesji prowincjonalnej litewskiej, zaznaczając potrzebę zabezpieczenia obywateli przed przemocą ze strony wojska. Prosił ministrów o przygotowania projektów dotyczących podatków, etatu wojska oraz jego karność³⁶³. Sam popierał podatki, ale mówił głównie o nakładaniu ich na królewskoczyzny

³⁵⁷ Wiadomość ta ma dotyczyć posła inflanckiego Józefa Zabielly, więc nie jest jasne, czy chodzi o posła inflanckiego Michała, czy żmudzkiego Józefa Zabiellę, D. Nawrot, *Sprawa kurlandzka na Sejmie Czteroletnim*, w: *Cztery lata nadziei. 200 rocznica Sejmu Wielkiego*, Katowice 1988, s. 198.

³⁵⁸ J. Michalski, *Sejmiki*, s. 262.

³⁵⁹ *Diariusz sejmowy... 1788*, t. 1, s. 31.

³⁶⁰ Proponował jedynie, by w Radzie nie zasiadały te same osoby co w Departamencie, *Diariusz sejmowy... 1788*, t. 1, s. 124, 235–236; *Głos tegoż J.W. Zabielly kasztelana mińskiego na sesji sejmowej 24 X miany*, [Warszawa 1788]; *Głos J.W.J.P. Szymona Zabielly kasztelana mińskiego na sesji sejmowej dnia 3 XI 1788 in turno miany*, [Warszawa 1788]; W. Kalinka, *Sejm Czteroletni*, t. 1, s. 153.

³⁶¹ *Głos J.W.J.P. Szymona Zabielly kasztelana mińskiego na sesji sejmowej d. 22 XI in turno miany*, [Warszawa 1788].

³⁶² ASC, t. 9, k. 404v.

³⁶³ *Głos J.W.J.P. Szymona Zabielly kasztelana mińskiego z prowincjonalnej sesji W.X.L. do prowincji małopolskiej delegowanego miany*, [Warszawa, b.d.].

i dobra miejskie³⁶⁴. Jeszcze na początku 1789 r. życzył sobie ściągnięcia rekruta z Litwy tak samo jak z Korony³⁶⁵. Podobnie jak starszy brat Michał, podnosząc własne zasługi wojskowe, wypowiadał się w sprawie etatu wojska, przy czym bronił komendantów brygady, do których sam należał³⁶⁶. W maju 1791 r. zaprzysiął Konstytucję 3 maja, a swą nieobecność w dniu uchwalenia usprawiedliwiał chorobą. Pisząc o tym w liście do króla wyrażał entuzjazm względem przyjętej ustawy³⁶⁷.

W Sejmie Czteroletnim uczestniczyli jeszcze Ignacy i Józef Zabiello³⁶⁸, jednak świadectwa ich aktywności są śladowe, choć przed sejmem 1788 r. poseł rosyjski Otto Stackelberg planował zrobić drugiego z nich marszałkiem konfederacji litewskiej³⁶⁹. Wiadomo, że obydwaj Zabiellowie głosowali, podobnie jak Szymon, za utrzymaniem Departamentu Wojskowego³⁷⁰. Józef na początku sejmku został nominowany deputowanym do konstytucji i do ułożenia instrukcji posłom za granicę oraz pilnowania negocjacji z dworami³⁷¹. Jako deputowany podpisywał liczne uchwały, na przykład prawo o miastach czy Konstytucję 3 maja³⁷². Mimo to został zaliczony do nieprzychylnych Konstytucji uczestników sesji, na której ją uchwalono³⁷³. Wydaje się jednak, że Stanisław August starał się go pozyskać³⁷⁴. W ostatnim roku sejmku Józef Zabiello podpisał „Zaręczenie wzajemne obojga narodów”, ustalające parytet co do liczby ministrów z Korony i Litwy oraz alternatę w przewodnictwie Komisji Wojskowej i Skarbowej oraz podobnych instytucji powoływanych w przyszłości³⁷⁵.

³⁶⁴ *Diariusz sejmku...* 1788, t. 2, s. 63, 68.

³⁶⁵ *Ibidem*, s. 13.

³⁶⁶ ASC, t. 3, k. 550–551.

³⁶⁷ Chwalił wyznaczenie dynastii panującej, reformę rządu, potwierdzenie prerogatyw szlacheckich oraz opiekę państwa nad mieszczanami i chłopami, S. Zabiello do Stanisława Augusta, 21 V 1791, BC 737, s. 337–338; Stanisław August do S. Zabielly, VI 1791, *ibidem*, s. 339; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 302; W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe*, s. 338.

³⁶⁸ Wszyscy czterej uczestniczący w sejmie Zabiellowie podpisali akt konfederacji, a Józef również nakaz przysięgi królowi, VL, t. 9, s. 47–52.

³⁶⁹ J. Kossakowski do [Zabielly], 24 IX [1788], LNBW F99–192, k. 320; J. Michalski, *Zmierzch prokonsulatu Stackelberga*, w: *Studia historyczne*, t. 1, s. 473.

³⁷⁰ „List przytomnego na sejmie arbitra”, 4 XI 1788, LVIA F1135, 4, 358, k. 14.

³⁷¹ *Diariusz sejmku...* 1788, t. 1, s. 14; VL, t. 9, s. 62.

³⁷² VL, t. 9, s. 219, 225.

³⁷³ W. Smoleński, *Ostatni rok*, s. 49–50. Podobnie jak bracia zabierał głos w sprawach wojskowych, ASC, t. 19, k. 121v.

³⁷⁴ W czerwcu 1791 r. król w liście do szambelana Zabielly deklarował przychylność do jego młodszego imiennika, Stanisław August do J. Zabielly, 4 VI 1791, BC 737, s. 333; J. Zabiello do Stanisława Augusta, 24 VI 1791, *ibidem*, s. 335.

³⁷⁵ *Akta unii Polski z Litwą 1385–1791*, wyd. S. Kutrzeba, W. Semkowicz, Kraków 1932, s. 399; VL, t. 9, s. 316; J. Michalski, *Zagadnienie unii*.

Ignacy Zabiello natomiast został wyznaczony do kontroli działalności Komisji Edukacji Narodowej³⁷⁶. Znamy tylko jedno jego wystąpienie z marca 1789 r., w którym, wyrażając poparcie królewskiej polityki, krytykując metody stosowane przez opozycję, ofiarował w imieniu swojego powiatu podatek w wysokości dziesięciu procent dochodu. Liczył w zamian, że reforma sejmików, sądownictwa, wojska oraz zarządzania powiatem przyniesie szlachcie oszczędności. Dodawał, by od podatku zwolnić szlachtę niemającą poddanych³⁷⁷. Jedyny z synów Antoniego, który nie uczestniczył w obradach, mianowicie Jerzy Zabiello, został podczas sejmu obrany komisarzem cywilnym do Komisji Wojskowej³⁷⁸.

Bardziej niż Zabiellowie w obrady sejmu angażował się związany z ich stronnictwem Józef Kossakowski. Jako faworyt ambasadora rosyjskiego należał do jurgielników rosyjskich, walczył zatem z przedstawicielami partii pruskiej. Odegrał on na sejmie znaczną rolę, ale trudno uznać, że występował jako przedstawiciel faksji zabiellońskiej. Skupił się raczej na swej przynależności do duchowieństwa, broniąc przywilejów i majątków kościelnych. Zdarzały mu się konstruktywne wypowiedzi, na przykład w interesie chłopów i mieszczan, zakulisowo jednak dążył wciąż do realizacji swych ambicji³⁷⁹. Pozostali przedstawiciele rodziny Kossakowskich brali mniejszy udział w sejmie, natomiast zajmowali się zaniedbanymi przez Zabiellów sprawami powiatowymi.

Ze względu na zaangażowanie w sejm, Zabiellowie nie brali udziału w większości sejmików kowieńskich w tym czasie. Nie uczestniczyli w sejmikach gromniczych 1789 i 1790 r. Pomimo tego obydwu stronnictwa kowieńskie dzieliły się mandatami i awansami urzędniczymi. W 1789 r. deputatami zostali Michał Kossakowski i Józef Miłosz, poza tym pierwszy z nich awansował na chorążstwo, natomiast Florian Siruć uzyskał sęstwo ziemskie³⁸⁰. Na sejmiku gromniczym 1790 r. oprócz deputatów, którymi zostali Józef Walentynowicz i Tadeusz Wysogierd, wybrano komisarzy cywilno-wojskowych. Pochodzili oni z obydwu stronnictw, przedstawicielami faksji zabiellońskiej byli na przykład Antoni Blinstrub, Józef Kossakowski czy

³⁷⁶ *Diariusz sejmu...* 1788, s. 16; VL, t. 9, s. 404.

³⁷⁷ *Głos J.W.J.P. Zabielly marszałka i posła kowieńskiego kawalera orderu s Stanisława na sesji sejmowej 26 marca miany*, [Warszawa 1789].

³⁷⁸ *Diariusz sejmu...* 1788, t. 1, s. 554; VL, t. 9, s. 62.

³⁷⁹ W. Kalinka, *Sejm Czteroletni*, t. 1, s. 411–413, 415, 455; t. 2, s. 385–387, 515; A. Zahorski, *Kossakowski Józef Kazimierz*, s. 269–270; R. Butterwick, *Bishop Józef Kazimierz Kossakowski at the four years' diet*, w: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos kraštovaizdis*, Vilnius 2012, s. 394–409.

³⁸⁰ „Akt kredensu”, 9 II 1789, LVIA SA 13806, k. 94–95; „Akt instrumentu elekcyjnego”, 11 II 1789, ibidem, k. 97–100; „Akt kredensu”, 8 II 1790, ibidem, k. 576–579; *Deputaci*, s. 384; *Urzednicy*, t. 2, s. 361, 421.

Ignacy Piskorski³⁸¹. Podobnie w 1790 r. posłami do drugiego składu sejmku zostali Tomasz Mineyko i Michał Kossakowski, a więc przynajmniej jeden z nich był stronnikiem zabiellowskim³⁸². Fakcja zabiellowska funkcjonowała zatem dość sprawnie bez osobistego nadzoru Zabiellów. Przygotowana dla posłów instrukcja sprzyjała reformom, w tym sukcesji tronu³⁸³.

Zabiellowie pojawili się w Kownie dopiero na sejmiku gromnicznym 1791 r., który przerwał spokojny przebieg sejmików kowieńskich. Wybór deputatów przeszedł zgodnie na zamku, a mandaty rozdzielono między obydwie stronnictwa, dla Nikodema Borewicza i Ludwika Sopoćki³⁸⁴. Według przedstawicieli faksji zabiellowskiej spory miały się pojawić przy podpisywaniu kredensów, mimo to sejmik gospodarczy, na którym wybrano Jana Szuksztę na komisarza cywilno-wojskowego, przebiegł spokojnie. Do rozłamu doszło podczas sejmiku elekcyjnego na podkomorstwo, wakujące w związku z awansem Tomasza Wawrzeckiego na chorąstwo wielkie litewskie. Podobno sędziowie ziemscy i grodzczy po dyskusji nad sposobem głosowania odłączyli się od marszałka i nie chcieli powrócić do wspólnych obrad. Na sejmiku przeprowadzonym przez Ignacego Zabiellę obrano Michała Kossakowskiego podkomorzym, a Józefa Medeksę chorążym. Według manifestu zaniesionego przez stronników zabiellowskich przyczyną rozdrowienia była ich przewaga liczebna. Faktycznie pod dokumentami z tego sejmiku znajdujemy ponad 1100 podpisów, w tym kilkunastu urzędników, z marszałkiem, chorążym, wojskim i podstolim kowieńskim na czele. Ignacy Zabielló skarżył się poza tym na atak fizyczny na siebie i swoich przyjaciół. Tymczasem na drugim sejmiku podkomorzym został Adam Kozakowski, sędzią Adam Meysztowicz, a rotmistrzem Józef Szaniawski. Podpisów pod aktami tego zgromadzenia jest zdecydowanie mniej, a najwyżsi urzędnicy to sędziowie ziemscy i grodzczy oraz podstarości³⁸⁵.

³⁸¹ „Instrument dla komisarzów cywilno-wojskowych powiatu kowieńskiego”, 10 II 1790, LVIA SA 13806, k. 583–584; *Deputaci*, s. 388; R. Šmigelskytė-Stukienė, *Kauno pavieta bajorija*, s. 298–299.

³⁸² L. Żytkowicz, *Mineyko Tomasz*, PSB, t. 21, s. 283; E. Rabowicz, *Kossakowski Michał*, PSB, t. 14, s. 281. Prawdopodobnie na tym sejmiku obywatele kowieńscy wydali ustawę dotyczącą przebiegu sejmików, na przykład zakazującą zrywania ich, *Laudum sejmiku*, 20 XI 1790, BC 3180.

³⁸³ R. Butterwick, *Polska rewolucja*, s. 684–685; R. Šmigelskytė-Stukienė, *Kauno pavieta bajorija*, s. 303.

³⁸⁴ „Kredens na deputację”, 9 II 1791, LVIA SA 13807, k. 51–52, 55–57; „Aktykacja instrumentu na sęstwo”, 9 II 1791, LVIA SA 13807, k. 59–60; *Deputaci*, s. 393.

³⁸⁵ „Kredens na rotmistrzostwo”, 9 II 1791, LVIA SA 13807, k. 49–50; „Kredens na komisarstwo”, 9 II 1791, *ibidem*, k. 53–54; „Instrument elekcyjny”, 9 II 1791, *ibidem*, k. 61–69, k. 70–77; „Akt oświadczenia”, 9 II 1791, *ibidem*, k. 78–82; *Urzędnicy*, t. 2, s. 361, 401.

Ostatecznie przywileje na podkomorstwo i chorągwo dostali kandydaci zabiellowscy³⁸⁶.

W maju 1791 r., podczas obchodów imienin króla, do Kowna dotarła wieść o uchwaleniu Konstytucji 3 maja. Według relacji „Gazety Warszawskiej” uroczystości spontanicznie przybrały charakter prokonstytucyjny, 124 obywateli pochodzenia szlacheckiego z jednym z Zabiellów na czele przyjęło prawo miejskie. Wszyscy zgromadzeni zaprzysięgli konstytucję na *ad hoc* ułożoną rotę. Również miejscowa komisja porządkowa cywilno-wojskowa przesłała do Warszawy wyrazy uznania dla uchwalonej Konstytucji. Ustawa zasadnicza spotkała się także z przychylnym przyjęciem wśród szlachty innych powiatów³⁸⁷.

Oficjalne przyjęcie Konstytucji 3 maja przez szlachtę miało nastąpić na sejmikach gromnicznych 1792 r., które historycy nazwali referendum w sprawie ustawy zasadniczej. Prawo nie wymagało potwierdzenia konstytucji przez sejmiki, lecz miało ono ogromne znaczenie jako akceptacja następujących przemian i prezentacja jedności narodu. Przeprowadzeniem tego miało się zająć odnowione po kryzysie sprzed Sejmu Czteroletniego stronnictwo dworskie, poprzez swoich lokalnych liderów³⁸⁸. Stanisław August prosił Ignacego Zabiellę i Józefa Kossakowskiego o przyjęcie konstytucji podczas obrad sejmiku kowieńskiego. Na polecenie marszałka kowieńskiego Kontowtt i Jaroszyński objeżdżali szlachtę, przygotowując grunt do sejmików. Również Kossakowski zapewniał, że obywatele kowieńscy spełnią królewską wolę w tej kwestii³⁸⁹. Polecenie króla zostało zrealizowane, gdyż na przeprowadzonym w kościele pod dyktando Ignacego Zabielli sejmiku zaprzysiężono Konstytucję 3 maja. Wybrano poza tym Ignacego Prozora i Jana Szuksztę na delegatów do króla i stanów z podziękowaniem za jej uchwalenie dla uratowania ojczyzny. Autorzy wskazówek dla delegatów zwracali uwagę na zapewnienie następstwa tronu Sasom i zabezpieczenie stanu szlacheckiego, a szczególne wyrazy uznania przekazywali marszałkom sejmowym. Rekomendowali poza tym Ignacego Zabiellę. Według relacji Ignacego Prozora Michał Kossakowski wyszedł podobno wraz z grupą szlachty z obrad podczas przysięgi, co miało zostać spowodowane przez jego stryja Józefa Kossakowskiego³⁹⁰. Z kolei Szymon Zabiello według Wojciecha

³⁸⁶ „Przywilej na podkomorstwo kowieńskie”, 28 III 1791, LVIA SA 13807, k. 185–187; „Akt przywileju”, 27 II 1792, LVIA SA 13808, k. 15.

³⁸⁷ W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe*, s. 11–12, 307.

³⁸⁸ W. Smoleński, *Ostatni rok*, s. 261; W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe*, s. 16–17.

³⁸⁹ Stanisław August do I. Zabielli, 4 II 1792, BC 932, s. 721; W. Smoleński, *Ostatni rok*, s. 264; W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe*, s. 307.

³⁹⁰ „Akt laudum”, 3 III 1792, LVIA SA 13808, k. 36–37; W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe*, s. 312–313.

Szczygielskiego prawdopodobnie uczestniczył w sejmiku mińskim, na którym zaprzysiężono Konstytucję 3 maja³⁹¹.

Na sejmiku kowieńskim deputatem na trybunał został w tym roku Józef Kossakowski³⁹², poza tym wybrano Adama Kozakowskiego kandydatem do sądów skarbowych³⁹³, Józefa Medeksę na lustratora starostw³⁹⁴, a Ignacego Prozora rekomendowano do Komisji Wojskowej lub Skarbowej³⁹⁵. Wyznaczono poza tym kandydatów do dokompletowania sądu ziemiańskiego, głównie spośród stronników zabiellowskich³⁹⁶, komisarzy cywilno-wojskowych³⁹⁷ i granicznych³⁹⁸. Zgodne przeprowadzenie obrad sejmikowych mogło wynikać z faktu, że Sejm Czteroletni rozdzielił powiat na dwie części: kowieńską i preńską. Wielu z przeciwników zabiellowskich, na przykład starosta Michał Pac, uczestniczyło odtąd w osobnych sejmikach preńskich³⁹⁹.

Ignacy Zabiello okazał poparcie dla Konstytucji 3 maja nie tylko przy okazji sejmiku gromnicznego 1792 r. Starał się pomóc także po wybuchu wojny w obronie Konstytucji. Pod koniec maja 1792 r. doprowadził do otwarcia w Kownie „subskrypcji ku nagłej potrzebie obrony kraju” i, jak donosił królowi, sam pierwszy się do niej zapisał, by dać przykład współobywatelom. Prosił Stanisława Augusta o pomoc wojskową, w związku z czym otrzymał stosowny patent⁴⁰⁰. Jak wyżej opisano, bardziej aktywnie angażowali się w obronę Konstytucji Michał i Szymon Zabiellowie, którzy należeli do dowódców uczestniczących w walkach z Rosją⁴⁰¹.

³⁹¹ W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe*, s. 340.

³⁹² „Akt kredensu”, 27 II 1792, LVIA SA 13808, k. 24; *Deputaci*, s. 397. Na tym sejmiku uchwalono także podatek przeznaczony na utrzymanie sądu, „Akt laudum”, 18 II 1792, LVIA SA 13808, k. 35.

³⁹³ „Akt kredensu”, 27 II 1792, LVIA SA 13808, k. 8.

³⁹⁴ *Ibidem*, k. 9.

³⁹⁵ „Akt zaświadczenia J.W. Prozorowi służącego”, 18 II 1792, LVIA SA 13808, k. 34.

³⁹⁶ Wybrano Jana Rafała Szymkowskiego, Adama Meysztowicza, Michała Strebeykę, Ignacego Piskorskiego i Michała Domeykę, „Akt laudum czyli kredensu”, 27 II 1792, LVIA SA 13808, k. 10; R. Šmigelskytė-Stukienė, *Kauno pavieta bajorija*, s. 301.

³⁹⁷ „Akt laudum komisarzy”, 27 II 1792, LVIA SA 13808, k. 16; „Akt podziękowania”, 29 II 1792, *ibidem*, k. 25–28; „Akt instrukcji”, 29 II 1792, *ibidem*, k. 29–30; R. Šmigelskytė-Stukienė, *Kauno pavieta bajorija*, s. 299–300.

³⁹⁸ „Akt kredensu”, 27 II 1792, LVIA SA 13808, k. 17–18; R. Šmigelskytė-Stukienė, *Kauno pavieta bajorija*, s. 300, 302.

³⁹⁹ „Laudum sejmiku preńskiego”, 14 II 1792, *Czerwonodworskie*, 2, s. 72; W. Kriegseisen, *Sejmiki*, s. 367; R. Šmigelskytė-Stukienė, *Kauno pavieta bajorija*, s. 299.

⁴⁰⁰ I. Zabiello do Stanisława Augusta, 30 V 1792, BC 932, s. 723–725; Stanisław August do I. Zabielly, VI 1729, *ibidem*, s. 727–728. Podobno podczas przygotowań do obchodów rocznicy Konstytucji 3 maja jakiś Zabiello wyznał, że został przekupiony przez oficera rosyjskiego, by zabić króla. Potem przyznał jednak, że zmyślił to dla zysku, W. Smoleński, *Ostatni rok*, s. 359.

⁴⁰¹ *Por.* s. 85–86, 91.

Dzieło Sejmu Czteroletniego z Konstytucją 3 maja na czele znalazło swoich przeciwników, którzy udali się do Petersburga i tam podpisali przygotowany przez Rosjan akt konfederacji, nazwanej potem targowicką. Podobnie jak we wcześniejszych przełomowych momentach, fakcja zabiellowska podczas wydarzeń poprzedzających drugi i trzeci rozbiór podzieliła się między walczące obozy. Jak wyżej wspomniano, Szymon i Józef Kossakowscy należeli do współorganizatorów i przywódców konfederacji targowickiej⁴⁰². Jednak również w samej rodzinie Zabiellów nastąpił podział, gdyż łowczy litewski Józef znalazł się wśród czołowych działaczy konfederacji. Był to wyraz wykazywanej przez niego już wcześniej orientacji rosyjskiej, gdyż w 1792 r., według posła rosyjskiego Jakowa Bułhakowa, znajdował się wśród posłów, na których Rosja mogła liczyć⁴⁰³. Według Jerzego Michalskiego Kossakowscy i Zabiellowie tworzyli w czasie konfederacji własne stronnictwo o tendencjach separatystycznych. Niemniej w przypadku Zabiellów możemy mówić chyba tylko o Józefie, gdyż pozostali nie angażowali się otwarcie w konfederację, a niektórzy nawet występowali przeciw niej⁴⁰⁴.

Zapewne kluczowe znaczenie dla kariery konfederackiej Józefa Zabielly miało poparcie, jakiego od młodości udzielał mu Józef Kossakowski⁴⁰⁵. Prawdopodobnie podczas zawiązywania konfederacji w poszczególnych powiatach 1792 r. Szymon Kossakowski miał zająć się sejmikiem kowieńskim, a Józef Zabiello żmudzki⁴⁰⁶. Wkrótce po zawiązaniu konfederacji w czerwcu 1792 r. ten ostatni zgłosił akces do związku i został konsyliarzem żmudzki⁴⁰⁷. W Kownie marszałkiem konfederackim był związany z facją zabiellowską Antoni Blinstrub⁴⁰⁸. Już 25 czerwca 1792 r., kiedy na czele konfederacji litewskiej jako marszałek stanął Aleksander Sapięha,

⁴⁰² A. Zahorski, *Kossakowski Józef Kazimierz*, s. 270–271; W. Konopczyński, *Kossakowski Szymon*, s. 291–292. Łukasz Kądziała postawił hipotezę o stworzeniu przez nich „partii” w wyniku rozpadu „stronnictwa” Tyzenhauza i klienteli radziwiłłowskiej, Ł. Kądziała, *O potrzebie badań nad dziejami Targowicy*, w: *Od Konstytucji do Insurekcji. Studia nad dziejami Rzeczypospolitej w latach 1791–1794*, Warszawa 2011, s. 153.

⁴⁰³ W. Smoleński, *Ostatni rok*, s. 307; A. Wolański, *Wojna polsko-rosyjska 1792*, Warszawa 1996, s. 358. Być może był szefem regimentu konnego w brygadzie generała L. Trokina, H. Kosk, *Generalicja polska: popularny słownik biograficzny*, t. 2, Pruszków 2001, s. 267.

⁴⁰⁴ J. Michalski, *Zagadnienie unii*, s. 45; R. Šmigelskytė-Stukienė, *Kauno pavieta bajorija*, s. 304–305.

⁴⁰⁵ Por. s. 78–79.

⁴⁰⁶ Przygotowanie wyborów, 1792, BJ 4436, t. 1, s. 203.

⁴⁰⁷ T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 300; A. Wolański, *op. cit.*, s. 536; H. Kosk, *op. cit.*, s. 267. Według Żychlińskiego i Koska Józef Zabiello walczył w obronie Konstytucji 3 maja, lecz autorzy musieli go pomylić z jego bratem.

⁴⁰⁸ R. Šmigelskytė-Stukienė, *Lokalne organy konfederacji Wielkiego Księstwa Litewskiego w latach 1792–1793 – skład i sfery działania*, w: *Praktyka życia*, s. 180.

jego zastępcą uczyniono Józefa Zabiellę. Mimo to jeszcze w lipcu zapewniał on króla o swej lojalności i odcinał się od konfederacji, twierdząc, że jego nazwisko umieszczono w aktach bez jego wiedzy. Stanisław August nie ufał deklaracjom Zabielli, który prawdopodobnie zgodnie z rodzinną tradycją starał się zapewnić sobie przychylność obydwu stron. W sierpniu tego roku używał tytułu marszałka konfederacji, której oficjalnie przewodził na Litwie, choć nominalnie pozostawał zastępcą aż do śmierci Sapiehy w maju 1793 r. Do pełnienia przez Zabiellę obowiązków marszałka miał przyczynić się Józef Kossakowski, który rozczarował się działaniami Sapiehy⁴⁰⁹. Należąc do władz konfederacji, Zabiello uczestniczył w wydawaniu uniwersałów o wydźwięku prorosyjskim i republikańskim oraz akt o charakterze organizacyjnym, zwłaszcza dotyczących spraw wojskowych, nie wiadomo jednak jaki był faktycznie jego wkład autorski w odniesieniu do tych dokumentów. Uczestniczył w posiedzeniach sądu *ultimae instantiae*⁴¹⁰. W 1792 i 1793 r. Stanisław August zwracał się do niego z prośbami o pomoc, jako do urzędującego na Litwie dawnego przyjaciela. Wydaje się, że Zabiello starał się spełnić prośby króla⁴¹¹. W 1793 r. brał pensję w wysokości tysiąca dukatów miesięcznie za kierowanie konfederacją⁴¹². Jeszcze 15 czerwca 1793 r.

⁴⁰⁹ *Konfederacja generalna wolna W.X.L.*, 18 VIII 1792; *Sumariusz generalny czynności konfederacji targowickiej*, 26 IX 1793; J. Zabiello do Stanisława Augusta, 10, 22 VII 1792, b.d., ZP 38, k. 207–210; Brulion listu Kossakowskiego, 6 IX 1792, BJ 4436, t. 1, k. 167; Kontrym do J. Kossakowskiego, 1 IX 1792, ibidem, k. 166; T. Korzon, *Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta*, t. 5, Kraków i Warszawa 1897, s. 246; W. Smoleński, *Konfederacja Targowicka*, Kraków 1903, s. 114, 263–268; A. Wolański, *op. cit.*, s. 536; R. Šmigelskytė-Stukienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Konfederacijos susidarymas ir veikla 1792–1793 metais*, Vilnius 2003, s. 104–107, 143. Zabiello i Sapieha ustępowali pierwszeństwa w konfederacji marszałkowi koronnemu. Tolerowano jednak obecność Zabielli w Warszawie. Gdy przyjechał do Wilna, pilnował porządku na Litwie pod nieobecność Józefa Kossakowskiego, ibidem, s. 165, 257. Innym kandydatem do łaski marszałkowskiej był Szczyński Potocki, ale odmówił przyjęcia funkcji, ibidem, s. 263–268.

⁴¹⁰ W jednym z nich, z lutego 1793 r., planowano zwołać pospolite ruszenie. Podpisywał też dokumenty mające charakter organizacyjny, *Konfederacja generalna wolna W.X.L.*, 23 IX 1792; *Konfederacja generalna wolna W.X.L.*, 24 VIII 1792; *Konfederacja generalna wolna W.X.L.*, 11 II 1793; Asygnacje, 13 XI, 29, 31 XII 1792, LVIA F1279, 55, k. 62–65; „Konfederacja generalna”, 11 III 1793, LMAB F273–1977; „Ekstrakt rezolucji konfederacji”, 5 X 1793, LVIA SA 13808, k. 695–695v; R. Šmigelskytė-Stukienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės*, s. 179.

⁴¹¹ W odpowiedzi łowczy deklarował gorącą chęć pomocy królowi i obrony królewskich dochodów, Stanisław August do J. Zabielli, 16 I 1793, BC 968, s. 429–430; J. Zabiello do Stanisława Augusta, 20 I 1793, ibidem, s. 431; Asygnacja do Komisji Skarbowej, 26 II 1793, ibidem, s. 453; Stanisław August do J. Zabielli, 3 X 1792, BC 932, s. 733; J. Zabiello do Stanisława Augusta, 10 X 1792, ibidem, s. 735.

⁴¹² *Sumariusz generalny czynności konfederacji targowickiej*, 26 IX 1793; A. Wolański, *op. cit.*, s. 536. Według Żychlińskiego za każdym razem otrzymywał upoważnienie, co miało

na żądanie Jakowa Sieversa, który docenił jego zaangażowanie w interesy Rosji, został hetmanem polnym litewskim⁴¹³.

Wbrew nadziejom króla przystąpienie do konfederacji nie zapobiegło drugiemu rozbirowi. Po jego dokonaniu Zabiello z innymi przywódcami targowickimi protestował przeciw zaszłym gwałtom, ale wciąż bronił Katarzyny II, a przede wszystkim konfederacji targowickiej. Obwinał Sejm Czteroletni i Konstytucję 3 maja i oświadczał, że konfederacja odcina się od rozbioru, a władzę przekazuje Radzie Nieustającej. Proponując reaktywację tej instytucji, targowiczanie zrzucali z siebie odpowiedzialność za ustalenie z Rosją spraw związanych z rozbiorem⁴¹⁴. W związku z tym przywrócono Radę Nieustającą, uzupełniając jej ostatni skład o nowych konsyliarzy wyznaczonych przez Generalność. Należał do nich Szymon Zabiello. Łukasz Kądziała zaznacza, że wszystkie osoby dokooptowane do Rady były związane z Sieversem lub targowicą. W przypadku Zabielly nie mamy na to dowodów, zwłaszcza że utrudniał on działanie Rady, nie przychodząc na sesję, na której miano przyjąć żądane przez Sieversa daty sejmików i sejmu⁴¹⁵. Szymon uczestniczył wraz ze starszym bratem Józefem w sejmie grodzieńskim, który miał zatwierdzić rozbiór i zreformować ustrój po obaleniu Konstytucji 3 maja.

Przeprowadzeniem litewskich sejmików poselskich 1793 r. zajęli się bracia Kossakowscy, a pomagał im też Józef Zabiello. Należeli oni do osób opłacanych przez Rosję podczas sejmu⁴¹⁶. Posłami kowieńskimi i preńskimi na ten sejm byli głównie stronnicy zabiellowscy: Michał Kossakowski, Antoni Blinstrub, Antoni Domeyko i Adam Kozakowski⁴¹⁷. W instrukcji dla

ograniczyć jego samodzielność, T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 300. J. Sievers donosił Katarzynie o opłacaniu Zabielly, Z. Łotys, *Problem niepodległości w świadomości Polaków epoki stanisławowskiej*, Olsztyn 2005, s. 218.

⁴¹³ *Urządnicy*, t. 11, s. 48; Z. Mann, *Stanisław August na sejmie ostatnim*, Warszawa 1938, s. 36; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 301; H. Kosk, *op. cit.*, s. 267. Już w maju Szymon Kossakowski miał obietnicę Zubowa oddania buławy polnej Zabielle, W. Smoleński, *Konfederacja*, s. 442.

⁴¹⁴ Zabiello podpisał odpowiedź w imieniu konfederacji targowickiej dla posła rosyjskiego Sieversa w sprawie planów rozbiorowych Rosji, *Nota odpowiednia do Sivversa posła Katarzyny II* [1793]; Protestacja skonfederowanej Rzeczypospolitej, 22 II 1793, AGAD, Zbiór Mielezki Maliszkiej, 107, s. 4–5; A. Lityński, *op. cit.*, s. 176.

⁴¹⁵ *Konfederacja generalna obojga narodów* [1793]; *Kalendarz wileński 1794*; Ł. Kądziała, *Efemeryczna Rada Nieustająca z wiosny 1793 roku*, w: *Od Konstytucji do Insurekcji*, s. 201–202, 206. Józef Zabiello należał do delegacji, która poinformowała króla o przywróceniu Rady, Z. Mann, *op. cit.*, s. 15.

⁴¹⁶ A. Lityński, *op. cit.*, s. 177; R. H. Lord, *Drugi rozbiór polski*, Warszawa 1984, s. 266.

⁴¹⁷ „Kredens na poselstwo”, 28 V 1793, LVIA SA 13808, k. 539–540. Zapewne właśnie w 1793 r. generał Chruszczow zmusił sejmik kowieński do wyrzeczenia się Konstytucji 3 maja, W. Smoleński, *Konfederacja*, s. 122.

posłów powiatu kowieńskiego, preńskiego i smoleńskiego skarżono się na przemoc w ojczyźnie: „w tym krytycznym czasie ojczyzny naszej, w którym przemocy ustąpić wszystko musi, J.J.W.W. Posłowie nasi szczególnych od nas nie mogą odbierać instrukcyi, na ogólnych poprzestać mają, gdziekolwiek dobro kraju uważać będą”. Jednakże, zapewne zgodnie z rosyjskimi żądaniami, obywatele domagali się potwierdzenia rezolucji konfederacji, zachowania ustroju republikańskiego, magistratur i praw, szczególnie broniących religii i własności. Poza tym domagali się jedynie opłaty furazu dla wojska i zapobieżenia uciskom ze strony Rosjan. W sejmiku tym nie uczestniczył żaden z Zabiellów⁴¹⁸, podobnie jak w sejmiku gromnicznym 1794 r., na którym deputatem został Józef Kossakowski⁴¹⁹. Wydaje się zatem, że większość niezwiązanych z konfederacją targowicką Zabiellów wycofała się z działalności politycznej.

Na sejmie grodzieńskim 1793 r. Józef Zabiello występował jako poseł grodzieński i jeden z przywódców konfederacji. Kossakowscy myśleli o uczynieniu go marszałkiem sejmowym, co oznaczałoby utrzymanie obrad pod wężem konfederacji targowickiej⁴²⁰. Podczas sejmu na polecenie Sieversa miał zająć się rozwiązaniem konfederacji⁴²¹. Po jej zniesieniu Zabiello w wystąpieniach sejmowych bronił konfederacji wobec społeczeństwa oraz współpracującego z królem Sieversa. Przedstawiał konfederację jako najpełniejszą reprezentację kraju, jaka kiedykolwiek była, przypominał także przystąpienie do niej króla. Twierdził poza tym, że nie przyłożyła ona ręki do rozbioru, lecz od razu złożyła władzę, by nie być z nim łączona. Zabiello przekonywał, że wierzy w oczyszczenie konfederacji z zarzutów przez wyznaczoną w tym celu deputację. Na zakończenie zachwalał swoje bezinteresowne zasługi. Wiązało się to zapewne z decyzjami izby sejmowej skierowanymi przeciw dowódcom targowickim⁴²². Nie bez znaczenia

⁴¹⁸ „Instrukcja na sejm”, 28 V 1793, LVIA SA 13808, k. 537–538; R. Šmigelskytė-Stukienė, *Kauno pavieto bajorija*, s. 307.

⁴¹⁹ „Akt laudum”, 5 II 1794, LVIA SA 13808, k. 949. Na sejmiku tym obrano także komisarzy cywilno-wojskowych i przyjęto uchwały podatkowe, „Akt uchwały sejmikowej”, 4 II 1794, ibidem, k. 946–947.

⁴²⁰ Z. Mann, *op. cit.*, s. 19; Ł. Kądziała, *Między zdradą a służbą Rzeczypospolitej*, Warszawa 1993, s. 137, 140; R. Šmigelskytė-Stukienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės*, s. 225, 245. Zabiello jeszcze w czasie sejmu sprawował władzę z ramienia konfederacji, wydając zarządzenia, „Extrakt rezolucji konfederacji generalnej J.W. Prozorowi służący”, 5 X 1793, LVIA SA 13808, k. 695–695v.

⁴²¹ Ł. Kądziała, *Między zdradą*, s. 204.

⁴²² *Głos J.W. Józefa Zabielly hetmana polnego W.X.L. na sesji sejmowej 19 XI 1793 miany*, [Warszawa 1793]; Ł. Kądziała, *Zdraycy i patrioci? Ugrupowania polityczne sejmu grodzieńskiego*, w: *Od Konstytucji do Insurekcji*, s. 194.

były też protesty przeciw wypłaceniu hetmanowi zaległej pensji⁴²³. Zgodnie z programem Kossakowskich, których znaczenie polityczne opierało się na wojsku, Józef Zabiello opowiadał się przeciw redukcji armii⁴²⁴. Z drugiej strony wraz z bratem Szymonem należał do większości sejmowej, która głosowała za wstrzymaniem sądownictwa komisji skarbowej i edukacyjnej, co było atakiem na przywódców konfederackich⁴²⁵. Mimo retoryki skierowanej przeciw zaborom, opowiedział się za nadaniem wyznaczonym w tym celu deputacjom uprawnień do podpisania traktatów rozbiorowych oraz jego ratyfikacją⁴²⁶. Należał do osób, które negocjowały traktat z Rosją i układ handlowy z Prusami. Kiedy Polacy nie mogli dojść do porozumienia z posłem pruskim Ludwigiem Bucholtzem w sprawie warunków podpisania traktatu cesyjnego, Sievers polecił Zabielle i innym dowódcom, by gwardia litewska zachowała spokój, gdy wojska otoczą zamek. Podobno Zabiello po konsultacji z królem zamierzał odmówić, ale ostatecznie ustąpił Rosjaninowi. Był też wśród deputowanych wyznaczonych do ułożenia projektu formy rządu⁴²⁷. Poza tym został nominowany do Rady Nieustającej⁴²⁸.

Szymon Zabiello, który na Sejmie Czteroletnim unikał atakowania Rosji, a potem walczył z nią w obronie Konstytucji 3 maja, w 1793 r. uczestniczył w sejmie grodzieńskim jako poseł wołkowyski. Na tamtejszym sejmiku wybrano posłów związanych nie z konfederacją, ale z dworem, czego odbicie

⁴²³ *Głos Józefa Chojnowskiego posła wizkiego 12 XI 1793 przy podniesionym projekcie zapłacenia pensji Zabielle H.P.L. za funkcję marszałka konfederacji targowickiej prowincji litewskiej zaległej*, [Warszawa 1793]; Ł. Kądziała, *Między zdradą*, s. 315, 343, 362. W ostatnich dniach sejmu udało mu się zdobyć pensję, mimo że sejmujący domagali się nawet, by konsyliarze targowiccy zwrócili obywatelom szkody.

⁴²⁴ Ł. Kądziała, *Opcja grodzieńska*, w: *Od Konstytucji do Insurekcji*, s. 174; *Sejm grodzieński 1793*, wyd. H. Olszewski, w: <http://www.bkpan.poznan.pl/biblioteka/ELITY/SEJM1793/wstep.htm> [13.02.2013].

⁴²⁵ *Sejm grodzieński 1793*; Ł. Kądziała, *Zdrajcy i patrioci?*, s. 194.

⁴²⁶ Na początku lipca Józef głosował, by w projekcie instrukcji dla delegacji zamieścić wzmiankę o ewakuacji wojska pruskiego, a opuścić o oddaniu zaborów. Później opowiadał się za tajnym głosowaniem na członków deputacji. 26 lipca obaj z Szymonem Zabiellą sprzeciwili się wzmiance o nocie dla Wiednia w zaleceniu przygotowania noty dla Petersburga, *Sejm grodzieński 1793*.

⁴²⁷ VL, t. 10, s. 16, 23, 29, 36, 39, 47, 59; *Sejm grodzieński 1793*; Z. Mann, *op. cit.*, s. 93; Ł. Kądziała, *Między zdradą*, s. 198–199, 254, 294. Zabiello opowiedział się za nominowaniem przez króla członków deputacji konstytucyjnej. Według Ł. Kądziały Stanisław August nominował Zabiellę zgodnie z życzeniem Sieversa, ale Józef niesystematycznie uczestniczył w posiedzeniach deputacji.

⁴²⁸ VL, t. 10, s. 344. Ostatniego dnia sejmu Szymon i Józef Zabiellowie głosowali za przyjęciem ułożonej formy rządu w znacznej mierze zbliżonej do Konstytucji 3 maja, a Józef także za podymnym. Wraz z bratem Szymonem podpisali również akt konfederacji grodzieńskiej, *ibidem*, s. 54–55; *Sejm grodzieński 1793*.

znajdujemy w wystąpieniach Zabieli. Na początku obrad sejmowych, sprzeciwiając się przyznaniu delegacji uprawnień do zatwierdzenia rozbioru, nawiązał do cieszącego się popularnością wystąpienia króla. Zwrócił uwagę, że konfederacja targowicka gwarantowała całość kraju, podobnie jak mocarstwa, którym należy to przypomnieć, odpowiadając na noty rosyjską i pruską⁴²⁹. W późniejszym wystąpieniu Zabieli poparł także króla w kwestii wyznaczenia delegacji do traktowania jedynie z dworem rosyjskim, a odłożenia układów z Prusami. Propozycja ta wzbudziła protest mocarstw, ponieważ zmierzała do wygrania jednego z nich przeciw drugiemu⁴³⁰. Kiedy doszło do głosowania w sprawie upoważnienia deputacji do rozmów z Prusami, Szymon Zabieli opowiedział za przyznaniem go. Dotyczyło ono jednak tylko spraw handlowych, a nie terytorialnych⁴³¹. Już po ratyfikacji rozbioru Zabieli wygłosił mowę utrzymaną w tonie umiarkowanym. Proponował porozumienie z Katarzyną II, by zachować obecne granice i doprowadzić do ewakuacji wojsk rosyjskich. Przekonująco wykazywał odpowiedzialność narodu za rozbiór, a bronił Stanisława Augusta, przypominając jego bezsilność i znoszone przez niego krzywdy, oraz ambasadora rosyjskiego, który spełniał obowiązki wobec swej ojczyzny i rozkazy swej władczyni, wykorzystując podłość Polaków. Ich intrygi, ambicje i zdrady miały być faktyczną przyczyną rozbioru. Jednocześnie Zabieli sceptycznie odniósł się do dyskutowanej w tym czasie rosyjskiej propozycji zapobiegającej wpływowi rewolucji francuskiej w Rzeczypospolitej⁴³². Podtrzymując swe poglądy z czasów Sejmu Wielkiego, być może umocnione pod wrażeniem udziału w wojnie 1792 r., podobnie jak większość sejmujących zalecał współpracę z Petersburgiem, a nie walkę. Wykazywał poglądy typowe dla realistów, sądzących, że Rzeczpospolita może bezpiecznie przetrwać przy przyjętej na sejmie formie rządu i sojuszu z Rosją, zapewniającym całość granic i szanse na rozwój gospodarczy. W ten sposób król i jego współpracownicy, zdając sobie sprawę, że nie mogą osiągnąć suwerenności, chcieli zapewnić państwu rządność⁴³³.

⁴²⁹ Głos J.W.J.P. Szymona Zabieli ex kasztelana województwa mińskiego generała leutnanta wojsk W.X.L. orderów Orła Białego i świętego Stanisława kawalera posła wołkowyskiego dnia 21 Junii 1793 roku w Izbach złączonych miany, [Warszawa 1793]; R. Šmigelskytė-Stukienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės*, s. 235; Z. Mann, *op. cit.*, s. 47. Z. Mann mylnie wiąże to wystąpienie z Józefem Zabielią.

⁴³⁰ *Sejm grodzieński 1793*; R. H. Lord, *op. cit.*, s. 269.

⁴³¹ *Sejm grodzieński 1793*.

⁴³² Głos J.W.J.P. Szymona Zabieli generała leutnanta wojsk WXL ex-kasztelana województwa mińskiego posła wołkowyskiego kawalera orderów polskich na sesji sejmowej w Grodnie 1793 XI 7 miany, [Warszawa 1793]; Ł. Kądziała, *Między zdradą*, s. 321–322.

⁴³³ Ł. Kądziała, *Między zdradą*, s. 362–364; idem, *Opcja grodzieńska*, s. 174, 180. Na sejmie 1793 r. rozliczano Szymona i Michała Zabielię jako generałów, Jerzego Zabielię jako

Podobne były zapewne poglądy większości rodziny, ponieważ nie zachowały się poważniejsze dowody jej zaangażowania w insurekcję kościuszkowską. Być może Ignacy Zabiello wspierał powstanie finansowo⁴³⁴. Według Henryka Koska w insurekcji uczestniczył Szymon⁴³⁵. Jednakże najważniejszym wydarzeniem dotyczącym losów Zabiellów podczas insurekcji było powieszenie przez powstańców targowiczán Józefa Zabielly oraz Józefa i Szymona Kossakowskich⁴³⁶. Niewątpliwie zdarzenie to spowodowało zniesławienie rodziny i wpłynęło na ograniczenie działalności politycznej jej przedstawicieli. Aktywność polityczną mieszkańców Rzeczypospolitej utrudnił poza tym upadek państwa po ostatecznym rozbiore w 1795 r.

W czasach stanisławowskich sytuacja Zabiellów uległa zasadniczej zmianie. Kryzys po śmierci Antoniego Zabielly zahamował rozwój wpływów rodziny. Jednocześnie w powiecie kowieńskim powstała silna gałąź partii dworskiej, z którą musieli rywalizować o dominację polityczną. Zabiellowie często ponosili porażki, zwłaszcza na sejmikach deputackich. Niemniej utrzymali pozycję kluczowej faksji w powiecie kowieńskim i często udawało im się opanowywać sejmiki poselskie. Zachowali też wpływy w sąsiednich powiatach, zwłaszcza za pośrednictwem Józefa Kossakowskiego. Sami Zabiellowie nie interesowali się już tak regularnie sąsiednimi sejmikami, ale sporadycznie zyskiwali na nich poselstwa. Do utrzymania silnej pozycji rodziny przyczyniła się ustępliwość Stanisława Augusta wobec nich. Król, zdając sobie sprawę, że walka z ich wpływami może być kłopotliwa, starał się uczynić z Zabiellów swoich stronników. Jednak część przedstawicieli rodziny bardziej niż z władcą liczyła się z Petersburgiem. Efektem była kariera Józefa Zabielly podczas konfederacji targowickiej. Mimo poparcia innych członków rodziny dla Konstytucji 3 maja, to tragiczny koniec targowickiego hetmana zdeteterminował opinię o Zabiellach w epoce porozbiorowej.

członka Komisji Wojskowej, a Józefa Zabiellę jako hetmana, VL, t. 10, s. 106, 108. Pod koniec sejmku Zabiello odcinał się od konfederacji targowickiej, domagając się decydowania opinii deputacji weryfikującej decyzje Targowicy w sprawach prywatnych, *Sejm grodzieński 1793*.

⁴³⁴ Kwity, 24 i 27 VII 1794, LNBW F94–2054.

⁴³⁵ Michał miał być uwięziony po wybuchu powstania, H. Kosk, *op. cit.*, s. 268.

⁴³⁶ Ł. Kądziała, *Śledztwa i sądownictwo w sprawach o zdradę kraju w Insurekcji 1794 roku*, w: *Od Konstytucji do Insurekcji*, s. 215.

Sejmiki kowieńskie w czasach Stanisława Augusta

data	dyrektor	deputaci		posłowie	
8 XI 1763				Antoni Zabiello	Józef Prozor
29 X 1764				Józef Zabiello	Józef Prozor
4 II 1765		Antoni Szorc	Tyszkiewicz		
3 II 1766		Nikodem Borewicz	Józef Terebesz		
25 VIII 1766				Szymon Kossakowski	Jan z Wolda Mejer
9 II 1767		Jan Truskowski	Stefan Gintowt		
24 VIII 1767				Antoni Zabiello	Czerniewicz
7 II 1768		Stefan Zabiello	Skorulski		
6 II 1769		Antoni Odyniec	Tomasz Michniewicz		
5 II 1770		Jan Rafał Szymkowski	Jakub Domeyko		
4 II 1771		Tomasz Illinicz	Franciszek Woronowicz		
3 II 1772		Józef Borewicz			
8 II 1773		Staniewicz	Antoni Zawadzki		
23 III 1773				Jerzy Rodziejwicz	Tomasz Michniewicz
7 II 1774		Józef Kulwiec	Kunicki		
6 II 1775		Jan Truskowski	Ignacy Swinarski		
5 II 1776	Józef Prozor	Stefan Zabiello	Ignacy Kossakowski		
15 VII 1776				Ignacy Zabiello	Szymon Kossakowski
3 II 1777		Ludwik Korewa	Józefat Siruc		
9 II 1778		Paweł Staniewicz	Karol Mejer		
17 VIII 1778				Adam Kozakowski	Józef Medeksza
8 II 1779	Dominik Medeksza	Adam Meysztowicz	Jan Mejer		
7 II 1780	Dominik Medeksza	Ignacy Lugajllo	Piotr Zawisza		
21 VIII 1780	Szymon Zabiello			Ignacy Zabiello	Antoni Kossakowski

5 II 1781		Jakub Korwin Kossakowski	Tomasz Mineyko		
4 II 1782	Szymon Zabiello	Jan Rafal Szymkowski	Karol Prozor		
19 VIII 1782				Szymon Zabiello	Szymon Kossakowski
3 II 1783		Antoni Blinstrub	Augustyn Middleton		
9 II 1784	Ignacy Zabiello	Antoni Domeyko	Ignacy Dołęga Piskorski		
16 VIII 1784	Ignacy Zabiello			Szymon Zabiello	Jan z Wolda Mejer
7 II 1785	Michał Pac	Piotr Zawisza	Tomasz Wawrzecki		
6 II 1786	Tomasz Wawrzecki	Michał Kozakowski	Szymon Wiszniewski		
23 VIII 1786	Ignacy Zabiello			Szymon Zabiello	Józef Medeksza
5 II 1787		Józef Kulwiec	Michał Montwiłł		
13 VIII 1788				Ignacy Zabiello	Antoni Kossakowski
9 II 1789	Antoni Kossakowski	Michał Kossakowski	Józef Miłosz		
8 II 1790		Józef Walentynowicz	Tadeusz Wysogierd		
16 XI 1790				Michał Kossakowski	Tomasz Mineyko
7 II 1791	Ignacy Zabiello	Nikodem Borewicz	Ludwik Sopoćko		
14 II 1792	Ignacy Zabiello	Józef Korwin Kossakowski			
27 V 1793	Antoni Blinstrub			Michał Kossakowski, Antoni Blinstrub	Antoni Domeyko, Adam Kozakowski
3 II 1794	Michał Korwin Kossakowski	Józef Korwin Kossakowski			

- stronnicy Familii

- stronnicy Radziwiłłów

- stronnicy zabiellowscy

- stronnicy dworscy

Zakończenie

W XVIII w. rodzina Zabięłów uzyskała znaczny awans zarówno pod względem politycznym, jak i społecznym. W omawianym okresie wybili się oni z poziomu średniej szlachty do grupy elity prowincjonalnej, osiągając status „półmagnaterii”. Środkiem do osiągnięcia tego celu była przede wszystkim działalność polityczna, a także współpraca ze stronnictwami magnackimi, rozwijanie wpływów wśród szlachty, zabieganie o wysokie urzędy powiatowe, godności senatorskie i dygnitarstwa, korzystne małżeństwa oraz pomnażanie majątków. Taka ścieżka awansu, poniekąd typowa, miała jednak swoje niepowtarzalne cechy.

Charakterystyczna jest szczególnie kluczowa rola nielicznych wybitnych jednostek w umacnianiu pozycji rodziny. Należeli do nich pochodzący z tej rodziny marszałkowie kowieńscy. Przełomową rolę odegrał Mikołaj Zabięło, który jako pierwszy osiągnął najwyższe urzędy i przewagę polityczną w powiecie kowieńskim. Nie można przecenić znaczenia Antoniego Zabięły, który wykazał się największym talentem politycznym. Zapewne przyczynił się on do pojawienia się w rodzinie pierwszego urzędu senatorskiego, który uzyskał syn Mikołaja, Jan Zabięło. Antoniemu udało się także z wielokrotnie posiadany majątek. Poprawił w ten sposób status materialny rodu, systematycznie podnoszony również przez Mikołaja i jego potomków.

Istotną zasługą Antoniego, a być może już Mikołaja Zabięłków były sławne „niezrywalne” sejmiki kowieńskie. Marszałkowie kowieńscy przeważnie pełnili funkcję dyrektorów tych zgromadzeń, a wielu ich krewnych uczestniczyło w obradach. Szczególnie Zabięłowie pełniący ważniejsze urzędy w powiecie mogli wpływać na przebieg sejmików. O zaangażowaniu rodziny w sejmiki, a zwłaszcza o popularności, jaką się cieszyła, świadczy częstotliwość wybierania jej przedstawicieli na posłów. W interesującym nas okresie zwołano 30 sejmów, z czego na 18 posłowali jeden lub kilku Zabięłków. Sprawowanie tej funkcji było interesujące głównie dla powiatowych polityków, ponieważ dawało szansę wybicia się z działalności

provincialnej do grupy osób zaangażowanych w politykę państwową. Jednocześnie posłowanie wiązało się z większym prestiżem, niż funkcja deputata, która budziła wśród Zabiellów o wiele mniejsze zainteresowanie, gdyż tylko dwa razy sprawował ją Stefan Zabiello¹.

W czasach Augusta III funkcja ta cieszyła się dużym zainteresowaniem przedstawicieli największych obozów politycznych, gdyż trybunał stał się głównym polem walki politycznej w związku z upadkiem parlamentaryzmu. Zabiellowie starali się utrzymywać równowagę wpływów rywalizujących na sejmikach kowieńskich stronnictw, rozdzielając między nie mandaty na deputacje. Utrzymywali w ten sposób „niezrywalność” sejmików kowieńskich, z czego obydwie strony czerpały korzyści. Szczególnie Zabiellowie mogli się cieszyć wyjątkową pozycją sejmiku kowieńskiego. Mimo to, należy przyznać rację Robertasowi Jurgaitisowi, który sceptycznie pochodzi do hipotezy wskazującej, że sejmiki kowieńskie stały się w tym okresie najważniejszymi w Wielkim Księstwie. Miało to wynikać z faktu, że deputaci kowieńscy często zostawali marszałkami trybunalskimi, lecz dotyczy to głównie drugiej połowy panowania Augusta III².

Zarówno liderzy kowieńscy, jak i przywódcy magnaccy byli czasem zdolni narazić „niezrywalność” sejmików dla własnych korzyści, jednak zdecydowanie częściej (w czasach saskich) dotyczyło to magnatów. Wynikało to z faktu, że przysyłali oni do Kowna swych najważniejszych kandydatów do trybunału. W rezultacie sejmik kowieński nieraz stawał się epicentrum walki partyjnej, a tym samym wzrastała rola tamtejszych liderów. Kilkakrotnie zdarzało się nawet, że wnoszono manifest przeciw результатам sejmiku, ale zawsze udawało się zapobiec skutkom tego protestu. Było to tym łatwiejsze, że według Wojciecha Kriegseisena o uznaniu ważności protestu często decydował marszałek³.

Dzięki umiejętnemu wykorzystywaniu tego rodzaju konfliktów Antoni Zabiello zyskiwał coraz większe zaufanie przywódców magnackich. W celu ocalenia sejmików prowadził negocjacje między przedstawicielami czy nawet szefami walczących stronnictw i często udawało mu się doprowadzać do kompromisu. Realizowali w ten sposób prezentowany przez Adama

¹ Por. H. Olszewski, *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii 1652–1763. Prawo–praktyka–teoria–programy*, Poznań 1966, s. 106.

² Jurgaitis zwraca uwagę, że do wysunięcia tej hipotezy przyczyniła się rola Kowna jako stolicy Litwy po pierwszej wojnie światowej, R. Jurgaitis, *Funkcjonowanie sejmiku litewskiego w latach 1717–1795. Między szlacheckim parlamentaryzmem a samorządem*, w: *Praktyka życia publicznego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVI–XVIII wieku*, red. U. Augustyniak, A. B. Zakrzewski, Warszawa 2010, s. 41–42.

³ W. Kriegseisen, *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1991, s. 167.

Lityńskiego system „zmierzania do jednomyślności”. W przeciwieństwie do systemu głosowania większością, satysfakcjonował on w jakimś stopniu wszystkie strony, zmuszając przeciwników do pewnych ustępstw. System taki umożliwiał zatem doprowadzenie do tego, by decyzja była faktycznie zgodna z wolą ogółu⁴. Wojciech Kriegseisen właśnie to dążenie do kompromisu uznał za jedną z podstawowych cech staropolskiej kultury politycznej, a trudności z osiągnięciem porozumienia za przejaw jej upadku⁵.

Nie zawsze jednak negocjacje przynosiły rezultat, nieraz liderzy kowieńscy posuwali się do przekupstwa czy podstępów. Nierzadko przywódcy magnaccy sami stosowali różne sposoby zjednywania sobie Zabięłłów, którzy chcieli czerpać zyski z obydwu obozów. W tym celu starali się różnymi metodami dowodzić magnatom swego znaczenia w powiecie. Posuwali się nawet do manifestowania urazy w przypadku niepoinformowania ich o planach sejmikowych. Prawdopodobnie od czasów Mikołaja Zabięłły rodzina cieszyła się także wpływami na Żmudzi, w powiatach upickim i wiłkomierskim, a czasem także w odleglejszych ziemiach. Tutaj także znacząca była rola Antoniego Zabięłły, który stopniowo nawiązywał współpracę z przywódcami magnackimi dotyczącą sejmików w sąsiednich powiatach.

Jednak mimo utrzymywania przynajmniej pozornej równowagi wpływów w powiecie kowieńskim, Zabięłłowie przeważnie skłaniali się ku jednemu z obozów politycznych. W pierwszych latach po elekcji Augusta III byli oni chyba bliżsi Michałowi Kazimierzowi Radziwiłłowi. Wraz jednak z odzyskiwaniem łask dworskich przez Familię zwrócili się ku Michałowi Fryderykowi Czartoryskiemu. Po przejściu Familii do opozycji oddalili się od tego stronnictwa, by w ostatnich latach panowania dynastii saskiej związać się z dworem. Co istotne, Zabięłłowie przeważnie skłaniali się ku ugrupowaniu, które pozostawało w sojuszu z dworem. Dawało im to szanse czerpania z łask dworskich, a posiadane przez nich starostwa i godności sugerują, że skutecznie wykorzystywali tę możliwość.

Zabięłłowie nie tylko starali się utrzymać równowagę wpływów przeciwnych stronnictw na sejmikach, ale często rozdzielali się między rywalizujące obozy. Dobrym tego przykładem są bracia Antoniego Zabięłły, z których Szymon był bliższy Radziwiłłowi, a Józef Czartoryskiemu, choć z czasem przeszedł w orbitę dworu. Antoni starał się także swych synów od młodości wiązać z różnymi ośrodkami politycznymi. Podobnie podczas bezkrólewia, część rodziny wcześniej przechodziła do obozu zwycięzcy, a potem

⁴ A. Lityński, *Sejmiki ziemskie 1764–1793. Dzieje reformy*, Katowice 1988, s. 24–25.

⁵ W. Kriegseisen, *Sejmiki*, s. 160, 180. Umiejętność negocjacji była jednym z ważniejszych talentów szlachty polskiej, A. Mączak, *Rządzący i rządzeni. Władza i społeczeństwo w Europie wczesno nowożytnej*, Warszawa 2002, s. 204.

pomagała krewnym powrócić do łask. Najwyraźniej widać to jednak podczas konfederacji radomskiej i barskiej, kiedy to Zabiellowie zachowywali pozory współpracy z dworem, podczas gdy ich krewni i przyjaciele należeli do głównych działaczy konfederackich. Po upadku związku mogli oni liczyć na pomoc rodziny w odzyskaniu przychylności dworu.

Po ostatniej elekcji zmieniły się warunki działalności politycznej średniej szlachty, ponieważ Stanisław August starał się nawiązać z nią stosunki i uczynić z niej podstawę własnego stronnictwa. Dotyczyło to także Zabiellów, którzy ze względu na posiadane wpływy mogli być cennym nabytkiem dla stronnictwa dworskiego. Przedstawiciele omawianej rodziny niezmiennie starali się o łaski królewskie, niemniej na postępowanie Zabiellów w tym czasie mieli także wpływ Rosjanie, z którymi nawiązywali kontakty jeszcze podczas przemarszów wojsk rosyjskich w czasach Augusta III. Również za panowania ostatniego króla starali się oni o przychylność Petersburga, nawet kosztem szkodzenia rodakom.

Utrzymujący się od czasów Mikołaja Zabielly wzrost znaczenia rodziny uległ osłabieniu w latach siedemdziesiątych XVIII w. Przyczyniła się do tego śmierć Antoniego Zabielly. Jego młodszy brat i kolejny marszałek kowieński nie dorównywał poprzednikowi talentem politycznym. Podobnie kolejny marszałek kowieński, Ignacy Zabiello, prowadził bardziej umiarkowaną działalność polityczną. Najwybitniejszym politykiem w rodzinie w tym czasie był chyba Józef Kossakowski, który przyczynił się do uzyskania przez Józefa Zabiellę funkcji ministra, a mianowicie hetmana polnego litewskiego. Lecz biskup inflancki niewiele czasu spędzał w Kownie i tylko listownie doradzał miejscowym liderom akcje polityczne.

Kluczowe znaczenie dla osłabienia dominacji politycznej Zabiellów w powiecie kowieńskim miało utworzenie na Litwie partii dworskiej, która szybko opanowała większość sejmików. Mimo starań króla, współpracę Zabiellów z tym stronnictwem uniemożliwiała niechęć pomiędzy Zabiellami a kolejnymi przywódcami regalistycznymi, a mianowicie Antonim Tyzenhauzem oraz Joachimem Chreptowiczem. Początkowo udawało się doprowadzać do ustępstw, lecz wkrótce „niezrywalne” sejmiki kowieńskie zaczęły być rozdawane w związku z atakiem opozycji na Tyzenhauza. Ponowny okres rozdawania sejmików kowieńskich nastąpił w 1784 r., po wybuchu konfliktu o podkomorstwo tego powiatu. Dzięki ustępstwom króla Zabiellowie zachowali przewagę na sejmikach poselskich, lecz nieraz porażki spotykały ich podczas wyboru deputatów.

Rozdawanie sejmików było okazją do wykrystalizowania się faksji zabiellowskiej. We wcześniejszych latach z Zabiellami współdziałali głównie ich najbliżsi krewni i powinowaci, którzy z czasem stali się czołowymi działaczami faksji. Dopiero podczas walki z kowieńskimi przedstawicielami

partii dworskiej ujawnił się podział powiatu między dwa stronnictwa, który zresztą był dość zmienny. W przypadku rozdwojenia sejmików szczególnie istotna była liczebność stronników. Z tej przyczyny Zabiellowie sprowadzali na sejmiki setki ubogiej, niepiśmiennej i nieraz nieuprawnionej do głosowania szlachty, której związki z faksją zabiellowską były często przelotne. Ugrupowania walczące na sejmikach starały się zdobyć poparcie króla i magnatów, dowodząc swej słuszności w konflikcie. Używano w tym celu różnych argumentów, a przede wszystkim zarzutów nieuczciwości i przemocy stosowanej przez przeciwników oraz szczycono się własną popularnością. Powoływano się także na legalność swego postępowania, wskazując na zgodne z prawem miejsce sejmików oraz obradowanie pod kierunkiem odpowiedniego urzędnika. Często dopuszczano się oszustw zarówno przy zbieraniu podpisów pod aktami sejmikowymi, jak i przy przygotowywaniu innych argumentów.

Po śmierci Antoniego Zabiellowie nie monitorowali już tak systematycznie przebiegu sąsiednich sejmików, zachowały się głównie listy Józefa Kossakowskiego dotyczące tych kwestii. Niemniej Zabiellowie zachowali wpływ przede wszystkim na Żmudzi, gdzie dwukrotnie skutecznie starali się o poselstwo. Zapewne nadal czerpali z pozycji wyrobionej przez Antoniego Zabiellę i podtrzymywanej przez Józefa Kossakowskiego. Pod koniec wieku załamał się także wzrost statusu majątkowego rodziny. Po gwałtownym powiększeniu liczby posiadanych przez nich dóbr sytuacja majątkowa rodziny poprawiała się stopniowo do lat osiemdziesiątych, lecz potem proces ten uległ zatrzymaniu. Poza tym fortuny Antoniego i Ignacego Zabiellów podzielone między ich synów uległy rozdrobieniu.

Charakterystyczne dla działalności politycznej Zabiellów było opanowanie przez nich urzędu ziemskiego kowieńskiego. Związane to było ze sprawowaniem urzędu marszałka, podczas gdy należący do przeciwnej partii starosta miał większe wpływy w grodzie. Widoczne jest to zwłaszcza w przypadku rozdwojonych sejmików, kiedy to akta z obrad zabiellowskich wpisywane były przeważnie do ksiąg ziemskich, a przeciwnego sejmiku do grodzkich. W nieco mniejszym stopniu odzwierciedlało się to w składzie osobowym obydwu sądów, gdyż zwłaszcza sędziowie ziemscy rekrutowali się z obydwu obozów politycznych.

Informacje dotyczące programu politycznego Zabiellów są śladowe. Z instrukcji kowieńskich, na których treść wpływali wynika, że nie mieli oni zbyt wysokiej świadomości politycznej. Dopiero w drugiej połowie lat pięćdziesiątych kontakty Zabiellów z Familiją odcisnęły się poważniej na przygotowywanych przez nich punktach, było to jednak chwilowe zjawisko. Instrukcje oddawały dobrze taktykę lawirowania między stronnictwami, ponieważ z zasady łączyły postulaty różnych obozów politycznych.

Tendencja ta utrzymała się w czasach stanisławowskich, w wyniku czego punkty dla posłów kowieńskich miały charakter raczej umiarkowany. Wyjątkiem była jedna instrukcja o wymowie regalistycznej, podpisana głównie przez przeciwników zabięłowskich.

Przeprowadzone badania wskazują, że elity prowincjonalne w Wielkim Księstwie Litewskim potrafiły skutecznie wykorzystywać walkę sejmikową do własnego awansu. Lawirując między rywalizującymi przywódcami magnackimi, liderzy szlacheccy zyskiwali znaczenie polityczne, wpływy wśród szlachty oraz korzyści materialne. Wszystko to przyczyniało się do poprawienia ich statusu, do tego stopnia, że mogli utworzyć osobną faksję zwalczającą partię dworską w skali prowincjonalnej. Co istotne, rywalizacja ze stronnictwem dworskim nie była w tym wypadku jednoznaczna z wrogością wobec króla. Zaprezentowaną w tej pracy analizę przeprowadzono jednak tylko na materiałach dotyczących jednej rodziny, co uniemożliwia generalizację. Do wyciągnięcia szerszych wniosków konieczne są dalsze badania nad elitami prowincjonalnymi. Należy zbadać stopień zależności od magnatów innych liderów powiatowych i ich działalność na sejmikach. Kolejnych opracowań domaga się także opozycja litewska w czasach stanisławowskich. Przybliżenie działalności kolejnych rodzin i faksji pozwoliłoby szerzej scharakteryzować politykę prowincjonalną w Wielkim Księstwie Litewskim.

Majątki Zabiellów w XVIII wieku

Niniejszy spis zawiera wszystkie majątki posiadane i dzierżawione przez Zabiellów w XVIII w., jakie udało się odnaleźć w źródłach. Przy każdym majątku w miarę możliwości podano jego wartość w momencie, kiedy jest uchwytna źródłowo, oraz właściciele z rodziny Zabiellów. Zaznaczano też, kiedy i komu oddano dobra w zastaw, jeśli tylko zachowały się takie informacje. Trzeba podkreślić, że ze spisu tego należy korzystać z dużą ostrożnością, gdyż nie daje on pełnej informacji o sytuacji majątkowej Zabiellów. Wynika to z fragmentarycznego charakteru źródeł, do których udało się dotrzeć. Zapewne spis nie zawiera wszystkich majątków posiadanych przez Zabiellów. Co więcej, wiadomości o posiadłościach w nim wymienionych również są dalekie od kompletności. W większości wypadków nie wiemy, jakiej wielkości i wartości były dane dobra, a nawet jeśli mamy takie informacje, dotyczą one tylko określonego momentu. Poza tym w wielu wypadkach może chodzić o wartość części dóbr, a nie ich całości. Jednocześnie nie wiadomo, czy Zabiellowie posiadali cały majątek, czy tylko jego część, a często też, przez jaki okres je posiadali. W efekcie przynależność poszczególnych dóbr faktycznie nie mówi wszystkiego o zamożności tej rodziny.

Województwo trockie

Dobra dziedziczne:

Białozorów alias Jotajnie – dobra w powiecie upickim¹. Przy nich folwarki Stejbiaki², potem Leszno³, Pogigale i Polesie⁴.

¹ SGKP, t. 1, s. 197.

² „Asekuracyjny dokument Jana Białozora”, 21 X 1783, LNBW F94–715, k. 5–6 oraz F94–718.

³ Akt zastawny Ignacego Zabielly, 26 V 1789, LNBW F94–728.

⁴ „Plenipotencja pełnomocna do sprzedania dóbr”, 9 VI 1797, LVIA SA 13809, k. 1480–1481.

Wartość: Leszno zastawione w 1789 r. za tysiąc zł pol.⁵

Właściciele: od 1783⁶ do 1797 r. Ignacy Zabięło, od 1797 Anna Zabięłowa⁷.

Zastawione: od 1789 Leszno Leonardowi Sągajle⁸.

Białodwór – folwark w powiecie kowieńskim.

Wartość: w 1788 r. zastawione za 8 tys. zł.

Właściciele: w 1788 Ignacy Zabięło.

Zastawione: w 1788 Adamowi i Katarzynie Łokiańskim⁹.

Biwile – dobra w powiecie kowieńskim.

Właściciele: od 1760 Antoni i Zofia Zabięłowie¹⁰, od 1782 r. Jerzy Zabięło¹¹.

Borciany – dobra w powiecie kowieńskim.

Właściciele: od 1767 r. Antoni i Zofia Zabięłowie¹², od 1782 Jerzy Zabięło.

Zastawione: w 1782 r. franciszkanom¹³.

Buczuny – wieś w powiecie kowieńskim¹⁴.

Wartość: w 1774 zastawione z Kojałanami za 500 zł¹⁵, w 1788 r. zastawione za 450 talarów (3600 zł)¹⁶.

Właściciele: w 1702 do najpóźniej 1710 r. Jan Zabięło wojski; potem Jan Zabięło kasztelan mściłowski¹⁷; w 1774 r. Ignacy Zabięło.

⁵ Akt zastawny Ignacego Zabięły, 26 V 1789, LNBW F94–728.

⁶ „Asekuracyjny dokument Jana Białozora”, 21 X 1783, LNBW F94–715, k. 5–6 oraz F94–718; „Intromisja Zabięłom”, 21 X 1783, LNBW F94–719.

⁷ „Zapis dzielczy”, 10 IV 1797, LVIA SA 13809, k. 1402–1404.

⁸ Zastaw przewidziany na rok, Akt zastawny Ignacego Zabięły, 26 V 1789, LNBW F94–728.

⁹ „Ekstrakta z kancelarii ziemskiej”, 1784–1789, LVIA SA 13806, k. 772.

¹⁰ Przeniesienie prawa Jerzego i Piotra Kudrewiczów, 2 VI 1770, LVIA SA 13797, k. 865–868 oraz LVIA SA 13798, k. 202–203v. Już w 1733 r. Michał i Anna Zabięłowie nabyli las w Biwilach za 60 zł, „Prawo przedaźne”, 30 I 1733, LVIA SA 13809, k. 1155–1156.

¹¹ „Aktykacja dekretu kompromisarskiego”, 24 IX 1782, LVIA SA 13802, k. 921–932 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 162–167 oraz LVIA F716, 2, 23, k. 225–234; „Zeznanie intromisji”, 21 V 1783, LVIA SA 14568, k. 271–272.

¹² „Przyznanie prawa donacyjnego”, 4 VI 1767, LVIA SA 13796, k. 945–946; SGKP, t. 1, s. 308.

¹³ „Aktykacja dekretu kompromisarskiego”, 24 IX 1782, LVIA SA 13802, k. 921–932 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 162–167 oraz LVIA F716, 2, 23.

¹⁴ SGKP, t. 15, s. 255. W *Słowniku geograficznym* wymienione są też inne Buczuny w województwie trockim, ale w innym powiecie, ibidem, t. 1, s. 438.

¹⁵ „Akta dotyczące się oddania w zastaw dóbr”, 1774–1775, AZ 164, s. 17–19.

¹⁶ Prawo zastawne, 30 IV 1788, 23 IV 1823, LNBW F94–2041 oraz LVIA SA 13806, k. 1.

¹⁷ „Akta dotyczące się części praw do dóbr”, 1702–1710, AZ 116, s. 1–3. Zapis ten potwierdziła Zuzanna Zabięłowa w swym testamencie, ibidem, s. 5–11.

Zastawione: od 1774 r. Józefowi Kończy¹⁸; od 1788 r. Antoniemu Downarowiczowi¹⁹.

Butkuny – folwark w powiecie kowieńskim.

Wartość: w 1759 r. wykupione z zastawu za 1500 zł.

Właściciele: od 1758 r. Szymon Zabiello syn Michała.

Zastawione: do 1759 r. Krzysztofowi Dąbskiemu²⁰.

Czabiszki – dobra.

Właściciele: w 1782 r. częściowo Zofii Zabiellowej²¹.

Czyczki – majątność w powiecie kowieńskim.

Właściciele: od 1783 r. Szymon Zabiello syn Antoniego²².

Ejgirgoła – kondycja w powiecie kowieńskim z karczmą.

Właściciele: od 1755 r. Antoni i Zofia Zabiellowie²³, w 1788 r. Jerzy Zabiello²⁴.

Gintowtyszki – wieś w powiecie kowieńskim.

Wartość: w 1783 r. Jodkiszki Poabala i Gintowtyszki kupione za 800 zł.

Właściciele: od 1783 r. Szymon Zabiello syn Michała²⁵.

Gojlusze – dobra w powiecie kowieńskim.

Wartość: w 1774 r. kupione za 2 tys. zł.

Właściciele: od 1774²⁶ do 1795 r. Szymon Zabiello syn Michała²⁷.

Hlebów – dobra z wsiami Jachniszki i Peztuny, prawdopodobnie w powiecie upickim.

¹⁸ Zastaw początkowy był planowany do 1775, potem do 1776 r., „Akt intromisja”, 27 IV 1774, LVIA SA 13798, k. 919–919v; „Akta dotyczące się oddania w zastaw dóbr”, 1774–1775, AZ 164, s. 17–19.

¹⁹ Prawo zastawne, 30 IV 1788, LNBW F94–2041 oraz LVIA SA 13806, k. 1. Wpis w księdze grodzkiej skreślony, być może z powodu spłacenia zastawu.

²⁰ „Kwit Krzysztofowi Dąbskiemu”, 23 IV 1759, LNBW F94–751; „List Krzysztofa Dąbskiego”, 23 IV 1759, LNBW F94–752; „Obwieszczenie”, 6 IV 1758, LVIA SA 13704, k. 75; „Dowód podanego obwieszczenie”, 31 I 1759, LVIA SA 13705, k. 36; SGKP, t. 1, s. 484.

²¹ „Aktykacja zapisu plenipotencyjnego”, 28 VI 1782, LVIA SA 13802, k. 816; SGKP, t. 1, s. 727.

²² „Przyznanie prawa przedażnego”, 24 VI 1783, LVIA SA 13803, k. 331–332v; SGKP, t. 1, s. 883.

²³ „Akt intromisji”, 22 XI 1755, LVIA SA 13701, k. 642.

²⁴ W 1788 r. Jerzy planował sprzedać Ejgirgołę, „Przyznanie plenipotencji”, 25 IX 1788, LVIA SA 13723, k. 482–483.

²⁵ „Przyznanie prawa od Korejwy”, 8 VI 1783, LVIA SA 13803, k. 570–571.

²⁶ „Intromisja na folwark”, 19 VIII 1796, LVIA SA 13809, k. 1157; „Prawo wieczysto przedażne”, 20 X 1774, LVIA SA 13805, k. 605–606; SGKP, t. 2, s. 650.

²⁷ Część dóbr oddał już w 1791 r., „Prawo darowne”, 19 XII 1791, LVIA SA 13807, k. 613–614; „List na przyznanie prawa od Zabielly”, 19 XII 1791, ibidem, k. 615; „Prawo wieczyste zrzeczne”, 4 I 1795, LVIA SA 13809, k. 840–841.

Właściciele: w 1720 r. Mikołaj Zabiello²⁸.

Jaskajcie – wieś w powiecie kowieńskim.

Wartość: w 1741 r. zastawione z Milzemami i Koplami za 1260 talarów (10 080 zł)²⁹.

Właściciele: do 1701 Szymon Zabiello syn Mikołaja, w 1701 Katarzyna Zabiellowa³⁰, od 1701 Michał i Salomon Zabiellowie³¹, potem Władysław Zabiello, w 1750 r. Jan Zabiello, od 1750 do 1758 r. Antoni Zabiello, od 1758 r. Stefan Zabiello³², potem Helena Przysiecka³³.

Zastawione: w 1741 r. Szarlotcie Zabiellowej³⁴.

Iodkiszki (Poabele) – folwark z wsią Rudziami w powiecie kowieńskim.

Wartość: patrz Gintowtyszki, w 1779 r. kupione za 11 500 zł³⁵, w 1783 r. zwrot zastawu za 4800 zł³⁶.

Właściciele: do 1701 Szymon Zabiello syn Mikołaja, od 1701 r. Michał Zabiello³⁷, Eufrozyna 1. voto Zabiellowa 2. voto Straszewiczowa, od 1730 r. Jan i Krystyna Zabiello, Helena Przysiecka, od 1758 r. Stefan Zabiello³⁸, potem Antoni Zabiello³⁹; od 1779 r. Szymon Zabiello syn Michała⁴⁰.

²⁸ Pozew przeciw Bryginowi, 1720, AT B-31/121, s. 83; SGKP, t. 3, s. 73. *Słownik geograficzny* wskazuje, że Hlebów leżał w powiecie poniewieskim.

²⁹ „Oddanie w zastaw dóbr”, AZ 54 oraz LNBW F94-1141 oraz LVIA SA 13692, k. 1734-1737v.

³⁰ Potem miała je dostać córka Zofia, Testament, 13 X 1701, NGABM F 319, 2, 1139, k. 170-171 oraz LNBW F94-2652 oraz VUB 7-37/13791, k. 378-379; SGKP, t. 16, s. 10.

³¹ Regestr dokumentów, 30 VI 1789, LVIA F716, 1, 134, k. 10v.

³² Być może dotyczyło to tylko części majątku, Zapis zrzeczny, 3 II 1758, LNBW F94-1154; Przyznanie zapisu księdzu Zabielle, 7 VII 1750, LVIA SA 13697, k. 417-418v; Rejestr majątkowy, 1777, 1767, AZ 66, s. 40.

³³ Zapis kwitacyjny Heleny Przysieckiej, 4 II 1758, LNBW F94-1153 oraz F94-2663. Jaskajcie już w 1757 r. intromitowano Helenie Przysieckiej, „Intromisja służąca W.J.P. Przysieckim”, 15 XI 1757, LVIA, SA 13703, k. 334.

³⁴ Być może zastaw przez nieprawego właściciela, „Oddanie w zastaw dóbr Zabiellów”, AZ 54 oraz LNBW F94-1141 oraz LVIA SA 13692, k. 1734-1737v.

³⁵ „Akt prawa od J.W.J.P. Zabiellów”, 12 V 1779, LVIA SA 13800, k. 634-635.

³⁶ „Przyznanie kwitacyjnego zapisu”, 30 VII 1783, LVIA SA 13803, k. 362-363.

³⁷ Testament, 13 X 1701, NGABM F 319, 2, 1139, k. 170-171; LNBW F94-2652; VUB 7-37/13791, k. 378-379; Regestr dokumentów, 30 VI 1789, LVIA F716, 1, 134, k. 10v; Zapis kwitacyjny Heleny Przysieckiej, 4 II 1758, LNBW F94-1153 oraz F94-2663; SGKP, t. 3, s. 594.

³⁸ Zapis kwitacyjny Heleny Przysieckiej, 4 II 1758, LNBW F94-1153 oraz F94-2663.

³⁹ Zapis zrzeczny, 3 II 1758, LNBW F94-1154; List obwieszczający Antoniego Zabielly, 17 I 1776, LVIA 716, 2, 132, k. 189. Być może tożsame z folwarkiem dzierżawionym wcześniej od Radziwiłła.

⁴⁰ „Akt prawa od J.W.J.P. Zabiellów”, 12 V 1779, LVIA SA 13800, k. 634-635; „Zeznanie intromisji”, 14 VI 1782, LVIA SA 13802, k. 806; „Przyznanie prawa od Korejwy”, 8 VI

Zastawione: w 1706 r. Eufrozynie Zabięłowej⁴¹, od 1756 r. Stanisławowi i Zofii Mikulczom⁴², od 1758 r. Rudzie Jakubowi i Konstancji Syriatowiczom, od 1772 Józefowi Bielawskiemu⁴³, w 1776 do 1783 r. Jakubowi Syriatowiczowi⁴⁴.

Lotajny – folwark w powiecie upickim (być może Białozorów).

Właściciele: najpóźniej w 1748 r. Jan Zabięło syn Mikołaja⁴⁵.

Kiścieniszki – dobra w powiecie kowieńskim.

Wartość: w 1785 r. kupione za 35 tys. zł⁴⁶, w 1786 zastawione za 20 tys. zł⁴⁷.

Właściciele: od 1785 r. Szymon Zabięło syn Antoniego⁴⁸.

Zastawione: w 1786 r. Tadeuszowi i Franciszce Ejdziatowiczom⁴⁹.

Kojejany – wieś w powiecie kowieńskim (być może tożsamy z Kujanami).

Wartość: w 1771 r. część kupiona za 400 zł⁵⁰.

Właściciele: od 1757 r. Jan Zabięło⁵¹, w 1771 i 1785 Ignacy Zabięło⁵².

Zastawione: od 1774 r. Józefowi Kończy⁵³.

Kople – dobra w powiecie kowieńskim.

Wartość: w 1700 r. zastawione za 830 talarów lub 5 tys. tyńfów (ok. 6500 zł)⁵⁴,

1783, LVIA SA 13803, k. 570–571. Być może inne Poabele kupił w 1789 r., Zapis na Poabele, 23 VI 1789, LVIA SA 13806, k. 350–353.

⁴¹ Zapis kwitacyjny Heleny Przysieckiej, 4 II 1758, LNBW F94–1153 oraz F94–2663.

⁴² „Zastaw folwarku”, 1756, AZ 58.

⁴³ „Dekret remisyjny”, 6 IX 1773, LVIA SA 13715, k. 338–340v.

⁴⁴ List obwieszczający Antoniego Zabięły, 17 I 1776, LVIA 716, 2, 132, k. 189; „Przyznanie kwitacyjnego zapisu”, 30 VII 1783, LVIA SA 13803, k. 362–363.

⁴⁵ „Akt instrukcji”, 19 VIII 1748, LVIA SA 13696, k. 214; SGKP, t. 16, s. 25.

⁴⁶ „Przyznanie prawa od Zabięlskiego”, 25 IV 1785, LVIA SA 13804, k. 222–230.

⁴⁷ Ugoda między Ejdziatowiczami i Zabięłą, 19 IV 1786, LVIA SA 13804, k. 821–824.

⁴⁸ „Przyznanie prawa od Zabięlskiego”, 25 IV 1785, LVIA SA 13804, k. 222–230; „Intromisja na kondycję Kiścieniszki”, 1 V 1786, LVIA SA 13804, k. 838–839.

⁴⁹ Zabięło zastawił na rok majątek Ejdziatowiczom po zakończeniu procesu o prawa do Kiścieniszek, Ugoda między Ejdziatowiczami i Zabięłą, 19 IV 1786, LVIA SA 13804, k. 821–824; „Intromisja na majątność Kiścieniszki”, 1 V 1786, ibidem, k. 842–842v.

⁵⁰ „Prawo przedaźne”, 27 I 1771, LVIA SA 13797, k. 959–960 oraz LMAB F260–248.

⁵¹ „Część aktu przedaży”, 1757, 1769, AZ 22; Prawo rzeczne, 9 VII 1757, LMAB F 34–147.

⁵² W 1771 i 1785 r. Ignacy Zabięło kupował Kojejany (zapewne kolejne części majątku), „Prawo przedaźne”, 27 I 1771, LVIA SA 13797, k. 959–960 oraz LMAB F260–248; „Intromisja od J.P. Downarowicza”, 29 I 1771, LVIA SA 13797, k. 1007 oraz LNBW F94–1325; „Intromisja za prawem wieczysto przedaźnym”, 28 X 1785, LVIA SA 13806, k. 425; „Asekuracyjny skrypt Ignacemu Zabięłemu”, 23 IV 1785, LNBW F94–1328.

⁵³ „Akt intromisja”, 27 IV 1774, LVIA SA 13798, k. 919–919v; „Akta dotyczące się oddania w zastaw dóbr”, 1774–1775, AZ 164.

⁵⁴ List dobrowolny rzeczny, 22 IX 1757, LNBW F94–1152; Protestacja Jana i Krystyny Zabięłłów, 7 V 1740, LNBW F94–1136.

w 1764 r. zastawione za 1 tys. talarów (8 tys. zł)⁵⁵, w 1769 r. zastawione za 10 tys. zł⁵⁶, w 1777 r. zastawione za 12 tys. zł⁵⁷, porównaj Jaskajcie. Właściciele: w 1669⁵⁸ do 1701 r. Szymon Zabiello syn Mikołaja, od 1701 r. Salomon Zabiello⁵⁹, po nim do 1758 r. Helena Przysiecka, od 1758 r. Stefan Zabiello⁶⁰. Inne prawo ewentualnie inna część po Salomonie Zabielle Władysław Zabiello, potem Jan Zabiello, od 1750 do 1758 r. Antoni Zabiello, od 1758 r. Stefan Zabiello⁶¹. Zastawione: od 1700 Aleksandrowi i Krystynie Grothuzom, potem Katarzynie 1. voto Zabiellowej 2. voto Wołkowej, Bartłomiejowi i Zofii Kończom do 1757⁶² lub 1741 r., w 1741 r. Szarlocie Zabiellowej⁶³, od 1764 r. Annie z Kozakowskich Zabiellowej⁶⁴, od 1769 r. Annie z Juszkiewiczów Zabiellowej⁶⁵, od 1777 Onufremu i Rozalii Dowgirdom⁶⁶.

⁵⁵ „List na przyznanie prawa zastawnego”, 19 III 1764, LNBW F94–1162 oraz LVIA SA 13796, k. 48–49.

⁵⁶ „Akt prawa zastawnego”, 26 V 1784, LVIA SA 13803, k. 855–856.

⁵⁷ „Akt prawa od Zabiellów Dowgirdom”, 12 III 1777, LVIA SA 13809, k. 2121–2123.

⁵⁸ Szymon część Kopli sprzedał w 1683 lub 1687 r., Rejestr majątkowy, 1767, 1777, AZ 66, s. 4, 8, 9, 34; „Dekret służący Bohuszowi”, 24 VI 1780, LVIA SA 13801, k. 583–585.

⁵⁹ Testament, 13 X 1701, NGABM F319, 2, 1139, k. 170–171; LNBW F94–2652; VUB 7–37/13791, k. 378–379. Według jednej z wersji (LNBW F94–2652) Szymon zapisał Kople innym synom. Doszło jednak do ugody w sprawach spadkowych, według której Michał i Salomon wzięli Kople, Rejestr dokumentów, 30 VI 1789, LVIA F716, 1, 134, k. 10v. Z kolei według Heleny Przysieckiej dostali je Salomon i Daniel, Zapis kwitacyjny Heleny Przysieckiej, 4 II 1758, LNBW F94–1153 oraz F94–2663.

⁶⁰ Zapis kwitacyjny Heleny Przysieckiej, 4 II 1758, LNBW F94–1153 oraz F94–2663; „Zrzeczenie się przez Helenę Przysiecką praw”, 1758, AZ 60. Według innego dokumentu Stefan dostał Kople po rodzicach w wyniku działu z bratem. Może chodziło o jakąś część tego majątku lub dzielił się z bratem dobrami otrzymanymi od Heleny Przysieckiej, „List na przyznanie prawa zastawnego”, 19 III 1764, AZ 63 oraz LNBW F94–1162 oraz LVIA SA 13796, k. 48–49.

⁶¹ Zapis zrzeczny, 3 II 1758, LNBW F94–1154; Przyznanie zapisu księdzu Zabielle, 1 VII 1750, LVIA SA 13697, k. 417–418v. Prawdopodobnie wbrew prawu, ponieważ Władysław Zabiello w 1700 r. zrzekł się praw do sukcesji. Por. s. 99.

⁶² Z zastawu tego majątku i należącego do niego poddanego Jakuba Blakia wynikł proces sądowy, Rejestr majątkowy, 1767, 1777, AZ 66, s. 35; List dobrowolny zrzeczny, 22 IX 1757, LNBW F94–1152; Protestacja Jana i Krystyny Zabiellów, 7 V 1740, LNBW F94–1136; Pozew przeciw Katarzynie Wołkowej, 11 V 1740, LNBW, F94–1137; Akta procesowe Zabiellów, 20 XII 1740, LNBW F94–1138; Proces Jana i Krystyny Zabiellów, 17 III 1741, LNBW F94–1139; Akta procesowe, 1745, LNBW F94–1143; „Proces J.P. Władysława Zabielly”, 2 V 1740, LVIA SA 13692, k. 195–198; Rejestr majątkowy, 1767, 1777, AZ 66, s. 35–40.

⁶³ „Oddanie w zastaw dóbr”, AZ 54 oraz LNBW F94–1141 oraz LVIA SA 13692, k. 1734–1737v.

⁶⁴ Zastaw był przewidziany do 1767 r., „List na przyznanie prawa zastawnego”, 1764, AZ 63 oraz LNBW F94–1162 oraz LVIA SA 13796, k. 48–49.

Kryniczyn – majątek w powiecie upickim.

Właściciele: w 1740 r. Jan Zabięłło.

Zastawione: od 1735, jeszcze w 1740 r. Kimbarowi⁶⁷.

Kudrewicze – dobra w powiecie kowieńskim.

Właściciele: od 1760 r. Antoni i Zofia Zabięłłowie⁶⁸.

Kujany (Worłowszczyzna) – folwark w powiecie kowieńskim z ośmioma gospodarstwami⁶⁹.

Wartość: w 1760 r. zastawione za 300 talarów (2400 zł)⁷⁰; w 1790 zastawione za 45 tys. zł⁷¹.

Właściciele: w 1760 r. Jan Zabięłło, od 1760⁷² i w 1789 r. Ignacy Zabięłło⁷³, po nim Anna Zabięłłowa, od 1797 r. Józef Zabięłło syn Ignacego⁷⁴.

Zastawione: w 1760 r. Adamowi i Kazimierzowi Beklerom⁷⁵, od 1760 do 1783 r. Antoniemu i Tadeuszowi Szorcom⁷⁶; od 1790 r. Janowi Broszelowi⁷⁷.

Lesno – folwark w powiecie upickim.

Właściciele: w 1789 r. Ignacy Zabięłło.

⁶⁵ „Akt prawa zastawnego”, 26 V 1784, LVIA SA 13803, k. 855–856. Anna otrzymała te dobra dopiero w 1780 r., „Akt intromisji”, 26 V 1784, LVIA SA, 13803, k. 854. Anna Zabięłłowa procesowała się o te dobra z Ludwiką Zabięłłówną, Dekret w sprawie Zabięłłowej, 16 VII 1781, LVIA SA 13802, k. 358–360. Prawo zastawne było poddawane w wątpliwość, „Zaświadczenie, że w aktach grodzkich kowieńskich nie znajduje się zapis”, 1786, AZ 67.

⁶⁶ Zastaw planowany na trzy lata, „Akt prawa od Zabięłłków Dowgirdom”, 12 III 1777, LVIA SA 13809, k. 2121–2123.

⁶⁷ Zapis kwitacyjny Jana Zabięłły, 23 IV 1740, LNBW F94–1337.

⁶⁸ Przeniesienie prawa Jerzego i Piotra Kudrewiczów, 2 VI 1770, LVIA SA 13797, k. 865–868 oraz LVIA SA 13798, k. 202–203v.

⁶⁹ Inwentarz majątności Kujany, LNBW F94–1353; SGKP, t. 4, s. 850.

⁷⁰ „Akt darowizny dóbr Łabunów”, 1760, AZ 213 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 97–98; „Przyznanie kwitacji”, 23 IV 1783, LNBW F94–1348, s. 1–4 oraz LVIA SA 13803, k. 213–214.

⁷¹ Zapis zastawny, 20 IV 1790, LNBW F94–1348, s. 5–6 oraz LNBW F94–1352.

⁷² „Akt darowizny dóbr Łabunów”, 1760, AZ 213 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 97–98; „Przyznanie kwitacji”, 23 IV 1783, LNBW F94–1348, s. 1–4 oraz LVIA SA 13803, k. 213–214.

⁷³ W 1785 r. Zabięłło oddał je prawem dożywotnim Szorcowi, „Intromisja za prawem dożywotnim”, 24 VIII 1789, LVIA SA 13806, k. 425–426.

⁷⁴ „Zapis dzielczy”, 9 IV 1797, LVIA SA 13809, k. 1402–1405; „Zapis dzielczy”, 19 IV 1797, LVIA SA 13809, k. 1395–1396.

⁷⁵ Obwieszczenie od Jana Zabięłły, 21 I 1760, LVIA SA 13706, k. 22.

⁷⁶ Zastaw planowany był na trzy lata, „Przyznanie kwitacji”, 23 IV 1783, LNBW F94–1348, s. 1–4 oraz LVIA SA 13803, k. 213–214; „Zeznanie intromisji”, 23 IV 1783, LVIA SA 13803, k. 235, 269.

⁷⁷ Zastaw planowany na trzy lata, „Intromisja na dobra Kujany”, 19 IV 1790, LVIA SA 13806, k. 740; Zapis zastawny, 20 IV 1790, LNBW F94–1348, s. 5–6 oraz LNBW F94–1352; Inwentarz majątności Kujany, LNBW F94–1353.

Zastawione: w 1789 r. Leonardowi Sągajle⁷⁸.

Linków – majątność z juredyką w mieście w powiecie upickim⁷⁹.

Właściciele: od 1705 Michał i Anna Zabiellowie⁸⁰, w 1748 Anna Zabiellowa⁸¹, w 1763 i 1771 r. Szymon Zabiello syn Michała⁸².

Zastawione: do 1705 r. Golejewskiemu⁸³.

Łabunów (Worłowszczyzna) – majątność w powiecie kowieńskim z miasteczkiem Łabunów (8 gospodarstw), folwarkiem (15 osób), dworem, wsiami Buczuny, Kropie, Pokropie, Brumiszki, Dasiuny, Szostakiszi, Okaminy, Uszkopie i folwarkiem Bojany, wsiami Bojany i Kitbizy, 6 karczem, w 1742 za Łabunów i Opitołoki podatek z pięciu dymów, w 1784 r. w Łabunowie ok. 120 rodzin, 1300 zł podymnego⁸⁴.

Wartość: przed 1749 r. kupione za 1750 talarów (14 tys. zł)⁸⁵; w 1761 r. kupione za 20 tys. zł⁸⁶.

Właściciele: od 1665 Jan Zabiello syn Mikołaja⁸⁷, po nim Zuzanna Zabiellowa, najpóźniej od 1742⁸⁸ do 1761 r. Jan Zabiello syn Mikołaja⁸⁹, od 1761 r. Ignacy Zabiello⁹⁰, od 1797 r. Anna Zabiellowa⁹¹.

⁷⁸ Kwit intromisji na Lesno, 25 VI 1789, LNBW F94–2225.

⁷⁹ „Akt instrument”, 5 X 1771, LVIA SA 13714, k. 431; „Akt listu”, 5 X 1771, ibidem, k. 436; SGKP, t. 5, s. 241.

⁸⁰ Zapis Białozorów Zabiellom, 21 IV 1705, LVIA SA 13687, k. 547–548; Kwit Michała i Anny Zabiellów, 21 IV 1705, LVIA 1275, 1, 88, k. 17–22, 33–35.

⁸¹ Pozew przeciw Białozorom, 1 V 1748, LVIA 1275, 1, 88, k. 173.

⁸² Szymon już w 1744 r. zajmował się sprawami Linkowa, Przywilej Zabielle, 19 XI 1744, LVIA F716, 2, 20, k. 42; Dział między Antonim, Szymonem i Józefem Zabiellami, 20 VII 1763, LNBW F94–2664; „Akt instrument”, 5 X 1771, LVIA SA 13714, k. 431.

⁸³ Kwit Michała i Anny Zabiellów, 21 IV 1705, LVIA 1275, 1, 88, k. 17–22, 33–35.

⁸⁴ Kwit podatkowy, 30 IX 1742, LNBW F94–1958; „Akta gospodarcze dotyczące dóbr Łabunowa”, AZ 130, s. 5–23; SGKP, t. 5, s. 565–566. *Słownik geograficzny* dodaje folwarki Młodochów, Krystynów, Andrypol, Kuksze, Malowanka.

⁸⁵ Akta sprzedaży Łabunowa alias Worłowszczyzny, 27 III 1749, LNBW F94–1970.

⁸⁶ „Przyznanie korroboracyjnego zapisu”, 12 II 1783, LVIA SA 13803, k. 134v.

⁸⁷ „List dzielczy”, 13 VII 1665, NGABM F 319, 2, 1139, k. 221v.

⁸⁸ „Akta tyżące się części praw do dóbr”, AZ 116; Kwit podatkowy, 30 IX 1742, LNBW F94–1958. W 1723 r. Mikołaj i Katarzyna Zabiellowie kupili Żebrowszczyznę alias Szolkowszczyznę, pole Łabunowskie, „Akta tyżące się działu”, 1723, AZ 123. Natomiast w 1743 r. Jan Zabiello dostał od Ewy Strebeykowej część Łabunowa, w 1749 kupił folwark od Małgorzaty Brunowowej, w 1758 r. kolejną część od Bartłomieja i Heleny Zabłockich, a w 1761 r. od Krzysztofa Zawiszy. Można się domyślać z czasem mogli uzyskać cały lub prawie cały majątek, Umowa tyżająca się zamiany gruntów między Łabunowem i Mackijowszczyzną, 1743, AZ 125; Akta sprzedaży Łabunowa alias Worłowszczyzny, 27 III 1749, LNBW F94–1970; „Proces J.W.J.P. Jana Zabielly”, 5 IX 1758, LVIA SA 13704, k. 317; „Przyznanie korroboracyjnego zapisu”, 12 II 1783, LVIA SA 13803, k. 134v.

⁸⁹ Por. s. 31.

Zastawione: w 1761 r. Krzysztofowi Zawiszy⁹².

Medeksze (Zabieliszki) – majątność w powiecie kowieńskim z wsią Ruryszki⁹³.

Wartość: w 1751 r. zastawione za 1 tys. talarów (8 tys. zł)⁹⁴, w 1765 r. za 3 tys. talarów (24 tys. zł), w 1766 r. sprzedane (zostając pod zastawem) za 2 tys. talarów (16 tys. zł)⁹⁵, w 1793 r. dokupiona część za 5 tys. zł⁹⁶.

Właściciele: od 1665 r. Szymon Zabiello syn Mikołaja⁹⁷, od 1701 r. Katarzyna Zabiellowa⁹⁸, od 1721 r. Jan Zabiello⁹⁹, po nim Tomasz Zabiello, od 1766 r. Szymon Zabiello syn Michała¹⁰⁰.

Zastawione: od 1728 r. Krystianowi Fryntowi¹⁰¹, od 1751 do 1784 r. Adamowi

⁹⁰ „Akt darowizny dóbr Łabunów”, 1760, AZ 213 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 97–98; Testament, 22 V 1760, LNBW F94–1991. Początkowo Jan zamierzał przekazać Łabunów Mikołajowi, Przywilej Janowi i Teresie Zabiellom, 8 IX 1744, LNBW F94–1002. W 1772 r. spłacił Joannę Słowaczyńską, „Przyznanie prawa wieczysto rzeczno”, 1 II 1772, LVIA SA 13798, k. 66–67v; R. Aftanazy, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. 3, Wrocław 1992, s. 74.

⁹¹ Miała je dożywotnio, „Zapis dzielczy”, 10 IV 1797, LVIA SA 13809, k. 1402–1404; Dożywotni zapis Annie Zabiellowej, 30 I 1775, LNBW F94–2012.

⁹² „Skrypt asekuracyjny”, 1761, AZ 126.

⁹³ „Akt relacyjnego kwitu”, 23 IV 1732, LVIA SA 13689, k. 526–528; „Przyznanie prawa od Zabiellów”, 27 VIII 1766, LVIA SA 13796, k. 681–685; SGKP, t. 6, s. 225.

⁹⁴ „Przyznanie kwitacji”, 16 III 1783, LVIA SA 13803, k. 742.

⁹⁵ „Akt prawa zastawno”, 23 IV 1765, LVIA SA 13796, k. 58–59v; „Przyznanie prawa od Zabiellów”, 27 VIII 1766, LVIA SA 13796, k. 681–685.

⁹⁶ „Prawo przedażne”, 6 VI 1793, LVIA SA 13808, k. 564–566, 1172.

⁹⁷ List dzielczy, 13 VII 1665, NGABM F 319, 2, 1139, k. 221–222. Od 1699 r. Szymon Zabiello miał mieć w zastawie Prosiwiczę, Krzysztofsczyznę i Marcinowszczyznę należące do Medeksz, jeszcze w 1758 r. będące w zastawie u Tomasza Zabielly. Świadczy o tym jednak tylko jedno źródło, „Proces W.J.M. Tomasza i Ludwiki z Estków Zabiellów”, 27 VII 1758, LVIA SA 13704, k. 214–215. Jan Zabiello kupił od Szymona Śliźnia Ruryszki, albo raczej część tego majątku, Regestr dokumentów, 30 VI 1789, LVIA F716, 1, 134, k. 15.

⁹⁸ Testament, 13 X 1701, NGABM F 319, 2, 1139, k. 170–171; LNBW F94–2652; VUB 7–37/13791, k. 378–379. Katarzyna Zabiellowa w 1701 r. sprzedała część Medeksz Salomonowi i Władysławowi Jurewiczom, a w 1704 r. kupiła część od Jana i Salomona Medekszów, Regestr dokumentów, 30 VI 1789, LVIA F716, 1, 134, k. 11; „Akt prawa od Medekszów”, 20 IV 1704, LVIA SA 13799, k. 982–983.

⁹⁹ Już w 1714 r. matka zapisała Janowi Medeksze, Regestr dokumentów, 30 VI 1789, LVIA F716, 1, 134, k. 11v–12; Rejestr majątkowy, 1767, 1777, AZ 66, k. 35; Podział majątków, 23 V 1720, LVIA, SA 13685, k. 401–402v oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 217–220.

¹⁰⁰ „Przyznanie prawa od Zabiellów”, 27 VIII 1766, LVIA SA 13796, k. 681–685; Regestr dokumentów, 30 VI 1789, LVIA F716, 1, 134, k. 14; Prawo kwitacyjne, 23 II 1778, NGABM F 319, 2, 1139, k. 95–96. W 1793 r. Szymon dokupił część Medeksz, „Prawo przedażne”, 6 VI 1793, LVIA SA 13808, k. 564–566, 1172. Być może o tych Zabieliszkach pisał w 1796 r. brat Szymona Józef jako o swoim folwarku, „Kwitacja od J.W. Józefa Zabielly”, 16 X 1796, LVIA SA 13809, k. 1289.

¹⁰¹ Zastaw planowano na trzy lata i doprowadził do procesu, „Akt relacyjnego kwitu”, 23 IV 1732, LVIA SA 13689, k. 526–528; Regestr dokumentów, 30 VI 1789, LVIA F716, 1, 134, k. 12; „Proces J.P. Fryndta”, 1 VIII 1729, LVIA SA 13688, k. 45–46, 1211–1212.

Estce¹⁰², w 1760 r. arenda Jerzego Wojtkiewicza¹⁰³, od 1765¹⁰⁴ do 1770 r. Janowi i Ewie Tyzenhauzom, od 1770 do 1773 r. arenda Krzysztofowi i Annie Szreterom¹⁰⁵.

Mercze – folwark w powiecie kowieńskim.

Wartość: przed 1782 r. zastawione za 3 tys. tynfów (3800 zł)¹⁰⁶.

Właściciele: od 1742 r. Antoni Zabieli¹⁰⁷, potem Szymon Zabieli syn Antoniego¹⁰⁸.

Zastawione: do 1782 r. Stefanowi Pacewiczowi¹⁰⁹, w 1776 i 1784 r. Tomaszowi Illniczowi¹¹⁰.

Milzemy – wieś w powiecie kowieńskim.

Wartość: patrz Jaskajcie.

Właściciele: do 1701 r. Szymon Zabieli syn Mikołaja, od 1701 r. Salomon Zabieli¹¹¹, potem Władysław Zabieli, w 1750 r. Jan Zabieli, od 1750 do 1758 r. Antoni Zabieli, od 1758 r. Stefan Zabieli¹¹², potem Helena Przysiecka¹¹³.

¹⁰² „Przyznanie kwitacji”, 16 III 1783, LVIA SA 13803, k. 742; „Przyznanie kwitacji”, 18 X 1784, LVIA SA 4799, k. 443v.

¹⁰³ „Proces W.J.P. Zabieli”, 8 II 1760, LVIA SA 13706, k. 58; „Dekret kontumacyjny”, 6 III 1760, ibidem, k. 614–615.

¹⁰⁴ Kwit intromisji Tyzenhauzom, 23 IV 1765, LVIA SA 13710, k. 147–147v; „Akt prawa zastawnego”, 23 IV 1765, LVIA SA 13796, k. 58–59v; „Akt prawa zastawnego”, 23 IV 1765, ibidem, k. 61–62v.

¹⁰⁵ Regestr dokumentów, 30 VI 1789, LVIA F716, 1, 134, k. 14–14v.

¹⁰⁶ „Przyznanie prawa od Pacewicza”, 14 I 1782, LVIA SA 13802, k. 657–658.

¹⁰⁷ *Głos powtórny od Józefa łowczego W.X.L. Michała pułkownika, Jerzego kapitana wojsk francuskiego i Szymona pułkownika wojsk litewskiego Zabieliów na sprawę i pretensję Janusza pisarza woj., Krzysztofa szambelana JKM, Stanisława koniuszycza liewskiego Ołędzkich, Tadeusza Zaby kasztelana połockiego, Chaleckiej marszałkowej rzeczywyczej, i Radziwiłłów ex starostów rzeczywyczych.* W 1774 r. Antoni uzyskał zapewne kolejną część Mercz lub odzyskał część trzymaną przez Gintowta, „Akt czynionej intromisji”, 25 IV 1774, LVIA SA 13798, k. 912–912v.

¹⁰⁸ „Aktykacja dekretu kompromisarskiego”, 24 IX 1782, ibidem, k. 921–932 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 162–167 oraz LVIA F716, 2, 23; „Akt procesu”, 24 IV, 14 VII 1784, LVIA SA 13720, k. 247, 336.

¹⁰⁹ *Głos powtórny od Józefa łowczego W.X.L.*; „Przyznanie prawa od Pacewicza”, 14 I 1782, LVIA SA 13802, k. 657–658.

¹¹⁰ „Akt procesu”, 24 IV, 14 VII 1784, LVIA SA 13720, k. 247, 336.

¹¹¹ Testament, 13 X 1701, NGABM F 319, 2, 1139, k. 170–171; LNBW F94–2652; VUB 7–37/13791, k. 378–379; Regestr dokumentów, 30 VI 1789, LVIA F716, 1, 134, k. 10v; SGKP, t. 16, s. 335.

¹¹² Być może dotyczyło to tylko części majątku lub majątek został przywłaszczony bezprawnie, Zapis zrzeczny, 3 II 1758, LNBW F94–1154; Przyznanie zapisu księdzu Zabielle, 1 VII 1750, LVIA SA 13697, k. 417–418v.

¹¹³ Zapis kwitacyjny Heleny Przysieckiej, 4 II 1758, LNBW F94–1153 oraz F94–2663. Milzemy już w 1757 r. intromitowano Helenie Przysieckiej, „Intromisja służąca W.J.P. Przysieckim”, 15 XI 1757, LVIA, SA 13703, k. 334.

Zastawione: od 1741 r. Szarlotcie Zabiellowej¹¹⁴.

Moniszkańce – wieś w powiecie kowieńskim (być może tożsame z poprzednimi).

Właściciele: w 1792 Jerzy Zabiello, od 1792 Szymon i Józef Zabiellowie synowie Michała¹¹⁵.

Moniuszkańce – dobra w powiecie kowieńskim, w 1710 r. opłata podatkowa z 4 dymów z Orwistowa i Moniuszkańców.

Właściciele: w 1717 r. Michał Zabiello¹¹⁶, w 1765 Szymon Zabiello syn Michała¹¹⁷, od 1797 r. Jerzy Zabiello¹¹⁸.

Nowe Miasto – prawdopodobnie miasteczko w powiecie wileńskim lub Księstwie Żmudzki¹¹⁹.

Właściciele: W 1723 r. być może Mikołaj syn Salomona¹²⁰, najwcześniej w 1795 r. Anna Zabiellowa¹²¹.

Zastawione: ok. 1796 r. Przeddzieckiemu¹²².

Noweliszki – folwark w powiecie upickim.

Właściciele: najpóźniej w 1748 r. Jan Zabiello syn Mikołaja¹²³.

Okmiany – wieś w powiecie kowieńskim¹²⁴.

Właściciele: do 1701 Szymon Zabiello syn Mikołaja, w 1701 Katarzyna Zabiellowa¹²⁵, od 1701 Michał Zabiello¹²⁶.

Zastawione: w 1706 r. Eufrozynie Zabiellowej¹²⁷.

Olwita – majątność w powiecie kowieńskim.

¹¹⁴ Być może dotyczy tylko części dóbr, prawdopodobnie zastaw przez nieprawnego właściciela, „Oddanie w zastaw dóbr”, AZ 54 oraz LNBW F94–1141 oraz LVIA SA 13692, k. 1734–1737v.

¹¹⁵ „Przyznanie prawa od J.W. Zabielly”, 15 XII 1792, LVIA SA 13808, k. 272; „Przyznanie prawa od J.W. Prozora”, 15 XII 1792, ibidem, k. 273; SGKP, t. 6, s. 661.

¹¹⁶ Taryfa podatku podymnego, 1717, LVIA SA 13710, k. 488v.

¹¹⁷ „Proces nomine J.P. Benedykta Lugajly”, 3 VIII 1765, LVIA SA 13710, k. 305–306.

¹¹⁸ „Prawo darowne”, 2 XII 1797, LVIA SA 13809, k. 2068.

¹¹⁹ *Słownik geograficzny* wskazuje takie miasteczka na Żmudzi i w wileńskim, SGKP, t. 7, s. 226–227.

¹²⁰ Możliwe, że tylko dzierżawił ten majątek, M. Zabiello do Radziwiłła, 16 IX 1723, AR V 18206, s 12–13.

¹²¹ A. Zabiellowa do Radziwiłła, [najwcześniej 1795], AR V 18212.

¹²² Ibidem.

¹²³ „Akt instrukcji”, 19 VIII 1748, LVIA SA 13696, k. 214.

¹²⁴ SGKP, t. 16, s. 403.

¹²⁵ Potem zapisał córce Zofii, Testament 13 X 1701, NGABM F 319, 2, 1139, k. 170–171; LNBW F94–2652; VUB 7–37/13791, k. 378–379.

¹²⁶ Regestr dokumentów, 30 VI 1789, LVIA F716, 1, 134, k. 10v; Zapis kwitacyjny Heleny Przysieckiej, 4 II 1758, LNBW F94–1153 oraz F94–2663.

¹²⁷ Zapis kwitacyjny Heleny Przysieckiej, 4 II 1758, LNBW F94–1153 oraz F94–2663.

Właściciele: od 1783 r. Szymon Zabiello syn Antoniego¹²⁸.

Opitołoki – majątek w powiecie kowieńskim z folwarkami Kujany i Bojany, w 1742 r. mieli 5 dymów razem z Łabunowem¹²⁹.

Wartość: w 1774 r. zastawione za 36 500 zł¹³⁰.

Właściciele: od 1699 r. Mikołaj Zabiello¹³¹, od 1739 r. Elżbieta Zabiellova, po niej Jan Zabiello¹³², od 1761 r. Ignacy Zabiello¹³³, po nim Anna Zabiellova¹³⁴, od 1797 r. Onufry Zabiello¹³⁵.

Zastawione: od 1774 do 1792 r. Józefowi Kończy¹³⁶.

Orwistów – majątność w powiecie kowieńskim z miasteczkiem, wsiami Dylgi, Kotki, Medwedy, Skierdyki, Popławki, Żyndzie, Gudele, Pulpy i Żyrenie¹³⁷, w 1710 r. opłata podatkowa z 4 dymów z Orwistowa i Moniuszkańców¹³⁸.

Wartość: w 1689 r. zastawione za 10 tys. zł¹³⁹.

Właściciele: od 1700 r. Michał Zabiello¹⁴⁰, po nim Józef Zabiello syn Michała¹⁴¹, w 1797 r. Szymon Zabiello syn Michała¹⁴², od 1797 r. Jerzy Zabiello¹⁴³.

¹²⁸ „Przyznanie prawa przedaźnego”, 24 VI 1783, LVIA SA 13803, k. 331–332v; SGKP, t. 7, s. 519.

¹²⁹ Kwit podatkowy, 30 IX 1742, LNBW F94–1958.

¹³⁰ „Akta dotyczące się długów”, 1777–1806, AZ 228, s. 10–16; Prawo zastawne, 22 IV 1774, LVIA SA 13806, k. 345 oraz LMAB F34–101.

¹³¹ Zapis Katarzyny dla Mikołaja Zabielly, 5 III 1699, LNBW F94–159; SGKP, t. 7, s. 554.

¹³² Testament, 16 III 1739, LNBW F94–163; Kwit podatkowy, 30 IX 1742, LNBW F94–1958. Również Karpiowie mieli Opitołoki sąsiadujące z majątkiem Zabieliów, Akta procesowe, 1751, LNBW F94–165.

¹³³ Testament, 22 V 1760, LNBW F94–1991; „Akt darowizny dóbr Łabunów”, 1760, AZ 213 oraz NGABM F319, 2, 1139, k. 97–98.

¹³⁴ „Akt zapisu od J.W.J.P. Zabielly”, 30 I 1775, LVIA SA 13799, k. 47–48; „Zapis dzielczy”, 10 IV 1797, LVIA SA 13809, k. 1402–1405.

¹³⁵ „Zapis dzielczy”, 19 IV 1797, LVIA SA 13809, k. 1396.

¹³⁶ Kwit od Józefa Kończy, 18 IV 1792, LNBW F94–168; „Akta dotyczące się długów”, 1777–1806, AZ 228, s. 10–16; „Akta dotyczące się oddania w zastaw dóbr”, 1774–1775, AZ 164; Prawo zastawne, 22 IV 1774, LVIA SA 13806, k. 345 oraz LMAB F34–101; „Akt intromisyl”, 27 IV 1774, LVIA SA 13798, k. 916.

¹³⁷ „Prawo darowne”, 2 XII, 1797, LVIA SA 13809, k. 2068–2069; SGKP, t. 7, s. 606; R. Aftanazy, *op. cit.*, t. 3, s. 106.

¹³⁸ Taryfa podatku podymnego, 1717, LVIA SA 13710, k. 488v.

¹³⁹ „Dokument kwitacyjny”, 30 X 1795, LVIA SA 13809, k. 670–671.

¹⁴⁰ Regestr dokumentów, LNBW F94–199. Żychliński zapewne pomylił się twierdząc, że Michał, a potem Jerzy, był dziedzicem dóbr Ornistów, T. Żychliński, *Złota księga szlachty polskiej*, t. 10, Poznań 1888, s. 297, 299.

¹⁴¹ Dział między Antonim, Szymonem i Józefem Zabiellami, 20 VII 1763, LNBW F94–2664.

¹⁴² „Akt prawa na przeżycie”, 8 IX 1776, LVIA SA 13809, k. 1293–1294.

¹⁴³ „Prawo darowne”, 2 XII, 1797, LVIA SA 13809, k. 2068–2069.

Zastawione: od 1689 do 1795 r. Zofii Szukszcinej, Katarzynie potem Adamowi Stankiewiczom¹⁴⁴.

Poabele (Ginejtyszki) – dobra w powiecie kowieńskim z wsią Orwistów.

Wartość: w 1713 kupione za 7 tys. zł.

Właściciele: od 1713¹⁴⁵ do 1714 r. Szymon Zabiello syn Salomona¹⁴⁶.

Pojeziory – dobra w powiecie kowieńskim z wsiami Wersnupie, Wojsławka (Węczławka), Bildyszki, Czyczki, Potumkiszki i folwarkiem Owsianiszki, później też folwarki Porożniew, Porożniszki, Mercze i Romantyszki¹⁴⁷.

Wartość: w 1760 r. kupione za 100 tys. tyńfów (126 600 zł)¹⁴⁸, w 1760 r. zastawione za 40 tys. tyńfów (ok. 50 tys. zł)¹⁴⁹, w 1776 r. Wersnupie zastawione za 2 tys. zł¹⁵⁰, w 1776 r. Owsianiszki zastawione za 865 czerwonych zł¹⁵¹, w 1780 Wojsławka zastawiona za 9 tys. zł¹⁵², w 1785 r. Owsianiszki zastawione za 22 tys. czerwonych zł (396 tys. zł)¹⁵³, w 1791 r. warte 200 tys. zł¹⁵⁴.

Właściciele: od 1760 r. Antoni Zabiello¹⁵⁵, od 1782 i jeszcze w 1791 r. Szymon Zabiello syn Antoniego¹⁵⁶.

Zastawione: od 1760 do 1762 r. Florianowi potem Mikołajowi Bułharynowi¹⁵⁷,

¹⁴⁴ Jeszcze w końcu XVIII w. procesowali się o aktualność zastawu, Sprawa Józefa Zabielly, b.d., LNBW F94–206; Pozew dla Józefa, 4 I 1790, LNBW F94–198; „Dokument kwitacyjny”, 30 X 1795, LVIA SA 13809, k. 670–671.

¹⁴⁵ Akt sprzedaży, 15 IX 1713, LVIA, SA 13682, k. 1213–1214v.

¹⁴⁶ Akt zamiany, 20 IX 1714, LVIA, SA 13682, k. 1215–1216v.

¹⁴⁷ Protestacja przeciw Adamowi Wisogirdowi, 28 VII 1762, LVIA SA 13708, k. 263–264; „Aktykacja dekretu kompromisarskiego”, 24 IX 1782, ibidem, k. 921–932 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 162–167 oraz LVIA F716, 2, 23; SGKP, t. 8, s. 535.

¹⁴⁸ Zapis Jana Potockiego, 7 XI 1760, LVIA SA 13707, k. 502–503, 508–509.

¹⁴⁹ „Akt lokacji sumy”, 17 VIII 1761, LVIA SA 13707, k. 326, 364; „Akt dekretu”, 3 IV 1762, LVIA SA 13708, k. 498–503.

¹⁵⁰ Kopia prawa zastawnego, 26 IV 1776, LVIA 716, 2, 132, k. 95.

¹⁵¹ „Akt prawa zastawnego”, 28 III 1776, LVIA SA 13799, k. 601–602.

¹⁵² „Aktykacja praw od J.W. Zabielly”, 23 IV 1780, LVIA SA 13801, k. 210–212.

¹⁵³ „Akt prawa zastawnego”, 23 IV 1785, LVIA SA 13806, k. 244–246.

¹⁵⁴ „Zaświadczenie urzędowe”, 11 VIII 1791, LVIA SA 13725, k. 436–436v.

¹⁵⁵ „Akt intromisji”, 9 XII 1760, LVIA SA 13706, k. 606; Spis akt w sprawie Pojeziory, LVIA F1279, 65, k. 101v, 103; Zapis Jana Potockiego, 7 XI 1760, LVIA SA 13707, k. 502–503, 508–509.

¹⁵⁶ „Aktykacja dekretu kompromisarskiego”, 24 IX 1782, ibidem, k. 921–932 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 162–167 oraz LVIA F716, 2, 23; „Zaświadczenie urzędowe”, 11 VIII 1791, LVIA SA 13725, k. 436–436v.

¹⁵⁷ Jeszcze poprzedni właściciel zastawił Pojeziory Bułharynom, którzy do 1762 r. procesowali się z Zabiellami, „Dowód obwieszczenia w sprawie J.W.J.M.P. Antoniego Zabielly”, 3 I 1761, LVIA SA 13707, k. 5; „Akt czynionej pilności”, 2 IV 1761, ibidem, k. 125–126; „Proces W.J.P. Bułharyna”, 13 IV 1761, ibidem, k. 136; „Akt lokacji sumy”, 17 VIII 1761, ibidem,

w 1761 r. Wersnupie w arendzie Antoniego Narkiewicza¹⁵⁸, od 1776 r. Wersnupie Tomaszowi Illniczowi¹⁵⁹, od 1776 r. Owsianiszki Ludwikowi i Angeli Łaniewskim Wołkom¹⁶⁰, od 1780 r. Wojsławka Annie Kiszarzewskiej¹⁶¹, od 1785 r. Owsianiszki Józefowi i Franciszce Żarynom¹⁶², od 1789 r. arenda Krystianowi Konradowi Sandenowi¹⁶³.

Połaszemie – folwark w powiecie upickim.

Wartość: w 1736 r. zastawione za 300 talarów (2400 zł).

Właściciele: od 1736 r. Mikołaj Zabiello.

Zastawione: w 1736 r. Sztemfelowi¹⁶⁴.

Porożniew – majątek w powiecie kowieńskim z Porożniskami.

Wartość: w 1788 r. Porożniszki zastawione za 4 tys. zł¹⁶⁵.

Właściciele: od 1767 r. Antoni Zabiello¹⁶⁶; od 1782 r. Szymon Zabiello syn Antoniego¹⁶⁷.

Zastawiony: od 1784 r. Mustafie i Zofii Baranowskim, od 1784 r. Andrzejowi Mineyce¹⁶⁸, od 1788 r. Porożniszki zastawione Fryderykowi Plewowi¹⁶⁹.

k. 326, 364; „Dowód obwieszczenia J.W.J.P. Zabielly”, 7 IX 1761, ibidem, k. 417, 419; „Akt dekretu”, 3 IV 1762, LVIA SA 13708, k. 498–503; „Akt intromisji”, 23 IV 1762, ibidem, k. 518.

¹⁵⁸ Protestacja na Adama Wisogirda, 28 VII 1762, LVIA SA 13708, k. 263–264; „Proces”, 7 VII 1761, LVIA SA 13707, k. 279.

¹⁵⁹ Kopia prawa zastawnego, 26 IV 1776, LVIA 716, 2, 132, k. 95.

¹⁶⁰ Zastaw planowany był na trzy lata, „Akt prawa zastawnego”, 28 III 1776, LVIA SA 13799, k. 601–602.

¹⁶¹ „Aktykacja praw od J.W. Zabielly”, 23 IV 1780, LVIA SA 13801, k. 210–212.

¹⁶² Zastaw planowany był na rok, „Zeznanie intromisji”, 23 IV 1785, LVIA SA 13804, k. 254; „Akt prawa zastawnego”, 23 IV 1785, LVIA SA 13806, k. 244–246.

¹⁶³ Arenda planowana była na trzy lata, „Intromisja za prawem arendownym”, 23 VI 1789, LVIA SA 13806, k. 362.

¹⁶⁴ „Przyznanie listu wlewkowego”, 6 XI 1736, LVIA SA 13690, k. 118–119.

¹⁶⁵ „Ekstrakta z kancelarii ziemskiej”, 1784–1789, LVIA SA 13806, k. 771v.

¹⁶⁶ Zabiellowie zapisali ten majątek dożywotnio Stefanowi i Franciszce Gintowtom, odebrali go w 1773 r., Intromisja na Porożniew, 13 I 1767, LVIA SA 13797, k. 1; Przyznanie prawa od Zabiellów, 31 X 1772, LVIA SA 13798, k. 313–314v; Intromisja Zabiellom, 23 III 1773, ibidem, s. 419; Intromisja na Porożniew Zabiellom, 26 III 1773, ibidem, s. 438; „Aktykacja prawa od W.J.P.”, 4 V 1773, ibidem, k. 627–628; „Intromisja na majątność Porożniew”, 20 X 1773, ibidem, k. 736.

¹⁶⁷ „Dowód intromisji”, 22 II 1782, LVIA SA 13802, k. 685–685v; „Aktykacja dekretu kompromisarskiego”, 24 IX 1782, ibidem, k. 921–932 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 162–167 oraz LVIA F716, 2, 23.

¹⁶⁸ Zastaw Baranowskim przewidziany na trzy lata, ale w 1787 r. ponowiono zastaw na kolejne trzy lata, „Intromisja od Zabielly Baranowskim”, 23 IV 1784, LVIA SA 13720, k. 305v–306; „Intromisja od Baranowskich Minejkowi”, 25 IV 1784, ibidem, k. 306v–307.

¹⁶⁹ „Ekstrakta z kancelarii ziemskiej”, 1784–1789, LVIA SA 13806, k. 771v; „Zeznanie intromisji”, 23 V 1787, LVIA SA 13805, k. 227–227v.

Rady – dobra w powiecie upickim.

Właściciele: od 1773 r. Ignacy Zabięłko¹⁷⁰.

Romantyszki – folwark z wsią w powiecie kowieńskim.

Wartość: w 1765 r. część kupiona za 200 zł; w 1775 r. część kupiona za 600 zł¹⁷¹; w 1783 r. sprzedane za 13 tys. zł¹⁷².

Właściciele: od 1765 r. Antoni Zabięłko¹⁷³; do 1783 r. Szymon Zabięłko syn Antoniego¹⁷⁴.

Zastawione: od 1776 r. Jackowi Dowiatowi¹⁷⁵.

Semeneliszki – folwark w powiecie kowieńskim z wsiami Czyżuny, Guzele, Wyszczekajnie (Winszokajsze)¹⁷⁶.

Właściciele: od 1775 r. Ignacy Zabięłko¹⁷⁷; od 1797 r. Onufry Zabięłko¹⁷⁸.

Siwiczszki – wieś w powiecie kowieńskim.

Właściciele: w 1741 r. Władysław Zabięłko¹⁷⁹.

Szlanów (Tinkowszczyzna) – dobra w powiecie kowieńskim.

Właściciele: w 1775 r. Antoni Zabięłko.

Zastawione: w 1775 r. karmelitom¹⁸⁰.

Szostakiszki – folwark w powiecie kowieńskim z Gimbutyszkami.

¹⁷⁰ Akt przekazania dóbr, 1775, AZ 89; SGKP, t. 9, s. 457.

¹⁷¹ „Przyznanie prawa J.W.J.P. Zabięłkom”, 17 X 1765, LVIA SA 13796, k. 226–229; „Akt prawa wieczysto przedaźnego”, 25 IX 1775, LVIA SA 13799, k. 307; „Akt intromisji”, 26 IX 1775, LVIA SA 13799, k. 308.

¹⁷² „Przyznanie prawa od Zabięłki”, 23 IV 1783, LVIA SA 13803, k. 651.

¹⁷³ Zabięłko kupił wtedy dwie części Romantyszek, potem dokupywał dalsze. Antoni zapewnił Mikołajowi i Franciszce Piotrowiczom i Janowi Proniewiczowi dożywotne prawo do majątku, „Przyznanie prawa J.W.J.P. Zabięłkom”, 17 X 1765, LVIA SA 13796, k. 226–229; „Akt asekuracji”, 17 X 1765, ibidem, k. 223; „Przyznanie prawa od Piotrowiczów”, 27 V 1773, LVIA SA 13798, k. 494–494v; „Akt prawa wieczysto przedaźnego”, 25 IX 1775, LVIA SA 13799, k. 307; „Akt intromisji”, 26 IX 1775, LVIA SA 13799, k. 308.; SGKP, t. 9, s. 731.

¹⁷⁴ „Aktykacja dekretu kompromisarskiego między J.W.W. Józefem łowczym wielkim litewskim, Szymonem vicebrygadierem petyhorskim, Jerzym szambelanem J.K.M. Zabięłkami”, 24 IX 1782, LVIA SA 13802, k. 921–932 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 162–167 oraz LVIA F716, 2, 23, k. 225–234; „Przyznanie prawa od Zabięłki”, 23 IV 1783, LVIA SA 13803, k. 650–653.

¹⁷⁵ Zastaw przewidziany na trzy lata, trwał jeszcze w 1783 r., „Akt intromisji”, 31 V 1776, LVIA SA 13799, k. 750; „Przyznanie prawa od Zabięłki”, 23 IV 1783, LVIA SA 13803, k. 651.

¹⁷⁶ „Inwentarz folwarków Semeneliszek i Linkowa Zabięłkowi i Fergisowi słuźący”, 31 I 1797, LVIA SA 13809, k. 1612–1640v; SGKP, t. 9, s. 426.

¹⁷⁷ „Akt prawa od J.W.J.P. Zabięłkowej”, 30 I 1775, LVIA SA 13799, k. 47–50v oraz LNBW F94–2011.

¹⁷⁸ „Zapis dzielczy”, 19 IV 1797, LVIA SA 13809, k. 1396.

¹⁷⁹ Proces Zabięłki, 6 V 1741, LVIA SA 13692, k. 1300–1302.

¹⁸⁰ „Dowód obwieszczenia w sprawie J.W. łowczego litewskiego”, 27 I 1775, LVIA SA 13716, k. 18.

Właściciele: od 1717 r. Mikołaj Zabiello syn Salomona, po nim Jan Zabiello, potem Ignacy Zabiello, po nim Onufry Zabiello¹⁸¹.

Szyłany – folwark w powiecie kowieńskim.

Wartość: w 1741 r. zastawione za 125 talarów (1000 zł)¹⁸².

Właściciele: od 1722 r. Jan i Krystyna Zabiellowie¹⁸³.

Zastawione: od 1741 r. Samuelowi i Zofii Kozarynom¹⁸⁴.

Upniki – majątność w powiecie wilkomierskim i kowieńskim z pałacem, miasteczkiem, folwarkiem Becze, wsiami Gouple, Sliże, Kunigiszki, Gudance, Gurna, Wereyki, Dowgielance, Podejgie, Soleniki, Upnikiele, Bojaryszki, Ryzgance, Gawieniance, 96 rodzin, ok. 1000 zł podymnego¹⁸⁵.

Wartość: w 1781 całość 418 tys. zł.

Właściciele: od 1781 r. Teodora Zabiellowa¹⁸⁶, w 1785 r. Jerzy i Teodora Zabiellowie¹⁸⁷.

Werstominy – wieś przy dworze Kordymokszty, z karczmą i 12 gospodarstwami.

Właściciele: od 1724 r. Jan Zabiello¹⁸⁸.

Wojdatyszki – grunt w powiecie kowieńskim.

Wartość: w 1774 r. kupiony za 80 zł¹⁸⁹.

Właściciele: do 1700 r. Szymon Zabiello syn Mikołaja¹⁹⁰, od 1774 r. Szymon Zabiello syn Michała¹⁹¹.

Dzierżawy:

Dowkajnie – królewszczyzna w powiecie kowieńskim.

Dzierżawcy: od 1754 r. Szymon Zabiello syn Michała¹⁹².

Gulbin – królewszczyzna w powiecie upickim.

¹⁸¹ Ignacy Zabiello w 1763 i 1771 r. kupował części Szostakiszek, „Tablica genealogiczna”, AZ 199; „Akt intromisji”, 1771, AZ 129 oraz LVIA SA 13797, k. 1005.

¹⁸² „Akt prawa zastawnego”, 23 IV 1741, LVIA SA 13694, k. 329–332v.

¹⁸³ „Akt listu”, 23 IV 1722, LVIA SA 13690, k. 105–110.

¹⁸⁴ Zastaw planowany był na trzy lata. „Akt kwitu”, 12 V 1741, LVIA SA 13694, k. 325–326; „Akt prawa zastawnego”, 23 IV 1741, ibidem, k. 329–332v.

¹⁸⁵ „Przyznanie inwentarza”, 23 VII 1781, LVIA SA 13802, k. 506–515; SGKP, t. 12, s. 814.

¹⁸⁶ „Przyznanie zapisu ugodliwego”, 26 IX 1781, LVIA SA 13802, k. 486–491; „Przyznanie prawa przedaźnego”, 24 IX 1781, ibidem k. 494–497v, 530–533, 558–561.

¹⁸⁷ „Akt żałoby”, 2 VII 1785, LVIA SA 4799, k. 1271.

¹⁸⁸ Nie jest pewne, czy miał do niej prawa dziedziczne, „Akt inwentarza”, 26 VIII 1726, LVIA SA 13687, k. 294–297.

¹⁸⁹ „Akt przedaźny”, 24 IX 1774, LVIA SA 13798, k. 1169.

¹⁹⁰ Prawo Szymona Zabielly, 5 X 1700, VUB 7–37/13791, k. 86.

¹⁹¹ „Akt przedaźny”, 24 IX 1774, LVIA SA 13798, k. 1169; „Akt intromisji”, 27 IX 1774, ibidem, k. 1178.

¹⁹² Konsens Antoniemu i Helenie z Zabiellów Przysieckim, 14 XII 1754, ML 179, s. 591–592; SGKP, t. 2, s. 135.

Dzierżawcy: od 1766 r. Szymon Zabielió syn Michała¹⁹³.

Kiejdany – hrabstwo należące do Radziwiłłów w Księstwie Żmudzkiem, powiatach kowieńskim i upickim, z miasteczkiem Wiliampol (Słobodka) i folwarkami Milkonie, Koronow, Żyrkszlany, Kraszowszczyzna.

Wartość: w 1774 r. odkupione za 190 tys. zł.

Dzierżawcy: od 1774¹⁹⁴ do 1777 r. Ignacy Zabielió¹⁹⁵, od 1779 r. Zofia Zabieliówna¹⁹⁶.

Krasne – wieś królewska w województwie trockim.

Dzierżawcy: prawdopodobnie do 1732 r. Mikołaj Zabielió¹⁹⁷.

Kulupie (Pustowszczyzna, Klebakiszki) – dzierżawa w powiecie kowieńskim, w 1764 r. 8 zł kwarty, w 1765 i 1775 r. Otrów i Kulupie 28 zł kwarty¹⁹⁸.

Właściciele: Michał Zabielió, od 1746 r. Józef Zabielió syn Michała¹⁹⁹, w 1765 i 1775 r. Szymon Zabielió syn Michała²⁰⁰.

Łujaszew – wieś Józefa Rutkowskiego w powiecie kowieńskim.

Dzierżawcy: w 1765 r. Antoni i Zofia Zabieliówie²⁰¹.

Nacuny – dobra Jana Szukszty w powiecie kowieńskim.

Dzierżawcy: w 1761 r. Jan Zabielió²⁰².

Ostrów (Ostrowiec) – królewsczyzna w powiecie kowieńskim, w 1764 r. 20 zł kwarty.

¹⁹³ Przyznanie starostwa gulbińskiego, 11 VIII 1766, ML 189, s. 55–56; SGKP, t. 2, s. 907. Według *Słownika geograficznego* od 1766 r. miał je Leon Igestrohm, więc pewnie Zabielió miał je krótko.

¹⁹⁴ „Akt wyznawczego testimonialnego skryptu”, 21 VII 1774, LVIA SA 13715, k. 801; Zapis kwitacyjny, 27 IV 1774, LVIA SA 13798, k. 917–918; Zapis kwitacyjny, 23 VII 1774, ibidem, k. 1083–1084v; „Akt kwitacyjnego zapisu”, ibidem, k. 1115–1116v.

¹⁹⁵ Akt listu obwieszczonego, 28 XII 1776, LVIA SA 13716, k. 1569–1570; Obwieszczenie od Karola Radziwiłła, 8 I 1777, LVIA SA 13717, k. 72; Obwieszczenie od Karola Radziwiłła, 10 I 1777, ibidem, k. 32; „Asekuracja od Radziszewskiego”, 28 VIII 1777, ibidem, k. 605–606.

¹⁹⁶ Odziedziczyła po matce dzierżawę Wiliampola, Milkoni, „Dowód obwieszczenia”, 6 II 1769, LVIA SA 13800, k. 495.

¹⁹⁷ Nie wiemy, czy Mikołaj oddał majątek, Konsnens na cesję, 18 X 1732, ML 167, s. 512–513; SGKP, t. 4, s. 624.

¹⁹⁸ Taryfa lustratorska kwart, 1764, LVIA SA 13710, k. 473; Taryfa kwarty, 1765, LVIA F1451, 1, 8, 24; „Akt taryfy dzierżaw”, 1775, LVIA SA 13799, k. 578v.

¹⁹⁹ Przywilej na osobę Józefa Zabieli, 10 XI 1746, ML 174, s. 487–489 oraz LVIA SA 13809, k. 656–657.

²⁰⁰ Taryfa lustratorska kwart, 1764, LVIA SA 13710, k. 473; „Akt taryfy dzierżaw”, 1775, LVIA SA 13799, k. 578v.

²⁰¹ Manifestacja Józefa Rutkowskiego, 26 IV 1765, LVIA SA 13710, k. 84; Pozew przeciw Antoniemu i Zofii Zabielióm, 24 IV 1765, ibidem, k. 85 oraz LVIA F716, 2, 142, k. 97; Obwieszczenie Antoniemu i Zofii Zabielióm, 28 I 1765, LVIA F716, 2, 142, k. 98.

²⁰² Dowód obwieszczenia, 28 I 1761, LVIA SA 13707, k. 48; SGKP, t. 6, s. 852.

Dzierżawcy: do 1757 r. Antoni Zabiello, prawdopodobnie od 1757 r. Szymon Zabiello syn Michała²⁰³.

Poabele (Jodkiszki) – folwark Michała Kazimierza Radziwiłła w powiecie kowieńskim.

Dzierżawcy: w 1761 r. Antoni Zabiello²⁰⁴.

Przerosł – wójtostwo w powiecie kowieńskim.

Dzierżawcy: od 1769 r. Stefan Zabiello²⁰⁵.

Romajnie – dobra Szymona Sirucia, potem Józefa Prozora w powiecie kowieńskim²⁰⁶.

Wartość: całość zastawiona za 80 tys. zł.

Dzierżawcy: od 1779 r. część Zofia Zabiellowa²⁰⁷.

Rymki – wieś Kossakowskich w powiecie kowieńskim.

Wartość: w 1795 r. Rymki i Skorule zajęte za 98 079 zł.

Dzierżawcy: od 1795 r. Zofia Zabiellowa²⁰⁸.

Skorule – dobra Kossakowskich w powiecie kowieńskim z miasteczkiem, wsiami Gojżuny, Sponiany, Wenega, Warpie, Zasianki, Podłukaszewicze i Puszczowe.

Wartość: porównaj Rymki.

Dzierżawcy: od 1795 r. Zofia Zabiellowa²⁰⁹.

Skrebiny – królewszczyzna w powiecie kowieńskim, w 1764 i 1775 r. Wigie i Skrebiny opłata 224 zł kwarty²¹⁰.

Dzierżawcy: od 1731 r. Jan Zabiello syn Mikołaja²¹¹; od 1760 r. Józef Zabiello syn Michała²¹², od 1797 r. Szymon Zabiello syn Michała²¹³.

²⁰³ Konsens Antoniemu Zabielle, 13 IX 1757, ML 179, s. 847–848. Antoni dostał pozwolenie na cesje w 1757, a Szymon miał dobra najpóźniej w 1764 r., Taryfa lustratorska kwart, 1764, LVIA SA 13710, k. 473; „Akt taryfy dzierżaw”, 1775, LVIA SA 13799, k. 578v.

²⁰⁴ Dowód obwieszczenia od Radziwiłła, 22 I 1761, LVIA SA 13707, k. 34.

²⁰⁵ „Wójtostwo przeroslskie”, 30 III 1769, ML 189, s. 238–239.

²⁰⁶ SGKP, t. 9, s. 718.

²⁰⁷ Zabiellowa odziedziczyła po matce sumę na Romajniach, Intromisja Romajni, 8 II 1779, LVIA SA 13800, k. 493–493v.

²⁰⁸ Zajęła je za niespłacone długi, „Intromisja Zabiellowej służąca”, 30 IX 1795, LVIA SA 13809, k. 654–655.

²⁰⁹ Zajęła je za niespłacone długi, „Intromisja Zabiellowej służąca”, 30 IX 1795, LVIA SA 13809, k. 654–655; „List tradycyjny na folwark”, 2 X 1795, LVIA SA 13809, k. 928–929; SGKP, t. 9, s. 703.

²¹⁰ Taryfa lustratorska kwart, 1764, LVIA SA 13710, k. 472; „Akt taryfy dzierżaw”, 1775, LVIA SA 13799, k. 578v.

²¹¹ Konsens na cesję, 3 III 1731, ML 167, s. 129–130; SGKP, t. 10, s. 715.

²¹² Przyznanie dzierżawy Skrebiny i Wigie, 3 IV 1760, ML 183, s. 244–245; M. F. Czarotoryski do S. Zawiszy, 18 IV 1760, Przeddzieckich B–752, s. 8; SGKP, t. 13, s. 441. W 1765 r. Benedykt Lugajło oskarżył poddanych zabiellowskich z Widziów. Prawdopodobnie chodzi tu o Wigie, „Proces nomine J.P. Benedykta Lugajły”, 3 VIII 1765, LVIA SA 13710, k. 305–306.

Staławka – królewszczyzna w powiecie kowieńskim.

Dzierżawcy: być może od 1761 r. Antoni i Zofia Zabięłowie²¹⁴.

Uzledzie – królewszczyzna w powiecie kowieńskim, w 1770 r. opłata 93 zł kwadrupli.

Dzierżawcy: od 1770²¹⁵ do 1784 r. Józef Zabięło syn Antoniego²¹⁶.

Wedeszy (Ostrów) – królewszczyzna w powiecie kowieńskim.

Dzierżawcy: od 1744 r. Antoni i Zofia Zabięłowie²¹⁷, po nim Zofia Zabięłowa²¹⁸.

Wigie – królewszczyzna w powiecie kowieńskim, porównaj Skrebiny.

Dzierżawcy: od 1731 r. Jan Zabięło syn Mikołaja²¹⁹, od 1760 r. Józef Zabięło syn Michała²²⁰, od 1797 r. Szymon Zabięło syn Michała²²¹.

Księstwo Żmudzkie

Dobra dziedziczne:

Bernatowicze – folwark w powiecie wilkijskim²²², przy nim folwark Kaczuniszki i wsie²²³.

²¹³ „Intromisja na wieś”, 8 II 1797, LVIA SA 13809, k. 1290; „Akt prawa na przeżycie”, 8 IX 1776, LVIA SA 13809, k. 1293–1294.

²¹⁴ Konsens na cesję, 9 V 1761, ML 183, s. 441–442; SGKP, t. 11, s. 180. Nie wiadomo, czy Podolecka przekazała dzierżawę Zabięłom.

²¹⁵ „Akt kwitu”, 18 XI 1771, LVIA SA 13714, k. 494; „Akt listu podawczego”, 18 XI 1771, ibidem, k. 495; „Akt listu dworzańskiego”, 18 XI 1771, ibidem, k. 497; Przywilej na dzierżawę Uzledzie, 14 III 1770, ML 185, s. 406–407.

²¹⁶ „Akt cesyjnego zapisu”, 4 XI 1784, LVIA SA 13720, k. 721–722; „Zeznanie intromisji”, 23 XI 1784, LVIA SA 13803, k. 1166–1166v; SGKP, t. 12, s. 855.

²¹⁷ Zgoda na rezygnację, 6 X 1744, ML 172, s. 947; Krótkie rozważenie interesu, LVIA 716, 2, 20, k. 215.

²¹⁸ Intromisja Jerzemu Zabielle, 23 IV 1776, LVIA F716, 2, 23, k. 391.

²¹⁹ „Konsens na cesję, 3 III 1731, ML 167, s. 129–130.

²²⁰ Przyznanie dzierżawy Skrebiny i Wigie, 3 IV 1760, ML 183, s. 244–245; M. F. Czartoryski do S. Zawiszy, 18 IV 1760, Przeddzieckich B–752, s. 8; SGKP, t. 13, s. 441. Józef płacił kwartę z tej dzierżawy na przykład w 1764 i 1775 r., Taryfa lustratorska kwart, 1764, LVIA SA 13710, k. 472; „Akt taryfy dzierżaw”, 1775, LVIA SA 13799, k. 578v. W 1765 r. Benedykt Lugałło oskarżył poddanych zabięłowskich z Widziów. Prawdopodobnie chodzi tu o Wigie, „Proces nomine J.P. Benedykta Lugałły”, 3 VIII 1765, LVIA SA 13710, k. 305–306.

²²¹ „Intromisja na wieś”, 8 II 1797, LVIA SA 13809, k. 1290; „Akt prawa na przeżycie”, 8 IX 1776, LVIA SA 13809, k. 1293–1294.

²²² Akt zapisu od Szymona Zabięły, 4 V 1721, LVIA SA 13690, k. 1183–1184 oraz LVIA F716, 2, 135, k. 290–293; SGKP, t. 15, s. 113.

²²³ Akt prawa zastawnego, 6 V 1721, LVIA SA 13692, k. 1667–1668v.

Wartość: w 1712 r. zastawione za 2200 tynfów (ok. 2800 zł)²²⁴, w 1721 r. zastawiony za 14 200 tynfów (ok. 18 tys. zł)²²⁵, w 1789 r. zajęte za 118 tys. zł²²⁶.

Właściciele: od 1696²²⁷ do 1721 lub 1722 r. Szymon Zabiello, potem Michał Zabiello²²⁸, do 1776 r. Antoni Zabiello²²⁹, od 1782 r. Jerzy Zabiello²³⁰, od 1789 r. Adam i Marianna z Zabiellołów Platerowie²³¹, w 1796 r. prawdopodobnie Jerzego Zabiello²³².

Zastawione: od 1712 do 1741 r. dominikanom²³³, od 1790 r. w arendzie Jerzego Zabiello²³⁴.

Bojany – folwark, w 1735 r. opłata z 6 dymów²³⁵.

Właściciele: od 1714²³⁶ do 1721 Szymon Zabiello syn Salomona, od 1721 r. Szymon Zabiello syn Mikołaja²³⁷, w 1735 r. Mikołaj Zabiello²³⁸; po nim Jan, od 1761 r. Ignacy Zabiello²³⁹, od 1797 r. Anna Zabiellowa²⁴⁰.

²²⁴ „Aktykacja zapisu zastawnego”, 23 III 1712, LVIA SA 13685, k. 508–509; Prawo zastawne, 20 VI 1724, ibidem, k. 531–532.

²²⁵ Akt prawa zastawnego, 6 V 1721, LVIA SA 13692, k. 1667–1668v.

²²⁶ Prawo arendowne, 30 V 1790, LVIA 716, 1, 147.

²²⁷ List dzielczy, 20 VII 1696, NGABM F 319, 2, 1139, k. 223v.

²²⁸ Proces Michała Zabiello, 6 VIII 1723, LVIA SA 13686, k. 166–167.

²²⁹ Akt zapisu od Szymona Zabiello, 4 V 1721, LVIA SA 13690, k. 1183–1184 oraz LVIA F716, 2, 135, k. 290–293; Akt prawa zastawnego, 6 V 1721, LVIA SA 13692, k. 1667–1668v; „Proces na Ichm. księży dominikanów”, 25 IV 1741, LVIA SA 13692, k. 1288–1289.

²³⁰ „Aktykacja dekretu kompromisarskiego”, 24 IX 1782, ibidem, k. 921–932 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 162–167 oraz LVIA F716, 2, 23; „Zeznanie intromisji”, 21 V 1783, LVIA SA 14568, k. 271.

²³¹ Prawo arendowne, 30 V 1790, LVIA 716, 1, 147.

²³² Zajmował się inwentaryzacją, „Aktykacja listu”, 15 I 1796, LVIA SA 13726, k. 532.

²³³ „Aktykacja zapisu zastawnego”, 23 III 1712, LVIA SA 13685, k. 508–509; Akt zapisu od Szymona Zabiello, 4 V 1721, LVIA SA 13690, k. 1183–1184 oraz LVIA F716, 2, 135, k. 290–293; Akt prawa zastawnego, 6 V 1721, LVIA SA 13692, k. 1667–1668v; Dowód obwieszczenia Antoniego Zabiello, 27 I 1741, LVIA SA 13690, k. 1149–1150; „Dowód aresztu”, 25 IV 1741, ibidem, k. 1286; „Dowód intromisji”, 25 IV 1741, ibidem, k. 1287; „Proces na Ichm księży dominikanów”, 25 IV 1741, ibidem, k. 1288–1289. W 1712 r. Szymon wydał dominikanom prawo wyderkafowe na Bernatowicze, Prawo na Bernatowicze, 24 VI 1712, LVIA SA 13685, k. 527–528.

²³⁴ Prawo arendowne, 30 V 1790, LVIA 716, 1, 147.

²³⁵ Kwit podatkowy, 18 II 1735, LNBW F94–619.

²³⁶ Akt zamiany, 20 IX 1714, LVIA SA 13682, k. 1215–1216v.

²³⁷ Akt darowizny dóbr Bojany, 1721, AZ 6.

²³⁸ Kwit podatkowy, 18 II 1735, LNBW F94–619.

²³⁹ „Akt darowizny dóbr Łabunów”, 1760, AZ 213 oraz NGABM F 319, 2, 1139; Testament, 22 V 1760, LNBW F94–1991.

²⁴⁰ „Zapis dzielczy”, 10 IV 1797, LVIA SA 13809, k. 1402–1405; „Akt sprzedaży”, 1796, AZ 7.

Budryszki – kondycja w powiecie wilkijskim.

Wartość: w 1783 r. sprzedane za 100 talarów (800 zł).

Właściciele: od 1781 do 1783 r. Szymon Zabielió syn Antoniego²⁴¹.

Czerwony Dwór (Wysoko Czerwony Dwór) – majątek, przy nim folwarki Nowotrzeby i Bernatowicze²⁴², w 1786 z Gojżewem i Worpucianami 128 dymów²⁴³, w 1748 r. 23 zł opłaty czopowego i szelężnego z karczmy²⁴⁴.

Wartość: w 1721 r. pół majątku zastawione za 8600 zł pol.²⁴⁵

Właściciele: W 1721 r. Szymon Zabielió syn Salomona, od 1721 lub 1722 do 1776 r. Antoni Zabielió²⁴⁶, od 1782 r. Jerzy Zabielió²⁴⁷.

Zastawiony: w 1721 r. częściowo dominikanom prawem wyderkafowym²⁴⁸.

Datnów – majątek z miasteczkiem, wsiami Sipowicze, Szudziany, Wałucie, Wojdatany, Gimbutyszki, Wojnatyszki, Rusiance, Ilgize, przy nim folwark Jasnogórka i wsie Wizgirdyszki, Grauże, Grauzele, Swile, Dyksy i Sutkuny, razem gospodarzy 131.

Wartość: w 1777 r. kilka części majątku sprzedane za 262 500 zł.

Właściciele: prawdopodobnie od 1774 do 1777 r. częściowo Zofii Zabieliowej²⁴⁹.

Dauksze – folwark.

Właściciele: najpóźniej w 1748 r. Jan Zabielió syn Mikołaja²⁵⁰.

²⁴¹ „Przyznanie prawa przedaznego”, 11 II 1784, LVIA SA 13803, k. 654–656; SGKP, t. 1, s. 442. Według *Słownika geograficznego* należą do Czabiszek.

²⁴² „Aktykacja dekretu kompromisarskiego”, 24 IX 1782, ibidem, k. 921–932 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 162–167 oraz LVIA F716, 2, 23; „Zeznanie intromisji”, 18 V 1783, LVIA SA 14568, k. 271.

²⁴³ Kwit podatkowy, 3 IV 1786, LVIA F716, 2, 15, k. 439.

²⁴⁴ Akt kwitów, 4 II 1751, LVIA SA 13697, k. 676.

²⁴⁵ „Proces w Bogu wielebnym Ichm. księży dominikanów”, 6 V 1741, LVIA SA 13692, k. 1298–1299; Zapis zastawny, 24 III 1721, LVIA SA 13685, k. 521–524.

²⁴⁶ „Akt listu dobrowolnego”, 4 V 1737, LVIA SA 13690, k. 1183–1184 oraz LVIA F716, 2, 135, k. 290–293; „Proces w Bogu wielebnym Ichm. księży dominikanów”, 6 V 1741, LVIA SA 13692, k. 1298–1299; Dział między Antonim, Szymonem i Józefem Zabielió, 20 VII 1763, LNBW F94–2664; SGKP, t. 1, s. 847; R. Aftanazy, *op. cit.*, t. 3, s. 204–215.

²⁴⁷ „Aktykacja dekretu kompromisarskiego”, 24 IX 1782, ibidem, k. 921–932 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 162–167 oraz LVIA F716, 2, 23; „Zeznanie intromisji”, 18 V 1783, LVIA SA 14568, k. 271. Zapewne myli się R. Aftanazy podając, że dziedzicem Czerwonego Dworu był starszy brat Jerzego, Józef, R. Aftanazy, *op. cit.*, t. 3, s. 204–215.

²⁴⁸ „Proces w Bogu wielebnym Ichm. księży dominikanów”, 6 V 1741, LVIA SA 13692, k. 1298–1299; List dobrowolny Szymona Zabielió, 24 III 1721, LVIA SA 13685, k. 515–516; Zapis zastawny, 24 III 1721, LVIA SA 13685, k. 521–524. Por. Bernatowicze.

²⁴⁹ Prawdopodobnie Zofia miała prawa do części tego majątku od momentu śmierci swego brata, Akt prawa od Prozora, 30 VI 1777, LVIA SA 13799, k. 1400–1401v; „Inwentarz poddaństwa miasteczka Datnowa”, 3 VII 1777, ibidem, k. 1420–1423; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 4, Poznań 1882, s. 364; SGKP, t. 1, s. 910.

²⁵⁰ „Akt instrukcji”, 19 VIII 1748, LVIA SA 13696, k. 214.

Gawry – wieś w powiecie telszewskim.

Właściciele: od 1710 r. Daniel Zabiello²⁵¹.

Gielgudyszki (Poniemuń) – folwark z dworem w powiecie wielońskim.

Właściciele: w 1671²⁵² do 1701 r. Szymon Zabiello syn Mikołaja, od 1701 r.

Daniel, Michał i Salomon²⁵³, do 1710 r. Daniel Zabiello, od 1710 r.

Bogumiła z Burbów Zabiello²⁵⁴, potem Władysław Zabiello, Jan Zabiello, od 1750 Antoni Zabiello²⁵⁵, od 1775 r. Ignacy Zabiello²⁵⁶.

Gojzew (Wołominszczyzna) – dobra w powiecie wilkijskim z wsiami Towtwilizki, Wojtkuny, folwarkami Żałoki i Polesie, jedna z wsi 12 dymów.

Wartość: w 1754 i 1756 r. kupione za 25 tys. zł²⁵⁷, w 1778 r. kupione za 60 tys. zł²⁵⁸, w 1754 r. zastawione za 9 tys. tyńfów²⁵⁹ (11 400 zł), w 1756 r. zastawione za 10 tys. zł²⁶⁰.

Właściciele: od 1754 do 1776 r. Antoni Zabiello²⁶¹, od 1778²⁶² do 1805 r. Zofia Zabiello²⁶³.

²⁵¹ Zapis Bogumiły Zabiellowej, 20 XI 1710, LVIA, SA 13681, k. 610–611v; SGKP, t. 15, s. 490.

²⁵² „List Szymona i Felicjanny Zabiellołów”, 23 V 1671, LVIA SA 13798, k. 865v; SGKP, t. 2, s. 554.

²⁵³ Testament, 13 X 1701, LNBW F94–2652; „Proces J.P. Władysława Zabiello”, 2 V 1740, LVIA SA 13692, k. 195–196.

²⁵⁴ Zapis Daniela Zabiello, 20 XII 1710, LVIA, SA 13681, k. 608–609, 614–615v.

²⁵⁵ Zapis zrzeczny, 3 II 1758, LNBW F94–1154.

²⁵⁶ Akt przekazania dóbr, 1775, AZ 89.

²⁵⁷ Zapis Krasieńskich, 13 II 1754, LVIA F716, 2, 21, k. 193–194, 202–205; Inwentarz Gojzewa, ibidem, k. 196–197; Zapis Jana Grothuza, 24 IV 1756, LVIA F716, 2, 20, k. 88–91.

²⁵⁸ Akt prawa na Gojzew, 16 VI 1778, LVIA SA 13800, k. 213–213v.

²⁵⁹ Prawo zastawne, 24 II 1754, LVIA F716, 2, 21, k. 216–217.

²⁶⁰ Zastawny zapis, 1756, LVIA F716, 2, 20, k. 92–93.

²⁶¹ Zapis Krasieńskich, 13 II 1754, LVIA F716, 2, 21, k. 193–194, 202–205; Inwentarz Gojzewa LVIA F716, 2, 21, k. 196–197; Intrmisja Zabiello, 13 II 1754, ibidem, k. 199–201. W 1756 r. Jan Grothuz sprzedał Zabiello część Gojzewa z folwarkiem Polesie, Intrmisja Zabielle, 24 IV 1756, LVIA F716, 2, 20, k. 87; Zapis Jana Grothuza, 24 IV 1756, ibidem, k. 88–91; „Akta kupna sprzedaży”, 1766–1837, AZ 16. W 1763 r. Zabiello zapisał Polesie dożywotnio Przygintom, a w 1790 r. wdowa po nim wykupiła folwark, Zapis Pawłowi i Klarze Przygintom, 24 VI 1763, LNBW F94–847; Dokument kwitacyjny, 14 V 1790, LVIA F716, 2, 20, k. 117–125; Intrmisja na Polesie, 19 V 1790, ibidem, k. 126–128 oraz LVIA SA 13806, k. 798–800; SGKP, t. 15, s. 512.

²⁶² „Akt prawa na Gojzew”, 16 VI 1778, LVIA SA 13800, k. 213–213v; „Akt prawa na dobra Gojzew”, 4 XI 1758, ibidem, k. 407–407v; „Akt prawa wieczystego”, 11 XI 1778, ibidem, k. 412–412v oraz LVIA 716, 2, 14, k. 280–281. Według podziału majątku z 1782 r. Zofia miała dożywocie na tych dobrach, potem miał je odziedziczyć Michał, który powinien spłacić matkę, „Akta kupna sprzedaży”, AZ 16, s. 13; „Aktykacja dekretu kompromisar-

Zastawione: od 1754 r. Franciszkowi Jeleńskiemu²⁶⁴, od 1756²⁶⁵ do 1758 r. Felicjanowi Korejwie²⁶⁶.

Gojzewka – dobra w powiecie wilkijskim.

Wartość: w 1784 r. sprzedana za 800 zł.

Właściciele: do 1784 Szymon Zabięłło syn Antoniego²⁶⁷.

Grynkiszki – majątność w powiecie tędziagolskim.

Właściciele: w 1702 Michał Zabięłło²⁶⁸.

Jagminiszki – folwark w powiecie wilkijskim.

Wartość: w 1753 r. zastawione za 1 tys. tyńfów (ok. 1300 zł)²⁶⁹.

Właściciele: od 1753 do 1755 r. Antoni i Zofia Zabięłłowie²⁷⁰.

Zastawione: od 1753²⁷¹ do 1755 r. Bartłomiejowi i Barbarze Zaleskim²⁷².

Kołotowo – folwark.

Właściciele: od 1782²⁷³ i jeszcze w 1788 r. Jerzy Zabięłło²⁷⁴.

Kretkompie – folwark w powiecie wilkijskim.

skiego”, 24 IX 1782, ibidem, k. 921–932 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 162–167 oraz LVIA F716, 2, 23.

²⁶³ Jerzy Zabięłło przekonywał, że Gojzew należał do niego jeszcze przed śmiercią matki, „Ekscerpt oświadczenia z protokołu”, 21 VIII 1805, LVIA F716, 2, 23, k. 237–244. Faktycznie w 1786 r. Jerzy płacił podatek z Gojzewa, Kwit podatkowy, 3 IV 1786, LVIA F716 2, 15, k. 439. Natomiast w 1802 r. występował jako dziedzic Gojzewa, Pozew przeciw Zabięłłom, 15 III 1802, LVIA F716, 2, 21, k. 280.

²⁶⁴ Zastaw był przewidziany do 1757 r., Prawo zastawne, 24 II 1754, LVIA F716, 2, 21, k. 216–217; Intromisja Jeleńskiemu, 28 II 1754, ibidem, s. 219–221. W 1754 r. Zabięłłowie wzięły tę majątność na rok w arendę, Asekuracyjny zapis Zabięłłów, 1754, ibidem, k. 222.

²⁶⁵ Zastawny zapis, 1756, LVIA F716, 2, 20, k. 92–93; Inwentarz Gojzewa, ibidem, s. 95–98.

²⁶⁶ Obwieszczenie, 30 I 1758, LVIA SA 13704, k. 12; Obwieszczenie od Zabięłły, 28 I 1758, LVIA F716, 2, 20, k. 100, 103, 104 (niektóre kopie obwieszczenia datowane na 1757); Kwitacja Ludwika i Jadwigi Korejwów, 1758, ibidem, k. 105–106.

²⁶⁷ „Ekstrakta rozmaitych transakcji”, 1784–1789, LVIA SA 13806, k. 763. W 1791 r. Jerzy Zabięłło miał karczmę Gojzewka, Kwit intromisji na karczmę, 21 II 1791, LVIA F716, 1, 141, k. 41.

²⁶⁸ Zajął Grynkiszki przemocą, Protestacja Karola Białłozora, 27 IV 1702, LVIA 1275, 1, 88, k. 12; SGKP, t. 15, s. 542.

²⁶⁹ Zapis zastawny, 24 VI 1753, LNBW F94–2657.

²⁷⁰ „Rejestr dokumentów”, LVIA F716, 2, 15, k. 409v; Inwentarz dokumentów na Jagminiszki, ibidem, k. 424; SGKP, t. 3, s. 369.

²⁷¹ Zastaw był przewidziany na rok, Zapis zastawny, 24 VI 1753, LNBW F94–2657.

²⁷² List obwieszczający Antoniego Zabięłły, 13 V 1755, LVIA F716, 2, 21, k. 233.

²⁷³ „Aktykacja dekretu kompromisarskiego”, 24 IX 1782, ibidem, k. 921–932 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 162–167 oraz LVIA F716, 2, 23; „Zeznanie intromisji”, 18 V 1783, LVIA SA 14568, k. 271.

²⁷⁴ Planował wtedy sprzedać Kołotowo, „Przyznanie plenipotencji”, 27 IX 1788, LVIA SA 13723, k. 482–483; SGKP, t. 4, s. 287.

Wartość: w 1763 kupione za 2500 tynfów (ok. 3 tys. zł)²⁷⁵, w 1797 r. kupione za 15 tys. zł²⁷⁶.

Właściciele: od 1763 Antoni Zabiello²⁷⁷, od 1782²⁷⁸ do 1786²⁷⁹ lub 1797 r. Jerzego Zabielly, od 1797 do 1805 r. Zofii Zabiellowej²⁸⁰.

Zastawione: w 1783 r. Hilaremu i Ludwice Korzeniewskim²⁸¹, w 1786 r. Augustynowi Wojzbunowi²⁸².

Linkowiec – dobra.

Właściciele: od 1773 r. Ignacy Zabiello²⁸³.

Poniewież (Nowotrzeby) – dobra w powiecie wilkijskim w Księstwie Żmudzkiem z wsią Kujgole.

Właściciele: od 1754 r. Antoni Zabiello²⁸⁴, po nim Michał Zabiello, od 1783 r. Jerzy Zabiello²⁸⁵.

Rombortyszki – dobra w powiecie kroskim z wsiami Wilejkie, Szonele, Poeglisie, Żemże, Rynwidzie, Pucpie i Andrejajcie²⁸⁶.

²⁷⁵ Zapis asekuracyjny, 24 VI 1763, LVIA F716, 2, 20, k. 108 oraz LVIA SA 14569, k. 135–135v.

²⁷⁶ „Prawo przedaźne”, 13 IX 1797, LVIA SA 13809, k. 1711–1712.

²⁷⁷ Zapis asekuracyjny, 24 VI 1763, LVIA F716, 2, 20, k. 108 oraz LVIA SA 14569, k. 135–135v.

²⁷⁸ „Aktykacja dekretu kompromisarskiego”, 24 IX 1782, ibidem, k. 921–932 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 162–167 oraz LVIA F716, 2, 23; „Zeznanie intromisji”, 18 V 1783, LVIA SA 14568, k. 271.

²⁷⁹ „Zeznanie intromisji”, 13 I 1786, LVIA SA 14569, k. 508. Być może sprzedał wtedy tylko część. Niezgodność źródeł może też wynikać z procesu między Wojzbunem a Zabiellami o Kretkompie, „Regestr dokumentów”, LVIA F716, 2, 15, k. 74; Pozew przeciw Zofii Zabiellowej, 1789, LVIA F716, 2, 21, k. 261; Pozew przeciw Zabiellom, 1791, ibidem, k. 269–270; Pozew przeciw Zofii Zabiellowej, 28 VI 1789, LVIA F716, 2, 23, k. 349; Pozew przeciw Jerzemu Zabielle, 1787, LVIA F716, 2, 142, k. 166.

²⁸⁰ „Prawo przedaźne”, 13 IX 1797, LVIA SA 13809, k. 1711–1712.

²⁸¹ „Proces imieniem J.W. Tyszkiewiczza”, 25 IX 1783, LVIA SA 14568, k. 400–400v.

²⁸² Pozew przeciw Aleksandrowi Wojzbunowi, 28 VIII 1786, LVIA F716, 2, 15, k. 61–62, 67.

²⁸³ Akt przekazania dóbr, 1775, AZ 89; SGKP, t. 5, s. 241.

²⁸⁴ „Dekret w sprawie W.J.P. Wołotkiewiczowej”, 4 X 1770, LVIA SA 13797, k. 825. Zabiello zapisał Franciszkowi i Annie Wołotkiewiczom należąca do Poniewieża wieś Kujgole, „Przyznanie skryptu suplementowego”, 22 II 1754, LVIA SA 13796, k. 778. Poniewież podzielony był między Zabiellów i Prozorów, Pozew przeciw Antoniemu Zabielle, 27 III 1755, LVIA F716, 1, 141, s. 26; Sprawa Antoniego Zabielly, 31 V 1755, ibidem, k. 29–34; Ograniczenie dóbr, 31 X 1772, LVIA F716, 2, 87, k. 192–199 oraz LVIA SA 13799, k. 785–794; Zapis dzielczy, 5 II 1772, LVIA SA 13798, k. 70–73v.

²⁸⁵ „Zeznanie intromisji”, 18 V 1783, LVIA SA 14568, k. 271–272; „Aktykacja dekretu kompromisarskiego”, 24 IX 1782, ibidem, k. 921–932 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 162–167 oraz LVIA F716, 2, 23.

²⁸⁶ „Zeznanie intromisji”, 26 VII 1769, LVIA SA 14563, k. 568; SGKP, t. 9, s. 735.

Wartość: zastawione po 1721 r. za 10 tys. tyńfów (ok. 12 500 zł).

Właściciele: Katarzyna Zabiellowa, od 1721 r. Marcjan Zabiello, potem Helena Zabiellowa, po niej Jan Zabiello²⁸⁷, od 1769 r. Stefan Zabiello²⁸⁸.

Zastawione: Józefowi Gieczewiczowi, potem Barbarze Narkiewiczowej, od 1759 r. Bonawenturze Koszuciowi²⁸⁹.

Stankuny (Poszuszwie) – dobra.

Właściciele: od 1773 r. Szymon Zabiello syn Michała²⁹⁰.

Zastawione: w 1780 r. Annie Zabiellowej²⁹¹.

Struny – kondycja.

Właściciele: w 1788 r. Jerzy Zabiello²⁹².

Wierzboluny – folwark w powiecie wilkijskim.

Właściciele: do 1720 r. Szymon i Magdalena Zabiellowie²⁹³.

Worpuciany – folwark w powiecie rosieńskim.

Właściciele: od 1756 r. Antoni Zabiello, w 1782 r. Szymon Zabiello syn Antoniego²⁹⁴, od 1782 r. Zofia Zabiellowa²⁹⁵.

Dzierżawy:

Czarny Las (Waras) królewszczyzna w powiecie wilkijskim, przy niej wieś Zwirble (Adamkiszek).

Wartość: w 1757 r. zrzeczenie za 2280 zł.

²⁸⁷ Regestr dokumentów, 30 VI 1789, LVIA F716, 1, 134, k. 11v–12; Podział majątków, 23 V 1720, LVIA, SA 13685, k. 401–402v oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 217–220; Proces Koszuciów, 27 VII 1769, LVIA SA 14563, k. 633–634. Prawo Jana Zabielly do Rombortyszek nie jest pewne, ponieważ odmawiano mu go w procesie sądowym wynikłym z zastawienia majątku.

²⁸⁸ „Zeznanie intromisji”, 26 VII 1769, LVIA SA 14563, k. 568.

²⁸⁹ Helena Zabiellowa zastawiła je po śmierci Marcjana Gieczewiczowi, a ten przekazał Narkiewiczowej, a potem Koszuciowi, Proces Koszuciów i Katerłów na Zabiellę i Przepiszewskich, 27 VII 1769, LVIA SA 14563, k. 633–634.

²⁹⁰ W 1773 r. Szymon kupił część tych dóbr, jeszcze w 1786 r. procesował się o nie, Dekret w sprawie między Wincentym Dowgirdem a Szymonem Zabiellą, 1786, AZ 471.

²⁹¹ „Akt intromisji”, 26 V 1784, LVIA SA, 13803, k. 854.

²⁹² W 1788 r. Jerzy planował sprzedać Struny, „Przyznanie plenipotencji”, 25 IX 1788, LVIA SA 13723, k. 482–483.

²⁹³ Mieli część tego folwarku, „Akt funduszu”, 15 XII 1720, LVIA SA 13693, k. 509–513v.

²⁹⁴ Regestr dokumentów, 17 V 1818, LVIA 716, 2, 18, k. 2, 7; „Wiadomości o pozostałym majątku ruchomym po zeszej J.W. Zabiellowej”, 10 V 1805, LVIA F716, 2, 23, k. 254.

²⁹⁵ „Aktykacja dekretu kompromisarskiego”, 24 IX 1782, ibidem, k. 921–932 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 162–167 oraz LVIA F716, 2, 23; „Meritum sprawy o Worpuciany”, 17 V 1818, LVIA 716, 2, 18, k. 3. Sprzedaż Worpucian Zofii przez Jerzego Zabiellę mogła nie zostać zrealizowana, ponieważ zarzucano jej bezprawność.

Dzierżawcy: od 1757 r. Antoni Zabiello²⁹⁶, od 1778 r. Zofia Zabiellowa²⁹⁷.
Dulki – królewsczyzna w powiecie wilkijskim, w 1775 r. opłata 72 zł kwarty.
Dzierżawcy: w 1775 r. Antoni Zabiello²⁹⁸, po nim Zofia Zabiellowa, potem Jerzy Zabiello²⁹⁹.

Jaśwojnie – królewsczyzna z miasteczkiem, wsiami Lilsupie, Imienicze i Bołosz w powiecie jaswojńskim.

Dzierżawcy: od 1775 r. Michał Zabiello³⁰⁰.

Kubiluny – królewsczyzna w powiecie wilkomierskim i księstwie żmudzkim z wójtostwami kubilunskim i wojciechuńskim, wsiami Zasztowty, Lencze, Ożyty, Kubiluny, Kiemery, Pokutenie, Bojaryszki, Mikany i Wojciechuny, 39 gospodarzy, 312 zł opłaty podymnego³⁰¹, opłata w 1789 r. 1022 zł kwarty³⁰².

Dzierżawcy: od 1696 r. Mikołaj i Katarzyna Zabiellowie³⁰³, od 1720 Jan Zabiello³⁰⁴, od 1747 r. Mikołaj Zabiello³⁰⁵, od 1767 r.³⁰⁶ jeszcze w 1789 r. Ignacy Zabiello³⁰⁷, od 1797 r. Anna Zabiellowa³⁰⁸.

²⁹⁶ Konsens Janowi Adamkiewiczowi, 13 IX 1757, ML 179, s. 846–847; „Akta kupna sprzedaży”, 1766–1837, AZ 16, s. 5–11; Zapis zrzeczny, 1757, LVIA 716, 2, 133, k. 105; Intromisja, 24 XI 1757, LNBW F94–2658; „Akt inwentarza”, 20 V 1676, LVIA SA 13704, k. 454. W 1758 r. Wary były odstąpione Konstantemu Jaguczańskiemu, Manifest Konstantego Jaguczańskiego, 12 VII 1758, LVIA SA 13705, k. 214 oraz LVIA 716, 2, 133, k. 114; Pozew przeciw Antoniemu Zabielle, LVIA 716, 2, 133, k. 116–118. Zapewne o te dobra chodziło Żychlińskiemu, który zanotował, że Michał Zabiello był właścicielem Gryżewa, T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 299.

²⁹⁷ Zofia miała dożywocie na tych dobrach, potem zrzekła się ich i miał je odziedziczyć Michał, który powinien spłacić matkę. Liczne podróże i problemy finansowe Michała pozwalają wątpić, by objął to starostwo, „Akta kupna sprzedaży”, AZ 16, s. 13; „Aktykacja dekretu kompromisarskiego”, 24 IX 1782, ibidem, k. 921–932 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 162–167 oraz LVIA F716, 2, 23.

²⁹⁸ Kwity podatkowe, 11 XI 1775, 13 IV 1776, LVIA F716, 2, 15, k. 455, 462; SGKP, t. 15, s. 451.

²⁹⁹ Pozew przeciw Karpinom, 1785, LVIA F716, 2, 21, k. 28; Intromisja Henrykowi Zabielle, 28 III 1797, LVIA F716, 2, 20, k. 184–185; Intromisja na Wilkie i Dulki, 1797, LVIA F716, 2, 23, k. 391.

³⁰⁰ Konsens Krzysztofowi Szczyttowi, 10 IV 1775, ML 542, s. 618–619.

³⁰¹ „Inwentarz wójtostwa kubilunskiego i wojciechuńskiego”, 1783, AZ 25.

³⁰² Registr podatku, 1789, LVIA SA 14570, k. 484.

³⁰³ „Cesja praw”, 1696, AZ 167.

³⁰⁴ „Akta dotyczące się przywilejów”, 1720–1761, AZ 24, s. 1–3; „Inwentarz wójtostwa kubilunskiego i wojciechuńskiego”, 1783, AZ 25. W 1738 r. nadano Teresie Zabiellowej prawo do dzierżawy, Jus communicativum, 23 XII 1738, LNBW F94–1001.

³⁰⁵ Konsens na cesje, 8 IX 1744, ML 172, s. 825, 832; „Akta dotyczące się przywilejów”, 1720–1761, AZ 24. W 1762 r. Kiemery zostały odstąpione Fabianowi Downarowiczowi, „Akta dotyczące się części dzierżawy”, 1761–1764, AZ 26.

³⁰⁶ W 1775 r. uzyskał *jus communicativum* dla żony, „Akta dotyczące się cesji dzierżawy”, 1767–1775, AZ 27, s. 1–8; Konsens na cesje, 24 XII 1766, ML 189, s. 110–112; „Asekuracja

Sasy – wójtostwo z wsiami Łoże, Pokroście, Bakajnie i Uzupie, w 1737 r. 32 gospodarzy, 87 włók, ok. 500 zł czynszu, w 1757 r. 68 gospodarzy, ok. 2100 tynfów (2700 zł) czynszu³⁰⁹.

Dzierżawcy: do 1721 r. Szymon Zabiello syn Salomona, od 1721 r. Szymon Zabiello syn Mikołaja, od 1738 Jan Zabiello syn Mikołaja³¹⁰, od 1761 r. Ignacy Zabiello³¹¹, od 1797 r. Anna Zabiellowa³¹².

Stankuny (Borkiszki) – kondycja Jakuba Dowbora w powiecie wilkijskim. Wartość: w 1768 r. zastaw 30 talarów (240 zł).

Dzierżawcy: od 1768 r. Szymon Zabiello syn Michała³¹³.

Szyłopodegle (Bardowszczyzna) – dobra w powiecie birżańskim.

Dzierżawcy: w 1760 r. Jan Zabiello³¹⁴.

Szwenty (ciwuństwo szawdowskie) – królewsczyzna w powiecie pojurskim, opłata 815 zł kwarty.

Dzierżawcy: od 1755 r. Szymon Zabiello syn Michała³¹⁵.

Telsze – starostwo, w 1766 r. opłata 2667 zł kwarty.

Dzierżawcy: od 1773 r. Józef Zabiello syn Michała³¹⁶, w 1797 r. Szymon Zabiello syn Michała³¹⁷, od 1797 r. Marianna i Henryk Zabiellowie³¹⁸.

J.W.J.P. Zabiellołów kasztelaniców”, 26 XII 1765, LVIA SA 13796, k. 289–290; Zapis asekuracyjny, 20 III 1767, NGABM F 319, 2, 1139, k. 157; Prawo między Ignacym i Mikołajem Zabiellołami, 20 III 1771, LNBW F94–806 oraz LVIA SA 13797, k. 1028–1029v.

³⁰⁷ Regestr podatku, 1789, LVIA SA 14570, k. 484. W 1768 r. część odstąpiona Józefowi Terebeszowi, „Proces nomine W.J.P. Terebesza”, 20 X 1768, LVIA SA 14563, k. 432.

³⁰⁸ „Zapis dzielczy”, 9 IV 1797, LVIA SA 13809, k. 1402–1405.

³⁰⁹ „Akta dotyczące się nadań”, 1721–1761, AZ 173.

³¹⁰ Ibidem, s. 1–40; „Zeznanie prawa cesyjnego”, 10 XII 1732, LVIA SA 13690, k. 131–132. Szymon zapisał wójtostwo Janowi już w 1733 r., ale Jan występuje jako dzierżawca dopiero w 1738 r. po śmierci Szymona. W tym samym roku prawo do wójtostwa otrzymała Teresa Zabiellowa, Jus communicativum, 23 XII 1738, ML 170, s. 215–216.

³¹¹ „Akta dotyczące się”, 1721–1761, AZ 173, s. 91–101; Konsens Janowi Zabielle, 13 IX 1757, LNBW F94–2709. W 1744 r. Jan Zabiello uzyskał zgodę, by przekazać wójtostwo Mikołajowi Zabielle, ale prawdopodobnie nie zrealizował tego, Konsens na cesję, 8 IX 1744, ML 172, s. 814. W 1775 r. Anna Zabiellowa otrzymała prawo do wójtostwa, „Jus communicativum”, 18 III 1775, ML 185, s. 819 oraz LNBW F94–2710.

³¹² „Zapis dzielczy”, 10 IV 1797, LVIA SA 13809, k. 1402–1405.

³¹³ „Zapis zrzeczny”, 20 XII 1768, LVIA SA 13796, k. 1345–1346v.

³¹⁴ Nie wiemy, czy Zabiello miał te dobra w zastawie, czy innym prawem, „Dowód pozwu w sprawie J.W.P. Antoniego Kamińskiego”, 9 XII 1760, LVIA SA 13706, k. 454; „Proces w sprawie J.W.P. Antoniego Kamińskiego”, 30 IX 1760, ibidem, k. 388; „Dekret kontumacyjny”, 17 III 1762, LVIA SA 13708, k. 732–734.

³¹⁵ Przyznanie dzierżawy Szwenty, 26 V 1755, ML 181, s. 215; SGKP, t. 12, s. 91.

³¹⁶ Przyznanie starostwa telszewskiego, 3 V 1773, ML 542, s. 2–3 oraz LVIA SA 13798, k. 477–478; SGKP, t. 12, s. 285–286.

³¹⁷ „Akt prawa na przeżycie”, 8 IX 1776, LVIA SA 13809, k. 1293–1294.

Wilkija – starostwo z dworem, miasteczkiem, wsiami Pełutowo, Jodzie, Powinka, Rugiany, Szarawy, Jaksze, Rudakie, Guczkompie, Węclawiszki, Pesle, Szudzie, Ligajnie, Prenawdowo, Werkany, Podawgowo, Szłapucie, Mikity, Nowosady, Jakieszyszki, Kremaliszki, potem Kurniłów, Piktokiemie, Koniuchy, Somorokiszki i zaściankami, 2865 zł czynszu, ok. 350 gospodarzy³¹⁹, w 1776 i 1778 r. opłata 163 zł podymnego³²⁰.
Dzierżawcy: od 1740 r. Antoni Zabiello³²¹, od 1776 r. Zofia Zabiellowa³²².
Zasztowt (Poszuszewie) – wieś królewska, 12 gospodarzy, 232 zł czynszu³²³.
Dzierżawcy: Mikołaj Zabiello³²⁴, Jan Zabiello³²⁵, od 1761 r. Ignacy Zabiello³²⁶, od 1797 r. Anna Zabiellowa³²⁷.

³¹⁸ „Egzakcyi taryfowej powiatu telszewskiego”, 19 I 1797, LVIA F716, 2, 21, k. 38; Ekstrakt prawo darowne, 24 IV 1798, LVIA F716, 2, 21, k. 5; „Plenipotencja wydana J. księdzu Dąbrowskiemu”, 19 II 1797, LVIA SA 13809, k. 1440. Podczas konfederacji targowickiej Józef Zabiello próbował przejąć prawo do tego starostwa, *Prześwietna deputacja! Skargę matki na syna*.

³¹⁹ Inwentarz starostwa wilkijskiego, 1687, LVIA 716, 2, 19, k. 256–265; L. Sobolewski do Z. Zabiellowej, 10 VIII 1790, LVIA 716, 2, 20, k. 244; K. Billewiczówna do [Z. Zabiellowej], 27 V 1789, LVIA 716, 2, 16, k. 256, 364; Intromisja Henrykowi Zabielle, 28 III 1797, LVIA F716, 2, 20, k. 184–185, 193–194; I. Sylwestrowicz do [Z. Zabiellowej], 2 XI 1789, ibidem, k. 272; SGKP, t. 13, s. 476.

³²⁰ Kwity podatkowe, 4 X 1776, 1 IV 1778, LVIA F716, 2, 15, k. 464–465.

³²¹ „Wilkija dzierżawa”, 10 VI 1740, ML 172, s. 14. Procesował się o starostwo z Janem Grothuzem, który w pewnym momencie miał je uzyskać. Mimo to Zabiello cały czas dysponował Wilkiją, a w 1744 r. przyłączono do dzierżawy jego żonę, Akta procesowe, 1740–1744, LVIA F716, 2, 15, k. 22–37, 182–195; „Proces W.J.P. Antoniego Zabiello”, 10 IX 1740, LVIA SA 13692, k. 434–435; „Consens ad cedendum”, 4 IX 1740, ML 172, k. 343; „Jus communicativum”, 14 IX 1744, ibidem, s. 889; List podawczy, 1744, LVIA 716, 2, 19, k. 88. Antoni Zabiello dokupywał i pozyskiwał innymi sposobami tereny do starostwa wilkijskiego, Zapis wlewkowy, 1751, LVIA 716, 2, 14, k. 120; List podziękowy Pukieniów, 27 V 1754, LVIA F716, 2, 15, k. 226–227; Przywilej na przyłączenie Andruszkan, 7 IX 1754, ML 179, s. 314–315.

³²² Prawa do starostwa wilkijskiego miał też Józef Zabiello, któremu ojciec planował je przekazać. Zofia jednak pozostawiła sobie to starostwo i angażowała się w zarządzanie nim i dokupywanie ziemi. Józef próbował podczas konfederacji targowickiej zagarnąć prawo do starostwa wilkijskiego, Memoriał łowczego Zabiello, 4 XI 1780 LVIA F716, 2, 16, k. 217; „Konsens urodzonym Antoniemu i Zofii Zabiello”, 5 X 1750, ML 176, s. 783 oraz ML 181, s. 180–181; List do Mikuckiego, 2/13 V 1797, LVIA F716, 2, 21, k. 11v, 45–47, 52; Zapis Krzysztofa i Elżbiety Szrederów, 11 II 1792, LVIA F716, 2, 14, k. 131; Intromisja Henrykowi Zabielle, 28 III 1797, LVIA F716, 2, 20, k. 184–185, 193–194; *Prześwietna deputacja! Skargę matki na syna; Głos powtórny od Józefa łowczego W.X.L.*

³²³ Inwentarz podawczy na Zasztowt, 20 VI 1758, LNBW F94–3126.

³²⁴ „Testament”, 16 III 1739, LNBW F94–163 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 100–101.

³²⁵ Konsens na cesję, 13 X 1746, ML 174, s. 232–234.

³²⁶ „Consens urodzonemu Janowi Zabiello”, 13 IX 1757, ML 179, s. 848–851 oraz LNBW F94–2709; Zapis zrzeczny, 22 I 1761, LNBW F94–3127.

³²⁷ „Zapis dzielczy”, 10 IV 1797, LVIA SA 13809, k. 1402–1405.

Zwirdzie Miksodzie – królewsczyzna w powiecie telszewskim.
Dzierżawcy: od 1760 r. Józef Zabięłło syn Michała³²⁸.

Województwo wileńskie

Dobra dziedziczne:

Dowboryszki – dobra w powiecie wileńskim lub wilkomierskim³²⁹.

Właściciele: od 1763 r. Józef Zabięłło syn Michała³³⁰.

Dziewiałtów (Kozlakiszki) – dwór i majątek w powiecie wilkomierskim³³¹,
przy nim folwark Kanczyszki³³².

Wartość: w 1693 r. odstąpione za 9 tys. zł³³³, w 1731 zastawione za 200 talarów
(1600 zł)³³⁴, kupione za 12 tys. zł³³⁵, w 1759 r. zastawione za 20 tys. zł³³⁶.

Właściciele: od 1696 r. Mikołaj Zabięłło³³⁷, w 1740 r. Jan Zabięłło³³⁸, od
1760 r. Mikołaj Zabięłło³³⁹, od 1765 r. Ignacy Zabięłło³⁴⁰, po nim Anna
Zabięłłowa, od 1797 r. Józef Zabięłło syn Ignacego³⁴¹.

³²⁸ Przywilej na Zwirdzie Miksodzie, 8 III 1760, ML 183, s. 236–237.

³²⁹ SGKP, t. 2, s. 133.

³³⁰ Dział między Antonim, Szymonem i Józefem Zabięłłami, 20 VII 1763, LNBW F94–2664.

³³¹ SGKP, t. 15, s. 465. Raczej nie chodzi o miasteczko w tymże powiecie, ibidem, t. 1, s. 289.

³³² List dzielczy, 20 VII 1696, NGABM F 319, 2, 1139, k. 223.

³³³ Ugoda, 28 XII 1693, VUB, F7–36/13790, k. 796–799.

³³⁴ List kwitacyjny Janowi Zabielle, 6 IV 1740, LNBW F94–793.

³³⁵ Zapis Jana Zabięłły, 7 V 1758, LNBW F94–803.

³³⁶ Zapis Anny Zabięłłowej, 15 X 1759, LMAB F260–107, k. 1–2.

³³⁷ List dzielczy, 20 VII 1696, NGABM F 319, 2, 1139, k. 223.

³³⁸ List kwitacyjny Janowi Zabielle, 6 IV 1740, LNBW F94–793.

³³⁹ „Akta dotyczące się kolejnych części dóbr”, 1758–1771, AZ 9; „Akt darowizny dóbr Łabunów”, 1760, AZ 213 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 97–98. Testament, 22 V 1760, LNBW F94–1991.

³⁴⁰ „Akta dotyczące się kolejnych części dóbr”, 1758–1771, AZ 9; Prawo rezygnacyjne, 20 III 1771, NGABM F 319, 2, 1139, k. 160; „Akt prawa zrzecznego”, 12 I 1762, LVIA SA 13796, k. 224–225v; „Przyznanie prawa J.W.J.P. Zabięłłowi”, 6 I 1762, ibidem, k. 282–285; Prawo między Ignacym i Mikołajem Zabięłłami, 20 III 1771, LNBW F94–806. Mikołaj podpisał prawo dla Ignacego w 1762 r., ale dał mu je w 1765 r. Zostawił sobie prawo dożywotniego korzystania z dóbr, które następnie zapisał drugiej żonie Bogumile. W 1769 r. zrzekła się ona praw do Dziewiałtowa w związku z unieważnieniem małżeństwa, Ugodliwy zapis, 25 XI 1769, LNBW F94–805; „Akta dotyczące się kolejnych części dóbr”, 1758–1771, AZ 9, s. 16; Wzajemny zapis, 20 III 1771, LNBW F94–2005; Żychliński błędnie podaje, że Mikołaj sprzedał Dziewiałtów Medeksom, T. Żychliński, *op. cit.*, t. 10, s. 303.

³⁴¹ Poleciała synom, by spłacili swe siostry między innymi z tych dóbr, „Zapis dzielczy”, 10 IV 1797, LVIA SA 13809, k. 1402–1404; „Zapis dzielczy”, 19 IV 1797, LVIA SA 13809, k. 1395v.

Zastawione: od 1731 do 1740 r. Maciejowi Drobiazgiewiczowi³⁴², od 1759 r. Annie Zabiellowej³⁴³, w 1784 r. Wacławowi Gintowtowi³⁴⁴.

Gudele – wieś w powiecie wilkomierskim.

Właściciele: w 1784 Szymon Zabiello syn Michała³⁴⁵.

Kończyszki (Łokiany) – folwark w powiecie wilkomierskim³⁴⁶.

Wartość: w 1754 r. kupione za 4 tys. zł³⁴⁷, w 1756 r. za 4 tys. zł zapisane pijarom³⁴⁸.

Właściciele: od 1696 r. Mikołaj Zabiello³⁴⁹, potem Jan Zabiello do 1756.

Zastawione: Antoniemu Pużewskiemu, od 1716 Teodorowi Chomieżowi³⁵⁰.

Rubno – dobra w powiecie wileńskim.

Wartość: w 1777 r. sprzedane za 1255 zł.

Właściciele: od 1775 do 1777 r. Ignacy Zabiello³⁵¹.

Szopów – dobra w powiecie wilkomierskim.

Wartość: w 1763 r. kupione za 51 tys. zł.

Właściciele: od 1763 do 1773 r. Szymon Zabiello syn Michała³⁵².

Szwabiszki – dobra w powiecie wilkomierskim z wsiami Karaliszki, Jodziszki, Szejkie, Wiłkuny, Kabele, Podwornie (Gajzucie), ok. 70 rodzin, opłata 724 zł podymnego.

Właściciele: w 1781 r. Teodora Zabiellowa³⁵³.

³⁴² List kwitacyjny Janowi Zabielle, 6 IV 1740, LNBW F94–793.

³⁴³ Zapis Anny Zabiellowej, 15 X 1759, LMAB F260–107, k. 1–2.

³⁴⁴ W. Gintowt do I. Zabielly, 22 VII 1784, LNBW F94–2022, k. 3–4.

³⁴⁵ Pozew przeciw Szymonowi Zabielle, 1784, LVIA F32, 2, 1169, k. 20–21. W 1788 r. brat Szymona Józef kupił od Ignacego Lugały Pusłowczyznę w Gudelach za 2 tys. zł, „Przyznanie prawa od Lugały”, 14 X 1788, LVIA SA 13723, k. 532–533.

³⁴⁶ Zapis Jana Zabielly, 20 IV 1756, LMAB F273–2762, k. 1–2; Inwentarz Łokian alias Kończyszek, ibidem, k. 3–4. *Słownik geograficzny* nie utożsamia Kończyszek i Łokian, SGKP, t. 16, s. 113; ibidem, t. 5, s. 688.

³⁴⁷ Zapis Stanisława Wencewicza, 23 IV 1754, LVIA F1282, 1, 649 oraz 4241, k. 1–2.

³⁴⁸ Zapis Jana Zabielly, 20 IV 1756, LMAB F273–2762, k. 1–2.

³⁴⁹ List dzielczy, 20 VII 1696, NGABM F 319, 2, 1139, k. 223.

³⁵⁰ Zapis Jana Zabielly, 20 IV 1756, LMAB F273–2762, k. 1–2; Intromisja od Jana Zabielly, 25 IV 1756, LVIA 1275, 1, 679. W 1754 r. Jan Zabiello dokupił od Stanisława Wencewicza Kończyszki, Zapis Stanisława Wencewicza, 23 IV 1754, LVIA F1282, 1, 649 oraz 4241, k. 1–2; Intromisja Janowi Zabielle, 1754, LVIA 1282, 1, 668.

³⁵¹ „Zapis Anny Zabiellowej”, 30 I 1775, LNBW F94–2011; Dobrowolne pismo, 28 I 1777, LNBW F94–2015; SGKP, t. 9, s. 880.

³⁵² „Przyznanie prawa od J.W. Szymona Zabielly”, 29 X 1773, LVIA SA 13798, k. 1010; SGKP, t. 12, s. 20–21.

³⁵³ Była współwłaścicielką Szwabiszek, ponieważ wraz z innymi sprzedała je Adamowi Platerowi, „Przyznanie inwentarza”, 23 VII 1781, LVIA SA 13802, k. 520–529; SGKP, t. 12, s. 84.

Wodakle – wieś i dobra w powiecie wilkomierskim³⁵⁴.

Właściciele: od 1783³⁵⁵ do 1797 r. Ignacy Zabięłko, od 1797 Anna Zabięłkówna³⁵⁶.

Wojszkany – majątek w powiecie wilkomierskim z folwarkiem Liwiszki i wsiami³⁵⁷.

Wartość: w 1773 r. zastawione za 10 tys. zł, kupiona część za 12 tys. zł³⁵⁸.

Właściciele: od 1732 r. Mikołaj Zabięłko³⁵⁹; po nim Anna Zabięłkówna³⁶⁰, Jan Zabięłko³⁶¹, od 1761 r. Mikołaj Zabięłko³⁶², od 1762 r. Ignacy Zabięłko³⁶³, po nim Anna Zabięłkówna³⁶⁴, od 1797 r. Józef Zabięłko syn Ignacego³⁶⁵.

Zastawione: do 1773 r. kościołowi wędziagolskiemu³⁶⁶.

Wysocki Dwór (Szawdynie) – folwark w powiecie wilkomierskim.

Wartość: kupione za 12 tys. zł³⁶⁷, w 1764 r. zastawione za 30 tys. zł³⁶⁸.

Właściciele: w 1737 r. Mikołaj Zabięłko³⁶⁹, Jan Zabięłko, od 1761 Mikołaj

³⁵⁴ SGKP, t. 13, s. 726.

³⁵⁵ „Asekuracyjny dokument Jana Białożora”, 21 X 1783, LNBW F94-715, k. 5-6 oraz F94-718; „Intromisja Zabięłkom”, 21 X 1783, LNBW F94-719.

³⁵⁶ „Zapis dzielczy”, 10 IV 1797, LVIA SA 13809, k. 1402-1404.

³⁵⁷ Przyznanie prawa między Mikołajem i Elżbietą z Białożorów Zabięłkami, 29 VII 1732, LVIA SA 13689, k. 104-105.

³⁵⁸ „Akt prawa wieczystego”, 1 IX 1773, LVIA SA 13799, k. 820-821v.

³⁵⁹ Przyznanie prawa między Mikołajem i Elżbietą z Białożorów Zabięłkami, 29 VII 1732, LVIA SA 13689, k. 104-105; „Akta dotyczące się zapisu”, 1732-1794, AZ 189, s. 1-35; SGKP, t. 13, s. 763.

³⁶⁰ „Testament”, 16 III 1739, LNBW F94-163 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 100-101.

³⁶¹ Akta procesowe na Wojszkany i Wodakle, 1790, LNBW F94-2963.

³⁶² Zapis Mikołajowi Zabielle, 24 X 1759, NGABM F 319, 2, 1139, k. 145-146; „Akta dotyczące się kolejnych części dóbr”, 1758-1771, AZ 9, s. 1-4. Mikołaj zapisał dobra drugiej żonie Bogumile, która w 1769 r. rzekła się praw do nich w związku z unieważnieniem małżeństwa, Ugodliwy zapis, 25 XI 1769, LNBW F94-805.

³⁶³ „Akt prawa rzeczowego”, 12 I 1762, LVIA SA 13796, k. 224-225v; „Przyznanie prawa J.W.J.P. Zabięłkowi”, 6 I 1762, ibidem, k. 282-285 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 303-304; Dobrowolny skrypt Mikołaja Zabięłki, 20 III 1771, NGABM F 319, 2, 1139, k. 160; Intromisja Ignacemu Zabielle, 17 V 1762, LVIA SA 14560, k. 888-888v; „Akta dotyczące się kolejnych części dóbr”, 1758-1771, AZ 9, s. 5-19. W 1773 r. Zabięłko kupował Wojszkany (zapewne część) od Kunickich, „Akt prawa wieczystego”, 1 IX 1773, LVIA SA 13799, k. 820-821v.

³⁶⁴ „Akt zapisu od J.W.J.P. Zabięłki”, 30 I 1775, LVIA SA 13799, k. 47-48.

³⁶⁵ „Zapis dzielczy”, 19 IV 1797, LVIA SA 13809, k. 1396.

³⁶⁶ „Akt prawa wieczystego” 1 IX 1773, LVIA SA 13799, k. 820-821v; „Akt asekuracji”, 1 IX 1773, LVIA SA 13715, k. 754-754v oraz LMAB F273-2769. Jeszcze w 1788 r. oskarżano Zabięłkę, że nie spłacił zastawu, Ekscerpt z ksiąg ziemskich, 10 VIII 1788, LVIA F32, 2, 1170, k. 4v.

³⁶⁷ Zapis Jana Zabięłki, 7 V 1758, LNBW F94-803.

³⁶⁸ Prawo zastawne, 23 IV 1764, LNBW F94-588.

³⁶⁹ Zapis kwitacyjny, 21 XI 1737, LNBW F94-792.

Zabiello³⁷⁰, od 1771 r. Ignacy Zabiello³⁷¹, od 1797 r. Józef Zabiello syn Ignacego³⁷².

Zastawione: od 1764 r. Tomaszowi Kuszelewskiemu³⁷³, w 1771 r. Józefowi Kończy³⁷⁴.

Żyzny – dobra w powiecie wilkomierskim z wsią Gojgoły.

Wartość: w 1764 r. kupione za 2 tys. zł³⁷⁵.

Właściciele: w 1732 r. Mikołaj Zabiello³⁷⁶, od 1764 r. Szymon Zabiello syn Michała³⁷⁷, od 1769 r. Tomasz Zabiello³⁷⁸.

Dzierżawy:

Okmiany (Bejnajcie) – królewszczyzna w powiecie wilkomierskim, 4 gospodarzy.

Dzierżawcy: w 1738 r. Jan i Teresa Zabiello³⁷⁹, prawdopodobnie od 1759 r. Ignacy³⁸⁰.

Smorgonie – dobra Radziwiłłów w powiecie oszmiańskim, z dworem, miastem, folwarkami i wsiami.

Wartość: w 1781 r. zastaw przekazany za 218 tys. zł.

Dzierżawcy: w 1781 i 1784 r. Teodora Zabiello³⁸¹.

Wasiliskie – starostwo w powiecie lidzkim³⁸².

³⁷⁰ Zapis Jana Zabiello, 7 V 1758, LNBW F94–803; SGKP, t. 14, s. 129.

³⁷¹ „Akta dotyczące się kolejnych części dóbr” 1758–1771, AZ 9, s. 17–19; Dobrowolny skrypt Mikołaja Zabiello, 20 III 1771, NGABM F 319, 2, 1139, k. 160.

³⁷² „Zapis dzielczy”, 19 IV 1797, LVIA SA 13809, k. 1396.

³⁷³ Zastaw planowany był na trzy lata. Ignacy planował go wykupić i dać w zastaw Mikołajowi Zabiello, Prawo zastawne, 23 IV 1764, LNBW F94–588.

³⁷⁴ „Prawo od J.W.J.P. Ignacego Zabiello”, 20 III 1771, LVIA SA 13797, k. 1026–1027.

³⁷⁵ „Kopia prawa wieczyste przedaźnego”, 3 VI 1764, LVIA 1282, 1, 2641.

³⁷⁶ Przyznanie prawa między Mikołajem i Elżbietą z Białożorów Zabiello, 29 VII 1732, LVIA SA 13689, k. 104–105; SGKP, t. 14, s. 929–930.

³⁷⁷ „Kopia prawa wieczyste przedaźnego”, 3 VI 1764, LVIA 1282, 1, 2641. Zabiello w 1763 i 1764 r. spłacał prawa Józefa Kulwiecia do Żyzm, „Aktykacja czterech kart”, 13 VIII 1766, LVIA SA 13796, k. 674–675.

³⁷⁸ Zapewne chodzi o inne Żyzmy, Aktykacja zapisu, 12 V 1769, LVIA F1282, 1, 3781, k. 1–2.

³⁷⁹ Jus communicativum, 23 XII 1738, ML 170, k. 217–218; „Inwentarz wójtostwa kubińskiego i wojciechuńskiego”, 1783, AZ 25. Być może chodzi tu o inne Okmiany, niż te, które posiadali na początku wieku.

³⁸⁰ Konsens na cesję, 4 V 1759, ML 181, s. 586.

³⁸¹ Przekazała prawo arendowne Michałowi Wołowiczowi, a potem prawo zastawne Janowi Kazimierzowi i Eleonorze Makowieckim, Zapis asekuracyjny, 27 IX 1781, LVIA SA 13802, k. 463–464; Prawo transfuzyjne rzeczne, 22 IX 1781, ibidem, 480–481; „Akt prawa arędownego”, 10 VI 1781, LVIA SA 14568, k. 664–665; SGKP, t. 10, s. 915.

³⁸² SGKP, t. 13, s. 128.

Wartość: w 1788 r. odstąpione za 12 tys. zł.

Dzierżawcy: prawdopodobnie od 1785 do 1788 r. Józef Zabięłło syn Antoniego³⁸³.

Województwo połockie

Dobra dziedziczne:

Biała – dobra, przy nich folwark Żywółok³⁸⁴.

Wartość: w 1767, 1770 r. z Sokoliszczem 15 tys. zł, w 1771 r. z Sokoliszczem 32 tys. zł.

Właściciele: Antoni i Zofia Zabięłło od 1767 do 1771 r.³⁸⁵

Orzechowno – dobra z miasteczkiem, wsiami Rybakowo, Pieczyłowo, Klukowszczyzna, Matuszowa, Drozdowiczowo, Siołco, Niemanowska, Działkowsko, Pawlikowszczyzna, Sawajcejowa, Mikołajonkowa, Jaroszewiczowa, Lewkowo, Laskowo, Romonowszczyzna, Isaakowszczyzna i Smolewszczyzna oraz jurydykami na przedmieściu połockim, w sumie ok. 90 rodzin³⁸⁶.

Wartość: w 1781 r. części rodzeństwa Zofii wykupione za 56 260 zł.

Właściciele: od 1781 r. Zofia Zabięłłowa³⁸⁷.

Prozorki – dobra z miasteczkiem, wsiami Bułhaje, Kulhaje, Rudniki, Pizkunowo, Sobaczki, Siemkowszczyzna i Samiki, ok. 80 rodzin³⁸⁸.

Wartość: w 1781 r. całość sprzedana za 56 250 zł.

Właściciele: w 1781 r. część Zofia Zabięłłowa³⁸⁹.

Sokoliszcze – wieś i dwór³⁹⁰.

³⁸³ Akta dotyczące odstąpienia, 1788–1795, AZ 188. Według tych dokumentów Zabięłłowie mieli tę dzierżawę od 1785 r., choć według innych źródeł starał się o nią jeszcze w 1786 r. Por. s. 79. W 1787 r. oddali dobra warendę Popławskiemu, J. Zabięłło do Popławskiego, 26 VI 1787, LMAB F273–2761.

³⁸⁴ SGKP, t. 15, s. 121; „Akt dokumentu J.W.J.P. Oskierki”, 13 III 1771, LVIA SA 13714, k. 77–78.

³⁸⁵ Przyznanie zapisu od Józefa Szczytta, 26 X 1767, ML 186, s. 169–172 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 151–152; „Akt dokumentu J.W.J.P. Oskierki” 13 III 1771, LVIA SA 13714, k. 77–78; Akt zapisu Justynianowi Szczyttowi, 23 III 1771, ibidem, k. 85–88.

³⁸⁶ „Przyznanie inwentarza”, 22 I 1781, LVIA SA 13802, s. 40–45; SGKP, t. 7, s. 610–611.

³⁸⁷ „Przyznanie prawa od Chrapowickich”, 22 I 1781, LVIA SA 13802, k. 24–25; R. Aftanazy, *op. cit.*, t. 1, Wrocław 1991, s. 263–264.

³⁸⁸ „Aktykacja inwentarza”, 23 I 1781, LVIA SA 13802, k. 34–39.

³⁸⁹ Zabięłłowa odziedziczyła ten majątek wraz z rodzeństwem, razem sprzedali go Chrapowickim, „Przyznanie prawa od Zabięłłowej”, 22 I 1781, LVIA SA 13802, k. 26–29; SGKP, t. 9, s. 68–69.

³⁹⁰ SGKP, t. 11, s. 19.

Wartość: porównaj Biała.

Właściciele: Antoni i Zofia Zabielló od 1767 do 1771 r.³⁹¹

Szsz – majątność z wsiami Zaufek, Osiemniki, Trombokowszczyzna, Cielese, Starosiele, ok. 50 rodzin.

Właściciele: w 1781 r. Zofia Zabiellowa³⁹².

Województwo nowogrodzkie

Dobra dziedziczne:

Lichnicze – folwark w powiecie wołkowyskim.

Właściciele: najpóźniej w 1761 r. Antoni i Zofia Zabiellowie³⁹³, w 1782 r. Józef Zabielló syn Antoniego³⁹⁴.

Arenda: od 1764 r. Laskarisom³⁹⁵, od 1780 do 1782 r. Karolowi Wojzbunowi³⁹⁶.

Mojsiewiczze – majątność w powiecie wołkowyskim z wsiami.

Wartość: w 1765 r. zastawione za 9 tys. zł.

Właściciele: w 1765 r. Antoni i Zofia Zabiellowie³⁹⁷; po nich Józef Zabielló syn Antoniego³⁹⁸.

Zastawione: od 1765 r. brygidkom³⁹⁹; od 1774 r. arenda Annie i Teodorowi Laskarisom⁴⁰⁰.

³⁹¹ Przyznanie zapisu od Józefa Szczytta, 26 X 1767, ML 186, s. 169–172 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 151–152; „Akt dokumentu J.W.J.P. Oskierki”, 13 III 1771, LVIA SA 13714, k. 77–78; Akt zapisu Justynianowi Szczyttowi, 23 III 1771, LVIA SA 13714, k. 85–86; T. Żychliński, *op. cit.*, t. 4, s. 362–364.

³⁹² Odziedziczyła ją wraz z rodzeństwem i razem sprzedali Józefowi Prozorowi, Przyznanie inwentarza, 22 I 1781, LVIA SA 13802, k. 48–53.

³⁹³ O Lichnicze Zabiellowie procesowali się z Pacami, „Wiadomość interesu”, 1776, LVIA F1282, 1, 7803, k. 1–4; SGKP, t. 16, s. 227.

³⁹⁴ „Aktykacja dekretu kompromisarskiego”, 24 IX 1782, ibidem, k. 921–932 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 162–167 oraz LVIA F716, 2, 23.

³⁹⁵ Ibidem.

³⁹⁶ „Kwitacja od W. Kuleszy”, 19 VI 1782, LVIA SA 13807, k. 399–400.

³⁹⁷ Przyznanie zapisu od Zabiellów brygidkom, 21 V 1765, LVIA SA 13796, k. 42–45; W 1771 r. dostali część tych dóbr od Krzysztofa Szczytta, co sugeruje, że część posiadaną wcześniej przez Zabiellów wniosła Zofia, Prawo darowne, 23 III 1771, LVIA SA 13797, k. 1039–1040; SGKP, t. 6, s. 618.

³⁹⁸ „Aktykacja dekretu kompromisarskiego”, 24 IX 1782, ibidem, k. 921–932 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 162–167 oraz LVIA F716, 2, 23.

³⁹⁹ Zastaw planowano na trzy lata, Przyznanie zapisu od Zabiellów brygidkom, 21 V 1765, LVIA SA 13796, k. 42–45.

⁴⁰⁰ „Aktykacja dekretu kompromisarskiego”, 24 IX 1782, ibidem, k. 921–932 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 162–167 oraz LVIA F716, 2, 23; A. Zabielló do A. M. Sapiehy, 10 IX 1774, LMAB F139–1653, k. 11–12.

Dzierżawy:

Skordupiany – królewsczyzna prawdopodobnie w powiecie wołkowyskim⁴⁰¹.

Dzierżawcy: od 1793 r. Szymon Zabiello syn Antoniego⁴⁰².

Szyłosady – królewsczyzna prawdopodobnie w powiecie wołkowyskim⁴⁰³.

Dzierżawcy: od 1793 r. Szymon Zabiello syn Antoniego⁴⁰⁴

Województwo mińskie

Dobra dziedziczne:

Świsłocz – miasteczko i dobra.

Właściciele: w 1786 i 1789 r. Szymon i Barbara Zabiellowie⁴⁰⁵.

Dzierżawy:

Tołkaczewice (Chodlany) – dobra Zawiszów w powiecie mińskim.

Wartość: do 1790 r. zastawione za 100 tys. zł.

Dzierżawcy: od 1790 r. Szymona i Barbary Zabiellów⁴⁰⁶.

Województwo mścisławskie

Dzierżawy:

Orłowszczyzna – dobra w województwie mścisławskim.

Dzierżawcy: w 1751 i 1754 r. Antoni Zabiello⁴⁰⁷.

⁴⁰¹ SGKP, t. 10, s. 699.

⁴⁰² Odebrano mu je w 1794 r., oddano po wejściu wojsk pruskich, potem ponownie odebrano, S. Zabiello do Stanisława Augusta, 31 V 1796, AGAD, Korespondencja Stanisława Augusta, 2, s. 593.

⁴⁰³ SGKP, t. 12, s. 110. *Słownik geograficzny* wymienia też Szyłosady w województwie trockim, ale nie były one królewsczyzną.

⁴⁰⁴ Odebrano mu je w 1794 r., oddano po wejściu wojsk pruskich, potem ponownie odebrano, S. Zabiello do Stanisława Augusta, 31 V 1796, AGAD, Korespondencja Stanisława Augusta, 2, s. 593.

⁴⁰⁵ B. Zabiellowa do [Ochmana], 12 XI 1789, BPAN-PAUKr 3606, s. 56; Pozew od Szymona i Barbary Zabiellów, 12 XI 1789, BPAN-PAUKr 4391, s. 132–133; SGKP, t. 11, s. 720.

⁴⁰⁶ Paweł Łęcki zapisał im prawo zastawne i dożywotnie na tym majątku. Zabiellowie twierdzili, że mają też prawo dziedziczne do Tołkaczewicz, Zapis rzeczy, 15 II 1790, NGABM F 694, 3, 192, k. 19–22; Sprawa Zabiellów z Zawiszą, 27 V 1792, ibidem, s. 41–108 oraz NGABM F 694, 4, 2254, k. 9–16; *Sumariusz generalny czynności konfederacji targowickiej*, 26 IX 1793; SGKP, t. 12, s. 364–365.

⁴⁰⁷ Zabiello pozyskał przywilej na ten majątek. W 1751 i 1754 r. procesował się o niego z trzymającą go szlachtą, która spłaciła Zabiellę, M. Matuszewicz, *Diariusz życia mego*, t. 1,

Pieczary – królewszczyzna w województwie mściławskim.
Dzierżawcy: od 1746 do 1754 r. Antoni Zabiello⁴⁰⁸.

Województwo brzeskie

Dzierżawy:

Rzeczyca – dobra Jerzego Flemminga w województwie brzeskim.
Dzierżawcy: od 1753, jeszcze w 1757 r. Antoni Zabiello⁴⁰⁹.

Niezlokalizowane

Dobra dziedziczne:

Gody – wieś.

Właściciele: od 1763 r. Szymon Zabiello syn Michała⁴¹⁰.

Maciszkowice – majątność.

Właściciele: od 1763 r. Szymon Zabiello syn Michała⁴¹¹.

Mackijowszczyzna – majątność.

Właściciele: w 1743 r. Jan Zabiello⁴¹².

Stefanów (Dawdorzycki) – dobra.

Właściciele: Stefan Zabiello⁴¹³.

Dzierżawy:

Bolesza – dobra Konstancji Sapieżyńskiej.

Dzierżawcy: w 1737 Jan Zabiello miał w zastawie⁴¹⁴.

Warszawa 1986, s. 334–335; „Dowód pozwu w sprawie J.P.P. Orłów”, 26 VI 1754, LVIA SA 13700, k. 239–240.

⁴⁰⁸ W 1754 r. przywilej skasowano, a dobra zamieniono na ziemskie. Przywilej na dobra Pieczary, 26 XI 1746, ML 175, s. 286–289. W późniejszych latach Antoni Zabiello procesował się o tę dzierżawę z Żukowskimi, Orłami i innymi, którzy nie chcieli dopuścić do dzierżawy, „Proces w sprawie W.J.P. Antoniego Zabielly”, 12 VIII 1748, LVIA SA 13696, k. 195–196v; Dekret w sprawie Zabielly i Żukowskich, 2 XI 1752, ML 413, k. 756–759; SGKP, t. 8, s. 72.

⁴⁰⁹ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 1, s. 363, 450, 638, 644, 753, 839.

⁴¹⁰ Dział między Antonim, Szymonem i Józefem Zabiellołami, 20 VII 1763, LNBW F94–2664.

⁴¹¹ Ibidem.

⁴¹² Umowa dotycząca się zamiany gruntów, 1743, AZ 125.

⁴¹³ Potem proces Anny Zabiellowej i Ludwiki Zabiellowny o te dobra, Dekret w sprawie Zabiellowej, 16 VII 1781, LVIA SA 13802, k. 360–361.

⁴¹⁴ J. Zabiello do K. Sapieżyńskiej, 1737, AR V 18201.

Wiki – królewszczyzna (być może tożsama z Wigiami).
Dzierżawcy: w 1774 r. Szymon Zabiello syn Michała⁴¹⁵.

Nieruchomości w miastach

Grodno: dworek.

Właściciele: Antoni Zabiello, od 1782⁴¹⁶ i jeszcze w 1790 r. Jerzy Zabiello⁴¹⁷.

Kiejdany: dom niedaleko kościoła farnego.

Właściciele: do 1737 r. Katarzyna Zabiellowa⁴¹⁸.

Kamienica prawie na rynku, kamienica przy ulicy Wielkiej i folwark przy ulicy od Jaśwojń.

Właściciele: od 1741⁴¹⁹ do 1743 r. Antoni Zabiello⁴²⁰.

Kamienica przy rynku (zapewne tożsama z powyższą).

Właściciele: od 1770 i w 1783 r. Szymon Zabiello syn Michała⁴²¹.

Kowno: kamienica na rynku.

Właściciele: w 1743⁴²² do 1761 r. Jan Zabiello syn Mikołaja, od 1761 r. Michał Zabiello⁴²³, od 1785 r. Zofia Zabiellowa⁴²⁴.

Dzierżawcy: w 1743 r. Darłowski⁴²⁵.

Kamienica w Ruderach z łąkami Neugardyszki i Kieneryszki.

⁴¹⁵ „Akt rejestru”, 1774, LVIA SA 13715, k. 984.

⁴¹⁶ „Aktykacja dekretu kompromisarskiego”, 24 IX 1782, ibidem, k. 921–932 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 162–167 oraz LVIA F716, 2, 23.

⁴¹⁷ W 1790 r. Jerzy planował sprzedać dworek, „Plenipotencja do przedania dworku”, 17 V 1790, LVIA SA 13806, k. 815–816.

⁴¹⁸ „Akt testamentu”, 3 X 1737, LVIA SA 13690, k. 1303–1305.

⁴¹⁹ „Intromisja W.J.P. Antoniemu Zabiellowi”, 11 VIII 1741, LVIA SA 13692, k. 1746–1747v.

⁴²⁰ Zabiello sprzedał obie kamienice, ale nie wiadomo, czy również folwark, Karta asekuracyjna, 15 IX 1743, LVIA F716, 2, 135, k. 304.

⁴²¹ „Przyznanie prawa od J.P. Ciołkiewiczów”, 28 II 1770, LVIA SA 14564, k. 7–10. Prawo Zabielly do tej kamienicy nie jest pewne, zaprzeczał mu ksiądz Mikołaj Wieliczko, „Aktykacja dekretu Wieliczki z Zabiellą”, 13 II 1783, LVIA SA 13718, k. 113–120.

⁴²² „Zobowiązanie Darłowskiego”, 1743, AZ 77. W 1732 r. Mikołaj ojciec Jana najprawdopodobniej jeszcze nie miał tej kamienicy, gdyż otrzymał stosowne zaświadczenie, „Zaświadczenie wydane przez burmistrza”, AZ 205.

⁴²³ Testament, 22 V 1760, LNBW F94–1991.

⁴²⁴ „Przyznanie prawa od Zabielly”, 8 III 1785, LVIA SA 13804, k. 127–128.

⁴²⁵ „Zobowiązanie Darłowskiego”, 1743, AZ 77.

Właściciele: w 1767 r. Antoni i Zofia Zabiellowie⁴²⁶, od 1782⁴²⁷ do 1797 r. Jerzy Zabiello⁴²⁸.

Kamienica (sąsiadująca z poprzednią).

Właściciele: w 1797 r. Szymon Zabiello syn Michała⁴²⁹.

Kamienica Hermaniszki i plac Eperieszyszki.

Właściciele: od 1779 r. Ignacy Zabiello⁴³⁰.

Pałac.

Właściciele: od 1779 r. Zofia Zabiellowa⁴³¹.

Połock: place na przedmieściu.

Właściciele: od 1781 r. Zofia Zabiellowa⁴³².

Warszawa: dworek w Wielopolu.

Właściciele: w 1762 r. Antoni Zabiello⁴³³.

Wilno: Kamienica.

Właściciele: od 1699 r. Mikołaj Zabiello⁴³⁴, po nim Jan Zabiello, od 1761 r. Ignacy Zabiello⁴³⁵.

Kamienica pukieniowa.

Właściciele: do 1701 r. Szymon i Magdalena Zabiellowie⁴³⁶.

Kamienica.

Właściciele: do 1783 Zofia Zabiellowa⁴³⁷.

Kamienica na ulicy Zamkowej.

⁴²⁶ „Akt asekuracyjnego zapisu”, 28 V 1767, LVIA SA 13799, k. 46–46v.

⁴²⁷ „Aktykacja dekretu kompromisarskiego”, 24 IX 1782, LVIA SA 13802, k. 921–932 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 162–167 oraz LVIA F716, 2, 23, k. 225–234. W 1788 r. Jerzy planował sprzedać kamienicę, „Przyznanie plenipotencji od Zabielly Dzieszukowi wydanej”, 25 IX 1788, LVIA SA 13723, k. 482–483.

⁴²⁸ Łąka Neugardyszki zastawiona była wtedy szpitalowi miejskiemu, „Prawo darowne”, 15 V 1797, LVIA SA 13809, k. 1482–1483 oraz LMAB F198–177, k. 1–4.

⁴²⁹ „Prawo darowne”, 15 V 1797, LVIA SA 13809, k. 1482–1483 oraz LMAB F198–177, k. 1–4.

⁴³⁰ „Akt intromisji”, 6 III 1779, LVIA SA 13800, k. 528.

⁴³¹ „Dowód obwieszczenia”, 6 II 1779, LVIA SA 13800, k. 495.

⁴³² „Przyznanie prawa od Chrapowickich”, 23 I 1781, LVIA SA 13802, k. 24–25.

⁴³³ M. Matuszewicz, *op. cit.*, t. 2, s. 246. Być może tożsamy z dworkiem, gdzie Szymon Zabiello mieszkał podczas sejmu 1793 r., Stancje na sejmie 1793, LVIA 1135, 4, 358.

⁴³⁴ Zapis Katarzyny dla Mikołaja Zabielly, 5 III 1699, LNBW F94–159.

⁴³⁵ Testament, 22 V 1760, LNBW F94–1991; „Akt darowizny dóbr Łabunów, 1760, AZ 213 oraz NGABM F 319, 2, 1139.

⁴³⁶ Mieli połowę tej kamienicy, „Prawo Szymona Zabielly”, 8 V 1701, VUB 7–37/13791, k. 464.

⁴³⁷ Zabiellowa miała prawo do czwartej części tej kamienicy, Kwitacja Annie Matuszewiczowej, 26 II 1783, LVIA F1282, 1, 5459, k. 1.

Właściciele: od 1765 r. Antoni Zabiello⁴³⁸; po nim synowie⁴³⁹ do 1782 r.⁴⁴⁰
Dzierżawcy: w 1765 r. jezuici kolegium świętojańskiego⁴⁴¹.

⁴³⁸ „Przyznanie prawa od J.P. Kunickiego”, 15 X 1765, LVIA SA 13796, k. 214–215; Zapis Stanisława Kunickiego, 7 II 1766, LVIA SA 13710, k. 701–702.

⁴³⁹ Już w 1781 r. Jerzy i Michał Zabiellowie planowali sprzedać kamienicę, a w 1782 rozliczali się z Siruciową z zapłaty za kamienicę w Wilnie. Prawdopodobnie kupili od niej inną kamienicę, jednak źródło nie jest jasne, „Przyznanie zapisu plenipotencyjnego”, 30 XII 1781, LVIA SA 13802, k. 649–650; „Aktykacja dekretu kompromisarskiego”, 24 IX 1782, LVIA SA 13802, k. 921–932 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 162–167 oraz LVIA F716, 2, 23, k. 225–234.

⁴⁴⁰ Pozew Franciszka Niewiarowicza przeciw Zabiellom, 4 XII 1786, LVIA F716, 2, 142, k. 165; Pozew Sankowskich przeciw Zabiellom, 8 II 1790, ibidem, k. 175.

⁴⁴¹ Zapis Stanisława Kunickiego, 7 II 1766, LVIA SA 13710, k. 701–702.

Provincial Lithuanian Elite in the 18th Century

Political Activity of the Zabiełło Family in 1733–1795

Abstract

In the political system of the 18th-century Commonwealth an important role was played by local activists. They organised sessions of local assemblies (*sejmiks*) and cooperated with the leaders of magnate factions, without neglecting their own careers. An example of such a local elite is the Zabiełło family who in the 18th century played a dominant part in the district of Kowno (Kaunas), and also sought to increase their influence to include the neighbouring lands. Despite their importance, the Zabiełłos have not yet been the subject of a thorough analysis or study. For this reason, it was necessary to compile a genealogy of the family before taking on the subject of their political activity. The Zabiełłos acquired their importance in the 18th century, mainly from activities of the representatives of their two lines: of masters of the royal hunt and of the Łabunów estate. This was reflected in holding the office of marshal of Kaunas in 1730–1795 by members of this family, including probably the most actively politically Antoni Zabiełło. Less significant role was played by the line of Medeksze estate, possibly because of their Evangelical Reformed faith. Political importance of individual lines of the Zabiełło family and their representatives was mirrored in their material situation.

With the growth of their political presence the Zabiełłos sought to build their own party. In the times of King Augustus III we are justified in speaking only about their cooperation with individual persons, but it was rarely permanent, and occasionally was of opportunistic character. But the sources from the period after the first partition (1772) that present struggles between various political parties indicate that the Zabiełłos' faction had already been in the process of developing. It was headed by, apart from the Zabiełłos themselves, the nephews and pupils of Antoni Zabiełło, to wit Michał, Antoni, Józef and Szymon Kossakowskis as well as related to the Zabiełłos Dominik Medeksza. The faction included, besides its leaders, several more or less permanent supporters. They were related by family ties, often cooperated with the Zabiełłos in judicial or economic matters. On occasions of *sejmiks* the faction used hundreds of petty noblemen, often illiterate, who by their mere number were to facilitate the victory over the adversaries.

The greatest achievement of Mikołaj, and mainly of Antoni Zabiełło and his main adversary Szymon Siruć, was that for at least seventy years they were able to prevent the breaking off of the Kaunas *sejmiks*, in the times when in other districts the right to *liberum veto* was constantly abused. This resulted in special interest of magnate leaders in the Kaunas *sejmik*,

to where the most important candidates for deputies or representatives were sent, often including the candidates to the office of marshal. Although the *sejmik* became an important arena of political fight, the Zabiello's usually were able to conclude a compromise by distributing seats between the competing parties, and in case of a manifest against the *sejmik*, were able to prevent its results. Zabiello's themselves spread their influences around not only by performing functions of directors of *sejmiks*, or deputies to the *Sejm* sessions, but also by gaining favours of the magnates they were working with. At the same time they tried to maintain the balance of magnate influences in the district and reap profits from various parties. What made it possible for them to remain in favour of competing magnate groups was splitting up of the family members between the two camps. Usually, however, they were inclined towards that party which currently enjoyed greater influence, especially if it was allied with the royal court. This offered the Zabiello's the possibility to be in good graces of the court, and the offices of starosts and other dignities they were holding suggest that they effectively profited from this possibility.

The times of the last king brought about the change in conditions of political activity of the middle nobility, for King Stanislaw Augustus Poniatowski sought to make them the basis for his own party. Especially strong was the court party in Lithuania, headed by Antoni Tyzenhauz, and then by Joachim Chreptowicz. The Zabiello's, not wanting to lose their influences either in the Kaunas district or neighbouring ones, fought fiercely against the supporters of the court. Initially, they had to make concessions, but soon enough the fight between the opposing parties led to splits of Kaunas *sejmiks* which until that time had been unbreakable. The intensification of rivalry between the two camps resulted from an attack of the opposition against Tyzenhauz. After his fall, the situation calmed down, but soon afterwards a new conflict exploded related to the rivalry for the office of Kaunas subchamberlain. The Zabiello's, however, managed to have kept their strong position in the district of Kaunas, also thanks to the support of the royal court. King Stanislaw August tried to bring about an agreement between the royalists and the Zabiello's whose support he wanted to drum up for his own party. On the other hand, however, the Zabiello's tried to keep up appearances of loyalty to King Stanislaw August in order not to lose their chances for privileges at the king's disposal. Yet, it was Russian whom they considered more important, and stayed in contact with them already during passages of Russian troops in the times of King Augustus III. During the Radom and Bar confederations, the attitude of the Zabiello's was ambiguous, while during the Targowica confederation there was an open split of the family. The role of Targowica Hetman Józef Zabiello and his execution during the Kościuszko Insurrection determined the later opinion of the family, despite the merits and contributions of the Zabiello's to the Third May Constitution.

An analysis undertaken indicates that the provincial elites of the Grand Duchy of Lithuania were able to effectively use the struggles at *sejmiks* for their own promotions. By manoeuvring between competing magnate factions, leaders of the nobility were acquiring political importance, influences among the nobility and material gains. All that contributed to their social advancement to such a degree that they were able to build their own political faction, struggling with the court party on the provincial scale. To draw more broad conclusions, however, further study is required into provincial elites.

Translated by Grażyna Waluga

Провинциальная литовская элита в XVIII веке

Политическая деятельность семьи Забелло в 1733–1795 гг.

Резюме

В политической системе Речи Посполитой восемнадцатого века значительную роль играли местные деятели. Они занимались проведением сеймиков и сотрудничали с руководителями магнатских партий, при этом не пренебрегая собственными карьерами. Примером такой местной элиты служит семья Забелло, которая в восемнадцатом веке играла доминирующую роль в Ковенском уезде, а также пыталась расширить свое влияние на соседние земли. Несмотря на свое значение она не дождалась ни одного более или менее полного исследования. По этой причине, прежде чем начать анализ политической деятельности Забелло, надо было составить генеалогию этого рода. Забелло приобрели особое значение в XVIII веке, главным образом, благодаря активности представителей ловчовской и лабуновской ветвей. Отражением этого можно считать то, что в 1730-1795 гг. представители этих ветвей исполняли должность Ковенского поветового маршалка (уездного предводителя дворянства), включая проявлявшего, кажется, самую большую политическую активность в семье, Антония Забелло. Роль поменьше играла ветвь из Медекш, что, наверное, связано было с ее евангелическо-реформатским вероисповеданием. Политическое значение отдельных ветвей, а также их представителей было отражено и в их имущественном положении.

Вместе с ростом своей политической роли Забелло пытались создать собственную партию. При Августе III мы можем говорить лишь об их сотрудничестве с отдельными людьми, но оно редко было прочным, а иногда могло быть конъюнктурным. Зато источники, относящиеся к годам после первого раздела Польши, касающиеся борьбы между группировками, указывают на формирование Забелловской факции. Мы видим, что во главе ее, кроме самих Забелло, стоят племянники и воспитанники Антония Забелло, то есть Михаил, Антоний, Иосиф и Симон Коссаковские, а также, состоящий в родстве с Забелло, Доминик Медекша. Кроме главных деятелей к партии принадлежало несколько более или менее постоянных сторонников. Их объединяли семейные узы, они часто сотрудничали с Забелло в судебных или хозяйственных делах. Во время сеймиков использовали, кроме всего этого, сотни мелкой, часто неграмотной, шляхты, которая своей численностью должна была помочь в победе над противной партией.

Самой большой заслугой Николая, а прежде всего Антония Забелло, а также его главного соперника Симона Сыруця было сохранение, по крайней мере в течение семидесяти лет, несрываемых Ковенских сеймиков, в то время как в других уездах

повально пользовались *liberum veto*. Отсюда и интерес магнатских предводителей к Ковенскому сеймику, на который посылались самые важные кандидаты в депутаты или послы, в том числе часто и люди, предназначавшиеся на должность маршалка. Хотя сеймик превращался в важное поле политической борьбы, у Забелло обычно получалось привести к компромиссу, разделяя мандаты между соперничающими партиями, а в случае введения манифеста против сеймика, предотвратить его последствия. Сами Забелло увеличивали свое влияние не только исполняя должность «сеймиковых директоров» или послов на сеймы, но также добиваясь расположения магнатов, с которыми сотрудничали. При этом они пытались сохранить равновесие магнатских влияний в уезде и извлекать выгоду из разных сторон. Кроме того, для сохранения благосклонности соперничающих магнатских партий полезным было и разделение членов семьи между оба лагеря. Однако, чаще всего, Забелло симпатизировали партии, которая в данный момент пользовалась большим влиянием, особенно если она состояла в союзе со двором. Это давало Забелло шанс извлечь выгоду от расположения двора, а бывшие в их владении староства и должности наводят на мысль, что они эффективно воспользовались этой возможностью.

При последнем короле изменились условия политической деятельности средней шляхты, так как Станислав Август пытался сделать из нее основу собственной партии. Особенно сильной придворная партия была в Литве, где управляли ей Антоний Тизенгауз, а затем Иоаким Хрептович. Забелло, не желая потерять влияние, распространявшееся на Ковенский и соседние уезды, решительно боролись против придворных сторонников. Изначально они должны были согласиться на уступки, но вскоре борьба между партиями привела к раздвоению до сих пор несрываемых Ковенских сеймиков. Обострение соперничества между лагерями было связано с атакой оппозиции на Тизенгауза. После его свержения обстановка успокоилась, но вскоре опять разразилась борьба, связанная с соперничеством за должность Ковенского подкомория. Забелло удалось, однако, удержать прочное положение в Ковенском уезде, благодаря поддержке двора. Станислав Август пытался довести до соглашения между регалистами и Забелло, которых он хотел заполучить для своей партии. С другой стороны Забелло, по крайней мере, сохраняли видимость лояльности к Станиславу Августу, чтобы не потерять шанс на привилегии, которых он имел в своем распоряжении. Однако, большее значение чем король имели для них русские, с которыми они поддерживали контакты уже во время переходов русской армии при Августе III. Во время Радомской и Барской конфедераций поведение Забелло было неоднозначным, а во время Тарговицкой конфедерации имел место открытый раскол в семье. Роль Тарговицкого гетмана Иосифа Забелло и его казнь во время восстания Костюшко предопределили дальнейшее мнение о его семье, несмотря на заслуги Забелло для Конституции 3 мая.

Проведенный анализ указывает на то, что провинциальные элиты в Великом Княжестве Литовском умели эффективно воспользоваться сеймиковой борьбой для собственного продвижения. Лавируя между соперничающими магнатскими предводителями шляхетские лидеры приобретали политическое значение, влияние среди шляхты а также материальные выгоды. Все это способствовало улучшению их статуса до такой степени, что они могли создать отдельную факцию, в провинциальном масштабе борющуюся против придворной партии. Однако, для более широких выводов необходимы дальнейшие исследования провинциальных элит.

Перевод Agnieszka Pospiszil

Wykaz skrótów

- AGAD – Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie
APAN – Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie
AR – Archiwum Radziwiłłów w AGAD
ASC – Archiwum Sejmu Czteroletniego w AGAD
ASD – *Archeograficzeskij sbornik dokumentow odnosjaszczichsja k istorii Siewieo-Zapadnoj Rusi, izdawajemyj pri uprawnienii Wilenskogo uczebnogo okruga*, t. 1–14, Wilna 1867–1904
- AT – Archiwum Tyzenhauzów w AGAD
AZ – Archiwum Zabiełłów w AGAD
BC – Biblioteka Czartoryskich
BJ – Biblioteka Jagiellońska
BK – Biblioteka Kórnicka PAN
BN – Biblioteka Narodowa
BPAN-PAUKr – Biblioteka Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie
BUW – Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego
Czerwonodworskie – Archiwum Czerwonodworskie w BN
Deputaci – *Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1697–1794. Spis*, red. A. Rachuba, Warszawa 2004
- F – fond
- LMAB – Lietuvos Mokslų Akademijos Biblioteka w Wilnie
LNBW – Lietuvos Nacionaline Martyno Mažvydo Biblioteka w Wilnie
LVIA – Lietuvos Valstybes Istorijos Archyvas w Wilnie
MDSC – *Materiały do dziejów Sejmu Czteroletniego*, wyd. J. Woliński, J. Michalski, J. Rstworowski, t. 1–6, Wrocław 1955–1969
- ML – Metryka Litewska
NGABM – Nacyjanalny Gistaryczny Arhiu Biełarusi w Mińsku
nn. – nieznanego imienia i nazwiska
n. – następne
Oss. – Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu
Przeddzieckich – Archiwum Przeddzieckich w AGAD
PSB – *Polski Słownik Biograficzny*, t. 1 i n. Kraków 1935 i n.

- RGADA – Rossijskij Gosudarstwiennyj Archiw Drewnich Aktow w Moskwie
Roskie – Archiwum Roskie w AGAD
SGKP – *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 1–15, Warszawa 1880–1900
SIRIO – *Sbornik Imperatorskogo Russkogo Istoriceskago Obszczestwa*, Petersburg 1877–1914
Urzędnicy, t. 1, 2, 3 – *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, Warszawa 2004 i n.
Urzędnicy, t. 11 – *Urzędnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII w. Spisy*, oprac. H. Lulewicz i A. Rachuba, Kórnik 1994
VL – *Volumina legum*, t. 1–9, Petersburg 1859 – Poznań 1952
VUB – Vilniaus Universiteto Bibilioteka
Zb. MN – Zbiór z Muzeum Narodowego w AGAD
ZMRP – Zbiór Materiałów Różnej Proweniencji w AGAD
ZP – Zbiór Popielów w AGAD

Bibliografia

Źródła

Rękopisy

Archiwum Główne Akt Dawnych:

Archiwum Ghigottiego, 11

Archiwum Komierowskich, 79/104

Archiwum Prozorów i Jelskich, 21

Archiwum Przeddzieckich, B-752

Archiwum Radziwiłłów:

Dział II: 3131

Dział IV: 134, 245, 253, 254, 262, 282, 425, 427-429, 434-438, 449, 454, 456, 458, 460-464, 874-882

Dział V: 696, 4502, 4538, 7454, 7456, 7460, 7461, 7467, 8491, 9384, 9426, 9427, 11211, 12433, 13148, 14406, 14482, 15184, 18197-18199, 18201, 18202-18213, 18218

Dział XXI: Z4, Z5, Z6

Archiwum Roskie, XIII 53, XXVI 16, LIII 51, LXI 69, LXIII 35

Archiwum Sejmu Czteroletniego

Archiwum Tyzenhauzów, B 31/121, D 11, D 16, H2

Archiwum Zabiełłów, 6, 7, 9, 16, 18, 24-28, 58, 60, 63, 66, 67, 77, 83, 84, 89, 116, 123, 125, 126, 129, 130, 137, 164, 167, 168, 173, 176, 188-190, 199, 201, 202, 205, 206, 213-215, 217-221, 224, 225, 227-230, 232-235, 471, 861

Heroldia, 4

Korespondencja Stanisława Augusta, 2

Materiały genealogiczne Wojciecha Wielądka, 69

Militaria z Jabłonny, 52, 64, 68, 69, 79

Varia Centralnego Archiwum Wojskowego, 2

Zbiór Czołowski, 610

Zbiór Popielów, 38, 111, 417

Zbiór Mieszki Maliszkiewicza, 107

Zbiór Muzeum Narodowego, 966

Zbiór Materiałów Różnej Prowenencji, 83, 85, 86, 87, 89, 95, 303

Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie:

Archiwum Medekszów

Biblioteka Czartoryskich:655, 673, 682–684, 686, 690, 695, 698, 700, 714–718, 720, 721, 723, 724, 728, 729,
735, 737, 795, 879, 920, 932, 1961, 2289, 2375, 3429, 3181, 3841, 3843, 3848,
3849, 3851, 3879, 3880

Zesp. 5991, nr 48953

Biblioteka Jagiellońska:

4436, 4557, 4913, 6147, 6339

Biblioteka Kórnicka:

508, 521

Biblioteka Narodowa:

4943, 4945, 6149, 6716, 7861

Archiwum Czerwonodworskie, 1, 2

Biblioteka Ossolińskich we Wrocławiu:

193, 565, 713, 5257, 12979

Biblioteka PAN-PAU w Krakowie:

2643, 2803, 3606, 4391, 4589

Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego

361

Lietuvos Mokslų Akademijos Biblioteka w Wilnie:

F25 – 1313

F34 – 101, 147, 166

F40 – 25, 690

F139 – 1649–1653, 2229, 2556, 3633, 4189, 4192, 4193, 4986

F198 – 18, 177

F255 – 1313, 1317

F260 – 73, 107, 167, 248, 293, 294, 297

F273 – 1977, 2701, 2761, 2762, 2769, 2770

Lietuvos Nacionaline Martyno Mažvydo Biblioteka w Wilnie:

F34 – 14

F93 – 256, 258–259, 262–267, 269–272, 274, 395, 460, 940, 946, 951, 952, 956, 960,
964, 965, 967, 968, 971, 1203, 1435F94 – 26, 28, 30, 63, 84, 159, 163, 165, 168, 197–202, 206, 527, 588, 619, 632, 715,
718, 719, 720, 724, 728, 729, 732, 751, 791, 792, 793, 803–806, 808, 810, 846,
847, 1001, 1002, 1130, 1136–1139, 1141, 1143, 1152–1154, 1160, 1162, 1174,
1325, 1328, 1337, 1345, 1348–1350, 1352, 1353, 1663, 1693, 1927, 1958, 1963,
1970, 1991, 1996, 2002, 2005, 2009, 2011, 2012, 2015, 2017, 2021, 2022, 2025,
2027–2029, 2031, 2033, 2035, 2036, 2039, 2041–2043, 2049, 2052–2054, 2056,
2079, 2181, 2252, 2261, 2652, 2657, 2662–2664, 2709, 2710, 2959, 2963, 3028,
3084, 3126, 3127

F99 – 190, 192

Lietuvos Valstybes Istorijos Archyvas w Wilnie:SA: 242, 516, 518, 4220, 4756, 4761, 4766, 4778, 4798, 4799, 4801, 5963, 5965,
13681, 13682, 13685–13694, 13696–13711, 13713–13718, 13720–13723,

13725, 13726, 13793, 13795–13809, 13830, 13913, 14560–14564, 14567–14570,
15214

F 32, ap. 2: nr 1169, 1170

F 391:

ap. 6: nr 708

ap. 7: nr 4096

ap. 8: nr 2596.

F 716:

ap. 1: nr 122, 134, 141, 147, 148, 2553

ap. 2: nr 14, 15, 16, 18–24, 87, 132, 133, 135, 142, 143, 144, 1166

ap. 7: nr 4096.

F 604, ap. 11: nr 20, 21

F 1135:

ap. 4: nr 358, 361

ap. 14: nr 8, 9, 15

F 1275, ap. 1: nr 88, 679

F 1279, ap. 1: nr 55, 65

F 1282:

ap. 1: nr 649, 668, 1148, 1873, 2641, 3781, 4238, 4241, 5342, 5459, 5816, 7803,
8302, 11439

ap. 3: nr 161

F 1451, ap. 1, 8, 24

Metryka Litewska (kopie): 167, 169, 170, 172, 174–177, 179, 181, 183–186, 188,
189, 413, 534, 537, 540–543

Muzeum Literatury:

183

Nacyjonalny Gistaryczny Archiu Bielarusi w Mińsku:

F 319:

op. 1: nr 16

op. 2: nr 1139, 1143

F 694:

op. 3: nr 192, 436, 446, 473

op. 4: nr 922, 1022, 1023, 2254, 2311

F 1774, op. 1: nr 10, 13

Rossijskij Gosudarstwiennyj Archiw Driewnich Aktow w Moskwie

F 78, op. 79/6, nr 885, 886

F 79:

op. 78/6, nr 909

op. 79/6, nr 885, 899, 912

F80, nr 761, 1070, 1551

Vilniaus Universiteto Biblioteka:

7–37/17390, 13791

Stare druki

Diariusz sejmii convocationis podczas interregnum, Warszawa 1733.

Diariusz sejmii convocationis siedmioniedzielnego warszawskiego... 1764, Warszawa 1764.

Diariusz sejmii ekstraorynaryjnego warszawskiego 1761, Warszawa 1761.

Diariusz sejmii ordinaryjnego warszawskiego 1776 roku zaczętego dnia 23 Augusti, Warszawa 1776.

Diariusz sejmii ordinaryjnego y wolnego zaczętego w Warszawie Roku 1782 Dnia 30 septembris 1780, Warszawa 1780.

Diariusz sejmii ordinaryjnego pod zawiązkiem Konfederacyi Generalnej Obojga Narodów w Warszawie rozpoczętego roku pańskiego 1788, Warszawa 1790.

Diariusz sejmii ordinaryjnego warszawskiego w roku 1762, Warszawa 1762.

Diariusz sejmii ordinaryjnego warszawskiego 1778, Warszawa 1778.

Diariusz sejmii wolnego ordinaryjnego grodzieńskiego sześcioniedzielnego roku pańskiego 1784 dnia 4 miesiąca października odprawującego się, Warszawa 1785.

Doniesienie z woli Rady, [1793].

Ekscerpt z protokołu potocznego grodzkiego powiatu kowieńskiego w roku 1785 miesiąca Februarii 9 dnia zapisanego manifestu eorundem pod pieczęcią grodzką kowieńską jest wydany, [Kowno 1785].

„Gazeta Warszawska”, 31 VIII 1776, 13 XII 1780.

„Gazety Wileńskie”, 11 V 1765, 13 XII 1766.

Głos J.W. Józefa Zabielly hetmana polnego W.X.L. na sesji sejmowej 19 XI 1793 miany, [Warszawa 1793].

Głos J.W.J.P. Szymona Zabielly ex kasztelana województwa mińskiego generała leutnantanta wojsk W.X.L. orderów Orła Białego i świętego Stanisława kawalera posła wołkowyskiego dnia 21 Junii 1793 roku w Izbach złączonych miany, [Warszawa 1793].

Głos J.W.J.P. Szymona Zabielly generała leutnantanta wojsk W.X.L. ex-kasztelana województwa mińskiego posła wołkowyskiego kawalera orderów polskich na sesji sejmowej w Grodnie 1793 XI 7 miany, [Warszawa 1793].

Głos J.W.J.P. Szymona Zabielly kasztelana mińskiego na sesji sejmowej dnia 3 XI 1788 in turno miany, [Warszawa 1788].

Głos J.W.J.P. Szymona Zabielly kasztelana mińskiego na sesji sejmowej d. 22 XI in turno miany, [Warszawa 1788].

Głos J.W.J.P. Szymona Zabielly kasztelana mińskiego z prowincjonalnej sesji W.X.L. do prowincji małopolskiej delegowango miany, [Warszawa, b.d.].

Głos J.W.J.P. Szymona Zabielly vice brygadiera i pułkownika kawalerii narodowej W.X.L. roku 1786 w izbie poselskiej na wolnym sejmie miany, [Warszawa 1786].

Głos J.W.J.P. Zabielly marszałka i posła kowieńskiego kawalera orderu s Stanisława na sesji sejmowej 26 marca miany, [Warszawa 1789].

Głos Józefa Chojnowskiego posła wizkiego 12 XI 1793 przy podniesionym projekcie zapłaćenia pensji Zabielle Hetmanowi Polnemu Litewskiemu za funkcję marszałka konfederacyi targowickiej prowincji litewskiej zaległej, [Warszawa 1793].

Głos powtórny od Józefa łowczego W.X.L. Michała pułkownika, Jerzego kapitana wojsk franc i Szymona pułkownika wojsk lit Zabiellów na sprawę i pretensję Janusza pisarza woj., Krzysztofa szambelana JKM, Stanisława koniuszyca lit Olędzkich, Tadeusza

- Żaby kasztelana połockiego, Chaleckiej marszałkowej rzeczyckiej, i Radziwiłłów ex starostów rzeczyckich*, [b.d.m.].
- Głos tegoż J.W. Zabielly kasztelana mińskiego na sesji sejmowej 24 X miany, [Warszawa 1788].
- Kalendarz wileński 1771, 1774, 1790, 1791, 1794.
- Konfederacja generalna obojga narodów [1793].
- Konfederacja generalna wolna W.X.L., 11 II 1793.
- Konfederacja generalna wolna W.X.L., 18 VIII 1792.
- Konfederacja generalna wolna W.X.L., 23 IX 1792.
- Konfederacja generalna wolna W.X.L., 24 VIII 1792.
- Meritum sprawy J.W.J.P. Zabielly łowczym W.X.L. z W.J.P. Franciszkiem Straszewiczem sędzią grodzkim powiatu upickiego, [b.d.m.].
- Mowa J.W. Zabielly łowczego wielkiego litewskiego zastępującego miejsce marszałka Rady Nieustającej miana na sejmie ordynaryjnym 1786 X 24, [Warszawa 1786].
- Mowa J.W.J.P. Potockiego starosty szczyrzyckiego z województwa podlaskiego ziemi bielskiej i do Najjaśniejszej Porty ottomańskiej z sejmu 1788 r wyznaczonego od J.K.M. i Rzeczypospolitej posła na ostatniej przed odjazdem sesji 4 VIII w izbie sejmowej miana, [Warszawa 1789].
- Nieśmiertelna pamięć wielkiego w ojczyźnie bohatera J.W.J.P.P. Jana Karola Chodkiewicza..., [Wilno 1766].
- Nota odpowiednia do Siversa posła Katarzyny II [1793].
- Petita a parte W.J.P. Franciszka Straszewicza sędziego grodzkiego upickiego z W.W.J.P. Kossakowskimi i J.W. Zabiellą łowczym litewskim oraz J.P.P. Staszkiwiczem, [b.d.m.].
- Postanowienie generalne stanów WXL pod Olkiennikami, 1700.
- Powinszowanie W.J.P. Teodorowi hrabi Laskarysowi oberszlejtantowi wojsk W.X.L. wkroczenia w dożywnią przyjaźń z J.W.J.P. Anną Zabiellówną łowczanką wielką litewską od życzliwych jemu sług ojczystą muzą złożone roku 1774 dnia 11 lutego, [1774].
- Prześwietna deputacja! Skargę matki na syna..., [b.d.m.].
- Replika a parte J.W.J.P. Zabielly łowczego wielkiego W.X.L. przeciwko W.J.P. Straszewiczowi sędziemu grodzkiemu upickiemu, [b.d.m.].
- Replika a parte W.J.P. Franciszka Straszewicza sędziego grodzkiego upickiego przeciwko J.W. Antoniemu Zabiellle łowczemu W.X.L., W.W.J.P.P. Antoniemu i Eleonorze Kossakowskim pisarzom ziemskim kowieńskim, Stanisławowi Kossakowskiemu, Felicjanowi Żmijowskiemu pisarzowi ziemskiemu wileńskiemu, bywшему sędziemu grodzkiemu wilkomirskiemu, oraz J.P.P. Stanisławowi Staszkiwiczowi, Wiktoremu Turczyłowi i dalszym in reatu wyrażonym, [b.d.m.].
- Replika W.I.P.P. Antoniego i Eleonory z Straszewiczów Kossakowskich pisarzów ziemskich powiatu kowieńskiego przeciwko W.I.P.P. Franciszkowi Straszewiczowi sędziemu grodzkiemu upickiemu i Felicjanowi Żmijowskiemu pisarzowi ziemskiemu wileńskiemu, [b.d.m.].
- Sprawa J.W. Zabiellowej łowczynej W.X.L. przeciwko J.J.W.W. Annie z Zabiellów matce, Antoniemu, Teodorowi i Albertowi synom, Józefacie córce Laskarysom, generałowej i generałowej wojsk W.X.L., [b.d.m.].
- Sumariusz generalny czynności konfederacji targowickiej, 26 IX 1793.
- Tablica nagrobna w kościele św. Krzyża w Warszawie.

Wydawnictwa źródłowe

- Acta unii Polski z Litwą 1385–1791*, wyd. S. Kutrzeba, W. Semkowicz, Kraków 1932.
- Archeograficeskij sbornik dokumentow odnosjaszczichsja k istorii Siewio-Zapadnoj Rusi, izdawajemyj pri uprawnieniu Wilenskogo uczebnogo okruga*, t. 1–14, Wilna 1867–1904.
- Diariusze sejmowe z XVIII w.*, wyd. W. Konopczyński, Warszawa 1937.
- Kitowicz J., *Pamiętniki czyli historia polska*, Warszawa 1971.
- Materiały do dziejów Sejmu Czteroletniego*, oprac. J. Woliński, J. Michalski, E. Rostrowski, Wrocław 1955.
- Matricularum Regni Poloniae Summaria*, wyd. T. Wierzbowski, Warszawa 1910.
- Matuszewicz M., *Diariusz życia mego*, t. 1: 1714–1757, t. 2: 1758–1764, oprac. B. Królikowski, Warszawa 1986.
- Medeksza S. F., *Księga pamiętnicza wydarzeń zaszłych na Litwie 1654–1668*, wyd. W. Seredyński, Kraków 1875.
- Mémoires du roi Stanislas-Auguste Poniatowski*, t. 1, Petersburg 1914.
- Metryka Litewska, rejestry podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo Trockie 1690 r.*, red. H. Lulewicz, Warszawa 2000.
- Niemcewicz J. U., *Pamiętniki czasów moich*, oprac. J. Dihm, Warszawa 1958.
- Pamiętniki Józefa Kossakowskiego biskupa inflanckiego 1738–1788*, wyd. A. Darowski, Warszawa 1891.
- Pamiętniki Krzysztofa Zawiszy wojewody mińskiego (1666–1721)*, wyd. J. Bartoszewicz, Warszawa 1862.
- Sbornik Imperatorskago Russkago Istoriceskago Obszczestwa*, t. 67, Petersburg 1889.
- Sejm grodzieński 1793*, wyd. H. Olszewski, w: <http://www.bkpan.poznan.pl/biblioteka/ELITY/SEJM1793/wstep.htm> [13.02.2013]
- Volumina Legum*, t. 6, 7, 8, 10, Petersburg 1859 i n.
- Zaleski B., *Korespondencja krajowa Stanisława Augusta z lat 1784 do 1792*, Poznań 1872.
- Źródła do dziejów Kurlandii i Semigalii*, Kraków 1870.

Opracowania

- Adolphowa K., *Szlachta litewska wobec zbioru praw Andrzeja Zamoyskiego*, w: *Księga pamiętkowa Koła historyków – słuchaczy USB*, Wilno 1933.
- Aftanazy R., *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, Wrocław 1991–1997.
- Aleksandrowska E., *Kossakowski Jakub*, PSB, t. 14, Wrocław–Warszawa–Kraków 1969.
- Augustyniak U., *Dwór i klientela Krzysztofa Radziwiłła*, Warszawa 2001.
- Boniecki A., *Herbarz polski*, Warszawa 1901.
- Boniecki A., *Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI w.*, Warszawa 1887.
- Borkowska M., *Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej*, t. 3, Warszawa 2008.
- Boyé P., *La cour Polonoise de Lunéville (1737–1766)*, Nancy–Paris–Strasbourg 1926.
- Buczek K., *Z dziejów polskiej archiwistyki prywatnej*, w: *Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby*, t. 1, Kraków 1938.

- Butterwick R., *Bishop Józef Kazimierz Kossakowski at the four years' diet*, w: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos kraštovaizdis*, red. R. Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius 2012, s. 396.
- Butterwick R., *Polska rewolucja a Kościół Katolicki 1788–1792*, Kraków 2012.
- Ciechanowicz J., *Rody rycerskie Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Rzeszów 2001.
- Ciesielski T., *Litwini wobec problemu aukcji wojska na sejmach Rzeczypospolitej w latach 40. XVIII w.*, w: *Parlamenteckija struktury ulady u systemie dzjaržaunaaga i Recy Paspalitaj u XV–XVIII stagoddzjah*, red. S. Sokal, A. Ąnuškevič, Minsk 2008.
- Ciesielski T., *Walka o utrzymanie Trybunałów Wielkich i Trybunałów Skarbowych w 1749 roku*, w: *Praktyka życia publicznego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVI–XVIII w.*, red. U. Augustyniak, A. B. Zakrzewski, Warszawa 2010.
- Czeppe M., *Kamaryla Pana z Dukli. Kształtowanie się obozu politycznego Jerzego Augustyna Mniszcha 1750–1763*, Warszawa 1998.
- Danilczyk A., *W kręgu afery Dogrumowej. Sejm 1786 r.*, Warszawa 2010.
- Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1697–1794. Spis*, red. A. Rachuba, Warszawa 2004.
- Dobrzyniecka J., *Jabłonowski Józef Aleksander*, PSB, t. 10, Wrocław–Warszawa–Kraków 1962–1964.
- Dolinskas V., *Simonas Kosakovskis. Politinė ir karinė veikla Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje 1763–1794*, Vilnius 2003.
- Dworzaczek W., *Genealogia*, Warszawa 1959.
- Dymnicka-Wołoszyńska H., *Radziwiłł Michał Kazimierz*, PSB, t. 30, Kraków 1987.
- Dzwonkowski W., *Deboli Antoni Augustyn*, PSB, t. 5, Kraków 1939–1946.
- Elektorowie królów Władysława IV, Michała Korybuta, Stanisława Leszczyńskiego i spis stronników Augusta III*, oprac. J. Dunin-Borkowski, M. Dunin-Wąsowicz, Lwów 1910.
- Elektorów poczet, którzy niegdyś głosowali na elektów Jana Kazimierza roku 1648, Jana III roku 1674, Augusta II roku 1697 i Stanisława Augusta roku 1674, najjaśniejszych królów polskich, wielkich książąt litewskich*, wyd. O. Zaprzaniec Pietruski, Lwów 1845.
- Feldman J., *Stanisław Leszczyński*, Wrocław–Warszawa 1948.
- Filipczak W., *Sejm 1778 roku*, Warszawa 2000.
- Gaber S., *Polacy na dworze Stanisława Leszczyńskiego w Lunéville w latach 1737–1766*, Częstochowa 1998.
- Górzyński S., *Arystokracja polska w Galicji. Studium heraldyczno-genealogiczne*, Warszawa 2009.
- Grześkowiak-Krwawicz A., *Political and social literature during the four year diet*, w: *Constitution and Reform in Eighteenth-Century Poland*, wyd. S. Fiszman, Indiana 1997.
- Janeczek Z., *Polityczna rola marszałka litewskiego Ignacego Potockiego w okresie Sejmu Wielkiego*, Katowice 2005.
- Jurgaitis R., *Funkcjonowanie sejmiku litewskiego w latach 1717–1795. Między szlacheckim parlamentaryzmem a samorządem*, w: *Praktyka życia publicznego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVI–XVIII w.*, red. U. Augustyniak, A. B. Zakrzewski, Warszawa 2010.
- Jurgaitis R., *Vilniaus seimelio veikla 1717–1795 m.*, Kaunas 2007.

- Jusupović M., *Bajorų identifikavimo problemos sprendimas remiantis Juozapų ir Simonų Zabielių pavyzdžiu*, „Lietuvos Istorijos Mestraštis” 2011, 1.
- Jusupović M., *Działalność polityczna Adama Kazimierza Czartoryskiego na początku Sejmu Czteroletniego*, „Kwartalnik Historyczny” 116, 2009, 3.
- Kaczorowski B., *Sapieha Józef Franciszek*, PSB, t. 35, Warszawa–Kraków 1994.
- Kalenkiewiczówna A., *Rozkład partii Tyzenhauza na tle sejmików litewskich*, w: *Księga pamiątkowa Koła historyków – słuchaczy USB*, Wilno 1933.
- Kalinka W., *Sejm Czteroletni*, Warszawa 1991.
- Kalinka W., *Żywot Tadeusza Tyszkiewicza*, Poznań 1853.
- Kalvinskas R., *Kauno pavieta seimelio veikla šiaurės karo metu*, „Mūsų praeitis” 5, 1997.
- Kawalerowie i statuty Orderu Orła Białego 1705–2008*, oprac. M. Męclewska, Warszawa 2008.
- Kądziela Ł., *Fryderyk Moszyński w insurekcji kościuszkowskiej*, Warszawa 2004.
- Kądziela Ł., *Między zdradą a służbą Rzeczypospolitej*, Warszawa 1993.
- Kądziela Ł., *Od konstytucji do Insurekcji. Studia nad dziejami Rzeczypospolitej w latach 1791–1794*, Warszawa 2011.
- Konarski S., *Szlachta kalwińska w Polsce*, Warszawa 1936.
- Konopczyński W., *Abramowicz Andrzej*, PSB, t. 1, Kraków 1935.
- Konopczyński W., *Białozor Jerzy*, PSB, t. 2, Kraków 1936.
- Konopczyński W., *Borch Jan*, PSB, t. 2, Kraków 1936.
- Konopczyński W., *Branicki Franciszek Ksawery*, PSB, t. 2, Kraków 1936.
- Konopczyński W., *Branicki Jan Klemens*, PSB, t. 2, Kraków 1936.
- Konopczyński W., *Chrapowicki Eustachy*, PSB, t. 3, Kraków 1937.
- Konopczyński W., *Czartoryski August*, PSB, t. 4, Kraków 1938.
- Konopczyński W., *Czartoryski Michał Fryderyk*, PSB, t. 4, Kraków 1938.
- Konopczyński W., *Konfederacja barska*, Warszawa 1991.
- Konopczyński W., *Kossakowski Szymon*, PSB, t. 14, Wrocław–Warszawa–Kraków 1968–1969.
- Konopczyński W., *O jedność w królestwie*, „Przegląd Historyczny” 21, 1917–1918.
- Konopczyński W., *Pierwszy rozbiór Polski*, Kraków 2010.
- Konopczyński W., *Polska a Turcja 1683–1792*, Warszawa 1936.
- Konopczyński W., *Polska w dobie wojny siedmioletniej*, Kraków i Warszawa 1909.
- Konopczyński W., *Sejm grodzieński 1752 r.*, Lwów 1907.
- Korzon T., *Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta*, Kraków i Warszawa 1897.
- Kosiński A. A., *Przewodnik heraldyczny. Monografie, genealogie i spis rodzin senatorskich i tytuły honorowe posiadających*, Warszawa 1887.
- Kosk H., *Generalicja polska. Popularny słownik biograficzny*, t. 2, Pruszków 2001.
- Kościąlkowski S., *Antoni Tyzenhauz. Podskarbi nadworny litewski*, Londyn 1971.
- Krakowski B., *Kossakowski Antoni*, PSB, t. 14, Wrocław–Warszawa–Kraków 1968–1969.
- Kraushar A., *Książę Repnin i Polska w pierwszym czteroleciu panowania Stanisława Augusta (1764–1768)*, Warszawa 1900.
- Kriegseisen W., *Ewangelicy polscy i litewscy w epoce saskiej (1696–1763). Sytuacja prawna, organizacja i stosunki międzywyznaniowe*, Warszawa 1996.
- Kriegseisen W., *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII w.*, Warszawa 1991.

- Kuras K., *Współpracownicy i klienci Augusta A. Czartoryskiego w czasach saskich*, Kraków 2010.
- Leśnodorski B., *Polscy jakobini. Karta z dziejów insurekcji 1794*, Warszawa 1960.
- Libera Z., *Sejm Czteroletni w oczach pamiętnikarzy*, w: *Sejm Czteroletni i jego tradycje*, red. J. Kowecki, Warszawa 1991.
- Lisek A., *Litwini na sejmie elekcyjnym w 1733 roku*, w: *Z dziejów XVII i XVIII wieku. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Michałowi Komarzyńskiemu*, red. J. Kwak, Katowice 1997.
- Lisek A., *Obóz stanisławowski na Litwie w okresie wojny o tron Polski do zawiązania konfederacji generalnej wileńskiej (1733–1734)*, „*Studia Historyczne*” 50, 2007, 2.
- Lityński A., *Sejmiki ziemskie 1764–1793. Dzieje reformy*, Katowice 1988.
- Lord R. H., *Drugi rozbiór polski*, Warszawa 1984.
- Łotys Z., *Problem niepodległości w świadomości Polaków epoki stanisławowskiej*, Olsztyn 2005.
- Łoza S., *Kawalerowie Orderu świętego Stanisława*, Warszawa 1925.
- Łoza S., *Order Orła Białego*, Warszawa 2005.
- Łubieńska M. C., *Sprawa dysydencka 1764–1766*, Warszawa 1911.
- Łukowski G. T., *The szlachta and the confederacy of Radom, 1764–1767/68. A study of the polish nobility*, Romae 1977.
- Machynia M., Rakutis V., Szrednicki Cz., *Oficerowie Rzeczypospolitej obojga narodów 1777–1794. Spisy*, t. 2, Kraków 1999.
- Macuk A., *Barac’ba magnackih grupowak u WKL (1717–1763)*, Mińsk 2010.
- Macuk A., *Barac’ba magnackih grupowak wakol Trybunala Wjalikaga Knjastwa Litouskaga 1741 goda*, „*Westnik Polockogo Gosudarstwennogo Uniwersiteta. Serija A*” 2009, 7.
- Macuk A., *Konfederacje powiatów Wielkiego Księstwa Litewskiego w obronie Stanisława Leszczyńskiego w latach 1733–1734*, w: *Król a prawo stanów do oporu*, red. M. Markiewicz, E. Opaliński, R. Skowron, Kraków 2010.
- Macuk A., *Między dworem królewskim a stronnictwem magnackim. Sprawa Jana Massalskiego w latach 1759–1760*, w: *Wobec króla i Rzeczypospolitej. Magnateria w XVI–XVIII w.*, red. E. Dubas-Urwanowicz, J. Urwanowicz, Kraków 2012.
- Macuk A., *Pasly ad pawjatoryh sojmikau WKL na sojm Recy Paspalitaj 1756*, w: *Ukraina kryz’ wiky: Zbirnyk naukowyh prac’ na poszanu akademika NAN Ukrainy profesora Walerija Smolija*, red. O. S. Oniśczenko, Kijów 2010.
- Macuk A., *Wybór pisarzy Trybunału Wielkiego Księstwa Litewskiego w latach 40. XVIII w.*, w: *Rzeczpospolita państwem wielu narodowości i wyznań. XVI–XVIII wiek*, red. T. Ciesielski, A. Filipczak-Kocur, Warszawa–Opole 2008.
- Magier A., *Estetyka miasta stołecznego Warszawy*, Wrocław 1963.
- Mann Z., *Stanisław August na sejmie ostatnim*, Warszawa 1938.
- Marcinek R., *Sanguszko Paweł*, PSB, t. 34, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992.
- Mączak A., *Rządzący i rządzeni. Władza i społeczeństwo w Europie wczesno nowożytnej*, Warszawa 2002.
- Michalski J., *Opozycja magnacka i jej cele w początkach Sejmu Czteroletniego*, w: *Studia historyczne z XVIII i XIX w.*, t. 1, wyd. Z. Zielińska, W. Kriegseisen, Warszawa 2007.
- Michalski J., *Plan Czartoryskich naprawy Rzeczypospolitej*, w: *Studia historyczne*.

- Michalski J., *Radziwiłł Karol Stanisław*, PSB, t. 30, Kraków 1987.
- Michalski J., *Reforma sądownictwa na sejmie konwokacyjnym 1764 r.*, w: *Studia historyczne*.
- Michalski J., *Rejtan i dylematy Polaków w dobie pierwszego rozbioru*, w: *Studia historyczne*.
- Michalski J., *Sejmiki poselskie 1788 roku*, w: *Studia historyczne*.
- Michalski J., *Stanisław August Poniatowski*, Warszawa 2009.
- Michalski J., *Wokół powrotu Karola Radziwiłła z emigracji pobarskiej*, „Kwartalnik Historyczny” 106, 1999, 4.
- Michalski J., *Zagadnienie unii polsko-litewskiej w czasach panowania Stanisława Augusta*, w: *Studia historyczne*.
- Michalski J., *Zmierzch prokonsulatu Stackelberga*, w: *Studia historyczne*.
- Morawski K. M., *Ignacy Potocki*, Kraków 1911.
- Mościcki H., *Blinstrub Antoni*, PSB, t. 2, Kraków 1936.
- Mrozowska K., *Szkoła Rycerska Stanisława Augusta Poniatowskiego 1765–1794*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1961.
- Nawrot D., *Sprawa kurlandzka na Sejmie Czteroletnim*, w: *Cztery lata nadziei. 200 rocznica Sejmu Wielkiego*, Katowice 1988.
- Niesiecki K., *Herbarz polski*, Lipsk 1845.
- Olszewski H., *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii 1652–1763. Prawo–praktyka–teoria–programy*, Poznań 1966.
- Palkij H., *Sejmy 1736 i 1738 r. U początku nowej sytuacji politycznej w Rzeczypospolitej*, Kraków 2000.
- Paprocki B., *Herby rycerstwa polskiego*, Kraków 1858.
- Podgórzak M., *Suchodolski Wojciech*, PSB, t. 45, Warszawa–Kraków 2008.
- Polska encyklopedia szlachecka*, oprac. S. J. Starykoń-Kasprzycki, Warszawa 1938.
- Przywecka-Samecka M., *Tomasz Wawrzecki (1753–1816)*, Wrocław 1993.
- Rabowicz E., *Kossakowski Michał*, PSB, t. 14, Wrocław–Warszawa–Kraków 1968–1969.
- Rachuba A., *Miejsca obrad sejmików Wielkiego Księstwa Litewskiego w latach 1569–1794*, w: *Parlamenteckija struktury ulady u systemie dzjarżaunaaga i Recy Paspalitaj u XV–XVIII stagoddzjah*, Minsk 2008.
- Rachuba A., *Sapieha Kazimierz Leon*, PSB, t. 35, Warszawa–Kraków 1994.
- Rachuba A., *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*, Warszawa 2002.
- Ratajczyk L., *Wojsko i obronność Rzeczypospolitej 1788–1792*, Warszawa 1975.
- Rolnik D., *Konfederacja jako instrument działania politycznego w opinii szlachty czasów stanisławowskich*, w: *Król a prawo stanów do oporu*, red. M. Markiewicz, E. Opaliński, R. Skowron, Kraków 2010.
- Romaniuk P. P., *Siruć Szymon*, PSB, t. 37, Kraków 1996–1997.
- Romaniuk P. P., *Sołłohub Antoni*, PSB, t. 40, Warszawa–Kraków 2000.
- Rostworowski E., *Legends i fakty*, Warszawa 1963.
- Rostworowski E., *Łubieński Władysław*, PSB, t. 18, Wrocław–Warszawa–Kraków 1973.
- Rostworowski E., *O polską koronę. Polityka Francji w latach 1725–1733*, Wrocław–Kraków 1958.

- Rostworowski E., *Ostatni król Rzeczypospolitej. Geneza i upadek Konstytucji 3 maja*, Warszawa 1966.
- Ryżewski G., *Ród Chreptowiczów herbu Odrowąż*, Kraków 2006.
- Sienkiewicz W., „Trakty”, „okręgi”, „koła”, „pola”, „rody”, „okolice” jako jednostki terytorialno-osadnicze w Wielkim Księstwie Litewskim w XVII w., „Lituanica-Slavica Posnaniensia Studia Historica” 3, 1989.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1880.
- Słownik staropolskich nazw osobowych*, red. W. Taszycki, Wrocław–Warszawa–Kraków 1965–1987.
- Šmigelskytė-Stukienė R., *Kauno pavieto bajorija valstybės permainų laikotarpiu, w: Praeities pėdsakais. Skiriama profesoriaus Zigmano Kiaupos 65-mečiui*, red. E. Rimša, Vilnius 2007.
- Šmigelskytė-Stukienė R., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Konfederacijos susidarymas ir veikla 1792–1793 metais*, Vilnius 2003.
- Šmigelskytė-Stukienė R., *Lokalne organy konfederacji Wielkiego Księstwa Litewskiego w latach 1792–1793 – skład i sfery działania*, w: *Praktyka życia publicznego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVI–XVIII w.*, red. U. Augustyniak, A. B. Zakrzewski, Warszawa 2010.
- Smoleński W., *Konfederacja Targowicka*, Kraków 1903.
- Smoleński W., *Ostatni rok Sejmu Wielkiego*, Kraków 1897.
- Sokołowska A., *Jurydyka Wielopole w Warszawie w świetle nieznanych planów Tylmana z Gameren*, „Rocznik Warszawski” 11, 1972.
- Staszewski J., *Polacy w osiemnastowiecznym Dreźnie*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Łódź 1986.
- Stroynowski A., *Opozycja sejmowa w dobie rządów Rady Nieustającej. Studium z dziejów kultury politycznej*, Łódź 2005.
- Szczepaniec J., *Mejerowie z Wolda w Wielkim Księstwie Litewskim w XVII i XVIII w.*, „Ze Skarbca Kultury” 1979, 32.
- Szczygielski W., *Medeksza Dominik*, PSB, t. 20, Kraków 1975.
- Szczygielski W., *Medeksza Józef*, PSB, t. 20, Wrocław–Warszawa–Kraków 1975.
- Szczygielski W., *Pac Michał*, PSB, t. 24, Wrocław–Warszawa–Kraków 1979.
- Szczygielski W., *Referendum trzeciomajowe. Sejmiki lutowe 1792*, Łódź 1994.
- Szwaciński T., *Sejmiki poselskie przed konwokacją 1764 r.*, „Kwartalnik Historyczny” 63, 2006, 1.
- Tokarz W., *Rozprawy i szkice*, Warszawa 1959.
- Topolska M. B., *Dobra Szklowskie na Białorusi wschodniej w XVII i XVIII w.*, Warszawa 1969.
- Tygielski W., *Stronnictwo, które nie mogło przegrać*, „Przegląd Historyczny” 86, 1985, 2.
- Urzędnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII w. Spisy*, t. 11, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik 1994.
- Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 1: *Województwo wileńskie, XIV–XVIII wiek*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, Warszawa 2009.
- Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 2: *Województwo trockie, XIV–XVIII wiek*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, A. Haratym, Warszawa 2009.

- Urządnicy województw kijowskiego i czernihowskiego XV–XVIII w. Spisy*, t. 3, oprac. E. Janas, W. Kłaczewski, Kórnik 2002.
- Veselovskij S. B., *Onomastikon*, Moskwa 1974.
- Waniczkówna H., *Adam Kazimierz Czartoryski*, PSB, t. 4, Kraków 1938.
- Wierzchowicka I., *Organizacja Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1581–1764)*, w: *Dzieje wymiaru sprawiedliwości*, red. T. Maciejewski, Koszalin 1999.
- Wolański A., *Wojna polsko-rosyjska 1792*, Warszawa 1996.
- Wolff J., *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386–1795*, Kraków 1885.
- Wołoszyński R. W., *Karol Chrystian*, PSB, t. 12, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966–1967.
- Wyszomirska M., *Między obroną wolności a naprawą państwa. Rzeczpospolita jako przedmiot polemik politycznych w dobie panowania Augusta III (1734–1763)*, Warszawa 2010.
- Zahorski A., *Komarzewski Jan Baptysta*, PSB, t. 13, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967–1968.
- Zahorski A., *Kossakowski Józef Kazimierz*, PSB, t. 14, Wrocław–Warszawa–Kraków 1968–1969.
- Zakrzewski A. B., *Marszałek powiatowy Wielkiego Księstwa Litewskiego marszałkiem sejmikowym*, w: *Parlament, prawo, ludzie. Studia ofiarowane profesorowi Juliuszowi Bardachowi w sześćdziesięciolecie pracy twórczej*, red. K. Iwanicka, M. Skowronek, K. Stembrowicz, Warszawa 1996.
- Zakrzewski A. B., *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*, Warszawa 2000.
- Zamoyski A., *Ostatni król Polski*, Warszawa 1994.
- Zielińska T., *Ogiński Józef Jan*, PSB, t. 23, Wrocław–Warszawa–Kraków 1978.
- Zielińska T., *Szlacheccy właściciele nieruchomości w XVIII w.*, Łódź 1987.
- Zielińska Z., *Listy Stanisława Augusta z podróży do Kaniowa (1787)*, „Kwartalnik Historyczny” 110, 2003, 4.
- Zielińska Z., *Mechanizm sejmikowy i klientela radziwiłłowska za Sasów*, „Przegląd Historyczny” 62, 1971, 3.
- Zielińska Z., *Polska w okowach „systemu północnego” 1763–1766*, Kraków 2012.
- Zielińska Z., *Prozor Józef*, PSB, t. 28, Wrocław 1984–1985.
- Zielińska Z., *Sosnowski Józef*, PSB, t. 40, Warszawa–Kraków 2000.
- Zielińska Z., *Stanisław August i Otto Stackelberg u progu wojny rosyjsko-tureckiej*, „Kwartalnik Historyczny” 107, 2000, 4.
- Zielińska Z., *Studia z dziejów stosunków polsko-rosyjskich w XVIII w.*, Warszawa 2001.
- Zielińska Z., *Walka „Familii” o reformę Rzeczypospolitej 1743–1752*, Warszawa 1983.
- Zienkowska K., *Kozakowski Adam*, PSB, t. 14, Wrocław–Warszawa–Kraków 1968–1969.
- Zwierzykowski M., *Samorząd sejmikowy województw poznańskiego i kaliskiego w latach 1696–1732*, Poznań 2010.
- Żychliński T., *Złota księga szlachty polskiej*, Poznań 1888–1900.
- Żytkowicz L., *Kontrym Ferdynand*, PSB, t. 13, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967–1968.
- Żytkowicz L., *Mineyko Tomasz*, PSB, t. 21, Wrocław–Warszawa–Kraków 1976.

Spis tytułów źródeł

- „Act laudum na podkomorstwo W.J.P. Medekszy ad presens podsędkowi powiatu kowieńskiego”, 7 II 1765, LVIA SA 13710, k. 17.
- Akces powiatu kowieńskiego do konfederacji generalnej, 23 VII 1764, ML 534, s. 142–146.
- Akcesy do konfederacji, 1764, ML 534, k. 52.
- „Akt apelacji w sprawie Zabieli”, 29 V 1784, LVIA SA 13803, k. 862–863.
- „Akt apelacyjny w sprawie J.W. Zabieli W. Białożorowi”, 15 I 1791, LVIA SA 13807, k. 15–19.
- „Akt asekuracji od Grzybowskiego J.W. Zabieli szambelanowi służącego”, 24 V 1782, LVIA SA 13804, k. 450.
- „Akt asekuracji od J.W.J.P. Zabieli łowczego wielkiego W.X.L.”, 17 X 1765, LVIA SA 13796, k. 223.
- „Akt asekuracji służącej J.W.J.P. Kunickiemu sędziemu trybunały głównego W.X.L.”, 1 IX 1773, LVIA SA 13715, k. 754 oraz LMAB F273–2769.
- „Akt asekuracji”, 17 IX 1785, LVIA SA 13804, k. 457–458.
- „Akt asekuracji”, 2 XI 1779, LVIA SA 13800, k. 888.
- „Akt asekuracji od W.J.P. Zabieli J.P. Petruszewiczowej służącej”, 9 IV 1765, LVIA SA 14562, k. 316.
- „Akt asekuracyjnego zapisu od J.W.W. Zabieli szlachetnym J.P. Reysom służącego”, 28 V 1767, LVIA SA 13799, k. 46–46v.
- „Akt asygnacji W.J.P. Józefowi Zabieli podczaszemu powiatu kowieńskiego generałowi adjutantowi wojsk W.X.L. służąca”, 18 V 1745, LVIA SA 13694, k. 773.
- „Akt cesyjnego zapisu od Zabieli Fergisom wydanego”, 4 XI 1784, LVIA SA 13720, k. 721–722.
- „Akt czynionej intromisji na dobra Mercze J.W.J.P. Zabieli łowczemu wielkiemu W.X.L. służąca”, 25 IV 1774, LVIA SA 13798, k. 912.
- „Akt czynionej pilności”, 2 IV 1761, LVIA SA 13707, k. 125–126.
- „Akt czynionej rewizji J.W.J.P. Stanisława Odachowskiego starosty botockiego”, 14 III 1760, LVIA SA 13706, k. 139.
- „Akt darowizny dóbr Bojany w powiecie wilkijskim w księstwie żmudzkiem przez Szymona Zabieli łowczego litewskiego Szymonowi Zabieli podkomorzemu kowieńskiemu”, 1721, AZ 6.

- „Akt darowizny dóbr Łabunów”, 1760, AZ 213 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 97–98.
- „Akt dekretu oczewistego trybunalskiego między J.W.J.P. Zabiellą łowczym litewskim a W.J.P.P. Bulharynami miecznikami wołkowyskimi w Mińsku ferowanego”, 3 IV 1762, LVIA SA 13708, k. 498–503.
- „Akt dekretu trybunalskiego W.J.P. Montwiłły z W.J.P.P. Zabiellami”, 4 VIII 1778, LVIA SA 13800, k. 251–252v.
- „Akt dekretu ziemskiego wileńskiego sprawie J.W.W. Zabiellów marszałków z Trojdenem”, 7 VIII 1784, LVIA SA 13720, k. 431–445v.
- „Akt delegacji J.W. Prozorowi i Zawiszy służącej”, 9 II 1785, LVIA SA 13721, k. 95.
- „Akt dokumentu asekuracyjnego między Zabiellą a szlachtą rudykowskiej okolicy”, 4VII 1796, LVIA SA 13809, k. 1073.
- „Akt dokumentu J.W.J.P. Oskierki generała majora wojsk WXL służący J.W.W. J.P.P. Antoniemu i samej jejm. Zabiellom łowczym wielkim W.X.L. małżonkom”, 13 III 1771, LVIA SA 13714, k. 77–78.
- „Akt dokumentu od zesłego W.J.X. Józefa Kossakowskiego W. J.P. Zabiellównie wydanego”, 13 XI 1777, LVIA SA 13808, k. 1230.
- „Akt dymisji z rangą chorążką W. Domeykowi służący”, 14 III 1792, LVIA SA 13808, k. 427–428.
- „Akt ekstraktu obligacyjnego od Zabielly żonie swojej wydany”, 2 XII 1791, LVIA SA 13725, k. 675–676, 681.
- „Akt ekstraktu zapisu dożywotniego między Zabiellami zawartego”, 2 XII 1791, LVIA SA 13725, k. 673–674.
- „Akt funduszu filii kościoła sapieżyńskiego wespół z listem na przyznanie przez J.P.P. Zabiellów łowczych W.X.L. czynionego”, 15 XII 1720, LVIA SA 13693, k. 509–513v.
- „Akt głosu produktowego w sprawie W. Blinstruba z W. Wawrzeckim”, 21 VI 1784, LVIA SA 13803, k. 918–923, 931–932.
- „Akt instrukcji J.W.W. posłom kowieńskim na sejm ordynaryjny”, 29 VIII 1778, LVIA SA 13800, k. 275–276.
- „Akt instrukcji na sejm antekomicjalny W.J.P.P. Antoniemu Zabiellowi podczasemu powiatu kowieńskiego i Adamowi Brzostowskiemu kasztelanowi mścisławskiemu posłom służącej”, 25 VIII 1738, LVIA SA 13691, k. 528–533.
- „Akt instrukcji na sejm antykomicjalny J.P.P. posłom służący i należącej”, 25 VIII 1740, LVIA SA 13692, k. 822–827.
- „Akt instrukcji na sejm J.W.J.P. posłom służącej”, 24 VIII 1744, LVIA SA 13694, k. 423–432v.
- „Akt instrukcji na sejm ordynaryjny z powiatu kowieńskiego W.J.P. posłom danej”, 22 X 1768, LVIA SA 13711, k. 1397–1398.
- Akt instrukcji na sejm pacificationis roku 1735, 16 VIII 1735, LVIA SA 13689, k. 1020–1023.
- „Akt instrukcji od powiatu preńskiego służącej delegatom”, 29 II 1792, LVIA SA 13808, k. 29–30.
- „Akt instrukcji powiatu kowieńskiego J.O.X.J. podkomorzemu W.X.L. i Ludwikowi Chełchowskiemu stolnikowi powiatu kowieńskiego”, 25 VIII 1762, LVIA SA 13708, k. 572–576.

- „Akt instrukcji powiatu kowieńskiego J.P.P. posłom danej”, 19 VIII 1748, LVIA SA 13696, k. 212–215.
- „Akt instrukcji powiatu kowieńskiego J.W.J.P. posłom danej”, 23 VI 1750, LVIA SA 13697, k. 178–183.
- „Akt instrukcji powiatu kowieńskiego na sejm extraordinaryjny dwuniedzielny”, 15 V 1736, LVIA SA 13690, k. 23–26.
- „Akt instrukcji powiatu kowieńskiego”, 20 VIII 1720, LVIA SA 13685, k. 113–118.
- „Akt instrukcji przedsejmowej”, 21 VIII 1786, LVIA SA 13804, k. 1093.
- „Akt instrukcji prześwietnego powiatu kowieńskiego”, 16 XII 1732, LVIA SA 13689, k. 494–495.
- „Akt instrukcji prześwietnego powiatu kowieńskiego”, 30 VI 1734, LVIA SA 13689, k. 22–25.
- „Akt instrukcji prześwietnego powiatu upickiego W.J.P. Zabiellowi marszałkowi kowieńskiemu, Bitowtowi sędziemu upickiemu posłom dany”, 19 VIII 1754, LVIA SA 15214, k. 855–857.
- „Akt instrukcji sejmiku poselskiego”, 28 VIII 1760, LVIA SA 13706, k. 586–593.
- „Akt instrukcji W.J.P.P. Ignacemu Chełchowskiemu staroście tarnidońskiemu i Jerzemu Adamowi Rodziewiczowi łowczemu powiatu kowieńskiego służącej i należącej”, 6 II 1743, LVIA SA 13693, k. 1201–1202v.
- „Akt instrukcji”, 26 VIII 1758, LVIA SA 13704, k. 539–544.
- „Akt instrukcji”, 28 VIII 1782, LVIA SA 13802, k. 900–903.
- „Akt instrukcji”, 5 II 1772, LVIA SA 13714, k. 575–576.
- „Akt instrument”, 5 X 1771, LVIA SA 13714, k. 431.
- „Akt instrumentu elekcyjnego wespół z sufragiami na chorągwo J.W. Kossakowskiemu a na sestwo ziemskie W. Siruciowi urzędnikom powiatu kowieńskiego służącego”, 11 II 1789, LVIA SA 13806, k. 97–100.
- „Akt intromisja od J.W. Ignacego Zabielly chorążego powiatu kowieńskiego służący”, 27 IV 1774, LVIA SA 13798, k. 919.
- „Akt intromisji do folwarku Szostakiszki należącego do dóbr Łabunów nabytego przez Ignacego Zabiellę od Macieja i Agaty z Łopacińskich Dobkiewiczów”, 1771, AZ 129 oraz LVIA SA 13797, k. 1005.
- „Akt intromisji J.W.J.P. Zabiellowi chorążemu”, 6 III 1779, LVIA SA 13800, k. 528.
- „Akt intromisji na część majątności Romantyszek J.W.J.P. Antoniemu Zabiellowi generałowi wojsk W.X.L. służącej”, 26 IX 1775, LVIA SA 13799, k. 308.
- „Akt intromisji od J.W. Zabiellów łowczych litewskich księdzu J. Dowiatowi”, 31 V 1776, LVIA SA 13799, k. 750.
- „Akt intromisji służącej J.W.W.J.P. Zabiellom łowczym litewskim”, 23 IV 1762, LVIA SA 13708, k. 518.
- „Akt intromisji służący J.W.J.P. Szymonowi Zabielle na Wojdatyszki”, 27 IX 1774, LVIA SA 13798, k. 1178.
- „Akt intromisji W.J.P. marszałkom kowieńskim”, 22 XI 1755, LVIA SA 13701, k. 642.
- „Akt intromisji za prawem zastawnym od Stefana Zabielly strażnika kowieńskiego W. Annie Zabiellowej służącej”, 26 V 1784, LVIA SA 13803, k. 854.
- „Akt intromisji”, 9 XII 1760, LVIA SA 13706, k. 606.

- „Akt intromisyi od J.W.J.P. Zabięły chorążego powiatu kowieńskiego W.J.P. Kończy skarbnika powiatu kowieńskiego służąca”, 27 IV 1774, LVIA SA 13798, k. 916.
- „Akt inwentarza J.P.P. Zabięłom małżonkom służącego”, 26 VIII 1726, LVIA SA 13687, k. 294–297.
- „Akt inwentarza służącego W.J.P. Antoniemu Zabięłowi marszałkowi powiatu kowieńskiego staroście wilkijskiemu”, 20 V 1676, LVIA SA 13704, k. 454.
- „Akt karty od J.W.J.P. Zabięły łowczego W.X.L. na wolność chłopowi”, 21 X 1765, LVIA SA 14562, k. 436.
- „Akt karty zaświadczającej od Kontowtta Zabielle wydanej”, 16 IV 1785, LVIA SA 13804, k. 214.
- „Akt konfederacji powiatu kowieńskiego”, 1768, Oss. 193, k. 65v–67v oraz LVIA F1135, 4, 361, k. 69.
- „Akt kontraktu J.W.J.P. Sołłohuba łowczego W.X.L. W.J.P.P. Zabielle i Zielonackiemu służący”, 26 III 1727, LVIA SA 13687, k. 557–558.
- Akt kontraktu oraz paszportu Flemminga, 10 II 1756, LVIA SA 13707, k. 543.
- Akt kontraktu oraz paszportu Flemminga, 9 I 1750, LVIA SA 13707, k. 544.
- „Akt kontrowersji ze strony W. Wawrzeckiego podkomorzego kowieńskiego”, 23 VI 1784, LVIA SA 13803, k. 941–942.
- „Akt kredensu czyli laudum J.W. Kozakowskiemu prezydentowi sądów ziemskich powiatu kowieńskiego służącego”, 27 II 1792, LVIA SA 13808, k. 8.
- „Akt kredensu czyli laudum J.W. Medekszy chorążemu powiatu kowieńskiego służącego na lustratorstwo”, 27 II 1792, LVIA SA 13808, k. 9.
- „Akt kredensu czyli laudum na sęstwo trybunalskie J.W. Kossakowskiemu podczaszemu powiatu kowieńskiego służące”, 27 II 1792, LVIA SA 13808, k. 24.
- „Akt kredensu J.M.W.P.P. deputatów W.J.P. Horaina podkomorzego wileńskiego i W.J.P. Mikołaja Prozora oboźnego powiatu kowieńskiego”, 12 II 1752, LVIA SA 13697, k. 992.
- „Akt kredensu J.O.X.J. Januszowi Radziwiłłowi ordynatowi nieświeskiemu służący i należący”, 9 II 1750, LVIA SA 13697, k. 367–368.
- „Akt kredensu J.P. Franciszkowi Makowskiemu oboźnemu smoleńskiemu, towarzyszewi chorągwi petyhorskiej służący”, 4 II 1744, LVIA SA 13694, k. 327–328.
- „Akt kredensu J.P. Sołominowi służącego”, 8 VI 1765, LVIA SA 13796, k. 29.
- „Akt kredensu J.P.P. Walentyłowiczowi i Wisogridowi na sęstwo trybunału głównego służącego”, 8 II 1790, LVIA SA 13806, k. 576–579.
- „Akt kredensu J.W.J.P. deputatom na trybunał główny W.X.L.”, 7 II 1757, LVIA SA 13703, k. 289–290.
- „Akt kredensu J.W.J.P. deputatom powiatu kowieńskiego służący”, 5 II 1753, LVIA SA 13699, k. 390.
- „Akt kredensu J.W.J.P. Prozorowi i Szymkowskiemu deputatom służący”, 5 II 1782, LVIA SA 13802, k. 668–669.
- „Akt kredensu J.W.J.P. Szymona Zabięły na marszałkostwo powiatu kowieńskiego”, 8 II 1765, LVIA SA 13710, k. 21.
- „Akt kredensu J.W.J.W. Pocięja podczaszego W.X.L. danego W.J.P. Zabięłowi podczaszemu powiatu kowieńskiego”, 12 III 1735, LVIA SA 13690, k. 45–46.

- „Akt kredensu J.W.W. posłom kowieńskim służącego”, 18 VIII 1778, LVIA SA 13717, k. 1271 oraz LBNW F94–26 oraz LVIA SA 13800, k. 262.
- „Akt kredensu komisarzom gromnicznym powiatu kowieńskiego służy”, 27 II 1792, LVIA SA 13808, k. 17–18.
- „Akt kredensu na chorąstwo W.J.P. Antoniemu Kossakowskiemu pisarzowi ziemskiemu kowieńskiemu”, 6 II 1782, LVIA SA 13802, k. 675–676.
- „Akt kredensu na deputację J.W.J.P. Ignacemu Pacowi podstolemu W.X.L. i Antoniemu Żołokowi skarbnikowi starodubowskiemu”, 10 II 1761, LVIA SA 13707, k. 491–492.
- „Akt kredensu na deputację J.W.W.P.P. Kossakowskiemu i Miłoszowi służy”, 9 II 1789, LVIA SA 13806, k. 94–95.
- „Akt kredensu na deputację powiatu kowieńskiego J.W.J.P. Andrzejowi z Kozielska Ogińskiemu sądowemu powiatu oszmiańskiego staroście i W.J.P. Stanisławowi Odachowskiemu staroście botockiemu służy i należący”, 4 II 1760, LVIA SA 13706, k. 482–483.
- „Akt kredensu na deputację powiatu kowieńskiego J.W.J.P. Flemingowi podskarbiemu wielkiemu W.X.L. i J.W.J.P. Pacowi pisarzowi W.X.L. służy i należący”, 12 II 1756, LVIA SA 13702, k. 515.
- „Akt kredensu na deputację z powiatu kowieńskiego W.W.J.P.P. Borewiczowi sędziemu ziemskiemu powiatu kowieńskiego i Stawskiemu rotmistrzowi chełmskiemu służy”, 3 II 1772, LVIA SA 13714, k. 565–566.
- „Akt kredensu na deputację”, 10 II 1776, LVIA SA 13799, k. 559–560.
- „Akt kredensu na deputacje J.W.W. Szymkowskiemu i Meysztowiczowi służy”, 7 II 1785, LVIA SA 13804, k. 69–70.
- „Akt kredensu na deputację”, 5 II 1771, LVIA SA 13713, k. 862–863.
- „Akt kredensu na deputację”, 9 II 1784, LVIA SA 13803, k. 648–649.
- „Akt kredensu na deputactwo J.J.W.W.J.P. Kozakowskiemu i Wiszniewskiemu służy”, 7 II 1786, LVIA SA 13722, k. 130–153v.
- „Akt kredensu na podkomorstwo J.W. Kozakowskiemu a na sęstwo Meysztowiczowi służy”, 10 II 1791, LVIA SA 13725, k. 94–95.
- „Akt kredensu na podsędkostwo W.J.P. Józefowi Lindemanowi podstolemu kowieńskiemu służy”, 19 VIII 1744, LVIA SA 13694, k. 417–419.
- „Akt kredensu na poruczeństwo W.J.P. Dyzmasowi Domejce służy”, 9 II 1779, LVIA SA 13800, k. 510.
- „Akt kredensu na sęstwo Blinstrubowi służy”, 9 II 1785, BC 879, s. 280 oraz LVIA SA 13804, k. 72–73.
- „Akt kredensu na sęstwo J.W. Mejerowi podstolemu służy”, 9 II 1785, LVIA SA 13721, k. 100–106.
- „Akt kredensu na sęstwo trybunalskie W.J.P. Michałowi Domeyce rotmistrzowi powiatu kowieńskiego służy”, 10 II 1779, LVIA SA 13800, k. 503.
- „Akt kredensu posłom inflanckim służy”, 20 IX 1788, LVIA SA 13723, k. 476.
- „Akt kredensu posłom J.W. kowieńskim służy”, 18 VIII 1778, LVIA SA 13717, k. 1271.
- „Akt kredensu posłom od powiatu kowieńskiego”, 21 VIII 1786, LVIA SA 13804, k. 1094–1100 oraz LNBW F94–30.
- Akt kredensu Siruciowi i Skorulskiemu, 6 II 1742, LVIA SA13693, k. 26–27.

- „Akt kredensu służącego J.P. Borewiczowi staroście anglinickiemu”, 3 II 1749, LVIA SA 13696, k. 960.
- „Akt kredensu służącego J.W.J.P. Józefowi Kulwieciowi na sęstwo Trybunału Głównego W.X.L.”, 7 II 1774, LVIA SA 13715, k. 530–531.
- „Akt kredensu służący na deputację W.J.P. Ignacemu Chełchowskiemu”, 3 II 1749, LVIA SA 13696, k. 967.
- „Akt kredensu”, 19 VIII 1744 LVIA SA 13694, k. 420–421.
- „Akt kredensu W.J.M.P.P. deputatów W.J.P. Horaina podkomorzego wileńskiego i W.J.P. Mikołaja Prozora oboźnego powiatu kowieńskiego”, 12 II 1752, LVIA SA 13697, k. 992.
- „Akt kredensu W.J.P. Jerzemu Szemiothowi horodniczemu wołkowyskiemu i sędziemu Trybunału Głównego W.X.L. należącemu”, 5 II 1748, LVIA SA 13696, k. 359–360.
- „Akt kredensu W.J.P. Stefana Zabięły podstolica i dworzanina skarbowego powiatu kowieńskiego na deputactwo”, 9 II 1768, LVIA SA 13711, k. 903v–909.
- „Akt kredensu W.J.P.P. Jerzemu Montwiłłowi strażnikowi powiatu kowieńskiego i Jerzemu Matuszewiczowi staroście stokliskiemu służącemu”, 4 II 1744, LVIA SA 13694, k. 333–334v.
- Akt kredensu, 8 II 1769, LVIA SA 13713, k. 46.
- „Akt kredensu”, 11 II 1779, LVIA SA 13800, k. 506.
- „Akt kredensu”, 19 VIII 1782, LVIA SA 13802, k. 882.
- „Akt kredensu”, 23 VIII 1758, LVIA SA 13704, k. 537–538.
- „Akt kwitacji między W.J.M.P. Skorulskim i Kossakowskim”, 8 II 1766, LVIA SA 13796, k. 391.
- „Akt kwitacji od J.P. Szwykowskiego J.W. Zabięłowi”, 8 VII 1777, LVIA SA 13799, k. 1438–1438.
- „Akt kwitacji od J.W. Zabięły Grzybowskiemu wydana”, 24 V 1782, LVIA SA 13722, k. 286.
- „Akt kwitacji od Mozelewskiego Zabięłowi chorążemu kowieńskiemu dany”, 23 IV 1776, LVIA SA 13716, k. 780.
- „Akt kwitacji służącej J.P. Modzelewskiemu od J.W. Zabięły kasztelanica mściślawnego”, 22 III 1774, LVIA SA 13715, k. 579–579v.
- „Akt kwitacji”, 9 II 1779, LVIA SA 13800, k. 496v.
- „Akt kwitacyjnego zapisu od J.W. Prozora J.W. Zabięłowi chorążemu kowieńskiemu”, LVIA SA 13798, k. 1115–1116v.
- Akt kwitów czopowego, szelenżnego z karczmy czerwonodworskiej, 4 II 1751, LVIA SA 13697, k. 676.
- „Akt kwitu czynionej intromisji J.P.P. Kozarynom małżonkom służącej”, 12 V 1741, LVIA SA 13694, k. 325–326.
- „Akt kwitu z wypłaconej kwadrupli W.J.P. Józefowi Zabięłowi podkomorzemu nadwornemu J.K.M. służący”, 18 XI 1771, LVIA SA 13714, k. 494.
- „Akt laudum czyli kredensu ziemiańskim powiatu kowieńskiego sędziom służy”, 27 II 1792, LVIA SA 13808, k. 10.
- „Akt laudum czyli rekognicji J.W.W. delegatom wydany”, 3 III 1792, LVIA SA 13808, k. 36–37.
- „Akt laudum czyli uchwały dla sądu normalnego”, 18 II 1792, LVIA SA 13808, k. 35.

- „Akt laudum czyli ułożenia prześwieczonego powiatu względem miejsca sejmikowym obradom służącego”, 8 II 1785, LVIA SA 13804, k. 71.
- „Akt laudum komisarzy cywilno-wojskowych powiatu kowieńskiego służącego”, 27 II 1792, LVIA SA 13808, k. 16.
- „Akt laudum księstwa żmudzkiego dla W.W.J.P.P. posłów służącego”, 21 X 1765, LVIA SA 14562, k. 429.
- „Akt laudum mostowego”, 20 II 1766, LVIA SA 13796, k. 422 oraz Czerwonodworskie, s. 38–39.
- „Akt laudum na rotmistrzostwo powiatu kowieńskiego J.W.J.P. Józefowi Zabiellowi łowczycowi wielkiemu W.X.L. służącego”, 5 II 1766, LVIA SA 13710, k. 685–686.
- „Akt laudum na sęstwo trybunalskie J.W. Kossakowskiemu służyć”, 5 II 1794, LVIA SA 13808, k. 949.
- „Akt laudum służącego w Bogu wielebnym J.M.X.X. bernardynom konwentu kowieńskiego”, 8 II 1761, LVIA SA 13707, k. 493.
- „Akt laudum”, 13 II 1767, LVIA SA 13711, k. 44.
- „Akt laudum”, 23 VII 1764, LVIA SA 13709, k. 676–678.
- „Akt listu dobrowolnego wieczysto darownego zapisu od J.W.J.P. Szymona Zabielly łowczego WXL J.P. Antoniemu Zabiellowi podczasem powiatu kowieńskiego służącego i należącego”, 4 V 1737, LVIA SA 13690, k. 1183–1184 oraz LVIA F716, 2, nr 135, k. 290–293.
- „Akt listu dworzańskiego”, 18 XI 1771, LVIA SA 13714, k. 497.
- „Akt listu J.P. Reinholdowi Rhodowi służącego”, 30 V 1743, LVIA SA 13693, k. 965.
- „Akt listu na przyznanie danego”, 5 IX 1778, LVIA SA 13800, k. 324–325v.
- „Akt listu na przyznanie prawa wieczysto przedaźnego od J.P. Wołka W.W.J.P. Zabiellom służącego”, 23 IV 1722, LVIA SA 13690, k. 105–110.
- „Akt listu obwieszczonego na okup hrabstwa kiejdańskiego od J.O.X.J. Radziwiłły wojewody wileńskiego W.J.P. Ignacemu Zabiellowi chorążemu kowieńskiemu wydane”, 28 XII 1776, LVIA SA 13716, k. 1569–1570.
- „Akt listu od J. Księdza Kossakowskiego biskupa inflanckiego do Zabiellowej łowczyni litewskiej pisanego”, 12 IX 1789, LVIA SA 13808, k. 1242.
- „Akt listu od J.W. Zabielly do Pacewicza pisanego”, 6 VI 1784, LVIA SA 13720, k. 360.
- „Akt listu od Szymkowskiego do J.W. Kossakowskiego pisany”, 25 V 1786, LVIA SA 13804, k. 1139–1140.
- „Akt listu od W. pisarza Kossakowskiego”, 15 VI 1770, LVIA SA 13797, k. 591–592.
- „Akt listu podawczego na wieś Uzledzie nazwaną w powiecie kowieńskim leżącą W.J.P. Józefowi Zabiellowi łowczycowi wielkiemu W.X.L., podkomorzemu nadwornemu J.K.M.”, 18 XI 1771, LVIA SA 13714, k. 495.
- „Akt listu podawczego W.J.P. Janowi Zabielle podstolemu powiatu kowieńskiego służącego”, 6 VIII 1742, LVIA SA 13693, k. 992–993.
- „Akt listu prywatnego służącego W.J.P. pisarzowej ziemskiej kowieńskiej”, 25 IX 1753, LVIA SA 13699, k. 324.
- „Akt listu prywatnego”, 5 VI 1764, LVIA SA 13709, k. 551.
- „Akt listu”, 5 X 1771, LVIA SA 13714, k. 436.
- „Akt lokacji sumy J.W.J.P. Zabielly łowczego wielkiego W.X.L. należące J.P. Bułharynowi”, 17 VIII 1761, LVIA SA 13707, k. 326, 364.

- „Akt metryki Franciszka Ożegalskiego”, 5 VIII 1783, LVIA SA 13718, k. 390.
- „Akt metryki ślubu Ożegalskich”, 5 VIII 1783, LVIA SA 13718, k. 390v.
- „Akt obdukcji służący J.P. Zabiellom strażnikom”, 13 III 1773, LVIA SA 13715, k. 66.
- „Akt obligu od księdza Kossakowskiego biskupa Zabiellowej łowczyźnie wydanego”, 2 VI 1794, LVIA SA 13808, k. 1240.
- „Akt obmowy grodowi kowieńskiemu podawany”, 29 V 1784, LVIA SA 13803, k. 864–865.
- „Akt obmowy służącej J.W.J.P. Zabiellowi łowczemu wielkiemu W.X.L.”, 16 I 1768, LVIA SA 13796, k. 1069.
- „Akt ordynansu J.O.X.J.M. Wiśniowieckiego hetmana wielkiego W.X.L. W.J.P. Zabiellowie podczaszemu powiatu kowieńskiego”, 22 1736, LVIA SA 13690, k. 43.
- „Akt oświadczenia przez J.W. Wawrzeckiego czynionego”, 27 V 1784, LVIA SA 13720, k. 313–314 oraz BC 932, s. 693–696.
- „Akt oświadczenia W. Wawrzeckiego”, 18 VI 1784, LVIA SA 13803, k. 901–902.
- „Akt oświadczenia wspólnie z manifestem J.W.W. Zabiellowi i Kossakowskim służącemu”, 9 II 1791, LVIA SA 13807, k. 78–82.
- „Akt plenipotencji Kulwieciowi służącej od Zabielly”, 17 III 1784, LVIA SA 13720, k. 311.
- „Akt plenipotencji od J.W. Zabiellowej szambelanowej J.K.M. J.P. Janowi Wieczorkowskiemu wydaney”, 27 IX 1781, LVIA SA 13802, k. 492–493.
- „Akt plenipotencji od J.W. Zabielly”, 13 III 1779, LVIA SA 13800, k. 533.
- „Akt plenipotencji od J.W.J.P. Józefa Zabielly szambelana J.K.M. W.J. księdzu Józefowi Kossakowskiemu kustoszowi wileńskiemu służący”, 24 IV 1774, LVIA SA 13798, k. 913.
- „Akt plenipotencji od J.W.J.P. Zabielly marszałka powiatu kowieńskiego J.P. Kulwieciowi służący”, 19 IV 1773, LVIA SA 13798, k. 467–468.
- „Akt plenipotencji przyznanej od J.P. Domeyki rotmistrza powiatu kowieńskiego J.P. księdzu Kossakowskiemu kustoszowi wileńskiemu”, 18 IV 1774, LVIA SA 13798, k. 899.
- „Akt podziękowania Naj. Panu i stanom sejmującym od powiatu preńskiego”, 29 II 1792, LVIA SA 13808, k. 25–28.
- „Akt pozwu Grzybowskiemu z Zabiellami”, 16 XI 1785, LVIA SA 13721, k. 1028–1029.
- „Akt pozwu w sprawie W. Grzybowskiemu z J.W. Zabiellą”, 27 VI 1786, LVIA SA 13722, k. 579.
- „Akt pozwu W. Białozora ciwunowicza z Zabiellami”, 23 XI 1786, LVIA SA 13722, k. 1124.
- „Akt pozwu W. Dowgirda z J.W. Zabiellą”, 29 XI 1786, LVIA SA 13722, k. 1137, 1139.
- „Akt pozwu W.W. Truskowskich z J.W. Zabiellą”, 7, 12 VIII 1786, LVIA SA 13722, k. 751, 798.
- „Akt pozwu Zahorskiego z Zabiellą”, 9 II 1786, LVIA SA 13722, k. 168.
- „Akt prawa arędownego od J.W. Zabiellowej łowczykowej litewskiej W.J.P. Wołowiczowi majorowi wydanego”, 10 VI 1781, LVIA SA 14568, k. 664–665.
- „Akt prawa na dobra Gojzew w Księstwie Żmudzkiem od J.W.J.P. Zabielly J.W.J.P. Zabiellowej”, 4 XI 1758, LVIA SA 13800, k. 407–407v.
- „Akt prawa na Gojzew od J.W.J.P. Zabielly J.W. Zabiellowej”, 16 VI 1778, LVIA SA 13800, k. 213–213v.

- „Akt prawa na przeżycie od J.W. Zabieliły starosty telszewskiego J.W. Zabieliłowi marszałkowi kowieńskiemu”, 8 IX 1776, LVIA SA 13809, k. 1293–1294.
- „Akt prawa od J.W.J.P. Zabieliłowej J.W.J.P. Ignacemu Zabieliłowi służącego”, 30 I 1775, LVIA SA 13799, k. 47–50v oraz LNBW F94–2011.
- „Akt prawa od J.W.J.P. Zabielił J.W.P. Zabielle marszałkowi służące na wieś Jodkiszki”, 12 V 1779, LVIA SA 13800, k. 634–635.
- „Akt prawa od Medekszów J.P.P. Zabieliłom na Medeksze Zabieliłszki”, 20 IV 1704, LVIA SA 13799, k. 982–983.
- Akt prawa od Prozora, Anny Matuszewiczowej i Zofii Zabieliłowej Chrapowickim, 30 VI 1777, LVIA SA 13799, k. 1400–1401v.
- „Akt prawa od Zabielił Dowgirdom”, 12 III 1777, LVIA SA 13809, k. 2121–2123.
- „Akt prawa testimonialnego imponowanej opieki W.J.P. Antoniemu Zabieliłowi marszałkowi powiatu kowieńskiego służącego”, 31 V 1760, LVIA SA 13706, k. 553–554.
- „Akt prawa wieczystego na Gojżew w Księstwie Żmudzkiem J.W.J.P. Zabieliłowej łowczynej litewskiej wydanego”, 11 XI 1778, LVIA SA 13800, k. 412–412v oraz LVIA 716, 2, 14, k. 280–281.
- „Akt prawa wieczystego od W.J.P. Kunickiego J.W. Zabieliłowi chorążemu danego”, 1 IX 1773, LVIA SA 13799, k. 820–821v.
- „Akt prawa wieczystego W.W.J.P. Zabieliłom służącego”, 5 IV 1766, LVIA SA 14562, k. 842–843.
- „Akt prawa wieczysto przedaznego na część majątności Romantyszek J.W.J.P. Zabieliłowi generałowi lejtnantowi W.X.L. służącego”, 25 IX 1775, LVIA SA 13799, k. 307.
- „Akt prawa zastawnego majątności Bernatowicz w Bogu W.W. Jmc. księży dominikanów”, 6 V 1721, LVIA SA 13692, k. 1667–1668v.
- „Akt prawa zastawnego od J.W. Szymona Zabieliły J.P.P. Żarynom służącego”, 23 IV 1785, LVIA SA 13806, k. 244–246.
- „Akt prawa zastawnego od J.W.W. Zabielił W.W. Wołkom służącego”, 28 III 1776, LVIA SA 13799, k. 601–602.
- „Akt prawa zastawnego od W.J.P.P. Zabielił J.P.P. Tyzenhauzom służącego”, 23 IV 1765, LVIA SA 13796, k. 61–62v.
- „Akt prawa zastawnego od zeszłego W.J. X. Kossakowskiego biskupa inflanckiego W.J.P. Zabieliłównie wydanego”, 19 III 1778, LVIA SA 13808, k. 1227–1228.
- „Akt prawa zastawnego rewersalnego od J.P.P. Tyzenhauzów W.J.P.P. Zabieliłom służącego”, 23 IV 1765, LVIA SA 13796, k. 58–59v.
- „Akt prawa zastawnego wspólnie z listem na przyznanie J.P.P. Kozarynom porucznikom J.K.M. małżonkom służącego”, 23 IV 1741, LVIA SA 13694, 329–332v.
- „Akt prawa zastawnego Zabieliłowej podstolinej kowieńskiej służącego”, 26 V 1784, LVIA SA 13803, k. 855–856.
- „Akt prawa zrzecznego od J.W.J.P. Mikołaja Zabieliły J.W.J.P. Ignacemu Zabieliłowi służącego”, 12 I 1762, LVIA SA 13796, k. 224–225v.
- „Akt prawa zrzecznego od J.W.J.P. Mikołaja Zabieliły J.W.J.P. Mikołajowi Zabieliłowi służącego”, 12 I 1762, LVIA SA 13796, k. 225v, 284v.
- „Akt procesu Illnicza na Zabielił”, 24 IV, 14 VII 1784, LVIA SA 13720, k. 247–248, 336.

- „Akt przedażnego Ignacego Biwila na kondycji Biwile J.W.J.P. Zabięłom łowczym wielkim W.X.L. marszałkom kowieńskim danego”, 25 X 1763, LVIA SA 13797, k. 867–868.
- Akt przedażny J.P. Łabunowskiego dany J.W.J.P. Zabięłowi marszałkowi powiatu kowieńskiego”, 24 IX 1774, LVIA SA 13798, k. 1169.
- „Akt przekazania dóbr Linkowiec i Rady w powiecie upickim i Giełgudyszki w ks. Żmudzkiem przez Adama i Rozalię z Białłozorów Dobryszów Ignacemu Zabielle”, 1775, AZ 89.
- „Akt przywileju na chorąstwo Medekszy służącego”, 27 II 1792, LVIA SA 13808, k. 15.
- „Akt przywileju na generał leutnanstwo J.W. Zabięłowi marszałkowi kowieńskiemu generałowi majorowi i pułkownikowi W.X.L.”, 1 IV 1769, LVIA SA 13797, k. 51–52.
- „Akt przywileju na starostwo telszewskie J.W.J.P. Zabięłowi szambelanowi służące”, 11 V 1773, LVIA SA 13798, k. 477–478.
- „Akt przywileju służącego W. Wawrzeckiemu na podkomorstwo powiatu kowieńskiego”, 1 V 1784, LVIA SA 13720, k. 255–256.
- „Akt przyznanego testamentu W.J.P. Pawła Chełchowskiego podsędku powiatu kowieńskiego”, 21 V 1733, 6 V 1732, LVIA SA 13794, k. 31.
- „Akt przyznania wieczysto zrzecznego prawa zapisu J.W.J.P. Justynianowi Szczyttowi kasztelanowi inflanckiemu służący”, 23 III 1771, LVIA SA 13714, k. 87–88v.
- „Akt punktów ostatniej woli i dyspozycji J.W.J.P. kasztelana witebskiego”, 20 IV 1774, LVIA SA 13715, k. 607–610.
- „Akt recessu W.P. Mikołaja Medekszy podkomorzycy kowieńskiego”, 28 VIII 1773, LVIA SA 13715, k. 320.
- „Akt rejestra wyprawy exdotationis W.J.P. Annie z Kozakowskich Stefanowej Zabięłowej podstolicowej kowieńskiej służącego”, 14 VI 1765, LVIA SA 13796, k. 47.
- „Akt rejestru popisowego księstwa żmudzkiego”, 1 X 1765, LVIA SA 14562, k. 446–469.
- „Akt rejestru służącego W.J.P. Rodziewiczowi sędziemu grodzkiemu powiatu kowieńskiego”, 1774, LVIA SA 13715, k. 984.
- „Akt relacyjnego kwitu spisane go rejestru majątności Medeksz”, 23 IV 1732, LVIA SA 13689, k. 526–528.
- „Akt remanifestu”, 29 III 1779, LVIA SA 13800, k. 564–565.
- „Akt rewizji czynionej J.O.X.J. Radziwiłłowi miecznikowi W.X.L. służący”, 5 II 1755, LVIA SA 13701, k. 51–52.
- „Akt rezolucji Rady Nieustającej”, 23 I 1778, LVIA SA 13803, k. 899–900.
- „Akt skryptu akcesyjnego”, 24 VIII 1767, LVIA SA 13796, k. 1005.
- „Akt skryptu zrzecznego J.W.J.P.P. Zabięłom marszałkom powiatu kowieńskiego służącego”, 24 IV 1759, LVIA SA 13705, k. 464.
- „Akt specjalnej plenipotencji W.J.P. Antoniego Blinstruba wojszczyca witebskiego W.J.P. Michałowi Kossakowskiemu pisarzowi skarbowemu W.X.L. służący”, 24 IV 1774, LVIA SA 13798, k. 910–910v.
- „Akt sprzedaży części dóbr Bojan przez Jerzego Tyszkiewicza Annie z Białłozorów, Onufremu i Józefowi Zabięłom”, 1796, AZ 7.
- Akt sprzedaży, 15 IX 1713, LVIA, SA 13682, k. 1213–1214v.
- Akt sprzedaży, 20 III 1731, NGABM F 319, 2, 1143, k. 24–29v.
- Akt sprzedaży, 30 V 1614, LVIA 716, 1, 122, k. 35–36.

- „Akt sufragii Blinstrubowi na sęstwo wydany”, 9 II 1785, LVIA SA 13804, k. 74–83.
- „Akt sufragii W.M.P. Kossakowskiemu służący”, 11 II 1784, LVIA SA 13803, k. 657–667.
- „Akt sufragiów w czasie sejmików gromniczych”, 15 II 1779, LVIA SA 13800, k. 511–512v.
- „Akt sufragiów”, 5 II 1776, LVIA SA 13799, k. 561–569.
- „Akt świadectwa od J.W. Gurowskiego J.W. Zabięłowi wydany”, 11 XI 1788, LVIA SA 13807, k. 10.
- „Akt świadectwa Zabięłom służący”, 23 IV 1785, LVIA SA 13804, k. 213, 215.
- „Akt taryfy abjuratowej powiatu kowieńskiego roku 1690”, LVIA SA 13692, k. 1810–1831.
- „Akt taryfy dzierżaw”, 1775, LVIA SA 13799, k. 577–578v.
- „Akt testamentu Blinstruba”, 23 VI 1778, LVIA SA 13804, k. 649–650.
- „Akt testamentu Lugałowej służący”, 11 I 1785, LVIA SA 13804, k. 7–8.
- „Akt testamentu w Bogu zesłego W.J.P. Ludwika Chełchowskiego chorążego powiatu kowieńskiego”, 2 X 1757, LVIA SA 13797, k. 342–349v.
- „Akt testamentu w Bogu zesłego W.J.P. Mojżesza Blinstruba”, 28 VIII 1766, LVIA SA 13796, k. 707–708.
- „Akt testamentu W.J.P. Katarzyny Zabięłowej podsędkowej kowieńskiej”, 3 X 1737, LVIA SA 13690, k. 1303–1305.
- „Akt uchwały sejmikowej”, 4 II 1794, LVIA SA 13808, k. 946–947.
- „Akt umowy polubownej z dziedzicami okolicy rytyckiej a Anną Zabięłową w związku z zatargami granicznymi między starostwem kubiliuńskim a okolicą rytycką”, AZ 28.
- „Akt wieczysto ugodliwego zapisu między W.J.X. proboszczem posuszwińskim a J.W.J.P. Zabięłą kasztelanem mściławskim”, 12 XII 1767, LVIA SA 14563, k. 219–220.
- Akt wywodowy, 1841, NGABM F 319, 2, 1143, k. 67–68.
- „Akt wyznawczego testimonialnego skryptu od J.W.J.P. Zabięły chorążego powiatu kowieńskiego J.W.J.P. Prozorowi sądowemu powiatu kowieńskiego staroście kasztelanowi witebskiemu danego”, 21 VII 1774, LVIA SA 13715, k. 801.
- Akt zamiany, 20 IX 1714, LVIA SA 13682, k. 1215–1216v.
- „Akt zapisu asekuracyjnego oraz kwitacyjnego od W.J.P. Zabięły marszałka powiatu kowieńskiego danego J.P. Józefowi i Teofilowi z Zaleskich Podoleckim podstolim rzeczycim małżonkom na sumę złotych polskich pięć tysięcy trzysta trzydzieści i trzy i groszy dziesięć należące J.P. Stanisławowi Zaleskiemu”, 24 I 1748, LVIA SA 13696, k. 339–340v.
- Akt zapisu Justynianowi Szczyttowi, 23 III 1771, LVIA SA 13714, k. 85–88.
- „Akt zapisu między W.J.P.P. Kossakowskimi”, 25 VI 1768, LVIA SA 13797, k. 323.
- „Akt zapisu od J.W.J.P. Zabięły J.W.J.P. Zabięłowej chorążyni kowieńskiej służący”, 30 I 1775, LVIA SA 13799, k. 47–48.
- Akt zapisu od Szymona Zabięły Antoniemu Zabielle, 4 V 1721, LVIA SA 13690, k. 1183–1184 oraz LVIA F716, 2, 135, k. 290–293.
- „Akt zapisu od W.J.P. Laskrisa W.J.P. Laskarisowej pułkownikowej”, 8 III 1764, LVIA SA 13798, k. 872–873.
- Akt zastawny Ignacego Zabięły, 26 V 1789, LNBW F94–728.

- „Akt zaświadczenia J.W. Prozorowi służącego”, 18 II 1792, LVIA SA 13808, k. 34.
- „Akt zaświadczenia od doktorów J.W. Zabiellowi wydanego”, 1 VI 1786, LVIA SA 13722, k. 511.
- „Akt zaświadczenia sejmikowego wyvodu szlachectwa J.P.P. Domeykom służy”, 9 II 1705, LVIA SA 13809, k. 1786–1787.
- „Akt zaświadczenia względem miejsca sejmikom powiatu kowieńskiego temuż powiatowi służącego”, 23 II 1784, LVIA SA 13803, k. 697.
- „Akt zaświadczenia Zabiellom służący”, 16 IV 1785, LVIA SA 13804, k. 213–215.
- Akt zrzeczny Władysława Zabielly, 2 I 1700, LNBW F94–2261 oraz LVIA F716, 1, 134, k. 2–3 oraz LVIA SA 13692, k. 749–752.
- „Akt żaloby Kuleszy po Świrskiego wyniesionej”, 24 V 1784, LVIA SA 13720, k. 310.
- „Akt żaloby pozwanej w sprawie J.W. Zabielly z J.O.X. Massalskim biskupem wileńskim i W.W. Warakomskiem”, 6 XI 1786, LVIA SA 4801, k. 1824–1825.
- „Akt żaloby pozwanej w sprawie J.W. Żaby wojewody połockiego z J.W. Zabiellami”, 2 VII 1785, LVIA SA 4799, k. 1271.
- „Akt żaloby pozwanej w sprawie W. Chaleckiego z J.W. Zabiellową i Wietynghofówną”, 20 III 1786, LVIA SA 4801, k. 540.
- „Akt żaloby Wnorowskiego z Zabiellą”, 1 II 1785, LVIA SA 13721, k. 114.
- „Akt żaloby Zielonki z Zabiellą”, 20 VII 1785, LVIA SA 13721, k. 597.
- „Akt”, 2 III 1771, LVIA SA 13714, k. 65.
- „Akta dotyczące odstąpienia przez Mariannę z Sobolewskich i Józefa Zabiellów Ludwikowi i Konstancji Tyszkiewiczom praw dożywotnich do starostwa wasiliskiego i leśnictwa kaniowskiego w powiecie lidzkim”, 1788–1795, AZ 188.
- „Akta gospodarcze dotyczące dóbr Łabunowa głównie kwity podatkowe. Inwentarz dóbr z roku 1784”, AZ 130.
- „Akta kupna sprzedaży dóbr Gojżew alias Tewtusdyszki w powiecie wilkomierskim przez Antoniego Zabiellę marszałka kowieńskiego od Adama Grothuza oraz cesja przez Jana Adamkowicza na rzecz tegoż Zabielly praw do dóbr królewskich Czarny Las alias Waras z wsią Zwierble przyłączonych następnie do Gojżewa. Ponadto drobne akta majątkowe i gospodarcze Gojżewa”, 1766–1837, AZ 16.
- „Akta pełnomocnictw Michała Zabielly dla Jerzego Zabielly do prowadzenia spraw spadkowych po Antonim Zabielle łowczym litewskim”, 1777, AZ 221.
- Akta procesowe Antoniego Juszkiewicza z Zofią Zabiellową, 1782, LVIA F716, 2, 23, k. 289–290.
- Akta procesowe Brunowów z Zabiellą, 1749–1755, LNBW F94–1927.
- Akta procesowe franciszkanów z Borkowskim i innymi, 1751, LVIA SA 13697, k. 690–693, 742–749, 766–767.
- Akta procesowe Józefa Zabielly i Ignacego Dowiata, 1795, LNBW F94–200, 201, 202.
- Akta procesowe na Wojszkany i Wodakle, 1790, LNBW F94–2963.
- Akta procesowe Straszewiczów z Antonim Zabiellą, 1755–1770, LVIA SA 13706, k. 19 oraz LVIA SA 13707, k. 27, 119, 127, 182 oraz LVIA SA 13708, k. 231, 233, 257, 261, 288, 350, 360, 374, 376 oraz LVIA SA 13709, k. 35–36, 189–190 oraz LVIA SA 13710, k. 1253 oraz LVIA SA 13711, k. 240 oraz LVIA SA 13713, k. 884, 1043 oraz LVIA SA 13715, k. 808, 850 oraz LVIA SA 13796, k. 742, 744, 944–944v oraz LVIA F716, 2, 42, k. 118–119.

- Akta procesowe Zabiellów z Karpiami, 1754–1760, LVIA SA 13702, k. 415–416 oraz LVIA SA 13703, k. 3, 42–45 oraz LVIA SA 13706, k. 410, 420, 423, 425, 428, 471 oraz LVIA F716, 2, 142, k. 5–43v.
- Akta procesowe Zabiellów z Karpiami, 1792, 1797, LVIA F716, 2, 21, k. 49–56, 68–80, 85, 104–106, 113–114, 274–275, 299.
- Akta procesowe Zabiellów, 20 XII 1740, LNBW F94–1138.
- Akta procesowe Zabielly z Gradowskimi, 1743, 1744, LVIA SA 13693, k. 920–921v, 1174, 1453–1454v oraz LVIA SA 13694, k. 40, 80.
- Akta procesowe Zabielly z Siruciem, 1754–1755, LVIA 716, 2, 132, k. 100–127.
- Akta procesowe Zabielly z Sypowiczem, 1778, LNBW F94–632.
- Akta procesowe Zabielly z Wołodką i Ongirskimi, 1749, LVIA SA 4761, k. 560–561, 735–736, 845 oraz LVIA SA 13696, k. 602, 705–705v.
- Akta procesowe ze Stefanem Ginejtem, 16 III, 16, 17 X 1746, LVIA 716, 2, 132, k. 191–194.
- Akta procesowe, [1785, 1789], LVIA F716, 2, 142, k. 151–153, 172–174.
- Akta procesowe, 1609, NGABM F 319, 2, 1139, k. 191–195.
- Akta procesowe, 1705–1716, LVIA F1275, 1, 88, k. 23–32, 37–112.
- Akta procesowe, 1732–1745, LNBW F94–1130, 1136–1139, 1143.
- Akta procesowe, 1740–1744, LVIA F716, 2, 15, k. 22–37, 182–195.
- Akta procesowe, 1745, LNBW F94–1143, k. 22–23.
- Akta procesowe, 1751, LNBW F94–165.
- Akta procesowe, 1757, LNBW F94–1152.
- Akta procesowe, 1761, LVIA F716, 2, 142, k. 46–62.
- Akta procesowe, 1775, LVIA F716 2, 15, k. 315.
- Akta procesowe, 1790–1809, NGABM F 694, 3, 192, k. 19–108 oraz ibidem, 446, k. 13–16 oraz ibidem, 436, k. 1–34 oraz NGABM F 694, 4, 2254, k. 2–96.
- Akta procesowe, 1805, NGABM F 694, 3, 473, k. 1–4.
- „Akta procesu J.P. Zabiellowej na J.P. Koplewskich”, 14 VII 1749, LVIA SA 13696, k. 762.
- Akta procesu Mikołaja Mickiewicza z Szymonem Zabiellą, 1616, AZ 137.
- „Akta sądowe dotyczące sprawy Szymona Zabielly podczaszego kowieńskiego z Janem Kryspinem Kiersztejnem o najazd na dobra Kujany i uprowadzenie poddanych”, 1700–1701, AZ 83, s. 1–3.
- Akta sądowe, 10 i 15 II 1753, LVIA SA 13699, k. 34–34v, 41–41v, 45.
- Akta sądowe, 10, 19, 29 VIII 1785, LVIA SA 13721, k. 713, 718, 731.
- Akta sprzedaży Łabunowa alias Worłowszczyzny, 27 III 1749, LNBW F94–1970.
- „Akta tyżące się cesji dzierzawy dóbr wójtostwa kubiluńskiego przez Mikołaja Zabiellę na rzecz Ignacego i Anny Zabiellów”, 1767–1775, AZ 27.
- „Akta tyżące się części dzierzwy wsi Kiemery należącej do wójtostwa kubiluńskiego przez Mikołaja Zabiellę na rzecz Fabiana Downarowicza”, 1761–1764, AZ 26.
- „Akta tyżące się części praw do dóbr Łabunów i Buczuny przez Jana Zabiellę na rzecz wnuka Jana Zabielly”, 1702–1710, AZ 116.
- „Akta tyżące się długów i rozliczeń pienniężnych Ignacego Zabielly kasztelana kowieńskiego i jego żony Anny z Białozorów z różnymi osobami”, 1777–1806, AZ 228.
- „Akta tyżące się działu gruntów należących do dóbr Łabunów między Kazimierzem Strebeyką i Mikołajem Zabiellą”, 1723, AZ 123.

- „Akta dotyczące się kolejnych części dóbr Dziewiałtów, Wojszkany i Wysoki Dwór w powiecie wilkomierskim przez Jana Zabiellę kasztelana mści sławskiego na rzecz jego syna Mikołaja a przez tego syna Mikołaja na jego brata Jana”, 1758–1771, AZ 9.
- „Akta dotyczące się nadań i cesji praw do wójtostwa saskiego dla członka rodziny Zabiellów”, 1721–1761, AZ 173.
- „Akta dotyczące się oddania w zastaw dóbr Opitołoki przez Ignacego i Annę z Białłozorów Zabiellów Józefowi Kończy”, 1774–1775, AZ 164.
- „Akta dotyczące się przywilejów królewskich dla Zabiellów na wójtostwa kojrańskie w starostwie jaswojskim i kubiluńskie w starostwie wielońskim”, 1720–1761, AZ 24.
- „Akta dotyczące się rozliczeń pieniężnych między Mikołajem Zabiellą marszałkiem powiatu kowieńskiego i Marcinem Monkiewiczem”, AZ 206.
- „Akta dotyczące się rozliczeń z wójtostwa przerońskiego między Stefanem Zabiellą jako wójtem miasta królewskiego Przerośl ewentualnie Przerośla w powiecie grodzieńskim województwie trockim a Białłozorową starościaną przerońską”, 1770–1772, AZ 168.
- „Akta dotyczące się zapisu Adama Szredersa stolnika mińskiego dla żony Elżbiety z Białłozorów 2v. Mikołajowej Zabiellowej na dobrach Wojszkuny w powiecie wilkomierskim i procesy w związku z tym między Zabiellami a Szredersami”, 1732–1794, AZ 189.
- Akta władz i urzędów wojskowych z czasów Stanisława Augusta, 1792, AGAD, Militaria z Jabłonny, 64.
- Akta wywodowe, 1809, LVIA F391, 7, 4096, k. 359.
- Akta wywodowe, 22 II 1853, NGABM F 319, 2, 1143, k. 163–164.
- „Aktykacja czterech kart od J.P. Kuleszy”, 13 VIII 1766, LVIA SA 13796, k. 674–675.
- Aktykacja dekretów w sprawie Zabiellów, 8 X 1725, LVIA SA 13793, k. 317–330.
- „Aktykacja dekretu kompromisarskiego między J.W.W. Józefem łowczym wielkim litewskim, Szymonem vicebrygadierem petyhorskim, Jerzym szambelanem J.K.M. Zabiellami, tudzież J.W.W.J.P. Teodorem i Anną z Zabiellów Laskarysami zaszłego”, 24 IX 1782, LVIA SA 13802, k. 921–932 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 162–167 oraz LVIA F716, 2, 23, k. 225–234.
- „Aktykacja instrukcji J.W.W. posłom podanej”, 21 VIII 1780, LVIA SA 13801, k. 702–709.
- „Aktykacja instrukcji od księstwa żmudzkiego J.W. posłom naszym wydaną”, 20 VIII 1788, LVIA SA 14570, k. 196–199.
- „Aktykacja instrukcji od księstwa żmudzkiego J.W. posłom na sejm wydaną”, 18 VIII 1784, LVIA SA 14568, k. 601 oraz LMAB F198–18.
- „Aktykacja instrumentu konfederackiego powiatu kowieńskiego”, 22 V 1767, LVIA SA 13796, k. 1181–1184 oraz ML 537, s. 71–73.
- „Aktykacja instrumentu na sęstwo Trybunału Głównego J.W. Borewiczowi wydanego i służącego”, 9 II 1791, LVIA SA 13807, k. 59–60.
- „Aktykacja inwentarza dóbr Prozorek od J.W.W.J.P. Zabiellowej, Matuszewiczowej J.W.W. Chrapowickim służącego”, 23 I 1781, LVIA SA 13802, k. 34–39.
- „Aktykacja kredensu J.W. posłom na sejm z księstwa żmudzkiego obranym”, 18 VIII 1784, LVIA SA 14568, k. 605–606.
- „Aktykacja kredensu J.W.W. posłom z księstwa żmudzkiego na sejm obranym”, 20 VIII 1788, LVIA SA 14570, k. 200–201.

- „Aktykacja kredensu na deputację J.W. J.P. Kossakowskiemu służący”, 5 II 1781, LVIA SA 13802, k. 62–63.
- „Aktykacja kredensu na poselstwo dla J.W. Kossakowskiego”, 19 VIII 1782, LVIA SA 13802, k. 884.
- „Aktykacja kredensu na rotmistrzostwo służąca W. Szorcowi”, 15 I 1781, LVIA SA 13802, k. 64.
- „Aktykacja kredensu na sęstwo trybunale W.J.P. Mejerowi wojskiemu kowieńskiemu służącego”, 10 II 1779, LVIA SA 13800, k. 499–503.
- „Aktykacja kredensu poselskiego kowieńskiego”, 21 VIII 1780, LVIA SA 13801, k. 693–700.
- „Aktykacja kredensu W.J.P. Józefowi Lindemanowi stolnikowi smoleńskiemu służąca”, 9 II 1739, LVIA SA 13691, k. 1330.
- „Aktykacja kredensu”, 6 II 1782, LVIA SA 13802, k. 674.
- „Aktykacja kredensu”, 7 II 1780, LVIA SA 13801, k. 40–41.
- „Aktykacja kwitacji J.W. Zabięłowej od sukcesorów J.P. Montwiłły”, LVIA SA 13802, k. 654.
- „Aktykacja laudi powiatu kowieńskiego na W.W.J.P.P. posłów”, 16 IX 1773, LVIA SA 13715, k. 391.
- „Aktykacja listu od Zabięły Jankowskiemu”, 15 I 1796, LVIA SA 13726, k. 532.
- „Aktykacja listu prywatnego do J.W. Zabięły marszałka powiatu kowieńskiego od Truskowskiego starosty upickiego porucznika usarskiego pisanego”, 1 II 1780, LVIA SA 13801, k. 80.
- „Aktykacja listu prywatnego od W.J.P. Mikołaja De Raëssa sędziego ziemskiego trockiego do J.W.J.P. Zabięły łowczego wielkiego W.X.L.”, 1 X 1766, LVIA SA 13796, k. 719.
- „Aktykacja manifestu przez J.W. Szymona Zabięły i dalszych uczynionego”, 22 II 1780, LVIA SA 13801, k. 83–84v.
- „Aktykacja praw od J.W. Zabięły”, 23 IV 1780, LVIA SA 13801, k. 210–212.
- „Aktykacja prawa od W.J.P. Gintowtowej J.W. Zabięłowi łowczemu litewskiemu danego”, 4 V 1773, LVIA SA 13798, k. 627–628.
- „Aktykacja prawa przedaźnego od J.P. Zabięły J.P. Pacewiczowi danego”, 12 XII 1781, LVIA SA 14567, k. 596.
- „Aktykacja protestacji J.P.P. patriotów powiatu kowieńskiego przeciwko J.W.J.P. Antoniemu Zabięłowi łowczemu W.X.L. i W.J.P. Józefowi Prozorowi podstarościemu sądowemu powiatu kowieńskiego”, 6 II 1764, LVIA SA 4778, k. 393–394.
- „Aktykacja testamentu i suplementu w Bogu zeszłego J.P. Jana Kossakowskiego stolnika kowieńskiego”, 9 I 1732, LVIA SA 13689, k. 414–419v.
- „Aktykacja testamentu w Bogu zeszłego Kozakowskiego”, 19 IV 1770, LVIA SA 13797, k. 519–521v.
- „Aktykacja ugodliwego oraz kwitacyjnego zapisu”, 22 IX 1774, LVIA SA 13715, k. 986–987.
- „Aktykacja wotów do kredensów deputackich J.W. Kulwieciowi służących”, 22 II 1780, LVIA SA 13801, k. 81–82v.
- „Aktykacja wotów”, 20 VIII 1788, LVIA SA 14570, k. 204–238.
- „Aktykacja zapisu asekuracyjnego od J.W. Zabięły łowczego W.X.L. wydanego J.P.P. Pryżgintom służącego”, 24 VI 1763, LVIA SA 14569, k. 135.

- „Aktykacja zapisu plenipotencyjnego J.W.J.P. Zabiellowej łowczyni W.X.L. służącego”, 28 VI 1782, LVIA SA 13802, k. 816.
- „Aktykacja zapisu zastawnego od W.J.P. Szymona Zabielly łowczego W.X.L. służącego J.X. dominikanom kowieńskim”, 23 III 1712, LVIA SA 13685, k. 508–509.
- Aktykacja zapisu, 12 V 1769, LVIA F1282, 1, 3781, k. 1–2.
- „Areszt majorowi Stryeńskiemu”, 21 VIII 1772, LVIA SA 13714, k. 899.
- Aresztowanie strzelców Zabielly, 21 III 1755, LNBW F94–679.
- „Asekuracja J.W.J.P. Zabiellów kasztelaników”, 26 XII 1765, LVIA SA 13796, k. 289–290.
- Asekuracja Jerzego Zabielly, 15 VI 1796, LVIA F716, 1, 134, k. 37.
- „Asekuracja od Radziszewskiego J.W. Siruciowej dana”, 28 VIII 1777, LVIA SA 13717, k. 605–606.
- „Asekuracja W. Zabielly adjutanta W. Przesmyckiemu dana”, 10 I 1795, LVIA SA 13809, k. 12.
- „Asekuracyjny dokument Jana Białozora”, 21 X 1783, LNBW F94–715, k. 5–6 oraz F94–718.
- „Asekuracyjny skrypt Ignacemu Zabielle”, 23 IV 1785, LNBW F94–1328.
- Asekuracyjny zapis Zabiellów, 1754, LVIA F716, 2, 21, k. 222.
- Asygnacja do Komisji Skarbowej, 26 II 1793, BC 968, s. 453.
- Asygnacja komisarzy wojskowych, 8 I 1773, Czerwonodworskie, 2, s. 1.
- Bilety Bernatowicza, 22 IV 1780, 31 III 1782, LVIA 716, 2, 19, k. 98–99a.
- „Brulion czyli kopie pierwsze ekspedycji do korpusu W.X.L.”, 1792, AGAD, Militaria z Jabłony, 68.
- Brulion listu Kossakowskiego, 6 IX 1792, BJ 4436 t. 1, k. 167.
- „Catalogus sodalium qui ab anno MDCLXVII sodalitati immaculatae conceptionis B.V. Mariae in Academia vilnensi”, 1683, BJ 4557.
- „Cesja praw do dóbr królewskich Ożytny i inne w powiecie jaszwońskim Księstwie Żmudzkiem przez Teresę Gintowtową Mikołajow i i Katarzynie z Gintowtów Zabiellom”, 1696, AZ 167.
- „Consens ad cedendum urodzonemu Antoniemu Zabielle podczaszemu kowieńskiemu dzierżawy Wilkija nazwanej w Księstwie Żmudzkiem leżącej in personam urodzonego Jana Grothuza”, 4 IX 1740, ML 172, k. 343.
- „Consens urodzonemu Janowi Zabiellowi kasztelanowi mściśławskiemu ad cedendum wsi Zasztowtów w Księstwie Żmudzkiem in personam urodzonego Ignacego Zabielly syna swego”, 13 IX 1757, ML 179, s. 848–851 oraz LNBW F94–2709.
- „Cześnikostwo W.X.L. post decesum Michała Ronikiera Michałowi Kossakowskiemu pisarzowi skarbowemu”, 1787, BC 728, s. 219.
- „Część aktu sprzedaży dóbr Kojełany przez Miłosza Janowi Zabielle kasztelanowi mściśławskiemu oraz zrzeczenie się przez Miłosza pretensji do Kojełan”, 1757, 1769, AZ 22.
- Daty urodzin, ślubów i śmierci, ZMRP 303.
- „Decyzja w sprawie sejmiku kowieńskiego”, 4 V 1785, LMAB, F40–690, k. 20–21.
- „Dekret inkwizycyjny w sprawie J.W.W.J.P.P. Zabiellów łowczych wielkich litewskich z J.P.P. Świrskimi”, 5 V 1775, LVIA SA 13716, k. 215–221.
- „Dekret inkwizycyjny w sprawie W.J.P. Medekszów podkomorzych kowieńskich z W.J.P. Kossakowskimi pisarzami ziemskimi powiatu kowieńskiego”, 14 V 1774, LVIA SA 13715, k. 592–593.

- „Dekret inkwizycyjny w sprawie W.J.P. Michała Montwiłły rotmistrza grodzkiego powiatu kowieńskiego z J.W.J.P. Zabiellami”, 7 III 1778, LVIA SA 13717, k. 1021–1024.
- „Dekret J.W.J.P. Zabielly podkomorzego kowieńskiego z J.P.P. Szuką, Klimontowiczem i innymi”, 6 IX 1726, LVIA SA 13687, k. 357–358.
- Dekret kompromisarski, 24 IX 1782, LVIA F716, 2, 23, k. 234.
- Dekret kompromisarski, 25 VIII 1806, LVIA F716, 2, 23, k. 249–252.
- „Dekret kontumacyjny w Bogu W.J. księdza Zabielly eremity z J.P.P. Mingajłami”, 8 II 1754, LVIA SA 13700, k. 581–583.
- „Dekret kontumacyjny w sprawie J.P. Antoniego Kamińskiego z J.P.P. Janem Zabiellą i innymi”, 17 III 1762, LVIA SA 13708, k. 732–734.
- „Dekret kontumacyjny w sprawie W.J.P. Filipowicza z J.W. Zabiellową i dalszemi”, 6 III 1784, LVIA SA 4798, k. 179–180.
- „Dekret kontumacyjny w sprawie W.J.P. Franciszka Wołka cześnika nowogrodzkiego z W.J.P. Zabiellą mostwoniczym kowieńskim i innymi zapadły”, 14 IV 1777, LVIA SA 518, k. 363–364.
- „Dekret kontumacyjny w sprawie W.J.P. Gosiewskiego komornika kowieńskiego z J.W. Ignacym Zabiellą chorążym powiatu kowieńskiego”, 14 XII 1776, LVIA SA 13716, k. 1480–1481, 1489–1490.
- „Dekret kontumacyjny w sprawie W.J.P. Zabiellów pisarzów ziemskich kowieńskich z niewiernymi Żydami szadowskimi i kiejdańskimi”, LVIA SA 13688, k. 371–372.
- „Dekret kontumacyjny w sprawie W.J.P. Zabielly kapitana J.K.M. z J.P. Piotrowiczem i Tendziagolskim”, 6 III 1760, LVIA SA 13706, k. 614–615.
- „Dekret kontumacyjny w sprawie W.J.P. Zawiszynej łowczynej kowieńskiej z W.J.P. Janem Zabiello podstolim kowieńskim”, 8 I 1744, LVIA SA 13694, k. 504–505v.
- „Dekret kontumacyjny”, 19 XII 1768, LVIA SA 13711, k. 1463–1466.
- „Dekret kontumacyjny”, 9 III 1769, LVIA SA 13713, k. 116–117.
- „Dekret między Zabiellami”, 3 VI 1780, LVIA SA 13801, k. 350–353.
- „Dekret remisyjny innokwityjny w sprawie J.P. Bielawskiego cześnika parnawskiego z W.J.P. Zabiellą podstolicem powiatu kowieńskiego”, 6 IX 1773, LVIA SA 13715, k. 338–340v.
- „Dekret remisyjny J.P. Brunowów”, 10 II 1751, LVIA SA 13697, k. 1124–1125v.
- „Dekret remisyjny w Bogu W.J. księdza Zabielly eremity reguły św. Franciszka de Paulo z J.P.P. Mingajłami”, 11 IV 1753, LVIA SA 13699, k. 495–496.
- „Dekret służący Bohuszowi”, 24 VI 1780, LVIA SA 13801, k. 583–585.
- „Dekret w sprawach granicznych z kilku aktoratów między innymi Macieja Syrpowicza komornika wileńskiego przeciw Ignacemu i Annie Zabiellom chorążym kowieńskim o granice wsi Wojtonie w powiecie jaswońskim w księstwie żmudzkiem”, 1778, AZ 190.
- Dekret w sprawie Ejdziatowiczów, pisarzów ziemskich smoleńskich z Zabiellami łowczymi, 15 IX 1769, LVIA SA 13713, k. 532–535.
- „Dekret w sprawie między Janem Zabiellą podstolim kowieńskim i jego żoną Krystyną a Jakubem i Marianną Wolanami o sumy pieniądze”, 1724, AZ 210.
- „Dekret w sprawie między Wincentym Dowgirdem a Szymonem Zabiellą marszałkiem kowieńskim o niedopuszczenie przez Zabiellę i innych do objęcia w posesji Dowgirda dóbr Stankuny, Poszuszwie w księstwie żmudzkiem”, 1786, AZ 471.

- Dekret w sprawie Mingajłów i Zabięły z Bohuszem, LVIA SA 13715, k. 380–383.
- Dekret w sprawie Odyńców z Kossakowską i z Siestrzencewiczami, 28 VIII 1765, LVIA SA 516, k. 208–209.
- „Dekret w sprawie W.J.P. Wołotkiewiczowej starościny uzleckiej z W.J.P. Antonim Zabięłą łowczym wielkim W.X.L.”, 4 X 1770, LVIA SA 13797, k. 825.
- Dekret w sprawie Zabięłowej z Dowgirdami i dalszymi, 16 VII 1781, LVIA SA 13802, k. 358–361v.
- Dekret w sprawie Zabięły i Żukowskich, 2 XI 1752, ML 413, k. 756–759.
- „Dekret W.W. Medekszów z Kossakowskimi”, 12 XII 1774, LVIA SA 13715, k. 1158–1159.
- Dekret Wisogirda z Zabięłą i urzednikami ziemskimi kowieńskimi, 26 VIII 1765, LVIA 516, k. 196–205.
- „Diariusz dziejów w kowieńskim w 1768”, Oss. 713, s. 403–406v oraz LVIA F1135, 4, 361, k. 47.
- „Diploma pro equite ordinis Sancti Stanislai Episcopi et Martyni Generoso Ignatio Zabięło generał majori in exercito M.D.L.”, 10 XI 1780, ML 543, s. 688–689.
- Do marszałka szlacheckiego, 1833, NGABM F 319, 2, 1139, s. 79–80.
- Dobrowolne pismo Ignacego Warakomskiego, Ignacego i Anny Zabięłłów, 28 I 1777, LNBW F94–2015.
- Dobrowolny skrypt Mikołaja Zabięły, 20 III 1771, NGABM F 319, 2, 1139, k. 160.
- Dokument do deputacji wywodowej, 12 XI 1826, NGABM F 319, 2, 1139, k. 72.
- Dokument Jerzego Lutomińskiego i Szymona Zabięły, 4 I 1694, LNBW F93–1435.
- „Dokument kasacyjny na wszelkie tranzakta, manifesta i wizji etc. od Medekszy Pacowi wydany”, 15 IV 1784, LVIA SA 13803, k. 771–772.
- Dokument kwitacyjny Ignacemu Zabielle, 10 I 1788, LNBW F94–724.
- Dokument kwitacyjny Klary i Franciszka Pryżgintów, 14 V 1790, LVIA F716, 2, 20, k. 117–125.
- „Dokument kwitacyjny od W. Stankiewicza J.W. Zabięłłowi, staroście telszewskiemu wydany”, 30 X 1795, LVIA SA 13809, k. 670–671.
- „Dokument między Józefem, Antonim i Michałem Zabięłłami”, 6 II 1825, NGABM F 319, 2, 1139, k. 37–40.
- „Dokument od W.J.P. Stefana Zabięły dworzanina skarbowego Rzeczypospolitej W.X.L. W.J.P. Józefowi Ejtminowi ciwunowi województwa trockiego służący”, 26 XI 1771, LVIA SA 4220, k. 1135.
- Dokument sądowy, 10 VII 1808, LVIA F716, 2, 23, k. 235.
- Dokument testimonialny Salomonowi Zabielle, 1693, NGABM F 319, 2, 1139, k. 89.
- „Dokument ugodliwy Montwiły z Zabięłłą”, 3 II 1783, LVIA SA 13718, k. 76.
- Dokumenty rewizji, 1686, NGABM F 694, 4, 922, k. 10–17.
- Dokumenty związane z długiem, bd., LVIA F1282, 1, 4238, k. 1.
- Dowód aresztu i pozwu Kossakowskiej i Medekszy, 21 II 1759, LVIA SA 13705, k. 59.
- „Dowód aresztu W.J.P. Zabięłłowi podczaszemu kowieńskiemu służący”, 25 IV 1741, LVIA SA 13690, k. 1286.
- „Dowód intromisji W.J.P. Zabięłłowi podczaszemu kowieńskiemu służący”, 25 IV 1741, LVIA SA 13690, k. 1287.
- „Dowód intromisji”, 22 II 1782, LVIA SA 13802, k. 685.

- „Dowód mandatu od rodu Kikowiczowskiego J.W. Zabięłowi”, 9 XI 1777, LVIA SA 13799, k. 1664.
- „Dowód mandatu w sprawie J.W.J.P. Zabięły generała majora wojsk W.X.L. z J.M.P. Ignacym Lugajło starostą rakiskim, stawskim, etc.”, 13 XI 1777, LVIA SA 13799, k. 1676.
- „Dowód mandatu w sprawie Szymkowskich z Zabięłami”, 18 X 1771, LVIA SA 13797, k. 1375.
- „Dowód mandatu w sprawie W.J.P. marszałka powiatu kowieńskiego z W.J.P. Chełchowskim miecznikiem powiatu kowieńskiego”, 11 II 1751, LVIA SA 13697, k. 659–660.
- „Dowód mandatu w sprawie W.W.J.P.P. Szymkowskich z J.W.W.J.P.P. Zabięłami”, 25 X 1771, LVIA SA 13714, k. 454.
- „Dowód obdukcji w sprawie J.P. Stefana Zabięły z J.P. Bohuszem oboźnym”, 14 II 1778, LVIA SA 13717, k. 978.
- „Dowód obdukcji w sprawie W.J.P. Karpia chorążego powiatu upickiego z J.W.J.P. Zabięłą chorążym powiatu kowieńskiego”, 2 I 1776, LVIA SA 13716, k. 596.
- „Dowód obdukcji”, 5 II 1776, LVIA SA 13799, k. 554.
- Dowód obwieszczenia Antoniego Zabięły przeciwko dominikanom, 27 I 1741, LVIA SA 13690, k. 1149–1150.
- „Dowód obwieszczenia J.W.J.P. Zabięły łowczego W.X.L. podanego W.J.P. Bułharynowi”, 7 IX 1761, LVIA SA 13707, k. 417, 419.
- Dowód obwieszczenia od Radziwiłła wojewody wileńskiego, 22 I 1761, LVIA SA 13707, k. 34.
- „Dowód obwieszczenia w sprawie J.M. księdza Zabięły eremity z J.P. Mingajłą”, 12 II 1754, LVIA SA 13700, k. 75.
- „Dowód obwieszczenia w sprawie J.W. łowczego litewskiego z karmelitami do okupna majątności Tinkowszczyzna”, 27 I 1775, LVIA SA 13716, k. 18.
- „Dowód obwieszczenia w sprawie J.W.J.M.P. Antoniego Zabięły marszałka powiatu kowieńskiego”, 3 I 1761, LVIA SA 13707, k. 5.
- Dowód obwieszczenia w sprawie Medekszów z Kossakowskimi, 2 VIII 1774, LVIA SA 13715, k. 835.
- „Dowód obwieszczenia w sprawie W.J.P. Montwiłły z W.W. Zabięłami”, 10 III 1778, LVIA SA 13717, k. 1033.
- „Dowód obwieszczenia w sprawie W.J.P. Pilchowskiej z J.W.W. Zabięłami”, 21 V 1776, LVIA SA 13716, k. 1060.
- „Dowód obwieszczenia w sprawie Wołka od W. Kmitty sędziego grodzkiego nowogrodzkiego W.W. Zabielle, Czeczotowi i dalszym wydanego”, 30 I 1779, NGABM F1774, 1, 10, k. 142–142v.
- Dowód obwieszczenia, 28 I 1761, LVIA SA 13707, k. 48.
- „Dowód obwieszczenia”, 6 II 1769, LVIA SA 13800, k. 495.
- „Dowód podanego obwieszczenia W.J.P. Dombkiemu staroscie bernatańskiemu”, 31 I 1759, LVIA SA 13705, k. 36.
- „Dowód podanego pozwu J. księży Franciszkanów kowieńskich”, 18 IV 1760, LVIA SA 13715, k. 174.

- „Dowód podanego pozwu w sprawie W.J.P. Bonawentury Koszucia cześnika księstwa żmudzkiego”, 2 V 1760, LVIA SA 13706, k. 214.
- „Dowód pozwu Bohusza”, 30 VIII 1770, LVIA SA 13797, k. 726.
- „Dowód pozwu Dąbskiego z Zabiełłami i dalszymi”, 3 XII 1788, LVIA SA 13723, k. 632.
- „Dowód pozwu Hubki z Zabiełłą”, 26 I 1788, LVIA SA 13723, k. 66.
- „Dowód pozwu i aresztu Montwiłły z Zabiełłami”, 20 IV 1779, LVIA SA 13800, k. 593.
- Dowód pozwu i aresztu w sprawie Medekszów z Kossakowskimi, 21 VIII 1773, LVIA SA 13715, k. 315.
- „Dowód pozwu i aresztu w sprawie Tyzenhauza z Zabiełłami i innymi”, 28 II 1780, LVIA SA 13801, k. 94.
- „Dowód pozwu i aresztu w sprawie W.J.P. Montwiłły z J.W.W.J.P. Zabiełłami”, 27 III 1778, LVIA SA 13800, k. 147.
- Dowód pozwu i aresztu, 13 IX 1769, LVIA SA 13713, k. 522.
- „Dowód pozwu i aresztu”, 22 IV 1772, LVIA SA 13714, k. 676.
- „Dowód pozwu i aresztu”, 5 VIII 1766, LVIA SA 13710, k. 1231.
- „Dowód pozwu i założonego aresztu”, 2 VIII 1769, LVIA SA 13713, k. 494.
- „Dowód pozwu J.P. Borkowskiego łowczego parnawskiego z J. księżmi Franciszkanami kowieńskimi”, 14 IV 1760, LVIA SA 13706, k. 165.
- „Dowód pozwu J.P. Karola Topolskiego z J.W.W.J.P.P. Zabiełłami”, 16 IX 1778, LVIA SA 13717, k. 409.
- „Dowód pozwu J.P. Pietkiewicza z J.W. Zabiełłą i Tomkiewiczem”, 4 VIII 1778, LVIA SA 13717, k. 1252.
- „Dowód pozwu J.W.J.P. Michała Massalskiego kasztelana wileńskiego hetmana polnego W.X.L. z J.W.J.P. Antonim Zabiełło marszałkiem powiatu kowieńskiego”, 17 VIII 1752, LVIA SA 13698, k. 277.
- „Dowód pozwu J.W.J.P. Stefana Zabiełły sędziego trybunału głównego W.X.L. dworzana skarbowego i podstolego powiatu kowieńskiego w sprawie z ichm. księżmi dominikanami konwentu kowieńskiego”, 20 VIII 1768, LVIA SA 13711, k. 1360.
- „Dowód pozwu J.W.J.P. Zabiełły kasztelana mściławskiego z W.J.P. Brunofem porucznikiem J.K.M.”, 28 II 1753, LVIA SA 13699, k. 64.
- Dowód pozwu Jana Krzysztofa Biberhtyna Pilchowskiego z Stanisławem Radziwiłłem i z innymi, 14 IX 1762, LVIA SA 13708, k. 332.
- „Dowód pozwu Koszyców, Chelchowskiej, Makowieckich, Wietinghoffowej z J.W.W. Kossakowskimi i Zabiełłami”, 29 V 1778, LVIA SA 13717, k. 1195.
- „Dowód pozwu Renny z Zabiełłami”, 13 I 1791, LVIA SA 13725, k. 42.
- „Dowód pozwu Stankiewicza z Zabiełłami”, 1 VI 1795, LVIA SA 13726, k. 211.
- „Dowód pozwu Szorca z Zabiełłą”, 14 II 1783, LVIA SA 13718, k. 145.
- Dowód pozwu w sprawie Ejdziatowicza z Zabiełłą, 10 IX 1767, LVIA SA 13711, k. 754.
- „Dowód pozwu w sprawie Hieronima Floriana Radziwiłła, 18 V 1757, LVIA SA 13703, k. 106–107.
- „Dowód pozwu w sprawie Ichm. Księży Franciszkanów konwentu kowieńskiego z J.P. Borkowskim łowczymi parnawskimi i innymi Ichm.”, 21 IV 1759, LVIA SA 13705, k. 134.

- „Dowód pozwu w sprawie Igelstroma pułkownika J.K.M. z W.J.P. Zabięłą marszałkiem powiatu kowieńskiego”, 24 XII 1753, LVIA SA 13699, k. 379 oraz 25 II 1755, LVIA SA 13701, k. 109–110.
- „Dowód pozwu w sprawie J.J.P.P. Juszkiewicza z J.P. Wołodkiewiczem i innymi”, 21 V 1755, LVIA SA 13701, k. 242.
- „Dowód pozwu w sprawie J.P. Borkowskiego i innych Ichm. z J. księżmi Franciszkanami kowieńskimi”, 11 VIII 1755, LVIA SA 13701, k. 324.
- „Dowód pozwu w sprawie J.P. Jackowskiego”, 15 VII 1755, LVIA SA 13701, k. 298.
- „Dowód pozwu w sprawie J.P. Kocha z J.W.W. Zabięłami łowczymi wielkimi W.X.L.”, 4 X 1776, LVIA SA 13716, k. 1339.
- Dowód pozwu w sprawie J.P. Sistrzeńcewicz z J.P. Zabięłą podsędkowiczem kowieńskim, 17 IV 1736, LVIA SA 13690, k. 259–260.
- „Dowód pozwu w sprawie J.P. Widziskich z W.J.P. Zabięłami”, 6 VI 1760, LVIA SA 13706, k. 268.
- „Dowód pozwu w sprawie J.P.P. Czółkiewiczów z W.J.P. Zabięłą marszałkiem powiatu kowieńskiego”, 20 III 1778, LVIA SA 13717, k. 1059.
- „Dowód pozwu w sprawie J.P.P. Orłów i innych z J.P.P. Zabięłą marszałkiem kowieńskim”, 26 VI 1754, LVIA SA 13700, k. 239–240.
- „Dowód pozwu w sprawie J.P.P. Zabięłłów podstolich kowieńskich z Ichm. księdzem Zabięłą zakonikiem świętego Franciszka de Paulo”, 9 V 1753, LVIA SA 13699, k. 135.
- „Dowód pozwu w sprawie J.W.J.P. Ignacego Zabięły z W.J.P. Szorcem”, 29 V 1775, LVIA SA 13799, k. 194.
- „Dowód pozwu w sprawie J.W.J.P. Mikołaja Zabięły kasztelana mści sławskiego”, 2 I 1766, LVIA SA 13796, k. 295.
- „Dowód pozwu w sprawie J.W.J.P. Zabięły marszałka kowieńskiego z Szuksztą”, 28 VIII 1765, LVIA SA 13796, k. 76.
- „Dowód pozwu w sprawie J.W.P. Antoniego Kamieńskiego z J.W.P. Janem Zabięłą, Stanisławem Staniewiczem i innymi”, 9 XII 1760, LVIA SA 13706, k. 454.
- „Dowód pozwu w sprawie J.W.W. Olendzkich z J.W.W. Zabięłami”, 20 VII 1779, LVIA SA 13800, k. 740.
- „Dowód pozwu w sprawie J.W.W. Zabięłłów i Rajcunów z J.W.W. Zabięłami łowczymi wielkimi W.X.L.”, 28 IX 1777, LVIA SA 13799, k. 1603.
- „Dowód pozwu w sprawie J.W.W. Zabięłłów łowczych litewskich z J.P.P. Świrskimi”, 15 II 1775, LVIA SA 13716, k. 72.
- „Dowód pozwu w sprawie Karola Fabiana z Zabięłą”, 10 V 1796, LVIA SA 13726, k. 681.
- Dowód pozwu w sprawie Maliszewskiej z Zabięłową, Białozoroami i innymi, 2 III 1774, LVIA SA 13692, k. 79–80.
- Dowód pozwu w sprawie Michała i Józefa Straszewiczów z Antonim i Eleonorą Kossakowskimi, 5 VIII 1775, LVIA SA 13716, k. 404.
- „Dowód pozwu w sprawie Platerów z Zabięłami”, 25 X 1780, LVIA SA 13801, k. 877–878.
- Dowód pozwu w sprawie Straszewiczów z Kossakowskimi i Zabięłą, 20 X 1775, LVIA SA 13716, 522–523v.
- „Dowód pozwu w sprawie Straszewiczów z Kossakowskimi”, 3 XII 1776, LVIA SA 13716, k. 1433.

- „Dowód pozwu w sprawie Sullów z J.W.W. Zabiellami łowczemi W.X.L.”, 9 X 1776, LVIA SA 13799, k. 894.
- Dowód pozwu w sprawie Świrskich z Zabiellami i Mineykami, 25 I 1775, LVIA SA 13716, k. 19.
- „Dowód pozwu w sprawie W. Kozakowskiego sędziego”, 11 XII 1780, LVIA SA 13801, k. 951.
- „Dowód pozwu w sprawie W. Wołka z Zabiellą i dalszymi”, 27 II 1779, NGABM F1774, 1, 10, k. 217.
- „Dowód pozwu w sprawie W.J.P. Blinstrubów wojszczyków witebskich z W.J. księdzem Kossakowskim kustoszem wileńskim i innymi”, 9 XI 1773, LVIA SA 13798, k. 999.
- „Dowód pozwu w sprawie W.J.P. Bohusza z W.J.P. Zabiellą i innymi”, 6 V 1774, LVIA SA 13798, k. 940.
- „Dowód pozwu w sprawie W.J.P. Bohuszom służące”, 6 X 1773, LVIA SA 13798, k. 712.
- „Dowód pozwu w sprawie W.J.P. Jana Zabielly chorążego powiatu kowieńskiego z W.J.P. Bohdanem Juszkiewiczem sędzicem ziemskim kowieńskim i samą jejm. i innymi”, 3 VII 1739, LVIA SA 13691, k. 979–980.
- „Dowód pozwu w sprawie W.J.P. Montwiłły regenta grodzkiego powiatu kowieńskiego z J.W.J.P. Zabiellą”, 12 II 1778, LVIA SA 13800, k. 73.
- „Dowód pozwu w sprawie W.J.P. Straszewicza z J.W.J.P. Zabiellą łowczym wielkim W.X.L.”, 5 VII 1766, LVIA SA 13796, k. 743.
- „Dowód pozwu w sprawie W.J.P. Świrskiego z J.W. Zabiellami”, 15 I 1778, LVIA SA 13800, k. 35.
- „Dowód pozwu w sprawie W.J.P. Zabielly kapitana wojsk W.X.L. z W.J.P. Zaborskimi podstolimi wendeńskimi”, 13 III 1769, LVIA SA 13713, k. 122.
- „Dowód pozwu w sprawie W.J.P. Zabielly strażnika powiatu kowieńskiego z W.J.P. Bohuszem oboźnym powiatu wilkomirskiego”, 13 III 1773, LVIA SA 13715, k. 67.
- „Dowód pozwu w sprawie W.J.P. Zabielly z J.P. Kurnatowskim”, 11 I 1766, LVIA SA 14562, k. 864.
- „Dowód pozwu w sprawie W.W. Gorskich z J.W.W. Zabiellami”, 18 V 1779, LVIA SA 13800, k. 645.
- „Dowód pozwu w sprawie W.W. Kossakowskich”, 12 XII 1774, LVIA SA 13715, k. 1163.
- „Dowód pozwu w sprawie W.W. Medekszów z W.W. Kossakowskimi”, 30 VIII 1774, LVIA SA 13715, k. 946.
- „Dowód pozwu w sprawie Zabiellów z Bohuszami”, 9 I 1775, LVIA SA 13716, k. 6.
- „Dowód pozwu W.J.P. Kuszelewskiego z J.W. Zabiellą”, 18 IX 1778, LVIA SA 13717, k. 1366.
- „Dowód pozwu W.J.P. Stefana Zabielly z W.J.P. Dominikiem Bohuszem”, 1 IX 1760, LVIA SA 13797, k. 730.
- „Dowód pozwu Wawrzeckiego z Blinstrubem”, 7 XII 1784, LVIA SA 13720, k. 740v.
- „Dowód pozwu Zabiellów z Zabiellą kasztelanem mińskim”, 23 IX 1788, LVIA SA 13723, k. 479.
- „Dowód pozwu Zabielly i dalszych z Galerym i dalszymi”, 14 XI 1785, LVIA SA 13721, k. 1011.
- „Dowód pozwu Zabielly z Świrskim”, 21 III 1791, LVIA SA 13725, k. 193.

- „Dowód pozwu”, 1 XII 1770, LVIA SA 13713, k. 1464, 1470.
- „Dowód pozwu”, 14 III 1772, LVIA SA 13714, k. 632.
- „Dowód pozwu”, 18 I 1777, LVIA SA 13799, k. 1098.
- „Dowód pozwu”, 18 VI 1761, LVIA SA 13707, k. 258.
- „Dowód pozwu”, 23 II 1770, LVIA SA 13713, k. 883.
- „Dowód pozwu”, 24 IX 1765, LVIA SA 13796, k. 115.
- „Dowód pozwu”, 26 V 1756, LVIA SA 13702, k. 245.
- „Dowód pozwu”, 4 IX 1769, LVIA SA 13713, k. 489.
- „Dowód pozwu”, 4 VIII 1760, LVIA SA 13706, k. 341.
- „Dowód prośby w sprawie Zabiełłowej z Aleksandrowiczem”, 10 VIII 1796, LVIA SA 13726, k. 798.
- Dożywotni zapis Annie Zabiełłowej, 30 I 1775, LNBW F94–2012.
- Drzewo genealogiczne Laskarisów, Muzeum Literatury, 183.
- Drzewo genealogiczne, b.d., NGABM F 319, 1, 16, k. 8a.
- Dyplom na order św. Stanisława, 21 V 1775, NGABM F 319, 2, 1139, k. 84–85.
- Dyspensa od postu, 17 V 1781, LVIA F716, 2, 22, k. 3.
- Dział między Antonim, Szymonem i Józefem Zabiełłami, 20 VII 1763, LNBW F94–2664.
- „Egzakcyi taryfowej powiatu telszewskiego do W.J.P. Maciońskiego gubernatora telszewskiego rekwizycja”, 19 I 1797, LVIA F716, 2, 21, k. 38.
- Egzamen Łukasza Wigalowicza, 3 VIII 1764, LVIA F716, 1, 141, k. 14.
- Ekscerpt decyzji Trybunału, 15 VII 1786, LVIA SA 13804, k. 1031–1034.
- „Ekscerpt listu Najjaśniejszego królewicza J.M. Karola księcia kurlandzkiego do J.W.J.P. łowczego wielkiego W.X.L. de 25 VIII 1763 r. z Drezna”, AR V 18197/4, s. 118–119.
- „Ekscerpt oświadczenia z protokołu potocznego ziemskiego powiatu rozsińskiego w dacie powyżej wyrażonej zapisanego tegoż roku miesiąca oktobra trzydziestego dnia pod urzędową ziemską tegoż powiatu pieczęcią stronie potrzebującej jest wydany”, 21 VIII 1805, LVIA F716, 2, 23, k. 237–244.
- „Ekscerpt oświadczenia z protokołu potocznego ziemskiego powiatu rosieńskiego w dacie powyżej wyrażonej zapisanego eorundem pod urzędową grodzką powiatu rosieńskiego pieczęcią stronie jest wydany”, 1 VIII 1805, LVIA F716, 2, 23, k. 245–246.
- „Ekscerpt procesu z protokołu potocznego ziemskiego powiatu rosieńskiego w dacie poniższej wyrażony zapisanego”, 22 IX 1803, LVIA F716, 2, 18, k. 157.
- „Ekscerpt procesu z protokołu z grodu wilkomierskiego w 1773 III 6 zanesiony 4 V pod pieczęcią grodzką wydany”, LNBW F94–1164.
- Ekscerpt z ksiąg ziemskich powiatu grodzieńskiego, 10 VIII 1788, LVIA F32, 2, 1170, k. 4v.
- „Ekscerpt z listu de 16 januarii 1764 w Dreźnie pisanego”, AR V 18197/5, s. 31.
- „Ekscerpt z listu de 16 januarii 1764 z Warszawy”, AR V 18197/5, k. 32.
- „Ekscerpt z listu J.P. Duchatela z Wiednia”, AR V 18197/, s. 36.
- „Ekscerpt z listu J.P. Szambelana Zabiełły de 21 Aprila 1778 z Orwistowa pisanego”, BC 682, s. 613–614 oraz BC 720, s. 1249–1250.
- „Ekscerpt z listu J.P. Zabiełły łowczyca W.X.L. do ojca pisanego de 28 octobris z Paryża”, LVIA F1135, 4, 361, k. 167v.

- „Ekscerpt z listu J.W.J.P. łowczego litewskiego de 31 Augusti”, 1768, LVIA F1135, 4, 361, k. 58.
- „Ekscerpt z listu szambelana Zabielly, b.d., LVIA F1135, 4, 361, k. 206.
- „Ekscerpt z listu wojewody smoleńskiego”, b.d., BC 690, s. 495.
- „Ekscerpt z protokołu audytoratu pułku trzeciego pod dniem 15 marca 1793 r. w tymże protokole umieszczony”, LVIA F1279, 55, k. 127.
- „Ekscerpt z protokołu potocznego ziemskiego powiatu kowieńskiego w roku 1784 miesiąca maja 29”, BC 932, s. 697–699.
- „Ekscerpt z rejestrów grodzkich powiatu kowieńskiego incydancji roczków marcowych w roku tym 1755 sądzących się aktoratu na karcie 57 ingrossowanego i decyzji przy nim zaszłej w roku terazniejszym 1755 miesiąca maja 23 dnia martii requirenti jest wydan”, LVIA 716, 2, 132, k. 128–129.
- „Ekscerpt z rejestrów taktowych grodzkich powiatu kowieńskiego w kadencji marcowej 1784 roku”, BC 932, s. 701–709.
- „Ekspens poniesiony w interesach J.W. Zabielly marszałka kowieńskiego”, 20 XI 1787, LNBW F94–722.
- „Eksplikacja zasług wojskowych”, 22 X 1793, LMAB F25–1313.
- „Ekstrakt dekretu Antoniego Zabielly z Dylewskimi”, 24 V 1776, LVIA SA 13716, k. 1000–1044.
- Ekstrakt dekretu Zabiellów z Chrapowickim, 27 X 1766, LVIA SA 13710, k. 1426.
- „Ekstrakt metryki chrzestnej”, 17 VI 1789, NGABM F 319, 2, 1139, k. 270.
- Ekstrakt prawo darowne Szymona Zabielly, 24 IV 1798, LVIA F716, 2, 21, k. 5.
- „Ekstrakt rezolucji konfederacji generalnej J.W. Prozorowi służącej”, 5 X 1793, LVIA SA 13808, k. 695.
- „Ekstrakt rezolucji Naj. Pana za zdaniem rady przy boku jego na memoriał ur. Zabielly marszałka powiatu kowieńskiego”, AGAD, Archiwum Komierowskich, 79/104, s. 29–30.
- „Ekstrakta rozmaitych transakcji przyznanych i aktykowanych do różnych województw i powiatów należących od dnia 1 stycznia 1784 do dnia ostatniego grudnia 1789 roku z ziemstwa powiatu kowieńskiego wypisane”, LVIA SA 13806, k. 763–766.
- „Ekstrakta z kancelarii ziemskiej powiatu kowieńskiego według schematu prześwietnej komisji kancelaryjnej wszelkich transakcji od roku 1784 januarii pierwszego ad ultima diem decembris 1789 roku w aktach znajdujących”, LVIA SA 13806, k. 767–772.
- Fragmenty listów Zabiellów, 8, 21, 22 VIII, 1 IX, 26 X 1768, LVIA F1135, 4, 361, k. 39, 44v, 46, 46v, 58, 177.
- Fundusz Jerzego Zabielly i Antoniego Juskiewicza, 27 VI 1796, LVIA F716, 1, 134, k. 38–39.
- Genealogia Zabiellów, LNBW F94–2181.
- „Generał leutnantstwo w wojsku W.X.L. Antoniemu Zabielle porucznikowi wielkiemu W.X.L. confertur”, 8 III 1775, ML 540, s. 154.
- „Generał majorostwo w wojsku W.X.L. urodzonemu Józefowi Zabielle pułkownikowi dragonii i szambelanowi J.K.M. confertur”, 11 I 1759, ML 181, s. 520 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 81–82.

- „Generał majorostwo w wojsku W.X.L. urodzonemu Szymonowi Zabielle pułkownikowi artylerii confertur”, 18 X 1762, ML 183, s. 756–757 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 70.
- „Generał majorostwo wojsk W.X.L. urodzonemu Ignacemu Zabiellowi chorążemu powiatu kowieńskiego confertur”, 24 XI 1776, ML 543, s. 150–151.
- Instrukcja kowieńska, 2 IX 1766, LVIA SA 13710, k. 1345–1349.
- Instrukcja kowieńska, 21 VIII 1730, Czerwonodworskie, 1, s. 12–17.
- Instrukcja kowieńska, 24 VIII 1767, LVIA SA 13711, k. 693–696.
- Instrukcja kowieńska, 29 X 1764, LVIA SA 13709, k. 702–706.
- Instrukcja kowieńska, 9 II 1764, LVIA SA 13709, k. 620–623.
- „Instrukcja na sejm extra ordynaryjny posłom powiatu kowieńskiego, preńskiego i smoleńskiego”, 28 V 1793, LVIA SA 13808, k. 537–538.
- „Instrukcja na sejm posłom powiatu kowieńskiego”, 15 VII 1776, LVIA SA 13716, k. 1169–1172.
- „Instrukcja od powiatu kowieńskiego J.W. Prozorowi i Zawiszy wydana”, 9 II 1785, LVIA SA 13721, k. 93–99.
- „Instrukcja od powiatu kowieńskiego na sejm następujący ordynaryjny J.W.W. posłom dana”, 18 VIII 1788, LVIA SA 13805, k. 1105–1107.
- „Instrukcja od powiatu na sejmik Mejerowi wydana”, 16 VIII 1784, LVIA SA 13720, k. 468–469v.
- Instrument acesionis, 28 VII 1764, ML 534, k. 146.
- „Instrument dla komisarzy cywilno-wojskowych powiatu kowieńskiego”, 10 II 1790, LVIA SA 13806, k. 583–584.
- Instrument elekcji na podkomorstwo Antoniemu Kossakowskiemu, 11 II 1784, LVIA SA 13803, k. 668–670.
- „Instrument elekcyjny na chorągwo powiatu kowieńskiego W. Medekszy służący”, 9 II 1791, LVIA SA 13807, k. 70–77.
- „Instrument elekcyjny na podkomorstwo kowieńskie J.W. Kossakowskiemu służący”, 9 II 1791, LVIA SA 13807, k. 61–69.
- Instrument na chorągwo Józefowi Medekszy, 11 II 1784, LNBW F94–28 oraz LVIA SA 13803, k. 673–676.
- „Instrument od J.W. Zabiellowej Mackiewiczowi wydany”, 25 II 1796, LVIA SA 13809, k. 824–825.
- „Instrument W. Antoniemu Zabielle na marszałkostwo konfederackie służący”, 28 VII 1764, LVIA SA 13795, k. 107.
- Intromisja Henrykowi Zabielle, 28 III 1797, LVIA F716, 2, 20, k. 184–185, 193–194.
- Intromisja Ignacemu Zabielle, 17 V 1762, LVIA SA 14560, k. 888.
- Intromisja Janowi Truskowskiemu, 24 IV 1766, LVIA SA 13796, k. 481.
- Intromisja Janowi Zabielle, 1754, LVIA, 1282, 1, 668.
- Intromisja Jeleńskiemu, 28 II 1754, LVIA F716, 2, 21, k. 219–221.
- Intromisja Jerzemu Zabielle, 23 IV 1776, LVIA F716, 2, 23, k. 391.
- „Intromisja na dobra Kujany Worłoszczyzna zwanych J.W. Zabiellowi służąca”, 19 IV 1790, LVIA SA 13806, k. 740.
- „Intromisja na folwark Gojlusze od Żelnów J.W. Zabiellowi marszałkowi powiatu kowieńskiego dany”, 19 VIII 1796, LVIA SA 13809, k. 1157.

- „Intromisja na kondycję Kiścieniszki J.W. Szymonowi Zabiellowi służąca”, 1 V 1786, LVIA SA 13804, k. 838–839.
- „Intromisja na majątność Kiścieniszki od J.W. Zabielly Ejdziatowiczom”, 1 V 1786, LVIA SA 13804, k. 842.
- „Intromisja na majątność Porożniew służąca J.W.J.P. łowczemu litewskiemu”, 20 X 1773, LVIA SA 13798, k. 736.
- Intromisja na Polesie, 19 V 1790, LVIA F716, 2, 20, k. 126–128 oraz LVIA SA 13806, k. 798–800.
- Intromisja na Porożniew Zabiellom, 26 III 1773, LVIA SA 13798, k. 438.
- Intromisja na Porożniew, 13 I 1767, LVIA SA 13797, k. 1.
- „Intromisja na wieś Skrebinie i Wigie J.W. Zabielle”, 8 II 1797, LVIA SA 13809, k. 1290.
- Intromisja na Wilkie i Dulki, 1797, LVIA F716, 2, 23, k. 391.
- Intromisja Nikodemowi Borewiczowi, 29 VIII 1769, LVIA SA 13713, k. 1198.
- „Intromisja od Baranowskich Minejkowi”, 25 IV 1784, LVIA SA 13720, k. 306v–307.
- „Intromisja od J.P. Downarowicza J.W.J.P. Zabiellowi kasztelanowemu mścislawskiemu”, 29 I 1771, LVIA SA 13797, k. 1007 oraz LNBW F94–1325.
- Intromisja od Jana Zabielly, 25 IV 1756, LVIA F1275, 1, 679.
- „Intromisja od Zabielly Baranowskim”, 23 IV 1784, LVIA SA 13720, k. 305v–306.
- Intromisja Romajni, 8 II 1779, LVIA SA 13800, k. 493.
- „Intromisja służąca W.J.P. Przysieckim podczaszym smoleńskim”, 15 XI 1757, LVIA, SA 13703, k. 334.
- Intromisja Szukstom, 12 X 1770, LVIA SA 13713, k. 1364, 1365.
- „Intromisja W.J.P. Antoniemu Zabiellowi podczaszemu powiatu kowieńskiego służąca”, 11 VIII 1741, LVIA SA 13692, k. 1746–1747v.
- „Intromisja za prawem arendownym na Pojeziory J.P. Sandenowi służąca”, 23 VI 1789, LVIA SA 13806, k. 362.
- „Intromisja za prawem dożywotnim na folwark Kujany W.J.P. Szorcowi służąca”, 24 VIII 1789, LVIA SA 13806, k. 425–426.
- „Intromisja za prawem wieczysto sprzedażnym na kondycję Kojelany od J.W.J.P. Szorca J.W. Zabiellowi służąca”, 28 X 1785, LVIA SA 13806, k. 425.
- Intromisja Zabielle, 24 IV 1756, LVIA F716, 2, 20, k. 87.
- Intromisja Zabiellom, 13 II 1754, LVIA F716, 2, 21, k. 199–201.
- Intromisja Zabiellom, 23 III 1773, LVIA SA 13798, k. 419.
- „Intromisja Zabiellom”, 21 X 1783, LNBW F94–719.
- „Intromisja Zabiellowej służąca”, 30 IX 1795, LVIA SA 13809, k. 654–655.
- Intromisja, 24 XI 1757, LNBW F94–2658.
- Inwentarz dokumentów na Jagminiszki, LVIA F716, 2, 15, k. 424.
- „Inwentarz folwarków Semeneliszek i Linkowa Zabiellowi i Fergisowi służący”, 31 I 1797, LVIA SA 13809, k. 1612–1640v.
- Inwentarz Gożzewa, LVIA F716, 2, 20, k. 95–98.
- Inwentarz Łokian alias Kończyszek, LMAB F273–2762, k. 3–4.
- Inwentarz majątności Kujany, LNBW F94–1353.
- Inwentarz podawczy na Zasztowt, 20 VI 1758, LNBW F94–3126.
- „Inwentarz poddaństwa miasteczka Datnowa i folwarku Jasnogórki nazwanego przy kupieniu przez J.W. Chrapowickiego”, 3 VII 1777, LVIA SA 13799, k. 1420–1423.

- Inwentarz starostwa wilkijskiego, 1687, LVIA 716, 2, 19, k. 256–265.
- „Inwentarz wójtostwa kubiluńskiego i wojciechuńskiego w powiecie wilkomierskim będących w dzierżawie Jana Zabielly”, 1783, AZ 25.
- Inwentarz Gojżewa, LVIA F716, 2, 21, k. 196–197.
- „Istotna sejmiku gromnicznego kowieńskiego w r. 1761 miesiąca February dnia 9 in loco solito et constitutionibus perscripta na zamku zgodnie i nemine contradicente odprawionego relacja”, BC 3843, s. 51–54.
- „Jenerał lejtnanstwo aktualne z pensją konstytucją 1717 naznaczoną w W.X.L post liberam resignatuonem W. Michała hrabi Brzostowskiego podskarbiego wielkiego W.X.L. in personam urodzonego Szymona Zabielly marszałka kowieńskiego confertur”, 28 XII 1766, ML 188, s. 73–75 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 209.
- Jus communicativum Janowi Zabielle, 23 XII 1738, LNBW F94–1001.
- „Jus communicativum na dzierżawę Wilkija w księstwie żmudzkiem urodzonej Zofii z Szczyttów Zabiellowej marszałkowej kowieńskiej”, 14 IX 1744, ML 172, s. 889.
- Jus communicativum na wieś Okmiany Janowi i Teresie z Sipajłów Zabiellom, 23 XII 1738, ML 170, k. 217–218.
- Jus communicativum na wójtostwo saskie Janowi i Teresie z Sipajłów Zabiellom, 23 XII 1738, ML 170, s. 215–216.
- „Jus communicativum na wójtostwo saskie w księstwie żmudzkiem urodzonej Annie z Białozorów Zabiellowej chorążyniej kowieńskiej”, 18 III 1775, ML 185, s. 819 oraz LNBW F94–2710.
- Karta asekuracyjna Kazimierza Przepiszewskiego, 15 IX 1743, LVIA F716, 2, 135, k. 304.
- „Kasztelania mścislawska fatis W. Michała Puzyny kasztelana mścislawskiego wakująca urodzonemu Zabiellowi chorążemu powiatu kowieńskiego confertur”, 7 VI 1752, ML 176, s. 991–993.
- „Konfederacja generalna obojga narodów złączona”, 11 III 1793, LMAB F273–1977.
- Konsens Antoniemu i Helenie z Zabiellów Przysieckim na cesję Dauwkajni Szymonowi Zabielle, 14 XII 1754, ML 179, s. 591–592.
- Konsens Antoniemu Zabielle na cesję Ostrowa na Niemnie Szymonowi Zabielle, 13 IX 1757, ML 179, s. 847–848.
- Konsens Janowi Adamkiewiczowi na cesje Czarnego Lasu nazwanych Antoniemu Zabielle i jego sukcesorom, 13 IX 1757, ML 179, s. 846–847.
- Konsens Janowi Zabielle, 13 IX 1757, LNBW F94–2709.
- Konsens Krzysztofowi Szczyttowi na cesję starostwa jaswojskiego Michałowi Zabielle, 10 IV 1775, ML 542, s. 618–619.
- Konsens na cesję dóbr nazwanych Ozytany, 8 IX 1744, ML 172, s. 825, 832.
- Konsens na cesję dzierżawy Kubiluny na osobę Ignacego Zabielly, 24 XII 1766, ML 189, s. 110–112.
- Konsens na cesję dzierżawy Okmiany alias Bejnajców Ignacemu Zabielle, 4 V 1759, ML 181, s. 586.
- Konsens na cesję dzierżawy Staławka Antoniemu i Zofii Zabiellom, 9 V 1761, ML 183, s. 441–442.
- Konsens na cesję wójtostwa saskiego Mikołajowi Zabielle, 8 IX 1744, ML 172, s. 814.
- Konsens na cesję wsi Skrebinie i Wigie Janowi Zabielle, 3 III 1731, ML 167, s. 129–130.
- Konsens na cesję wsi Zestowty Mikołajowi Zabielle, 13 X 1746, ML 174, s. 232–234.

- Konsens Stanisława Leszczyńskiego, 18 VIII 1708, NGABM F 319, 2, 1139, k. 142.
- „Konsens urodzonemu Antoniemu Zabielle łowczemu wielkiemu W.X.L. ad cedendum łowiectwa in personam urodzonego Józefa Zabielly szambelana naszego”, 11 IV 1775, ML 542, s. 633–634.
- „Konsens urodzonym Antoniemu i Zofii Zabiellom marszałkom kowieńskim ad cedendum starostwa wilkijskiego w księstwie żmudzkiem leżącego in personam urodzonego Józefa Zabielly syna swego”, 5 X 1750, ML 176, s. 783 oraz ML 181, s. 180–181.
- Konsens na cesję dóbr Krasne Mikołajowi Zabiellowi, 18 X 1732, ML 167, s. 512–513.
- Kontrakt Abrahamowi Notelewiczowi, 9 X 1778, LVIA SA 13800, k. 383.
- Kontrakt Benedyktowi Zakrzewskiemu, 22 XII 1792, Zb. MN 966, s. 11.
- Kontrakt Józefa Jankowskiego, 20 IV 1790, LVIA 716, 1, 148, k. 1.
- „Kontrakt Michela Kopelowicza”, 5 XII 1771, LVIA 716, 2, 132, k. 165a–166.
- Kontrakt o strugi, 8 IV 1757, LVIA F716, 2, 135, k. 345.
- Kontrakt Sołłohuba Zabielle i Zielonackiemu, 1 III 1727, LVIA SA 13687, k. 555–556.
- „Kontrakt z Ignacym Bohdanowiczem”, 8 IV 1757, LVIA F716, 2, 135, k. 345.
- Kontrakt Zabiellowej, b.d., LVIA 716, 2, 14, k. 55.
- Konwencja Flemminga z Zabiellami, 15 IV 1758, LVIA F716, 2, 143, k. 15–16.
- „Kopia dekretu o rodowitości szlacheckiej familii urodzonych Zabiellów”, 9 V 1825, NGABM F 319, 2, 1143, k. 63–64.
- „Kopia dekretu o rodowitości szlacheckiej familii urodzonych Zabiellów”, 20 VI 1816, NGABM F 319, 2, 1143, k. 44–45, 59–60.
- „Kopia diariuszu sejmików kowieńskich deputackich”, ZP 111, k. 57–58.
- Kopia dokumentu jezuitów, 23 V 1671, LVIA SA 13798, k. 865–866.
- „Kopia kontraktu”, 19 XI 1734, LVIA F1282, 1, 5816, k. 1.
- „Kopia listu do J.O.X. Poniatowskiego biskupa płockiego od J.W. łowczego W.X.L.”, 14 XII 1774, LVIA F716, 2, 20, k. 37.
- „Kopia listu do J.P. Szylinga generała majora”, [II 1758], AR V 18197/3, s. 24–25.
- Kopia listu do podkanclerzego, [VII 1786], BC 932, s. 719–720.
- „Kopia listu J.O.X.J. kanclerza do J.P. marszałka kowieńskiego”, [1760], BC 3880, s. 283–284.
- „Kopia listu J.P. Billewicza pisarza trybunału głównego W.X.L.”, 25 VIII 1760, AR V 18197/4, s. 12.
- „Kopia listu J.P. kasztelanica mścisławskiego do J.W.J.P. marszałka kowieńskiego”, BC 3841, s. 415.
- „Kopia listu J.P. Medekszy podsędka kowieńskiego pisanego do J.O.X.J. podkanclerzego W.X.L.”, AR V 18197/1, s. 115–116.
- „Kopia listu J.P. Mniszcha marszałka nadwornego koronnego”, 10 VIII 1760, AR V 18197/3, s. 121.
- „Kopia listu ks. Repnina do J.W.J.P. łowczego litewskiego de 27 augusti z Warszawy”, 1768, LVIA F1135, 4, 361, k. 58v.
- „Kopia listu Nagurskiego surrogatora żmudzkiego do marszałka kowieńskiego”, 20 XII 1757, AR V 18197/3, s. 17–19, 26.
- „Kopia listu Najjaśniejszego Królewicza Książęcia Kurlandzkiego do J.W.J.P. łowczego W.X.L. z Drezna”, 4 VIII 1763, AR V 18197/4, s. 109–112.

- „Kopia listu pod datą 10 februarii od J.W.J.P. podskarbiego do mnie pisanego”, BC 2375, s. [23].
- Kopia metryki chrztu Dominika Medekszy, 20 IX 1709, APAN, Archiwum Medekszów.
- Kopia plenipotencji w sprawie Zabiellów łowczych Zielińskiemu i Stockiemu służącej, 29 X 1779, LVIA F1282, 1, 5342, k. 1.
- „Kopia prawa wiczyście przedaźnego od J.P. Anny z Rynkszelowskich J.W. Zabiellowi na Żyźmy wydanego”, 3 VI 1764, LVIA F1282, 1, 2641.
- Kopia prawa zastawnego na Sobolewyszczynę, 26 IV 1776, LVIA 716, 2, 132, k. 95.
- „Kopia rejestru posłów posłanego w liście de 2 junii 1786 ks. wojewodzie wileńskiemu przez J.P. pułkownika Sulistrowskiego”, BC 729, s. 559–560.
- Kredens deputatom kowieńskim, 6 II 1769, LVIA SA 13713, k. 45–46.
- „Kredens Józefowi Medekszy”, 17 VIII 1778, APAN, Archiwum Medekszów.
- „Kredens na deputację J.W. Sopoćkowi wydany”, 9 II 1791, LVIA SA 13807, k. 51–57.
- „Kredens na deputację Middletonowi i Blinstrubowi służący”, 6 II 1783, LVIA SA 13718, k. 85–88.
- „Kredens na deputactwo J.W. Wawrzeckiemu służący”, 7 II 1785, LVIA SA 13721, k. 84–90.
- „Kredens na deputactwo W. Zawiszy służący”, 7 II 1785, LVIA SA 13721, k. 79–83.
- „Kredens na komisarstwo cywilno wojskowe służący J.W.J.P. Janowi Szuszkcie pisarzewiczowi upickiemu”, 9 II 1791, LVIA SA 13807, k. 53–54.
- Kredens na marszałkostwo Ignacemu Zabielle, 6 II 1782, LVIA SA 13802, k. 677–678.
- „Kredens na poselstwo Mejerowi służący”, 14 VIII 1784, 13720, k. 470.
- „Kredens na poselstwo na sejm następujący ordynaryjny od powiatu kowieńskiego J.W.W. Zabiellowi marszałkowi Kossakowskiemu chorążemu posłom tegoż powiatu kowieńskiemu wydany i służący”, 18 VIII 1788, LVIA SA 13805, k. 1101–1104, 1108.
- „Kredens na poselstwo”, 28 V 1793, LVIA SA 13808, k. 539–540.
- „Kredens na rotmistrzostwo J.P. Szaniawskiemu służący”, 9 II 1791, LVIA SA 13807, k. 49–50.
- „Kredens na rotmistrzostwo Medeksze służący”, 12 II 1781, LVIA SA 13802, k. 64, 71–71v.
- Kredens na sęstwo ziemskie Adamowi Kozakowskiemu, 10 II 1768, LVIA SA 13711, k. 913–914.
- „Kredens od powiatu na podkomorstwo Wawrzeckiemu”, 11 II 1784, LVIA SA 13720, k. 49–57.
- „Kredens posłom kowieńskim”, 21 VIII 1786, LNBW F94–30.
- „Kredens”, 6 II 1758, LVIA SA 13704, k. 431.
- Kredensy na rotmistrzostwo, 5 II 1766, LVIA SA 13710, k. 693, 697.
- Kredensy urzędnikom, 6 II 1782, LVIA SA 13802, k. 672–678.
- Krótkie rozważenie interesu między dziedzicami Gojżewa i Czerwonego Dworu oraz starostwa wilkijskiego, LVIA F716, 2, 20, k. 215.
- Księga chrztów z Opiłołok, LVIA F604, 11, 20, k. 44.
- Księga dworjan, 1831, LVIA F391, 6, 708.
- Księga ślubów z Opiłołok, LVIA F604, 11, 21, k. 42, 43.
- Kwit Ignacemu Zabielle, 20 X 1774, LMAB F260–293, k. 1.
- Kwit intromisji na karczmę, 21 II 1791, LVIA F716, 1, 141, k. 41.

- Kwit intromisji na Lesno, 25 VI 1789, LNBW F94-2225.
Kwit intromisji Tyzenhauzom, 23 IV 1765, LVIA SA 13710, k. 147.
Kwit intromisji, 9 I 1788, LVIA SA 13723, k. 17v.
„Kwit Józefowi i Ludwice Wędlowskiem”, 28 X 1787, LNBW F94-2039.
„Kwit Józefowi Wądołowskiemu”, 13 I 1786, LNBW F94-1174.
„Kwit Krzysztofowi Dąbskiemu”, 23 IV 1759, LNBW F94-751.
Kwit Marcinowi Proniewiczowi, 23 IX 1756, LVIA SA 13703, k. 331.
Kwit Michała i Anny Zabięłłów, 21 IV 1705, LVIA F1275, 1, 88, k. 17-22, 33-35.
Kwit od Józefa Kończy, 18 IV 1792, LNBW F94-168.
Kwit podatkowy, 18 II 1735, LNBW F94-619.
Kwit podatkowy, 3 IV 1786, LVIA F716 2, 15, k. 439.
Kwit podatkowy, 30 IX 1742, LNBW F94-1958.
Kwit pozwu Mikołaja Zabięłły, 1 VIII 1768, LMAB F260-73.
Kwit pozwu przeciw Antoniemu Zabielle, 12 VII 1758, LVIA SA 13704, k. 185.
Kwit pozwu przeciw Ignacemu Zabielle, 5 IV 1784, LNBW F94-808.
Kwit pozwu przeciw Zabięłłom, 1 VII 1780, LVIA SA 13801, k. 608.
Kwit relacyjny, 20 IX 1755, LVIA SA 13701, k. 400, 409.
Kwit Zabięłłowej, 5 VII 1791, LVIA F716, 2, 143, k. 13.
Kwit, 1 IV 1778, LVIA F716 2, 15, k. 465.
Kwitacja Annie Matuszewiczowej, 26 II 1783, LVIA F1282, 1, 5459, k. 1.
Kwitacja Ignacemu i Annie Zabięłłom, 10 III 1792, LNBW F94-2052.
Kwitacja Józefa Kończy dla Ignacego i Anny Zabięłłów, 18 IV 1792, LNBW F 94-168.
Kwitacja Krzysztofa Olędzkiego, 26 IV 1790, LVIA 716, 2, 19, k. 101.
Kwitacja Ludwika i Jadwigi Korejwów, 1758, LVIA F716, 2, 20, k. 105-106.
Kwitacja między Zabięłłami a Krakowem, 31 X 1795, LVIA SA 13809, k. 1146-1148.
Kwitacja Mikołaja Zabięłły przez Antoniego Borejkę, 21 XI 1737, LNBW F94-792.
„Kwitacja od J.W. Józefa Zabięłły Józefowi Tomaszewskiemu wydana”, 16 X 1796, LVIA SA 13809, k. 1289.
„Kwitacja od Jana Białłozora Zabięłłom marszałkom z opłaty sumy 50000 dana”, 3 X 1795, LVIA SA 13809, k. 615.
„Kwitacja od W. Kuleszy w stopniu J.W. Zabięłły Wojdzbunowi służąca”, 19 VI 1782, LVIA SA 13807, k. 399-400.
Kwitacja Zabięłłów, 2 XII 1791, LVIA SA 13725, k. 677-678v.
Kwitacja Zabięłły przez Aleksandra Mikuckiego, 6 VII 1762, LNBW F94-846.
Kwitacje Ignacemu Zabielle, 1794, LNBW F94-2053.
Kwitacyjny list Katarzyny Kordziukowej, 30 IV 1768, LNBW F94-804.
Kwity Ignacemu Zabielle, 8 i 9 I 1784, LNBW F94-2028.
Kwity podatkowe, 11 XI 1775, 13 IV 1776, LVIA F716, 2, 15, k. 455, 462.
Kwity podatkowe, 4 X 1776, 1 IV 1778, LVIA F716, 2, 15, k. 464-465.
Kwity, 1776-1778, AR XXI, Z6.
Kwity, 24 i 27 VII 1794, LNBW F94-2054.
Laudum sejmikowe, 21 VIII 1786, LNBW F94-30.
Laudum sejmiku kowieńskiego, 14 II 1792, Czerwonodworskie, 2, s. 74.
„Laudum sejmiku preńskiego”, 14 II 1792, Czerwonodworskie, 2, s. 72.
Laudum sejmiku przedsejmowego, 21 VIII 1786, LNBW 94-30.

- List Antoniego Tyszkiewicza, 19 IV 1741, LVIA F716, 2, 142, k. 93.
- List Antoniego Zabięły, b.d., Czerwonodworskie, 1, s. 30.
- List asekuracyjny Antoniego Zabięły, 27 V 1744, LVIA F716, 2, 20, k. 45.
- List do Mikuckiego, 2/13 V 1797, LVIA F716, 2, 21, k. 11v, 45–47, 52.
- List dobrowolny Szymona Zabięły, 24 III 1721, LVIA SA 13685, k. 515–516.
- List dobrowolny zrzeszony, 22 IX 1757, LNBW F94–1152.
- List dzielczy Mikołaja, Szymona i Michała Zabięłów, 20 VII 1696, NGABM F 319, 2, 1139, k. 223–224.
- List dzielczy Salomona, Szymona i Jana Zabięłów, 13 VII 1665, NGABM F 319, 2, 1139, k. 221 oraz AZ 201.
- List Jana III Sobieskiego do Michała Zabięły, 10 X 1683, NGABM F 319, 2, 1139, k. 225, 611–612.
- „List Kossakowskiego Zabięłowej”, 12 V 1788, LVIA SA 13808, k. 1241.
- „List Krzysztofa Dąbskiego”, 23 IV 1759, LNBW F94–752.
- List kwitacyjny Heleny Przysieckiej, 4 II 1758, LNBW F94–2663 oraz F94–1153.
- List kwitacyjny Janowi Zabielle, 6 IV 1740, LNBW F94–793.
- List Matuszewicza, 1756, Czerwonodworskie, 1, s. 31–32.
- „List na przyznanie prawa od Zabięły na karczmę i grunt w Gojluszach W. Medekszy służący”, 19 XII 1791, LVIA SA 13807, k. 615.
- „List na przyznanie prawa zastawnego i dożywocia na dobra Kople przez Stefana Zabięłą żonie Annie z Kozakowskich”, 1764, AZ 63 oraz LNBW F94–1162 oraz LVIA SA 13796, k. 48–49.
- List obwieszczający Antoniego Zabięły, 13 V 1755, LVIA F716, 2, 21, k. 233.
- List obwieszczający Antoniego Zabięły, 17 I 1776, LVIA F716, 2, 132, k. 189.
- List obwieszczający Karpinom, Zabielle, i Blinstrubowi, 20 V 1786, LVIA F716, 2, 142, k. 158.
- List podawczy Tomaszowi Mineyce, 18 VIII 1768, LVIA SA 13711, k. 1354–1355.
- List podawczy, 1744, LVIA F716, 2, 19, k. 88.
- List podziałowy Marcjana i Jana Zabięłów, 11 X 1721, NGABM F 319, 2, 1139, k. 220.
- List podziałowy Pukieniów, 27 V 1754, LVIA F716, 2, 15, k. 226–227.
- „List przypowiedni na chorągiew petyhorską w wojsku W.X.L. urodzonemu Józefowi Zabięłowi łowczemu wielkiemu W.X.L. post liberam resignationem urodzonego Antoniego Zabięły ex łowczego wielkiego W.X.L. wakująca”, 17 V 1775, ML 543, s. 25–26.
- „List przypowiedni na chorągiew petyhorską wojsk W.X.L. post fata urodzonego Massalskiego podsk nadw lit urodzonemu Antoniemu Zabielle łowczemu W.X.L. confertur”, 1765 VI 15, ML 184, s. 378.
- „List przytomnego na sejmie arbitra do pozostałych w domu obywateli”, 4 XI 1788, LVIA F1135, 4, 358, k. 14.
- List Stefana Giedrojcia, 12 II 1786, LVIA F716, 2, 22, k. 12.
- List Szymona i Felicjanny Zabięłów, 1677, LVIA F716, 1, 2553, k. 29.
- „List Szymona i Felicjanny Zabięłów”, 23 V 1671, LVIA SA 13798, k. 865–867.
- „List tradycyjny na folwark Skorule J.W. Zabięłowej służący”, 2 X 1795, LVIA SA 13809, k. 928–929.
- List umowy Felicjana Korejwy Zabięłom, 16 VI 1752, LVIA F716, 2, 135, k. 319.

- List ugodowy, 4 II 1606, LVIA 716, 1, 122, k. 27–28.
- List z Drezna, 30 I 1764, AR V 18197/5, s. 40.
- „List zaręczny”, 22 IV 1742, LVIA F716, 2, 135, k. 294.
- List zrzeczny Jana i Bogumiły Dorbyszów Mikołajowi Zabielle, 24 VIII 1720, LVIA SA 13793, k. 2–3.
- List zrzeczny Mateusza i Joanny Marcinkiewiczów Mikołajowi Zabielle, 4 X 1724, LVIA SA 13793, k. 259–262.
- List zrzeczny Pukienów Antoniemu Zabielle, 27 V 1754, LVIA F716, 2, 15, k. 227.
- List, 10 VII b.r., Czerwonodworskie, 1, s. 64–65.
- „Lista szlachty kowieńskiego powiatu mającej prawo wotowania na sejmiku w roku idącym 1809 styczniem szóstego dnia zaczęta”, LVIA F391, 7, 4096, k. 48v.
- Listy aktora i seniorów, 10 VII 1695, LNBW F93–395.
- „Listy Antoniego Zabielly podczaszego kowieńskiego do Karola Blinstruba”, 1741, AZ 215.
- „Listy generała I. Nummersa do Antoniego Zabielly marszałka powiatu kowieńskiego potem łowczego litewskiego oraz jego żony Zofii ze Szczyttów”, 1757–1786, AZ 218.
- „Listy i raporty wojskowe do ks Józefa Poniatowskiego”, 1792, AGAD, Militaria z Jabłonny, 79.
- „Listy różnych osób do Ignacego Zabielly, chorążego, marszałka i kasztelana kowieńskiego”, 1778–1792, AZ 229.
- „Listy różnych osób m.in. Fryderyka królewicza polskiego elektora saskiego do Antoniego Zabielly łowczego litewskiego”, AZ 217.
- Listy Szorców do I. Zabielly, 1788–1791, LNBW F94–1350.
- „Listy Zofii ze Szczyttów Antoniowej Zabiellowej łowczyny litewskiej do różnych osób”, 1767–1769, AZ 219.
- „Listy Zofii ze Szczyttów Zabiellowej do różnych osób”, b.d., AZ 220.
- „Łowiectwo wielkie W.X.L. post fata urodzonego Ignacego Wołka Łaniewskiego urodzonemu Antoniemu Zabiellowi marszałkowi powiatu kowieńskiego confertur”, 6 V 1761, NGABM F 319, 2, 1139, k. 203.
- M. Czacki, „Sześciu nieboszczyków na brzegach styksowych”, BN I 6149.
- Manifest Dominika i Katarzyny Bohuszów, 8 X 1756, LMAB F260–167.
- Manifest dominikanów, 29 VIII 1768, LVIA SA 13796, k. 1306.
- Manifest Konstantego Jagużańskiego, 12 VII 1758, LVIA SA 13705, k. 214 oraz LVIA 716, 2, 133, k. 114.
- Manifest Mineyki komisarza Zabiellów, 7 XII 1766, LVIA SA 13709, k. 609.
- Manifest na Wojzbunów, 2 VI 1786, LVIA F716, 2, 15, k. 63.
- Manifest przeciw Matuszewiczowi, 29 XI 1755, LVIA SA 13702, k. 540.
- „Manifest prześwietnego powiatu kowieńskiego”, 25 VIII 1756, LVIA SA 5963, k. 334–335.
- Manifestacja Józefa Rutkowskiego, 26 IV 1765, LVIA SA 13710, k. 84.
- Manifestacja Michała i Anny Zabiellów, 7 I 1721, LVIA F1275, 1, 88, k. 113–114.
- „Marszałkostwo kowieńskie urodzonemu Antoniemu Zabielle podczaszemu kowieńskiemu”, 6 VI 1744, LVIA F716, 2, 135, k. 305–308.
- „Marszałkostwo powiatu kowieńskiego post ascensum na łowiectwo W.X.L. urodzonego Antoniego Zabielly urodzonemu Szymonowi Zabiellowi generałowi majorowi

- i pułkownikowi wielkiej artylerii W.X.L. confertur”, 15 II 1765, ML 184, s. 32–34 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 147.
- Materiały o konfederacji targowickiej zebrane przez Natalię Kicką, BJ 4436, t. 1, s. 139, 142.
- Memoriał łowczego Zabieli, 4 XI 1780 LVIA F716, 2, 16, k. 217.
- „Meritum sprawy o Werpuciany z W.W. Kozakowskim”, 17 V 1818, LVIA 716, 2, 18, k. 3.
- Metryka chrztu, 10 VI 1789, NGABM F 319, 2, 1143, k. 4.
- Metryka chrztu, 18 X 1791, NGABM F 319, 2, 1139, k. 264.
- Metryka chrztu, 3 IV 1778, AGAD, Zb. Czołowskiego, 610, s. 8.
- Metryka chrztu, 4 II 1775, NGABM F 319, 2, 1139, k. 271.
- Metryka chrztu, 5 III 1785, NGABM F 319, 2, 1139, k. 276.
- Metryka Jana Dominika, 28 XI 1769, NGABM F 319, 2, 1143, k. 15.
- Metryki, 1708, 1744, 1776, 1786, NGABM F 319, 2, 1139, k. 243–245.
- „Munus camerarij regij generoso Jospho Zabiello filio magni venatoris M.D.L.”, 17 VIII 1767, ML 184, s. 555–556.
- „Nagrobek temuż”, BK, 521, k. 170.
- „Nagrobek zdrajcom”, Oss. 12979, s. 42–43.
- Nagroda zasłużonym, b.d., Czerwonodworskie, 2, s. 31.
- Nominacja od Fryderyka Augusta, 18 VI 1808, NGABM F 319, 2, 1139, k. 17.
- Nota Antoniemu Zabielle generałowi lejtnantowi, staroście wilkijskiemu, 8 XI 1775, BC 690, s. 511–513.
- „Notacja dyspozycji W.J.P. Elżbiety z Białozorów Zabiellowej marszałkowej kowieńskiej w roku 1747 dnia decembra w Opitołkokach”, LVIA F716, 2, 135, k. 316.
- Notatka J. Bułhakowa, [VIII 1767], RGADA F 80, 1551, k. 289.
- „Noty do genealogii J.W.W. Zabiellów dla umieszczenia w heraldyce tomu szóstego”, AGAD, Materiały genealogiczne Wojciecha Wielądka, 69.
- „Obdukcja J.W. Paca starosty kowieńskiego”, 14 II 1785, LVIA SA 13721, k. 132.
- Obdukcja od Kazimierza Ejgirda, 23 IV 1777, LVIA SA 13717, k. 316.
- „Obdukcja ranionej szlachty czasu sejmiku”, 16 II 1785, LVIA SA 13721, s. 156.
- „Obdukcja szlachty porąbanej na sejmikach przez Zabiellów”, 9 II 1784, LVIA SA 13720, k. 72–73.
- „Objaśnienie interesu z Michelem Kopelowiczem kupcem i obywatelem grodzieńskim J.W.J.P. Zabiellów łowczych W.X.L.”, 1771–1774, LVIA 716, 2, 132, k. 164–165.
- „Oblig Zelmanowicza i Lejzerowicza”, 20 XII 1761, LNBW F94–3028.
- Obligacyjny zapis Mikołajowi Zabielle, b.d., LNBW F94–1996.
- Oblig Zabieli i słaty, 1806–1819, LVIA F716, 2, 143, k. 45, 78–87, 92v.
- Oblig Zabieli, 1799–1800, LVIA F716, 2, 144, k. 12, 14, 26, 35, 36, 53.
- Obwieszczenie Antoniemu i Zofii Zabiellom, 28 I 1765, LVIA F716, 2, 142, k. 98.
- Obwieszczenie od Jana Zabieli, 21 I 1760, LVIA SA 13706, k. 22.
- Obwieszczenie od Karola Radziwiłła, 10 I 1777, LVIA SA 13717, k. 32.
- Obwieszczenie od Karola Radziwiłła, 8 I 1777, LVIA SA 13717, k. 72.
- Obwieszczenie od Zabieli, 28 I 1758, LVIA F716, 2, 20, k. 100, 103, 104.
- „Obwieszczenie Straszewiczów z Kossakowskimi”, 26 I 1773, LVIA SA 13797, k. 378.
- Obwieszczenie w sprawie Eleonory Pilchowskiej, 10 IX 1776, LVIA SA 13716, k. 1287–1288.

- „Obwieszczenie W.J.P. Montwiłły z W.J.P.P. Zabięłłami”, 30 IV 1778, LVIA SA 13800, k. 170.
- Obwieszczenie Zabięłłom, 24 I 1782, LVIA F32, 2, 1166.
- Obwieszczenie Zabięłłowej, 1 XII 1791, LVIA F716, 2, 24, k. 60–61.
- Obwieszczenie, 30 I 1758, LVIA SA 13704, k. 12.
- „Obwieszczenie”, 6 IV 1758, LVIA SA 13704, k. 75.
- „Oddanie w zastaw dóbr Kople, Milzemie, Jaskajcie przez Władysława z Chrzczona Zabięłłę żonie Szarlocie z Trąkinów Zabięłłowej”, AZ 54 oraz LNBW F94–1141 oraz LVIA SA 13692, k. 1734–1737v.
- „Odezwa Zabięłł hetmana”, BK 508, s. 102–103.
- „Oficium camerarij nostri regii generoso Josepho Zabięłło pocilliator caunensi confer-tur”, 13 X 1752, ML 179, s. 46.
- „Ograniczenie dóbr Zabięłł i Prozora”, 31 X 1772, LVIA F716, 2, 87, k. 192–199 oraz LVIA SA 13799, k. 785–794.
- Opłata za prom, 20 XII 1776, LVIA 716, 2, 14, k. 54.
- Ordynans Antoniego Pocięja, 24 III 1735, Czerwonodworskie, 1, s. 26.
- Ordynans wojskowy, 11 VIII 1784, BC 683, s. 545.
- Ordynans Zabięłł, 15 XI 1756, Czerwonodworskie, 1, s. 33.
- Oświadczenia Adama Zabięłł, 1785, LMAB F40–690, k. 17, 19, 26–27.
- Oświadczenie Szymona Zabięłł z Tyszkiewiczami, 27 V 1789, LVIA SA 13830, k. 54.
- Oświadczenie Tomasza Wawrzeckiego, 18 VI 1784, BC 932, s. 311.
- „Oświadczenie tyczące się poddanego poszukiwanego przez sędziego Straszewicza w dobrach starostwa saskiego w dzierżawie Ignacego Zabięłł oraz rejestr rucho-mości pozostawionych przez tegoż poddanego w Łozach”, 1785–1786, AZ 176.
- „Pamiętniki Natalii z Bispingów Kickiej”, BUW 361.
- Patent dla Józefa Zabięłł, 20 XII 1788, LNBW F94–2662.
- „Patent na generał leutnanstwo w wojsku W.X.L. urodzonemu Antoniemu Zabięłłowi łowczemu wielkiemu W.X.L.”, 13 IV 1775, ML 540, s. 172 oraz 8 III 1775, NGABM F 319, 2, 1139, k. 204.
- Patent na poruczeństwo w brygadzie husarskiej chorągwi Zabięłł łowczego litewskiego Narbutowi teję brygady chorągemu, 31 III 1779, ML 543, s. 538–539.
- „Patent na szarżę oberszterlieutenantstwa w regimencie artylerii wojska WXL urodzo-nemu Szymonowi Zabięłłowi surrogatorowi ziemskiemu powiatu kowieńskiego generałowi adjutantowi buławy wielkiej WXL dany”, 15 IX 1749, ML 177, s. 865–867 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 211.
- „Patent na szarżę buńczuczny J.P. Domejce”, 2 IV 1793, LVIA SA 13809, k. 1772.
- „Petyta”, 24 III 1778, LVIA SA 13717, k. 1083–1089.
- „Pisarstwo skarbowe W.X.L. post liberam resignationem urodzonego Ludwika Chełchowskiego urodzonemu Michałowi Kossakowskiemu podstolemu kowień-skemu confertur”, 31 VII 1765, ML 184, s. 386–387.
- „Pisarstwo ziemskie powiatu kowieńskiego post fata urodzonego Michała Zabięłł uro-dzonemu Antoniemu Kossakowskiemu strażnikowi tegoż powiatu confertur”, 15 II 1765, ML 184, s. 43–44.
- „Planta przyszłego Trybunału Litewskiego na rok 1778”, AR II, 3131, s. 1 oraz BC 721, s. 650.

- Planta sejmików deputackich na trybunał W.X.L. roku 1782, BC 686, s. 277.
- Plenipotencja Adamowi Kozakowskiemu, 3 XII 1764, LVIA SA 13709, k. 610.
- Plenipotencja Andrzejowi Mineyce, 24 III 1780, LVIA SA 13801, k. 213.
- „Plenipotencja do przedania dworku w mieście Grodnie sytuowanego od J.W. Zabielly W. Suchodolcowi wydana”, 17 V 1790, LVIA SA 13806, k. 815–816.
- „Plenipotencja do ukończenia interesu z kupcami królewieckimi od J.W. Zabielly W. Chrapowickiemu wydana”, 17 V 1790, LVIA SA 13806, k. 814.
- Plenipotencja do wykupu zastawu, 31 III 1791, LNBW F93–460.
- Plenipotencja Janowi Truskowskiemu, 1 I 1753, LVIA 716, 2, 132, k. 153.
- Plenipotencja od chorążego Zabielly Szorcowi, 15 IX 1780, LVIA SA 13801, k. 796.
- „Plenipotencja od J.W. Tyszkiewicza J.W. Zabielle do sprawowania wszelkimi interesami dana”, 13 IX 1797, LVIA SA 13809, k. 1681.
- „Plenipotencja od J.W. Zabielly Skarżyńskiemu wydana”, 24 III 1786, LVIA SA 13804, k. 1212–1213v.
- „Plenipotencja od J.W.J.P. Zabiellowej łowczynej wielkiej W.X.L. Andrzejowi Narejkowi dana”, 2 VIII 1779, LVIA SA 13800, k. 795.
- „Plenipotencja od Zabielly Świrskiemu dana i służąca”, 14 II 1783, LVIA SA 13718, k. 151.
- „Plenipotencja pełnomocna do sprzedania dóbr Białożorowa i Wodakł od Zabiellowej marszałkowej Fergisowi dana”, 9 VI 1797, LVIA SA 13809, k. 1480–1481.
- Plenipotencja Piotrowi Paszkiewiczowi, 20 IV 1766, LVIA 716, 1, 141, k. 15.
- „Plenipotencja wydana J. księdzu Dąbrowskiemu na objęcie dóbr Telsz w księstwie żmudzkiem leżących od J.W. Zabiellowej”, 19 II 1797, LVIA SA 13809, k. 1440.
- Plenipotencja Zabiellowej marszałkowej Fergisowi, 9 VI 1797, LVIA SA 13809, k. 1430–1431.
- Podpisy świadków przy obligu, 1 XI 1742, LMAB F273–2701, k. 1.
- Podział majątków Jana i Marcina Zabiellów, 23 V 1720, LVIA, SA 13685, k. 401–402v oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 217–220.
- „Pokwitowanie Mateusza Miścichowskiego z otrzymanej od Ignacego Zabielly sumy pieniężnej stanowiącej zwrot pożyczki pobranej przez Onufrego Białożora od Miścichowskiego”, 1768, AZ 230.
- „Pokwitowanie Mikołaja Zabielly kasztelanica mścisławskiego dla księdza Kłanickiego proboszcza dziewiałtowskiego na otrzymaną pożyczkę pieniężną”, 1770, AZ 214.
- Porachunek z arendarzami propinacji, 30 VI 1778, LVIA 716, 2, 19, k. 96.
- Poświadczenie Medekszy Zabielle, 27 III 1783, LNBW F94–2025.
- „Poświadczenie sądowe dotyczące działalności Ignacego Zabielly pełnomocnika kościoła ewangelicko augsburskiego na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego”, 1792, AZ 232.
- Potwierdzenie fundacji, 1779–1780, LMAB F40–500, k. 4–6, 30–36.
- „Pozew Annie i Szymonowi Zabiellom”, 19 X 1751, LVIA F32, 2, 1169, k. 1–2.
- „Pozew Białożora z Zabiellami”, 1 X 1783, LVIA SA 13718, k. 506v.
- Pozew Blinstrubów na Zabiellów, 13 V 1729, 13688, k. 217–218.
- „Pozew Bohusza z Medekszą i dalszymi”, 16 IV 1783, LVIA SA 13718, k. 239v.
- Pozew dla Józefa, 4 I 1790, LNBW F94–198.
- Pozew Franciszka Niewiarowicza przeciw Zabiellom, 4 XII 1786, LVIA F716, 2, 142, k. 165.

- „Pozew Grzybowskiego z J.W.J.P. Zabiellą”, 18 VIII 1784, LVIA SA 13720, k. 499.
- „Pozew Illinicza z Zabiellą”, 10 VIII 1778, 26 IV, 7 X 1784, LVIA SA 13720, k. 336, 621 oraz LVIA SA 13717, k. 1277v.
- „Pozew J.P. Aleksandra Wejsa porucznika J.K.M. tylko względem starszeństwa małżeńskiego, a samej pani Anny z Gorskich Wejsowej na J.W.P.P. Bogumillę z Burbów Danielową Zabiellową cześnikową kowieńską i Rennę”, 3 II 1740, LVIA SA 13692, k. 42.
- „Pozew J.P. Władysława Zabielly na J.P. Paszyca i Heynę”, 2 V 1740, LVIA SA 13692, k. 199–200.
- „Pozew Jerzemu Zabielle”, 14 III 1806, LVIA F716, 2, 21, k. 324.
- Pozew Kulwińskiego z Blinstrubami, 5 IV 1759, LVIA SA 13705, k. 88.
- „Pozew Kuszelewskiego z Zabiellami”, 15 VII 1784, LVIA SA 13720, k. 392.
- Pozew Michała i Józefa Straszewiczów przeciw Zabiellom, 13 I 1777, LVIA SA 13717, k. 56.
- „Pozew od Korzeniewskiego Zabiellowi”, 20 X 1784, LVIA SA 13720, k. 603.
- Pozew od Szymona i Barbary Zabiellów, 12 XI 1789, BPAN-PAUKr 4391, s. 132–133.
- „Pozew Osieckiego z Zabiellami”, 2 VI 1783, LVIA SA 13718, k. 304; LVIA F32, 2, 1166.
- Pozew przeciw Aleksandrowi Wojzbunowi, 28 VIII 1786, LVIA F716, 2, 15, k. 61–62, 67.
- Pozew przeciw Antoniemu i Janowi Zabiellom oraz innym, 7 IV 1741, LVIA F716, 2, 142, k. 92.
- Pozew przeciw Antoniemu i Zofii Zabiellom, 24 IV 1765, LVIA SA 13710, k. 85 oraz LVIA F716, 2, 142, k. 97.
- Pozew przeciw Antoniemu i Zofii Zabiellom, 29 IV 1754, LVIA 716, 2, 132, k. 100v.
- Pozew przeciw Antoniemu Zabielle, 27 III 1755, LVIA F716, 1, 141, k. 26.
- Pozew przeciw Antoniemu Zabielle, LVIA 716, 2, 133, k. 116–118.
- Pozew przeciw Barbarze Zabiellowej, 5 IV 1805, NGABM F 694, 3, 473, k. 1.
- Pozew przeciw Białłozorom, 1 V 1748, LVIA F1275, 1, 88, k. 173.
- Pozew przeciw Bryginowi, 1720, AT B–31/121, s. 83.
- Pozew przeciw Eleonorze Czartoryskiej, Karolowi Radziwiłłowi i innym, 1787, LVIA F716, 2, 142, k. 168.
- Pozew przeciw Ignacemu Zabielle, 14 XI 1791, LNBW F94–2049.
- Pozew przeciw Jerzemu Zabielle i innym, 13 IV 1792, LVIA F716, 2, 21, k. 274–275.
- Pozew przeciw Jerzemu Zabielle, 14 II 1808, LVIA F716, 2, 21, k. 326–327.
- Pozew przeciw Jerzemu Zabielle, 1787, LVIA F716, 2, 142, k. 166.
- Pozew przeciw Jerzemu Zabielle, 1790, LVIA F716, 2, 142, k. 176.
- Pozew przeciw Jerzemu Zabielle, 9 II 1786, LVIA F716, 2, 142, k. 154.
- Pozew przeciw Józefowi Zabielle, 3 XI 1777, LVIA F716, 2, 142, k. 132.
- Pozew przeciw Karpinom, 1785, LVIA F716, 2, 21, k. 28.
- Pozew przeciw Katarzynie Wołkowej, 11 V 1740, LNBW F94–1137.
- Pozew przeciw Michałowi Grothuzowi i Janowi Zabielle, 17 IV 1761, LVIA SA 13707, k. 140.
- Pozew przeciw Michałowi Ogińskiemu, 12 XI 1789, BPAN-PAUKr 4391, s. 132–133.
- Pozew przeciw Mikołajowi Zabielle, 28 VII 1769, LVIA F1282, 1, 8302, k. 1.
- Pozew przeciw Mikołajowi Zabielle, 29 VII 1769, LVIA F32, 2, 1169, k. 10.

- Pozew przeciw Szymonowi Zabielle, 1784, LVIA F32, 2, 1169, k. 20–21.
- Pozew przeciw Zabiellom i innym, 18 X 1785, LVIA F716, 2, 23, k. 331–332.
- Pozew przeciw Zabiellom łowczym i Maliszewskiemu, 24 IV 1766, LVIA F716, 2, 142, k. 97–98.
- Pozew przeciw Zabiellom, 13 VIII 1777, LVIA F716, 2, 142, k. 128.
- Pozew przeciw Zabiellom, 15 III 1802, LVIA F716, 2, 21, k. 280.
- Pozew przeciw Zabiellom, 1791, LVIA F716, 2, 142, k. 269–270.
- Pozew przeciw Zabiellom, 22 VIII 1777, LVIA F716, 2, 142, k. 130.
- Pozew przeciw Zabiellom, 29 VIII 1779, LMAB F34–14.
- Pozew przeciw Zabiellom, 5 IV 1754, LVIA 716, 2, 132, k. 102.
- Pozew przeciw Zabiellom, 8 II 1790, LVIA F716, 2, 142, k. 175.
- Pozew przeciw Zabiellom, Blinstrubowi i Żylińskiemu, 15 II 1786, LVIA F716, 2, 142, k. 155–156 oraz LVIA SA 13722, k. 212.
- Pozew przeciw Zabiellowej, 1 X 1787, LVIA F716, 2, 24, k. 51–52.
- Pozew przeciw Zofii Zabiellowej i innym, 1789, LVIA F716, 2, 21, k. 261.
- Pozew przeciw Zofii Zabiellowej, 18 IV 1791, LVIA F716, 2, 21, k. 272.
- Pozew przeciw Zofii Zabiellowej, 24 IV 1784, LVIA F716, 2, 23, k. 323.
- Pozew przeciw Zofii Zabiellowej, 28 VI 1789, LVIA F716, 2, 23, k. 349.
- Pozew przeciw Zofii Zabiellowej, 5 IX 1777, LVIA SA 13718, k. 659.
- „Pozew Przesmyckiego z Zabiellą”, 20 VIII 1785, LVIA SA 13721, k. 729–730.
- Pozew Sankowskich przeciw Zabiellom, 8 II 1790, LVIA F716, 2, 142, k. 175.
- Pozew w sprawie Lugajły z Zabiellą, 15 XI 1784, LVIA SA 13720, k. 676.
- Pozew w sprawie Tyszkiewicza kasztelana mściśławskiego z Zabiellą marszałkiem, 21 II 1777, LVIA SA 13717, k. 157.
- „Pozew W. Wawrzeckiego z J.W. Zabiellami etc.”, 26 VI 1784, LVIA SA 13720, k. 353v, 358.
- „Pozew Wołodkowicza z Zabiellami”, 15 IV 1784, LVIA SA 13720, k. 228v.
- „Pozew z aresztem księży kamedułów kowieńskich z Zabiellą”, 16 VIII 1783, LVIA SA 13718, k. 449.
- Pozew z instancji Becu, 9 II 1786, LVIA F716, 2, 142, k. 163.
- „Pozew Zabiellom i sługom od Urniaziów”, 24 V 1785, LVIA SA 13721, k. 457.
- Pozew Zabiellom od Aleksandra Jackowskiego, 27 I 1770, LVIA F716, 2, 142, k. 110.
- „Pozew Zabiellowej z Kossakowskim”, 14, 16 XI 1785, LVIA SA 13721, k. 999, 1030v.
- „Pozew Zabiellowej z Kossakowskim”, 16 VIII 1783, LVIA SA 13718, k. 462.
- „Pozew Zabiellowej z Kossakowskim”, 19 V 1784, LVIA SA 13720, k. 300.
- Pozew Zabiellów w sprawie Jana Przyjałgowskiego, 2 VI 1777, LVIA F716, 2, 142, k. 127.
- „Pozew Zabiellów z Szorcami”, 27 II 1783, LVIA SA 13718, k. 161.
- Pozew Zabiellów z Szymkowskimi, XI 1771, LVIA SA 13797, k. 1378.
- Pozew Zabiellów z Walentynowiczem, 15 XI 1783, LVIA SA 13718, k. 605.
- „Pozew Zofii i Jerzemu Zabiellom”, 20 I 1805, LVIA F716, 2, 21, k. 323.
- Pozew, 15 XI 1785, LVIA F716, 2, 87, k. 337–338.
- Pozwy przeciw Karolowi Radziwiłłowi, 3 XI, 10 XII 1774, LVIA 716, 2, 132, k. 184–186.
- Prawo arendowne Adama i Marianny Platerów, 30 V 1790, LVIA 716, 1, 147.
- Prawo darowne Krzysztofa Szczytta, 23 III 1771, LVIA SA 13797, k. 1039–1040.

- „Prawo darowne na dobra Moniuszkańce Orwistów ze wsiami od Zabielly exkasztelana Zabielle szambelanowi dane”, 2 XII, 1797, LVIA SA 13809, k. 2068–2069.
- „Prawo darowne na kamienice w Kownie i łąkę we Frejdzie miejskiej leżącą od J.W. Zabielly danej i służącej J.W. Burbom”, 15 V 1797, LVIA SA 13809, k. 1482–1483 oraz LMAB F198–177, k. 1–4.
- „Prawo darowne na karcznię z gruntem w Gojluszach od J.W. Zabielly W.J.P. Janowi Medekszy wydane”, 19 XII 1791, LVIA SA 13807, k. 613–614.
- „Prawo kwitacyjne od W.J.P.P. Platerów J.W.W. Zabiellom łowczym W.W.X.L. służące”, 24 VIII 1774, LVIA SA 13798, k. 1269.
- Prawo kwitacyjne Adama Zabielly, 23 II 1778, NGABM F 319, 2, 1139, k. 96.
- Prawo kwitacyjne Szymonowi Zabielle, 23 II 1778, NGABM F 319, 2, 1139, k. 95–96.
- Prawo między Ignacym i Mikołajem Zabiellami, 20 III 1771, LNBW F94–806 oraz LVIA SA 13797, k. 1028–1029v.
- Prawo na Bernatowicze, 24 VI 1712, LVIA SA 13685, k. 527–528.
- „Prawo od J.W.J.P. Ignacego Zabielly służące J.W.J.P. Mikołajowi Zabiellowi”, 20 III 1771, LVIA SA 13797, k. 1026–1027.
- „Prawo sprzedażne na dwie Sadziwy Gabryałowszczyzny od W. Koplewskiego J.W. Zabiellowi dane”, 6 VI 1793, LVIA SA 13808, k. 564–566, 1172.
- „Prawo sprzedażne na folwark Kretkompie od Jerzego Zabielly Zabiellowej matce dany i służący”, 13 IX 1797, LVIA SA 13809, k. 1711–1712.
- „Prawo sprzedażne od Ginejtów Zabiellom”, 30 I 1733, LVIA SA 13809, k. 1155–1156.
- „Prawo sprzedażne od J.P. Downarowicza W.J.P. Zabiellowi chorążemu powiatu kowieńskiego”, 27 I 1771, LVIA SA 13797, k. 959–960 oraz LMAB F260–248.
- Prawo rezygnacyjne Mikołaja Zabielly, 20 III 1771, NGABM F 319, 2, 1139, k. 160.
- „Prawo rezygnacyjne od J.W.J.P. Zabiellowej generałowej majorowej J.W. Szymonowi i Onufremu Zabiellom na dobra Białozorów oraz i inne wszelkie majątności dane i służące”, 23 I 1778, LVIA SA 13800, k. 51.
- „Prawo Szymona Zabielly podczaszego służące dominikanom kowieńskim”, 8 V 1701, VUB 7–37/13791, k. 464.
- Prawo Szymona Zabielly, 5 X 1700, VUB 7–37/13791, k. 86.
- „Prawo transfuzyjne rzeczne zastawne od J.P. Jana Wieczorkowskiego plenipotentcja od J.W. Teodory z Piotrowiczów Zabiellowej szambelanowej J.K.M. mającego W.J.P.P. Makowieckim podkomorzym słonimskim na Smorgonie wydane”, 22 IX 1781, LVIA SA 13802, 480–481.
- „Prawo wieczyste rzeczne darowne od J.W.J.P.P. Zabielly Medekszom służące”, 4 I 1795, LVIA SA 13809, k. 840–841.
- „Prawo wieczyste sprzedażne na dobra w okolicy Gojluszach w powiecie kowieńskim leżące od J.P. Macieja Żelny J.W. Zabiellowi wydane i służące”, 20 X 1774, LVIA SA 13805, k. 605–606.
- Prawo zastawne i kwit, 30 IV 1788, 23 IV 1823, LNBW F94–2041 oraz LVIA SA 13806, k. 1.
- Prawo zastawne Mikołaja Zabielly, 23 IV 1764, LNBW F94–588.
- Prawo zastawne na Opitołoki, 22 IV 1774, LVIA SA 13806, k. 345 oraz LMAB F34–101.
- „Prawo zastawne od J.P. Władysława Zabielly cześnika kowieńskiego samej J.P. Zabiellowej cześnikowej powiatu kowieńskiego służące”, 21 VI 1741, LVIA SA 13692, k. 1734–1737v oraz LNBW F94–1141.

- Prawo zastawne Tomaszowi Kuszelewskiemu, 23 IV 1764, LNBW F94–588.
- Prawo zastawne wyderkaffowe księdzu Mossakowskiemu, 20 VI 1724, LVIA SA 13685, k. 531–532.
- Prawo zastawne, 24 II 1754, LVIA F716, 2, 21, k. 216–217.
- Prawo rzeczne, 9 VII 1757, LMAB F34–147.
- Pretensje różne od Żydów obywateliw żółkiewskich do kapitana Zabieliły, 21 IV 1772, NGABM F 694, 4, 1023.
- Proces Adama Wisogirda na Antoniego Zabieliłę, 15 VII 1765, LVIA SA 13710, k. 244–245.
- Proces Anny Pilichowskiej z opiekunami, 7 IX 1737, LVIA SA 13690, k. 1403–1404.
- Proces Anny Zabieliłowej z opiekunami na W.J.P. Elenę Gintowtową, 3 IV 1739, LVIA SA 13691, k. 726–729.
- Proces Anny Zabieliłowej, 23 VII 1798, LMAB F34–166.
- Proces Dionizego Mikuckiego z Adamem Zabieliłą 1788–1794, LNBW F93–256, 258–259, 262–267, 269–272, 274, 1203.
- „Proces imieniem J.W. Tyszkiewicza kasztelana mściśławskiego na J.W. Zabieliłów pułkownika i szambelana”, 25 IX 1783, LVIA SA 14568, k. 400.
- „Proces J.P. Fryndta obersztelejtnanta J.K.M. na J.P. Zabieliłę podsędkowicza powiatu kowieńskiego”, 1 VIII 1729, LVIA SA 13688, k. 45–46, 1211–1212.
- „Proces J.P. Maliszewskiej na W.J.P. Zabieliłinę pisarżową ziemską kowieńską i na innych”, 3 XII 1739, LVIA SA 13691, k. 1253–1254.
- „Proces J.P. Władysława Zabieliły cześnika kowieńskiego z J.P.P. Wołkami i innymi Ichm.”, 15 VIII 1728, LVIA SA 13687, k. 1317–1320.
- „Proces J.P. Władysława Zabieliły cześnika powiatu kowieńskiego z J.P. Janem Zabieliłą podstolim kowieńskim”, 2 V 1740, LVIA SA 13692, k. 195–198.
- „Proces J.P. Władysława Zabieliły z J.P. Wołkami”, 24 IV 1723, LVIA SA 13686, k. 41.
- „Proces J.W.J.P. Jana Zabieliły kasztelana mściśławskiego na J.P. Sławaczyńskich małżonków i J.P. Brygidę Zabłocką”, 5 IX 1758, LVIA SA 13704, k. 317.
- „Proces J.X. Zabieliły na J.X. Paszkiewicza gwardiana konwentu kowieńskiego”, 15 IV 1740, LVIA SA 13692, k. 180.
- Proces Jana Bielawskiego na Dominika Medekszę, Butkiewicza i Dominika Kossakowskiego, 16 X 1732, LVIA SA 13689, k. 471.
- Proces Jana i Krystyny Zabieliłów, 17 III 1741, LNBW F94–1139.
- Proces Juskiewicza sędzica ziemskiego kowieńskiego na Zabieliłę marszałka kowieńskiego, 28 VII 1753, LVIA SA 13699, k. 256–257.
- Proces Kazimierza Chlewińskiego z Ignacym Zabieliłą i Janem Bonieckim, 17 VI 1793, LNBW F94–1345.
- Proces Koszuciów, Katerłów na Zabieliłę, Przeciszewskich, 27 VII 1769, LVIA SA 14563, k. 633–634.
- Proces Krzysztofa z Lubrańca Dąbskiego na Zabieliłów i innych, 19 IX 1760, LVIA SA 13706, k. 377.
- Proces Ludwika Chelchowskiego z Antonim i Szymonem Zabieliłami, 13 II 1765, LVIA 716, 2, 132, k. 131.
- Proces łowczych Zabieliłów z kasztelanami witebskimi Siruciami, 2 IV 1754, LVIA SA 13700, k. 140–141.
- Proces Mateusza Rusieckiego z Mikołajem Zabieliłą, 4 VI 1726, LVIA SA 13687, k. 15–16.

- Proces Michała Zabięły i dominikanów z benedyktyнками, 6 VIII 1723, LVIA SA 13686, k. 166–167.
- Proces Mikołaja Zabięły na Ignacego i Tadeusza Petruszewiczów, 2 IX 1769, LVIA SA 14563, k. 618–619.
- „Proces na Ichm. księży dominikanów W.J.P. podczaszemu kowieńskiemu służący”, 25 IV 1741, LVIA SA 13692, k. 1288–1289.
- „Proces nomine J.P. Benedykta Lugajły na J.W.J.P. Zabięłą marszałka powiatu kowieńskiego”, 3 VIII 1765, LVIA SA 13710, k. 305–306.
- „Proces nomine J.P.P. Skowdwiłłów, Zabięły, Wisztortów, Staniewicza na J.X.X. Bazylianów podobiskich”, 13 V 1769, LVIA SA 14563, k. 617.
- „Proces nomine J.W. marszałka kowieńskiego na J.W. Rodzewicza”, 29 VIII 1765, LVIA SA 13796, k. 78.
- „Proces nomine opiekunów oraz in minoreniitate zostających Iwickich na J.P. Iwickich”, 6 V 1762, LVIA SA 242, k. 35–36.
- „Proces nomine W.J.P. Terebesza ciwuna ks. żmudzkiego na J.W.J.P. Zabięłą kasztelanica mścislawskiego”, 25 X 1768, LVIA SA 14563, k. 432.
- „Proces nomine W.W.J.P.P. rotmistrzów powiatu połongowskiego księstwa żmudzkiego małżonków Jerzego i Petroneli z Kwazzewiczów Katerłów podczaszych wendeńskich na W.W.J.P.P. Zabięłą podstolego kowieńskiego, Przeciszewskich ciwunów ejragolskich księstwa żmudzkiego”, 27 VII 1769, LVIA SA 14563, k. 633–634.
- „Proces od J.P. urzędników, rycerstwa, szlachty i obywatelów powiatu kowieńskiego contra totum actum sejmiku antekomicjalnego zanesiony”, 19 VIII 1754, LVIA SA 13700, k. 286–290.
- Proces Prusikowskiego z Ignacym i Anną Zabięłami, 16 XI 1779, LNBW F94–2017.
- „Proces Radziwiłłów z Zabięłą”, 11 XI 1784, LVIA SA 13720, k. 688.
- Proces Tomaszewskiego i Kotowicza na Szymona Zabięłą, 31 VII 1780, AT D11, k. 285.
- „Proces w Bogu wielebnych Ichm księży dominikanów konwentu kowieńskiego na W.J.P. Annę z Białożorów matkę pisarzową ziemską kowieńską i Antoniego syna podczaszego powiatu kowieńskiego i na J.P. Proniewicza”, 6 V 1741, LVIA SA 13692, k. 1298–1299.
- „Proces w sprawie J.P.P. Podoleckich małżonków na W.J.P. Zabięłą marszałka powiatu kowieńskiego”, 10 II 1748, LVIA SA 13696, k. 28.
- „Proces w sprawie J.W.P. Antoniego Kamińskiego z J.W.P. Janem Zabięłą, Stanisławem Staniewiczem i innemi”, 30 IX 1760, LVIA SA 13706, k. 388.
- „Proces w sprawie J.W.P.P. Zawiszów stolników powiatu kowieńskiego z W.J.P. Stefanem Zabięłą podstolicem powiatu kowieńskiego”, 9 I 1769, LVIA SA 13713, k. 7.
- „Proces w sprawie w Bogu W.J. księdza Antoniego Zabięły eremity reguły świętego franciszka z J.P. Mingajłą”, 16 IX 1752, LVIA SA 13698, k. 298.
- „Proces w sprawie W.J.P. Antoniego Zabięły marszałka powiatu kowieńskiego z W.J.P.P. Żukowskimi i innymi Ichm.”, 12 VIII 1748, LVIA SA 13696, k. 195–196v.
- „Proces w sprawie W.J.P. Zabięły z W.J.P. Siruciem”, 10 IV 1754, LVIA SA 4766, k. 255–258.
- „Proces W.J.M. Tomasza i Ludwiki z Estków Zabięłłów chorążych J.K.M. małżonków na J.P. Jurewiczów i Medeksów”, 27 VII 1758, LVIA SA 13704, k. 214–215.

- „Proces W.J.P. Antoniego Zabielly podczaszego powiatu kowieńskiego na J.P. Jana Grothuza starościca wilkijskiego”, 10 IX 1740, LVIA SA 13692, k. 434–435.
- „Proces W.J.P. Bułharyna na J.W.J.P. Zabiellę marszałka powiatu kowieńskiego”, 13 IV 1761, LVIA SA 13707, k. 136.
- „Proces W.J.P. Jana Zabielly podsędkowicza powiatu kowieńskiego na J.P. Dobużyńskich małżonków i Jerzego Wencewicza”, 21 X 1739, LVIA SA 13691, k. 1215–1216.
- „Proces W.J.P. Karpia Pługianskiego szymańskiego starosty na W.J.P. Zabiellową pisarzową ziemską kowieńską”, 20 VII 1745, LVIA SA 13694, k. 858–859v.
- „Proces W.J.P. Zabielly kapitana wojsk W.X.L. na J.P. Antoniego Piotrowicza”, 8 II 1760, LVIA SA 13706, k. 58.
- Proces Wawrzeckiego z Blinstrubem, 14, 18 VI 1784, BC 932, s. 303–311.
- Proces Wołków z Zabiellami, 21 VII 1727, LVIA SA 13687, k. 689–690, 995–996.
- Proces z Aleksandrem Bystramem, 1731–1732, LNBW F94–791.
- Proces z Michałem Rubowiczem, Radziwiłłami i innymi, 1780–1785, LNBW F93–940, 946, 951–952, 956, 960, 962, 964–965, 967–968, 971.
- Proces Zabiellów na Białozora sędziego ziemskiego upickiego, 2 III 1744, LVIA SA 4756, k. 97–98v.
- Proces Zabiellów na Orelów Szlomowiczów, 2 XI 1740, LVIA SA 13692, k. 486–487.
- Proces Zabiellów z Giedrojciami, b.d., LVIA F716, 2, 15, k. 401–403.
- Proces Zabiellów z Siruciami, 29 VIII 1754, LVIA 716, 2, 132, k. 121v.
- Proces Zabielly na Bortkiewiczów, Bogusława Juszkiewicza, Wołków i innych, 6 V 1741, LVIA SA 13692, k. 1300–1303v.
- Proces Zabielly z Syropowiczem, 1767, LNBW F94–632, k. 14–16.
- „Proces”, 7 VII 1761, LVIA SA 13707, k. 279.
- „Proces”, 9 II 1756, LVIA SA 13702, k. 51.
- „Proces”, 9 XII 1763, LVIA SA 13709, k. 321.
- „Projekt posłów na sejm r. 1782 z prowincji litewskiej”, BC 686, s. 324.
- „Protestacja J.P. Mikołaja Dziakońskiego i samej jejm. małżonków z J.P. Wilmątami i J.P. Zabiellą i samą Jejm.”, 13 V 1744, LVIA SA 4756, k. 324–325v.
- Protestacja Jana i Krystyny Zabiellów, 7 V 1740, LNBW F94–1136.
- Protestacja Karola Białozora i innych, 27 IV 1702, LVIA F1275, 1, 88, k. 12.
- Protestacja Michała Zabielly, 24 IX 1723, LVIA SA 13686, k. 231–232.
- Protestacja przeciw Adamowi Wisogirdowi, 28 VII 1762, LVIA SA 13708, k. 263–264.
- Protestacja skonfederowanej Rzeczypospolitej, 22 II 1793, AGAD, Zbiór Mielezki Maliszkiewicza, 107, s. 4–5.
- „Protestacja W.J.P. Michała Zabielly pisarza ziemskiego powiatu kowieńskiego na J.P. Jana Makowskiego”, 2 XII 1726, LVIA SA 13687, k. 201–202.
- „Protestacja W.J.P. Zabiellowej pisarzowej ziemskiej kowieńskiej na W.J.P. Tarussową pisarzową ziemską województwa trockiego”, 4 V 1738, LVIA SA 13691, k. 155–156.
- Protestacja, 25 VIII 1760, BC 3841, s. 417.
- Przeniesienie prawa Jerzego i Piotra Kudrewiczów, Kazimierza Biwila Zabiellom marszałkom kowieńskim, 2 VI 1770, LVIA SA 13797, k. 865–868 oraz LVIA SA 13798, k. 202–203v.
- Przydanie opieki Blinstrubom, 10 VI 1754, LNBW F94–1693.

- „Przydanie opieki W.J.P. Dowojniny wojskiej i sędziny grodzkiej województwa trockiego”, 30 IV 1762, LVIA SA 242, k. 13–14.
- „Przydanie opieki W.J.P.P. Ignacemu i innym braci Świrskim”, 5 IV 1764, LVIA SA 13795, k. 45.
- Przysięga Józefa Zabięły, 4 VI 1784, LVIA F1279, 55, k. 51.
- Przysięga Macieja Zaniewskiego, 6 XI 1793, LVIA F716, 2, 24, k. 66.
- Przysięgi w sprawie podatków, 1789, LMAB F40–947 oraz LNBW F93–66.
- Przywilej Janowi i Teresie Zabięłom, 8 IX 1744, LNBW F94–1002.
- Przywilej na dobra Pieczary Antoniemu Zabielle, 26 XI 1746, ML 175, s. 286–289.
- Przywilej na dzierżawę Uzledzie Józefowi Zabielle, 14 III 1770, ML 185, s.406–407.
- „Przywilej na generała majorostwo służący J.W. hrabiemu Ignacemu Zabięłowi”, 24 XI 1776, LVIA SA 13720, k. 58 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 71.
- „Przywilej na jarmarki w mieście Łabunowie od króla Stanisława Augusta wydany Zabięłowi”, 17 II 1791, LVIA SA 13808, k. 113.
- Przywilej na kasztelanę J.W. Zabielle, 7 VI 1752, LVIA SA 13713, k. 1276.
- Przywilej na kasztelanę mińską, 11 VI 1784, NGABM F 319, 2, 1139, k. 87–88.
- Przywilej na osobę Józefa Zabięły na dobra Kulupie alias Klebaliszki, 10 XI 1746, ML 174, s. 487–489 oraz LVIA SA 13809, k. 656–657.
- Przywilej na podkomorstwo Dominikowi Medekszy, 15 II 1765, APAN, Archiwum Medekszów.
- „Przywilej na podkomorstwo kowieńskie J.W. Kossakowskiemu służący”, 28 III 1791, LVIA SA 13807, k. 185–187.
- Przywilej na podsędkostwo Dominikowi Medekszy, 8 IX 1744, APAN, Archiwum Medekszów.
- Przywilej na przyłączenie Andruszkan alias Worejkan do starostwa wilkijskiego, 7 IX 1754, ML 179, s. 314–315.
- „Przywilej na stolnikostwo powiatu kowieńskiego urodzonemu Szymonowi Zabięłowi post ascensionem na chorąstwo urodzonego Jana Zabięły”, 30 VI 1736, ML 169, s. 420–421.
- Przywilej na Zwirdzie Miksodzie Józefowi Zabielle, 8 III 1760, ML 183, s. 236–237.
- Przywilej Stanisława Leszczyńskiego, 7 XII 1708, NGABM F 319, 2, 1139, k. 216.
- Przywilej Zabielle surrogatorowi kowieńskiemu, 19 XI 1744, LVIA F716, 2, 20, k. 42.
- „Przyznana kwitacja od Narbutta Zabielle”, 24 VI 1791, LVIA SA 13725, k. 409.
- „Przyznanie asekuracyjnego i kwitacyjnego dokumentu od J.W.W. Prozorów J.W. Zabięłowi wydanego”, 23 VII 1789, LVIA SA 13806, k. 388–391 oraz LNBW F94–2043.
- „Przyznanie dobrowolnego cesyjnego zapisu na rzecz w nim wyrażoną od urodzonego Antoniego Zabięły łowczego W.X.L. urodzonemu Józefowi Zabielle podkomorzemu naszemu danego”, 15 V 1775, ML 541, s. 801–803.
- „Przyznanie dobrowolnego darownego zapisu w Bogu wielebnemu Jmc. księdzu Zabięłowi”, 7 VII 1750, LVIA SA 13697, k. 417–418v.
- „Przyznanie dobrowolnego zapisu od urodzonego Józefa Zabięły łowczego wielkiego W.X.L. na rzecz w nim wyrażoną urodzonemu Antoniemu Zabielle generałowi leutnantowi wojska W.X.L. danego”, 20 V 1775, ML 541, s. 804–807.
- Przyznanie dokumentu od Zabięły Zawiszom, 13 XII 1782, LVIA SA 13802, k. 985–986.

- Przyznanie dzierżawy Skrebiny i Wigie Józefowi Zabielle, 3 IV 1760, ML 183, s. 244–245.
- Przyznanie dzierżawy Szwenty Szymonowi Zabielle, 26 V 1755, ML 181, s. 215.
- „Przyznanie inwentarza majątności Orzechowna od Chrapowickiego, Matuszewiczowej, Prozora, Zabiellowej”, 22 I 1781, LVIA SA 13802, s. 40–45.
- Przyznanie inwentarza majątności Szsza, 22 I 1781, LVIA SA 13802, k. 48–53.
- „Przyznanie inwentarza majątności Szwabiszek”, 23 VII 1781, LVIA SA 13802, k. 520–529.
- „Przyznanie inwentarza na dobra Upniki Zabiellowej służącego”, 23 VII 1781, LVIA SA 13802, k. 506–515.
- „Przyznanie korroboracyjnego dokumentu od J.W. Szymkowskiej J.W. Kossakowskiemu wydanego”, 17 II 1784, LVIA SA 13803, k. 696.
- „Przyznanie korroboracyjnego zapisu J.W. Zabiellowi służącego”, 12 II 1783, LVIA SA 13803, k. 134.
- „Przyznanie kwitacji J.W. Zabiellowi służącej”, 23 IV 1783, LNBW F94–1348, k. 1–4 oraz LVIA SA 13803, k. 213–214.
- „Przyznanie kwitacji od Estki Zabiellowi służącego”, 16 III 1784, LVIA SA 13803, k. 742–743.
- „Przyznanie kwitacji od J.W.W. Platerów J.W.W. Zabiellowi łowczym W.X.L.”, 12 XII 1774, LVIA SA 13798, k. 1265.
- „Przyznanie kwitacji od Pacewicza J.W. Zabiellowi”, 26 VI 1784, LVIA SA 13720, k. 356–357v.
- „Przyznanie kwitacji od W. Zabielly J.W. Zabiellowi wydanej”, 30 III 1785, LVIA SA 4799, k. 433–436.
- „Przyznanie kwitacyjnego zapisu od Syrjatowicza Zabiellowi marszałkowi kowieńskiemu służącego”, 30 VII 1783, LVIA SA 13803, k. 362–363.
- „Przyznanie listu dzielczego wieczystego między J.P. Bogumiłą z Zabiellow Drobyszową podstarościna upicką, Krzysztofem Drobyszem starostą pojeziorskim i innymi”, 7 XI 1736, LVIA SA 13690, k. 115–117, 123–130.
- „Przyznanie listu wlewkowego zrzecznego zapisu J.P. Krzysztofa Drobysza W.J.P. Mikołajowi Zabiellowi marszałkowi powiatu kowieńskiego służącego”, 6 XI 1736, LVIA SA 13690, k. 118–119.
- „Przyznanie opieki J.P. Świrskiej i Onufremu Świrskiemu horodnicyzemu smoleńskiemu”, 7 IV 1764, LVIA SA 13795, k. 52.
- Przyznanie plenipotencji Lenkowskiemu, 2 II 1784, LVIA SA 13720, k. 42v–45.
- „Przyznanie plenipotencji od J.W. Zabiellowej Dzieszukowi służącej”, 22 I 1781, LVIA SA 13802, k. 54.
- „Przyznanie plenipotencji od J.W.J.P. Zabielly łowczego wielkiego W.X.L. J.P. Mineykowi danej”, 28 VII 1766, LVIA SA 13796, k. 663.
- „Przyznanie plenipotencji od W.W. Toczyłowskich podkomorzych nadwornych J.K.M. W. Wandałowskiemu wydanej”, 12 IV 1785, LVIA SA 4799, k. 529–530.
- „Przyznanie plenipotencji od Zabielly Dzieszukowi wydanej”, 25 IX 1788, LVIA SA 13723, k. 482–483.
- „Przyznanie plenipotencji od Zabielly”, 2 V 1781, LVIA SA 13802, k. 90–91.
- „Przyznanie plenipotencji W. Giejsztorowi od J.W. Zabielly vicebrygadiera J.W.W.X.L.”, 24 II 1780, LVIA SA 13801, k. 150–151v.

- „Przyznanie prawa donacyjnego służącego J.W.W. Zabięłom łowczym wielkim W.X.L.”, 4 VI 1762, LVIA SA 13796, k. 945–946.
- „Przyznanie prawa J.W.J.P. Zabięłom łowczym wielkim W.X.L. służącego”, 17 X 1765, LVIA SA 13796, k. 226–229.
- „Przyznanie prawa J.W.J.P. Zabięłowi kasztelanicy męcisławskiemu służącego”, 6 I 1762, LVIA SA 13796, k. 282–285 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 303–304.
- Przyznanie prawa między Mikołajem i Elżbietą z Białożorów Zabięłami, 29 VII 1732, LVIA SA 13689, k. 104–105.
- „Przyznanie prawa od Chrapowickich Matuszewiczowej, Zabięłowej łowczynej wielkiej W.X.L.”, 22 I 1781, LVIA SA 13802, k. 24–25.
- „Przyznanie prawa od J.P. Ciołkiewiczów J.W.J.P. Zabięłowi marszałkowi powiatu kowieńskiego na kamienicę”, 28 II 1770, LVIA SA 14564, k. 7–10.
- „Przyznanie prawa od J.P. Kunickiego J.W. łowczemu wielkiemu W.X.L.”, 15 X 1765, LVIA SA 13796, k. 214–215.
- „Przyznanie prawa od J.W. Prozora J.W. Zabięłom”, 15 XII 1792, LVIA SA 13808, k. 273.
- „Przyznanie prawa od J.W. Szymona Zabięły na dobra Szopów W.J.P. Płaterowej”, 29 X 1773, LVIA SA 13798, k. 1010.
- „Przyznanie prawa od J.W. Zabięły J.W. Zabięłom”, 15 XII 1792, LVIA SA 13808, k. 272.
- „Przyznanie prawa od Korejwy Zabięłowi służącego”, 8 VI 1783, LVIA SA 13803, k. 570–571.
- „Przyznanie prawa od Lugajły Zabięłowi”, 14 X 1788, LVIA SA 13723, k. 532–533.
- „Przyznanie prawa od Pacewicza J.W. Zabięłowi służącego”, 14 I 1782, LVIA SA 13802, k. 657–658.
- „Przyznanie prawa od Piotrowiczów J.W. Zabięłowi danego na Romantyszki”, 27 V 1773, LVIA SA 13798, k. 494.
- „Przyznanie prawa od Zabięłskiego J.W. Szymonowi Zabięłowi służącego”, 25 IV 1785, LVIA SA 13804, k. 222–230.
- „Przyznanie prawa od Zabięłowej, Matuszewiczowej Chrapowickim służące”, 22 I 1781, LVIA SA 13802, k. 26–29.
- Przyznanie prawa od Zabięłłów łowczych Gintowtom, 31 X 1772, LVIA SA 13798, k. 313–314v.
- „Przyznanie prawa od Zabięłłów Zabięłowi danego”, 27 VIII 1766, LVIA SA 13796, k. 681–685.
- „Przyznanie prawa od Zabięły Chrapowickiemu służące”, 23 IV 1783, LVIA SA 13803, k. 651.
- „Przyznanie prawa od Zabięły pułkownika J.W. Zabięłowej łowczynej litewskiej wydane”, 8 III 1785, LVIA SA 13804, k. 127–128.
- „Przyznanie prawa od Zabięły Zabięłom służącego”, 20 VI 1784, LVIA SA 13803, k. 934–935.
- „Przyznanie prawa plenipotencyjnego od J.W. Szymona Zabięły vice brygadiera J.W. Józefowi Zabięłowi łowczemu wielkiemu litewskiemu danego”, 8 VI 1779, LVIA SA 13800, k. 677.
- „Przyznanie prawa przedażnego J.W. Zabięłowi służącego”, 24 VI 1783, LVIA SA 13803, k. 331–332v.

- „Przyznanie prawa przedaźnego na dobra Upniki J.W. Zabiellowej służącego”, 24 IX 1781, LVIA SA 13802, k. 494 –497v, 530–533, 558–561.
- „Przyznanie prawa przedaźnego od Zabielly Korkozowi służącego”, 11 II 1784, LVIA SA 13803, k. 654–656.
- „Przyznanie prawa wieczysto kwitacyjnego z posagu Zabiellowi służącego”, 9 IX 1782, LVIA SA 13803, k. 1120–1121.
- „Przyznanie prawa wieczysto przedaźnego od W.J.P. Kmitów sędziów grodzkich W.N.W.W.J.P.P. Zabiellom wydanego”, 12 V 1782, NGABM F1774, 1, 13, k. 366–367.
- „Przyznanie prawa wieczysto zrzecznego od W.J.P. Słowczyńskiej J.W.J.P. Zabiellowi kasztelanowiczowi służące”, 1 II 1772, LVIA SA 13798, k. 66–67v.
- „Przyznanie skryptu suplementowego od J.W.J.P. Zabielly łowczego wilekiego W.X.L. W.W.J.P.P. Wołodkiewiczom starostom uzleckim służącego”, 22 II 1754, LVIA SA 13796, k. 778.
- Przyznanie starostwa gulbińskiego Szymonowi Zabielle, 11 VIII 1766, ML 189, s. 55–56.
- Przyznanie starostwa telszewskiego Józefowi Zabielle, 3 V 1773, ML 542, s. 2–3 oraz LVIA SA 13798, k. 477–478.
- „Przyznanie wieczystego funduszu od J.W. Zabielly na kościół w Łabunowie”, 10 VI 1783, LVIA SA 13803, k. 317–320.
- „Przyznanie zapisu asekuracyjnego między Zabiellami”, 26 IX 1781, LVIA SA 13802, k. 556–557.
- „Przyznanie zapisu asekuracyjnego od W.J.P. Zabielly rotmistrza nowogrodzkiego W.J.P. Kmitom sędziom grodzkim województwa nowogrodzkiego wydanego”, 21 V 1782, NGABM F1774, 1, 13, k. 368.
- „Przyznanie zapisu kwitacyjnego służącego J.W.J.P. Zabiellom”, 30 IV 1721, LVIA SA 13685, k. 400.
- „Przyznanie zapisu kompromisarskiego nawzajem między Zabiellami danego”, 27 IX 1781, LVIA SA 13802, k. 471–473.
- Przyznanie zapisu księdzu Zabielle, 1 VII 1750, LVIA SA 13697, k. 417–418v.
- Przyznanie zapisu na sąd kompromisarski między Straszewiczami i Zabiellami, 27 IX 1781, LVIA SA 13802, k. 540–543.
- Przyznanie zapisu od Józefa Szczytta Antoniemu i Zofii Zabiellom, 26 X 1767, ML 186, s. 169–172 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 151–152.
- Przyznanie zapisu od Zabiellów brygidkom, 21 V 1765, LVIA SA 13796, k. 42–45.
- „Przyznanie zapisu plenipotencyjnego od J.W. Zabielly W. Blinstrubowi koniuszemu kowieńskiemu służącego”, 30 XII 1781, LVIA SA 13802, k. 649–650.
- „Przyznanie zapisu ugodliwego między konsukcesorami Piotrowiczowej”, 26 IX 1781, LVIA SA 13802, k. 486–491.
- „Przyznanie zapisu wieczystego między W.W. Zabiellami podczaszymi czernichowskimi małżonkami ad invicem zawartego”, 22 II 1779, NGABM F1774, 1, 10, k. 206–207.
- „Pułkownikostwo artylerii W.X.L. post liberam resignationem urodzonego Jana Massalskiego pułkownika artylerii i podczaszego W.X.L. urodzonemu Szymonowi Zabielle oberszterleutnantowi teźże artylerii confertur”, 28 X 1760, ML 183, s. 319–320.
- „Pułkownikostwo artylerii W.X.L. post liberam resignationem urodzonego Szymona Zabielly marszałka powiatu kowieńskiego urodzonemu Kazimierzowi księżęciu Sapięze confertur”, 2 III 1772, ML 184, s. 756.

- „Pułkownikostwo petyhorskie znaku Najjaśniejszego Królewicza J.M.X. kurlandzkiego w wojsku litewskim urodzonemu Zabiellowi marszałkowi kowieńskiemu confer-tur”, 22 I 1759, ML 183, s. 144–145.
- „Punkta do instrukcji”, 1760, AR V 18197/4, s. 119–120.
- Rachunki szkatuły króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, BPAN-PAUKr 2643.
- Raport o wojsku W.X.L., 28 VII 1793, AGAD, Militaria z Jabłonny, 52.
- „Raport od brygady jazdy narodowej petyhorskiej wojsk W.X.L. jak 25 maja rzetelnie znajduje się”, Varia Centralnego Archiwum Wojskowego, 2.
- Regestr dokumentów do sprawy z Kozakowskimi o Worpuciany, 17 V 1818, LVIA 716, 2, 18, k. 2, 7.
- Regestr dokumentów na majątność Medeksze Zabeliszki, 30 VI 1789, LVIA F716, 1, 134, k. 5–16.
- Regestr dokumentów od Józefa Zabielly, LNBW F94–199.
- „Regestr dokumentów w sprawie z Wojzbunami do trybunału na ręce J.P. Rudniewicza dworzanina skarbowego W.X.L. oddanych roku 1789 miesiąca septembra 5 dnia”, LVIA F716, 2, 15, k. 74.
- Regestr dokumentów ze strony Zabiellów do sprawy ze Staniewiczami, 1800, LNBW F94–2021, k. 2.
- Regestr dokumentów, LVIA F716, 1, 122, k. 91.
- Regestr dokumentów, LVIA F716, 2, 16, k. 221.
- „Regestr kandydatów czyli lista do asesorii sądu niższego ziemskiego powiatu kowieńskiego”, 1800, LNBW F 94–48.
- Regestr kandydatów, XII 1780, BC 686, s. 148.
- Regestr podatku, 1789, LVIA SA 14570, k. 484.
- „Regestr wyprawy Anny Białłozorowej przy zamęściu za Ignacego Zabiellę kasztelanica mściśławskiego, chorążego powiatu kowieńskiego”, 6 I 1774, AZ 227.
- „Regestr wyprawy Dominiki Zabiellowej kasztelaniki mściśławskiej przy wydaniu w zamęście za Leona Staniewicza”, 22 II 1789, AZ 861.
- Regestry od Antoniego Zabielly, 31 III 1760, LVIA SA 13706, k. 527, 530.
- Regestry, kwity rachunki, 1805–1810, AR XXI, Z4.
- „Rejestr dokumentów spraw wieczystych na majątności Poniewież, Wysoki Dwór i Poabele dla Ignacego Zabielly”, XVIII w., AZ 84.
- „Rejestr dokumentów ze strony Antoniego Giedrojcia 1803 julii 1 dnia sporządzony”, LVIA F716, 2, 15, k. 409v.
- Rejestr majątkowy tyżący się części dóbr Kople i Poszuminy, 1767, 1777, AZ 66.
- „Rejestr obligów od kupców królewieckich przez zeszlą śp. Mariannę z Sobolewskich Zabiellową szambelanową splaconych i nabytych”, b.d., LVIA F716, 2, 144, k. 192.
- Relacja z sejmiku gromnicznego kowieńskiego, 9 II 1761, BC 3843, s. 52.
- Respons króla Zabielle, 15 X 1744, Czerwonodworskie, 1, s. 27–29.
- Rewizja manifestów przeciw deputatom kowieńskim, 16 III 1763, LVIA SA 5965, k. 635.
- Rozkazy wojskowe, 1792, BPAU-PANKr. 4589.
- Rozliczenia Medekszów i Zabiellów, LNBW F94–2079.
- „Secund obersteleutnantia in regimine equestri clave minoris exercitus nostri M.D.L. generoso Josepho Zabiello confertur”, 23 X 1752, ML 179, s. 36–37.

- „Secund pułkownikostwo w regimencie konnym buławy polnej W.X.L. post liberam resignationem urodzonego Józefa Zabielly chambellana J.K.M. urodzonemu Józefowi Osipowskiemu podstolemu smoleńskiemu obersztelieutnantowi w tymże regimencie confertur”, 10 V 1773, ML 184, s. 914–916.
- „Secund pułkownikostwo w regimencie konnym buławy polnej W.X.L. urodzonemu Józefowi Zabiellowi secund oberszreteleutnantowi tegoż regimenta confertur”, 15 IV 1757, ML 179, s. 798.
- „Series posłów”, 1776, BC 716, k. 626.
- „Skrypt akcesyjny”, 29 VIII 1767, LVIA SA 13796, k. 1005.
- „Skrypt Antoniemu Szorcowi plenipotentowi Ignacego Zabielly”, 12 VI 1773, LNBW F94–2009.
- „Skrypt asekuracyjny Krzysztofa Dowgiałły Zawiszy w związku z zastawem dóbr Łabunowa Jana Zabielly kasztelana mściśławskiego”, 1761, AZ 126.
- „Skrypt dłużny Ignacego Zabielly marszałka powitu kowieńskiego dla Adama i Teresy Kozakowskich”, 1793, AZ 233.
- „Skrypt dłużny Mikołaja Zabielly kasztelanica mściśławskiego dla Antoniego Mimońskiego spleacony przez Ignacego Zabiellę kasztelanica mściśławskiego”, 1768, AZ 224.
- Skrypt Jana Zabielly, 26 XI 1757, LVIA F716, 2, 135, k. 346.
- Skrypt obywateli i kupców królewieckich, 3 VI 1779, LVIA SA 13797, k. 94–95.
- Skrypt plenipotencyjny Antoniego Zabielly, 20 IX 1769, LVIA SA 13797, k. 170.
- „Skrypt plenipotencyjny od J.W.J.P. Michała Zabielly kapitana regimentu niemiecko królewskiego jazdy francuskiej J.W.J.P. Jerzemu Zabiellowi kapitanowi tegoż regimentu dany”, 5 I 1778, LVIA SA 13800, k. 7–9v.
- Skrypt plenipotencyjny Zabiellowej, 31 I 1791, LVIA F1282, 1, 11493, k. 1.
- Skrypty arendowne, 1744, 1745, LVIA F716, 2, 19, k. 4–5.
- Specyfikacja podpisanych przywilejów, 20 i 24 III 1779, BC 721, s. 769–771.
- Specyfikacja wydanych pieniędzy na strawy dla więźniów, 14 II 1773, Czerwonodworskie, 2, s. 2.
- Spis akt w sprawie Pojezior, LVIA F1279, 65, k. 101v, 103.
- Spis dokumentów, 1853, NGABM F 319, 2, 1143, k. 143–144.
- Spis kandydatów na posłów, [VII 1780], BC 686, s. 121.
- Spis posłów 1786, BC 724, s. 431.
- Sprawa Antoniego Zabielly z Józefem Prozorem, 31 V 1755, LVIA F716, 1, 141, k. 29–34.
- „Sprawa ciwunowej pojurskiej”, 1749–1754, LVIA F1282, 1, 4238, k. 1–2v.
- Sprawa Ignacego Zabielly z Antonim Gosiewskim, 17 V 1777, LVIA SA 13717, k. 427.
- Sprawa Józefa Zabielly ze Stankiewiczami, b.d., LNBW F94–206.
- Sprawa Zabiellow z Zawiszą, 27 V 1792, NGABM F 694, 3, 192, k. 41–108 oraz NGABM F 694, 4, 2254, k. 9–16.
- Sprawa Zabielly z Mikołajem Tyszkiewiczem, 1751, LVIA 716, 2, 132, k. 197–205.
- „Stan interesu W.W.J.P.P. Michała Konczyca”, LVIA F1282, 3, 161, k. 15–16.
- Stancje na sejmie 1793, LVIA F1135, 4, 358.
- „Stolnikostwo księstwa żmudzkiego post ascensum urodzonego Tadeusza Jagmina na ciwuństwo berżańskie tegoż księstwa urodzonemu Dominikowi Kossakowskiemu confertur”, 16 VIII 1773, ML 184, s. 924–925.

- „Sufragia szlachty powiatu kowieńskiego na przyznanie godności chorążego Ignacemu Zabielle”, 1769, AZ 225.
- Świadectwo przyjaciół i egzaminatorów od Zabiellowej, LVIA 716, 2, 19, k. 104.
- Świadectwo Szymona Zabielly, 8 XI 1793, Oss. 5257, s. 345.
- „Świadectwo”, 2 V 1830, NGABM F 319, 2, 1139, k. 295, 298.
- Tabela chorągwi petyhorskiej, b.d., Czerwonodworskie, 2, s. 33–36.
- „Tablica genealogiczna rodziny Zabiellów”, AZ 199.
- Taryfa kwarty, 1765, LVIA, 1451, 1, 8, 24.
- Taryfa lustratorska kwart, 1764, LVIA SA 13710, k. 473.
- Taryfa podatku podymnego, 1717, LVIA SA 13710, k. 487–494.
- Testament Anny Zabiellowej, 12 XII 1765, LNBW F94–1160.
- Testament Dominika Medekszy, 22 V 1782, APAN, Archiwum Medekszów.
- „Testament J.P. Wiktorii Zabiellowej kapitanowej”, 22 VI 1790, LVIA SA 13806, k. 908–909v.
- Testament Jana Zabielly, 22 V 1760, LNBW F94–1991.
- Testament Mikołaja Zabielly, 16 III 1739, LNBW F94–163 oraz NGABM F 319, 2, 1139, k. 100–101.
- Testament Mikołaja Zabielly, 28 IV 1648, NGABM F 319, 2, 1139, k. 92–93.
- Testament Szymona Zabielly, 13 X 1701, NGABM F 319, 2, 1139, k. 170–171 oraz LNBW F94–2652 oraz VUB 7–37/13791, k. 378–379.
- „Testamenta zesłego z tego świata J.P. Józefa Sirucia wojskiego powiatu kowieńskiego punkta”, 2 XI 1720, LVIA SA 13685, k. 165–166.
- „Testimonium J.P.P. szlachty powiatu kowieńskiego”, 20 VIII 1754, LVIA SA 13700, k. 530–531.
- „Testymonium Ożegalskim służące”, 5 VIII 1783, LVIA SA 13718, k. 387.
- Turnus województw i powiatów prowincji W.X.L., [V 1780], BC 686, s. 315.
- Uгода między Ejdziatowiczami i Zabiellą, 19 IV 1786, LVIA SA 13804, k. 821–824.
- Uгода między Mikołajem, Szymonem, Michałem i Zofią Zabiellami, 28 XII 1693, VUB, F 7–36/13790, k. 796–799.
- Ugodowy zapis Mikołaja i Bogumiły z Zabiellów, 25 XI 1769, LNBW F94–805.
- Umowa tycząca się zamiany gruntów między Łabunowem i Mackijowuszczyną, 1743, AZ 125.
- Unieważnienie małżeństwa, 8 VI 1785, LVIA F716, 2, 142, k. 147.
- Uniwersał Antoniego Kossakowskiego, 23 V 1767, ML 537, s. 70 oraz LVIA SA 13711, k. 359–360.
- Uniwersał komisarzy wojskowych, 27 VII 1765, BJ 6147, t. 4, s. 104.
- Uniwersał sejmikowy, 23 VII 1764, ML 534, k. 52, 142–145.
- Uwolnienie od służby, 15/27 II 1815, NGABM F 319, 2, 1139, k. 15.
- Weryfikacja za dekretem szkód i pretensji Radziwiłłów do Zabielly chorążego kowieńskiego, 25 VIII 1779, NGABM F 694, 4, 2311, k. 1–33.
- „Wiadomości o sejmikach”, 15 VII [1776], Czerwonodworskie, 2, s. 37–40.
- Wiadomości o inkonweniencjach, 10 V 1805, LVIA F716, 2, 23, k. 253–254.
- „Wiadomości o pozostałym majątku ruchomym po zesłej J.W. Zabiellowej”, 10 V 1805, LVIA F716, 2, 23, k. 253–254.

- „Wiadomość interesu J.W.W.J.P. Michała i Ludwika z Tyzenhauzów hrabiów Paców starostów kowieńskich”, 1776, LVIA F1282, 1, 7803, k. 1–4.
- „Wilkija dzierzawa w księstwie żmudzkiem post fata urodzonej Grothuzowej urodzonemu Antoniemu Zabiellowi podczaszemu kowieńskiemu”, 10 VI 1740, ML 172, s. 14.
- „Wlewek od Onoszki Sankowskiemu”, 5 VII 1784, LVIA SA 13720, k. 371–373.
- „Wójtostwo przeroslskie cum jurisdictione w powiecie grodzieńskim leżące post fata urodzonego Józefa Białłozora zawakowało urodzonemu Stefanowi Zabielle confer-tur”, 30 III 1769, ML 189, s. 238–239.
- „Wyciąg z listu”, 10/21 VII 1792, BJ 4436 t. 1, s. 116.
- Wyjaśnienie metryk, 18 III 1827, NGABM F 319, 2, 1143, k. 57–58.
- Wykaz długów obciążających schedę Anny z Białłozorów Zabiellowej, 1797, AZ 235.
- „Wykaz pretensji Radziwiłła wojewody wileńskiego do Zabielly generała majora wojsk litewskich z tytułu dzierzawy hrabstwa kiejdańskiego”, AZ 18.
- „Wykład sprawy przychodzącej pod rozpoznanie trybunału przy rugach o sejmiki deputackie powiatu kowieńskiego 1785 r.”, LMAB, F40–690, s. 22–25.
- „Wypis z ordynansów Najaśniejszego Pana do urodzonego Michała Zabielly generała lejtnanta komenderującego wydanych”, 1792, AGAD, Militaria z Jabłonny, 69.
- „Wywód genealogiczny Medekszów”, APAN, Archiwum Medekszów.
- Wywód Henryka Zabielly, 1820, AGAD, Heroldia 4, s. 182–183.
- Wywód Kossakowskich, LVIA F391, 8, 2596, k. 291v.
- Wywód Zabiellów, 1832, NGABM F 319, 2, 1139, k. 588.
- Wywód Zabiellów, 1832, NGABM F 319, 2, 1143, k. 75–77.
- Wywód Zabiellów, 30 XI 1802, NGABM F 319, 1, 16, k. 20.
- Wzajemny zapis Ignacego i Mikołaja Zabiellów, 20 III 1771, LNBW F94–2005.
- „Zabielle hetmanowi”, BN 6716, t. 1, s. 211.
- „Zabiello hetman polny litewski”, BK, 521, s. 170.
- „Zakaz Wawrzeckiego i szlachty po Medekszę rotmistrza i dalszych”, 16 III 1784, LVIA SA 13720, k. 160–161.
- „Zakaz Wawrzeckiego i szlachty z Medekszą i dalszymi”, 3 III 1784, LVIA SA 13720, k. 144.
- „Zakaz Wawrzeckiego z Blinstrubem”, 7 XII 1784, LVIA SA 13720, k. 740.
- Zalecenie Stanisława Leszczyńskiego, 12 VII 1708, NGABM F 319, 2, 1139, k. 213.
- Załączone dokumenty, 1825, NGABM F 319, 2, 1143, k. 48.
- Zapis Anny Zabiellowej, 15 X 1759, LMAB F260–107, k. 1–2.
- „Zapis Anny Zabiellowej”, 30 I 1775, LNBW F94–2011.
- Zapis Antoniemu Zabielle, 7 II 1766, LVIA SA 13710, k. 702.
- Zapis asekuracyjny Antoniego Zabielly, 24 VI 1763, LVIA F716, 2, 20, k. 108 oraz LVIA SA 14569, k. 135.
- Zapis asekuracyjny Ignacego Zabielly, 12 III 1767, NGABM F 319, 2, 1139, k. 157v.
- Zapis asekuracyjny Mikołajowi Zabielle, 20 III 1767, NGABM F 319, 2, 1139, k. 157.
- Zapis asekuracyjny Teodorze Zabiellowej, 27 IX 1781, LVIA SA 13802, k. 463–464.
- Zapis asekuracyjny Zofii Zabiellowej i Antoniego Juszkiewicza, III 1778, LVIA F716, 2, 23, k. 112.
- Zapis asekuracyjny, 23 I 1781, LVIA SA 13802, k. 30–31v.
- Zapis Bartłomieja Zaleskiego, 29 I 1745, LVIA F716, 2, 135, k. 309–310.
- Zapis Białłozorów Zabiellom, 21 IV 1705, LVIA SA 13687, k. 547–548.

- Zapis Bogumiły Zabiellowej, 20 XI 1710, LVIA SA 13681, k. 610–611v.
- Zapis Daniela Zabielly, 20 XII 1710, LVIA SA 13681, k. 608–609, 614–615v.
- Zapis darowny Jana Zabielly, 7 V 1758, LNBW F94–803.
- „Zapis dzielczy między J.W. Zabiellową matką a J.W. Zabiellami synami”, 10 IV 1797, LVIA SA 13809, k. 1402–1405.
- „Zapis dzielczy między J.W.W. Zabiellami marszałkowiczami”, 19 IV 1797, LVIA SA 13809, k. 1395–1396.
- Zapis dzielczy Zabielly i Prozora, 5 II 1772, LVIA SA 13798, k. 70–73v.
- Zapis Gojżewa przez Zabiellów Dawidowiczom, 12 VI 1640, LVIA SA 716, 1, 122, k. 63–67.
- Zapis Jana Grothuza, 24 IV 1756, LVIA F716, 2, 20, k. 88–91.
- Zapis Jana Mikołajowi Zabielle, 24 X 1759, NGABM F 319, 2, 1139, k. 145.
- Zapis Jana Potockiego, 7 XI 1760, LVIA SA 13707, k. 502–503, 508–509.
- Zapis Jana Zabielly, 20 IV 1756, LMAB F273–2762, k. 1–2.
- Zapis Jana Zabielly, 7 V 1758, LNBW F94–803.
- Zapis Katarzyny dla Mikołaja Zabielly, 5 III 1699, LNBW F94–159.
- Zapis kontraktowy Zabielle, 8 VIII 1728, LVIA SA 13688, k. 1100–1101.
- Zapis Krasieńskich, 13 II 1754, LVIA F716, 2, 21, k. 193–194, 202–205.
- Zapis Krzysztofa i Elżbiety Szrederów, 11 II 1792, LVIA F716, 2, 14, k. 131.
- Zapis kwitacyjny Antoniego Borejki, 21 XI 1737, LNBW F94–792.
- Zapis kwitacyjny Heleny Przysieckiej, 4 II 1758, LNBW F94–1153 oraz F94–2663.
- Zapis kwitacyjny Ignacemu Zabielle, 4 IV 1769, LNBW F94–2002.
- Zapis kwitacyjny Jana Zabielly, 23 IV 1740, LNBW F94–1337.
- Zapis kwitacyjny Józefa Prozora i Mateusza Billewicza, 23 VII 1774, LVIA SA 13798, k. 1083–1084v.
- Zapis kwitacyjny Krystynie Zabiellowej, 23 IV 1747, LNBW F94–1963.
- Zapis kwitacyjny Laskarisów Zabiellom, 8 III 1774, LVIA SA 13798, k. 874.
- Zapis kwitacyjny Michała Zabielly, 2 III 1796, NGABM F 319, 2, 1139, k. 99–102.
- Zapis kwitacyjny Petroneli Siruciowej i Krzysztofa Szczytta, 27 IV 1774, LVIA SA 13798, k. 917–918.
- „Zapis kwitacyjny W. Zabiellowej W.W.J.P.P. Zabiellom służący”, 21 IV 1787, LVIA SA 13805, k. 173–174.
- Zapis Medekszów Mikołajowi Zabielle, 1739, LNBW F94–3084.
- Zapis Mikołajowi Zabielle, 24 X 1759, NGABM F 319, 2, 1139, k. 145–146.
- „Zapis na pięćset czerwonych złotych od J.W. Zabielly dominikanom kowieńskim dany”, 30 III/10 IV 1797, LVIA SA 13809, k. 1378–1379, 1397.
- Zapis na Poabele karmelitów Zabielle, 23 VI 1789, LVIA SA 13806, k. 350–353.
- Zapis obligacyjny Antoniego i Zofii Zabiellów, 19 IX 1772, LVIA SA 13798, k. 224.
- Zapis obligacyjny Ignacego Zabielly, 22 VII 1789, LNBW F94–2042.
- Zapis obligacyjny Michałowi Gorskiemu, 19 IX 1772, LVIA SA 13798, k. 223–224.
- Zapis od Stankiewiczów Zabielle marszałkowi kowieńskiemu, 24 II 1789, LVIA SA 13806, k. 309–310.
- Zapis Pawłowi i Klarze Pryżintom, 24 VI 1763, LNBW F94–847.
- „Zapis plenipotencyjny od J.W. Zabielly exkasztelana mińskiego W. Piskorskiemu szambelanowi”, 22 III 1797, LVIA SA 13809, k. 2075.

- Zapis Stanisława Kunickiego, 7 II 1766, LVIA SA 13710, k. 701–702.
- Zapis Stanisława Wencewicza, 23 IV 1754, LVIA F1282, 1, 649 oraz 4241, k. 1–2.
- Zapis Szymona Zabięły Antoniemu Zabielle, 4 V 1721, LVIA F716, 2, 135, k. 290–293.
- Zapis Teodorze Zabięłowej, 27 IX 1781, LVIA SA 13802, k. 463.
- Zapis Tomasza i Teresy Zabięłków, 27 VIII 1766, LVIA SA 13796, k. 684–685v.
- Zapis ugodowy Feliksowi Rennie, 27 IX 1781, LVIA SA 13802, k. 484–486.
- Zapis wlewkowy Józefa Gierdziewskiego, 1751, LVIA 716, 2, 14, k. 120.
- Zapis zastawny Ignacego Zabięły, 20 IV 1790, LNBW F94–1348, s. 5–6 oraz LNBW F94–1352.
- Zapis zastawny Szymona Zabięły na Czerwony dwór, 24 III 1721, LVIA SA 13685, k. 521–524.
- Zapis zastawny Zaleskim, 24 VI 1753, LNBW F94–2657.
- Zapis Zofii Zabięłowej i Antoniego Juszkiewicza, LVIA F716, 2, 23, k. 112.
- Zapis rzeczny Adamkowicza, 1757, LVIA 716, 2, 133, k. 105.
- Zapis rzeczny Antoniego i Zofii Zabięłków, 3 II 1758, LNBW F94–1154.
- Zapis/Zrzeczenie się majątków Antoniego i Zofii Zabięłków, 3 II 1758, LNBW F94–1154.
- „Zapis rzeczny Bogumiły Ginejtowej”, 20 XII 1768, LVIA SA 13796, k. 1345–1346v.
- Zapis rzeczny Jana Zabięły, 22 I 1761, LNBW F94–3127.
- „Zapis rzeczny od Zabięłówny Zabięłom służący”, 20 IV 1797, LVIA SA 13809, k. 1400–1401.
- „Zapis rzeczny oraz ewikcyjny od J.W. Renny J.W.W. Zabięłom wydany”, 17 IX 1791, LVIA SA 13807, k. 484–486.
- Zapis rzeczny Pawła Łęckiego, 15 II 1790, NGABM F 694, 3, 192, k. 19–22.
- Zapis rzeczny Pukieniów Zabielle, 27 V 1774, LVIA F 716, 2, 15, k. 226.
- Zapisy Ignacego Zabięły Bogumile Zabięłowej, 1769, LNBW F94–2959.
- Zapisy Jana Białożora Ignacemu Zabielle, 1783, 1785, LNBW F94–715, 718.
- Zarządzenie wydziału porządku, 23 VI 1794, LMAB, F255–1317.
- „Zastaw folwarku Jodkiszki należącego do dóbr Kople przez Krystynę i jej syna Stefana Zabięłków Stanisławowi i Zofii Mikuliczom”, 1756, AZ 58.
- Zastawny zapis Antoniego Zabięły, 1756, LVIA F716, 2, 20, k. 92–93.
- Zastawny zapis Zabięłków, 24 II 1754, LVIA F716, 2, 21, k. 217.
- Zaświadczenie Józefa Kamińskiego, 19 VIII 1792, LVIA F1282, 1, 1148.
- Zaświadczenie Komisji Wojskowej, 15 X 1791, LVIA F1279, 55, k. 56.
- „Zaświadczenie urzędników trybunalskich Zabielle deputatowi dane”, LVIA SA 13809, k. 2025.
- „Zaświadczenie urzędowe Zabielle dane”, 11 VIII 1791, LVIA SA 13725, k. 436.
- „Zaświadczenie wydane przez burmistrza miasta Kowna, że Mikołaj Zabięło marszałek powiatu kowieńskiego nie ma posiadłości na terenie tego miasta”, AZ 205.
- „Zaświadczenie, że w aktach grodzkich kowieńskich nie znajduje się zapis Stefana Zabięły podstolego kowieńskiego dla żony Anny z Juszkiewiczów na dobra Kople”, AZ 67.
- Zawiązanie konfederacji, 23 V 1767, LVIA SA 13711, k. 359–360.
- „Zeżnanie intromisji J.W. Zabięłowi służącej”, 14 VI 1782, LVIA SA 13802, k. 806.
- „Zeżnanie intromisji J.W. Zabięłowi służącej”, 23 IV 1783, LVIA SA 13803, k. 235, 269.
- „Zeżnanie intromisji J.W. Zabięłowi szambelanowi J.K.M. służącej”, 18 V 1783, LVIA SA 14568, k. 271–272.

- „Zeznanie intromisji jeneralskiej na dobra Rombortyszki W.J.P. Zabiellowi podstolicowi służącej”, 26 VII 1769, LVIA SA 14563, k. 568.
- „Zeznanie intromisji jeneralskiej od J.W. Zabielly W.J.P. Wojzbunowi na Kretkompie służącej”, 13 I 1786, LVIA SA 14569, k. 508.
- „Zeznanie intromisji od J.W. Zabielly Baranowskim wydanej”, 23 V 1787, LVIA SA 13805, k. 227.
- „Zeznanie intromisji służącej W.J.P. Juszkiewiczowi”, 30 VII 1770, LVIA SA 13797, k. 707.
- „Zeznanie intromisji w sprawie Szymona Zabielly vicebrygadiera”, 23 IV 1785, LVIA SA 13804, k. 254.
- „Zeznanie kwitu relacyjnego czynionej obdukcji J.W.J.P. Terusie pisarzowi ziemskiemu trockiemu należącego”, 22 IX 1735, LVIA SA 13689, k. 986–988.
- „Zeznanie kwitu relacyjnego podanego pozwu w sprawie J.P.P. Siostrzeńcewiczów strażników starodubowskich z W.J.P. Zabiellową podstoliną kowieńską”, 5 XII 1749, LVIA SA 13696, k. 928.
- „Zeznanie obdukcji jeneralskiej w sprawie W.W.P.P. bernardynek kowieńskich z J.W.W. Zabiellami”, 1 VII 1783, LVIA SA 14568, k. 345.
- „Zeznanie obdukcji w sprawie J.W. Zabiellowej z J.W. Leparskim”, 11 XII 1788, LVIA SA 14570, k. 326.
- „Zeznanie obdukcji żydów zabiellińskich”, 10 III 1785, LVIA SA 13722, k. 303.
- „Zeznanie obywateli Żółkwi” 11 III 1772 w Żółkwi, NGABM F 694, 4, 1022.
- „Zeznanie podanego pozwu w sprawie W.P.P. Meysztowiczów z W.J.P.P. Domeykami i Blinstrubami”, 16 I 1768, LVIA SA 13796, k. 1074.
- „Zeznanie pozwu J.X.X. dominikanów kowieńskich z J.P. Mineyko i innemi”, 29 VIII 1768, LVIA SA 13796, k. 1307.
- „Zeznanie prawa cesyjnego J.W.P. Janowi Zabiellowi służącego”, 10 XII 1732, LVIA SA 13690, k. 131–132.
- „Zeznanie wizji inserta J.X.X. pijarów wileńskich czynionej”, 31 VIII 1785, LVIA SA 4799, k. 1570–1571.
- Zeznanie, 19 XI 1826, NGABM F 319, 2, 1143, k. 52–53.
- Zezwolenie na urlop, 2 II 1791, LVIA F1282, 1, 1873.
- Zgoda na rezygnację zakonnicom reguły świętego Franciszka z łąki nazwanej Wedeszy na osoby Antoniego i Zofii Zabiellów, 6 X 1744, ML 172, s. 947.
- „Zobowiązanie Darłowskiego landwójta kowieńskiego złożone Janowi Zabielle chorążemu kowieńskiemu w związku z dzierżawieniem przez Darłowskiego kamienicy Zabiellów w Kownie”, 1743, AZ 77.
- „Zobowiązanie Ignacego Zabielly marszałka powiatu kowieńskiego zapłacenia Wiktorowi Czaykowskiemu 10 czerwonych złotych za układanie archiwum”, 1795, AZ 234.
- „Zrzeczenie się przez Helenę Przysiecką praw do dóbr Kople na rzecz Stefana Zabielly”, 1758, AZ 60.
- Zrzeczny i asekuracyjny zapis Ignacemu Zabielle, 31 XII 1783, LNBW F94–720.
- Zrzeczny zapis Ignacemu Zabielle, 3 I 1784, LNBW F94–2027.
- Zrzeczny zapis Ignacemu Zabielle, 31 III 1784, LNBW F94–2029.
- Zrzeczny zapis Ignacemu Zabielle, 31 XII 1783, LNBW F94–729.
- „Żałoba J.W.W. Zabiellów z W.J.P. Montwiłłą regentem”, 24 III 1778, LVIA SA 13717, k. 1069–1077.

Indeks osób*

- Abramowicz Andrzej 201, 202, 220, 221
Adamkiewicz Jan 373
Adamkowicz Jan Jurewicz 17, 25
Adamkowiczowa Barbara zob. Zabieliówna
Barbara
Adolphowa Krystyna 11, 290
Aftanazy Roman 35, 81, 118, 119, 121, 122,
356, 359, 368, 380
Aleksandrowska Elżbieta 149
Aniszczenko Jewgienij 13
Antici Tommaso 80
Ānuškevič A. 188, 297
Apraksin Stiepan 50
Arnett Jerzy 102, 108
Arnettowa Konstancja Katarzyna zob.
Zabieliówna Konstancja Katarzyna
August II Mocny, elektor saski, król polski 7,
8, 20, 21, 23, 26, 42, 98, 99, 171–174
August III, elektor saski, król polski 7,
10, 12, 20, 23, 29, 32, 46, 50, 53, 72, 99,
101, 111, 112, 117, 129, 144, 171, 173,
175–179, 187, 195, 196, 201, 207, 214,
220–222, 225, 226, 228, 229, 233, 234,
246–248, 251, 252, 343–345
Augustyniak Urszula 13, 118, 121, 127, 177,
292, 343
Azarycz Leonard 112
Babecki 223
Babecki Antoni 210, 225, 249
Baranowska Zofia 361
Baranowski Mustafa 361
Bars Franciszek 325
Bartoszewicz Julian 172
Becu 96
Bejnartowa Anna 28
Bekler Adam 354
Bekler Kazimierz 354
Bernatowicz Jakub 166
Bernatowicz Tomasz 166
Białożor, rotmistrz 235
Białożor Antoni 169, 226
Białożor Daniel 42
Białożor Franciszek 183
Białożor Jakub 28
Białożor Jan 39, 41, 119, 132, 348, 349, 378
Białożor Jerzy 30, 42, 46, 57, 97, 169, 180,
192, 197, 199, 206, 248, 249
Białożor Józef 43, 97
Białożor Karol 185, 370
Białożor Kazimierz 178
Białożor Onufry 38, 39, 209, 235
Białożorowa Eleonora zob. Zabieliówna
Eleonora
Białożorowa Gertruda 105
Białożorowa Katarzyna 105

* W indeksie pominięto hasło Zabieliowie, rodzina. W przypadku kobiet – Zabieliowych i Zabieliównien – te właśnie nazwiska potraktowano jako hasła główne, dając jedynie odnośniki do nich od nazwisk panińskich (Zabieliowe) i po mężu (Zabieliówny).

- Białłozorowa Katarzyna zob. Zabięłówna Katarzyna
- Białłozorowie, rodzina 28, 39, 42, 168, 169, 355
- Białłozorówna Anna Elżbieta zob. Zabięłówna Anna Elżbieta
- Białłozorówna Anna zob. Zabięłówna Anna
- Białłozorówna Elżbieta zob. Zabięłówna Elżbieta
- Bielawski Jan 138
- Bielawski Józef 352
- Bięlecki Jan 166
- Billewicz Janusz 18
- Billewicz Jerzy 223
- Billewicz Stankiewicz Kazimierz zob. Stankiewicz Billewicz Kazimierz
- Billewicz Tadeusz 230, 232, 235, 236, 287
- Billewiczówna K. 375
- Billewiczówna zob. Zabięłówna
- Biron Ernest 53, 226, 286
- Bitowtt (Michał?) 235
- Blak Jakub 353
- Blinstrub Antoni, s. Karola 145–147, 152, 153, 166, 302, 306, 312, 314, 315, 329, 330, 333, 335, 341
- Blinstrub Dominik 145
- Blinstrub Jerzy 162
- Blinstrub Karol 145, 152
- Blinstrub Mojżesz 145, 152
- Blinstrub Tadeusz 162
- Blinstrubowa Anna z Domeyków 152
- Blinstrubowa Ewa z Domeyków 145, 152
- Blinstrubowie, rodzina 145, 147, 150, 152
- Blinstrubówna Zofia zob. Zabięłówna Zofia
- Bohdanowicz Ignacy 124
- Bohdziewicz 16, 25
- Bohdziewiczowa Anna zob. Zabięłówna Anna
- Bohomolec, ksiądz 36
- Bohusz, ksiądz 289, 292, 299
- Bohusz Antoni 106, 235
- Bohusz Dominik 69, 105, 106, 143, 235, 246, 353
- Bohusz Ignacy 245, 250, 286, 291
- Bohuszowa Katarzyna 69
- Bohuszowie, rodzina 105, 106, 290
- Boniecki Adam* 8, 16, 150–152, 154
- Borch Jan 191, 288
- Borchowa Ludwika 288, 289
- Borewicz Antoni 193, 196, 197, 249
- Borewicz Józef 139, 148, 149, 260, 275, 292, 340
- Borewicz Nikodem 105, 149, 261, 330, 340, 341
- Borewiczowa Marianna z Medekszów 139
- Borewiczowie, rodzina 149
- Borhowska Bogumiła 106
- Borkowska Małgorzata* 28
- Borkowski 55
- Borkowski Józef 140
- Boyé Pierre* 62, 70
- Branicka Izabela 77, 78
- Branicki Franciszek Ksawery 318–320, 324
- Branicki Jan Klemens 49, 51, 53, 169, 211, 213–215, 219, 224, 226, 228, 229, 232, 246, 252, 253, 257
- Brogie Charles François de 224
- Broszel Jan 354
- Brühl Heinrich 50, 214, 226, 229, 236, 244, 246
- Brühl Karol 52, 53
- Brunow Otto 39
- Brunowowa Małgorzata 39, 355
- Brunowowie, rodzina 30
- Brygin 28, 351
- Brzostowski Adam 179, 248
- Brzostowski Michał 280
- Brzostowski Stanisław 265, 267, 268
- Bucholtz Ludwig 337
- Buczek Karol* 45
- Bujwidówna Katarzyna zob. Zabięłówna Katarzyna
- Bukaty Franciszek 302, 309
- Bułhakow Jakow 92, 136, 267, 333
- Bułharyn Florian 360
- Bułharyn Mikołaj 360
- Bułharynowie, rodzina 360
- Burba Domininkas* 13
- Burba Jan 99

- Burbówna Bogumiła zob. Zabięłowa Bogumiła
- Burzyński Stanisław Antoni 30, 184, 185, 248
- Butterwick Richard* 133, 324, 325, 329, 330
- Bystram Aleksander 27
- Bystram (Dominik?) 303
- Bystramowie, rodzina 74
- Bystry 237
- Bystry Józef 75
- Carr Wasilij 54, 263, 264
- Cedrowska Krystyna zob. Zabięłowa Krystyna
- Cełchowscy, rodzina 167, 168, 190, 207
- Cełchowska Ludwika z Piotrowiczów 167, 169
- Cełchowski 191, 193, 207
- Cełchowski Ignacy 48, 57, 167, 185, 196, 206, 207, 249
- Cełchowski Ludwik 167, 168, 183, 184, 206, 210, 215, 223, 227, 233, 234, 240–245, 249, 250, 260
- Cełchowski Paweł 144, 167, 176, 181, 183–185, 248
- Cełchowski Stanisław 179, 248
- Chlewiński Kazimierz 41
- Chodkiewicz Adam Tadeusz 184
- Chodkiewicz Jan 88, 93, 260
- Chodkiewiczowa Rozalia 184
- Chomież Teodor 377
- Chomiński Franciszek 88, 90, 306
- Chrapowiccy, rodzina 118, 380, 385
- Chrapowicka Teresa ze Szczyttów 57, 61
- Chrapowicki, podkomorzy orszański 202
- Chrapowicki Antoni 57
- Chrapowicki Eustachy 57, 61, 241
- Chrapowicki Józef 78
- Chreptowicz, stolnik brzeski lub nowogródzki 236
- Chreptowicz Eliasz 18
- Chreptowicz Jan 223, 229
- Chreptowicz Joachim 37, 54, 67, 75, 78, 79, 84, 89, 130, 131, 135, 143, 147, 149, 151, 280, 298, 300–305, 307–310, 313, 314, 316–319, 320, 345
- Chrszczon 16, 25
- Chrszczonowicze („z Chrszczona”) 16
- Chruszczow, generał 335
- Chrzanowscy, rodzina 66
- Chrzęstowska Felicjanna zob. Zabięłowa Felicjanna
- Ciechanowicz Jan* 9, 16, 17, 19, 22, 81, 95, 109, 110
- Cienławnis Katarzyna 28
- Ciesielski Tomasz* 177, 184, 188, 196, 197, 199, 292, 304
- Ciołkiewiczowie, rodzina 384
- Colonge De (Colongius J. D.), mjr 272
- Czacki Feliks 244
- Czacki Michał 81
- Czartoryscy (Familia), rodzina 10, 13, 45–49, 52, 53, 59, 64, 65, 71, 72, 75, 83, 126, 141, 150, 167, 168, 171, 180–197, 199–217, 219–233, 235–246, 250, 252–262, 264, 265, 278, 279, 321, 323, 324, 341, 344, 346
- Czartoryska Eleonora 152
- Czartoryska Izabela z Flemmingów 84
- Czartoryski Adam Kazimierz 64, 82–84, 90, 226, 227, 230, 233, 237, 243, 257, 279, 284, 291, 317, 318, 324
- Czartoryski August 47–49, 77, 257, 279
- Czartoryski Michał Fryderyk 11, 31, 45–49, 52, 54, 59, 60, 64, 70, 71, 73, 76, 126, 129, 133, 140, 142, 145, 155, 160, 167–169, 180, 181, 185, 186, 189–196, 198–212, 214–218, 221–224, 226–234, 236–240, 242, 243, 245, 254, 255, 257, 258, 260, 261, 263, 264, 275, 278, 279, 344, 365, 366
- Czech Tomasz 325
- Czeppe Maria* 10, 126, 127, 170, 209, 213, 214, 222, 229, 230, 232, 235, 236, 240–244
- Czerniewicz 232, 267, 340
- Czerniewicz Marcin Ignacy 223, 229, 230, 243, 249, 261
- Czerniewiczowie, bracia 222, 225

- Czerniewska Katarzyna 106
Czołkiewiczowie, rodzina 69
- Danilczyk Adam* 11, 13, 318–320
Darłowski 384
Darowski Adam 11, 32, 128, 220, 286
Dauksza Michał 303
Dauksza, s. Michała 303
Dawidowicz 18
Dawidowicz Andrzej z Gania 17
Dawidowiczówna z Gania Barbara zob. Zabiełłowa Barbara
Dawidowiczówna z Gania Zofia zob. Zabiełłowa Zofia
Dąbrowicz Karol 107
Dąbrowiczowa Rozalia zob. Zabiełłówna Rozalia
Dąbrowski, ksiądz 375
Dąbrowski Ignacy 52
Dąbrowski Jan Henryk 87
Dąbrowski Józef 242
Dąbski Hieronim 69
Dąbski Krzysztof 152, 350
De Lachinal, gen. 53
Deboli Augustyn 84, 298, 309
Denhoff Stanisław 27
Dihm Jan 80, 324
Dobkiewicz Maciej 159
Dobrowolska Rozalia 98
Dobrzyniecka Janina 182
Dogrumowa Maria Teresa 317–320
Dolinskas Vidas 9, 13, 51, 53, 72, 129, 133, 137, 138, 156, 241, 251, 256–259, 266, 269–271, 283, 285–287, 289–292, 294, 297, 302
Domański Stanisław 50, 199
Domeyko 302
Domeyko, komisarz w Wilkiji 152
Domeyko Antoni 151, 152, 304, 335, 341
Domeyko Dyżmas 152
Domeyko Franciszek 152
Domeyko Jakub 274, 340
Domeyko Konstanty 151, 152, 161, 319
Domeyko Michał 151, 152, 291–293, 305, 332
Domeyko Szymon 152
Domeykowie, rodzina 151, 152
Domeykówna Anna zob. Blinstrubowa Anna
Domeykówna Ewa zob. Blinstrubowa Ewa
Dowbor Jakub 374
Dowborówna Halszka zob. Zabiełłowa Halszka
Dowgird Onufry 353, 354
Dowgird Wincenty 372
Dowgirdowa Rozalia 353, 354
Dowiat Ignacy 75
Dowiat Jacek 362
Dowmont Jerzy 20, 25
Dowmontowa Joanna zob. Zabiełłówna Joanna
Downarowicz Antoni 350
Downarowicz Dominik 352
Downarowicz Fabian 373
Dowojnina Eleonora 58
Drąsejkowie, rodzina 158
Drobizgiewicz Maciej 377
Drobysz Adam 38
Drobysz Jan Kazimierz 28, 40
Drobyszanka Wiktoria 28
Drobyszowa Ewa Bogumiła zob. Zabiełłówna Ewa Bogumiła
Drobyszowa Rozalia 38
Dubas-Urwanowicz Ewa 229
Dukwicz Dorota 13
Dunin-Borkowski Jerzy 29, 139, 175
Dunin-Wąsowicz Mieczysław 29, 139, 175
Durand François 49, 219, 220
Dworzaczek Włodzimierz 15
Dylewski Jan Antoni 177, 248
Dylewski Michał F. 218
Dymnicka-Wołoszyńska Hanna 175, 196, 197
Dymsza Jan 158
Dymsza Piotr 158
Dziakoński Mikołaj 110
Dziekoński Antoni 309
Dzieszuk 385
Dziewiałtowski Gintowtowie, rodzina 163
Dzwonkowski Włodzimierz 298

- Ejczunowie, rodzina 159
Ejdziatowicz Tadeusz 56, 165, 352
Ejdziatowiczowa Franciszka 56, 352
Ejgird Kazimierz 96
Ejmontowie, rodzina 159
Elensdorf 183
Elżbieta, imperatorowa ros. 50, 225, 241
Eperyeszy Antoni 174
Eperyeszy Michał 183, 192, 193, 248
Estko Adam 357
Estko Jakub 32
Estko Władysław 176
Estkówna Ludwika zob. Zabiellówna Ludwika
Eydrygiewicz 166
- Fabian Karol 96
Familia zob. Czartoryscy
Feldman Józef 176
Fergis Józef 166, 362
Fersen Iwan 85, 86, 285
Filipczak Witold 11, 66, 290, 291
Filipczak-Kocur Anna 184
Fizman Samuel 309
Flemming Jerzy 46, 48, 50, 52, 64, 65, 117, 124, 180, 193–195, 202, 204, 205, 208, 210, 217–221, 223, 225, 228, 234, 244, 249, 257, 383
Fryderyk August, król saski, księżę warszawski 81
Fryderyk Chrystian, królewicz polski 53, 251–253
Fryderyk II, król pruski 72
Frynt (Fryndt) Krystian 356
- Gaber Stefan* 62, 70
Gąseccy, rodzina 143
Gąsecki 242
Ghigotti Kajetan 80
Gieczewicz Józef 372
Giedgowd Bartłomiej Urbanowicz 17, 25
Giedgowdowa Urbanowiczowa Marianna zob. Zabiellówna Marianna
Giedrojć Stefan 122
Giełgud Antoni 211, 223, 264, 287, 323
- Ginejko Tadeusz 159
Ginejkowie, rodzina 158
Ginejt Stefan 55, 56
Gintowt 357
Gintowt Adam 106
Gintowt Józef 29
Gintowt Stefan 163, 264, 340, 361
Gintowt Waclaw 41, 162, 310, 377
Gintowt-Dziewiałtowska Anna Józefa zob. Zabiellówna Anna Józefa
Gintowt-Dziewiałtowska Joanna zob. Zabiellówna Joanna
Gintowt-Dziewiałtowska Katarzyna zob. Zabiellówna Katarzyna
Gintowtowa Franciszka 163, 361
Gintowtowa Teresa 28
Gintowtowie, rodzina 163
Gliński Mikołaj Kazimierz 106
Golejewski 355
Gołowkin, mjr 47
Goniprowski 230
Gorscy, rodzina 46, 286, 287
Gorska Brygida zob. Zabiellówna Brygida
Gorski 144, 160, 210, 211, 287
Gorski Adam 67, 83, 90
Gorski Fortunat 58, 97
Gorski Michał Józef 46, 51, 204, 207, 208, 229, 230, 235, 249, 264
Gosiewski Antoni 41
Gozdzki Stanisław Bernard 253
Górzyński Sławomir 15, 19, 20
Grabiński Joachim 92
Grabowska Elżbieta 79, 81
Grabowska Julia zob. Zabiellówna Julia
Grabowski Stanisław 39
Grabowski Stefan 28
Gradowscy, rodzina 30
Granowski Kazimierz 253
Grothuz Aleksander 28, 100, 353
Grothuz Jan 118, 169, 369, 375
Grothuz Michał 31, 189, 248
Grothuzowa Krystyna 353
Grothuzówna Katarzyna zob. Zabiellówna Katarzyna
Grześkowiak-Krwawicz Anna 309

- Grzybowska Marta* 9
 Grzybowski Stanisław 96, 166
 Gurowski Władysław 90
 Gutakowski Ludwik 81

 Hausenberg, mjr 275, 276
 Helffling, rezydent franc. 87
 Hoppen, dzierżawca radziwiłłowski 204
 Hoppenówna Teresa zob. Zabiełłowa
 Teresa
 Horain, podkomorzyc wileński 202
 Horain Aleksander 189
 Horain Jan Antoni 202, 204, 249, 264
 Hryniewicz Wojciech 16
 Hryniewiczówna Elżbieta zob. Zabiełłowa
 Elżbieta
 Hubko Antoni 91
 Hylzen Jan 191
 Hylzen Jan August 196

 Ibiańscy, rodzina 158, 159
 Ibiański Wincenty 313
 Igelstrom (Igestrohm) Leon 169, 364
 Igelström Otto 54, 263, 264
 Illinicz Tomasz 154, 275, 320, 340, 357,
 361
 Iwanowicz (Józef?) 226
 Iwanowski Józef 212
 Iwicka Anna 58
 Iwicka Bogumiła 58
 Iwicka Brygida 58
 Iwicka Katarzyna 58
 Iwicki Józef 58

 Jabłonowska Anna 272
 Jabłonowski Józef Aleksander 182
 Jackowski Aleksander 102, 103
 Jagiełłowiczowie, rodzina 158
 Jaguzański Konstanty 373
 Jamont 22, 108
 Jamontowa Konstancja zob. Zabiełłówna
 Konstancja
 Jan III Sobieski, król polski 19, 21, 22
Janas Eugeniusz 107
 Jancer 104

 Jancerowa Konstancja Ludwika zob. Zabieł-
 łówna Konstancja Ludwika
Janeczek Zdzisław 322
 Jankowski Józef 166
 Janowski Ludwik 135
 Jaroszyński 331
 Jasiński Jan Bogusław 223, 227, 228, 249
 Jawgiel Ignacy 242
 Jeleński Franciszek 370
 Jelski Władysław 189
 Judycki Józef 85, 90
 Jurewicz J. 55
 Jurewicz Salomon 356
 Jurewicz Władysław 356
Jurgaitis Robertas 10, 110, 320, 343
Jusupović Adrian 13
Jusupović Monika 9, 77, 90, 324
 Juszkiewicz Antoni 60, 61, 122, 151
 Juszkiewicz Bogdan 30, 58, 140, 150
 Juszkiewicz Bogusław 28
 Juszkiewicz Michał 151
 Juszkiewicz Samuel 151
 Juszkiewiczowie, rodzina 151
 Juszkiewiczówna Aleksandra zob. Zabieł-
 łowa Aleksandra
 Juszkiewiczówna Anna zob. Zabiełłowa
 Anna

 Kaczmarkiewicz, bazylianin 79
Kaczorowski Bartłomiej 180, 182
Kalenkiewiczówna Anna 11, 287, 291, 294,
 297, 300
Kalinka Walerian 11, 85, 86, 95, 324–327,
 329
Kalvinskas Robertas 24, 172
 Kamiński Aleksander 28
 Kamiński (Kamieński) Antoni 374
 Kamiński Józef 86
 Karol Krystian, królewicz polski 50–53,
 71–73, 88, 104, 129, 134, 137, 220, 227,
 229, 231, 233–235, 239, 244, 246, 251–
 253, 255, 267, 270
 Karp 43
 Karp Józef 56, 230, 232
 Karp Józef, bp 180

- Karpiowa Barbara 56
Karpiowie, rodzina 55, 56, 96, 359, 373
Katarzyna II, imperatorowa ros. 243, 246, 257, 259, 262, 267, 269, 270, 321, 323, 335, 338
Katerla Mikołaj 235
Katerlowie, rodzina 372
Kazimierz Jagiellończyk 16
Kądziała Łukasz 81, 164, 333, 335–339
Keyserlingk Hermann 179
Kicka Natalia z Bispingów 39, 81
Kiernczycka Krystyna zob. Zabiełłowa Krystyna
Kimbar 354
Kirplewski Józef 159
Kisarzewska Anna 361
Kitowicz Jędrzej 80, 83, 86
Klott Jan 245
Kłaczewski Witold 107
Kmita Joachim 109
Kmitowa Franciszka 109
Koch Szymon 79
Kochańska Zuzanna Katarzyna zob. Zabiełłowa Zuzanna Katarzyna
Kochański Wawrzyniec 23
Kocieł Tadeusz 57
Kociełłowa zob. Zabiełłówna
Kocioł Kazimierz 257, 259
Komarzewski Jan Baptysta 90, 309
Konarski Stanisław 229
KonarSKI Szymon 9, 19, 22, 101–104, 107
Konopczyński Władysław 10, 11, 43, 48–50, 53, 54, 57, 66, 128, 137, 138, 171, 172, 190–192, 202, 206, 207, 215, 219–224, 226, 228, 229, 231–233, 236, 241, 243, 245, 246, 251, 253, 256, 267–272, 274, 277–279, 289, 324, 333
Kontowtt Józef 36, 166, 313, 331
Kontrym Jan Ignacy, książdź 167, 334
Kończa 153, 154, 215, 223
Kończa Adam 152, 153
Kończa Bartłomiej 353
Kończa Franciszek 152
Kończa Józef 152–154, 350, 352, 359, 379
Kończa Zofia 353
Kończowie, rodzina 143, 150
Kopaliński Władysław 125
Kopelowicz Michel 124
Koplewscy, rodzina 102
Koplewska Marianna 28
Koplewski Jan 212
Kordziukowa Katarzyna 33
Korejwa 350, 351
Korejwa Antoni 294, 295
Korejwa Felicjan 370
Korejwowa Jadwiga 370
Korewa (Korejwa) Ludwik 288, 340, 370
Korff Mikołaj 26
Korff Tadeusz 37, 305
Korsak 68
Koryzna Karol 226
Korzeniewska Ludwika 371
Korzeniewski Hilary 79, 371
Korzon Tadeusz 80, 334
Kosiński Adam A. 8, 15, 19
Kosk Henryk 9, 14, 35, 52, 71, 80, 87, 89, 92, 333, 335, 339
Kossakowscy, rodzina 9, 11, 38, 59, 67, 128, 133, 138–141, 146, 147, 152, 156, 161–164, 167, 228, 240, 242, 269, 275, 283, 287, 288, 290–292, 301, 306, 310, 312, 323, 329, 333, 335, 336, 338, 365
Kossakowska Agnieszka z Cieciszowskich 149
Kossakowska Barbara z Zyberków, *I v.* Tyzenhauzowa 134, 288
Kossakowska Brygida ze Skorulskich 162
Kossakowska Eleonora ze Straszewiczów 59, 136, 161
Kossakowska Konstancja z Desztrunków 149
Kossakowska Konstancja z Krosnowskich 149
Kossakowska Marianna zob. Zabiełłówna Marianna
Kossakowska Zofia z Gołaszewskich 149
Kossakowski 311
Kossakowski Antoni 149
Kossakowski Antoni, s. Dominika 43, 59, 128, 131, 133–137, 146, 151, 152, 160,

- 161, 163, 227, 234, 258, 260, 265, 268,
291, 296, 297, 300, 301, 303–305, 308,
322, 340, 341
- Kossakowski Dominik 43, 97, 128, 181,
183, 187, 220
- Kossakowski Dominik, stolnik żmudzki
161, 162, 257
- Kossakowski Franciszek Ksawery 291
- Kossakowski Ignacy, s. Teofila 149, 282,
319, 340
- Kossakowski Jakub, s. Mateusza 67, 68,
149, 150, 300, 323
- Kossakowski Jan 162
- Kossakowski Józef Ignacy, s. Antoniego
135, 149, 332, 341
- Kossakowski Józef Kazimierz, s. Dominika
11, 36, 43, 55, 57, 60, 65, 67–70, 74, 78,
79, 81, 83–85, 87–89, 92, 94–96, 98,
128–137, 142, 143, 145–149, 152–154,
156–158, 160, 161, 163, 164, 167, 227,
234, 241, 243, 245, 250, 264, 265, 270,
276, 283, 284, 287, 290–292, 294–296,
299–301, 303–310, 312–316, 318, 320,
321, 323, 328, 329, 331, 333, 334, 336,
339, 345, 346
- Kossakowski Józef Korwin 341
- Kossakowski Mateusz 149
- Kossakowski Michał, s. Antoniego 136,
329–331, 335, 341
- Kossakowski Michał, s. Dominika 43, 69,
128, 131, 133, 134, 137, 147, 148, 227,
229, 230, 235, 242, 249, 254, 258, 260,
268, 276, 283, 288
- Kossakowski Remigian 162
- Kossakowski Roman 162
- Kossakowski Stanisław 318
- Kossakowski Stanisław Korwin 248
- Kossakowski Szymon, s. Dominika 9, 43,
55, 73, 80, 95, 128, 131, 134, 136–138,
149, 151, 168, 256, 258, 263, 265–267,
269, 271, 273, 274, 283–286, 292, 302,
333, 335, 339–341
- Kossakowski Tadeusz 60, 61, 124, 162
- Kossakowski Teofil 149
- Kossarzecki Krzysztof 13
- Kostrzycka Magdalena zob. Zabięłowa
Magdalena
- Koszucio wie, rodzina 372
- Koszuć Bonawentura 372
- Koszycowie, rodzina 131
- Kościakowski Stanisław 10, 65, 66, 74, 133,
134, 137, 142, 160, 256, 261, 262, 264,
270, 273–276, 279–282, 285–288, 290,
291, 293, 294, 296–298
- Kościuszko, kpt. 235
- Kotowscy, rodzina 100
- Kotowska Krystyna zob. Zabięłowa Kry-
styna
- Kowecki Jerzy 324
- Kownacki Onufry 189, 248
- Kozakowscy, rodzina 143, 157
- Kozakowska Anna zob. Zabięłowa Anna
- Kozakowska Teresa zob. Zabięłowna Te-
resa
- Kozakowski 39
- Kozakowski Adam 62, 106, 156, 157, 290,
292, 302, 330, 332, 335, 340, 341
- Kozakowski Antoni 156
- Kozakowski Jan 28
- Kozakowski Józef 41
- Kozakowski Michał 156, 157, 292, 302, 304,
316, 317, 341
- Kozaryn Samuel 363
- Kozaryn Zofia 363
- Kozierowski 238
- Kozłowski J. 41
- Krakow 124
- Krakowski Bernard 134–136
- Kraśnińscy, rodzina 118, 369
- Kraśniński Kazimierz 253
- Kraushar Aleksander 254, 261, 262, 264,
265
- Krauze 111
- Krawniewicz Mateusz 30
- Kretcznikow M. 138
- Kriegseisen Wojciech 9, 10, 13, 20, 80, 107,
160, 171, 172, 174, 176, 182, 188, 196,
218, 237, 255, 314, 316, 332, 343, 344
- Krzysztofski 64, 72
- Krzywkowski Barnaba 178, 181, 199, 248

- Krzywkowski Izydor 183, 248
Ksawery, królewicz polski 54, 253
Kublicki Stanisław 324
Kudrewicz Jerzy 349, 354
Kudrewicz Piotr 349, 354
Kudrewiczowie, rodzina 158
Kudrewiczówna Tekla Teodora zob.
Zabiełłowa Tekla Teodora
Kulesza Tadeusz 381
Kulwieciowie, rodzina 163
Kulwieć 302
Kulwieć Józef 163
Kulwieć Józef 163, 164, 278, 294, 295, 306,
320, 340, 341, 379
Kulwieć Salomon 212, 218
Kulwińscy, rodzina 209
Kulwiński Antoni Jan 203, 209, 210, 249
Kulwiński Jan 212
Kulwiński Ludwik 207
Kunegunda, królowa 72
Kuniccy, rodzina 378
Kunicki 278, 340
Kunicki Józef 123
Kunicki Stanisław 386
Kuras Katarzyna 189, 190, 192, 193, 196,
198
Kurnatowska Konstancja Katarzyna zob.
Zabiełłówna Konstancja Katarzyna
Kurnatowski Hieronim 102, 108
Kuszelewska Bogumiła zob. Zabiełłowa
Bogumiła
Kuszelewski Józef 34, 79, 80
Kuszelewski Tomasz 379
Kuszlówna Anna zob. Zabiełłowa Anna
Kutrzeba Stanisław 16, 328
Kwak Jan 175
- Lachnicka Katarzyna zob. Zabiełłówna
Katarzyna
Lachnicki Teodor 18, 22, 108
Laskaris Teodor 57, 58, 97, 381
Laskarisowa Anna zob. Zabiełłówna Anna
Laskarisowie, rodzina 15, 381
Laudański 309
Legiecka Helena zob. Zabiełłowa Helena
- Lejzerowicz (Abram?) 56
Lenkowski Józef 305
Leopold I 19
Leparski Jerzy 255
Leśnodorski Bogusław 81
Libera Zdzisław 324, 326
Lieven Jerzy 47, 60
Lindemann Józef 139, 148, 179–181, 184,
187, 188, 203, 211, 222, 225, 227, 228,
248, 249
Lipski Jan 180, 182
Lipski Tadeusz 253
Lisek Adam 175, 176
Lisowscy, rodzina 159
Lityński Adam 160, 177, 259, 269, 306, 335,
344
Lord Robert H. 335, 338
Lubomirska Elżbieta z Czartoryskich 84
Lubomirski Antoni 253
Lubomirski Franciszek Ferdynand 253
Ludwik XV, król francuski 220, 224
Lugajłło Ignacy 294, 340
Lugajłło Antoni 39
Lugajłło Benedykt 69, 165, 358, 365, 366
Lugajłło Ignacy 377
Lugajłłowie, rodzina 75
Lulewicz Henryk 114
Lutomierski Jerzy 20
Lwow Jan 104, 108
Lwowa Anna Konstancja zob. Zabiełłówna
Anna Konstancja
- Łabunowski Jan 212, 218
Łabunówna Krystyna zob. Zabiełłowa
Krystyna
Łęcki Paweł 382
Łokiańska Katarzyna 349
Łokiański Adam 349
Łopaciński Antoni 235
Łopaciński Ignacy Błażej Stanisław 202,
203, 245, 246, 249, 250
Łopaciński Jan Dominik 58, 76, 82, 94, 150,
203, 231, 236, 237, 245, 246, 272, 273
Łopaciński Józef 259, 260, 263
Łopaciński M. 259, 260, 263

- Łopaciński Mikołaj Tadeusz 272
 Łoszel 191, 193, 203, 209, 210
 Łotys Zbigniew 87, 335
 Łoza Stanisław 31, 35, 37, 52, 57, 66, 74, 75, 77, 78, 88–90, 92, 94, 106
 Łubieńska Maria Cecylia 262
 Łubieński Władysław 246, 252, 255, 257
 Łukowski George T. 263, 265, 268, 269
- Machynia Mariusz* 9, 14
 Maciański J. 161
 Maciejewski Tadeusz 292
 Mackiewicz Mateusz 166, 167
 Macuk Andriej 10, 24, 175, 176, 183–186, 188, 189, 192, 195, 197–199, 202, 206, 210, 211, 213, 215–218, 221–223, 227, 229, 231–233, 237, 238, 240, 246
 Magier Antoni 35
 Makowiecka Eleonora 379
 Makowiecki Jan Kazimierz 379
 Makowski Franciszek 187
 Malicki Dominik 185
 Maliszewska Marianna 43, 124
 Maliszewski Wiktory 165
 Małachowski Jan 231
 Małachowski Michał 28, 42
 Mann Zygmunt 92, 335–338
 Marchelewicz Szachn 55
 Marcinek Roman 175
 Marcinkiewicz Ignacy 210
 Marcinkiewicz Mateusz 29
 Marcinkiewiczowa 32
 Marcinkiewiczowa Joanna Róża zob. Zabiellówna Joanna Róża
 Maria Fiodorowna Romanowa 37, 75, 79
 Markiewicz Mariusz 175, 270
 Markowska Wiktoria zob. Zabiellówna Wiktoria
 Massalscy, rodzina 221, 227, 232, 233, 245, 252
 Massalski Ignacy 129, 228, 241, 243, 256, 257, 285, 303, 316
 Massalski Jan 207, 221, 231, 232, 235, 237, 241, 242
 Massalski Józef 54, 220–222, 227, 235, 236
 Massalski Michał Józef 46, 53, 71, 189, 194, 199, 205, 219, 221, 227, 232, 233, 237, 244, 245, 252–254, 257, 258
 Matuszewicz 183
 Matuszewicz Józef 184, 187, 199, 200, 248
 Matuszewicz Marcin 9, 11, 20, 23, 24, 26–29, 32, 41–44, 46, 48–54, 57, 59, 60, 62, 64, 70–72, 75, 117, 122–124, 139, 140, 144, 155, 167–170, 172–174, 176, 178, 179, 181, 183, 184, 187, 188, 199, 200, 204, 208, 213–224, 227, 237–246, 248, 250, 252–256, 274, 382, 383, 385
 Matuszewiczowa Anna ze Szczyttów, I v. Chełchowska 57, 167, 169, 240, 385
 Mączak Antoni 82, 119, 125, 129, 170, 173, 344
 Medeksza 310
 Medeksza Adam, s. Dominika 139, 141–144, 265, 330
 Medeksza Aleksander 28, 138
 Medeksza Dominik (ojciec) 138
 Medeksza Dominik, s. Dominika 29, 40, 43, 128, 135, 138–145, 147, 148, 150, 157, 170, 187, 197, 199, 200, 211, 216, 222, 225, 234, 241, 254, 255, 260, 261, 263, 265, 268–271, 282–284, 288, 291–294, 296, 298–303, 340
 Medeksza Jan 356
 Medeksza Józef, s. Dominika 139, 141–144, 269, 290, 296, 304, 318, 319, 330, 332, 340, 341
 Medeksza Mikołaj, s. Dominika 139
 Medeksza Salomon 356
 Medeksza Stefan 19
 Medeksza Szymon, s. Dominika 139
 Medeksza Tadeusz 158, 304
 Medeksza Teodor, s. Dominika 139
 Medekszowa Eufrozyna zob. Zabiellówna Eufrozyna
 Medekszowie, rodzina 66, 139–142, 156, 158, 269, 289, 294, 376
 Medekszówna Marianna zob. Borewiczowa Marianna

- Mejer, sekretarz 215
Mejer Adam z Wolda 259, 261
Mejer Jan z Wolda 142, 217, 223, 238, 249, 263, 278, 284, 288, 291–293, 304, 308, 319, 320, 340, 341
Mejer Karol 212, 217
Mejer Karol 289, 306, 311, 313, 314, 340
Mejer Wincenty 312
Mejerowie, rodzina 289
Meysztowicz Adam, s. Józefa 58, 150, 291–293, 314, 330, 332, 340
Meysztowicz Dawid 58
Meysztowicz Józef 150, 260–262
Meysztowicz Mateusz, s. Józefa 58, 150
Meysztowicz Michał, s. Józefa 58, 150, 312, 314, 317
Meysztowiczowie, rodzina 150
Meysztowiczówna Anna 58
Meysztowiczówna Elżbieta 58
Meysztowiczówna Teresa 58
Męclewska Marta 31, 87
Micewicz Ignacy 301
Michalski Jerzy 10, 80, 85, 137, 142, 174, 216, 253–256, 261, 262, 277, 279, 283, 286, 298, 320–325, 327, 328, 333
Michniewicz 289
Michniewicz Tomasz 274, 278, 340
Mickiewicz Mikołaj 17
Middleton 242
Middleton Augustyn 301, 302, 308, 341
Mikucki 375
Mikucki Aleksander 56
Mikucki Dionizy 107
Mikuć Karol 111
Mikulcz Stanisław 352
Mikulcz Zofia 352
Miłosz Józef 329, 341
Mineyko Andrzej 164, 165, 361
Mineyko Tadeusz 162
Mineyko Tomasz 105, 157, 299, 300, 320, 330, 341
Mingajło Antoni 102
Mingajło Jan 111
Mingajłowa Katarzyna 111
Mingajłowie, rodzina 106
Mirowicz Teodor 111
Miszewicz Stanko 25
Miszewiczowa Kachna zob. Zabieliówna Kachna
Miścichowski Mateusz 39
Mniszech Jan Karol 206
Mniszech Jerzy August 10, 72, 133, 208, 213, 214, 223, 225, 229–231, 233, 234, 236, 239–244
Mniszech Józef 169
Modzelewski Stanisław 167
Mokronowski 305
Montwiłł Jerzy 159, 187, 212, 248
Montwiłł Michał 159
Montwiłł Michał, sędzia grodzki 89, 94, 148, 159, 285, 289–291, 297, 299, 320, 341
Montwiłłowie, rodzina 159
Morawski Kazimierz M. 321
Morykoni 236
Mościcki Henryk 145
Mrozowska Kamilla 82
Muśnicki Jan 166
Nagurski 287
Nagurski Jakub 323
Nagurski Wawrzyniec 51, 225, 226, 235
Narejko Andrzej 159
Narejkowie, rodzina 159
Narkiewicz Antoni 361
Narkiewiczowa Barbara 372
Narmont Leonard 28
Nassau-Siegen Karol 84, 323
Nawrot Dariusz 327
Negowiczówna Katarzyna zob. Zabieliowa Katarzyna
Niemcewicz Julian Ursyn 80, 83, 86, 87, 324, 326
Niesiecki Kasper 8, 15, 17, 19, 24
Niesiołowski Józef 237–239, 242, 243, 250, 280
Niewiarowicz Franciszek 386
Niewieska Marianna zob. Zabieliowa Marianna
Niezabitowski Jakub 93

- Niezabitowski Jan 92
 Niezabitowski Krzysztof 93
 Niezabitowski Stefan 93
 Norejkwie, rodzina 159
 Notelewicz Abraham 79
 Nummers Iwan 50, 55, 60, 137, 267, 271
 Nummersa generała żona 267

 Ochman 93, 382
 Odachowski Jan 232
 Odachowski Stanisław 229–232, 249
 Odynec Antoni 274, 340
 Odyńcowie, rodzina 140
 Ogiński, wicebrygadier 90
 Ogiński Andrzej 231, 232, 249
 Ogiński Bogusław 172
 Ogiński Ignacy 221
 Ogiński Józef 177, 178
 Ogiński Michał Kazimierz 66, 73, 88, 92,
 93, 142, 254, 258, 260, 277, 282, 283, 285,
 294
 Ogiński Tadeusz 232
 Ogrodzki Jacek 66, 67, 73, 74, 77, 273–275,
 283–285, 287
 Okęcki Antoni 81, 295
 Olędzcy, rodzina 80
 Olędzki 67
 Olędzki Krzysztof 61
Olszewski Henryk 337, 343
 Omeciński, sługa A. Czartoryskiego 49
 Ongirscy, rodzina 30
 Onoszko 79
 Onoszko Jan 79
Opaliński Edward 175, 270
 Orłowie, rodzina 383
 Osiecki 80, 166
 Osipowski Józef 74
 Oskierko 380, 381
 Oskierko Antoni 323
 Oskierko Ludwik 118
 Ossoliński Franciszek 180
 Ożegalska Katarzyna zob. Zabiellówna Ka-
 tarzyna
 Ożegalski Franciszek 110

 Pac 308
 Pac Antoni Michał 190, 194, 206, 207,
 210–213, 216–219, 221–223, 227, 228,
 233, 234, 243, 249, 254, 258
 Pac Ignacy 236, 237, 239, 250, 252
 Pac Józef 230, 239
 Pac Krzysztof 172, 174
 Pac Michał 157, 240, 285, 296, 301–305,
 309, 311, 312, 319, 322, 332, 341
 Pac Michał Jan 235
 Pacewicz Antoni 110
 Pacewicz Stefan 165, 357
 Pacowie, rodzina 381
Palkij Henryk 178, 180
 Panin Nikita 54, 65, 73, 262–264, 267
Paprocki Bartosz 15
 Passek (Passykw) Piotr 303, 324
 Paszkiewicz Bonawentura 102
 Paszkiewicz Mikołaj 165
 Paszkiewicz Piotr 165
 Paszkowski Marian 176
 Paweł I, imperator ros. 37, 75, 79
 Pawłowiczówna Barbara zob. Zabiellówna
 Barbara
 Petruszewiczowa Klara 154
 Piattoli Scipione 326
 Pietkiewicz Antoni 91
 Pilchowska Eleonora 79, 164
 Pilchowski Jan Krzysztof Biberhtyn 33
 Pilchowski Jan Krzysztof Bibersztejn 177,
 248
 Pilichowska Anna 58
 Piłsudski (Antoni?) 226
 Piotrowicz Feliks 43, 96, 97
 Piotrowicz Mikołaj 362
 Piotrowiczowa Eufrozyna zob. Zabiellówna
 Eufrozyna
 Piotrowiczowa Franciszka 362
 Piotrowiczówna Anna zob. Zabiellówna
 Anna
 Piotrowiczówna Teodora zob. Zabiellówna
 Teodora
 Pióro Stanisław 192
 Piramowicz Grzegorz 302
 Piskorski 154, 310

- Piskorski Ignacy Dołęga 154, 304, 330, 332, 341
Piskorski Józef 154
Piwnicka Eufrozyna 42
Plater 287
Plater Adam 57, 58, 97, 367, 377
Plater Kazimierz 324
Plater Konstanty Ludwik 191
Plater Krzysztof 193
Platerowa Marianna zob. Zabiełłówna Marianna
Platerowie, rodzina 324
Płaskowski Ignacy 158
Plew Fryderyk 361
Pocieja Aleksander 44, 46, 185, 193, 223
Pocieja Antoni 44, 176
Pocieja Ludwik 50, 194, 249, 267
Pociejawie, rodzina 185
Podgórzak Anna 13
Podgórzak Monika zob. *Jusupović Monika*
Podoleccy, rodzina 58
Podolecka 366
Podoski Jan 28
Poniatowski Kazimierz 280, 313
Poniatowski Michał Jerzy 55, 59, 66, 133, 275, 284, 285, 312, 325
Poniatowski Stanisław, kasztelan krak. 81, 171
Poniatowski Stanisław, podskarbi lit. 317, 319
Poniatowski Stanisław Antoni zob. Stanisław August
Poniński Adam 325
Popławski 380
Potiomkin Grigorij 85, 323, 324
Potoccy, rodzina 180, 197, 201
Potocki Antoni 214
Potocki Eustachy 231, 244, 253
Potocki Ignacy 321
Potocki Jan 118, 360
Potocki Piotr 85
Potocki Stanisław Kostka 84
Potocki Szczęśny 85, 326, 334
Potocki Teodor 175, 177, 178, 180
Proniewicz Jan 362
Proniewicz Marcin 166
Proniewiczowie, rodzina 166
Prozor 308, 310, 319, 336, 358, 368
Prozor Antoni 131, 150, 308, 311, 314–316
Prozor Ignacy 34, 331, 332
Prozor Józef 36, 57, 61, 66, 67, 74, 75, 105, 119, 130, 135, 141–143, 150, 157, 161, 165, 211, 212, 222, 227, 234, 239, 241, 249, 254, 255, 258, 259, 261, 263, 278, 281–285, 290, 296–300, 312–314, 317, 318, 340, 365, 381
Prozor Karol 66, 157, 296, 300, 301, 341
Prozor Mikołaj 204, 234, 249, 259, 260, 313
Prozor Stanisław 202, 211
Prozor Szymon 234
Prozorowa Felicjana ze Szczyttów 58
Prozorowa Zofia zob. Zabiełłówna Zofia
Prozorowie, rodzina 30, 211, 212, 231, 278, 289, 290, 299, 301, 316, 319, 322, 371
Prusikowski 41
Pryżgint Paweł 118, 369
Pryżgintowa Klara 118, 369
Przeciszewscy, rodzina 185, 252, 372
Przeciszewski 287
Przeciszewski Franciszek 235
Przeciszewski Stanisław 244, 255
Przesmycki Adam 96
Przesmycki Stanisław 86
Przedziecki 358
Przedziecki Antoni 223, 260
Przyborowski Samuel 29
Przysieccy, rodzina 351, 357
Przysiecka Helena zob. Zabiełłówna Helena
Przysiecki Antoni 99, 108, 363
Przywecka-Samecka Maria 86, 303–305, 308, 322
Pukieniowie, rodzina 375
Pukień Aleksander 181, 184
Puzyna Aleksander 200
Puzyna Jakub 235
Puzyna Tadeusz 90
Pużewski Antoni 377

- Rabowicz Edmund* 133, 134, 136, 149, 330
Rachuba Andrzej 9, 13, 24, 26, 62, 159, 171, 172, 175, 177, 182, 225, 238, 295, 297, 314
 Radyko Teodor 159
 Radziszewski 364
 Radziwiłł Albrycht 49
 Radziwiłł Hieronim Florian 31, 166, 206, 210, 232
 Radziwiłł Janusz 57, 194, 197–200
 Radziwiłł Karol Stanisław 11, 34–37, 53, 56, 59, 67, 72, 73, 90, 110, 111, 134, 135, 137, 138, 140–143, 145, 146, 152, 160–163, 165, 173, 199, 206, 215, 216, 233, 243–246, 249, 252–256, 258, 265, 266, 268, 269, 279, 280, 283, 284, 286, 290, 296, 297, 301–304, 308, 312, 313, 317, 318, 322, 351, 358, 364
 Radziwiłł Michał 81
 Radziwiłł Michał Kazimierz 11, 24, 27, 30, 31, 33, 34, 44–52, 57, 62–65, 70–71, 76, 82, 101, 110, 129, 133, 134, 139, 140, 148, 150, 155, 161, 163, 168, 169, 173–175, 177–181, 183–207, 209–237, 239–246, 344, 358, 365
 Radziwiłł Mikołaj 36, 56, 177
 Radziwiłł Stanisław 33, 243, 246, 250
 Radziwiłłowa Barbara 196, 206
 Radziwiłłowie, rodzina 21, 23, 26, 27, 30, 34–36, 45, 104, 145, 162, 171, 178, 183, 184, 186, 188, 201, 206, 210, 219, 255, 267, 270, 271, 290, 317, 364, 379
 Radziwiłłówna, wojewodzianka mińska 81
 Radziwiłłówna Brygida zob. Sołłohubowa Brygida
 Radziwiłłówna Ludwika Karolina 21
 RajECKa Bogumiła zob. ZabiEłłowa Bogumiła
 Rajuncowa Anna z Markowskich 103
Rakutis Valdas 9, 14
Ratajczyk Leonard 68, 85, 90, 95
 Renne Feliks 43
 Renne Stefan 226
 Rennówna Eufrozyna zob. ZabiEłłowa Eufrozyna
 Replin, książę 47
 Replin Mikołaj 54, 65, 73, 141, 162, 257, 262, 263, 265, 267–269, 271
 Replin Wasyl 47
 Reytan Tadeusz 325
 Rhod Reinhold 124
Rimša Edmundas 322
 Rodziewicz Jerzy Adam 148, 185, 225, 234, 248, 249, 259, 278, 298, 340
 Rodziewicz Józef 122, 148, 312, 322
 Rogowski T. 61
Rolnik Dariusz 270
Romaniuk Przemysław Piotr 13, 20, 21, 23, 26, 45, 57, 175, 181, 184, 186, 192, 202, 205, 254, 260
 Romer Stefan 67
Rostworowski Emanuel 10, 43, 171, 251, 252, 256, 269, 298, 321
 Rostworowski Jan Karol 18
 Rubowicz Michał 107
 Rusiecki Mateusz 27
 Russel 183
 Russel (Stanisław?) 197
 Russelowie, rodzina 164
 Rutkowski Józef 364
 Rymkiewiczowa Dorota 28, 42
Ryżewski Grzegorz 18
 Rzewuski Jan 217
 Rzewuski Seweryn 326
 Rzewuski Stanisław 243, 252
 Rzewuski Waclaw 178, 213
 Sałtykow Mikołaj 47
 Sanden Krystian Konrad 361
 Sanguszko Hieronim 253
 Sanguszko Janusz 60
 Sanguszko Paweł 175
 Sankowscy, rodzina 386
 Sapieha Aleksander Michał 54, 56, 74, 77, 82, 167, 168, 211, 258, 285, 333, 334, 381
 Sapieha Antoni Kazimierz 27, 173, 174
 Sapieha Jan Fryderyk 30, 46–48, 181, 184, 189, 191
 Sapieha Józef Franciszek 180

- Sapieha Józef Stanisław 30, 46, 57, 128, 138, 161, 168, 169, 181, 184, 185, 192
- Sapieha Kazimierz Leon 182
- Sapieha Kazimierz Nestor 67, 284, 319
- Sapieha Michał Antoni 46, 49, 51, 52, 59, 65, 148, 196, 199, 202, 205, 206, 210, 217–219, 225, 226, 228–232, 234
- Sapieha Michał Ksawery 52, 211
- Sapieha Piotr 87, 217
- Sapiehowie, rodzina 21, 23, 27, 46, 171, 183, 184, 186, 194, 202
- Sapieżyna Elżbieta z Branickich 266
- Sapieżyna Joanna z Sułkowskich 87
- Sapieżyna Karolina Teresa 181, 182
- Sapieżyna Konstancja 383
- Sapieżyna Konstancja z Radziwiłłów 101, 214
- Sarbiewski Maciej Kazimierz 88
- Sągajło Leonard 349, 355
- Semkowicz Władysław* 16, 328
- Serafinowicz Jan 60
- Seredyński Władysław* 19
- Siemaszko Jerzy 211
- Sienkiewicz Witold* 16–18
- Siesicka Ludwika zob. Zabieliówna Ludwika
- Siesicki Gedeon 18, 22, 108
- Siesicki Seweryn 246
- Sięstrzeńcewicz Jan 101
- Sievers Jakow 335–337
- Siewierscy, rodzina 15
- Sipajłówna Teresa zob. Zabieliowa Teresa
- Siruciowa 386
- Siruciowa Barbara Tekla zob. Zabieliówna Barbara Tekla
- Siruciowa Karolina 39
- Siruciowa Petronela z Wołodkiewiczów, *I v. Szczyttowa* 36, 57, 365
- Siruć, s. Józefata 158
- Siruć Florian 329
- Siruć Józef 20, 25, 43
- Siruć Józefat 158, 168, 275, 282, 285, 288, 292, 304, 340
- Siruć Szymon, s. Józefa 20, 30, 31, 35, 43, 45, 51, 62, 70, 71, 78, 133, 135, 139, 144, 148, 173, 175, 179, 181–193, 198–205, 207, 208, 210–218, 222, 223, 225, 227, 228, 230–242, 245, 246, 248, 249, 254, 255, 258, 260, 261, 263, 266, 269, 271, 276, 277, 281, 282, 365
- Skiepjjan Anastasia* 13
- Skorulscy, rodzina 156, 179, 190, 194, 198
- Skorulska Brygida zob. Kossakowska Brygida
- Skorulska Joanna zob. Zabieliowa Joanna
- Skorulski 211, 311
- Skorulski, pisarzewicz grodzki kowieński 242, 245
- Skorulski, podstarościc kowieński 269, 340
- Skorulski Antoni 248
- Skorulski Józef 155, 181, 248
- Skorulski Michał 192, 194, 249
- Skorulski Stanisław 155, 179, 183, 184, 248
- Skorulski Stanisław, pisarz grodzki 156, 162, 212
- Skowdwiłłowie, rodzina 112
- Skowron Ryszard* 175, 270
- Sławczyński Józef 166
- Słowaczyńska Joanna 356
- Šmigelskytė-Stukienė Ramunė* 38, 80, 95, 107, 322, 323, 330, 332–334, 336, 338
- Smoleński Władysław* 11, 38, 86, 91, 92, 95, 132, 136, 326, 328, 331–335
- Sobolewscy, rodzina 81
- Sobolewska Józefa zob. Zabieliówna Józefa
- Sobolewska Kunegunda 98
- Sobolewska Marianna zob. Zabieliowa Marianna, ż. Jerzego
- Sobolewska Marianna zob. Zabieliowa Marianna, ż. Józefa
- Sobolewski 295
- Sobolewski Ignacy 38
- Sobolewski L. 375
- Sobolewski Maciej Leon 81
- Sobolewski Samuel 86
- Sobolewski Walenty 98
- Sokal S.* 188, 297
- Sokołowska Alina* 122
- Sołłohub Antoni 64, 191, 192, 221, 223, 249
- Sołłohub Jan 124
- Sołłohub Józef 221, 264

- Sołohubowa Brygida z Radziwiłłów 64, 192
- Sołomin Bartłomiej 260
- Sołtyk Kajetan 215, 301, 302
- Sopoćko Ludwik 330, 341
- Sosnowski Józef 56, 77, 184, 217, 218, 233, 273
- Srzednicki Czesław* 9, 14
- Stackelberg Otto 67, 80, 81, 84, 130–131, 283–285, 288, 291, 296, 298, 303–305, 307, 313–315, 328, 329, 338
- Staniewicz 276, 340
- Staniewicz Leon 31
- Staniewicz Paweł 289, 340
- Staniewiczowa Dominika zob. Zabieliłówna Dominika
- Stanilewicz, regent sądów 299
- Stanisław August, król polski 7, 8, 10–13, 35–38, 54–56, 62, 65–69, 72–79, 81–87, 89–93, 105, 111, 117, 130–132, 134–138, 141–143, 145–147, 149–151, 153, 154, 157, 162, 171, 221, 226, 228, 233, 243, 251–253, 258, 259, 261–268, 270–302, 304–310, 312–328, 331, 332, 334–340, 345, 346, 382
- Stanisław Leszczyński, król polski 23, 29, 32, 43, 44, 62, 70, 101, 138, 175–179, 181, 182
- Stankiewicz Adam 69, 360
- Stankiewicz Billewicz Kazimierz 197, 200, 216, 235
- Stankiewicz Billewicz Tadeusz 200
- Stankiewiczowa Katarzyna 360
- Stankiewiczowie, rodzina 39, 75, 136, 155
- Stańczyk 310
- Starykoń-Kasprzycki Stefan Janusz* 15
- Starzon z Panigrodza 15
- Starżonowie, rodzina 15
- Staszewska Ewa Bogumiła zob. Zabieliłówna Ewa Bogumiła
- Staszewski Andrzej Jan 28, 40, 206, 235
- Staszewski Jacek* 87
- Staszewski (Józef?) 301, 303
- Stetkiewicz 90
- Straszewicz Franciszek 58, 59
- Straszewicz Józef 59, 136
- Straszewicz Kazimierz 58, 63, 99, 183, 242
- Straszewicz Michał 59, 136
- Straszewicz Tomasz 58, 59, 63, 161, 178, 183, 191, 198, 248
- Straszewicz Wiktory 161, 242
- Straszewiczowa Eufrozyna z Kloppmanów 58
- Straszewiczowa Eufrozyna zob. Zabieliłówna Eufrozyna
- Straszewiczowie, rodzina 59, 129, 136, 161, 235, 240, 243
- Straszewiczówna Eleonora zob. Kossakowska Eleonora
- Strawińska Zofia 111
- Strawiński Antoni 111
- Strawiński Antoni Andrzej Sulima 248
- Strawiński (Florian?) 183
- Strawiński Michał 188, 248
- Strebeyko 155
- Strebeyko, ksiądz 155
- Strebeyko Jakub 155
- Strebeyko Michał 155, 332
- Strebeykowa Ewa 355
- Strebeykowie, rodzina 155
- Stroynowski Andrzej* 92, 281, 298
- Strutyński 239
- Stryjeński, mjr 124
- Sullowie, rodzina 61, 93
- Swinarski Ignacy 278, 304, 340
- Sylwestrowicz I. 375
- Syriatowicz Jakub 352
- Syriatowicz Konstancja 352
- Syrpowicz 41
- Szaniawski Józef 330
- Szatyński Józef 159
- Szczepaniec Józef* 308, 312
- Szczygielski Wojciech* 11, 138, 139, 141, 142, 148, 157, 325, 326, 328, 331, 332
- Szczytt 149
- Szczytt Józef 57, 118, 380, 381
- Szczytt Justynian 118, 380, 381
- Szczytt Krzysztof 83, 94, 118, 368, 373, 381
- Szczytt Krzysztof, kasztelan smoleński 57

- Szczyttowa Petronela zob. Siruciowa Pe-
tronela
Szczyttowie, rodzina 66
Szczyttówna Anna zob. Matuszewiczowa
Anna
Szczyttówna Felicjanna zob. Prozorowa
Felicjanna
Szczyttówna Teresa zob. Chrapowicka Te-
resa
Szczyttówna Zofia zob. Zabiełłowa Zofia
Szelutta, marszałek dworu Czartoryskiego
193
Szemioth Jerzy 194, 210, 249
Szmajewicz Szewel 55
Szołkowski Samuel 20
Szorc 41, 354
Szorc Antoni 153, 154, 260, 340, 354
Szorc Tadeusz 153, 354
Szorcowie, rodzina 153, 154
Szreder Krzysztof 375
Szrederowa Elżbieta 375
Szreder Adam 28
Szreter Krzysztof 357
Szreterowa Anna 357
Sztangwałtówna Barbara zob. Zabiełłowa
Barbara
Sztemfel 361
Sztol, doktor 68
Szujska ze Zborowskich 75
Szujski Ignacy 75
Szukszcina Zofia 28, 360
Szuksza Antoni 29
Szuksza Jan 330, 331, 364
Szuksztowie, rodzina 105
Szwaciński Tomasz 13, 231, 253–256
Szwejkowski 73, 79, 273
Szwejkowski Stefan 273
Szydłowski, rodzina 81
Szydłowski Adam 81
Szylling, gen. ros. 225
Szymański 310
Szymkowska Anna z Juskiewiczów 147,
148
Szymkowski Jan Rafał 147–148, 274, 300,
304, 312–314, 316, 317, 332, 340, 341
Ślizień Szymon 356
Świerska (Świrska?), księżniczka 15
Świrscy, rodzina 91, 164
Świrska Antonina 155
Świrski Adam Onufry 155
Świrski Ignacy 155
Świrski Jan 248
Świrski Onufry 155
Taracewiczówna Antonina zob. Zabiełłowa
Antonina
Tarło Jan 186
Tarussa Andrzej 175
Taszycki Witold 16
Terebesz Józef 167, 261, 340, 374
Terpiłowski Ludwik 212
Tokarz Wacław 81, 91
Tołłoczko Andrzej 156
Tołłoczko Józef 156
Tołłoczko Kazimierz 156
Tołłoczko Maciej 156
Tołłoczkanie, rodzina 156
Tomaszewski 295
Topolska Maria B. 124
Topolski Karol 79
Totwojsz, bojar 16
Trokienówna Szarlotta zob. Zabiełłowa
Szarlotta
Trokin L., gen. 333
Truskowscy, rodzina 297
Truskowski Jan 48, 144, 160, 161, 210, 235,
256, 264, 265, 278, 301, 340
Turski Wojciech 325
Twardowski, kasztelan poznański 244
Tygielski Wojciech 126
Tyszkiewicz, deputat 260, 340
Tyszkiewicz Antoni 55, 122, 193
Tyszkiewicz Dominik 168, 276
Tyszkiewicz Ignacy 168
Tyszkiewicz Janusz 168
Tyszkiewicz Jerzy 168
Tyszkiewicz Józef 168, 371
Tyszkiewicz Józef Benedykt 178, 204, 248
Tyszkiewicz Ludwik 79, 293, 313
Tyszkiewicz Mikołaj 55, 56

- Tyszkiewicz Stanisław 168, 304
Tyszkiewiczowa Konstancja 79
Tyszkiewiczowie, rodzina 168
Tyzenhauz Antoni 37, 55, 66, 67, 73, 74, 78, 83, 123, 131, 133–135, 137, 141, 142, 144, 145, 149, 157, 161, 162, 261, 262, 264, 266, 270, 273–298, 320, 333, 345
Tyzenhauz Benedykt 245
Tyzenhauz Ewa 357
Tyzenhauz Franciszek 203
Tyzenhauz Jan 174, 357
Tyzenhauz Michał 134
- Ukolski Kazimierz 175
Urniazowie, rodzina 158
Urniał Kazimierz 159
Urwanowicz Jerzy 229
- Veselovskij Stepan B.* 16
- Walcer z Tyńca 15
Walentyłowicz Józef 329, 341
Waniczkówna Helena 82, 279
Wawrzecki Tomasz 37, 67, 130–131, 135, 136, 143, 146, 153, 157, 158, 163, 165, 303–313, 315–319, 322, 330, 341
Wądołowska Ludwika zob. Zabięłówna Ludwika
Wądołowski Józef 106
Wejmarn Iwan 272
Wejs Aleksander 98, 99
Wencewicz Stanisław 377
Wergin, kpt. 272
Wessel Teodor 257
Wettinowie, dynastia 175, 226, 251, 252, 256, 267, 286, 331
Wędłowska (Wądołowska) Ludwika 106
Widzyscy, rodzina 103
Wielądko Wojciech 12, 15–20, 24, 39, 42, 57, 81, 93, 98
Wielhorski Michał 244
Wieliczko Mikołaj 384
Wierzchowiecka Iwona 292
Wieszczycki Józef 166
Wigalowicz Łukasz 105
Wisogird Adam 147, 148, 360, 361
Wiszniewski, pisarzewicz grodzki 299
Wiszniewski (Franciszek?) 90
Wiszniewski Stefan 55
Wiszniewski Szymon 304, 317, 341
Wiśniowieccy, rodzina 188
Wiśniowiecki Michał 44, 46, 175, 177–179
Witkowski Jan 56
Wittinghof, mjr 220, 272
Wojewski Krojer 31
Wojtkiewicz Jerzy 357
Wojzbum Augustyn 371
Wojzbum Karol 381
Wolański Adam 3, 85, 86, 91, 92, 95, 107, 333, 334
Wolff Józef 67, 89, 90, 134, 136
Wolmer 278
Wolmer Kazimierz 142, 150, 151, 290, 292, 296
Wolski Benedykt 31
Wołk Dawid 100
Wołk Łaniewska Angela 361
Wołk Łaniewski Franciszek 111
Wołk Łaniewski Ignacy 45, 48, 52, 207, 208, 249
Wołk Łaniewski Ludwik 361
Wołkoński Michał 272
Wołkowa Katarzyna zob. Zabięłowa Katarzyna
Wołkowie, rodzina 99, 100, 102
Wołowicz Aleksander 176
Wołowicz Michał 379
Wołodkiewicz Franciszek 371
Wołodkiewiczowa Anna 371
Wołodkiewiczówna Karolina 93
Wołodko (Dominik?) 30
Wołodkowicz Andrzej 69
Wołodkowicz Michał 234
Wołoszyński Ryszard W. 253
Worłowscy, rodzina 159
Worłowska Krystyna zob. Zabięłowa Krystyna
Worłowska Magdalena zob. Zabięłowa Magdalena
Worłowski Marcin 18

- Woronowicz Franciszek 275, 340
Woyna, starosta użwęcki 211
Wydźga Antoni 202
Wysogierd Tadeusz 329, 341
Wyszomirska Monika 178, 180, 182, 196, 202, 229
Wyżewski 311
- Zabiała Jan 16
Zabiela Iwaszko 16
Zabielicz Jan 16
Zabielicz Mikita 16
Zabielicz Szczęśny 16
Zabielicz Waleny 16
Zabielicz Wasili 16
Zabielin Iwan Alieszkin 16
Zabielski 352
Zabiełło 283, 284, 303, 306–308, 310, 314–316, 328, 332, 350, 352, 361
Zabiełło, stolnik wołkowyski 112
Zabiełło Adam (1639) 110
Zabiełło Adam Karol, s. Tomasza 103, 104, 107, 108
Zabiełło Adam Tomasz, s. Macieja 110
Zabiełło Adam, s. Froncka (Franciszka) 16, 25
Zabiełło Adam, s. Jakuba 110
Zabiełło Aleksander, s. Adama 107
Zabiełło Andriej Griegoriewicz 16
Zabiełło Andrzej, arendarz franciszkanów 112
Zabiełło Andrzej, s. Chrszczona 16, 25
Zabiełło Andrzej, s. Jana 109
Zabiełło Antoni, s. Michała 9, 12, 20, 22, 24, 28, 31, 33, 35, 42–60, 62–67, 69–77, 82, 83, 88, 91, 93, 94, 97, 98, 105, 112, 114, 115, 117–125, 128–130, 132–137, 139–142, 144, 145, 147, 148, 150–152, 155, 156, 160–163, 165–170, 175, 176, 178–279, 281–285, 287–289, 320, 329, 339, 340, 342–346, 349, 350–355, 357, 359–362, 364–373, 375, 376, 380–386
Zabiełło Antoni, s. Mikołaja 28, 40
Zabiełło Antoni, s. Szymona 92–93
Zabiełło Antoni, s. Teodora 109
Zabiełło Bartłomiej, s. Froncka (Franciszka) 16, 25
Zabiełło Bazyli, s. Piotra 109
Zabiełło Daniel, s. Mikołaja 18
Zabiełło Daniel, s. Szymona 22, 98, 108, 353, 369
Zabiełło Dominik, s. Stanisława 109
Zabiełło Erazm, s. Franciszka 107
Zabiełło Florian, s. Macieja 110
Zabiełło Franciszek, s. Tomasza 104, 107, 108
Zabiełło Froncek (Franciszek), s. Macieja (Mateja) 16, 17, 25
Zabiełło Henryk Kazimierz, s. Józefa 81, 373–375
Zabiełło Ignacy 111, 258
Zabiełło Ignacy Jerzy, s. Tomasza 103, 104, 108
Zabiełło Ignacy Józef, s. Jana Salomona 31–41, 67, 69, 79, 89, 112, 115–119, 121–124, 131, 132, 135, 136, 142–144, 146, 147, 151–155, 158, 161–166, 168, 223, 258, 259, 268, 278, 282, 284–286, 291, 293, 294, 296, 297, 300, 302–304, 306, 308–312, 314–320, 322, 326, 328–332, 339–341, 345, 346, 348, 349, 352, 354, 355, 359, 362–364, 367, 369, 371, 373–379, 385
Zabiełło Ignacy, s. Marcina 110
Zabiełło Ignacy, s. Stefana 106, 108
Zabiełło Jakub Antoni, s. Stanisława 110
Zabiełło Jakub, s. Chrszczona 16, 25
Zabiełło Jan 111
Zabiełło Jan Eustachy, s. Stefana 106, 108
Zabiełło Jan Ludwik, s. Jana Szymona 102
Zabiełło Jan Michał, s. Adama 107
Zabiełło Jan Salomon, s. Mikołaja 28–33, 35, 40, 69, 82, 114, 115, 117, 121–124, 153, 156, 158, 167–169, 175–178, 181–185, 187, 188, 195–198, 202, 211, 212, 214, 223, 227, 228, 230, 248, 249, 323, 342, 349, 352, 354–356, 358, 359, 363–368, 373–379, 383–385
Zabiełło Jan Sturza 15

- Zabiełło Jan Szymon, s. Szymona 22, 99, 101–104, 108, 119, 139, 145, 175, 176, 351–353, 356, 357, 363
- Zabiełło Jan z Nowogródzczyzny 109
- Zabiełło Jan, kpt 111
- Zabiełło Jan, strażnikowicz kowieński 111
- Zabiełło Jan, s. Dominika 109
- Zabiełło Jan, s. Froncka (Franciszka) 16, 17, 25
- Zabiełło Jan, s. Mikołaja 18, 21–23, 25, 29
- Zabiełło Jan, s. Władysława, w zakonie Antoni 100, 102, 108, 351, 353, 357, 369, 372
- Zabiełło Janusz, s. Adama 110
- Zabiełło Janusz, s. Antoniego 57, 61, 97
- Zabiełło Jerzy Mikołaj, s. Jana Szymona 101, 108
- Zabiełło Jerzy z woj. wileńskiego 111
- Zabiełło Jerzy, s. Antoniego 57, 60, 68, 69, 80, 82, 87, 91, 93–98, 115, 120, 122, 123, 132, 134, 138, 147, 166, 168, 289, 290, 309–311, 329, 338, 344, 349, 350, 358, 359, 363, 366–368, 370–373, 384, 386
- Zabiełło Jerzy, s. Stefana 106, 108
- Zabiełło Józef Hilary, s. Mikołaja 28, 32, 40, 175
- Zabiełło Józef, s. Antoniego 9, 35, 56, 57, 60, 62, 68, 69, 74–81, 87, 91, 94, 97, 112, 117, 120, 123, 125, 131, 132, 134, 136, 138, 143, 147, 151, 155, 162, 167, 251, 258, 259, 261, 268, 273, 274, 277, 288, 289, 296, 309, 313, 318, 320, 327, 328, 333–340, 344, 345, 362, 366, 380, 381, 386
- Zabiełło Józef, s. Ignacego Józefa 38, 354, 376, 378, 379
- Zabiełło Józef, s. Janusza 110
- Zabiełło Józef, s. Michała 9, 37, 42, 43, 50, 51, 53, 62, 68–75, 77, 79, 97, 117, 119, 120, 129, 130, 134, 135, 137, 143, 154, 162, 196, 198, 206, 211, 212, 220, 222, 231, 237, 249, 251, 253, 255, 256, 258, 262, 266, 272–274, 276, 277, 281, 284, 287, 289, 296, 298, 301, 309, 328, 344, 355, 356, 358–360, 364–366, 368, 374, 376, 377, 383
- Zabiełło Józef, s. Szymona 92–93
- Zabiełło Jurij, s. Froncka (Franciszka) 16, 17, 25
- Zabiełło Kajetan Bogusław, s. Adama 107
- Zabiełło Kazimierz, s. Piotra 110
- Zabiełło Kazimierz, s. Szymona 18, 25
- Zabiełło Konstanty Andrzej, s. Tomasza 103, 104, 108
- Zabiełło Konstanty, s. Jerzego 98
- Zabiełło Konstanty, s. Michała 109
- Zabiełło Ludwik Marcin, s. Tomasza 104, 108
- Zabiełło Ludwik, s. Ignacego Józefa 38
- Zabiełło Maciej (Matej), s. Chrzczona 16, 25
- Zabiełło Maciej, s. Froncka (Franciszka) 16, 17, 25
- Zabiełło Maciej, s. Jana Sturzy 15
- Zabiełło Maciej, s. Władysława Waleriana 110
- Zabiełło Malcher, s. Froncka (Franciszka) 16, 25
- Zabiełło Marcin Antoni, s. Władysława Waleriana 110
- Zabiełło Marcin, s. Antoniego 57, 97
- Zabiełło Marcjan (Marcin), s. Szymona 22, 100–101, 108, 372
- Zabiełło Michał Daniel, s. Mikołaja 28, 40, 138
- Zabiełło Michał (zm. najpóźniej 1789) 110–111
- Zabiełło Michał, protoplasta linii ukraińskiej 109
- Zabiełło Michał, s. Antoniego 15, 57, 60, 69, 76, 80, 82–87, 91, 94, 97, 98, 117, 123, 132, 134, 138, 258, 281, 288, 306, 310, 311, 313, 323–328, 332, 333, 338, 339, 344, 369, 371, 373, 384, 386
- Zabiełło Michał, s. Mikołaja 18
- Zabiełło Michał, s. Salomona 9, 20, 24–26, 41–44, 62, 69, 97, 124, 134, 151, 167, 349, 351, 355, 358, 359, 363–367, 370, 372, 374, 376, 377, 379, 383–385
- Zabiełło Michał, s. Stanisława 109

- Zabiełło Michał, s. Szymona (zm. przed 1730) 21, 22, 99, 108, 351, 353, 358, 369
- Zabiełło Michał, s. Szymona (ur. 1788) 92–93
- Zabiełło Michał, s. Tomasza 103, 104, 108
- Zabiełło Mikołaj chor., a potem por. 110
- Zabiełło Mikołaj, s. Chrzyszona 16, 25
- Zabiełło Mikołaj, s. Jana Salomona 31, 33–34, 40, 110, 119, 121, 122, 154, 160, 165, 168, 222, 235, 236, 239, 244, 256, 373, 374, 376, 378, 379
- Zabiełło Mikołaj, s. Macieja (Mateja) 16, 17, 25
- Zabiełło Mikołaj, s. Salomona 20–22, 25–29, 32, 40, 42, 45, 112, 114, 115, 121, 123–125, 139, 145, 151, 167, 172–174, 176–178, 180–182, 248, 342, 344, 345, 351, 356, 358, 359, 361, 363, 364, 368, 373, 375–379, 384, 385
- Zabiełło Mikołaj, s. Szymona 18–20, 22, 25, 351, 352, 356, 357, 363, 367, 369
- Zabiełło Onufry, s. Ignacego Józefa 38, 359, 362, 363, 376
- Zabiełło Onufry, s. Teodora 109
- Zabiełło Piotr (niezidentyfikowany) 109
- Zabiełło Piotr (pow. słucki) 110
- Zabiełło Piotr, s. Macieja (Mateja) 16, 17, 25, 110
- Zabiełło Piotr, s. Marcina 110
- Zabiełło Piotr, s. Michała 109
- Zabiełło Salomon, s. Mikołaja 17–20, 22, 25–27, 41, 363, 358, 368
- Zabiełło Salomon, s. Szymona 22, 100, 108, 351, 353, 356, 357, 364, 369
- Zabiełło Samuel, s. Jana 23–25
- Zabiełło Sebastian, s. Michała 111
- Zabiełło Stanisław 110
- Zabiełło Stanisław herbu Mazur 109
- Zabiełło Stefan, rotmistrz nowogródzki 109
- Zabiełło Stefan, s. Jana Szymona 101–106, 108, 119, 151, 156, 268, 269, 282, 330, 343, 351, 353, 357, 365, 372, 383
- Zabiełło Stefan, s. Piotra 109
- Zabiełło Szymon Bartłomiej, s. Mikołaja (zm. 1738) 24, 28, 32, 40, 175, 176, 367, 374
- Zabiełło Szymon, s. Antoniego 9, 57, 60, 67–69, 80, 86, 88–94, 97, 123, 132, 134, 138, 148, 159, 165, 168, 268, 283, 289–291, 297, 302, 308, 309, 318–320, 327, 328, 331, 332, 335, 337–339, 341, 344, 350, 352, 357, 359–362, 368, 370, 372, 382, 386
- Zabiełło Szymon, s. Józefa 81
- Zabiełło Szymon, s. Marcina 110
- Zabiełło Szymon, s. Michała 9, 13, 31, 35–38, 42, 43, 50, 61–69, 72–76, 80, 83, 87, 89, 90, 94, 95, 97, 104, 106, 112, 115, 117, 119, 123, 130, 132–135, 137–139, 142, 143, 145–148, 153–156, 158, 161, 163–165, 173, 187, 190, 191, 195–198, 200, 206, 207, 211, 212, 215, 216, 220–222, 227, 234, 236, 239, 240, 243, 248, 255, 259, 260–263, 266, 268, 270–276, 279, 282, 283, 286, 287, 289–303, 305–308, 316, 340, 341, 344, 345, 350, 351, 355, 356, 358, 359, 363–366, 368, 372, 374, 376, 377, 379, 383–385
- Zabiełło Szymon, s. Mikołaja (zm. 1641) 17, 18, 25
- Zabiełło Szymon, s. Mikołaja (zm. 1700) 18, 20–21, 25, 98–101, 108, 123, 351, 353, 356–358, 363, 369
- Zabiełło Szymon, s. Salomona 20, 21, 23–25, 28, 32, 42, 120, 121, 151, 360, 366–368, 372, 374, 385
- Zabiełło Tadeusz Dominik, s. Jana 109
- Zabiełło Tadeusz (ze Żmudzi) 112
- Zabiełło Teodor, s. Józefa 110
- Zabiełło Teodor, s. Stanisława 109
- Zabiełło Tomasz, s. Jana Szymona 39, 101–104, 107, 108, 356, 379
- Zabiełło Walenty, wicebrygadier 89
- Zabiełło Wincenty Ignacy, s. Michała 87
- Zabiełło Władysław Walerian, s. Kazimierza 110
- Zabiełło Władysław, s. Szymona 22, 99, 100, 102, 108, 176, 351, 353, 357, 362, 369
- Zabiełło Wojciech, s. Chrzyszona 16, 25
- Zabiełło Wojciech, s. Froncka (Franciszka) 16, 25

- Zabiełłowa 29
- Zabiełłowa, ż. Jurija 17
- Zabiełłowa Aleksandra z Juskiewiczów, ż. Mikołaja, 1 v. Podoska, 2 v. Grothuzowa 28, 40, 359
- Zabiełłowa Anna Elżbieta z Białożorów, ż. Ignacego Józefa 38–41, 116, 118–119, 122, 349, 354–356, 358, 359, 367, 372–378
- Zabiełłowa Anna Józefa z Gintowt-Dziewiałtowskich, ż. Mikołaja, 1 v. Chreptowiczowa 18, 25
- Zabiełłowa Anna z Białożorów, ż. Michała 42–44, 62, 69, 97, 116, 124, 176, 349, 355
- Zabiełłowa Anna z Juskiewiczów, ż. Stefana 106, 108, 151, 353, 383
- Zabiełłowa Anna z Kozakowskich, ż. Stefana 69, 106, 108, 156, 353
- Zabiełłowa Anna z Kuszlów, ż. Teodora 109
- Zabiełłowa Anna z Piotrowiczów, ż. Mikołaja 34, 40, 140, 376, 377
- Zabiełłowa Antonina z Taracewiczów, ż. Stefana 109
- Zabiełłowa Barbara z Gania Dawidowiczów, ż. Mikołaja, 2 v. Billewiczowa 18, 19, 25
- Zabiełłowa Barbara z Pawłowiczów, ż. Szymona 18, 25
- Zabiełłowa Barbara z Zawiszów, ż. Szymona, 1 v. Niezabitowska 90, 92, 93, 97, 117, 122, 382
- Zabiełłowa Barbara ze Sztangwałtów, ż. lub powinowata Ignacego 111
- Zabiełłowa Billewiczówna, ż. Jana 23, 25
- Zabiełłowa Bogumiła z Burbów, ż. Daniela 99, 108, 369
- Zabiełłowa Bogumiła z Kuszelewskich, ż. Mikołaja 34, 40, 376, 378
- Zabiełłowa Bogumiła z Rajeckich, ż. Jana 109
- Zabiełłowa Elżbieta z Białożorów (c. Jakuba?), ż. Mikołaja, 1 v. Szredersowa 28, 29, 40, 116, 378, 379
- Zabiełłowa Elżbieta z Hryniewiczów, ż. Froncka (Franciszka) 16, 17, 25
- Zabiełłowa Eufrozyna z Rennów, ż. Michała, 2 v. Straszewiczowa 99, 108, 351, 352, 358
- Zabiełłowa Felicjana z Chrzastowskich, ż. Szymona 21, 22, 98–100, 108, 369
- Zabiełłowa Franciszka, ż. Macieja 110
- Zabiełłowa Halszka z Dowborów, ż. Szymona 18, 25
- Zabiełłowa Helena z Legieckich, ż. Marcjana (Marcina) 101, 108, 372
- Zabiełłowa Jadwiga, ż. Andrzeja 16, 25
- Zabiełłowa Joanna z Gintowt-Dziewiałtowskich, ż. Adama 107, 108
- Zabiełłowa Joanna ze Skorulskich, ż. Jana, 1 v. Wojewska, 2 v. Wolska, 3 v. Żabina 31, 40
- Zabiełłowa Katarzyna z Bujwidów 16, 25
- Zabiełłowa Katarzyna z Gintowt-Dziewiałtowskich, ż. Mikołaja 28–29, 32, 40, 355, 359, 373, 385
- Zabiełłowa Katarzyna z Grothuzów, ż. Salomona, 2 v. Wołkowa 99, 100, 108, 353
- Zabiełłowa Katarzyna z Negowiczów, ż. Szymona 21, 22, 100–101, 108, 123, 351, 356, 358, 372, 384
- Zabiełłowa Krystyna z Cedrowskich, ż. Jana Szymona 99, 101–104, 108, 139, 351–353, 363
- Zabiełłowa Krystyna z Kiernczyckich, ż. Kazimierza 110
- Zabiełłowa Krystyna z Kotowskich, ż. Władysława 100, 102, 108
- Zabiełłowa Krystyna z Łabunów, ż. Józefa 110
- Zabiełłowa Krystyna z Worłowskich, ż. Kazimierza 18, 25
- Zabiełłowa Ludwika z Estków, ż. Tomasza 103, 107, 108, 356
- Zabiełłowa Magdalena z Kostrzyckich, ż. Michała 111
- Zabiełłowa Magdalena z Worłowskich, ż. Szymona 24, 25, 42, 121, 372, 385
- Zabiełłowa Marianna z Niewieskich, ż. Stanisława 109

- Zabiełłowa Marianna z Sobolewskich, ż. Jerzego 97, 98
- Zabiełłowa Marianna z Sobolewskich, ż. Józefa, 2 v. Gutakowska 79–81, 97, 98, 374
- Zabiełłowa Petronela, ż. Dominika 109
- Zabiełłowa Petronela, ż. Jerzego 96
- Zabiełłowa Petronela, ż. Marcina 110
- Zabiełłowa Szarlotta z Trokienów, ż. Władysława 100, 108, 145, 351, 353, 358
- Zabiełłowa Tekla Teodora z Kudrewiczów, ż. Salomona 19, 20, 25, 26
- Zabiełłowa Teodora z Piotrowiczów, ż. Jerzego, 1 v. Witinghofowa 96–98, 115, 117, 363, 377, 379
- Zabiełłowa Teresa z Hoppenów, ż. Tomasza 39, 103, 108
- Zabiełłowa Teresa z Sipajłów, ż. Jana Salomona 31, 33, 35, 40, 122, 356, 373, 374, 379
- Zabiełłowa Teresa, kantorka 112
- Zabiełłowa Wiktoria z Markowskich, ż. Tomasza 103, 107, 108
- Zabiełłowa Zofia z Blinstrubów, ż. Salomona, 2 v. Szolkowska 20, 25
- Zabiełłowa Zofia z Dawidowiczów z Gania, ż. Macieja 17, 25
- Zabiełłowa Zofia ze Szczyttów, ż. Antoniego 20, 54, 56–62, 69, 73, 75, 79, 80, 82, 83, 87, 88, 93–98, 115–125, 132, 135, 146, 151–153, 159, 162–167, 219, 266, 267, 271, 278, 349, 350, 354, 364–366, 368–373, 375, 380, 381, 384, 385
- Zabiełłowa Zuzanna Katarzyna z Kochańskich, ż. Jana 23, 25, 349, 355
- Zabiełłówna, c. Antoniego, ż. Tadeusza Kocięła 57
- Zabiełłówna Anna Konstancja, c. Tomasza, ż. Jana Lwowa 104, 108
- Zabiełłówna Anna, c. Antoniego, ż. Teodora Laskarisa 57, 58, 97, 381
- Zabiełłówna Anna, c. Jana 101, 102, 108
- Zabiełłówna Anna, c. Piotra, ż. Bohdziejwicza 16, 25
- Zabiełłówna Anna, c. Szymona 22, 108
- Zabiełłówna Antonina, c. Jana 31–33, 39, 40, 121, 122
- Zabiełłówna Barbara Tekla, c. Salomona, ż. Józefa Sirucia 20, 25, 32
- Zabiełłówna Barbara, c. Froncka (Franciszka), ż. Jana Jurewicza Adamkowicza 16, 17, 25
- Zabiełłówna Barbara, c. Macieja, ż. Jodka 16, 25
- Zabiełłówna Bogumiła, c. Adama 107
- Zabiełłówna Brygida, c. Antoniego, ż. Fortunata Gorskiego 57, 58, 95, 97
- Zabiełłówna Dominika, c. Jana, ż. Leona Staniewicza 31, 33, 39, 40, 121, 122
- Zabiełłówna Dorota Bogumiła, c. Jana 102, 108
- Zabiełłówna Eleonora Krystyna, c. Tomasza 104, 108
- Zabiełłówna Eleonora, c. Michała, ż. Jerzego Białożora 42, 97
- Zabiełłówna Elżbieta, c. Macieja (Mateja) 16, 25
- Zabiełłówna Eufrozyna, c. Michała, ż. Feliksa Piotrowicza 42, 43, 96, 97
- Zabiełłówna Eufrozyna, c. Mikołaja, ż. Dominika Medekszy 28, 29, 40, 128, 138–140
- Zabiełłówna Ewa Bogumiła, c. Mikołaja, ż. Jana Kazimierza Drobysza, potem Andrzeja Jana Staszewskiego 28, 32, 40
- Zabiełłówna Hanna, c. Chrszczona 16, 25
- Zabiełłówna Helena, c. Michała, ż. Antoniego Przysieckiego 98–100, 108, 120, 351–353, 357, 358, 363
- Zabiełłówna Jadwiga Teresa, c. Tomasza 104, 108
- Zabiełłówna Jadwiga, c. Macieja (Mateja) 16, 25
- Zabiełłówna Joanna Róża, c. Mikołaja, ż. Mateusza Marcinkiewicza 28, 40
- Zabiełłówna Joanna, c. Salomona, ż. Jerzego Dowmonta 20, 25
- Zabiełłówna Józefa, c. Ignacego Józefa, ż. Ignacego Sobolewskiego 38
- Zabiełłówna Julia (Julianna), c. Jana 31–33, 38–40, 121, 122
- Zabiełłówna Julia, c. Ignacego Józefa, ż. Stanisława Grabowskiego 39

- Zabiełówna Kachna, c. Chrszczona, ż. Stanka Miszewicza 16, 25
- Zabiełówna Katarzyna, c. Michała, ż. Józefa Białłozora 42, 97
- Zabiełówna Katarzyna, c. Piotra, ż. Franciszka Ożegalskiego 110
- Zabiełówna Katarzyna, c. Szymona, ż. Teodora Lachnickiego 18, 22, 108
- Zabiełówna Konstancja Katarzyna, c. Jana, ż. Jerzego Arnetta, potem Hieronima Kurnatowskiego 102, 108
- Zabiełówna Konstancja Ludwika, c. Tomasza, ż. Jancera 104, 108
- Zabiełówna Konstancja, c. Ignacego Józefa, ż. Ignacego Zaleskiego 39
- Zabiełówna Konstancja, c. Michała 42, 43, 97
- Zabiełówna Konstancja, c. Szymona, ż. Jamonta 22, 108
- Zabiełówna Ludwika, c. Stefana, ż. Józefa Wądołowskiego 106, 108, 354, 383
- Zabiełówna Ludwika, c. Szymona, ż. Geodeona Siesickiego 18, 22, 108
- Zabiełówna Marianna Zofia, c. Michała, ż. Dominika Kossakowskiego 42–43, 97, 128, 162
- Zabiełówna Marianna, c. Antoniego, ż. Adama Platara 38, 57, 58, 97, 367
- Zabiełówna Marianna, c. Froncka (Franciszka), ż. Bartłomieja Urbanowicza Giedgowda 16, 17, 25
- Zabiełówna Rozalia, c. Franciszka, ż. Karola Dąbrowicza 107
- Zabiełówna Teodora, c. Michała 42, 43, 97
- Zabiełówna Teresa, c. Ignacego Józefa, ż. Kozakowskiego 38–39
- Zabiełówna Urszula (benedyktynka s. Kolumba), c. Mikołaja 28, 40
- Zabiełówna Weronika, c. Michała 42, 97
- Zabiełówna Zofia, c. Jerzego, ż. Marcina Zaleskiego 98
- Zabiełówna Zofia, c. Mikołaja, ż. Ignacego Prozora 34
- Zabiełówna Zofia, c. Szymona, ż. Piotra Zawiszy 22, 102, 108, 351, 358
- Zabłocka Helena 355
- Zabłocki Bartłomiej 245, 355
- Zahorski Andrzej 43, 128–132, 307, 309, 329, 333
- Zakrzewski Andrzej B. 10, 13, 158, 171, 173, 177, 182, 191, 212, 223, 225, 259, 292, 295, 297, 343
- Zakrzewski Benedykt 166
- Zaleska Barbara 370
- Zaleska Konstancja zob. Zabiełówna Konstancja
- Zaleska Zofia zob. Zabiełówna Zofia
- Zaleski Bartłomiej 58, 370
- Zaleski Bronisław 322
- Zaleski Ignacy 39
- Zaleski Marcin 98
- Zaleski Michał 316
- Zaleski Wojciech 58
- Zamoyski Adam 86, 326
- Zamoyski Andrzej 290, 298
- Zaniewski Maciej 166
- Zaprzaniec Pietruski Oswald 19, 258
- Zaraneek, chorąży petyhorski 261
- Zawadzki 189
- Zawadzki Antoni 276, 340
- Zawisza 382
- Zawisza Antoni Dowgiałło 200, 249
- Zawisza Ignacy 260, 263, 282, 289, 293
- Zawisza Kazimierz 93
- Zawisza Krzysztof 92, 355, 356
- Zawisza Krzysztof Stanisław 172
- Zawisza Piotr 22, 108, 292, 294, 300, 304, 311, 312, 340, 341
- Zawisza Stanisław 48, 215, 216, 237, 239, 240, 249, 276, 365, 366
- Zawiszanka Barbara zob. Zabiełówna Barbara
- Zawiszowie, rodzina 106, 289, 298, 301, 382
- Zawiszyna Zofia zob. Zabiełówna Zofia
- Zbilud 15
- Zbylut Saul 15
- Zbylutowie, rodzina 15
- Zelmanowicz Izaak 56
- Zielińska Teresa 122, 123, 176

- Zielińska Zofia* 9–11, 13, 46, 47, 54, 57, 80, 126, 144, 168, 169, 171, 173, 174, 179, 180, 182–184, 186–188, 190–194, 196, 197, 199–202, 204–206, 228, 244, 254, 255, 261–264, 273, 281, 321, 323
- Zieliński Mikołaj* 158, 159
- Zienkiewicz* 309
- Zienkowska Krystyna* 156, 157
- Zubow Płaton* 335
- Zwierzykowski Michał* 24, 44, 182, 266
- Zyberg Jan* 324
- Zybergowie, rodzina* 324
- Żaba Walerian* 31
- Żaryn Franciszka* 361
- Żaryn Józef* 361
- Żołok Antoni* 239, 250
- Żukowscy, rodzina* 383
- Żychliński Teodor* 8, 14–24, 26, 28, 29, 31, 33, 34, 38, 39, 41–43, 51, 56, 57, 62, 64, 68, 69, 75–78, 80–82, 85, 87, 88, 92, 93, 98, 102–107, 122, 149, 152, 161, 323, 328, 333–335, 359, 368, 373, 376, 381
- Żytkowicz Leonid* 157, 167, 330

Indeks nazw geograficznych*

- Adamkiszki zob. Zwirble
Andrejajcie 371
Andruszkany 375
Andrypol 355
Austria 86, 174
- Baczuny 23
Bakajnie 374
Bar 269
Bardowszczyzna zob. Szyłopodegłe
Becze 363
Bejnajcie zob. Okmiany
Berlin 72, 321
Bernatowicze 24, 114, 366–368
Biała 118, 380, 381
Białozorów (Jotajnie) 39, 119, 348, 352
Białodwór 349
Białystok 51, 92, 220, 224, 252
Bildyszki 360
Biwile 349
Błendzie 79
Bojany 24, 355, 359, 367
Bojaryszki 363, 373
Bolce 64
Bolesza 383
Bołosz 373
Borciany 349
Borkiszki zob. Stankuny
- Braclaw 16
Brazylia 98
Brumiszki 355
Brześć 91, 176
Brzostowica 85
Buczuny 152, 349, 355
Budryszki 368
Bug 86
Bułhaje 380
Butkuny 350
- Chodlany zob. Tołkaczewicze
Cielesze 381
Cieplice 87
Czabiszki 350, 368
Czarny Las (Waras) 372
Czerwony Dwór (Wysoko Czerwony Dwór)
24, 43, 49–51, 60, 70, 71, 88, 95, 114,
120, 122, 129, 146, 153, 208, 218, 230,
231, 276, 368
Częstochowa 69, 128
Czyzki 350, 360
Czyżuny 362
- Dasiuny 355
Datnów 117, 368
Dauksze 368
Dawdoryszki zob. Stefanów

* Ponieważ nie zawsze jest możliwe jednoznaczne określenie lokalizacji niektórych miejscowości lub ich zidentyfikowanie, w indeksie nie zostały one rozdzielone, lecz wszystkie strony wpisano w jednym haśle. Pominięto nazwy powiatów.

- Dniestr 84
 Dowboryszki 376
 Dowgielance 363
 Dowkajnie 363
 Drezno 72, 87, 137, 246, 253, 256, 258
 Drobuszyski 160
 Drozdowiczowo 380
 Dubicze 48
 Dubinki 21, 52
 Dubniki 16
 Dulki 373
 Dyksy 368
 Dylgi 359
 Działkowsko 380
 Dziewiałtów (Kozłakiszi) 114, 162, 376

 Ejgirgoła 350
 Eperieszyski 385
 Europa 174

 Francja 70, 71, 82, 83, 94, 140, 220, 221,
 224, 272

 Gajżucie zob. Podwornie
 Gawieniance 363
 Gawry 369
 Gdańsk 111, 176
 Giełgudyski (Poniemuń) 369
 Gimbutyski 362, 368
 Ginejtyski zob. Poabele
 Gintowtyski 350, 351
 Gody 383
 Gojgoły 379
 Gojlusze 350
 Gojżew (Wołominszczyzna) 17, 62, 118,
 147, 368–370
 Gojżewka 370
 Gojżuny 365
 Gouple 363
 Grauzele 368
 Grauże 368
 Grodno 85, 123, 124, 189, 205, 239, 258,
 277, 295, 307, 384
 Grydżgal 278
 Grynkiszi 370

 Guczkompie 375
 Gudance 363
 Gudele 359, 377
 Gulbin 363
 Gurna 363
 Gużele 362

 Hlebów 350, 351
 Hołynka 111

 Ilgize 368
 Imienicze 373
 Inflanty 63, 191, 324
 Isaakowszczyzna 380

 Jachniszki 350
 Jagminiszki 370
 Jakieszyski 375
 Jaksze 375
 Jaroszewiczowa 380
 Jaskajcie 351, 353, 357
 Jasnogórka 368
 Jaszuny 58
 Jaśwojnie 117, 373, 384
 Jodkiszki (Poabele) 115, 350–352, 365
 Jodzie 375
 Jodziszki 377
 Josephstadt 87
 Jotajnie 348, 352 zob. też Białozorów

 Kabele 377
 Kaczuniszki 366
 Kaługa 268
 Kamieniec Podolski 77, 84
 Kanczyski 376
 Kaniów 321
 Karaliszki 377
 Karlsbad 84
 Kiejdany 18, 35–37, 75, 101, 115, 120, 121,
 123, 236, 364, 384
 Kiemery 373
 Kijów 321, 324
 Kiścieniszki 352
 Kitbizy 355
 Klebakiszki zob. Kulupie

- Klukowszczyzna 380
 Klusy 111
 Kojałany (Kojelany) 152, 349, 352
 Kołotowo 370
 Koniawy 79
 Koniuchy 375
 Kończyszki (Łokiany) 377
 Kople 99, 100, 114, 115, 351–353
 Kordymokszty 363
 Kormiałów 205
 Korona 171, 265, 328
 Koronow 364
 Kotki 359
 Kowale 305
 Kowno 24, 27, 31, 37, 43, 53, 70, 75, 95,
 104, 115, 120, 123, 130, 174, 178, 180,
 182, 184, 189, 191, 192, 195, 196, 203,
 204, 207, 210, 211, 215–217, 221–223,
 227, 228, 234, 235, 237, 241–243, 245,
 247, 254–256, 265–267, 269, 274, 275,
 278, 284–289, 297, 299, 301, 308, 310,
 318–322, 330–333, 343, 345, 384
 Kozlakiszki zob. Dziewiałtów
 Krasne 364
 Kraszowszczyzna 364
 Kremaliszki 375
 Kretkompie 370, 371
 Kropie 355
 Królewiec 43, 62, 70, 124, 176
 Kryniczyn 354
 Krystynów 355
 Krzemień 86
 Krzysztofszczyzna 356
 Kubiluny 373
 Kubiszki 110
 Kudrewicze 354
 Kujany (Worłowszczyzna) 153, 352, 354,
 359
 Kujgole 371
 Kuksze 355
 Kulhaje 380
 Kulupie (Pustowszczyzna, Klebakiszki) 364
 Kunigiszki 363
 Kurlandia 51, 53, 71, 72, 195, 229, 234,
 243, 244, 251, 255, 259, 263, 288
 Kurniów 375
 Langus 55
 Laskowo 380
 Lencze 373
 Lesno 354, 355
 Leszno 348, 349
 Lewkowo 380
 Lichnicze 381
 Ligajnie 375
 Lilsupie 373
 Linkowiec 371
 Linków 123, 355, 362
 Lipniszki 64
 Lipsk 87
 Litwa 7, 8, 10, 12, 13, 15, 20, 38, 44, 50,
 60, 62, 64, 66, 70, 72, 74, 75, 83, 92, 94,
 124, 129, 131, 132, 138, 145, 168, 171,
 175, 176, 182–184, 186, 187, 190, 193,
 194, 201, 213, 219, 220, 222, 223, 231,
 240, 246, 247, 253, 254, 256, 258, 259,
 263–265, 269, 271, 279, 291, 298, 302,
 318, 324, 328, 334, 343, 345, 347
 Liwiszki 378
 Lotaryngia 62, 70
 Lunéville 62, 70, 181, 220
 Łabunów (Worłowszczyzna) 20, 22, 23,
 114, 116, 118, 120, 122, 354–356, 359,
 367, 376, 385
 Łokiany zob. Kończyszki
 Łoże 374
 Łujszew 117, 364
 Maciszkowice 383
 Mackijowszczyzna 355, 383
 Malowanka 355
 Marcinowszczyzna 356
 Matuszowa 380
 Mazowsze 81, 91
 Medeksze (Zabieliszki) 16, 17, 22, 114,
 115, 118, 356
 Medwedy 359
 Mercze 154, 163, 165, 357, 360
 Mikany 373

- Mikity 375
Mikołajonkowa 380
Milkonie 36, 364
Milzemy 351, 357
Mińsk 123
Mitawa 51–53, 71, 85, 104, 129, 134, 137, 244, 286
Młodochów 355
Mojśewicze 118, 381
Moniszkańce 358
Moniuszkańce 165, 358, 359
- Nacuny 117, 364
Neapol 84
Niderlandy 63
Niemanowska 380
Nieśwież 37, 47, 53, 67, 110, 192–194, 198, 205, 206, 252, 253
Niewiaża 120
Nowe Miasto 117, 358
Nowelizki 358
Nowogród 16
Nowosady 375
Nowotrzeby 368, 371
- Oczaków 85, 324
Okaminy 355
Okmiany (Bejnajcie) 358, 379
Olkienniki 21, 111, 171
Olwita 358
Ołyka 110
Opitołoki 27–29, 32, 42, 106, 121, 128, 138, 139, 152, 355, 359
Orłowszczyzna 203, 382
Ornistów zob. Orwistów
Orwistów 75, 117, 120, 152, 154, 358–360
Orzechowno 81, 115, 117, 118, 120, 380
Osienniki 381
Ostrów (Ostrowiec, Wedeszy) 364, 366
Otrów 364
Owsianiszki 360, 361
Ożyty 373
- Parkany 19
Paryż 62, 82, 94, 288, 325
- Pawlikowszczyzna 380
Paździerzyce 111
Pełutowo 375
Pesle 375
Petersburg 78, 85, 138, 178, 230, 244, 262–264, 267, 288, 289, 298, 333, 337–339, 345
Peztuny 350
Pieczary 383
Pieczyłowo 380
Piktokiemie 375
Pilwiszki 116
Pizkunowo 380
Poabele 117, 365
Poabele (Ginejtyszki) 360
Poabele zob. Jodkiszki
Podawgowo 375
Podejgie 363
Podłukaszewicze 365
Podole 109
Podubiś 100
Podwornie (Gajzucie) 377
Poeglisie 371
Pogigale 348
Pojeziory 114, 118, 120, 165, 166, 360
Pokropie 355
Pokroście 374
Pokutenie 373
Polesie 118, 348, 369
Połaszemie 361
Połock 116, 385
Poniemunie (Poniemuń) 169, 278
Poniemuń zob. Giełgudyszki
Poniewież zob. Nowotrzeby
Popławki 359
Poróżniew 163–165, 360, 361
Poróżniszki 360, 361
Poszuszewie zob. Zasztowt
Poszuszwie zob. Stankuny
Potumkiszki 360
Powinka 375
Praga 87
Prenawdowo 375
Preny 319
Propojsk 109

- Prosiewicze 356
Prozorki 380
Prusy 50, 86, 194, 262, 324, 337, 338
Przerośl 365
Pucewicze 109
Pulpy 359
Pupcie 371
Puszczowe 365
Pusłowszczyzna 377
Pustowszczyzna zob. Kulupie
- Radom 265
Rady 362
Radziejów 16
Rokitno 231
Romajnie 365
Romantyszki 360, 362
Rombortyszki 114, 115, 371, 372
Romonowszczyzna 380
Rosja 53, 86, 109, 111, 136, 138, 174, 175,
177–180, 226, 243, 244, 251, 252, 261,
262, 265, 268, 271, 272, 274, 279, 288,
321–323, 325, 327, 332, 333, 335, 337,
338
Rubno 119, 377
Rudakie 375
Rudniki 380
Rudzie 351
Rugiany 375
Ruryszki 356
Rusiance 368
Ruś 219
Rybakowo 380
Rymki 365
Rynwidzie 371
Ryzgance 363
Rzeczpospolita 7–10, 26, 47, 50, 71, 80,
84, 93, 126, 128, 171, 172, 174, 175, 177–
179, 190, 208, 212, 222, 223, 225, 226,
228, 229, 231, 234, 235, 241, 243, 244,
246, 251, 262, 265, 268, 269, 272, 277,
279, 298, 321, 324, 338, 339
Rzeczyca 48, 104, 117, 208, 383
Rzym 84
- Saksonia 47, 51, 72, 222, 280
Samiki 380
Sasy 374
Sawajciejowa 380
Semeneliszki 119, 362
Siemkowszczyzna 380
Siołco 380
Sipowicze 368
Siwicziszki 362
Skierdyki 359
Skordupiany 382
Skorule 119, 365
Skrebiny 365, 366
Sliże 363
Słobodka zob. Wiliampol
Słonim 89, 283
Smolewszczyzna 380
Smorgonie 117, 379
Sobaczki 380
Sokoliszcze 118, 380
Soleniki 363
Somorokiszki 375
Sponiany 365
Staławka 366
Stambuł 84
Stanisławów 86
Stankuny (Borkiszki) 374
Stankuny (Poszuszwie) 372
Starosiele 109, 381
Stefanów (Dawdoryszki) 383
Stejbiaki 39, 348
Struny 372
Sutkuny 368
Swile 368
Szarawy 375
Szawdynie zob. Wysoki Dwór
Szawełe 74, 281
Szejkie 377
Szlanów (Tinkowszczyzna) 362
Szłapucie 375
Szołkowszczyzna zob. Żebrowszczyzna
Szonele 371
Szopów 115, 377
Szostakiszki 355, 362, 363
Szsza 381

- Szudziany 368
Szudzie 375
Szwabiszki 377
Szwajcaria 83
Szwenty 374
Szyłany 363
Szyłopodegłe (Bardowszczyzna) 117, 374
Szyłosady 382
- Świsłocz 117, 122, 382
- Tarwidy 48
Telsze 74, 281, 286, 374
Tinkowszczyzna zob. Szlanów
Tołkaczewice (Chodlany) 382
Towtwiliszki 369
Trombokowszczyzna 381
Turcja 179, 272, 321, 324, 325
- Ukraina 109
Upita 197, 211, 213, 235, 236, 242
Upniki 115, 117, 363
Upnikiele 363
Uszkopie 355
Uzłędzie 76, 366
Uzupie 374
- Wałucie 368
Waras zob. Czarny Las
Warpie 365
Warszawa 51, 53, 68, 72, 75, 78, 80, 83, 85–87, 112, 122, 130, 132, 161, 164, 211–213, 222, 229, 237, 252, 267, 271, 272, 276, 280, 291, 304, 306, 307, 313, 321, 322, 331
Wedeszy zob. Ostrów
Wenecja 94
Wenega 365
Wereyki 363
Werkany 375
Werpuciany 69
Wersnupie 154, 360, 361
Werstominy 363
Węclawiszki 375
Węclawka zob. Wojsławka
- Widzie zob. Wigie
Wiedeń 19, 84, 253, 337
Wielkopolska 182
Wielopole 122, 385
Wierzboluny 121, 372
Wigie 365, 366, 384
Wiki 384
Wilejkie 371
Wiliampol (Słobodka) 36, 117, 364
Wilkie 373
Wilkija 45, 79, 117, 152, 159, 164,
Wilkompie 35
Wilno 16, 28, 54, 57, 85, 90–92, 94, 123, 176, 192, 195, 204, 219, 254, 256, 260, 265, 334, 385, 386
Wiłkomierz 34, 236, 242, 269
Wiłkuny 377
Winszokajsze zob. Wyszczekajnie
Wizgirdyszki 368
Włochy 76, 94
Wodakle 39, 119, 378
Wojciechuny 373
Wojdatany 368
Wojdatyszki 363
Wojnatyszki 368
Wojsławka (Węclawka) 360, 361
Wojszkany 378
Wojtkuny 369
Wołczyn 71, 192, 193, 198, 203, 206, 208, 209, 216, 226
Wołominszczyzna zob. Gojżew
Wołyń 253
Worłowszczyzna zob. Kujany
Worpuciany
Wysoki Dwór (Szawdynie) 152, 378
Wysoko Czerwony Dwór zob. Czerwony Dwór
Wyszczekajnie (Winszokajsze) 362
- Zabieliszki zob. Medeksze
Zasianki 365
Zasztów (Poszuszewie) 375
Zasztowy 373
Zaulek 381
Zelwa 85, 87

Zwirble (Adamkiszki) 372	200, 204, 211, 219, 225, 226, 235, 244,
Zwirdzie Miksodzie 376	247, 286, 309, 323, 344, 346, 358, 366
Żałoki 369	Żółkiew 110, 111
Żebrowszczyzna (Szołkowszczyzna) 355	Żyndzie 359
Żejmy 103	Żyrenie 359
Żemże 371	Żyrkszlany 364
Żmudź 9, 12, 17, 22, 27, 42, 51, 80, 94, 116, 133, 160, 161, 172, 185, 197,	Żywowłok 380
	Żyżmy 379

1. Zamek w Czerwonym Dworze, fot. domena publiczna

2. Kamienice na rynku w Kownie, fot. M. Jusupović

3. Zamek w Kownie, fot. M. Jusupović

4. Wieszanie targowiczán w Warszawie, Jan Piotr Norblin, fot. domena publiczna

5. Marianna z Zabiełłów Kossakowska,
fot. domenta publiczna

6. Józef Kazimierz Kossakowski, polski
malarz, fot. domenta publiczna

7. Michał Fryderyk Czartoryski, Louis
de Silvestre, fot. Maciej Szczepańczyk,
domena publiczna

8. Michał Kazimierz Radziwiłł Rybeńko,
fot. domena publiczna

9. Antoni Tyzenhauz, Jan Rustem,
fot. domena publiczna

10. Joachim Chreptowicz, Jan Damel, fot. domena publiczna

Monika Jusupović – absolwentka Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego, doktorat obroniła w Instytucie Historii Polskiej Akademii Nauk. Specjalizuje się w historii politycznej epoki Stanisława Augusta oraz historii Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVIII wieku.

Autorka analizuje funkcjonowanie elit prowincjonalnych na przykładzie wybijającej się do poziomu półmagnaterii rodziny Zabiellów. Jest to pretekstem do przedstawienia fenomenu „niezrywalnego” sejmiku kowieńskiego w czasach saskich. Nie mniej interesujące jest kształtowanie się w czasach stanisławowskich faksji zabiellowskiej, która była w stanie rywalizować w skali prowincjonalnej z dominującą w Wielkim Księstwie Litewskim partią dworską.

